

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

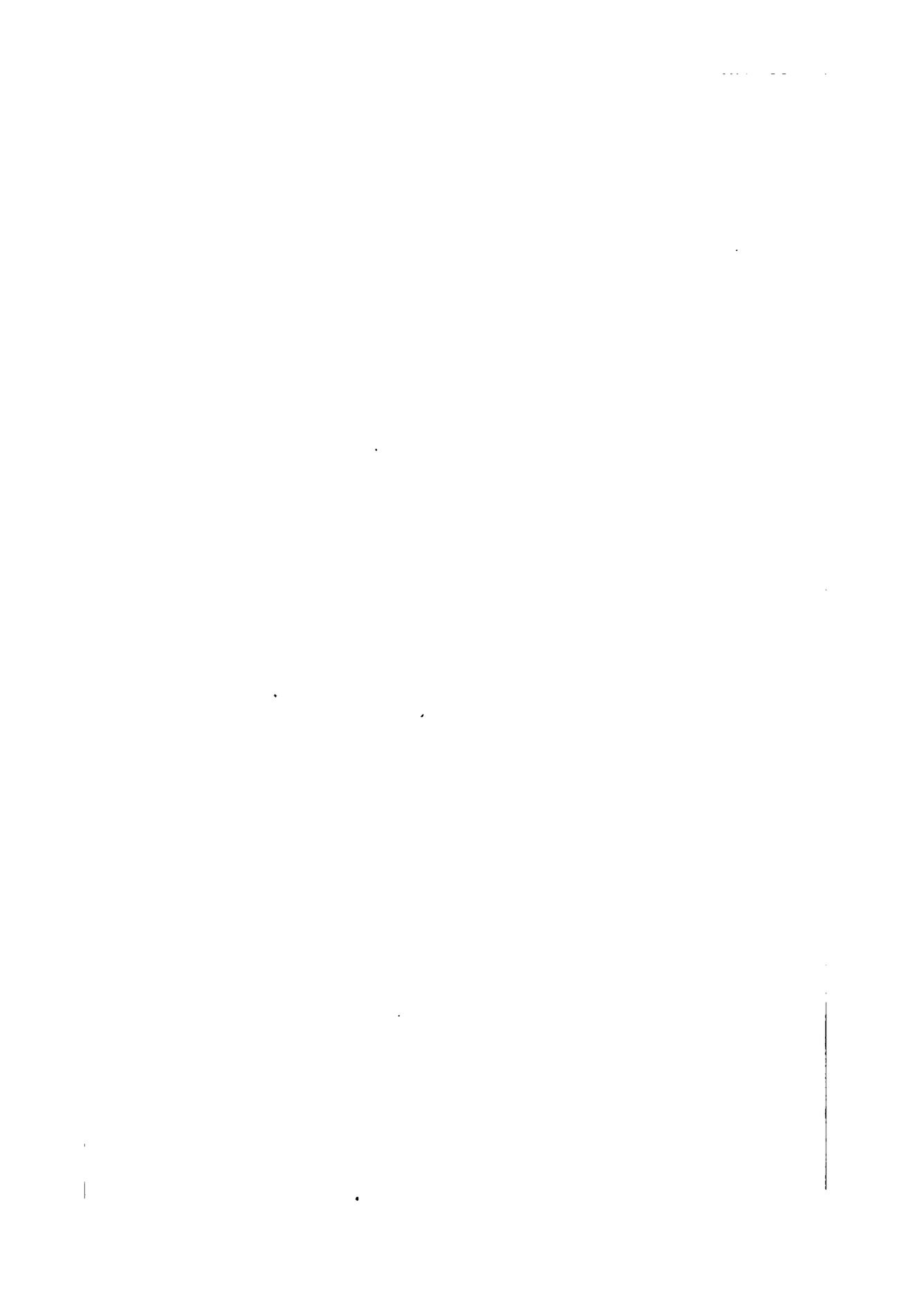

600097199+

12 5 831

CODEX LITVRGICVS

ECCLESIAE VNIVERSAE

IN EPITOMEN REDACTVS.

CVRAVIT

HERM. ADALB. DANIEL,

PHIL. DR. SOCIETATIS HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS SODALIS.

TOMUS IV.

LIPSAE,

T. O. WEIGEL.

MDCCLIII.

138. h 21.

CODEX LITVRGICVS
ECCLESIAE ORIENTALIS

IN EPITOMEN REDACTVS.

CVRAVIT

HERM. ADALB. DANIEL,
PHIL. DR. SOCIETATIS HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS SODALIS.

FASCICULUS PRIMUS.

LIPSIAE,
T. O. WEIGEL.
MDCCCLIII.

LIBER PRIMUS.

DE

**ANTIQUISSIMIS ECCLESIAE
ORIENTALIS LITURGIIS.**

PROLEGOMENA.

---

§. 1.

VERA STUDII LITURGICI RATIO ET INDOLES.

In confessum venit quod cum omnibus bonis maxime deploramus: sacra ea aetate esse reformata, qua antiquissimis Christianorum literis atque omnino primaevae ecclesiae imagini, in tenebris iacentibus, nova lux nondum affulserit. Sane qui a Pontificis partibus stabant, dogmatis ritibusque Romanis apostolicam vindicabant auctoritatem atque originem: et contra Lutheri ac Cinglii praeceptis se addicentes nihil aliud se moliri iactabant, nisi ut Christianorum coetum ad priscae ecclesiae formam reducerent. At non evenit quod in hac controversia iure potest expectari. Decertant armis e sacra scriptura depromtis; in auxilium vocant posteriorum saeculorum patres, imprimis S. Augustinum; haud mediocria tela ad res gerendas habent Scholasticorum artes, Pontificum leges et Conciliorum decreta: sed quod praeter sacrum codicem cardo causae indicatur et caput, priorum saeculorum facies et antiquissimorum patrum consensus, hunc vides neglectum, hunc ab utriusque exercitus antesignanis plangis ignoratum. Haec manca veteris ecclesiae cognitio, cum dogmaticis disputationibus vitio vertenda sit, tum in rebus liturgicis multos pullulare fecit errores eosque maxime perniciosos.¹⁾

---

1) Renaldotius Lit. Or. Coll. Ed. 2. I. p. XIV: „Nempe magna illa Ecclesiarum Reformatarum lumina tantam disciplinae sacramentalis sciebant, quantum Missali vulgari continebatur, vix quidquam amplius. Neque negandum est, penitentiorem illius disciplinae cognitionem Theologis nostris aequè defuisse.“ Hac Viri Docti censoria acerbitate notari videtur Lutherus, in antiquitatibus Christianis paullum versatus (a. g. „Tertullianus, der allerälteste Lehrer so man hat sint der Apostel Zeit“ W. XX, 1063.): excipienda erat boreatissima Melanthonis doctrina quamquam valet illa Thierschii sententia Prot. u. Kathol. ed. 1. p. 19: „Zwei Männer freilich ragen unter den Theologen der lutherischen Kirche, meinem Urtheil nach, als die grössten hervor, welche ihr Zeitalter an acht histo-

Dehinc ab hac theologorum rixa natum est aliud hominum saeculum, ardens studio antiquissima Christianorum monumenta investigandi et expli- candi, quod liturgias quoque multo sudore et labore perscrutari coepit.¹⁾ Utique hoc prosperrimo rerum eventu pristinae ecclesiae scientia apud plurimos profecit plurimum. Tamen illa aetas, quippe quae Romanensium et Protestantium coetus irrevocabili casu seiunxerat, vix amplius ferebat iudicium liberum et a partium studio prorsus alienum. Cadit in prae- clara volumina utrimque a doctissimis viris confecta Ciceronis sententia: magnam necessitatem possidere sanguinem patrum: adeoque in abun- dantissimos doctrinae rivulos immiscebatur furoris atque invidiae virus ut emergere nequiret quod sanum, quod verum esset.²⁾ Hodie multos so- brietate uti et aequitate, negabit nemo: remansit in aliis innatum odium ac mentis caecitas. Duo praeterea sunt itinera devia, a quibus arcendus est, qui liturgicam studiorum rationem ingredi voluerit.

Sunt enim, qui perverso Romanarum rerum amore flagrantes, nullos ritus agnoscunt nisi Romanos et si qui alii sunt eos dignos censent qui

---

rischer Bildung, so auch — denn dies ist unzertrennlich — an ächt irenischer Gesinnung übertrafen: Philipp Melancthon und Io. Geo. Calixtus. Aber hat es je Theologen gegeben, denen ihr Zeitalter die Anerkennung ihrer edeln Intentionem und ihrer wissenschaftlichen Begründung derselben versagte, so waren es diese beiden.“

1) Cf. Cod. Lit. l. p. Notum est Liturgias Graecas et Orientales serius ex tenebris in lucem evocatas esse. Renald. l. c.: „Nihil tunc quod ad res liturgicas spectaret, editum erat, nisi Graecorum ecclesiastici libri complures, Venetiis plerumque, ut usui forent in quotidianis Officiis, quique omnes fere in Graeciam asportabantur, vizque nostris Theolo- gis noti erant, cum inter eos paucissimi Graece scirent et quidem mediocriter adeo ut styli illius sacris ritibus proprii sententiam non facile assequerentur — — difficultas sane erat accurata rerum liturgicarum tractatio, cum a restitutis in Europa humanioribus literis haud mediocre tempus effluxerit, antequam linguae Graecae cognitio et reliqua ex vetustis ecclesiasticis monumentis subsidia ad illustrandam theologiam adhiberentur.“ Liturgiam Chrysostomi latine interpretati sunt Andr. Pelargus atque Erasmus. Aethiopia prodiit Romae 1548 sed inconcinna et aliquot locis interpolata. Demum 1559 Lutetiae Claudius Sanctesius edidit Liturgiam S. Iacobi, S. Basilii, S. Iohannis Chrysostomi cum Missa Prae- sanctificatorum.

2) Itaque multi Liturgiarum editores ritibus nullam aut exiguam lucem attulerunt. Toti erant enim in dogmaticis ac polemicis disputationibus. Ne a le Tetral. hist. XIII: iam diu ad has Missas, tanquam ad incorruptissimos litis arbitros utrinque provocatum est. Quis enim nescit, in celeberrima illa controversia quae inter Arnaldum et Claudium de perpetuitate fidei agitata est, nil non egisse utrumque, quo Ecclesiam Orientalem cum se consentire evincerent? Inde non solum ad Liturgias, ad Concilia, ad doctores orientales semuli appellabant; verum etiam episcopos, presbyteros, hieromonachos, si qui in Euro- pam forte advenerint, consulebant; literisque amicos in Oriente degentes admonuerunt, ut fidem illius Ecclesiae quam diligentissime super hac re investigarent, investigatamque re- scriberent. Tantum referre crediderunt, quid de veritate sacramenti eae regiones sen- tirent.

exterminetur.¹⁾ Itaque, ecclesiae suae ingenio male intellecto ac sprete eruditissimorum Catholicorum doctrina, omnes quae hodie obtinent rubricas ad apostolicam institutionem referre conantur. His, si apostolos ab hodierno ritu discessisse crederent, et ipsi apostoli notandi viderentur. Ut taceam Aethiopum simplicitatem, quibus extra dubitationem est, liturgias ipsorum a Christo et Beata Virgine literis esse consignatas (Robertus Sala ad Bonae R. L., I. c. IX §. 6. 7.), nec hodie prorsus extinctus illorum Hyperromanismus, qui S. Petrum Apostolum, amictu, alba, cingulo, manipulo et casula indutum faciant missam celebrantem, ne una quidem hodierni Missalis literula praetermissa: nisi forte concedunt, S. Petri nomen in Canone nondum esse commemoratum.

Non minus a vero aberrant, qui in alterum errorem incidunt *λειτουργομάχων*. Reformata indoles vel Puritana fert apertissime rituum ac caerimoniarum contemptum, omnino omnia, quae in cultu divino psalmos istos, sermonem ac mensam transgrediuntur, alto supercilio despicit. Ergo Reformatis doctoribus nihil videbatur intolerabilius, nihil apostolis indignius, quam sanctissimorum virorum industria posita in liturgicis praeceptis, praesertim in eucharisticis. Ut recentiorum temporum testem afferam, haec habet Reimoldus (Die angeblichen Apostolischen Liturgien vom historisch-kritischen Standpunkt betrachtet. Heidelberg 1831) p. 31: „Was muss man von diesen Männern denken, wenn sie nicht durch Liebe zu ihrem göttlichen Meister und durch das Werk selbst, wozu er sie auserkoren und berufen hatte, hinlänglich angefeuert werden konnten, sondern deswegen ihre Zuflucht zu einem, bis auf die kleinste Linie abgezirkelten in eintöniger Wiederkehr die Sinne betäubenden oder ermüdenden Ritus nehmen mussten.“ p. 15: „Ich leugne nicht, dass es nöthig und nützlich sei, zumal bei grösseren Gemeinden, eine dem Geiste des Christenthums und seinen reinen Institutionen gemässe Ordnung, eine gewisse Reihenfolge und äussere Gestaltung der gottesdienstlichen gemeinsamen Uebungen einzuführen. Aber man thut den Aposteln zu viel Ehre oder Schmach an, wenn man ihnen zutraut oder zur Last legt, dass sie, die einen weit höheren Standpunkt als den einer blossen rituellen Abrichtung hatten, in einem einzigen Gegenstande, nämlich dem heil. Abendmahle, gleichsam mit einem Programme

---

1) Renaldotius l. c. p. XVI „Scimus quosdam zelo sed scientiae ecclesiasticae vacuo, de antiquis illis officiis parum commode iudicasse, et mutata non pauca in novis editionibus. Fuit imo ante annos non ita multos vir summae dignitatis, literarum literatorumque fautor eximius sed nihil minus quam Theologus, qui Missales Mozarabicos libros quorum exemplaria rara tum erant, rarissimos effecerit, dum omnes quos conquirere poterat flammis absumeret, ratus, eos scateri erroribus quia Romanam missam verbo tenuis in illis non reperiebat.“

die aufkeimende christliche Welt versorgt und in Lehre, Jugendunterricht, im Gebet, in Lobpreisungen kurz in dem ganzen übrigen Kreise der Religion unberathen gelassen hätten.“ Similia apud vetustiores theologos saeculorum occurrunt. Igitur consentaneum erat, illas liturgias, perperam apostolis tributas, ita ad suae gentis palatum accommodare, ut quarti, quinti vel sexti saeculi opus esse demonstrarent. Aliud quid quo nodum expediret, excogitavit Andreae Riveti furor, docendo liturgias ab ipso Antichristo conflatas esse. Etenim qui huius furfuris sunt fanatici, quod sibi adversatur atque obnititur, hoc diaboli commentum nuncupare solent atque inferni progeniem.¹⁾

Nunc, et Scyllae et Charybdis gurgitibus ostensis, postulamus ut eam viam paucis aperiamus quam nos ducimus esse rectam et veram. Ante omnia tenenda erit praetermissis *ψευδοπνευματικῶν*, praeter naturam hominis disputantium declamationibus, ritus divini ac caerimoniarum dignitas et necessitas.²⁾ Apostolos, Iudaicis religionibus assuetos, tantum abest ut a curis liturgicis abstinuisse credamus, ut veri simillimum sit, eos ritibus quoque externis attentum animum advertisse.³⁾ Facit nobiscum Thierschius Hist. Eccl. I. p. 298 „— *Aber auch dafür haben wir Grund genug, den Cultus zur Zeit des Johannes weit reicher entwickelt zu denken, als die gewöhnliche urkirchliche Vorstellung meint. Es ergibt sich von selbst, wenn die zwei schon oben angedeuteten Wahrheiten schon damals der Kirche zum Bewusstsein gekommen waren: dass die göttlichen Anordnungen in der Kirche einerseits ein höheres geistliches Analogon zu denen des Alten Testaments sind, und dass sie andererseits selbst sich als sichtbares Abbild zu einer himmlischen Seligkeit verhalten. War das, wie nicht zu zweifeln, zu seiner Zeit im*

1) Huc pertinet Nealii ironia ad Renaldotium alludens: Tetral. Lit. p. XXIV „— Honestius sane et philosophis dignius foret Calvinianos ad haec ipsa officia provocare, quasi iam in saeculo tertio corruptae testimonia doctrinae et vagientis adhuc in cunabulis primordia Antichristi.“ Thiersch Kircheng. Praef. IX „Die feierliche Anbetung Gottes, die ehrwürdige Strenge der Zucht und die Autorität heiliger Ueberlieferung waren der Kirche wesentlich, von Anfang an. Das Princip der Ordnung ist nicht erst durch römischen Herrschersinn oder durch aufkeimenden Pfaffenstolz in sie hinein gekommen.“ Hippolytus inter signa Antichristi refert: ἡ Λειτουργία σεβασθήσεται.

2) Conferas quae disputavimus Cod. Lit. Vol. III. p. 6 sq.

3) Sane omnis omnium liturgiarum fons scaturit ex illa voce Paulina I Cor. XIV, 40: πάντα ἐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. Adde apostolicum virum Clementem I. epist. ad Corinth. I, 40 πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ θεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσεν κατὰ καιροὺς τεταγμένους τὰς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰς ἡ ἄτακτως γίνεσθαι, ἀλλ' ὀρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις. — οἱ οὖν τοῖς προστεταγμένοις καιροῖς ποιῶντες τὰς προσφορὰς αὐτῶν, εὐπρόσδεκτοὶ τε καὶ μακάριοι.

Bewusstsein der Kirche ausgesprochen, so ist es undenkbar, dass sich ihr Cultus in protestantischer Formlosigkeit und subjectiver Willkür bewegte. Aus solchen Anfängen würde nie das reichhaltige griechische, römische und morgenländische Ritual entstanden sein. Enthält dieses spätere Zuthaten in Menge und sogar Fehler und Missbräuche, so muss doch im urchristlichen Cultus etwas gewesen sein, woran sich solche Zusätze anknüpfen und worin solche Missbräuche eine Veranlassung finden konnten. Aus einer protestantischen Predigtsammlung würde sich in Jahrtausenden nie die griechische Messe entwickelt haben.“⁸⁾ Scilicet hae apostolorum liturgiae ab iis quas aetas posterior tulit, non quidem ingenio et *ομοιοτητι* differunt, sed multum dissident brevitate et simplicitate: neque unquam obliteranda vel falsis criminibus insimulanda est invicta sententia: non extare perpetuam ecclesiae in ritibus consensionem, non solvi caerimoniarum diversitate ecclesiasticae unitatis vinculum.

§. 2.

DE CULTUS SACRI CHRISTIANORUM PRIMORDIIS.

Iam titulo quem huic capiti praescripsimus significatum est, quod disputationis comprobabitur peroratione: nos plurimum facere insignem Ricardi Rothii commentationem De Primordiis cultus sacri Christianorum conscriptam (Bonnae 1851). Etsi vero non omnia, quae Vir Doctus de primaeva eucharistiae forma aliisque protulit, placere possunt: tamen nobis persuasissimum est, hac Rothiani libelli virtute magnum progressum factum esse ad liturgiae Christianae *γενεσιν* accuratius perspicendam.

Non deerat Hierosolymis post resurrectionem et ascensionem Domini, iis qui in eum tanquam Messiam credebant, cultus publici larga opportunitas. Patebat sanctuarium, in quo Deus ipse se adorari velle declaravit: florebat in eo cultus sacer a Deo ipso institutus. Quis fidelium eo

---

⁸⁾ Rothius in commentatione infra commendata p. 16 „Neque omnino unquam a me impetrare potui, ut nibili prorsus pendam, quod universa ecclesia antiqua eam eucharistiae celebrandae rationem, quam post tempora apostolorum per totum orbem christianum vigentem videmus, uno ore ab origine apostolica derivet. Utut enim neges, opinionem hanc fundamento aliquo vere historico niti, vix tamen intelliges, quomodo ea, de qua res est, mensae dominicae forma, quae certe primigenia non fuit, sine auctoritatis apostolicae praesidio et adminiculo tam cito, uti factum esse constat, per omnes ecclesias Christianae propagari potuerit, maxime ea aetate, qua singulae reipublicae Christianae provinciae nondum firmo aliquo beneque ordinato commercii universalis vinculo inter se connecterentur.“

tempore dubitare poterat, quin etiam Christianis Deus in hoc ipso templo et secundum ritus lege Mosaica sanctos colendus esset? Dum incolume intactumque stetit templum Hierosolymitanum, nemo ne suspicari quidem potuit sacra illa avita a Deo esse abrogata. Simili ratione, ubicunque extra Palaestinam sive Iudaei sive pagani nomen Christo dederunt, hi omnes a principio quasi inter parietes Synagogarum degerunt, in his potissimum verbum Dei audire soliti sunt. Luc. 24, 53. Act. 2, 46. 3, 1. 11. 5, 12. 42. 22, 17. 24, 11. Hegesippus apud Euseb. H. E. 2, 23. Itaque non erat, cur societas Christiana primaeva de instituendo cultu sacro sibi proprio cogitaret.

Nihilominus Christianis iam inde a principio ritus peragenda erat ipsis prorsus peculiaris, Coena Domini. Huic in templo vel in synagogis locum non fuisse, nemo est qui non videat. Celebrabatur igitur in domibus Christianorum amplioribus (Act. 2, 12), illo aevo cum Agapis coniuncta. At vero convenientium multitudo et ipsius sacri convivii natura postulabat, ut apostoli rerum ordini ac decori providerent. I Cor. XI, 20 sq. Et hac ipsa urgente necessitate patent liturgiae Christianae atria, ne dicam penetralia. Utcumque erat illius aevi ritualis simplicitas non potuerunt apostoli, eucharistiae *τάξις εὐχαρίσματα* servaturi, quin formulas constituerent liturgicas, gratias agendo, consecrando, distribuendo designatas. Apparet huius apostolicae missae vestigium in celebratissimo loco Gregorii Epp. VII, 64 „*Orationem Dominicam idcirco mox post precem dicimus, quia mos apostolorum fuit, ut ad ipsam solummodo orationem hostiam consecrarent. Et valde inconueniens mihi visum est, ut precem quam scholasticus composuerat, super oblationem diceremus et ipsam traditionem quam redemptor noster composuit, super eius corpus et sanguinem non diceremus*“¹⁾ Quam sancti pon-

1) Locum Gregorii explicare conati sumus Cod. Lit. I. p. 32. 41. Sed ut fit dies docuit diem. Nunc difficillimam Scholastici vocem, neque pro nomine appellativo accipio, neque de viro erudito intelligo. Neutra sententia efficit sensum. Significat discipulum ut fortasse apud Quintil. 12, 11, 16 et sine dubio apud Petronium c. 6 „Dum in hortis incedo ingens scholasticorum turba in porticum venit, ut apparebat, ab extemporali declamatione nescio cuius, qui Agamemnonis suasoriam exceperat. Dum ergo iuvenes sententiam ridet, ordinemque totius dictionis infamant, opportune subduxi me.“ Conf. Amalarium de Ord. Antiph. 57 „Tenet enim iste ordo morem nostrae scholae, ut primo erudiantur scholastici nostri per disciplinam et postea sapientes fiant per sapientiam.“ Dudo de Moribus Nonn. lib. 1 „Baiulant scholastici candelabra.“ Praeterea cogites quaeso componere esse discipulorum, tradere magistrorum. Ut breui dicam, hanc mihi constitui Gregorii sententiam: „Concedimus, orationes canonis esse praeclaras, sed hoc non dubium est, quin eae non ab Christo magistro sed ab discipulo quodam Christi, unici magistri, confectae sint. Itaque valde inconueniens est, recitare quod discipulus composuit, tacere quod Christus magister tradidit.“ Cf. Hieronymum adv. Pelag.

tificis sententiam non ita velim intellectam, ut apostolos verba institutionis reticuisse nec gratias ante coenam sacram egisse credas. Sed id docet Gregorius, quod arridet acri et diligenti antiquarum rerum investigatori: apostolos ignorasse prolixiores preces postea Canoni insertas. Offerebant panem et vinum, gratiis et laudibus Deum venerati: consecrabant illa, opinor, formula quam Paulus apostolus „accepisse“ testatur I Cor. 11: concludebant oratione dominica. Denique non alienum videtur a fide, iam obtinuisse aliquam distribuendi formulam.⁹⁾

Duplex igitur erat priscis Christianis cultus divini lex et consuetudo: altera templi ac Synagogarum, cum Iudaeis communis: altera eucharistica, nascenti ecclesiae propria et peculiaris, a qua prohibebantur baptismi lavacro nondum regenerati. Iam vero magna facta est rerum commutatio. Succrevit ecclesiae novum robur ac soboles, quae ex gentium tenebris ad Christi lucem transmigravit, ipsa sua stirpe et origine ab illa Iudaicorum rituum religione et observantia immunis atque aliena. Accessit quod Iudaei in dies flagrare coeperunt capitali Christianorum odio neque amplius passi sunt eos conventibus synagogicis interesse. Ex altera parte, crescente Christianae plebis multitudine, Agapis helluationis et intemperantiae imminuit periculum. Utrinque igitur urgebat necessitas instituta ad Christianorum sacra spectantia emendandi. Quae res, etsi primo aliquantulum morae habere videretur, post annum illum fatalem LXX, post excidium Hierosolymitanum ulterius differri non potuit. Diruto templo nulla prorsus cultus sacri Christianis reliqua

---

III, 3: Docuit apostolos suos, ut quotidie in corporis illius sacrificio credentes audeant loqui: Pater Noster etc.

1) Optime Böhmer *Christlich-kirchliche Alterthumswissenschaft* II, p. 201 sq.: „Die Apostel selbst, die sich in nicht palästinische Gebiete behufs der Predigt des gekreuzigten Messias begaben, mögen nm so eher, als schon die Synagoge eine bestimmte, gottesdienstliche Ordnung besass, dafür Sorge getragen haben, dass die jerusalemische Form, die Eucharistie zu begehen, sich in die von ihnen gestifteten Gemeinden fortpflanzte. Aensere und innere Verhältnisse, in welche diese Gemeinden geriethen, z. B. das Auftauchen häretischer Geistesrichtungen, das Zurücktreten positiv christlicher Ideen im Bewusstsein der Gemeinden (?) u. s. w., riefen die Nothwendigkeit hervor, dass dem durch die Apostel tradirten Grundtypus der Abendmahlsbegehung neue Carimonien, Paränesen etc. beigefügt wurden. Da die Episcopos in Verbindung mit den Presbyteren an der Spitze der Gemeinden standen, so haben sie, zumal sie das Bewusstsein, successores apostolorum zu sein, hatten, diesem Geschäfte dergestalt, dass sie auf die Stimmen der Presbyteren hörten, sich wahrscheinlich unterzogen. Weil aber die Verhältnisse, durch welche jene Additamenta motivirt wurden, verschieden waren, weil Bischöfe und Presbyteren der einzelnen Gemeinden ihre besonderen Geisteseigenthümlichkeiten hatten: so fielen die zu den Liturgieen gemachten Additamenta, z. B. die Gebete, etwas verschieden von einander aus.“

erat opportunitas. Iis igitur, qui ea tempestate reipublicae Christianae praeerant — inter quos complures ex apostolis, vel praeter Ioannem fuisse non controversum est — hoc manifesto impositum est, ut cultum divinum vere et peculiariter Christianum adornarent. Itaque curarunt, ut coena sacra ab Agapis seiungeretur et ad conventus synagogicos transferretur.¹⁾ Et cum universa antiquitas unum tantum noverit cultum, sacrificium cum precibus coniunctum, simul induit sacrificii eucharistici formam testante Irenaeo *Fragm. Pfaff. II p. 25 οἱ ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι παρηκολουθήκοτες ἴσασι τὸν κύριον νεὰν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου I, 11.* Pariter inde vel hoc necessario sequebatur, ut cultus synagogici partes, quae adhuc ratione fortuita parumque inter se constante inter se copulatae fuissent, in certum ordinem eumque ut ita dicam organicum disponerentur. Erat necessarium, ut eucharistia in fine liturgiae poneretur, utpote totius sacri officii culmen et fastigium: ea quum procedebant eo dirigerentur, ut eos animi motus excitarent, quibus animus idoneus et alacer redderetur ad offerendum illud devotae adorationis sacrificium. Hic igitur divini officii emersit ordo: Psalmodia, Lectio Scripturarum, Sermo, Preces communes ecclesiae, eucharistiae sacrificium. Hunc vero ordinem in antiquissima, quae post Apostolorum tempora ad nos devenit, cultus sacri delineatione, apud Iustinum Martyrem reperimus.

Quae disputat Rothius in commentationis epilogo: disciplinam arcani, vergente saeculo secundo officii divinis obrusam, effecisse ut liturgia in duas missas, catechumenorum scilicet et fidelium diffunderetur et hinc increvisse studium coenam pompa mystica et splendida exornandi: in his optatam metam minime contigit. Non opus est disciplina arcani qua illam in uno officio divisionem explicemus. Servabat duplex liturgiae partitio, non fortuito nec temere facta, pristini temporis memoriam, gemellum ostendebat ritus Christiani fontem, adumbrabat aperte ac symbolice utriusque testamenti cohaerentiam: ut denique omnia complectar, bipartita missa brevissimam sed grandem et perspicuam continet τῶν μεγαλείων τοῦ Θεοῦ historiam²⁾.

1) Recte docet Rothius, Agapas, quamvis ratio earum valde immutata esset, perdurasse, et negat, separationem coenae ab Agapis demum post interdictum haeteriarum a Traiano sancitum, factam esse. p. 15 sq.

2) Mone Latein. u. griech. Messen p. 103: „Die Messe ist ein historischer Gottesdienst d. h. sie hat sich organisch aus gegebenen Elementen entwickelt und ist daher keine willkürliche Erfindung. Als ein historischer Gottesdienst hängt sie mit dem Alten Testamente zusammen und hat aus dem Neuen dasjenige in einem parallelen Stufengang hinzugefügt, was die Offenbarung Christi befahl.“ Quod suadet Monii doctrina, id praes-

At vero, ut vetustae liturgiae imago velut praesens ostendatur et repraesentetur, testes producimus trium priorum saeculorum scriptores nimirum eos, qui totius liturgiae tradiderunt ordinem et seriem.¹⁾

§. 3.

LITURGIAE CHRISTIANAE IMAGO APUD VETUSTISSIMOS SCRIPTORES EXPRESSA.

Iustinus Apologia I. c. 65—67. ed. Otto.

1. *Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ οὐτως λοῦσαι τὸν πεπεισμένον καὶ συγκαταθεμένον ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀδελφούς ἄγομεν*²⁾ ἔνθα συνηγμέ-

sagit pectus christianum Matthiae Claudii. In epistola eius ad Aug. Neandrum missa, nuperrime promulgata (Deutsche Zeitschrift für christliche Wissenschaften. 1853. Nr. 16.) haec leguntur: „Es ist wohl ohne Zweifel, dass unser Luther in seinem Eifer gegen Papst und Katholiken zu Viel aufgeräumt habe, dass er auch da über Bord geworfen, wo etwas Wahres im Grunde, aber überladen und krumm und verdreht war, und er hätte nur abthun und gerade und zu Recht beugen sollen. Und solcher Fälle möcht es mehr als einen geben. Selbst von der Messe scheint es schwer zu glauben, dass die sich durchaus nicht auf irgend etwas Wahres gegründet hätte. Ich bin darüber nicht im Reinen und möchte mich gerne darüber belehren lassen; aber dass ein tägliches Brod und Frühstück, wenn man es mit Ehren haben kann, für alle Parteien, die es im Ernst meinen, wünschenswerth und nöthig wäre, kann wohl nicht bezweifelt werden.“

1) Omnes graecorum patrum ad Chrysostomum usque locos, ad singulas officii divini partes spectantes, diligenter collegit Bingham lib. XIII. cap. V. §. 4—7. Cf. Augusti Denkw. IV, 4—175.

2) Iustinus primum describit Missam Fidelium, in quam ex baptismo sollempniter deducitur *νεόφυτος*. Posthac inde a verbis: *καὶ τῆ τοῦ ἡλίου κ. τ. λ.* totam Missam et Catechumenorum et Fidelium repetendo enarrat. Male enim Rothius opinatur, duplicis missae vestigia „et satis modica“ exstare demum in liturgia Constit. Apostol. lib. 2. Et similiter Höfling in libro, quem infra commemoramus, contendere ausus est „— dass sich von der disciplina arcani bei Iustin nirgends auch die leiseste Spur vorfindet.“ Aperte dicit Iustinus neminem eucharistiae participem esse nisi baptizatum. Non solebant autem illa aetate convivio coelesti interesse, nisi qui panem et vinum benedictum acciperent. Recte monet Augusti Denkw. IV. p. 153 „J. hat zur Absicht den Heiden und insbesondere dem Kaiser Antonin einen anschaulichen Begriff von den christlichen Religionshandlungen beizubringen und zu zeigen, dass Taufe und Abendmahl von den jüdischen und heidnischen Lustrationen und heiligen Mahlzeiten wesentlich verschieden waren. Aus diesem apologetischen Gesichtspunkte muss man diese Relation betrachten, und daraus, dass er nicht für Christen, welchen die kirchlichen Einrichtungen ihrer Zeit bekannt genug waren, auch nicht für die Nachwelt als Historiker schrieb, ist es zu erklären, dass mehrere Punkte des christlichen Gottesdienstes entweder ganz mit Stillschweigen übergangen oder nur kurz und oberflächlich berührt worden sind. Es würde daher gegen die Grundsätze einer besonnenen Kritik streiten, wenn man aus diesen Uebergungen oder oberflächlichen Schilderungen entweder auf die Nicht-Existenz oder Geringschätzung solcher

νοι εἰσί, κοινὰς εὐχὰς ποιησόμενοι ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ φωτισθέντος καὶ ἄλλων πανταχοῦ πάντων εὐτόνως, ὅπως καταξιώθωμεν τὰ ἀληθῆ μαθόντες καὶ δι' ἔργων ἀγαθοῖ πολιτευταὶ καὶ φύλακες τῶν ἐντεταλμένων εὐρεθῆναι, ὅπως τὴν αἰώνιον σωτηρίαν σωθῶμεν. 2. Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα πανσάμενοι τῶν εὐχῶν. 3. Ἐπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος,¹⁾ καὶ οὗτος λαβὼν, αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὄλων, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἀναπέμπει καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιῶσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ²⁾ ποιεῖται. οὗ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων, Ἀμήν. Τὸ δὲ ἀμήν τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ τὸ γένοιτο σημαίνει. 4. Εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος, καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδῶσιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὗ παροῦσιν ἀποφέρουσι.³⁾ Καὶ ἡ τροφή αὕτη καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία, ἧς οὐδενὶ ἄλλῳ μετασχεῖν ἐξὸν ἐστίν, ἢ τῷ πιστεύοντι ἀληθῆ εἶναι τὰ δεδιδαγμένα ὑφ' ἡμῶν, καὶ λουσαμένῳ τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ἀναγέννησιν λουτρὸν, καὶ οὕτως βιοῦντι ὡς ὁ Χριστὸς παρέδωκεν. Οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὃν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτως καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν ἐξ ἧς αἷμα καὶ σὰρξ κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι.⁴⁾ Οἱ γὰρ ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐ-

Gebraüche schliessen wollte.“ Singulari cura locus Iustini illustratus est a Chr. Gottl. Burger Antiquitas Liturgiae Evangelico-Lutheranae ex Iustino martyre demonstrata. Viteb. 1755. 4. Ianus Iustini Martyris de sacris Christianorum publicis narratio. Halae 1725. 8. Recentiore tempore fusius Iustini Liturgiam illustrant Döllingerus (Die Eucharistie in den ersten drei Jahrhunderten) et Höflingius (Die Lehre der ältesten Kirche vom Opfer im Leben und Cultus der Christen). At vero cum uterque haud prorsus alienus sit a partium studio, omni cautione prohibenda est ab sincera liturgiae veteris investigatione Catholicorum et Protestantium invidia et odium.

1) Irenaeus V, 2: κεκραμένον ποτήριον IV, 57: temperamentum calicis — saum sanguinem confirmavit.

2) Böhmmer l. c. p. 373 „mit Ausführlichkeit.“

3) Irenaeus ep. ad Vict. (Euseb. V, 24): τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν ἐπεμπον εὐχαριστίαν (pontifices ante Victorem).

4) Neander Kircheng. I. 584 „Es kann sein, dass die Einsetzungsworte in das Dankgebet mit verflochten wurden. In den Worten bei Firmilian Cypr. ep. 75 'invocatione non contemptibili sanctificare panem et eucharistiam facere' liegt wohl wahrscheinlich der Begriff einer Consecration, wodurch aus dem gewöhnlichen Brote Abendmahl ward.“

τῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια, οὕτως παρέδωκαν ἐν-
τετάλθαι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, λαβόντα ἄρτον εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν·
Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου, τουτέστι τὸ σῶμά μου· καὶ
τὸ ποτήριον ὁμοίως λαβόντα καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτό ἐστι
αἷμά μου, καὶ μόνοις αὐτοῖς μεταδοῦναι.) "Ὅπερ καὶ ἐν τοῖς τοῦ
Μέθρα μυστηρίοις παρέδωκαν γίνεσθαι μιμησάμενοι οἱ πονηροὶ δαί-
μονες· ὅτι γὰρ ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος τίθεται ἐν ταῖς τοῦ μου-
μένου τελεταῖς μετ' ἐπιλόγων τινῶν, ἧ ἐπίστασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε.
Ἡμεῖς δὲ μετὰ ταῦτα λοιπὸν αἰεὶ τούτων ἀλλήλους ἀναμιμνήσκομεν·
καὶ οἱ ἔχοντες τοῖς λειπομένοις πάσιν ἐπικουροῦμεν, καὶ σύνεσμεν
ἀλλήλοις αἰεὶ. Ἐπὶ πᾶσι τε οἷς προσφερόμεθα εὐλογοῦμεν τὸν ποιη-
τὴν τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ πνεύ-
ματος τοῦ ἁγίου. 5. Καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ πάντων κατὰ
πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ
ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν
ἀναγινώσκειται μέχρις ἐγχωρεῖ.¹⁾ 6. Ἐἶτα παυσάμενου τοῦ ἀναγινώ-
σκοντος ὁ προεστὼς διὰ λόγον τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν
καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. 7. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάν-
τες καὶ εὐχὰς πέμπομεν. Καὶ ὡς προέφημεν, παυσάμενων ἡμῶν τῆς
εὐχῆς ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς
ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ,²⁾ ἀναπέμπει καὶ ὁ λάος

1) Höfling l. c. p. 58 „Wir werden wohl nicht irren, wenn wir annehmen, dass J. das 'τούτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου' dem 'τουτέστι τὸ σῶμά μου' deshalb vorangestellt hat, weil er es nicht wie dieses auf den nachfolgenden Genuss, sondern auf den vorangehenden Act des εὐχαριστεῖν bezogen und als eine Anweisung für diesen betrachtet hat.“

2) Augusti Denkw. VI, 226: „Man wählt einen Text und liest denselben, soweit er dem Zwecke des Tages angemessen ist. Wird der Sinn auf diese Weise gefasst, so ist damit der Gebrauch gewisser Pericopen nicht un deutlich angegeben.“ Böhmer l. c. p. 190, hanc interpretationem ἀφιλόλογον ratus commendat aliam „Das Maass desjenigen, was recitirt ward, war durch das Quantum der Zeit, durch die Beschaffenheit des Ortes bedingt.“ Sed illa vox μέχρις ἐγχωρεῖ apte verti potest: quoad licet, quoad consentaneum est i. e. quoad lector ad finem pericopae pervenerit.

3) Otto: quantum potest s. quantum facultatis eius est. Böhmer: So viel geistige Kraft dem Bischof inhärrt. Conferas c. 13: ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν, ὅση δύναμις, αἰουῶντες. c. 55: διὰ λόγον οὖν καὶ σχήματος τοῦ φαινομένου, ὅση δύναμις, προτρεψάμενοι. Gräbner avert formulam eucharisticam ex Const. App. VIII, 12: εὐχαριστοῦμέν σοι ὅσον ὀφειλομεν ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα. Addas locum Gregorii Naz. Orat. III. quo Christianos hortatur, ut triumphale illud carmen in mortem Iuliani ὅση δύναμις canant. Referenda sunt verba ad ardorem, ad intentionem animi precantis, quae non minus in praescriptis formulis quam in immediate conceptis verbis locum habere potest. Ergo non elicienda est inde sententia (alias invicta) orationes non fuisse ita statutas, ut nihil illis addere vel ex eis detrahere liceat, neque exstitisse librum, quo cele-

ἐπευφημει λέγων τὸ ἀμήν· 8. Καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστῳ γίνεται καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται. Οἱ εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι, κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ὃ βούλεται δίδωσι, καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὄρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσων ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὔσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὔσι ξένοις, καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρεῖα οὔσι κηδεμῶν γίνεται. Τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα, ἐν ἣ ὁ Θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας κόσμον ἐποίησε, καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἡμέτερος σῶτηρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη· τῇ γὰρ πρὸ τῆς χρονικῆς ἐσταύρωσαν αὐτὸν καὶ τῇ μετὰ τὴν χρονικὴν, ἣτις ἐστὶν ἡλίου ἡμέρα, φανεῖς τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ μαθηταῖς ἐδίδαξε ταῦτα, ἅπερ εἰς ἐπισκεψιν καὶ ὑμῖν ἀνεδώκαμεν.

Constitutiones Apostolicae Lib. II. c. 57. ed. Cotelarius.')

1. Σὺ δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἔσο ἅγιος, ἄμωμος, μὴ πλήκτης, μὴ ὀργίλος, μὴ ἀπηγής· ἀλλ' οἰκοδόμος, πιστορροφεὺς, διδακτικὸς, ἀνεξίκα-

brans uteretur. Similia docet F. X. Schmid Liturgik I. p. 44 innixus verbis Iustini supra scriptis: ἐπὶ πολὺ ποιεῖται „Selbst die Messopfer-Gebete und Gebräuche dürften (an vielen Orten wenigstens) noch dem Gutdünken des einzelnen Kirchenvorstehers nach Inhalt und Dauer überlassen gewesen sein, öfters mochte etwa ein von einem Apostel oder Apostelzeugen ererbter Typus hierin als Leitfaden dienen.“ Perperam Muratorius interpretatur: per la sua parte, seconde che a lui apartiene, pro sua parte, scilicet postquam populus stans preces fecerit.

1) Krabbe Ueb. den Urspr. u. Inh. der apost. Constitutionen des Clemens Romanus. Hamburg 1829. p. 140: Wir können nicht umhin c. 57 und 59 für eine spätere Interpolation zu erklären. Beide Capitel passen durchaus nicht in den Zusammenhang, unterbrechen plötzlich durch ihren fremden Inhalt das Ganze und zeigen durch ihren Inhalt, der ganz mit dem Inhalte einiger Stellen des achten Buches übereinstimmt und ganz deutlich auf das Ende des vierten B. hinweist, dass beide Capitel von dem Verf. des achten Buches herrühren. P. 221 enumerat Vir Doctus accuratius, quid ipsi moverit suspicionem: 1) Vox παστοφόρια, ante Hieronymum in scriptoribus ecclesiasticis non obvia. 2) Liturgiae ordo, tam perspicue et minutatim expositus, ut ex posteriore disciplina multa addita esse manifestum sit. 3) Ecclesiastica hierarchia, saeculi tertii ingenium excedens. 4) ἀκροσΐχια Psalmorum, populo succinente decantata. 5) Surgens populus ad Evangelii lectionem. At vero plurimi in authentia liturgiae acquieverunt neque ego argumentis Krabbii multum tribuerim. Multa enim sunt argumenta quae dicuntur a silentio et haec semper imbecilla sunt, nisi talibus adminiculis suffulciantur ut positivis respondeant. v. Drey Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Kanones der Apostel. 1832. p. 59 sqq. Rothe de prim. cult. christ. p. 29. Ritschl Entstehung der altkatholischen Kirche p. 598. e. a.

κος, ἠπιόθυμος, πρῶτος, μακρόθυμος, παραινετικός, παρακλητικός· ὡς θεοῦ ἄνθρωπος. 2. Ὅταν δὲ συναθροίξῃ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης, μετ' ἐπιστήμης πάσης κέλευε ποιῆσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνους ὡσανεὶ ναύταις, τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς, καθάπερ ἐπιβάταις, μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφῶρια. 1) Πρὸς ἀνατολήν, ὅς τις ἔοικε νηλ. Κεῖσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος, παρ' ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθέξουσθω τὸ πρεσβυτέρων καὶ οἱ διάκονοι παριστάσθωσαν εὐστατεῖς τῆς πλειονες ἐσθῆτος· ἔοικασι γὰρ ναύταις καὶ τοιχάρχοις. Προνοία δὲ τούτων εἰς τὸ ἕτερον μέρος οἱ λαϊκοὶ καθέξουσθωσαν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ εὐταξίας· καὶ αἱ γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐταὶ καθέξουσθωσαν, σιωπὴν ἄγουσαι. 3. Μέσος δ' ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἔστω ἀναγινωσκέτω τὰ Μώσεως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν κριτῶν καὶ τῶν βασιλείων, τὰ τῶν παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἐπανόδου 2) πρὸς τοῦτους τὰ τοῦ Ἰωβ καὶ τοῦ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν ἑκαίδεκα προφητῶν. 4. Ἀνὰ δύο δὲ γενομένων ἀγωνισμάτων, ἕτερός τις τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω υμνοὺς καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω. 3)

1) v. Drey l. c. p. 61 „Zellen oder Kapellen, worin nach lib. VIII, 13 die Ueberbleibsel der heil. Brode aufbewahrt wurden und die wohl sonst noch zur Aufbewahrung heil. Geräthschaften dienten.“

2) Esra, Nehemia, Esther.

3) Coteler: et populus extrema versuum succinat. Böhm er l. c. p. 345: „Binterim Denkw. IV, 1. p. 322 berichtet, 'Thomasius hat durch viele Zeugnisse aus den alten K. V. erwiesen, dass jedesmal der ganze Vers vom Volke wiederholt wurde.' In den von uns oben citirten Worten des Urtextes der Constitutionen ist dieser Begriff nicht enthalten. Da das ἄκρον in ἀκροστίχια dasjenige, was auf der Spitze befindlich, das Aeusserste ist, bezeichnet: so gebieten die Constitutionen, es solle das Volk die äussersten Theile, d. h. die Endworte von den Versen (welche die von dem τῆς gesungenen Hymnen haben), demselben (wieder) zu singen. Auch die von Binterim aus Augustinus angeführten Stellen erweisen die Behauptung des Thomasius keineswegs; denn aus „enarration. in Psalm. 138“ geht lediglich hervor, dass der Lector einen andern Psalm, als den vom Bischofe ihm vorgeschriebenen, las, und dass Augustinus es sich (nobis) nicht imputirt wünschte, wenn die Gemeinde durch die Länge des Vorgelesenen eine Zeitlang gefesselt war; ein Wiederholtsein des jedesmaligen ganzen Verses durch das Volk wird in dieser Stelle nicht indicirt. Die andere Stelle „II. Enarrat. in Psalm. 18“ zeigt zwar, dass Geistliche und Gemeindegewissen folgende Psalmworte: „ab occultis meis munda me Domine et ab alienis parce servo Tuo. Si enim non fuerint dominata, tunc immaculatus ero et mundabor a delicto maximo“, einstimmig (consona voce) vor Gott gesungen haben; aber davon steht kein Jota l. c., dass Einer den ganzen Psalm vorgesungen, und dass jedesmal das Volk den ganzen Vers wiederholt habe.“ v. Drey l. c. p. 60 „Das Volk antwortet mit bestimmten Schlussworten oder Schlussversen.“

5. Μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν, καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ὡς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἦ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια, ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρεδώκαμεν ὑμῖν, καὶ ἃ οἱ συνεργοὶ Παύλου παρεληφότες κατέλειψαν ὑμῖν Λουκᾶς καὶ Μάρκος· καὶ ὅταν ἀναγινωσκόμενον ἦ τὸ εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας. Γέγραπται γὰρ· Σιώπα καὶ ἄκουε Ἰσραήλ. Καὶ πάλιν· Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι καὶ ἀκούσῃ. 6. Καὶ ἐξῆς παρακαλεῖτωσαν οἱ πρεσβύτεροι τὸν λαόν, ὁ καθεὶς αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ ἅπαντες· καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὃς ἔοικε κυβερνήτη.¹⁾ Στηκέτωσαν δὲ οἱ μὲν πλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν, φυλάσσοντες αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόγων²⁾ καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ αὐτὸς παρηκολούθει λόγος καὶ ἐν τῷ ναῦ τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ τις εὔρεθῇ παρὰ τόπον καθεζόμενος ἐπιπλησσίαθω ὑπὸ τοῦ διακόνου ὡς πρῶτος, καὶ εἰς τὸν καθήκοντα αὐτῷ τόπον μεταγέσθω, οὐ μόνον γὰρ νῆϊ· ἀλλὰ καὶ μάνδρῃ ὡμοιώται ἡ ἐκκλησία. Ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰῶν φημί καὶ προβάτων, κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἰστώσι, καὶ ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει· οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεζίσθωσαν, ἐὰν ἦ τόπος, εἰ δὲ μὴ, στηκέτωσαν ὁρθοὶ, οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ προβεβηκότες, καθεζέσθωσαν ἐν τάξει. Τὰ δὲ παιδία ἐστῶτα προσλαμβανίσθωσαν αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ μητέρες· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ, ἐὰν ἦ τόπος, εἰ δὲ μίγῃ ὅπισθεν τῶν γυναικῶν ἰστάσθωσαν· αἱ δὲ ἤδη γεγαμηκῆται καὶ τεκναχοῦσαι ἰδίᾳ ἰστάσθωσαν, αἱ παρθένοι δὲ καὶ χῆραι καὶ πρεσβύ-

1) Augusti Denkw. VI, 264: Wenn es Mosheim auffallend findet, dass in den Const. der Ap. die Predigt als besonderer Theil der Gottesdienstes nicht erwähnt werde, so kann man dies zugeben (?), ohne daraus die Folgerung, dass sie wirklich gemangelt habe, zu ziehen. Die Predigt wird unter dem Vorlesen der Schrift mit begriffen und dies beweiset nur so viel, dass man sich eine Predigt ohne Grundlage der Schrift nicht zu denken vermochte. — — Ob hier τὸ εὐαγγέλιον die bestimmte Perikope, oder die evangelische Lection nach der Ordnung der Evangelisten bedeute, kann als gleichgültig betrachtet werden, obgleich das Erstere wahrscheinlicher ist. Die Hauptsache ist, dass auf die Vorlesung der Ev. ein ermahrender Vortrag an das Volk gehalten werden soll. Einer von den Presbytern soll den Vortrag beginnen, worin auch andere mit ihm abwechseln können und der Bischof soll den Beschluss machen. Von einer solchen Abwechslung im Vortrage kommen mehrere Beispiele vor. Cf. Selvagii Ant. Chr. lib. 2. p. 233 sq.

2) Erant ναυστολόγοι s. ναυτολόγοι qui in prora constituti, tum navem intrantes recipiebant, tum vero cum navigaturis de futuro itinere colloquebantur, de nautico paciscabantur. Quocirca Nautologi referunt partim Janitores, ratione videlicet primi Nautologorum officii; partim Catechistae ratione posterioris. Cot.

τιδες, πρῶται πασῶν στήκευσαν ἢ καθεξέσθωσαν. Ἔστω δὲ τῶν τόπων προνοῶν ὁ διάκονος, ἵν' ἕκαστος τῶν εἰσερχομένων εἰς πᾶν ἴδιον τόπον ἐρμίῃ καὶ μὴ παρὰ τὸ ἰντρούτον καθέξωνται. Ὅμοιος δὲ διάκονος ἐκπαιαπεκτω τὸν λαὸν ὅπως μή τις ψιθυροσῆ ἢ νυστάξῃ ἢ γελᾷσῃ ἢ νεύσῃ· χρῆ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλῶς καὶ ἐρηγορότως ἐστῆναι· ἐκτεταμένην ἔχοντα τὴν ἀκοὴν ἐπὶ τὸν τοῦ κυρίου λόγον. 7. Καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἐξαπαστάντες καὶ ἐπ' ἀνατολὰς κατανοήσαντες μετὰ τὴν τῶν κατοχομένων καὶ τὴν τῶν μετανοούντων ἔξοδον προσευξάσθωσαν τῷ θεῷ, τῷ ἐπιβεθηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ ἀνατολὰς (Ps. 68, 34) ὑπομιμησιώμενοι καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παραδεισοῦ, ὅθεν ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἀθετήσας τὴν ἐντολὴν ὄψεως συμβουλίᾳ πεισθῆς ἀπεβλήθη. 8. Οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν προσευχὴν, οἱ μὲν τῇ προσφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολαζέτωσαν, ὑπηρετούμενοι τῷ τοῦ κυρίου σώματι μετὰ φόβον, οἱ δὲ τοὺς ἕχλους ἀασκοπεύτωσαν· καὶ ἵσχυραν αὐτοῖς ἐμποικεύσαν. Λεγέτω δὲ ὁ προσεστὼς τῷ ἀρχιερεὶ διάκονός τῷ λαῷ μὴ τις κατὰ τιμὸς· μὴ τις ἐκ ὑποκρίσει. 9. Εἶτα καὶ ἀσπαξέσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες τὸ ἐν κυρίῳ φιλῆμα, ἀλλὰ μὴ τὰς δεξιὰς ὡς Ἰούδας τὸν κύριον φιλῆματι παρέδωκε. 10. Καὶ μετὰ τοῦτο προσευξέσθω ὁ διάκονος ἕπερ τῆς ἐκκλησίας ἀπάσης καὶ πάντος τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν καὶ ἐκφοριῶν, ὑπέφ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, ἕπερ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ βασιλέως, καθόλου εἰρήνης. 11. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἀρχιερεὺς ἐπευχόμενος τῷ λαῷ εὐχήσῃ, εὐλογεῖτω τοῦτον, ὡς καὶ Μωσῆς ἐνετείλατο ἱερεῦσιν εὐλογεῖν τὸν λαὸν τούτους τοὺς ἡμέσιν· Εὐλογήσαι σε κύριος καὶ φυλάξαι σε· ἐπιφάναι ὁ κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σε, καὶ δεῖξαι σοὶ εἰρήνην (Num. 6, 24). Ἐπευχέσθω οὖν καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ λεγέτω· Σῶσαν τὸν λαὸν σου, κύριε, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου ἣν ἐκήσῃ καὶ περιποιήσῃ τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ἐκάλεσας βασιλείον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον. 12. Μετὰ δὲ ταῦτα γιτέσθω ἡ θύσια, ἐστῆτος πανθὸς τοῦ λαοῦ καὶ προσευχομένου ἡσύχως. 13. Καὶ ὅταν ἀνερχθῇ, μεταλαμβάνετω ἐκάστη τάξις καθ' ἑαυτὴν τοῦ κυριακοῦ σώματος καὶ τοῦ τιμοῦ αἵματος ἐν τάξει, μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ὡς βασιλέως προσερχόμενοι σώματι καὶ γυναῖκες κακαλυμμέται τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀμύθει γυναικῶν τάξει, προσερχέσθωσαν. Οὐλατιέσθωσαν δὲ αἱ θύραι, μή τις ἄπιστος εἰσέλθῃ ἢ ἀμήτος.

Iuvat attexere vetustissimae Liturgiae conspectum et tabulam, e Iustini et Constantianorum narratione conflata, literis Graecorum Patrum ad annum CCC usque florentium testimoniis ac recentiorum doctrina quoad fieri potuit illustratam.

MISSA CATECHUMENORUM.

Ex Synagogarum conventibus oriunda, ad veteris testamenti ingenium composita, liturgiae quae arctiore sensu christiano dicitur *προπαιδευμα και σιὰ τῶν μελλόντων*.

L. Lectio Scripturarum Veteris Testamenti Iust. 5.

Const. 3.

Iam alio loco Cod. Lit. I. p. 23. demonstravimus, antiquissimis temporibus exordium Missae ductum esse a lectionibus Veteris ac Novi Testamenti. Itaque in Liturgiis occidentalibus, quibus aliqua affinitas est et coniunctio cum vetustissima Graecorum missa, dico Gallicanam, Ambrosianam, Mozarabicam (apud Romanos sollempnioribus tantum diebus), Epistolam praecedit Lectio Prophetica. Neque hodie prisca consuetudo prorsus oblitterata est. Ut taceam Ambrosianos et Missas Quatuor temporum, e ritibus monasticis commemoro Praemonstratenses, qui tribus missis in Nativitate Domini celebratis tres adsignant Prophetias, tres Epistolas, tria Evangelia.

II. Psalmodia Const. 4.

Recte Rothius l. c. p. 28: *Psalmodiam silentio praeterit Iustinus. Nec tamen ex hoc silentio certe efficitur aetate martyris celeberrimi cantum psalmodiarum hymnorumque sacrorum nondum ad cultum divinum Christianorum pertinuisse, praesertim cum ex epistola Plinii constet, iam Traiani temporibus Christianos solitos esse, in conventibus suis antelucanis „carmen Christo quasi Deo dicere secum invicem“ et I. ipso alio loco (Apol. I. §. 13) referat, Christianos Deo διὰ λόγον ποιμαίς και ὕμνους πέμπειν.*

Et ipse Plinius, quem modo excitavi, testis est, praeter Psalmos existitissae carmina sacra, Christum *θεολογούντα*. Adde scriptorem saeculi secundi, qui Artemonem incusat Euseb. H. E. 7, 30: *Ψαλμοὺς δὲ τοὺς μὲν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν παύσας, ὡς δὴ νεωτέρους και νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα*. Neque praetereundus est Dionysius apud Euseb. 7, 24: *ἐν ἄλλοις μὲν πολλοῖς ἀποδέχομαι και ἀγαπῶ Νέπωτα, τῆς τε πίστεως και τῆς φιλακονίας και τῆς ἐν ταῖς γραφαῖς διατριβῆς και τῆς πολλῆς ψαλμωδίας ἣ μέχρι νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν ἐνθρυμοῦνται*. At supersedendum est exemplorum multitudine. Erant ex antiquissimis temporibus hymni vel psalmi ecclesiastici, qui decantabantur vel inter Scripturarum lectionem vel inter eucharisticum sacrificium.

In Ambrosiana Missa Prophetiam subsequitur Psalmus v. Psal-

mellus, apud Gallicanos Psalmus responsorius, ex Mozarabum lege Psalterium, quod idem significat.

III. Lectio Scripturarum Noyi Testamenti Iust. 5. Const. 5.

Epistola Const. 5.

Mone l. c. p. 67sq. „Wenn ich nach den angeführten Zeugnissen der Väter behaupten muss, dass die gallicanischen Messen mit der griechischen vor Basilius sowohl im Inhalt als auch oft in der Fassung übereinstimmen: so führt dieses auf eine gemeinsame Quelle beider zurück, denn die griechische Messe hat weder einen griechischen Ursprung noch die gallicanische einen lateinischen, sondern beide sind nur in diesen Sprachen abgefasst: Der Ursprung beider ist jüdisch, denn die Beziehungen auf den jüdischen Gottesdienst, welche darin vorkommen, hätte man von Seiten der Christen nicht hineingetragen, man hatte dazu keine Veranlassung, wohl aber ist es wahrscheinlich, dass man sie in den Gebeten lange Zeit stehen liess, weil sie damit überliefert wurden. Ich habe oben gemeint, dass der Anfang des Gottesdienstes mit der Prophezeiung dem alten Testamente angehört, im neuen musste als Ergänzung das Evangelium hinzukommen, denn es ist die Erfüllung der Prophezeiung. Diese beiden Stücke, die Prophezeiung und das Evangelium, machten im ersten und noch weit in das zweite Jahrhundert hinein den ersten Theil der Messe aus und waren ursprünglich bei den Judenchristen eingeführt: Daher nennen die alten Väter gewöhnlich nur die Prophezeiung und das Evangelium als gegenseitige Beziehung neben einander, ohne die dritte, die Epistel, zu erwähnen, welche als Zwischenglied durch die griechischen Christen in die Messe aufgenommen wurde und die Liturgie der Heidenchristen von jener der Judenchristen unterscheidet. Die Briefe der Apostel waren meist an Heidenchristen gerichtet, die sämtlich griechisch verstanden. Die Briefe an die Gemeinden mussten denselben vorgelesen werden, das war der Zweck, und in einigen Briefen ist es auch ausdrücklich befohlen. Jene Gemeinden hatten aber keine andere Versammlung als ihren Gottesdienst, denn sie waren keine politischen Gemeinden, also mussten die Apostelbriefe schon aus diesem Grunde bei dem Gottesdienste vorgelesen werden, um zur Kenntniss der Gemeinde zu gelangen. So wollte es der Apostel Paulus (Coloss. 4, 16), der auch befahl, dass nachbarliche Gemeinden in ihren Versammlungen (ἐκκλησίαι) sich wechselseitig die Apostelbriefe mittheilen und vorlesen sollten. Es ist hieraus klar, dass zuerst bei den Heidenchristen die Apostelbriefe einen Theil des Gottesdienstes ausmachten, wie auch dass die Vorlesung der Epistel die griechische Liturgie von der jüdischen unterscheiden musste.“

Et sane Constit. Ap. II, 59 omisissus est Apostolus: Fit die dominico προφητῶν ἀνάγνωσις, καὶ εὐαγγελίου κηρυξία καὶ θυσίας ἀναφορὰ καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά.

Evangelium Const. 5. Passiones Martyrum in Missa Cat. lectas esse diebus eotundem anniversariis, permulti testantur scriptores occidentales. De Oriente unus significat Eusebius Hist. Eccl. V, 4: ὅτι γὰρ φίλων, καὶ τὰντα ἑάδιον πληροτάτα διαγινῶναι, μετὰ χειρᾶς ἀναλαβόντι τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν μαρτύρων συναγωγῇ πρὸς ἡμῶν, ὡς γοῦν ἔφη, κατελλεταί. Cod. Lit. I. p. 27.

Verum in diversis ecclesiis praeter scripturam sacram alios quoque libros et doctrina christiana refertos et exhortatione, lectitatos esse tam certum est quam quod certissimum: Hermae Pastor Euseb. H. E. 3, 16. Hieron. de script. 10. Athanas. tom. I. p. 963 edit. Par. Clementis Romani ad Corinthios prior epistola Euseb. H. E. 3, 16. Soteris Romani Epistola Euseb. H. E. 3, 16.

IV. Sermo Iust. 6. Const. 6.

Euseb. E. E. 6, 36: ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα φασὶν ἔτη τὸν Ὀριγένην γενόμενον· ἄτε μεγίστην ἤδη συλλεξάμενον ἐκ τῆς μακρᾶς παρασκευῆς ἔξιν τὰς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ λεγομένας αὐτῷ διαλέξεις ταχυνγράφοις μεταλαβεῖν ἐπιτρέψαι οὐ πρότερόν ποτε τοῦτο γινέσθαι συγκεχωρητότα. Pamphilus Apol. pro Origene: — — per eos tractatus quos saepe quotidie in ecclesia habebat ex tempore quo et describentes notarii ad monumenta posteritatis tradebant?

V. Dimittuntur Catechumeni, Poenitentes et a. Orationes Const. 7.

Iustinus Dial. c. Tryph. p. 254: ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνθρώπων τῶν ἐχθραίνοντων ἡμῖν εὐχόμεθα. p. 363: ἀδιαλείπτως καταρᾶσθε αὐτῷ τε ἐκείνῳ καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ, πάντων ἡμῶν εὐχομένων ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων ὡς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐδιδάχθημεν.

MISSA FIDELIUM

ex eucharistia apostolica deducenda, Iesu Christi pro nobis passi expressa imago, liturgiae christianum πληρῶμα et ἄδοντον.

VI. Oblatio panis et vini Iust. 3. 7. Const. 8.

Iustin. Dial. c. Tryph. p. 210: εὐχαὶ καὶ εὐχαρισταί, ὑπὸ τῶν ἀξίων γινόμεναι, τέλειαι μόναι καὶ εὐάρεστοί· εἰσι τῷ Θεῷ θυσίαι,

καὶ αὐτὸς φημι· ταῦτα γὰρ μόνα καὶ Χριστιανοὶ παρέλαβον ποιεῖν, καὶ ἐπ' ἀναμνήσει δὲ τῆς τροφῆς αὐτῶν ξηρᾶς τε καὶ ὑγρᾶς, ἐν ἣ καὶ τοῦ πάθους ὃ πέπονθε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς τοῦ Θεοῦ μέμνηται. Irenaeus L. IV. c. 18: *Oportet nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratos inveniri fabricatori Deo, primitias earum, quae sunt eius, creaturarum offerentes, Et hanc oblationem ecclesia sola puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius. Iudaei autem non offerunt; — non enim receperunt verbum, [per] quod offertur Deo.*

VII. Silentium Const. 8.

In Gallicana et Mozarabica Missa Diaconus ante Epistolam: Silentium facite.

VIII. Comminatio Const. 8.

IX. Osculum Iust. 2. Const. 9.

Osculum pacis, datum ante consecrationem orientalis originem iudicium iudicat et Graeconicae ecclesiae signa patefacit. Nam in occidentali officio excipit osculum consecrationem.

X. Deprecatio Iust. 1. Const. 8.

Huc pertinet insignis locus Origenis Hom. VI. in Ierem. p. 606. Frequenter in oratione dicimus: *Da omnipotens, da nobis partem cum prophetis; da cum apostolis Christi tui; tribue, ut inveniamur ad vestigia unigeniti tui.*

XI. Salutatio et Benedictio Episcopi Const. 11.

XII. Gratiarum actio Iust. 3.

Secundum Iustinum ita sese excipiunt Liturgiae partes: Deprecatio, Osculum, Oblatio, Gratiarum actio. Contra Constitutiones in novissima liturgiae parte admodum breves non disertis verbis exprimunt gratiarum actiones. Iren. I, 1 huc refert gnosticos delirasse: καὶ τὸν Παῦλον φησὶν λέγουσι τοὺς δὲ Αἰῶνας ὀνομάζειν πολλάκις, ὅτι δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τετηρηκεῖν οὕτως εἶποντα· εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰῶνων τοῦ αἰῶνος· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἐκείνους. τοὺς αἰῶνας σημαίνειν.

Veri simillimum est, gratiarum actiones apud Graecos inde ab omni tempore desisse in Hymnum Chembicum: vel ἐπὶνίκιον: Sanctus, Sanctus etc. Binterim Denkw. IV, 3, 396 „Es ist gewiss, dass der Gebrauch der Prästationen bei der Messe apostolischen Ursprungs und mit

ἐπευφημῆι λέγων τὸ ἀμήν· 8. Καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστῳ γίνεται καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται. Οἱ εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι, κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ὃ βούλεται δίδωσι, καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προσεστώτι ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὄρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσων ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὔσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὔσι ξένοις, καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρεῖα οὔσι κηδεμῶν γίνεται. Τὴν δὲ τοῦ ἡλλου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειθὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα, ἐν ἣ ὁ Θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας κόσμον ἐποίησε, καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἡμέτερος σῶτηρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη· τῇ γὰρ πρὸ τῆς χρονικῆς ἐσταύρωσαν αὐτὸν καὶ τῇ μετὰ τὴν χρονικὴν, ἣτις ἐστὶν ἡλλου ἡμέρα, φανεῖς τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ μαθηταῖς ἐδίδαξε ταῦτα, ἅπερ εἰς ἐπίσκεψιν καὶ ἡμῖν ἀνεδώκαμεν.

Constitutiones Apostolicae Lib. II. c. 57. ed. Cotelerius. 1)

1. Σὺ δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἔσο ἅγιος, ἄμωμος, μὴ πλήκτης, μὴ ὄργιλος, μὴ ἀπηγής· ἀλλ' οἰκοδόμος, ἐπιστροφεὺς, διδασκικὸς, ἀνεξίκα-

brans uteretur. Similia docet F. X. Schmid Liturgik I. p. 44 innixus verbis Iustini supra scriptis: ἐπὶ πολὺ ποιεῖται „Selbst die Messopfer-Gebete und Gebräuche dürften (an vielen Orten wenigstens) noch dem Gutdünken des einzelnen Kirchenvorstehers nach Inhalt und Dauer überlassen gewesen sein, öfters mochte etwa ein von einem Apostel oder Apostelzeugen ererbter Typus hierin als Leitfaden dienen.“ Perperam Muratorius interpretatur: per la sua parte, seconde che a lui apartiene, pro sua parte, scilicet postquam populus stans preces fecerit.

1) Krabbe Ueb. den Urspr. u. Inh. der apost. Constitutionen des Clemens Romanus. Hamburg 1829. p. 140: Wir können nicht umhin c. 57 und 59 für eine spätere Interpolation zu erklären. Beide Capitel passen durchaus nicht in den Zusammenhang, unterbrechen plötzlich durch ihren fremden Inhalt das Ganze und zeigen durch ihren Inhalt, der ganz mit dem Inhalte einiger Stellen des achten Buches übereinstimmt und ganz deutlich auf das Ende des vierten B. hinweist, dass beide Capitel von dem Verf. des achten Buches herrühren. P. 221 enumerat Vir Doctus accuratius, quid ipsi moverit suspicionem: 1) Vox *παστοφόρια*, ante Hieronymum in scriptoribus ecclesiasticis non obvia. 2) Liturgiae ordo, tam perspicue et minutatim expositus, ut ex posteriore disciplina multa addita esse manifestum sit. 3) Ecclesiastica hierarchia, saeculi tertii ingenium excedens. 4) *ἀκροστιχία* Psalmorum, populo succinente decantata. 5) Surgens populus ad Evangelii lectionem. At vero plurimi in authentia liturgiae acquieverunt neque ego argumentis Krabbii multum tribuerim. Multa enim sunt argumenta quae dicuntur a silentio et haec semper imbecilla sunt, nisi talibus adminiculis suffulciantur ut positivis respondeant. v. Drey Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Kanones der Apostel. 1832. p. 59 sqq. Rothe de prim. cult. christ. p. 29. Ritschl Entstehung der altkatholischen Kirche p. 598. e. a.

κος, ἠπιόθυμος, πρῶτος, μακρόθυμος, παραινετικός, παρακλητικός· ὡς θεοῦ ἄνθρωπος. 2. Ὅταν δὲ συναθροίζῃε τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης, μετ' ἐπιστήμης πάσης κέλευε ποιῆσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνους ὡσανεὶ ναύταις, τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς, καθάπερ ἐπιβάταις, μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφόρια. 1) Πρὸς ἀνατολήν, ὅς τις ἔοικε νηί. Κεῖσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος, παρ' ἐκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον καὶ οἱ διάκονοι παριστάσθωσαν εὐστατεῖς τῆς πλείονες ἐσθῆτος· ἔοικασι γὰρ ναύταις καὶ τοιχάρχοις. Προνοία δὲ τούτων εἰς τὸ ἕτερον μέρος οἱ λαϊκοὶ καθεζέσθωσαν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ εὐταξίας· καὶ αἱ γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐταὶ καθεζέσθωσαν, σιωπὴν ἄγουσαι. 3. Μέσος δ' ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἔστω ἀναγινωσκέτω τὰ Μώσεως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν κριτῶν καὶ τῶν βασιλείων, τὰ τῶν παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἐπανάδου 2) πρὸς τοῦτοις τὰ τοῦ Ἰώβ καὶ τοῦ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν ἑκαίδεκα προφητῶν. 4. Ἀνὰ δύο δὲ γενομένων ἀγωνισμάτων, ἕτερός τις τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὑμνος καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω. 3)

1) v. Drey l. c. p. 61 „Zellen oder Kapellen, worin nach lib. VIII, 13 die Ueberbleibsel der heil. Brode aufbewahrt wurden und die wohl sonst noch zur Aufbewahrung heil. Geräthschaften dienten.“

2) Esra, Nehemia, Esther.

3) Coteler: et populus extrema versuum succinat. Böhmer l. c. p. 345: „Binterim Denkw. IV, 1. p. 322 berichtet, 'Thomasius hat durch viele Zeugnisse aus den alten K. V. erwiesen, dass jedesmal der ganze Vers vom Volke wiederholt wurde.' In den von uns oben citirten Worten des Urtextes der Constitutionen ist dieser Begriff nicht enthalten. Da das ἄκρον in ἀκροστίχια dasjenige, was auf der Spitze befindlich, das Äusserste ist, bezeichnet: so gebieten die Constitutionen, es solle das Volk die äussersten Theile, d. h. die Endworte von den Versen (welche die von dem τριεσόμενους Hymnen haben), demselben (wieder) zu singen. Auch die von Binterim aus Augustinus angeführten Stellen erweisen die Behauptung des Thomasius keineswegs; denn aus „enarration. in Psalm. 138“ geht lediglich hervor, dass der Lector einen andern Psalm, als den vom Bischofe ihm vorgeschriebenen, las, und dass Augustinus es sich (nobis) nicht imputirt wünschte, wenn die Gemeinde durch die Länge des Vorgelesenen eine Zeitlang gefesselt war; ein Wiederholtsein des jedesmaligen ganzen Verses durch das Volk wird in dieser Stelle nicht indicirt. Die andere Stelle „II. Enarrat. in Psalm. 18“ zeigt zwar, dass Geistliche und Gemeindegengenossen folgende Psalmworte: „ab occultis meis munda me Domine et ab aliis parce seruo Tuo. Si enim non fuerint dominata, tunc immaculatus ero et mundabor a delicto maximo“, einstimmig (consona voce) vor Gott gesungen haben; aber davon steht kein Jota l. c., dass Einer den ganzen Psalm vorgesungen, und dass jedesmal das Volk den ganzen Vers wiederholt habe.“ v. Drey l. c. p. 60 „Das Volk antwortet mit bestimmten Schlussworten oder Schlussversen.“

5. Μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν, καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ὡς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια, ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρεδώκαμεν ὑμῖν, καὶ ἃ οἱ συνεργοὶ Παύλου παρεληφότες κατέλειψαν ὑμῖν Λουκᾶς καὶ Μάρκος· καὶ ὅταν ἀναγινωσκόμενον ἢ τὸ εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας. Γέγραπται γὰρ· Σιώπα καὶ ἄκουε Ἰσραήλ. Καὶ πάλιν· Σὺ δὲ αὐτοῦ στηθὶ καὶ ἀκούσῃ. 6. Καὶ ἐξῆς παρακαλεῖτωσαν οἱ πρεσβύτεροι τὸν λαόν, ὁ καθεὶς αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ ἅπαντες· καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὃς ἔοικε κυβερνήτῃ.¹⁾ Στηκέτωσαν δὲ οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν, φυλάσσοντες αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόγων²⁾ καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ σκητῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ αὐτὸς παρηκολούθει λόγος καὶ ἐν τῷ ναυῷ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τις εὑρεθῇ παρὰ τὸπον καθεζόμενος ἐπιπλησίσιθω ὑπὸ τοῦ διακόνου ὡς πρῶτος, καὶ εἰς τὸν καθήκοντα αὐτῷ τὸπον μεταγέσθω, οὐ μόνον γὰρ νήϊ· ἀλλὰ καὶ μάνδρη ὡμοιώται ἢ ἐκκλησία. Ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰγῶν φημί καὶ προβάτων, κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἰστώσι, καὶ ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει· οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεζέσθωσαν, ἐὰν ἢ τόπος, εἰ δὲ μὴ, στηκέτωσαν ὄρθοι, οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ προβεβηκότες, καθεζέσθωσαν ἐν τάξει. Τὰ δὲ παιδία ἐστῶτα προσλαμβάνεσθωσαν αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ μητέρες· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ, ἐὰν ἢ τόπος, εἰ δὲ μήγε ὕπισθεν τῶν γυναικῶν ἰστάσθωσαν· αἱ δὲ ἤδη γεγαμηκυῖαι καὶ τεκναχοῦσαι ἰδίᾳ ἰστάσθωσαν, αἱ παρθένοι δὲ καὶ χῆραι καὶ πρεσβύ-

1) Augusti Denkw. VI, 264: Wenn es Mosheim auffallend findet, dass in den Const. der Ap. die Predigt als besonderer Theil der Gottesdienstes nicht erwähnt werde, so kann man dies zugeben (?), ohne daraus die Folgerung, dass sie wirklich gemangelt habe, zu ziehen. Die Predigt wird unter dem Vorlesen der Schrift mit begriffen und dies beweiset nur so viel, dass man sich eine Predigt ohne Grundlage der Schrift nicht zu denken vermochte. — Ob hier τὸ εὐαγγέλιον die bestimmte Perikope, oder die evangelische Lection nach der Ordnung der Evangelisten bedeute, kann als gleichgültig betrachtet werden, obgleich das Erstere wahrscheinlicher ist. Die Hauptsache ist, dass auf die Vorlesung der Ev. ein ermahnender Vortrag an das Volk gehalten werden soll. Einer von den Presbytern soll den Vortrag beginnen, worin auch andere mit ihm abwechseln können und der Bischof soll den Beschluss machen. Von einer solchen Abwechslung im Vortrage kommen mehrere Beispiele vor. Cf. Selvaggii Ant. Chr. lib. 2. p. 233 sq.

2) Erant ναυστολόγοι s. ναυτολόγοι qui in prora constituti, tum novem intrantes recipiebant, tum vero cum navigaturis de futuro itinere colloquebantur, de nauleo paciscebantur. Quocirca Naustologi referunt partim Janitores, ratione videlicet primi Nautologorum officii; partim Catechistae ratione posterioris. Cot.

τιδες, πρῶται πασῶν στήμενται ἢ καθέξασθαι. Ἔστω δὲ τῶν τόπων προνοῶν ὁ διάκονος, ἵν' ἕκαστος τῶν εἰσερχομένων εἰς πᾶν ἴδιον τόπον ἑρμῆ καὶ μὴ παρὰ τὸ ἑντόπιον καθέξωνται. Ὅμοιος ὁ διάκονος ἐκταραπέτω τὸν λαὸν ὅπως μή τις ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ ἢ γελῶσῃ ἢ νεύσῃ· χερὶ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλέως καὶ ἐρηγορότως ἐστάναι· ἐκτεταμένην ἔχοντα τὴν ἀκοὴν ἐπὶ τὸν τοῦ κυρίου λόγον. 7. Καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἐξασπασάντες καὶ ἐπ' ὤματαλας κατανοήσαντες μετὰ τὴν τῶν καθηγουμένων καὶ τὴν τῶν μετανοούντων ἔξοδον προσευξάσθωσαν. τῷ θεῷ, τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐράνου, κατὰ ἐρατολᾶς (Ps. 68, 34) ὑπομιμησάμενοι καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παρὰδεισού, ὅθεν ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἀθετήσας τὴν ἐντολὴν ὄψεως συμβουλα πιαθεὶς ἀπεβλήθη. 8. Οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν προσευχὴν, οἱ μὲν τῇ προσευχῇ τῆς εὐχαριστίας σχολάζετωσαν, ὑπηρετούμενοι τῷ τοῦ κυρίου σώματι μετὰ φόβον, οἱ δὲ τοὺς ἄλλους διασκοπεύωσαν· καὶ ἴσχυραν αἰτοῖς ἐμπροκείμεναν. Λεγέτω δὲ ὁ προσεὶτὸς τῷ ἀρχιερεὶ διάκονος τῷ λαῷ μὴ τις κατὰ τινος· μὴ τις ἐκ ὑποκρίσει· 9. Εἶτα καὶ ἀσπασάσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες τὸ ἐν κυρίῳ φιλῆμα, ἀλλὰ μὴ τὰς δεξιὰς ὡς Ἰούδας τὸν κύριον φιλῆματι παρέδωκε. 10. Καὶ μετὰ τοῦτο προσευξάσθω ὁ διάκονος ὅτι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπάσης καὶ πάντος τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν καὶ ἐφοριῶν, ὑπὲρ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ βασιλέως, καθύλακον εἰρήνης. 11. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἀρχιερεὺς ἐπενυχόμενος τῷ λαῷ εὐχὴν, εὐλογεῖτω τούτον, ὡς καὶ Μωσῆς ἐνετείλατο ἱερεῦσιν εὐλογεῖν τὸν λαὸν τούτους τοὺς ἡμέσων· Εὐλογῆσαι σε κύριος καὶ φυλάξαι σε· ἐπιφάναι ὁ κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σε, καὶ δόξῃ σοι εἰρήνην (Num. 6, 24). Ἐπενυχάσθω σὺν καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ λεγέτω· Σῶσαν τὸν λαὸν σου, κύριε, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου ἣν ἐκτήσω καὶ περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ἐκάλεσας βασιλείον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον. 12. Μετὰ δὲ ταῦτα γινέσθω ἡ θυσία, ἐστῶτος παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ προσευχομένου ἡσύχως. 13. Καὶ ὅταν ἀνερχθῇ, μεταλαμβάνεται ἕκαστη τάξις καθ' ἑαυτὴν τοῦ κυριακοῦ σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἐν τάξει, μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ὡς βασιλέως προσερχόμενοι σώματι καὶ γυναῖκες καλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀμύζει γυναικῶν τάξει, προσερχάσθωσαν. Οὐλατιέσθωσαν δὲ αἱ θύραι, μή τις ἄπιστος εἰσελθοῖ ἢ ἀμύχτος.

Iuvat attexere vetustissimae Liturgiae conspectum et tabulam, e Iustini ac Constantianorum narratione conflata, literis Graecorum Patrum ad annum CCC usque florentium testimoniis ac recentiorum doctrina quoad fieri potuit illustratam.

sacrorum verba, quae ad solos Episcopos et Sacerdotes spectabant. Occurrit in primorum saeculorum historiis frequentissima traditionis sacrorum voluminum memoria, de qua tamdiu cum Donatistis certatum fuit ab Africanis Patribus. Erant illi sacrae scripturae codices, et nullus memoriae prodidit, inter illos Sacramentalem ullum traditum infidelibus fuisse, quibus haec Ecclesiarum spolia cariora longe futura fuissent, quam exemplaria scripturae sacrae, cuius qualemcumque cognitionem habebant. Qui enim per tormenta a Christianis tanto studio sciscitabantur, quid in Synaxibus ageretur, omnia ex libris Sacramentalibus scire potuissent, quorum in actis Martyrum, aut in Gestis contra Donatistas nullum extat vestigium.“

Conspirat cum Renaldotio Binghamus V, 116-sq. qui multus est in argumento ab persecutionibus desumpto explicatius exponendo. Laudabili tamen cautione haec monet: „*Non concludendum hinc est (quo imbecillis ingreditur homines fortasse inclinabunt) quod nullas ideo liturgias, sive statas divini cultus formas hisce turbulentis temporibus habuerint: quia clarissima documenta in contrarium suppetunt — — Sed hoc solum inde concludi oportet, quod eos non ita generatim literis consignaverint, uti quidem sequentibus saeculis, sed memoriter tantum illis usi sunt, plebique per notam et constantem praxin certiores earum notitiam dederint; quemadmodum hodie multi precattonum formulis utuntur, literis eas haud consignantes.*“

Cui sententiae cum a multis viris doctis,¹⁾ tum nuperrime plausum est a Thierschio Kirsheng. I. p. 297: „*Wie ein jeder Christ bei der Taufe das Vater Unser und das Symbolum mündlich mitgetheilt bekam, um es im Herzensschreine zu bewahren, so müssen auch den Priestern die Anweisungen zur Feier der Mysterien mündlich anvertraut worden sein. Hiefür spricht schon die jüdische Art der Unterweisung in den Sentenzen der Väter, welche Jahrhunderte lang ohne Aufschreibung von Mund zu Mund ging; hiemit stimmt ferner die lange fortgesetzte mündliche Erzählung der Wunderthaten Christi. Nur so glaubte man die heiligen Handlungen der Christen vor Entweihung schützen zu können. Aehnliche Vorsorge war in den Mysterien der Heiden getroffen. Man konnte aber auf diesem Wege die Wahrheit wirklich auf Jahrhunderte sicher stellen, was in der modernen Zeit nicht mehr gelingen würde. Man konnte es im Alterthum, weil die Bildung noch so einfach, die Kraft des Gedächtnisses noch unzersplittert, die Macht der Au-*

1) Rheinwald Kirchl. Archäol. p. 353 „Die Liturgien pflanzten sich Anfangs durch die παράδοσις ἄγραφος fort. Erst im vierten Jahrhundert scheinen sie niedergeschrieben zu sein.“ Aetas quoque Böhmerum l. c. p. 202 sq. eiusdem sententiae patronum.

terität so gross und die Individualität noch ungebunden war — in allem das Gegenheil des heutigen Geistes- und Bildungs-Zustandes.“

Miramur, quod haec *παράδοσις* liturgica, tam apta ad commendandam traditionis non scriptae auctoritatem et fidem, rostro et unguis impugnata est ab nonnullis Catholicis scriptoribus. Singularem capite „quo tempore scribi coeperint divina officia“ (l. c. p. 137—158) Assemanus in Binghamum æ potissimum in Petri Bruni invehitur disputationes. Succurrit laboranti Selvaggius (Antiquitatum Christ. Institutiones Neap. 1772—74), ex recentiorum numero redintegravit litem Binterimius. Quod demonstrant, saeculo quarto vel quinto scriptas liturgias existisse, vel quod citra eucharisticas preces disputant, nos nihil morantur: nam hodie extra controversiam est saeculo ineunte quarto ut omnes officii divini partes scriberent, multos sumpsisse calamus: sed ea paucis percurrenda sunt argumenta, quibus trium priorum saeculorum liturgias in ore ecclesiae, non in libris versatas eludere conantur.

Primum dubitant de singulari et incredibili virtute memoriae. Non verisimile est, Episcopos, Presbyteros vel Diaconos semper et omnes ac singulos atque ubique locorum tanta memoria vel scientia praeditos fuisse, ut divinos omnes libros, Defunctorum et Vivorum Diptycha nec non Psalmorum hymnorumque verba et sententias memoriter scirent, aut spiritu prophetiae scientiaque infusa praediti illa omnia ex tempore recitarent. Constat deinde, Presbyteris nunquam licuisse propria auctoritate, non accedente Episcoporum consensu rationum precumque formulas maxime, quae Canonem Missae componunt, concipere et in Missa usurpare, atque propterea praescriptas ab Episcopis formulas vel ex solo auditu vel ex scripto aliquid eas memoria tenere debebant et ita, ut perspicue atque facili negotio recitare nullo verborum sensu immutato, sed et alta voce, ut a fidei populo audiri possent et apta huius responsione statim acclamari. Presbyteros vero omnes tanta memoria valuisse priscis saeculis, is nobis suadebit, qui naturam humanam immutatam fuisse et hominum mores penitus penitusque quatuor saeculorum decursu tanta novitate alienatos demonstrat. Scimus enim anno 541 quosdam existisse non Presbyteros, sed et Episcopos, qui tanta ignorantia laborarent, ut etiam inter eos invenirentur, qui nec ipsam vel quidem sacrosanctae oblationis vel baptismi orationem tenerent aut scirent, ut loquitur Iustinianus novella 37.¹⁾

1) Böhm er l. c. p. 200 sq. refutavit Binterim, qui Assemani disputationem novis auxit rationibus „Zwar möcht Binterim Denkw. IV, 1, 244 : „Im 2. und 3. Jahrhundert“ habe „der liturgische Ritus oft mehrere Stunden“ gedauert, „mithin seien auch der Gebetsformeln mehrere gewesen. Wenn man hierbei — bedenke, dass viele Bischöfe und Presbyteren der ersten Zeit keine Gelehrte, sondern einfältige, heilige Männer gewesen,

Iam vero comminua agunt experiunturque, si possint cornua commovere disputationis. Origeni Celsus obiecit, se vidisse apud Presbyteros Christianae Religionis volumina barbara continentia Daemoniorum nomina et praestigias, addiditque, his precationibus, quas Presbyteri in illis voluminibus haberent, nihil boni inesse, sed omnia hominibus noxia. Porro ea obiectio non erat de libris sacris seu Canonicis, cum prius Celsi obiecta contra eos libros diluerit, sed de libris precationum qui apud Christianos, non omnes sed solos Presbyteros exstabant. Nec libros haereticorum hominum a Celso obiectos, qui per priora saecula innumeris Deorum genealogiis, quibus et barbara adtribuebant nomina, suis etiam praestigiis pravisque moribus Christianum nomen ethnicis ignominosum reddebant, facile conicit Assemannus, quod Origenes nullo negotio eam obiectionem declinasset, negando tales libros apud verae Christianae Religionis cultores unquam exstitisse, quod non fecit, sed haec respondet: *Nos illud pro certo adfirmamus, experti quod, qui ritu Christiano per Iesum colunt Deum, vivuntque iuxta eius evangelium, splennibus precibus (προσευχόμενοι εὐχαίς) utentes noctu et interdium nec magis nec Daemonibus sint expugnabiles.* Quibus verbis collatis cum obiectione Celsi et cum iis quae habet Origenes hom. VI in Ieremiam p. 21 luculenter apparebit, Origenis aevo libros Liturgicos scriptos esse, in quibus formulae certae precationum, quales collectae hodie solent audire, continerentur.

Ut quid nos sentiamus aperiamus, redeundum est ad locum Basilii,

---

die mehr durch die Wunderkraft und das Tugendbeispiel als durch den Vorrath ihrer Kenntnisse die göttlichen Wahrheiten verbreiteten, so hebe sich die Nothwendigkeit der sichtlich aufgezeichneten Gebete kräftig hervor.“ Zuzugeben ist, dass die apostolischen Constitutionen „bei der Ertheilung der heiligen Weihen, und dem Messopfer lange und mannichfaltige Gebete aufführen“; allein historisch ist nicht dargethan, dass diese Gebete im 2. und 3. Jahrhunderte vorhanden gewesen, wenigstens aufgezeichnet worden sind, indem die Constitutionen auch aus dem 4. und 5. Säculo Elemente in sich schliessen. Gesetzt aber, der liturgische Ritus hätte im 2. und 3. Jahrhunderte oft mehre Stunden gedauert: so mussten selbst die ungelehrten, aus dem Ehebette auf den Thronos erhobenen, Vorsteher der Christenversammlung „die langen Gebete bei den Serutinien, die verschiedenen Formeln bei den Sacramenten und Ordinationen“ etc. durch häufiges Hersagen ihrem Gedächtnisse allmählig tief einprägch, dessen Kraft in der antiken Zeit grösser gewesen ist, als in der modernen. Gerade solche Männer, die nicht in scharfer Widerlegung öffentlicher Irrthümer, nicht in zierlicher und wortreicher Vertheidigung der Sache der Wahrheit productiv waren, besaßen um so mehr Fähigkeit, die „geheimen Formeln“ auswendig zu lernen. Und hätte sich beim Hersagen derselben „auch das beste Gedächtniss verirrt, so wäre dies um so weniger ein grosses Unglück gewesen, als in Momenten hereinhrechender, ethnischer Drangsale die Bischöfe im Hersagen der liturgischen Gebetsformeln gewiss oftmals durch Ungläubige gestört, und die Flucht zu ergreifen gezwungen worden sind.“

omnino ab nonnullis viris doctis ad suam sententiam quodammodo contortum. Datus Garnerio, saepe apud Basilium *ἄγραφα* dici, quod non exteat nominatim in scripturis: fortasse nihil aliud voluit Caesareum lumen, nisi ut *πνευματομάχους* etiam formulis eucharisticis, sacri codicis literis haud mandatis, confutaret. Patet tamen, quod memoratu dignissimum est, Basilium ignorasse liturgias ab ipsis Apostolis conscriptas. Neque si apostoli statas quasdam formulas condiderunt eucharisticas (quod proxime ad verum accedere demonstravimus), recte concluditur, non literis sed memoriae *et παραδόσει* eas traditas esse. Accesserunt canoni apostolico orationes ac preces, ab apostolorum discipulis vel episcopis aliisque compositae: at cavit ecclesiae consuetudo et post-hac disciplina arcana, ne evulgarentur scriptis voluminibus. Nam quod verentur Assemanus et Binterimius, ne sacerdotes in recitanda missa memoriola vacillarint, eos parum commovet, qui rerum *μνημονικῶν* peritiores, diverso saeculorum ingenio aestimato, probe sciunt, quid valeat memoria, quid ferre recuset. Et ipsa quam impugnat Assemanus, Iustiniani novella docet, adeo illa aetate, cui larga erat scriptarum liturgiarum copia, plurimis presbyteris memoriam fuisse codicem. Quod aperte testantur, quae narrat Gregorius Tur in Hist. Franc. 2, 22: *Sidonius Apollinarius, oblato sibi naquiter libello, per quem sacrosancta sollemnia agere consueverat, ita paratus a tempore cunctum festivitatis opus explicit ut ab omnibus miraretur.* Immo non dubito, quin hodierno aevo cui arte typographica inventa segnis est et lenta memoria, multi sacerdotes Romani Canonem Missae memoriter teneant, etsi laudabili et verecunda cautela admoveere solent oculis librum missaticum vel tabulas, in usum labantis memoriae propositas.¹⁾

Attamen unum erat divinae liturgiae *κεφάλαιον*, quod alios exposulabat leges ac mores: Deprecationis periodus, quae nimirum continebat vivorum et defunctorum nomina ac preces, ut barbara voce utar, casuales. Ordo missae, alias fixus et stabilis, variabat in hoc commemorativum capite prout fluctuabat deprecationum materies et eandem ob causam incommodus erat memoriae. Hinc fluxit opinor, sacerdoti pro vivis et

1) Nec praetermittendum est, plurimas liturgicas preces scripturae sacrae vocibus fuisse contextas Mone l. c. p. 50: „Kann das Alter der veränderlichen Gebete erwiesen werden, so hat man einen Anhaltspunkt für das Alter des Kanons, weil er vor diesen Zeitpunkt zurückgeht. Da die Schlussformeln meistens biblisch sind, desgleichen das Sanctus und Vaterunser, so folgt hieraus von selbst, dass auch der Kanon die biblischen Worte enthalten hat, welches keine ändern sein konnten als die Einsetzungsworte des Abendmahls. Denn gerade im Biblischen lag das Unveränderliche dieser Formeln und Gebete, darum lernte sie jeder Priester auswendig und man brauchte sie nicht aufzuschreiben.“

defunctis precanti, libertas quaedam, ab aliis officii partibus aliena, ex qua non statis formulis, sed diserto utebatur pectore: uti etiam nunc Celebrans tacite orat ad libitum in vivorum et mortuorum memoria. At vero rerum Christianarum amplificatio, auctus in dies Martyrum numerus, dignitatum ecclesiasticarum, pro quibus preces faciebant, cumulus, denique ecclesiae ingenium, magis magisque ad certum et constitutum liturgiae ordinem proclive: eae causae effecerunt, ut, puto circa Marci Aurelii aetatem quae tot et tantas ecclesiae martyrum peperit purpuras, literis mandarentur vivorum et defectorum indices vel Diptycha fidelium precibus in Missa recensenda. Haec Diptycha Celsus investigavit apud Presbyteros Christianos nec mirum, quod nomina Martyrum aliorumque κοιμηθέντων philosopho Christianam rempublicam magis cavillanti quam cognoscenti, videbantur barbara et daemoneibus apta. Item quas calumniatur praestigias et magicas formulas, facile apparet in Christianis precibus: Da partem cum prophetis et similibus, quas versutus et fallax adversarius maligne interpretatus est.

Facile intelligitur, Diptychis literis consignatis, viam patefactam esse ad totam liturgiae seriem a memoria in libros sacros transcribendam. Aucta officii divini varietate, facilius excidere poterant ex memoria illa stata ac quotidiana liturgiae additamenta, quae nunc vocantur de tempore et de sanctis. Itaque et hae preces, variantes pro temporum ratione, vel saeculo tertio medio literis conscriptae sunt, sed effecerunt librum exiguae tantum molis, quos Latini libellos vel Codices appellabant. Subtiliter huius vocis vim exposuit Mone l. c. p. 15 sq. „*Libellus war der alteste Namen der Messbücher in Gallien. So nennt Gregor von Tours sowohl die Messbücher der Bischöfe als der Aebte in Gallien im fünften Jahrhundert, was eben beweist, dass die Messbücher damals überhaupt dieses kleine Format hatten, denn die Bischöfe und Aebte hatten wohl die Mittel, grössere Messbücher in Folio anzuschaffen. Zaccaria biblioth. ritual. 1, 75 machte zuerst auf diese Bedeutung des Wortes libellus aufmerksam, die selbst in der neuen Ausgabe des du Cange nicht vorkommt, da er aber keine alten Exemplare solcher Büchlein hatte, so konnte er weder ihre Beschaffenheit noch ihren Zweck genauer angeben. Gregor Turon. de vit. patr. 16 quadam dominica ad missarum celebranda sollempnia invitatur, dixitque fratribus: iam oculi mei caligine obteguntur, nec possum libellum aspicere. Dieser libellus war also ein Messbuch in kleinem Format, der aus wenigen Blättern bestand. Von Sidonius Apollinaris sagt er histor. Francor. 2, 22 ablato sibi nequiter libello, etc. p. 29. Sidonius konnte also die Messe auswendig, und die folgenden Texte zeigen, dass die Priester überhaupt die ständigen Messgebete auswendig können mussten.*“ Huiusmodi li-

bellum constituunt Missae Gallicanae venerandae antiquitatis, ex Monii sententia circa 180—200, saltem inter Diocletiani persecutionem compositae, quas Summus Vir nuper e codice Reichenowiensi palimpsesto resuscitavit. Unum exhibent officium de Sanctis, nimirum de S. Germano: in reliquis opinor Missas Dominicales. At recurret huius codicis mentio, cui pro ea quae nobis est in doctissimum virum observantia, nomen dedimus Moniani.

Postmodum et staturae Missae preces non amplius auferunt a literis. Quod apud Orientales factum esse puto saeculo quarto et quinto. Flagitabat enim Ariana haeresis et aliae quae ab hac radice pullularent, ut hominibus, callide auctoritatem antiquissimae ecclesiae adfectantibus, inter alia priscae sinceritatis testimonia obiiceretur quoque prisca liturgia, apostolicae doctrinae testis. In occidentali ecclesia, non ita haeresiarcharum procellis turbata, multo serius tota Missa literis perscripta est. Neque tamen largior tibi Missales libros, omnes missae partes una complectentes: adhibebantur in Missarum solemnibus libri diversi et statarum precum et earum quae pro tempore variabant, testimonia, Diptycha e. a. ut hodieque apud Graecos et apud Latinum in Missa sollemni et Pontificali. Missalia quae vocantur Plenaria recentioris aetatis sunt.¹⁾

Itaque ex Liturgiis scriptis, quae aetatem tulerunt, ne antiquissimae quidem superant saeculum quintum et quartum. At cave confundas quod bene est distingendum, aliud sane esse liturgiam componere, aliud eam literis consignare. Haec ipsa perversitas, quae miscebat scriptores liturgiarum et auctores tortuosam de antiquitate earum et auctoritate quaestionem confecit in tricas, quibus etiam nunc involuta est.

Omnis Liturgia, saeculo quarto et quinto scripta, quoad originem et stirpem, dividitur in partes tres. Veniamus ad cuiusque generis caput et fontem.

Gratiarum actio proxime ante Consecrationem, ipsa Consecratio et distributionis formula originem traxerunt ab apostolis vel ab apostolo et apostolico viro, cuius nomen liturgiae praefixum est.

Secunda pars continet preces liturgicae tabulae, supra praepositae

1) De libris ecclesiasticis Graecorum infra disserendum est. Quod ad Latinos vetustae consuetudinis vestigia ostendunt tres illae tabulae quae in altaribus celebrantium commoditati inseriunt. Exhibent Hymnum angelicum, Psalmum Lavabo, Consecrationem et Evangelium S. Ioannis itaque praeter librum Missalem quasi secundum librum efficiunt statarum formularum. In Mozarabum Missa, dum cantatur Evangelium ad altare defertur Missale Offerentium, quod complectitur Missam aediliam. Muratorius Lit. Rom. I. p. 82 „Nos omnia in Missalibus nostris coniunctas habemus. At nullus quem noscam missalem conscriptam ante annum Christi millesimum quisquam adhuc exeruit, in quo universus iste sacrorum apparatus coagmentetur et per ordinem distributus legatur.“

p. 18, insertas quibus inde a saeculo secundo et tertio, veluti statis et solllemnibus uti assuevit ea metropolis, ad quam officium divinum pertinet. Ut exemplum afferam, Liturgia S. Marci in Consecratione apostolica, in reliquis partibus, quoad conspirant cum vetustissima illa Missa, ostendit ritus Alexandrinos, liturgia S. Jacobi-Hierosolymitanos e. a.

Restat pars liturgiae novitia, preces quae postea accesserunt, praesertim in exordio missae et eius peroratione, dein Diptychōv periodus. Etenim hanc ea ratione conformavit scriptor, qua ipsius tempore recitabatur in ecclesiis. Recte agnoscitur ex hoc novitate aetas, qua liturgicus liber literis mandatus sit, sed quod attinet ad reliquarum precum originem, nulla conclusio est.¹⁾

Quae suprae disseruimus simul ostendunt nostram sententiam de Liturgiis auctoritate. Sunt enim in precibus quae arctiore sensu dicuntur eucharisticae, apostolicae sinceritatis monumenta; in aliis orationibus praebent fidei christianae firmissima et sanctissima testimonia. Diptycha et quae accesserunt praesertim in exordio Missae e. a. multis audiunt recentiorum temporum commenta, variis contaminata superstitionibus: ut nobis placet, et haec testantur proveciorem ecclesiae, aetatem eamque Athanasij, Augustini, Chrysostomi luminibus illustratam.²⁾

1) Mone l. c. p. 70 „Die Liturgien des ersten Jahrhunderts werden zwar dem heiligen Petrus, Jakobus und Markus zugeschrieben, sind aber in ihrer jetzigen Gestalt nicht von ihnen. Zu läugnen ist es nicht, dass es zur Zeit jener Heiligen Liturgien gab, und dass die Kirchen, welche von ihnen gestiftet wurden, die Liturgie ihrer Gründer befolgten. Aber der Gottesdienst wurde mit dem öffentlichen Auftreten des Christenthums erweitert, dadurch erhielten die Liturgien Zusätze mancher Art, so dass sie mit Interpolationen überladen sind.“ Nostri muneris erit infra significare et apostolicae liturgiae partes, et trium priorum saeculorum traditiones, denique saeculi quarti et quinti accessiones.

2) Adess Ronaldotium singulari capite de Liturgiis auctoritate disputantem XLVII—LXII. Pfaff de Lit. p. 4. 5: Quamvis autem omnes hae liturgiae ab iis conscriptae haud sint, quorum nomina praefertunt, maximae tamen auctoritatis eas nemo, qui sapit, dubitaverit cum iam antiquissimis temporibus in ecclesiis Orientalibus praecipuis fuerint usitatae. Ita liturgiam Jacobi esse Hierosolymitanam, Marci Alexandrinam, Petri Romanam (?) atque his in ecclesiis pridem easdem singulas obtinuisse iamiam indicare coepimus. Quod vero si ita est apparet, haud spernenda omnino esse, quae ex haece liturgiis pro fide veteris ecclesiae depromantur argumenta. Neale Tetral. Lit. p. XXV: Nec ideo ab apostolis quorum praese nomina ferunt compositas fuisse asserere ausi fuerimus: at traditionem ab iis receptam servasse et amplifcasse, veluti, melodia eadem manente, innumerae inde possunt omni harmoniae inflexiones.

DE LITURGIARUM FAMILIIS.

Effectum est praestantissimorum virorum praeclara eruditione et doctrina, ut magnum Liturgiarum et Graecorum et Orientalium numerum habeamus perspectum, cognitum, iudicatum. Restat tamen, quod in tanta librorum copia vehementer expectamus et desideramus. Permultae liturgiae propinquitate sibi coniunctae sunt atque natura: itaque maximi momenti est ostendere prosapiam et sic familiarum originem subtexere, ut ex eo singulorum librorum propagines possint cognosci. Transcribemus primum Rheinwaldii (Kirchl. Archaeol. p. 353 sq.) acris et industrii in digerenda et disponenda officiorum multitudine viri, verba.

„Von den Liturgieen einzelner Kirchenprovinzen kennen wir aus der orientalischen Kirche I. die Palästinsische (Metropole Jerusalem) aus den Werken des Cyrill. Hierosol.; bes. Catech. Mystagog. V. Vgl. in den Opp. Cyrill. die Admonitio p. 323 ff. Verwandt mit derselben sind die liturgischen Anordnungen der Constitt. App. so wie die bei den Syrischen Monophysiten (Jacobiten) gebräuchliche sogenannte Liturgia S. Jacobi. II. Die Kleinasiatisch-Cappadocische (M. Cäsarea). Ein kleines Fragment derselben bei Petrus, Diacon. African. um 520 in dem Liber de incarnatione et gratia Christi ad Fulgentium c. 8 (Galland. Bibl. PP. T. XI. p. 230): beatus Basilius Caesariensis Episcopus in oratione sacra altaris, quam pene universus frequentat oriens, inter cetera: Dona, inquit, domine, virtutem ac tutamentum: malos, quaesumus, bonos facito, bonos in bonitate conserva, omnia enim potes, nec est qui contradicat tibi; cum enim volueris salvos, et nullus resistit voluntati tuae. Diesem entspricht in der Liturgie des Pseudo-Basilii (Goar. p. 146) die Stelle in einem Gebet: τοὺς ἀγαθοὺς ἐν τῇ ἀγαθότητι σου διατήρησον· τοὺς πονηροὺς, ἀγαθοὺς ποίησον ἐν τῇ χρηστότητι σου. — Dem für das Liturgische sehr thätigen Basilius (Gregor. Naz. or. 20 in laudem Basil. rühmt von ihm εὐχῶν διατάξεις καὶ εὐκοσμίας τοῦ βίβλουτος.) legte die spätere Zeit die Abfassung oder Niederschreibung einer Liturgie bei, welche in der orientalischen Kirche, besonders bei den ägyptischen Monophysiten (Copten) vielen Eingang fand. Sie ist in verschiedenen Recensionen vorhanden bei Renaudot. T. I. p. 57 vgl. p. 1; nach ihm in den Opp. Basil. T. II. p. 674 ff. — und bei Goar. Euchol. p. 135 ff. Ueber Alter und Entstehung s. Renaudot. T. I. p. XXXVI ff. — Eine Spur der Cyprischen Liturgie (M. Salamis) bei Epiphanius in der Epistola ad Ioann. Hierosol. ex vers. Hieronymi (Opp. T. II. p. 313): Quidam dixerunt, quod in oratione, quando offerimus sacrificia Deo, soleamus pro te dicere: Domine praesta Ioanni, ut recte credat.

Noli nos in tantum putare rusticos, ut hoc tam aperte dicere potuerimus. — Quando autem complemus orationem secundum ritum mysteriorum, et pro omnibus et pro te quoque dicimus, custodi illum qui praedicat veritatem, vel certe ita: tu praesta domine, et custodi, ut ille verbum praedicet veritatis: sicut occasio sermonis se tulerit et habuerit oratio consequentiam. III. Die Syrische (M. Antiochia). Viele Fragmente bei Chrysostomus in den ächten Werken. (Sie sind zusammengestellt von Bingham, Bd. V. p. 193 ff.). — Auch von ihr sind sehr abweichende Texte vorhanden. Goar. Eucholog. p. 95. Vgl. die Edd. der Opp. Chrysostom., von Morel, Savil, Montfaucon (bei letzterem nach Goar. p. 47 ff.). IV. Die Aegyptische (M. Alexandria.)¹⁾ Wahrscheinlich Spuren derselben bei Pseudo-Dionysius Areop. *περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*. Die bei ihm vorkommenden liturgischen Bestandtheile sind verwandt mit der (dem Marcus, als angeblichen Stifter der Alexandr. Kirche zugeschriebenen) Liturgie der orthodoxen alexandrinischen Kirche, bei Renaudot T. I. p. 131 ff. Sie ist nach Renaudot de Coptitarum Alexandrin. Liturgiis (l. c. T. I. p. LXXX) im Wesentlichen identisch mit der dem Cyrill. Alex. beigelegten Liturgie, welche von den Aegyptischen Monophysiten gebraucht wurde, zugleich mit der Liturgia Pseudo-Basilii und einer Liturgia Pseudo-Gregorii Nazianzeni²⁾ (sämmtlich bei Renaudot l. c. T. I. p. 90 ff.).“

1) Böhmer l. c. p. 205: „Zählt Rheinwald die ägyptische Liturgie zu denen der orientalischen Kirche, und p. 355 die nordafrikanische zu den der occidentalischen: so ist es angemessener, die ägyptische (= alexandrinische) gleich der nordafrikanischen (d. i. karthaginischen) unter die Rubrik: liturgiae meridionales, als eine gemeinschaftliche Rubrik, zu bringen.“ At vero praeter geographicam rationem nullum est affinitatis vinculum iater Aegyptiacam liturgiam et Africanam, Romanis officiis coniunctissimam. Cf. Mone l. c. p. 73 sqq.

2) Böhmer l. c. p. 205: „Die in Aegypten sich aufhaltenden Copten hatten ausser der basilianischen Liturgie und einer angeblich vom alexandrinischen Cyrill concipirten, die sogenannte Liturgie des Theologen Gregorius. Ob die letztgenannte ihren Titel mit Recht führte, darüber lässt sich disputiren. Zwar betrifft sie vornehmlich die Person des eingebornen und ewigen Sohnes, seine Incarnation, Kreuzigung, Passion, sein Begräbniss, seine Auferstehung von den Todten und Ascension in die Himmel, seine Ankunft zum Gerichte der Lebendigen und der Todten (s. c. 85 des Buches scientia ecclesiastica, das in Renaudot's collect. liturgiar. oriental. tom. I. beschlossen ist). Zwar wird in der 19. orat. des Nazianzeners wenigstens sein Vater als „ἐπέπων τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα οὕτως ὡς σὺνηθὲς“ geschildert. Indess hätte der Nazianzener wirklich eine Liturgie, oder, wie man meint, eine Epitome der basilianischen ausgearbeitet: so würden Andeutungen davon, zu welchen Gelegenheiten genug sich darboten, in den Orationen des Nazianzeners oder in Producten seiner Zeitgenossen sich herausstellen. Der Umstand, dass er als begeisterter Apologet des Lehrstückes, Christus sei der geoffenbarte Gott oder wahrer Gottessohn, auftrat, mag die Copten bewogen haben, auf diesen Gregor jene Liturgie zurückzuführen.“

At perspicuitate et evidentia eminent ea liturgiarum dispositio quam doctissimis operibus suasit nobis I. M. Neale, rerum sacrarum orientalium hac nostra aetate longe peritissimus, quem doctorem veneror atque amicum.¹⁾

„In endeavouring to treat compendiously so vast a subject as the Liturgies of the Oriental Church, it will be better to class them in the three great families into which they naturally divide themselves, rather than to arrange them according to any other division. I might indeed treat separately of heretical and orthodox offices, but I should gain little by such a plan, as, except in some few marked phrases, and often not even in these, the Nestorian or Jacobite are as orthodox as Catholic rites.

It is usually held that the whole body of Eastern and Western Liturgies may be divided into four branches; the Roman, the Gallican, that of Alexandria, and that of Jerusalem;²⁾ the Clementine, though entirely differing from these, can hardly be classed as a separate family, since it never was used by any Church, and never produced any offshoots. I shall endeavour presently, however, to shew that a fifth Liturgical family, which may be denominated that of the East, or of Persia, or of Edessa, exists, in a corrupted state, in the present offices of the Nestorians. The three grand Oriental divisions, therefore, will be, that of Jerusalem, or of S. James; that of Alexandria, or of S. Mark; and that of Edessa, or of S. Thaddaeus. — —

It will be necessary to observe, in the first place, that all Oriental Liturgies are divided into two portions, that preceding, and that following, the *Sursum Corda*; the proanaphoral part, and the anaphora. In every Liturgical family there is one Liturgy, (or at most two,) which supplies the former or proanaphoral portion to all the others; and such

---

1) Praeter Tetralogiam Liturgicam quam saepius commemoravimus, Neale aggressus est opus magnae molis et stupendae eruditionis: A History of the Holy Eastern Church, Duo priora volumina, quae exhibent Introductionem generalem prodierunt Londini 1850. Sequetur Historia Patriarchatus Alexandrini sex libris descripta, dein Patriarcharum Hierosolymitanorum et Antiochenorum. Quae supra scripta sunt pertinent ad Introductionis Librum Tertium, cap. I. General Classification of Eastern Liturgies p. 317—335. Item adiecimus tabulam a doctissimo Viro exaratam aptam ad perspicendam Liturgiarum prosopiam. Dissentimus tamen in Liturgia Clementina quam Antiochenae et Hierosolymitanae ducimus cognatam. Infra ad hanc quaestionem redeundum erit.

1) Ego proposuerim aliam divisionem, ut puto, simpliciozem. A. Liturgiae Orientales α) γνήσιας Clementina, S. Iacobi, S. Marci, S. Thaddaei β) νόθοι: Gallicana, Ambrosiana, Mozarabica. B. Liturgiae Occidentales, Romana et Africana.

Liturgies we may call the normal offices of that family; the others, both in MSS. and printed editions, commence with 'The Prayer of the Kiss of Peace,' the preface to the anaphora.¹⁾ Thus, though in the present chapter I shall have occasion to mention some sixty Liturgies, i. e. anaphorae, we shall not find above twelve offices which contain a separate proanaphoral portion. I now proceed to a consideration of the Liturgies of the East, or the Nestorians.

There are three of these; that of the Apostles S. Adaeus and S. Maris, that of Nestorius, and that of Theodore the Interpreter. Now that of Nestorius is, in part, older than the Council of Ephesus, (A. D. 431,) for it is certain that after that period the Nestorians would not have adopted any rite from Constantinople. But either from that, or from the Liturgy of S. Basil, one remarkable expression is derived; after the prayer of invocation, or the petition that the bread and wine may, by the operation of the HOLY GHOST, become the Body and Blood of our LORD JESUS CHRIST, the Caesarean and Constantinopolitan rites add, what is unknown to that of S. James, "changing them by the HOLY GHOST." This occurs in no other form but the Armenian, and therefore proves that as that, so the Nestorian, must have been derived from Constantinople, i. e. must have a groundwork earlier than 431. More especially is this the case in the expression I have just quoted, because the views of the Nestorians respecting the Holy Eucharist have been, since the time of the arch-heretic to the present day, lamentably low, and therefore never would have led them to use the phrase mentioned above, unless there had been some strong influence in its favour. Once let this be granted, that the framework of the Liturgy of Nestorius is of the date I have just assigned to it, and it matters not, for my argument, how much, in the lapse of ages, it has been altered. Now it is certain that when the Nestorians, after their condemnation in the Council of Ephesus, and subsequently by the Emperor, sought, in great numbers, an asylum in Persia, they must have found a Liturgy of some sort established there. And there is every appearance that the Liturgy of the Apostles, as we now have it, was, to all intents and purposes, that form.

For the office of Nestorius borrows from it the proanaphoral portion; and therefore it follows that, in the earlier part of the fifth century, the Liturgy of the Apostles was of old established use in the East. Its very name of S. Adaeus (or S. Thaddaeus) shews its Persian origin; strangers would never have so called it, nor if they had, could they have

---

1) Similiter multi vetustissimi codices occidentalis ecclesiae ordiuntur a Praefatione Cod. Lit. I. p. 31.

imposed on the inhabitants of that country a form of which they had never heard, under the name of the Illuminators of that region. And we find that since the second century, and the Episcopate of Schablufa, the Catholicate of Seleucia had been able to hold but little intercourse with the Christians of the Roman Empire; they must therefore either have had the Liturgy of S. James, and after the time of their separation have rejected it, and formed another office from their own fancy; or they must have had a primitive Liturgy from their own Apostles, to which they steadfastly clung. But is it likely that this change could have taken place, when a great school like that of Edessa, existed, ready to notice and to condemn it? Is it likely that no expressions of an unsound nature should have been inserted in the substituted offices, shadowing forth the heterodox belief of its compilers, on the subject of the Incarnation? Yet the Liturgy of the Apostles has not a taint of Nestorianism, though (and it is worthy of notice) that of Nestorius has. Is it likely that had such a total change of Liturgy taken place among the Christians of the far East, it should never have been cast in their teeth by the opponents of Nestorianism?

Again, the Liturgy of the Apostles differs far more widely (as we shall hereafter see) from the other Liturgical families, than any of them from each other. It bears every mark of the remotest age; it is simple, stern, entirely unlike the pompous effusions of later writers, and, from its structure, evidently incapable of being derived from any amplification or change of the offices of Caesarea or Jerusalem. Compare this with the Liturgies of another isolated Church, the Ethiopian; *that* has developed the normal Liturgy of Copto-Jacobite S. Basil into a strange arabesque work of conceits. Why should not the Persians have done the same to their own normal rite, if they had any besides that which they now possess? In one word, why should the East have rejected its primitive Liturgy? Why, if it did, should it not, in the new form, have symbolized its doctrinal errors? How could it preserve the severe simplicity of primitive times? Why was it never taunted with the change?

The only objection which has been urged against the primitive antiquity of the Nestorian Liturgy, is thus stated by Mr. Palmer: ¹⁾ "Ephraem Syrus, who lived at Edessa, the very centre of Apostolical preaching, before the rise of Nestorianism, gives an account of the Liturgy, which is totally at variance with all the Nestorian Liturgies. The three Nestorian Liturgies concur in placing the general prayers for all men *before* the Invocation of the Holy Ghost; while the ancient prayers of Edessa,

---

1) Cod. Lit. III. p. 298 ac deia saepissime.

as described by Ephraem Syrus, placed the general prayers *after* the Invocation of the HOLY GHOST."

To this there are two very easy answers. The first is that, granting Mr. Palmer's statement correct, it by no means proves the point. The change of the *place* of a prayer was no unusual occurrence in Liturgies; thus, in the present Roman Mass, prayer is not made for the departed till after the consecration; in the Gelasian Sacramentary, it was made before. Are the two offices, therefore, to all intents and purposes, not the same? So in the Church of Constantinople, at least as late as A. D. 536, the diptychs preceded consecration; they now follow it; yet the Liturgy of that time and of this is almost word for word the same. This is just a parallel case to that which we are considering.

But, in truth, the words of S. Ephraem by no means imply that the general intercession, in his time, followed the Invocation. He says, "The Priesthood soars boldly to heaven from earth, until it beholds the Invisible Himself; and falls town and prays to the LORD for His servants, carrying the tears and groans of its fellow-servants, and presenting them fervently to its own Master; in the same way also supplication and prayer, asking forgiveness, and pity, and mercy from the merciful King; that the HOLY GHOST, the Paraclete, may descend, and may sanctify the gifts proposed upon the earth, and when oblation is made of the fearful mysteries, full of immortality, through the presiding Priest, who makes prayer for all, then souls come forward, receiving purification of their sins through the fearful Mysteries." Now I contend that the sentence which speaks of the Priest falling down and praying to the LORD for His servants, is much more likely to refer to the general intercession than is the vague expression, "who makes prayer for all." I may observe also, that the presentation of the tears and groans of the servants of God agrees very well with the actual tenor of the Nestorian intercession, as it now stands; while, after the Invocation of the HOLY GHOST, there is a short prayer for all, which is perhaps referred to by S. Ephraem. The words of that Father, then, so far as they tell either way, are in accordance with the view I have taken.

On the whole, I conclude that the primitive Liturgy of the East, not more changed in that of the Apostles than those of Alexandria and Jerusalem in the present offices of S. James and S. Mark, except in the one fact of the words of institution having been, as we shall see, omitted, is one of the earliest, and perhaps the very earliest, of the many formularies of the Christian Sacrifice. Having said thus much in vindication of the antiquity of this rite, I proceed to a brief review of the various members of all the Liturgical families.

I. The Alexandrine family contains four Liturgies; S. Mark, which is the normal form, S. Basil, C. Cyril, S. Gregory; and has an offshoot in the Ethiopic Canon.

Of S. MARK'S Liturgy, which was the rite of the Orthodox Church of Alexandria, I have already spoken. The other three are used by the Monophysites. S. BASIL is the normal and usual form; S. Gregory is employed in Lent; S. Cyril on festivals. Alexandrian Canonists teach that the first and third are more immediately directed to GOD the FATHER, the second to GOD the SON: an observation which bears the air of a late discovery. Gabriel-ebn-Tarik in his Synodal Constitutions forbade the use of any other than these three forms, till it should have been approved by the Patriarch. Why the first of these Liturgies bears the name of S. BASIL, I shall not attempt to decide: Renaudot, in his laborious explanation, has only confounded confusion. It is not possible now to discover its origin, though it would appear to have been originally Catholic; to have been translated from the Greek into Coptic, and thence, after many ages, into Arabic. — The Liturgy of S. Cyril is to all intents and purposes the same as that of S. MARK: and it seems highly probable, that the Liturgy of S. Mark came, as we have it now, from the hands of S. Cyril: or, to use the expression of Abu'lberkat, that Cyril 'perfected' it. And both in that, and in the office of S. Gregory, which contains nothing remarkable, the first part is taken from the normal Liturgy of S. BASIL.

The Ethiopic Canon, or Liturgy of ALL APOSTLES, the normal form of that degraded Church, is an amplification and corruption of S. Cyril. There are nine other different forms, all apparently derived from the Canon, which it will be sufficient to name.

1. Our LORD JESUS CHRIST.

2. S. Mary. This was written by Kyriacus, Bishop of Behnese.

These two, together with the Canon, were printed at the end of the Ethiopic New Testament, which appeared at Rome in 1548, and was edited by an Ethiopic Archimandrite, called Tesfa Sion.

4. Dioscorus: published in Ethiopic and Latin by Wansleb, London, 1661.

5. The Fathers of Nicaea.

6. S. Epiphanius.

7. S. James of Serug.

8. S. John Chrysostom.

9. S. Gregory.

These last five have never been published: Renaudot had seen them, but he tells us, and we may believe him, that a study of the Ethiopic

Canon sufficiently acquaints us with the spirit of all the minor Ethiopic Liturgies.

II. The Liturgical family which we may call the Hierosolymitan, is by far the largest. The original rite is the Greek office of S. JAMES, probably, as I have said, one of the oldest now extant. It is still said in many churches of Greece on the 23rd of October, which is, in the Eastern Church, the Festival of S. James. From this Greek Liturgy there are three sets of offshoots.

The first of these is the Caesarean branch. S. BASIL'S Liturgy is a recast of S. JAMES', as S. CHRYSOSTOM'S is an abbreviation and new edition of S. Basil's. From S. Basil's sprang the ARMENO-GREGORIAN rite, as at present used; while S. CHRYSOSTOM'S exercised an influence on the later forms of the Nestorians. Circumstances have rendered the Constantinopolitan rites, as I have already said, sole possessors of the Orthodox East. The Liturgy of S. Basil is said on all Sundays in Lent, except Palm Sunday, on Maundy Thursday, Easter Eve, the Vigil of Christmas and the Epiphany, and the feast of S. Basil, (*Jan. 1.*) That of S. Chrysostom is appropriated to every other day in the year. The latter, in the Euchologies, invariably precedes the former; and serves as, *de facto*, its normal form.

The second offshoot of S. JAMES is of far less importance. It embraces but two offices: the Sicilian Liturgy, which was first published, though in a very imperfect state, by Asseman: the other named from S. Cyril, which was never used widely, and of which it is impossible to say where it was employed. The Sicilian Liturgy differs principally from that of S. James in amplification: though it contains a remarkable explanation of the prayers *for* Saints offered by the Eastern Church at the Altar, and seems intended to approximate to the then received Latin doctrine. The date of this Liturgy is earlier than 984. The office of S. Cyril is variously argued to have been merely one of the numerous Syro-Jacobite Liturgies, or the rite of some Orthodox Church dependent on Jerusalem. I incline to the latter opinion.

The third offshoot of the Hierosolymitan office is the SYRIAC Liturgy of S. JAMES, and its dependents. It differs verbally from the Greek office of the same name, from which it is derived. The prayers are, generally speaking, rather shorter; though the Invocation of the HOLY GHOST is much amplified. It is remarkable for having two pro-anaphoral forms, both comparatively late and valueless: and these are the norms of all (XLI) Syro-Jacobite Liturgies. — —

III. The third great Liturgical family is, as I have endeavoured to prove, that of the East, now confined to the Nestorians. The

normal form is, as we have seen, the Liturgy of the APOSTLES ADAEUS and MARIS. The office of Theodore the Interpreter is a modification of this; and may, I think, fairly be attributed to that voluminous author. It is used from the first Sunday of the Annunciation, which corresponds to our first Sunday in Advent, to Palm Sunday, and therefore for more than a third part of the year. The Liturgy of Nestorius is a graft of the Constantinopolitan, on the old Eastern, rite, undoubtedly composed by some Nestorian refugee after the Council of Ephesus. It is used on the Epiphany, Easter, the Vigils of S. John the Baptist, and of the Greek Doctors; and the Wednesday of the week called the Supplication of Nineveh.

The *Liturgy of Malabar* was, originally, a Nestorian rite: but it has been so cut to pieces by the censors of Diamper, as to be nearly valueless. Great search was made for an original copy of this office by Dr. Mill, when in India, but without success.

We know of two other Liturgies composed by Nestorians: one bearing the name of *Narses the Leper*, the only instance in which a Priest composed a Liturgy; and Barsumas. But the first of these, liturgically speaking, is probably of the Syro-Jacobite family."

Hac ipsa Nealii nostri disputatione perspecta atque probata non amplius quaerenda est codicis et disponendarum rerum ratio. Tradenda est lectoribus Liturgia quae vulgo dicitur Clementina: subsequenter officia „the normals“, Liturgiae Matres, S. Iacobi, S. Marci, SS. Apostolorum Thaddaei et Maris.)

---

1) Admodum probamus Nealii sententiam Tetr. Lit. p. XI. sq. nullam ad intelligendas Catholicae ecclesiae liturgias viam procliviorē esse quam ut parallelo ordine conferantur (Cod. Lit. I. p. 48. sqq.). Qua opportunitate commotus, Vir Doctissimus παραλλήλους fert Liturgias S. Iacobi, S. Marci, S. Chrysostomi ac Mozarabum. At vero quod conqueritur non eandem esse parallelisimi rationem, atque occidentalium liturgiaram, et tam multa inter se differre officia orientalia, ut vix communis ratio conferendi inveniri posset: haec ipsa ἀπορία nobis suavit ut Liturgias exhiberemus ἀπαραλλήλους.

CAPUT I.

LITURGIA CLEMENTINA.

Postquam Krabbius, Dræyius alique studium acre et omne ingenium contulerunt ad Constitutionum Apostolicarum originem illustrandam atque indolem, ea sententia magno et aequabili plausu recepta est, quae idoneis sane commendatur argumentis: sex libros priores conscriptos esse saeculo tertio ad finem vergente, septimum quarti saeculi initia ostendere, octavum circa medium saeculum quartum congestum esse¹⁾: ad unum omnes Syriam provinciam agnoscere matrem.

Omnibus inter se concinentibus viris doctis ego non alia probo et suadeo. At cavendum est, cum in aliis *διατάξεων* partibus, tum in Liturgia libri octavi, ne confundatur tempus quo dispersorum facta est membrorum collectio cum illa quae Liturgiam venerandae antiquitatis tradidit posteris. Neque in hac disputatione placet mihi Krabbius, haud immunis illo *λειτουρρογομάχων* vitio: alienam fuisse a saeculis secundo ac tertio industriam in Liturgica positam, ac propterea omnes Liturgias, antiquissimam ecclesiam genitricem mentitas, saeculo demum tertio vel quarto esse compositas.²⁾ Probabiliora sunt, quae in hac liturgica quaestione exposuit Dreyius l. c. p. 139 sq.: „*Um eine genaue Zeitbestimmung zu erhalten, müssen wir auf die besondere Eigenthümlichkeit der Liturgie eingehen. Ihr erster Bestandtheil — betreffend die Vorlesung der heiligen Schriften und die Vorträge darüber, ist derselbe, wie er schon im zweiten Buche, ja schon bei Tertullianus und Justinus vorkommt. Die Absonderung der Missa Fidelium von der Missa Catechumenorum, die besondern Gebete für diese letztern, sowie für die Energumenen und Pönitenten, ent-*

---

1) Itaque si antiquissima Constitutionum Syriaca versio manca apparet quosd librum octavum, nihil aliud inde evincitur nisi eam secutam esse codicem ea aetate exaratum, qua nondum totum Constitutionum opus, in octo libros digestum, in lucem prodiit.

2) Liturgiam nostram e Chrysostomi Homiliis consarcinatam existimat vel tempore Chrysostomi compositam. Cf. tamen p. 240 „Dadurch ist freilich keinesweges ausgeschlossen, dass sich nicht auch Elemente einer frühern Zeit finden sollten.“

sprechen ganz den disciplinaren Einrichtungen, wie sie seit dem Ende des zweiten Jahrhunderts in der Kirche allgemein bestanden; dasselbe gilt von den Gebeten für die gläubige Gemeinde so wie von dem Ritus des Friedenskusses. Aber auch die Opferhandlung selbst, welche nun folgt, mit ihren einzelnen Bestandtheilen, ist in unserer Liturgie nicht anders gehalten, als wir sie schon bei Justinus und bei Irenaeus gezeichnet finden; sogar die Consecrationsformel findet sich bei dem Letztern dem Wesen nach auf dieselbe Weise angegeben, wie sie im 12. K. unsers achten Buches vorkommt; die in den Fürbitten ebendasselbst vorkommende Erwähnung der um des Glaubens willen Verbannten, wie die Fürbitte für die Hasser und Verfolger selbst, weisen auf das dritte Jahrhundert. Ueberhaupt lässt sich in der ganzen Liturgie nichts nachweisen, was uns nöthigte, sie unter das dritte Jahrhundert herabzusetzen, ausser zwei Punkte.¹⁾ Der erste betrifft die Asceten, für welche Kap. 12 namentlich gebetet, und welchen Kap. 13 in der Reihe der Communicanten eine eigene Stelle angewiesen wird, unmittelbar nach den Klerikern. Sie bildeten also zu der Zeit, als unsere Liturgie verfasst wurde, einen besondern Stand in der Kirche. Nun waren aber die Asceten gegen das Ende des zweiten Jahrhunderts aufgekommen, die Enkratiten in katholischer Form; sie lebten nicht von der Welt abgesondert, wie die ägyptischen Einsiedler, auch nicht in besonderer Verbindung unter sich, wie später die Mönche, übten aber mitten in der Welt und den Geschäften die gleiche Strenge und Enthaltbarkeit. — Wenn wir nun berechnen, wie lange die Mönche, welche an die Stelle der Asceten traten, von ihrer Entstehung an brauchten, bis sie einen öffentlich anerkannten Stand in der Kirche bildeten, so werden wir nicht viel fehlen, wenn wir sagen, dass die Asceten vor dem Anfang des vierten Jahrhunderts nicht zur Ehre einer besondern Standschaft gelangt seien. Ebenso verhält es sich mit dem Grad und Titel der Unterkonken, welche sowohl in unserer Liturgie als im Schematismus der geistlichen Weihen vorkommen. Die sechs ersten Bücher kennen sie nicht, statt ihrer kommen dort, nämlich B. II. K. 25. 28. 57 *πύλωροι* und B. VI. 17: *ὑπηρέται* vor; vergleicht man nun beide Bücher miteinander, so findet man, dass beide Wörter dasselbe Amt bedeuten, und dieses Amt oder vielmehr dieser Dienst zunächst in der Bewachung der Eingänge während der heiligen Handlung bestand. Im achten Buch kommen weder *πύλωροι* noch *ὑπηρέται*, sondern statt ihrer *ὑποδιάκονοι* vor, und diese heissen so, weil sie den Diakonen in ihren Verrichtungen helfen,

1) Equidem praeterea spuriam existimo deprecationem Diaconi secundam post Consecrationem.

K. 21. 28.; daher dienen sie auch am Altare, und reichen dem Bischof das Wasser zur Handwaschung; in die Hütung der Thüren theilen sie sich jetzt mit den Diakonen, K. 11, und darum kommen keine Pyloren mehr vor. Diese Veränderung kann ebenfalls nicht vor dem Anfang des vierten Jahrhunderts angesetzt werden, und diese wäre demnach der Zeitpunkt, in welchen die Abfassung unserer Liturgie in ihrer gegenwärtigen Gestalt fällt. — —

Sie stellt sich als die älteste von allen dar, die wir kennen. Die *Missa Catechumenorum* ist noch ganz der alten strengen Disciplin angepasst, nach welcher die äussere Gemeinde — οἱ ἔξω τῆς ἐκκλησίας — in Katechumenen, Energumenen, Competenten und Pönitenten zerfiel, deren keiner den Mysterien beiwohnen durfte, für deren geistige Bedürfnisse jedoch eine besondere Liturgie sorgte. In den Liturgiën des Basiliius und Chrysostomus, wie wir sie jetzt haben, ist dies alles schon verwischt. Selbst die Liturgie des Cyrillus von Jerusalem, catech. mystag. V, welche dieser nur summarisch mittheilt, und welche in allem übrigen mit der unsrigen so genau übereinstimmt, dass beide für die eine und selbe gehalten werden können, hat diese Vermesse nicht, freilich aus dem natürlichen Grunde, weil den Getauften nicht erklärt zu werden brauchte, was sie schon vor der Taufe kannten. Aber sie hat schon das Vaterunser vor der Communion, welches unsere Liturgie noch nicht hat, und welches alle späteren Liturgiën beibehalten haben. Ihr Alter giebt sich ferner durch die Länge der Gebete zu erkennen, indem in den folgenden Zeiten mit dem Bifer auch die Gebete der Christen sich ins Kurze zogen, und ebendieses der Hauptgrund war, warum Basiliius und Chrysostomus die ältere Liturgie reformirten. Ebenso unterscheidet sie sich zum Beweis ihres Alterthums von den beiden ebengenannten und noch mehr von der sogenannten Liturgie des heiligen Jacobus dadurch, dass sie nicht nur von jenen Vorbereitungsgebeten des Priesters nichts hat, welche erst bei der ganz veränderten Weise des Gottesdienstes hinzugesetzt wurden, sondern auch in dem Momente der Verstorbenen noch keine besondern Namen von Heiligen, am wenigsten der Gottesmutter erwähnt werden, in den Aufopferungen aber, oder in den Fürbitten für die Lebenden anstatt der Mönche, welche in allen andern Liturgiën vorkommen, in der unsrigen die Asceten stehen. Bei diesem in die Augen springenden Alter unserer Liturgie ist es daher ein grosser Missverstand, wenn Goar und nach ihm Renaudot behaupten, die Liturgie der Constitutionen sei in keiner orientalischen Kirche jemals im Gebrauche gewesen. Woher wissen sie denn dies, und in welchem Sinne können sie es behaupten? Dass sie nach den Zeiten des Basiliius, mit welchem die Liturgiën unter bekannten Namen von Bischöfen und Kir-

chen beginnen, nicht mehr gebraucht wurde, lässt sich mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit behaupten, da sich Zeugnisse finden, dass die Basilianische Liturgie bald alle andern verdrängte, und im fünften Jahrhundert beinahe im ganzen Orient angenommen war, während dem die später entstandene des Chrysostomus zunächst auf die Kirche von Constantinopel eingeschränkt blieb, bis das immer wachsende Ansehen und Uebergewicht derselben sie nach und nach unter allen Griechen, und durch diese auch unter den bekehrten Slaven verbreitete, ohne jedoch die Basilianische ganz zu verdrängen. Aber was folgt daraus für die früheren Jahrhunderte? Diese hatten doch wohl auch ihre Liturgieen, und was die Verschiedenheit in einzelnen Formen betrifft, deren noch viel mehrere, als die spätern Zeiten, da bei der grössern Unabhängigkeit der einzelnen Kirchen von einander jede ihren Gottesdienst nach ihrer Weise ordnete. Wir kennen freilich jene alten Liturgieen nicht, und zum Theil gerade darum nicht, weil keine allgemeine, sondern jede nur in ihrer Kirche bekannt war. Wenn uns aber zufällig eine Liturgie erhalten ist, welche durch ihre ganze Beschaffenheit ein höheres Alter als alle andern beurkundet, warum sagen, sie sei in keiner Kirche des Orients jemals gebraucht worden, weil wir nicht mit völliger Gewissheit sagen können, in welcher Kirche sie gebraucht war; ich sage: mit völliger Gewissheit, denn die Identität unserer und der Cyrillischen Liturgie ist mehr als wahrscheinlich. Warum mit H. Krabbe sagen: die Constitutionen stellen eine Ideal-Liturgie und einen idealischen Lehrkanon auf, als wenn es in den ersten Jahrhunderten auch schon Sitte gewesen wäre, auf Gerathewohl Liturgien zu machen wie unsere Cultus-Reformatoren, oder für die lange Weile Dogmatiken zu schmieden wie unsere Rationalisten; als wenn so etwas damals nur Jemanden hätte einfallen können, wo das ausschliessliche Recht der Bischöfe, die Liturgie und den Lehrbegriff zu ordnen, allgemein anerkannt war und anerkannt werden musste, weil sie damals beides besser als andere verstanden.¹⁾

1) Haec opinio, Liturgiam Constitutionum privatae tantum auctoritatis esse, ex illarum numero est, quae alii accipiunt ab aliis inconsulto. Renaldotium et Gosarum supra Dreyfus perstrinxit. Eadem sentit Assemannus l. c. p. 145 „At licet concedamus Bruno eas Constitutiones neque Clementis papae, neque alius Clementis Romani genuinum foetum esse, quin et Liturgiam ibi expressam in nulla certa ecclesia obtinuisse — — Et ipse Nealius Tetr. Lit. p. XI ad omittendam liturgiam Clementis ea impulsam esse ratione dicit quod ea, licet saeculo tertio conscripta, nulla ab ecclesia sit recepta, nullorum mores hominum formaverit, privati potius cuiusdam scriptoris quam Diocesis catholicae fidem in se contineat — et p. XXV „pretiosum sane primaevae antiquitatis monumentum, quamvis nulla ab ecclesia receptum“ (cf. p. 35). Contra proxime accedit ad verum, Constitutionum liturgiam exhibere ritum ecclesiae Antiochensae, Hierosoly-

Post Dreyium nuper Monius diversis doctissimi voluminis locis, potissimum p. 63 sq. sententiam suam ostendit, Liturgiam Constitutionum, vetustae Gallicanae Missae in multis consimilem, originem traxisse a Christianis iudaizantibus. „Die Satzungen der Apostel sind ein Sammelwerk aus den Jahren 309 bis 325, was der Form nach und insofern interpolirt ist, als es diese Satzungen unmittelbar und in officiellem Style von den Aposteln ausgehen lässt.¹⁾ Davon abgesehen enthält das Werk viele alte christliche Gewohnheiten, die man als geschichtliche Angaben brauchen kann, besonders wenn sie noch durch andere Zeugnisse bestätigt werden. Diese Satzungen enthalten viele Messgebete, welche für diese Untersuchung Rücksicht verdienen, sei es auch nur des Alters wegen, denn man weiss nicht, in welchen Kirchen sie gebraucht wurden. In den Handschriften wird zwar der Papst Clemens I. als Sammler angegeben und deswegen diese Liturgie von neuern Schriftstellern die clementinische Messe genannt, doch ist beides eine irrige Annahme.²⁾ Es sind nur solche Parallelen gewählt (Missae Gallicanae affines), die dem lateinischen Texte nahe stehen, denn der allgemeine Charakter des christlichen Kirchengebets konnte nicht zur Vergleichung ge-

---

mitaneae maxime affinem. Exstant huius sententiae patroni Cyrillus et Chrysostomus, in plurimis libro nostro concordēs: patrocinatur illi opinio, et alias commendata, Constitutiones ex Syria in ecclesiam esse profectas.

1) v. Drey l. c. p. 194 sq.: Als Plato in seinen Dialogen seinen Lehrer Sokrates auf seine d. h. platonische Weise philosophiren liess, als Xenophon dasselbe in seiner Manier that, als Cicero die Bücher schrieb, in welchen die namhaftesten römischen Staatsmänner philosophirten; da hatten wohl diese Männer die Absicht nicht, Jemand glauben zu machen, als seien diese Gespräche wirklich so und von denselben Personen gehalten worden, auch wussten sie, dass kein vernünftiger Mensch dieses glauben würde, sondern sie wählten diese Form der Darstellung, um würdigen und erhabenen Gegenständen durch Anknüpfung an würdige und hochgeschätzte Namen eine geziemende Aufnahme in den Gemüthern zu verschaffen. Diese gangbar gewordene Einkleidung und Darstellungsweise konnten natürlich auch die christlichen Schriftsteller anwenden. — — So die Verfasser unserer Constitutionen, aber, worauf es hier eigentlich ankommt, zu einer Zeit und auf eine Weise, dass dies lediglich zur Darstellung gerechnet werden muss, und die Fiction aus denselben Gründen bei ihnen eben so unschuldig ist, als bei den oben genannten klassischen Schriftstellern.“

2) Clemens Romanus ex antiqua ecclesiae traditione rebus liturgicis operam dedit. (Pseudo?) Proclus de tradit. Div. Lit.: πολλοὶ μὲν τινες καὶ ἄλλοι τῶν τοῦς ἱεροῦς ἀποστόλους διεδεξαμένων θεῖοι ποιμένες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας, τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἐκθεσιν ἐγγράφως καταλιπόντες τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν. Ἐξ ὧν δὲ πρῶτοι οὗτοι καὶ διακρύσιοι τυγχάνουσι ὅ τε μακάριος Κλήμης, ὁ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων μαθητὴς καὶ διάδοχος αὐτῶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ὑπαγορευσάντων. Haec traditio commovit auctorem libri octavi, ut Clementem Liturgiae conditorem fingeret, ut postea impulit Iacobitas, liturgiam sub Clementis nomine venditare Renaudot II. p. 186 sq. Retinetur nomen Clementinae liturgiae quippe quod commendatur usu et consuetudine.

braucht werden, weil er überall derselbe ist. Mögen auch kleinere Sätze und einzelne Worte, die ich angeführt, als unbedeutend verworfen werden, so beachte ich folgende Punkte: 1) Die ähnliche Einrichtung der Präfation und der Zusammenhang ihres Inhalts durch die Schöpfungsgeschichte und die Bestimmung des Menschen. 2) Die Schlussformel der Präfation und des Sanctus. 3) Die Erwähnung der Patriarchen und der Propheten Elias und Elisäus. 4) Das Responsorium *pax domini sit semper vobiscum; et cum spiritu tuo*. 5) Die Seelenmesse. In diesen Punkten hängen die lateinischen Texte mit den Satzungen der Apostel speciell zusammen. — Dieses Sammelwerk hat einen jüdischen Ursprung und griechische Abfassung, wie die ersten christlichen Schriften überhaupt, es sieht aus wie ein christliches Seitenstück zum dritten Buche des Moyses. Es wurde von Judenchristen grossentheils verfasst, denn die nationale Beziehung auf das alte Testament tritt überall hervor. Heidenchristen konnten sich nicht als Abkömmlinge auf den Vater Abraham beziehen und bitten, in seinen Schoos aufgenommen zu werden. Dergleichen speciell jüdische Züge sind viele in dem Werke.“ Quodsi lubenter concedimus multum esse necessitudinis et coniunctionis Missae Gallicanae (nec non Ambrosianae et Mozarabicae) cum Clementina, hoc argumentum quod ab patriarcharum et prophetarum memoria arcessitum est, non suscipimus. Num iudaizat hodierna Romana ecclesia, deprecans in Missa pro defunctis: — *et sanctus Michael repraesentet eas in lucem sanctam, quam olim promisisti Abrahae et semini eius?* An Iudaeo-Christianum se profitetur sacerdos sponsis benedicendo: *Deus Abraham, Isaac et Iacob sit vobiscum — sit sponsa amabilis ut Rachel, sapiens ut Rebecca, longaeva et fidelis ut Sara*. Quis inquam Lutheranos poëtas Iudaismi accuset, cantantes: *Da die Patriarchen wohnen, die Propheten allzumal, vel: Sprach mit Triumph und Prangen der „liebe“ Jacob nicht — vel: Wie glänzte Moses Haut als er bei Gott gewesen und seinen Glanz geschaut?* Minime vero. Patriarchae et prophetae κατὰ πνεῦμα Christianorum, qui verum et spirituale Israel efficiunt, proavi sunt, iure in memoria retinendi ac colendi pietate nepotum. Et tantum abest ut Liturgiam Clementis iudaizare opiner, ut eam Paulinam dixerim vel in ecclesia Paulina progenitam. Omnis enim eius elocutio ad sermonem Pauli accommodata est, plurimi plurimarum orationum nervi e Pauli epistolis petiti sunt: immo singulae voces sunt quas Liturgia singulari veneratione prosequitur.¹⁾ Ut brevi dicam, iterum iterumque ad Antiochiam revocamur, Liturgiae Clementinae sedem propriam et patriam.

Iam iam ipsa Liturgia sequitur, scriptorum Orientalium saeculi quarti

1) Ut locus 2 Cor. 7, 1 septies in Liturgia legitur.

et imprimis Chrysostomi testimoniis aucta. Quae ab ipsis Apostolis tradita putamus, literis maioribus excusa sunt, quae saeculum quartum sapiunt, vel interpolationem, uncis inclusa. Reliquas partes saeculi secundi ac tertii traditiones, ut verisimile est, Antiochenas putaverim.

MISSA CATECHUMENORUM S. ΠΡΟΑΝΑΦΟΡΙΚΗ.

I. Καὶ τῇ ἔωθεν ἐνθρονιζέσθω εἰς τὸν αὐτῷ διαφέροντα τόπον παρὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων,') πάντων αὐτὸν φιλησάντων τῷ ἐν κυρίῳ φιλήματι. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν [ἡμῶν] καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων²⁾ ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν, λεγών·

ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν (2 Cor. 13, 13). Καὶ πάντες ἀποκρινέσθωσαν· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

1) Praecedit liturgiae in Constitutionum libro Ordinatio Episcopi. v. Drey l. c. p. 38 „Weil der nun dem Volke vorgestellte Bischof sogleich die heilige Liturgie zu halten hat, so folgt diese vollständig mit allen Gebeten und Segnungen nebst den übrigen Carimonien“ Ego vero alia ratione rerum ordinem, omnino singularem, intellectum velim. Auctor libri octavi, cum ecclesiasticas διατάξεις apostolorum nomine muniendi cepisset consilium, utpote vir ingeniosus cuius apostolo tribuere desiderabat quod aptum videbatur et consentaneum, servata tamen consueta Apostolorum dinumeratione. Subtiliter et eleganter ad Andream, Christi πρωτοκατηχούμενον, referebat Missam Catechumenorum, ad nomen Iacobi, ex antiqua traditione liturgiae eucharisticae auctoris, Missam fidelium. At vero, si Andreae et Iacobo medius locus tenendus erat inter Petrum et Ioannem, necesse erat ut Liturgia intersereretur ordinationibus Episcopi et Presbyteri. Tamen ex illa arte Liturgiae accessit illud incommodum, cum ad Episcopi munera auctori festinandum esset, quod divini officii exordium, Psalmodym et Scripturae lectiones non adeo diligenter exposuit.

2) Conc. Laodic. 59: ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικούς ψαλμούς (Bingham: apocrypha quae sub nomine circumferebantur Salomonis) λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία ἀλλὰ μόνον τὰ κανόνικα τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης. Saeculo quarto certis temporibus et sollempnitatibus certas praescriptas esse lectiones scripturarum, non est quod fusius demonstramus. Chrysost. Hom. 19 in Acta: ὁ διάκονος μέγα βοᾶν καὶ λέγων· προσχῶμεν κατὰ τοῦτο πολλάκις — μετ' ἐκείνου ἀρχεται ὁ ἀναγνώστης — εἶτα εἰς ἐπήκουον ἐκφωνεῖ λέγων, τὰ θεὸς λέγει κύριος. Homil. 3 in 2 Thessal.: διὰν ἀνάστας ὁ ἀναγινώσκων, λέγη· τὰ θεὸς λέγει κύριος· καὶ ὁ διάκονος ἐστὼς ἐπίστομίζη πάντας, οὐ τῷ ἀναγινώσκοντι τιμὴν ποιῶν τοῦτο φησὶν ἀλλὰ τῷ θεῷ ἐκείνου πᾶσι διαλεγόμενος. Ad lectionem Scripturae, imprimis Evangeliorum omnes ad-surrexisse, docet Liturgia libri secundi §. 6. p. 16. Chrysost. Homil. 1. in Matth. j.

II. Καὶ μετὰ τὴν πρόσρησιν προσλαλησάτω τῷ λαῷ λόγους παρακλήσεως καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον·¹⁾ [Θημι ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου] ἀναστάντων ἀπάντων, ὁ διάκονος ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἀνελθὼν κηρυττέτω· Μὴ τις τῶν ἀκροωμένων· μὴ τις τῶν ἀπίστων. Καὶ ἡσυχίας γενομένης λέγεται·

III. Εὐῖξασθε οἱ κατηχούμενοι. Καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ διάνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν προσευχέσθωσαν, λέγοντες· Κύριε ἐλέησον. Διακονεῖτω δὲ ὑπὲρ αὐτῶν λέγων· Ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων πάντες τὸν Θεὸν παρακαλέσωμεν, ἵνα ὁ ἀγαθὸς, φιλόανθρωπος εὐμενῶς εἰσακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ προσδεξάμενος αὐτῶν τὴν ἰκεσίαν ἀντιλάβηται αὐτῶν καὶ διὰ αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ συμφέρον, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, φωτίσῃ αὐτοὺς καὶ συνείσῃ, παιδεύσῃ αὐτοὺς τὴν θεογνωσίαν, διδάξῃ αὐτοὺς τὰ προστάγματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα, ἐγκαταφυτεύσῃ ἐν αὐτοῖς τὸν ἀγνὸν αὐτοῦ καὶ σωτήριον φόβον, διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι ἡμέρας καὶ νυκτὸς, βεβαιώσῃ δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐνώσῃ καὶ ἐγκαταριθμήσῃ αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ποιμνίῳ, καταξιώσας αὐτοὺς τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας, τῆς ὄντως ζωῆς, φύσεται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀσεβείας, καὶ μὴ διὰ τόπον τῷ ἄλλοτρίῳ κατ' αὐτῶν, καθαρῖσιν δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος (2 Cor. 7, 1), ἐνοικήσῃ τε ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσῃ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ (Levit. 26, 11. 2 Cor. 6, 16), εὐλογήσῃ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους (Ps. 121, 8), καὶ κατευθύνῃ αὐτοῖς τὰ προκείμενα εἰς τὸ συμφέρον. ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετεύσωμεν, ἵνα ἀφέσεως τυγχόντες τῶν πλημμελημάτων διὰ τῆς μνήσεως, ἀξιωθῶσι τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ τῆς μετὰ τῶν ἁγίων διαμονῆς. Ἐγείρεσθε, οἱ κατηχούμενοι. Τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ αἰτήσασθε, εἰρημικὴν ἡμέραν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ὑμῶν, χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη, ἵλεων καὶ εὐμενῆ τὸν Θεόν, ἄφραστον πλημμελημάτων, ἑαυτοὺς τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθεσθε. κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε.

1) Concil. Laodic. c. 19: περὶ τοῦ δεῖν ἰδίᾳ πρῶτον μετὰ τὰς ὁμίλιας τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι. Chrysostom. Hom. 3 de incompreh. dei nat.: μετὰ τὴν παραίνεσιν εὐθέως εὐχή.

IV. Ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τούτων, ὧν ὁ διάκονος προσφωνεῖ, ὡς προ-
 είπομεν, λεγέτω ὁ λαός· Κύριε ἐλέησον καὶ πρὸ πάντων τὰ παι-
 δία.¹⁾ Κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, εὐλογεῖτω αὐτοὺς ὁ χειρο-
 τονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε· Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ
 ἀγέννητος καὶ ἀπρόσιτος, ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεὸς, ὁ Θεὸς καὶ
 πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ Θεὸς
 τοῦ παρακλήτου, καὶ τῶν ὅλων κύριος· ὁ διὰ Χριστοῦ δι-
 δασκάλους τοὺς μαθητὰς ἐπιστήσας πρὸς μάθησιν τῆς εὐσε-
 βείας· αὐτοὺς καὶ νῦν ἐπιθε ἐπὶ τοὺς δούλους σου, τοὺς κα-
 τηχουμένους τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ δὸς αὐτοῖς
 καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκά-
 τοις αὐτῶν, πρὸς τὸ εἰδέναι καὶ ποιεῖν τὸ θέλημα σου, ἐν
 καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ· καταξίωσον αὐτοὺς τῆς
 ἀγίας μυστήσεως, καὶ ἔνωσον αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ,
 καὶ μετόχους ποιήσον τῶν θείων μυστηρίων, διὰ Χριστοῦ,
 τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος· δι' οὗ σοι
 δόξα καὶ τὸ σέβας, ἐν ἀγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας.
 ἀμήν.²⁾

1) Cotelarius: „Vel pueri omnes, quemadmodum apud Basilium, Homilia in fa-
 mem et siccitatem itemque Chrysostomum Homil. 72 in Matthaeum, vel pueri sacrae sym-
 phoniae, de quibus multi docuerunt, quique in Euchol. Gosri p. 359 appellantur ὄρφανοί
 procul dubio quod e pupillis et destitutis ecclesiae eleemosyna indigentibus assumi solerent.“
 Placent pueri musici Augustio: ego vero, cum refragetur illius aevi simplicitas ac infra
 hortetur Diaconus matres, ut assumant τὰ παιδία, malim intelligere parvulos brevem
 illam formulam edoctos. Nam plurimum valet coram Deo innocentium parvulorum depre-
 catio. Nobiscum facit Chrysostom. Homil. 72 in Math.: ἡ πρώτη δέησις ἐλέους
 γέμει, διὰ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων παρακαλῶμεν, καὶ ἡ δευτέρα πάλιν ὑπὲρ
 ἐτέρων τῶν ἐν μετανοίᾳ, πολὺ τὸ ἔλεος ἐπιζητούσα· καὶ ἡ τρίτη δὲ πάλιν ὑπὲρ
 ἡμῶν αὐτῶν καὶ αὐτὴ τὰ παιδία τοῦ δήμου προβαλλήται, τὸν θεὸν ἐπὶ ἔλεον
 παρακαλοῦντα· ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ κατεγνώκαμεν ἑαυτῶν ἀμαρτήματα ὑπὲρ μὲν τῶν
 πολλὰ ἡμαρτηκότων καὶ ἐγκληθῆναι δεφειλόντων αὐτοὶ βοῶμεν· ὑπὲρ δὲ ἡμῶν αὐ-
 τῶν οἱ παῖδες, ὧν τῆς ἀπλότητος τοὺς ζηλωτὰς ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μένει.
 Intelliges, tempore Chrysostomi iafantes interlocutos esse orationibus pro fidelibus tantum.

2) Krabbe l. c. p. 242: „Dieses Gebet ist für die Kirche in vieler Beziehung sehr
 merkwürdig; es ist ein einfaches, würdevolles und christliches Gebet, und fast das Einzige,
 was in dieser Art auf uns gekommen ist. Es wird aber besonders durch eine auffallende
 Uebereinstimmung mit dem Chrysostomus merkwürdig. Dieser giebt nämlich in seiner zwei-
 ten Homilie über den zweiten Brief an die Korinther eine Erklärung des Gebetes für die
 Katechumenen, welches in der Liturgie seiner Kirche enthalten war.“ Τοὺς πιστοὺς ὁ
 νόμος διεγείρει πρὸς τὴν τῶν ἀμυήτων ἱκετηρίαν· διὰ γὰρ ὁ διάκονος λέγει, ὑπὲρ
 τῶν κατηχουμένων ἔκτενῶς δεηθῶμεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν δῆμον ἄπαντα τῶν πι-
 στῶν διανίστησιν εἰς τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εὐχὰς, καίτοι γε ἀλλότριον τῶς εἶσιν οἱ
 κατηχούμενοι· οὐδέπω γὰρ τοῦ σώματός εἰσι τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω μυστηρίων ἐκοι-
 νῶνσαν, ἀλλ' εἰ διηρημένοι τυγχάνουσι τῆς ἀγέλης τῆς πνευματικῆς. — — διὰ

V. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λεγέτω, προέλθετε οἱ κατηχούμενοι ἐν εἰρήνῃ. Καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν αὐτοὺς, λεγέτω· Εὐξασθε οἱ ἐνεργούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων. ἔκτενῶς¹⁾ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς διὰ Χριστοῦ ἐπιτιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασι, καὶ ῥύσῃται τοὺς αὐτοῦ ἰκέτας²⁾ ἀπὸ τῆς τοῦ ἄλλοτρίου καταδυναστείας· ὁ ἐπιτιμήσας τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων (Marc. 5, 9) καὶ τῷ ἀρχεκάκῳ διαβόλῳ ἐπιτιμήσῃ αὐτοὺς καὶ νῦν τοῖς ἀποστάταις τῆς εὐσεβείας, καὶ ῥύσῃται τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ καθαρῖσῃ αὐτὰ, ἃ μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν. Ἐτι ἔκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν, σῶσον

τοῦτο καὶ ἔκτενῶς, φησί, δεηθῶμεν, ἵνα μὴ ὡς ἄλλοτρίους ἀποποιήσῃ, ἵνα μὴ ὡς ξένους ἀγνοήσῃ· οὐδέπω γὰρ εὐχὴν ἔχουσι τὴν νενομισμένην καὶ εἰσνεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω παβήσονται κέκτηνται, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν μυσταγωγηθέντων· ἔξω γὰρ τῶν βασιλικῶν ἐστήκασιν αὐλῶν, πόρῳ των ἱερῶν περιβόλων· διὰ τοῦτο καὶ ἀπελαύνονται τῶν φρικτῶν εὐχῶν ἐκείνων γινομένων· διὰ τοῦτο καὶ σε παρακαλεῖ, δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα μέλη γένωνται σά, ἵνα μὴ ἔτι ὡς ξένοι καὶ ἠλλοτριωμένοι· τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν λαὸν συντελοῦσιν· ὅταν γὰρ εἴπῃ, στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν, πάντας εἰς τὴν εὐχὴν παρακαλεῖ. εἶτα ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς φησὶν· ἵνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρῶν Θεὸς ἐπακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν· ἵνα διανοήσῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν· ὥστε ἀκοῦσαι ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· καὶ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ κατασπείρῃ τὸν φόρον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς, καὶ βεβαιώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς διανοαῖς αὐτῶν, ἵνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης· ἵνα αὐτοῖς δάη νοῦν ἐνθεοῦ, σάφρονα λογισμὸν, καὶ ἐνάρετον πολιτείαν· διαπαντὸς τὰ αὐτοῦ νοεῖν, τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, τὰ αὐτοῦ μελετεῖν· ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι· ἐτι ἔκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν, ἵνα ἐξέλθῃ αὐτοὺς ἐπὶ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος, ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος διαβολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα καταξιώσῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐδελείᾳ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας, ἵνα εὐλογῆσῃ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν, τοὺς οἴκους αὐτῶν καὶ τὰς οἰκίας, τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα ἀχθήσας εὐλογῆσῃ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαγὼν σοφίᾳ· ἵνα κατευθύνῃ αὐτοῖς πάντα τὰ προκειμένα πρὸς τὸ συμφέρον. — Τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατηχούμενοι, εἰρηνικὰ ὑμῖν πάντα τὰ προκειμένα· εἰρηνικὴν τὴν παρουσίαν ἡμέραν καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν αἰτήσασθε· χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη· ἑαυτοὺς τῇ ζωῇ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραθέσθαι. — Εἶτα κλίνει τὰς κεφαλὰς κελεύμενος, τεκμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι, ποιούμενοι τὸ τὸν θεὸν εὐλογεῖν· ὃ γὰρ δὴ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκείνου χειρὸς καὶ γλώττης, αὐτῷ προσάγομεν τῷ βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστῶτων, καὶ ἐπιβοῶν ἀπαντας τὸ, ἀμήν.

1) Ut est in Missa Ang. Maii: intentis precibus.

2) Recte Augusti: „Die Lesart αὐτοῦ ἰκέτας kann vertheidigt werden, wenn gleich die Variante οἰκέτας einen reicheren Sinn giebt.“

καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ἐν τῇ δυνάμει σου. Κλίνειτε οἱ ἐνεργούμενοι καὶ εὐλογοῖσθε. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπαυχέσθω, λέγων. Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δείσας, καὶ πάντα τὰ σκευή αὐτοῦ διαρπάσας (Matth. 12, 29)· ὁ δοὺς ἡμῖν ἐξουσίαν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων πατεῖν (Luc. 10, 19), καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ὁ τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν δεσμώτην παραδοὺς ἡμῖν, ὡς στρουθίον παιδίῳ¹⁾· ὃν πάντα φρίττει καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου δυνάμεώς σου· ὁ φήξας αὐτὸν ὡς ἀστραπὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν, οὐ τοπικῶς φήγματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν (Luc. 10, 18), δι' ἐκούσιον αὐτοῦ κακόνοιαν, οὐ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους, καὶ ἡ ἀπειλὴ τῆκει ὄρη, καὶ ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ὃν αἰνεῖ τὰ νῆπια, καὶ εὐλογεῖ τὰ θηλάζοντα· ὃν ὑμνοῦσι καὶ προσκυνοῦσιν ἄγγελοι· ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· ὁ ἀπτόμενος τῶν ὄρεων, καὶ καπνίζονται· ὁ ἀπειλῶν θαλάσσην καὶ ξηραίνων αὐτήν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς αὐτοὺς ἐξηρημῶν· οὐ νεφέλαι κοινοῦτος τῶν ποδῶν· ὁ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης, ὡς ἐπ' ἐδάφους (Ps. 106, 9. Is. 51, 10. Ps. 97, 5. Is. 64, 1. Ps. 117, 2. Ps. 8, 3. Ps. 98, 8. Ps. 104, 32. Nah. 1, 4. 3. Jos. 9, 8)· μονογενῆς Θεέ, μεγάλου πατρὸς υἱέ, ἐπιτίμησον τοῖς πονηροῖς πνεύμασι, καὶ ῥῦσαι τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου ἐκ τῆς τοῦ ἄλλοτρίου πνεύματος ἐνεργείας· ὅτι σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, καὶ διὰ σοῦ τῷ σῷ πατρὶ, ἐν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.²⁾

1) Job. 40, 24: Numquid illudes ei (Leviathan) quasi avi aut ligabis eum ancillis tuis? — Grande ac intrepidum προσφώνημα illius saeculi, quod viles habebat diaboli machinationes.

2) Chrynost. Hom. 18 in 2 Cor.: ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἔρεως καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἱ εὐχαὶ καὶ πάντες μίαν λέγουσι εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἐλέου γέμουσαν. Homil. 3 de incompr. Dei natura: Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἐνεργουμένους κατ' ἐκείνον ἴστησιν τὸν καιρὸν ὁ διάκονος καὶ κελεύει κλίνειν τὴν κεφαλὴν μόνον καὶ τῷ σχήματι ποιῆσθαι τοῦ σώματος τῆς ἑκτερίας· εὐχεσθαι γὰρ αὐτοὺς μετὰ τοῦ κοινοῦ συλλόγου τῶν ἀδελφῶν οὐ θέμις· διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἴστησιν, ἵνα κατελήσας αὐτοὺς καὶ τῆς συμφορᾶς κτλ. Homil. 71 in Matth.: ἡ πρώτη δέησις ἐλέους γέμει, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἐν παρακαλῶμεν. Homil. 4 περὶ ἀκαταληπτῶν: Ἐλυσις πονηρὰ καὶ χαλεπὴ τῶν δαιμόνων ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, ἕλυσις παντὸς σιδήρου δυνατωτέρα· καθάπερ οὖν δικαστοῦ πρόσδορον ἔχοντος, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος καθέζεσθαι μέλλοντος, οἱ δεσμοφύλακες τοὺς τὸ δεσμητήριον οἰκούντας ἅπαντας ἐξαγαγόντες τοῦ οἴκηματος πρὸ τῶν κυχλίδων καὶ τῶν τοῦ δικαστηρίου παραπετασμάτων καθίζουσιν αὐχμῶντας, ῥάκια περιβεβλημένους, οὕτω δὴ καὶ οἱ πατέρες ἐνομοθέτησαν, τοῦ Χριστοῦ μέλλοντος ὡς περ ἐφ' ὑψηλοῦ προκαθέζεσθαι βήματος, καὶ ἐπ' αὐτῶν φανεσθαι τῶν μυστηρίων, τοὺς δαιμονῶντας καθάπερ δεσμώτας τινας εἰσάγεσθαι, οὐχ ἵνα εὐθύνας ὑπόσχωσι τῶν πεπλημμελημένων, καθάπερ ἐκείνοι οἱ δεδεμένοι, — ἀλλ' ἵνα τοῦ δήμου καὶ τῆς πόλεως ἀπάσης ἐν-

VI. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· προέλθετε οἱ ἐνεργούμενοι.¹⁾ Καὶ μετ' αὐτοὺς προσφωνεῖτω· εὐξασθε οἱ φωτιζόμενοι. Ἐκτενῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν, ὅπως ὁ κύριος καταξιώσῃ αὐτοὺς μνηθέντας εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον συναναστήναι αὐτῷ (Rom. 6, 4. 5), καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων αὐτοῦ, ἐνώση καὶ συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. Σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς ἐν τῇ σῇ χάριτι. Κατασφραγισάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναντες εὐλογεῖσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τήνδε τὴν εὐλογίαν. Ὁ προειπὼν διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν τοῖς μνουμένοις· λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε (Is. 1, 16)· καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ νομοθετήσας τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν· αὐτοὺς καὶ νῦν ἐπίδη ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς καὶ ἁγιάσον, καὶ παρασκεύασον ἀξίους γενέσθαι τῆς πνευματικῆς σου δωρεᾶς, καὶ τῆς ἀληθινῆς υἰοθεσίας τῶν πνευματικῶν σου μυστηρίων, τῆς μετὰ τῶν σωζομένων ἐπισυναγωγῆς, διὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν· δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.²⁾

VII. Καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· προέλθετε οἱ φωτιζόμενοι. Καὶ μετὰ τοῦτο κηρυττέτω· Εὐξασθε οἱ ἐν τῇ μετανοίᾳ. Ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν παρακαλέσωμεν,

δὸν παρουσίας κοινὰ περὶ αὐτῶν ἱκετηρία γίνονται πάντων ὁμοθυμαδὸν τὸν κοινὸν δεσπότην ὑπὲρ αὐτῶν ξηαιτουμένων καὶ ἐλεῆσαι παρακαλοῦντων μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς.

1) Augusti: „Ob der sonst gewöhnliche Zusatz ἐν εἰρήνῃ durch Zufall oder aus Absicht weggelassen, lässt sich nicht mit Gewissheit bestimmen. Für das Letztere spricht der Umstand, dass das dar e p a c e m sonst nur bei den Activ-Mitgliedern der Kirche, was die Energumenen eigentlich nicht waren, gebräuchlich ist. Indess fehlt das ἐν εἰρήνῃ auch bei den Folgenden, wo doch diese Rücksicht wegfiel.“

2) Rheinwald l. c. p. 287: Vor diesem Gebet für die Poenitenten lassen die Const. Apost. noch ein Gebet für die dritte Classe der Catechumenen (προσφωνήσεις ὑπὲρ τῶν βαπτιζομένων) folgen, welches nach Neander (Kirchengesch. Bd. 2. p. 695) wohl nie in der Praxis bestand. Chrysostomus schweigt von einem solchen Gebet; auch Conc. Laod. c. 19: περὶ τοῦ δεῖν ἰδίᾳ πρῶτον, μετὰ τὰς ὁμίλιας τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν κατηχομένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι. καὶ μετὰ τὸ ἐξελεῖν τοὺς κατηχομένους, τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι. Vielleicht wurde dieses Gebet in der Zeit vor den Taufterminen gesprochen? Auch die spätere griechische Liturgie enthält ein solches (Goarī Euchol. p. 281): δέσποτα κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν, προσκάλεσαι τοὺς δοῦλους σου πρὸς τὸ ἅγιον σου φῶτισμα. καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς μεγάλης ταύτης χάριτος, τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος. ἀπόδοςον αὐτῶν τὴν παλαιότητα, καὶ ἀναγέννησον αὐτοὺς εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον.“

ὅπως ὁ φιλοκτίρωμον Θεὸς ὑποδείξῃ αὐτοῖς ὁδὸν μετανοίας, προσδέξῃται αὐτῶν τὴν παλινοψίαν καὶ τὴν ἑξομολόγησιν, καὶ συντριψῇ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν τάχει (Rom. 16,20), καὶ λυτρώσῃται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, καὶ ἐξέλῃται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀθεμίτου λόγου, καὶ πάσης ἀτόπου πράξεως, καὶ πονηρᾶς ἐννοίας· συγχωρήσῃ δὲ αὐτοῖς πάντα τὰ παραπτώματα αὐτῶν, τὰ τε ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, καὶ ἐξαλείψῃ τὸ κατ' αὐτῶν χειρόγραφον (Col. 2,13,14), καὶ ἐγγράψῃται αὐτοὺς ἐν βίβλῳ ζωῆς· καθαρῇ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος (2Cor. 7,1), καὶ ἐνώσῃ αὐτοὺς ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ποιμήνην, ὅτι αὐτὸς γινώσκει τὸ πλάσμα ἡμῶν. Ὅτι τίς καυχῆσεται ἄγνην ἔχειν καρδίαν; ἢ τίς παρήσσιασεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας (Prov. 20,9); πάντες γὰρ ἔσμεν ἐν ἐπιτιμίῳ. ἔτι ὑπὲρ αὐτῶν ἐκτενέστερον δεηθῶμεν, ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. (Luc. 15,7), ὅπως ἀποστραφέντες πᾶν ἔργον ἀθεμίτον, προσοικειωθῶσι πάσῃ πράξει ἀγαθῇ, ἵνα ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἢ τάχος εὐμενῶς προσδεξάμενος αὐτῶν τὰς λιτὰς, ἀποκαταστήσῃ αὐτοῖς ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηρίξῃ αὐτοὺς (Ps. 51,14), ἵνα μηκέτι σαλευθῶσι· κοινωνοὶ γενέσθαι τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἱερῶν, καὶ μέτοχοι τῶν θείων μυστηρίων· ἵνα ἄξιοι ἀποφανθέντες τῆς υἰοθεσίας, τύχῃσι τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἔτι ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν εἴπωμεν· κύριε ἐλέησον, σῶσον αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ ἀνάστησον τῷ ἐλέει σου. Ἀναστάντες τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. Ἐπευχέσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιαύδε. Παντοκράτορ Θεὸς αἰώνιε, δέσποτα τῶν ὅλων, κτίστα καὶ πρῦτανι τῶν πάντων· ὁ τὸν ἄνθρωπον κόσμον κόσμον ἀναδείξας διὰ Χριστοῦ, καὶ νόμον δούς αὐτῷ ἔμφυτον καὶ γραπτὸν, πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν ἐνθέσμως, ὡς λογικόν· καὶ ἁμαρτόντι ὑποθήκην δούς πρὸς μετάνοιαν τὴν σαυτοῦ ἀγαθότητα· ἐπίδε ἐπὶ τοὺς κεκλιότας σοι αὐχένα ψυχῆς καὶ σώματος· ὅτι οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν (Ex. 33,11), ὥστε ἀποστρέφαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν. Ὁ Νινευιτῶν προσδεξάμενος τὴν μετάνοιαν· ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν (1Tim. 2,4)· ὁ τὸν υἱὸν προσδεξάμενος, τὸν καταφαγόντα τὸν βίον αὐτοῦ ἁσάτως, πατρικοῖς σπλάγχθοις, διὰ τὴν μετάνοιαν· αὐτὸς καὶ νῦν πρόσδεξαι τῶν ἱκετῶν σου τὴν μετάνοισιν· ὅτι οὐκ ἔστιν

ὅς οὐχ ἀμαρτήσεται σοι (3 Reg. 8, 46)· ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃ, κύριε, κύριε, τίς ὑποστήσεται (Ps. 130, 3); ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἴλασμός ἐστι· καὶ ἀποκατάστησον αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ἀξία καὶ τιμῇ, διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν· δι' οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις, ἐν τῷ ἀγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

VIII. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· ἀπολύεσθε οἱ ἐν μετανοίᾳ. Καὶ προστιθέτω· μήτις τῶν μὴ δυναμένων προελθέτω¹⁾· ὅσοι πιστοὶ κλίνωμεν γόνυ.²⁾ Δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πάντες συντόνως τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παρακαλέσωμεν.³⁾

1) Cotel.: „Interpres Bovius legisse videtur *προσελθέτω*. Quae scriptio nequaquam est aspernanda.“ Mirum in modum fluctuant Codices, quos Cotelierius inspexit, in quibus *προελθετε* et *προσελθετε* e. s.: et ego nostro loco *προσελθέτω* vindicarim.

2) Iuvat conferre cum Litanis Constitutionum duas istiusmodi precum formulas, quae ab Oriente ad Occidentales migrasse verosimillimum est: altera legitur in Liturgia Ambrosiana, alteram descripsit Wicelius ex antiquissimo Codice Fuldensi. Cod. Lit. I. p. 118.

3) Böhmér l. c. p. 369: „Als Gebete, welche von den Gläubigen und für sie gesprochen werden sollten, fixirt die Laodicensische Synode: — καὶ μετὰ τὸ ἐξελεῖν τοὺς πατηχομένους τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι. c. 19: τῶν ἐν μετανοίᾳ προσελθόντων ὑπὸ χεῖρα καὶ ὑποχωρησάντων, οὕτως τῶν πιστῶν τὰς εὐχὰς γίνεσθαι τρεῖς· μίαν μὲν τὴν πρώτην διὰ σωπῆς, τὴν δὲ δευτέραν καὶ τρίτην διὰ προσφωγήσεως πληροῦσθαι, εἰδ' οὕτως τὴν εἰρήνην δίδοσθαι. καὶ μετὰ τὸ πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην, τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην δίδοσθαι. καὶ οὕτω τὴν ἀγίαν προσφορὰν ἐπιτελεῖσθαι, καὶ μόνοις ἔξω εἶναι τοῖς ἱερατικοῖς εἰσιέναι εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ κοινωνεῖν. Ob das erste Gebet, welches per silentium vollendet werden sollte, ein Paternoster, oder eine andere subjective, etwa an das Bewusstsein sündhaften Seelenzustandes sich anknüpfende, Bitte habe sein sollen, darüber ertheilt dieser 19. Can. der Synode keine Auskunft. Was τὴν δευτέραν x. τρίτην anbelangt, so erblickt Bingham orig. IV, p. 238 eine formula des zweiten Gebetes in der von den apostolischen Constitutionen lib. VIII c. 10 gelieferten *προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν*, während Derselbe l. c. p. 247 die Meinung aufstellt, die von den Constitutionen VIII, 11 suppeditierte *ἐπίκλησις* des Bischofes sei „einsdem indolis“ mit dem dritten Gebete der Synode. Demnach gesellt Bingham die beiden Gebete, welche die Constitutionen darbieten, der *missa fidelium* bei. Im Widerspruche hiemit, scheint dem Augusti in Denk. V, 166 das laute und öffentliche Gebet, welches von der *προσφώνησις* und *ἐπίκλησις* der Constitutionen bezeichnet wird, „schon frühzeitig als allgemeines Kirch-Gebet gebraucht zu sein“. Die für diese Ansicht von Augusti mitgetheilten Gründe scheinen uns jedoch nicht stichhaltig zu sein. Kommt auch in der *προσφών.* und *ἐπίκλησ.* keine ausdrückliche „Beziehung auf das Abendmahl“ vor, so findet es doch die Vernunft denkbar, dass diese beiden Gebete eine, obschon die Specialissima der Eucharistie nicht berührende, Einleitung in die *missa fidelium* abgeben sollten. Zu einer solchen Einleitung eignete sich z. B. schon das Exordium der *προσφώνησις ὑπὲρ τ. πιστῶν*, zu welcher die Gläubigen vom Diaconen excitirt wurden: „für den Frieden und den guten Zustand der Welt und

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐσταθείας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν δεηθῶμεν ὅπως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀίδιον καὶ ἀναφαίρετον τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην ἡμῖν παράσχοιτο, ἵνα ἐν πληροφορίᾳ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀρετῆς διατελοῦντας ἡμᾶς συντηρήσῃ.

Ἐπὲρ τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος ἄσειστον αὐτὴν καὶ ἀκλυδάνιστον διαφυλάξῃ καὶ διατηρήσῃ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, τεθεμελιωμένην ἐπὶ τὴν πέτραν.¹⁾

Καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνθάδε ἁγίας παροικίας δεηθῶμεν· ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων κύριος ἀνευδότης τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ ἐλπίδα μεταδιώκειν καὶ ἀδιάλειπτον αὐτῷ τῆς δεήσεως ἀποδιδόναι τὴν ὀφειλήν.

Ἐπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν ὀρθοτομοῦντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας δεηθῶμεν· [καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἰακώβου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν· ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Κλήμεντος καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν· ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Εὐδοίου καὶ τῶν παροικιῶν δεηθῶμεν·]²⁾ ὅπως ὁ οὐκίτρωμα Θεὸς χαρίσῃται αὐτοὺς ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ ἐκκλησίαις σώους, ἐντίμους,

---

der heiligen Ecclesien mögen wir beten, damit der Gott des Alls seinen ewigen und un-
entreissbaren Frieden uns darreiche, und als solche, die in der Fülle der mit Frömmig-
keit gepaarten Tugend verharren, erhalte“ etc. Fehlte den Gemeinden der Friede, oder
war ihr Friede ein vorübergehender, oder liessen die Gemeinden die religiöse Tugend
fahren: so konnte die missa fidelium von ihnen entweder gar nicht, oder doch nicht auf
die rechte Weise gefeiert werden.“ Sed testantur omnes codices ἀναφορικῶς, qui so-
lummodo Missam Fidelium amplectuntur, eam ordiri ab osculo pacis, dato post preces pro
fidelibus effusas. Accedat quod posterior Missa proprias habet preces, satis prolixas,
prioribus haud absimiles. Apte igitur cuius Missae non adsignetur, ut ita dicamus, Litania.

1) Non respicit, quod notatu dignum est, ad Matth. 16, 18, sed ad eundem Evan-
gelist. c. 7, 25: τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.

2) Iterum deprehendis interpolatoris industriam. Aliena sunt ab antiquissimis Li-
turgiarum chartis nomina Episcoporum et aliorum, sed recitabantur ex Diptychis: libro
missali interserta erat tantum omnium orthodoxorum antistitum commemoratio. At vero
qui διατάξεις illas, summa antiquitate insignes, ab ipsis Apostolis sinit conscriptas, non
poterat quin his Liturgiae precibus immisceret episcoporum nomina, quos supra lib. 7, 46
apostolorum aetate Hierosolymorum, Romae et Antiochiae ecclesiae praefuisse narrauerat.
Desideravit asinus Alexandrinam ecclesiam, quod intelligitur ex varietate Codic. Vinđobonensis
pro Εὐδοίου legatur Ἀννιανοῦ. Augusti: „In dieser liturgischen Verbindung der
Bischöfe von Jerusalem, Rom und Antiochien liegt allerdings eine kirchlich-politische Be-
ziehung und ein wichtiger Grund zu dem Verdachte einer spätern, absichtsvollen Inter-
polation.“

μακροημερεύοντας καὶ τίμιον αὐτοῖς τὸ γῆρας παράσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ.

Καὶ ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν δεηθῶμεν· ὅπως ὁ κύριος ἑύσηται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀτόπου καὶ πονηροῦ πράγματος, καὶ σώον καὶ ἔντιμον τὸ πρεσβυτέριον αὐτοῖς παράσχοι.

Ἐπὲρ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας¹⁾ δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ἀμεμπτον διακονίας αὐτοῖς παράσχηται.

Ἐπὲρ ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν τε καὶ ὀρφανῶν δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν συζυγίαις καὶ τεκνογονίαις δεηθῶμεν ὅπως ὁ κύριος τοὺς πάντας αὐτοὺς ἐλεήσῃ.

Ἐπὲρ εὐνοῦχων ὁσῶς πορευομένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν ἐγκρατεῖᾳ καὶ εὐλαβείᾳ δεηθῶμεν²⁾· ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων ἐν τῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ποιούντων τοῖς πέντησι τὰς ἐλεημοσύνας δεηθῶμεν· καὶ ὑπὲρ τῶν τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπαρχὰς προσφερόντων κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν· ὅπως ὁ πανάγαθος Θεὸς ἀμείψηται αὐτοὺς ταῖς ἐπουρανίαις αὐτοῦ δωρεαῖς, καὶ δῶ αὐτοῖς ἐν τῷ παρόντι ἑκατονταπλασίονα (Matth. 19, 29) καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον καὶ χαρίσεται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουρανια.

Ἐπὲρ τῶν νεοφωτίστων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος στηρίξῃ αὐτοὺς καὶ βεβαιώσῃ.

Ἐπὲρ τῶν ἐν ἀρρώστια ἐξεταζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ἑύσηται αὐτοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας καὶ σώους ἀποκαταστήσῃ τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ.

Ἐπὲρ πλεόντων καὶ ὀδοιπορούντων δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν μετάλλοις καὶ ἑξορίαις καὶ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς ὄντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ καταπονουμένων δεηθῶμεν· ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ μισούντων ἡμᾶς

1) Augusti: „Nach der Meinung mancher Gelehrten ist unter *διακονία* das Amt eines Diaconus, unter *ὑπηρεσία* aber das Amt eines Subdiaconus zu verstehen. Auch 8, 13 sind *διακονία* und *ὑπηρεσία* verbunden und scheinen ein gemeinschaftliches Amt zu bezeichnen. Doch ist gewiss, dass *ὑπηρετής* zuweilen so viel ist, als Subdiaconus. Vgl. 3, 11. 6, 17. 8, 28. In der Stelle 2, 28 werden *ὑπηρέται* erklärt: τοῦτ' ἐστὶν *διάκονοι*.“

2) Res memorata digna, quod nulla sit mentio monachorum, ut in Liturgia Iacobi aliisque. *Εὐνοῦχοι ὁσῶς πορευόμενοι* Augustio sunt ii qui virilibus truncati sunt sed male. Intelligo *εὐνοῦχους διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν* Matth. 19, 12, qui vorerant continentiam.

διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος πρᾶξας τὸν θυμὸν αὐτῶν διασκεδάσαι τὴν καθ' ἡμῶν ὀργήν.¹⁾

Ἐπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ.

Τῶν νηπίων τῆς ἐκκλησίας μνημονεύσωμεν, ὅπως ὁ κύριος τελειώσας αὐτὰ ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγάγῃ.

Ἐπὲρ ἀλλήλων δεηθῶμεν ὅπως ὁ κύριος τηρήσῃ ἡμᾶς καὶ φυλάξῃ τῇ αὐτοῦ χάριτι εἰς τέλος καὶ ῥύσῃται ἡμᾶς τοῦ πονηροῦ καὶ πάντων τῶν σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν καὶ σῶσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον.

Ἐπὲρ πάσης ψυχῆς χριστιανῆς δεηθῶμεν. Σῶσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ θεὸς τῷ ἐλέει σου.²⁾

Ἐγειρώμεθα.

Δηθίντες ἐπενῶς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.

ΙΧ. Ἐπενχέσθω δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ λεγέτω· κύριε παντοκράτορ, ὑψιστε, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἀγίοις ἀναπαύομενε, ἀναρχε, μόναρχε· ὁ διὰ Χριστοῦ κήρυγμα γνώσεως δὸς ἡμῖν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς δόξης καὶ τοῦ ὀνόματός σου, οὗ ἐφάνέρωσεν ἡμῖν εἰς κατάληψιν· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπιθε δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποιμνιὸν σου τοῦτο· καὶ λύτρωσαι αὐτὸ πάσης ἀγνοίας καὶ πονηρᾶς πράξεως καὶ δὸς φόβῳ φοβησθαι σε καὶ ἀγάπῃ ἀγαπᾶν σε καὶ στίλλεσθαι ἀπὸ προσώπου δόξης σου· εὐμενῆς αὐτοῖς γενοῦ καὶ ἰλεως καὶ ὑπήκοος

1) Luce meridiana clarius est, has preces compositas esse flagrante persecutio-
num odio.

2) Chrysost. Homil. 2 de obscur. prophet.: κοινῇ πάντες ἀκούοντες τοῦ δια-
κόνου, τοῦτο κελεύοντος καὶ λέγοντος, δεηθῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ γή-
ρωος καὶ τῆς ἀντιλήψεως καὶ ἵνα ὀρθοτομῇ, τὸν λόγον τῆς ἀληθείας καὶ ὑπὲρ τῶν
ἐνταῦθα καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπαραταχοῦ, οὗ παραιτεῖσθε ποιεῖν τὸ ἐπίταγμα· ἀλλὰ μετ'
ἐπιτελείας ἀναφέρετε τὴν εὐχὴν, εἰδότες τῆς ὑμετέρας συνόδου τὴν δύναμιν· ἴσασιν
οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα· τῇ γὰρ εὐχῇ τῶν κατηχομένων οὐδέπω τοῦτο ἐπιτε-
τραπται, ἐπειδὴ οὐδέπω πρὸς τὴν παρθήσιαν ἐφθάσαν ταύτην· ὑμῖν δὲ καὶ ὑπὲρ
τῆς οἰκουμένης καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ μέχρι περάτων τῆς γῆς ἐπιτεταμένης
καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων παρακελεύεται ποιεῖσθαι
τὰς δεήσεις ὁ ταύταις διακονῶν καὶ ὑπακούετε μετὰ προθυμίας ἐργᾶσθε μαρτυροῦν-
τες, ὅτι μεγάλη τῆς εὐχῆς ἡ δύναμις τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ δήμου συμφέροντος
ἀναφερομένης ἐστίν. Basilinus Ep. 241: — ὑπὲρ τῶν ἐν ἀποδημίαις ἀδελφῶν
δεόμεθα καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν ταῖς στρατιαῖς ἐξεταζομένων καὶ ὑπὲρ τῶν παρθήσιαζο-
μένων διὰ τὸ ὄνομα κυρίου καὶ ὑπὲρ τῶν τοὺς πνευματικούς κάρπους ἐπιδεικνυ-
μένων ἐν τῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ τὰς εὐχὰς ποιούμεθα.

ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους, ἵνα ὦσιν ἅγιοι σώματι καὶ ψυχῇ μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ὦσιν ἄρτιοι καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ἢ κολοβὸς ἢ ἀτελής. Ἀρωγέ, δυνατὲ, ἀπρὸς πώληπτε, γενοῦ ἀντιλήπτωρ τοῦ λαοῦ σου τούτου, ὃν ἐξηγόρασας τῷ τιμίῳ τοῦ Χριστοῦ σου αἵματι. Προσιάτης, ἐπίκουρος, ταμίας, φύλαξ, τεῖχος ἐρυμνίστατον, φραγμὸς, ἀσφάλεια, ὅτι ἐκ τῆς σῆς χειρὸς οὐδεὶς ἀρπᾶσαι δύναται· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ θεὸς ὡσπερ σὺ ἕτερος ὅτι ἐν σοὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν. Ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ὅτι ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθεια ἐστίν. Ἀπρὸς χάριστε, ἀπαραλόγιστε, ῥῦσαι αὐτοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, παντὸς παραπτώματος, πάσης ἐπηρείας καὶ ἀπάτης, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, τῆς ἐν Χριστῷ τῷ ὑἱῷ σου τῷ μονογενεῖ, τῷ θεῷ καὶ σωτῆρι ἡμῶν, δι' οὗ σοὶ δόξα καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

MISSA FIDELIUM S. ΑΝΑΦΟΡΑ.

Χ. Καὶ μετὰ τοῦτο λεγέτω ὁ διάκονος· Πρόσχωμεν. Καὶ ἀσπαζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν καὶ λεγέτω· ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινάσθω· καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας.¹⁾

1) Chrysost. Homil. 18 in 2 Cor.: ἐπειδὴν εἰρῶμεν τῶν ἱερῶν περιβόλων τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης, ἕτερον δὲ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα, δταν εἰρήνης πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδιδόναι δέη, πάντες ὁμοίως ἀσπαζόμεθα. ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ μετὰ τοῦ πνεύματός σου, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τοῦτο· τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. πρότερον γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνὴν, εἶτα συντιθεμένων, ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται. τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας καὶ τί θαυμάζεις, εἰ που μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅτου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Χερουβιμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων κοινῇ τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους ὕμνους ἀναπέμπει. Cyrillus l. c.: εἶτα βοᾷ ὁ διάκονος· ἀλλήλους ἀπολάβετε καὶ ἀλλήλους ἀσπαζόμεθα — — σημειῶν τοίνυν ἐστὶ τὸ φιλήμα τοῦ ἀνακραθῆναι τὰς ψυχὰς καὶ πᾶσαν ἐξορῶσαν μνησικα-

Τὰ παιδιά δὲ στηρέτωσαν πρὸς τῷ βήματι. Καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἔστω ἐφρεστῶς, ὅπως μὴ ἀτακτῶσι. Καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατεῖτωσαν καὶ σκοπεῖτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θόρυβός τις γένηται, καὶ μὴ τις νεύση ἢ ψιθυρίση ἢ νυστάξῃ. Οἱ δὲ διάκονοι ἰστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, ὅπως μή τις ἐξέλθοι μήτε ἀνοιχθῇ ἢ θύρα κ' ἢ πιστός τις ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς. Εἰς δὲ ὑποδιάκονος διδότην ἀπόνισιν χειρῶν τοῖς ἱερεῦσι, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν θεῶ ἀνακειμένων.¹⁾

[Λιτάξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου.]

XI. Φημί δὴ κἀγὼ, Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου, ἐν εὐθὺς ὁ διάκονος λέγη· μὴ τις τῶν κατηχομένων, μὴ τις τῶν ἀκροωμένων, μὴ τις τῶν ἀπίστων, μὴ τις τῶν ἑτεροδόξων. Οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι προέλθετε²⁾· τὰ παιδιά προσλαμβάνεσθε αἱ μητέρες· μὴ τις κατὰ τινος, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. Ὅρθοι πρὸς κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου

κίαν αὐταῖς μνηστεύται. Praeclare Angeli Maii Missa Gallic.: Maneat in nobis et sine osculis pax, dummodo oscula sine pace non maneat.

1) Cyrillus l. c.: ἐωράκατε τὸν διάκονον, τὸν νήφασθαι διδόντα τῷ ἱερεῖ καὶ τοῖς κυκλοῦσι τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ πρεσβυτέροις.

2) Böhmer l. c. p. 371: „Der Diacon sagt hinzu: „οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι προέλθετε!“ Augusti Denk. VIII, 111 giebt das προέλθετε mit: „entfernet euch!“ die πρώτ. εὐχὴν „von dem allgemeinen Kirchengebete, welchem auch die Katechumenen und Fremde beiwohnen durften“, verstehend. Die Wahrheit dieser Exposition ist zweifelhaft. Wie die Phrase πρώτην εὐχὴν auf das erste, von den Gläubigen per silentium gesprochene Gebet, welchem die Katechumenen und Fremden nicht beiwohnen durften, sich beziehen kann: so das προέλθετε darauf, dass diejenigen, die dieses Gebet gesprochen hatten, zur eucharistischen Acte hinzu- (oder vor-) treten sollten. Hiemit harmonirt vortrefflich, dass die Constitutionen, nachdem sie das Gebot ertheilt haben, „die Kinder nehmet an euch, ihr Mütter!“ die Paränesen vortragen lassen: „dass nicht irgend Jemand wider einen Andern! dass nicht Jemand in der Hypocrisie sei! Bei dem Herrn mit Furcht und Zittern aufrecht stehend, mögen wir opfern!“ Et mihi placet Böhmeri interpretatio neque indiget scriptorum testimoniis vox προέρχεται, accedere. Tamen cum supra sine dubitatione significet discedere (V. VI. VII) neque consentaneum sit eandem vocem in eadem liturgia duplicem tenere sensum, hoc loco malim legere προσέλθετε et προέλθετε persaepe confudisse. — Chrysost. Hom. 3 in Ephes.: ἀκούεις ἑστῶτος τοῦ κήρυκος καὶ λέγοντος· ὅσοι ἐν μετανοίᾳ ἀπέλθετε πάντες· ὅσοι μὴ μετέχουσιν ἐν μετανοίᾳ εἰσὶν· εἰ τῶν ἐν μετανοίᾳ εἰ, μετασχέιν οὐκ ὀφείλεις. Homil. l. c. Iud.: οὐχ' ὁρᾶτε ἐπὶ τῶν μυστηρίων, τί βοᾷ συνεχῶς ὁ διάκονος· ἐπιγινώσκετε ἀλλήλους

έσιώτες¹⁾ ὤμεν προσφέρειν. ὡν γενομένων οἱ διάκονοι προσαγέ-
 τωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· καὶ οἱ προ-
 σβύτεροι ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐνούμων στηκέτωσαν ὡς ἂν μαθη-
 τὰι παρεσιώτες διδασκάλῳ.²⁾ Δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν
 μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπιδίων
 ἢ πτερῶν ταῦνος, ἢ ὀθόνης καὶ ἤρεμα ἀποσοβεῖτωσαν τὰ μικρὰ τῶν
 ἵπταμένων ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγχερίπτωνται εἰς τὰ κύπελλα.³⁾

XII. Εὐξάμενος οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσιν
 καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα μετενδύς καὶ στὰς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ
 τρόπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος⁴⁾ εἰς
 πάντα, εἰπάτω· ἡ χάρις τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ καὶ ἡ ἀγά-
 πη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ
 ἁγίου πνεύματος⁵⁾ ἔστω μετὰ πάντων ὑμῶν· καὶ πάντες
 συμφώνως λεγέτωσαν· ὅτι καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

1) Chrysostom. Hom. 4 περὶ ἀκαταληπτων: ὁρθοὶ στῶμεν καλῶς, οὐχ ἀπλῶς
 οὐδὲ εἰκῆ νενομοθέτηται, ἀλλ' ἵνα τοὺς χαμαὶ συρομένους λογισμοὺς ἀνορθώσωμεν,
 ἵνα τὴν ἔκλουσιν τὴν ἐκ τῶν βιωτικῶν ἡμῖν γινομένην πραγμάτων ἐκβαλόντες ὁρ-
 θῶν ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ παραστήσῃται συνηθῶμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν.

2) Pseudo-Dionys. Areop. de eccl. hier. c. 3. p. 187: — — ἔξω γίνονται
 τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχούμενοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ οἱ ἐν
 μετανοίᾳ ὄντες, μένουσι οἱ τῆς τῶν θείων ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. τῶν λει-
 τουργῶν δὲ, οἱ μὲν ἐστάσι παρὰ τὰς τοῦ ἱεροῦ πύλας συγκεκλεισμένας, οἱ δὲ ἄλ-
 λοι τῶν τῆς οἰκείας τάξεως ἐνεργοῦσιν. οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμῆσεως ἐκ-
 κριτοί, σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ θείου θυσιαστηρίου προτιθέασιν τὸν ἱερὸν ἄρτον
 καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον προομολογοθήσεως ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας
 πληρώματος τῆς καθολικῆς ὑμολογίας.

3) v. Drey l. c. p. 163: „Auf Syrien passt eine geringfügige Anordnung, deren ich
 keine Erwähnung gethan haben würde, wenn nicht Schröckh vorausgegangen wäre. Sie
 betrifft die — Fliegenwedel, womit zwei Diacone das fliegende Ungeziefer vom heiligen
 Kelch abhalten sollen. Schröckh hätte sich die ernst-komische Kritik, womit er sich ge-
 gen diesen liturgischen Apparat auslässt, ersparen können, wenn es ihm zu Sinn gekom-
 men wäre, dass im heißen, insectenreichen Orient, bei heiligen wie bei profanen Mahlen,
 Kleinigkeiten ein Bedürfniss sein können, wovon man zu Wittenberg in Sachsen Nichts
 weiss.“

4) Chrysost. Quod Chr. sit Deus c. 9: ὡςπερ ἐν στήλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου καθ'
 ἐκείτην ἡμέραν διατυπούμενον περιφέρουσιν· οὕτως ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ, οὕτως ἐν
 ταῖς ἱερῶν χειροτονίαις, οὕτως πάλιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὸ μυστι-
 κὸν δείπνον διαλάμπει.

5) Si hanc Episcopi Benedictionem compares cum apostolica 2Cor. 13, 13, eam
 scriptam esse intelliges ea aetate, quae iam novit Trinitatis adversarios vel obtrectatores,
 aetate Pauli vel Sabellii. Enumerat Liturgia duas personas iuxta ordinem, ut ita dicam, do-
 gmaticam. Apostolus primo loco recenset Filium, qui doctrinam de Patre ac Spiritu nobis
 tradiderit. Cf. Böhm er l. c. p. 373. Capite primo Episcopus ipsis Pauli verbis utitur.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· ἄνω τὸν νοῦν.

Καὶ πάντες· ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον.¹⁾

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ.

Καὶ πάντες· ἄξιον καὶ δίκαιον.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰπάτω· Ἄξιον ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον, πρὸ πάντων ἀνυμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν, τὸν πρὸ τῶν γεννητῶν ὄντα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται (Eph. 3,15), τὸν μόνον ἀγέννητον καὶ ἀναρχον καὶ ἀβασίλευτον, καὶ ἀδέσποτον, τὸν ἀνευδεῆ, τὸν παντὸς ἀγαθοῦ χορηγόν, τὸν πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττονα, τὸν πάντοτε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα· ἐξ οὗ τὰ πάντα, καθάπερ ἐκ τινος ἀφετηρίας, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθεν.²⁾ σὺ γὰρ εἶ ἡ ἀναρχος γνῶσις, ἡ αἰδῖος ὄρασις, ἡ ἀγέννητος ἀκοή, ἡ ἀδίδακτος σοφία· ὁ πρῶτος τῇ φύσει, καὶ νόμος τῷ εἶναι, καὶ κρείττων παντὸς ἀριθμοῦ. Τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ· αὐτὸν δὲ πρὸ πάντων αἰώνων γενήσας βουλήσει, καὶ δυνάμει, καὶ ἀγαθότητι, ἀμεσιτεύτως, υἱὸν μονογενῆ, λόγον Θεὸν, σοφίαν ζῶσαν, πρωτότοκον πάσης κτίσεως (Col. 1, 15), ἄγγελον τῆς μεγάλης βουλῆς σου (Is. 9,6), ἀρχιερέα σὸν, βασιλέα δὲ καὶ κύριον πάσης νοητῆς καὶ αἰσθητῆς φύσεως, τὸν πρὸ πάντων, δι' οὗ τὰ πάντα· σὺ γὰρ, Θεὲ αἰώνιε, δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίηκας, καὶ δι' αὐτοῦ τῆς προσηκούσης προνοίας τὰ ὅλα ἄξιοις. δι' οὗ γὰρ τὸ εἶναι ἐχαρίσω, δι' αὐτοῦ καὶ τὸ εἶναι ἐδωρήσω. ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου· ὁ δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων ποιήσας τὰ Χερουβιμ καὶ τὰ Σεραφίμ, αἰωνάς τε καὶ θρόνους, ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους· καὶ μετὰ ταῦτα πάντα, ποιήσας δι' αὐτοῦ τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον,

1) Chrysost. Homil. περὶ μετανοίας: ἀνασῶμεν ἡμῶν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας. Cyrill. l. c. μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ἱερεὺς· ἄνω τὰς καρδίας — εἶτα ἀποκριθεὶς· ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον. Εἶτα ὁ ἱερεὺς λέγει· εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ — εἶτα λέγετε· ἄξιον καὶ δίκαιον.

2) v. Drey. l. c. p. 125: „Bemerkt zu werden verdient der Begriff der Schöpfung, der nahe an den Emanations-Begriff streift und mit ein Beweis von dem Alter der Constitutionen ist.

καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. σὺ γὰρ εἶ ὁ τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν στήσας καὶ ὡς δέφρον ἐκτείνσας, καὶ τὴν γῆν ἐπ' οὐδενὸς ἰδρύσας γνώμη μόνῃ (4 Esdr. 16, 60. Ps. 104, 2)· ὁ πῆξας στερέωμα, καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν κατασκεύσας· ὁ ἐξαγαγὼν φῶς ἐκ θησαυρῶν, καὶ τῇ τούτου στολῇ ἐπαγαγὼν τὸ σκότος, εἰς ἀνάπαυλαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κινουμένων ζώων· ὁ τὸν ἥλιον τάσας εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας ἐν οὐρανῷ καὶ τὴν σελήρην εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀστέρων ἐν οὐρανῷ καταγράψας, εἰς αἶνον τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας· ὁ ποιήσας ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, ἀέρα ζωτικὸν πρὸς εἰσπνοὴν καὶ φωνῆς ἀπόδοσιν διὰ γλώττης πληττούσης τὸν ἀέρα, καὶ ἀκοὴν συνεργουμένην ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐπαίειν εἰσδεχομένην τὴν προσπίπτουσαν αὐτῇ λαλιάν· ὁ ποιήσας πῦρ πρὸς σκύτους παραμυθίαν, πρὸς ἐνδείας ἀναπλήρωσιν, καὶ τὸ θερμαίνεσθαι ἡμᾶς καὶ φωτίζεσθαι ὑπ' αὐτοῦ· ὁ τὴν μεγάλην θάλασσαν χωρίσας τῆς γῆς, καὶ τὴν μὲν ἀναδείξας πλωτῆν, τὴν δὲ ποσὶ βάσιμον ποιήσας, καὶ τὴν μὲν ζώοις μικροῖς καὶ μεγάλοις πληθύνσας, τὴν δὲ ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις πληρώσας, φυτοῖς τε διαφόροις στέψας, καὶ βοτάναις στεφανώσας, καὶ ἄνθεισι καλλύνας, καὶ σπέρμασι πλουτίσας, ὁ συστησάμενος ἄβυσσον, καὶ μέγα κῆτος αὐτῇ περιθεις, ἄλμυρῶν ὑδάτων σεσωρευμένα πελάγη, περιφράξας δὲ αὐτὴν πύλαις ἄμμου λεπτοτάτης· ὁ πνεύμασί ποτε μὲν αὐτὴν κορυφῶν εἰς ὄρεων μέγεθος, ποτὲ δὲ στρωγγύων αὐτὴν εἰς πεδίον, καὶ ποτε μὲν ἐκμαίνων χειμῶνι, ποτὲ δὲ πραῖνων γαλήνῃ, ὡς ναυσιπόροις πλωτῆρσιν εὐκόλον εἶναι πρὸς πορείαν· ὁ ποταμοῖς διαζώσας τὸν ὑπὸ σοῦ διὰ Χριστοῦ γενόμενον κόσμον, καὶ χειμάρθοις ἐπικλύσας, καὶ πηγαῖς ἀεννάοις μεθύσας, ὄρεσι δὲ περισφιγξας εἰς ἔδραν ἀτρεμῆ γῆς ἀσφαλστάτην. ἐπλήρωσας γὰρ σου τὸν κόσμον, καὶ διεκόσμησας αὐτὸν βοτάναις εὐόμοις καὶ λασίμοις, ζώοις πολλοῖς καὶ ἀσθενεστέροις, ἔδωδίμοις καὶ ἐνεργοῖς, ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις, ἐρπετῶν συριγμοῖς, πτηνῶν ποικίλων κλαγγαῖς, ἐνιαυτῶν κύκλοις, μηνῶν καὶ ἡμερῶν ἀριθμοῖς, τροπῶν τάξεσι, νεφῶν ὀμβροτόκων διαδρομαῖς, εἰς καρπῶν γονὰς, καὶ ζώων

σύστασιν, σταθμὸν ἀνέμων διαπνεόντων, ὅτε προσταχθῶσι παρὰ σοῦ (Iob. 28, 25), τῶν φυτῶν καὶ τῶν βοτανῶν τὸ πλῆθος.¹⁾ καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἐδημιούργησας, ἀλλὰ καὶ τὸν κοσμοπολίτην ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ ἐποίησας, κόσμου κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας. εἶπας γὰρ τῇ σῆ σοφίᾳ· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ (Gen. 1, 26). Διὸ καὶ πεποίησας αὐτὸν ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ σώματος σκεδαστοῦ· τῆς μὲν ἐκ τοῦ μῆ ὄντος, τοῦ δὲ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων· καὶ δέδωκας αὐτῷ, κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν, τὴν λογικὴν διάγνωσιν, εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας διάκρισιν, δικαίου καὶ ἀδίκου παρατήρησιν· κατὰ δὲ τὸ σῶμα τὴν πένταθλον ἐχαρίσω αἴσθησιν, καὶ τὴν μεταβατικὴν κίνησιν. σὺ γὰρ Θεὸς παντοκράτορ, διὰ Χριστοῦ παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς ἐφύτευσας, παντοίων φυτῶν ἐδωδίμων κόσμῳ, καὶ ἐν αὐτῷ ὡς ἂν ἐν ἐστία πολυτελεῖ εἰσῆγαγες αὐτόν· καὶ τῷ ποιεῖν νόμον δέδωκας αὐτῷ ἔμφυτον, ὅπως οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἔχοι τὰ σπέρματα τῆς θεογονώσιας. εἰσαγαγὼν δὲ εἰς τὸν τῆς τροφῆς παράδεισον, πάντων μὲν ἀνήκας αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν πρὸς μετάληψιν, ἐνὸς δὲ μόνου τὴν γεῦσιν ἀπειπας ἐπ' ἐλπίδι κρειττόνων, ἵνα εἰὰν φυλάξῃ τὴν ἐντολήν, μισθὸν ταύτης τὴν ἀθανάσιαν κομίσηται· ἀμελήσαντα δὲ τῆς ἐντολῆς καὶ γευσάμενον ἀπηγορευμένου καρποῦ ἀπάτη ὄφως καὶ συμβουλίᾳ γυναικὸς, τοῦ μὲν παραδείσου δικαίως ἔξωσας αὐτόν, ἀγαθότητι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπολλύμενον οὐχ ὑπερεῖδες· σὸν γὰρ ἦν δημιουργήμα, ἀλλὰ καθυποτάξας αὐτῷ τὴν κτίσιν, δέδωκας αὐτῷ οἰκείους ἰδρῶσι καὶ πόνοις πορίζειν ἑαυτῷ τὴν τροφήν, σοῦ πάντα φύοντος καὶ αὔξοντος καὶ πεπαίνοντος· χρόνῳ δὲ πρὸς ὀλίγον αὐτὸν κοιμίσας, ὄρκῳ εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλεσας·

1) Praeclarissimum rerum creatarum praeconium quod supra scriptum est, multorum Psalmorum ac libri Iobi robur ac firmamentum, affinitatem habet cum cantu S. Francisci Seraphici, qui dicitur solaris. Persaepe veterum liturgiarum auctores, quasi spreto corpore, evolant atque excurrunt foras, omnemque rerum creatarum ambitum exultando perlustrant.

ὄρον θανάτου λύσας, ζωὴν ἐξ ἀναστάσεως ἐπηγγείλω. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος ἀνθρώπων χέας, τοὺς ἐμμείναντάς σοι ἐδόξασας, τοὺς δὲ ἀποσιάντας σου ἐκόλασας. Καὶ τοῦ μὲν Ἀβὲλ ὡς ὀσίου προσδεξάμενος τὴν θυσίαν, τοῦ δὲ ἀδελφοκτόνου Καὶν ἀποστραφείς τὸ δῶρον, ὡς ἐναγοῦς. Καὶ πρὸς πούτοις τὸν Σὴθ, καὶ τὸν Ἐνῶς προσελάβου, καὶ τὸν Ἐνώχ μετατέθεικας. σὺ γὰρ εἶ ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς ζωῆς χορηγός, καὶ τῆς ἐνδείας πληρωτὴς, καὶ τῶν νόμων δοτὴρ, καὶ τῶν φυλατιόντων αὐτοὺς μισθαποδότης, καὶ τῶν παραβαινόντων αὐτοὺς ἐκδικος. ὁ τὸν μέγαν κατακλυσμόν ἐπαγαγὼν τῷ κόσμῳ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων, καὶ τὸν δίκαιον Νῶε θυσάμενος ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν ἀρκακι σὺν ὀκτῶ ψυχαῖς (1 Petr. 3, 20), τέλος μὲν τῶν παρφηκτότων, ἀρχὴν δὲ τῶν μελλόντων ἐπιγίνεσθαι. ὁ τὸ φοβερόν πῦρ κατὰ τῆς Σοδομητῆς πενταπόλεως ἐξάψας, καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην θέμενος ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ (Ps. 107, 34), καὶ τὸν ὄσιον Λὼτ ἐξαργάσας τοῦ ἐμπρησμοῦ. σὺ εἶ ὁ τὸν Ἀβραὰμ θυσάμενος προγονικῆς ἀσεβείας, καὶ κληρονόμον τοῦ κόσμου καταστήσας, καὶ ἐμφανίσας αὐτῷ τὸν Χριστόν σου. ὁ τὸν Μελχισεδέκ, ἀρχιερέα τῆς λατρείας προχειρισάμενος. ὁ τὸν πολύτλαν θεράποντά σου Ἰωβ νικητὴν τοῦ ἀρχεκάκου ὄφους ἀναδείξας. ὁ τὸν Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας υἱὸν ποιησάμενος. ὁ τὸν Ἰακώβ πατέρα δώδεκα παιδῶν, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος χέας, καὶ εἰσαγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς. σὺ κύριε, Ἰωσήφ οὐχ ὑπερεῖδες. ἀλλὰ μισθὸν τῆς διὰ σέ σωφροσύνης ἔδωκας αὐτῷ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχειν. σὺ κύριε, Ἑβραίους ὑπὸ Αἰγυπτίων καταπονουμένους οὐ περιεῖδες, διὰ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας. ἀλλ' ἐβύβωσα, κολάσας Αἰγυπτίους. παραφθειράντων δὲ τῶν ἀνθρώπων τὸν φυσικὸν νόμον, καὶ τὴν κτίσιν, ποτὲ μὲν αὐτόματον νομισάντων, ποτὲ δὲ πλεῖον ἢ δεῖ τιμησάντων, καὶ σοι τῷ Θεῷ τῶν πάντων συντατιόντων. οὐκ εἶσας πλανᾶσθαι, ἀλλὰ ἀναδείξας τὸν ἅγιόν σου θεράποντα Μοϋσῆν, δι' αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ τὸν γραπτὸν νόμον δέ-

δασκας και την τίσιν ἐδειξας σὸν ἔργον εἶναι, τὴν δὲ πολὺ-
 θεον πλάνην ἐξώρισας· τὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἱερα-
 τικῇ τιμῇ ἐδόξασας, Ἑβραίους ἀμαρτόντας ἐκόλλασας, ἐπι-
 στρέφοντας ἐδείξω· τοὺς Αἰγυπτίους δεκακλήγῃ ἐτιμαρῆσω·
 θάλασσαν διελὼν Ἰσραηλίτας διεβίβασας· Αἰγυπτίους ἐπι-
 διώξαντας ὑποβρυχίους ἀπώλεσας· ξύλω πικρὸν ὕδωρ ἐγλύ-
 κανας· ἐκ πέτρας ἀροτόμου ὕδωρ ἀνέχεας· ἐξ οὐρανοῦ τὸ
 μάννα ἔσας· τροφὴν ἐξ ἀέρος ὄρουγομήτραν· στύλον πυρὸς
 αἴην· νύκτα πρὸς φωτισμὸν, καὶ στύλον νεφέλης ἡμέραν πρὸς
 σκιασμὸν θάλπους. τὸν Ἰησοῦν στρατηγὸν ἀναδείξας ἐπτὰ
 ἔθνη Χαναναίων δι' αὐτοῦ καθέϊλες, Ἰορδάνην διέβηξας,
 τοὺς ποταμοὺς Ἡδὰμ ἐξέρανας, τείχη κατέβηξας ἄνευ μη-
 χανημάτων καὶ χειρὸς ἀνθρωπίνης. ὑπὲρ πάντων σοι ἡ
 δόξα, δέσποτα παντοκράτορ. σὲ προσκυνοῦσιν ἀνάριθμοι
 στρατιαὶ ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν,
 ἐξουσιῶν, δυνάμεων, στρατιῶν αλωνίων· τὰ Χερουβιμ, καὶ
 τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτοντα τοὺς
 πόδας, ταῖς δὲ δυοὶ τὰς κεφαλὰς, ταῖς δὲ δυοὶ πετόμενα
 (Is. 6, 2), καὶ λέγοντα ἅμα χιλίας χιλιάσιν ἀρχαγγέλων, καὶ
 μυριάς μυριάσιν ἀγγέλων (Dan. 7, 10), ἀκαταπαύστως καὶ ἀσι-
 γῆτως βοῶσαις· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· ἅγιος, ἅγιος,
 ἅγιος κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δό-
 ξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.¹⁾

1) Chrysostomus Homil. 2 in 2Cor.: ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν κοινῶν
 εὐχαριστοῦμεν ἀγαθῶν. Homil. 1. de verb. Isaiae: ἔνω τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον
 ὕμνον ἀναβοᾷ, κάτω τὸν αὐτὸν τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθὸς, κοινὴ τῶν
 ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων συγκροτεῖται ἡ πανήγυρις. Hom. 9 in Coloss.: τίς
 ὁ ὕμνος τῶν ἄνω, τί λέγει τὰ Χερουβιμ, Ἰσασιν οἱ πιστοὶ τί ἔλεγον οἱ ἄγγελοι
 κάτω· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ. Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς ψαλμῶδαις ὕμνοι, αἵτε τελειό-
 τερόν τι πράγμα. Cyrill. Catech. Myst. V.: — μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν οὐρανοῦ
 καὶ γῆς καὶ θαλάσσης, ἡλίου καὶ σελήνης, ἀστέρων καὶ πάσης τῆς κτίσεως λογικῆς
 τε καὶ ἀλόγου, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, δυνάμεων, κυριοτή-
 των, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, θρόνων, τῶν Χερουβιμ τῶν τὸ πρόσωπον δυνάμει καλυ-
 πτόντων, λέγοντες τὸ τοῦ Λαβιδ· μεγαλύναι τὸν κύριον σὺν ἡμοῖ. μνημονεύομεν
 καὶ τῶν Χερουβιμ ἃ ἐν πνεύματι ἀγίῳ ἰδεάσατο Ἡσαΐας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ
 θρόνου τοῦ Θεοῦ — — καὶ λέγοντα· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ. Διὰ
 τοῦτο γάρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τῶν Σεραφίμ θεολογίαν ταύτην λέγομεν,
 ὅπως κοινωνοὶ τῆς ὑμνωδίας τοῖς ὑπὲρ κοσμίαις γενώμεθα στρατιαῖς.

XIII. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐξῆς λεγέτω· Ἅγιος γὰρ εἶ ὡς ἀληθῶς, καὶ πανάγιος, ὑψιστος καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας. ἅγιος δὲ καὶ ὁ μονογενὴς σου υἱὸς ὁ κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὃς εἰς πάντα ὑπηρετησάμενός σοι τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ, εἰς τε δημιουργίαν διάφορον, καὶ πρόνοιαν κατάλληλον, οὐ περιεῖδε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπολλύμενον, ἀλλὰ μετὰ φυσικὸν νόμον, μετὰ νομικὴν παραίνεσιν, μετὰ προφητικούς ἐλέγχους καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιστάσις, παραφθειρόντων σὺν τῷ θεῷ καὶ τὸν φυσικὸν νόμον καὶ τῆς μνήμης ἐκβαλλόντων τὸν κατακλυσμόν, τὴν ἐκπίρωσιν, τὰς κατ' Αἰγυπτίων πληγὰς, τὰς κατὰ Παλαισθητῶν σφαγὰς, καὶ μελλόντων ὅσον οὐδέπω ἀπόλλυσθαι πάντων, εὐδόκησεν αὐτὸς γνώμη σῆ ὁ δημιουργὸς ἀνθρώπου, ἀνθρώπος γενέσθαι, ὁ νομοθέτης ὑπὸ νόμους, ὁ ἀρχιερεὺς ἱερεῖον, ὁ ποιμὴν πρόβατον, καὶ ἐξευμενίσαστό σε τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν καὶ πατέρα, καὶ τῷ κόσμῳ κατήλλαξε, καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς τοὺς πάντας ἠλευθέρωσε, γενόμενος ἐκ παρθένου, γενόμενος ἐν σαρκί, ὁ Θεὸς λόγος, ὁ ἀγαπητὸς υἱὸς, ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ ὑπ' αὐτοῦ προρῆθείσας προφητείας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ Ἀβραάμ, καὶ φυλῆς Ἰούδα· καὶ γέγονεν ἐν μήτρᾳ παρθένου ὁ διαπλάσσων πάντας τοὺς γενομένους, καὶ ἐνσαρκώθη ὁ ἄσαρκος, ὁ ἀχρόνως γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γεγέννηται· πολιτευσάμενος ὁσίως καὶ παιδεύσας ἐνθέσμῳ, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐξ ἀνθρώπων ἀπέλασας, σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ ποιήσας· τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ ὕπνου μεταλαβῶν, ὁ τρέφων πάντας τοὺς χρήζοντας τροφῆς, καὶ ἐμπυλῶν πᾶν ζῶον εὐδοκίας· ἐφανερώσέ σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτὸ, τὴν ἀγνοίαν ἐφυγάδευσε, τὴν εὐσέβειαν ἀνεζωπύρωσε, τὸ θέλημά σου ἐπλήρωσε, τὸ ἔργον ὃ ἔδωκας αὐτῷ ἐτελείωσε· καὶ ταῦτα πάντα κατορθώσας, χερσὶν ἀνόμων κατασχεθεὶς, ἱερέων καὶ ἀρχιερέων ψευδωνύμων καὶ λαοῦ παρανόμου, προδοσίᾳ τοῦ τὴν κακίαν νοσήσαντος, καὶ πολλὰ παθῶν ὑπ' αὐτῶν, καὶ πᾶσαν ἀτιμίαν ὑποστάς τῆ συγχωρήσει, παραδοθεὶς Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι καὶ κριθεὶς ὁ κριτῆς, καὶ κατακριθεὶς ὁ σωτὴρ, σταυρῷ προσηλώθη ὁ ἀπαθῆς, καὶ ἀπέθανεν ὁ τῆ φύσει ἀθάνατος, καὶ ἐτάφη ὁ ζωοποιός, ἵνα πάθους λύση καὶ θανάτου ἐξέλῃται τούτους τοὺς δι' οὓς παρεγένετο, καὶ ῥήξῃ τὰ δεσμὰ τοῦ διαβόλου, καὶ φύσῃται τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ. καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐνδια-

τρίψας τοῖς μαθηταῖς, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ ἐκαθέσθη ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ.¹⁾

XIV. Μεμνημένοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμενε, εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὑφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. ἐν ἧ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς ἀγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σὲ τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, καὶ κλάσας, ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, εἰπὼν· τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης· λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν· ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ ἀγιάσας, ἐπέδωκεν αὐτοῖς, λέγων· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ πίνητε τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν θάνατον τὸν ἐμὸν καταγγέλλετε, ἄχρις ἂν ἔλθω. μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανούς ἐπανόδου, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ἧ ἔρχεται μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφερόμέν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν, τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναί ἐνώπιόν σου, καὶ ἱερατεῦεῖν σοι, καὶ ἀξιούμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνεκδήξ Θεὸς, καὶ εὐδοκήσῃς ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν

1) Uti praecedens Oratio orando exposuit doctrinam de Patre, ita quae sequitur appellari potest paraphrasis articali secundi. Quod Liturgia minus curat Spiritum Sanctum ostendit remotam eius originem. Chrysost. Hom. 24 in 1 Cor.: εὐλογοῦσαν ὅταν εἰπῶ, πάντα ἀναπτύσσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν, καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμνησκῶν δωρεῶν καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ὅσων ἀπολελούκαμεν, οὕτως αὐτὸ προσάγομεν καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες, ὅτι τῆς πλάνης ἀπῆλλαξέ τε τῶν ἀνθρώπων γένος· ὅτι μακρὰν ὄντας, ἐγγύς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ ἔχοντας καὶ ἀθέλους ἐν τῷ κόσμῳ ἀδελφούς ἑαυτοῦ κατεσκεύασε καὶ συγκληρονόμους, ὑπὲρ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτω πρόσιμεν.

τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ καταπέμψης τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην,¹⁾ ὅν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφήνη²⁾ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσι πρὸς εἰσεβείαν, ἀφέσεως ἁμαρτημάτων τύχωσι, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάτης αὐτοῦ ἔυσθῶσι, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἄξιοι τοῦ Χριστοῦ σου γέγωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχωσι, σοῦ καταλλαγέντος αὐτοῖς, δέσποτα παντοκράτορ.³⁾

1) Celebratissima est ecclesiae orientalis et occidentalis controversia de ἐπικλήσει ad Spiritum Sanctum in coena sacra, Zornii, Schoelgenii, Pfaffii curis illustrata. Habes supra iuxta Irenaeum antiquissimum testimonium, Christianos orientales conversionem panis et vini attribuisse Spiritui Sancto: similia leguntur sexcentis in liturgiis Graecis, quae omnes per invocationem Spiritus consecrationem perficiunt. Cyrillus Cat. Myst. l. c.: εἶτα ἀγιάσαντες αὐτοὺς διὰ τῶν πνευματικῶν τούτων ὑμῶν, παρακαλοῦμεν τὸν φιλόφθωρον Θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξαποστεῖλαι ἐπὶ τὰ προκειμένα, ἵνα ποιῆσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον αἷμα Χριστοῦ. Chrysost. Homil. 32 in coemel. app.: τί ποιεῖς ἄνθρωπε; ὅταν ἐστήκη πρὸ τῆς τραπέζης ὁ ἱερεὺς, τὰς χεῖρας ἀνατείνων εἰς τὸν οὐρανόν, καλῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ παραγενέσθαι καὶ εἶσεσθαι τῶν προκειμένων, πολλὴ ἡσυχία, πολλὴ σιγή. Ὅταν διδῷ τὴν χάριν τὸ πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἀψηται τῶν προκειμένων, ὅταν ἴδῃς τὸ πρόβατον ἐσφαγιασμένον καὶ ἀπρητισμένον, τότε θόρυβον, τότε ταραχὴν, τότε φιλονεικίαν, τότε λοιδορίαν ἐπειράγεις; Cod. Monii p. 21 in Missa IV: Recolentes igitur. et servantes praecepta unigeniti. depraecamur pater omnipotens. ut his creaturis altario tuq superpositis spiritus sanctificationis infundas, ut per transfusione caelestis. adque invisibilis sacramenti. panis hic mutatur, in carne, et calyx translatus in sanguine, sit totius gratia sit sumentibus medicina. Addit Monius haec: „Im altrömischen Messbuch in Leon. I. papae opp. 2, 150 heisst es: sancti spiritus operante virtute sacrificium nostrum corpus et sanguis est ipsius sacerdotis. Anselmi Cantuar. orat. 29. Descendat, deus, super panem tibi sacrificandum plenitudo tuae benedictionis et sanctificatio tuae divinitatis. Descendat etiam illa s. spiritus tui invisibilis incomprehensibilisque maiestas, sicut quondam in patrum hostias descendebat, qui et oblationes nostras corpus et sanguinem tuum efficiat. Die Worte Christi machen die Wandlung, in den Gebeten hat man aber auch Gott den Vater und den heiligen Geist angerufen, weil die Messe ein christliches Opfer ist, welches dem dreieinigen Gott dargebracht wird.“ At difficillima quaestio omnino non enodata est.

2) v. Drey l. c. p. 110: ἀποφαίνω: ich decke auf, enthülle, bringe an das Licht, z. B. Ἰππον Xen. Eq. X, 5; ich zeige vor, bringe dar zur Gemeinschaft εἰς τὸ κοινόν ἀποφ. Xen. Oeconom. VII, 13; ich mache fertig und zeige vor z. B. ἐμάτιον Xen. Oeconom. VII, 6; ich weise nach, mache gewiss, zeige dass etwas sei. Xen. Memorab. I, 7, 4. Plato Gorgias §. 173. (Addit Nealius Tetr. Lit. p. XV Platonis Protagoram 349 A.) Jede dieser Bedeutungen auf die obige Stelle angewandt, führt zu dem Begriff einer Verwandlung. Und wozu diene sonst die feierliche Herbeirufung der Alles schaffenden Kraft Gottes.“

3) In hoc Liturgia capite, quod ab Apostolis fluxisse ad posteros minime dubitamus, latet vetustissima doctrina de sacrificio eucharistico eaque admodum praeclara. Vere

XV. Ἐτι δεόμεθά σου, κύριε, καὶ ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων, ἣν περιποιήσω τῷ τιμῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπως αὐτὴν διαφυλάξῃς ἄσειστον καὶ ἀκλυδώνιστον, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. καὶ ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὀρθοδοξίας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τοῦ προσφύροντός σοι οὐδενίας, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου, ὑπὲρ τῶν διακόνων καὶ παντὸς τοῦ κλήρου, ἵνα πάντας συ-

offeritur panis et vinum cum aqua mixtum: post oblationem Deus per Spiritum sacrificium sibi oblatum mutat in melius. Efficitur panis corpus Christi, vinum sanguis Christi, pro nobis in cruce oblatus. Ideo recte nunc quoque vocari possunt sacrificium sed alio sensu et alia ratione quam antea. Ante consecrationem adumbrabant sacrificium ab hominibus oblatum, nunc iterum representant victimam, semel in cruce Deo patri oblatam. Nec hoc tacendum est, mutari panem in corpus et vinum in sanguinem eo consilio, ἵνα οἱ μεταλαβόντες βεβαιωθῶσι πρὸς εὐσέβειαν etc.

Noli praetermittere duas orationes eucharisticas quas offerunt capita 25 et 26 Libri Septimi, nostris fortasse aliquantulum superiores. *Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ ζωῆς ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐποίησας, καὶ τῶν ὄλων προνοεῖς, ὃν καὶ ἀπέστειλας περὶ σωτηρίας τῆς ἡμετέρας γενέσθαι ἄνθρωπον, ὃν καὶ συνεχώρησας παθεῖν καὶ ἀποθανεῖν, ὃν καὶ ἀναστήσας εὐδόκησας δοξάζουσαι, καὶ ἐκάθισας ἐκ δεξιῶν σου· δι' οὗ καὶ ἐπηγγέλω ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. οὐδέποτε παντοκράτωρ Θεὸς αἰῶνι· ὡςπερ ἦν τοῦτο διεσκορπισμένον, καὶ συναχθὲν ἐγένετο εἰς ἄρτος, οὕτω συνάγαγέ σου τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν βασιλείαν. ἔτι εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου σώματος· οὗ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν καταγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον· δι' αὐτοῦ γάρ σοι καὶ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.*

Secundae orationi haec praecedunt: *μετὰ δὲ τὴν μετάληψιν οὕτως εὐχαριστεῖτε* — sed haec secunda manu addita sunt. Procul dubio est Collecta, quae dicitur infra actionem proxime ante Communionem dicenda: *Εὐχαριστοῦμέν σοι, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου σου, οὗ κατεσηνώσας ἐν ἡμῖν· καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ ἀθανασίας, ἧς ἔδωκας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου. Σὺ δέσποτα παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, ἐκτίσας τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ καὶ νόμον κατεφύτευσας ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν καὶ τὰ πρὸς μετάληψιν προεντρέπισας ἀνθρώποις. Ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων καὶ ἀμέμπτων πατέρων ἡμῶν, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τῶν πιστῶν δούλων σου· ὁ δύνατος Θεὸς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἀψευδὴς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις· ὁ ἀποστείλας ἐπὶ γῆς Ἰησοῦν τὸν Χριστόν σου, ἀνθρώποις συναναστραφῆναι ὡς ἄνθρωπον καὶ τὴν πλάνην πρόρρητον ἀνελεῖν. Αὐτὸς καὶ νῦν δι' αὐτοῦ μνησθητὶ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας ταύτης ἣν περιποιήσω τῷ τιμῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου καὶ ῥῦσαι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ τελείωσον αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου καὶ συνάγαγε πάντας ἡμᾶς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν σὺ ἠτοίμασας, αὕτη μαρναθά. Ὡσαννά τῷ υἱῷ Δαβὶδ, ἐλλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου. Θεὸς κύριος ὁ ἐπιφανεὶς ἐν σαρκί. Εἰ τις ἅγιος προσερχέσθω, εἰ δὲ τις οὐκ ἔστι, γινέσθω διὰ μετανοίας· ἐπιτρέπετε δὲ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ὑμῶν, εὐχαριστεῖτε.*

φίας πνεύματος ἁγίου πληρώσης. ἔτι παρακαλοῦμέν σε, κύριε, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ¹⁾ (1.Tim.2;2) καὶ παντός τοῦ στρατοπέδου, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ διάγοντες τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, δοξάζωμέν σε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. ἔτι προσφερόμεν²⁾ σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπὸ αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων, πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν,³⁾ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, [ὑποδιακόνων] ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν,

1) Eusebius Vit. Constant. 4, 45: — οἱ δὲ μὴ διὰ τούτων χωρεῖν οἰοί τε θυσίας ἀνάμους καὶ μυστικαῖς ἱερουργίαις τὸ θεῖον ἰλάσκοντο, ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐχῆς, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ αὐτοῦ τε βασιλέως, ὑπὲρ τοῦ τοσοῦτων αἰτίου, παιδῶν τ³ αὐτοῦ θεοφιλῶν, ἐκειθρίους εὐχὰς τῷ θεῷ προσαναφέροντες. Athanasius Apolog. ad Const.: μόνον γὰρ ἔλεγον, εὐξώμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβιστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου· καὶ πᾶς ὁ λαὸς εὐθὺς μιᾷ φωνῇ ἔβόα· Χρυσὸς ἐβόησεν Κωνσταντῶν.

2) Vox προσφερόμεν in hoc capite idem significat atque δεόμεθα, παρακαλοῦμεν, ἀξιοῦμεν.

3) Iterum deprehendis venerandae antiquitatis vestigium. Omnes enim Liturgiae quae ante saeculum quartum conditae sunt praefundunt pro Apostolis et martyribus, in Domino pensantibus: quae recentioris originis sunt, invocant Sanctos, ut ipsi preces faciant pro fidelibus. Eriphanus Haer. 75: — ἔπειτα δὲ περὶ τοῦ ὀνόματος λέγει τῶν τελευταίων, τί ἂν εἴη τούτου προουργιαιότερον; τί τοῦτου καιριώτερον καὶ θαυμασιώτερον, πιστεύειν μὲν τοὺς παρόντας, ὅτι οἱ ἀπελθόντες ζῶσι, καὶ ἐν ἀνυπαρξίᾳ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ εἶσι καὶ ζῶσι παρὰ τῷ δεσπότῃ, καὶ ὅπως ἂν τὸ σαμντάτον κήρυγμα διηγήσαιντο, ὡς ἐλπίς ἐστὶν ὑπὲρ ἀδελφῶν εὐχομένοις, ὡς ἐν ἀποδημίᾳ τυγχάνοντων· ἀφελεί δὲ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν γενομένη εὐχή, εἰ καὶ τὰ δλα τῶν αἰτιαμάτων μὴ ἀποκόπτοι ἀλλ' οὖν γε διὰ τὸ πολλάκις ἐν κόσμῳ ἡμᾶς ὄντας σφάλεσθαι ἀκουσῶς τε καὶ ἔκουσῶς, ἵνα τὸ ἐντελέστερον σημανθῇ· καὶ γὰρ δικαίων ποιούμεθα τὴν μνήμην καὶ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, ὑπὲρ ἑλέους θεοῦ δεόμενοι· ὑπὲρ δὲ δικαίων καὶ πατέρων καὶ πατριαρχῶν καὶ προφητῶν. καὶ ἀποστόλων καὶ ἀγαγγέλιστων καὶ μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν ἐπισκόπων δὲ καὶ ἀναχωρητῶν καὶ παντός τοῦ τάγματος, ἵνα τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἀφορίσωμεν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων τάξεως διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς καὶ σέβας αὐτῷ ἀποδῶμεν. Chrysostom. Hom. 41 in 1 Cor.: — οὐδὲ εἰς μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θείων μυστηρίων καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσμιεν, δεόμενοι τοῦ ἄμνου τοῦ κειμένου, τοῦ λαβόντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τις ἐντεῦθεν αὐτοῖς γένηται παραμυθία· οὐδὲ μάτην ὁ παρεστὼς τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἱλουμένων βοᾷ· ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων καὶ τῶν τὰς νέλας ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων· εἰ γὰρ μὴ ὑπὲρ αὐτῶν αἱ μνεῖαι ἐγένοντο, οὐδ' ἂν ταῦτα ἐλάθη — μὴ δὴ ἀποκάμωμεν τοῖς ἀπελθοῦσι βοηθοῦντες καὶ προσφέροντες ὑπὲρ αὐτῶν εὐχὰς· καὶ γὰρ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης δεόμεθα τότε καὶ μετὰ μαρτύρων αὐτοῖς καλοῦμεν, μετὰ ὁμολογητῶν, μετὰ ἱερῶν· καὶ γὰρ ἐν σώμα ἔσμεν ἅπαντες κἄν λαμπρότερα μέλη μελῶν καὶ δυνάτων πάντοθεν σύγγνωμεν αὐτοῖς συναγαγεῖν, ἀπὸ τῶν εὐχῶν, ἀπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δώρων ἀπὸ τῶν μετ' αὐτῶν καλουμένων. Sic saepius Diptychῶν mentionem facit Pseudo-Dionysius de eccl. hier. c. 3: τῶν δὲ ἱερῶν πτυχῶν ἡ

παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων, ὧν αὐτὸς ἐπίστασαι τὰ ὀνόματα. ἔτι προσφέρομέν σοι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ἵνα ἀναδείξῃς αὐτῶν εἰς ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον (1 Petr. 2, 9)· ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενία καὶ ἀγνείᾳ, ὑπὲρ τῶν χηρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνοῖς γάμοις καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου, ὅπως μηδένα ἡμῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς. ἔτι ἀξιούμέν σε καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀβήρωστίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων, καὶ ὁδοιπορούντων, ὅπως ἐπίκουρος γένη, πάντων βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομά σου, ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων, ὅπως ἐπιστρέψῃς αὐτοὺς εἰς ἀγαθόν, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν πραύνης. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου¹⁾, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅπως τοὺς μὲν τελειώσῃς ἐν τῇ πίστει, τοὺς δὲ καθάρισῃς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ πονηροῦ, τῶν δὲ τὴν μετάνοιαν προσδέξῃ, καὶ συγχωρήσῃς καὶ αὐτοῖς καὶ ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν. ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν· ὅπως ἀνελλειπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, ἀλνῶμέν σε ἀπαύστως, τὸν διδόντα τροφὴν πάση σαρξί. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὐλογον αἰτίαν ἀπόντων, ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐπισυναγάγῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ Θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ὅτι σοι πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· ἀμήν.²⁾

μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάβησις ἀνακηρύττει τοὺς ὁσίως βεβιωκότας κτλ. Conf. Missam Mozarabicam Cod. Lit. I. p. 73 sq. et quae infra adnotata sint ad Missam Iacobi c. 34.

1) Cotel.: Qui c. 35 et 37 χειμαζόμενοι simpliciter dicuntur ut Canone Ancyrano 17 et a Maximo ad cap. 6 ecclesiasticae Hierarchiae. χειμαζόμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων aut ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου in Euchologiis.

2) Cyrillus I. c.: μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀναμαχτιον λατρείαν, ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἱλασμοῦ παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου εὐσταθείας, ὑπὲρ βασιλέων, στρατιωτῶν καὶ συμμάχων. ὑπὲρ τῶν ἐν ἀσθενείαις, ὑπὲρ τῶν καταπονου-

XVI. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εἰπάτω· ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.¹⁾

[Καὶ ὁ διάκονος κηρυστέτω πάλιν· Ἔτι καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ δώρου προσκομιθέντος κυρίῳ τῷ Θεῷ ὅπως ὁ ἀγαθὸς Θεὸς προσδέξεται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας.

Ἐπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν

μένων καὶ ἀπαξιαλῶς ὑπὲρ πάντων βοηθείας δεομένων δεόμεθα πάντες ἡμεῖς καὶ ταύτην προσφέρομεν τὴν θυσίαν. — 1. c.: εἶτα μνημονεύομεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὅπως ὁ Θεὸς ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν καὶ πρεσβείαις προσδέξεται ἡμῶν τὴν δέησιν. εἶτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων πατέρων καὶ ἐπισκόπων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐν ἡμῶν προκεκοιμημένων, μεγίστην δὴσιν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις ἀναφέρεται τῆς ἁγίας καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυσίας. Chrysostomus Homil. 25 in Matth.: ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῶν προτέρων, ὑπὲρ τῶν νῦν, ὑπὲρ τῶν γεννηθέντων τῶν ἔμπροσθεν, ὑπὲρ τῶν μετὰ ταῦτα ἔσομένων εἰς ἡμᾶς εὐχαριστεῖν κελεύει. Hom. 2 in 2Cor.: ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Homil. 18 in Act. App.: μικρὸν ἔστιν, εἶπέ μοι, τὸ καὶ ἐν ταῖς ἁγίαις ἀναφοραῖς ἀεὶ τὸ ὄνομά σου (patroni ecclesiae) ἐγκρατεῖσθαι, καὶ κατ' ἐκάστην ἡμέραν ὑπὲρ τῆς κώμης εὐχὰς γίνεσθαι πρὸς τὸν Θεόν; Homil. 41 in 1Cor.: μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θείων μυστηρίων καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσμιεν δεόμενοι τοῦ ἄμνου τοῦ κειμένου, τοῦ λαβόντος τὴν ἁμαρτίαν τῷ κόσμῳ — ὁ παρестὼς τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τελομένων βοᾷ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων καὶ τῶν τὰς μετέωρα ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων. — διὰ τοῦτο θαρσύνοντες ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης δεόμεθα τοῖς, καὶ μετὰ μαρτύρων, μετὰ ὁμολογητῶν, μετὰ ἱερέων· καὶ γὰρ ἐν σῶμα ἔσμεν ἅπαντες καὶ λαμπρότερα μέλη μελῶν. Homil. 24 in 1Cor.: ἂν εὐλογῆσῃς τῆ τῶν θαρσύνων φωνῇ οὐκ εἰδὼς τί λέγεις οὐδὲ ἐρμηνεύσαι δύναμενος, οὐ δύναται ὑποφωνῆσαι τὸ Ἄμην ὁ λαϊκὸς· οὐ γὰρ ἀκούων τὸ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ὅπερ ἐστὶ τέλος, οὐ λέγει τὸ Ἄμην.

1) Chrysostomus Homil. 3 in Coloss.: ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἰρήνην, ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐν ταῖς λιταῖς, ἐν ταῖς προσήσεσι καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις αὐτὴν δίδωσιν ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, εἰρήνην ἡμῖν ἐπιλέγων. — ὅταν εἰσεέλθῃ ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς εὐθέως λέγει· εἰρήνη πᾶσι· ὅταν ἁμίλλῃ· εἰρήνη πᾶσιν κτλ. Homil. de Sancta Pentec.: εἰ μὴ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ, οὐκ ἂν ἦν πρὸ μικροῦ ἀνέβη ἐπὶ τὸ ἱερόν βῆμα τοῦτο καὶ πᾶσιν ἡμῖν ἔδωκε εἰρήνην καὶ ἐπεφθέγγασθε αὐτῷ κοινῇ πάντες· καὶ τῷ πνεύματι σου. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναβαίνουντι μόνον οὐδὲ εὐχομένῳ ὑπὲρ ὑμῶν ταύτην ἐπιφθέγγεσθε τὴν ῥῆσιν ἄλλ' ὅταν παρὰ τὴν ἱεράν ταύτην ἐσθήκην τράπειαν· ὅταν τὴν φρικτὴν ἐκτίτην θυσίαν ἀναφέρειν μέλλῃ. Ἰσασί γὰρ οἱ μεμνημένοι τὸ λεγόμενον· οὐ πρότερον ἄπτεται τῶν προκειμένων ἕως ἂν ἐπεύξηται τὴν παρὰ τοῦ κυρίου χάριν καὶ ἡμεῖς ἐπιφθέγγεσθε αὐτῷ· καὶ τῷ πνεύματι σου.

Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ.

Ἐπεὶ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.

Τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν, ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν.

Ἐπεὶ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσασμένων.

Ἐπεὶ τῆς εὐκροσίας τῶν ἀέρων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τῶν νεοφωτίστων δεηθῶμεν, ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει πάντες ὑπ' ἄλλων παρακαλέσθωσαν. Ἀνάστησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τῇ χάριτι σου· ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.]¹⁾

XVII. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος λέγει· ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγάλωνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ κραταῖς τοῖς ἔργοις (Jerem. 32, 19), ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου παιδὸς σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποιμνιὸν σου τοῦτο, ὃ δι' αὐτοῦ ἐξέλεξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου καὶ ἁγιασας ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον καθαρῶς γενομένους ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος (2 Cor. 7, 1), τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνης, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστὴς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ, αἴνος, δοξολογία, εὐχαριστία καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.²⁾

1) Has preces quarti saeculi foetum et ab illo adiectas existimarem, qui Constitutiones digessit atque disposuit. Fere eadem precantur atque quae supra legitur oratio nec facilis est harum precum et expedita distinctio. Accedit quod eadem recurrit orantis persona: non repetit Episcopus deprecationes sed Diaconus utriusque orationis auctor est. Denique secunda illa deprecatione misere turbatur rerum ordo ac series. Pacem enim datam semper et ubique sequitur Communio. Rheinwald l. c. p. 367: „Hier haben die Const. wieder zwei durch den bischöflichen Segenswunsch eingeleitete Gebete. Das eine (verwandt mit dem vorhergehenden) ist dem Diacon, das andere dem Bischof beigelegt. Sie sind hier nicht passend eingeschaltet und stellen wohl die kurz vorhergegangenen Formulare dieser Abendmahlsturgie in der für irgend einen kirchlichen Gebrauch abgekürzten Gestalt dar.“ Recte V. D. sensit orationem primam inconvenientem, lapsus est in secunda diudicanda. Nam omnium fere liturgiarum est, proxime ante Communionem Deum brevibus exposcere dignam sacramenti sumptionem.

2) Augusti l. c. V, 426: „Auffallend ist es, dass die C. A. bei der Consecration das Vater Unser nicht erwähnen. Man sollte es, als ein Theil der Disciplina arcani ge-

*XVIII. Καὶ μετὰ τὸ πάντα εἰπεῖν ἁμὴν, ὁ διάκονος λεγέτω·
πρόσχωμεν καὶ ὁ ἐπίσκοπος προσφωνήστω τῷ λαῷ οὕτω·*

Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.¹⁾

*Καὶ ὁ λαὸς ὑπακούετω· εἰς ἅγιος, εἰς κύριος, εἰς Ἰησοῦς
Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας·
ἁμὴν. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἄν-*

rade hier erwarten. Bestätigt dies vielleicht die Vermuthung, dass die Const, das Vater Unser für den Gebrauch aller Christen bestimmt glaubten und daher einen dreimaligen Gebrauch für jeden Tag ausser dem Gottesdienste verordneten?" Bingham in ista ecclesia, cuius Liturgiam tradunt Constitutiones, inusitatam fuisse, tamen universaliter in reliquis ecclesiis obtinuisse putat. Expectat aenigma magnum suum Apollinem.

1) Faustus Arevalus ad Missam Mozarabum, in qua eadem vox recurrit haec profert: „Est haec in omnibus Graecorum et orientalium liturgiis notissima formula... S. Cyrillus Hierosolymitanus (Cat. Myst. 5): Sacerdos dicit, Sancta sanctis; et vos subiicitis, Unus Sanctus, unus Dominus Iesus Christus. Constitutiones Apostolicae (lib. VIII. c. 13). Liturgia S. Chrysostomi: Clamat sacerdos, Sancta sanctis; chorus, Unus Sanctus, unus Dominus Iesus Christus in gloriam Dei Patris. In Liturgia S. Iacobi: Sacerdos, Sancta sanctis clamat; et populus, Unus Sanctus, unus Dominus Iesus Christus in gloriam Dei Patris, cui gloria in saecula saeculorum. Amen. In liturgia Graeca Alexandrina S. Basilii, sacerdos elevat spediçon, sive partem maiorem hostiae consecratae (quae in aliis rubricis despoticon dicitur, nimirum Corpus Dominicum), et clamat, Sancta sanctis; et populus, Unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus Spiritus Sanctus; atque ita in liturgiis Copticis, Syriacis, Aethiopicis, Chaldaeis, et Graecis Alexandrinis, in quarum nonnullis confessioni Trinitatis additur doxologia, in aliis prolixior, brevior in aliis; in omnibus tamen, tam Graecorum quam orientalium, liturgiis Sancta sanctis elata voce profertur. Atque ita prolatum fuisse apud Gotho-Hispanos et Gallos, ut a toto populo audiri poterit, mihi certum est, quamvis rubrica nostri missalis praescribat ut submissa voce dicatur; nam modo partem efficit orationis quam ad commixtionem Corporis et Sanguinis Domini fundant. Ast olim ab ea oratione seiunctum erat; et populus vel chorus post dictum Sancta sanctis quaedam canebat, quae missali nostro omnino exciderunt. Suspicer tamen post Sancta sanctis id cantatum fuisse quod Galli Trecanum appellabant, complectebaturque fidei catholicae confessionem de unius Deitatis trium personarum distinctione, optimum contra haereses Arianorum et Priscillianistarum antidotum. 'Trecanum vero quod psallitur, inquit S. Germanus, signum est Catholicae fidei de Trinitatis credulitate procedere; sic enim prima in secunda, secunda in tertia, et rursum tertia in secunda, et secunda notatur in prima, ita Pater in Filio mysterium Trinitatis complectitur, Pater in Filio, Filius in Spiritu Sancto, Spiritus Sanctus in Filio, et Filius rursus in Patre.' Unde patet hanc Trinitatis confessionem haud absimilem esse illi quam post Sancta sanctis populus in oriente proferebat, Unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus Spiritus Sanctus, etc. In pœvetusto codice insignis Ecclesiae Andegavensis, teste Martenio, de Antiq. Eccl. Ritib. lib. I. cap. 4. art. 9. n. 2 ad hostiae in calicem immisionem leguntur haec verba, Sanctum cum sanctis: haec sacrosancta commixtio &c.; et in altero eiusdem Ecclesiae missali, Sancta cum sanctis et commixtio Corporis et Sanguinis Domini nostri Iesu Christi prosit edentibus et bibentibus in vitam aeternam. Amen. Quae a vetusto Gallicano ritu profecta esse facile est dignoscere."

θρώποις εὐδοκία.¹⁾ Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου Θεοῦ κύριος καὶ ἐπεφάνη ἡμῖν. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

XIX. Καὶ μετὰ τοῦτο μεταλαμβάνετω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι [καὶ ὑποδιάκονοι] καὶ οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ ψάλλται [καὶ οἱ ἀσκηταὶ] καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διακόνισσαι καὶ αἱ παρθένοι καὶ αἱ χῆραι, εἶτα τὰ παιδιά καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν καὶ μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου.

Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος διδότην τὴν προσφορὰν, λέγων·
Σῶμα Χριστοῦ.²⁾

Καὶ ὁ δεχόμενος λεγέτω· ἁμήν.

- Ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ ποτήριον καὶ ἐπιτιδοὺς λεγέτω·
Αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς.

Καὶ ὁ πίνων λεγέτω· ἁμήν.

Ψαλμὸς δὲ λεγέσθω τριακοστὸς τρίτος ἐν τῷ μεταλαμβάνειν³⁾ πάντας τοὺς λοιποὺς καὶ ὅταν πάντες μεταλάβωσι καὶ πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα εἰσφερέτωσαν εἰς τὰ παστοφῶρια.

XX. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω, πανσαμένου τοῦ ἡβάλλοντος· Μεταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ

1) Chrysost. Hom. 3 in Coloss.: εὐχαριστοῦντες λέγομεν δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Hom. 9 in Coloss. Hom. 68 in Math.

2) Recte Böhmér l. c. p. 352: „Binterim Dkwd. IV, 2, 221 von dem, durch den Bischof bei dem Ertheilen des Brotes gesprochenen Worte: „Christi Leib!“: „Dies ist wahrscheinlich nur der Anfang der Austheilungsformel!“ Aber Binterim's „wahrscheinlich“ ist ein historisch unbegründetes. Je conciser und desseungeachtet bedeutungsvoller die priesterliche Formel: Christi Leib! (deren auch Pseudoambrosius lib. IV. c. 5 de sacram. gedenkt) war, einen desto tieferen Eindruck musste sie auf den empfänglichen Communicanten machen, desto heilsamere Wirkungen bei ihm zurücklassen, der durch sein Amen! das Geständniss, das Brot sei Christi wahrer Leib, ablegte.“ — Cyrillus l. c.: προσίων μὴ τεταμένους τοῖς τῶν χειρῶν καρποῖς προσέρχου, μηδὲ διηρημένοις τοῖς δακτύλοις, ἀλλὰ τὴν ἀριστερὰν θρόνον ποιήσας τῇ δεξιᾷ, ὡς μελλούσῃ βασιλεῖα ὑποδέχεσθαι. καὶ κοιλάσας τὴν παλάμην δέχου τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. — Προσέχων μὴ παραπολέσης τι ἐκ τούτου αὐτοῦ. — εἶτα προσέρχου καὶ τῷ ποτηρίῳ τοῦ αἵματος, μὴ ἀνατείνων τὰς χεῖρας, ἀλλὰ κύπτων, καὶ τρόπῳ προσκυνήσεως καὶ σεβάσματος λέγων τὸ Ἀμήν. — ἔτι δὲ τῆς νοήσεως ἐνούσης τοῖς χελεσί σου, χερσὶν ἐπαφώμενος, καὶ ὀφθαλμοῦς καὶ μέτωπον καὶ τὰ λοιπὰ ἀγίαζε αἰσθητήρια.

3) Cyrillus Catech.-Mystagog. ult.: μετὰ ταῦτα ἀκούετε τοῦ ἡβάλλοντος μετὰ μέλους Θεοῦ, προτρεπομένου ἡμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ λέγοντος· Γεύσασθε καὶ ἴδετε κτλ. Chrysostomus centesimum quadagesimum quintum Psalmum ista occasione cantatum esse asserit. Missa Mozarab. Cod. Lit. I. p. 101.

Χριστοῦ, εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν, μὴ εἰς κρίμα (1 Cor. 11, 29), ἀλλ' εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ἀφέλειαν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐγδικώμεθα. ἐν χάριτι Χριστοῦ ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ Θεῷ,¹⁾ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραδώμεθα.²⁾

XXI. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω· Δέσποτα ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ εὐλογητοῦ παιδός, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπήκοος, ὁ καὶ τῶν σιωπῶντων ἐπιστάμενος τὰς ἐντεύξεις· εὐχαριστοῦμέν σοι, ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, ἃ παρέσχου ἡμῖν, εἰς πληροφορίαν τῶν καλῶς ἐγνωσμένων, εἰς φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν πλημμελημάτων· ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡμᾶς, καὶ σοι προσορκειώμεθα· ὁ χωρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἔνωσον ἡμᾶς μετὰ τῶν καθωσιωμένων σοι, στήριξον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσει, τὰ ἀγνοούμενα ἀποκάλυψον, τὰ λείποντα προσαναπλήρωσον, τὰ ἐγνωσμένα κράτυνον· τοὺς ἱερεῖς ἀμάμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου· τοὺς βασιλεῖς διατήρησον ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ, τοὺς ἀέρας ἐν εὐκρασίᾳ, τοὺς καρπούς ἐν εὐφορίᾳ, τὸν κόσμον ἐν παναλκεῖ προνοίᾳ. τὰ ἔθνη τὰ πολεμικὰ πράττων· τὰ πεπλανημένα ἐπίστρεψον, τὸν λαόν σου ἁγιάσον· τοὺς ἐν παρθενίᾳ διατήρησον· τοὺς ἐν γάμῳ διαφύλαξον ἐν πίστει· τοὺς ἐν ἀγνείᾳ ἐνδυνάμωσον· τὰ νήπια ἄδρυνον· τοὺς νεοτελεῖς βεβαίωσον· τοὺς ἐν κατηχῆσει παιδεύσον, καὶ τῆς μνήσεως ἀξίους ἀνάδειξον· καὶ πάντας ἡμᾶς ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν· μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.³⁾

1) Desunt verba τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ Θεῷ in Cod. Vindobensi. Clericus Arianorum odoratur opiniones.

2) v. Drey l. c. p. 111: „Dies Gebet findet sich fast wörtlich im römischen Messbuch unmittelbar vor der Communion. Perceptio Corporis tui, Domine Iesu Christe, quod ego indignus sumere praesumo, non mihi proveniat in iudicium et condemnationem, sed pro tua pietate prosit mihi ad tutamentum mentis et corporis et ad medelam percipiendam.“

3) v. Drey l. c. p. 111: „Dies Gebet ist so ganz im Geist und der Bedeutung der christlichen Abendmahlsfeier, und zugleich so einfach und herzlich in den Worten, dass

XXII. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε.

Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω, λέγων· Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὢν καὶ τοῖς πᾶσι παρῶν καὶ ἐν οὐδενὶ ὡς ἐνόησι ὑπάρχων, ὁ τόποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρόνοις μὴ παλαιούμενος, ὁ αἰῶσι μὴ περατούμενος, ὁ λόγοις μὴ παραγόμενος, ὁ γενέσει μὴ ὑποκείμεμος, ὁ φυλακῆς μὴ δεόμενος, ὁ φθορᾶς ἀνώτερος, ὁ τροπῆς ἀνεπίδεκτος, ὁ φύσει ἀναλλοίωτος, ὁ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτος (1 Tim. 6, 16), ὁ τῇ φύσει ἀόρατος, ὁ γνωστὸς πάσαις ταῖς μετ' εὐνοίας ἐκζητούσαις σε λογικαῖς φύσεσιν, ὁ καταλαμβανόμενος ὑπὸ τῶν ἐν εὐνοίᾳ ἐπιζητούντων σε· ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, τοῦ ἀληθινῶς ὁρῶντος, τοῦ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντος λαοῦ σου· εὐμενῆς γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου, καὶ εὐλόγησον τοὺς σοι κεκλικότας τοὺς ἑαυτῶν ἀχένας, καὶ δὸς αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν τὰ ἐπὶ συμφέροντι, καὶ μηδένα αὐτῶν ἀπόβλητον ποιήσης ἐκ τῆς βασιλείας σου, ἀλλὰ ἀγίασον αὐτοὺς, φρουρήσον, σκέπασσον, ἀντιλαβοῦ, θῦσαι τοῦ ἀλλοτρίου, καὶ παντὸς ἐχθροῦ, τοὺς οἴκους αὐτῶν φύλαξον, τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους φρουρήσον· ὅτι σοι δόξα, αἴνος, μεγαλοπρέπεια, σέβας, προσκύνησις, καὶ τῷ σῶ παιδί Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ σου τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ Θεῷ καὶ βασιλεῖ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. ἀμήν.

es jetzt noch bei Gelegenheiten, wo ein bedeutender Theil der Gemeinde zum Tisch des Herrn gehet, gebraucht werden könnte."

1) Chrysostom. Hom. de Baptismo: τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; τοῦ Χριστοῦ παρόντος, τῶν ἀγγέλων παρεστώτων, τῆς φρικτῆς ταύτης τραπέζης προκειμένης, τῶν ἀδελφῶν σου μυσταγωγουμένων ἔτι, αὐτὸς καταλιπὼν ἀποπηδᾶς; καὶ ἐπὶ δεῖπνον μὲν εἰ κληθῆς, καὶν πρότερον κορεσθῆς, οὐ τολμᾶς τῶν ἄλλων ἀνακειμένων ἀναχωρεῖσαι πρὸ τῶν φίλων αὐτός. ἐνταῦθα δὲ τῶν φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ἐπιτελούμενων, τῆς ἱερᾶς τελετῆς συνεστώσης ἔτι, καταλιμπάνεις ἐν μέσῳ πάντα καὶ ἀναχωρεῖς. καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; ποίας δὲ ἀπολογίας; βούλεσθε εἶπω, τίνας ἔργων ποιούσιν οἱ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἀναχωροῦντες, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ψᾶς οὐκ ἐπιφέροντες τῷ τέλει τῆς τραπέζης; — ὅτε ἐκοινῶνησε τὸ ἔσχατον δεῖπνον ὁ Ἰουδας, τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα ἐκείνην, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνακειμένων αὐτὸς προπηθήσας ἐξέβη. ἐκείνον τοίνυν μιμοῦνται καὶ οὔτοι, οἱ πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαριστίας. ἐκείνος γὰρ εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητάς, οὐκ ἂν ἀπόλετο. Pseudo-Dionys. Areop. l. c.: μετασχῶν καὶ μεταδιδούς (ὁ ἱεράρχης) κοινωνίας, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει.

XXIII. Καὶ ὁ διάκονος ἔρει· Ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

[Ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας διατασσόμεθα ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις.]¹⁾

---

1) Miramur, nunc omnibus Apostolis tribui, quod supra ad Iacobum relatum est. Fortasse usus est auctor Liturgia eucharistica omnium Apostolorum auctoritate insignita: placuit tamen ipsi solius Iacobi nomen perscribere, ne ullus ex apostolorum numero propria et apta careat διατάξει cf. p. 48.

CAPUT II.

LITURGIA S. IACOBI.

Ab omni vetustate accepta est opinio ecclesiae, S. Iacobum Apostolum eumque fratrem Domini curas suas defixisse in divina liturgia. Quod probat eius qui Constitutiones digessit doctrina, etsi Missam Fide-
lium perperam revocavit ad Iacobum maiorem; probat Epiphanius, qui Haer. 79 Iacobum fecit *κατὰ τὴν γῆν ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον καὶ μυστηρίων ἀρχηγέτην*. Sane vero aliud est referre ad Iacobum re-
rum liturgicarum sollicitudinem, aliud eundem apostolum liturgiae satis proluxae venditare auctorem. Inclinat ad hanc sententiam Proclus, Con-
stantinopolitanus patriarcha († 446), si putandus est auctor apospasmatii *περὶ παραδόσεως τῆς Θεῆας λειτουργίας*: collocat enim in eorum nu-
mero, qui mysteriorum rationem explicarunt et scriptis mandatam eccle-
siae tradiderunt Iacobum — *ὁ τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας τὸν κλη-
ρον λαχὼν καὶ ταύτης πρῶτος ἐπίσκοπος*. Testium serie iungitur Con-
cilium Trullanum (706) canone 32: *καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος ὁ κατὰ σάρκα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀδελφός, ὃς τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας πρῶτως τὸν Θρόνον ἐπιστώθη, καὶ Βασίλειος, ὁ τῆς Καισαρέων ἀρ-
χιεπίσκοπος, οὗ τὸ κλῆρος κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν, ἐγ-
γράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν ἱερουργίαν παραδεδώκότες, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ Θεῆα λειτουργίᾳ ἕξ ὕδατος τε καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκ-
δεδώκασι (Lit. c. 30).*¹⁾ Denique non praetermittimus Isaacum Armeniae
magnae catholicum, saeculo iam decimo clarum, haec monentem contra Arme-
nos: *ὅτι γὰρ ποτήριον ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις δέδωκεν, οἶνον καὶ ὕδωρ εἶχε, μάρτυς ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφός Θεοῦ καὶ Μάρ-
κος ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν ταῖς λειτουργίαις ἐκάτεροι οὕτω λέγοντες· ὡσαύ-
τως μετὰ τὸ δειπνῆσαι λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ κεράσας ἕξ οἴνου καὶ ὕδατος, εὐχαριστήσας καὶ εὐλογήσας ἔδωκεν (Lit. Iac. 30. Lit. Marc. 16).*

1) Hic canon Synodi Trullanae, quomvis ipsa a sede Romana probata non fuerit, relatus est in Gratiani Decretum.

Ergo copiosa advocatiōe utitur ea sententia, saeculo septimo, fortasse quinto, circumgestatam esse liturgiā, Iacobi Hierosolymitani nomine insignem. Haud scio an omnes omnes huius missae partes a Iacobo profectas esse crediderint: at quem Concilium Trullanum et Isaac excitant locus pertinet ad brevissimam liturgiae portionem eamque vere apostolicam. Et recentioribus quoque Orientalis ecclesiae doctoribus ne tenuissimus quidem scrupulus residere videtur, quin Missa Fidelium Iacobaeae, Iacobi calamo conscripta sit.¹⁾

Provinciam obtinuit Liturgia antiquitus late patentem et florentissimam. Usa est missa Iacobi sancta Hierosolymorum civitas: conformarunt, opinor, ad eius praecepta ritus suos dioeceses, quae ad Patriarchatum Hierosolymorum spectabant. Amplexus est Iacobus Cyprum, ne dicam Siciliam, Apuliam, Calabriam. Favent coniecturae duo codices, quos Benedictus Monaldinus, Monachus S. Basilii Crypto-Ferratensis anno 1749 Assemano communicavit. Alter inventus est in monasterio Sancti Salvatoris prope Messanam, sine controversia saltem anno 984 vel 985 exaratus,²⁾ proh dolor mutilus et oscitanter conscriptus. Praebet Missam Iacobi vulgatae consonam; accesserunt tamen sequioris aetatis additamenta, plurimorum Sanctorum commemoratio aliaque. Neque in vetustiori officio occurrit repetita et singularis Iacobi et Hierosolymorum memoria: *μνήσθητι κύριε τῆς ἀγίας πόλεως καὶ τῆς βασιλευούσης πόλεως* (Hierosolymae et Constantinopolis) — *μνήσθητι κύριε τῶν ἐλθόντων καὶ ἐρχομένων Χριστιανῶν τοῦ προσκυνῆσαι ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ τόποις. — καὶ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ κύριου.* Adhaec ante quatuor oecumenicos et magnos Patriarchas commemoratur Sanctissimus Pater N.

1) Ita Auctor Expositionis in Lit. Iacobi (Ioannes Maro vel Dionysius Barsalibi) apud Assem. IV. 2. 238 „Omnibus oblationibus antiquitate praestare D. Iacobi ministerium et oblationem, ad quam reliquas factas atque ad regulam veluti exactas affirmamus. Ipse enim omnium primus in Sionis caenaculo corporis et sanguinis Domini mysterium perfecit — Die dominica Pentecostes advenit Spiritus S. super apostolos et hos sanctificavit, altero vero die consecrarunt Chrism, tertio autem die consecrarunt Tabulam vel Altare. Quarto denique die obtulit Iacobus Frater Domini nostri oblationem eiusdem nomine inscriptam quae incipit: Deus universorum et Domine. Cumque interrogatus esset, undenam hoc accepisset, respondit: Vivit Dominus, quia nihil addidi aut detraxi ab eo, quod a Domino audivi (cf. ad c. 19). Conferre quoque primum responsum Hieremiae Patriarchae Constantinopolitani ad Wirtenbergenses.

2) Praeter argumentum a forma literarum petitiūm divinator aetas codicis ex commemoratione quatuor Patriarcharum. Porro post doctissimam Monaldinii et Assemani disputationem (Ass. IV, 2. p. XXXVIII — XLIX) nulla potest difficultas esse, quin charta liturgica primae ecclesiae in Monte Sinai, Hierosolymytanae subiectae usui deservierit. Cf. Neallium p. 40. qui codicem Siculum adpellavit.

Sanctae Christi Dei civitatis. Hic autem alius esse nequit ac Patriarcha Hierosolymitanus. Itaque membrana illa Messanensis probat sententiam; existisse Liturgiam ecclesiae Hierosolymitanae propriam, Missae, quae vulgo sub Iacobi nomine fertur congruam, fortasse a Sicilia ea aetate acceptam, qua occupata fuit insula ab Iustiniani exercitu.

In altero codice, e monasterio S. Mariae *ὁδηγητίας*, quod Rossani apud Calabros sub instituto S. Basilii floret, Romam in monasterium S. Basilii de urbe delato leguntur Liturgiae Petri, Marci, Iacobi, Chrysostomi et multa alia quae spectant ad ritus divinos. Adnotarunt monachi Basilii de urbe in codice pag. 42: „custodiendus diligenter, nam ex hoc libro exscripta fuit Liturgia S. Marci et fuit transmissa cuidam Canonico Parisiensi (Renaldotio), qui typis eam mandavit cum nimio honore.“ Monaldinius codicem exscriptum putat ex aliquo rituali Antiocheno, quoniam fit memoria patriarcharum Antiochenorum ab ipso Petro apostolo ad Theodosium usque, hoc est circitur ad saec. XII: sub hanc aetatem codicem exaratum esse arbitratur. Ex hac membrana Monaldinius liturgiam Iacobi quae incipit p. 85 et finit p. 127, descripsit et latinam fecit. Dolemus doctissimum hieromonachum collationem tantum latinae translationis Assemani transmississe, omissis nonnullis varietatibus lectionis, quae ipsi minus necessariae visae sunt.

Ut redeamus unde exorsi sumus, codices illi in Sicilia et Calabria asservati atque, ut videtur, in Missa celebranda adhibiti nos adducunt, ut ordinem Iacobi ad Siculos Italosque perrexisse credamus. Utcunque est, saeculo decimo tertio magna liturgiae impendit ruina. Namque animi angustia quae apud Latinos omnes ritus domesticos extirpare ac pro Gallicanis, Ambrosianis Mozarabicis caerimonias obtrudere satagebat Romanas: ea orientalem quoque ecclesiam constrinxit et occupavit. Ex quo tempore orthodoxae sedes Alexandriae, Antiochiae et Hierosolymae sub Mahometis imperio non amplius vetusta pollebant auctoritate, inde omnia ad Constantinopolitani patriarchae nutum componi coepta sunt. Itaque Theodorus Balsamon consultus a Marco Alexandrino Patriarcha *αἱ περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι λειτουργίαι καὶ λεγόμεναι συγγραφῆναι παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ Μάρκου, δεχταὶ εἰσι τῇ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἢ οὐ;* — respondit, omnes ecclesias sequi debere morem novae Romae, nimirum Constantinopolis et sacra celebrare iuxta traditiones magnorum doctorum Ioannis Chrysostomi et sancti Basilii. Iacobi et Marci *λειτουργιογράφων* nullam mentionem insertam esse in Canone Apostolorum 85 et in canone Laodicensi 59: neque, quod caput rei sit, nullo modo in Liturgia agnovisse, *τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἐνωμένου καὶ οἰκουμένη τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Addas quae profert Balsamo ad

can. 32 Concilii Trullani: σημειώσαι ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος ὅτι πρῶτος ὁ Ἰακώβος ὁ ἀδελφόθεος ὡς πρῶτος ἀρχιερατεύσας τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας παρέδωκε τὴν θείαν ἱεροτελεσίαν, ἣτις παρ' ἡμῖν ἀγνοεῖται, παρὰ δὲ τοῖς Ἱεροσολυμιταῖς καὶ τοῖς Παλαιστιναίοις ἐνεργεῖται ἐν ταῖς μεγάλαις ἐορταῖς. Οἱ δὲ Ἀλεξανδρεῖς λέγουσιν εἶναι καὶ τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἧ καὶ χρῶνται ὡς τὰ πολλά. Ἐγὼ δὲ συνοδικῶς μᾶλλον δὲ καὶ ἐνώπιον βασιλείως τοῦ ἁγίου ἐλάλησα τοῦτο, ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐνεδήμει εἰς τὴν βασιλείουσαν. Μέλλον γὰρ λειτουργῆσαι μεθ' ἡμῶν καὶ τοῦ οἰκουμένου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ὤρμησε κρατεῖν τὸ τῆς τοῦ Ἰακώβου λειτουργίας κοντάκιον, ἀλλ' ἐκωλύθη παρ' ἡμῶν καὶ ὑπέσχετο λειτουργεῖν καθὼς καὶ ἡμεῖς.¹⁾ Et sane ex illa fere aetate Liturgia Iacobi prorsus cecidit apud Graecos. Ut aiunt, recitant eam hodiernum in festivitate S. Iacobi 23 Oct. Hierosolymorum ac Cypri ecclesiae.²⁾ At Iacobi officium, expulsum ex ecclesia orthodoxa quoad exemplaria graeca adhibet in Missarum sollempniis, remansit incolume apud Syros. Nam cum Syriaca lingua in provinciis Palaestinae vernacula esset, praesertim in pagis et extra urbes, iam antiquitus est liturgia Iacobi in Syriacam dialectum translata.³⁾ Et servaverunt librum Syri hucusque et Orthodoxi vel Melchitae et Heterodoxi vel Iacobitae, qui Eutychis haeresi infecti sunt. Usurpant sane Monophysitae, orthodoxis in Syria numero longe superiores, praeter Liturgiam Iacobi multas alias, ab Renaldotio in volumen praeclaris-

1) Placuit multis hominis acumen; at non observarunt, Theodorum non sordere studio veri reperiendi, sed turgescere animum eius et tumere intolerabili superbia. Recte metuitur hominem Renaldotius l. p. LXXXIII sq. Assemanus III, 2. XI sq. et Nealius East. Ch. l. 318 This Prelate was a complete Oriental Ultramontane; every thing was to be jugded by, and squared to, the rule of Constantinople; the Bellarmine or Orsi of the Eastern Church, he was for abolishing every formulary not adopted by the Oecumenical Patriarch; and endeavoured successfully to intrude the forms of Constantinople on the whole East.

2) Assemanus IV, 2. p. XXV: Hierosolymitanam Liturgiam amplexi sunt nedum omnes subiectae ecclesiae; verum et aliae complures, quin fere omnes Orientales ad illam suas liturgias expresserunt et adeo accommodarunt. Syri ergo fere omnes illam probarunt eaque etiam modo utuntur, quamvis in nonnullis pro diversitate locorum et libertate Episcoporum non omnes sibi consentiant. Unde et eam iam contractam iam productam adhibent et plures alias ad illius exemplar compositas celebrant — Cypri etiam regni ecclesiae bene multae, puta Syrorum Maronitarum illam frequentant, antiquum morem retinentes, quo omnes Cypri ecclesiae non nisi hanc adhibebant liturgiam, uti ex Epiphanio non obscure colligitur.

3) Ut opinatur Assemanus, ipse Iacobus liturgiam suam Syriace conscripsit. Quam viri docti sententiam ita conformaverim, ut Consecrationis formula a Iacobo profecta, ab apostolo Syriace non scripta sed tradita sit. Ex Renaldotii sententia Graecae chartae Syriacorum primaevum exemplar sunt l. c. p. XVIII.

simi operis secundum congestas et illustratas (cf. tabulam Nealii)¹⁾ sed omnibus prima Iacobaei officii pars, quae usque ad osculum pacis perducitur, inservit et reliqua itidem ad Iacobum in plurimis accommodata sunt. Vix quidquam occurrit quod ad errores sectae proprios insinuandos pertineat. Testimonio est Liturgiae Iacobiticae conspectus apud Renaldotium II. l. c. p. XVII „Praeparato altari, Sacerdos diversas preces recitat, sacra vestimenta induit, et ita ad sanctuarium progreditur. Panis Eucharisticus cum calice, a Prothesi, ubi statim collocantur, ad altare deferuntur, eadem prope ratione, qua fit apud Graecos *magnus*, ut vocant, *Introitus*. Miscetur aqua vinum, ex vetustissima traditione: dona ubi ad altare illata sunt, duplici velo, maiori et minori teguntur, et incensantur. Dicuntur interea variae orationes, Trisagium, Gloria in excelsis: Psalmi aliquot: Hymni diversi secundum dies, carmine Ephremítico vel Iacobitico: Prooemia. Deinde leguntur sectiones ex Epistolis Pauli, et Catholicis, aliquando ex Actis Apostolorum et ex Veteri Testamento, iuxta indices qui habentur in singulari codice, neque enim ut apud Latinos, Lectiones libris Missalibus inseruntur, sed petuntur ex Lectionariis, quae apud Syros, et reliquos Orientales habentur, ut apud Graecos *Ἀποστολοευαγγέλια*. Preces, benedictionesque Sacerdotis, hortationes Diaconi ad populum, singulis lectionibus adiunguntur et eodem tenore, antea vel paulo post dicuntur orationes *Εἰρηναίαι*, sive pro pace, et aliis beneficiis quae a Deo postulantur, praeeunte Diacono: Sacerdote secretam orationem interea pronunciante, et populo acclamante *Kyrie eleison*. Scripturarum lectio fit primum Syriace: et postea Arabice, quae lingua est maximae partis Orientis vernacula. His peractis canitur Syriace a populo Nicaeanum Symbolum: Sacerdos manus lavat: commendat se circumstan-

---

1) Renaldotius II. p. X. XIII Statim unicuique in mentem veniet, qua ratione factum sit, ut tot apud Syros Iacobitas extant, cum Nestoriani tres admodum habebant: Coptitae qui etiam Iacobitae sunt, non plures: etsi Aethiopicæ duodecim numerentur. Huius Liturgiaram tanti numeri ratio reddi nulla potest nisi ex coniecturis. Non enim ex gentis genio, scribendique patria lingua facilitate, natae sunt tot diversae Liturgiae, cum Nestoriani Syri essent, et linguae suae studiosissimi: neque Orthodoxi aliam quam Iacobi Liturgiam viderent agnovisse. Solis id Iacobitis contigit, ut tot diversae haberent. — Inter Syros illos plus doctrinae Ecclesiasticae fuit, quam apud alios, quod omnes prope libri SS. Patrum Syriacæ habebant interpretatos, atque ex illis versionibus Arabicae prope omnes prodierunt. Itaque si Syros cum aliis Iacobitis Aegyptiis comparemus, isti eruditione et scribendi facultate longe superiores agnoscantur. Unde dudum postquam Syriaca lingua vulgaris esse desiit, multa erudite et eleganter scripserunt, quod Coptice a nemine tentatum est, cum pauci eam linguam intelligerent: et praeter Acta et instrumenta Patriarchalia, nihil in ea scriberetur. Syris igitur facile fuit Officia nova scribere, quamvis lingua vulgaris esse dudum desivisset: aliis non item. Inde factum ut illorum multo plura, quam reliquorum Christianorum Orientalium Officia habeantur.

tium precibus et incipitur Anaphora, sive sacra Actio. Illius initium est oratio ante osculum pacis, et antequam dicatur superest in codicibus MSS^{is}. vetus formula elicendi audientes et poenitentes, testis antiquae disciplinae. Tum benedictio antiquissima: *Caritas Dei Patris*, etc. signum crucis super populum. — Post osculum pacis, *Sursum corda* et reliqua, cuius formulae ubique receptae in omnibus cuiuscumque linguae Liturgiis extat memoria. Praefatio quae est de gratiarum actione, laudibusque ad Deum referendis propter omnia in genus humanum beneficia, creationis, legis promulgatae, missionis Prophetarum, tandem liberationis humani generis per Incarnationem, salutaremque dispensationem Christi Domini. Sequitur in Praefationis fine Hymnus Cherubicus, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, qui canitur a populo.

Sacerdos longam orationem pronunciat in Dei laudem, et pro Liturgiarum diversitate aliquando brevior, aliquando prolixior est illa oratio. Desinit autem in institutionis Sacramenti commemoratione, et pronuntiatione verborum Christi, super panem, et super calicem: ad quae populus acclamat: *Mortem tuam Domine annunciamus*, etc. sequuntur orationes sacerdotis in eandem sententiam: et paulo post *Invocatio Spiritus sancti*, quam praecedit Diaconi exhortatio ad populum, ut oret attentius, expectando eius illapsus in dona proposita. Ipsa Invocationis forma eadem omnino est, quae in Graecis codicibus. Sequuntur Diptycha: tum commemoratio mortuorum: Sanctorum memoria: Oratio Dominica, quam Sacerdos incipit; populus alta voce continuat. Elevatio Eucharistiae, et *Sancta sanctis*. Tum hostiae fractio, et particulae in calicem intinctio; tum ex eadem, reliquarum quae in sacro disco sunt, particularum consignatio: Sacerdotis communio: eiusdem distributio Sacerdotibus, Diaconis et reliquis ex Clero. Deinde communio populo distribuitur, per intinctam particulam, quae cochleari praebetur: Gratiarum actio et Sacerdotis ultima benedictio.¹⁾

Cum semel expositum sit de origine et authentia Liturgiarum circa annum CCC et postea literis mandatarum, quid ad verum proxime accedere videatur, non est quod magnum et difficile bellum instaureremus, quod de aetate et integritate singulorum librorum decertatum est. Agnoscimus Iacobum apostolum in Praefatione, Consecratione, Distributione et oratione dominica: alias orationes, Cyrillo et Clementi necessitudine quadam coniunctas ecclesiae Hierosolymitanae traditiones liturgicas putaverimus saeculo secundo et tertio enatas; tertiam partem eamque admodum prolixam adiecit saeculum quartum vel quintum.¹⁾

1) Renaldotius liturgiam Iacobi literis mandatam esse existimat ante Cyrillum Hieros. Tom. I. p. XXXIII „Cum annis aliquot antea Cyrillus Hierosolymitanus Catecheses suas

Editio Missae Iacobi graeca princeps est opinor ea quam curavit Demetrius Ducas Romae 1526. 4. Dein nitide, luculenter et emendate expressa est in Liturgiis SS. Patrum excusis Parisiis apud Typographum Regium Guil. Morellum 1560 fol. Eodem anno et eadem forma Parisiis haec editio etiam Latine cum auctario separatim prodiiit curante Ioanne a S. Andrea, Canonico Ecclesiae Parisiensis et Claudio de Sainctes Episcopi postmodum Ebroicensis. Nova editio ad Parisiensem facta prodiiit Antverpiae 1562. 8. Occurrit posthac Liturgia graece et latine in Tom. IV. Bibl. Patr. quam curavit Margar. de la Bigne Par. 1576. Tom. II. Auctarii Ducaeani Par. 1624 et Tom. XII Bibl. Patrum Morellianae Par. 1644. 1654 in Bibl. Max. Lugdun. II. p. 1—9.

Porro legitur graece et latine in Fabricii Codice apocrypho Tom. III. p. 33 sq. et in Assemanni Codice Liturgico. Lib. IV. ps. 2. p. 1—67. Seorsim eam edidit Thomas Rattray, Episcopus Dunkeldensis anno 1733, additis locis parallelis ex liturgiis SS. Basilii, Chrysostomi, Marci, Clementis. Et nuper anno 1849 et Guilelmus Trollope singulari eam evulgavit libro et Nealius noster eam in doctissimis suis quadrigis liturgicis fecit rotam. Germanicam fecit Augusti Denkw. VIII. p. 427—459. Cf. Leo Allatius Epistola ad Bartholdum Nihusium de Liturgia Iacobi ante eius *Συμμικτα* Lib. I. p. 175—203 Col. Agr. 1653. 8.) Ioan. Lighthfoot Disquisitio de S. Iacobi Liturgia. Opp. posth.

---

scripserit, in quibus particulae quaedam sunt ex Iacobi Liturgia desumptae, scripto quoque comprehensam eam fuisse, quae Ecclesiae Hierosolymitanae propria foret, verisimilimum est. Syriacam enim eiusdem nominis, quae ex Graeca expressa est, dudum ante schisma Monophysitarum, qui postea Iacobitae appellati sunt, in scripta relata fuisse, suadet communis, qui etiamnum superest, illius usus, tam apud Orthodoxos, quam apud Iacobitas. Illi quippe Sacramentales libros numquam ab haereticis acceperunt: cum isti contra suos omnes ab Ecclesia Catholica abstulerint: nullus veterem sacerorum celebrandorum traditionem ita contemserit, ut novas eorum formas componere ausus fuerit. Accedit etiam, quod Liturgia illa Iacobi Syriaca, Orthodoxis Iacobitisque communis, pura est ab omni novitate vocum aut sententiarum, quas haeresis introduxit, et idem circa Nestorianum observatur, qui character primae vetustatis certus videtur. Nam in aliis Ecclesiasticis officiis, illis praesertim quae ad psalmodiam pertinent, frequentissima est vocum et sententiarum eius generis insitio, quae novitatis non dubium indicium est. Sane si non certum et exploratum, at ita verisimile est, ut nihil contra dici cum aliqua ratione queat, Nestorianos illos veteres qui Romano Imperio pulsati Mesopotamiam, conterminasque Persia provincias repleverunt, ut etiam Iacobitas, novos Sacramentales libros, Orthodoxorum libris tam similes componere vix potuissent, nisi scriptos prae oculis libros habuissent.“

1) Recte Tillemont l. c. „Allatius a fait une longue dissertation pour montrer que la Liturgie qui porte le nom de S. Jacques, vient véritablement de lui. Il traite ce point avec autant de chaleur que d'étendue, moins comme une personne qui cherche la vérité, que comme un homme qui veut faire valoir l'opinion qu'il a embrassé. Cepen-

p. 147 in Opp. Ultr. 1699 fol. Vol. II. Tillemont Mem. Eccl. I. p. 679 sq. Le Nourry Apparatus ad Bibl. PP. I. Diss. 2. p. 24 sq. e. a.

Sed his editionibus, nisi fallor, omnibus una eademque membrana venerandae tamen antiquitatis praebuit verborum textum.¹⁾ Itaque et nobis tritum iter ingrediendum est, ita tamen ut Codicis Messanensis (M) et Rossanensis (R) varietatem diligenter observemus. Porro in praecipuis capitibus Missae Fidelium ratio habita est Syriacae Liturgiae S. Iacobi, quae communis celebrandi forma est, quae Syri, cum orthodoxi (Iacobitae uniti et Maronitae) tum heterodoxi olim utebantur ac modo uti non desistunt Syriacae et Latine. Neque prorsus praetermisimus Anaphoram S. Cyrilli cf. p. 40. Denique vigilanti cura comparavimus singulas Iacobi orationes in aliis Liturgiis obvias, ut in S. Marci, in Copticis graecis S. Gregorii et Basilii. Quod ad officia S. Basilii S. Chrysostomi orthodoxa, cum infra exhibituri simus ea integra, nunc ad eorum varietatem animadvertere supervacaneum est.

---

dent après avoir bien declamé contre ceux qui rejettent cette liturgie, hérétiques et catholiques, il se réduit à dire, que S. Jacques en a composé une, dont on a fait celle, que nous avons en conservant le fond de l'original, mais en y retranchant, ajoutant et changeant diverses choses: en sorte qu'il n'est pas aisé de savoir assurément ce qui vient de S. Jacques, comme le Cardinal Bellarmin l'a remarqué et A. avoue au moins, que pour lui il ne peut pas faire ce discernement. Voilà, ce me semble, à quoi se réduit son sentiment, qui ne me paraît pas bien différent de celui, qu'il rejette avec tant de feu et tant de hauteur." Sane vero, omnis de singulsi cuiusdam Liturgia aetate etc. controversia vana et futilis est, nisi prius disputetur de rituum christianorum primordiis deque vetustissime liturgiae indole etc. ut certa quaedam sedes constituatur et fundamentum.

1) Scriptam puto circa annum 450. De Graeca Liturgiae dictione Casaubonus Exerc. XVII. ad Baron. c. 58. p. 583. Renaldotius l. c. I. p. LXXXI sq. At verisimile est primos ex circumcissione Christianos, qui neque nobiles, neque eruditi plerumque fuerunt, ea lingua potius, quae communis et vulgaris erat, Hierosolymitana scilicet dialecto, preces publicas et sacra Christiana celebrasse: Syra autem lingua, quam eidem Hierosolymitanae dialecto coniuncta sit, nemo ignorat. Hinc tot Syrorum, imo Christianorum, qui vel Novum Testamentum Syriacum vel Grammaticas ediderunt, fastidiosae *παρεχβάσεις* de eadem lingua Christo vernacula, de Matthaei Evangelio Hebraico, quas discutere non est huius loci. Verum argumentis quae a verisimili peti possunt, ut illa quae tetigimus, repugnat color ipse Orationis, quae Hellenismum in multis ita refert, ut manifesto Graecam originem significet, quamvis preces prope omnes verbis et sententiis utriusque Testamenti contextae, non certum habeant ex idiotismis Orientalium linguarum, qui in Graecam migraverant, peregrinae linguae indicium. Sed nominum compositorum quibus illae linguae carent, verborumque aliquando non recta interpretatio, Graecos fontes ita perspicue designat, ut alio preces omnes illae referri non possint.

Ὁ ἱερεὺς.

[I. Ἐν πλήθει ἁμαρτιῶν μεμολυσμένον με μὴ ἐξουθενώσης, δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἰδοὺ γὰρ προσῆλθον τῷ Θεῷ τούτῳ καὶ ἐπουρανίῳ μυστηρίῳ σου, οὐχ ὡς ἄξιος ὑπάρχων· ἀλλ' εἰς τὴν σὴν ἀφορῶν ἀγαθότητα, ἀφήμι σοι τὴν φωνήν, ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ· ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐχ εἰμι ἄξιος ἀντοφθαλμῆσαι τῇ ἱερᾷ σου ταύτῃ καὶ πνευματικῇ τραπέζῃ, ἐφ' ἧ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς

Cap. I. M ad caput decimum usque obtruncatus. R. missam ita incipit: Diaconus. Dominum precemur. Populus. Kyrie eleison. Sacerdes. In nomine Patris et Filij et Spiritus Sancti nunc et semper et in saecula. Diaconus. Stemata honeste. In pace Dominum precemur. Sacerdes. Gloria Patri et Filio etc. ut c. 2.

Cap. I.—VII. complectuntur confessionem sacerdotis, primam incensi oblationem, omnino ea quae Liturgiae proptie sic dictae, antecedunt. Inter omnes liturgicarum rerum peritos constat, omnes eiusmodi preces ad Missam sacerdotem ac populum praeparantes, sequiori demum tempore liturgiis consignatas et semper sapere novitatem. Septem haec priora capita saeculo quarto et quinto addita sunt vetasto codici. Ne alius Tetr. Lit. p. XLII sq. „Hoc autem mihi persuasum est, in quo et viros doctissimos, qui de hac re scripserunt, mecum consentientes habeo, impraevise vero Rattrayum: has orationes non solum transpositas fuisse, verum etiam multiplicatas esse, duabus eiusdem orationis editionibus in duas orationes prolatis. Vide enim quo pacto hae preces cohaereant. 1. Sacerdotis apologia. 2. εὐχή τῆς παραστάσεως. 3. εὐχή τοῦ θυμιάματος τῆς εἰσόδου τῆς ἐνάρξεως. 4. εὐχή τῆς ἐνάρξεως. 5. εὐχή τοῦ θυμιάματος τῆς εἰσόδου τῆς συνάξεως. 6. Oratio brevis sine nomine. 7. εὐχή ἀποκριτικὴ παρὰ τοῦ διακόνου. 8. Hymnus ὁ μονογενὴς. 9. εὐχή, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τῶν πυλῶν ἕως τοῦ θυσιαστηρίου. Quis non videt talem precum sarraginem nec parallelizari posse nec debere? Quis non videt tertiam et quintam duas editiones esse eiusdem orationis? nonam autem revera eandem esse ac prima, i. e. Sacerdotis apologiam? Cui denique non patet, orationem responsoriam diaconi immediate praecedere trisagion, quippe quae τὴν πολυύμνητον ᾠδὴν τοῦ ἐνθραστικοῦ καὶ τρισαγίου commemoret?“

Idem Vir Doctus History of Eastern Church p. 359 praebet Missae proanaphoricæ apud Orientales conspectum.

I. The Mass of the Catechumens.	}	1. The Preparatory Prayers. 2. The Initial Hymn or Introit. 3. The Little Entrance. 4. The Trisagion. 5. The Lections. 6. The Prayers after the Gospel, and expulsion of the Catechumens.
II. The Mass of the Faithful.	}	1. The Prayers for the Faithful. 2. The Great Entrance. 3. The Offertory. 4. The Kiss of Peace. 5. The Creed.

ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ, καὶ πάσῃ κηλίδι κατεστιγμένῳ, μυστικῶς πρόκειται εἰς Θυσίαν. Διὸ ταύτην σοὶ τὴν ἱκεσίαν καὶ εὐχαριστίαν προσάγω, τοῦ καταπεμφθῆναι μοι τὸ Πνεῦμά σου τὸ Παράκλητον ἐνισχόν καὶ καταρτίζον με πρὸς τὴν λειτουργίαν ταύτην, καὶ τὴν παρὰ σοῦ μοι τῷ λαῷ ἐπαγγελθεῖσαν φωνὴν, ἀκατακρίτως ταύτην ἀποφθέγξασθαι καταξίωσον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ καὶ ὁμοουσίῳ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχή τῆς παραστάσεως.¹⁾

II. Δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τῷ τριαδικῷ καὶ ἐνιαίῳ φωτὶ τῆς θεότητος, τῆς ἐν τριάδι μοναδικῶς ὑπαρχούσης, καὶ διαιρουμένης ἀδαιριῶτως· τριάς γὰρ εἰς Θεὸς παντοκράτωρ, οὗ τὴν δόξαν οἱ οὐρανοὶ διηγούνται, ἣ δὲ γῆ, τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν, καὶ ἡ θάλασσα, τὸ αὐτοῦ κράτος, καὶ πᾶσα αἰσθητὴ καὶ νοητὴ κτίσις, τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα κηρύττει πάντοτε· ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος, μεγαλωσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχὴ τοῦ θυμιάματος τῆς εἰσόδου τῆς ἐνάργεως.²⁾

III. Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὦ Θεοῦ Λόγε, ὃ ἐκουσίως ἑαυτὸν Θυσίαν ἁμωμὸν ἐπὶ σταυροῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσάγαγόν, ὃ διφυῆς ἄνθραξ, ὃ τῇ λαβίδι τῶν τοῦ προφήτου χειλέων ἀπάμενος, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ ἠφελόμενος, ἄψαι καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τῶν αἰσθησέων, καὶ καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κηλίδος, καὶ παράστησον ἡμᾶς ἄγνωστῳ τῷ ἁγίῳ σου Θυσιαστηρίῳ τοῦ προσενέγκαι σοὶ Θυσίαν ἀνέσεως· καὶ πρόσδεξαι ἀφ' ἡμῶν τῶν ἀχρείων δούλων σου τὸ παρὸν θυμίαμα, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας· καὶ εὐωδιάσον ἡμῶν τὸ δυσῶδες τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· καὶ ἀγίασον ἡμᾶς τῇ, ἁγιαστικῇ δυνάμει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος· σὺ γὰρ εἶ μόνος ἅγιος, ὃ ἀγιάζων καὶ τοῖς πιστοῖς μεταδίδόμενος· καὶ πρέπει σοὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ,

1) Cum assistit altari. Augusti: Beim Auftreten. 2) Oratio cum incenditur thus in principio Missae.

καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχὴ τῆς ἐνάρξεως.

IV. Εὐεργέτα βασιλεῦ τῶν αἰώνων, καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης δημιουργέ, πρόσδεξαι προσιοῦσάν σοι διὰ τοῦ Χριστοῦ σου τὴν ἐκκλησίαν σου· ἐκάστω τὸ συμφέρον ἐκπλήρωσον· ἄγαγε πάντας εἰς τελειότητα, καὶ ἀξίους ἡμᾶς ἀπέργασαι τῆς χάριτος τοῦ ἁγιασμοῦ σου, ἐπισυνάγων ἡμᾶς ἐν τῇ ἀγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ, ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ καὶ δεδοξασμένος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

V. Ἐτι τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ ἱερεὺς, εὐχὴν τοῦ θυμιάματος τῆς εἰσόδου τῆς συνάξεως.

Ὁ Θεὸς ὁ πρόσδεξάμενος Ἀβὲλ τὰ δῶρα, Νῶε καὶ Ἀβραάμ τὴν θυσίαν, Ἀαρῶν καὶ Ζαχαρίου τὸ θυμίαμα, πρόσδεξαι καὶ ἐκ χειρὸς ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὸ θυμίαμα τοῦτο εἰς ὁσμὴν εὐωδίας καὶ ἄφρσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ πάντως τοῦ λαοῦ σου, ὅτι εὐλογημένος ὑπάρχεις, καὶ πρέπει σοι ἡ δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ.

Ὁ διάκονος.

Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος καὶ ἀκατάσχετον ἔρωτα σταυρωθεὶς, καὶ λόγῃ καὶ ἥλοις παρῆναι μὴ ἀπανηράμενος· ὁ τὴν κρυφίαν καὶ ἐπίφοβον ταύτην τελετὴν, εἰς ἀνάμνησιν αἰωνίαν ἡμῶν ἐκτενῆ παρασχόμενος· εὐλόγησαι τὴν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ διακονίαν σου, καὶ εὐλόγησαι τὴν εἴσοδον ἡμῶν, καὶ ἐντελῶς τελειώσαι τὴν παράστασιν τῆς λειτουργίας ἡμῶν ταύτης, τῇ ἀφάτῳ αὐτοῦ εὐσπλαγχνία, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Cap. IV, Legitur in R. altera haec oratio „in principio.“

Cap. V. R. Sacerdos. Pax tibi. Diaconus. Dominum precamur. Sacerdos. Deus qui admisisti etc. ut supra. Omnia ad caput usque octavum R. concordat cum edito.

Εὐχή ἀποκριτικὴ παρὰ τοῦ διακόνου.

VI. Ὁ Κύριος εὐλογῆσαι καὶ ἀξιῶσαι ἡμᾶς σεραφικῶς δωνοφορῆσαι καὶ προσᾶσαι τὴν πολυμνητον ᾠδὴν τοῦ ἐν-
θεαστικοῦ καὶ τρισαγίου, τῷ ἀνενδεῖ καὶ ὑπερπλήρει πάσης
τῆς ἀγιαστικῆς τελειότητος, νῦν καὶ αἰί.

Ἔτα ἄρχεται αἰδεῖν ὁ διάκονος ἐν τῇ εἰσόδῳ.

Ὁ μονογενῆς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρ-
χων, καταδεξάμενος¹⁾ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆ-
ναι ἐκ τῆς ἀγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέ-
πτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς τε, Χριστὲ ὁ Θεὸς, θανάτῳ
θάνατον πατήσας, εἰς ᾧν τῆς ἀγίας Τριάδος, συνδοξαζόμε-
νος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς.

Ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην ἀπὸ τῶν πυλῶν ἕως τῷ θυσιαστηρίου.

VII. Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μεγαλάνυμος Κύριος, ὁ
δοὺς ἡμῖν εἰσοδὸν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, διὰ τῆς ἐπιδημίας
τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἱκετεύομεν καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν
ἀγαθότητα, ἐπειδὴ ἔμφοβοι καὶ ἐντρομοὶ ἔσμεν, μέλλοντες
παρεστάναι τῷ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, ἐξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς
ὁ Θεὸς τὴν χάριν σου τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἀγιάσον ἡμῶν τὰς
ψυχὰς καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα, καὶ ἀλλοίωσον τὰ
φρονήματα ἡμῶν πρὸς εὐσέβειαν, ἵνα ἐν καθαρῷ συνειδῶτι
προσφέρωμεν σοι δῶρα, δόματα, καρπώματα εἰς ἀθήτησιν
τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων, καὶ εἰς ἔλασμον παντὸς τοῦ
λαοῦ σου; χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονο-
γενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.]

Μετὰ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὸ θυσιαστήριον λέγει ὁ ἱερεὺς.

VIII. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὁ Κύριος εὐλογῆσαι πάντας ἡμᾶς, καὶ ἀγιάσαι ἐπὶ τῇ
εἰσόδῳ καὶ ἱερουργίᾳ τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων,

1) Fabr. καὶ κατ.

Cap. VI. Responsorium Diaconi. Ueinde canit Diaconus in ingressu Hymnum ὁ μονογενῆς, Ne alio iudice, meliorem Concilio Ephesino: quippe qui Nestorianam plane spectat haeresin.

καὶ τὰς μακαρίας ψυχὰς ἀναπαύων μετὰ ἁγίων καὶ δικαίων,
τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ φιλανθρωπία, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἔπειτα λέγει ὁ διάκονος συναπτῆν.¹⁾

IX. Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης καὶ Θεοῦ φιλανθρωπίας καὶ
σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ἐνώσεως
πασῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, τοῦ Κυρίου δεη-
θῶμεν.

Ἐπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ συγχωρήσεως τῶν πλημ-
μελημάτων ἡμῶν, καὶ τοῦ ῥοσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλί-

1) Collectam.

Cap. IX. Ante orationem: ὑπὲρ τῆς εἰρ. κτλ. inserit R. petitionem pro salute et auxilio sanctissimorum patrum et sanctissimi Patriarchae, universi Cleri et Christum amantis populi, et his precibus adnectit editum: ὑπὲρ ἀφέσεως — δεηθῶμεν. Sequitur commemoratio B. Mariae, Ioannis Baptistae, Apostolorum, Prophetarum et omnium Sanctorum „ut ipsorum precibus et intercessionibus nos misericordiam consequamur.“ Populus Kyrie ter. M., ut diximus, initio mutilus item mentionem facit B. Virginis, Apostolorum, Martyrum etc. S. Stephani — καὶ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβου καὶ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου. Oratione completa dicit Sacerdos orationem Trisagii.

Nea'sias Tetral. Lit. p. 230 sq. Quatuor hymnis liturgiis utitur ecclesia orientalis: nempe, angelico, ter sancto, cherubico, triumphali: quamvis saepissime inter se haec voces confundantur. Hymnus angelicus is est, qui apud nos Gloria in excelsis dicitur. At vero in missarum sollemnitate eo non utitur ecclesia Constantinopolitana: utitur autem liturgia Apostolorum Nestoriana. Ter sanctus is est, ad quem iam pervenimus. De eius institutione haec Theophanes: Ἐπὶ τοῦτο τοῦ ἐν ἁγίοις Προκλου (idem est qui adversus Nestorium veram B. V. M. θεοτοκίαν tam magnifice defendit) σεισμῶν γεγονάσι μεγάλοι ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τέσσαρας μῆνας... ἐν μὲν οὖν κυμειομένης τῆς γῆς, καὶ πατὴρ τοῦ λαοῦ κρᾶζοντος τὸ Κύριε Ἐλέησον, ἔκτενῶς, περὶ ὧραν τρίτην, ἄφνω, πάντων ὁρώντων, συνέβη ὑπὸ θείας δυνάμεως ἀρῆθῆναι τὰ νεανίσκων εἰς τὸν ἄερα, καὶ ἀκοῦσαι θείας φωνῆς παρανοούσης αὐτὸν ἀναγγεῖλαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ λαῷ λιτανεύειν οὕτως: Ἄγνος ὁ Θεός, κτλ. Hic non de miraculo, quasi quod per se incredibile sit, quaesitio est: sed doctioribus persuasum est vetustiorum tempore S. Procli hunc hymnum esse. Unum argumentum instat sit ostensum. S. Proclus Byzantinum tenuit thronum ab anno 434 usque ad annum 447: quo coelesia regna migravit: ideoque intra hoc tempus miraculum accidisse necesse est. At in concilio Chalcedonensi, quod A. D. 451 habilitum est, exclamatio haec, tanquam notissima, a patribus, sessione prima, inter caeteras, effluxisse fertur. Forsitan ab apostolicis temporibus originem ducens, non nisi sub S. Proclo, in liturgiam receptus est hymnus. Qui de hoc plura vult, is praefationem adeat V. V. Michaelis Le Quien in tractatum S. Ioannis Damasceni de hymno trisagio (Tom. I. 478).

Iacobitae addunt Trisagio: qui crucifixus est pro nobis, copis additionis auctorem fuisse dicunt Petrum Gnapheum, Monophysitam et Antiochiae sedis invasorem.

ψεως, ὀργῆς, κινδύνου, καὶ ἀνάγκης, καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἔττα οἱ ψάλλται τὸν τρισάγιον ψάλλουσιν ὕμνον.

Ἄγιος ὁ Θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

Καὶ ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται ἐπικλινόμενος.

X. Ολιτίρμον καὶ ἐλεῆμον, μακρόθυμε καὶ πολυέλεε καὶ ἀληθινὲ Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ ἐτοίμου κατοικητηρίου σου, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν τῶν σῶν ἱκετῶν, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πειρασμοῦ διαβολικοῦ τε καὶ ἀνθρωπίνου, καὶ μὴ ἀποστήσης ἀφ' ἡμῶν τὴν σὴν βοήθειαν, μηδὲ βαρυτέρας τῆς ἡμετέρας θυνάμεως παιδείας ἐπαγάγῃς ἡμῖν· ἡμεῖς γὰρ οὐχ ἱκανοὶ πρὸς τὸ νικᾶν τὰ ἀντιπίπτοντα· σὺ δὲ δυνατὸς εἶ, Κύριε, εἰς τὸ σῶζειν ἐκ πάντων τῶν ἐναντιωμάτων. σώσον ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐκ τῶν δυσχερῶν τοῦ κόσμου τούτου κατὰ τὴν χρησιότητά σου, ὅπως εἰσελθόντες ἐν καθαρᾷ συνειδήσει πρὸς τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον, τον μακάριον, καὶ τρισάγιον ὕμνον σὺν ταῖς ἐπουρανίαις θυνάμεσιν, ἀκατακρίτως ἀναπέμπωμέν σοι· καὶ τὴν εὐάρεστον σοι καὶ θεῖαν ἐπιτελέσαντες λειτουργίαν, καταξιοθῶμεν τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Ἐκφώνησις.¹⁾

Ὅτι ἅγιος εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐν ἁγίοις κατοικεῖς καὶ ἐπαναπαύῃ, καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

XI. Εὐλόγη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματι σου.

Ὁ ψάλλται.

Ἀλληλουῖα.

1) Ἐκφώνησις, ἐκφώνως ea significat, quae alta voce dicenda sunt.

Cap. X. M. et R. continent orationem et ἐκφώνησιν, aliis tamen desinentem: — ἀναπέμπομεν· Incipit Lector. Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis miserere nobis. Dicitur ter. Gloria Patri etc. Sancta Trinitas miserere nobis.

Cap. XI. Editus ex antiquarum chartarum more admodum brevis est in eo capite quod pertinet ad lectionem scripturarum. M. Post pacem cantat Psalms τὸ προκειμένον

Εἶτα ἀναγινώσκεται διεξοδικάτατα 1) τὰ ἱερὰ λόγια τῆς παλαιᾶς διαθήκης καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ἀποδείκνυται ἡ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις, τὰ τε πάθη καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, ἡ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνοδος, καὶ πάλιν ἡ δευτέρα αὐτοῦ μετὰ δόξης παρουσία· καὶ τοῦτο γίνεται καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ ἱερουργίᾳ.

Μετὰ δὲ τὸ ἀναγνῶσαι καὶ διδάξαι λέγει ὁ διάκονος·

XII. Εἰπωμεν πάντες, Κύριε ἐλέησον.

Κύριε παντοκράτορ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, δεόμεθά σου, ἐπάκουσον.

Ἐπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ἐνώσεως πασῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

1) Fusissime. Augusti: Der Reihenfolge nach.

i. e. versiculos praevious, qui praecinuntur ante Epistolam. Sequitur Apostolus Alleluia, ὡχὴ εἰς τὸ θυμίσματα τοῦ Ἀλληλουῖα, εὐχὴ πρὸ τοῦ εὐαγγελίου: Σοὶ εὐχαριστοῦμεν κύριε τῷ ἔξαντελιαντι ἡμῖν φῶς ἐκ σκότους καὶ ἀποκαλύψαντι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν εἰς κατανόησιν τῶν θαυμασίων σου καὶ ἀνοίξαντι τὸ στόμα ἡμῶν εἰς ἐξομολόγησιν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, μελέτην δὲ τῶν σῶν ἐντολῶν. Αὐτὸς καὶ νῦν Δέσποτα πρόςδεξαι τὴν προσευχὴν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ εὐχαρίστων δούλων σου καὶ μὴ ὑπερίδης τὴν δεήσιν ἡμῶν ἀλλὰ καὶ τὴν σὴν μεγαλοπρέπειαν φύλαξον ἡμῖν καὶ τοὺς συνελθόντας καὶ συνευχομένους ἡμῖν καὶ ἐναύγασσον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τὸν φωτισμὸν τῶν θείων λογίων τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου. Deinceps preces, quas editus habet c. 12 ad Kyrie usque. Sacerdos: ἔλλαμνον ἐν ταῖς καρδίαις etc. ut in Liturgia S. Basilii addita clausula: σὺ γὰρ εἶ etc. ut c. 13. Archidiaconus. Ὁρθοί. Ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου. Sacerdos. εἰρήνη πᾶσιν. Diaconus. ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

R. Post Pacem dicunt Lectores Propsalma, et Epistolam et Stichologiam. Excipiant eam Deprecatio usque ad ἱκετεύομέν σε incl. Oratio Thymiasmatis ante Evangelium: Tibi Domine Deus noster etc. Sequitur alia collecta ante divinum Evangelium: Fac ut in cordibus nostris, ut in M. desinens ita: σὺ γὰρ εἶ ὁ εὐαγγελισμὸς ut c. 13 Archidiaconus. Recti audiamus sanctum Ev. Sacerdos. Pax omnibus. Archidiac. Attendamus sanctae lectioni. Et post Ev. dicat Sacerdos. Pax tibi. Populus. Gloria tibi Domine.

Cap. XII. M. praeter supra scriptas preces fundit pro Clero et populo, ὑπὲρ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου ἡμῶν βασιλέως, παντὸς τοῦ παλατίου καὶ τοῦ στρατοπέδου καὶ νίκης αὐτῶν, pro sancta Christi civitate, pro civitate imperiali. Petitionem: ὑψωσαν κέρας hac ratione persequitur: — σταυροῦ, τῇ χάριτι τῆς τριημέρου καὶ φωτοφορούσης ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεως, πρεσβείας τοῦ πανάγου εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου. Ἰκετεύομεν etc. — Et completo Evangelio dicit Diaconus: σχολάσωμεν ἔκτενως: τοῦ κυρίου δεηθῶμεν et sequitur ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου ab alia deprecationis pars, iterum mutata, ut videtur ab edito diversa.

Ἐπὲρ σωτηρίας καὶ ἀντιλήψεως παντὸς τοῦ φιλοχρόστου λαοῦ, δεόμεθά σου ἐπάκουσον.

Ἐπὲρ τοῦ θυσοθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης, αἰχμαλωσίας, πικροῦ θανάτου, καὶ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν, δεόμεθά σου ἐπάκουσον.

Ἐπὲρ τοῦ περισιῶτος λαοῦ καὶ ἀπεκδεχομένου τὸ παρὰ σοῦ πλούσιον καὶ μέγα ἔλεος, ἱκετεύομέν σε, σπλαγγνίσθητι καὶ ἐλέησον.

Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου.

Ἐπίσκειψαι τὸν κόσμον σου ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς.

Ἐψωσον κέρας Χριστιανῶν τῇ δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

Ἰκετεύομέν σε πολυέλεε Κύριε, ἐπάκουσον ἡμῶν δεομένων σου, καὶ ἐλέησον.

Ὁ λαὸς ἐκ τρίτου.

Κύριε ἐλέησον.

Ὁ διάκονος.

Ἐπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ συγχωρήσεως πλημμελημάτων, καὶ τοῦ θυσοθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου, καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν, καὶ ἀναμάρτητον οἱ πάντες παρὰ τοῦ Κυρίου διελθεῖν αἰτησώμεθα.

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγόν, φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ τῶν πλημμελημάτων ἡμῶν, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὑγείᾳ ἐκτελέσαι, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, καὶ καλὴν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ καὶ φρίκτου βήματος τοῦ Χριστοῦ, αἰτησώμεθα.

R. Post Ev. Diaconus dicit. Vocemus intente. In pace Dominum oremus. Sequuntur petitiones: ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης et ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, quae occurrit in edito c. 12 et dein in Missa Fidelium c. 22. Adnectit preces alias, in edito non obvias.

Voce: καὶ διδάξει Liturgia sermonem innuit, cuius in aliis officiis nulla occurrit mentio.

Ὁ ἱερεύς.

XIII. Σὺ γὰρ εἶ, ὁ εὐαγγελισμὸς καὶ ὁ φωτισμὸς, σωτὴρ καὶ φύλαξ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, ὁ Θεὸς καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, νῦν καὶ αἰεὶ.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεύς.

[Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἀγίων καὶ δικαίων, μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα.]

Ὁ λαός.

Σοὶ Κύριε.

Ὁ ἱερεύς.

Ὁ ἐνηχῆσας ἡμᾶς Θεὸς τὰ θεῖά σου λόγια καὶ σωτήρια, φώτισον τὰς ψυχὰς ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν εἰς τὴν τῶν προλεχθέντων κατάληψιν, ὡς μὴ μόνον ἀκροατὰς ὀφθῆναι τῶν πνευματικῶν,¹⁾ ἀλλὰ καὶ ποιητὰς πράξεων ἀγαθῶν, πίστιν μετερχομένους ἀνύπουλον, βίον ἀμεμπτον, πολιτείαν ἀνέγκλητον.

Ἐκφώνησις.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὸν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεύς.

XV. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν.

Ὁ λαός.

Σοὶ Κύριε.

1) Fabr. πνευματικῶν ἀσμάτων. Nealio sapit vox ἑσμάτων additamentum.

Cap. XIII. In M. lacuna usque ad expulsionem Catechumenorum. R. deprecationi proxime iungit collectam: ὁ ἐνηχῆσας etc., porro ad calcem usque cap. 16 edito consonus est.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται λέγων.

Δέσποτα ζωοποιὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν χορηγέ, ὁ δοὺς τοῖς ἀνθρώποις τὴν μακαρίαν ἐλπίδα τῆς αἰωνίου ζωῆς, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καταξίωσον ἡμᾶς ἐν ἁγιασμῷ καὶ ταύτην σοι τὴν θείαν ἐπιτελέσαι λειτουργίαν, εἰς ἀπόλαυσιν τῆς μελλούσης μακαριότητος.

Ἐκφώνησις.

Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάντοτε φυλαττόμενοι, καὶ εἰς φῶς ἀληθείας ὀδηγούμενοι, σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπωμεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

XVI. Μὴ τις τῶν κατηχομένων, μὴ τις τῶν ἀμυήτων, μὴ τις τῶν μὴ δυναμένων ἡμῖν συνδεθῆναι· ἀλλήλους ἐπίγνωτε τὰς θύρας· ὄρθοι πάντες. Ἐπι τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ ἱερεὺς εὐχὴν τοῦ θυμιάματος.

Δέσποτα παντοκράτορ, βασιλεῦ τῆς δόξης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, αὐτὸς πάρεσον ἡμῖν ἁγία ταύτη¹⁾

1) Fabr. ἐν τῇ ἀγίᾳ ὄρα ταύτη. Neallus: Plane excidit aliquid. An vero recte suppleant alii ὄρα dubium: cum vel τελετῇ vel ἡμέρᾳ non minus bene locum habere possint.

Cap. XVI. M. — συνδεθῆναι. Μηδεὶς κατὰ τοῦ ἑτέρου λόγον ἢ πονηρίαν ἐχέτω. Ἄφετε καὶ ἀφεθήσεται τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, ἐξομολογήσασθε καὶ μετὰ κατανύξεως συγχωρήσασθε. Αἰτήσασθε μετὰ φόβου καὶ τρόμου — — Desunt nonnulla usque ad Sacerdotem εἰσαγόντα τὰ δῶρα.

Neallus Tetral. Lit. p. 238: Quo tempore haec disciplina desierit, magno ardore dimicatum est. Praecipue vero vir doctissimus et pius, Ioannes Bona, S. R. E. presbyter cardinalis, et V. D. Emmanuel Schelstrate de hac re disputaverunt: nemo tamen doctius quam Ioannes Morinus, qui peculiari libello totam catechumenorum disciplinam diligentissime perscrutatus est. Eius sententia est, omnes catechumenorum ordines, praeter competentes, circ. A. D. 700 sublatos fuisse: „Huius disciplinae“, inquit, „tollendae et extinguendae occasio fuit catechumenorum adultorum penuria: deficientibus enim ethnicis, et differendi baptismatis consuetudine prorsus ex hominum animis deleta, contigit ad baptismum solos infantes offerri.“ Hi ergo tum competentium vices gerebant: et circa hos antiqua viguit consuetudo usque ad annum 1200: observata sunt septem scrutinia, et factis septimo in nocte magni sabbati, vel in vigilia pentecostes, baptisati sunt aliqui ex infantibus hanc in rem reservati, et adulti, si qui erant. Prisca disciplina longius in Oriente perseveravit: partim pro ecclesiae illius ingenio a mutatione abhorrente, partim quia vices paganorum occupabant Saraceni.

Hymnus Cherubicus, ecclesiae occidentali ignotus, temporibus Iustiniani a Cedreono refertur. Neque apud Iacobum neque apud Marcum exscriptus est, at occurrit in officio Chrysostomi.

ἐπικαλουμένοις σε· καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ αἰσχύνῃς παραπτωμάτων· κάθαρτον ἡμῶν τὸν νοῦν καὶ τὰ φρονήματα ἀπὸ μιαιφῶν ἐπιθυμιῶν καὶ κοσμικῆς ἀπάτης καὶ πάσης διαβολικῆς ἐνεργείας· καὶ πρόσδεξαι ἐκ χειρὸς ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὸ θυμίαμα τοῦτο, ὡς προσεδέξω τὴν προσφορὰν Ἄβελ καὶ Νῶε καὶ Ἀαρῶν καὶ Σαμουὴλ, καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων, θυόμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, καὶ σώζων εἰς τὸ πάντοτε εὐαρεστεῖν καὶ προσκυνεῖν καὶ δοξάζειν σε τὸν Πατέρα καὶ τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Καὶ ἄρχονται οἱ ἀναγνώσται τοῦ χειρουβικοῦ.

Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία, καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου, καὶ μηδὲν γῆινον ἐν ἑαυτῇ λογιζέσθω· ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν προέρχεται σφαγιασθῆναι καὶ δοθῆναι εἰς βρώσιν τοῖς πιστοῖς· προηγοῦνται δὲ τούτου οἱ χοροὶ τῶν ἀγγέλων μετὰ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὰ πολύμματα χειρουβίμ, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ τὰς ὕψεις καλύπτοντα, καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον ἀλληλουΐα, ἀλληλουΐα, ἀλληλουΐα.

XVII. Ὁ ἱερεὺς εἰσάγων τὰ ἅγια δῶρα λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην.

Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον τὴν τροφήν τοῦ παντὸς κόσμου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἑξαποστείλας, σωτήρα, καὶ λυτρωτὴν, καὶ εὐεργέτην, εὐλογοῦντα,

Cap. XVII. XVIII. M. καὶ προσέρχονται τὰ ἅγια. Οἱ τὰ χειρουβίμ. (Cantus a Choro canendus.) Ὅτε δὲ τεθέσται ἐν τῷ θυθιαστηρίῳ εὐχεται ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τῆς προθέσεως: Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν κτλ. ut supra. Sequitur oratio super thymiamate: Ἄεστοπα παντοκράτορ βασιλεὺ τῆς δόξης. Dein εὐχὴ λεγομένη· προσερχομένων τῶν ἁγίων, τοῦ ἁγίου Διονυσίου: τὸ φρικτὸν σου κύριε καταλαβόντες δάπεδον θαμβούμεθα τῷ προσώπῳ τῇ λαμπρῇ σου τραπέζῃ προσερχόμενοι· καὶ πέλας τοῦ φοβεροῦ σου γινόμενοι βήματος κλονούμεθα τῷ παλμῷ τὰ μέλη βραττόμενοι, ἀνέφικτον θῦμα προσάγοντες. Τίς γὰρ γηγενῶν προσηλωμένος τοῖς πάθεσιν, ἄξιος τηλικούτων μυστηρίων ἐξάψασθαι δύναται; Ἀφάρεται γὰρ τὴν παρῶσιαν τὸ τῆς φύσεως ἄσπιτον καὶ συνειδήσεις ἐναγίς τῷ νῷ κατεργάζεται· καὶ σκότος ἐπάγει τῷ βλέμματι ἄσπεμος πολιτεία καὶ βίος ἐπίμονος ὄθεν δεδοίκαμεν καὶ τῷ φόβῳ κλονούμεθα· μήτε ὡς ἀναξίως τῶν δώρων ἀψάμενοι τρέψωμεν καθ' ἑαυτῶν τὴν θείαν ἐκδίκησιν. Διὸ καθικετεύομεν τὴν φιλανθρωπίαν σου· δὸς ἡμῖν ἁγιοπρεπῶς τῶν ἁγίων σου μυστηρίων ἀπάρξασθαι· ἐνδυνάμωσον ἡμᾶς δέσποτα ψυχῇ καὶ σώματι καὶ χάρισαι ἡμῖν ἀμώμως ἱερουρηγῆσαι τῇ σῇ ἀρρήτῳ δυνάμει. Πάντα γὰρ διὰ σοῦ εἰσὶν καὶ πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα τιμὴ καὶ μεγαλοπρέπεια τῷ πατρὶ etc. Et alia oratio. Οὐδέεις ἄξιος quae habetur in Liturgiis Basilii et Chryso-

καὶ ἀγιάζοντα ἡμᾶς, αὐτὸς εὐλόγησον τὴν πρόθεσιν ταύτην, καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον· μνημόνευσον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, τῶν προσενηγκάντων, καὶ δι' οὓς προσήγαγον· καὶ ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τῶν θείων σου μυστηρίων· ὅτι ἡγιασται καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ εὐλογῶν καὶ ἀγιάζων πάντας ἡμᾶς ἐπὶ τῇ προθέσει τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων, καὶ τὰς μακαρίας ψυχὰς ἀναπαύων μετὰ ἁγίων καὶ δικαίων, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος.

XVIII. [Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν.

Ἀρχεται ὁ ἱερεὺς.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ ἕξῃς τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.]

Ἐπειτα ἐπεύχεται κλίνας τὸν ἀνχένα.

XIX. Ὁ πάντων Θεὸς καὶ Δεσπότης, ἀξιῶς ἡμᾶς ἀπέργασαι τῆς ἄρας ταύτης τοὺς ἀναξίους φιλόανθρωπε· ἵνα κα-

κomi. Deinde Archidiac. Ἐν σοφίᾳ Θεοῦ πρόσχωμεν. Et incipit Sacerdos. πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν κτλ.

R. Post Alleluia Hymnus: Nos qui Cherubim mystice representamus etc. Oratio quae dicitur dum procedunt Sancta ex S. Dionysio Areopagita: τὸ φρικτόν σου κτλ. Depositisque donis in sancta mensa mysticoque hymno per populum finito facit Sacerdos orationem propositionis: ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν κτλ. ut c. 17 et εὐλογητὸς ὁ Θεός κτλ. ut c. 17. Diaconus. Sapienter attendamus. Populus. Credo in unum Deum. Sacerdos orat apud se ipsum: Οὐδέλς ἄξιός κτλ. ut in Liturgia Chrysostomi.

Ioannes Maro in Comment. c. 21. Absoluto introitus ordine Sacerdos incipit ac dicit: Credimus in unum Deum etc. Sciendum est, quod ab Apostolorum tempore ad Constantinum imperatorem ab incensi ac introitus ordine nihil dicebatur, sed a liturgia Sacerdos inchoabat. Synodus vero 318 magna, quae hoc Symbolum edidit, ipsa et illud, iuxta nonnullorum sententiam recitari ante introitum Liturgiae immediate post Evangelii lectionem praecepit, utque fideles una cum Sacerdote ipsum dicerent.

Cap. XIX. Habent collectam M. et R. Ab hac collecta teste Marone vel

Θαρεύοντες παντὸς δόλου καὶ πάσης ὑποκρίσεως, ἐνωθῶμεν ἀλλήλοις τῷ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ, βεβαιούμενοι τῷ τῆς σῆς Θεογνωσίας ἀγιασμῷ, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἰ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

XX. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν εὐλαβῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ κατανύξεως.¹⁾ Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι Θεὸς εἰρήνης, ἐλέους, ἀγάπης, οἰκτιρῶν, καὶ φιλοφροσύνης ὑπάρχεις σὺ, καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον νῦν καὶ ἀεὶ.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν.

Ὁ ἱερεὺς ἐπικλινόμενος λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην.

XXI. Ὁ μόνος Κύριος καὶ ἐλεήμων Θεὸς, τοῖς κλίνουσι τοὺς ἑαυτῶν ἀνέχνας ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Θυσιαστηρίου, καὶ ἐπιζητοῦσι τὰς παρὰ σοῦ πνευματικὰς δωρεὰς, ἐξαπόστειλον τὴν χάριν σου τὴν ἀγαθὴν, καὶ εὐλόγησον πάντα ἡμᾶς ἐν

1) Male Assemanus κατανύξεως. Κατάνυξις = compunctio cordis. cf. c. 27.

Dionysio orditur Missa Iacobi. Cognoscas igitur et animadvertas, quod maximi momenti et ponderis est: primo omnibus quae huic orationi praecedant deesse traditionem apostolicam, dein antiquos Christianos cum ad apostolos in universum tum ad Iacobum retulisse spectantia proxime ad eucharistiam. Itaque firmatur disputatio nostra de cultus Christiani primordiis p. 8 sq.

Occurrit oratio: Deus omnium Domine etc. in Liturgia S. Basilii Coptica, superscriptum est: Oratio Pacis Iacobi Apostoli.

Cap. XX. Consentiant M. et R.

Cap. XXI. Iterum non differant M. et R.

πάση εὐλογία πνευματικῇ καὶ ἀναφαιρέτω, ὃ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ ταπεινὰ ἐφορῶν.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι ἀνετιδὸν καὶ προσκυνητὸν καὶ ὑπερένδοξον ὑπάρχει τὸ πανάγιον ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος.

Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὁ Κύριος εὐλογήσει καὶ συνδιακονήσει πᾶσιν ἡμῖν τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ φιλανθρωπία.

Καὶ πάλιν.

Ὁ Κύριος εὐλογήσει, καὶ ἀξίους ποιήσει τῆς παραστάσεως τοῦ ἁγίου Θυσιαστηρίου, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Καὶ πάλιν.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ εὐλογῶν καὶ ἁγιάζων πάντας ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παραστάσει καὶ ἱερουργίᾳ τῶν ἀχράντων αὐτοῦ μυστηρίων, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ διάκονος ποιεῖ καθολικὴν συναπτὴν.

XXII. Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον.

Ὁ διάκονος.

Σῶσον, ἐλέησον, οἰκτείρησον, καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς τῇ σῆι χάριτι.

Cap. XXII. M. Archid. orat συναπτὴν καθολικὴν. Rogationi pro pace totius orbis addit alias pro Clero, Imperatore, sancta Cbristi civitate, civitate imperiali. Post sequitur magna lacuna, deinde leguntur ut supra rogationes: ὑπὲρ πλεόντων· ὑπὲρ τῶν ἐν γῆρα· ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενείᾳ· ὑπὲρ ἀφρέσεως· ὑπὲρ εὐκρασίας· ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων· — ὑπὲρ μνήμης, ἀνέσεως καὶ ἀναπαύσεως τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν τῶν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ πρωτεπισκόπου, ἀρχιεπισκόπων μέχρι Νικολάου καὶ Ἡλίας καὶ Βενεδίκτου καὶ Ἀγαπίου καὶ Ὁρέστου καὶ λοιπῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν. Caeterae rogationes sunt eaedem quae in vulgata liturgia, licet ordine paululum immutato. Deinde Diaconus. Καὶ ὑπὲρ τῶν προκειμένων. Populus. Kyrie.

R. facit cum edito; in B. Virginis et Sanctorum memoria nominatur Ioannes Baptista, Stephanus protomartyr, Moses, Aaron, Elias, Elisa, Samuel, David, Daniel. Populus. Kyrie. Dein ὑπὲρ προκειμένων ut in edito.

Ἵπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης καὶ Θεοῦ φιλανθρωπίας καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ἐνώσεως πασῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν ταῖς ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, μεμνημένων τῶν πενήτων, χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, ξένων καὶ ἐπιδοσμένων καὶ τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν ὥστε μνημονεῦειν αὐτῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τῶν ἐν γῆρα καὶ ἀδυναμία ὄντων, νοσοῦντων, καμνόντων, καὶ τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένων, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ταχείας ἰάσεως καὶ σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

[Ἵπὲρ τῶν ἐν παρθενία, καὶ ἀγνείᾳ, καὶ ἀσκήσει, καὶ ἐν σεμνῷ γάμῳ διαγόντων, καὶ τῶν ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς ἀγωνιζομένων ὁσίων πατέρων τε καὶ ἀδελφῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.]

Ἵπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, ξενιτευόντων Χριστιανῶν, καὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίαις, καὶ ἐξορίαις, καὶ ἐν φυλακαῖς, καὶ πικραῖς δουλείαις ὄντων ἀδελφῶν ἡμῶν, εἰρηρικῆς ἐπανόδου αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, καὶ συγχωρήσεως πλημμελημάτων ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἠυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου, καὶ ἀνάγκης, καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, ὄμβρων εἰρηρικῶν, δρόσων ἀγαθῶν, καρπῶν εὐφορίας, τελείας εὐετηρίας, καὶ ὑπὲρ τοῦ στεφάνου τοῦ ἐνιαυτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τῶν παρόντων καὶ συνευχομένων ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ ὥρᾳ καὶ ἐν παντὶ καιρῷ πατέρων τε καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, σπουδῆς, καμάτου, καὶ προθυμίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὑπὲρ πάσης ψυχῆς Χριστιανῆς θλιβομένης καὶ καταπονουμένης, ἐλέους καὶ βοηθείας Θεοῦ ἐπιδομένης, καὶ ἐπιστροφῆς τῶν πεπλανημένων, ὑγιείας τῶν ἀσθενούντων, καὶ ἀναρρώσεως τῶν αἰχμαλώτων, ἀναπαύσεως τῶν προκεκοιμημένων πατέρων τε καὶ ἀδελφῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τοῦ εἰσακουσθῆναι καὶ εὐπρόσδεκτον γενέσθαι τὴν δέησιν ἡμῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ καταπεμφθῆναι

ἡμῖν πλούσια τὰ ἐλέη καὶ τοὺς οἰκτιροὺς αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

[Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερενδόξου, εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ δικαίων μνημονεύσωμεν, ὅπως εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις αὐτῶν οἱ πάντες ἐλεηθῶμεν.]

Καὶ ὑπὲρ τῶν προκειμένων τιμίων, ἐπουρανίων, ἀρρήτων, ἀχράντων, ἐνδόξων, φοβερῶν, φρικτῶν, θείων δώρων, καὶ σωτηρίας τοῦ παρεστῶτος καὶ προσφέροντος αὐτὰ ἱερέως, Κύριον τὸν Θεὸν ἱκετεύσωμεν.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον.

Ἐκ τρίτου.

Ἐἴτα σφραγίζε¹⁾ τὰ δῶρα ὁ ἱερεὺς, καὶ ἰστάμενος λέγει καθ' ἑαυτὸν οὕτως.

XXIII. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ἐκ τρίτου.

Κύριε τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις, καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσίν σου.

Ἐκ τρίτου.

Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνεσεώς σου, Κύριε, ὅπως ἔμνησω τὴν δόξαν σου; ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρεπιάν σου.

Ἐκ τρίτου.

Τοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. Καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀμήν. Καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ἐπικλινόμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν, λέγει.

XXIV. Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοὶ, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό.

1) signat signo crucis.

Cap. XXIII. XXIV. M. Sacerdos alta voce: ἐλέει καὶ οἰκτιροῖς κτλ. Atque iterum labia signat ter κύριε τὰ χεῖλη ut supra. Et iterum signat dona dicens ter: τοῦ πατρὸς κτλ. Et inclinatus orat apud semet ipsam: ὁ ἐπισκεψάμενος ut supra.

R. in utroque capite non admodum discedit ab edito. Spiritus obumbrabit tibi: memor sit Dominus nostrorum in regno caelorum perpetuo, nunc et semper. Oratio ὁ ἐπισκεψάμενος diserte vocatur collecta oblationis S. Iacobi.

Oratio ὁ ἐπισκεψάμενος legitur in Lit. Gregorii Graeco-Coptica et quidem in principio partis proanaphoricae, ἐν ἐλέει — κύριε Ἰησοῦ Χριστέ — ἡμῖν τοῖς τ. — παρασιῆται τῷ ἁγ. — φοβεθᾶν, καὶ ἄν. — λαοῦ σου. Ἐπίβλεψον εἰς ἔμε — σαφ-

Καὶ ἀποκρίνονται ἐπικλινομένως. 1)

Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἑψίστου ἐπισκιάσει σοι.

Ἢίτα ὁ ἱερεὺς διεξοδικῶς.

Ὁ ἐπισκεψάμενος ἡμᾶς ἐν ἐλέοις καὶ οἰκτιρμοῖς, δέσποτα Κύριε, καὶ χαρισάμενος παθήσῃαν ἡμῖν τοῖς ταπεινοῖς καὶ ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀναξίοις σου δούλοις, παρεστάναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσφέρειν σοι τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἄγνοημάτων, ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ τὸν ἀχρεῖον δοῦλόν σου, καὶ ἐξάλειψον τὰ παραπτώματα διὰ τὴν σὴν εὐσπλαγγίαν· καὶ καθάρισόν μου τὰ χεῖλη καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· καὶ ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ πάντα λογισμὸν ἀσχρόν τε καὶ ἀσίμετον, καὶ ἰκάνωσόν με τῇ δυνάμει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος εἰς τὴν λειτουργίαν ταύτην· καὶ πρόσδεξάι με διὰ τὴν ἀγαθότητά σου, προσεγγίζοντα τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ· καὶ εὐδόκησον, Κύριε, δεκτὰ γενέσθαι τὰ προσαγόμενα ταῦτα δῶρα διὰ τῶν ἡμετέρων χειρῶν, συγκαταβαίνων ταῖς ἐμαῖς ἀσθενείαις, καὶ μὴ ἀποθρήνησ με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, μηδὲ βδελύξῃ τὴν ἐμὴν ἀναξιότητα, ἀλλ' ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα ἐλέός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου παρένεγκε τὰ ἀνομήματά μου, ἵνα ἀκατακρίτως προσελθὼν κατενώπιον τῆς δόξης σου, καταξιωθῶ τῆς σκέπης τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ μὴ ὡς δοῦλος ἁμαρτίας ἀποδόκιμος γένωμαι, ἀλλ' ὡς δοῦλος σὸς εὖρω χάριν καὶ ἔλεος καὶ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι· καὶ Δέσποτα παντοκράτορ, παντοδύναμε Κύριε, εἰσάκουσον τῆς δεήσεώς μου· σὺ γὰρ εἶ ὁ τὰ πάντα ἐνεργῶν ἐν πᾶσι, καὶ τὴν παρὰ σοῦ πάντες ἐπιζητοῦμεν ἐπὶ πᾶσι βοήθειάν τε καὶ ἀντίληψιν, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου Πνεύματος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

1) Fabric. omittit vocem ἐπικλινομένως.

κός τε καὶ — ἁγίασόν με τῇ δυν. τοῦ ἁγίου σου — διὰ τὴν σὴν ἁγ. — τὰ μέλλοντα προσαγόμενά σοι δῶρα — μὴ βδελύξῃς με — ἐλέησόν με ὁ θεὸς κατὰ — τὸ ἀνόημα. — σκεπῆς σου καὶ τῆς — δοῦλος ὃς εὖρω — ἁμαρτιῶν ἐν τῷ — ἐπάκουσον τῆς — φιλόανθρωπος εἶ καὶ δέδοξασμένος ὑπάρχεις Ἰησοῦ ὁ θεὸς ἡμῶν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεί.

XXV. Ὁ Θεὸς ὁ διὰ πολλὴν καὶ ἄφατον φιλανθρωπίαν ἐξαποστείλας τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα τὸ πεπλανημένον ἐπαναστρέψῃ πρόβατον, μὴ ἀποστραφῆς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐγχειροῦντάς σου τῇ φοβερᾷ ταύτῃ καὶ ἀναιμάκῃ θυσίᾳ· οὐ γὰρ ἐπὶ ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν πεποιθότες ἐσμέν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἔλεει σου τῷ ἀγαθῷ, δι' οὗ τὸ γένος ἡμῶν περιποιῆ· ἰκετεύομεν καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, ἵνα μὴ γένηται εἰς κατάκριμα τῷ λαῷ σου τὸ οἰκονομηθὲν ἡμῖν τοῦτο πρὸς σωτηρίαν μυστήριον, ἀλλ' εἰς ἐξάλειψιν ἁμαρτιῶν, εἰς ἀνανέωσιν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς εὐαρέστησίν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐν ἔλεει καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

XXVI. Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ κτίσας¹⁾ καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν,²⁾ ὁ ὑποδείξας ἡμῖν ὁδὸν εἰς σωτηρίαν, ὁ χαρισάμενος ἡμῖν οὐρανίων μυστηρίων ἀποκάλυψιν, καὶ θέμενος ἡμᾶς εἰς τὴν διακονίαν ταύτην ἐν τῇ δυνάμει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος, εὐδόκησον, δέσποτα, γενέσθαι ἡμᾶς διακόνους τῆς κακίης σου διαθήκης, λειτουργοὺς τῶν ἀχράντων σου μυστηρίων· καὶ πρόσδεξαι ἡμᾶς προσεγγίζοντας τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα τοῦ προσφέρειν σοι δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων· καὶ δὸς ἡμῖν, Κύριε, μετὰ παντὸς φόβου καὶ συνειδήσεως καθαρᾶς προσκομίσαι σοι τὴν πνευμα-

1) Fabric. κτίσας ἡμᾶς. 2) Fabr. ζωὴν ταύτην.

Cap. XXV. Habent M. et R. Legitur εὐχὴ τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου Ἰακώβου in Liturgia S. Basilii Alexandrino-Graeca. Variat in nonnullis scriptura: ἄφατον σου — ἵνα πεπλ. — σοὶ τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναιμάκτον θυσίαν — ἰκετεύομεν τὴν σὴν ἀγ. — εὐαρέστησιν σὴν. Πατὴρ καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου σου πνεύματος. Oratio Iacobi antiquior est Concilio Nicaeno et Constantinopolitano: Alexandrini mutarunt conclusionem post annum 389.

Cap. XXVI. M. orationem appellat tertiam S. Basilii. Exstat in R. Memoratu dignum est, etiam in Liturgia S. Basilii Alexandrina vocari εὐχὴ ἀσπασμοῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Observa lectionis varietatem. κτίσας ἡμᾶς — ζωὴν ταύτην — σὺ εἶ ὁ θέμενος — δυνάμει τοῦ πνεύματος — εὐδόκησον δὴ κύριε τοῦ γ. — τῶν ἁγίων σου μ. ἵνα ἄξιοι γ. — ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγ. — δὸς ἡμῖν μετὰ — εὐωδίας ἀντ. — χάριν τοῦ ἁγίου σου π. — προσεδέξω ἐκ τῶν ἁγίων σου ἀποστόλων τὴν ἀλ. ταύτην λατρείαν — χρηστ. σου κύριε — δὸς γ. εὐπροσδεκτὰ, ἡγιασμένα — ἐξελασμών — προκοιμηθέντων ψ. — ἀμέμπτως λ. —

τικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν, ἣν προσδεξάμενος εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικατάπεμνον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ παναγίου σου Πνεύματος· καὶ ὁ Θεὸς ἐπίβλησον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπίδε ἐπὶ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν ταύτην, καὶ πρόσδεξαι αὐτήν, ὡς προσεδέξω Ἄβελ τὰ δῶρα, Νῶε τὰς θυσίας, Μωσέως καὶ Ἀαρῶν τὰς ἱερωσύνας, Σαμουὴλ τὰς εἰρηλικὰς, Δαβὶδ τὴν μετάνοιαν, Ζαχαρίου τὸ θυμίαμα· ὡς προσεδέξω ἐκ χειρὸς τῶν ἀποστόλων σου τὴν ἀληθινὴν ταύτην λατρείαν, οὕτω πρόσδεξαι καὶ ἐκ χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐν τῇ χρηστότητί σου· καὶ δὸς γενέσθαι τὴν προσφορὰν ἡμῶν εὐπρόσδεκτον, ἴγριασμένην ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, εἰς ἐξίλασμα τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, καὶ εἰς ἀνάπαισιν τῶν προκεχοιμένων ψυχῶν· ἵνα καὶ ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου, καταξιοθέντες ἀδόλως λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, λάβωμεν τὸν μισθὸν τῶν πιστῶν καὶ φρονίμων οἰκονόμων, καὶ εὐρωμεν χάριν καὶ ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ τῆς ἀνταποδόσεώς σου τῆς δικαίας καὶ ἀγαθῆς.

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος.

XXVII. *Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν παρῆρσιαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων σου, ἣν ἀνεκαίνισας ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ σου· καταξιοθέντες οὖν εἰσελθεῖν εἰς τόπον σκηνώματος δόξης σου, ἔσω τε γενέσθαι τοῦ καταπετάσματος, καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων κατοπεῦσαι, προσπίπτομεν τῇ σῇ ἀγαθότητι· Δέσποτα, ἐλέησαι ἡμᾶς· ἐπειδὴ ἔμφοβοὶ καὶ ἔντρομοὶ ἔσμεν, μέλλοντες παρεστάναι τῷ ἁγίῳ*

Cap. XXVII. M. orationem τοῦ καταπετάσματος habet usque ad verba θυσιαστηρίῳ καὶ προσφέρομεν. Sequitur: καὶ τὰ περιεχόμενα κτλ. Populus: ἔλεον ut supra. Et sacerdos orat: Ἀγαθὲ καὶ φιλόνηρωπε δέσποτα κύριε· ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ διὰ τῆς παρουσίας τοῦ μονογενοῦς τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς ἐλλάμπειας τοῦ παναγίου τοῦ πνεύματος καταξιώσας με τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ἀχρεῖον σου δοῦλον παρεστάναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσφέρειν καὶ λειτουργεῖν τοῖς καινοῖς καὶ ἀχράντοις τῆς διαθήκης σου μυστηρίοις, πόησον μετ' ἐμοῦ σημείον εἰς ἀγαθὸν καὶ ἀξιώσόν με ἐν καθαρῷ συνειδότητι λατρεύειν σοι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. R. consentis cum vulgata editione.

Ioannes Maro Comment. c. 25: Tertia oratio dicitur velaminis, quoniam in eius fine Sacerdos elevat velamen seu anaphoram et in apertum producit mysteria illa, quae oblecta erant.

σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσφέρειν τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων· ἐξαπόστειλον ὁ Θεὸς τὴν χάριν σου τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἀγιάσον ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα· καὶ ἀλλοιώσον ἡμῶν τὰ φρονήματα πρὸς εὐσέβειαν, ἵνα ἐν καθαρῷ συνειδῶτι προσφέρωμέν σοι ἔλεον εἰρήνης, θυσίαν ἀνέσεως.

Ἐκφώνησις.

Ἐλέει καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Στῶμεν εὐλαβῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ κατανύξεως· πρόσχωμεν τῇ ἀγίᾳ ἀναφορᾷ, εἰρήνην τῷ Θεῷ προσφέρειν.

Ὁ λαός.

Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν ἀνέσεως.

Ὁ ἱερεὺς.

Καὶ τὰ περικείμενα τῇ ἱερᾷ ταύτῃ τελετῇ συμβολικῶς ἀμφιάσματα τῶν αἰνιγμάτων ἀνακαλύψας, τηλαυγῶς ἡμῖν ἀνάδειξον· καὶ τὰς νοερὰς ἡμῶν ὄψεις τοῦ ἀπεριλήπτου φωτὸς πλήρωσον, καὶ καθάρας τὴν πτωχείαν ἡμῶν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἀξίαν ἀπέργασαι τῆς φοβερᾶς ταύτης καὶ φορικτῆς παραστάσεως· ὅτι ὑπερεύσπλαγχνος καὶ ἐλεήμων Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.]

Ἔττα ἐκφωνεῖ.

XXVIII. Ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου καὶ Πατρὸς, ἡ χάρις τοῦ Κυρίου καὶ Υἱοῦ, καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος εἶη μετὰ πάντων ἡμῶν.

Cap. XXVIII. M. R. conspirant cum edito.

Syr. Vere dignum, aequum, decens et iustum est nos te collaudare, tibi benedicere, te glorificare, te adorare, tibi gratias agere, factori omnium creaturarum visibilium et in-

Ὁ λαός.

Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεύς.

Ἄνω σχῶμεν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας.

Ὁ λαός.

Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ἐἴτα ἐπέυχεται ὁ ἱερεύς.

Ὡς ἀληθῶς ἄξιόν ἐστι καὶ δίκαιον, πρέπον τε καὶ ὑπερβύλιον, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σὲ δοξολογεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν τῷ πάσης κτίσεως ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου δημιουργ-

visibilium. Extollit vocem. Quem laudant coeli et coeli coelorum: Sol et luna et omne stellarum agmen: terra, mare et omnia quae in eis sunt: Hierusalem coelestis ecclesia primogenitorum, qui in coelo conscripti sunt. Angeli, archangeli, principatus, throni, dominationes, superae potestates, coelestes virtutes, multis oculis praediti Cherubim et sex alis instructi Seraphim, qui duabus alis faciem suam tegunt, duabus pedes, duabus volitant alter ad alteram, triumphalem et magnificentem laudis hymnum incessanter canentes, clamantes et dicentes. Populus. Sanctus.

Partem Missae anaphoricam Nealius History etc. I. p. 493 ita disponit: „In proceeding to a consideration of that portion of the Eucharistic service which intervenes between the commencement of the Anaphora and the Dismissal, — the Liturgy properly so called, — we shall find it convenient to divide it into twenty heads.

The great Eucharistic Prayer.	{	I. The Preface.
		II. The Prayer of the Triumphal Hymn.
		III. The Triumphal Hymn.
		IV. Commemoration of our Lord's Life.
		V. Commemoration of Institution.
The Consecration.	{	VI. Words of Institution of the Bread.
		VII. Words of Institution of the Wine.
		VIII. Oblation of the Body and Blood.
		IX. Introductory Prayer for the Descent of the HOLY GHOST.
		X. Prayer for the Change of Elements.
The great Intercessory Prayer.	{	XI. General Intercession for Quick and Dead.
		XII. Prayer before the Lord's Prayer.
		XIII. The Lord's Prayer.
		XIV. The Embolismus.
The Communion.	{	XV. The Prayer of Inclination.
		XVI. The "Holy Things for Holy Persons", and Elevation of the Host.
		XVII. The Fraction.
		XVIII. The Confession.
		XIX. The Communion.
		XX. The Antidoron: and Prayers of Thanksgiving.

γῶ, τῷ θησαυρῷ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, τῇ πηγῇ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τῷ πάντων Θεῷ καὶ Δεσπότῃ· ὃν ὑμνοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· ἥλιός τε καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἄστρον χορός· γῆ, θάλασσα, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· Ἱερουσαλήμ ἡ ἐπουράνιος πανήγυρις, ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν τοῖς οὐρανοῖς· πνεύματα δικαίων καὶ προφητῶν· ψυχὰι μαρτύρων καὶ ἀποστόλων· ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ τε καὶ ἔξουσiai καὶ δυνάμεις φοβεραὶ, καὶ τὰ χειροβίμ πολυόμματα καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ, ἃ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτει τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἰπτάμενα, κέκραγεν ἕτερον πρὸς ἕτερον ἀκαταπαύστοις στόμασιν, ἀσιγήτοις δοξολογίαις·

Ἐκφώνησις.

Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τῆς μεγαλοπρεποῦς σου δόξης λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἄδοντα, βοῶντα, δοξολογοῦντα, κекραγότα, καὶ λέγοντα·

Ὁ λαός.

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριε σαβαὼθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ὡσαννὰ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννὰ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

Ὁ ἱερεὺς σφραγίζων τὰ δῶρα λέγει.

XXIX. Ἄγιός εἰ, βασιλεῦ τῶν αἰώνων, καὶ πάσης ἀγιωσύνης Κύριος καὶ δωτήρ· ἄγιος καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός,

Cap. XXIX. Non dissident M. R. et textus vulgatus.

Syr. Vere Sanctus es Rex saeculorum et totius Sanctitatis largitor. Sanctus est et filius tuus unigenitus Dominus Deus et salvator noster Iesus Christus. Sanctus est et Spiritus tuus Sanctus, qui omnia scrutatur, etiam profunda tua. Deus Pater, Sanctus et omnipotens, omnia continens, terribilis, bonus cum filio tuo, qui propter figmentum tuum, passionum particeps factus est. Tu enim formato ex terra homini paradisi delicias contulisti et cum ob praeepti tui transgressionem cecidisset, a bonitate tua non est destitutus, sed tamquam misericors pater ipsum corripuisti, per legem vocasti, per Prophetas direxisti: novissime autem ipsam filium tuum unigenitum in mundum, ad renovandam imaginem tuam misisti, qui descendens incarnatus est de Spiritu Sancto ex Sancta Dei genitrice semperque Virgine Maria et cum hominibus conversatus, omnia propter generis nostri salutem sustinuit. Monophysitae in hac oratione sic scripsere. „Sanctus enim es etc. omnipotens omnipotens, terribilis, bonus is qui passionum es particeps.“

ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησας· ἅγιον δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἅγιον, τὸ ἐρευνῶν τὰ πάντα, καὶ τὰ βάθη σου τοῦ Θεοῦ· ἅγιος εἶ, παντοκράτωρ, παντοδύνατε, ἀγαθὲ, φοβερὲ, εὐσπλαγγνε, ὁ συμπαθὴς μάλιστα περὶ τὸ πλάσμα τὸ σὸν· ὁ ποιήσας ἀπὸ γῆς ἄνθρωπον καὶ εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν· ὁ χαρισάμενος αὐτῷ τὴν τοῦ παρθεῖσου ἀπόλαυσιν· παραβάντια δὲ τὴν ἐντολήν σου, καὶ ἐκπεσόντα, τοῦτον οὐ παρείδες, οὐδὲ ἐγκατέλιπες, ἀγαθὲ, ἀλλ' ἐπαίδευσας αὐτὸν ὡς εὐσπλαγγνος πατὴρ, ἐκάλεσας αὐτὸν διὰ νόμου, ἐπαιδαγωγήσας αὐτὸν διὰ τῶν προφητῶν· ὕστερον δὲ αὐτὸν τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξαπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἐλθὼν, τὴν σὴν ἀνανεώσῃ καὶ ἀνεγείρῃ εἰκόνα· ὅς κατελθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθείς ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου [καὶ Θεοτόκου], συναναστραφεῖς τε τοῖς ἀνθρώποις, πάντα ὑπονόμησε πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους ἡμῶν· μέλλων δὲ τὸν ἐκούσιον καὶ ζωποιοὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὁ ἀναμάρτητος ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν καταδέχεσθαι, ἐν τῇ νυκτὶ ἧ παρεδίδοτο, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν παρεδίδου, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας,

XXX. *Εἶτα ὁ ἱερεὺς τῇ χειρὶ τὸν ἄρτον κατασχὼν λέγει.
λαβῶν τὸν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀχράντων*

Nealtus History etc. p. 473: „S. James, without possessing the fulness of S. Basil, is, perhaps, for its length, the most beautiful formula. It agrees in its Greek version with that of S. Chrysostom in the phrase, “In the night in which He was betrayed, or rather surrendered Himself for the life of the world,” and therein differs from every other from. And as this phrase does not occur in the Syrian edition of S. James, nor in any Liturgy of the Syro-Jacobite family, I am disposed to consider it an interpolation from the example of Constantinople. — The Syro-Jacobite forms agree pretty closely with each other. They are usually short, with the exceptions of John of Bessora and S. Basil; generally omitting the words, “In the same night,” (though they are sometimes given, as in S. Julian and S. John.) It is singular that, though reference is made of necessity to the Incarnation, the Monophysite heresy hardly ever manifests itself. In some instances, indeed, the mystery is dwelt on with needless minuteness: as in S. Dionysius; “Conceived, formed, and figured by the HOLY GHOST and of the virgin blood of the holy Virgin, Mary, mother of God,” etc. Much more dignified is the reserve in which S. Ignatius envelopes the subject; “Who was incarnate in an ineffable manner, and was made man, as He willed and knew.” The shortest form is perhaps that of Phloxenus of Hierapolis; “Thou art holy and to be praised, O LORD our GOD, Who didst send Thy SON into the world, and He took a body of the Virgin Mary, and accomplished the dispensation, and saved the work of His hands, not receding from that which was GOD.”

Cap. XXX. Concinnant inter se M. et vulgatus: tamen noli praetermittere quae primo

καὶ ἀμώμων καὶ ἀθανάτων αὐτοῦ χειρῶν, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀναδείξας σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εὐχαριστήσας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκεν ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών,

Λέγουσιν οἱ διάκονοι.

Εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Εἶτα ἐκφωνεῖ.

Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον καὶ διδόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

obitu minuta videntur et nullius momenti: — μετέδωκε τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις. Textus vulgatus servat traditionem apostolorum integram et illibatam: sequioris aetatis membrana non potest, quin sanctos et beatos nuncpet apostolos in formula consecrationis. R. congruit concorditer cum edito.

Syr. Cum autem voluntariam mortem pro nobis peccatoribus, ipso peccati expers suscepturus esset in nocte illa, in qua propter mundi vitam et salutem tradebatur, accepit panem in sanctas, puras et immaculatas manus suas et ostendens tibi Deus Pater gratias egit, benedixit, sanctificavit, fregit, deditque discipulis suis sanctis apostolis dicens: Accipite et manducate ex eo. Hoc est corpus meum quod pro vobis et pro multis frangitur et traditur in remissionem peccatorum et in vitam aeternam. Populus. Amen. Similiter post coenam vinum in calice aqua miscens gratias egit, benedixit, sanctificavit deditque discipulis suis sanctis Apostolis dicens: Accipite et bibite ex eo omnes. Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis et pro multis effunditur et traditur in remissionem peccatorum et in vitam aeternam. Hoc facite in meam commemorationem: quotiescumque enim panem hunc comederitis et de calice hoc biberitis, mortem meam annuntiabitis et resurrectionem meam profitebimini donec veniam.

Syri et Maronitae cum ecclesia Romana iuncti hanc habent Consecrationis formulam: Extollens vocem accipit hostiam et dicit: In die illa, quae praecessit passionem eius accepit pacem in manus suas sanctas et elevatis oculis suis ad Deum patrem suum omnipotentem, Tibi gratias egit, benedixit, sanctificavit et fregit, deditque discipulis suis dicens: Hoc est corpus meum. Et ponit eucharistiam super Discum, genu flectit et accipit Calicem ac dicit: Simili autem modo postquam caenaverunt accepit in manus suas puras parum hunc calicem et gratias tibi egit, benedixit et sanctificavit deditque discipulis suis dicens: Accipite, bibite ex eo omnes, hic est enim calix sanguinis mei novi et aeterni Testamenti, mysterium fidei qui pro vobis et pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

Cyr. Qui cum sponte homo factus in mensura humana crevisset, non tamen gloria sua destitutus est, neque divinitatem suam amisit, sed vel cum incarnatus est, idem erat verbum, sapientia et virtus Dei Patris naturaliter et substantialiter, et formam servi pro salute et vita nostra suscepit. Hic enim ante salutarem suam passionem accepit pacem in sanctas manus suas et benedixit et fregit tradensque discipulis suis dixit: Hoc est corpus meum, quod vos et multos fideles praeparat ad vitam saeculi saeculorum. Po-

Ἔτα λαμβάνει τὸ ποτήριον, καὶ λέγει.

Ῥσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν τὸ ποτήριον, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀναδείξας σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εὐχαριστήσας, ἀγιάσας, εὐλογήσας, πλήσας Πνεύματος ἁγίου, ἔδωκεν ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπὼν, Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχεόμενον, καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὁμολογεῖτε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ.

Λέγουσιν οἱ διάκονοι.

Πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν.

Ὁ λαός.

Τὸν θάνατόν σου, Κύριε, καταγγέλλομεν, καὶ τὴν ἀνάστασίν σου ὁμολογοῦμεν.

Ὁ ἱερεὺς.

XXXI. Μεμνημένοι οὖν καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ τῶν ζωοποιῶν αὐτοῦ παθημάτων, τοῦ σωτηρίου

pulus. Amen. Vino autem et aquae calicem vitae temperans sanctificavit eum tradensque coetui discipulorum suorum dixit: Hic est sanguis meus qui obsignat et confirmat testamentum mortis meae etc.

Cap. XXXI. XXXII. XXXIII. Non observatur codicum varietas.

Syr. Memores igitur nos Domine mortis tuae et a mortuis post triduum resurrectionis nec non et ascensionis tuae in coelum et sessionem ad dexteram patris, sed et secundi tui terribilis et gloriosi adventus cum ad orbem terrae iusto iudicandum veneris et unicuique secundum opera sua retribuieris: offerimus tibi hoc tremendum et incrementum sacrificium etc. Ut testatur Ioannes Maro c. 32 haec Oratio dicebatur Oratio Dispensationis, quod in ipsa mortem et cetera Dispensationis D. N. I. C. opera Sacerdos commemoret. Aequae concordat Invocatio Spiritus Sancti: precatur sacerdos eum, qui super sanctos apostolos specie linguarum ignearum apparuit: ut illatos ostendat mysterium hoc corpus vivificam, corpus salutare, corpus animas salvans et corpora, corpus ipsius Domini Dei et Redemptoris nostri Iesu Christi, faciat ut sit accipientibus ipsum in remissionem peccatorum et in vitam aeternam. Populus. Amen. Et calicem hunc osten-

σταυροῦ, καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς¹⁾ καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδρας· καὶ τῆς δευτέρας ἐνδόξου καὶ φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἔλθῃ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ὅταν μέλλῃ ἀποδιδόναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι, Δέσποτα, τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν, δεόμενοι ἵνα μὴ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν, μηδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταποδώσῃς ἡμῖν· ἀλλὰ κατὰ τὴν σὴν ἐπιείκειαν καὶ ἄφατόν σου φιλάνθρωπίαν, ὑπερβᾶς καὶ ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τῶν σῶν ἱκετῶν, χάριση ἡμῖν τὰ ἐπουράνια καὶ αἰώνιά σου δωρήματα, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασας, ὁ Θεὸς, τοῖς ἀγαπῶσί σε· καὶ μὴ δι' ἐμέ, καὶ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας ἀθιτέησιν τὸν λαόν, φιλάνθρωπε Κύριε.

Ἔτα λέγει ἐκ τρίτου.

Ὁ γὰρ λαὸς σου καὶ ἡ ἐκκλησία σου ἰκετεύουσί σε.

Ὁ λαός.

Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ ὁ παντοκράτωρ.

Πάλιν λέγει ὁ ἱερεὺς.

XXXII. Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ.

Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν.

Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ ἐξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον,

Ἔτα κλίνας τὸν ἀρχένα λέγει.

[τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ σύνθρονον σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ, τὸ συμβασιλεύον· τὸ ὁμο-

1) Om. Assen. καὶ τῆς ταφῆς.

dat. Sanguinem novi testamenti, sanguinem vivificantem, sanguinem coelestem, sanguinem animas nostras et corpora salvantem, sanguinem ipsius Domini ac redemptoris nostri I. C. faciat ut sit accipientibus ipsum in remissionem peccatorum et in vitam aeternam."

Cyr. — Qui benedicens (Spir. S.) et sanctificans corpus Christi perficiat panem hunc. Populus. Amen. Et Sanguinem eiusdem Christi perficiat mistum quod in hoc calice est. Romani censores Syrorum Romanae unitati adscriptorum in hoc capite mutarunt, ita ut sententiam illius orationis non ad efficiendam aut potius consummandam elementorum in corpus et sanguinem Christi transmutationem sed ad fructum ex eorum digna susceptione percipiendum retulerint. Cf. Renaldot II. p. VIII sq.

ούσιόν τε καὶ συναΐδιον· τὸ λαλήσαν ἐν νόμῳ καὶ προφή-
ταις καὶ τῇ καινῇ σου διαθήκῃ· τὸ καταβὰν ἐν εἵδει περι-
στερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ
ποταμῷ καὶ μείναν ἐπ' αὐτόν· τὸ καταβὰν ἐπὶ τοὺς ἀπο-
στόλους σου ἐν εἵδει πυρίνων γλωσσῶν ἐν τῷ ὑπερφύῳ τῆς
ἀγίας καὶ ἐνδόξου Σιών, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς πεντηκοστῆς· αὐτὸ
τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον κατάπεμψον, Δέσποτα, ἐφ'
ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα ταῦτα,]

Καὶ ἀνιστάμενος ἐκφωνεῖ.

ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ πα-
ρουσίᾳ ἀγιάσῃ καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον σῶμα ἅγιον
τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς καθ' ἑαυτὸν, ἱστάμενος.

XXXIII. Ἴνα γένηται πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνου-
σιν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, εἰς ἀγιασμόν
ψυχῶν καὶ σώμάτων, εἰς καρποφορίαν ἔργων ἀγαθῶν, εἰς
στηριγμὸν τῆς ἀγίας σου καθολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐθεμελίω-
σας ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς πίστεως, ἵνα πύλαι ἕδου μὴ κατι-
σχύσωσιν αὐτῆς, ἠνυόμενος αὐτὴν ἀπὸ πάσης αἰρέσεως καὶ
σκανδάλων, καὶ ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, διαφυλάττων αὐ-
τὴν μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Καὶ ἐπικλιθεὶς λέγει.

XXXIV. Προσφέρουμέν σοι, Δέσποτα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἁγίων
σου τόπων, οὓς ἐδόξασας τῇ Θεοφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου,

Cap. XXXIV. Multus est M. in superadditis rogationibus. Post primam vulgatae liturgiae petitionem orat pro patriarcha vel episcopo et eius clero — γῆρας αὐτῷ τέ-
μιον χάρισαι, μακροχρόνιον αὐτὸν διαφύλαξον — pro presbyteris et Diaconis, pro
adstantibus Sacerdotibus, pro ipso Celebrante, pro Imperatore et eius uxore, toto palatio
et exercitu, pro sancta civitate et urbe imperiali, Monachis — — μνήσθητι τῶν ἐν
ἔρεσι καὶ σπηλαίοις, ἐν ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς ἀγωνιζομένων ὁσίων πατέρων τε καὶ
ἀδελφῶν καὶ τῶν κατὰ τόπων ὁρθοδόξων συνοδιῶν καὶ τῆς ἐνθάδε συνοδίας
ἡμῶν — pro peregrinantibus, pro senibus et aegrotis, pro navigantibus, pro aëris tem-
perie, fluviis et aquis, pro offerentibus (quorum nomina recitabantur ex Diptychis ut recte
opinatur Assemanus) pro parentibus, amicis e. a. Multae ex his petitionibus investigan-

καὶ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος· πραγμου-
μένως, ὑπὲρ τῆς ἐνδόξου Σιών τῆς μητρὸς πασῶν τῶν ἐκ-
κλησιῶν· καὶ ὑπὲρ τῆς κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀγίας

ter quoque in edito. R. in nonnullis tantum discedit a Messanensi: Diaconus recitat Diptycha vivorum — pro regibus et omnibus in sublimitate et potestate existentibus.

At non possumus, quin huius loci opportunitate ita abulamur, ut interponamus doctissimam et Jaculentam Neslii disputationem de Deprecatione pro vivis atque defunctis (History etc. I. p. 506 sq.).

„Here I enter on the third grand division of the Liturgy; and the first thing which demands attention is the position of this intercession.

There are four positions which it occupies:

I. Between the invocation of the HOLY GHOST, and the Lord's Prayer. This may be called the rule of the Church; the two Liturgies of Constantinople, the Armenian, the forty rites of the Syro-Jacobites, the Clementine, two Liturgies of the Copto-Jacobites, the Sicilian, the Mozarabic, so place it.

II. Before the commemoration of institution. This is only employed by the Liturgy of S. Mark, the cognate form of S. Cyril, and the Ethiopic canon.

III. Partly before, partly after the commemoration of institution. This is the case with the Roman Liturgy, and with the Ambrosian.

IV. Between the commemoration of institution and the invocation of the HOLY GHOST. This is the case with the three Nestorian Liturgies, and with none other.

It is singular to see the correspondence between Rome and Alexandria, as in so many other instances, so also here. It is true that Rome now intercedes for the living before the consecration, for the departed afterwards. But there seems reason to believe that this is a later arrangement. For in the Gelasian canon, after the commemoration of the living, we have the following: "Memento etiam, Domine, et animarum famulorum famularumque tuarum fidelium, Catholicorum in Christo quiescentium, Ill. et Ill. qui per eleemosynam et confessionem tibi reddunt vota sua aeterno Deo vero et vivo," which is again repeated in different words, before the Nobis quoque peccatoribus, in the usual place. This repetition looks very much like an insertion.

It is clear that the position of the intercession can make no difference in its validity, but it seems also clear that the Eastern position, when the great Sacrifice has already been made, is the best. To discuss this point, however, would lead me too far from my more immediate subject.

The various intercessions of course differ endlessly, nor would anything be gained by comparing them very minutely. I will give the heads of seven which will be patterns of the whole.

APOSTLES.

(Nestorian.)

This is extremely short.

1. Patriarchs, Apostles, Martyrs, etc.
2. All who are in distress of mind.
3. All who are in distress of body.
4. All who desire our prayers.
5. The congregation and the Priest.

ÆTHIOPIC CANON.

1. The Patriarch of Alexandria, and Metran of Aethiopia.

2. The whole Church.

3. All orders of the Orthodox Hierarchy.

4, 5, 6. A repetition of 1, 2, 3.

7. The King.

8. The sick.

9. Travellers, etc.

10. Fruitful seasons.

11. All Christian governments.

12. All the departed.

13. Our benefactors.

14. All in affliction.

15. All who desire our prayers.

*σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, πλουσίας καὶ νῦν
τὰς δωρεὰς τοῦ παναγίου σου Πνεύματος, ἐπιχορήγησον αὐτῇ,
Δέσποτα.*

S. MARK.

1. The Catholic Church.
2. Peace.
3. The state, as regards the army, the council, the people.
4. The sick.
5. The possessed.
6. Prisoners, exiles, the accused, the condemned, etc.
7. Travellers 'on the sea, lakes, rivers, land, or in any other way.'
8. A fruitful season, and rise of the Nile.
9. The Emperor.
10. All the departed, and Patriarchs, Prophets, etc.
11. All who offer at the Eucharistic Sacrifice.
12. The Pope of Alexandria, and the Bishop of the see.
13. All orders of the clergy.
14. All afflicted souls.
15. The Priest and congregation.
16. A repetition, in other words, of 6 and 14.

S. CHRYSOSTOM.

1. Commemoration of Patriarchs, Prophets, Apostles, Martyrs, etc., naming S. Mary.
2. The diptychs of the dead.
3. Commemoration of S. John Baptist, Apostles, and all departed.
4. All orders of Orthodox Ecclesiastics.
5. The Church in general.
6. Kings and the court and camp.
7. The Patriarch of Constantinople, and the Bishop of the place.
8. The diptychs of the living.
9. The city where the office is said.
10. Voyagers, travellers, the sick, etc.
11. Benefactors to the Church.

Then the ectene.

S. BASIL.

1. As S. Chrysostom.
2. As 3 S. Chrysostom.
3. The diptychs of the dead and living.
4. The Church in general.
5. Those who offered the oblations.
6. Benefactors to the Church.
7. Hermits, etc.
8. Virgins and ascetics.
9. Kings and the court and camp.

10. The congregation; specifying those in marriage, youth, old age, etc.
11. Those in any kind of mental difficulty or distress; fainthearted, in heresy, possessed by evil spirits.
12. Those in any kind of bodily difficulty or distress, voyagers, travellers, sick, prisoners, exiles, etc.
13. Friends and enemies.
14. All Christians generally, according to their several needs.
15. The city where the office is said.
16. The Patriarch or Bishop.

S. JAMES.

1. The Holy Catholic Church.
2. All places honoured by our Lord's presence in the flesh, especially Jerusalem.
3. All Bishops.
4. All Christian lands.
5. Travellers, voyagers, exiles, prisoners, those in bonds, etc.
6. The sick and the possessed.
7. Every afflicted Christian soul.
8. The labours of the Hierarchy.
9. All sorts of men: against war and schism.
10. Temperate and fruitful seasons.
11. Benefactors to the Church.
12. Those who offered the oblations.
13. The officiating Priest and assisting Deacons.
14. Commemoration of all Saints: specially S. Mary.
15. All spirits generally, from Abel till the present time.
16. For the forgiveness of sins.
17. All Bishops.
18. The officiating Priest.
19. All orders of the Hierarchy.
20. Temperate and fruitful seasons.
21. Deliverance from schism and war.

S. SIXTUS.

(Jacobite.)

1. All orders of the Hierarchy.
2. The overthrow of heretics.
3. Benefactors to the Church.
4. Those in affliction.
5. Orthodox Kings and kingdoms.
6. The venerators of S. Mary.
7. All the departed faithful.
8. Our own joyful resurrection.

I am not now going to prove, what nothing but the blindest prejudice can deny, that the Church, East, West, and South, has with one consentient and universal voice, even from Apostolic times, prayed in the holy Eucha-

Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀγίων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ἐπισκόπων τῶν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ὁρθοδόξως ὁρθοτομαίντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας.

rist for the departed faithful: but a few words may not be out of place on the peculiar manner in which the Eastern Church commemorates Saints.

It is beyond question that the early Church offered the Eucharistic sacrifice as well for the highest Saints, and even for the blessed Virgin Mary, as for the common multitude of the departed faithful. To a certain degree that custom still prevails in the East.

To begin with the Constantinopolitan family. The Liturgy of S. Chrysostom says expressly, "We moreover offer to Thee this reasonable service, on behalf of them that are departed in the faith, our forefathers, fathers, Patriarchs, etc., and every just spirit made perfect in the faith; especially the most holy, spotless, excellently laudable, glorious Lady, the Mother of God and ever Virgin Mary": (then follow the diptychs of the dead;) "the holy Prophet, Forerunner, and Baptist, John; the glorious and celebrated Apostles; by whose prayers look upon us, O God." Here there is a distinct offering made for the blessed Virgin; and without wishing to look at the subject at all controversially, I must say that the last clause appears a later insertion, because it undoubtedly, if grammatically taken, refers to those whose names have been just read in the diptychs, and whose intercession the Church would certainly not feel warranted in asking. In S. Basil, the prayer is that we may find mercy with all Saints, and thus, very naturally, the clause respecting their intercession is added; but the diptychs are postponed till after this. The Armenian form is strange; "We pray that the Mother of God, John the Baptist, etc. be commemorated in this holy Liturgy. Choir. Remember them, O Lord, and have mercy upon them." Here the prayer is direct and clear; nor is mention made of their intercession.

The Clementine is without doubt as clear; „Also we offer to Thee for all Thy Saints, etc., Prophets, Apostles," etc.

The Alexandrine family is more vague; "Give rest to the departed, remembering Prophets," etc., is the expression of S. Mark: "We have communion with the memory of Prophets," etc., of S. Basil. The Ethiopic betrays a more recent origin, by praying for mercy "through the prayers which the Lady of Heaven, the pure and holy Mary, makes for sin," commemorating the dead in another place.

The Greek Liturgy of S. James agrees with Constantinopolitan S. Basil. The Syriac calls on God to remember her, that by her pure and holy prayers we may be spared and pitied. The Syro-Jacobite forms are various; the greater number simply pray that the blessed Virgin and all saints may be remembered. So S. Peter I., S. Mark, S. Eustathius, S. John Chrysostom, Dioscorus, Severus. S. Ignatius; "We commemorate them, and urge them in behalf of our prayers." S. Julius; "Remember them, that they may be intercessors for us." Philoxenus; "Remember Thy friends, and give us an interest in their prayers." Philoxenus of Hierapolis; "That by their supplications we may be preserved from all harm." Matthew the Shepherd; "That we may be preserved under their wings." S. John and S. Marutas have simply, "We commemorate." S. Clement; "Let the memory be pleasing to Thee." S. Dionysius, singularly, "Give joy on our account to them."

The Sicilian S. James in its commemoration of Saints has a kind of explanation, evidently intended to approximate to the Latin Church. After "Remember, Lord, the most holy, spotless, excellently laudable Lady, S. John the Prophet, Forerunner and Bap-

Μνήσθητι, Κύριε, καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας, καὶ τῶν ὀρθοδόξως πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς, εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας αὐτῶν.

Μνήσθητι, Κύριε, πλεόντων, ὁδοιπορούντων, ξενιτευόντων Χριστιανῶν, τῶν ἐν δεσμοῖς, τῶν ἐν φυλακαῖς, τῶν ἐν αἰχμαλωσίαις καὶ ἐξορίαις, τῶν ἐν μετάλλοις καὶ βασάνοις, καὶ πικραῖς δουλείαις ὄντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν νοσοῦντων καὶ καμνόντων, καὶ τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένων, τῆς παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ ταχείας ἰάσεως αὐτῶν καὶ σωτηρίας.

Μνήσθητι, Κύριε, πάσης ψυχῆς Χριστιανῆς θλιβομένης καὶ καταπονουμένης, ἐλέους καὶ βοήθειας σου τοῦ Θεοῦ ἐπιδομένης, καὶ ἐπιστροφῆς τῶν πεπλανημένων.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν κοπιῶντων καὶ διακονούντων ἡμῖν πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον.

Μνήσθητι, Κύριε, πάντων εἰς ἀγαθόν· πάντας ἐλέησον, Δέσποτα, πᾶσιν ἡμῖν διαλλάγηθι· εἰρήνευσον τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ σου· διασκέδασον τὰ σκάνδαλα· κατάργησον τοὺς πόλεμους· παῦσον τὰς τῶν αἰρέσεων ἐπαναστάσεις· τὴν σὴν εἰρήνην καὶ τὴν σὴν ἀγάπην χάρισαι ἡμῖν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περᾶτων τῆς γῆς.

Μνήσθητι, Κύριε, εὐκρασίας ἀέρων, ὄμβρων εἰρηνικῶν, δρόσων ἀγαθῶν, καρπῶν εὐφορίας, καὶ τοῦ στεφάνου τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ· ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν ταῖς ἀγίαις σου ἐκκλησίας· καὶ μεμνημένων τῶν πενήτων, χηρῶν, ὀρφανῶν, ξένων, καὶ ἐπιδομένων· καὶ πάντων τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν τοῦ μνημονεύειν αὐτῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς.

---

tist, the holy and celebrated Apostles," it adds a long list of other Saints, and concludes, "not that we are worthy to commemorate their blessedness, but that they, standing at Thy holy and tremendous tribunal, may, in their turn, remember our miseries."

The Nestorian Liturgies of the Apostles and Nestorius have, "Remember;" Theodore, "Let the memory be acceptable to Thee;" and, probably in development of their heresy, the Blessed Virgin Mary is not expressly mentioned.

Lastly, the Mozarabic Mass seems, in some instances, to have a prayer for Saints, in the Collectio post Nomina, a collect after the diptychs, which varies with the day: of which I shall speak more at length hereafter.³⁴

Ἔτι μνησθῆναι καταξίωσον, Κύριε, καὶ τῶν τὰς προσφορὰς ταύτας προσενεγκάντων ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐπὶ τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον, καὶ ὑπὲρ ὧν ἕκαστος προσήνεγκεν, ἢ κατὰ διάνοιαν ἔχει, καὶ τῶν ἀρτίως σοι ἀνεγνωσμένων.

Μνήσθητι, Κύριε, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου καὶ τῶν οἰκτιρμῶν σου, καὶ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἀχρείου δούλου σου, καὶ τῶν τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον κυκλούντων διακόνων· καὶ χάρισαι αὐτοῖς βίον ἀμεμπτον, ἄσπιλον αὐτῶν τὴν διακονίαν φύλαξον, καὶ βαθμοὺς ἀγαθοῦς περιποίησαι, ἵνα εὐρωμεν ἔλσον καὶ χάριν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν, προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, διδασκάλων, ὁσίων, καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πίστει τοῦ Χριστοῦ σου τετελειωμένου.

XXXV. [(Χαῖρε, κεχαριτωμένη Μαρία, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου), ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἔττα ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Οἱ ψάλλται.

Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον, καὶ παναμώμητον, καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τὴν τιμιωτέραν τῶν χειρουβιμ, καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν σεραφίμ· τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν.

Καὶ πάλιν ψάλλουσιν.

Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις, ἀγγέλων τὸ σύστημα, καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος, ἡγιασμένε ναὶ καὶ παράδεισε λογικῆ, παρθενικὸν καύχημα, ἐξ ἧς Θεὸς ἐσαρκώθη, καὶ παιδίον γέγονεν ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων Θεὸς ἡμῶν· τὴν γὰρ σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησε, καὶ τὴν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο. Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις· δόξα σοι.]

Cap. XXXV. Neque M. nec R. longius excurrunt in laudibus Beatae Virginis sed statim procedunt ad Memoriam Defunctorum et Sanctorum.

Οἱ διάκονοι.

XXXVI. Μνήσθητι, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς ἐπικλινόμενος λέγει.

Μνήσθητι, Κύριε ὁ Θεὸς, τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὧν ἐμνήσθημεν, καὶ ὧν οὐκ ἐμνήσθημεν, ὁρθοδόξων,

Cap. XXXVI. M. ἐπειδὴ δὲ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχεις, κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπι μνήσθηται καταξίωσον δέσποτα καὶ τῶν ἀπ' αἰῶνας σοι κατὰ γενεὰς εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων πατέρων, ἀποστόλων etc. καὶ πατρὸς πνεύματος δικαίου ἐκ πίστεως τοῦ Χριστοῦ τετελειωμένου καὶ ὧν ἐν τῇ σήμερον τὴν ὑπόμνησιν ποιούμεν. In margine: ὁ διάκονος τὰ δέπνυχα. Commemorantur in sequentibus Beata Virgo eaque angelico præconio salutata, S. Iohannes Baptista, Apostoli, Evangelistae, Apostolorum discipuli, XXXVIII Sancti Veteris testamenti, Stephanus Protomartyr, XXV martyres, Sanctae Mulieres quae ad tumulum Christi unguentam detulerant XXI Virgines Martyres — οὐκ ὅτι ἡμεῖς ἐσμὲν ἄξιοι μνημονεῦσαι τῆς αὐτῶν μακαριότητος ἀλλ' ἐν' αὐτοῖς παρεσιότες τῷ φοβερῷ σου βήματι κύριε ἀντιμνημονεύσιν τῆς ἡμετέρας ἐλευρότητος, καὶ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων τῶν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου καὶ πρῶτου τῶν ἀρχιεπισκόπων μέχρι Λέοντος καὶ Ἀθανασίου ὁρθοδόξως ἀρχιεπισκοπήσαντων (in marg. τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως) καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἁγίου καὶ τῶν ἀπὸ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρχιεπισκοπήσαντων μακαρίων πατρὸς ἡμῶν Ἐνεία τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ πρῶτου τῶν ἐπισκόπων μέχρι Σωφρονίου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν, — Appellantur LII Confessores et Doctores ecclesiae (novissimo loco Tarasius). Deinde mentio fit sanctarum magnarum sex oecumenicarum synodorum, XXIV monachorum et ἁγίων πατέρων τῶν ἀναιρεθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει τῷ Σινᾷ καὶ ἐν τῇ Ραιθού. Porro commemorantur Constantinus et Helena, Theodosius, Marcianus — καὶ τῶν κατ' αὐτῶν εὐσεβῶς καὶ πλῆθους βασιλευσάντων. Ὑπὲρ εἰρήνης καὶ εὐσταθίας πάντων etc. ut in edito. Et dicit Sacerdos secreto: τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου· προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ, τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων καὶ τοῦ ἁγίου τοῦ ὁ Λείνα (sancti N) οὐκ ἐμνήσθη μνημονεύομεν etc.

Uti testatur Assemanus, codicis ordo hinc paullisper perturbatus est „ob variis transpositiones quae vtrius sive punctis sive lineolis aperte indicantur: verum cum illis respondentia signa suo loco non amplius appareant aliquid certi erui non potest.“ Sed res est ad explicandam expeditissima. Membrana duplicem exhibet memoriam Defanctorum et Sanctorum: alteram longiorem, quam modo percurramus, alteram breviorē, edito magis consonam. Haec sic incipit. Καὶ ὀνομάζει τοὺς κοιμηθέντας. Μνήσθητι κύριε τῶν ἡμετέρων γονέων etc. uti in edito. Δι' ὧν καὶ ἡμῖν etc. ut supra. Ὁ λαός· ἄνεις, ἄφες etc. ut in liturgia vulgata. Ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς· Ἐν πρώτοις μνήσθητι κύριε τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν Λείνα, τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἁγίων τεσσάρων, μεγάλων, οἰκουμενικῶν, ὁρθοδόξων πατριαρχῶν· Βενεδίktου Ρώμης († 984), Νικολάου Κωνσταντινουπόλεως († 997), Ἀγαπίου Αντιοχείας (985—997) καὶ Ἡλλά τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας etc. († 1004). Intonat Archid. Καὶ ὑπὲρ εἰρήνης ut supra. Intonat Sac. χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς ut in edito. — Punctis ac lineolis suis scriptor indicare voluit, quo modo secunda Defanctorum memoria ab Celebrante conglutinanda sit cum priori.

R. in plurimis concordat cum Messanensi. At imperatoribus, in quorū numero

ἀπὸ Ἀβελ τοῦ δικαίου μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας· αὐτὸς ἔκει αὐτοὺς ἀπάπαντος, ἐν χώρᾳ ζώντων, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου, ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν· ὄθεν ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη, καὶ στεναγμός· ἐνθα ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, καὶ καταλάμπει διὰ παντός· ἡμῶν δὲ τὰ τέλη τῆς ζωῆς Χριστιανὰ καὶ εὐάρεστα καὶ ἀναμάρτητα, ἐν εἰρήνῃ κατεύθυνον, Κύριε, Κύριε, ἐπισυνάγων ἡμᾶς ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ἐκλεκτῶν σου, ὅτε θέλεις καὶ ὡς θέλεις· μόνον χωρὶς αἰσχύνῃς καὶ παραπτωμάτων, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ μόνος ἀναμάρτητος φανεῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὁ διάκονος.

Καὶ ὑπὲρ εἰρήνης καὶ εὐσταθείας παντὸς κόσμου καὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἕκαστος προσήνεγκεν, ἧ κατὰ διάνοιαν ἔχει, καὶ τοῦ περιστῶτος λαοῦ, καὶ πάντων καὶ πασῶν.

Ὁ λαός.

Καὶ πάντων καὶ πασῶν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ.

Δι' ὧν καὶ ἡμῖν καὶ αὐτοῖς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος,

Ὁ λαός.

Ἄνες, ἄφες, συγχώρησον, ὁ Θεὸς, τὰ παραπτώματα ἡμῶν, τὰ ἐκούσια, τὰ ἀκούσια· τὰ ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ· τὰ ἐν γνώσει καὶ ἀγνοίᾳ· τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ· τὰ κατὰ νοῦν καὶ διάνοιαν· τὰ πάντα ἡμῖν συγχώρησον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος.

et Iustiniani nomen adparet, simpl adnectit collectam: *Μνήσθητι κύριε* etc. ut in edito καὶ ὑπὲρ εἰρήνης. *Δι' ὧν*. Ἄνες, ἄφες. χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς ut est apud vulgatum.

Syr. — Meminisse digderis omnium eorum qui tibi a saeculo placuerunt Sanctorum, Patrum, Patriarcharum, Propbetarum et Apostolorum. — Nominatur Ioannes Baptista, S. Stephanus, sanctissima et gloriosa Dei genitrix semper Virgo Maria, SS. Antonius, Simeon Stylita, Georgius. — adscribe nos in numerum beatissimi illius coetus; accense nos in illa ecclesia: admitte nos in gratiam tuam inter primogenitos, quorum nomina scripta sunt in coelis: Ideo enim illorum memoriam agimus ut et ipsi ante sublimem thronum tuum stantes humilitatis ac paupertatis nostrae recordentur et una nobiscum offerant tibi tremendum et incruentum sacrificium pro vivorum custodia etc. Porro commemorantur Episcopi ab Archiepiscopo, Apostolo et Martyre Iacobo usque in praesentem diem.

Ὁ ἱερεὺς.

Χάριτι καὶ ὀκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἰ καὶ δεδοξασμένος, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

XXXVII. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματι σου.

Ὁ διάκονος.

[Ἔτι καὶ διὰ παντὸς ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων τιμίων, ἐπουρανίων, ἀρρήτων, ἀχράντων, ἐνδόξων, φοβερῶν, φρικτῶν, θείων δώρων· Κυρίῳ τῷ Θεῷ δεηθῶμεν.

Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν προσδεξάμενος αἰτὰ εἰς τὸ ἅγιον καὶ ἑπερουράνιον, νοερὸν, καὶ πνευματικὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικαταπέμνη ἡμῖν τὴν θείαν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ παναγίου Πνεύματος, δεηθῶμεν.

Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ παναγίου αἰτοῦ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος· αἰτησάμενοι, ἐαυτοῦς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

XXXVIII. Ὁ Θεὸς, καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μεγαλῶνυμος Κύριος, ἡ

Cap. XXXVII. Hand dissentit M. R. post χάριτι καὶ ὀκτιρμοῖς. Populus. Tibi Domine. Dum Diaconus incipit hæc dicere, Sacerdos inclinatus orat: ὁ θεὸς καὶ πατὴρ etc. ut in edito c. 38.

Cap. XXXVIII. Idem et unum sentiunt M. et R. Lit. S. Marci præbet ἐκφώνησιν, ut mihi videtur apostolicam. Pro συντετριμμένη Marcus πεφωτισμένη.

Syr. Sacerdos. — — ut pure, purgata anima et sereno vultu audeamus invocare te Deum coelestem Patrem omnipotentem et oremus dicentes. Pater noster qui es in coelis. Populus. Sanctificetur nomen tuum etc. Sacerdos. Eia Domine Deus pater, ne nos inducas in tentationem etc. Sic est quoque apud Cyr.

Doxologia qua Oratio Dominica concludit, ostendit codicem nostrum exaratum esse sæculo quinto: nam antea vix apparet Doxologiae usus in ecclesia orientali.

μακαρία φύσις, ἡ ἀφθονος ἀγαθότης, ὁ πάντων Θεὸς καὶ Δεσπότης, ὁ ὧν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν σου, καὶ δοξαζόμενος ὑπὸ τῶν σεραφίμων, ὧν παρεστήκασιν χίλια χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες ἀγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων στρατιαί, τὰ μὲν προσενεχθέντα σοι δῶρα, δόματα, καρπώματα, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς προσεδέξω, καὶ ἀγιάσαι καὶ τελειῶσαι κατηξίωσας, ἀγαθὲ, τῇ χάριτι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος· ἀγίασον, Δέσποτα, καὶ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς καὶ σώματα καὶ τὰ πνεύματα, καὶ ψηλάφησον τὰς διανοίας, καὶ ἀνάκρινον τὰς συνειδήσεις, καὶ ἔκβαλον ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν ἐννοίαν πονηρὰν, πάντα λογισμὸν ἀσελγῆ, πᾶσαν ἐπιθυμίαν αἰσχρὰν, πάντα λογισμὸν ἀπρεπῆ, πάντα φθόνον καὶ τυφον καὶ ὑπόκρισιν· πᾶν ψεῦδος, πάντα δόλον, πάντα περισπασμὸν βιωτικὸν, πᾶσαν πλεονεξίαν, πᾶσαν κενοδοξίαν, πᾶσαν φαθυμίαν, πᾶσαν κακίαν, πάντα θυμὸν, πᾶσαν ὀργὴν, πᾶσαν μνησικακίαν, πᾶσαν βλασφημίαν, πᾶσαν κίνησιν σαρκὸς τε καὶ πνεύματος ἀπηλλοτριωμένην τοῦ θελήματος τῆς ἀγιότητός σου.

Ἐκφώνησις.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα φιλόανθρωπε, μετὰ παρθένης, ἀκατακρίτως, ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ψυχῇ συντετριμμένῃ, ἀνεπαισχύντῳ προσώπῳ, ἡγιασμένοις χεῖλεσι, τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σε τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγιον Θεὸν Πατέρα, καὶ λέγειν·

Ὁ λαός.

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· καὶ τὰ ἔξης.

Ὁ ἱερεὺς ἐπικλιόμενος λέγει.

Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, ὁ εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν

Nealrus Tetral. Lit. p. 255: Sequitur oratio dominica, quae in omnibus liturgiis, excepta Clementina, locum habet, at diversum. In officiis Romano, S. Chrysostomi, S. Basilii, Armeno-Gregoriano, S. Iacobi Graeco, S. Marci, fractionem hostiae praecedit; subsequitur eam in liturgiis S. Basilii, S. Gregorii, S. Cyrilli Coptica, S. Iacobi Syriaca, Nestoriana, Mozarabica, Ambrosiana. Canon Aethiopicus, ut et liturgia Anglicana minus bene post communionem orationem dominicam postponunt. Memor mandati D. N.: "Orate ne intretis in tentationem," orationi dominicae affigit ecclesia Embolismum, seu adversus diaboli illecebras petitionem. Ea omnibus fere liturgiis, excepta familia Constantinopolitana, communis est.

ἡμῶν, ἀλλὰ θῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, πάσης ἐπηρείας καὶ μεθοδείας αὐτοῦ, διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, τὸ ἐπικληθὲν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ταπείνωσιν.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

XXXIX. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματι σου.

Ὁ διάκονος.

[Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν.

Ὁ λαός.

Σοὶ, Κύριε.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται λέγων οὕτω.

Σοὶ ἐκλίναμεν οἱ δοῦλοί σου, Κύριε, τοὺς ἡμετέρους αὐχένους ἐνώπιον τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου, ἀπεκδεχόμενοι τὰ παρὰ σοῦ πλούσια ἐλέη· πλουσίαν τὴν χάριν σου καὶ τὴν εὐλογία σου ἐξαπόστειλον ἡμῖν, Δέσποτα, καὶ ἁγίασον τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα κοινωνοὶ καὶ μέτοχοι γενέσθαι τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Ἐκφώνησις.

Σὺ γὰρ προσκυνητὸς καὶ δεδοξασμένος ὑπάρχεις, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, νῦν καὶ ἀεὶ.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ.

Καὶ ἔσται ἡ χάρις καὶ τὰ ἐλέη τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀκρίστου καὶ προσκυνητῆς Τριάδος μετὰ πάντων ἡμῶν.

Cap. XXXIX. Nihil habet proprii M. Cod. R. orationi dominicae, reliquis praetermissis, subiungit exclamationem. Καὶ ἔστιν ἡ χάρις et deinceps ut in edito.

Ὁ λαός.

Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ διάκονος.

Μετὰ φόβου Θεοῦ πρόσχωμεν.

Ὁ ἱερεὺς ὑψῶν τὸ δῶρον λέγει καθ' ἑαυτὸν.

Ἄγιε ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος Κύριε, ἁγίασον ἡμᾶς τῷ λόγῳ τῆς σῆς χάριτος καὶ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος· σὺ γὰρ εἶπας, Δέσποτα, Ἄγιοι ἕσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀκατάληπτε Θεοῦ Λόγε, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ὁμοούσις, συναΐδιε, καὶ ἀχώριστε, πρόσδεξαι τὸν ἀκήρατον ὕμνον ἐν ταῖς ἁγίαις καὶ ἀναιμάκτοις σου θυσίαις, σὺν τοῖς χερουβὶμ καὶ σεραφὶμ, καὶ παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ βοῶντος καὶ λέγοντος,]

Ἐκφώνησις.

XL. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Ὁ λαός.

Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.)

Ὁ διάκονος.

XLI. Ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἰλασμοῦ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ πάσης ψυχῆς θλιβομένης τε καὶ καταπονουμένης, ἐλέους καὶ βοηθείας Θεοῦ ἐπιδεομένης, καὶ ἐπιστροφῆς τῶν πεπλανημένων, λάσεως τῶν ἀσθενούντων, ἀναψύσεως τῶν ἀλχμαλώτων, ἀναπαύσεως τῶν προκεκοιμημένων πατέρων τε καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, πάντες ἐκτενωῶς εἴπωμεν, Κύριε ἐλέησον.

Cap. XL. Codices uno ore consentiunt.

Cap. XLI. M. differt aliquantulum in Deprecatione. Καὶ μελλῶν ὁ ἱερεὺς κρατῶν τὸ ἡμῶν τῇ δεξιᾷ βάπτει πρῶτον εἰς τὸ ποτήριον τῆς δεξιᾶς λέγων· Ἐνωσις τοῦ παναγίου etc. ut supra. Ἔπειτα σφραγίζει τὸ τῆς ἀριστερᾶς καὶ ἄρχεται μελλῶν καὶ πρὸ πάντων διδόναι εἰς ἕκαστον κρατῆρα μέριδα διπλῆν, λέγων· Ἦνωται καὶ ἡΐσται καὶ τετελειώται τὸ θεῖον — hic Assemannus unam vocem legere non potuit — εἰς τὸ ὄνομα etc. καὶ οὕτως πληρώσῃ μελλῶν — — (lacuna aliquot linearum) τῆς κατὰ φιλανθρωπὶαν πραχθείσης ἡμῶν θεῖης χάριτος τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐτολήσαμεν. προερχόμεθα οὖν μετὰ φόβου τοῖς ἁγίοις μυστηρίοις, δέσποτα, αἰτούμενοι, εἴτα διὰ ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμῖν παρῶπται, συγγνώμων γενοῦ κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.

B. Et signat dimidium quod est ad sinistram, deinde dimidium sinistrae partis accipiens, tenet dexteram manu et immergit in calicem et dicit: Unio sanctissimi corporis etc. Et statim incipit dividere et ante omnia distribuere in singulos calices partem unam simplicem, dicens: Ἦνωται etc. Deinceps conspirat cum vulgato.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον. Δωδεκάκις.

Εἶτα κλῆ τὸν ἄρτον ὁ ἱερεὺς, καὶ κρατεῖ τῇ δεξιᾷ τὸ ἥμισυ, καὶ τῇ ἀριστερᾷ τὸ ἥμισυ, καὶ βάπτει τὸ τῆς δεξιᾶς ἐν τῷ κρατῆρι, λέγων·

(Ἐνωσις τοῦ παναγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.)

Καὶ σφραγίζει τὸ τῆς ἀριστερᾶς· εἶτα τούτῳ τῷ ἐσφραγισμένῳ, τὸ ἄλλο ἥμισυ· καὶ εὐθέως ἄρχεται μελιζῆν, καὶ πρὸ πάντων διδόναι εἰς ἕκαστον κρατῆρα ἀπλήν, λέγων·

Ἦνωται καὶ ἡγίασται καὶ τετελειώται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεί.)

Καὶ ὅταν σφραγίξῃ τὸν ἄρτον λέγει.

Ἴδε ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, σφραγισθεὶς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας.

Καὶ ὅταν διδῶ μερίδα ἀπλήν εἰς ἕκαστον κρατῆρα, λέγει.

Μερίς ἁγία Χριστοῦ, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Εἶτα ἄρχεται μελιζῆν καὶ λέγειν.

XLII. Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερίσει, εἰς τόπον χλόης· καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ.

Εἶτα.

Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ· καὶ τὰ ἐξῆς.

Cap. XLII. XLIII. XLIV. XLV. M. Ἀρχονται δὲ οἱ ψάλται τὸ Γεύσαθε καὶ κοινωνεῖ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ κλῆρος. Ὅτι δὲ αἶρει ὁ Διάκονος τὸν δίσκον λέγει· κύριε εὐλόγησον. Ἐψώθητι etc. ut c. 43. Ὁ ἱερεὺς· Δόξα τῷ θεῷ — ἡμᾶς ut c. 43. καὶ προστίθει ὁ ἱερεὺς· εὐλογητὸν τὸ ὄνομα etc. ut c. 43. Intonat Diaconus. Μετὰ πίστεως καὶ φόβου ut c. 43. καὶ μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τὸν λαὸν ἀρχονται οἱ ψάλται· πλήρωσον ut c. 43. καὶ ψάλλουσιν· εὐχαριστοῦμεν c. 43. καὶ εὐθὺς ὁ διάκονος· δευθό. Μεταλαβόντες τῶν ἁγίων, ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων ἐπὶ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν δεηθῶμεν. Ὅπως γένηται etc. ut c. 45. Τῆς παναγίας etc. ut c. 45.

Neque Liturgia Iacobi graeca, neque Syr. et Cyr. continent Distributionis formulam. Assemanus ex Cyprio Missali quod in Bibliotheca Vaticana asservatur et ex aliis Ritualibus dedit supplementa, in quibus apparet formula, quam supra desideramus: Corpus et Sanguis D. N. I. C. datur tibi in remissionem debitorum et in veniam peccatorum in utroque saeculo. Amen. At haec formula incertae aetatis est et auctoritatis.

Ἔτα.

Ἵψώσω σε, ὁ Θεός μου ὁ βασιλεύς· καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἔτα.

Ἀνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὁ διάκονος.

Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὁ Κύριος εὐλογήσει, καὶ ἀκατακρίτους ἡμᾶς διατηρήσει ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἀχράντων αὐτοῦ δωρῶν, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Καὶ ὅταν πληρώσωσι, λέγει διάκονος.

Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει.

Ὁ Κύριος εὐλογήσει, καὶ ἀξιώσει ἡμᾶς ἀγναῖς ταῖς τῶν δακτύλων λαβαῖς, λαβεῖν τὸν πύρικον ἀνθρακα, καὶ ἐπιθεῖναι τοῖς τῶν πιστῶν στόμασιν, εἰς καθαρισμὸν καὶ ἀνακαινισμὸν τῶν ψυχῶν αὐτῶν καὶ τῶν σωμάτων, νῦν καὶ ἀεὶ.

Ἔτα.

Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος, ὁ μελιζόμενος καὶ μὴ μεριζόμενος, καὶ τοῖς πιστοῖς μεταδιδόμενος καὶ μὴ δαπανώμενος, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ διάκονος.

Ἐν εἰρήνῃ Χριστοῦ ψάλλωμεν.

Οἱ ψάλλται.

Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος.

Ὁ ἱερεὺς λέγει εὐχὴν πρὸ τῆς μεταλήψεως.

Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ οὐράνιος ἄρτος, ἡ ζωὴ τοῦ παντός, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ εἰμὶ ἄξιος μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων σου μυστηρίων, ἀλλ' ὡς εὐσπλαγχνος Θεὸς ἀξίωσόν με τῇ χάριτί σου ἀκατακρίτως μετασχεῖν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον.

XLIII. Ἔτα μεταδίδωσι τῷ κλήρῳ· ὅτε δὲ ἐπαίρουσιν οἱ διάκονοι τοὺς δίσκους¹⁾ καὶ τοὺς κρατῆρας εἰς τὸ μεταδοῦναι τῷ λαῷ, λέγει ὁ διάκονος αἶρων τὸν πρῶτον δίσκον.

Κύριε εὐλόγησον.

1) Patenas.

Ἀποκρίνεται ὁ ἱερεὺς.

Δόξα τῷ Θεῷ ἀγιάσαντι καὶ ἀγιάζοντι πάντας ἡμᾶς.

Λέγει ὁ διάκονος.

Ἐγνώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, καὶ ἡ βασιλεία σου διαμένει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ ὅτε μέλλει ὁ διάκονος τιθέναι εἰς τὸ παρατρέπεζον, λέγει ὁ ἱερεὺς.

Εὐλογητὸν τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ διάκονος.

Μετὰ φόβου Θεοῦ, καὶ πίστεως, καὶ ἀγάπης προσέλθετε.

Ὁ λαός.

Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

*Καὶ πάλιν ὅτε ἐπαίρει τὸν δίσκον ἀπὸ τοῦ παρατρέπεζου, 1) λέγει.
Κύριε εὐλόγησον.*

Ὁ ἱερεὺς.

Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου.

Ὁ ἱερεὺς πάλιν.

Δόξα τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ ἀγιάσαντι πάντας ἡμᾶς.

Καὶ ὅταν ἀποθῆται τὸ ποτήριον εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, λέγει ὁ ἱερεὺς.

Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Λέγουσιν οἱ διάκονοι καὶ ὁ λαός.

Πλήρωσον τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεώς σου, Κύριε, καὶ χαρᾶς ἐμπλησον τὰ χεῖλη ἡμῶν, ὅπως ἀνυμνήσωμεν τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου.

Καὶ πάλιν.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἠξίωσας ἡμᾶς μετασχεῖν τοῦ σώματος καὶ αἵματός σου, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἀκατακρίτους ἡμᾶς φύλαξον, δεόμεθα, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόνητος.

1) Mensula prope altare.

Εὐχὴ θυμιάματος εἰς τὴν ἐσχάτην εἴσοδον.

XLIV. [Εὐχαριστοῦμέν σοι τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων Θεῷ ἐπὶ πᾶσιν οἷς παρέσχου ἡμῖν ἀγαθοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων σου μυστηρίων, καὶ προσφερομέν σοι τὸ θυμιάμα τοῦτο, δεόμενοι, φύλαξον ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων σου, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς μετέχειν τῶν ἁγιασμάτων σου, εἰς ἁγιασμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν· ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν ὁ Θεὸς, καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

Καὶ ἄρχεται ὁ διάκονος ἐν τῇ εἰσόδῳ.

Δόξα σοι, δόξα σοι, δόξα σοι, Χριστὲ βασιλεῦ, μονογενὲς τοῦ Πατρὸς, ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι τῶν ἀχράντων σου μυστηρίων, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· δόξα σοι.

Καὶ ὅταν ποιῆσῃ τὴν εἴσοδον, ἄρχεται λέγειν ὁ διάκονος οὕτως.

XLV. Ἔτι καὶ ἔτι καὶ διὰ παντὸς ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως γένηται ἡμῖν ἡ μετάληψις τῶν ἁγιασμάτων αὐτοῦ εἰς ἀποτροπὴν παντὸς πονηροῦ πράγματος, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου, εἰς κοινωνίαν καὶ δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δεηθῶμεν.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερενδόξου, εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα.

Ὁ λαός.

Σοὶ Κύριε.

Ὁ ἱερεὺς.

XLVI. Ὁ Θεὸς, ὁ διὰ πολλὴν καὶ ἄφατον φιλανθρωπίαν συγκαταβάς τῇ ἀσθενείᾳ τῶν δούλων σου, καὶ καταξίωσας ἡμᾶς μετασχεῖν ταύτης τῆς ἐπουρανίου τραπέζης, μὴ κατα-

κρίνης ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἀχράντων σου μυστηρίων, ἀλλὰ φύλαξον ἡμᾶς, ἀγαθὲ, ἐν ἁγιασμῷ τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, ἵνα ἅγιοι γεγόμενοι εὐρωμεν μέρος καὶ κληρονομίαν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι· ὅτι ἠυλόγηται καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.]

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

XLVII. Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαστὸς ἐπιδε ἐπὶ τοὺς δούλους σου, ὅτι σοὶ τοὺς αὐχένας ἐκλίναμεν. Ἐπεινον τὴν χεῖρά σου τὴν κραταιὰν καὶ πλήρη εὐλογιῶν καὶ εὐλόγησον τὸν λαόν σου. Διαφύλαξον τὴν κληρονομίαν σου, ἵνα ἀεὶ καὶ διὰ παντός δοξάζωμεν σὲ τὸν μόνον ζῶντα καὶ ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον τριάδα Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Ἐκφώνησις.

Σοὶ γὰρ πρέπει καὶ ἐποφείλεται ἡ παρὰ πάντων ἡμῶν δοξολογία, τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ εὐχαριστία τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ.

Ὁ διάκονος.

XLVIII. Ἐν εἰρήνῃ Χριστοῦ ψάλλωμεν.

Καὶ πάλιν λέγει.

Ἐν εἰρήνῃ Χριστοῦ πορευθῶμεν.

Ὁ λαός.

Ἐν ὀνόματι Κυρίου. Κύριε εὐλόγησον.

Εὐχή ἀπολυτικὴ λεγομένη παρὰ τοῦ διακόνου.

Ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν πορευόμενοι, σὲ ὑμνοῦμεν τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· σὲ ὑμνοῦμεν τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει εὐχὴν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου μέχρι τοῦ σκευοφυλακίου.

XLIX. [*Ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν πορευόμενοι, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τῷ ναῷ σου πληρώσαντες θεῖαν λειτουργίαν, καὶ νῦν δεόμεθά σου, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τελείας φιλανθρωπίας ἀξίωσον ἡμᾶς· ὀρθοτόμησον τὴν ὁδὸν ἡμῶν· ῥίξωσον ἡμᾶς ἐν τῷ φόβῳ σου, καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἀξίωσον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.*]

Ὁ διάκονος.

L. *Ἔτι καὶ ἔτι καὶ διὰ παντὸς ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.*

Εὐχὴ λεγομένη ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ¹⁾ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν.

Ἔδωκας ἡμῖν, Δέσποτα, τὸν ἁγιασμὸν ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ παναγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ μονογε-

1) in armario.

Cap. XLIX. M. *Ἐς τὸ Διακονικὸν λέγει ὁ ἀρχιδιάκονος· Τοῦ κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ ἱερεὺς εὐχεται ὀπισθεν τῷ διακονικῷ· Ἐκ δυνάμεως etc. ut in edito.*

R. *post verba populi: κύριε εὐλόγησον ἐν ὀνόματι κυρίου, Sacerdotem facit orantem retro ambonem orationem S. Iacobi: Precibus et intercessionibus sanctissimae, immaculatae Reginae etc. Sequitur Oratio altera dicenda retro ad ambonem: Dominator Domine Iesu Christe etc. Deinde Diaconus: Ἀπὸ δόξης etc. ut c. 48. Ἐκ δυνάμεως etc. ut c. 49.*

Cap. L. M. *post orationem. Ἐκ δυνάμεως. Εἰρήνη πᾶσιν. Ὁ λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου. Καὶ λέγουσιν οἱ διάκονοι· Κύριε εὐλόγησον. Καὶ εὐχεται ὁ ἱερεὺς· Ἐλόγηται ὁ Θεὸς ὁ εὐλογῶν καὶ ἁγιάζων καὶ διαφυλάττων καὶ σκέπων καὶ διατηρῶν καὶ εἰρηνεύων, ἐν ἀγάπῃ τὴν ζωὴν πάντων ἡμῶν διὰ τῆς μεταλήψεως τῶν ἁγίων· καὶ οὐρανίων καὶ ἀχράντων καὶ ἀθανάτων καὶ ζωοποιῶν αὐτοῦ μυστηρίων, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Hoc loco finem dat largitiae.*

R. *Orationi: Ex virtute in virtutem adnectit aliam. Tu es panis vitae et fons immortalis etc. Diaconis dicit in Diaconico. Etiam atque etiam etc. Largitus es nobis etc.*

νοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δὸς ἡμῖν καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματός σου τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ φύλαξον ἡμᾶς ἀμώμους ἐν τῇ πίστει· ὁδήγησον ἡμᾶς εἰς τελείαν νόθεσίαν καὶ ἀπολύτρωσιν, καὶ εἰς τὰς μελλούσας αἰωνίους ἀπολαύσεις· σὺ γὰρ εἶ ὁ ἁγιασμός καὶ φωτισμός ἡμῶν ὁ Θεὸς, καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα σου πανάγιον, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

Ἐν εἰρήνῃ Χριστοῦ διαφυλαχθῶμεν.

Ὁ ἱερεὺς.

Ἡὐλόγηται ὁ Θεὸς ὁ εὐλογῶν, καὶ ἀγιάζων διὰ τῆς μεταλήψεως τῶν ἁγίων καὶ ζωοποιῶν καὶ ἀχράντων μυστηρίων, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶπα εὐχὴ τοῦ ἰλασμοῦ.

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμνὲ καὶ ποιμῆν ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ τὸ δάνειον τοῖς δυσὶ χρεωφειλέταις χαρισάμενος, καὶ τῇ ἁμαρτωλῷ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς δοὺς, ὁ τὴν ἴασιν τῷ παραλυτικῷ δωρησάμενος, σὺν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, ἄνες, ἄφες, συγχώρησον ὁ Θεὸς τὰ πλημμελήματα ἡμῶν τὰ ἐκούσια, τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει, τὰ ἐν ἀγνοίᾳ, τὰ ἐν παραβάσει καὶ παρακοῇ γενόμενα, ἃ οἶδε τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον ὑπὲρ τοὺς δούλους σου· καὶ εἴ τι τῶν ἐντολῶν σου ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες καὶ τὸν κόσμον τοῦτον οἰκοῦντες, ἢ ἐκ τοῦ διαβόλου ἐπλανήθησαν, εἴτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, εἴτε ὑπὸ κατάραν ὑπέπεσαν ἢ τῷ ἰδίῳ ἀναθέματι, παρακαλῶ καὶ δέομαι τὴν ἄφατόν σου φιλανθρωπίαν, τῷ μὲν λόγῳ λυθῆναι, συγχωρηθῆναι δὲ αὐτοῖς τῷ ὄρκῳ καὶ τῷ ἰδίῳ ἀναθέματι κατὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα. Ναὶ, Δέσποτα Κύριε, εἰσάκουσον τῆς δεήσεώς μου ὑπὲρ τῶν δούλων σου, καὶ πάριδε ὡς ἀμνησίκακος τὰ ἐπταισμένα αὐτῶν ἅπαν-

uti in edito. Dein sic liturgiam concludit. Dominus benedicet et sanctificabit et nos omnes custodiet per participationem immaculatum mysteriorum suorum gratia et benignitate sua perpetuo, nunc et semper et in saecula saeculorum.

Liturgia S. Marci habet alio loco positam orationem. Ἐδοκας νιοῦ· δὸς ἡμῖν — χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ παναγίου πν. — ἄμ. ἐν τῷ βῆθ καὶ ὁδ. εἰς τὴν τελ. ἀπολ. καὶ νόθεσίαν — ἀγ. ἡμῖν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπωμεν τῷ πατρὶ κτλ.

τα· συγχώρησον αὐτοῖς πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον· ἀπάλλαξον αὐτούς τῆς αἰωνίου κολάσεως· σὺ γὰρ εἶ ὁ ἐντειλάμενος ἡμῖν λέγων, ὅτι ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Θεὸς τοῦ ἐλεεῖν καὶ σώζειν καὶ ἀφιέναι ἀμαρτίας δυνάμενος, καὶ πρέπει σοι ἡ δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ ζῶσσι Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.]

CAPUT III.

LITURGIA S. MARCI.

Ut vitetur orationis longitudo operis nostri consilio admodum inimica, id non repetendum videtur e Prolegomenis Iacobaei officii, quod ad Marcum quoque pertinet. Restat ut de Alexandriae liturgiae editionibus, deque eius in Africana Christiana propagine pauca praemoneamus.

Ioannes a S. Andrea Canonicus Parisiensis, cum „ad novatorum impetus retundendos“ liturgiarum antiquarum moliretur editionem, curavit G. Sirletus Cardinalis, ut S. Marci quoque officium ex Codice Rossanensi, quem supra commemoravimus p. 82 describeretur et quam diligentissime cum exemplari collatum, viro erudito et sibi amico mitteretur. Sic prodiit Parisiis anno 1583. 8. Liturgia S. Marci cum versione latina, excerpta ex Clementinarum constitutionum libro octavo ac *διασαφήσει τῆς ἀκολουθίας τῶν ὡρῶν*. Porro translata est in Bibliothecas Patrum, Graece et Latine in Tomum secundum Auctarii Ducaeani, Tomum duodecimum Bibliothecae PP. Morellianae. Posthac Eusebius Renaldotius Romae 1701 in bibliotheca Basilianorum Monachorum Graecorum codicem Rossanensem iterum tractavit „isque optimus, integerrimus et annorum circiter sexcentorum visus est“ Viro Docto. Agnovit in liturgia S. Marci orthodoxae ecclesiae Alexandrinae liturgiam, ne verbulo quidem spargentem Monophysitarum haeresin: „et talis procul dubio debebat esse Liturgia, quae apud Graecos in Calabriae monasteriis constitutos atque adeo orthodoxos usurpabatur forma, in rebus ad fidem spectantibus, etsi ritus et orationes, esset inter eam et usitatas in ecclesia Constantinopolitana discrimen non mediocre sed innoxium.“ Excusa est Divi Marci Liturgia in Tomo Renaldotianae Collectionis Priori p. 120—148 ed. 2. Retinuit versionem Ioannis a. S. Andrea latinam, sed pluribus locis emendatam; in graeco etiam textu nonnulla correxit. Renaldotii editionem expresserunt Fabricius in Codicis Apocryphi Tomo tertio p. 253—312 et Nealius in Tetralogia liturgica. Exstat praeterea in Bibliothecis Patrum. Edit. Lugd. II. p. 9—14. Auctor. Ducae Tom. II. p. 26—42.

Cum ad hodiernum usque diem non inventus sit alius codex, qui conferri possit cum membrana Rossanensi, ponendus erat infra textus vulgatus. Quod sane accidit perincommode. Nam occurrunt initia tantum diversarum orationum, quae aliunde petendae forent.¹⁾

A decimo circiter saeculo ab Constantinopolitanae unitatis enthusiastis abolitam esse apud Aegyptios liturgiam S. Marci „pessimo et a moribus ecclesiae veteris alienissimo exemplo“ iam supra commemoratum est. Sed iam antea emigravit Liturgia ad Monophysitas, qui fere totam occupant Aegyptum et Nubiam Christianam.²⁾ Inde factum est, ut hodie Coptae atque Aethiopes utuntur liturgiis, quae ad unum omnes fluxerint a S. Marco. Vide quae exposuit Ne alius p. 39. Nostrum igitur erat conferre cum liturgia infra scripta libros Coptarum tres: S. Basilii, S. Gregorii Nazianzeni (cf. p. 34) et S. Cyrilli a Renaldotio ex Coptico conversos: e libris liturgicis Aethiopum decem Canonem universalem, quem omnibus Apostolis tribuunt, Renaldotii opera in latinum sermonem translatum.³⁾

1) Renaldotius I. p. LXXXVII: „Nihil huic codici deesse, quantum observare potuimus, imo integerrimum esse iudicavimus, quamvis lacunis aliquot prima editio deformata sit, ex eorum qui descriperunt levi hallucinatione: nisi potius interpretis ipsius error fuerit, dum dimidiatas sententias, ut fieri solet in eius generis libris, quia formularum notissimarum initia tantum scribebantur, lacunas esse existimavit.“ — Maxime dolemus, quod doctissimi Angli Curzon, Tattam, Pacho, qui nuper in Coptorum monasteriis vetustas membranas venati sunt magna cum solertia ac prosperitate, curarunt imprimis opera Patrum, neglexerunt chartas liturgicas. Fortasse emergere poterant ex monachorum bibliothecis vel ut rectius dicam, cellis oleariis Liturgiae Iacobi et Marci, celebratissimo illi Edesseno codici antiquitate haud inferiores.

2) Insignis ecclesia S. Marci in Venetiarum urbe proprio utitur officio a Romana aliquantum diverso, quod a S. Marco traditum esse gloriatur plebis simplicitas. Foscarino iudice (Della letteratura Veneziana Vol. I. Padova 1752. p. 192 sq.) „il rito di S. Marco nella sostanza è uniforme al Romano Gregoriano, com' era in uso in molte altre chiese prima della correzione del S. Pontifice Pio V.“ Tamen non praetermittenda est diuturna Venetiarum cum imperio orientali coniunctio aequae atque Ambrosiani ritus ἑξ-ἀναφώρας vicinitas. Nisi fallor ecclesia Veneta saeculo sexto et septimo ritus accepit Graecos, fortasse liturgiam Chrysostomi. Ex quo tempore potentissima urbs cum ad occidentales regiones tum ad Italicorum res animum advertere coepit, occidentalis liturgia eaque Romana paulatim in ecclesiam ingressa est. Recepit sese pristina consuetudo in S. Marci sedem, et ibi postea Romano colore imbuta.

3) Renaldotius I. p. LXXXIX sq.: Ea igitur prima oratio dudum nos in eam sententiam induxerat, quae Liturgiam Marci nomine publicatam, aut trium Aegyptiacarum primarium exemplar esse, aut earum saltem alicuius, existimarem. Nam cum, ut alibi fusius explicatum est, Officium Liturgicum, quod Anaphora vulgo ab Orientalibus, voce Graeca appellatur, contineat partes duas; unam quae a praeparatione altaris incipit desinitque in pacis osculo: alteram a pacis osculo usque ad finem, in Graeca Marci Liturgia prior illa pars satis integra est. Quamvis enim non accurate omnino, neque iisdem

Consuetis signis indicavimus apostolicam officii partem, Alexandrinae ecclesiae traditiones, denique saeculi quarti et quinti additamenta, tamen, ut existimat Renaldotius concilio Chalcedonensi vetustiora.')

verbis et orationibus, eam repraesentet simile officium, quod in Copticis omnibus exemplaribus, ei Liturgiae quae Basilii nomen habet, praemittitur; idem tamen, quantum ad sententias orationumque et rituum dispositionem esse, facile agnoscitur. Supererat pars secunda in qua maior omnino Marci, et Basilii Liturgiarum diversitas. Est quidem non in illis modo, sed in omnibus antiquis aliis cuiuscumque linguae, idem ordo, orationis in eandem sententiam convenientes, ritus similes, sed insignis ex verborum varietate diversitas. Eo igitur coniectura ducebat, ut de illis idem ac de reliquis Orientalibus iudicium ferretur, eas scilicet quamvis non ex certo aliquo codice Graeco expressae forent, ad simplicem quamdam et principem sacrificii offerendi legem, quae omnibus Ecclesiis communis foret, fuisse constitutas. Ut enim ita factum esse circa Liturgias Syras multiplices, vix potest dubitari, ita de tribus Aegyptiacis ut iudicaretur, proximum erat. Omnia quippe Sacramentorum officia, etiam in ritu magis diverso, qualis est Occidentalis, isque non unus, convenire certum est, in omnibus illis partibus, quae essentialia censeri debent. Inter Officia vero diversa observari orationum aliquam dissimilitudinem, eo facilius accidit, quod, ut ex Basilio notavimus, a SS. Patribus scripto tradita non fuerant. Itaque in satis proluxa precum et formularum serie, quaedam strictius, quaedam fusius exprimi, cum sententia semper esset eadem, mirum non erat. Ne tamen successu temporum tot Liturgiae scriberentur, quot Episcopis placuisset, cum in unam sententiam omnes Ecclesiae convenirent, in singulis, quae magis insignes essent, Patriarchalibus praesertim, sacrorum formulae constitutae sunt, a quibus recedere non liceret, quae indubitata diversarum Liturgiarum origo est. Cumque usu consecratae aliquando forent in Ecclesiis orationes nonnullae, quas aboleri sine plebis aliqua perturbatione Episcopi non posse indicabant, relictas sunt et scriptis consignatae, ut quibusdam diebus usurparentur.

1) Castigat Renaldotius p. LXXXVIII intemperantiores criticos, qui lapidem nullum immotum reliquere, ut falsam planeque supposititiam Liturgiam propugnarent „ut nihil dicam de Ariano Sandio qui in caso illo suo historiae ecclesiasticae nucleo maximum quiddam reperisse se arbitratus est, dum Marci Apostoli liturgiae auctorem, non Evangelistam, sed praestigiatores, de quo Irenaeus et Epiphanius loquitur iudicavit. Neque sane est cur ad haec monstra opinionum stupeant in quos facili negotio devolvuntur, qui traditionem contemnunt.“ Conferas quae disserimus p. 5. Ceteroquin verisimile est, Marci liturgiam eo quo nunc fertur textu compositam esse a Cyrillo Alexandrino, quam ob rem Aegyptii liturgiam Cyrilli vocant eam quae est in Coptorum libris, cum Marco fere in omnibus consonam. Favent opinioni Assermannus, Nealius.

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, μαθητοῦ
τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Ὁ ἱερεὺς.

[I. Εὐχὴν πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Προσεύξασθε.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐχεται.

Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπερευχαριστοῦμεν κύριε ὁ Θεὸς
ἡμῶν, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ, κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν,

Cap. I. Conferas Lit. Iac. c. 1. Bas. primam partem officii ita disponit: Oratio
praeparationis. Domine qui nosti corda omnium etc. Oratio postquam praeparatum
fuerit altare. Tu Domine docuisti nos etc. Oratio gratiarum actionis. Gratias agamus ho-
norum auctori etc. Oratio oblationis s. propositionis panis et calicis. Domine Iesu
Christe etc. Tunc operiet Sacerdos discum et calicem, utrumque integumento suo et
omnis maiori velo teget; tum osculabitur conversusque ad ipsius latus australe ado-
rabit Deum et osculabitur altare. Tum circuitu peracto descendet coram altari, pro-
nuntiabitque absolutionem super ministros sedentes coram eo. Quodsi adsit ipsi sa-
cerdos socius, ipse pronuntiabit absolutionem. Oratio absolutionis ad Filium. Domine
Iesu Christe etc. — — „Servi tui hodie in ministerio constituti, Sacerdos, Diaconus et
Clerus, omnis populus et infirmitas mea, absoluti sint ex ore S. Trinitatis, Patris, Filii
et Spiritus Sancti, ex ore unice, solius, sanctae Catholicae et Apostolicae ecclesiae, ex
ore XII Apostolorum et ex ore contemplationis Evangelistae Marci Apostoli et Martyris ut
etiam Patriarchae sancti Severi, et Doctoris nostri Dioscori etc. Liturgia Aethiopum (Aeth.):
Responsorium antequam Liturgia incipiat: Alleluia. Ego autem in multitudine misericor-
diae tuae introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore etc.
Apte ac pulchre compositum est Responsorium e Psalmodum floribus. Sequitur Oratio
pro ecclesia et altari: Domine Deus noster, tu es solus sanctus etc. Oratio antequam
ornetur altare et collocentur in eo vasa sacra. Domine Deus qui novisti corda omnium
etc. Oratio super Patenam. Domine Deus noster Iesu Christe etc. Oratio super Cali-
cem. Deus noster Iesu Christe etc. Oratio supra cochlear crucis. Deus Deus noster, qui
servum tuum Isaiam prophetam etc. Oratio super arcam sive discum maiorem. Domine
Deus noster, qui dixisti Moysi servo tuo etc. Oratio illationis. Domine Deus noster qui
suscepisti sacrificium Abel etc. Oratio quando miscetur aqua cum vino. Christe qui vere
es Deus noster etc. Postea repetet super Calicem orationem: Domine Deus noster qui
suscepisti etc. ut supra in offerendo hostiam. Sequitur Responsorium: Unus Pater sanctus
etc. Oratio gratiarum actionis: Gratias agamus benefactori etc. Oratio pro illis qui at-

ὅτι ἐσκέπασας, ἐβοήθησας, ἀντελάβου, καὶ παρήγαγες ἡμᾶς τὸν παρελθόντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἤγαγες ἡμᾶς ἕως τῆς ὥρας ταύτης, ἀξιώσας¹⁾ πάλιν παραστῆναι ἐνώπιόν σου ἐν τόπῳ ἀγίῳ σου ἄφρασι ἀιτοῦντες²⁾ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἰλασμόν παντὶ τῷ λαῷ σου.³⁾ Καὶ δεόμεθα, καὶ παρακαλοῦμεν σε φιλόανθρωπε, ἀγαθέ, δὸς ἡμῖν τὴν ἁγίαν ἡμέραν ταύτην, καὶ ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐπιτελέσαι ἀναμαρτήτως, μετὰ πάσης χαρᾶς, ὑγιείας, σωτηρίας, καὶ παντὸς ἀγιασμοῦ, καὶ τοῦ σοῦ φόβου. Πάντα δὲ φθόνον, πάντα φόβον, πάντα πειρασμόν, πᾶσαν σατανικὴν ἐνέργειαν, πᾶσαν πονηρῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλὴν ἐκδίωξον ἀφ' ἡμῶν ὁ θεός, καὶ ἀπὸ τῆς ἀγίας σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας. Τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα ἡμῶν ἐπιχορήγησον· εἴτι σοι ἡμάρτομεν ἐν λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διανοίαν, σὺ ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος παριδεῖν καταξίωσον, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐλπίζοντας⁴⁾ ἐπὶ σοὶ, μηδὲ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ θῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, χάριτι καὶ οἰκτιρισμῷ καὶ φιλοανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, Ἐκφώνως. Δί' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἐν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεύς.

II. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Προσεύξασθε ὑπὲρ τοῦ βασιλέως.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

1) Fabr. ἀξίωσαι. 2) Neale αἰτοῦντας. 3) Assem. τῶν λαῶν σου. 4) Fabr. τοὺς ἐλπ.

tulerunt oblationes: Iterum deprecamur etc. Oratio oblationis mysticae: Princeps Iesu Christe etc. Oratio Absolutionis ad Filium: Domine Iesu Christe, filii Iesu Christe etc. Commemoratur Patriarcha, Metropolitā, Rex Aethiopiae, XI sancti patres et XXI reges Aethiopum. Sint absoluti per os Trinitatis sanctae etc. per os XV Prophetarum et filiorum eius. — Marci, Severi, e. a.

Cap. II. Propriae sunt Marco orationes pro Imperatore et Patriarcha, dicendae ante primam εἰσοδὸν et θυμιάμα. Fortasse adiunctae sunt eo tempore, quo Monophysiti-

Ὁ δὲ ἱερεύς ἐπεύχεται.

Δέσποτα κύριε ὁ Θεός, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, τὸν βασιλέα ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνδρία καὶ δικαιοσύνῃ διαφύλαξον. Καθυπόταξον αὐτῷ ὁ Θεός πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμον· ἐπιλαβοῦ ὄπλου καὶ θυραίου, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Δὸς αὐτῷ ὁ Θεός νίκας, εἰρηρικὰ φρονεῖν ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ γαληνότητι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγοιμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. Ἐκφώνως. Δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεύς.

III. Εἰρήνῃ πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Προσεύξασθε ὑπὲρ τοῦ Πάπα καὶ ἐπισκόπου.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεύς.

Δέσποτα κύριε ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλόνησθε, ἀγαθέ, τὸν ἀγιώτατον καὶ μακαριώτατον ἀρχιερέα ἡμῶν Πάπαν Δ'. καὶ τὸν ὀσιώτατον

tarum haeresis serpere coepit per totam Aegyptum. Nam tessera erat orthodoxiae Oratio pro orthodoxo imperatae et patriarcha Aegypti. Alia suadet Nealinus Hist. I. p. 362: „The second great family, the Alexandrine, seems to have retained the most primitive arrangement of the commencement of the Liturgy. The office of S. Mark contains, before the first hymn, three prayers, for the congregation, for the King, for the Pope of Alexandria. These are each preceded by “The Lord be with you,” from the Priest, by the bidding from the Deacon, by the Kyrie eleison from the people.” Ego vero puto in antiquissimis Liturgiis Scripturarum Lectionem precessisse praecibus publicis p. 18.

Cap. III. Non agitur de Romano pontifice sed de Patriarcha Alexandrino, cui Patre nomen inditum est. Admodum similis est εὐχή περὶ τοῦ Πάπα in Lit. Basilii Graeca. Ἔσσει πολλοῖς καὶ χρόνοις εἰρηναίοις — διάκονοις σὺν παντὶ τῷ πληροῦσθαι — αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν χαρ. ἐκ πασῶν τῶν ἡμερῶν. — εἰς ποιῶνται ὁ ἡ. καὶ

ἐπίσκοπον Δ'. συντηρᾶν, συντήρησον ἡμῖν αὐτούς· ἔτεσι πολλοῖς εἰρηρικῶς, ἐκτελοῦντας τὴν ὑπὸ σοῦ ἐμπεπιστευμένην ἁγίαν ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριόν σου θέλημα, ὁρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, σὺν πᾶσιν ὁρθοδόξοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνοις [ὑποδιακόνοις] ἀπαγνώσταις, ψάλταις τε καὶ λαϊκοῖς, σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας καὶ μόνης καθολικῆς ἐκκλησίας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν αὐτοῖς χαριζόμενος. Τὰς δὲ εὐχὰς αὐτῶν, ἃς ποιῶσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτῶν, πρόσδεξαι, κύριε, εἰς τὸ ἅγιον, καὶ ἐπουράνιον, καὶ λογικόν σου θυσιαστήριον. Πάντα δὲ ἐχθρὸν τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας καθυπόταξον ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτῶν ἐν τάχει, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. Ἐκφώνως. Δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

IV. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Ἐπὶ προσευχὴν στάθητε.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον. τρίς.

ὑπὲρ παντός τοῦ λαοῦ σου καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτῶν π. ἐπὶ τὸ οὐράνιον καὶ εὐλογημένον σου θ. εἰς δσμὴν εὐωδίας. Πάντα μὲν ἐχθρὸν αὐτοῦ ὄρατον ἢ ἀόρατον σύντριψον καὶ καθ. — τάχει· Αὐτὸν δὲ ἐν τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ἐν εἰρήνῃ καὶ δικαιοσύνῃ διαφύλαξον.

Cap. IV. Renaldotius Tom. I. p. 335: Ibi aliquid deesse notavit primus editor et interpres Iohannes a sancto Andrea. Sed fortasse desunt plura quam ipse existimavit. Οὕτως καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς περιεστηκότας δούλους σου ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς ἱερουργίας τὰς τοῖς ἐπισκόποις, ad haec verba annotavit: Deest aliquid in contextu Graeco, quale est πρόσδεξαι δεήσεις suscipe orationes Episcoporum, etc. aut potius ἐπιβλέψας δαρούμενος τὰ ἀναγκαῖα τοῖς, etc. Nihil minus, ut videtur. Oratio est Absolutionis, generalis scilicet illius, quae ritu Alexandrino inter primas praeparatorias solet recitari, non modo super circumstantes, sed super Sacerdotem celebrantem, ab eo qui dignior est, si quis Liturgiae intersit. Sensus igitur abruptus est, nisi periodus aliqua supponatur deesse, quae ad absolutionem illam pertineat. Cumque in Liturgia Basilii sequatur Oratio tharis, cuius mentio est in verbis illis quae lacunam proxime sequuntur, duae orationes in unam videntur, aut librorum negligentia, aut codicis mutilatione coalescere.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐπεύχεται εὐχὴν τῆς εἰσόδου καὶ εἰς τὸ θυμίαμα.

Δέσποτα κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν δωδεκάφωτον λαμπάδα τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐκλεξάμενος, καὶ ἔξαποστείλας αὐτούς, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κηρύξαι, καὶ διδάξαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, καὶ θεραπεύειν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἐμψύχσας εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ ἐπὶ αὐτοῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, τὸ παράκλητον· ἂν τινων ἀφίετε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς, ἂν τινων κρατεῖτε, κεκράτηται· οὕτως καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς περιεστηκότας δούλους σου, ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς ἱερουργίας, τὰς * τοῖς ἐπισκόποις, ¹⁾ πρεσβυτέροις, διακόνους, ἀναγνώσταις, ψάλταις τε καὶ λαϊκοῖς σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας· ἔῤῥυσαι ἡμᾶς κύριε ἀπὸ ἀρᾶς καὶ κατάρτας, ²⁾ καὶ ἀπὸ ἀναθέματος, καὶ δεσμοῦ, καὶ ἀφορισμοῦ, καὶ ἐκ τῆς μερίδος τοῦ ἀντικειμένου· καὶ καθάρισον ἡμῶν τὰ χεῖλη καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, καὶ ἀπὸ πάσης ῥαδιουργίας· ἵνα ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ καὶ καθαρῷ συνειδήσῃ προσφέρωμέν σοι τὸ θυμίαμα τοῦτο, εἰς ὕσμην εὐωδίας, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ. Ἐκφώνως. Δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

V. Ὁρθοί.

1) Nealius σὺν τοῖς ἐπ.

2) Editi perperam καθάρτας.

Bas. Oratio thuris. Osculabitur Sacerdos caput sacerdotis ministrantis, quod si fuerit cum eo socius, osculabitur gradus altaris ascendensque osculabitur altare et accipiet savigulam thuris et adolebit incensum. Ordinem qui de incenso vespertino scriptus est observabit, quinquies addendo et his peractis dicet Sacerdos orationem sequentem. Deus eterne absque principio etc. Circuibit altare cum incenso semel, osculabitur illud descendetque laevo pede; versus orientem stabit e regione altaris, adolebitque thus ter, eodem dicens quae prius: tum Patriarcham si adsit incensabit seorsum ab aliis: quodsi abfuerit dabit incensum sacerdotibus, non aliis.

Aeth. Sacerdos dicit orationem incensi. Hic imponit incensum, simulque commemorat ortus, dierum et noctium et novilunia et festos dies. Facit etiam memoriam vivorum, tum dicit: Benedicator Pater omnipotens etc. Deus noster in aeternum etc. Dum adolebit incensum: Salve sancta ecclesia, habitaculum pacis, Salve Virgo Maria, mater Dei: tu es thuribulum aureum, quae carbonem ignitum portasti etc.

Cap. V. Iac. c. 10. Renaldotius l. c. p. 335 sq.: „Hoc loco non assignatur in

Καὶ ψάλλουσιν τὸ Μονογενῆς υἱὸς καὶ λόγος,]
Καὶ γίνεται ἡ εἴσοδος τοῦ εὐαγγελίου καὶ λέγει ὁ διάκονος.
Ἐπὶ προσευχήν.

Ὁ ἱερεύς.

Εὐλόγη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Ἐπὶ προσευχήν.

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον.

aliis Liturgiis. Quod vero legitur hic, ut apud Orthodoxos cani solebat, absque additione illorum verborum qui crucifixus es pro nobis, quam Petrus Gnaphheus induxit, Orthodoxae doctrinae signum est, simulque antiquitatis. Iacobitae quippe Aegyptii, non minus quam Syri illa verba subiungunt: unde constat hanc Liturgiam ad illos non pertinuisse, verum ad Orthodoxos: idque eo verisimilius est, quod in illa nihil occurrit quod Monophysitarum haeresin vel leviter redoleat.“ Hymnus *Μονογενῆς* in nostro officio non exscriptus est, repetas eum e capite sexto Iacobi.

Bas. Deinde prostrationem faciet; cumque lecta fuerit Epistola Pauli Coptice, dicet orationem sequentem secreto. Si fuerit cum eo Sacerdos socius, is eam recitabit. Diaconus leget Epistolam Coptice et deinde Arabice ut etiam Catholicam sive lectionem ex epistolis Catholicis. Hic adoletur incensum ter circum altare a sacerdote celebrante. Oratio post Apostoli seu Paulinae epistolae lectionem: Domine scientiae et sapientiae largitor etc. Tum unus Diaconorum leget Catholicon Coptice et Arabice et postquam lectum fuerit coptice dicet Sacerdos celebrans hanc orationem: quod si Patriarcha ipse sacra faciat, dicet eam sacerdos. Oratio post Catholicon. Domine Deus, qui per sanctos apostolos etc. Finita lectione Catholici arabice, ascendit Sacerdos ad altare et adolebit incensum semel, tum recitabitur oratio sequens. Oratio Actuum Apostolorum. Deus qui suscepisti etc. Perficit illam ex oratione thuris Pauli, nulla re detracta vel addita: qua expleta chorum solus cum incenso circumibit. Finita lectione Actorum Coptice et Arabice dicent ter: Sanctus quo finito dicit Sacerdos orationem Evangelii sancti.

Aeth. Coadiutor Sacerdotis dicet antequam legatur Epistola Pauli: Domine sapiens et auctor sapientiae etc. Diaconus antequam legatur Epistola dicit: Ex Paulo servo et Apostolo Domini et salvatoris nostri I. C., qui vocatus, electus et segregatus est ad praedicationem Sancti Evangelii: lectio Epistolae N. Oratio eius et benedictio sit nobiscum. Et post lectionem Pauli Diaconus dicet: Gratia Patris, caritas Filii etc. Sancte Paule apostole, bone minister, sanator infirmorum, accepisti coronam: ora et precare pro nobis Christum, ut salvet animas nostras, per multitudinem clementiae nominis sui sancti. Sacerdos. Pax vobis omnibus. Tunc repetit orationem: Deus noster in aeternum etc. Sacerdos assistens antequam legatur Apostolus sive Epistola ex Catholicis dicit: Haec est lectio ex Epistola N. discipuli et Apostoli Domini etc. Oratio et benedictio eius sit nobiscum. Post lectionem Catholicae epistolae Diaconus dicit 1 Ioann. 1, 15—17. Populus. Sancta Trinitas, una in substantia tua etc. Diaconus. Surgite ad orationem. Sacerdos. Pax vobis omnibus. Populus. Et cum. Sacerdos. Domine Deus noster, qui Apostolis tuis sanctis etc. Sacerdos adolet incensum et dicit: Domine Deus noster etc. Acta ministrorum istius praedicationis, Patrum nostrorum Apostolorum, purorum et gratia plenorum, electorum et iustorum, cumulatorum

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται εὐχὴν τοῦ τρισαγίου.

Δέσποτα κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ [ὁ συναϊδιος λόγος τοῦ ἀνάρχου πατρός], ὁ καθ' ἡμᾶς γενόμενος κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας ἐπὶ σωτηρία τοῦ γένους ἡμῶν· ὁ ἐξαποστείλας τοὺς ἁγίους σου μαθητὰς καὶ ἀποστόλους κηρύττει καὶ διδάξει τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ σου, αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· καὶ καταύγασον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, εἰς κατανόησιν τῶν θεῶν σου λογίων· καὶ ἰκάνωσον ἡμᾶς ἀκροάτας αὐτῶν γενέσθαι· καὶ μὴ μόνον ἀκροάτας, ἀλλὰ καὶ ποιητὰς λόγου, γενόμενοι εἰς τὸ καρποφορῆσαι, καὶ ποιῆσαι καρποὺς ἀγαθούς, ἀνὰ τριάκοντα καὶ ἐν ἑκατον, ὕψως καταξιωθῶμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐκφώνως. Καὶ ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκτιρμοὶ σου κύριε. Ἐκφώνως. Σὺ γὰρ εἶ εὐαγγελισμὸς, σωτὴρ, καὶ φύλαξ τῶν ψυχῶν, καὶ τῶν σωματίων ἡμῶν, κύριε ὁ θεός, καὶ σοι τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν, καὶ τὸν τρισαγίον ὕμνον ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ἄγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος.

VI. Καὶ μετὰ τρισαγίον, σφραγίζει ὁ ἱερεὺς τὸν λαόν, λέγων.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματι σου.

Ἐἶτα, τὸ πρόσχωμεν, ὁ ἀπόστολος, ὁ πρόλογος τοῦ ἀλληλουΐα. Οἱ διάκονοι κατὰ ἑτήν¹⁾ λέγουσι.

Κύριε εὐλόγησον.

1) Nealius μετὰ ἑτήν per coniecturam.

gratia Spiritus Sancti: orationes et benedictiones eorum custodiant nos omnes Christianos in saecula saeculorum. Et post lectionem Actuum Apostolorum Sacerdos dicit: Verbum Domini magnum propagatum est in ecclesia sancta, multiplicatique sunt, qui crediderunt in Dominum et salvatorem nostrum I. C.: ipsi gloria in saecula S. Sanctus, S. S. Deus Pater omnipotens. S. S. S. Filius unicus, Verbum Patris vivum. S. S. S. Spiritus Sanctus sciens omnia.

Cap. VI. VII. Bas. Oratio sancti Evangelii. Domine et magister etc. Diaconus. Orate pro sancto evangelio. Sacerdos. Memento etiam Domine, omnium qui praeceperunt

Ὁ ἱερὸς λέγει.

Ὁ κύριος εὐλογῆσῃ καὶ συνδιακονῆσῃ ὑμῖν¹⁾ τῇ αὐτοῦ χάριτι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ ἱερὸς πρὸ τοῦ εὐαγγελίου, βάλλει θυμίαμα, λέγων οὕτως.

Θυμίαμα προσφέρωμεν ἐνώπιον τῆς ἁγίας δόξης σου, ὁ θεός, προσδεξάμενος εἰς τὸ ἅγιον, καὶ ὑπερουράνιον, καὶ νοερόν σου Θυσιαστήριον. Ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, ὅτι εὐλογημένος ὑπάρχεις, καὶ σὺ τὴν δόξαν σου ἀνάπεμψον.

VII. Ὁ διάκονος ὅτε μέλλει εἰπεῖν τὸ εὐαγγέλιον, λέγει.

Κύριε εὐλόγησον.

1) Fabr. ἡμῖν.

nobis ut eorum/meminissemus in nostris ad te orationibus et precibus. O Domine quietem illis tribue quorum praecessit dormitio: infirmos sana, quia tu vita es omnium nostrum, salus omnium, spes omnium, medela omnium, resurrectioneque omnium — — Tum dicit Psalmum et post tertium versum Sacerdos Evangelium incensabit. Ascendet ad altare, rursusque incensum offeret, semel signans naviculam signo crucis: deinde circuit cum incenso Evangelium, tum altare semel: descendet ab altari, accipiet Evangelium a Diacono, converteturque ad Occidentem. Accedent Sacerdotes omnes, et illud osculabuntur: ipse postremus illud osculabitur, dabitque illud Diacono ministranti, quem etiam incensabit. Cumque Diaconus dicit State, conversus Sacerdos ad Orientem dicit, In nomine Dei. Mox incensum ter adolebit, ad Sanctuarium. Dicit Diaconus Benedic Domine, et dicit, Initium sancti Evangelii secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, Ioannem. Cumque interpres Evangelii dicit, State cum timore Dei, convertitur Sacerdos ad Occidentem, incensat tribus vicibus Evangelium. Tum conversus ad Sanctuarium, illud incensat etiam ter, deinde Sacerdotes semel: stans in loco suo, recitans aliquid interea ex oratione Evangelii. Tum Diaconus semel incensat: nec desinit interim thuribulo adolere; coram Evangelio, ad finem usque lectionis eius Coptice et in ultimo commate incensat ter, dat autem Evangelium legendum Diacono si probe illud legere sciat, sin minus, leget illud ipse Sacerdos. Quod si Diaconus legat Evangelium ex Ambone, incensatio Evangelii primo et postremo fiet ad limen chori. Cumque dicit interpres, Domini et Dei nostri, redibit ad Sanctuarium et incensum tribus vicibus adolebit, dicitque sequentem orationem secreto, quando Evangelium legetur Arabice, facie ad Orientem conversa. Quod si Sacerdos socius, ad quem eius pertinet recitatio, ibi adsit, dabit ei thuribulum et ipse eam recitabit.

Aeth. Diaconus. Surgite ad orationem. Populus. Kyrie eleison. Sacerdos. Pax vobis omnibus. Populus. Et cum. Sacerdos. Domine Deus noster Iesu Christe etc. Diaconus. Orate pro Evangelio sancto. Sacerdos. antequam legatur Evangelium dicit: Benedicatur Dominus in omni tempore, semper Iesus eius in ore meo: in Domino laudabitur anima mea. Alleluia, Alleluia. Surgite, audite Evangelium sanctorum, praedicationis Domini et salvatoris nostri Iesu Christi. Sacerdos. Memento pro offerentibus, mortuis et infirmis. Sacerdos conversus ad populum dicit: Dominus desuper benedictionem mittat etc. Sacerdos ter incensat Evangelium et tunc annuntiat illud Populo dicens. Evangelium sanctum quod praedicavit aut annuntiavit N. verbum filii Dei. Populo. Gloria tibi sit semper Christe domine et Deus noster. Exultate Deo adiutori nostro, iubilare Deo

Ὁ ἱερεὺς.

Ὁ κύριος εὐλόγησεν, καὶ ἐνιαχίση, καὶ ἀπροετὰς ἡμᾶς ποιήσῃ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ εὐαγγελίου, ὃ ὦν εὐλογητὸς Θεός, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.]

Ὁ διάκονος.

Στάθῃτε, ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματι σου.

VIII. Καὶ λέγει τὸ εὐαγγέλιον ὁ διάκονος, τὴν συνάπτην, ὃ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Τοὺς νοσοῦντας κύριε, τοῦ λαοῦ σου ἐπισκεψάμενος ἐν ἰλίει καὶ οἰκτιρμοῖς, ἴασαι. Τοὺς ἀποδημήσαντας ἡμῶν ἀδελφούς, ἧ μέλλοντας ἀποδημεῖν, ἐν τῷ τόπῳ κατευθώσωσον ἕκαστον εἰς τὸν καιρὸν. Τοὺς ἀγαθοὺς ὑετοὺς κατάπεμψον ἐπὶ τοὺς χεῖροντας, καὶ ἐπιδομένους τόπους. Τὰ ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ μέτρον αὐτῶν, κατὰ τὴν σὴν χάριν. Τοὺς καρποὺς τῆς γῆς αὖξησον εἰς σπέρμα, καὶ εἰς θερισμόν. Τὴν βασιλείαν τοῦ δούλου σου, ὃν ἐδικαίωσας βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἀνδρίᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ γαληνότητι διαφύλαξον. Τὴν ταπεινήν, καὶ ἐλεεινήν, καὶ φιλόχριστον πόλιν ταύτην, εὖσαι αὐτήν, ὃ Θεός, ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν,

Iacob: sumite Psalterium et date tympanum, psalterium iucundum cum cithara. Post lectionem Ev. Populus dicet: Cherubim et Seraphim sursum mittunt ei gloriam. Tunc dicent: Sanctus, S. S. omnipotens: pleni sunt coeli et terra sanctitate gloriae eius.

Cap. VIII. Iac. c. 12. Rensidotius l. c. p. 336: Non est proprie loquendo Collecta, quo sensu illa vox in Latinis Missalibus usurpatur, sed oratio quae lectioni Evangelii statim subiungitur. Continet autem preces pro omnibus personis, et publicis necessitatibus, pro quibus oratur ante inceptam Anaphoram et post consecrationem. Inter alias animadvertenda est oratio pro aquis fluminis, Nili scilicet, de quibus solis haec verba intelligi possunt ἀνάγαγε εἰς τὸ μέτρον: Eleva eas ad iustam mensuram; quod certum indicium est pertinuisse illam Liturgiam ad Ecclesias Aegyptiacas; non minus quam Copticis in quibus idem legitur. Oratio quoque sit pro Regibus, quos dum haec Liturgia scripta est, Christianos fuisse verisimile est: nam infidelibus verba non convenissent.

Bas. Oratio post Evangelium secreto dicenda continet solitam deprecationem. „Tempore Nili exundationis et pluviae dicitur: Memento Domine aquarum fluminis et benedic illis, augere illas iuxta mensuram suam. Tempore sementis dicitur: Memento Domine seminum plantarumque ut crescant et multiplicentur. — — Post lectionem Evangelii afferet illud Diaconus ad sacerdotem qui illud osculabitur ut etiam Clerus et populus, et interea recitabit Sacerdos orationem vel (Deus qui tuo erga hominum etc.) stans ad latera vel, capite inclinato.

ἀπὸ λιμοῦ, λοιμοῦ, καὶ ἐπιστάσεως ἐθνῶν, ὡς καὶ Νινευὶ
 τῆς πόλεως ἐφείσω· ὅτι ἐλεήμων καὶ οὐκ ἐκτίμων εἶ, καὶ ἀμνη-
 σίκακος ἐπὶ κακίας ἀνθρώπων. Σὺ διὰ τοῦ προφήτου σου
 Ἡσαίου εἶπας, ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, τοῦ σώ-
 σαι αὐτήν δι' ἐμέ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου. Δι' ὃ
 δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλόανθρωπε, ἀγαθέ, ὑπεράσπι-
 σαι τῆς πόλεως ταύτης, διὰ τὸν μάρτυρα καὶ εὐαγγελιστὴν
 Μάρκον, τὸν ὑποδείξαντά ἡμῖν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, χάριτι
 καὶ οὐκ ἐκτίμοις καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ.
 Ἐκφώνως. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος
 σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

Ὁ διάκονος.

IX. Ἀρξαι.

Καὶ λέγουσι τὸν στίχον. ὁ διάκονος λέγει.

Τὰς τρεῖς.

Cap. IX. Cf. c. 3. Nealius Tetr. Lit. p. 236 sq.: Στίχος hic troparium quiddam apertissime denotat: sed quum, iniuria annorum, et desuetudine officii, rubricae et propriae missae ordinis S. Marci perierunt (nisi quoad in officiis ecclesiae Copticae servantur), quibus de verbis vel sententiis constabat dicere non possumus. τὰς τρεῖς. Quid sit hoc, quaerunt interpretes. Renaudotius: "Tres orationes significantur, quas exhibet prima Coptitarum liturgia (ea est S. Basilii), quae sunt oratio: 1. τοῦ καταπετάσματος. 2. pro pace. 3. pro patriarcha et ordine ecclesiastico: quae, ut notissimae, omittuntur." At, quod ipse notat Renaudotius, mirum videtur cur a diacono, non a sacerdote, recitari iubentur: nec "eam difficultatem non magni momenti esse" cum eo possumus arbitrari. Duae praeterea occurrunt in contrarium rationes, quas V. D. silentio praeterit: altera, quod oratio pro papa, quam ille unam de tribus arbitratus est, immediate sequatur: altera, quod rubrica quae proxima est, ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται incipiat, quod proprium est orationis a sacerdote recitatae post antiphonon, vel συναπτήν, vel simile quiddam a diacono pronunciatum. Itaque probabilius videtur τὰς τρεῖς tria fuisse troparia, quae hoc in loco a diacono recitatae sunt. — Ego vero putaverim, Stichum vel Troparium exorsum esse ab voce τὰς τρεῖς. Fabricius tres Litanias intelligit.

Periodus illa: τὰς ἐπισυναγωγὰς κτλ. manifesto scripta est ea aetate qua Christiani passi sunt ethnicorum odium atque inimicitias.

Bas. Interea cum absolvitur oratio veli, osculabitur Sacerdos gradus altaris, ascendit ad sanctuarium, osculabitur altare et conversus ad occidentem recitare incipiet tres maiores orationes. Dum Sacerdos dicit: Pax omnibus, conversus ad Sacerdotes fratres suos capitis inclinatione salutat et conversus ad occidentem populum cruce signat. Oratio pro pace. Iterum oremus Deum omnipotentem etc. Pro patriarcha et episcopis. Pro congregatione. Pro ecclesia diebus ieiunii. Populus dicit Symbolum fidei orthodoxae. Adolebit Sacerdos ter incensum ad orientem dabitque thuribulum illi qui deferre solet; tum dicent Symbolum: quo tempore lavabit Sacerdos ter manus suas et antequam eas abstergat, convertetur ad populum, educetque manus ex aqua coram eo et a sordibus diligenter purgabit. Post recitationem Symboli dicet: Pax omnibus. Respondebitque populus. Et cum spiritu tuo. Tum conversus signabit populum semel in modum crucis et

Ὁ ἱερεὺς ἐπέχεται.

Δέσποτα κύριε, ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰρήνην βράβευσον ταῖς ἀπάντων ἡμῶν καρδίαις· ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τούτου τὴν εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι. [Τὸν ἀγιώτατον καὶ μακαριώτατον ἡμῶν Πάπαν τὸν Δ', καὶ τὸν ὀσιώτατον ἡμῶν ἐπίσκοπον τὸν Δ'. συντηρῶν, συντήρησον ἡμῖν αὐτοὺς ἕτεσι πολλοῖς, εἰρηρικῶς ἐκτελοῦντας τὴν ὑπὸ σου ἐμπειπιστευμένην ἀγίαν ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἄγιον

dicit Orationem Osculi pacis ad patrem. Sequitur alia Oratio pacis et tertia Iacobi Apostoli. Deus omnium Domine etc. cf. Iac. c. 19. Deinceps Praefatio. El. Greg. sc. Cyr., qui incipiunt ab oratione veli, plures exhibent orationes osculi ad patrem et filium.

Aeth. Diaconus cantato Cherubico hymno dicit: Surgite ad orationem. Sacerdos: Pax vobis omnibus.

Et sequitur Deprecatio pro ecclesia, pro pace, pro Rege et exercitu eius, pro Patriarchis Aethiopiae et Alexandriae, Episcopis et omni clero, pro congregatione. Populus: Benedic congregationi nostrae et conserva eam in pace. Moxque dicunt Symbolum fidei Nicaenum (unicum, qui erat cum eo antequam crearetur mundus — — aequalem Patri secundum divinitatem suam — facta sunt et sine ipso factum est nihil quidquam in coelo et in terra — ex Maria virgine sancta — — ascendit cum gloria — qui ex patre procedit). Iterum orant pro congregatione. Diaconus: Orate pro pace perfecta et amica salutatione apostolica. Amplectimini invicem. Qui non communicatis exite: qui communicatis ampleximini invicem in plenitudine cordis vestri: qui communicaturus est custodiat se a malo. Sacerdos: Domine per benignitatem tuam imple corda nostra pace tua et munda nos ab omni macula et immunditia, ab omni vindictae studio, ab invidia, et iniuriarum recordatione letifera. Domine fac nos omnes dignos ut amplectamur invicem in osculo sancto, ut percipiamus absque condemnatione donum tuum coeleste et immortale, sicut decet gratiam tuam. Populus: Christe Deus noster fac nos dignos salutandi te osculo sancto et coelesti, ut laudemus te cum Cherubim et Seraphim et clamemus dicendo: Sanctus, S. S. omnipotens, pleni sunt coeli et terra gloria tua. Posthac denuo orat pro ecclesia etc. etc. Per Stephanum protomartyrem, Zachariam sacerdotem et Ioannem Baptistam etiam nos. Simili ratione commemorantur omnes Sancti Martyres, IV Evangelistae, Dei genitrix, Apostoli et Apostolorum discipuli, LXXII discipuli, patres Nicaeni. Sequitur Memento pro Defunctis, „per preces et deprecationes quas faciet pro nobis Domina omniam sancta et pura Maria, Mater Dei et per preces magnorum luminarium Michael, Gabriel, Raphael et Uriel: quatuorque animalium incorporeorum et viginti quatuor Sacerdotum coeli sancti Ioannis Baptistae, patrum nostrorum Patriarcharum, Apostolorum, LXXII discipulorum et trium puerorum, S. Stephani principis Diaconorum, S. Georgii, S. Theodori, S. Mercurii, S. Mennae, S. Philothei, S. Basilidis, S. Patris Nob et omnium Martyrum, Domini quoque et magni sanctique Patris nostri Abba Antonii: Patrumque nostrorum SS. trium Maceriorum etc. etc. Commemorantur plures Sancti Aethiopiae; dein: et preces Patris nostri venerandi Patriarchae nostri N. Regisque nostri Claudii et omnium cruce signatorum iustorum et electorum et Angeli diei huius sanctae. Orationes eorum benedictionesque et intercessionis eorum et caritas Dei sint nobiscum in saecula saeculorum. Amen. Sacerdos: Nobis et omnibus qui quietem acceperunt miserere, tu qui misisti filium tuum in sinum Virginis.

καὶ μακάριόν σου θέλημα, ὁρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, σὺν πᾶσιν ὁρθοδόξοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνοις [ὑποδιακόνοις] ἀναγνώσταις, ψάλταις, σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας.] Τὰς ἐπισυναγωγὰς ἡμῶν κύριε εὐλόγησον· ὁδὸς αὐτὰς ἀκωλύτως καὶ ἀνεμποδίστως γενέσθαι κατὰ τὸ ἅγιόν σου θέλημα. Οἴκους εὐχῶν, οἴκους εὐλογιῶν ἡμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς δούλοις σου εἰς τὸν αἰῶνα δώρησαι.

Ἐξεγέρθητι κύριε καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ σου· φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Τὸν δὲ λαόν σου τὸν πιστὸν καὶ ὁρθόδοξον εὐλόγησον· ποιήσον αὐτὸν εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ μὴ κατισχύσῃ θάνατος ἁμαρτίας καθ' ἡμῶν, μηδὲ κατὰ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. Ἐκφώνως. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

Ὁ λαός.

Ἀμήν·

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος.

Βλέπετε μήτις τῶν κατηχουμένων.

Καὶ ψάλλουσιν οἱ χερουβὶμ μυστικῶς.

X. Ὁ ἱερεὺς βάλλει θυμίαμα εἰς τὸ Εἰσόδιον καὶ εὐχεται.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ πάντων ἀπροσδεής,¹⁾ δέξαι τὸ θυμίαμα τοῦτο, ἐξ ἀναξίου χειρὸς προσφερθόμενον, καὶ τῆς παρὰ σοῦ εὐλογίας πάντας ἡμᾶς ἀξίωσον. Σὺ γὰρ εἰ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν.]

Καὶ εἰσέρχονται τὰ ἅγια εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ὁ ἱερεὺς εὐχεται οὕτως.

Ἄγιε, ὕψιστε, φοβερέ, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπανόμενος, κύριε, αὐτὸς ἡμᾶς ἁγίασον, καὶ ἀξίωσον τῆς φοβεραῆς σου ἱερωσύνης, καὶ προσάγαγε ἡμᾶς τῷ τιμίῳ σου θυσιαστήριῳ, μετὰ πάσης συνειδήσεως ἀγαθῆς· καὶ καθάρισον ἡμῶν τας καρ-

1) Fabric. ἀπροσενδεής.

δίας ἐπὶ παντὸς μολυσμοῦ· πᾶσαν αἰσθηαὶν πονηρὰν ἐκδίω-
ξον ἀφ' ἡμῶν. Ἀγιάσον τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ δὸς
ἡμῖν τὴν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν ἐπιτελεῖν λατρείαν, μετὰ
φόβου σου, ἐξιλασκόμενοι τὸ πρόσωπόν σου διὰ παντός. Σὺ
γὰρ εἶ ὁ εὐλογῶν καὶ ἁγιάζων τὰ σύμπαντα, καὶ σοὶ τὴν
δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπομεν.

Ὁ διάκονος.

XI. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους.

Ὁ ἱερεὺς εὔχεται τὸν ἀσπασμόν.

Δέσποτα κύριε παντόκρατορ, οὐρανόθεν ἐπίβλεψον ἐπὶ
τὴν ἐκκλησίαν σου, καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου, καὶ πᾶν τὸ
ποιμνιόν σου, καὶ σῶσον πάντας ἡμᾶς τοὺς ἀκαξίους δού-
λους σου, τὰ θρόμβια τῆς σῆς ἀγέλης· καὶ δώρησαι ἡμῖν
τὴν σὴν εἰρήνην, καὶ τὴν σὴν ἀγάπην, καὶ τὴν σὴν βοή-
θειαν, καὶ κατάπεμψον ἡμῖν τὴν δωρεὰν τοῦ παναγίου σου
πνεύματος, ὅπως ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, καὶ συνειδήσει ἀγαθῇ,
ἀσπασώμεθα ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ, μὴ ἐν ὑποκρίσει,
μὴ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου κεκτημένοι προαίρεσιν, * ἀλλὰ ἄμωμον,
καὶ ἄσπιλον ἐν ἐνὶ πνεύματι, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης
καὶ τῆς ἀγάπης, ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, ἐν μιᾷ πίστει, κα-
θῶς καὶ ἐκλήθημεν, ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ἡμῶν, ὅπως
καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν θείαν καὶ ἀπέραντον στορ-
γὴν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ.

[Ἔπειτα ὁ ἱερεὺς βάλλει θυμίαμα, λέγων.

Θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματί σου, ἀναληφθῆτω δὴ
δεόμεθα ἐκ τῶν πενιχρῶν χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς
τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, εἰς
ἰλασμόν παντός τοῦ λαοῦ σου. "Ὅτι σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα,
τιμὴ, προσκύνησις, καὶ εὐχαριστία, τῷ πατρί, καὶ τῷ υἱῷ
καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων.

Καὶ μετὰ τὸν ἀσπασμόν, ἐκφώνως ὁ διάκονος.

XII. Προσφέρειν κατὰ τρόπους στάθητε.¹⁾

1) Fabr. προσφέρει.

Cap. XII. Isc. 18. Realdotius I. l. c. p. 339: Hic fortasse turbatum aliquid est. Nam Symbolum in Basiliana Alexandrina Graeca et Coptica, dicitur prius quam Osculum pacis. Neque locum suum tenet Oratio Προθέσεως, quae, prius et ante Introitum, sive Ἐξόδον assignatur in aliis Liturgiis. In illis etiam mentio nulla est signi crucis super oblata facti, dum recitatur Symbolum; quem ritum, fortasse singularem fuisse

Ὁ ἱερεὺς σφραγίζων τοὺς δίακονοι, καὶ τὰ ποτήρια, ἐκφώνως.
Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν.

Ὁ διάκονος.

Ἐπὶ προσευχὴν στάθητε.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Προσεύξασθε ὑπὲρ τῶν προσφερόντων.

Ὁ ἱερεὺς λέγει εὐχὴν τῆς προθέσεως.

Δέσποτα Ἰησοῦ Χριστέ, κύριε, ὁ σύναρχος λόγος τοῦ ἀνά-
ρχου πατρός, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ
ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ἀναγαγὼν ἐκ φθορᾶς
τὴν ζωὴν ἡμῶν, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἄμωδον ἄμωμον ὑπὲρ τῆς τοῦ
κόσμου ζωῆς, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε κύριε φιλάν-
θρωπε, ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν ἄρτον τοῦτον,
καὶ ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, ἃ ἡ παναγία τράπεζα ὑποδέχεται
δι' ἀγγελικῆς λειτουργίας καὶ ἀρχαγγελικῆς χοροστασίας, καὶ
ἱερατικῆς ἱερουργίας, εἰς σὴν δόξαν καὶ ἀνακαινισμόν τῶν
ἡμετέρων ψυχῶν, χάριτι, καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ
τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἔδωξα
καὶ τὸ κράτος.

Καὶ ὅταν λέγει ὁ λαός.

Καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Ποιεῖ σταυρόν.

Καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἡμῶν.

Καὶ πάλιν σφραγίζει.

Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

XIII. Ὁμοίως καὶ μετὰ τὴν πίστιν, σφραγίζει ὁ ἱερεὺς τὸν λαόν],
ἐκφωνῶν.

Ὁ κύριος μετὰ πάντων.

in Ecclesia, ad cuius usum Codex Cryptoferratensis scriptus est, existimare possumus, sed Alexandrinae communem fuisse, non constat.

Cap. XIII. XIV. XV. Jac. c. 27. Renaldotius I. p. 340: Hoc loco animadvertere quisque potest, maximam sententiarum et verborum huius Orationis conformitatem, cum Coptica Cyrilli: adeo ut vere scriptum fuerit ab Abulbircat, eandem esse quae a nonnullis Marco attribueretur. Id perspicue confirmat singularis orationum dispositio, ab illa parte usque ad consecrationem. In aliis enim omnibus Liturgiis post illa verba, Vere dignum et iustum est, Sacerdos pronunciat orationem, quae Praefationi Gregoriana ritus respondet, quae in Gallicano, Gothico et aliis, Contestatio vocatur, in qua Dei erga hu-

Ὁ λαός.

Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς.

Ἄνω ἡμῶν τὰς καρδίας.

manum genus beneficia, cum gratiarum actione recitantur, usque ad hymnum Cherubicum, Sanctus. Breviares sunt aliquando orationes illae, interdum prolixiores, sed in ista sollemnem Liturgia, tam Graeca quam elucidamus, quam Coptica, interponitur series orationum pro omnibus et de omnibus: tum Diptycha recitantur. Huius disciplinae exemplum, etsi in Oriente rarissimum, subministrat tamen Canon Latinus, qui eadem ferme capita, sed brevissime persequitur. Inter istam vero et Copticam Liturgiam leve discrimen est, quod in Graeca, Diaconi verba et hortationes ad orandum, omittuntur ut notissimae: in altera describuntur. Ne alius Tetr. Lit. p. 250: Incipit intercessio generalis pro vivis et defunctis. Ea omnibus liturgiis communis est, quanquam diversa occupat loca. Quatuor nempe tenet: 1. Inter invocationem Spiritus Sancti et orationem dominicam: quae quasi regula est ecclesiae. Liturgiae S. Chrysostomi, S. Basilii, et Armenorum, Clementina, quadraginta Syro-Iacobitarum, duae Copto-Iacobitarum, et ritus Mozarabicae in hunc tenorem conformantur. 2. Ante verba institutionis; ut in hac liturgia S. Marci, quaeque ab ea originem ducunt, in liturgia S. Cyrilli Coptica, et canone Aethiopico. 3. Partim antea, partim vero post verba institutionis: ut in liturgiis Romana et Ambrosiana: quibus addi potest Graeca S. Iacobi. 4. Inter verba institutionis et invocationis Spiritus Sancti: quod tribus Nestorianorum officii proprium est.

Bas. Diaconus. Accedite, adstate, o viri, cum tremore, et ad Orientem aspiciate. Attendamus. Populus. Misericordia, pax et sacrificium laudis. Ter signum crucis hic fit, primum a Sacerdote super se ipsum; secundo super Diaconos ministrantes: tertio super populum. Sacerdos. Dominus vobiscum. Populus. Et cum spirita tuo. Sacerdos. Sursum levate corda vestra. Populus. Habemus ad Dominum. Sacerdos. Gratias agemus Deo. Populus. Dignum et iustum est. Sacerdos. Dignum et iustum, dignum et iustum est, vere est dignum, conveniens, necessarium, dignum et iustum, Domine qui existis, Domine Deus vere, qui es ante saecula, regnans usque in aeternum, qui in excelsis habitas, et humilia respicis, qui creasti coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, qui cuncta visibilia et invisibilia per eum creasti, sedens super thronum gloriae tuae, quem adorant omnes potestates sanctae. Diaconus. Qui sedetis surgite. Sacerdos. Circa quem consistunt Angeli et Archangeli, Principatus, Potestates, Throni, Dominationes, Virtutes. Diaconus. Ad Orientem aspiciate. Sacerdos. In circuitu enim tuo stant Cherubim, oculus pleni, et Seraphim sex alis instructi, hymnum gloriae concinunt indesinenter dicentes: Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus. Greg. Consueto praefamine praemisso. Vere dignum et iustum est, ut te laudem, benedicam tibi, et servium tibi, adoremque et glorificem te, qui es unus, solus, Deus verus, amator hominum, ineffabilis, invisibilis, incomprehensibilis, sine principio, aeternus, sine tempore, incircumscribitus, ininvestigabilis, immutabilis, Creator omnium, Salvator omnium; qui remittis peccata nostra, qui redimis ab interitu vitam nostram, qui coronas nos in misericordia et miserationibus. Tu es quem laudant Angeli, et adorant Archangeli; tu es cui benedicant Principatus, ad quem clamant Dominationes; tu es cuius gloriam celebrant Potestates; tu es cui Throni sursum mittunt gloriam et honorem: millia millium assistunt coram te, et dena millia denum millium ministrant tibi. Tu es quem benedicant invisibiles, quem adorant visibiles, et omnes faciant verbum tuum, Domine

Ὁ λαός.
Ἐχομεν πρὸς τὸν κύριον.¹⁾

Ὁ ἱερεὺς.
Εὐχαριστῶμεν τῷ κυρίῳ.²⁾

Ὁ λαός.
Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ὁ διάκονος.

* * *

Ὁ ἱερεὺς ἄρχεται τῆς ἀναφορᾶς.
Ἀληθῶς γὰρ ἄξιόν ἐστιν καὶ δίκαιον, ὅσιν τε

1) Fabr. ἔχομεν. 2) Fabr. εὐχαριστήσωμεν.

noster. Diaconus. Qui sedetis surgite. Sacerdos. Aeternae Domine, Deus verus de Deo vero, qui ostendisti nobis lumen Patris, qui largitus es nobis cognitionem veritatis Spiritus sancti; qui manifestasti nobis mysterium hoc magnum vitae: qui constituisti choram incorporatorum inter homines: qui dedisti eis qui sunt super terram, canticum Seraphim, suscipe voces nostras, cum vocibus eorum qui sunt invisibiles. Connumera nos inter Potestates coelestes, ut dicamus cum illis, abiicientes omnes cogitationes absurdas et inutiles, clamemusque idem quod illi dicunt incessabili voce, atque ore indesinenti, benedicimus magnitudinem tuam. Diaconus. Ad Orientem aspice. Sacerdos. Tu es enim cui assistunt Cherubim et Seraphim senis alis instructi: sex alae uni, et sex alae alteri: duabus alis velant facies suas, duabus tegunt pedes suos, et duabus volant: clamantesque alter ad alteram, dicunt hymnum triumphalem salutis nostrae, et vocibus gloriosis, laudent clamantes et dicentes. Diaconus. Attendamus. Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus. Sacerdos. Sanctus, Sanctus Dominus, et Sanctus in rebus omnibus, et praeclarum lamen substantiae tuae, sicut ineffabilis est potestas sapientiae tuae, nec verbis explicari potest pelagus amoris tui erga homines. Creasti me hominem per benignitatem tuam, neque indigebas mea servitute, sed ego indigebam dominatione tua: propter clementiam tuam magnam, fecisti me cum non essem: erexisti mihi coelos in tectum: firmasti mihi terram ut super eam ambularem: propter me conclusisti mare, propter me prodixisti naturam animalium, et omnia subiecisti sub pedibus meis, nec passus es deesse mihi quidquam ex operibus magnificentiae tuae: qui me creasti, posuisti manum tuam super me: descripsisti in me imaginem potestatis tuae: dedisti mihi donum rationis: aperuisti mihi paradysum voluptatis: dedisti mihi scientiam cognitionis tuae: manifestasti mihi arborem vitae: ostendisti mihi spinam mortis, ne ex ea comederem: mihi interdixisti, ex ea sola ne ederem: comedi voluntarie; sponte neglexi mandatum tuum, contempsique praecepta tua; atque induxi mihi sententiam mortis. Aeth. Diaconus. Qui sedetis surgite. Sacerdos. Gestatus est in utero, et caro factus est Filius tuus, manifestatusque est a Spiritu sancto. Diaconus. Ad Orientem aspice. Sacerdos. Coram te stant mille millies Angeli et Archangeli sancti. Diaconus. Attendamus. Sacerdos. Veneranda animalia sex alae habentia, Seraphim et Cherubim, qui duabus faciem suam tegunt, duabus pedes suos: duabusque volent a finibus usque ad fines mundi: et sicut semper te laudant et sanctificant, ita suscipe has sanctificationes, quas tibi dicimus: Sanctus, Sanctus, Sanctus. Diaconus. Respondete. Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra sanctitate gloriae eius.

Ab Hymno ἐπινοήθη maxima est Marci et reliquarum Liturgiaram apud Coptas similitudo.

καὶ πρέπον, καὶ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐπωφελές, ὁ ὢν, δέσποτα, κύριε θεέ, πάτερ παντοκράτορ, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σοὶ ἀνθομολογεῖσθαι νύκτωρ τε καὶ καθ' ἡμέραν ἀκαταπαύστω στόματι, καὶ ἀσιγήτοις χεῖλεσι, καὶ ἀσιωπήτῳ καρδίᾳ· σοὶ τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, γῆν καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσαν, πηγάς, ποταμούς, λίμνας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, σοὶ τῷ ποιήσαντι τὸν ἄνθρωπον κατ' ἰδίαν εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ᾧ καὶ ἐχαρίσω τὴν ἐν παραδείσῳ τρυφήν, παραβάντα δὲ αὐτὸν οὐχ ὑπέριδες, οὐδὲ ἐγκατέλιπες ἀγαθέ, ἀλλὰ πάλιν ἀνεκαλέσω διὰ νόμου, ἐπαιδαγωγώσας διὰ προφητῶν, ἀνέπλασας καὶ ἀνεκαίνισας διὰ τοῦ φριχτοῦ καὶ ζωοποιοῦ καὶ οὐρανίου μυστηρίου τούτου· πάντα δὲ ἐποίησας διὰ τῆς σῆς σοφίας, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ σοὶ σὺν αὐτῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι εὐχαριστοῦντες, προσφέρομεν τὴν λογικὴν καὶ ἀναίμακτον λατρείαν ταύτην, ἣν προσφέρει σοι κύριε πάντα τὰ ἔθνη, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν, ἀπὸ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας· ὅτι μέγα τὸ ὄνομά σου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι ἀγίῳ σου, καὶ θυσία καὶ προσφορά.

XIV. Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλόανθρωπε ἀγαθέ.

Μνήσθητι κύριε τῆς ἀγίας καὶ μόνης καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ γῆς περάτων μέχρι τῶν περάτων αὐτῆς, πάντων τῶν λαῶν, καὶ πάντων τῶν ποιμνίων σου.

Τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰρήνην βράβευσον ταῖς ἀπάντων ἡμῶν καρδίαις· ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τούτου τὴν εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι.

Τὸν βασιλέα, τὰ στρατιωτικά, τοὺς ἄρχοντας, βουλὰς, δήμους, γειτονίας, εἰσόδους καὶ ἐξόδους ἡμῶν, ἐν πάσῃ εἰρήνῃ κατακόσμησον.

Βασιλεῦ τῆς εἰρήνης, τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ· κτῆσαι ἡμᾶς ὁ θεός, ἐκτός σου ἄλλον¹⁾ οὐκ οἶδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν· ζωοποίησον τὰς ἀπάν-

1) Fabr. ἄλλα.

των ἡμῶν ψυχάς, καὶ μὴ κατισχύσει θάνατος ἁμαρτίας καθ' ἡμῶν, μηδὲ κατὰ παντὸς τοῦ λαοῦ σου.

Τοὺς νοσοῦντας κύριε τοῦ λαοῦ σου ἐπισκεψάμενος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς ἴασαι.

Ἀπόστησον ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν, τὸ πνεῦμα τῆς ἀσθενείας*¹⁾ ἐξάλευσον ἀπ' αὐτῶν. Τοὺς ἐν μακροῖς ἀβήωσθήμασι προκατακειμένους ἐξανάστησον. Τοὺς ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένους ἴασαι. Τοὺς ἐν φυλακαῖς, ἢ ἐν μετάλλοις, ἢ δίκαις, ἢ καταδικαῖς, ἢ ἐν ἐξορίαις, ἢ πικρᾷ δουλείᾳ, ἢ φόροις κατεχομένους πάντας ἐλέησον, πάντας ἐλευθέρωσον· ὅτι σὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ λύων πεπεδημένους· ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατεββαγμένους, ἢ ἐλπίς τῶν ἀπελπισμένων, ἢ βοήθεια τῶν ἀβοηθήτων, ἢ ἀνάστασις τῶν πεπτωκότων, ὁ λιμῆν τῶν χειμαζομένων, ὁ ἐκδικος τῶν καταπονουμένων· πάση ψυχῇ χριστιανῇ θλιβομένη καὶ περιερχομένη δὸς ἔλεος, δὸς ἄνεσιν, δὸς ἀνάψυξιν. Ἀλλὰ καὶ ἡμῶν κύριε τὰς κατὰ ψυχὴν νόσους ἴασαι, τὰς σωματικὰς ἀσθενείας θεράπευσον, ἰατρὲ ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐπίσκοπε πάσης σαρκός, ἐπίσκεψαι καὶ ἴασαι ἡμᾶς διὰ τοῦ σωτηρίου σου. Τοὺς ἀποδημήσαντας ἡμῶν ἀδελφούς, ἢ μέλλοντας ἀποδημεῖν ἐν παντὶ τόπῳ κατευόδωσον, εἴτε διὰ γῆς, ἢ ποταμῶν, ἢ λιμνῶν, ἢ ὁδοιποριῶν, ἢ οἰωδῆποτε τρόπῳ τὴν πορείαν ποιοῦντας, πάντας πανταχοῦ ἀποκατάστησον εἰς λιμένα εὐδίων, εἰς λιμένα σωτήριον· σύμπλους καὶ συνοδοίπορος αὐτῶν γενέσθαι καταξίωσον. ἀπόδος τοῖς οἰκείοις αὐτῶν χαίρουσιν,²⁾ ὑγιαίνοντας ὑγιαίνουσιν. ἀλλὰ καὶ ἡμῶν κύριε τὴν παρεπιδημίαν τὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἀβλαβῆ καὶ ἀχέμαστον μέχρι τέλους διαφύλαξον. Τοὺς ὑπερῶς ἀγαθοὺς πλουσίως κατάπεμψον ἐπὶ τοὺς χρήζοντας καὶ ἐπὶ τοὺς δεομένους τόπους. εὐφρανον καὶ ἀνακαίνισον τῇ καταβάσει αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ἵνα ἐν ταῖς σταγόναις αὐτῆς εὐφρανθῆσθαι, ἀνατέλλουσα. Ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ ἴδιον μέτρον αὐτῶν, εὐφρανον καὶ ἀνακαίνισον τῇ ἀναβάσει αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τοὺς αὐλακὰς αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Τοὺς καρποὺς τῆς γῆς κύριε εὐλόγησον, σώως καὶ ἀκεραίους ἡμῖν διατήρησον· παράστησον ἡμῖν αὐτοὺς³⁾ εἰς σπέρμα καὶ εἰς θερισμόν. Εὐλόγησον καὶ νῦν κύριε τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, διὰ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ σου, διὰ τὴν χήραν καὶ διὰ τὸν ὄρφανον, διὰ

1) Nihil deesse videtur.

2) Fabric. Nealius χαίροντας χαίρουσιν.

3) Fabr. αὐτοῖς.

τὸν προσήλυτον, δι' ἡμᾶς πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ, καὶ ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σέ ἐλπίζουσιν, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ. Ὁ δίδους τροφήν πάση σαρκί, πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. [Βασιλεῦ τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριε τῶν κυριευόντων, τὴν βασιλείαν τοῦ δούλου σου τοῦ ὀρθοδόξου καὶ φιλοχρίστου ἡμῶν βασιλέως, ὃν ἐδικαίωσας βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνδρία καὶ δικαιοσύνῃ.¹⁾ * Ὁ Θεὸς πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐμφύλιόν τε καὶ ἀλλόφυλον. ἐπιλαβοῦ ὄπλου καὶ θυραίου,²⁾ καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἔκχεον δομαίαν καὶ σύγκλεισον ἐξεναντίας τῶν καταδιωκόντων αὐτόν. Ἐπισκίασον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· κάθισον ἐκ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ * ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς ἀγίας σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας καὶ παντὸς τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ γαληνότητι αὐτοῦ ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διαγώμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. Τῶν ἐν πίστει Χριστοῦ προκεκοιμημένων πατέρων τε καὶ ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσον, κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνησθεὶς τῶν ἀπ' αἰῶνος προπατέρων,³⁾ πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, ὁσίων, δικαίων, παντὸς πνεύματος ἐν πίστει Χριστοῦ τετελειωμένων· καὶ ὧν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τὴν ὑπόμνησιν ποιούμεθα, καὶ τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ, τοῦ ὑποδείξαντος ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας.

Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σου, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου, ὅτι ἔτεκες σωτήρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Ἐκφώνως. Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.]

Ὁ διάκονος.

Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὁ κύριος εὐλογήσει σε τῇ αὐτοῦ χάριτι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος τὰ δίπτυχα τῶν κεκοιμημένων.

1) Nealius supplet: διαφύλαξον, ὑπόταξον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ cf. c. 2. 2) Fabric. Nealius Θυροῦ secundum Septuaginta, 3) Nealius: προπατέρων.

Ὁ δὲ ἱερεὺς κλινόμενος ἐπεύχεται.

Καὶ τούτων πάντων τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσσον, δέσποτα κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν ταῖς τῶν ἁγίων σου σκηναῖς, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου χαριζόμενος αὐτοῖς τὰ τῶν εὐαγγελίων σου ἀγαθά, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν,¹⁾ καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασας ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Αὐτῶν μὲν τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσσον, καὶ βασιλείας οὐρανῶν καταξίωσον· ἡμῖν δὲ τὰ τέλη τῆς ζωῆς χριστιανὰ καὶ εὐάρεστα καὶ ἀναμάρτητα δώρησαι· καὶ δὸς ἡμῖν μερίδα καὶ κληρον ἔχειν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων σου. Τῶν προσφερόντων τὰς θυσίας, καὶ τὰς προσφορὰς, τὰ εὐχαριστήρια πρόσδεξαι ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἅγιον καὶ ἐπουράνιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον, εἰς τὰ μεγέθη τῶν οὐρανῶν, διὰ τῆς ἀρχαγγελικῆς σου λειτουργίας, τῶν τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον, κρύφα καὶ παρῳησία, βουλομένων, καὶ οὐκ ἐχόντων· καὶ τῶν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τὰς προσφορὰς προσενεγκάντων, ὡς προσεδέξω τὰ δῶρα τοῦ δικαίου σου Ἀβέλ. [Καὶ βάλλει θυμίαμα ὁ ἱερεὺς καὶ λέγει.] Τὴν θυσίαν τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, Ζαχαρίου τὸ θυμίαμα, Κορνελλίου τὰς ἐλεημοσύνας, καὶ τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά, πρόσδεξαι, καὶ αὐτῶν τὰ εὐχαριστήρια, καὶ ἀντιδὸς αὐτοῖς ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ οὐράνια, ἀντὶ τῶν προσκαιρῶν τὰ αἰώνια. [Τὸν ἁγιώτατον καὶ μακαριώτατον Πάπαν Δ'. ὃν προέγνωσ καὶ * προχειρίσασθαι τὴν ἁγίαν σου καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸν ὀσιώτατον ἐπίσκοπον Δ'. τὸν ἡμέτερον, συντηρῶν συντήρησον αὐτοὺς ἔτεσι πολλοῖς, χρόνοις εἰρηنيκοῖς, ἐκτελοῦντας αὐτοὺς τὴν ὑπὸ σοῦ ἐμπεπιστευμένην ἁγίαν σου ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριόν σου θέλημα, ὀρθοδομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.] Μνήσθητι δὲ καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων [ὑποδιακόνων], ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν [μοναζόντων, ἀειπαρθένων], χηρῶν, λαϊκῶν. Μνήσθητι κύριε τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως καὶ τῆς βασιλευσύνης, καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης, πάσης πόλεως καὶ χώρας, καὶ τῶν ἐν ὀρθοδόξῳ πίστει Χριστοῦ οἰκούντων ἐν αὐταῖς, εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας αὐτῶν. Μνήσθητι κύριε πάσης ψυχῆς χριστιανῆς θλιβομένης καὶ καταπονουμένης, ἐλέους Θεοῦ καὶ βοηθείας ἐπιδειομένης, καὶ ἐπιστροφῆς τῶν πεπλανημένων. Μνήσθητι κύριε τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, δὸς αὐτοῖς

1) Fabric. male οἶδεν.

ἐν ἑλέει καὶ οὐκτιμοῖς εἶναι, ἐναντίον πάντων τῶν ἀχμαλω-
 τευσάντων αὐτούς. Μνήσθητι κύριε καὶ ἡμῶν, τῶν ἁμαρ-
 τωλῶν καὶ ἀναξίων δούλων σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
 ἐξάλειψον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεός. Μνήσθητι
 κύριε καὶ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου
 δούλου σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας μου ἐξάλειψον ὡς φιλόανθρω-
 πος Θεός. Συμπάρεσο δὲ ἡμῖν λειτουργοῦσαι τῷ παναγίῳ σου
 ὀνόματι. Τὰς ἐπισυναγωγὰς ἡμῶν κύριε εὐλόγησον. Τὴν εἰ-
 δωλολατρείαν τέλει ἐκρίζωσον ἀπὸ τοῦ κόσμου. Τὸν σατα-
 νᾶν καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ πονηρίαν σύντριψον
 ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Τοὺς ἐχθρούς τῆς ἐκκλησίας σου κύ-
 ρι, ὡς πάντοτε καὶ νῦν ταπεινώσον. Ἰύμνωσον αὐτῶν τὴν
 ὑπερφηανίαν· δεῖξον αὐτοῖς ἐν τάχει τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν,
 τὰς ἐπιβουλὰς αὐτῶν καὶ τὰς πανουργίας, ἃς ποιοῦσιν καθ'
 ἡμῶν ἀπράκτους ποιήσον. Ἐξεγέρθητι κύριε καὶ διασκορπι-
 σθήτωσαν οἱ ἐχθροί σου, καὶ φυγέτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω πάν-
 τες οἱ μισοῦντες τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Τὸν * δὲ λαὸν σου
 τὸν πιστὸν καὶ ὁρθόδοξον,¹⁾ ἐπ' εὐλογίας χιλίας χιλιάδας καὶ
 μυρίας μυριάδας, ποιοῦντας τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον.

Ὁ διάκονος.

Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

Ὁ ἱερεὺς λέγει εὐχὴν.

Αὐτρώσαι δεσμίους, ἐξέλου τοὺς ἐν ἀνάγκαις, πεινῶντας
 χόρτασον, ὀλιγοψυχοῦντας παρακάλεσον, πεπλανημένους ἐπί-
 στρεψον, ἐσχατισμένους φωταγώγησον, πεπτωκότας ἔγειρον,
 σαλευομένους στήριξον, νενοσηκότας ἴασαι, πάντας, ἀγαθὲ,
 εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας σύναψον, καὶ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ
 σου ποιμνῇ· ἡμᾶς δὲ ῥύσαι ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν, φρου-
 ρὸς ἡμῶν καὶ ἀντιλήπτωρ κατὰ πάντα γενόμενος.

Ὁ διάκονος.

Εἰς ἀνατολήν.

Καὶ κλίνει ὁ ἱερεὺς, καὶ εὐχεται.

Σὺ γὰρ εἰ ὁ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξου-
 σίας, καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς
 ὀνόματος, ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι
 τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Σοὶ παραστή-
 κουσι χιλίαι χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες ἁγίων
 ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων στρατιαί. Σοὶ παρα-

1) Neaktas: εὐλόγησον, ἐπ' εὐλογίας.

στήκουσι τὰ δύο τιμιώτατά σου ζῶα, τὰ πολυόματα χερουβίμ, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ, ἃ δυσὶ μὲν πτέρυξι τὰ πρόσωπα καλύπτοντα, καὶ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ δυσὶν ἱπτάμενα, καὶ κέκραγεν ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον ἀκαταπαύστοις στόμασι, καὶ ἀσιγήτοις θεολογίαις, τὸν ἐπινίκιον καὶ τρισάγιον ὕμνον ἔδοντα, βοῶντα, δοξολογοῦντα, κεκραγότα καὶ λέγοντα τῇ μεγαλοπρεπεῖ σου δόξῃ.

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος κύριος σαββαῶθ. Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς ἀγίας σου δόξης. Ἐκφώνως. Πάντοτε μὲν πάντας ἀγιάζῃ, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάντων τῶν σε ἀγιαζόντων, δέξαι δέσποτα κύριε καὶ τὸν ἡμέτερον ἀγιασμόν, σὺν αὐτοῖς ὑμνοῦντων καὶ λεγόντων.

Ὁ λαός.

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος κύριος.

Ὁ ἱερεὺς σφραγίζει τὰ ἅγια, λέγων.

XVI. Πλήρης γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ τῆς ἀγίας σου δόξης διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου καὶ

Cap. XVI. Iac. 29. 30. Bas. Sacerdos. Instituit nobis mysterium hoc magnum pietatis et religionis, cum statuisset tradere se morti pro mundi vita. Populus. Credimus in rei veritate ita esse. Sacerdos. Accipit panem in manus suas sanctas, puras et immaculatas, beatas et vivificantes, et aspexit in coelum, ad te, o Deus, Patrem suum et omnium Dominum. Tunc accipiet oblationem super manus suas, auferetque velum de super disco. Populus. Amen. Sacerdos levabit oculos dicens. Et gratias egit. Populus. Amen. Sacerdos. Et benedixit eum. Populus. Amen. Sacerdos digito ter oblationem suam signabit in modum crucis. Et sanctificavit eum. Populus. Amen. Sacerdos franget oblationem in tres partes, quas ita ad se invicem adiunget, ut quodammodo divisae non sint. Quae dum faciet, digitos intra discum detergit, ne quid ex oblatis adhaereat, et dicet. Et fregit eum, deditque sanctis discipulis et Apostolis suis, dicens: Accipite, manducate ex hoc omnes. Hoc est enim corpus meum quod pro vobis frangitur, et pro multis datur in remissionem peccatorum, hoc facite in mei memoriam. Populus. Amen. Sacerdos tenens calicem manu sua, dicet. Similiter etiam calicem post coenam, aqua et vino miscuit. Sacerdos calicem ter cruce signabit, et dicet. Gratias egit. Populus. Amen. Sacerdos. Benedixit eum. Populus. Amen. Sacerdos. Sanctificavit eum. Populus. Amen. Sacerdos. Gustavit, et dedit discipulis suis et Apostolis sanctis dicens: Accipite, bibite ex eo omnes. Hic est enim sanguis meus novi Testamenti qui effunditur pro vobis, et pro multis in remissionem peccatorum; hoc facite in mei memoriam. Sacerdos calicem in crucis formam movebit, ita tamen ut non agitet. Populus dicet. Amen, hoc ita est. Sacerdos. Quotiescumque manducabitis ex hoc pane, et bibetis ex hoc calice, mortem meam annunciate et resurrectionem meam confitebimini, mihi memores eritis donec veniam. Populus. Mortem tuam annunciamus Domine, et resurrectionem tuam confitemur. Sacerdos. Memoriam egimus passionis eius sanctae, resurrectionis eius a mortuis, ascensionis in coelum, et sessionis ipsius ad dexteram tuam, o Pater: secundi

θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· πλήρωσον ὁ θεὸς καὶ ταύτην τὴν θυσίαν τῆς παρα σου εὐλογίας, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Ὅτι αὐτὸς ὁ κύ-

etiam ipsius e coelo adventus terribilis et gloria plenissimi, offerimusque tibi haec dona ex bonis tuis, pro omnibus, ex omnibus, et in omnibus. Diaconus. Adorate Deum cum timore et tremore. — Greg. Sacerdos. Offero tibi, Domine, symbola liberationis meae: scribo opera mea secundum verba tua: Tu es qui dedisti mihi hoc ministerium plenum mysterio: dedisti mihi participationem corporis tui in pane et vino. Populus. Credimus. Sacerdos. Nam ea nocte in qua tradi voluisti, voluntate et potestate tua sola, accepisti panem in manus tuas sanctas, puras, immaculatas, beatas et vivificantes. Populus. Credimus ita esse. Sacerdos. Et suspexisti in coelum ad Patrem tuum Deum, ac Dominum omnium, et gratias egisti. Populus. Amen. Sacerdos. Et benedixisti illum. Populus. Amen. Sacerdos. Et sanctificasti illum. Populus. Amen. Sacerdos. Et fregisti illum, et dedisti illum tuis gloriosis discipulis sanctis, et Apostolis puris dicens: Accipite, manducate ex eo omnes: Hoc est enim corpus meum quod frangitur pro vobis, et pro multis dabitur, in remissionem peccatorum: hoc facite in meam commemorationem. Populus. Ita est in rei veritate. Amen. Sacerdos. Similiter postquam comederunt, accepisti calicem, et miscuisti eum ex fructu vitis et aqua; et gratias egisti. Populus. Amen. Sacerdos. Et benedixisti illum. Populus. Amen. Sacerdos. Et sanctificasti illum. Populus. Amen. Sacerdos. Et gustasti, et dedisti illum tuis gloriosis discipulis sanctis, et Apostolis puris dicens: Accipite, bibite ex eo omnes. Hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui effunditur pro vobis, et pro multis datur in remissionem peccatorum: hoc facite in meam commemorationem. Populus. Ita quoque est in rei veritate. Sacerdos. Quotiescumque enim manducaveritis ex hoc pane, et biberitis ex hoc calice, annuenciabitis mortem meam et constebimini resurrectionem meam, et mei memoriam facietis, donec veniam. Populus. Mortem tuam, Domine, annunciamus et sanctam resurrectionem tuam, et ascensionem confitemur; te laudamus, tibi gratias agimus, et te deprecamur, Domine Deus noster. Sacerdos. Et nunc etiam, Domine, memoriam agimus descensus tui ad terram, et mortis tuae vivificantis, et sepulturae tuae triduanae, et resurrectionis a mortuis, et ascensionis ad coelos, et sessionis tuae ad dexteram Patris tui, et adventus tui secundi de coelis tremendi et gloriosi: offerimusque tibi haec dona tua, ex his quae tua sunt, pro omnibus, et propter omnia, et in omnibus. Diaconus. Adorate Deum cum timore et tremore. — Cyr. Quippe Filius tuus unigenitus Dominus, Deus, Salvator et rex noster omnium Iesus Christus, ea nocte qua tradidit se ipsum, ut pateretur pro peccatis nostris, ante mortem, quam propria sua voluntate suscepit pro nobis omnibus. Populus. Credimus. Sacerdos. Accepit panem in manus suas sanctas, immaculatas, puras, beatas, et vivificantes, et suspexit in coelum, ad te Deum Patrem suum, et omnium Dominum, et gratias egit. Populus. Amen. Sacerdos. Et benedixit illum. Populus. Amen. Sacerdos. Et sanctificavit illum. Populus. Amen. Sacerdos. Et fregit illum, et dedit illum suis discipulis sanctis, et Apostolis puris dicens: Accipite, manducate ex eo vos omnes, Hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur, et pro multis tradetur in remissionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem. Populus. Amen. Sacerdos. Similiter et calicem post coenam, miscuit vino et aqua: et gratias egit. Populus. Amen. Sacerdos. Et benedixit eum. Populus. Amen. Sacerdos. Et sanctificavit eum. Populus. Amen. Sacerdos. Et gustavit, deditque eum suis, praeclaris, sanctis discipulis, et Apostolis dicens: Accipite, bibite ex eo vos omnes: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis effunditur et pro multis dabitur in remissionem pec-

ριος, καὶ ὁ Θεὸς καὶ παμβασιλεὺς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τῇ νυκτὶ ἧ παρεδίδου ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ὑψίστατον * θάνατον σαρκί, ¹⁾ συνανακλιθεὶς μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων καὶ ἀμώμων αὐτοῦ χειρῶν, ²⁾ ἀναβλέψας εἰς τὸν ἴδιον πατέρα, Θεὸν δὲ ἡμῶν καὶ

1) Nihil deest sed ita legendum: εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ὑψίστατον θάνατον σαρκί. Vox ὑψίστατος uti saepe apud Tragicos vim habet extremi horrendi: dein prolixè significat Christum in cruce exaltatum. 2) Neplus: σὺ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων λαβὼν ἄρτον μετὰ τῶν κτλ. Eadem supplet versio Ioannis a S. Andrea latina.

ceterum: Hoc facite in meam commemorationem. Populus. Amen. Sacerdos. Quotiescumque enim manducabitis ex hoc pane, et bibetis ex hoc calice, annunciate mortem meam, et conflatemini resurrectionem meam, et memoriam mei agite, donec veniam. Populus. Mortem tuam annunciamus, Domine. Sacerdos. Nunc, Deus Pater omnipotens, annunciamus mortem unigeniti Filii tui Domini, Dei, Salvatoris, et regis nostri omnium Iesu Christi: et confitemur resurrectionem eius sanctam, et ascensionem eius sursum in coelos, sessionemque eius ad dexteram tuam, o Pater, et expectamus adventum eius sequendum, quo venturus est ex coelis, terribilem et gloria plenum, in fine huius saeculi: in quo veniet ad iudicandam orbem in aequitate: et dabit unicuique secundum opera sua sive bonam, sive malam. Populus. Secundum misericordiam tuam, Domine, et non secundum peccata nostra. Sacerdos. Tu es coram cuius gloria haec sancta dona proponimus, ex illis quae tuae sunt, Pater sancte. Diaconus. Adorate Deum cum timore. — Aeth. Sacerdos. Vere pleni sunt coeli et terra sanctitate gloriae tuae, per Dominum, et salvatorem nostrum Iesum Christum, cum Spiritu sancto, in saecula saeculorum. Amen. Sanctus Filius tuus, qui venit et natus est ex Virgine, ut voluntatem tuam perficeret, populumque sanctum tibi constitueret. Hic Sacerdos manus suas imponet thuribulo, moxque eas extendet super oblatam. Populus. Secundum misericordiam tuam Deus, et non secundum nequitias nostras, Et dicitur ter. Sacerdos. Extendit manus suas ad passionem; passus est, ut passiones solveret, eorum qui sperent in te: qui tradidit se ipsam voluntate propria, ad patiendum, ut mortem destrueret et vincula satanae dissolveret, infernum calcaret: testamentum suum constitueret, et resurrectionem suam manifestaret, Ea ipsa nocte in qua traditus est, accepit panem in manus suas sanctas, beatas et immaculatas, aspexit in coelum, ad te Patrem suum, gratias egit, benedixit, sanctificavit, et dedit discipulis suis dicens: accipite, manducate ex eo vos omnes: Hic panis est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum. Amen. Populus. Amen. Amen. Amen. Credimus et certi sumus, laudamus te Domine Deus noster, hoc est vere, et ita credimus, corpus tuum. Sacerdos. Similiter calicem gratiarum actionis benedixit et sanctificavit et dixit illis: Accipite, bibite ex eo vos omnes. Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur, pro redemptione multorum. Amen. Populus ad Calicem dicet. Amen. Vere est sanguis tuus, credimus. Sacerdos. Et quotiescumque id feceritis memoriam mei facietis. Populus. Mortem tuam annunciamus Domine, et resurrectionem tuam sanctam credimus, ascensionem tuam et adventum tuum secundum: rogamus te Domine Deus noster: hoc vere ita esse credimus. Sacerdos. Nunc etiam Domine memoriam agentes mortis et resurrectionis tuae, offerimus tibi hunc panem et hunc calicem: gratias agentes tibi, quod per ea dignos fecisti nos standi coram te, ubique sacerdote ministerium exhibendi.

θεὸν τῶν ὄλων, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀγιάσας, κλάσας, διέδωκε τοῖς [ἁγίοις καὶ μακαρίοις] αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών. Ἐκφώνως. Λάβετε, φάγετε.

Ὁ διάκονος.

Ἐκτείνετε.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει ἐπευχόμενος.

Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λαβών, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς σὲ τὸν ἴδιον πατέρα, θεὸν δὲ ἡμῶν καὶ θεὸν τῶν ὄλων, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, πλήσας πνεύματος ἁγίου, μετέδωκε τοῖς [ἁγίοις καὶ μακαρίοις] αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών, Ἐκφώνως. Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Ὁ διάκονος.

Ἐτι ἐκτείνετε.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται οὕτως.

Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσακις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνητε δὲ καὶ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν ὁμολογεῖτε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθω. Τὸν θάνατον, δέσποτα κύριε παντόκρατορ ἐπουράνιε βασιλεῦ, τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγγέλλοντες, καὶ τὴν τριήμερον καὶ μακαρίαν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ὁμολογοῦντες, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν ὁμολογοῦμεν, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καθέδραν, καὶ τὴν δευτέραν καὶ φρικτὴν

καὶ φοβερὰν αὐτοῦ παρουσίαν ἀπεκδεχόμενοι, ἐν ἧ μείλλει ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ * νεκροὺς ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀποδοῦναι.¹⁾

XVII. Σοὶ κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν δώρων προεθήκαμεν ἐνώπιόν σου. Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλόανθρωπε ἀγαθέ, ἐξαπόστειλον ἐξ ὕψους τοῦ ἁγίου σου, ἐξ ἐτοίμου κατοικητηρίου σου, ἐκ τῶν ἀπεριγράπτων κόλπων, αὐτὸν τὸν παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας [τὸν ἅγιον,²⁾ τὸν κύριον, τὸν ζωοποιόν, τὸν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις καὶ ἀποστόλοις λαλήσαν, τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ τὰ πάντα πληροῦν, ἐνεργοῦν τε ἀντεξουσίως, οὐ διακονικῶς, ἐφ' οὗς βούλεται τὸν ἁγιασμόν εὐδοκίᾳ τῇ σῇ, τὸ ἀπλοῦν τὴν φύσιν, τὸ πλημερὲς τὴν ἐνέργειαν, τὴν τῶν θεῶν χαρισμάτων πηγὴν· τὸ σοὶ ὁμοούσιον· τὸ ἐκ σοῦ ἐκπορευόμενον, τὸ σύνθρονον τῆς βασιλείας σου, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ]. Ἔτι δὲ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τοὺς ἄρτους τούτους, καὶ ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον,³⁾ ἵνα αὐτὰ ἁγιάσῃ καὶ τελειώσῃ, ὡς παντοδύναμος θεός. Ἐκφώνως. καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τὸ δὲ ποτήριον, αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης, αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διάκονος.

Κατέλθετε οἱ διάκονοι.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ἴνα γένωνται πᾶσιν ἡμῖν ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν εἰς πίστιν, εἰς νῆψιν, εἰς ἴασιν, εἰς σωφροσύνην, εἰς ἁγιασμόν, εἰς ἐπανανέωσιν ψυχῆς, σώματος καὶ πνεύματος, εἰς

1) Nealius supplet.: ἀπ. ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Suadet coniecturam Liturgia Cyrilli. 2) Nealius: τὸ ἅγιον — τὸ ζωοπ. — τὸ λαλήσαν. 3) Nealius supplet. κατά-
πμφορ sed spuria periodo rescissa apte pertinet ἐξαπόστειλον ad ea quae sequuntur.

Cap. XVII. XVIII. XIX. Iac. 31—39. cf. p. 69. Bas. Invocationem Sancti Spiritus excipiunt Commemorations, apud Marcum et Cyrillum Praefationi intersertae, plures Orationes ante fractionem Hostiae, Pater Noster cum subsequente Oratione. Similia praebet Greg. Aethiopes orationem dominicam orant demam communiōne peracta.

κοινωνίαν μακαριότητος ζωῆς αἰωνίου καὶ ἀφθαρσίας, εἰς δοξολογίαν τοῦ παναγίου σου ὀνόματος, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἵνα σου καὶ ἐν τούτῳ, καθὼς καὶ ἐν παντί, δοξάσθῃ, καὶ ὑμνήθῃ¹⁾ τὸ πανάγιον καὶ ἔντιμον καὶ δεδοξασμένον σου ὄνομα σὺν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.

Ὁ λαός.

Ὡςπερ ἦν καὶ ἔστιν.

Ὁ ἱερεὺς.

XVIII. Εἰρήνη πάσιν.

Ὁ διάκονος.

Προσεύξασθε.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται καθ' ἑαυτόν.

Θεὸ φωτός, γέννητορ ζωῆς, ἀρχηγὸς χάριτος, ποιητὸς αἰώνων, θεμελιωτὰ γνώσεως, δωροτὰ σοφίας, θησαυρὸς ἀγιοσύνης, διδάσκαλε εὐχῶν καθαρῶν, ψυχῆς εὐεργέτα, ὁ τοῖς ὀλιγοψύχοις εἰς σὲ πεπειθῶσι διδοὺς ἂ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακῦψαι· ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐξ ἀβύσσου εἰς φῶς, ὁ δοὺς ἡμῖν ἐκ θανάτου ζωὴν, ὁ χαρισάμενος ἡμῖν ἐκ δουλείας ἐλευθερίαν, ὁ τὸ ἐν ἡμῖν σκότος τῆς ἁμαρτίας διὰ τῆς παρουσίας τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ λύσας, αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα κύριε διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος, καταύγασον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν, εἰς τὸ μεταλαβεῖν ἀκατακρίτως τῆς²⁾ ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου ταύτης τροφῆς· καὶ ἁγιάσον ἡμᾶς ὀλοτελῶς ψυχῇ, σώματι καὶ πνεύματι, ἵνα μετὰ τῶν ἁγίων σου μαθητῶν καὶ ἀποστόλων ἐπωμεν σοὶ τὴν προσευχὴν ταύτην, τό,

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐκκλῆσιᾶς. Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς δέσποτα φιλάνθρωπε κύριε μετὰ παρθενίας, ἀκατακρίτως, ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ψυχῇ πεφωτισμένῃ, ἐν ἀπαισχύντῳ προσώπῳ, ἡγιασμένοις χεῖλεσιν, τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σε τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγιον θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν.

Ὁ λαός.

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται.

Ναὶ κύριε, κύριε, μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Οἶδεν³⁾ γὰρ ἡ πολλή σου εὐ-

1) Fabric. et Nealius interserunt καὶ ἀγιάσθῃ. Ita latine Ioannes a S. Andrea. 2) Fabric. et Nealius τοῦ ἁθ. 3) Nealius οἶδε.

σπλαγχνία, ὅτι οὐ δυνάμεθα ὑπενεγκεῖν διὰ τὴν πολλὴν ἡμῶν ἀσθένειαν· ἀλλὰ ποιήσον σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ ἐκβασιν, τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν. Σὺ γὰρ ἔδωκας ἡμῖν ἔξουσίαν¹⁾ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκφώνως. [Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις.]

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

XIX. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Ἰησοῦ κλίνετε.

Ὁ λαός.

Σὺ κύριε.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Δέσποτα κύριε ὁ θεός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν²⁾ χερουβίμ, καὶ δοξαζόμενος ὑπὸ τῶν³⁾ σεραφίμ· ὁ ἐξ ὑδάτων οὐρανὸν σκευάσας, καὶ τοῖς τῶν ἀστέρων χοροῖς κατακοσμήσας· ὁ ἐν ὑψίστοις ἀσωμάτους ἀγγέλων σστησάμενος στρατιάς, πρὸς ἀενάους δοξολογίας· σοὶ ἐκλίναμεν τὸν αὐχένα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, τὸ τῆς δουλείας πρόσχημα σημαίνοντες, καὶ δεόμεθά σου, τὰς σκοτειδεῖς τῆς ἁμαρτίας ἐφόδους ἐκ τῆς ἡμῶν διανοίας ἀπέλασον, καὶ ταῖς τοῦ ἁγίου σου θεοείδεσιν αὐγαῖς τὸν ἡμέτερον νοῦν καταφαιδρνον, ὅπως τῇ γνώσει σου πληθυνόμενοι, ἀξίως μετᾶσχοιμεν τῶν προκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, τοῦ ἀχράντου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγχωρῶν ἡμῖν πᾶν εἶδος ἁμαρτιῶν, διὰ τὴν πολλὴν καὶ ἀνεξιχνίαστὸν σου ἀγαθότητα, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ. Ἐκφώνως, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι.

Ὁ ἱερεὺς.

XX. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Μετὰ φόβου Θεοῦ.⁴⁾

1) Fabric. ἔξουσίας. 2) Fabric. τόγ. 3) Fabric. ὑπὸ τοῦ. 4) Nealius supplet ex Iacobo προσχόμεν.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται.

Ἄγιε, ὑψιστε, φοβερé, ὃ ἐν ἀγίοις ἀναπαυόμενος, κύριε, ἀγίασον ἡμᾶς τῷ λόγῳ τῆς σῆς χάριτος, καὶ τῇ ἐπιφοιτήσει

Sacerdos atollit Despoticon manibus sublevis, et inclinatur se, tum clamat alta voce, Sancta Sanctis. Omnesque e populo prostrati erunt in terram super facies suas: immittetque Sacerdos Despoticon in sanguinem, extrema sui parte, formabitque cum eo crucem unam in sanguine: tam edacet, et eo signabit corpus sanctum in disco, cruce una: tam signabit eam semel sanguine pretioso in modum crucis, et ita perficiet tres signationes corporis super sanguinem, et tres ex sanguine super corpus. Poractis vero signationibus tribus, mittet Despoticon in sanguinem, intra calicem dicens: Benedictus Dominus Iesus Christus Filius Dei et Spiritus sanctus. Amen. Tum accipiet Sacerdos tertiam partem in qua erat Despoticon, dividetque in tres partes: quod si fuerint magnae, frangat eas in disco, et tres partes manus dextrae imponet, quam retinebit elevatam: laevam vero intra discum et dicit. Corpus sanctum et sanguis pretiosus, purus, verus, Iesu Christi Filii, Dei nostri. Amen. Corpus et sanguis Emmanuelis Dei nostri, hoc est in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo et confiteor, usque ad extremum vitae spiritum, hoc esse corpus vivificum Filii tui unigeniti Domini Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi: accepit illud ex omnium nostrum Domina, Deipara, Diva et sancta Maria, et unam illud fecit cum divinitate sua, sine confusione, commistione, aut alteratione. Confessus est confessionem bonam coram Pontio Pilato, et tradidit se ipsum pro nobis super lignum crucis sanctae, sola sui ipsius voluntate, pro nobis omnibus. Vere credo ipsius divinitatem separatam non fuisse, ab ipsius humanitate, ne unica quidem hora aut nictu oculi: tradidit illud pro nobis ad salutem, remissionem peccatorum et vitam aeternam ei qui illud percipiet. Credo, hoc in rei veritate ita esse. Deinde Sacerdos tegit corpus sanctum velo sericeo, alio obvolvitur manus suas, similiter Diaconus calicem bombycino operiet, tum Sacerdos caput inclinabit, et dicit. Omnis honor, gloria et adoratio debetur Trinitati sanctae Patri, Filio, et Spiritui sancto. Deinde Sacerdos osculabitur altare, caputque inclinabit fratribus suis Sacerdotibus, et populo dextrorsum et sinistrorsum, detegit latus disci coram se, canentque ex psalmo, et dicit Sacerdos secreto Dignos fac Domine nos omnes ut corpus tuum sanctum percipiamus, et sanguinem tuum pretiosum ad mundationem corporum, animarum, spirituumque, et peccatorum nostrorum remissionem comparandam. Tum communicabit Sacerdos, corpusque et sanguinem pretiosum Sacerdoti socio distribuet, tum ministris et populo deinceps: tandemque mulieribus ex altari cum disco descendens. — Græc. Sacerdos dicit Confessionem. Corpus sanctum et sanguis pretiosus Iesu Christi Filii Dei nostri. Amen. Populus. Amen. Sanctum et pretiosum corpus et sanguis verus Iesu Christi Filii Dei nostri. Amen. Corpus et sanguis Emmanuelis Dei nostri, hoc est in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo et confiteor usque ad ultimum vitae spiritum, hoc esse corpus vivificum, quod accepisti, Christe Deus noster, ex Domina omnium nostrum, Deipara, pura, sancta Maria, fecisti que illud unum cum divinitate tua, absque confusione, commistione, aut alteratione: et confessus es confessionem bonam coram Pontio Pilato. Dediti illud pro nobis super lignum sanctum crucis, voluntate tua sola, pro nobis omnibus. Credo divinitatem tuam separatam non fuisse ab humanitate tua, ne momento quidem aut nictu oculi. Dediti eam pro nobis ad salutem, remissionem peccatorum et vitam aeternam iis qui ex illo communicabunt. Credo hoc vere ita esse. — Aeth. Diaconus. Aspicimus. Sacerdos. Sancta sanctis. Populus. Unus Pater sanctus: unus Filius sanctus: unus Spiritus sanctus. Sacerdos. Dominus vobiscum. Populus. Et cum spiritu tuo. Sacerdos. Domine Iesu Christe miserere nostri: et ter a populo repli-

*τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Σὺ γὰρ εἶπας δέσποτα, ἅγιοι
ἕσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἄγιος εἰμὶ, κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀκατάληπτε*

atur. Sacerdos. Corpus sanctum, pretiosum, vivum et verum Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, quod datur ad remissionem peccatorum, et vitam aeternam suscipientibus illud cum fide. Amen. Sanguis sanctus, pretiosus, vivificans et verus Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, qui datur ad remissionem peccatorum et vitam aeternam suscipientibus illum cum fide. Amen. Hoc est corpus et sanguis Emmanuelis, in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo, ex hoc nunc et usque in saeculum. Amen. Hoc est corpus et sanguis Domini et salvatoris nostri Iesu Christi quae accepit ex Domina omnium nostrum sancta et pura Maria Virgine, fecitque illud unum cum divinitate sua, absque commistione, aut confusione, divisione, aut alteratione divinitatis: paribitque bonum testimonium in diebus Pontii Pilati: et tradidit se pro nobis voluntate sua, super lignum crucis sanctae. Amen. Credo, credo, credo, quod divisa non fuerit divinitas eius ab humanitate eius: ne hora quidem una, aut nocte oculi. Tradidit se pro nobis ad salutem, remissionem peccatorum, et vitam aeternam, suscipientibus illa cum fide. Amen. Credo, credo, credo, ex hoc nunc et usque in saeculum. Amen. Et postquam communicaverit Sacerdos corpori Christi, populo communionem distribuet dicens. Hic est panis vitae, qui de coelo descendit, vere pretiosum corpus Emmanuel Dei nostri. Amen. Et qui recipit, dicet. Amen. Diaconus praebit calicem dicens. Hic est calix vitae, qui descendit de coelo, qui est pretiosus sanguis Christi. Et qui recipit, dicet. Amen. Amen.

Renaldotius I. p. 341: Quasum ad reliqua usque ad Liturgiae finem, nihil singulare occurrit quod aliqua observatione indigeat, nisi circa communionis distributionem. Cum enim Copticae Liturgiae et Alexandrinae priores duae Confessionem illam eximiam de veritate corporis et sanguinis Christi in Eucharistia, integram exhibeant, in ista leguntur tantum prima verba *Σῶμα ἁγιον*: et ad calicem *Αἷμα τιμον*. Corpus sanctum et sanguis pretiosus: quod dupliciter accipi potest. Primo, ut voces illae initium orationis solum designent, cuius reliqua pars ex alia Liturgia peti debeat. Secundo, ut paucioribus verbis Confessio antiquitus facta fuerit, quo magis ad vastissimam illam formam accederet, quae usurpabatur in primitiva Ecclesia, in qua dicebatur tantummodo, Corpus Christi, Amen. et Sanguis Christi, Amen. Quocumque modo haec formula intelligatur, sententia est prorsus eadem. Nam veteres intellexisse id quod communicantibus praebent, esse corpus et sanguinem Christi, et τὸ Amen, fidem suscipientium quantum opus erat expressisse, certiori nullo argumento probari potest, quam enucleatori illa confessione quae sequentibus saeculis apud Aegyptios instituta est, aucta deinde singulari unius in Christo naturae confessione, quae ab aliis quam a Iacobitis proficisci non potuit, sed est tamen antiqua, cum legatur Graece in duabus Basilii et Gregorii Liturgiis non minus quam in Copticis. An istis haec in parte, haec tertia similis fuerit, sciri non potest.

Ne alius Tetral. Lit. p. 260 sq.: Tribus modis in oriente secretissima perficitur actio. 1. Eo quo in nostra ecclesia: sacerdote Corpus Dominicum primam praebente, dein Sanguinem. 2. Sacerdote, ut antea, Corpus Domini praebente: diacono autem Sanguinem in cochleari administrante. 3. Pane eucharistico in multas particulas fracto, et in calicem immisso, ambae una in cochleari fidelibus porriguntur species. Apud Alexandrinos, primo modo celebrans et diaconus, episcopus quoque, si quis adest, communicantur; secundo, clericus; tertio, laici. Tertio modo, iam inde a S. Chrysostomi temporibus, in laicorum communionem utitur ecclesia Constantinopolitana. Sunt et Syro-Iacobitarum ecclesiae, ubi sacerdos ad populum patenam, diaconus vero calicem deferit; et illo panem vino intinctum populo porrigat.

θεοῦ λόγε, τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ὁμοούσιε, συναΐ-
 διε, καὶ σύναρχε, πρόσδεξο¹⁾ τὸν ἀκήρατον ὕμνον, σὺν τοῖς
 χερουβὶμ καὶ σεραφίμ, καὶ παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ
 ἀναξίου δούλου σου, ἐξ ἀναξίων μου χειλέων βοῶντα καὶ
 λέγοντα.]

Ὁ λαός.

Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Ὁ λαός.

Εἰς πατὴρ ἅγιος, εἰς Υἱὸς ἅγιος, ἐν πνεῦμα ἅγιον, εἰς
 ἐνότητα πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

Ἵπὲρ σωτηρίας καὶ ἀντιλήψεως.

Ὁ ἱερεὺς σφραγίζων τὸν λαὸν ἐκφώνως.

Ὁ κύριος μετὰ πάντων.

Καὶ κλάνει²⁾ ὁ ἱερεὺς τὸν ἄρτον, καὶ λέγει.
 Δινεῖτε τὸν θεὸν ἐν τοῖς.³⁾

Καὶ μελίξει ὁ ἱερεὺς λέγων τοῖς παροῦσιν.

Ὁ κύριος εὐλογήσει καὶ συνδιακονήσει, διὰ τῆς μεγάλης.

Καὶ λέγει ὁ ἱερεὺς.

Κελεύετε.

Ὁ κληρὸς.

Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κελεύει καὶ ἁγιάζει.

Ὁ ἱερεὺς.

Ἴδου ἡγίασται καὶ τετελείωται.

Ὁ κληρὸς.

Εἰς πατὴρ ἅγιος. τρίς.

Καὶ λέγει ὁ ἱερεὺς.

Ὁ κύριος μετὰ πάντων.

Ὁ κληρὸς.

Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει.

Αὐτὸς εὐλόγησεν⁴⁾ αὐτόν.

1) Fabric. πρόσδεξιαι. Assom. πρόσδεξι. Fortasse legendum: πρόσδέδεξο. 2) Fabric. κλάνει. 3) Nealius supplet: ἁγίοις καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ. 4) Fabr. εὐλόγησον.

Καὶ μεταλαμβάνει ὁ ἱερεὺς, εὐχ. τῆς κατὰ φιλανθρωπίας.)

Ἄλλως.

Ἄν τρόπον ἐπιποθεῖ ἢ ἔλαφος ἐπὶ τῆς πηγῆς.

Καὶ ὅταν μεταδίδει τὸν κλῆρον, λέγει.

Σῶμα ἅγιον.

Καὶ εἰς τὸ ποτήριον λέγει.

Αἷμα τίμιον τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν.

Καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι, λέγει ὁ διάκονος.

XXI. Ἐπὶ προσευχὴν στάθῃτε.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Προσεύξασθε.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται τὴν εὐχαριστίαν.

Εὐχαριστοῦμέν σοι δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων καὶ ἐπουρανίων σου μυστηρίων, ὧν ἔδωκας ἡμῖν ἐπὶ εὐεργεσίᾳ καὶ ἀγιασμῶ καὶ σωτηρίᾳ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθέ, κύριε, χάρισαι ἡμῖν τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου

1) Fabric. εὐχέτης κατὰ φιλανθρωπίας.

Cap. XXI. Isc. 44. Bas. post Communionem ita Liturgiam concludit. Dicit Diac. Orate pro omnibus Christianis. Oratio gratiarum actionis post Communionem. Sacerdos. Ora nostra repleta sunt etc. Oratio inclinationis post communionem. Servi tui Domine, qui tibi ministrant etc. Sacerdos dicet benedictionem. O Domine esto nobis misericors etc. Cum absolverit vasorum oblationem, bibit aquam in iis residuam dimittetque plebem benedictione recitata. — Greg. Oratio Gratiarum actionis post communionem. Gratias agimus tibi Christe Deus etc. Oratio inclinationis post communionem. Qui est et fuit etc. Alia Gratiarum actionis. Gratias agimus tibi Pater noster, sancte omnipotens etc. — Aeth. Diaconus. Orate pro nobis et pro omni populo Christiano et illorum memoriam facite, qui nobis dixerunt ut eorum recordaremur: laudate et psallite cum pace et amore Iesu Christi. Sacerdos. Quo vocasti Domine et sanctificasti etc. Domine qui aeternum lumen vitae etc. Diaconus. Gratias agimus Domino cuius sancta suscepimus etc. Sacerdos. Exaltabo te rex meus et Deus meus, et benedictio nomini tuo in saeculum et in saeculum saeculi. Populus. Pater noster, qui es in coelis, ut non inducas in tentationem. Dein Amen Populus. Pater Noster. Sacerdos. Laudem Domini etc. Populus. Pater noster. Sacerdos. Rector animarum etc. Oratio Benedictionis. Domine Deus noster etc. Hic finem habet Liturgia Patrum nostrorum apostolorum: orationes eorum et benedictiones eorum nobiscum sint. Sancta, S. S. Trinitas inexplicabilis etc. Diaconus. Inclinate capita vestra etc. Populus. Amen. Sacerdos. Benedicat nos servos suos Dominus etc.

αἵματος τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, εἰς πίστιν ἀκαταίσχυντον, εἰς ἀγάπην ἀνυπόκριτον, εἰς πλησμονὴν Θεοσεβείας, εἰς ἀποτροπὴν ἐναντίου, εἰς περιποίησιν τῶν ἐντολῶν σου, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου, εἰς ἀπολογία ἐμπρόςδεκτον τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ σου. Ἐκφώνως. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

Ἔτα ὁ ἱερεὺς στρέφεται πρὸς τὸν λαόν, λέγων.

XXII. Ἄναξ μέγιστε, καὶ τῷ πατρὶ σύναρχε,¹⁾ ὁ τῷ σῶ κράτει τὸν ἄδην σκυλεύσας, καὶ τὸν θάνατον πατήσας, καὶ τὸν ἰσχυρὸν δεσμεύσας, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐκ τάφου ἀναστήσας τῇ Θεουργικῇ σου δυνάμει καὶ φωτιστικῇ αἴγλῃ τῆς σῆς ἀβήτου Θεότητος, αὐτὸς δέσποτα, διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ ἀχράντου σου σώματος καὶ τοῦ τιμίου σου αἵματος, ἐξαπόστειλον τὴν ἀόρατόν σου δεξιάν, τὴν πλήρη εὐλογιῶν, καὶ πάντας ἡμᾶς εὐλόγησον, οἰκτείρησον, σθένωσον τῇ Θεϊκῇ σου δυνάμει, καὶ περιέλε ἀφ' ἡμῶν τὴν κακοθητὴ καὶ ἁμαρτάδα σαρκικῆς ἐπιθυμίας ἐργασίαν· καταύγασον τοὺς νοητοὺς ἡμῶν ὀφθαλμοὺς τῆς περικειμένης ζοφερᾶς ἀνομίας, σύναψον ἡμᾶς τῷ παμμακαρίστῳ, τῷ εὐαρεστήσαντί σοι συλλόγῳ, ὅτι διὰ σοῦ καὶ σὺν σοὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ πνεύματι πᾶς ὕμνος πρέπει, τιμὴ, κράτος, προσκύνησις τε καὶ εὐχαριστία, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.]

Ὁ διάκονος.

Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

Ὁ λαός.

Ἐν ὀνόματι κυρίου.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

XXIII. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, ἡ χάρις τοῦ Υἱοῦ, κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ κοινωνία καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ παναγίου πνεύματος εἶη μετὰ πάντων ἡμῶν, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

[Ἐἶη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον.

1) Fabric. συνάναρχε.

Cap. XXIII. Oratio Ἰδωκας ἡμῖν κτλ. eadem est atque in Liturgia Iacobi c. 50. At non eandem tenet locum. Nam apud Iacobum dicta est μετὰ τὴν ἀπόλυσιν, in liturgia superscripta Sacerdos post hanc orationem dictam revertitur et ἀπολύει.

Ὁ ἱερεὺς ἐπέυχεται ἐν τῷ διακονικῷ λόγῳ.

Ἐδωκας ἡμῖν δέσποτα τὸν ἁγιασμὸν ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ παναγίου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, δὸς ἡμῖν τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ παναγίου πνεύματος, καὶ φύλαξον ἡμᾶς ἀμώμους ἐν τῷ βίῳ καὶ ὁδηγήσον εἰς τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν καὶ υἰοθεσίαν, καὶ εἰς τὰς μελλούσας αἰωνίους ἀπολαύσεις. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπωμεν,¹⁾ τῷ πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ λαός.

Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαός.

Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Καὶ ἀπολύει λέγων.

Εὐλογεῖτω ὁ Θεὸς ὁ εὐλογῶν καὶ ἁγιάζων καὶ σκέπων καὶ διατηρῶν πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς μεθέξεως τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, ὃ ὦν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.]

1) Fabr. ἀναπέμπομεν.

CAPUT IV.

LITURGIA SANCTORUM APOSTOLORUM ADAEI ET MARIS.

Iam sequitur quarta Liturgia ex illarum numero, quas matres vel normas appellamus reliquarum, deducta a S. Thaddaeo et S. Mari, Orientis, ut antiqua existimatur traditione, apostolis, et hodie cum duabus aliis anaphoris Theodori ac Nestorii usurpata a Nestorianis. Optime huic officio praefatus est Nealius, ad quem Lectores transmittimus (p. 36—38. 41). Infra recusum est ex Renaldotii¹⁾ editione secunda Tom. I. p. 578—592: adpersimus Theodori et Nestorii in gravissimis capitibus consensum vel discrepantiam. Nec prorsus negligenda nobis visa est Malabarica missa a Nestorianis oriunda, nunc ab censoribus Romanis ad Romanos mores accommodata.

LITURGIA APOSTOLORUM SANCTORUM SEU ORDO SACRAMENTORUM.

Cap. I. *Primo.* Gloria in excelsis Deo: et Pater noster qui es in coelis.

Oratio.

Robora Domine et Deus noster infirmitatem nostram per misericordiam tuam, ut administremus mysterium sanctum quod datum est ad renovationem et salutem naturae nostrae humilis: per miserationes Filii tui dilecti, omnium Domini.

---

1) Aedes doctissimi viri Dissertationem de Nestorianorum Liturgia l. c. Tom. I. p. 561—577.

Diebus communibus. Adoretur, glorificetur, laudetur, celebretur, exaltetur et benedicatur in coelo et in terra nomen adorandum et gloriosum Trinitatis tuae, semper gloriosae, Domine omnium.

Diebus communibus dicunt Psalmum, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, *integrum cum suo canone, mysterii Sacramentorum.*

Elevatio vocis. Quis praebebit iubilum etc.

Oratio.

II. Coram throno, Domine, praeclaro maiestatis tuae, et solio excelso atque sublimi gloriae tuae, et in sede terribili fortitudinis caritatis tuae altarique propitiatorio, quod voluntas tua stabilivit, in regione pascuae tuae, cum millibus Cherubim laudantibus te, et decies millibus Seraphim sanctificantibus te, accedimus, adoramus, confitemur et glorificamus te, semper, omnium Domine.

In memoriis, et sextis feriis. Nomen tuum magnum et sanctum, praeclarum et benedictum: beatum et incomprehensibile Trinitatis tuae gloriosae, et gratiam tuam erga genus nostrum, debemus quocumque tempore confiteri, adorare et glorificare, omnium Domine.

Responsorium ad cancellos, ut supra. Quis praecepit Pontifici. Quam spirat in nobis Domine et Deus noster odor suavis dulcedinis caritatis tuae: illuminatae sunt animae nostrae, per cognitionem veritatis tuae: digni efficiamur suscipiendi manifestationem dilecti tui, de coelo sancto tuo: illic confitebimur tibi, et (interea) glorificabimus te indesinenter in Ecclesia tua coronata et plena omnibus auxiliis et omnibus bonis, quia tu es Dominus et creator omnium Pater.

III. *Oratio incensi.* Referemus hymnum Trinitati tuae gloriosae, Pater, Fili et Spiritus sancte.

Cap. III. Renaldotius l. c. Tom. II. p. 594: Paucis verbis significatur, sequentes orationes dicendas esse, quando fiunt lectiones sacrae scripturae, ex Veteri Testamento, tum ex Actis Apostolorum, Epistolis, Pauli et Catholicis: sunt autem multae orationes seu benedictiones huius generis in omnibus Liturgiis cuiuscumque ritus. In Missa Malabarica nihil occurrit circa lectiones Epistolarum, imo nec ad lectionem Evangelii, quod satis mirum, cum ex aliis Officiis constet, partem illas Liturgiae fuisse, neque sine caeremoniis et thure peractam. Eam disciplinam, licet brevius quam optandum fuisset, designant tamen nostri codices. In ea oratione quam ante Apostolum, hoc est Epistolae lectionem

Diebus ieiunii. Et propter.

In commemoratione Sanctorum. Tu Domine, vere es suscitator corporum nostrorum: tu es Salvator bonus animarum nostrarum, et conservator securus vitae nostrae: nosque oportet te perpetuo confiteri, adorare et glorificare omnium Domine.

Ad Lectiones. Sanctus, laudandus, potens, immortalis, qui in sanctis habitas, et requiescit in eis voluntas tua: respice Domine, propitius esto et miserere nostri, sicut in omnibus auxiliator es omnium Domine.

IV. *Ad Apostolum.* Illumina nobis Domine et Deus noster, motus cogitationum nostrarum, ad audiendum et intelligendum auditiones suaves mandatorum tuorum vivificantium et divinarum: et concede nobis per gratiam et misericordiam tuam ut ex illis colligamus argumentum dilectionis et spei; salutemque animae et corpori convenientem: canemusque tibi gloriam perpetuam indesinenter, et semper, omnium Domine.

Diebus ieiunii. Tibi gubernator sapiens.

V. *Descendens salutabit Evangelium, dicens hanc orationem coram altari.* Te germen praeclarum Patris tui, et imaginem

---

dici debet, occurrit una, quae aliter legitur in Missa Malabarica, et de qua dicendum est. — Additionem in Trisagio Qui crucifixus est pro nobis ignorant et aversantur Nestoriani non minus quam orthodoxi.

Cap. V. Renaldotius l. c. p. 594 sq.: Nihil praesidii hoc in loco habetur ex Missa Malabarica: sed ex paucis istis verbis intelligi potest ad Evangelii lectionem, non minus reverentiae apud Nestorianos quam alibi, fuisse adhibitum: nempe salutatum fuisse, incensatum, et cum honore praecedentibus cereis ad ambonem delatum. Proclamationem autem, cuius hoc loco mentio est, existimamus esse ipsam Evangelii recitationem quae fit alta voce in omnibus Ecclesiis. Oratio quae interponitur, in qua haec verba sunt, qui revelatus es nobis in corpore humanitatis nostrae, posset alicuius veneni suspitione laborare, quamvis Orthodoxam sententiam contineat. In istam opinionem potius eundem videtur, cum in hac Liturgia, imo in aliis duabus Theodori et Nestorii, vix quidquam quod ad haeresin insinuandam pertineat, reperitur. — Hoc loco magnum discrimen animadvertitur inter istam et Malabaricam Liturgiam, in qua multae preces inseruntur de omnibus et pro omnibus; pro pace; pro aëris salubritate: pro Patriarcha et Ecclesiasticis ordinibus; pro Ecclesia, etc. Tam sequitur memoria B. Mariae Virginis et Sanctorum: deinde mortuorum: pro civitate et eius habitatoribus, pro infirmis, egenis, etc. Deinde afferuntur panis et calix, et in altari religiose collocantur: tum post multa legitur Epistola et deinde Evangelium. At scripturarum lectionem praecedit expulsio non baptisatorum. An talis fuerit Ecclesiae Malabaricae disciplina divinare non possumus: sed aliam fuisse Mesopotamensarum Ecclesiarum certissimum videtur: et forte Alexio Menesio visum est aliquid immutare, ut illatio panis et vini ad altare fieret priusquam Epistola et Evangelium legerentur, sicut in Latinis quibusdam Ecclesiis fieri solet. Precem illam pro omnibus et de omnibus quam idcirco libri Rituales Iacobitici Catholicam vocant, dictam

personae genitoris tui, qui revelatus es in corpore humanitatis nostrae, et ortus es nobis in lumine annuntiationis tuae, te confitemur, adoramus etc.

Et post proclamationem. Te Domine Deus potens deprecamur et rogamus, perface nobiscum gratiam tuam et effunde per manus nostras donum tuum, misericordiam, et miserationem divinitatis tuae. Sint nobis ad propitiationem delictorum populi tui, et ad remissionem peccatorum totius gregis pascuae tuae, per gratiam tuam et miserationes tuas, bone et amator hominum, Domine omnium.

VI. *Diaconi dicunt.* Inclinate capita vestra.

Sacerdos dicit Orationem secretam hanc in Bemate.

Domine Deus omnipotens, tua est Ecclesia sancta Catholica, quippe qui per passionem magnam Christi tui, emisti oves pascuae tuae, et ex gratia Spiritus sancti, ipsius qui unus est cum divinitate tua gloriosa naturae, dantur gradus ordinationis sacerdotalis verae: et per clementiam tuam Domine dignatus es imbecillitatem nostram facere membra spiritualia in corpore magno Ecclesiae tuae sanctae, ut ministraremus auxilium spirituale animabus fidelibus. Tu nunc Domine perface nobiscum gratiam tuam, et effunde per manus nostras donum tuum: et misericordiae tuae, et clementia divinitatis tuae, sint super nos, et super populum istum quem elegisti tibi.

Elevans vocem. Et da nobis Domine per clementiam tuam, ut nos omnes simul et aequaliter omnibus diebus vitae nostrae placeamus divinitati tuae, dignique efficiamur auxilio gratiae tuae, ad offerendum tibi laudem, honorem, confessionem et adorationem, omni tempore Domine.

---

fuisse in quibusdam Ecclesiis ante oblatarum illationem, alibi monuimus, cum ita ferat Ecclesiae Alexandrinae consuetudo, cuius similem Malabaricae sequi potuerant. Verum illationem elementorum consecrandorum fieri, ante Epistolae et Evangelii lectionem, contra Orientalem disciplinam est: multo magis expulsio Catechumenorum, antequam scripturae legerentur, cum non nisi antequam actio sacra inciperetur, nempe circa osculum pacis, solerent eici. Ut se habet codex quem secuti interpretando sumus, disciplina quam representat, confirmatur exemplo reliquarum Ecclesiarum Orientalium. Plura de caeremoniis Nestorianorum ad hanc Liturgiae partem dicere non possumus, cum Codices manuscripti nullas prope rubricas habeant: rituum Interpretes nullos huc usque viderimus. Tamen symbolum recitatum fuisse post Evangelium non dubitamus, quamvis nihil de eo occurrat, cum inter Missarum solennia apud illos cani multis autoram testimoniis constet.

VII. *Et ascendunt Diaconi ad altare et dicunt.* Qui non accepit baptismum etc.

Et incipit Sacerdos responsorium mysteriorum, inferuntque Sacrista et Diaconus discum et calicem super altare. Sacerdos manus format in modum crucis et dicit. Offerimus laudem Trinitati tuae gloriosae omni tempore et in saecula.

Et prosequitur. Christus qui immolatus est pro salute nostra, praecepitque nobis ut ageremus commemorationem mortis et resurrectionis suae, ipse suscipiat sacrificium hoc ex manibus imbecillitatis nostrae: per gratiam suam et miserationes suas in saecula. Amen.

Et prosequitur. Imponuntur mysteria praeclara, sancta et vivifica super altare Domini potentis, usque ad eius adventum, in saecula. Amen.

Lauda. Memoria tua. Pater noster. Apostoli Patris. Super altare sanctum. Qui dormierunt. Mathaeus. Marcus. Lucas etc.

LITURGIA BEATORUM APOSTOLORUM

COMPOSITA A S. ADAEO ET S. MARI ORIENTALIUM DOCTORIBUS.

VII. *Accedit Sacerdos ad celebrandum, terque inclinatur coram altari, cuius medium osculatur: tum cornu dextrum et sinistrum, et inclinatur ad eius partem sublimiorem: Et dicit.*

Benedic Domine. Orate pro me Patres, fratres et Domini mei, ut Deus det mihi virtutem et possibilitatem, quo perficiam ministerium hoc, ad quod accessi, suscipiaturque oblatio haec ex manibus imbecillitatis meae, pro me, pro vobis, et pro toto corpore Ecclesiae sanctae Catholicae, per gratiam eius et miserationes eius in saecula. Amen.

Et respondent. Christus exaudiat orationes tuas, gratumque habeat sacrificium tuum: suscipiat oblationem tuam, honoretque sacerdotium tuum; et det nobis per mediationem tuam, veniam

---

Cap. VII. Renaldotius l. c. p. 595: Haec primis tantum vocibus designantur in manuscriptis. In Missa Malabarica ita legitur. Qui non suscepit Baptismum discedat. Chorus. Vere. Qui non suscepit illud, discedat. Sacerdos. Ite audientes et videte ostia. Ea vero verba formulam integram, ut maxime verisimile est, continent.

Cap. VIII. Docet repetita beatorum Apostolorum commemoratio, Nestorianos quoque apostolicam liturgiae suae originem accuratius ita explicasse, ut quae ad eucharistiam proxime spectarent, a SS. Thaddaeo et Mari fluxisse crederent.

delictorum nostrorum, et remissionem peccatorum nostrorum, per gratiam suam et miserationes suas in saecula.

Mox inclinatur se ad partem inferiorem, eadem pronuntiando, eodemque modo illi respondet: tam inclinatur versus altare et dicit.

Deus omnium Dominus, sit cum omnibus nobis per gratiam suam et miserationes, in saecula. Amen.

Et inclinatur ad Diaconum qui est a sinistra, dicit. Deus omnium Dominus confirmet verba tua, et praestet tibi pacem, suscipiatque oblationem hanc ex manibus meis, pro me, et pro te, pro toto corpore Ecclesiae sanctae Catholicae, et pro universo mundo per gratiam eius et miserationes eius in saecula.

Inclinatur se ad altare et secreto dicit.

IX. Domine et Deus noster ne aspicias ad multitudinem peccatorum nostrorum, neque avertatur dignitas tua propter gravitatem nequitiarum nostrarum, sed per gratiam tuam inenarrabilem sanctifica sacrificium istud, et da per illud possibilitatem et virtutem, ita ut obliviscaris peccata nostra multa, sisque propitius, cum manifestaberis in fine temporum, in homine quem a nobis assumpsisti, inveniamusque coram te gratiam et misericordiam, dignique efficiamur laudandi te cum coetibus intellectualibus.

Surgit et dicit hanc Orationem secreto.

Confitemur Domine et Deus noster divitias abundantes gratiae tuae erga nos: *Et prosequitur.* Qui cum peccatores et humiles essemus, propter multitudinem clementiae tuae fecisti nos dignos administrandi mysteria sancta corporis et sanguinis Christi tui. Petimus auxilium a te, ad robur animarum nostrarum, ut in caritate perfecta, et in fide vera administremus donum tuum erga nos. *Canon.* Et referemus tibi laudem, gloriam, confessionem et adorationem, nunc et semper, et in saecula saeculorum.

Signatur se signo crucis et respondet. Amen.

X. *Et prosequitur.* Pax vobiscum.

Cap. X. Renaldotius l. c. p. 597 sq.: In Cod. recentiori, pro omnibus Catholicis. In Codice Eliae, et aliis, ultima vox omittitur; servari tamen potest et debet, modo deleantur puncta duo quae pluralis numeri nota sunt, et quae de suo adiecit qui alium codicem descripsit. Nam Catholica legendum est, quo nomine appellatur oratio similis,

Respondent. Tecum et cum spiritu tuo.
Et dant pacem sibi invicem et dicunt. Pro omnibus Catholicis.

Diaconus dicit. Confiteamur, rogemus, et deprecemur.

Sacerdos dicit hanc Orationem secreto.

Domine Deus potens adiuva imbecillitatem meam, per clementiam tuam, et per adiutorium gratiae tuae: meque dignum fac offerendi coram te oblationem hanc, tanquam ad commune omnium auxilium, et ad laudem Trinitatis tuae Pater, Fili et Spiritus sancte.

Alia Oratio quae dicitur etiam in Liturgia Nestorii.

Domine et Deus noster coërce cogitationes meas, ut non evagentur in vanitatibus mundi huius. Domine Deus noster da mihi ut uniar dilectioni caritatis tuae, quamvis indignus sim. Gloria tibi Christe.

Ascende in thalamum luminis praeclari tui Domine: semina in me semen bonum humilitatis: et sub alis gratiae tuae absconde me, per misericordiam tuam. Si iniquitates observaveris Domine, quis poterit consistere? quia apud te propitiatio est.

In alio Codice Sacerdos dicit hanc Orationem secreto.

Mater Domini nostri Iesu Christi, deprecare pro me Filium unigenitum qui ex te natus est, ut remittat mihi delicta, et peccata mea, et suscipiat ex manibus meis infirmis et peccatricibus sacrificium hoc quod offert imbecillitas mea, super hoc altare, per intercessionem tuam pro me, Mater sancta.

XI. Cum dixerit Diaconus. Vigilanter et attente, *statim sur-*

---

in qua universim pro omnibus personis et rebus preces ad Deum sunt. Ita autem perficienda est illa oratio, ex Missa Malabarica, Pro omnibus Patriarchis, Episcopis, Presbyteris et Diaconis, et pro his qui vita functi ex hac Ecclesiae congregatione exierunt: (Et pro Beatissimo Papa nostro) quae additio est a Lusitanis facta: proque mundi pace et anni corona, ut scilicet benedicatur et misericordia tua adimpleatur: pro omni etiam Ecclesiae germine quod dignum reperitur, oblationem hanc quae in conspectu tuo est suscepta, etc.

Cap. XI. Renaudotius l. c. p. 598 sq.: Petamus, confiteamur et obsecremus omnia in choro Dominum: state pure et attendite his quae aguntur; tremendis mysteriis

git Sacerdos et discooperit sacramenta, auferens velum quo tegebantur: benedicit incensum et dicit Canonem, alta voce.

Gratia Domini nostri Iesu Christi: et caritas Dei

quae consecrantur. Sacerdos accessit ut orat, ut eius intercessione pax multiplicetur in vobis. Oculos vestros deorsum demittite, et mentem vestram diligenter curate in coelum levare: petite et obsecrate hoc tempore: nemoque loqui audeat: et qui orat corde oret, in silentio et tremore permanente: pax nobiscum. Ita in Missa Malabarica, satis obscure. In illis verbis latent formulae veteres hortationum a Diaconis alta voce pronuciari solitarum. *Στῶμεν καλῶς, πρόσχωμεν.* Apud Orientales Christianos, ut inter Graecos fieri solet, panis et calix praeter singulare velum quo uterque tegitur, maiori quod Anaphoram Syri alii vocant, operitur; tollitur autem maius illud, cum incipitur sacra actio: et de illo haec Rubrica intelligenda est, non de minoribus, Graecorum hac in parte disciplinam, quae prope eadem est fuso et accurate explicat Goarius ad Liturgiam Chrysostomi. Hinc incipit Praefatio ut vulgo dicimus. Quod autem ita Syri Orientales expresserint Graecam formulam *Ἄνω τὰς καρδίας*, et alia addiderint: ut illa, apud te sunt Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Israel, levis momenti est, cum sententia eadem sit. Quod sequitur Oblatio Deo omnium Domino offertur, verti potest et sane melius sacrificium Deo offertur: vox enim ipsa quae proprie et ad verbum *προσφορὰν*, seu oblationem significat, pro sacrificio proprie dicto saepissime usurpatur. Haec vero verba in aliis Officiis non reperiuntur, sed eorum loco Gratias agamus Domino. Illud quoque singulare est in ritu Nestoriano, quod interponitur incensi impositio, et oratio secreta, ad gratiam postulandam, cum in aliis Officiis statim post Dignum et iustum est Sacerdos incipiat praefationem ab iisdem verbis, eamque uno tenore usque ad hymnum Cherubicum prosequatur. In Codicibus Ecclesiae Malabaricae legitur eadem oratio, ut sequentes, in quibus iterum commemorationes sunt sanctorum; mox vivorum et mortuorum, quod in aliis Liturgiis observatur ante consecrationem, prolixius etiam aliquando interiectis Diaconi monitionibus ad orandum, et populi precibus, Kyrie eleison, repetentis: ut praesertim in Marci Graeca, et Cyrilli Coptica, quae sunt eadem. In Syriacis Iacobitarum statim proceditur ad consecrationem. In Ritu Latino commemorationes sanctorum, et vivorum praemittuntur, sed paucioribus verbis.

Praefatio Theodori: Sursum in excelsi sublimibus, in regione timenda gloriae, ubi non cessant Cherubim alas suas agitare, neque desinunt iubili et laudes suaves sanctificationum Seraphim, ibi sint mentes vestrae. Et respondent. Sunt apud te Deus. Sacerdos prosequitur. Oblatio viva et rationabilis primitiarum nostrarum, victimaque non immolata, et acceptabilis Filii generis nostri, pro omnibus creaturis universim, Deo omnium Domino offertur. Et respondent. Dignum et iustum est. Diaconus. Pax nobiscum. Sacerdos secreto. Dignum est Domine quotidie, et iustum omni tempore, aequumque horis omnibus gratias agere nomini tuo sancto, et adorare maiestatem tuam in omni regione et loco: te Deus Pater veritatis qui existis ab aeterno, et Filium tuum unigenitum Dominum nostrum Iesum Christum, et Spiritum sanctum in saecula saeculorum: quia tu es Dominus et conditor omnium visibilium et invisibilium: qui per Filium tuum unigenitum Deum Verbum qui est lux gloriae tuae, et splendor ex te imagoque substantiae tuae, creasti et constituisti coelum et terram, et omnia quae in eis sunt. Et per Spiritum sanctum, Spiritum veritatis, qui ex te est Pater, omnes naturae rationales, visibiles et invisibiles confortantur, sanctificantur, dignaeque sunt, referendi laudem divinitati tuae adorandae. Quia coram te Pater vere, et coram Filio tuo unigenito Domino nostro Iesu

Patris et communicatio Spiritus sancti, sit cum omnibus nobis nunc, etc.

Signat sacramenta, et respondent. Amen.

Christo, et coram Spiritu sancto consistunt millena millia sublimium Spirituum et decies millies decem millia Angelorum sanctorum, quorum vitae voluptas est in constanti sua voluntate, ut nomen tuum magnum et sanctum, laudatione perpetua sanctificent. Dignum etiam fecisti Domine per gratiam tuam genus nostrum infirmum, hominum mortalium, ut cum coetibus omnibus sublimium, maiestati tuae omnibus dominantem laudem et honorem referret, cum illis qui semper coram maxima sanctitate tua iubilant ad celebrandam gloriam Trinitatis tuae gloriosae. Canon. Vociferantes, glorificantes indesinenter, clamantesque unus ad alterum, dicentes et respondentes: Sanctus, Sanctus. Sacerdos dicit hanc Orationem. Sanctus. Sanctus. Sanctus Dominus potens.

Praefatio Nestorii: Supra in excelsis sublimibus, in regione timenda et gloriosa, in qua cessatio non est agitationi alarum Cherubim, et hymnorum cantumque suavium sanctificationum Seraphim, illic sint mentes vestrae. Et respondent. Ad te sunt Deus Abraham, Isaac et Israel, Rex gloriae. Elevat vocem, extenditque manus sursum, canitque canonem tertium et prosequitur. Oblatio viva et rationalis primitiarum nostrarum et vicima, non immolata, et acceptabilis filii generis nostri, quam Prophetae mysteriis suis designaverunt, et Apostoli manifeste praedicaverunt, et Martyres sanguine cervicum suarum acquisiverunt; Doctores in Ecclesia explicaverunt: sacerdotesque super altare sanctum obtulerunt et immolaverunt: Levitae brachiis suis portaverunt, populi ad expiationem delictorum suorum susceperunt, pro omnibus omnino creaturis, Deo omnium Domino offertur. Respondent. Dignum et iustum est. Diaconus. Recordamini dispensationis admirabilis Christi Salvatoris nostri, quae pro nobis completa est, et per ortum suum abstulit languores nostros. Decenter igitur state et orate. Pax nobis omnibus. Sacerdos. Domine Deus fortis, da nobis apertam faciem coram te. Et prosequitur dicendo hanc Orationem cum inclinatione secreto. Te Domine fortis, existens, aeternae, Deus pater omnipotens, qui es perpetuo id quod es, dignum est, decens est, iustum, nos laudare, confiteri, adorare et exaltare semper, et quocumque tempore. Tu enim es Deus verus, incomprehensibilis, infinitus, inexplicabilis, invisibilis, non compositus, nec sensu perceptibilis, immortalis, sublimis et excelsus supra cogitationem et intelligentiam omnium creaturarum: qui es in quocumque loco, nec tamen loco comprehenderis, tu et Filius tuus unigenitus et Spiritus tuus sanctus. Tu Domine da nobis verbum, ad ora nostra versus te aperiendum, ut offeramus tibi corde contrito, et in spiritu humilitatis, fructus spirituales labiorum nostrorum, ministerium rationabile: tu es enim Deus noster, et pater Domini regis et Salvatoris nostri Iesu Christi, spei nostrae: in quo absconditi sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae; et per quem accepimus cognitionem Spiritus sancti, Spiritus veritatis qui a te Pater procedit, et est ex natura abscondita divinitatis tuae. Ipse est per quem naturae omnes rationales visibiles et invisibiles, roborantur, sanctificantur et perficiuntur. Et tibi, Filioque tuo unigenito, et Spiritui tuo sancto, laudes perpetuas offerunt quocumque tempore, quia omnes opus tuum sunt. Tu enim ex nihilo nos at essemus produxisti, et ordinasti. Offendimus et cecidimus; atque vetustate consumptos iterum nos renovasti, crexisti et acquisivisti, neque cessasti quin visitares nos omnes cum magna cura. Adeo ut nos ad coelum ascendere feceris, et regnum venturum tuum per misericordiam tuam nobis dederis. Et propter omnia beneficia tua erga nos, gratias agimus tibi Deus Pater vere, et Filio tuo unigenito, et Spiritui tuo vivo et sancto; adoramusque te propter omnia

Sacerdos prosequitur. Sursum sint mentes vestrae.
Respondent. Sunt ad te Deus Abraham, Isaac, et
 Israël Rex gloriose.
Sacerdos. Oblatio Deo omnium domino offertur.
Respondent. Dignum et iustum est.
Diaconus. Pax nobiscum.

Sacerdos imponit incensum et dicit hanc Orationem.

Domine, Domine da mihi apertam faciem coram te, ut cum fiducia quae a te sit, perficiamus sacrificium hoc tremendum et divinum, conscientibus ab omni nequitia et amaritudine puris. Semina in nobis Domine dilectionem, pacem et concordiam ad invicem, et erga quoscumque.

Et erectus dicit secreto. Dignum est gloria ab omni ore, et confessione, ab omnibus linguis, et adoratione atque exaltatione ab omnibus creaturis, nomen adorandum et gloriosum Patris, et Filii, et Spiritus sancti: qui creavit mundum per gratiam suam, et habitatores eius per clementiam suam, qui salvavit homines per misericordiam suam, et praestitit gratiam magnam erga mortales. Maiestatem tuam Do-

---

beneficia tua, quae contulisti nobis, tam ea quae scimus, quam quae ignoramus, manifesta et secreta. Gratias quoque agimus tibi propter hoc ministerium, deprecantes te ut suscipias illud ex manibus nostris: quis enim sufficiat ad enarranda miracula potestatis tuae, et auditas faciat omnes laudes tuas? quia etiamsi creaturae omnes os unum essent et una lingua, non sufficerent Domine ad loquendum de maiestate tua. Canon. Quia coram Trinitate tua Domine, consistunt millies mille, et decies millies, decem mille Angeli: omnesque simul pariter volantes incessanter et perpetuo, voce alta et indesinenti laudem canunt, iubilant, clamantes unus ad alterum dicentes et respondentem: Sanctus, Sanctus etc. Sacerdos profunde inclinat se dicendo hanc Orationem. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus fortis, eius pleni sunt coeli et terra. — Hanc Nestorii haeresi contaminatum esse docet Renaudotius l. c. p. 637: In duabus primis Liturgiis nihil reperitur quod ad Nestorianae haeresis significationem pertineat, quodve ad Orthodoxam sententiam levi, nec coacta interpretatione non facile reducat. At in ista quae vel hoc solo indicio aliis recentior demonstratur, non obscura deprehenduntur erroris indicia. Quod dicitur Dei Filium assumpsisse hominem perfectum ex anima rationali, intelligente et immortalis: et corpore mortali hominum, rectum est, Symbolo quod Athanasii vulgo dicitur, et a Graecis Latinisque recipitur conforme. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Quae sequuntur licet quodam intelligendi modo vera sint, ex ore Nestorianorum prolata totam illorum haeresin complectuntur.

mine benedicunt et adorant, millies milleni superni (Spiritus) et decies mille myriades Angelorum Sanctorum, exercitus spiritualium, ministri ignis et spiritus; cum Cherubim sanctis, et Seraphim spiritualibus, nomen tuum sanctificant et celebrant, clamantes, et laudantes, indesinenter clamando alter ad alterum.

Dicunt alta voce. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus potens, pleni sunt coeli et terra gloria eius.

Sacerdos secreto. Sanctus, Sanctus, Sanctus es, Domine Deus potens, cuius gloria pleni sunt coeli et terra, et natura substantiae eius: ut honore splendoris eius gloriosi: (sicut scriptum est) coelum et terra plena mei sunt, dicit Dominus potens. Sanctus es Deus Pater, vere solus, a quo omnis paternitas in coelo et in terra nominatur. Sanctus es Fili aeternae, per quem omnia facta sunt. Sanctus es Spiritus sancte, aeternae, per quem omnia sanctificantur. Vae mihi, vae mihi, qui obstupui, quia vir pollutus labiis ego sum et inter populum pollutum labiis habito, et Regem Dominum potentem viderunt oculi mei. Quam terribilis est hodie locus iste; non est hic aliud nisi domus Dei et porta coeli, quia oculo ad oculum visus es Domine. Nunc vero adsit nobiscum gratia tua, Domine, purga immunditias nostras, cum sanctificatione Seraphim et Archangelorum. Gloria miserationibus tuis, quia terrenos sociasti cum spiritualibus.

Et prosequitur secreto dicens inclinatus hanc Orationem.

XII. Et cum illis Potestatibus coelestibus confitemur tibi, nos etiam servi tui, tenues, imbelles et infirmi, quia praestitisti nobis gratiam tuam magnam, quae rependi non potest. Nempe induisti humanam naturam nostram: ut vitam nobis praestares per divinitatem tuam: exaltasti humilitatem nostram: erexisti ruinam nostram: resuscitasti mortalitatem nostram: dimisisti peccata nostra: et iustificasti reatum peccatorum nostrorum: illuminasti intelligentiam nostram, et condemnasti Domine Deus noster inimicum, et triumphare fecisti tenuitatem naturae imbellis nostrae. Per miserationes effusas gratiae tuae, o clemens, remitte delicta et peccata: dimitte delicta mea, in iudicio. Et propter omnia auxilia tua, et gratias tuas erga nos, referemus tibi

hymnum, honorem, confessionem, et adorationem, nunc et semper, et in saecula saeculorum.

Sacerdos signat Sacramenta. Respondetur. Amen.

Diaconus. In mentibus vestris. Orate pacem nobiscum.

Sacerdos dicit hanc Orationem, inclinatus et submissa voce.

Domine Deus potens, suscipe hanc oblationem, pro omni Ecclesia sancta Catholica, et pro omnibus Patribus piis et iustis qui placiti fuerunt tibi, et pro omnibus Prophetis et Apostolis, et pro omnibus Martyribus, et Confessoribus, et pro omnibus lugentibus, angustiatis et aegrotis, et pro omnibus necessitatem et vexationem patientibus, et pro omnibus infirmis et oppressis, et pro omnibus defunctis, qui a nobis separati migraverunt: tum pro omnibus qui petunt orationem ab infirmitate nostra, et pro me peccatore humili et infirmo. Domine Deus noster, secundum miserationes tuas, multitudinemque gratiarum tuarum, aspice populum tuum, et me infirmum, neque secundum peccata mea, et insipientias meas: sed ut digni fiant remissione peccatorum suorum, per corpus hoc sanctum, quod cum fide accipiunt, per gratiam misericordiae tuae in saecula saeculorum. Amen.

In alio codice ita incipit illa Oratio.

Domine Deus potens, exaudi vocem clamoris mei coram te hoc tempore: intende Domine et audi gemitus meos coram maiestate tua, suscipeque deprecationem mei peccatoris, qua interpello gratiam tuam, hac hora qua offertur sacrificium patri tuo. Miserere omnium creaturarum: parce reis, converte errantes; oppressos recrea; turbatis quietem praesta: sana infirmos: consolare afflictos; et perfice eleemosynas eorum qui operantur iustitiam, propter nomen tuum sanctum. Mei quoque peccatoris miserere per gratiam tuam. Domine Deus potens, suscipiatur oblatio haec pro universa Ecclesia sancta Catholica, et pro Sacerdotibus, Regibus, principibus, et reliqua ut supra.

Sacerdos dicit hanc Orationem inclinationis secreto.

XIII. Tu Domine per miserationes tuas multas et inenarrabiles, fac memoriam bonam et acceptabilem omnibus patribus

---

Cap. XIII. Renaldotius, strenuus orientalium rituum patronus ac vindex haec monet: In hac oratione (Et veniat Domine Spiritus Sanctus) observanda sunt multa quae

piis et iustis, qui placiti fuerunt coram te in commemoratione corporis et sanguinis Christi tui, quod offerimus tibi super al-

maximi ad Liturgiis explicandas momenti sunt. Continet illa Invocationem Spiritus sancti super dona proposita, illisque propemodum verbis, quibus in aliis Graecis Orientalibusque Liturgiis exprimitur; nisi quod pars illius posterior, in qua dicitur, et hunc quidem panem faciat corpus Christi, et quod in calice est sanguinem Christi, non adiungitur. Sed verba ista ut eam oblationem benedicat et sanctificet, eandem potestatem habent. Est autem haec invocatio eo Liturgiae loco posita, quo antiquitus illam fuisse nonnulli voluerunt, ut inter alios Neophytus Rhodinus, et obscuriores non pauci, qui Invocationem qualis extat in Basilii Chrysostomique Liturgiis, transpositam existimaverunt, paucis tamen persuaserunt. Ita quippe, quod magno constu smolendum censuerunt, non spectabit invocatio ad perficiendam consecrationem, quia dicta erit ante verba Dominica: neque enim orari posse super donis iam consecratis, capere unquam potuit illorum hominum Theologia. Hanc Invocationem si vidissent, magnas haec Liturgia laudes ab illis consecuta fuisset, omnesque ex illa reformandas pronuntiare non dubitassent, adeo haeret animis illorum haec opinio. At veteres illi Syri quorum Ritus Nestoriani proprios sibi fecerunt, et recentiores qui illa Officia scripta reliquerunt, aut non sibi constabant, aut aliter sentiebant, cum si in prima ista Liturgia invocatio Spiritus sancti super dona proposita fiat, ante pronuntiata Christi verba, neque similis altera deinceps praescribatur, in duabus alteris Theodori et Nestorii, eidem loco assignatur, quo extat in Graecis, et Orientalibus Liturgiis, ipsisque verbis, quae novam, ut aiunt, Graecorum haeresin aperte confirmant. Imo in Missa Theodori intericiuntur orationes multae inter Christi verba et Invocationem, quod non occurrit in aliis. Ex sola Malabaricae Missae Latina versione, ut etiam ex Codice scripto manu Iosephi Patriarchae suspicio nasci poterat suppressam fuisse aut transpositam Invocationem, ex praeeudicata opinione, cuius fundus fuit Turrecrematae disputatio Florentinae, cuius tamen ratio habita non est, cum ut aliquis de hoc argumento articulas synodali Decreto insereretur, obtinere non potuerit. At cum non aliter se habeant Codices in Mesopotamia scripti, nullus huic coniecturae locus est. Neque tamen ulla inde suspicio nasci potest, adversus duas alteras Liturgias, quae cum aliis omnibus consentiant. Neque omisissent Censores Lusitani, Invocationem Graecae similem, teterrima aliqua nota configere, quod tamen non fecerunt. Unde certo colligi posse videtur, lectionem librorum Ecclesiae Malabaricae eandem fuisse quae in nostris observatur, nihilque deesse. Patet etiam Invocationem Spiritus sancti quae in reliquis omnibus Liturgiis occurrit post pronuntiata Christi verba, non ita necessariam visam fuisse ad consecrationem perficiendam, ut absque illa consecratio nulla esset, aut in ea consisteret, quod nonnulli scripserunt. Nam ritus ille cum antiquissimus sit, nec a Nestorianis adinventus, sed ab antiquis Ecclesiis Syriacis acceptus, non mediocrem habet auctoritatem: et illa tamen oratione caret.

Neslins History etc. I. p. 505: „The three Liturgies of the Nestorian family have a strong family likeness, though not without great differences. They all agree in displacing the invocation not only after the intercession for quick and dead, but even after the prayer of inclination: they are none of them broken by responds, and they all begin with the same formula; “And let Thy HOLY SPIRIT, O LORD, descend,” etc. That of the Apostles is extremely vague and unsatisfactory; “And let Thy HOLY SPIRIT come, O LORD, and rest on this oblation of Thy servants which they offer, and bless and sanctify it.” And this is the more extraordinary, if we remember that the words of institution are not

tare tuam purum et sanctum, sicut docuisti nos: et praesta nobis tranquillitatem tuam, omnibus diebus saeculi huius.

Prosequitur. Domine Deus noster praesta nobis tranquillitatem et pacem tuam, omnibus diebus saeculi huius: ut cognoscant te omnes habitatores terrae: quia tu es Deus Pater verus solus; et tu misisti Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum et dilectum tuum; et ipse Dominus et Deus noster venit et docuit nos omnem puritatem et sanctitatem: Memoriam fac Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Episcoporum, Doctorum, Sacerdotum, Diaconorum, et omnium filiorum Ecclesiae sanctae Catholicae, qui obsignati sunt signo vitae, Baptismatis sancti. Nos quoque Domine.

Prosequitur. Servi tui humiles imbecilles et infirmi qui congregati sumus in nomine tuo, nuncque stamus coram te, et accepimus cum iubilo formam quae a te est, laudantes, glorificantes et exaltantes, commemoramus, et celebramus, mysterium hoc magnum et tremendum, sanctum et divinum, passionis, mortis, sepulturae et resurrectionis Domini, et Salvatoris nostri Iesu Christi.

Et veniat Domine Spiritus tuus sanctus, et requiescat super oblationem hanc servorum tuorum, quam offerunt, et eam benedicat et sanctificet, ut sit nobis Domine, ad propitiationem delictorum, et remissionem peccatorum, spemque magnam resurrectionis a mortuis, et ad vitam novam in regno coelorum, cum omnibus qui placiti fuerunt coram eo. Et propter universam dispensationem tuam mirabilem erga nos, confitebimur tibi, et glorificabimus te indesinenter, in Ecclesia tua, redempta per sanguinem pretiosum Christi tui, oribus apertis, et facie libera: *Canon:* referentes hymnum, honorem, confessionem et adorationem nomini tuo sancto vivo et vivificanti, nunc et semper, et in saecula saeculorum.

Sacerdos signat cruce mysteria: et respondent. Amen.

---

recited in this Liturgy. Theodore the interpreter, except that it consists of but one clause, has nothing remarkable: but that of Nestorius is unique in following the Constantinopolitan family by the insertion of the clause of transmutation; "And let the grace of Thy HOLY SPIRIT, O LORD, come and dwell and rest on this oblation which we offer before Thee: and may sanctify and make it, the bread and the cup, the Body and Blood of our LORD JESUS CHRIST, thus sanctifying them, and transmuting them by the virtue of the HOLY GHOST."

Sacerdos inclinatur se et osculatur altare, primum in medio, tum ad duo latera dextrum et sinistrum, dicitque hanc Orationem.

In alio codice: dicit Psalmum. Miserere mei Deus, usque ad haec verba, et iniqui ad te convertentur. Ad te levavi oculos meos, usque ad Miserere nostri Domine, miserere nostri. Extende manum tuam, et salvet me dextera tua Domine: permanent super me Domine, miserationes tuae in saeculum, et opera manum tuarum ne despicias.

Tum dicit hanc Orationem.

XIV. Christe pax superiorum, et tranquillitas magna inferiorum, fac ut habitet tranquillitas et pax tua in quatuor partibus

---

Cap. XIV. Renaldotius l. c. p. 600: In aliis Liturgiis, quamvis semper toto Officii decursu Diaconus incensum adoleat, tamen Sacerdos post Praefationem raro id facit, et fere nunquam. Itaque et haec quoque singularis est Nestorianae Ecclesiae consuetudo, ut post Sanctus, thus adhibetur: sed hoc inter ἀδιάφορα censendum est.

Canon Theodori: Vere Domine sanctus es et laudandus in aeternum. Sanctus es Deus Pater verus solus, sanctus quoque est Spiritus sanctus: natura divina, et non facta: omnium conditor, qui naturaliter, et omnino vere sanctus es: et sanctum nomen eius, et sancta inhabitatio eius: qui etiam vere sanctificat omnes quicumque digni sunt suscipere donum gratiae eius. Et referimus tibi laudem, gloriam, gratiarum actionem, et adorationem, Patri, et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Adoramus te Domine, et gratias agimus tibi, et glorificamus te propter omnia tua beneficia erga nos: quia creasti nos ex nihilo, dignosque fecisti nos honore magno libertatis et intelligentiae: qui perpetuo et erga unumquemque curam habes conservandae vitae nostrae. Coram nomine magno tuo et tremendo genua flactimus, et adoramus; nobiscumque laudant et gratias agunt coetus omnes sublimium, quod propter gratiam tuam ineffabilem erga nos homines, et propter nostram salutem, unigenitus Deus Verbum, cum imago Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed se ipsum exinanivit, et similitudinem servi accepit, descenditque de coelo, induitque humanitatem nostram, corpus mortale et animam rationalem, intelligentem et immortalem ex Virgine sancta, per virtutem Spiritus sancti: et per illud perfecit et complevit omnem dispensationem hanc magnam, et mirabilem quae dudum praeparata erat per praescientiam tuam ante constitutionem mundi. Eam quoque complexisti postmodum temporibus ultimis per Filium tuum unigenitum Dominum nostrum Iesum Christum, in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter: ipseque est caput Ecclesiae et primogenitus ex mortuis: et ipse est perfectio omnium, a quo omnia perficiuntur. Ipse per Spiritum aeternum, se ipsum obtulit immaculatum Deo, et sanctificavit nos per oblationem corporis sui semel factam, et pacificavit per sanguinem crucis suae, quae in coelis, et quae in terris sunt. Qui traditus est propter peccata nostra et resurrexit ut iustificaret nos. Qui cum Apostolis suis ea nocte qua traditus est, celebravit mysterium hoc magnum, tremendum, sanctum et divinum: accipiens panem benedixit et fregit, deditque discipulis suis et dixit. Hoc est

mundi, praecipue autem in Ecclesia tua sancta Catholica: fac ut pacem habeat Sacerdotium, cum Imperio: cessare fac bella a

corpus meum quod pro vobis frangitur, in remissionem peccatorum. Similiter et calicem: Gratias egit, et dedit illis dixitque. Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Accipite igitur vos omnes, edite ex hoc pane, et bibite ex hoc calice, et ita facite quotiescumque congregabimini in mei memoriam. Sicut praeceptum nobis est ita congregati sumus, nos servi tui humiles, imbecilli et infirmi, ut cum bona venia gratiae tuae, celebremus mysterium magnum, tremendum, sanctum et divinam, per quod facta salus est magna universo humano generi nostro. Canon. Referimusque simul laudem, honorem, confessionem, et adorationem, Patri et Filio, et Spiritui sancto nunc et semper.

Canon Nestorii: Cumque illis potestatibus coelestibus, et nos Domine bone et Deus misericors clamamus et dicimus, sanctus es vere, et vere glorificandus, excelsus, aulimisque; quod adoratores tuos qui in terra sunt dignos fecisti, similes illis esse qui te glorificant in coelis. Sanctus etiam Filius tuus unigenitus Dominus noster Iesus Christus, cum Spiritu sancto, qui tecum ab aeterno coexistit, ut eiusdem consors naturae, et conditor omnium creaturarum. Benedicimus Domine, Deum Verbum, Filium absconditum, qui est ex sinu tuo, qui cum in similitudine tua esset, et imago substantiae tuae, non rapinam arbitratus est esse se aequalem tibi: sed semetipsum exinanivit, et similitudinem servi accepit, hominem perfectum ex anima rationali intelligente et immortalis, et corpore mortali hominum, et coniunxit illum sibi, univitque secum in gloria, potestate et honore, ex natura sua passibilem: qui formatus est per virtutem Spiritus sancti pro salute omnium: quique factus est ex muliere, factusque sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, et omnes qui in Adam mortui erant vivificaret: destruxitque peccatum in carne sua, et legem praeceptorum per praecepta sua destruxit: aperuit oculos mentium nostrarum qui caeci eramus, et planam fecit nobis viam salutis; et illuminavit nos luce scientiae divinae. Illis enim qui receperunt eum dedit potestatem filios Dei fieri: mundavit nos et expiavit nos per baptismum aquae sanctae, et sanctificavit nos gratia sua per donum Spiritus sancti. Eos quoque qui consepulti sunt ipsi per baptismum, suscitavit, et elevavit, collocavitque secum in coelo, secundum promissionem suam. Cumque dilexisset suos qui in hoc mundo erant, usque in finem dilexit eos, factusque est auctidaneus poenae debitae peccatis generis nostri, pro vita omnium, deditque se ipsum pro omnibus ad mortem quae super nos regnabat, et sub cuius potestate servituti addicti eramus, eidem venditi per peccata nostra: et per sanguinem suum pretiosum redemit, et salvavit nos: descenditque ad inferos, et solvit vincula mortis voracis. Et quia iustum non erat ut in inferno detineretur, a morte, princeps salutis nostrae, surrexit a mortuis tertia die; et factus est primitiae dormientium, ut esset primus in omnibus: ascendit in coelum: seditque ad dexteram maiestatis tuae, Deus. Et reliquit nobis commemorationem salutis nostrae, mysterium hoc quod offerimus coram te. Cum enim advenisset tempus quo tradebatur pro vita mundi, postquam coenavit in Paschate legis Moysis, accepit panem in manus suas sanctas, immaculatas et impollutas, benedixit et fregit, et comedit, deditque discipulis et dixit, accipite, edite ex eo vos omnes. Hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum. Simili modo et calicem miscuit vino et aqua, et benedixit, et bibit, deditque discipulis suis et dixit. Bibite ex eo vos omnes: Hic est sanguis meus Testamenti novi, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum, atque ita facite in mei memoriam donec veniam. Quotiescumque enim manducaveritis ex

finibus terrae, et dissipatae gentes quae bella volunt: ut habitatione tranquilla et pacifica fruamur, in omni temperantia, et timore Dei. Parce delictis et peccatis defunctorum per gratiam et miserationes tuas in saecula.

Et ad illos qui sunt circa altare dicit. Benedic Domine. Benedic Domine. *Imponitque incensum, quo se ipsum perfundit, et dicit.* Suavem fac Domine Deus noster, odorem iucundum animarumstrarum, per suavitatem caritatis tuae, et per eam munda me a maculis peccati, et parce mihi delicta et peccata mea, tam quae scio, quam quae ignoro.

Iterum accipit incensum ambabus manibus, et incensat mysteria: mox dicit. Accessum dat nobis clementia gratiae tuae Domine et Deus noster, ad mysteria haec praeclara, sancta, vivificantia et divina quamvis indigni sumus.

hoc pane, et hiberitis ex hoc calice, mortem meam annuntiabitis usque ad adventum meum. Itaque quicumque cum fide vera accedet et participabit ex illis, sint ei Domine in veniam delictorum, et remissionem peccatorum, spemque magnam resurrectionis a mortuis, et ad vitam novam in regno coelorum. Canon. Et laudem, honorem, gratiarum actionem, et adorationem referemus tibi Pater abscondite, et filio tuo, proli gloriosae, et Spiritui tuo vivo et sancto. et vivificant, nunc et semper in saecula saeculorum.

In Missa Malabarica forma verborum Christi interpolata est, ut Latinae substitueretur iuxta exemplum Missalis Chaldaici Romae editi. Item praecepit Menesius elevationem in consecratione. Cf. Renaldotius l. c. p. 602 sq.: Nempe existimaverunt qui recensionem praefecerunt, nullam in hac Liturgia mysteriorum elevationem fieri, quia statim verborum Christi pronuntiationem non sequebatur: neque adorari quia non elevarentur. In duplicem scilicet errorem lapsi sunt, ex ignorantia rituum Orientalium: excussione tamen digni, quod multos magnosque Theologos eadem opinio implicavit. Orientalium disciplina est, elevare et adstantibus ostendere sacra mysteria, paulo ante communionem, cum inelamatur Sancta sancta. Tunc autem fieri quam Graeci vocant *ἄγλαν ὑψώσιν*, sive elevationem, probant Graeci omnes codices Liturgici: Aegyptiaci, et autores Rituum gravissimi. Itaque cum descriptam habeamus ex illis caeremoniam, secundum quam dicitur haec proclamatio, omnesque eam fieri significant, cum elevantur, et ostenduntur sacra mysteria, illaque tandem sit omnibus Orientalibus communis, ubi ritus particularitatem non explicatur, sed tantum notatur Sancta sanctis, illum qui iisdem verbis coniunctus ubique est, intelligere possumus et debemus. At Sancta sanctis legitur in omnibus Nestorianis Liturgiis: igitur quod Christiani omnes observabant eo loco, elevando Eucharistiam, a Nestorianis quoque observabatur. Quam porro inanis sit ex defectu elevationis ad excludendam adorationem ratiocinatio, ex domestica nostra disciplina ostenditur. Feria VI. maioris Hebdomadae, qua sola die celebratur in Ecclesia Romana Missa Praesentificatorum, elevatio non fit, ut in aliis fieri solet, nisi paulo ante communionem: neque attollitur Eucharistia, ut in quotidianis Missis: et adoratur tamen. Carthusienses suo Ritu sacra facientes, calicem vix elevant: adorant tamen sanguinem Christi. Elevata est igitur Eucharistia in Liturgia Nestoriana more Orientali paulo ante communionem, sed non eo loco, quo assignatur in Missa Malabarica.

Haec verba Sacerdos semel atque iterum repetit, et ad singula intervalla iungit manus suas super pectus suum in formam crucis. Osculatur altare in medio: accipitque ambabus manibus oblatam superiorem, et sursum aspiciens dicit.

Laus nomini tuo sancto Domine Iesu Christe, et adoratio maiestati tuae semper et in saecula. Amen. Panis enim vivus est et vivificans qui descendit de coelis, et dat vitam mundo universo, quem qui edunt non moriuntur: et qui illum recipiunt per illum salvantur, nec corruptionem sentiunt, et vivunt per illum in aeternum: tuque es antidotus mortalitatis nostrae, et resurrectio totius figmenti nostri.

In alio codice aliter haec leguntur. Gloria tibi Deus Pater qui misisti Filium tuum unigenitum ad salutem nostram, et ipse priusquam pateretur etc.

XV. *In Codice Eliae quem secuti sumus, defectus est, cum tota verborum Christi recitatio praetermittatur descriptoris culpa, aut quod haec aliunde, nempe ex Theodori aut Nestorii Liturgia peti deberent. In eo quem scripsit Romae 1697. Iosephus Patriarcha, totus ille locus reformatus est ad Missale Chaldaicum Romae editum, ut in Missa cuius versionem edidit Alexius Menesius. Cum alii codices non suppeterent, hoc loco asteriscos defectus indices apponere visum est. ******

XVI. Laus nomini tuo sancto Domine: *ut supra.*

Cap. XVI. Renaldotius l. c. p. 604: Fractio Hostiae secundum consuetudinem Ecclesiarum diversis modis facta est apud Orientales: ut etiam apud Occidentales: sed utrimque non eo solum fine ut panis in corpus Christi consecratus frangeretur, quo posset communicantibus distribui, ut adhuc sit apud Protestantes; sed ut ipsa fractio lacerationem, et vulnera quae Christus sustinuit in corpore, passionis tempore, repraesentaret, et quae significatur his verbis quae Sacerdos pronuntiat ex persona Christi: Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, ita enim leguntur in Liturgiis Theodori et Nestorii; et in hac prima lectum quoque fuisse dubitari non potest. Haec autem lectio non Nestorianorum inventum est; cum extet in Iacobi Graeca et Syra, ut in multis aliis, expressa ex Epistola ad Corinthios; quaeque duobus vocibus explicat κλώμενον et θρυπτόμενον; illas unica Syri expriment, quae ad primam Graecam κλώμενον magis refertur. Graeci ab initio Liturgiae passiones Christi repraesentant cum Oblatam gladiolo dividunt, quem Ἀγίαν λόγχην appellant, qui ritus a primaeve antiquitate manasse non videtur, cum ignoretur ab omnibus Ecclesiis Orientalibus, quae tamen disciplinam suam ad Graecae formam expresserunt. Syri tam Orthodoxi quam haeretici, manu frangant, in duas, tres, vel plures partes, secundum Ecclesiarum diversam consuetudinem: sed omnino lacerationem corporis Christi in passione adumbrare, et in memoriam Christianis revocare per

Sacerdos osculatur hostiam in modum crucis, ita tamen ut labia eius ad eam non pertingant, sed quasi osculando: et dicit. Gloria tibi Domine; gloria tibi Domine; propter donum tuum erga nos inenarrabile, in saecula.

Tunc accedit ad hostiae fractionem, quam ambabus manibus facit dicens. Accedimus Domine cum fide vera, frangimusque cum confessione, et signamus per misericordiam tuam, corpus et sanguinem vivificatoris nostri Iesu Christi, in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti.

Et nominata Trinitate, frangit hostiam quam manibus tenet, in duas partes; et eam quae est in manu eius sinistra deponit in disco: altera quam manu dextra tenet, signat calicem dicens. Signatur sanguis pretiosus corpore sancto Domini nostri Iesu Christi. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti in saecula.

Et respondent. Amen.

Tum intingit eam usque ad medium in calice, et signat cum ea corpus quod est in patena dicens. Signatur corpus sanctum sanguine propitiatorio Domini nostri Iesu Christi. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in saecula.

Et respondent. Amen.

Coniungitque ambas partes, unam cum altera dicens. Divisa sunt, sanctificata, completa, perfecta, unita, et commista mysteria haec praeclara, sancta, vivificantia et divina, unum cum altero, in nomine adorando et glorioso Trinitatis tuae gloriosae Pater, Fili, et Spiritus sancte, ut sint nobis Domine in propitiationem delictorum, et remissionem peccatorum, in spem quoque magnam resurrectionis a mortuis, et vitae novae in regno coelorum, nobis et Ecclesiae sanctae Christi Domini nostri, istic et in quacumque regione, nunc et semper, et in saecula saeculorum.

---

illam fractionem volunt. Altera illius caeremoniae pars, quae tamen fractionis nomine comprehenditur, intinctio est unius particulae in calice: tum ex ea intincta et madida, consignatio reliquarum particularum in disco positarum. Hic Ritus qui toto Oriente a Christianis observatur, vocatur, unio, consignatio, commistio sacrorum mysteriorum corporis et sanguinis: neque locum habere potest, nisi vera et substantialis elementorum transmutatio credatur. Tum etiam illud sequitur, testari eo Ritu Christianos Orientales, id quod Iacobitae in sua quadam oratione exprimunt: corpus hoc esse illius sanguinis, et sanguinem illius corporis: unum scilicet indivisumque, in diversis speciebus sacramentum, mutua unius speciei cum altera, commistione confirmatum.

XVII. *Interea signat hostiam pollice dextro in formam crucis, ab inferiori parte ad superiorem, et a dextra ad sinistram; et ita levem fissuram in ea format, qua parte intincta est in sanguine. Partem eius mittit in calicem, in formam crucis: pars inferior posita est versus Sacerdotem, superior versus calicem, ita ut locus fissurae spectet calicem. Inclinator et surgens dicit.* Gloria tibi Domine Iesu Christe, qui me indignum licet, constituisti per gratiam tuam, ministrum et mediatorem mysteriorum tuorum praeclarorum, sanctorum, vivificantium et divinorum: per gratiam misericordiae tuae fac me dignum venia delictorum et remissione peccatorum.

*Signal se signo crucis in fronte similiterque circumstantes.
In alio codice.*

Signal frontem suam signo crucis et dicit. Gloria tibi Domine qui creasti me per gratiam tuam. Gloria tibi Domine qui vocasti me per misericordiam tuam. Gloria tibi Domine qui constituisti me mediatorem doni tui: et propter omnia beneficia tua erga imbecillitatem meam, referatur tibi laus, honor, confessio, et adoratio nunc etc.

Accedunt Diaconi, et signat unumquemque eorum in fronte dicens. Christus suscipiat ministerium tuum: Christus illustret faciem tuam: Christus conservet vitam tuam: Christus crescere faciat iuventutem tuam.

Et respondent. Christus-suscipiat oblationem tuam.

XVIII. *Omnes redeunt ad locum suum: Sacerdosque facta inclinatione, surgit et dicit tono Evangelii.*

Cap. XVII. Ex ritu Nestorianis proprio fit scissura levis in hostia, ut sanguis corpus penetret. Acriter hanc caerimoniam reprehendunt censores Diampenenses.

Cap. XVIII. Renaldotius l. c. p. 605: Haec fractio a superiori distinguenda est, quamvis uno tenore fiat, recitatis interea orationibus, quae prius praescriptae sunt. Prior eam fractionem significat, qua hostia dividitur in partes duas, aut plures, et quarum una particula eximitur, quae calici immittatur. Altera haec fractio, est eiusdem hostiae in minores particulas ad distribuendam communionem. Quomodo vero distribuatur, ex Rubricarum defectu certo definire non possumus. Cum tamen communis Orientalium omnium consuetudo sit, quam a Graecis acceperunt, ut Sacerdotibus et Diaconis calix praebatur, non Laicis, qui intinctam cochleari particulam accipiunt, idem a Nestorianis observari verisimile est: nam sub utraque specie, sed hoc modo communicant. Certum enim et exploratum est a multis saeculis, nullam esse aut fuisse in Oriente Ecclesiam in qua calix Laicis praerberetur, eiusque usus longe diutius in Occidente viguit, ut iam dudum a doctis Theologis observatum est.

Gratia Domini nostri Iesu Christi: et caritas Dei Patris, et communicatio spiritus sancti, sit cum omnibus nobis.

Sacerdos signat se ipsum, et elevat manum suam super caput suum, ut sit in aëre et populus particeps sit signationis.

Dicit Diaconus. Omnes nos cum timore: *et ad haec verba:* dedit nobis mysteria sua.

Incipit Sacerdos frangere corpus: et dicit. Propitiare Domine per clementiam tuam peccatis et insipientiis servorum tuorum, et sanctifica labia nostra per gratiam tuam, ut dent fructus gloriae et laudis divinitati tuae, cum omnibus sanctis tuis in regno tuo.

Et elevans vocem dicit. Et fac nos dignos Domine Deus noster, ut perpetuo absque macula, coram te consistamus cum corde puro, facie aperta et cum fiducia quae a te est, misericorditer nobis data: et omnes pariter invocemus te et sic dicamus. Pater noster etc.

Populus dicit. Pater noster.

Sacerdos. Domine Deus potens, Domine et Deus noster bone, qui es plenus misericordia, rogamus te Domine Deus noster et deprecamur clementiam bonitatis tuae: ne nos inducas Domine in tentationem, sed libera et salva nos a malo, et ab exercitiis eius, quia tuum est regnum, virtus, robur, fortitudo et imperium in coelo et in terra, nunc et semper.

Signat se ipsum: et respondent. Amen.

XIX. Et prosequitur. Pax vobiscum.

Respondent. Tecum et cum spiritu tuo.

Prosequitur. Sancta sanctis decet in perfectione.

Et dicunt. Unus Pater sanctus: unus Filius sanctus: unus Spiritus sanctus. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto in saecula saeculorum. Amen.

Diaconus. Laudate. *Et dicunt Responsorium.*

Cap. XIX. Theodorus et Nestorius in Distributione et iis quae sequuntur concordantes sunt cum Liturgia Apostolorum. Adiciamus orationem Nestorii post susceptionem Mysteriorum: Quia accepimus corpus tuum manifeste, habitat in nobis virtus tua secreto, ut exeamus in occursum tuum laetanter, terque tibi canamus gloriam, cum veris filiis mysteriorum tuorum, Domine omnium. Corpus tuum Domine vivam quod comedimus, et sanguis tuus purus quem bibimus, ne sit nobis Domine in nocumentum aut infirmitatem, sed ad expiationem delictorum et remissionem peccatorum Domine omnium.

Cumque venit Diaconus ad portandum calicem dicit. Precemur pacem nobiscum.

Sacerdos dicit. Gratia Spiritus sancti sit tecum, nobiscum, et cum suscipientibus illum.

Et dat Diacono calicem. Diaconus dicit. Benedic Domine.

Sacerdos. Donum gratiae vivificatoris, et Domini nostri Iesu Christi compleatur, in miserationibus, cum omnibus.

Et signat cruce populum. Interea dicuntur Responsoria. Fratres suscipite corpus Filii, clamat Ecclesia: et bibite calicem eius cum fide in regni domo.

Diebus festis. Robora Domine.

Dominica. Domine Iesu Christe.

Quotidie. Mystera quae suscepimus.

Finitis Responsoriis Diaconus dicit Omnes igitur.

Et respondent. Gloria ipsi propter donum suum ineffabile.

Diaconus. Precemur pacem nobiscum.

Sacerdos in medio altaris dicit hanc Orationem.

XX. Dignum est Domine, iustum et aequum omnibus diebus, temporibus et horis confiteri, adorare, et laudare nomen timendum maiestatis tuae, quia dignos fecisti nos Domine per gratiam tuam, homines mortales imbecillaeque naturae, ut cum spiritualibus nomen tuum sanctificaremur, et mysteriorum doni tui fieremus participes, et suavitate eloquiorum tuorum delectaremur. Et voces gloriae et confessionis divinitati tuae sublimi semper referimus Domine.

Alia. Christus Deus noster, Dominus, Rex, salvator et vivificator noster, per gratiam suam dignos fecit nos suscipiendi corpus eius, sanguinemque eius pretiosum et omnia sanctificantem: ipse det nobis ut placeamus illi, verbis, operibus, cogitationibus et factis nostris, adeo ut pignus istud quod accepimus, sit nobis ad veniam delictorum, remissionem peccatorum, et spem magnam resurrectionis a mortuis, vitamque novam et veram in regno coelorum, cum omnibus qui coram eo placuerunt: per gratiam eius et miserationes eius in saecula.

Diebus ordinariis. Laudem Domine, honorem, confessionem et gratiarum actionem debemus referre Trinitati tuae gloriosae, pro dono mysteriorum tuorum sanctorum, quae dedisti nobis ad propitiationem delictorum nostrorum, Domine omnium.

Alia. Benedictus sit honor tuus adorandus, ex loco tuo glorioso Christe, propitiator delictorum nostrorum, peccatorumque nostrorum quiue auferis insipientias nostras per mysteria tua praeclara, sancta, vivifica et divina: Christus spes naturae, semper et in saecula. Amen.

Obsignatio, seu ultima Benedictio.

XXI. Dominus noster Iesus Christus cui ministravimus, quem sensimus et honoravimus in mysteriis suis praeclaris, sanctis, vivificantibus et divinis, dignos ipse nos efficiat gloria splendida regni sui, et laetitia cum Angelis suis sanctis, et ad confidentiam coram eo, ut stemus ad eius dexteram. Et super congregationem nostram universam miserationes et misericordia eius perpetuo effundantur, nunc et semper, in saecula.

Diebus Dominicis et Festis.

Ipsa qui benedixit nos omnibus benedictionibus Spiritus in coelis, per Iesum Christum Dominum nostrum, et praeparavit nos ad regnum suum, vocavitque nos ad bona desiderabilia, quae nec desinunt, nec pereunt, sicut pollicitus est nobis in Evangelio suo vivificante, dixitque congregationi benedictae Discipulorum suorum: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui manducat corpus meum, et bibit sanguinem meum in me manet, et ego in eo, et ego resuscitabo eum in novissimo die, et in iudicium non venit, sed transire illum faciam de morte ad vitam aeternam: ipse nunc benedicat congregationi nostrae, et conservet statum nostrum, et gloriosum faciat populum nostrum, qui venit et laetatus est in susceptione mysteriorum eius, praeclarorum, sanctorum, vivificantium et divinorum, vivoque signo crucis dominicae sitis obsignati et custoditi, ab omnibus fraudibus secretis, et apertis nunc et semper.

LIBER SECUNDUS.

DE

**RECENTIORUM GRAECORUM REBUS
SACRIS TRACTATUS GENERALIS.**

CAPUT I.

DE GRAECORUM ECCLESIIS EARUMQUE *OIKONOMIA*.

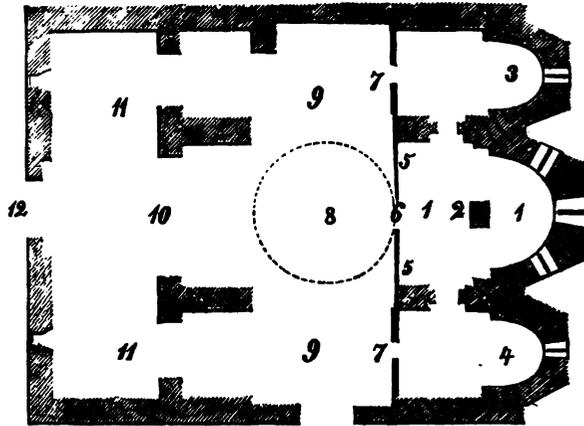
Qui rebus Graecorum sacris cognoscendis operam dedere, si probe sciunt, quam difficile sit vastissimum aequor recte metiri vel ex tot tantisque ignotarum rerum labyrinthis sese emergere. Itaque, quamquam hac nostra aetate involutae rei notitia magis aperitur atque in Graecorum sacris explicandis admirandus incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, in nostri operis modulo potissimum enitenda est et efficienda pura illa et illustris brevitatis, quam Cicero commendat historiae scriptoribus, ne excrescat in ingentem molem, quod suis finibus circumscribendum est. Tamen cavendum est, ne, dum breves esse laboramus, famus obscuri vel omittamus, quae ad perspiciendos atque aestimandos Graecorum ritus cognitu necessaria sunt.

Quod ad Ecclesias, quarum ingens apud Graecos copia se conspiciendam praebet, haud moramur in enarranda architecturae sacrae historia,¹⁾ sed progredimur ad ecclesiae cuiusdam Graecae, ut ita dicam,

1) Leo Allatius de Recentiorum Graecorum Templis Dissertat. II. Et vetustiores et recentiores ecclesias ad quinque summa reducit genera 1. *τρουλλωτά* quae in supremo fastigio in arcum rotundata ambitu decrescente arcantur. 2. *καμαρωτά* quae in fornicem desinunt et arcuato opere ac tecto conflexo ad formam testudinis conteguntur. 3. *σταυροειδή* s. *σταυρωτά* quae crucis formam referunt et extensis utrinque brachiis ecclesiae partem in qua altare collocatur, ab ea quae ducit ad ostia subdividunt. 4. *δρομικά* quae forma quadrata, lateribus paribus vel imparibus substructa sunt, quorum in culmine asseres, seu trabes cantheriis colligantur; adeo ut templi parietes proiecturis asserum tegantur. 5. Mixta, quae his generibus immixtis conflabantur. Nuperime optime, ut solet, Nealius de ecclesiis Graecorum disputavit History etc. Vol. I. p. 163—305 (The Ecclesiology of the Holy Eastern Church). Distinguit duo architecturae sacrae genera praecipua, Byzantinum atque Armenium et quatuor Byzantinae architecturae periodos. „1. From the foundation of Constantinople to the erection of S. Sophia 330—537. 2. From the erection of S. Sophia to the commencement of the cathedral of Cutaia 537—1003. 3. From the commencement of the cathedral of Cutaia to the fall of Constantinople 1003—1453. 4. From the fall of Constantinople to the present time 1453—1549.“ Alt. Der Christliche Cultus. Ed. 2. p. 46 sq.: „Wenn seit Constantin die Tempel

normalis delineandam imaginem. Nam non eadem est omnibus facies exterior, nec unus aspectus interior: tamen in omnibus eadem sunt partes praecipuae ac res sacrae, quas exposcit officii divini indoles. Pergimus igitur a vestibulo ad sanctuarium usque, mutuati ab Nealio ecclesiae S. Theodori quae est Athenis ichnographiam, ne desit narrationi vivum quasi exemplar.

Ecclesia S. Theodori quae est Athenis.

1. Τὸ ἅγιον βῆμα.
2. Altare.
3. Prothesis.
4. Diaconicon.
5. Iconostasis.
6. Πύλαι ἅγιοι.
7. Βόρειον κλίτος, νοτιῶν κλίτος.
8. Chorus et ambon.
9. Ναός.
10. Πύλαι ὥραται.
11. Νάρθηξ.
12. Πύλαι μεγάλοι.

grösstentheils zerstört wurden, so geschah dies zwar zum Theil aus Erbitterung über den heidnischen Götzendienst, mehr noch aber darum, weil sie sich für den christlichen Gottesdienst nicht eigneten. Doch blieb für die Baptisterien oder Taufkapellen, die auf keine grössere Volksmenge berechnet waren, die runde oder vieleckige Grundform, gewöhnlich die eines regelmässigen Achteckes, über welchem sich eine Kuppel wölbte, auch weiterhin im Gebrauch, und aus dem Kuppelbau der Baptisterien entwickelte sich der die orientalischen Kirchen charakterisirende byzantinische Styl, während im Abendlande

Nos ad ecclesiam vocamur grandi campanarum sono. Etiam Graeci earum receperant usum ex quo ab Urso Venetorum duce duodecim missas anno 895 Michael imperator in pretio habuerat et in turri ad S. Sophiam exstructa collocarat. Sed direpto postmodum imperio ditioneque reliqua Graecorum a Turcis occupata campanarum usus a barbaris prohibitus fere ubique intermissus est. Itaque nunc in singulis locis tantum, qui singulari utuntur privilegio, ut in Monte Atho pulsantur campanae¹⁾: alias adhibentur instrumenta et crepitacula lignea vel metallica, quorum antiquissima mentio fit in Actis Synodi septimae, apud Theodorum Studitam, Nicephorum Blemmidam aliosque (*κρούειν τὸ ξύλον, τὸ ξύλον σαλπίζειν, τὸ σύμβολον κρούεται, κρούειν τὸ σιδηροῦν*), *σημαντρα, βαρέαι*, turcice tokmak. Signorum tria genera statuit Balsamon, quae coniuncta in monasteriis tantum inveniri solent: τὸ μικρὸν quod antiquas prophetias designat et futurorum simulacra; τὸ μέγα significat Evangelii sonum, totum orbem peragrante: τὸ σιδηροῦν quod

---

aus der auf Kirchen angewendeten Grundform der Basiliken der romanische Styl hervorging. — Bei dergleichen in die Länge gezogenen Basiliken liessen sich nun allerdings die Kuppeln der Baptisterien nicht anbringen. Aber man brauchte ja nur den Seitenhallen, statt sie neben der Haupthalle her laufen zu lassen, die Form einer Querhalle von gleicher Ausdehnung zu geben. Dann hatte man ein Gebäude von der Form eines griechischen Kreuzes (⊕), und dieses bot hinreichende Gelegenheit dar, über dem mittleren Raum, wie über den vier Enden der beiden sich durchschneidenden Hallen, besondere Kuppeln sich wölben zu lassen, und so den Kuppelbau mit dem Basilikenbau zu verbinden, und eben darin besteht das Eigenthümliche des byzantinischen Stils, wie er sich namentlich in den russisch-griechischen Kirchen bis auf den heutigen Tag erhalten hat. Denn alle diese Gotteshäuser, die ältesten, welche genau nach dem Muster der Sophienkirche in Constantinopel gebaut sein sollen, wie die in neuester Zeit gebaute, stimmen darin überein, dass sie statt Eines Daches fünf Kuppeln haben, von denen die grössere in der Mitte, und die vier anderen im Quadrat um sie herumstehen (Christus et Evangelistae). Jede dieser Kuppeln endigt in einem hohen vergoldeten Kreuz, das in den Kirchen aus älterer Zeit auf einem Halbmond steht und mit allerlei Ketten behangen ist, durch welche es an die Kuppel befestigt ist. In neuerer Zeit dagegen wird der Halbmond und Kettenschmuck meist weggelassen, während die Sitte, die Kuppeln selbst, wenn es an den Mitteln fehlt, sie über und über zu vergolden und zu versilbern, mit irgend einer grellen Farbe — meistens hellgrün — anzustreichen, sich bis jetzt erhalten hat.“

1) Neallius History etc. I. p. 216: „They have, however, been in various places allowed as a matter of favour. So we find that Ali Pasha, anxious to conciliate his Christian subjects, permitted them at Joannina: so at Argenteira, where they hang over the doors of the churches, and are much prized. — The monastery of the Prophet Elias, in Crete, has always been allowed to possess them; it has three of Venetian manufacture, and cast in 1634. As the Turkish dominion has been thrown off, so have bells returned. At the cathedrals of Belgrade and Shabatz, in Servia, bell-towers have been erected since the revolution.“

tubam mortuos ad iudicium evocaturam praefigurat. Primum igitur, τὸ μικρὸν σημαντήριον, χειροσήμετρον est lignum, binarum decempedaram longitudine, duorum digitorum crassitudine, latitudine quatuor, quam optime dedolatum, quod manu sinistra medium tenens sacerdos vel alius, dextra malleo ex eodem ligno, cursim hinc inde, transcurrens modo in unam partem, modo in alteram, prope, vel eminus ab ipsa sinistra ita lignum diverberat, ut ictum nunc plenum, nunc gravem, nunc acutum, nunc crebrum, nunc extensum edens, perfecta musices scientia auribus suavissime moduletur. Haec minora ligna adhibentur saepe in processionibus sacris. (Allatius l. c. p. 103.) Secundum item ligneam, τὸ μέγα σημαντήριον in turribus sive campanariis in Proaulio catenis ferreis suis extremitatibus appenditur. Illud est insigni magnitudine, ut quandoque sex palmos latitudo, unum crassitudo, triginta longitudo exaequet, malleoque pro magnitudine pulsetur. Tertium τὸ σιδηροῦν, ferrum extensum in laminam, cum malleo ferreo plerumque appensum est in fornice supra portam ecclesiae excurrente. Eo potissimum ὁ λαοσυνάκτης populum ad ecclesiam convocat. In illis orientalis ecclesiae provinciis, quae christianis principibus subditae sunt, viget ubique campanarum usus. Notum est Russos luxuriari campanarum et magnitudine ac crebra pulsatione.¹⁾ Item utuntur campanis Georgiae incolae, Christiani Malabares, Aethiopes, qui ea pulsare solent in elevatione Sacramenti.

---

1) King Gebräuche und Carimonien der Griechischen Kirche in Russland p. 21 sq. Alt Christlicher Cultus ed. 2. p. 66: „Nur die russische Kirche hat von jeher eine grosse Vorliebe für das Glockengeläute bekundet, und wie sie schon in den Zeiten des Mittelalters sich durch die Menge und oft riesenmässige Grösse ihrer Glocken auszeichnete, so ist auch noch gegenwärtig der Handel mit Glocken des ungeheuren Verbrauchs wegen sehr gross, weshalb man auf allen Messen und Märkten neben anderen Verkäufern gewiss immer auch einen oder ein paar Glockenhändler sieht, die ihre Glocken, kleine und grosse, in langen Reihen geordnet, an grossen hölzernen Gerüsten aufgehängt haben. Obwohl es indess einerseits bei den Russen viel Glockengeläute, andererseits nicht leicht eine russische Kirche giebt, welche nicht fünf Kuppeln oder Thürmchen hätte, so werden diese letzteren doch nie zum Aufhängen der Glocken gebraucht, sondern sie dienen blos als Zierrath; liefern aber zugleich auch den Beweis, dass die saracenische Bauweise auf den Bau der byzantinischen Kirchen von Einfluss gewesen ist. Der byzantinische Schriftsteller Cedrenus (II. p. 109. ed. Bonn.) spricht dies geradezu aus, indem er sagt, dass Theophilus die Bauweise der Saracenen nachgeahmt habe, und jene Thürmchen um die Hauptkuppel in der Mitte erinnern in der That lebhaft an die Minarets der mohammedanischen Moskeen. Für die Glocken dagegen giebt es bei allen russischen Kirchen einen eigenen „Kolokolnik“ oder Glockenträger. Bei Landkirchen ist es gewöhnlich eine alte Eiche, in deren Aesten die Glocken wie grosse Baumfrüchte hängen. In anderen Gegenden, wo es keine Eichen giebt, hängen die Glocken an einem von zwei Pfählen getragenen Querbalken, oder unter einem aus Steinen aufgeführten Bogen, der einer Triumphpforte ähnlich sieht. In Städten aber sind für diesen Zweck in

Iam iam adsumus *σημάντροις* advocati ipsamque ecclesiam ingressuri. Sed detinet nos septum in multis aedificiis sacris vestibulum sive porticus (*τὸ προαύλιον, τὸ πρόθυρον τοῦ ναοῦ, ἔμβολος*). Neale l. c. p. 215: „*Occasionally in the middle of the proaulion, a dome or tower rises, as at S. Michael at Athens, and at Samari. The north, south, and west sides are open between the piers on which the proaulion is supported; the east side, that is the west end of the pronaos, is usually of infernal punishments. Commonly the proaulion opens with three doors into the narthex, as that into the nave. Against the east side there is a seat of marble or stone, or, in poor churches, of wood.*“ Praeterea persaepe in Proaulio est *φιάλη*, fons ad templum accessuris lavandae faciei vel manuum gratia pervius. Nam aquam benedictam non habent in usu Graeci prae foribus ecclesiae apponere, nisi forte ubi inter Latinos commorantes ad eorum sese accommodarunt consuetudinem.

Sed intramus per portam maiorem (*θύραι μεγάλαι* s. *ἀργυραῖ*) in ipsam ecclesiam.

Sequitur enim *ὁ πρόναος* s. *νάρθηξ* ab ipso templo procurrentibus undique muris separatus nec ullam cum templo nisi tribus portis, media grandi, et quae ex parte sunt parvis necessitudinem habens. In hoc protemplo, quod modicam obtinet profunditatem, vetusta disciplina remanere iubebat Catechumenos ac diversos ordines Poenitentium, Infi-

---

der Regel eigene, seitwärts von der Kirche stehende Thürme erbaut, und der „grosse Johann“ (Iwan Weliki) in Moskau ist nichts anderes, als ein isolirt stehender Kolokolnik. — In Betreff des Läutens ist ausserdem noch zu bemerken, dass, während bei uns die Glocke selbst in Schwung gebracht wird, damit der Hammer anschlage, bei den Russen die Glocken selbst in Ruhe bleiben und nur die Hämmer hin und her bewegt werden. Trotzdem aber ist die Arbeit eines russischen Küsters keine gar so leichte. Zwar, wenn er nur ein Paar Glocken zu bearbeiten hat, kann er sich bequem auf einen Stuhl in der Mitte hinsetzen und er hat nur abwechselnd bald an dem einen, bald an dem anderen Strick zu ziehen. Sollen aber eine Menge Glocken zugleich ertönen, dann muss er sich die Stricke theils um die Finger der beiden Hände, ein paar andere um die Beine, und den der grössten Glocke um den Leib schlingen, um so durch die verschiedenen Bewegungen, die er bald rückwärts, bald vorwärts, bald rechts, bald links macht, die einzelnen Hämmer zu bewegen, und wie komisch auch der Anblick eines solchen mit Händen, Füßen und dem ganzen Leibe hin und her zappelnden Glöckners ist, so sehr thut Einem doch der Mann leid, wenn man die hellen Schweisstropfen sieht, welche ihn die beschwerliche Arbeit kostet. Gleichwohl machte die Sache einem russischen Czaaren der früheren Zeit so viel Vergnügen, dass er es sich nicht nehmen liess, bei seiner Hofkirche selbst das Glöckneramt zu verwalten, was allerdings für einen Einzelnen nur bei kleineren Glocken möglich ist; denn bei der an tausend Centner schweren Riesenglocke auf dem Iwan Weliki, die vorzugsweise „die Grosse“ (bolschoi) heisst, sind zu einem anhaltenden Läuten vierundzwanzig Menschen erforderlich, und ein dumpfes Getöse, gleich dem Rollen des Donners, erschallt durch die ganze Stadt, wenn sie ertönt.“

deles et Communionem privatos.¹⁾ Ut nunc est, horae canonicae ex parte persolvuntur in Narthece, defunctorum Laicorum cadavera antequam sepulturae mandentur inter ritus funebres in eodem loco retinentur, persistunt ibi qui orandi causa adveniunt, dum in choro canitur, quo usque officium absolvatur. Illud etiam advertas, plerasque ecclesias monasticas non uno tantum Narthece contentas fuisse, sed secundum etiam adiunxisse (*ἐσωνάρθηξ* et *ἐξωνάρθηξ*). Nam, ut recte monet Goarus, monachi cum poenitentium formam repraesentent, imo cum vere animum statumque eorum affectent et induant, ut Poenitentes plurimam officiorum divinarum partem, Matutinorum scilicet portionem, minores horas primam, tertiam etc. cum Completorio in narthece persolvunt: solasque fere Laudes cum Missa et Vesperis in templo celebrant. At vero, ne sacra in Narthece persolvenda, turbentur populi accurrentis multitudinem opus erat Narthece secundo eoque exteriori. Immo Cedrenus in S. Sophiae templo describendo quatuor *νάρθηκας* enumerat, portis praecipuis, opinor, praestructas: alii commemorant duas. Denique plurimae ecclesiae in Narthece habent *κολυμβήθραν* s. fontem baptismalem.

Narthes in permultis ecclesiis tribus portis cum templo, proprie sic dicto communicat: media magna et pulcherrime adornata, aliis ex utraque parte minoribus. Mediae fores vocantur *πύλαι ὠραῖαι*, repraesentantes quasi portam templi Hierosolymitani, Act. 3, 2 commemoratam.²⁾ Tamen in multis templis una tantum porta separat Narthecem ab navi.

Iam ingressis *τὸν ναόν*, accurate distinguendum est inter ecclesias, solis monachorum usibus exstructas et aedificia *καθολικά*, quae omnibus fidelibus pervia sunt. Nam apud monachos totum templi spatium a portis speciosis ad iconostasim usque excurrans, totus etiam chorus est. Disposita sunt circum circa subsellia (*τόποι, σταίδια*) in quibus monachi, sacra officia cantantes, quiescunt vel stantes accumbendo laborem levius ferunt, eo ordine ut digniores spectabilioresque dignius occupent sedile: idque est quod portae speciosae proximius est a dextra introeuntibus. Aliae sellae mobiles sunt et gestatoriae, quae a ministris, ubi opus fuerit, convehuntur.

1) Mittimus insignem illam controversiam de Narthece qua decertant Du Cange in Glossario et Leo Allatus in Dissertatione de Narthece veteris ecclesiae („with great learning and confusion“). Ducimus cum Nealio Narthecem partem ecclesiae.

2) Franc. Junius, ut nomen explicaret, excogitavit horologia sciatrica, in valvis depicta. Ex Goari sententiae vocantur illa fores *ὠραῖαι*, quia hora matutina in Narthece ad illas portas incipitur. Nobis placet Hierosolymitani templi imitatio. Ceterum non negandum est, portam illam inconsideranter ab nonnullis vocari praeterea portam regiam (*πύλαι βασιλικαί*).

Aliter comparata est ecclesiae laicae ratio. Implent τὸν ναὸν fideles, qui intersunt divinis mysteriis: mulieres a viris vel muro humiliori vel cancellis seu clatris quibus sacra celebranda perspicere possunt, ubique seiunguntur, vel cameras superiores, τοῦ ναοῦ ambitum circumambientes obtinent (γυναικεῖον, γυναικίτης).¹⁾ At vero cum magna divini officii pars peragenda sit ἐν τῷ ναῷ, opus est ut reservetur sacerdotibus locus sacer, legentibus et psallentibus idoneus, quem Chorum appellant. Hic tenet totius templi meditullium seu ὄμφαλον in ecclesiis trullatis sub trullo maiori exstructus. Nonnullis gradibus ascenditur in chorum seu in Ambonem (ὁ ἄμβων) ex antiqua disciplina Sacerdotibus, Diaconis et Cantoribus sacris patentem. Ut nunc est, cantores stare solent in Solea, cuius mentio statim iniicienda est. Diaconus vero in legenda epistola vel evangelio adhibet pulpitem portatile (τὸ ἀναλογεῖον), vel in medio, vel in sinistra, vel in dextra parte locandum.²⁾

1) C. Angelus Status et ritus Eccl. Gr. p. 35: „Orant Graeci in templis, erecti semper stantes. Habent vero et fulcimenta nonnulla in templis et quandoque possunt in illis sedere, quandoque stare, sicut in quibusdam templis collegiorum videre est. Insident vero saeculis istis Laici (quando a sacerdote docentur, stant vero istis fulti quando hymnos canunt. Templum vero ingressi proprium quilibet occupat locum consistensque pileum aut capitium deponit, ac tres manus dexteræ digitos coniungit h. e. primum, secundum, tertium digitum sociat, significans eo quod Deus verus est sancta Trias. Tres autem illos copulatos digitos primo omnium palpebrae imponit, notans, sanctam illam triadem in coelis existere, postea ventri eodem applicat, indicans filium verbumque Patris in terram descendisse, carnem induisse, tolerantisque crucis passionibus tandem propter peccata nostra sepultum esse. His peractis humero dextro eosdem admovet, innuens quod Christus ex inferno reversus ad dexteram Patris consederit. Post haec humerum sinistrum contingit, significans ne a sinistris colloceamur sed a sinistra illa potius liberemur. Hoc puncti quasi intervallo, quo palpebris primo, tum ventri, tertio dextro, denique sinistro humero digitos admovet, per hoc ipsum aio intervallum haec verba pronunciat: Domine Iesu Christe, filii verbumque Dei propitius esto mihi peccatori. Id cum peragit, inflectit cum dorso latera et sic Christi crucem designat. Hanc figuram quilibet ter quaterque effingit et postea demum in sua sellula conquiescit.

2) Allatius l. c. p. 154: „Ambonis usus hodie rarus aut nullus. Et si quae sunt orationes ὀπισθάμβωνοι, eas in media ecclesia recitant.“ King Gebräuche und Caerim. der griech. Kirche in Russland. p. 25: „Analogeion, eine Art von tragbarem Tische oder Schranke, der zusammenschlägt, damit man ihn bequemer fortbringen kann; darauf legen die Diaconi oder Leser ihre Bücher, wenn sie einen Theil des Dienstes lesen. In der kaiserlichen Kapelle zu St. Petersburg und in sehr wenigen anderen Kirchen sind die Kanzeln eingeführt, um den Prediger zu erhöhen; es ist dies in der griechischen Kirche etwas Neues, welches von der lateinischen entlehnt ist und augenscheinlich von den römischen Rostris hergenommen war, wo die Redner zu dem Volke redeten; und dieses ist auch die Ursache, warum sie nur zu Predigten gebraucht werden, indem die Gebete allezeit an einem anderen Orte gesprochen werden.“

In multis ecclesiis gradibus vel pluribus vel paucioribus ascenditur ad adytum ita ut sit ante tabulatum modo commemorandum pavementum reliquo ecclesiae solo plano et aequabili altius. Et hoc sanctissimi adyti, ut in re sacra profana voce utamur, proscenium habemus pro Solea (*σωλεία, σωλειών*) cuius et vox *ἔτιμα* et usus ecclesiasticus valde vexavit viros doctos. (Solum Christi extra septa?) Christodulus in Catechesi Sacra: *σωλᾶν ὠνόμασαν τὸ διάστημα ὅπου εἶναι ἀνάμωσα τῶν δύο χορῶν τόπος ἴδιος τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῶν ὑποδιακόνων.*

Adytum in semicirculum arcuatum ab navi ecclesiae intersecat Tabulatum ligneum velum Mosaicum significans, quod sanctum dividebat ab Sancto Sanctorum (No. 5). (*Εἰκονόστασις*) Plerumque hoc septum tribus portis aditum praebet: media maiori (No. 6) et duabus minoribus (*παραπόρτια*), dextra s. boreali (*βόρειον κλίτος* s. *μέρος*) et sinistra s. australi (*νοτιεῖον μέρος*). Mediae fores (*ἄγιοι θύραι* s. *βασιλικαὶ dweri zarskija*) ita divisae sunt, ut pars inferior duobus cancellis seu portulis, quae sese in medium complectuntur nec hominis mensuram excedunt, constipetur: superior velo obtegitur (*βημόθυρον*)¹⁾ et ut plurimum dum

1) In hoc velo saepe conspicitur S. Michaelis archangeli metuenda facies, quae ingressum ad sacra prohibeat vel saltem deterreat ab temerario accessu. Atl. c. p. 90 sq.: „Natürlich ist, während die beiden Seitenthüren in der Regel sehr einfach sind, die königliche Pforte mit desto grösserer Pracht ausgestattet. Bisweilen stellt sie eine grosse goldene Sonne mit tausend Strahlen dar, die sich dann während des Gottesdienstes auf einmal auseinander thut und den Altar erscheinen lässt, oder sie veranschaulicht den mit zahlreichen Tempeln und Zinnen besetzten Berg Zion, der sich dann plötzlich spaltet, um den Altar sichtbar werden zu lassen. Am gewöhnlichsten aber stellt sie ein buntes Gitterwerk von goldenen Blumen- und Fruchtguirlanden dar, wobei besonders die Trauben häufig vorkommen, was J. G. Kohl zu der Bemerkung veranlasste, dass manches Ikonostas geradezu wie eine für Bacchus errichtete Triumphpforte ansehe. Wenn ihm jedoch ein Priester auf seine Frage nach dem Grunde davon antwortete, die Traube wäre die reichste Frucht und besonders geeignet, die Fülle der Gnade, an der die Kirche so reich sei, zu repräsentiren, so ist dies schwerlich der eigentliche Grund. Die Traube soll vielmehr an den Abendmahlwein erinnern, und der Kelch ist in der griechischen Kirche von um so grösserer Wichtigkeit, je mehr bei der hier üblichen Art zu communiciren, der Genuss des Brotes, von dem nur ganz kleine Krümchen den Communicanten mit dem Wein zugleich in einem Löffel dargereicht werden, wenigstens äusserlich hinter dem des Kelches zurücktritt. — Dass bei keinem Ikonostas rechts das Bild Christi, links das der Jungfrau Maria fehlen darf, ist bereits erwähnt worden. Ausserdem aber prangt es noch mit einer grossen Menge anderer, die in den reicheren Kirchen über und über mit Gold und Edelsteinen geschmückt sind. Dazu kommt noch, dass die hier üblichen Heiligenbilder nur dem kleineren Theile nach Oelgemälde sind, weil, die Gesichter und Hände ausgenommen, alles Uebrige mit Silberblech überzogen ist, das die Kleider, Helme, Mützen, Kreuze, Schwerter, Bäume, Häuser u. s. w. durch halberhabene Arbeit darstellt, und das hellpolirte Silber verbreitet in der That, wenn sich die Menge brennender Kerzen und Lampen, welche vor der Bilderwand angebracht sind, darin spiegeln, einen blendenden

officia recitantur et res divina peragitur, revoluto velo adaperte conspicitur, cancellis semper obseratis, qui tantummodo exeunti vel introeunti sacerdoti vel diacono, cum id res ecclesiastica postulat, reserantur. Praeterea Imperatori, cum sacram oblationem Deo oblaturus vel sacram communionem recepturus accesserit sacra adyta intrandi datur facultas. In laeta vero Domini resurrectione et per Octavam bipatientibus portis continuum se conspicendum praebet adytum. In ipso tabulato imagines Christi, Virginis Deiparae et sanctorum tutelarum depictae sunt; talisque est eorum ordo, ut Christi salvatoris imago ad dextram adorandis semper conspiciatur, a dextro videlicet sacrarum valvarum latere, Deiparae sita sit ex earundem sinistro. Hinc inde vero illi sancti coloribus sunt expressi, quos vel animi devotio, vel ecclesiae titulus iubeat, ita tamen ut alia valde sit conspicua in praecipua chori sede, quae *ἄκων στασιδίου τοῦ ἡγουμένου* vocatur, ubi coenobiarcha vel Antistes sedet.¹⁾

Glanz. — Vor dem Ikonostas befindet sich nämlich, durch ein niedriges Brustgelande von Schiff der Kirche abgegrenzt, eine kleine Vor**üh**ne, welche der eigentliche Schauplatz des gottesdienstlichen Drama's ist, indem hier die fungirenden Priester und Diaconen beständig hin und her wandeln, bestrahlt von dem Licht der zahlreichen Wachskerzen, die von den Gläubigen auf die zur Seite stehenden mächtigen Leuchter gesteckt werden, und der vielen silbernen Lampen, die hier aufgehängt sind.“

1) G o r r.: l. c.: „Tabulati huius sacrarumque imaginum custodia τῷ κανδηλάπτῃ inter Lectores non ignobili commendatur; ipse vero ut *σκευοφύλακος*, sacras imagines a pulvere tersas conservat, lampades coram illis appensas et super coronidem duodecim cereos accendit propter apostolorum chorum, quorum unus excelsior est in figuram magni luminis Iesu. — — Tantum exhibent Graeci sacris imaginibus cultum ut non minus exemplo sint quam admirationi. Has corporis veneratione et odoribus incensis, vestibus, floribus, donariis affixis ex animo non illiberali prosequuntur, si tamen pictae sunt et mera sanctorum lineamenta non profana simul plura et a sanctis aliena contineant. A sculptilibus autem tanquam ab idolis abhorrent, de quibus Davidicum illud: Os habent et non loquentur etc. concinere non verentur: media tamen planaue sculptura in sacris imaginibus formandis, eo quod ad picturam accedat, utuntur.“ De Russorum imaginibus Alt l. c. p. 114 sq.: „Die Bilder selbst haben nur selten einen gewissen Kunstwerth, und namentlich sind diejenigen, welche am meisten in Ehren stehen, in der einförmigen byzantinischen (denn von den Byzantinern erhielten die Russen die ersten Heiligenbilder, und als sich späterhin russische Mönche mit dem Malen solcher Bilder beschäftigten, glaubten sie sich mit der gewissenhaftesten Genauigkeit bei ihren Copien nach den vorliegenden Originalen richten zu müssen) Manier gemalt, mit halberhabenem Heiligenschein und Gewand von Silber oder Gold, während Gesicht, Hände und Füße dunkelbraun oder schwarz sind, und Nikon stellt es in seiner Chronik (V, 14) als Kanon auf, dass ein Heiligenbild um so mehr Verehrung verdiene, je älter und schwärzer es sei. Solche Bilder sind vornehmlich: das, der Tradition zufolge, vom Evangelisten Lucas gemalte Wladimir'sche Mutter-Gottesbild in Moskwa, das Iberische Mutter-Gottesbild (Iwerskaja Boshia mater), „der Trost und die Stärkung der Kranken“. Das Bild, welches in der „Kapelle der Iberischen Mutter Gottes“ in Moskwa seinen Platz hat, stellt die heilige Jungfrau mit dem Christkinde dar. Um den Kopf hat sie ein Netz, in welches lauter

Locus Tabulato inclusus sacer est ac venerandus et clericis tantum, viris saecularibus raro, mulieribus nusquam penetrabilis¹⁾ (τὸ ἅγιον βῆμα, τὸ ἱερατεῖον, τὸ θεῖον ἄδυτον). Et iterum tripartita conspiciuntur sanctuarii ratio. Absis media eaque maxime habet altare, in quo Missa celebratur: absis borealis appellatur Diaconicon s. Sacristia, absis australis *Πρόθεσις*. In nonnullis ecclesiis Diaconicon et Prothesis muro vel tabulato a reliqua Bematis parte separantur et aditu adaptato in eodem muro cum Bemate communicant.

Altare unicum (Eusebius: *μονογενὲς θυσιαστήριον*)²⁾ ἡ ἅγια τραπέζα, in quo non nisi semel per diem offertur sacrificium, medium tenet cellae mediae locum lapideum, nusquam parieti contiguum semper ad orientem spectans. Semper iacet in altari crux argentea (sed sine imagine crucifixi): praeterea conspicitur in ipso Evangeliorum liber,³⁾ e

---

echte Perlen eingewebt sind. Auf der einen Schulter befindet sich ein grosser, sehr werthvoller Edelstein, von welchem eine Menge Edelsteinstrahlen ausgehen, und ein zweiter ebenso grosser Edelstein schmückt ihre Stirn, über welcher sich eine Krone von Brillanten zeigt. Seitwärts in einer Ecke des Bildes liest man auf einem kleinen Silberschild die Worte: „ἡ μήτηρ θεοῦ τῶν Ἰβέρων“. Rund herum sind goldbrokatene Gehänge mit aufgenähten kleinen Engelsköpfchen zu sehen, die zierlich auf Porzellanstückchen gemalt und mit silbernen Flügeln ausgestattet sind.“

1) Observavit tamen Goarus, urgente necessitate aditum licere impuberibus puellis ac mulieribus quinquaginta annos praetervectis.

2) Neque haec sententia evertitur sacellis vel *παρεκκλησiais*, interdum maioribus templis adiunctis. Sane habent altaria, sed numquam uno eodemque tempore celebratur Missa in aede maiori et in sacellis. Allatius l. c. p. 177: — — per ecclesiam quandoque, aliquando in Parecclesii muris extra ecclesiam aditus est. Ubi Parecclesia per se stant, portam peculiarem habent et in nonnullis monasteriis eo numero sunt, ut dies hebdomadis aequent. In iis praeter dies Dominicos et sollemnes Sanctorum celebritates, in quibus omnibus Monachis praescribitur, ut sacris adsint, reliquis diebus unus ex Monachis, cui id onus incumbit et *ἑβδομαδάρχος* dicitur, singulis diebus, hoc nempe in uno altero in alio sacrum celebrat, ut finita hebdomade Parecclesiorum numerus expleatur.“ Goaro teste in sacellis peraguntur haec officia votiva: fer. 2. Angelorum fer. 3. Bestae Virginis fer. 4. S. Ioannis Baptistae fer. 5. Apostolorum fer. 6. Crucis. Sabb. Defunctorum.

3) Alt l. c. p. 96: „Auch in den russischen Kirchen darf auf keinem Altar das Evangelienbuch fehlen, welches oft nicht weniger, als das Tabernakel, von Gold und Edelsteinen strotzt. So schenkte Natalia Narischkin, die Mutter Peters des Grossen, an die Uspenski-Sabor ein Evangelienbuch, das so gross und dessen Deckel mit Gold- und Edelsteinen so beladen ist, dass es nicht weniger als 4 Pud (160 Pfund) wiegt. Daher wird es, wenn nicht gerade ein riesenhafter Diacon vorhanden ist, der die ganze Last allein auf seine Schultern zu nehmen im Stande ist, meist von zwei standhaften Männern in die Kirche getragen. Allerdings wird dieses Riesenbuch, dessen Einband 1,200,000 Rubel gekostet hat, nur viermal im Jahr an hohen Festtagen gebraucht, und die zum gewöhnlichen Kirchengebrauch bestimmten Evangelienbücher sind minder kostbar und leichter, obwohl auch sie hinsichtlich des Gewichtes einen Vergleich mit unseren grossen Al-

Simeonis Thessalonicensis mente *τυπούμενος Ἰησοῦν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὀρώμενον.*') Saepenumero in quatuor angulis quatuor sunt columnae, quibus fornix sive Trullus tali altari superincumbens innititur. Conduunt Graeci in columnis illis sacras reliquias vel in effosso ipsius sanctae mensae lapide. Contacta est ora mappis linteis in dedicatione novae ecclesiae simul consecratis.

Retro Altare in Absidis sinu sedes Sacerdotibus Pontifici assistentibus et simul celebrantibus circum circa dispositae sunt (*σύνθρονος*):

tarbibern nicht scheuen dürfen.“ Omnem altaris ornatum bene ostendit Muralt (Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche p. 293) in enarranda ecclesiae Dedicatione: „Der Bischof besprengt auch die weisse Unterdecke, mit welcher die heilige Tafel bekleidet ist, gleichwie der aus der Taufe Emporsteigende mit einem Unterkleide und hält das Ende des Strickes, mit dem sie dreimal umgürtet wird, so dass das Zeichen des Kreuzes an allen vier Ecken erscheint, und die Chöre wiederholen jenen rührenden Psalm (CXXXII.), der uns nach dreitausend Jahren noch an Davids Demuth und sein Verlangen erinnert, dem Herrn ein Haus zu bauen, was erst seinem Sohne vergönt ward. Nun bringen die Geistlichen die Oberdecke der heiligen Tafel, gleichsam ein priesterliches Oberkleid, und legen sie über die Unterdecke, nach Besprengung durch den Bischof; denn von nun an soll diese Tafel alle Gefässe des Gottesdienstes tragen. Sie breiten auch das Antimensium und das Liton aus, d. h. ein jenes bekleidendes Tuch zur Erinnerung an das Grabtuch, mit welchem des Heilands Stirne umwunden war, und dessen Auffindung in dem leeren Grabe den Aposteln die Wirklichkeit der Auferstehung verbürgte. Sie legen auch das heilige Evangelium und das Kreuz dahin, und bedecken alles zusammen mit einem Leintuche, und nachdem die heilige Tafel auf diese Weise alle ihre Zierden erhalten, wird der erhabene Psalm: „Der Herr ist König“ (XCIII.) nochmals gesungen.“ Neale l. c. p. 187: „The following is the Eastern method of vesting the Altar. At the angles of the mensa are placed four small pieces of cloth, symbolizing the four evangelists, called from them, and adorned with their respective emblems; over these the catasarka of silk or stuff is spread, having four strings or tassels at its extremity; and over this the *ἐπένδυσις*, otherwise called *ἐπενδύτης* or *τραπεζόφορον*, the exterior covering, and generally worked with crosses. The colour of these vestments is perfectly immaterial, and does not, as in the Latin Church, vary with the seasons, except that in Lent it is usually red.“

1) Si non rite dedicata est ecclesia sive altare, utuntur Sacerdotes Graeci pallis ad hunc usum in dedicatione novae ecclesiae simul consecratis (*ἀντιμίνσια, ἀντιμήνια*): ex quatuor laciniiis una continet cineres Sanctorum. Mirifice errat Alt l. c. p. 92: „In der griechischen Kirche wird der Altartisch durch die Ausbreitung des Antimensium (welches ein seidenes Tuch mit der Darstellung des Begräbnisses Christi ist) zum Opferaltar. Daher liegt es auch nicht für immer auf dem Altartische, sondern wird jedesmal vor dem Beginn des Messopfers über denselben ausgebreitet und am Schluss wieder weggenommen.“ Conf. Officium in Dedic. Templi Goar. p. 844: *μέχρι δὲ συμπληρώσεως ἡμερῶν ἑπτα καθ' ἑκάστην ἐν τῷ τοιοῦτῳ ναῷ λειτουργία τελεῖται, τῶν Ἀντιμινσίων ἐπακειμένων τῷ τῆς ἁγίας τραπέζης ἀπλώματι. Μετὰ δὲ τὴν ἑβδομῆν αἰρονται τὰ Ἀντιμίνσια καὶ λοιπὸν λειτουργία χωρὶς Ἀντιμινσίων γίνεται ἐν τούτῳ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν καθιερωμένον. Antiminsia sufficiunt altaria portatilia ecclesiae Latinae.*

in media testudine thronum eminentiorem obtinet Pontifex (ἡ ἄνω κα-
θέδρα). Sub altari locus excavatus est, aquae qua in missa Sacerdos
abluitur omnique alii post expurgata vasa sacra eluviei recipiendae
dispositus (θάλασσα, θαλαττίδιον) „κατὰ μίμησιν ἴσως τῆς παλαιᾶς
ἀγίας γραφῆς· καὶ διεπορεύετο τὸ ὕδωρ κύκλῳ τοῦ θυσιαστηρίου
καὶ τὴν θάλασσαν ἔπλησαν ὕδατος.“

In eodem sacrario panis consecrati frustula (μαργαρίται) pro in-
firmis asservantur. Recondita sunt in vaso ligneo, ubi id fieri potest,
argenteo vel aureo, ad pyxidid instar elaborato (μιξόμηλον, πύξιον, ἀρ-
τοφορίον). Hanc pyxidem, panno sericeo involutam aut sacco inclu-
sam, muro appendunt nec desunt in ecclesiis maioribus et opulentio-
ribus lumina indesinenter ἀρτοφορίῳ et simul altari praeluentia (ἀκoi-
μητα, ἄσβεστα). Plerumque hoc sacramenti tabernaculum super thronum
pontificis exstructum est¹⁾: in aliis ecclesiis ipsum ornat altare vel ipsi
superpendet.

In cella προθέσεως collocata est mensa vel ara propositionis.
In ea Sacerdos ante Missam et una cum eo ministrantes omnes res ad
sacrum complendum necessarias ut panem, vinum et alia praeparant,
quibus finitis secedunt et in medio altari, tanquam rei agenda novum
principium sumentes, implorato divino numine Missam incipiunt et cum
opus fuerit a Prothesi dona iam praeparata ad altare deferunt.²⁾

1) Go ar. l. c. p. 16: In supremo fornicis sinu Christam divina sacrae mensae in-
stituentem vel quasi populo, preces offerenti, benedicientem: et inferius paulo sacrum Apo-
stolorum chorum depingere vel opere musivo solent exprimere et nonnumquam Hierar-
chas suos Dionysium, Basilium, Gregorium, Chrysostomum sanctosque alios Sacerdotes
sacris indutos coloribus effingunt, Diaconos autem nusquam; at si quos, ut Stephanum,
Laurentius, Ephraim etc. imaginibus in toto tribunalis ambitu decorare cupiant, illos ex-
tra absidem in διακονικοῦ parte, vel hinc inde ad laterum muros variis colorum linea-
mentis efformare consueverunt.“ Significat enim τὸ θγιον βῆμα ex Germani sententia
thronum, in quo universorum rex praesidet cum suis apostolis prout illis praedixit: Se-
debitis super sedes duodecim etc.

2) Christodulos in Catechesi Sancta: — ἡ ἀγία τράπεζα εἶναι τὸ πλεον
ἐξαιρετον μέρος τῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ τοῦτο στήκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγίου βή-
ματος, ὅπου εἶναι τὸ θυσιαστήριον ἢ καὶ ἱεραστήριον, ἀπὸ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων.
Καὶ σημαδεύει τὴν τράπεζαν καθ' ἣν καὶ ἐν τῷ μυστικῷ αὐτοῦ δείπνῳ μέσον τῶν
ἀποστόλων αὐτοῦ καθίσας ὁ κύριος ἡμῶν καὶ λαβὼν ἄρτον κτλ. Σημαδεύει καὶ
τὸ μνημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔθαψαν τὸν Χριστόν. ἡ ἀγία τράπεζα ἐστὶν ἀντὶ τοῦ τό-
που τῆς ταφῆς ἐν ᾧ ἐτέθη ὁ Χριστός ἐν ᾧ πρόκειται ὁ οὐράνιος ἄρτος — ἐξη-
γεῖται καὶ εἶναι ὁ χερουβικὸς θρόνος τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐν ᾧ ὁ ἐπουράνιος
θεὸς ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβιμ ἐποχούμενος σωματικῶς ἐπανεπαύσατο. — Ἐρημη-
νεύει τὴν πρόθεσιν ὁ Κωνσταντινοπόλεως Γερμανὸς γὰρ σημαδεύει τὸ σπήλαιον
ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, τὴν ἐν Ναζαρέτ καὶ Καπερναοῦμ διατριβὴν καὶ τὸ ὄρος
τὸ Γολγοθᾶ — διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἡ τράπεζα εἶναι πάντα σιμὰ εἰς τὴν πρόθε-

In alio altaris latere exstat *σκευοφυλάκιον*, *διακονικόν*¹⁾ cum mensa tertia: illi superimponunt res necessarias celebrantibus, sacra vasa, vestes et libros: panis etiam eulogicus, post oblationem in Prothesi factam, ad finem usque Liturgiae hic asservatur, sicut et aqua in Theophania benedicta e. a. In eodem loco carbones ad altare pro suffitu ferendos accendunt, sacris lebetibus calefaciendis occupantur, ut more solito aqua fervens sacro calici tempestive infundatur. Et id genus alia. Vides Diaconicon idem esse atque *παστοφόρια* nobis in Constitutionibus Apostolorum obvia p. 15.

Et haec est brevis et succincta recentioris apud Graecos ecclesiae delineatio. Nam quae fortasse desideras, suggestum sacrum et organa, ea raro vel numquam reperiuntur. In ecclesiis tantum cathedralibus et rostris sacris interdum concionatur episcopus, quippe quod Graeci sermones ad proprium episcopi munus referunt.

Ut Sectarum aedificia sacra tribus verbis commemoremus, paene omnes in tripartita templi ratione (*βῆμα, ναός, νάρθηξ*) conspirant cum orthodoxis.²⁾ Tamen nonnulla sunt in observatione. Apud Nestorianos omnis templi sanctitudo continetur angusto quodam crucis receptaculo, orientali sanctuarii plagae adstructo. Nihil praeter crucem ibi conspicitur nec ulli, ne sacerdotibus quidem, conceditur accessus. Simili

---

αν επειδή ἔγγυς ἦν τὸ μνημεῖον ὅπου ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη. Καὶ ταύτη εἶναι ἡ αἰτία ὅπου ἐπάνω τῆς ἁγίας προθέσεως γίνεται ἡ ἀνάμνησις.

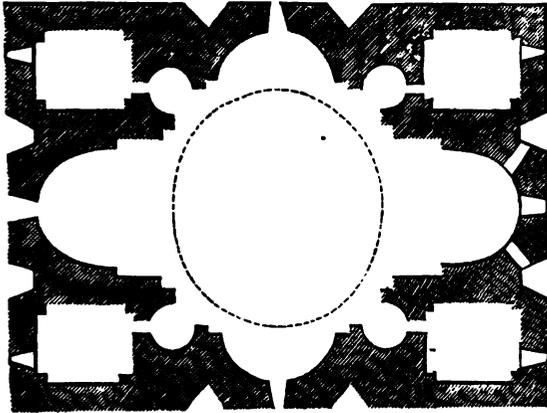
1) Demonstrare studet Allatius *σκευοφυλάκιον* olim diversum fuisse ab Diaconico. „Vasa sacra et reliquam ecclesiae suppellectilem sacerdotes post illius usum in aedes proprias convehunt conservandam. — Sic enim hisce temporibus magis in tuto esse competitor. Quare frustra nunc temporis *σκευοφυλάκιον*, quod sit templi pars, templo adiacentem perquires.“ Neale l. c. p. 191: „The situation of the diaconicon is not so absolutely fixed as that of the prothesis: we find instances (as for example in the church of Nakolakevi, hereafter to be noticed) where it is quite pushed out of its usual place: and there are very frequently two. So it was in S. Sophia; so, probably, in the cathedral of Tchesemay; so in the monastery church of Daphni. The frescoes in the diaconicon are frequently the icons of saintly deacons; as S. Stephen, S. Benjamin, etc.“

2) Neale l. c. p. 179: „This strict seclusion of the sanctuary prevails all over the East. In the Coptic Church it is the Aradion, a clear corruption of the Greek Hieration: in the Ethiopic the Kedis Kedis, or Holy of Holies; among the Nestorians it is the *Ἡκία*, and not even the Priest may enter it without prayer or fasting, their strictness on this point being almost Jewish. “I observed,” says a modern traveller, speaking of a Nestorian church, “that a door conducted into the sanctuary, and was about to enter; but the Bishop commanded me in an authoritative tone to step: I replied that I too was a Priest; but he answered that the place could only be entered by fasting, and betrayed by his manner such an earnestness that I desisted.”

ratione ecclesiis Aethiopum omnibus, Coptorum plurimis adnexa est in australi parte casula, Bethlehem nuncupata: coquantur enim ibi in fornace panes oblationis ab Diacono. Nec ipsum Sanctuarium in Aethiopia singulari caret ornamento. Inculcatum est populi mentibus, servari arcam foederis Hierosolymitanam in cathedrali Axuritana: ideo se adduxerunt in eam consuetudinem, ut in quavis ecclesia parochiali sanctuarium ornarent arca ad exemplar Axuritanum expressa (Tabot), cui maximam praestant reverentiam. Inest, ut alii opinantur, sanctissimae thecae charta pergamena, anno et die dedicationis inscripta: aliis magis placet sententia, liturgia Aethiopica commendata, servari in illa arca calicem et patenam vel adeo augustissimum eucharistiae sacramentum.¹⁾ Magnam habet proprietatem Armenorum architectura sacra. Non solum pro iconostasi adhibent velum, sed tota templorum *ὄκρομιξ* a consueta Orientalis ecclesiae ratione recedunt. At haec longiorem narrationem desiderant, quam ut in hoc capite liceat immorari. Sufficiat nobis Nealii doctrina p. 173 sq.: „As all Byzantine churches may be referred to S. Sophia as to their prototype, so may all Armenian churches be derived from S. Hripsime, near Etchmiadzine; of which I therefore give a ground-plan.

---

1) Aethiopum ecclesias W. Hoffmann (Abessynische Kirche in Herzogii Encycl. Theol.) his verbis depingit. „Die Kirchen, deren Abessynien eine Unzahl hat, meist auf Anhöhen befindlich, von herrlichen Bäumen umschattet, sind kreisförmig, niedrig, mit kegelförmigem Strohdach, worauf ein Kreuz von Messing glänzt, die Wände schlecht gebaut, aber sussen weiss getüncht, mit vier Thüren, nach den vier Himmelsgegenden gerichtet, versehen. Innen ist Alles voll Schmutz, die Wände sind mit meist abscheulichen Gemälden bedeckt. Sculpturen sind nicht erlaubt. Ein Vorhof läuft rings umher, der für die Laien bestimmt ist, und der zum täglichen Morgengottesdienste (?), so wie hülflosen Reisenden zum Nachtquartiere dient. Dann folgt das Innere der Kirche in zwei Abtheilungen, wovon das Heiligthum, mit Reliquien behängt, nur den Priestern und Diaconen zugänglich ist.“ Ecclesiam S. Michaelis quae est in urbe Ankober Harris (satis acerbus rerum sacrarum apud Aethiopas index) hac imagine exprimit (I. p. 296). „Die Wände waren mit ein Paar Schilden geschmückt und mit elenden Schmierereien, welche die Jungfrau Maria, die heilige Dreifaltigkeit im Himmel, den Vater des Uebels in Flammen gehüllt, St. Petrus und St. Paulus, den heiligen Georg und seinen grünen Drachen, St. Demetrius, wie er den Löwen bezwingt, der heiligen Tekla Haimanot, St. Bileam und seinen Esel (!), den Kirchenheiligen und sonst jeden Heiligen im abessynischen Kalender vorstellten. Im Allerheiligsten ist die heilige Tabot oder Glaubens-Bundeslade, die zu Gondar vom Delegaten des koptischen Patriarchen geweiht worden, verwehrt; um den Vorhang aber, der von diesem geheimnisvollen Sinnbild niederwallte, hingen siegesprangend vier — Sporting-Bilder, von Alkers Pinsel, welche Sr. Majestät verehrt worden waren; sie stellten das grosse Leicestershire Kirchthurmwettreiten dar und Dick. Christie, mit dem Kopf in einem Graben, nahm die bei weitem hervorstechendste Blende in der hochgerühmten Kathedrale zu St. Michael ein.“

The apsidal arms of the cross are always circular or elliptic interiorly always polygonal exteriorly; while the prothesis and diaconicon are never apsidal on the outside, and seldom so on the inside.

The approximation to European architecture is often striking on a distant view, the spires being sometimes lofty, and the towers of much the same proportion as our own.

Although the general idea and principal details of these churches are Romanesque, pointed windows are very frequent; and two lights, with tracery, occasionally occur.

The reader will here notice the peculiar niche by which the apses are formed; a sure mark of Armenian art: never occurring in a purely Byzantine erection, though frequent enough in Georgio-Constantinopolitan churches.

Georgian architecture combines in a certain degree the two former styles: it retains the Byzantine narthex, and does not refuse piers: it adopts the Armenian tower, and, to a certain extent, the niche. Its own peculiarity consists in arcading the exterior of its churches."

CAPUT II.

DE GRAECORUM HEORTOLOGIA.¹⁾

Hebdomas Graeca aliquantulum differt ab Latina. Taceo feriam quartam et sextam statos esse dies abstinentiae: etenim haec pia in „dies stationum“ observantia neque ab Romana ecclesia aliena est. At peculiaris est Graecis Sabbati eminentia, quod propriis officiis insigne est et immune ab ieiunio (uno Sabbato excepto ante Dominicam Resurrectionis), alterius Dominicae instar. Nec praetermittes in feriis enumerandis diversitatem. Latinis primus dies hebdomadis est qui Dominicam subsequitur et tota illa hebdomas ab illo eodem Dominico sibi nomen sumit. Hebdomas enim tota Passionis dicitur, quia praecedens Dominicus Passionis est etc. Apud Graecos aliter fit. Hebdomas namque ab subsequente Dominica, tanquam termino, nomen et numerum habet, exceptis hebdomadis, quae a Paschate ad Pontecosten excurrunt: illae enim a prima et praecedente, non subsequente nominantur.

Annus Graecorum ecclesiasticus²⁾ non orditur ab tempore Adventus (quod prorsus ignorant), sed a paschalis sollemnitatis longinqua, ut ita dicam, meditatione.³⁾ Itaque ex amplo librorum ecclesiasticorum numero

---

1) Allatius De Dominicis et Hebdomadibus Recentiorum Graecorum Dissertatio post librum: De Eccles. Occid. et Orient. perpetua Consensione Colon. 1648. p. 1400 — 1530.

2) Proponimus infra anni cuiusdam, ut ita dicamus, vivam imaginem. Selegimus autem annum qui carrit 1853.

3) Murselt l. c. p. 59 sq.: „In Wahrheit, die Kirche hat in dieser Muttersorge für das Heil ihrer Kinder durch die sieben Wochen der grossen Fasten und die drei diesen vorübergehenden, wenn ich mich so ausdrücken darf, das Epos der ganzen Menschheit geschrieben in ihrem Fall, ihrer Erlösung und ihrem jüngsten Gerichte! Den ganzen Umfang dieses rührenden Gedichts hat sie ausgefüllt bald mit dem bitterm Weinen der Busse, bald mit der Verzückung des Psalters, bald mit den Offenbarungen der Propheten über die heranahende Erlösung, bald endlich mit der Darstellung der Leiden des Heilands, aber nicht mehr bloss in geistlichen Gesängen, sondern auch in heiligen Gebräuchen zur Befestigung hres Eindrucks. Der ganze äussere Mensch soll mit dem Innern an dem Werke der Er-

primus proponitur *Τριώδιον*, e Canticorum sive Canonum, quibus abundat, ratione et modo ita appellatus. Ceteri namque Graecorum Canones, qui in officiis divinis in usu sunt, novem odis seu strophis constant. At qui in isto volumine continentur, tribus tantum conflantur.¹⁾ Et continet volumen Officium in ecclesiis recitari solitum a Dominica anni ecclesiastici prima usque ad Sabbatum sanctum.

1. Prima autem Dominica est *τοῦ τελώνου καὶ φαρισαίου* (16 Ian. apud Latinos Dom. Secunda post Epiphan.), quae cum hebdomade subsequente *προσφωνήσιμος* dicitur. Adhortatur enim, ut fideles digna conversatione accedant ad ieiunium Quadragesimae et poenitentes sicut publicanus in Evangelio. Epist. 2 Tim. 3, 10—17. Evang. Luc. 18, 9—14. *Κοντάκιον*²⁾: *Φαρισαίου φύγωμεν ὑψηγορίαν, καὶ Τελώνου μάθωμεν τὸ ταπεινὸν ἐν στεναγμοῖς, πρὸς τὸν Σωτῆρα κραυγάζοντες, ἰλάσθητι μόνε ἡμῖν εὐδιάλλακτε.*

Triodidum: *χρῆ γινώσκειν ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἑβδομάδι νηστεύουσιν οἱ τρικατάρτοι Ἀρμένιοι τὴν βδελυρὰν αὐτῶν νηστείαν τὴν λεγομένην τοῦ ἀρτζιβουρίου· ἡμεῖς δὲ καθ' ἑκάστην (etiam diebus stationum) ἐσθίωμεν τυρὸν καὶ ὠὰ, ἀνατρέποντες τὸ ἐκεῖνον δόγμα τῆς ταύτης αἰρέσεως.*

2. *Κυριακὴ τοῦ ἀσώτου* (23 Ian. Lat. Septuagesima) 1 Cor. 6, 12—20. Luc. 15, 11—32. *Κοντάκιον*: *Τῆς πατρῴας δόξης σου ἀποσιμνήσας ἀφρόνως, ἐν κακοῖς ἐσκόρπισα, ὃν μοι παρέδωκας πλοῦτον· ὄθεν σοι τὴν τοῦ Ἀσώτου φωνὴν κραυγάζω· ἡμαρτον,*

lösung wirken; sein Ohr soll hören, sein Auge sehen, sein Mund beten; seine Hände sollen zum Himmel sich erheben und seine Kniee sich beugen; zur Erde soll sich erniedrigen die stolze Stirn und fasten der gierige Magen, der die hohen Gedanken der Geister so tief herabgezogen hatte. — Schon in den drei Wochen vor den grossen Fasten fängt die geistliche Bereitung an, und das Gleichniss vom Pharisäer und Zöllner belehrt uns durch das inbrünstige, reuige Gebet des Einen wie durch die Aufgeblasenheit des Selbstgerechten. Das andere Gleichniss vom verlorenen Sohne bringt nun jeden nicht ganz verstockten Sünder zur Zerknirschung, oder wenn dieses nicht hinreichte, so erfüllt ihn die Lesung des furchtbaren Evangeliums vom jüngsten Gerichte mit Entsetzen.“

1) *Mibi praesto est: Τριώδιον ψυχοφειλέστατον περιέχον τὴν πρέπουσαν ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ τεσσαρακόστῃ ἅπασαν ἀκολουθίαν, νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελετὰ διορθωθέν.* Venetiis 1702. fol. 493 pagg.

2) *Κοντάκιον* est brevis hymnus a voce *κοντός* parvus, eo quod laudes alicuius sancti vel festi succincte complectatur. Aliam etymologiam commemorat Murali in *Leidido*: „Die Russen schreiben es *Kondan*, obgleich sich dieses *d* nirgends in den griechischen Kirchenbüchern findet; jedenfalls aber bedeutet es nur einen Pflock, nicht eine Bolle, dergleichen die Gottesmutter dem süßen Sängler Romanus (um 500) gegeben haben soll, um ihn zu solchen K. zu begeistern, woher er auch im Synaxarion der Kontakien-dichter heisst.“

ἐνώπιόν σου Πάτερ οἰκτίρμον· δέξαι με μετανοοῦντα, καὶ ποιήσον με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου.

Septimana quae sequitur a subsequente Dominica nomen habet ἀπόκρεως.¹⁾

Triod.: — Τῷ Σαββάτῳ τῆς Ἀποκρέω, μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν ἀπ' αἰῶνος κερκοιμημένων Πατέρων, καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν.

— — ἐπειδὴ γὰρ τινες ἄωρον πολλάκις ἐπὶ ξένης ὑπέστησαν θάνατον, ἐν θαλάσῃ τε καὶ ἀβάτοις ὕδασι, κρημοῖς τε, καὶ χάσμασι, καὶ λοιμοῖς, καὶ λιμοῖς, καὶ πολεμοῖς, καὶ ἐμπρημοῖς, καὶ κρημοῖς, καὶ ἄλλους παντοίους θανάτους ὑπομεμνηκότες, ἴσως δὲ, καὶ πένητες ὄντες καὶ ἄποροι, καὶ τῶν νενομισμένων ψαλμωδιῶν καὶ μνημοσύνων οὐχ ἔτυχον, οἱ θεῖοι πατέρες κινούμενοι, κτλ.

3. Κυριακὴ Ἀπόκρεως (30 Ian. Lat. Sexagesima) 1 Cor. 8, 13 — 9, 2. Matth. 25, 31—46.²⁾

Sequitur Hebdomas τῆς τυροφάγου.

Triod.: Εἰδέναι χρὴ, ὅτι τῇ Τετράδι, καὶ Παρασκευῇ τῆς Τυροφάγου, ἐσθίωμεν τυρὸν, καὶ ὠὰ, διὰ τοὺς Ἰακωβίτας, καὶ Τετραδίτας, κατὰ τὸν Κανόνα τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικεφόρου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς Τυροφάγου μνήμην ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἐν ἀσκήσει λαμψάντων Ὀσίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν.

4. Κυριακὴ τῆς τυροφάγου (6 Febr. Lat. Quinquagesima) Rom. 13, 12 — 14, 4. Matth. 6, 14 sq.

Allatius: „Graeci in hebdomade τῆς τυροφάγου caseo ac ovis vescuntur. Volunt enim ordine quodam per media ab uno extremo, carnibus scilicet ad aliud, pisces nempe et quadragesimalia gradum facere; ne, subita illa mutatione ab uno in aliud extremum, naturae vires succumbant — — quamvis alii hanc ab Heraclio institutam esse autument, votii reo, bello cum Chosroa feliciter peracto.“ Quod ad Russos Murralt in Lexidio: *Butterwoche (Maslânitz), in der noch Milchspeisen und Eier erlaubt sind, aber kein Fleisch mehr. Es ist die Woche Sex-*

1) Nicephor. Gregoras VIII: Ἀπόκρεως γὰρ ἦν ὁ καιρὸς ὅτε πρὸς εὐωχίας ἀβροτέρας καὶ ἀκρατοποσίας διδόασεν ἄνθρωπος. Sequenti die lunae abstinere incipiunt a carnibus, sed utuntur adhuc ovis, lacte, caseis, butyro et similibus unctis, quae a carne ortum habent.

2) Hac ipsa Dominica crebro convivia agitant, eleemosynas plurimas distribuunt, inimicis condonant, amicitiae vincula per inimicitias dissoluta iterum connectunt. Et similia observantur sequenti Dominica τυροφάγου.

gesima der Lateiner, die dem Aschermittwoch oder Carnevale des Abendlands vorhergehende, in welcher das Volk sich auf die Entbehrungen der sieben folgenden Wochen, in denen es nur Grütze, Graupen, Mehlspeisen und an zwei Tagen Fische in Oel geniessen darf, durch Schmausereien und Spiele jeder Art vorbereitet. In St. Petersburg werden auf dem grossen Platze vor der Admiralität Schaukeln, Schlittberge, Buden für allerlei Spektakel errichtet, und die vornehme Welt fährt hin, um das jubelnde, singende und summende Volk zu sehen und zu hören. Die drei während der Fasten geschlossenen Theater, das russische, deutsche und französische, können dem Zudrange kaum genügen, obgleich in jedem zweimal des Tages gespielt wird. Auch feiert man in dieser Woche die meisten Hochzeiten, da dieselben den Griechen während der grossen Fasten verboten sind, und auch die Nichtorthodoxen keine Lustbarkeiten halten dürfen.“ (Kohl St. Petersburg II. p. 294 — 337.)

Ab die Lunae, quae insequitur, Graeci auspicantur Quadragessimam.

Neale l. c. p. 744: *On the Monday, Lent begins. The extraordinary rigour of this fast in the Eastern Church is well known. Not only is meat forbidden, but fish, cheese, eggs, butter, oil, milk, and all preparations of it. Caviar, however, and other preparations of fishes' eggs, shell-fish, crabs, and lobsters, are allowed. The fast continues on Sunday, though its rigour is a little lessened, oil being permitted; as it also is on the Saturday. General indulgences are never granted: thus we find the Emperor Andronicus when an aged man, and in infirm health, sitting down to a supper of shell-fish, and correcting their evil effects with wine. The only relaxations are, (1) The use of wine; (2) The permission of fish on the Annunciation and Palm Sunday; (3) The allowance of more than one meat on Saturday and Sunday.*

Triod.: — Τῷ Πρώτῳ Σαββάτῳ τῶν Νηστειῶν μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ γενομένου Θαύματος διὰ τῶν Κολύβων παρὰ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος.

Neale l. c. p. 745: *The Saturday of the first week of the fast is observed in memory of S. Theodore Tiro, who is said to have appeared, in the time of Julian the Apostate, to Eudoxius, then Patriarch of Constantinople, and to have warned him of a stratagem by which the Emperor proposed to sell in the markets bread offered to idols, and actually sprinkled with the blood of the sacrifices, recommending him to confine his people to the cakes called collyba. On this day, a distribution of these cakes is made to the poor.*

5. Κυριακὴ πρώτη τῶν νηστειῶν ἤτοι ὀρθοδοξίας
13 Febr. Lat. *Invocavit*) Rom. 16, 17—21. Matth. 10, 10—19.

Triod.: Τῇ Πρώτῃ Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν, ἤτοι τῆς Ὄρθοδοξίας μνήσαν ἐπιτελοῦμεν τῶν Ἁγίων Προφητῶν, Μωϋσέως καὶ Ἀαρῶν, καὶ τῶν λουπῶν, καὶ τῆς τῶν Ἁγίων καὶ σεπτῶν Εἰκόνων ἀναστηλώσεως, γενομένη ἐπὶ τῆς Βασιλείας Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρου. — — χρὴ εἰδέναι, ὅτι μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ ὀρθρου λιτανεύομεν κοινῶς μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ σταυροῦ ξύλων καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων καὶ ἀπερχόμεθα ἐν τόπῳ ὠρισμένῳ, ὅπου δεῖ ἀναγινώσκειν τὸ συνοδικόν· πορευομένων δὲ καὶ ἀναστρεφόντων ἡμῶν ψάλλομεν τὸν παρόντα κανόνα τοῦ ἁγίου πατρὸς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

Accedit sollemnis omnium orthodoxorum Imperatorum ac Sanctorum Doctorum Commemoratio, Haeresium vero ἀνάθημα.

Muralt l. c. p. 61: „Nicht ohne tiefen Grund lässt die Kirche am ersten Fastensonntag die Wiederaufrichtung der heiligen Bilder feiern, woher auch diese Woche gewöhnlich die der Rechtgläubigkeit heisst. Sie will uns durch dieses Andenken zur Erneuerung des Bildes Gottes im gefallen Menschen durch warmen Glauben an Jesum Christum bewegen (?). — Das Andenken dieses freudigen Ereignisses ward mit Gebeten für die lebenden und toten Bekenner der Rechtgläubigkeit gefeiert, zugleich aber mit warnender Bedrohung des Anathema, welches zu verschiedenen Zeiten gegen von der rechtgläubigen Kirche verworfene Irrlehrer ausgesprochen worden, und zwar in starken Ausdrücken, weil sie den Grund des Glaubens anzugreifen drohten. Sie hat diese traurige Pflicht aus Menschenliebe erfüllt, um die vielen Tausende unerfahrener Christen durch Widerlegung einiger hinterlistiger Verfäher zu retten nach dem Beispiele des Apostels Paulus, der da sagte: „So auch wir oder ein Engel vom Himmel euch würde Evangelium predigen anders denn das wir euch gepredigt haben, der sei verflucht!“ — Das erwähnte Gebet für ewiges Andenken der frommen Fürsten und Patriarchen der griechischen und der russischen Kirche mit feierlicher Verdammung der Abtrünnigen wird von jenen Zeiten an bis jetzt beständig im Anfange der Fasten gehalten, gleichsam als ein erbauliches Bild der dereinstigen Scheidung der Lämmer von den Böcken durch den Hirten Christus am jüngsten Tage!“

Ut semel dicamus, Mouravieff et Muraltius non consistunt in sobrio ac iusto patrocínio, sed perpetuum sibi suscipiunt propugnationem, etiam in ἀναπολογίστοις. Perperam eiusmodi anathematis efficitur cultus publici officium, a quo semper arcenda erit et iusta ecclesiae in secus credentes comminatio. Sane vero illius Dominicae liturgia

memoratu admodum digna est, et ideo infra eam ex Kingii libro exscripsimus. 1)

1) Sobald als die horas gelesen worden, stellet sich der Bischof in seinem bischöflichen Ornate an seinen gewöhnlichen Ort. Die Archimandriten, Hegumenen, Priester und Diaconi gehen aus dem Altarplatze. Die Priester tragen die Bilder unsers Heilandes und der Jungfrau, und legen sie auf die Analogions mitten in der Kirche. Der Protodiaconus fragt an: Gieb den Segen, mein Herr. Bischof. Gelobet sei unser Gott. Chor. Amen. Und singen: O himmlischer König. Lector. Trisagion: Herr sei uns gnädig; zwölfmal. O kommt lasset uns anbeten u. s. w. Psalm 75. Das Gloria: Jetzt und immerdar: Halleluja; dreimal. Der Diaconus liest die gewöhnliche Ectinia bis auf die Bitte: Für alle, die da reisen. Und sodann setzt er das folgende hinzu: Lasset uns beten zu dem Herrn, dass er ansehe diese seine heilige Kirche mit einem gnädigen Auge, und sie bewahre sicher und unüberwindlich vor Ketzereien und Aberglauben, und sie erhalte in Friede.

Lasset uns beten zu dem Herrn, dass er sie befreie von aller Trennung, und durch die Kraft des heiligen Geistes bekehre alle diejenigen, welche von der Kenntniss der Wahrheit abgewichen sind, und sie vereinige mit seiner auserwählten Heerde.

Lasset uns beten zu dem Herrn, dass er erleuchte diejenigen, deren Verstand verfinstert ist durch Unglauben, mit dem göttlichen Lichte seiner Weisheit; und befestige seine treuen Knechte, und erhalte sie standhaft in der Orthodoxie.

Nach der Ectinia, Deus Dominus nobis apparuit. Wir deine unwürdigen Knechte, o Herr, mit der tiefsten Empfindung deiner grossen uns erzeugten Gnadenbezeugungen rühmen dich und preisen dich, wir loben dich, wir danken dir, wir singen dir, und erheben deine Gnade, und als deine Knechte rühmen wir dich; o unser Wohlthäter und Heiland, Ehre sei dir. Das Gloria. Wir deine unnützen Knechte, o Herr, welche du würdig geachtet hast deiner freien Güte und Gnade, wenden uns begierig zu dir, und bringen dir dar allen möglichen Dank und Lob; und rühmen dich als unsern Wohlthäter und Schöpfer, wir rufen aus: Ehre sei dir, o gnädigster Gott.

Du, o Herr, der du scheinen liessest die Pracht des Firmaments und die Schönheit des heiligen Gnadenstuhls hier auf Erden, bestätige diesen immer und ewiglich: und nimm an unser Gebet, welches dir unaufhörlich gebracht wird, durch die Fürbitte der hochgelobten Jungfrau, o du, der du bist die Auferstehung und das Leben von allen. Protodiaconus. Lasset uns aufmerken. Bischof. Friede sei mit uns allen. Lector. Und mit deinem Geiste. Protodiaconus. Weisheit. Lasset uns aufmerken. Lector: das Prokimenon. Die in dem Hause Gottes gepflanzt sind, sollen blühen in den Höfen des Hauses unsers Gottes. Vers. Die Gerechten werden sich freuen in dem Herrn, und ihr Vertrauen auf ihn setzen.

Epistel. Evangelium. Sodann die Ectinia: Sei uns gnädig, o Gott, nach deiner grossen Güte, wir bitten dich, erhöre uns, und sei uns gnädig. Nach der Bitte für die heilige gesetzgebende Synode.

O du, der du nicht willst den Tod des Sünders, sondern dass er sich bekehre und lebe; bekehre alle Abtrünnige zu deiner heiligen Kirche. Wir bitten dich, o barmherziger Herr, erhöre uns, und sei uns gnädig.

O du, der du schufest diese Welt zu deiner Ehre, führe alle diejenigen zur Busse, welche von deinem Worte abgewichen sind, dass sie mit allen Gläubigen dich, unsern Gott, im Glauben und wahrer Frömmigkeit anbeten mögen. Wir bitten dich, o allmächtiger Schöpfer, erhöre uns, und sei uns gnädig.

O du, der du uns gabest dein Gehot, dich, unsern Herrn, und unsern Nächsten zu

6. Κυριακὴ δευτέρων τῶν Νηστειῶν (20 Febr. Lat. Remiscere) Hebr. 1, 10 — 2, 3.

lieben, gieb, dass heute alle Feindschaften, Beleidigungen, ungerechter Gewinn, Gewaltthätigkeit, Fluchen, und alle Bosheit ausgerottet werde, und dass wahre Liebe in unsern Herzen herrschen möge. Wir bitten dich, o unser Heiland, erhöre uns und sei uns gnädig.

Bischof. Ausrufung. Erhöre uns, o Gott unser Heiland. Chor. Amen. Protodiasconus. Lasset uns beten zu dem Herrn. Chor. Herr sei uns gnädig.

O höchster Gott, der Herr und Schöpfer der ganzen Welt, der du erfülltest alle Dinge mit deiner Grösse, und erhältst sie durch deine Macht; wir, deine unwürdigen Knechte, bringen dir dar unsern Dank, o Herr, dem Geber aller Dinge, dass du dein Antlitz nicht von uns gewendet hast wegen unserer Sünden, sondern kömmt uns mit deiner Gnade zuvor: Du hast gesandt deinen eingeborenen Sohn, uns zu erretten, und deine gränzenlose Güte den Menschen zu verkündigen, da du ernstlich verlangest, dass wir alle bekehret und errettet werden sollen. Du kennest die Schwachheiten unserer Natur, und stärkest uns mit der allmächtigen Gnade deines heiligen Geistes; du tröstest uns mit heilsamem Glauben und fester Hoffnung der ewigen Güter, und fährest deine Auserwählten auf den Berg Zion, und bewahrest sie wie deinen Augapfel. Wir bekennen, o Herr, deine Gnade und Liebe gegen die Menschen, die überschwenglich gross sind; aber in Ansehung unserer mannigfaltigen Gefahren bitten wir dich, o seliger Herr: Sieh' herab auf uns, deine Kirche: Denn ob wir gleich dein Evangelium des Heils mit Freuden empfangen haben; so haben es doch die Dornen der Eitelkeit und der weltlichen Lüste unfruchtbar gemacht; und viele unter den Menschen sind der Bosheit ergeben, und streiten durch Ketzereien und Treunungen wider deine evangelische Wahrheit, weichen von deinem Erbe, verwerfen deine Gnade, und unterwerfen sich selbst dem Urtheile deines heiligen Wortes. O gnädigster und allmächtiger Herr, der du nicht immerdar zürnest, sei ihnen gnädig! Deine heilige Kirche, welche dir Jesus Christus, der Urheber und Vollender unsers Heils, dargestellt hat, bittet dich, sei ihnen gnädig; befestige sie mit der Kraft des orthodoxen Glaubens; erleuchte die Augen ihres Verstandes mit deinem göttlichen Lichte, dass sie verstehen mögen deine Wahrheit; erweiche die Härte ihrer Herzen, und öffne ihre Ohren, dass sie hören deine Stimme, und sich zu dir, unserm Heilande, wenden. Verbessere, o Herr, ihre Irrthümer und ihr Leben, welches von der christlichen Religion abweicht; und gieb, dass wir mögen alle heilig und unbefleckt sein, damit dein heilsamer Glauben Wurzel fassen, und Frucht bringen möge in unsern Herzen. Wende dein Antlitz nicht von uns, o Herr; zeige uns die Freude deines Heils, gieb den Lehrern deiner Kirche einen heiligen Eifer und Sorgfalt für das Heil und die Bekehrung derer, die da irren; regiere sie mit dem Geiste des Evangelii, dass wir durch deine Hand geführt, alle dahin gelangen mögen, wo die Vollkommenheit des Glaubens, die Fülle der Hoffnung, und die wahre Keuschheit sind, und zugleich mit den Chören der englischen Kräfte dich preisen, unsern Herrn, den Vater, den Sohn, und den heiligen Geist, in Ewigkeit. Amen.

Protodiasconus, laut: Wo ist ein so grosser Gott, wie unser Gott? Du bist es, der Wunder thut, du bist Gott allein; dreimal.

Lasset die Rechtgläubigen, die jetzt den Tag der Orthodoxen auf eine besondere Art feiern, preisen Gott, den Urheber alles Guten, der selig ist immerdar. Diess ist unser Gott, der durch seine Vorsehung befestiget das Erbe, woran er Wohlgefallen hat, seine heilige Kirche, deren Grund er sogar im Paradiese legte, indem er durch sein un-

Triod.: „*Ψάλλεται ἡ Ἀκολουθία, τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γεηγορίου Θεσσαλονίκης τοῦ Θαυματουργοῦ, τοῦ καὶ Παλαμᾶ.*“

schätzbare Wort diejenigen tröstet, welche durch die Uebertretung unserer ersten Eltern fallen. Dies ist unser Gott, der uns zu dieser seiner gnädigen Verheissung führt, und sich nicht unbezeugt liess, sondern sorgte für das zukünftige Heil, und gab manche lebhaft Beschreibungen davos durch unsere Vorfahren und die Propheten. Dies ist unser Gott, der manchmal und auf mancherlei Weise redete in den vergangenen Zeiten zu den Vätern durch die Propheten, und hat in diesen letzten Tagen geredet zu uns durch seinen Sohn, durch welchen er auch die Welt gemacht hat, der uns seinen guten Willen bekannt machte, die Geheimnisse des Himmels öffnete, und uns zur Wahrheit des Evangelii durch die Kraft des heiligen Geistes kommen liess; seine Apostel schickte, zu predigen das Evangelium des Reichs in aller Welt, und es durch Zeichen und Wunder bestätigte. Dieser heilsamen Offenbarung zufolge, und in der Annehmung dieses Evangelii, glauben wir an einen Gott u. s. w. (Der Nicänische Glauben wird wiederholet.)

Dies ist der apostolische Glauben, dies ist der Glauben unserer Väter, dies ist der orthodoxe Glauben: diesen Glauben bestätigt die ganze Welt.

Ferner nehmen wir an und behaupten die Concilien unserer Väter, und ihre Traditionen und Schriften, welche mit der göttlichen Offenbarung übereinstimmen.

Und ob gleich einige Feinde dieser Orthodoxie, und Widersacher der heilsamen Offenbarung sind; so hat doch der Herr die Vorwürfe seiner Knechte angesehen, denn er hat die Gegner seiner Ehre mit Schande bedeckt, und die verkehrten Feinde seines Glaubens in die Flucht getrieben.

Wie wir nun diejenigen segnen und rühmen, die ihren Verstand dem Gehorsam gegen die göttliche Offenbarung unterworfen und dafür gestritten haben; so müssen wir auch nach Anleitung der heiligen Schrift, und der Traditionen der ersten Kirche, alle diejenigen, welche sich der Wahrheit widersetzen, gänzlich verwerfen und anathematisiren, wenn sie, da der Herr auf ihre Busse und Bekehrung wartete, sich geweigert haben zurück zu kehren.

Denen, welche das Dasein Gottes leugnen, und behaupten, dass die Welt von selbst bestehe, und dass alle Dinge darinnen durch einen Zufall gemacht worden, ohne die göttliche Vorsehung, sei Anathema, Anathema, Anathema.

Denen, welche sagen, dass Gott nicht ein Geist, sondern Fleisch ist; oder dass er nicht gerecht, gütig, weise, allwissend ist, und dergleichen Lästerungen, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche es wagen zu sagen, dass der Sohn Gottes und der heilige Geist nicht gleich wesentlich und von gleicher Ehre mit dem Vater sind; und dass der Vater, und der Sohn, und der heilige Geist nicht ein Gott sind, sei Anathema; dreimal.

Denen, die sträflicher Weise behaupten, dass die Ankunft des Sohnes Gottes in die Welt im Fleische, und sein freiwilliges Leiden, Tod und Auferstehung, zu unserer Seligkeit und Versöhnung der Sünde nicht nöthig waren, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche die Gnade der Erlösung verwerfen, die im Evangelio als das einzige Mittel unserer Rechtfertigung vor Gott geprediget wird, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche behaupten, dass die gebenedeiete Jungfrau Maria nicht eine Jungfrau war vor ihrer Niederkunft, in der Niederkunft und nach ihrer Niederkunft, sei Anathema; dreimal.

Denen, die nicht glauben, dass der heilige Geist eingab den Propheten und Aposteln, und dadurch uns unterrichtete in dem wahren Wege zum ewigen Leben, und be-

Sed alii Gregorii Palamae memoriam respuunt, tanquam haeretici et falsorum dogmatum disseminatoris.

stätigte eben dieses durch Wunder, und jetzt wohnet in den Herzen der gläubigen und wahren Christen, und leitet sie in alle Wahrheit, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche verwerfen die Unsterblichkeit der Seele, und leugnen, dass die Welt ein Ende haben werde, und dass ein zukünftiges Gericht, und ewige Belohnungen für die Tugendhaften im Himmel und Strafen für die Bösen sein werden, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche alle heiligen Geheimnisse verwerfen, welche die Kirche Christi annimmt, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche die Concilien der heiligen Väter und ihre Traditionen verwerfen, die der göttlichen Offenbarung gemäss sind, und die orthodoxe katholische Kirche auf eine fromme Weise annimmt, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche glauben, dass die orthodoxen Fürsten ihre Thronen nicht durch eine besondere Gewogenheit Gottes gegen sie besteigen; und bei ihrer Salbung nicht empfangen die Gaben des heiligen Geistes zur Vollziehung ihres grossen Amtes; und es daher wagen, Aufruhr und Empörung wider sie zu erregen, wie Gregorius Otrepevius, Johannes Mzeppa, und dergleichen, sei Anathema; dreimal.

Denen, welche die heiligen Bilder verwerfen, welche die heilige Kirche annimmt, zur Erinnerung der Werke Gottes und seiner Heiligen, um den Anschauern Frömmigkeit einzuflösen, und sie zur Nachahmung ihrer Beispiele zu erwecken, und denen, welche sagen, dass sie Götzen sind, sei Anathema; dreimal.

Aber allen, welche gestritten haben für den rechten Glauben durch ihre Worte, durch ihre Schriften, durch ihre Lehre, durch ihre Leiden und gottseliges Leben, wie auch den Beschützern und Vertheidigern der Kirche Christi, feiert die Kirche ihr Andenken jährlich, und saget öffentlich:

Dem heiligen und frömmsten Kaiser Constantin, gleich den Aposteln, und seiner Mutter Helena sei immerwährendes Andenken, immerwährendes Andenken, immerwährendes Andenken.

Den orthodoxen griechischen Kaisern; Theodosius dem Grossen, Theodosius dem Jüngern, Justinian, und allen frommen griechischen Kaisern und Kaiserinnen, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Dem frommen Grossfürsten Wolodimir, gleich den Aposteln, und der Olga, seiner Grossmutter, und allen andern frommen Prinzen und Prinzessinnen von Russland, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Den frommen Monarchen, Kaisern und Grossfürsten Johann Wasilewich, Theodor Iwanowich, Michael Theodorowich, Alexis Michaelowich, Theodor Alexiewich, Johann Alexiewich, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Dem frömmsten grossen Monarchen und Kaiser Peter dem Ersten, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Dem frömmsten Monarchen und Kaiser Peter dem Zweiten, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Den frömmsten höchsten Prinzessinnen und Kaiserinnen Catharina Alexiewna, Anna Iwanowna, Elisabeth Petrowna, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Den gottseligen höchsten Prinzessinnen und Grossfürstinnen Eudoxia Lukianowna, Maria Eliechna, Agatha Simeonowna, Martha Matthewna, Natalia Cyrilowna, Parascovia Theodorowna, der Nonne Helena, der Nonne Martha Iwanowna, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

7. Κυριακή τρίτη τῶν Νηστειῶν (27 Febr. Lat. Oculi) Hebr. 4, 14 — 5, 6.

Den frommen Prinzen und Söhnen der Zaare und Grossfürsten Demetrius Iwanowich, Alexis Alexiewich, Alexis Petrowich;

Den frommen Prinzessinnen und Töchtern der Zaare und Grossfürstinnen, Anna Petrowna, Natalia Petrowna;

Den frommen Prinzessinnen und Töchtern der Söhne der Zaare und Grossfürstinnen, Tatiana Michaelowna, Irena Michaelowna, der Nonne Anthya Michaelowna, der Nonne Sophia Alexiewna, der Nonne Margaretba Alexiewna, Theodosia Alexiewna, Eudoxia Alexiewna, Maria Alexiewna, Catharina Alexiewna, Natalia Alexiewna, Catharina Iwanowna, Parascovia Iwanowna; den gottseligen Prinzessinnen und Grossfürstinnen Natalia Alexiewna, und den übrigen von der kaiserlichen Familie, und allen, die von Grossfürsten von Russland geboren sind, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Den heiligsten russischen Patriarchen, Hiob, Hermogenes, Philaretes, Joasaph, Joseph, Nichon, Joasaph, Peterimus, Joachim, Adrian, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Den heiligsten Patriarchen zu Constantinopel, Alexandrien, Antiochien und Jerusalem, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Den ehrwürdigsten und orthodoxen Metropoliten, Erzbischöfen und Bischöfen, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Allen Fürsten und Bojaren, welche gelitten haben und in verschiedenen Schlachten zur Vertheidigung des orthodoxen Glaubens und ihres Vaterlandes geblieben sind, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Allen orthodoxen Christen, welche im wahren Glauben und Religion, und in der Hoffnung der Auferstehung gestorben sind, sei immerwährendes Andenken; dreimal.

Die orthodoxe Kirche Christi, welche so siegreich feiert das Andenken derer, die in den vergangenen Zeiten für den Glauben gestritten haben, um dadurch alle ihre gläubigen Söhne zur Nachfolge ihrer Beispiele zu erwecken, erhebet auch mit Recht diejenigen, welche jetzt durch ihre Arbeit streiten für die wahre Orthodoxie, und durch einen heilsamen Glauben und Tugend sich selbst zur ewigen Seligkeit vorbereiten.

Sodann ruft er mit lauter Stimme aus: Der frömmsten und durchlauchtigsten (Monarchin, namentlich), die eifrig annimmt, und vertheidiget die christliche Religion, und beschützt die Kirche Christi, verleihe, o Herr, Glückseligkeit und Friede, und Gesundheit und Heil, Glück in allen ihren Unternehmungen, Sieg über alle ihre Feinde, und erhalte sie viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; neunmal.

Die gottseligste (kaiserliche Familie, namentlich), viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; dreimal.

Die heilige gesetzgebende Synode von allen Reussen, viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; dreimal.

Die heiligsten orthodoxen Patriarchen zu Constantinopel, Alexandrien, Antiochien und Jerusalem, viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; dreimal.

Den ehrwürdigen Bischof (dessen Diöces es ist, namentlich), viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; dreimal.

Die ehrwürdigsten orthodoxen Metropoliten, Erzbischöfe und Bischöfe, und den ganzen heiligen Orden, viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; dreimal.

Triod.: Ἐορτάζομον τὴν Προσκύνησιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. Κοιτάκιον: Οὐκ ἔτι φλογίνη ῥομφαία φυλάττει τὴν Πύλην τῆς Ἑδέμ· αὕτη γὰρ ἐπέστη παράδοξος δέσις, τὸ Ἔθλον τοῦ Σταυροῦ, θανάτου τὸ κέντρον, καὶ Αἶδου τὸ νίκος ἐλήλατο· ἐπέστης δὲ Σωτὴρ μου βοῶν τοῖς ἐν Αἶδι εἰσάγεσθε πάλιν εἰς τὸν Παράδεισον.

Euthymius: — εἶη δ' ἂν ὁ σταυρὸς ἐνταῦθα καὶ τῶν τοῦ σωτήρος παθημάτων ὑπόμνησις, ἢ ἡμεῖς πρὸς τὴν τῶν τῆς νηστείας μὴ ἀποκαμῶμεν κακοπαθείαν, ἀλλ' εὐδρομῶμεν μᾶλλον πρὸς τὴν ἀνάστασιν διὰ σταυροῦ πρὸς ταύτην χειραγωγοῦμενοι. καὶ ὁ μὲν ἀληθῆς οὕτως λόγος δι' ὧν ἐν τῷ τῶν νηστειῶν μεσσασμῷ τὴν τοῦ σταυροῦ προσκύνησιν εορτάζομεν. Muralt l. c. p. 93 sq.: *Bei dem rührenden Gesange „Heiliger Gott!“ trägt der Presbyter, dem der Diacon mit dem Rauchfass vorangeht, das Kreuz auf seinem Haupte aus dem Heiligthum heraus. Die Blumen, mit denen es meistens geschmückt ist, sollen uns erinnern, dass die Dornenkrone des gekreuzigten Heilandes für uns zu Rosen und Lilien des Feldes aufgeblüht ist. Er legt es dann auf das in der Mitte der Kirche bereit stehende Analogion nieder, und fällt vor demselben mit der ganzen Gemeinde dreimal auf die Kniee bei dem feierlichen Rufe: „Dein Kreuz verehren wir, o Herr, und deine heilige Auferstehung verherrlichen wir.“ Dann werden von beiden Chören die Sticherien (Versiculi) des Kreuzes gesungen, und das Holz der Erlösung wird erhoben, und herangerufen werden alle Völker der Heiden zur freudigen Verehrung desselben.“*

Den gottseligsten gesetzgebenden Collegio, Generals und Gouverneurs der Städte, der christlichen Armee, und allen orthodoxen Christen, welche recht behalten den Glauben und Leben im Gehorsam gegen die Kirche Christi, verleihe, o Herr, Friede und Ruhe, Glück und Ueberfluss an Früchten der Erde und viele Jahre.

Chor. Viele Jahre; dreimal.

Verherrliche alle diese, o heiligste Dreieinigkeit, und befestige sie im wahren Glauben, dass sie ihn bis ans Ende behaupten mögen: Und bekehre alle diejenigen, welche heimtückischer Weise verläumdten den orthodoxen Glauben und die Kirche Christi, und derselben nicht gehorchen. Und gieb, dass sie zur Erkenntniss deiner ewigen Wahrheit kommen mögen, durch das Gebet unserer heiligsten Frau, der Mutter Gottes, und Jungfrau Maria, und aller Heiligen. Amen.

Nach diesem Gebet saget der Bischof:

Ehre sei dir, o Gott, der Geber aller guten Gaben, in Ewigkeit.

Chor. Amen.

Sodann singt er den Gesang des heiligen Ambrosius: *Te Deum Laudamus*; und während der Zeit, da dieser Gesang gesungen wird, so küssen die Bischöfe, Archimandriten, und alle Geistlichen, die heiligen Bilder, die auf den Analogions liegen.

Die gewöhnliche Entlassung.

Per totam insequentem hebdomadem (μέση, μεσότης τῶν νηστειῶν, μεσοήστικος) crux publice exponitur adoranda.

8. Κυριακὴ τετάρτη τῶν Νηστειῶν (6 Mart. Lat. Laetare) Hebr. 6, 13—20. Triod.: Ψάλλομεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωαννοῦ τοῦ συγγραφέως τῆς κλίμακος.

Feria quinta ut fideles ad poenitentiam evocentur cantatur ὁ μέγας Κανὼν, ab Andrea Cretensi ex universa veteris et novi foederis historia collectus.

Sabbato recitatur ὁ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἀκάθιστος ἔμνος ita dictus quia olim a populo, ob urbem ter servatam ore B. Virginis, per totam noctem stante sine sessione canebatur.

9. Κυριακὴ πέμπτη τῶν Νηστειῶν (13 Mart. Lat. Iudica s. Passionis) Hebr. 9, 11—14. Triod.: Ψάλλομεν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας.

Sequitur Hebdomas τῶν βατῶν, Palmarum. Ea quotannis ab Imperatore et Patriarcha dona, munera, largitiones, ab ipsa Hebdomade Baja dicta populo distribuebantur. Et apud Russos Sabbato pueri et et puellae accipiunt munuscula. Kohl St. Petersburg II. p. 346—356.

Sabbato peragitur una ex maximis Graecorum sollemnitatibus Τοῦ δικαίου Λαζάρου Resuscitatio Lazari. Τροπάριον (Ἀντίρωνα): Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν πρὸ τοῦ σοῦ Πάθους πιστούμενος, ἐκ νεκρῶν ἤγειρας τὸν Λάζαρον Χριστέ ὁ Θεός· ὄθεν καὶ ἡμεῖς ὡς οἱ Παιῖδες, τὰ τῆς νίκης σύμβολα φέροντες, σοὶ τῷ Νικητῇ τοῦ θανάτου βοῶμεν· ὡσαναὶ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

10. Κυριακὴ τῶν Βατῶν (20 Mart. Lat. Palmarum) Philipp. 4, 4—9. Ioann. 12, 1 sq. Κοντάκιον: Τῷ θρόνῳ ἐν Οὐρανῷ, τῷ πάλῳ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐποχοῦμενος Χριστέ ὁ Θεός, τῶν Ἀγγέλων τὴν αἴνεσιν, καὶ τῶν Παιδῶν ἀνύμνησιν προσεδέξω βοῶντων σοι· εὐλογημένος εἶ ὁ ἐρχόμενος, τὸν Ἀδὰμ ἀνακαλέσασθαι. Et magnae pompae apparatus ramis olivarum palmisque in cruces et alias formas confictis, in ramis appensis sollemni ritu celebrant.

Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη δευτέρα.

Memoria colitur Ioseph et ficus exsiccatae, quoniam ex ea initium sumit Passio Christi. Ioseph vero in illius figuram assumitur.

Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη τρίτη.

Proponitur parabola decem virginum: quod similes parabolas ascendens Hierosolymam Dominus discipulis enunciabat.

Ἡ ἁγία καὶ μεγάλη τετάρτη.

Peccatricis mulieris, quae unxerat Dominum, memoria agitur, quod id factum paullo ante passionem contigit.

Ἡ ἁγία καὶ μεγάλη πέμπτη (Fer. 5 in coena Domini) Gal. 6, 14—18. Rom. 5, 6—10. Hebr. 2, 11—18. Hebr. 10, 19—25. Inter missarum sollempnia fideles, qui se tanto muneri fore idoneos iudicant, corporis et sanguinis Christi participes fiunt. Dum communicant recitat Chorus perpulcrum Troparion: *Τοῦ δεῖπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον νιὲ Θεοῦ κοινωνόν με παράλαβε, οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἶπω, οὐ φιλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς ὁ ληστής ὁμολογῶ σοι, μνήσθητί μου κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.* Muralt l. c. p. 110: „Wenn ein Bischof den feierlichen Gottesdienst des hohen Donnerstages hält, so vollendet er, der gleichsam die Gestalt Christi an sich trägt, die Darstellung seines geheimnissvollen Abendmahles noch durch Wiederholung der rührenden Fusswaschung, und zwar nach der Liturgie. Mitten in der Kirche, auf dem Ambon, zieht er die bischöfliche Kleidung ab, von zwölf um ihn sitzenden Presbytern umgeben, und nimmt, nach den von einem Diacon laut gelesenen Worten des Johannes, einen Schurz, giesst Wasser in ein Becken, und wäscht jenen damit die Füße. Zu noch grösserer Verächtlichung des ursprünglichen Actes geht nun die Lesung vom Diacon zum Bischof und zum Aeltesten der Mitdienenden über. Dieser Letztere wiederholt die Worte des Apostels Petrus, als er sich weigerte, sich die Füße waschen zu lassen, der Bischof selbst aber die Antwort Christi. Zuletzt, nachdem er sich aufs Neue angezogen, setzt er sich unter die Presbyter, und spricht zum Schlusse des Evangeliums im Namen des Herrn noch die Worte Joh. 13, 13—17.“ Augusti Denkw. II. p. 105: „Ausserdem, dass das Fusswaschen am russischen Kaiserhofe und bei den Hospodaren der Moldau und Wallachei eingeführt ist, wird es auch in allen griechischen Klöstern von den Archimandriten vorgenommen. Doch ist bemerkenswerth, dass es hier an dem folgenden Charfreitage geschieht.“ (?)

Typicum: *Σχολάζει τὸ ψαλτήριον ἀπὸ τῆς μεγάλης πέμπτης μέχρι τοῦ σαββάτου τοῦ ἀντιπάσχα.*

Ἡ ἁγία καὶ μεγάλη παρασκευὴ σωτηρία 1 Cor. 1, 18—2, 2. 1 Cor. 5, 6—8. Gal. 3, 13. 14. Rom. 6, 3—11. Allatius l. c. p. 1447: Nocte hora secunda signo dato in ecclesiam conveniunt et Christi passionem concelebrant, quatuor Evangelistarum textum in duodecim partes subdividentes multaque inter singulas preces et Troparia effundentes et concinentes. Officium fere per totam noctem durat. Feria sexta circa horam diei secundam Horae, uti praescriptae sunt a S. Cyrillo

Patr. Alex. in ecclesia et reliqua eius diei officia. Nocte subsequenti, ante Sabbatum sepulcri sepultique Domini laudes cum cantu prosequeuntur. Ad haec tamen tempora usus obtinuit, ut dum Psalmus 118 canitur et singulis versibus singula Troparia concinuntur, Christus decore exsculptus vel affabre in tabula depictus, sollemni cereorum ardentium apparatu, Sacerdotibus, quemadmodum sacra Missarum sollemnia vestitis, reliquo Clero non sine ordine concomitante et Christi fidelibus feretrum prosequentibus per urbis plateas defertur proponiturque omnibus adorandus exosculandusque: sicque omnium venerationi patet. Flores interim, imagini superpositi, maximo studio ab omnibus conquiruntur, quibus sibi maxima bona, non corporis modo, sed rerum etiam domesticarum pollicentur.

Τὸ ἅγιον καὶ μέγα Σάββατον.

Allatius l. c. p. 1448: Sabbato sancto recitant horas et post varias multasque ex sacra scriptura lectiones dicunt Liturgiam S. Basilii, quam ad secundam usque noctis horam producunt (*ἀρχυπνία τῶν παθῶν*). Qua demum finita non exeunt ecclesia, sed suis insistentes sedibus alia atque alia ex patribus legunt, quousque tempus advenerit Paschale officium recitandi. Et sic tota illa nocte insomnes agunt.

Murali l. c. p. 133 sq.: „Nahe ist nun endlich der langersehnte Freudenmorgen und wie treten ihn die Gläubigen an? Wie bringen sie den Rest des göttlichen Sonnabends zu? Mit Lesung der Apostelgeschichte und zwar ohne die Kirche zu verlassen, gleichsam voll Verlangen den Myrrhentragern zu vorzukommen, dem Engel den Stein vom Grabe des Lebenspenders zu wälzen. Es schlägt Mitternacht, und der letzte Hymnus wird noch dem Sabbat gewidmet; noch einmal hört man den geheimnissvollen Kanon desselben:

„Der du einst mit der Meerfluth den verfolgenden Tyrannen vergraben; dich haben die Kinder der Geretteten in die Erde vergraben; aber wir, singen wir gleich jenen Jungfrauen dem Herrn; denn er hat eine herrliche That gethan.“

Mit dem Kanon endet der Sabbat und hebt das Pascha an. Der Gesang: „Deine Auferstehung, Christus, unser Erlöser, singen die Engel im Himmel“, wird zuerst im Heiligthum vernommen, das jetzt noch verschlossen ist, weil die grossen Führungen Gottes sich im Himmel früher offenbaren als auf Erden. Von da aber gehen die Geistlichen mit Kreuz und Fahnen um die Kirche herum, und singen in der Dunkelheit und Stille der Nacht dieselben Worte wieder mit dem Schlusse: „und auch uns auf Erden würdige, dass wir mit reinem Herzen dich verherrlichen.“

Der Vorbereitungsgang bleibt bei der geschlossenen Abendpforte stehn; die Kirche aber steht leer, indem das Volk den Chören nachge-

gangen ist. Die Kinder Adams eilen dem neuen Adam zu, um bei der freudigen Nachricht seiner Auferstehung durch die offenen Thüren in das neu eröffnete Leben eintreten zu können, und hier lässt sich gleichsam das kindliche Stottern der erneuten Menschheit vernehmen: „Christus ist von Todten auferstanden, und hat den Tod durch den Tod überwunden und den im Grabe Befindlichen das Leben gebracht.“

Aber auch bei diesem die Pforten der Unterwelt erschütternden Rufe wird die Pforte der Kirche noch nicht gleich eröffnet. Die verzögerte Eröffnung derselben soll darstellen, wie die Jünger in ihrer ersten Freude kaum an die Auferstehung glauben konnten.

Ferner vernimmt man den prophetischen Psalm Davids: „Es stehe Gott auf, dass seine Feinde zerstreut werden, und die ihn hassen vor ihm fliehen,“ und jeder Vers desselben wird durch das rührende „Christ ist erstanden!“ erklärt.

Am Ende nimmt der erste Geistliche das Crucifix in die eine und das Rauchfass in die andere Hand, und zeichnet mit Schwingung des letztern das Zeichen des Kreuzes vor der verschlossenen Pforte des Tempels, und sie öffnet sich, und es fängt der feierliche Eingang aus der äusseren Finsterniss in die aus ihrem Innersten erleuchtete Kirche an, um das Aufsteigen Christi aus den Tiefen der Erde zu den Höhen des Himmels mit den von ihm Erlösten, nachdem dieses einmal durch sein Kreuz eröffnet worden, darzustellen. Die frohlockende Versammlung geht unter Siegesgesängen ohne Aufenthalt durch die ganze Kirche gerade nach dem Heiligthum, das nun für die ganze Woche offen ist; denn von jetzt an ist das Reich Gottes den Gläubigen eröffnet. Die ganze Kirche aber wird plötzlich von dem Glanze der angezündeten Lichter erleuchtet und die Chöre singen. — —

Zwischen den Heirmen gehen die Geistlichen während der Absingung der Strophen, die durch ein häufiges „Christus ist von Todten erstanden!“ unterbrochen werden, beständig mit dem Kreuze und dem Rauchfasse, den Leuchter voran, in der ganzen Kirche herum, sie mit Thymian erfüllend, gleichsam mit den fröhlichdargebrachten Aromen der Myrrhenträgerinnen, die weinend einen Todten suchend voll Freuden in ihm den lebendigen Gott verehren konnten. Während ihres Ganges rufen sie überall aus: „Christus ist von Todten erstanden!“ damit keiner im Zweifel bleibe in dieser Nacht der Erlösung und des Lichtes, in der das ewige Licht aus dem Grabe für alle hervorleuchtete.

Womit kann man diesen erhabenen Morgen vergleichen? Alles wird beherrscht von einem gewissen geistlichen Entzücken. Jeder möchte im Drange seiner heiligen Freude seine Gefühle ausdrücken, aber statt der Worte entströmen dem Munde lauter Gesänge. Jeder möchte vor dem

Herrn spielen wie einst David vor der Bundeslade; denn die Erfüllung seiner Verkündigungen von Christo ist jetzt zu sehn. Wenn Gefangenen, die lange in der Finsterniss ihres Kerkers vergraben waren, plötzlich die Thüren geöffnet werden, und ein Befreier erscheint: so kommen sie vor Entzücken wohl ausser sich; abgeworfen werden die Ketten, und sie stürzen ihrem Wohlthäter zu Füssen oder einander gegenseitig in die Arme, und küpfen und weinen und lachen und singen, und bitten einander gegenseitig, und flehen und weinen wieder und singen wieder. Ebenso ist es auch am Pascha-Morgen.

Allatius l. c. p. 1450 sq.: *Absolutis precibus matutinis, summa animi omnium alacritate, post dictum Evangelium Sacerdos in foribus Bematis stat, Sacerdotalibus vestibus amictus et manibus in pectore Evangeliorum librum clausum tenens; in cuius parte, quae respicit populum, crucis domini argentea vel ex alia materia affixa est. Tum canitur Troparium: Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν θανάτῳ θανάτου πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνημασι ζῶν χαρισάμενος. Repetiturque donec caerimonia finiat. Interea primus dignitate accedens, post venerationem et oscula sacrarum imaginum, imaginem quae est in Evangelio deosculatur; tum ambabus manibus Sacerdotem amplectens, eius humeros deosculatur dicens: Χριστὸς ἀνέστη: et ipse vicissim in faciem a Sacerdote osculum accipiens, respondente: ἀληθῶς ἀνέστη. Et sic coram Sacerdote sistitur. Et procedens alius, post Sacerdotis oscula, alium stantem amplectitur et mutuo amplexu alter alteri oscula impingit, verba eadem enuncians et penes primum manet. Sic advenit tertius, quartus, donec omnes, qui in ecclesia sunt, eadem peragant, osculo dato omnibus acceptoque ab omnibus: quo finito a Sacerdote populus maxima laetitia dimittitur. Feminae in gynaeceo inter se ipsas mutuis amplexibus eadem verba altera proponente, altera respondente, similia agunt, donec stantes stantibus omnes libenter non sine complexu suavium dent accipiantque. Neque pueris hoc osculum denegatur: illi etenim, pleni gaudio, tumultuario quodam subsultu, totis parentes et amicos et quos ipsi noverint, ulnis amplectentes, oscula capiunt et reddunt. Extra quoque ecclesiam per tres illos Resurrectionis dies et amplius, quicumque obvii facti fuerint, amplexu excepti, ad oscula mutua admittuntur, viri a viris, mulieres a mulieribus: pueri nullum servant ordinem. Et sic universus Christianorum coetus, depositis odiis et osculo reconciliatus, uno dilectionis vinculo colligitur.¹⁾*

1) Non possumus quin lectorem, pleniore crateras sitientem, transmittamus ad Koblham optime ritus Russorum paschales enarrantem St. Petersburg II. p. 364—397. Cuius et huc transcribamus locum, ne praetermittatur laudabilis et sancta consuetudo, quae

11. Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη Κυριακὴ τοῦ πάσχα, Κυριακὴ λαμπρά, ἡμέρα λαμπροφόρος e. a. 27 Mart. Act. 1, 1—8.

Ex libris ecclesiasticis proponitur hodie *Πεντηκοστάριον* s. Triodion floridum (Blumen-Triodium). Continet officium ab ipso die Paschatis usque ad octavam Pentecostes s. festivitatem Omnium Sanctorum. 1)

Muralt l. c. p. 142: „Einer der feierlichsten Augenblicke der durch einen Bischof am Pascha-Tage gehaltenen Liturgie ist die Vorlesung des Evangeliums, in welchem die allgemeine Predigt der Apostel in allen Zungen und bei allen Völkern dargestellt wird (Joh. 1, 17).

Der Bischof fängt dieses Evangelium auf Slawisch an der heiligen Tafel an; nach ihm lesen es die mitdienenden Presbyter auf Hebräisch, Griechisch und Römisch, in welchen Sprachen die Aufschrift des Kreuzes verfasst war, dann auch in andern, neuern Sprachen der Völker, die die Erlösung angenommen haben. Ausser den Schranken des Heiligthums aber stehn vier Diaconen, einer auf dem Ambon mit dem Gesicht nach Morgen, und die übrigen nach den Nord-, Mittag- und Abendseiten der Kirche, die jetzt die ganze Welt darstellt: „Es ist je in alle Welt ausgegangen ihr Schall, und in alle Welt ihre Worte!“ (Ps. XIX, 5. Röm. X, 18) und sie sprechen dasselbe Evangelium auf Slawisch aus, es schliessend mit den Worten: „Denn das Gesetz ist durch Moses gegeben; die Gnade und Wahrheit ist durch Jesum Christum worden.“

Quae festum Paschae proxime sequitur tota Hebdomas *διακαινήσιμος* dicitur: celebrat enim, tanquam unus dies festivus, triumphum Christi, quo omnia renovantur et instaurantur. Non ieiunatur, non genu-

---

mirum in modum movet animum: „Den ganzen Sonnabend Abend dauert noch jenes Herumwandern von einer Kirche zur andern fort. Priester zeigen sich an diesem Abende vor Mitternacht gar nicht. Es ist Sitte, dass Einer aus dem Publicum das Vorlesen aus dem Evangelium selber übernimmt. Zu diesem Behuf ist ein Pult mit einer aufgeschlagenen Bibel mitten in der Kirche aufgestellt. Da treten nun Leute aus dem geringen Volk heran, die slawonisch buchstabiren können, leuchten sich, eine brennende Wachskerze in der Hand, selber zum Lesen und tragen so lange aus der Bibel allen Denen, die zubören wollen und sich um sie herumstellen, vor, bis sich ein Anderer meldet, der sie ablösen will. Ich muss gestehen, dass ansser dem schönen Kirchengesange diese Lecture des Oster-Sonnabends derjenige Gebrauch der russischen Kirche war, der mich vor allen andern am meisten erbaute und wahrhaft ergriff. Als ich am Ostersonnabend 1837 meine Tour durch die Kirchen der Residenzstadt machte, fand ich in der Kirche Spass- Presbojenskoi einen alten narbigen Soldaten in seinem grauen Kittel beim Pulte stehen, seine Wachkerze in der Hand und laut das Evangelium vorlesend. Rund um ihn herum standen viele Kinder, die ihn unverwandt anblickten und eben so andächtig mit gefalteten Händen zuhörten, wie die Erwachsenen u. s. w.“

1) *Inspechi: Πεντηκοστάριον περιέχον τὴν πρόπουσαν αὐτῆ ἅπασαν ἀκολουθίαν πτλ.* Venetiis 1703. fol. 252 pagg.

lectitur. Et continuatur resurrectionis memoria omnibus per annum Dominicis. Nam semper recitatur in Matutinis unum ex undecim evangeliiis ἀναστασίμοις: Matth. 28, 16—20. Marc. 16, 1—8. Marc. 16, 9—20. Luc. 24, 1—12. Luc. 24, 12—35. Luc. 24, 36—53. Io. 20, 1—10. Io. 20, 11—18. Io. 20, 19—31. Io. 21, 1—14. Io. 21, 15—25.

Τῇ παρασκευῇ τῆς Διακαινησίμου τῆς ζωοδόχου πηγῆς. Κοντάκ. Ἐξ ἀκινώτου σου Πηγῆς Θεοχαρίτωτε, ἐπιβραβεύεις μοι πηγάζουσα τὰνάματα, τῆς σῆς χάριτος ἀένναε ὑπὲρ λόγον· ὡς γὰρ τὸν Λόγον τετοκυῖαν ὑπὲρ ἔννοιαν, ἱκετεύω σε δροσίσαι με τῇ σῇ χάριτι, ἵνα κράζω σοι· Χαῖρε ὕδωρ σωτήριον.

12. Κυριακὴ τοῦ ἀντιπάσχα, καινῇ, νέα κυριακὴ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Θωμᾶ (3 Apr. Lat. Quasimodogeniti). Act. 5, 12—20. Io. 20, 19 sq.

Kohl Petersburg II. p. 396: „Am Ende der Messe findet noch schliesslich die Brodvertheilung statt. — Die Priester lassen Brode backen, deren Aeusseres mit rother Farbe bemahlt ist, auf der alsdann mit goldenen Buchstaben die Worte stehen: Christos woskress its mortwuch. Diese Brode zerschneiden sie in eine Menge kleiner Stücke, treten mit gefüllten Körben an die Galerie des Altars heran und vertheilen von da die Brodstückchen an die Gemeindeglieder.“

Feria secunda Defunctorum Memoria recolitur Kohl l. c. p. 398—404.

13. Κυριακὴ τῶν ἀγίων μυροφόρων γυναικῶν καὶ Ἰωσήφ τοῦ δικαίου (10 Apr. Lat. Misericordias Domini) Act. 6, 2—7.

14. Κυριακὴ τοῦ παραλύτου (17 Apr. Lat. Iubilate) Act. 9, 32—42. Κοντάκιον: Τὴν ψυχὴν μου Κύριε ἐν ἁμαρτίαις παντοίαις, καὶ ἀτόποις πράξεσι δεινῶς παραλελυμένην, ἔγειρον τῇ θεϊκῇ σου ἐπιστάσι, ὡςπερ καὶ τὸν Παράλυτον ἡγειρας πάλαι, ἵνα κράζω σεσωσμένος· Οἰκτίρμων δόξα, Χριστὲ τῷ κράτει σου.

Officium Paralytici canitur etiam Feria secunda et tertia.

Synaxarion: Τῇ τετάρτῃ τοῦ Παράλυτου, τὴν τῆς μεσοπεντηχοστῆς ἑορτάζομεν ἑορτήν. Διὰ τὴν τιμὴν τῶν μεγάλων δύο ἑορτῶν, τὸ Πάσχα λέγω καὶ τῆς Πεντηχοστῆς, ὡς ἑκατέρας ἐνοῦσάν τε καὶ συνδέουσαν. Et celebratur Mesopentecostes sollempnitas per dies octo.

Muralt l. c. p. 232: „An diesem Freudentage, der nach den Worten des Früh-Kanons einerseits vom göttlichen Lichte der Ostern erhellt wird, andererseits aber von dem Segen des Trösters strahlt und mit seinem Doppellichte beides vereinigt, wird nach der Liturgie der Kreuzgang zum Wasser gehalten, um den frommen Durst der Christen mit geweihten Strömen zu löschen.“

15. Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος s. Μεσηπεντεκόστης (24 Apr. Lat. Cantate) Act. 11, 19—30. Ioann. 4, 1—42.

16. Κυριακή τοῦ τυφλοῦ (1 Mai. Lat. Rogate) Act. 16, 16—34. Κοντάκιον: Τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα πεπηρωμένος, Σοὶ Χριστὲ προσέρχομαι, ὡς ὁ Τυφλὸς ἐκ γενετῆς, ἐν μετανοίᾳ κραυγάζων σοι· Σὺ τῶν ἐν σκότει τὸ φῶς τὸ ὑπέρλαμπρον.

Τῇ τετάρτῃ τοῦ τυφλοῦ ἀποδίδεται ἡ τῆς ζωηφόρος τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσις.)

Τῇ πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως. Act. 1, 1—11. Sequitur hebdomas ἀναλήψιμος.

17. Κυριακή τῶν ἁγίων 318 Θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων (8 Mai. Lat. Exaudi) Act. 20, 16—36. Κοντάκιον: Τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα, τῇ Ἐκκλησίᾳ μίαν τὴν Πίστιν ἐσφράγισαν· ἡ καὶ χιτῶνα φοροῦσα τῆς ἀληθείας τὸν ὑφαντὸν, ἐκ τῆς ἄνω Θεολογίας· ὀρθοτομεῖ καὶ δοξάζει τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς ἑβδομάδος ἀποδίδεται ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως, καὶ ψάλλεται ἅπασα ἡ Ἀκολουθία τῆς αὐτῆς ἑορτῆς ἀπαρᾶ λᾶκτως.

Τῷ Σαββάτῳ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς. Μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων Πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν.

19. Κυριακή τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς 15 Mai. Act. 2, 1—11. Orant iterum genuflectentes, quod vetitum erat tempore paschali. Et per totam hebdomadem vescuntur carnibus.

Muralt l. c. p. 243: „Ganz wie die Hebräer bei Einsammlung der Früchte das Hüttenfest feierten und dieses ein Bild der Auferstehung von Todten war, da wir nach Zerstörung unserer irdischen Hütten die Früchte unserer Arbeit in den ewigen Hütten geniessen sollen — so schmückt noch jetzt am Pfingsttage das Volk nicht ohne geistliche Bedeutung seine Kirchen sammt den Vorthüren und die eigenen Wohnungen mit Baumzweigen zu ländlichen Hütten der Wanderschaft aus, und freut sich über die Feierlichkeit, und vergiesst Thränen für die Entschlafenen, und streut Blumen auf ihre Gräber. — Unmittelbar nach der Liturgie fängt die feierliche Vesper an, die in Jerusalem auf dem Berge Zion an den Gräbern der hingeschiedenen Brüder gehalten wird. Vor dem Schlusse derselben liest der Vorsteher, nachdem er sich mit dem ganzen Volke auf die Kniee geworfen, das Antlitz demselben zu-

1) Ecclesia Graeca maiores festiuitates per plures dies product: ultima die ἡ ἑορτὴ ἀποδίδεται. Omnino festum terminatur die octavo, ut est apud Latinos, at vero alia Octavam non complent, alia eam supergrediuntur.

gekehrt, an den heiligen Thüren allen vernehmlich sieben rührende Gebete in drei Abtheilungen zu Ehren einer jeden der drei Personen der Gottheit, für unsere Sünden und unsere Erlösung, die wir von oben durch des heiligen Geistes Segen erwarten, endlich auch für die entschlafenen Brüder, die unserer Fürbitte bedürfen.“

Τῷ Σαββάτῳ τῆς Πεντηκοστῆς, ψάλλεται ἡ Ἀκολουθία ἅπασα τῆς Πεντηκοστῆς, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἑορτῇ, ἐν τε τῷ Ἑσπερινῷ, καὶ τῷ Ὁρθρῷ, διὰ τὸ ἀποδίδοσθαι τὴν Ἑορτὴν σήμερον.

19. Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων (22 Mai. Lat. Trinitatis) Hebr. 11, 33 — 12, 2.

Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως, τῷ φυτουργῷ τῆς Κτίσεως, ἡ Οἰκουμένη προσφέρει σοι Κύριε τοὺς Θεοφόρους Μάρτυρας· ταῖς αὐτῶν ἰεσοῖαις ἐν εἰρήνῃ βαθεῖα τὴν Ἐκκλησίαν σου, τῇ πολιτείᾳ σου; διὰ τῆς Θεοτόκου συντήρησον Πολυέλεε.

Feria secunda incipit Ieiunium Sanctorum Apostolorum.

Allatius l. c. p. 1464: „Apud Graecos Dominicarum nomina ab Evangelistis illis, ex quorum Evangelio legitur, desumuntur, nisi maiori sollemnitas diem sibi vindicaverit. Quare cum a Dominica Filii prodigi ad ipsam Pentecosten semper aliquod mysterium, sua dignitate conspicuum, singulis Dominicis celebretur, factum est ut Evangelistarum nomina cessarint, mysteria diem occuparint. Quod post Pentecosten aliter evenit. Tunc enim, cum nullum mysterium splendidius die dominico celebretur, Dominicus ipse dies ab Evangelista nomen habet. Evangelia itaque hac ratione leguntur. A prima die Paschatis usque ad Pentecosten legitur Evangelium Ioannis: a Dominica Sanctorum omnium ad Parasceven subsequentem festum diem Exaltationis Sanctae Crucis, absoluiturque hebdomadibus decem et septem. Horum undecim singulis diebus Matthaei Evangelium legitur: a duodecima quinque diebus Hebdomadis Marci Evangelium recitatur. Sabbata et Dominicas lectione sua Matthaeus occupat, usque ad decimam et septimam; et decima septima si illa infra Pascha feret (i. e. si a Paschate ad Exaltationem usque XVII numerantur hebdomades) Matthaeum habet; si ultra, nequaquam, sed aliud ex aliis legitur et Cananaeae est. Lucae Evangelium inchoatur a secunda feria post Dominicam Exaltationis legiturque integris hebdomadibus duodecim: ab initio vero decimae tertiae diebus ferialibus Marci Evangelium recitatur, Sabbatis et Dominicis Lucae. Marci tandem pars potissima inter Matthaeum et Lucam absumitur; quod reliquum est, Quadragesimae Sabbatis et Dominicis recitatur.

20. Κυριακὴ δευτέρα τοῦ Ματθαίου περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ (29 Mai. Lat. II post Pentec. I post Trinit.) Rom. 2, 10—16.

21. Κυριακή τρίτη τοῦ Ματθαίου (5 Iun. Lat. III post Pentec. H post Trinit.) Rom. 5, 1—9.

22. Κυριακή τετάρτη τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου (12 Iun. Lat. IV post Pentec. III post Trinit.) Rom. 6, 18—23.

23. Κυριακή πέμπτη τοῦ Ματθαίου περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων (19 Iun. Lat. V post Pent. IV post Trinit.) Rom. 10, 1—10.

24. Κυριακή ἕκτη τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ παραλυτικοῦ (26 Iun. Lat. VI post Pentec. V post Trinit.) Rom. 12, 6—15.

25. Κυριακή ἑβδόμη τοῦ Ματθαίου περὶ τῶν δύο κυφλῶν (3 Iul. Lat. VII post Pentec. VI post Trinit.) Rom. 15, 1—6.

26. Κυριακή ὀγδόη τοῦ Ματθαίου περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων (10 Iul. Lat. VIII post Pent. VII post Trinit.) 1 Cor. 1, 10—17.

27. Κυριακή ἐννάτη τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου (17 Iul. Lat. IX post Pentec. VIII post Trinit.) 1 Cor. 3, 9—17.

28. Κυριακή δεκάτη τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ σεληνιαζομένου (24 Iul. Lat. X post Pentec. IX post Trinit.) 1 Cor. 4, 9—16.

29. Κυριακή ἑνδεκάτη τοῦ Ματθαίου περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ βασιλέως (31 Iul. Lat. XI post Pentec. X post Trinit.) 1 Cor. 9, 2—12.

30. Κυριακή δωδεκάτη τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν Ἰησοῦν πλουσίου (7 Aug. Lat. XII post Pentec. XI post Trinit.) 1 Cor. 15, 1—11.

31. Κυριακή δεκάτη τρίτη τοῦ Ματθαίου περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ ἀμπελῶνος (14 Aug. Lat. XIII post Pentec. XII post Trinit.) 1 Cor. 16, 13—24.

32. Κυριακή δεκάτη τετάρτη τοῦ Ματθαίου περὶ τῶν κεκλημένων εἰς τὸν γάμον (21 Aug. Lat. XIV post Pentec. XIII post Trinit.) 2 Cor. 1, 21 — 2, 4.

33. Κυριακή δεκάτη πέμπτη τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν Ἰησοῦν νομικοῦ (28 Aug. Lat. XV post Pentec. XIV post Trinit.) 2 Cor. 4, 6—15.

34. Κυριακή δεκάτη ἕκτη τοῦ Ματθαίου (4 Sept. Lat. XVI post Pentec. XV post Trinit.) 2 Cor. 6, 1—10.

35. Κυριακή πρὸ τῆς ὑψώσεως ante Exaltationem S. Crucis (11 Sept. Lat. XVII post Pentec. XVI post Trinit.) 2 Cor. 6, 16 — 7, 1.

36. Κυριακή μετὰ τὴν ὑψωσιν, post Exaltationem S. Crucis (18 Sept. Lat. XVIII post Pentec. XVII post Trinit.) 2 Cor. 9, 6—11.

37. Κυριακή πρώτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων (25 Sept. Lat. XIX post Pentec. XVIII post Trinit.) 2 Cor. 11, 31 — 12, 9.

38. Κυριακή δευτέρα τοῦ Λουκᾶ (2 Oct. Lat. XX post Pentec. XIX post Trinit.) Gal. 1, 11—19.

39. Κυριακή τρίτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας (9 Oct. Lat. XXI post Pentec. XX post Trinit.) Gal. 2, 16—20.

40. Κυριακή τετάρτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου (16 Oct. Lat. XXII post Pentec. XXI post Trinit.) Gal. 6, 11—18.

41. Κυριακή πέμπτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου (23 Oct. Lat. XXIII post Pentec. XXII post Trinit.) Ephes. 2, 4—10

42. Κυριακή ἕκτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα (30 Oct. Lat. XXIV post Pentec. XXIII post Trinit.) Ephes. 2, 14—22.

43. Κυριακή ἑβδόμη τοῦ Λουκᾶ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχιυναγῶγον καὶ τῆς αἰμορροούσης (6 Nov. Lat. XXV post Pentec. XXIV post Trinit.) Ephes. 4, 1—7.

44. Κυριακή ὄγδοη τοῦ Λουκᾶ περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν κύριον νομικοῦ (13 Nov. Lat. XXVI post Pentec. XXV post Trinit.) Ephes. 5, 8—19.

45. Κυριακή ἐννάτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τοῦ εὐφόρησεκ ἡ χώρα πλουσίου (20 Nov. Lat. XXVII post Pentec. XXVI post Trinit.) Ephes. 6, 10—17.

46. Κυριακή δεκάτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας (27 Nov. Lat. Dom. Adventus Prima) Col. 1, 12—18.

47. Κυριακή ἑνδεκάτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τῶν κεκλημένων εἰς τὸ δεῖπνον (4 Dec. Lat. 2 Advent.) Col. 3, 3—11.

48. Κυριακή δωδεκάτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τῶν δέκα λεπρῶν (11 Dec. Lat. 3 Advent.) Col. 3, 12—16. Est praeterea Dominica τῶν ἀγίων προπατόρων i. e. Sanctorum Patriarcharum.

49. Κυριακή πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως (18 Dec. Lat. 4 Advent.) 1 Tim. 1, 15—17. Simul Omnium Sanctorum Patrum recolitur memoria, quorum nomina recensentur in genealogia Christi ab Adamo ad Iosephum usque. Adiiiciuntur et alii Sancti et Sanctae Veteris Testamenti.')

1) Unusquisque Sanctorum disticho proprio honoratur e. g. Debora:

ὑπὲρ γυναῖκας ἡ Δέβορρα τὴν φρένα
βάθει φρενὸς κρίνουσα λαὸν κυρίου.

Ruth.: ἔθνος λιπούσα Ῥούθ ἐαυτῆς εὐσέβας
ἔθνει προσῆλθε τῷ θεῷ τοῦ Μώσεως.

Muralt l. c. p. 246 sq.: „Durch den Glanz des herannahenden Feiertages werden auch die vorübergehenden und die folgenden Tage erleuchtet wie von dem Sterne, der die Weisen bis zur Krippe fährte und noch immer fährt am kirchlichen Firmament; denn

50. Ἡ τοῦ Χριστοῦ γέννησις.

Allatius l. c. p. 1468: *Dominica* πρὸ τῆς γενήσεως legitur ex *Evangelio Matthaei*. Sic et quae sequitur *Dominica* μετὰ τὴν γέννησιν legitur *Evangelium* ex eodem *Matthaeo*. Porro animadvertendum est, si duae *Dominicae* intercedunt inter *Christi Natales* et *Epiphaniam*, quam *Graeci* Φῶτα vocant, prima *Dominica* legitur ex *Matthaeo Evangelium* ἀναχωρησάντων τῶν Μάγων, altera *Evangelium* ex *Marco* ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Quod si unum tantum *Sabbatum* unaque *Dominica* inter duas sollemnitates intercesserint, *Sabbato* quidem id, quod *Sabbato* post *Nativitatem* et *Dominica* quod *Dominica* ante *lumina* legendum erat recitatur. Tempus hoc a die *Christi natali* ad *Epiphaniam* *Graecis* δωδεκάμερον vel corruptius δωδεκάμερον dicitur: per quo id tempus omnibus vesci carnibus *Feris* quarta et sexta permittitur, ad depellendam *Armeniorum haeresin*, qui totos eos dies ieiunabant.¹⁾

51. Ἡ τοῦ Κυρίου περιτομή (1 Ian. 1854).

52. Κυριακὴ μετὰ τῶν Φώτων (8 Ian. Lat. Dom. 1 post Epiphan.).

53. Κυριακὴ δωδεκάτη τοῦ Λουκᾶ (15 Ian. Lat. Dom. 2 post Epiphan.).

54. Κυριακὴ δεκάτη πέμπτη τοῦ Λουκᾶ περὶ τοῦ Ζαχαρίου (22 Ian. Lat. Dom. 3 post Epiphan.).

55. Κυριακὴ δεκάτη ἑβδόμη τοῦ Ματθαίου (29 Ian. Lat. Dom. 4 post Epiphan.).

unter dessen sanftem Lichte hat die Kirche um dieses von ihr gepriesene Kind die ganze göttliche Familie desselben bis auf die Erzväter versammelt. Darum sind dem Andenken Adam's und Eva's, die frei geworden vom Fluche durch der Jungfrau göttlichen Samen, welcher mit seiner Ferse das Haupt der versuchenden Schlange zertrat, und dem Andenken all der übrigen Väter Christi im Fleische die zwei letzten Sonntage vor Weihnachten geweiht, und der letzte feiert insbesondere seinen demüthigen Stammvater David und seinen vermeinten Vater Joseph und Bruder Jakob, den ersten Bischof von Jerusalem. Nicht vergessen bleiben auch die unschuldigen von dem grausamen Herodes um des Menschgewordenen willen umgebrachten Kinder. Am zweiten Weihnachtstage aber vereinigt sich die ganze Kirche, um der allerheiligsten Mutter Gottes, die unserer Erlösung zum Organe gadient, den schuldigen Dank zu bringen.“

1) Κυριακὴ μετὰ τὴν γέννησιν „μνήμη τῶν ἁγίων καὶ δικαίων, Ἰωσήφ τοῦ μνήστορος, Δαβὶδ τοῦ βασιλέως.“ Troparium: Εὐαγγελίου Ἰωσήφ, τῷ Δαβὶδ τὰ θαύματα τῷ Θεοπάτρι. Παρθένον εἶδες κνοφορήσασαν, μετὰ Μάγων προσεκύνησας, μετὰ Ποιμένων ἐδοξολόγησας, δι' Ἀγγέλου χρηματισθείς· ἐκέλευε Χριστὸν τὸν Θεόν, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Contacium: Εὐφροσύνης σήμερον, Δαβὶδ πληροῦται ὁ θεός, Ἰωσήφ τε αἰνεῖσιν, σὺν Ἰακώβῳ προσφέρει· στέφος γὰρ τῇ συγγενείᾳ Χριστοῦ λαβόντες, χαίρουσι, καὶ τὸν ἀγράστως ἐν γῇ Τεχθέντα, ἀνυμνοῦσι καὶ βοῶσιν· Οἰκτιρῶν σῶζε τοὺς σὲ γεραίροντας.

56. Κυριακή τοῦ τελώνου (7 Febr. Lat. Dom. 5 post Epiphan.).
Et sic amplius.

Allatius l. c. p. 1474: — — *Si Pascha subsequens 22 aut 23 aut 24 mensis Martii veniet, Dominica post lumina nulla fuerit sed statim Triodion inchoandum et Evangelium Dominicae post Lumina 7 Ian. recitabitur. Si vero Pascha veniet 25. 26. 27. 28. 29. 30. Mart. tantummodo sola Dom. post Lumina fuerit et deinde Triodion inchoatur. Si veniet 1 April. usque ad 7, una Hebdomas inter Dom. post Lumina et Triodion apponetur eaque Evangelium decimum quintum Lucae recitabitur. Si veniet 8 Apr. usque ad 14 tunc numerabuntur Hebdomades et prima duodecimum Lucae, secunda decimum quintum Evangelium dicitur. Si veniet Pascha 15 Apr. usque ad 21 tres numerabuntur Hebdomades et recitabitur prima duodecimum Lucae Evangelium, secunda decimum quintum, tertia decimum septimum Matthaei. Si vero veniet 22. 23. 24. 25 Apr. quatuor numerabuntur Hebdomades et quarta dicitur Evangelium septimum Matthaei.*

Annus ecclesiasticus, supra in lectorum conspectum positus, distinguunt Graeci Festivitatibus Maioribus, ἑορταῖς δεσποτικαῖς, ac Minoribus. Saepissime commemorantur duodecim festivitates maiores ut apud Allatium atque Muralium aliosque, sed admodum variant scriptores. Allatius haec habet: Annuntiatio Virginis, Epiphania, Transfiguratio Domini, Resurrectio Lazari, festa Palmarum, Ligni Sanctae Crucis, Resurrectionis, Ascensionis, Pentecostes, Assumptionis Virginis. Ea Nicephorus Callistus Xanthopulus carmine complexus est

Τὸ χαῖρε, Γέννα, Συμεών, Ἰορδάνης,
Θαβώριον, Λάζαρος, Βαῖα, ξύλον,
Ἐγερσις, ἄρσις, Πνεῦμα καὶ κόρης μόρος.

Muralius haec festa enumerat: Nativitas Domini, Epiphania, Palmae, Resurrectio, Ascensio, Pentecoste, Transfiguratio: Annuntiatio, Purificatio, Praesentatio, Κοίμησις Beatae Virginis, Exaltatio Crucis.¹⁾

Ut nunc est, omnes anni festivitates distinguuntur tripartita lege. Sunt maiores, mediae et minores. Omnino numerantur XCI festa fori, in quibus populus feriat a negotiis publicis et CXCIV dies ieiunii.²⁾

1) Michael Glycas sex enumerat festivitates principales: Nativitas, Baptismus, Parasceue, Resurrectio, Ascensio, Pentecoste. Ex alia lege discernuntur ἑορταὶ δεσποτικαὶ, θεομητορικαὶ et τῶν ἁγίων.

2) Servat ecclesia Graecorum orthodoxa atque sectae ab ea avulsae, annis singulis ieiunia quatuor. Inter quae primum, toti ecclesiae commune, dies XI. complectitur in honorem quadragenarii ipsius Christi Domini in evangelio expressi. b) Ieiunium alterum, quod a Nativitate Domini nomen obtinuit, clericis et laicis aequale non est: his

I. A. Maiores. Porro tres ostendunt ordines. Primum unica et singularis obtinet Paschatis sollemnitatis, reliquis omnibus dignitate excellens, tanti habita a Graecis, ut, nulla voce addita eam τῆς ἑορτῆς nomine ornent atque significant.

B. In secundo gradu collocantur festa duodecim.

1. Nativitas Domini ἡ κατὰ σάρκα γέννησις τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ 25 Dec. Praecedunt dies quadraginta ieiunii, posthac inde ab die 20 Decembris dies προσορτίας, quibus fidelium animi ad summam festivitatem pie celebrandam singulari officio parantur et instruuntur. Die 31 Dec. ἀποδίδονται Nativitas Domini. Die 24 legitur Epistola Hebr. 1 — c. 2, 3. Evangel. Luc. 2, 1—20 et Matth. 1, 18—25. In ipso die: Gal. 4, 4—7. Matth. 2. 1—12. Τροπάριον: Ἡ Γέννησις σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀπέστειλε τῷ Κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ Ἀστέρου ἐδιδάσκοντο, σὲ προσκυνεῖν τὸν Ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους Ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι. Κοιτάκιον: Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει, καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει. Ἄγγελος μετὰ Ποιμένων δοξολογοῦσι· Μάγοι δὲ μετὰ Ἀστέρου ὁδοιποροῦσι· δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγενήθη Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός.

Muralt l. c. p. 249: „Der letzte Tag vor Weihnachten wird ganz besonders den Fasten und dem Gebete gewidmet, und die Gläubigen un-

enim XXIII diebus circumscribitur, illi ad XLIII dies extendunt, computatis utrobique Sabbatis et Dominicis. c) Ieiunium tertium a Maria Virgine denominatur, quod eius Assumptionis festum praecedere solet idque per dies XIV tum a populo tum a clero observatur, si hic iterum Sabbata et Dominicae connumerentur. d) Ieiunium quartum Sanctorum Apostolorum pro laicis XIII dies complectitur, sic tamen ut Clericis non sit determinatus numerus, a varietate festorum mobilium computandus. Proinde ita clericis praefixi sunt huius ieiunii termini, ut involvat totum illud tempus, quod a Dominica I post Pentecosten ad festum usque Petri et Pauli intercedit. Durante ieiunio nemo sive Clericus sive Laicus consuetudine coniugali uti potest sub maxima poena.— Monachi per totum annum rigidiori disciplina reguntur. Ieiunant omnibus septimanis dies tres: praeter fer. 4 et 6 et feria secunda cibo abstinent, quia diebus Saturni et Solis bis de die et quidem piscibus, butyro, ovis, lacte, caseis oleo vinoque fruuntur. Curant enim, ne illa liberalitate cupiditatis robur aliquod acquirant. Simili ratione per anni quadragimas severissimis ieiunii legibus adstricti sunt. Adeo ordo monachorum perfectior, Ascetarum et Eremitarum per totius anni decursum non nisi semel de die cibam capiant, exceptis festis sollemnioribus, quamvis saepe etiam tum, solo prandio contenti, a coena volentes abstineant.

1) Προσόρτια Graecorum sane conferenda est cum Latinorum Vigiliis, ita tamen ut summis festis plures Vigiliarum dies praecedant. Ad Graecarum aliquatenus accedit nonnullarum ecclesiarum occidentalium consuetudo, ex qua medio saeculo celebrabant Vigiliam vigiliae Nativitatis Domini.

terbrechen zur Erinnerung an den Stern der Weisen das Fasten nicht bis zum Erscheinen des ersten Abendsterns, dem sie mit Gebet entgegenkommen; denn an diesem Tage wird die späte Liturgie des heiligen Basilus mit der Vesper vereinigt. Auch hat man besondere Horen für diesen Tag, die sogenannten kaiserlichen, aus Psalmen, Prophetieungen und Neutestamentlichen Abschnitten zusammengesetzt gleich den Horen des Charfreitags — und diese Erwartung des Erlösers in seiner niedern Menschengestalt wird für die Kirche ebenso feierlich als diejenige des Leidens des Gottmenschen. Die byzantinischen Kaiser wohnten diesen Horen immer mit grosser Pracht in ihren Palästen bei, daher der Name derselben sowie das „auf viele Jahre, Herr!“ das zum Schlusse ertönte.“¹⁾

2. Epiphania Domini Τὰ ἅγια Θεοφάνεια τοῦ Κυρίου, ἡμέρα τῶν φῶτων 6 Ian. Προσόρτια incipit 2 Ian. Απόδοσις 14 Ian. Tit. 3, 4—7. Matth. 3, 13—17. Τροπάριον: Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζομένου σου Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερῶδη προσκύνησις· τοῦ γὰρ Γεννήτορος ἡ φωνὴ προσμαρτύρει σοι, ἀγαπητόν σε Υἱὸν ὀνομάζουσα, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερᾶς, ἐβεβαίον τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές· ὁ ἐπιφανεὶς Χριστὲ ὁ Θεὸς, καὶ τὸν Κόσμον φωτίσας δόξα σοι. Κοντάκιον: Ἐπεφάνης σήμερον τῇ Οἰκουμένῃ, καὶ τὸ φῶς σου Κύριε ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς, ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε, ἦλθες, ἐφάνης τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Sollemni ritu recitatur in Theophaniis Domini ὁ μέγας ἁγιασμός τοῦ ὕδατος,²⁾ Benedictio aquae baptismo perficiendo destinatae. Pervigilii vero Epiphaniae vespere semel hanc lustralem aquam, tum secundo in ipsa festi liturgia aliam consecrat ecclesia: prioremque lustrando, bibendo populum domusque adspargendo absumit: secundam inter Missarum sacra dedicatam, ut sanctiorem poenitentibus, sanguinis calice privatis propinandam aut immunda quaedam et polluta expiaturam summa religione asservant Graeci. Secunda benedictio magna cum pompa et populi concursu peragi solet extra ecclesiam, si fieri potest ad rivi cuiusdam fluenti. Maxime celebris est haec aquae sollemnitas in tota Russia, ac potissimum Petropoli itaque non alienum est audire Kingii narrationem l. c. p. 358 sq: „An dem Flusse wird auf dem Eise, welches in diesem Lande sehr stark ist, eine Art von hölzernen Tempel errichtet;

1) Muralt p. 259: „Das Fest seiner Geburt ist in Russland mit der vaterländischen Erinnerung an die Vertreibung der Gallier und zwanzig mit ihnen verbündeter Völker vereinigt, die alle an dem Ecksteine Moskau's, dem Kreml, zerschellten, und mit freudigem Beben schlägt das Herz beim Anhören des Dankgebotes, welches Russlands Söhne für die Rettung des Vaterlands nach der Liturgie auf den Knien zum Himmel senden.“

2) Minor aquae benedictio urgente necessitate quavis die administrari potest.

welcher gemalt und reich vergoldet, und rund umher mit verschiedenen heiligen Gemälden, insonderheit des heiligen Johannes des Täufers, be-
 hangen ist: Dieses wird der Jordan genannt; ein Namen, der den Tauf-
 stein, oder ein jedes Becken, worinne heiliges Wasser geweiht wird, zu
 bedeuten pflegt. Der Jordan wird mit einem Zaune von Zweigen der
 Tannenbäume umgeben; und in der Mitte davon wird ein Loch durch
 das Eis, bis zum Wasser, gehauen: Eine Brücke von Bretern, mit ro-
 them Tuche bedeckt, wird für die Procession gelegt, um darauf zu ge-
 hen, die auch durch einen Zaun von Zweigen eingefasst ist. Sobald als
 die Liturgie in der Kapelle des kaiserlichen Palastes geendiget ist, so
 gehen die Kirchendiener, die Diaconi, die Priester, die Archimandriten
 und die Bischöfe in ihren reichen Kleidern, und mit angezündeten Ker-
 zen in ihren Händen, nebst dem Rauchfass, dem Evangelio und den
 heiligen Gemälden und Fahnen, aus der Kapelle an den Jordan, und
 singen die zu dem Dienste bestimmten Gesänge; hierauf folget die Kai-
 serin, der Grossfürst, die Senatores, und der ganze Hof. Alle Truppen
 in der Stadt werden auch rund um den Platz gestellt, und die Fahnen
 der Regimenter werden auch, nebst der Artillerie, rund umher gesetzt;
 die Artillerie und Soldaten feuern, sobald als der Dienst geendiget ist,
 und werden sodann mit dem geweihten Wasser besprengt.“ (Conf. Kohl
 Reisen in Russland I. 313. St. Petersburg I. 136).

*Ceteroquin preces ac benedictiones, quibus haec caerimonia confici-
 tur, pulciores sunt, quam ut in hoc nostro Codice possint praetermitti.
 At ponentur alio loco, ne turbetur rerum ordo et dispositio.*¹⁾

3. Praesentatio Domini et Pacificatio Virginis ἡ Ὑπε-
 ράπτη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. X. 2 Febr. προσόρτια 1 Febr. Ἀπόδοσις
 9 (nisi incidat Quadragesima) Febr. Hebr. 7, 7—17. Luc. 2, 22—40.
 Τροπάριον: Χαῖρε Κεχαριτωμένη Θεοτόκε Παρθένε, ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέ-
 τελεν ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, φωτίζων

1) Magna est apud Coptos et Habessinios Epiphaniae sollemnitatis. Inter multa cele-
 britatis signa nihil antiquius habent, quam ut eo die, peculiari rita in memoriam baptismi
 Christi vim aquae ingentem benedicant, tum in templis, tum ipso in Nilo et aliis flu-
 viis, ne cui potestas desit se eo die lavandi. In Aegypto immo ex Turcis singuli cum
 reliqua Coptorum turba in Nilum se proiciunt: quin et animalia sua domestica in eun-
 dem fluvium praecipitant. Cf. Hoffmann l. c.: „Am Epiphania-Feste zieht die Prie-
 sterschaft mit allen Kirchenbundesladen der Stadt und Umgegend hinan an einen Fluss
 oder Bach, wo unter Gesang und Jubiliren das Fest beginnt; den Armen werden Klei-
 der geschenkt. Um Mitternacht, bei Fackellicht, tritt ein Priester in das Wasser und
 segnet es. Dann plötzlich stürzt sich die Schaar der Leute ganz nackt, Mann und Weib
 und Kind, in das geweihte Wasser, um zu baden und unter unaöglichem Geschrei und
 Lärm geht die Cerimonie vorüber.“

τοὺς ἐν σκότει· εὐφραίνου καὶ σὺ Πρεσβύτα δίκαιε, δεξάμενος ἐν ἀγάλαϊς, τὸν ἐλευθερωτὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν, χαριζόμενον ἡμῖν καὶ τὴν Ἀνάστασιν. **Κοντάκιον:** Ὁ μήτραν παρθενικὴν ἀγιάσας τῷ τόκῳ σου, καὶ χεῖρας τοῦ Συμεῶν εὐλόγησας ὡς ἔπρεπε, προφθάσας καὶ τῶν ἔσωσας ἡμᾶς Χριστὲ ὁ Θεός· ἀλλ' εἰρήνευσον ἐν πολέμοις τὸ πολίτευμα, καὶ κραταίωσον Βασιλεῖς, οὓς ἠγάπησας, ὁ μόνος φιλάνθρωπος.

4. Annuntiatio Virginis ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου 25 Mart. Προεόρτια 24 Mart. Hebr. 2, 11—18. Luc. 1, 24—38. **Τροπάριον:** Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, υἱὸς τῆς παρθένου γίνεται καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζετα διὰ καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ τῇ Θεοτόκῳ βοήσωμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. **Κοντάκιον:** Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια, ἀναγράφω σοι ἡ Πόλις σου Θεοτόκε· ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω σοι· Χαῖρε Νύμφη ἀνύμφευτε.

5. Dominica Palmarum p. 223.

6. Ascensio Domini p. 230.

7. Pentecoste p. 230.

8. Transfiguratio Domini ἡ ἀγία μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ. Προεόρτια 5 Aug. Ἀπόδοσις 13 Aug. 2 Petr. 1, 10—19. Math. 17, 1—9. **Τροπάριον:** Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει Χριστὲ ὁ Θεός, δείξας τοῖς μαθηταῖς σου τὴν δόξαν σου, καθὼς ἠδύνατο, λάμπον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ φῶς σου τὸ ἀτίδιον, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, φωτοδότα δόξα σοι. **Κοντάκιον:** Ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθης, καὶ ὡς ἐχώρουν οἱ Μαθηταὶ σου τὴν δόξαν σου, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐθεάσαντο· ἵνα ὅταν σε ἴδωσι σταυρούμενον, τὸ μὲν Πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δὲ Κόσμῳ κηρύξωσιν· ὅτι Σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα.

9. Dormitio Beatae Virginis ἡ κοίμησις τῆς ὑπεραγίας ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας 15 Aug. Praecedit Ieiunium XV dierum. Προεόρτια 14 Aug. Ἀπόδοσις 23 Aug. Philipp. 2, 5—11. Luc. 10, 38—42. **Τροπάριον:** Ἐν τῇ γεννήσει τὴν παρθενίαν ἐφύλαξας, ἐν τῇ κοιμήσει τὸν κόσμον οὐ κατέλιπες Θεοτόκε· μετέστης πρὸς τὴν ζωὴν μήτηρ ὑπάρχουσα τῆς ζωῆς· καὶ ταῖς πρεσβείαις ταῖς σαῖς λυτρουμένη ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν. **Κοντάκιον:** Τὴν ἐν πρεσβείαις ἀκοιμητον Θεοτόκον καὶ προστασίας ἀμετάθετον. Ἐλπίδα, τάφος καὶ νέκρωσις οὐκ ἐνκράτησεν· ὡς γὰρ ζωῆς μητέρα πρὸς τὴν ζωὴν μετέστησεν ὁ μήτραν οἰκήσας ἀειπαρθενον.

10. Nativitas Beatae Virginis τὸ γεννήσιον τῆς ὑπεραγίας θεοποιῆς ἡμῶν Θεοτόκου 8 Sept. Προεόρτια 7 Sept. Ἀπόδοσις 12 Sept. Philipp. 2, 5—11. Luc. 10, 38—42. Τροπάριον: Ἡ Γέννησις σου, Θεοτόκα, χαρὰν ἐμήνυσε πάση τῇ Οἰκουμένῃ· ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέτειλεν ὁ Ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· καὶ λύσας τὴν κατάραν ἔδωκε τὴν εὐλογίαν, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἔδωκε τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Κοστάκιον: Ἰωακείμ καὶ Ἄννα ονειδισμοῦ, ἀτεκνίας καὶ Ἀδὰμ καὶ Ἐῦα ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ θανάτου ἤλευθερώθησαν, ἄχραντε, ἐν τῇ ἀγίᾳ γεννήσει σου· αὐτὴν ἑορτάζει καὶ ὁ λαὸς σου, ἐνοχῆς τῶν πταισμάτων λυτρωθεὶς ἐν τῷ κράζειν σοι· ἡ στείρα τίττει τὴν Θεοτόκον καὶ τρόφον τῆς ζωῆς ἡμῶν.

11. Exaltatio Crucis, ἡ παγκόσμιος ὑψωσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ, ὃν εὔρεν ἡ βασιλις ἀγία Ἐλένη ἐν Ἱερουσαλήμ ἔνδον ἐν τῇ γῆ μετὰ τῶν ἡλίων· καὶ ὑψωθέντα παρὰ τοῦ πατριάρχου Μακαρίου, ἐπὶ ἄμβωνος ἐν τῷ νεοοικοδομηθέντι παρ' αὐτῆς ναῷ ἐπὶ τοῦ ἀγίου τάφου τοῦ κυρίου, ἰδὼν αὐτὸν ἕπας ὁ λαὸς, ἐβόησε τό· Κύριε ἐλέησον. Προεόρτια 13 Sept. Ἀπόδοσις 21 Sept. 1 Cor. 1, 18 — 2, 2. Ioh. 12, 28—36. Κοστάκιον: Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως, τῇ ἐπωνύμῳ σου καινῇ πολιτείᾳ, τοὺς οἰκτιροῦντός σου δώρησαι Χριστέ ὁ Θεός· εὐφρανὸν ἐν τῇ δυνάμει σου τοὺς πιστοὺς Βασιλεῖς ἡμῶν, νίκας χορηγῶν αὐτοῖς κατὰ τῶν πολεμίων, τὴν συμμαχίαν ἔχοιεν τὴν σὴν, ὄπλον εἰρήνης ἀήττητον τρόπαιον.

Manifestum est, ecclesiam celebrare crucem ab Helena inventam et ab Macario Patriarcha in ambone iuxta sepulcrum Domini collocatam. Ut plurimi volunt, simul recolitur crux, ab Heraclio recuperata ac propterea in hac festivitate ieiunatur. Constat enim sanctissimam crucem non alium passam esse baiulum, nisi humilem ac poenitentem.

Singulares festi caerimonias enarrat Muralt l. c. p. 287 sq.: „Nach dem grossen Hymnus: „Ehre sei Gott in der Höhe!“ hebt der Bischof unter dem rührenden Gesange: „Heiliger Gott!“ in seinem vollen Ornat, von der übrigen Geistlichkeit umgeben, das theure mit Blumen umschlungene Kreuz von der heiligen Tafel auf sein Haupt, und trägt es, nicht durch die heiligen Thüren, sondern durch das enge, nördliche Thürrchen gleichsam aus dem Schoosse der Erde hervor in die Kirche auf den kleinen Ambon vor dem Heiligthume. Hier folgt er dem Beispiele des heiligen Erzbischofs von Jerusalem, Macarius, welcher, von der wirklichen Auffindung des lebenbringenden Kreuzes durch die Auferweckung einer Todten überzeugt, am Ambon stehend, das Kreuz dem Volke zum Anblicke und zur Verehrung aufgerichtet emporhielt, obgleich auch zuweilen seine müden, alten Hände vor der Schwere des grossen Kreuzes

nachliessen. Er beschien damit das Volk nach allen Seiten; dieses aber rief unaufhörlich mit grosser Verwunderung: „Herr, erbarme dich! Herr, erbarme dich!“ — Diesem zufolge und nach den ältesten Kirchenordnungen beugt sich der Bischof, indem er das Kreuz auf seinem Haupte hält, mit demselben zur Erde, gleichsam um die Schwere der Verfolgungen anzuzeigen, die die Kirche in ihren drei ersten Jahrhunderten zu bestehen hatte, und dann erhebt er sich mit ihr, der triumphirenden, wieder. Die Chöre aber singen diese ganz Zeit über langsam und sanft: „Herr, erbarme dich!“ ihre Stimme mit der Senkung des Kreuzes senkend und mit diesem wieder erhebend. Kurze Gebete um Erlösung für die ganze Welt werden zwischen jeder Aufrichtung gesprochen; denn nach allen vier Himmelsgegenden beugt sich der Bischof, um alle Enden der Erde mit dem Kreuze zu beschatten und wendet sich endlich das fünfte Mal wieder gen Aufgang, zur Erinnerung an die fünf vereinigten allgemeinen Kirchen von Jerusalem, Antiochien, Alexandrien, Constantinopel und Rom, dessen Stelle jetzt Russland eingenommen hat.“

12. Praesentatio Virginis ἡ ἐν τῷ ναῷ εἰσόδος τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου 21 Nov. Προεορτία 20 Nov. Ἀποδόσις 25 Nov. Hebr. 9, 1—7. Luc. 10, 38—42. Τροπάριον: Σήμερον τῆς εὐδοκίας Θεοῦ τὸ προοίμιον, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἡ προκήρυξις, ἐν Ναῷ τοῦ Θεοῦ, τρανώς ἡ Παρθένος δείκνυται, καὶ τὸν Χριστὸν τοῖς πᾶσι προκαταγγέλλεται. αὐτῇ καὶ ἡμεῖς μεγαλόφρωνως βοήσωμεν· Χαῖρε τῆς Οἰκονομίας τοῦ Κτίστου ἡ ἐκπλήρωσις. Κοντάκιον: Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ ἔκουσίως. Ὁ καθαρῶτατος Ναὸς τοῦ Σωτήρος, ἡ πολυτίμητος παστὰς καὶ παρθένος· τὸ ἱερὸν θησαυρίσμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, σήμερον εἰσάγεται ἐν τῷ Οἴκῳ Κυρίου, τὴν χάριν συνεισάγουσα, τὴν ἐν Πνεύματι θείῳ, ἣν ἀνυμνοῦσιν Ἄγγελοι Θεοῦ, αὐτῇ ὑπάρχει σκηνὴ ἐπουράνιος.

C. Sequuntur quatuor festivitates, praecedentibus paullo inferiores, tamen non relatae in sacrum duodenarium numerum. Ea ipsa de causa vocantur ἀδωδέκατα. Ornantur neque προεορτίῳ, neque ἀποδόσει.

1. Circumcisio Domini, ἡ κατὰ σάρκα περιτομὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ. 1 Ian. Col. 2, 8—13. Luc. 2, 20—52. Τροπάριον: Ὁ θρόνῳ περιμόρφῳ ἐν ὑψίστοις καθήμενος, σὺν Πατρὶ τῷ ἀνάρχῳ, καὶ τῷ θείῳ σου Πνεύματι, εὐδόκησας τεχθῆναι ἐπὶ γῆς, ἐκ Κόρης ἀπειράνδρου σου Μητρός· διὰ τοῦτο καὶ περιετιμήθης ὡς ἀνθρώπος ἁκατήμερος· δόξα τῇ παναγάθῳ σου βουλῇ· δόξα τῇ οἰκονομίᾳ σου· δόξα τῇ συγκαταβάσει σου, μόνε φιλάνθρωπε. Κοντάκιον: Ὁ τῶν ὄλων Κύριος Περιτομὴν ὑπομένει, καὶ βροτῶν τὰ πταίσματα ὡς ἀγαθὸς περιτέμνει· δίδωσι τὴν σωτηρίαν σήμερον Κόσμῳ· χαίρει δὲ ἐν

τοῖς ἐπιπέτοις καὶ ὁ τοῦ Κτίστου Ἱεράρχης καὶ φωσφόρος, ὁ Θεῖος μύστης Χριστοῦ Βασίλειος.¹⁾

Sciendum est, Graecos ut nunc est (cf. 1 Sept.) nobiscum celebrare die Circumcisionis Novi anni exordium. Allatius l. c. p. 1494: „Solent Graeci, ut plurimum, immo fere semper dum annos recensent, non a Christo nato sed ab orbe ipso condito numerare, quod licet illis non arduum sit, legentibus tamen exteris et qui aliam annos numerandi viam incunt nebulam quodammodo videtur offundere; difficileque ab iis extricantur, qui numeros in manu non habent. Et ratio non admodum difficilis fuerit: posito enim numero anni, si ab eo subtrahis annos, quos ipsi ab orbe condito ad Christum natum numerant, qui remanet erit annus a Christo nato. Verum est, non omnes eandem numerandi inisse rationem: alii enim plures, alii pauciores, ut fere tot sententiae fuerint quot scriptores. — — Calculum ecclesiae orientalis, qui fere apud omnes sollemnis est et quo omnes non tantum ad dirigenda tempora sed festorum indicandas sollemnitates sed inter commercia et congressus familiares utuntur, proponam, de aliorum calculis minime sollicitus. Is fuerat ab orbe condito ad Christum natum Annus 5508.“ Itaque annus 1853 convenit cum anno Graecorum 7361. Addimus ex Horologio Graeco, Venetiis 1832 excuso, tabulam paschalem pro 1855.

1855. ρωμέ. ͵ϛϵ͵γʹ.

Ἰνδικτιώνος ιγʹ.

Ἡλίου κύκλοι κζʹ.

Σελήνης κύκλοι εʹ.

Θεμέλιον Σελήνης κγʹ.

Παραμονή τῶν Χριστοῦ Γεννῶν ἡμέρα ςʹ.

Κρωφαγία, ἡμέραι λζʹ.

Τὸ Τριψίδιον ἀρχεται, Ἰαννουαρίῳ ιςʹ.

Ἐωθινὸν ιαʹ. Ἦχος Πλ. δʹ.

Ἡ Ἀποκρέα, Ἰαννουαρίῳ λʹ.

Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῇ ἀγία, καὶ μεγάλη ςʹ.

Νομικὸν Φάσχα, Μαρτίῳ κδʹ.

Λατίνων Πάσχα, Μαρτίῳ κζʹ.

Τὸ Ἅγιον Πάσχα, Μαρτίῳ κζʹ.

Τῆς Ἀναλήψεως, Μαΐῳ εʹ.

Τῆς Πεντηκοστῆς, Μαΐῳ ιςʹ.

Τῶν Ἁγίων Πάντων, Μαΐῳ κβʹ.

1) Concil. Trull. 692 can. 62: τὰς οὕτω λεγομένας Καλάνδας καὶ τὰ λεγόμενα Βότα (Vota) καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς ἡμέρᾳ τελουμένην πανήγυριν καθάπαξ ἐκ τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περαιομένην βουλόμεθα.

Ἡ Νηστεία τῶν Ἁγίων Ἀποστ. ἡμέραι 15'.

Ἡ μνήμη αὐτῶν, ἡμέρα 5'.

2. Nativitas S. Ioannis Baptistae τὸ γενέθλιον τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου, προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου 24 Iun. Rom. 13, 11 — 14, 4. Luc. 1, 1—80. Τροπάριον: Προφήτα καὶ πρόδρομε τῆς παρουσίας Χριστοῦ, ἀξίως εὐφημησαί σε οὐκ εὐποροῦμεν ἡμεῖς, οἱ πόθῳ τιμῶντές σε· στείρωσις γὰρ τεκούσης καὶ πατρὸς ἀφωνία λένονται τῇ ἐνδόξῳ καὶ σεπτῇ σου γαυνήσει καὶ σάρκωσις υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κόσμῳ κηρύττεται. Κοντάκιον: Ἡ πρὶν στείρα σήμερον Χριστοῦ τὸν πρόδρομον τίκτει καὶ αὐτὸς τὸ πλήρωμα πάσης τῆς προφητείας· ὃν γὰρ οἱ προφῆται προσκήρυξαν, τοῦτον ἐν Ἰουδῶν χειροδετήσας ἀνεδείχθη Θεοῦ λόγου προφήτης, κῆρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος.

3. Natale SS. Apostolorum Petri et Pauli, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων καὶ πρωτοκορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου 29 Iun. Praecedit „Ieiunium Apostolorum“ inde ab feria secunda post Festam Omnium Sanctorum p. 231. 2 Cor. 11, 21 — 12, 9. Matth. 16, 13 — 19. Τροπάριον: Οἱ τῶν ἀποστόλων πρωτόθρονοι καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι, τῷ δεσπότῃ πρεσβεύσατε, εἰρήνην τῇ οἰκουμένῃ δωρήσασθαι καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος. Aliud canonicum: Ποία φυλακὴ οὐκ ἔσχε σε δέσμιον; ποία ἐκκλησία οὐκ ἔχει σὲ ῥήτορα; Δαμασκὸς μέγα φρονεῖ ἐπὶ σοὶ Παῦλε· εἶδε γὰρ σε σκελεθέντα φωτὶ· Ῥώμη σου τὸ αἷμα δεξαμένη, καὶ αὐτὴ κομπάζει· ἀλλὰ ἡ Ταρσὸς πλέον χαίρει, καὶ πόθῳ τιμᾷ σου τὰ σπάργανα, Πέτρε τῆς πίστεως ἡ πέτρα· Παῦλε τὸ καύχημα τῆς Οἰκουμένης, ἐκ τῆς Ῥώμης συνελθόντες, στηρίζετε ἡμᾶς.

4. Decollatio S. Ioannis Baptistae ἡ ἀποτομὴ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου 29 Aug. Dies Ieiunii. Act. 13, 25—33. Marc. 6, 14—30. Τροπάριον: μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων, σοὶ δὲ ἀρκέσει ἡ μαρτυρία τοῦ Κυρίου πρόδρομε· ἀνεδείχθης γὰρ ὄντως καὶ προφήτου σεβασμιώτερος ὅτι καὶ ἐν ρεῖθροις βαπτίσαι κατηξιώθης τὸν κηρυττόμενον· ὅθεν τῆς ἀληθείας ὑπεραθλήσας, χαίρων εὐηγγελίσω καὶ τοῖς ἐν Ἄιδῃ, Θεὸν φανερωθέντα ἐν σαρκί, τὸν αἶροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Κόσμου, καὶ παρέχοντα ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος. Κοντάκιον: Ἡ τοῦ Προδρομοῦ ἐνδοξὸς ἀποτομὴ, οἰκονομία γέγονέ τις Θεῖκη, ἵνα καὶ τοῖς ἐν Ἄιδῃ τοῦ Σωτῆρος κηρύξη τὴν ἔλευσιν. Θρηνεῖτω οὖν Ἡρωδιάς ἄνομον φόνον αἰτήσασα· οὐ Νόμον γὰρ τὸν τοῦ Θεοῦ, οὐ ζῶντα αἰῶνα ἠγάπησεν, ἀλλ' ἐπίπλαστον πρόσκαιρον.

II. Festivitates Mediae, quarum in numero maiores discernendae sunt a minoribus.

A. Maiores admittunt commemorationem sollemnem Beatae Virginis.

1. SS. Basilii, Gregorii, Chrysestomi 30 Jan. Hebr. 13, 7—21. Matth. 5, 14—19.

2. S. Georgii Martyris 23 April. Act. 12, 1—11.

3. S. Iohannis Evangelistae 8 Mai. 1 Ioh. 4, 12—19. Ioh. 19, 25 — 21, 25.

4. Ἡ ἐξ Ἐδέσσης ἀνακομιδὴ τῆς ἀχειροποιήτου εἰκό-
νος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χ. ἦτοι τοῦ ἁγίου Μανδηλίου, ἣτις
συνέβη ἐν ἔτει 958 ἐπὶ τῆς βασιλείας Ῥωμανοῦ τοῦ πορφυρογενή-
του 16 Aug. Τροπάριον: Τὴν ἄχραντον Εἰκόνα σου προσκυνούμεν
ἀγαθὲ αἰτούμενοι συγχώρησιν τῶν πταισμάτων ἡμῶν, Χριστέ ὁ Θεός·
βουλῆσει γὰρ ἠυδόκησας σαρκὶ ἀνελεθεῖν ἐν τῷ Σταυρῷ, ἵνα ῥύσῃ οὓς
ἔπλασας ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ· ὄθεν εὐχαρίστως βοῶμέν σοι·
χαρᾶς ἐπλήρωσας τὰ πάντα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, παραγενόμενος εἰς τὸ
σῶσαι τὸν Κόσμον.¹⁾

5. Ἡ Μετάστασις τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγε-
λιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου· ὅστις ἐξορισθεὶς ἐν τῇ νήσῳ
Πάτμῳ ὑπὸ Δομετιανοῦ, ἐνθα ζῶν ἀφ' ἐαυτοῦ ἐτάφη, ζήσας ἔτη 120.
Epistola et Eyang. ut 8 Mai. Τροπάριον: Ἀπόστολε Χριστῷ τῷ Θεῷ
ἠγαπημένε, ἐπιτάχνον ῥῦσαι λαὸν ἀναπολόγητον· δέχεται σε προσ-
πίπτοντα, ὃ ἐπιπεσόντα τῷ στήθει καταδεξάμενος, ὃν ἰκέτευε Θεο-
λόγε, καὶ ἐπίμονον νέφος Ἐθνῶν διασκεδάσαι, αἰτούμενος ἡμῖν εὐχί-
νην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

6. S. Ioannis Chrysestomi 13 Nov. Hebr. 7, 26 — 8, 2. Ioh.
10, 7—16.

7. S. Sabbae (aequalis Iustiniano magno 5 Dec.) Hebr. 13, 7—21.
Luc. 6, 17—35.

8. S. Nicolai Episc. Myrensis. 6 Dec. Hebr. 13, 7—21. Luc. 6,
17—35.

B. Minores admittunt praeterea in Laudibus τὸ „Πολυέλεος“
i. e. Psalmum 135 ac 136. Huc pertinent multae Apostolorum et San-
ctorum sollemnitates e. g. S. Antonius 17 Ian. Hebr. 13, 7—21. Luc.
6, 17—35. Quadraginta Martyres 9 Mart. Hebr. 12, 1—10. Matth.
22, 1—14. Constantinus et Helena (ἰσαπόστολοι) 21 Mai. Act.
26, 1—20. Ioh. 10, 1—9. Elias Propheta 10 Iul. Iac. 5, 10—20.

1) Scripsit Constantianus Porphyrogenneta singularem librum περὶ τῆς πρὸς Ἀγα-
ρον (Abgarum) ἀποσταλείσης ἀχειροποιήτου θείας εἰκόνης Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν
καὶ ὡς ἐξ Ἐδέσσης μετεκομισθῆ πρὸς τὴν πανευδαίμονα ταύτην καὶ βασιλίδα τῶν
πόλεων Κωνσταντινούπολιν. Allatius Origin. Const. p. 75—101.

Luc. 4, 22—30. Demetrius Martyr 26 Oct. 2 Tim. 2, 1—10. Ioh. 15, 12 — 16, 2. Cosmae et Damiani (τῶν θαυματουργῶν καὶ ἀναργύρων) 1 Nov. 1 Cor. 12, 27 — 13, 1—8. Matth. 10, 1—8. Ἡ σὺν-αξίς τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ καὶ τῶν λοιπῶν ἀσωμάτων δυνάμεων 8 Nov. Hebr. 2, 2—10. Luc. 10, 16—21. Andreas Ap. 30 Nov. 1 Cor. 4, 9—16. Ioh. 1, 35—51. e. a.

III. Festa Minora iterum duplicis gradus sunt. Nam in aliis, quae appellantur *δοξολογούμενα*, recitatur Dextologia maior, in aliis praetermittitur. Agnoscenda sunt in Calendario quod infra lectorum commoditati proponimus. At priusquam ad hos fastos festinet oratio, pauca praemittenda videntur de Sectarum heortologia.

Armeni auspicantur annum ecclesiae ab die sexta Ianuarii, qua Nativitatem, Epiphaniam et Baptismum Domini sub una venerantur celebritate. Insignis est summa festivitas Octava et ipso die octavo celebratur Circumcisio et Nomen Domini. Sequuntur Dominicae post Epiphaniam ad Quadragesimam usque. Porro sex numerant Dominicas Quadragesimae. Feria secunda post Palmarum creationem mundi recolunt, tertia diluvium,¹⁾ quarta Sodomorum excidium, quinta coenam Domini, sexta crucifixionem et Sabbato sepulturam Domini. Feria secunda Paschatis omnium defunctorum memoriam agunt.²⁾ Deinceps Dominicam in Albis nuncupant Dominicam viridem, Dom. Misericordias Domini Dominicam pulchram. Hanc excipiunt Dominicae post Pascha ad Ascensionem usque et hanc ipsam sollemnitatem Dominica post Ascensionem. Dehinc Pentecoste peracta norunt Dominicas post Decensum, nimirum Spiritus Sancti. Item festa Transfigurationis et Assumptionis, ab Armenis Dominicis diebus mense Iulio et Augusto celebrata, sequentibus Dominicis nomen suum imponunt. Simili ratione Exaltatio S. Crucis celebratur Dominica diem 14 Sept. proxime insequente: praecedat Dom. ante Exaltationem, continentur Dominicae post Exaltationem ad Secundam usque Pentecosten. Hac singulari voce Armeni intelligunt quinquaginta dies ante diem sextam Ianuarii. Itaque enumerantur septem Dominicae secundae Pentecostes. Sabbata Armenis maximi habentur, ita ut Sanctorum festivitates intra hebdoma-

1) Bodenstedt Die Einführung des Christenthums in Armenien p. 5: „Wenige Beispiele werden genügen, um darzuthun, dass, wenn die Geschichte der Sündfluth sich auch verwischt hätte aus dem Gedächtnisse der Menschen, sie noch zu lesen wäre in den Namen der alten Städte und Denkmäler Armeniens. — — und wie der armenische Geograph Iatschitschan erzählt, wird alljährlich ein Fest zum Dank für die Rettung aus der Sündfluth gefeiert, wobei die Armenier sich gegenseitig mit Wasser bespritzen und Tauben fliegen lassen.“

2) Harum sollemnem defunctorum commemorationem agunt feriis secundis post Dominicas Transfigurationis, Assumptionis, Exaltationis.

dem quoad fieri potest referant ad subsequens Sabbatum. Ieiunant 1. feriis quartis et sextis per annum, exceptis Octavis Epiphaniae, Paschatis, Pentecostes, Assumptionis, 2. septem diebus ante festum Nativitatis et Epiphaniae, 3. hebdomade Arziburion cf. p. 213, 4. Diebus magnae Quadragesimae, 5. tribus diebus ante Pentecosten, 6. septem diebus ante Transfigurationem, 7. septem diebus ante Assumptionem, 8. septem diebus ante Exaltationem, 9. septem diebus ante primam Dominicam secundae Pentecostes. Sanctorum festa, quae concurrunt cum diebus ieiunii, prorsus omittuntur.¹⁾

Nestorianis annus ecclesiasticus principium ducit a Dominica Annuntiationis prima.²⁾ Sequuntur secunda, tertia, quarta, praecurrentes Nativitatem Domini. Haec summa festivitas unam habet Dominicam pedissequam „post Nativitatem Domini“. plures nomen trahunt ab Epiphaniae sollempniis. Quam Graeci Tyrophagi, nostrates Quinquagesima appellant, apud Nestorianos est Quadragesimae exordium: adduntur Dominica secunda, tertia, quarta, quinta, sexta Quadragesimae: Dominica Palmarum Dominica Hosanna dicitur. Iungitur feria secunda Quadragesimae ultima, feria tertia ultima, feria quarta ultima, feria quinta Paschatis, Passio et Mysterium Paschatis, Sabbatum magnum. Iam adest Resurrectio Domini „Dominica Dominicarum“ cum Octava sua, quae efficit Hebdomadem Hebdomadam. Porro iunguntur summae festivitati Dominica prima, secunda, tertia, quarta, quinta post Pascha, Ascensio Domini, Dominica post Ascensionem Pentecoste. Dehinc sex numerantur Dominicae Apostolorum, quas excipit Omnium Apostolorum sollempnitas s. Dominica Aestatis prima. Pergunt Dominicae Aestatis ad septimam usque: septem subsequuntur aliae Eliae; sed ita, ut peracta crucis sollempnitate, simul nuncupentur Dominicae Inventionis. Procedunt ad Dominicas Moysis duas: finem faciunt Dominicae Dedicacionis quatuor: prima est quae proxima est diei Novembris primae. Praeter ferias quartas et sextas, quibus per anni circulum ieiunium servant, haec septem colunt vel colebant ieiunia. 1. Quadragesimae per VII hebdomadas a Dominica, quam Ingressus ieiunii nominant, usque ad Dominicam Resurrectionis,

---

1) Mobilia Armenorum festa sunt: Resurrectio Lazari, Apparitio Sanctae Crucis, Liberatio S. Gregorii Illuminatoris, Dedicatio ecclesiae in Etschmiadzin, Inventio S. Gregorii Illum., Inventio Cinguli Bestae Virginis.

2) Sunt Nestorianis quatuor anni *neglodos* 1) Risch schannoto i. e. initium anni civilis mense Octobris. 2) Risch pherkito i. e. initium codicis s. officii ecclesiastici, ineunte anno ecclesiastico. 3) Schurofo kitobe i. e. principium bibliorum prima hebdomade Quadragesimae, qua proponitur Genesis. 4) Schurojo Medaborne i. e. principium praesidium s. gubernatorum, hebdomade paschatis, qua legi coeperat liber Iosuae etc.

ne Sabbato quidem et Dominicis exceptis. 2. Apostolorum per totidem hebdomadas a feria 2 post Pentecosten usque ad 1 Aestatis in qua festum XII apostolorum celebrant. 3. Assumptionis Mariae a Kalendis Augusti ad 15 eiusdem mensis. 4. Eliae seu Crucis per VII hebdomadas a Dominica 1 Eliae usque ad feriam 6 quartae hebdomadae crucis seu Eliae septimae. 5. Nativitatis Christi s. Annunciationis a Dominica 1 Annunciationis usque ad diem 25 Dec. 6. Niniviticum s. Rogationis per tres dies a feria 2 tertiae ante Quadragesimam hebdomadae usque ad Matutinum seriae 5 eiusdem hebdomadae. 7. Virginum tribus post festum Epiphaniae diebus. At hodie ex his ieiunia non omnia observantur a laicis, monasticae disciplinae transmissa. Reliquum est ut animum advertas in Ferias sextas, Nestorianis per totum annum Sanctorum memoriis insignes. Ne desit exemplum, Fer. 6 post Nativitatem Domini celebrant Beatam Virginem, Fer. 6 post Dom. 1 Epiph. recolit S. Ioannem Baptistam, Fer. 6 post Dom. 2 Epiph. SS. Petrum et Paulum, Fer. 6 post Dom. 3 post Epiph. Quatuor Evangelistas, Fer. 6 post Dom. 4 post Epiph. S. Stephanum, Fer. 6 post Dom. 5 post Epiph. Graecos Doctores Diodorum, Theodorum, Nestorium, Fer. 6 post 6 post Epiph. Doctores Syros (Ephraem, Narses, Abraham, Iulianus, Ioannes, Michael, Hiob, Isaïas, Barsuma), Fer. 7 post 7 Epiph. Catholicum Chaldaeorum s. Mar. Aba, Fer. 8 post 8 Epiph. Quadraginta Martyres, Fer. 9 post 9 Epiph. memoriam Defunctorum etc.¹⁾

Calendarium Aethiopicum primus publicum fecit Ludolphus. inventus rerum Aethiopicarum scriptor ad Hist. Aethiop. Comm. p. 389—427. Nuper Harris, qui ex Synaxariis asservatis in urbe Ankober ad Ludolphi fastos adiecit nonnulla haud gravioris momenti.²⁾ Praeterea consulas Combes et Tamisier Voy. en Abyss. IV. p. 159 sqq. et diaria Krapfii et Isenbergii, qui nuper Aethiopicibus Protestantium doctrinam persuadere enitebantur. Sane vero multum affinitatis habent Aethiopes cum Graecis. Religiose colunt Sabbatum (quo arum non arant, alia vero opera faciunt) et Dominicam, quam Sabbatum maius

---

1) Assemani Bibl. Orient. III. Ps. II. p. 380 sq.: Nuperrime prodiit optimus et luculentissimus liber: *The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842—1844 and of late visit to those countries in 1850; also Researches into the present condition of the Syrian Jacobites, Popal Syrians and Chaldeans and an Inquiry into the religion tenets of Yezedees.* By the Rever. George Percy Badger one of the Honourable East India Company's Chaplain in the Diocese of Bombay. London 1852. Volumina duo. Et hoc opus Nealii nostri doctrina adnotationibus illustravit.

2) Dolendum est Harrisium aliosque, qui nuper Habassiam peragraverunt, magis levi et imperita cavillatione res sacras perstringere, quam docte et sobrie eandem perscrutari.

appellant. Simili ratione cum Graecis ferias quartas et sextas et quatuor anni Quadragesimas observant: quadragesimam proprie sic dictam, ieiunium Hodad s. Kabala: ieiunium Apostolorum, ieiunium ante *κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, ieiunium ante Nativitatem Domini s. Isoma. Accedit mense Iulio ieiunium Ninivitarum, in memoriam Ionae prophetae in ventre balaenae triduo commorati per tres dies¹⁾ servandum. Quod ad dies festos, multa faciunt singulariter. Quovis mense, duodecies per annum commemorant Nativitatem Domini, Beatam Virginem Matrem, Michaellem Archangelum et ea quae nota est iudaizante pietate Abraham, Isaac et Iacob Patriarchas. Annos quaternos a quatuor Evangelistis denominare solent, ea ratione ut S. Ioanni adsignetur annus intercalaris. Conf. Neale l. c. p. 805 sq.: „The intense nationality of the Senkesar (Synaxaria) deserves notice. Emperors, ascetics, Martyrs of Ethiopia, are again and again repeated; while almost every Jacobite Patriarch of Alexandria is reckoned among the Saints. It is curious to observe that not one Metran of Ethiopia is commemorated as such. But above other Saints, there are nine, who may properly be called national. They are: Pantaleon, Michael the Old, Anba Likanus, Guebra Mankas Kedoos, Anba Garima, Atzha, Ace, Adeimata, Alef. — The barbaric or improbable nature of some of the legends will not escape notice. Thus Naakweto-Laah, Emperor of Ethiopia, is celebrated for never having died; Eusebius, for being by the Archangel Suriel taken to heaven, where he remained seven years; Aaron, from making, in sickness, roasted pigeons fly into his mouth; Batazun, who by his repeated fasts made himself as light as air; John, who extracted a serpent from the womb of a princess. So, on June 25, Pilate is commemorated with his wife Procla. The Greeks reckon the latter among the Saints; but that Pilate should so be honoured, simply because he declared our LORD to be a “just Person”, and washed his hands in token of that belief, is monstrous.“

Extrema pars et conclusio muneris et negotii, quod in hoc capite persolvendum erat, est Calendarium Ecclesiae Graecae Orthodoxae, nunc lectorum oculis subiiciendum. Apposita sunt propria

---

1) Rigidissima est Aethiopum et Coptorum in hac parte observantia. Totis illis ieiuniis non carne solum sed ovis et lacticiniis interdictum est: immo per totam Quadragesimam nec piscibus vesci solitum. Tempore ieiunii B. M. V. peculiaris omnium devotio tam singularis est, ut et oleo et cibis alias licitis abstinentes, solo fere pane et aqua victitent. Harris II. p. 260: „Das vorösterliche Fasten, welches von jedem über dreizehn Jahre alten Christenmenschen in Schoa gehalten werden muss, ging jetzt zu Ende. Drei ganze Tage hatten die Priester keinen Bissen Brod gegessen, keinen Tropfen Wasser getrunken, sondern in den Kirchen unaufhörlich Tag und Nacht singend und betend bis zum Oster-Vorabend sich verweilt.“

festa Russiae (R)¹⁾ ac Georgiae (G)²⁾ nec non Sancti Aethiopum (A).³⁾ Praeterea Coptitarum (Copt.) et Armenorum (Arm.) ratio habita est, ut appareat Coptorum et Habessinorum in nonnullis sollemnitatibus diversitas et praecipuorum Sanctorum Armeniae catalogus. Sed fatendum est, difficilem aditum putuisse ad fastos Armenos, qui nobis non satisfecerit.

CALENDARIUM.

PRAEMONENDA.

1. *Apostolorum nomen non solum pertinet ad duodecim sed ad septuaginta quoque discipulos et apostolorum comites.* 2. *ἱσαπόστολοι, Episcopi ab Apostolis consecrati, Christianae doctrinae apud exteris nationes praecones, Reges et Principes ad Christum conversi, Maria Magdalena, Thecla.* 3. *μεγαλομάρτυρες, martyres et ab ecclesia maximi habentur et proprio afficiuntur honore.* 4. *ἱερομάρτυρες, Martyres Pontifices et Presbyteri.* 5. *ἄσιομάρτυρες, Martyres Monachi.* 6. *ὄσιοι πατέρες καὶ μητέρες designat Doctores ecclesiae et Ascetas celebratissimos et ex horum numero maxime insignes Θεοφόροι.* 7. *Θαυματουργοί, Sancti miraculorum gloria prae ceteris insignes.* 8. *ὁμολογηταί qui Christum inter maximos labores et tormenta confessi sunt.*

1) Strahl Russ. Kirchengesch. p. 702: „Die russische Kirche verehrt als Heilige alle jene, welche die orientalische Kirche in ihre Menologien aufgenommen hat, aber seit dem zehnten Jahrhundert vermehrt sie solche noch mit vielen anderen, deren Namen wir theils in den Kalendern von Klein- und Gross-Russland, in den Prologen und Legendensammlungen, theils bloss in beiden letzteren, theils aber auch nur in den Kalendern von Klein-Russland und im Patericon der Kiewschen Höhlenklöster finden. Dieser Unterschied rührt aus der Zeit her, als die südliche Metropolis sich von der nördlichen im fünfzehnten Jahrhunderte trennte. Viele werden aber auch noch von einzelnen russischen Kirchen als Heilige verehrt, deren Namen wir in keinem Kalender finden, deren Gedächtnissfeier aber da abgehalten wird, wo ihre Ueberreste ruhen. — Die Zahl der vorzüglichsten russischen Heiligen beträgt bis zum 17. Jahrhundert 139, von denen 3 im 9., 5 im 10., 23 im 11., 24 im 12., 20 im 13., 14 im 14., 31 im 15. und 19 im 16. Jahrhunderte lebten.“

2) Nonnulli Sancti Georgiae non celebrantur statis diebus. Shio ab Mgvine fer. 5 ante Quadragesimam, Monachi S. David fer. 5 post Domin. Resurrectionis, Dodo fer. 4, David ab Carecdja fer. 5 septimae hebdomadae post Pascha.

3) Secuti sumus Ludolfum haud paulo adiuti docti viri diligentia qui Harrisium fecit germanicum. (Stuttgart 1846. Voll. 2.) Calendarium Vol. 2 in appendice p. 66—119. Exscripsimus tantum dies festivos prae ceteris insignes et memorabiles.

I A N U A R I U S.

1. Circumcisio Domini. Basilius Archiep. Caesareae Capp.
A. 6 Ian. Circumcisio. Basilius. Noah.
2. Sylvester Papa Romae (οὗτος ἐβάπτισε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον) Προσόρτια τῶν Θεοφανείων.
A. 7 Ian. Ephraem Syrus.
3. Malachias Propheta. Gordias Mart. circa 320. Προσόρτια τῶν Θεοφανείων.
A. 8 Ian. Malachias. Benjamin, Patr. Alex. 38 † 660.
4. Septuaginta Discipuli Domini (Ἡ Σύναξις τῶν ἁγίων ἑβδομήκοντα ἀποστόλων, ὧν τὰ ὀνόματα συνέγραψεν ὁ ἅγιος Λωρόθεος). Theoctistes ὁ ἐν τῷ Κοινοῦμῳ Σικελίας ἡγούμενος Προσόρτια τῶν Θεοφανείων.
5. Theopemptus et Theonas Martyres c. 290. Syncletica. Προσόρτια τῶν Θεοφανείων. Ieiunium.
6. Theophania Domini.
Arm. Nativitas, Baptismus, Epiphania Domini. **A.** 11 Ian. Baptismus Christi (Harris l. c. p. 85: — „wie es auch die Kopten den Tag der heiligen Eintauchung nennen, auch das Badefest, indem sie sich in Wasser taufend baden, was die Abyssynier ebenfalls mit grosser Lustbarkeit verrichten“ cf. p. 238).
7. Σύναξις τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου, προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Pertinet proxime ad festum praecedens „διὰ ταῦτα τιμῶσα τὴν βαπτιστὴν ἢ ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐπιτελεῖ κατὰ καιρὸν ἑορτὴν καὶ ὀνομάζει αὐτὴν σύναξιν· διότι συναγεται ὁ λαὸς ἐν αὐτῇ δοξολόγων τὸν Θεὸν καὶ τὸν αὐτοῦ πρόδρομον.“
A. 12 Ian. Nuptiae Canis celebratae. Michael Arch.
8. Dominica ὅσια μήτηρ. Ὅσιοι πατέρες. Georgius Chozebita et Aemilianus ὁμολογητῆς c. 820.
G. Abo. A. Septem Dormientes.
9. Polyeuctus Mart. c. 255.
R. Philippus Patr. Moscoviensis 1568.
10. Gregorius Nyssenus. Domitianus Episcopus Melitenus c. 570. Marcianus Presbyter c. 445.
11. Theodosius Coenobiarcha, ὅσιος πατήρ c. 485.
A. 16 Ian. Iohannes Patriarcha Alexandrinus 34 † 577.
12. Tatiana Diaconissa Martyr. c. 218.
R. Sabbas, Serbiae Metropolitae. Cf. Acta Sancti. 14 Ian.
13. Hermylus et Stratonicus MM.
Arm. Circumcisio et Nomen Domini. **Copt.** Martha et Maria sorores Lazari.
14. Τῶν ὁσίων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν Σινῶ καὶ Παρθοῦ ἀναηρεθέντων c. 296. Ἀπόδοσις τῶν Θεοφανείων.
G. Nino, Regina, quae Georgiam fecit christianam 318. Klaproth Reise in den Kaukasus II. 156 sqq. **Arm.** Nativitas Ioannis Praecursoris Domini.

15. Paulus Eremita primus. Ioannes Calybita, *δισιοι πατέρες*
 „δὲ Ἰωάννης γέγονεν ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἀκοιμητῶν ἐπὶ τῆς Βα-
 σιλείας Ἀέοντος τοῦ μεγάλου, κατὰ τὸ 460. ἔτος· εἶτα ἐν ἄλλῳ
 σχήματι ἄγνωστος τοῖς γονεῦσιν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐν μικρᾷ κα-
 λύβῃ ὑπὸ τῶν οἰκείων δούλων ἐμπαιζόμενος ἐσώθη.“
Arm. Petrus et Blasius, Episcopi Sebasteni, Martyres.
16. Vincula Petri, *προσκύνησις τῆς τιμίας ἀλύσεως τοῦ ἁγίου ἁπ.*
Πέτρου.
A. 21 Ian. Planctus mortis Mariae. Differentiam faciunt inter κοίμησιν et
 μεταστάσιν: illam hoc die celebrant eiusque animam a choro angelorum sol-
 lemniter in coelum sublatam et corpus ab apostolis in Gethsemane sepul-
 tum: die vero 18 Augusti in coelum asportatum atque ibi animae redditum fuisse
 tradunt.
17. Antonius Eremita, *δισιοι καὶ Θεοφόρος πατήρ.*
Arm. Antonius Eremita.
18. Athanasius Magnus et Cyrillus Alex. Episc. c. 415.
A. 23 Ian. Theodosius Imperat.
19. Macarius Aegyptius *δισιοι πατήρ* c. 373. Arsenius Archiep.
 Corcyrae.
G. Antonius Martcopensis. **Arm.** Theodosius Rex et Septem Dormi-
 tores.
20. Euthymius Magnus *δισιοι καὶ Θεοφόρος* † 465.
21. Maximus *δισιοι πατήρ καὶ ὁμολογητής* c. 673. Neophytus Mar-
 tyr 290. Eugenius, Candidus, Valerianus, Acylas Marty-
 res 292.
Arm. Cyrillus (Cyrus) et Iulitta mater eius, Martyres.
22. Timotheus Apostolus Episc. Ephesi 60. Anastasius Persa
δισιομάρτυρ 619.
Arm. Bagan et Eugenia Virgines. **A.** 27 Ian. Henoch.
23. Clemens Ancyranus *ἱερομάρτυρ* et Agathangelus M. 296.
A. 28 Ian. Abraham, Isaac, Iacob. Hi Patriarchae hoc die singulis mensibus
 reperiuntur, apud Coptitas tantum semel die 18 Augusti.
24. Xene, *δισιοι μήτηρ.*
Arm. Tryphon et Onyphrius Eremita. **A.** 29 Ian. Nativitas Domini.
25. Gregorius Nazianzenus.
A. 30 Ian. Minas Patr. Alex. 47 † 776.
26. Xenophon *δισιοι πατήρ, καὶ ἡ συνοδία αὐτοῦ* c. 520.
G. David Rex Georgiae † 1130. Klapproth p. 176. **Arm.** Athanasius et
 Cyrillus Episcopi. **Copt.** Iudas Apostolus.
27. Ἡ Ἀνακομιδὴ τοῦ Λειψάνου τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν
 Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, ἥτις συνέβη ἐν ἔτει 435, ἐπὶ
 τῆς Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ Βασιλείας.

28. Ephraem Syrus, *ὄσιος πατήρ*.
R. Ephraem Pecherskiensis. 1) Ephraem Novigrodensis **M. Copt.** Translatio corporis Ephraem Syri.
29. Translatio (*ἀνακομιδή*) S. Ignatii Antiocheni.
R. Laurentius Ep. Turoviensis. Strahl Russ. Kirchengesch. p. 195. **A.** 4 Febr. Ieiunium Christi in deserto.
30. Hippolytus Romanus *ἱερομάρτυρ* 269. Basilius, Gregorius, Iohannes Chrysostomus „*Συνέστη ἡ τούτων ἑορτὴ ἐπὶ τῆς Βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, περὶ τὰ 1100. ἔτη, διὰ ὀκτασίας Ἰωάννου Εὐχαΐτων δημοφώνους εἶναι τῇ γνάμῃ καὶ διδασκαλίᾳ τοῦς τρεῖς, ὥστε παύειν τὴν στάσιν τῶν πιστῶν.*“
A. 5 Febr. Agrippinus Patr. Alex. Hippolytus. 10 † 179.
31. Cyrus et Iohannes **MM.**, *θαυματουργοί, ἀνάργυροι* 292. 2)
R. Nicetas Episc. Novogrodi † 1107 canonizatus 1558. **A.** 6 Febr. Revelatio corporis S. Hippolyti „das Auftauchen des Körpers des Hippolytus aus dem Meere.“

F E B R U A R I U S.

1. Tryphon **M.** 256. *Προσόρτια τῆς ὑπαπαντῆς*.
A. 7 Febr. Theodorus Patr. Alex. † 742.
2. Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν **Ι. Χ.**
Armen. Sergius Paulus a Paulo conversus. **A.** 8 Febr. Baatha Krösthos ba betha makdas i. e. Inductio s. Praesentatio Christi in templo sive Purificatio Mariae, Festum 40 dierum. Simeon et Anna.
3. Simeon „*δίκαιος καὶ θεοδόχος.*“
4. Isidorus Pelusiota *ὄσιος πατήρ* c. 415.
Armen. Attovmianoff Miles. **A.** 10 Febr. Iacobus Apostolus. Esra, bibliorum restaurator. Nam, ut aiunt Aethiopes, libros sacros V. T. in captivitate Babylonica omnino deperditos, reparavit et inspirante spiritu sancto rursus e memoria, quasi de novo descripsit.
5. Agatha **Mart.** 256.
Armen. Soukiasianoff Miles.

1) Pecherski est celebratissimum monasterium catacubarum (Höhlenkloster) prope Kiev, Hilarion c. 1010. (Cf. ad 10 Iul.) Saepenumero Russi Sanctos suos inungunt Sanctis universalis ecclesiae, qui cognomines sunt.

2) Neale p. 763: „*Ανάργυρος*, Unmercenary. This is given to physicians. SS. Cosmas and Damian are principally so called: but also, in the office of the prothesis, as given by Goar, and in the earlier editions, though not as said now, Cyrus and John, Pantaleon and Hermolaus, Sampson and Diomedes, Thallalaus and Tryphon: and there are others. A book was published at Vienna, in 1660, called syntagma Historicum de Anagyris, which I have never been able to see.“ Vocantur Sancti *ἀνάργυροι* vel si erant medici qui gratis pauperibus mederi solebant, vel si sint *ιατροὶ* spirituales, quorum gratuitum auxilium fideles saepenumero experti sunt (Nothhelfer). Menseum 31 Ian.: *ποταμιολοτρόπως Κύρος καὶ Ἰωάννης πᾶσιν ἀνεδέχθησαν ἰατροὶ παμφραεῖς· ὄθεν καὶ προσβεβούσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.*

6. Bucolus Episc. Smyrnae, ab Ioanne Apostolo consecratus, ὄσιος πατήρ.
A. 12 Febr. Michael Archangelus.
7. Parthenius Episc. Lampsacen. 318. Lucas „τοῦ ἐν τῷ Στορίῳ τῆς Ἑλλάδος.“
Arma. Oskianoff P. **A.** Timotheus Patr. Alexandr. 32 † 537.
8. Theodorus μεγαλομάρτυρ 320. Zacharias Propheta.
A. 14 Febr. Cyrillus Patr. Alexandr. 24 † 444.
9. Nicephorus M. 260. Ἀπόδοσις τῆς ὑπαπαντῆς.
Arma. Isaak Armenorum Patriarcha.
10. Charalampes M. 198.
R. Prochorus Pecherskiensis c. 1100. **A.** 16 Febr. Maria Beata Virgo. Elisabeth mater Baptistae.
11. Blasius ἱερομάρτυρ 320.
Arma. Vartan Miles et Socii et 1036 Martyres.
12. Meletius Archiep. Antiochen. † 375.
R. Alexis Metropol. Moscov. † 1378 canonizatus 1430. Strahl p. 361. **Arma.** Livarsky Episc. **Copt.** Iacobus Apostolus.
13. Martinianus ὄσιος πατήρ 415.
A. 19 Febr. Petrus Patr. Alexandr. 21 † 380.
14. Auxentius ὄσιος πατήρ 440.
R. Translatio S. Michaelis Principis Mart. Tschernigov. † 1245. **Arma.** Purificatio.
15. Onesimus Apostolus, Pauli discipulus.
A. 21 Febr. Maria Beata Virgo. Gabriel Patr. Alex. 57 † 926. Onesimus.
16. Pamphilus Martyr 292.
Arma. Concilium Constantinop.
17. Theodorus Tyro μεγαλομάρτυρ 297.
18. Leo Magnus Papa Rom.
19. Archippus Apost. „ἐλιθοβολήθη 69 ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν.“
A. 25 Febr. Lucia Virgo.
20. Leo Episc. Cataniae „Οὗτος ἔζη πλησίον τοῦ ὄρους Αἰτνης, ἐξ οὗ μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐξέρχεται πῦρ. Ὁ αὐτὸς κατέκασε τὸν Ἡλιόδωρον Μάγον ἐν ἔτει 886. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.“
21. Timotheus ὁ ἐν συμβόλοις ὄσιος πατήρ, Eusthatius Ant. 368.
A. 27 Febr. Hoseas Proph.
22. Ἡ εὐρεσις τῶν τιμίων Λειψάνων τῶν Ἁγίων Μαρτύρων τῶν ἐν τοῖς Εὐγενίου, ἧτις συνέβη ἐν ἔτει 395. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Ἀρκαδίου.
A. 28 Febr. Abraham, Isaac, Iacob.
23. Polycarpus Smyrn. ἱερομάρτυρ „143 ἐπὶ τῆς Ἀντωνίου βασιλείας.“ (!)
Arma. Theodorus. **A.** 29 Febr. Nativitas Christi.

24. Inventio capitis S. Ioannis Baptistae „Πρώτον εὑρέθη ὑπὸ δύο Μοναχῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἡρώδου· δεύτερον δὲ, μετὰ πολλοὺς χρόνους ἐπὶ τῆς Μαρκιανοῦ Βασιλείας ἐν ἔτει 431.“
25. Tarasius Archiep. Const. 806.
26. Porphyrius Archiep. Gazae ὄσιος πατὴρ καὶ ὁμολογητὴς 451.
27. Procopius Decapolita.
Α. 3 Mart. Cosmas Patr. Alexandr. 44 † 730.
28. Basilius ὄσιος πατὴρ καὶ ὁμολογητὴς „Συνασκητοῦ τοῦ Ἁγίου Προκοπίου, οἵτινες ἦσαν ἐν ἔτει 740. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Λέοντος τοῦ Εἰκονομάχου.“
29. Cassianus Romanus 431.

M A R T I U S.

1. Eudocia ὄσιομάρτυρ „Ἄττη εἰδωλολάτρεις οὖσα, πόρνη ἦν, καὶ βαπτισθεῖσα παρὰ Θεοδοῦτου Ἐπισκόπου ἐν ἔτει 101. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Τραϊανοῦ, ἤθλησεν ὑπὸ ἡγεμόνος Διογένους ἐν ἔτει 160.“
Α. 5 Mart. Gabra Mantis Kodus i. e. Famulus Spiritus Sancti, Sanctus Aethiopiae, qui quingentos dseomones precibus fugasse dicitur Harris I. 393.
2. Theodotus ἱερομάρτυρ Episc. Cyren. 320.
Αἰμα. Cyrillus et Anna mater. Α. 6 Mart. Theodosius Imperat.
3. Eutropius et Socii, Cleonicus, Basilissa Martyres 296.
4. Gerasimus ὄσιος πατὴρ, ὁ ἐν Ἰορδάνῃ tempore Constantini Pogonati.
Β. Daniel Magnus Princeps Moskov. † 1300 canoniz. 1652. Wenceslaus Dux Bohemiae. 1) Basilius Princ. Rostoff. Α. 8 Mart. Matthias Apost. Iulianus Patr. Alex. 11 † 189 Septem Dormientes.
5. Conon Mart. 256.
Β. Theodorus Princeps Smolensk. † 1299 et filii eius, David ac Constantinus Daniel, Moscoviae Princeps † 1303 canonizatus 1652. Strahl p. 274.
6. Quadraginta duo Martyres, Ammorii a Saracenis trucidati 840.
Α. 10 Mart. Inventio Crucis.
7. Martyres Chersonitici 296 ἱερομάρτυρες, Episcopi Basilius, Ephraim, Capito, Eugenius, Aetherius.
8. Theophylactus Episc. Nicomediae ὄσιος πατὴρ καὶ ὁμολογητὴς 832.
Α. 12 Mart. Michael Arch. Demetrius Patr. Alex. 12 † 231. Ioseph, Iacobi filius.
9. Quadraginta Martyres Sebasteni 320.
Αἰμα. Ioannes Patr. Hierosolymit. Ioannes Otnetsky. Α. 13. Mart. Theodorus Patr. Alex.

1) Ecclesia Vratislaviensis celebrat Translationem S. Wenceslai die 5 Martii, Boemia die 4 Martii.

10. **Quadratus cum Sociis.**
11. **Sophronius Patriarcha Hierosol.**
12. **Theophanes Sigrianensis, ὄσιος πατήρ καὶ ὁμολογητῆς** imaginum defensor tempore Leonis Armeni.
A. 16 Mart. Michael Patr. Alex. 46 † 767.
13. **Translatio Nicephori Patr. Constantinopol. qui aequalis erat Leoni Armeno.**
A. 17 Mart. Lazarus. Aba Garima, unus ex novem Sanctis fidei propagatoribus, qui c. 450 Roma missi sunt ad convertendos Aethiopes. At vero Roma significat Aegyptum Graecorum (Neo-Romanorum imperio subiectam).
14. **Benedictus Nursiensis ὄσιος πατήρ.** Alexander Mart. ὁ ἐν Πύδνῃ.
M. Theognostus Metrop. Kioviensis † 1353. Apparitio Imaginis Beatae Virginis in urbe Kostrovia anno 1239 die 15 Augusti.
15. **Agapius Mart. cum sex Sociis. Gazae, aevo Diocletiani.**
16. **Sabinus et Papas MM. Aegyptii sub Diocletiano.**
M. Serapion Archiep. Novogrodi † 1516. **Arma.** Quadraginta Martyres Sebasteni. **A.** 20 Mart. Michael Patr. Alex. 56 † 896.
17. **Alexius „ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ“** quem colit ecclesia Romana die 17 Iulii.
A. 21 Mart. Maria Beata Virgo.
18. **Cyrillus Archiep. Hierosolymor.**
A. 22 Mart. Ingressus Christi in Hierusalem.¹⁾ Cyrillus Hierosol.
19. **Chrysanthus et Doria MM. tempore Numeriani. In Romana Calend. 25 Oct.**
A. 23 Mart. Daniel Propheta.
20. **Monachi Martyres in monasterio S. Sabbae ὄσιοι πατέρες.**
A. 24 Mart. Macarius Patr. Alex. 59 † 958.
21. **Iacobus Episc. ὄσιος πατήρ καὶ ὁμολογητῆς.** Iconoclastarum adversarius.
22. **Basilus Presbyter Ancyranus ἱερομάρτυρ** tempore Iuliani.
23. **Nicon ὀσιομάρτυρ** cum ducentis discipulis Martyribus.
M. Nicon Pecherskiensis † 1156. **Arma.** Gregorius Illuminator in vincula coniectus (G. Episcopus maioris Armeniae a S. Leontio Caesareo Cappadociae Episcopo consecratus et Tiridati regi auctor ad sacra christiana amplectenda. Multa passus sub Diocletiano tandem in pace quievit). **A.** 27 Mart. Passio Christi.
24. **Zacharias. ὄσιος πατήρ. Προσόρτια τοῦ εὐαγγελισμοῦ.**
A. 28 Mart. Abraham, Isaac, Iacob. Constantinus et Helena.
25. **Annunciatio Domini.²⁾**
Copt. Annuntiatio Gabrielis Archangeli Dominae facta. **A.** 29 Mart. Conceptio Christi. Festum Resurrectionis.

1) Festa mobilia in Calendario Ludolfi pro lubita interserta, ne plane omitterentur.

2) Typic. Const. Ἡ γὰρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, πρὸ ἐνὸς αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, παρὰ Πατριαρχῶν ἀρχαίων καὶ Ἀρχιερέων ὡς παρελάβομεν, κατι-

26. *Σύναξις τοῦ ἀρχιστρατηγοῦ Γαβριήλ.*
Α. 30 Mart. Gabriel Arch.
27. *Matrona Thessalonicae, ἁγία μήτηρ tempore Leonis Armeni.*
Α. 1 Apr. Aaron, summus sacerdos.
28. *Stephanus θαυματουργός. Hilarion ὁ νεός.*
29. *Marcus Episc. Arethusaе, ὄσιος πατήρ. Cyrillus Diaconus cum sociis, Martyres aevo Iuliani.*
Α. 3 Apr. Michael Patr. Alex. 71 † 1147.
30. *Ioannes ὄσιος πατήρ „ὁ συγγραφεὺς τῆς Κλίμακος“ 570.*
31. *Hypatius Episc. Gangrensis, θαυματουργός.*
Β. Ionas Metropol. Moscov. † 1461 canoniz. 1512. Apparitio Imaginis Beatae Virginis in Ibero monasterio. **Α.** 5 Apr. Ezechiel Proph.

A P R I L I S.

1. *Maria Aegyptiaca, ὁσία μήτηρ, „ἥτις ἔζησε πρότερον ἐν πορνείᾳ χρόνους 17. ἔπειτα χρόνους 47. ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, τελευτήσασα ἐν ἔτει 520. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου.“*
Β. Euthymius Susdalensis † 1404 canonizatus 1507. Abraham ab Bulgaris ob Christi fidem occisus 1229. Strahl p. 218. **Α.** 6 Apr. Adam et Eva, Ingressus Christi per fores clausas. (Harris: Noah.)
2. *Titus θαυματουργός, imaginum patronus, ὄσιος πατήρ.*
Α. 7 Apr. Ioachim, avas Christi.
3. *Nicetas ὄσιος πατήρ. Abbas monasterii Μηδίκιον, item inconstastarum adversarius.*
4. *Iosephus Hymnographus. Georgius ὁ ἐν τῷ Μαλαίῳ, ὄσιοι πατέρες.*
Α. 9 Apr. Sanitius, Patr. Alex. 55 † 870.

δοῦσα τὴν διαφωνίαν καὶ σύγχυσιν, τὴν συμβαλόνσαν ἀνὰ πάσας τὰς ἐν ταῖς πόλεσιν Ἐκκλησίας μέριμναν καὶ περὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ Πανηγυρικωτάτης Ἑορτῆς ἀνελάβετο· καὶ δὴ πρὸς παῦσιν τῆς δοκούσης ἀνωμαλίας, μάλιστα ἐν ταῖς τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ ἀκοαῖς τοῦ μὴ κατὰ βᾶθος τὰ τοῦ πνεύματος ἐννοούντος, διετάξατο τὴν τῆς Ἑορτῆς μετὰθεσιν, ἐὰν τύχη ἐν ταῖς δυσὶν ἡμέραις ταῖς πενθήμεροις ταύταις, εἰς τὴν Κυριώνυμον ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ἵνα τὰ χαρμόσυνα τοῖς χαρμολύτοις συνάδωνται καὶ συμμελωδῶνται, οἰκονομικῶς ἀποκλίνουσα τὴν ἀνάμειξιν τῶν φαιδρῶν μετὰ τῶν πενθήμερων, καὶ Ἵνα μὴ ἀσυμφωνία διεκτυταί μεταξὺ τοῦ, Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου, μετὰ τοῦ, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια καὶ τοῦ Λακρυδόου θρήνου ἐπὶ σὲ ἢ Ἀγνή, μετὰ τοῦ, Ὁ Γαβριήλ κομίζει τὴ κόρη τὰ Εὐαγγέλια· ταῦτα δ', ὡς εἴρηται, μόνον διὰ τὰς ἐν πόλεσι καὶ κώμαις Ἐκκλησίας· τῶν Μοναστηριακῶν Τυπικῶν ἀμεταβλήτων, ἀνεπάφων, καὶ ἀμεικτικῶν διαμενόντων, διὰ τε πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους Πατέρας σέβας, καὶ διὰ τὸ διάφορον τοῦ μοναδικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ὑψηλοτέρας διαγωγῆς.

Γνωμὴ τῶν Παναγιωτάτων καὶ Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν, τοῦ τε ἀπὸ Συναίου Κυρίου Κ. Κωνσταντίου Α. τοῦ Βυζ. καὶ τοῦ ἀπὸ Σεβέρων Κυρίου Κ. Γρηγορίου τοῦ 5'.

5. **Theodulus et Agathopus MM.**
A. 10 Apr. Gabriel Patr. Alex. 70 † 1145.
6. **Eutychius Patr. Constant. 551—582.**
7. **Georgius Episc. Melitenus. ὄσιος πατήρ.**
R. Daniel Porealaviensis † 1540. **A.** 12 Apr. Michael Arch.
8. **Herodion, Agabus, Rufus, Asyncritus, Phlegon, Hermes — ex numero septuaginta discipulorum.**
R. Nicon s. Niphon Episc. Novogradensis † 1156 Strahl Russ. Kirchengesch. p. 147.
9. **Eupsychius Mart. Caesareae tempore Iuliani.**
A. 14 Apr. Maximus Patr. Alex. 15 † 282.
10. **Terentius Pompeius Martyr cum Sociis sub Decio.**
A. 15 Apr. Ioannes Bapt.
11. **Antipas Episc. Pergamenus ἱερομάρτυς, qui commemoratur in Apocalypsi.**
12. **Basilius Episc. Pariensis, Iconoclastis inimicus, ὄσιος πατήρ καὶ ὁμολογητής.**
A. 17 Apr. Iacobus Apostolus.
13. **Artemon, ἱερομάρτυς.**
Arm. Decollatio S. Ioannis Baptistae. **A.** 18 Apr. Basila Rakab i. e. Μεσηπεντικαστή, Synodo Episcoporum annuae destinata.
14. **Martinus Papa Romanus, ὁμολογητής.**
15. **Aristarchus, Pudens, Trophimus Apostoli.**
G. Cychius et Socii Mart.
16. **Agape, Irene, Chionia: Martyres.**
A. 21 Apr. Maria Beata Virgo.
17. **Simeon Persa. Episc. Ctesiphont. ὄσιος πατήρ Mart. Acacius Episc. Meliten.**
R. Zosimus Abbas monasterii Solovetzkij † 1478. **A.** Alexander Patr. Alex. 19, ex Aethiopum traditione Concilii Nicaeni praeses † 326.
18. **Ioannes, Gregorii Decapolitae Discipulus 860, ὄσιος πατήρ. Ioannes „τοῦ Νέου Μάρτυρος τοῦ ἐξ Ἰοαννίνων“.**
19. **Ioannes Palaeolaurita, ὄσιος πατήρ.**
A. 24 Apr. Sanitius Patr. Alex. cf. 9 Apr.
20. **Theodorus Trichinas, ὄσιος πατήρ.**
Copt. Pueri Ephesini, i. e. Septem Dormitores.
21. **Ianuarus ἱερομάρτυς et Socii Martyres. Diodorus Pergaeus, ἱερομάρτυς.**
22. **Theodorus Syceota. Episcop. Anastasiopolitanus † 613, ὄσιος πατήρ.**
23. **Georgius „μεγαλομάρτυρ καὶ τροπαιοφόρος“ 296. Alexandra Martyr, Diocletiani coniux.**
A. 28 Apr. Abraham, Isaac, Iacob.

24. Sabbes Stratelatus Martyr 278. Elisabeth *Θαυματουργός*.
A. 29 Apr. Nativitas Christi.
25. Marcus Evangelista.
26. Basilius Episc. Amasenus Mart. tempore Licinii.
R. Stephanus, Permae Apostolus. Strahl p. 428. **A.** 1 Mai. Nativitas Beatae Virginis. Aethiopes cum Coptitis diem Nativitatis Beatissimae Virginis Calendas Maji esse firmiter sibi persuasum habeant. Sic enim notatum in Calendariis eorum reperitur. Ne tamen traditionem ecclesiae Graecae et Latinae negligenter, etiam 10 Sept. secundum computum suum eam commemoraverunt.
27. Simeon Episc. Hierosolym. crucifixus 109, *ἱερομάρτυς*.
A. 2 Mai. Iobus.
28. Iason et Sosipater Apostoli. Dadas, Maximus, Quintilianus Martyres.
R. Cyrillus Ep. Turoviensis. Strahl p. 180.
29. Martyres Cyziceni. Memnon *Θαυματουργός*.
A. 4 Mai. Iohannes Patr. Alex. 40.
30. Iacobus Apostolus, frater Ioannis.
R. Inventio Reliquiarum Basilii Amaseni et Nicetae Novogrodensis († 1107 can. 1558). **A.** 5 Mai. Ieremias Proph.

M A I U S.

1. Ieremias Propheta.
2. Translatio S. Athanasii 362. Lat. celebrant eadem die Natalem S. Athanasii, item Aethiopes.
R. Translatio et Canonizatio Principum Russiae Boris et Glieb. († 1015) facta. 1072. Primum est apud Russos Canonizationis exemplum. Strahl Russ. Kirchengesch. p. 103. Secunda vice Sanctorum corpora elevata sunt 2 Mai. 1115. **A.** 7 Mai. Athanasius.
3. Timotheus et Maura Martyres 280.
R. Festivitas Imaginis Beatae Virginis in ecclesia Kievo-Pecherskiana 1085. **A.** 8 Mai. Ascensio Christi.
4. Pelagia 288, *δσιομάρτυς*.
A. 9 Mai. Inventio Crucis (Öleni rokabath Maskal). Hac die rex Schoese illustrat exercitum Harris I. p. 332 sq.
5. Irene Martyr 315.
A. 10 Mai. Ioannes Patr. Alex. † 685.
6. Iobus, *ὁ δίκαιος καὶ πολυάθλος*. Troparium: Τὸν πλοῦτον θεωρήσας τῶν ἀρετῶν τοῦ Ἰῶβ, συλῆσαι ἐμηχανᾶτο ὁ τῶν δικαίων ἐχθρός· καὶ διαρρήξας τὸν πύργον τοῦ σώματος, τὸν θησαυρὸν οὐκ ἐσύλησε τὸν τοῦ πνεύματος· εὗρε γὰρ ὠπλισμένην τὴν τοῦ ἀμέμπτου ψυχῆν, ἐμὲ δὲ καὶ γυμνώσας ἤχμαλώτευσε. προσφάσας εὖν πρὸ τέλους ῥῦσαι με τοῦ δολίου Σωτῆρ καὶ σωσον με.
7. Ἡ Ἀνάμνησις τοῦ ἐν Οὐρανῷ φανέντος σημείου τοῦ Σταυροῦ ἐν τῇ Πόλει Ἱερουσαλήμ, περὶ ὧραν γ. τῆς ἡμέ-

ρας, ἐπὶ Κωνσταντίνου Βασιλέως, ἐν ἔτει 346. ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Κρατίου ἐκτεταμένου δι' ἀστέρων, ἕως τοῦ Ἁγίου Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, καὶ μνήμη τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Ἀκακίου.

Ⲅ. Iohannes ab Zedasni et tredecim Patres Syriae. **A.** 12 Mai. Michael Arch. Iohannes Chrysostomus. Apparitio Crucis in Golgatha.

8. Iohannes Evangelista. Arsenius ὁ μέγας 373.

9. Iesaias Proph. Christophorus Mart. 256.

Ⲅ. Translatio S. Nicolai. (?) Ⲅ. Shio ab Mgrime. **A.** 14 Mai. Pachomius.

10. Simon Zelotes Apostolus, „καὶ οὗτος ἦν ὁ νυμφίος εἰς τὸν ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας γάμον, ὅπου ὁ Ἰησοῦς μετεποίησε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον.“

Ⲅ. Simon Episcopus Susdalensis. **A.** 15 Mai. Nōwaja-Christos rex Aethiopiae.

11. Τὰ Γενέθλια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ ἐγκαίρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως γέγονεν ἐν ἔτει 325. ὑπὸ τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς α'. Συνόδου. Καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰερομάρτυρος Μωκίου, ἀθλήσαντος ἐν ἔτει 288. ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τοῦ τυράννου.

12. Epiphanius Salaminius 402. Germanus Constantinop. 730.

13. Glyceria Mart. 141.

Ⲅ. Euthymius ab Atho. **A.** 18 Mai. Descensus Spiritus Sancti.

14. Isidorus Chius Mart. 255.

15. Pachomius κοινοβιάρχης. ὄσιος πατήρ. Achilleus Larissaeus Archiep. 318.

Ⲅ. Isaias Episc. Rostoffensis. **A.** 20 Mai. Kaleb, graece Elesbaan Rex (Mart. Rom. 27 Oct.: In Aethiopia S. Elesbaan Regis, qui Christi hostibus expugnatis, misso regio diademate Hierosolymam, tempore Iustini imp. monasticam vitam ut roverat agens migravit ad Dominum).

16. Theodorus ἡγιασμένος, Pachomii discipulus, ὄσιος πατήρ.

A. 21 Mart. Maria Beata Virgo.

17. Andronicus Apostolus et Iunia. Rom. 16, 7.

18. Petrus Lampsacenus, Dionysius et Socii MM. Theodotus An-cyranus ἱερομάρτυς cum 7 virginibus MM.

Ⲅ. David et Terichan.

19. Patricius Episc. Prusae et Socii MM.

A. 24 Mart. Ingressus Christi in Aegyptum. Habakuk P.

20. Thalalaeus M. 284.

Ⲅ. Inventio Alexii, Metropol. Moscoviensis † 1378 canonizatus 1519.

21. Constantinus et Helena.

Ⲅ. Ingressus Sanctae Imaginis Matris Dei a S. Luca delineatae ac primum Kioviae adservatae in urbem Wladimir 1161. **A.** 26 Mai. Thomas Ap.

22. Basiliscus M. tempore Maximiani.

23. Michael Episc. Synnaðae, Theodori Studitae amicus, *δσιος πατήρ και δμολογητής.*
R. Inventio Leontis Episc. Rostoff. † 993. Strahl p. 165. **A.** 28 Mai. Abraham, Isaac, Iscob.
24. Symeon Stylita iunior „καρτερήσας ἐπὶ τοῦ στύλου ἔτη 45“ 574.
R. Nicetas συλλίτης † 1186. Strahl p. 158. **A.** 29 Mai. Nativitas Christi.
25. Tertia inventio capitis Ioannis Baptistae.
26. Carpus Apostolus ex 70 Discip.
27. Therapon *ἱερομάρτυς.*
28. Nicetas Episc. Chalcedonensis, Helladius *ἱερομάρτυς.*
R. Ignatius Episc. Rostoff. † 1288. Strahl p. 279.
29. Theodosia *δσιομάρτυς.* (Euseb. H. E. 8, 17.)
30. Isaac Dalmata, Valenti imperatori aequalis, *δσιος πατήρ.*
31. Hermeas M. Comanae sub Antonino, *ἱερομάρτυς.* (Apud nonnullos praeterea: Hermeas Apostolus.)

I U N I U S.

1. Iustinus Philosophus M. et alius Iustinus M. et Socii „*ἀθλησάντων ἐν ἔτει 142.*“
R. Aspetus Pecherskiensis.
2. Nicephorus Patriarch. Constant. *δμολογητής 744.*
A. 8 Iun. Dedicatio ecclesiae Beatae Virginis.
3. Lucillianus M. tempore Aureliani.
R. Inventio Demetrii Moscov. **Arm.** Hripsima Virgo et Sociae Martyres sub Tiridate rege. (Mart. Rom. 29 Sept.) **A.** 9 Iun. Samuel Proph.
4. Metrophanes Archiep. Constantinop. 307.
Arm. Gaiana Virgo et Sociae Virgines Martyres. (Parron Reise z. Ararat. I. p. 97.)
5. Dorotheus Episc. Tyri *ἱερομάρτυς* sub Iuliano.
R. Constantinus Metr. Kiov. 1136—1160. Depositio Magni Principis Igor Olegovoch † 1148 Tschernigoviensis. Translatio Magni Principis Theodori Ieroslavensis † 1233 canoniz. 1614.
6. Bessarion *δσιος πατήρ και θαυματουργός.* Hilarion *δ νεός 845.*
Arm. Ioannes Baptista. Athanasius Episc. **A.** 12 Iun. Michael Arch. Cyrillus Patr. Alex. 24 † 444 Lalibala, Imperator. („Noch Kind, setzte sich ein Bienenschwarm auf ihn, ohne ihm den geringsten Schaden zu thun.“)
7. Theodotus Episc. Ancyr. *ἱερομάρτυς.*
A. 13 Iun. Gabriel, Arch.
8. Translatio Theodori *μεγαλομάρτυρος τοῦ στρατηλάτου.*
9. Cyrillus Archiep. Alex. † 444.
10. Timotheus Episc. Prusae *ἱερομάρτυς.*
Arm. Quatuordecim millia Innocentes Martyres. **A.** 16 Iun. Abunaser (Onuphrius) et mors eius.
11. Bartholomaeus et Barnabas Apostoli.
Arm. Nino, Georgiae Apostola. Mariae Virgo. **Copt.** Bartholomaeus Ap.

12. Onuphrius 345. Petrus Athonita, *ὄσιοι πατέρες*.
A. Sanitius, Patr. Alex. (Harris pro Sanitio ponit Dimanium Patr. Alex.)
13. Aquilina Mart. 118. Triphyllius Episc.
Arma. Sagac Rex. Ioseph.
14. Elisa Proph. Methodius Archiep. Constant. 842—846.
A. 20 Iun. Elisa Proph.
15. Amos Proph.
R. Ionas Metrop. Moscov. † 1461 canonizatus 1472. Strahl p. 459. **Arma.**
 Narcissus Armeniae Patriarcha. **A.** 21 Iun. Maria Beata Virgo.
16. Tychon Episc. Amathuntis, *θαυματουργός*.
17. Manuel, Sabel, Ismael Mart. 362.
Arma. Epiphanius Episc. Cypri. **A.** Salomon Rex Iudaeorum.
18. Leontius Mart. 73.
R. Imago Matris Dei. **Arma.** Constantinus et Helena, apostolis aequales.
19. Iudas Thaddaeus.
Copt. Statio solis. **A.** 25 Iun. Iosua, filius Nun.
20. Methodius Episc. Patarae, *ιερομόργης* sub Diocletiano.
Arma. Theodotion Galata. Septem Virgines Ancyrae.
21. Iulianus Tarsensis Mart.
G. Artschil, et Luarsab, Reges et Martyres. **A.** † 718 Klapproth p. 169.
 L. † 1622 Klapproth p. 205.
22. Eusebius Episc. Samosatenus, *ιερομόργης* sub Valente.
A. 27 Iun. Abraham, Isaac, Jacob. Theodosius Patr. Alex. 33 a. 79.
23. Agrippina Mart. Romae sub Diocletiano.
R. Imago Matris Dei in urbe Wladimir. **A.** 29 Iun. Nativitas Christi.
24. Nativitas Ioannis Baptistae.
Arma. Autonomus et Theophilus.
25. Febronia Mart. Nisibena 286.
R. David et uxor Febronia Strahl p. 219. **Arma.** David et tres pueri.
26. David Thessalonicensis.
R. Apparitio Matris Dei ad lacum Ladoga 1383.
27. Sampson magnae ecclesiae Const. sacrista, *ὄσιος πατήρ ὁ ξενόδοχος* 541.
G. Georgius de monte Atho. **Arma.** Isaac et Mesrop. **A.** 3 Iul. Cyrillus.
 Praecepta (sc. concilii Ephesini) contra Nestorium.
28. Translatio SS. Cyri et Ioannis „*τῶν θαυματουργῶν Ἀναργύρων*“ 400.
A. 4 Iul. Sophonias Proph.
29. SS. Apostolorum Petri et Pauli.¹⁾
R. Petrus Tatars ab Cyrillo Rostofflensi conversus † 1253. **Arma.** Tiri-
 dates Rex. **A.** 5 Iul. Petrus et Paulus App.

1) Vetat Typ. Const. quo minus S. Petrus vocetur Romae apostolus. *Ἀνάμωστόν ἐστιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν ἢ λέξις Ῥώμη· ὡς χρηματίσαντος τοῦ Θεοῦ Ἀπο-*

30. *Σύναξις τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων τῶν δώδεκα.*

R. Petrus, Mogolorum princeps conversus. **A.** 6 Iul. Esra, cognomine Satuel, prophetarum novissimus.

I U L I U S.

1. Cosmae et Damiani MM. 284 „*Θαυματουργοὶ καὶ ἀνάργυροι*“.

Arma. Callistratus et quadraginta novem Martyres. **A.** 7 Iul. Ignatius Antioch. (Harris: Episcopus Romae).

2. *Ἡ Κατάθεσις τῆς τιμίας Ἐσθῆτος τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις, ἣτις συνέβη ἐν ἔτει 418. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Λέοντος τοῦ μεγάλου, καὶ Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ συζύγου.*

R. Depositio Photii Metrop. Kiov. † 1431. **Arma.** Zacharias.

3. Hyacinthus M. Caesareae 108. Anatolius Archiepisc. Constant. 453.

R. Translatio Philippi Metrop. Moscov. anno 1652 facta. Depositio magnorum Principum, Basilii et Constantini. **A.** 9 Iul. Claudion (Celadion ?) Patriarch. Alex. 9 † 167.

4. Andreas Cretensis c. 712.

R. Inventio Euthymii Susdalensis † 1404 canoniz. 1507. **Arma.** Elisa. **A.** 10 Iul. Nathanael Cananaeus.

5. Martha, mater Simeonis τοῦ Θαυματουργοῦ. Athanasius de monte Atho 988, *ὄσιος πατήρ καὶ Θεοφόρος.*

R. Lampadius. Inventio Sergii ab Radones † 1392 canoniz. 1428. **A.** 11 Iul. Gabriel Patr. Alex. (Harris: 78) † 1271 ?.

6. Sisoës ὁ μέγας, ὄσιος πατήρ, Antonio aequalis.

Arma. Sancti Apostoli et Paulus. **A.** 12 Iul. Michael archangelus.

7. Thomas ὁ ἐν τῷ Μαλαμῷ. Acacius ὁ ἐν τῇ Κλίμακῃ. Cyriaca Mart. 282.

8. Procopius μεγαλομάρτυς Caesareae 290.

R. Imago Matris Dei in urbe Kasan. Procopius mercator Germanus, Novogredi ad Graecorum fidem transgressus † 1309. **A.** 15 Iul. Petrus et Paulus Apostoli. Ephraem Syrus cf. 7 Ian.

9. Pancratius Episc. Tauromenii, Petri discipulus, qui Dominum in carne vidisse dicitur, *ἱερομάρτυς.*

10. Quadraginta quinque Martyres Nicopoli in Armenia sub Licinio.

R. Depositio vestis Domini nostri Iesu Christi. Antonius Pecherakiensis. ¹⁾ **A.** 16 Iul. Ioannes, possessor testamenti aurei (quod pater istius Ioannis, vir magnificus, sibi fieri curaverit codicem evangeliorum aureum).

στόλου, οὐ μόνον τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἔλου τοῦ Κόσμου Λιδασκάλου καὶ φωστῆρος. Ἴδιαι δὲ οὗτος πρώτος τὴν τῆς Ἀντιοχείας συνεστήσατο Ἐκκλησίαν.

1) Muralt Lexidion der morgenländischen Kirche: Antonids, Vater der russischen Mönche, nach dem ersten russischen Chronisten Nestor († um 1100), der selbst einer der

11. Euphemia Mart. 288 vel potius Commemoratio miraculi, quod Sanctam patrasse dicunt in ecclesia Chalcedonensi ad doctrinam quarti concilii confirmandam.
R. Olga, princeps Russiae „Russorum Helena“. **A.** Andreas Mouschus.
12. Proclus et Hilarius Mart. 106. Michael ὁ Μαλεινός 931.
R. Theodorus et Iwan Martyres 982. **G.** Iohannes et Gabriel. **A.** 18 Iul. Iacobus frater Domini.
13. Σύναξις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Ioseph Thessalonicensis ὁσιος πατῆρ καὶ ὁμολογητής.
14. Aquilas, Pauli discipulus.
R. Wladimirus ἱσαπόστολος † 1015. **A.** 20 Iul. Ingressus Annae (Matris Mariae) in templum i. e. Purificatio Annae.
15. Quiricus et Iulitta Mart. 296.
A. 21 Iul. Maria Beata Virgo. Uriel, Archangelus.
16. Athenogenes ἱερομάργτυς M. et decem discipuli eius, Sebasteni sub Diocletiano. *Δεῖ εἰδέναι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἦγον τῇ 16. τοῦ Ἰουλλίου Μηνός, εἰ τύχη Κυριακῆ, μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν Ἁγίων Πατέρων, τῶν ἐν τῇ πρώτῃ Συνόδῳ κατὰ Νίκαιαν συνεληθόντων, 318. ἐν ἔτει 325. καὶ τῶν ἐν τῇ δευτέρῃ Συνόδῳ συνεληθόντων ἐν τῇ Βασιλίδι τῶν Πόλεων, 150. ἐν ἔτει 382. καὶ τῶν ἐν τῇ γ'. ἐν Ἐφέσῳ 200. ἐν ἔτει 431. καὶ τῶν ἐν τῇ δ'. ἐν Χαλκηδόνι 930. ἐν ἔτει 451. καὶ τῶν ἐν τῇ ε'. 160. ἐν ἔτει 553. καὶ τῶν ἐν τῇ ζ'. 170. ἐν ἔτει 680.*
R. Imago Matris Dei in urbe Pskoff.
17. Marina (Margarita) μεγαλομάργτυρ 270.
18. Hyacinthus ὁ ἐν Ἀμάστριδι Mart. Aemilianus Mart. sub Iuliano.
R. Ioannes Pecherskiensis. **ARM.** Issias. **A.** 24 Iul. Simeon Patr. Alex. 42 † 700.

ersten Bewohner der Katakomben bei Kiew war und die Stiftung dieses Höhlenklosters in seinen Annalen und seinem Paterikon weilläufig erzählt. — Er war von Liubetsch im G. Tschernigow und hatte die Regel des Basilins auf dem Berge Athos kennen lernen, wo er auch den Namen A. erhielt. Von seinem Abte zur Verbreitung derselben nach Russland zurückgeschickt, liess er sich 1040 in der vom Metropolit Hilariön vor 1017 ausgegrabenen Waldhöhle an den abschüssigen Ufern des Dnepers bei Kiew nieder. Der Grossfürst Isäslaw besuchte ihn daselbst 1054 mit vielen Grossen und liess sich von ihm den Segen geben, und der Ruf seiner Wunder machte, dass viele um Aufnahme in seine Gesellschaft anhielten. Aber, da die zwölf von ihm angenommenen Mönche seine Höhle (die nater der alten Kirche) besser ausgruben und Kirchen und Zellen dabei anlegten, so zog er, der als Einsiedler leben wollte, sich 1065 in eine neue, von ihm gegrabene Höhle zurück, wo er nach Erduldung einiger politischen Verfolgungen starb.

19. Dios Asceta sub Theodosio Magno, *ἄσιος πατήρ*. Macrina magni Basilii soror, *ἄσία μήτηρ*.
R. Romanus Princeps Riazanensis propter fidem Christi martyrii coronam adeptus 1270. **Copt.** Ascensio Henochis in coelum.
20. Elias Proph.
Arm. Thaddaeus Ap., Sanducta Virgo. **A.** 26. Iul. Ioseph, beatæ Virginis sponsus Abba Salama s. Frumentius, Aethiopiae Apostol. cf. 23 Sept. et 18 Dec. Salama a Salam = salus, itaque Salama verti potest Bonifacius).
21. Simeon „*ὁ διὰ Χριστὸν Σαλός*“. Ioannes *συνασκήτης αὐτοῦ*, Edessenī, *ἄσιοι πατέρες* 518. Ezechiel Proph.
A. 27 Iul. Simeon Patr. Alex. 51 † 841. Ezechiel Proph.
22. Maria Magdalena „*μυροφόρος καὶ ἰσαπόστολος*“. Translatio Phocæ Mart.
Arm. Cyprianus et quadraginta quinque Virgines Martyres. **A.** 28 Iul. Abraham, Isaac, Iacob.
23. Trophimus, Theophilus et Socii Mart. 296.
Arm. Athenagoras, decem discipuli et quinque sacerdotes. **A.** 29 Iul. Nativitas Christi.
24. Christina *μεγαλομάρτυς* 200 (ut in Calend. Romano).
R. Polycarpus Pecherskiensis † 1182.
25. Anna, Mater Beatæ Virginis. Olympias et Eupraxia.
R. Macarius † 1504. **Arm.** Adam. Abel. **A.** 1 Aug. Ioseph Arimathæus.
26. Hermolaus *ἱερομάρτυς* et Socii Mart. 304. Parasceue *δοιομάρτυς* 140.
27. Panteleemon (Pantaleon) *μεγαλομάρτυς καὶ ἱαματικὸς* 304.
Arm. Lois, avia Timothei. Gregorius *θανματοργός*. **A.** 3 Aug. Sophia Regina.
28. Prochorus, Nicanor, Timon et Parmenas Diaconi.
R. Imago Matris Dei in urbe Smolensk. **A.** 4 Aug. Ezekiah Rex.
29. Callinicus Mart. 290.
G. Eustathius ab Msketha seu Nzheta. **Arm.** Eleazar.
30. Silas et Sylvanus Apostoli.
Arm. Sancti Maccabæi.
31. Eudocimus sub Theophilo Iconoclaste. *Προεόρτια τῆς προελεύσεως τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ*.
A. 7 Aug. Petrus Apost.

AUGUSTUS.

1. *Ἡ Πρόοδος τῶν τιμίων Ξύλων τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ*¹⁾· καὶ μνήμη τῶν Ἀγίων ἐπὶ τὰ Μαρτύρων

1) Neale l. c. 2, 779: „The Festival is kept in the Greek Church, though the day, in the present Menaea, is not named from it. The ode is by Joseph of the Studium: the acrostich, τὸ προσκυνητὸν πάντες ὑμνοῦμεν ξύλον. The Festival commemorates

Μακκαβαίων, καὶ τῆς Μητρὸς αὐτῶν Σολομονῆς, καὶ τοῦ Διδασκάλου αὐτῶν Ἐλεαζάρου. Οὗτοι ἤθλησαν ἐν ἔτει ἀπὸ Ἰδὰμ 5327. πρὸ Χριστοῦ δὲ ἔτη 173. ἐπὶ βασιλείας Ἀντιόχου νιοῦ Σελεύκου. — Ἀρχόμεθα τῆς Νηστείας τῆς Θεοτόκου.

ARMA. Sophia.

2. Ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος καὶ ἀρχιδιακόνου Στεφάνου ἐξ Ἱερουσαλὴμ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἔτει 312.

R. Depositio Basilii Moscov. τοῦ θαυματουργοῦ et Patroni Moscoviae † 1552.

3. Isaac, Dalmatius, Faustus 368, ὄσιοι πατέρες.

G. Rajden. **ARMA.** Gregorius Divinus.

4. Τῶν Ἁγίων ἐπὶ τὰ Παιδῶν τῶν ἐν Ἐφέσῳ. Οὗτοι ὑπνώσαντες ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου, ἀνέστησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, ἐν ἔτει 408. κοιμηθέντες ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔτη 372. καὶ μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησαν. Καὶ τῆς Ἁγίας Ὀσιομάρτυρος Εὐδοκίας.

5. Προσόρτια Transfigurationis. Eusygnius Mart. Antiochenus 361.

ARMA. Eugenius et Macarius. **A.** 12 Aug. Michael Archang.

6. Transfiguratio Domini.

ARMA. Andreas princeps. **A.** 13 Aug. Commutatio s. clarificatio vultus Iesu in monte Tabor.

7. Domitius ὄσιομάρτυς in Phrygia sub Iuliano.

R. Poemen Pecherskiensis † 1139.

8. Aemilianus Episc. Cyzicenus Conf. imaginum patronus sub Leone Isaurico.

R. Apparitio Matris Dei ad rivum Tolga 1314. **ARMA.** Adrianus et Attalia (Natalis). **A.** 15 Aug. Exequiae Beatæ Virginis cf. 21 Ian. Laurentius.

9. Matthias Apóstol.

A. 16 Aug. Ascensio Corporis Beatæ Virginis.

10. Laurentius Mart. 285. *Κοντάκιον: Πυρὶ θεϊκῷ, φλεχθεὶς τὴν καρδίαν σου, τὸ πῦρ τῶν παθῶν, εἰς τέλος ἀπετέφρωσας, Ἀθλητῶν ἑδραῖωμα, Θεοφόρε Μάρτυς Λαυρέντιε, καὶ ἐν ἄθλοις ἐβόας πιστῶς· οὐδὲν με χωρίσει τῆς ἀγάπης Χριστοῦ.*

ARMA. Concilium Ephesinum.

11. Euplus Mart. 296. Catanensis.

R. Theodorus et Basilus Pecherskienses 1091. **A.** 18 Aug. Alexander Patr. Alex. cf. 22 Apr.

12. Photius et Anicetus MM. 288.

(though Asseman tries to prove the contrary) the victory gained by the Emperor Manuel, and Andrew Bogolubsky, Great Duke of Russia, A. D. 1164." Strahl p. 163.

13. **Maximus, ὁσῖος πατὴρ καὶ ὁμολογητὴς. Ἀπόδοσις τῆς μεταμορφώσεως.**
℞. Inventio Maximi Moscov. Imago Matris Dei in Paletz, Moscoviam translata 1444. **Α.** Septem Dormientes. cf. 13 Ian. 7 Mart.
14. **Michaeas Proph. Προδόρτια τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.**
℞. Translatio Theodori Pecherskiensis. Canonizationis apud Russos exemplum secundum a. 1108. Strahl Russ. Kirchengesch. p. 130. **Α.** 21 Aug. Maria Beata Virgo.
15. **Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.**
Α. 22 Aug. Michaeas Proph.
16. **Imago Christi Edessena p. 244. Diomedes Mart. 288.**
Α. 23 Aug. Abraham.
17. **Myron Mart.**
℞. Alypius Pecherskiensis. **Αρμα.** Imago in ecclesia Etschmiadzin. **Α.** 24 Aug. Isaac, Abrahami filius. Tecla Haimanot. i. e. planta fidei inter omnes Aethiopiae Sanctos miraculorum et sanctitatis fama eminet. Vixit circa annum Christi 630. Infans in cunis locutus est et puer miracula edidit. Decimo quinto aetatis anno a Cyrillo Aethiopiae metropolita Diaconus creatus fuit.
18. **Florus et Laurus MM.**
Α. 25 Aug. Iacob.
19. **Andreas ὁ στρατήλατος M. et 2953 socii.**
℞. Imago Matris Dei, a Cosacis Donicis Demetrio principi donata, Moscoviam transfertur 1382. **Α.** 26 Aug. Sara uxor Abrahae.
20. **Samuel Proph.**
Α. 27 Aug. Samuel Pr.
21. **Thaddaeus Apost. Bassa M.**
℞. Deposito Abrahami Smolenskiensis † 1292. **Α.** 28 Aug. Abraham, Isaac, Iacob.
22. **Agathonicus M.**
℞. Imago miraculosa Matris Dei in urbe Grusz. **Α.** 29 Aug. Nativitas Christi. Salama, sacrae scripturae interpres.
23. **Lupus M. S. Demetrii servus. Ἀπόδοσις τῆς κοιμήσεως.**
24. **Eutyches Mart. Discipulus S. Ioannis.**
℞. Translatio Petri Metropol. Moscov. **Α.** ἐπαγόμενος, intercalaris I. Ioannes Baptista in vincula coniectus.
25. **Adventus Reliquiarum Bartholomaei Ap. Titus Ap.**
Α. ἐπαγόμενος, intercalaris II. Titus.
26. **Adrianus et Natalia MM. Nicomediae 304.**
℞. Imago matris Dei ab urbe Wladimir Moscoviam translata, Russiam a Timuris liberat invasione. Strahl p. 412. **Α.** ἐπαγόμενος, intercalaris III. Raphael Arch. Zera-Iacob. i. e. Semen Iacob, rex Aethiopiae, qui fidem christianam disseminavit.
27. **Poemen Conf. 415.**
℞. Poemen Pecherskiensis. **Αρμα.** Ioachim et Anna. **Α.** ἐπαγόμενος, intercalaris IV. Liberius Patriarcha Romae.

28. Moses Aethiops, ὄσιος πατήρ.
G. Sessann. **A.** ἐπαγόμενος, intercalaris V. Amos Proph.
29. Decollatio Ioannis Baptistae.
A. Jeremias Proph. **A.** 1 Sept. Dies Ieiunii. ¹⁾ Novus annus. S. Ioannis Baptistae Commemoratio. Iobus.
30. Alexander, Ioannes, Paulus ὁ πρὸς Patriarch. Constantinop.
B. Translatio Alexandri Newski. Inventio Principis David † 1298. **A.** 2 Sept. Decollatio Ioannis Bapt.
31. Ἡ Κατάθεσις τῆς τιμίας Ζώνης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἣτις μετεκομίσθη ἀπὸ τῆς Ἐπισκοπῆς Ζήλας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 530. ἔτος.²⁾
A. Thomas et Ioannes Apost.

S E P T E M B E R.

1. Εἰς τὴν πρώτην, ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου, ἦτοι τοῦ νέου ἔτους· καὶ μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Συμεῶν τοῦ Στυλίου· καὶ ἡ Σύναξις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μαισηνῶν· καὶ τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Αἰθαλαῶ· καὶ τῶν Ἁγίων 40. Μαρτύρων Γυναικῶν, καὶ Ἀμμοῦν Διακόνου, καὶ Διδασκάλου αὐτῶν· καὶ τῶν Ἁγίων Μαρτύρων Καλλιστής, Εὐόδου, καὶ Ἐρμογένους, τῶν ἀταδέλφων· καὶ μνήμη τοῦ δικαίου Ἰησοῦ Υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, ὅστις προέλαβε τὴν Χριστοῦ Γέννησιν ἔτεσιν 1442. καὶ ἀγάμησις τοῦ μεγάλου Ἐμπρημοῦ. Ἀπολυτίκιον τῆς Ἰνδίκτου. Ὁ πάσης Δημιουργὸς τῆς Κτίσεως, ὁ καιρὸς καὶ χρόνος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ θέμενος, εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ Ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου Κύριε, φυλάττων ἐν εἰρήνῃ τοὺς Βασιλεῖς καὶ τὴν Πόλιν σου, πρεσβεῖαις τῆς Θεοτόκου, καὶ σώσον ἡμᾶς.

A. 4 Sept. Macarius Patr. Alex. 59 † 956.

1) Typ. Const.: Ἐν τῇ Ἀποτομῇ τοῦ Προδρόμου δεῖ νηστεῦν πάντας τοὺς ἰσβαεῖς, πρὸς ἀνατροπὴν καὶ ἀναίρεσιν τοῦ μισητοῦ καὶ πλήρους ἀνοσιουργημάτων συμποσίου τοῦ βιοθανοῦς Ἡρόδου· καὶ γὰρ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἐπῆρξεν ὁ τοῦ τῶν προφητῶν ἀπάντων Μείζωνος φόνος.

2) Exstat Oratio S. Germani in S. Mariae Zonam (Allatius Origg. Constant. p. 232-241) — ὡς ζώνη σπειτῆ, ἣ τὴν σὴν πόλιν περικυκλοῦσα καὶ περιέπουσα καὶ βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς ἀπεπιβούλευτον διασώζουσα· ὡς ζώνη τιμια, ἣ τὸν θεὸν λόγον ἐγγύστηριον ὄντα περιεῖλησασα καὶ τὴν τῶν ἰάσεων εὐλογίαν ἐκείθεν πλουτήσασα καὶ ἡμῖν ἀντιπέμπουσα· ὡς ζώνη φαιδρὰ, ἣ τὸ τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ μητρὸς τὸ ὑπερσέμενον σῶμα σεμνοπρεπῶς προσεγγίσασα κἀκεῖθεν τὴν ἀφθαρσίαν ἀμφιασαμένην ἀπαρασάλευτος καὶ ἀφθαρτος μένουσα ὡς εἰς ἡμᾶς τις λόγος τῆς ἀληθείας κατελήλυθεν.

2. *Τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Μάμαντος· οὗτος ἦν ἐκ πόλεως Γάγ-
ρας Παφλαγόνων, καὶ μετὰ τὴν Γέννησιν αὐτοῦ μείνας χρόνους
πέντε ἄφωνος, ἔπειτα φωνήσας Ῥωμαιστὶ, Μάμα, διὰ τοι τοῦτο
οὕτως ἐκλήθη, ἀθλήσας ἐν ἔτει 260. καὶ τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς
ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινου-
πόλεως, ὅστις ἦν ἐν ἔτει 619.*
Arm. Stephanus Uniskiensis.
3. Anthimus Episc. Nicomediae *ἱερομάρτυς* 288. Theoctistus
„συνασκητῆς τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου“ ὄσιος πατῆρ 451.
Arm. Ezechiel Proph. Zacharias Proph. **A.** 6 Sept. Issias Proph.
4. Babylas Episc. Antiochiae *ἱερομάρτυς* 253. Moses Proph. *θεό-
πτης.*
A. 7 Sept. Dioscurus Patr. Alex. 25 † 454.
5. Zacharias, Pater Ioannis Baptistae.
R. Magnus Princeps Glieb. **Arm.** Ioannes praecursor. Iobus iustus.
Copt. Ieremiam Pr. commemorant. **A.** 8 Sept. Moses Proph. Zacharias, Bara-
chia filius, pater Ioannis Baptistae.
6. *Ἡ Ἀνάμνησις τοῦ γεγονότος θαύματος ἐν Κολασσαῖς,
ἦτοι ἐν Χώταις, παρὰ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ.*
Copt. Athanasius Pater Alex. 28 † 497. **A.** 9 Sept. Michael Arch.
7. Sozon, ovium pastor in Lycaonia, Martyr. 288. *Προεόρτια τῆς
γενήσεως.*
R. Ioannes Archiep. primus Novogrodi † 1186. Strahl p. 174. **Arm.**
Concilium Nicaenum. **A.** 10 Sept. Nativitas Domine nostrae Mariae. David rex
Aethiopum, qui festum crucis instituit.
8. Nativitas Beatae Virginis.
Arm. Nativitas B. V.
9. Ioachim et Anna, Parentes Beatae Virginis, *θεοπάτορες.* Seve-
rianus, Miles Sebastenus Mart. 255.
R. Depositio Iosephi Volotziensis † 1516. **A.** 12 Sept. Michael Arch.
10. Menodora, Metrodora, Nymphodora Mart. 394.
11. Theodora. „*Αὕτη περιπεσοῦσα εἰς ἀμαρτίαν, εἶναι κρύψασα
ἐαυτὴν ὑπὸ ἔνδυμα ἀνδρὸς ἐν μοναστηρίῳ ἀνδρῶν ποικίλους
ὑπομείνας κινδύνους ὑπὸ ἐπηρσεμῶν τῶν δαιμόνων, δάκρυσεν
μετανοίας ἐσώθη, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ζήνωνος, ἐν ἔτει 472.*“
12. Autonomus Mart. 252.
13. *Ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ
ἡμῶν ἀναστάσεως (quem aedificavit Constantinus Magnus Pie-
rosolymis). Προεόρτια τοῦ σταυροῦ.* Cornelius M. *ἐκατόνταρ-
χος, a Petro baptizatus.*
Copt. Festum Crucis Gloriosae. **A.** 16 Sept. Aedificatio Hierosolymae, ex
Ludolfi mente significat restorationem per Constantinum et Helenam factam, fortasse
dedicationem templi supra commemorati.

14. Exaltatio Crucis. Dies Ieiunii.¹⁾

Copt. Festum secundum gloriosae Crucis. **A.** 17 Sept. Dionysius Patr. Alex. 14 † 265. Baal Maskal. Exaltatio Crucis.

15. Nicetas Mart. 370.

G. Ioseph ab Alaverdi. **Copt.** Festum tertium gloriosae Crucis. **A.** 18 Sept. Helena, mater imperatoris sc. Constantini.

16. Euphemia μεγαλομάρτυς 288.

R. Cyprianus Metrop. Kiov. † 1406. **G.** Isaac et Ioseph. **Arm.** Athanasius Patr. Alex. 12 † 497. (?) **A.** 19 Sept. Gregorius Patr.

17. Sophia cum filiis Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη „αὐται ὑπῆρχον ἐξ Ἰταλίας κατὰ τὸ 122. ἔτος, ἀθλήσασαι ἐπὶ Ἀδριανοῦ Καίσαρος Ῥώμης· διὰ βασάνων παρὰ ἀνθυπάτου Ῥωμαίων Ἀντιόχου τελειοῦνται αἱ τρεῖς θυγατέρες· ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν Σοφία ἐπιμείνασα τῷ τάφῳ ἡμέρας τρεῖς, τὴν ψυχὴν τῷ Κυρίῳ παρατίθησι.“

18. Eumenius Episc. Gortynae ὄσιος πατὴρ καὶ θαυματουργός.

A. 21 Sept. Maria Virgo. CCCXVIII sc. Patres Nicaeni 325.

19. Trophimus, Sabbatius, Dorymedon MM. 278.

20. Eustathius cum Sociis MM. (Eustachius) μεγαλομάρτυς 100.

R. Michael Princeps et Theodorus Tschernigoviensis Martyres 1246. Strahl p. 230. **A.** 23 Sept. Salama = Frumentius.

21. Quadratus Apostolus. Ἀπόδοσις τῆς ὑψώσεως.

R. Inventio Demetrii Metrop. Rostoff.

22. Phocas Episc. Sinopes ἱερομάρτυς 102.

A. 25 Sept. Ionas Proph.

23. Conceptio Ioannis Baptistae.

Arm. Mamas. **A.** 26 Sept. Conceptio Ioannis in utero Elisabeth.

24. Thecla „πρωτομάρτυρ καὶ ἰσαπόστολος, ἣτις ὑπῆρχεν ἐκ πόλεως Ἰκονίου, ἐτῶν 18. ὅτε ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Παύλου τὴν πίστιν ἐδιδάχθη, ζήσασα ἐν παρθενίᾳ ἔτη 90.

Arm. Febronia et Marina Virgines.

25. Euphrosyne ὄσια μήτηρ „ἣτις ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, κατὰ τὸ 410. ἔτος, ἐν ἀνδρικῷ σχήματι ἄγνωστος τῷ ἰδίῳ Πατρὶ Παφνουτίῳ μεταξὺ ἀνδρῶν ἐσώθη.“

R. Sergius ab Radonej † 1392 canonizatus 1428. **A.** 28 Sept. Abraham, Isaac, Iacob.

1) Typic. Const.: Ἰστέον ὅτι ἡ ἑορτὴ τῆς παγκοσμίου Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μικτὴ ἐστὶ χαρᾶς καὶ λύπης· καὶ χαρᾶς μὲν, διὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν συμβόλου, τοῦ Ζωηφόρου Σταυροῦ· λύπης δὲ, διὰ τὴν μνήμην τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, ὑπὲρ ὧν ἐπαθεν ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου τὸ ζωοποιὸν πάθος, σαρεὶ τῷ Σταυρῷ προσηλωθεὶς· ὅθεν καὶ δίκαιόν ἐστιν, οἶμαι, νηστεύειν πάντας τοὺς Ὀρθοδόξους ἐν ταύτῃ τῇ πανσέπτῳ ἡμέρᾳ· καὶ γὰρ τὰ δίκαια ἔχει τῆς τοῦ Πάθους ἡμέρας, τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς.

26. *Μετάστασις τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.*
Arma. Anthemius et Hieronymus. **A.** 29 Sept. Nativitas Christi.
27. Callistratus et Socii MM. Romani 288.
R. Sabbatius Solovetziensis † 1452. **A.** 30 Sept. Iacobus et Iohannes Apostoli.
28. Chariton 276, ὄσιος πατὴρ καὶ ὁμολογητῆς.
Arma. Georgius victoriosus, qui dat victoriam. **A.** 1 Oct. Martha soror Lazari.
29. Cyriacus Anachoreta 448—557.
30. Gregorius Episcopus Magnae Armeniae *ἱερομάρτυς.*
R. Michael Metropolita Kiov. † 992. **Arma.** David Rex.

O C T O B R I S.

1. Ananias Apost., qui baptizavit Paulum. Romanus ὁ μελώδης, ποιητὴς τῶν κοντακίων 496.
R. Patrocinium Matris Dei. **G.** Commemoratio omnium miraculorum quae patrata sunt per sanctam Christi tunicam. **Arma.** Eustathius et Theodotus. **A.** 4 Oct. Abreha et Atzbeha, Reges Aethiopiae Fratres, a S. Frumentio conversi.
2. Cyprianus *ἱερομάρτυς* et Iustina M. sub Decio 250. *Κοντάκιον:* Ἐκ τέχνης μαγικῆς, ἐπιστρέψας Θεόφρων, πρὸς γνῶσιν Θεϊκῆν ἀνεδείχθης τῷ Κόσμῳ, ἀέστῳ σοφώτατος, τὰς ἰάσεις δωροῦμενος, τοῖς τιμῶσί σε, Κυπριανὲ σὺν Ἰουστίνῃ· μεθ' ἧς πρέσβευε, τῷ φιλανθρώπῳ Δεσπότῃ, σωθῆναι τοὺς δούλους σου.
G. David et Constantinus Principes. MM. 730. Klaproth l. c. p. 168. **Copt.** Iacobus Alphaei Filius.
3. Dionysius Areopagita *ἱερομάρτυς.*
Arma. Sagac Rex. **A.** 6 Oct. Pantaleon unus ex novem Sanctis. Paulus Patr. Constant. Dionysius Areop.
4. Hierotheus Athenarum Episc. „μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Παύλου, παραστάτος αὐτοῦ διὰ νεφέλης ἐν τῇ Κομῆσει τῆς Θεοτόκου μετὰ τῶν Ἀποστόλων.“
5. Charitina M. 290.
G. Gregorius ab Shandzoi. **Arma.** Septuaginta Discipuli.
6. Thomas Apost.
A. 9 Oct. Thomas Indiae Apost. Liberius Patr. Rom.
7. Sergius et Bachus MM. 290.
R. Sergius Vologodensis † 1413. **Arma.** Phocas et Irenaeus. **A.** 10 Oct. Eumenius Patr. Alex. 7 † 143.
8. Pelagia, ὁσία μήτηρ.
Arma. Thecla, Barbara, Pelagia Virgines Martyres. **Copt.** Iacobum commemorant Patr. Alexandrinum 50 † 830. **A.** 11 Oct. Iacobus Patr. Antiochiae.

9. Iacobus, Alphaei filius, frater Matthaei Apostoli. Andronicus 501, ὄσιος πατήρ.

A. 12 Oct. Michael Arch. Mathäus Apol. et Ev. Demetrius Patr. Alex. 12 † 281. Lud.: Computatio sacrorum temporum, inventio Epactarum et termini paschalis, ordinatio ieiuniorum et Quadragesimae illi tanquam auctori ab omnibus Aegypti et Aethiopiae scriptoribus maxima cum laude attribuitur.

10. Eulampius cum sorore Eulampia MM. 296.

Arm. Panteleemon medicus.

11. Philippus unus e septem Diaconis. Theophanes Graptus, Nicaeae Episc. Iconoclastarum adversarius, ὄσιος πατήρ „κανόνων ποιητής“ 808. *Χρῆ εἰδέναι, ὅτι μετὰ τὴν ἐνδεκάτην τοῦ παρόντος Μηνός, τῇ ἐρχομένῃ Κυριακῇ, ψάλλεται ἡ Ἀκολουθία τῆς Ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς ἐβδόμης Συνόδου, τῆς ἐν Νικαίᾳ συνελθούσης τὸ δεύτερον συγκροτηθείσης ὑπὸ 367. Ἁγίων Πατέρων, ἔτει τῷ σωτηρίῳ 788. ἐπὶ τῆς Βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· ἐπὶ καθαιρέσει καὶ ἀνατροπῇ τῶν ἀθέων δογμάτων τῶν μισοχριστῶν καὶ Χριστιανοκατηγόρων Εἰκονομάχων, τοῦ τε Κοπρωνίου, καὶ τῶν αὐτῷ συμφορούντων ἀθλίων Ἐπισκόπων, καὶ ἀνιέρων Ἀρχιερέων, καὶ τοῦ αὐτῶν ἀθέσου καὶ ἐξαγίστου συνεδρίου.*

A. 14 Oct. Philippus Apostolus. Addunt Copt. „unus e septem Diaconis“ Michael cognomento Aragani i. e. senex, unus e novem Sanctis.

12. Probus, Tarachus, Andronicus MM. 296. Cosmas ὁ ποιητῆς τῶν κανόνων. ὄσιος πατήρ.

Arm. Mesrop. Elisa.

13. Carpus Episc. Thyatinae et Papyrus Diac. 255.

14. Nazarius, Gervasius, Protasius, Celsius MM. 57. Cosmas Ep. Majumae ὁ ἀγιοπολίτης καὶ ποιητής, ὄσιος πατήρ.

R. Sviatosh, Princeps Tschernigov. **Arm.** Inventio Gregorii Illuminatoris.

A. 17 Oct. Dioscurus Petr. Alex. cf. 7 Sept. Stephanus Protom.

15. Lucianus Presb. Antiochenus Mart. 290.

Arm. Ananias Apost. **A.** 18 Oct. Theophilus Patr. Alex. 23 † 412.

16. Longinus Mart. „ὁ ἐκατόνταρχος παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου“.

A. 19 Oct. Eliseus Proph.

17. Oseas Proph. 304. Andreas ὀσιομάρτυς „ὁ ἐν τῇ κρίσει, ἀθλήσας ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἐν ἔτει 761.“

Arm. Dionysius Areop. **A.** 20 Oct. Maria Beata Virgo.

18. Lucas Evangel.

R. Sabbato quod occurrit inter 19—25 Oct. recollitur memoria insignis victoriae, quam reportavit Demetrius Princeps 8 Sept. 1378. Strahl p. 369. **A.** 21 Oct. Joel Proph.

19. Ioel Proph. Varus Aegypticus Mart. 304.
Arma. Quatuor Evangelistae. **A.** 22 Oct. Lucas Ev.
20. Artemius *μεγαλομάρτυρ* Antiochenus 352.
A. 23 Oct. Ioseph Patr. Alex. 52 † 849.
21. Hilarion *ὁ μέγας, ὄσιος πατήρ* 333.
Arma. Longinus Centurio.
22. Abercius Episc. Hieropolitanus *ἰσαπόστολος θαυματουργός* 186.
„καὶ τῶν Ἁγίων ἐπτὰ Παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ Μαξιμιλιανοῦ, Ἰαμβλίχου, Μαρτιανοῦ, Διονυσίου, Ἀντωνίου, Ἐξακουστοδιανοῦ, καὶ Κωνσταντίνου, οἵτινες ὑπνώσαντες ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου, ἐκοιμήθησαν χρόνους 184. ἕως“ τῆς Βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, ὅτε ἐξύπνησαν, ἤτοι ἀνέστησαν· καὶ πάλιν θείᾳ προστάξει μικρὸν νυστάξαντες, πρὸς Κύριον ἐξηδήμησαν.
B. Imago Matris Dei in urbe Kasan. **Arma.** Theodotion P.
23. Iacobus Maior, Episc. Hierosol. *„ὄστις πρῶτον συνέγραψε τὴν ἱερὰν λειτουργίαν, ἣν ὁ μέγας Βασίλειος ὀλίγον τι ὁ δὲ Χρυσόστομος πολὺ συντομωτέραν ἐποίησε.“*
24. Arethas et Socii MM. 542.
Arma. Chariton, Artemon et Socii.
25. Marcianus et Martyrius Notarii et Martyres 346.
A. 28 Oct. Abraham, Isaac, Iacob.
26. Τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, *ὄστις λογχευθεὶς τὴν πλευρὰν, τὰ τοῦ Κυρίου πάθῃ ἐξεκόνωσεν, ἐν ἔτει 296.¹) καὶ ἡ Ἀνάμνησις τοῦ μεγάλου Σεισμοῦ, συμβάντος ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 758. ἔτος, ἐν τῷ 24. χρόνῳ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.*
Arma. Duodecim discipuli Dionysii et Socii. **A.** 29 Oct. Nativitas Christi.
27. Nestor Demetrii Socius Mart. 286.
B. Inventio Andreae, Principis Smolenskiensis. **A.** 30 Oct. Isaac Aethiopiae Imperator.
28. Terentius et Neonile MM. Stephanus Sabbaita *ὁ ποιητὴς τῶν κανόνων, ὄσιος πατήρ.*
G. Neophytus M.

1) Heineccius Abbildung etc. 3. p. 227: „Von dem Fest des heiligen Demetrii ist dieses merkwürdig, dass sich vor diesen Tag die Türken sowohl als die Christen fürchten und denselben für die Schiffabrenden sehr gefährlich halten, daher beide entweder zehn Tage vor oder so viel Tage nach demselben zu Schiffe gehen. Aus dieser Ursache wird dieser Tag sehr hoch gefeiert und für ein grosses Fest gehalten.“ Sed illa navigantium consuetudo non videtur spectare ad S. Demetrium sed ad horrendum terrae motum, cuius memoria illa die peragitur.

29. Anastasia Romana, *δσιομάργυς* 296. Abraham anachoreta 390
S. Ephraem aequalis.

ΑΡΜΑ. Eparchius et Severianus. **Α.** 2 Nov. Sanitias Patr. Alex. 55 † 870.
Petrus Patr. Alex. 21 † 380. Naaknōtho la - Ab, rex fuit Aethiopiae ultimus stir-
pis Zagul.

30. Zenobius cum Zenobia sorore MM. 290.

Α. 3 Nov. Habakuk Proph.

31. Stachys, et Amplius Apostoli „*ὁὗτος ὁ Ἅγιος Στάχυς χειρο-
τονείται πρῶτος Ἐπίσκοπος Βυζαντίου παρὰ τοῦ Ἀποστόλου
Ἀνδρέου, καὶ ζήσας εἴτα ἔτη 16. ἐσώθη. Καὶ τοῦ Ἁγίου Μάρ-
τυρος Ἐπιμάχου, ἀθλήσαντος ἐν ἔτει 255.*“

Κ. Epimachus, Spiridion, Nicodemus Pecherskienses. **ΑΡΜΑ.** Ioannes Chry-
sostomus.

N O V E M B R I S.

1. Cosmas et Damianus MM. *Θαυματουργοὶ καὶ ἀνάργυροι et
sancta mater eorundem Theodote.*

ΑΡΜΑ. Cum Romano-Catholicis uniti: Omnium Sanctorum.

2. Acindynus, Pegasius, Aphthonius, Elpidiphorus, Anem-
podistus Martyres in Perside Saporis aetate 320.

Α. 6 Nov. Fuga Christi e Mebisa Koskuamam. Lud.: Loca sunt in Aegypto
secundum traditionem Coptitarum. Koskuam olim opulentissimum, nunc pauperrim-
um monasterium Aegypti, in memoriam fugae Christi hoc in loco aedificatum,
quem ibi cum sanctissima matre dia mansisse ferunt.

3. *Τῶν Ἁγίων Μαρτύρων, Ἀκεψιμᾶ, Ἰωσήφ, καὶ Λειθαλᾶ
Διακόνου, ἀθλησάντων ἐν Περσίδι κατὰ τὸ 313. ἔτος· καὶ τὰ
Ἐγκαίνια τοῦ Θειοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυ-
ρος Γεωργίου τοῦ ἐν Λύδῃ (Lydda), ἧτοι ἡ κατάθεσις τοῦ
Ἁγίου Σώματος αὐτοῦ.*

4. Ioannicius ὁ μέγας, ὄσιος πατήρ 758. Nicander Episc. Myrae
ἱερομάργυς consecratus a Tito, Pauli discipulo.

ΑΡΜΑ. Stephanus Papa. **Α.** 8 Nov. Constantinus videt crucem.

5. Galaction et Episteme MM. 285.

Κ. Ioannes Archiep. Novogrodi † 1186 canonizatus 1439. **ΑΡΜΑ.** Acep-
simas Ioseph. **Α.** 9 Nov. Isaac Iustus Patr. Alex. 41 † 688. Patres Nicaeni.

6. Paulus Archiep. Constant. *ὁμολογητῆς* 351 „*παρὰ τῶν Ἀρειανῶν
ἀπεκνήγη τῷ ἰδίῳ ὠμοφορίῳ.*“

7. Triginta tres Martyres Meliteni 290. Lazarus ὁ ἐν τῇ Γα-
λουσίῳ ὄρει ἀσκήσας, ὄσιος πατήρ καὶ Θαυματουργός.

ΑΡΜΑ. Metrophanes et Alexander Patriarchae.

8. Σύναξις τοῦ ἀρχιστρατηγοῦ Μιχαὴλ καὶ τῶν λοιπῶν ἀσωμάτων δυνάμεων.
Arm. Gabriel, Michael et omnes Angeli. **A.** 12 Nov. Michael Arch. Philotheus Patr. Alex. 63 † 1003.
9. Onesiphorus et Porphyrius **MM.** 290. „καὶ τῆς Ὀσίας Μητρὸς ἡμῶν Ματρώνης, ἣτις ἐχημάτισε κατὰ τὸ 463. ἔτος, καὶ ζήσασα χρόνους 100. ἀπῆλθε πρὸς Κύριον ἐν εὐρήνῃ.“
A. 13 Nov. Zacharias Patr. Alex. 64 † 1032 „leonibus obiectus mansit illaesus.“
10. Erastus et Olympos καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, Apostoli.
11. Mennas, Victor et Vincentius **MM.** 296. Stephanus Martyr 213. Theodorus Studites 804, ὁσιος πατὴρ καὶ ὁμολογητῆς.
R. Maximus Moscov. † 1434. **Arm.** Miletius Patr. Ant. **A.** 15 Nov. Incipit Ieiunium Nativitatis Domini.
12. Ioannes Alexandr. Archiep. ὁ ἐλεήμων 615. Nilus 602, ὁσιος πατὴρ.
Arm. Demetrius et Basilius. **A.** 16 Nov. Anoreus Rex et Socius eius.
13. Ioannes Chrysostomus.
A. 17 Nov. Ioannes Chrysostomus.
14. Philippus Apostolus Hierapoli crucifixus.
Arm. Andreas et Philippus App. **A.** 18 Nov. Philippus Apost.
15. Gurias, Samonas et Abibas **Mart.** Edesseni, ὁμολογηταί, 288.
Arm. Gurius et Samon. **A.** 19 Nov. Bartholomaeus Apost.
16. Matthaeus Apost. et Evangel.
G. Constantinus M. **Copt.** Matthaeum Ev. et Athanasium Patr. hoc die commemorant. **A.** 20 Nov. Anianus Patr. Alex. 2 † 84.
17. Gregorius Episc. Neo-Caesareae, Θαυματουργός. „Οὗτος ἦν ἐπὶ Ἀνρηλιανῶ βασιλέως, κατὰ τὸ 275. ἔτος, διδάχθεις καὶ ἔπνον τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον παρὰ τῆς Θεοτόκου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.“
R. Sergius ab Radones. **G.** Michael ab Gabron. **A.** 21 Nov. Maria Beata Virgo. Gregorius Thaumaturgus.
18. Platon **Mart.** in Syria 296. Romanus **Mart.** 305.
19. Barlaam **Mart.** Obadiah **Proph.**
R. Barlaam Pecherskiensis † 1243. **G.** Hilarion. **Copt.** Ioelem **Proph.** colunt. **A.** 23 Nov. Obadiah **Pr.**
20. Proclus Archiepisc. Const. 441. Gregorius Decapolita 837.
Προσόρτια τῆς εἰσόδου.
21. Ἡ ἐν τῷ ναῷ εἰσόδος τῆς Θεοτόκου.
Arm. Praesentatio B. Virginis.
22. Philemon Apost. cum Sociis, **MM.** 68.
R. Michael Iaroslawitsch Twerii Princeps, **Mart.** 1319 canoniz. 1655. **A.** 16 Nov. Martyres Negraei. Gregorius Nyssenus.

23. Gregorius Episc. Agrigentini. Amphilochius Episc. Iconii 374.
℞. Alexander Newsky¹⁾ † 14 Nov. 1263. Metrophanes Episc. Macarius Monachus Voronoiensis † 1483. **ΑΓΓΜ.** Gregorius *Θαυματουργός*.
24. Clemens Pont. Romae 79. Petrus Alexandria. 296, *ἱερομάρτυρας*.
℞. Mercurius ab Smolensk Mart. 1247. **Α.** 28 Nov. Abba Likanus, unus ex novem Sanctis, Evangelii propagatoribus. Abraham, Isaac, Iacob.
25. Catharina *μεγαλομάρτυρ, πανσοφός* 394. Macarius Mart. 295.
Ἀπόδοσις τῆς εἰκόδου.
ΑΓΓΜ. Iulianus et Basilissa. **Α.** 29 Nov. Nativitas Christi. Clemens Discipulus Petri.
26. Alypius „*σταθεὶς ἐπὶ τοῦ ξύλου ἔτη 53. ζήσας τὰ πάντα ἔτη 118.*“ *ὄσιος πατήρ* 608.
℞. Dedicatio S. Georgii Kiev. 1047. Innocentius Episc. Irkutakii † 1737 canoniz. 1802. **ΑΓΓΜ.** Lazarus. **Α.** 30 Nov. Gabra-Maskal i. e. famulus Crucis, rex Aethiopiae.
27. Iacobus Intercisus, Martyr Persa 396.
℞. Iacobus Episc. Rostoff. † 1392. Inventio Principis Wselowolod † 1138 canon. med. saec. 14. Baptismus Gabrielis ab Pskoff. Festum vexillorum Matris Dei Strahl p. 169 sq. **Α.** 1 Dec. Elias Proph. Ioannes Patr. Alex. 40 † 685.
28. Stephanus Iunior „*ἀθλήσας ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρονόμου*“ *ὄσιομάρτυρ* 766.
ΑΓΓΜ. Clemens.
29. Paramonos et Philumenos MM. 255. 256. Acacius *ὁ ἐν τῇ κλίμακι.*
℞. Abib Episc. **Α.** 3 Dec. Introitus Mariae in templum.
30. *Τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου καὶ Πανευφήμου Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, ὄστις Ἀδελφὸς ἦν Πέτρου τοῦ Κορυθαίου, χειροτονήσας πρῶτος Ἰσραήλην Βυζαντίου τὸν Ἅγιον Στάχυν.*
ΑΓΓΜ. Thaddeus et Bartholomaeus App. (Bartholomaeum in Armenia Evangelium praedicasse antiqua traditio est: sed et Thaddeum Christi doctrinam disseminasse et ab Sanatrugho rege perinde ut Bartholomaeum interfectum esse persuasum habent Armeni). **Α.** 4 Dec. Andreas Apostolus.

1) Strahl l. c. p. 252: „Die Nation erhob Newsky unter die Zahl ihrer Schutzengel. Dies that unter andern der Held Dimitri Donaki; heilige Verehrung ward seinen irdischen Ueberresten von der Nachwelt zu Theil; fast alle russischen Zaaren und Kaiser beugten ihre Knie vor demselben. Fürst Pascharski, der Retter Russlands und Befreier desselben vom polnischen Joche, betete erst an seinem Grabe, ehe er die Befreiung Moskwas unternahm. Peter der Grosse gründete 1715 ihm zu Ehren das merkwürdige grosse Kloster seines Namens zu St. Petersburg. Catharina I. stiftete in seinem Namen den so hoch angesehenen Alexander-Newsky-Orden. Die Kaiserin Elisabeth opferte ihm die erste Ausbeute aus den Kolywanschen Silbergruben und errichtete ihm das prachtvolle silberne Grabmal. Catharina II., Paul I., Alexander I. aber feierten jährlich sein Fest mit ausgezeichnete Pracht und grosser Feier.“ Kohl St. Petersburg I. p. 266—271.

D E C E M B E R.

1. Nahum Proph.
A. 5 Dec. Nahum Pr.
2. Habakuk Proph.
G. Jesse ab Silcanis. **Arma.** Iannarius. A. 6 Dec. Abraham Patr. Alex. M. 62 † 979.
3. Sophonias Proph.
B. Sabbas ab Swenigorod † 1407. Strahl p. 427. **Arma.** Menas et Eugraphius.
4. Barbara μεγαλομάρτυρ 200. Ioannes Damascenus ὄσιος πατήρ 735.
A. 8 Dec. Heracles Patr. Alex. 13 † 246.
5. Sabbas ὁ ἡγιασμένος, ὄσιος πατήρ καὶ Θεοφόρος 439—532. Vixit in celebratissimo monasterio non procul ab Hierosolymis sito, quod nunc vocatur S. Sabae.
Arma. Paulus et Paulina.
6. Nicolaus Episc. Myrae θαυματουργός 318.
Arma. Nicolaus θαυματουργός. A. 10 Dec. Theophanios Patr. Alex. 60 † 962. Nicolaus Ep. Myrae.
7. Ambrosius Episc. Mediolani „ὄτος κρίσει βασιλέως Οὐαλεντιανοῦ ἡγεμῶν ὦν, βαπτίζεται ἐν ταύτῳ καὶ χειροτονεῖται ἀρχιερεὺς Μεδιολάνων· κωλύσας εἶτα τὸν βασιλέα Θεοδόσιον τῆς εἰσόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν μαιφονίαν, μάλιστα γινόμενος τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ λατινιστὶ συγγράψας ἐσώθη ἐν ἔτει 374.“
A. 11 Dec. Pachomius.
8. Patapias Asceta Constantinopolitanus, ὄσιος πατήρ.
A. 12 Dec. Michael Archang.
9. Conceptio Beatae Virginis. „Ἡ Σύλληψις τῆς Ἁγίας καὶ Θεοπρομητόρος Ἄννης. Τροπάριον: Σήμερον τῆς ἀτεκνίας δεσμὰ διαλύονται, τὸ Ἰωακείμ τε καὶ τῆς Ἄννης εἰσακούων Θεός, παρ' ἐλπίδα τεκέϊν αὐτοὺς, σαφῶς ὑπισχνεῖται Θεόπαιδα· ἐξ ἧς αὐτὸς ἐτέχθη ὁ ἀπερίγραπτος, βροτὸς γεγονῶς, δι' Ἀγγέλου κελύσας βοῆσαι αὐτῇ· Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Κοντάκιον: Ἐορτάζει σήμερον ἡ Οἰκουμένη, τὴν τῆς Ἄννης Σύλληψιν, γεγεννημένην ἐκ Θεοῦ, καὶ γὰρ αὐτὴ ἀπεκύνθη, τὴν ὑπὲρ λόγον τὸν Λόγον κήσασαν. — Ἐκ ταύτης τῆς ἡμέρας ἀρχεται ὁ ἥλιος στρέφουσαι πρὸς τὰ βόρρεια εἰς ἀΐξιν τῆς ἡμέρας.“
Arma. Conceptio B. V. A. 13 Dec. Raphael Archang.
10. Mennas, Hermogenes, Eugraphus MM. 304.
Arma. Cornelius Centurio.

11. Daniel Stylita *ὄσιος πατήρ* 467.
R. Nicon Pocherskiensis. **A.** 15 Dec. Lucas Stylita.
12. Spiridion *Θαυματουργός* 343.
Armen. Rustratius. **A.** 16 Dec. Conceptio Mariae.
13. Eustratius, Auxentius, Eugenius, Mardarius, Orestes
MM. 290. Lucia Virgo Martyr 290.
14. Thyrsus, Lucius, Callinicus 250, Philemon, Apollonius,
Arrianus **MM.** 296.
Armen. Iacobus Nisibenus. **A.** 18 Dec. Titus. Salamas Aethiopiae apostolus.
15. Eleutherius Episc. Ilyrici, *ιερομάρτυς* 290. Paulus *ὁ ἐν τῷ*
Λάτρω, ὄσιος πατήρ 882.
A. 19 Dec. Gabriel Arch.
16. Haggaeus Proph.
Armen. Ignatius Patr. **A.** 20 Dec. Haggaeus.
17. Daniel Propheta et Tres Sancti Pueri Ananias, Asarias,
Misael.
Armen. Theopemptus. **A.** 21 Dec. Maria Beata Virgo.
18. Sebastianus Mart. et Socii 292.
19. Bonifacius Mart. 290.
Armen. Indus et Dorona. **A.** 23 Dec. David Iudaeorum Rex.
20. Ignatius *ὁ Θεοφόρος, ιερομάρτυς* 109.
A. 24 Dec. Ignatius. Tekla Haimanot.
21. Iuliana Mart. Nicomediae 299.
R. Petrus Metropolita Kioviensis † 1326. Moscovise sepultus, est inter Mos-
coviae et totius Russiae patronos principales. **Armen.** Abgarus Rex sc. Armeniae,
ut fabulantur.
22. Anastasia *ἡ φαρμακολύτρια, μεγαλομάρτυς* 290.
23. Decem Martyres Cretenses 252. *Προεόρτια τῆς γεννήσεως.*
Armen. David. Iacobus Ap.
24. Eugenia Romana, *δοτομάρτυς* 270. *Προεόρτια τῆς γεννήσεως.*
Armen. Stephanus Protom. **A.** 28 Dec. Abraham, Isaac, Iacob.
25. Nativitas Christi.
A. 29 Dec. Nativitas Christi. Reges Sabaei.
26. *Σύναξις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωσήφ.* Euthymius
Episc. Sard. imaginum patronus, *ιερομάρτυς* 820.
Armen. Petrus et Paulus App. **A.** 30 Dec. Infantes Innocentes. Apud Copti-
tas secundum Nativitatis festum.
27. Stephanus Protomartyr. Theodorus Graptus, *ὄσιος πατήρ*
et frater eius Theophanes *ὁ ποιητής, ὁμολογητής, iconoclasta-*
rum adversarii.
Copt. Inventio ossium Stephani. **A.** 1 Ian. Stephanus Prot. Macarius Patr.
Alex. 69 † 1128.

28. Bis millia Martyrum Nicomediae cremati 286.
Arma. Ioannes et Iacobus App. **A.** 2 Ian. Theonas Patr. Alex. 16 † 300.
29. Quatuordecim millia Infantium, ab Herode occisorum. **Mar-**
cellus „*ἡγούμενος μονῆς τῶν ἀποιμήτων*“, *ὄσιος πατήρ* 459.
R. Marcus et Theophilus Pecherskienses monachi. **A.** 3 Ian. Isais Pr. In-
 fantes Innocentes (14, 440).
30. Anysia Mart. Thessalonic. 290. Zoticus Presbyter *ὁ ὀρφανο-*
τρόφος“, orphanotrophei Constantinopolitani fundator 344.
A. 4 Ian. Ioannes Evngel.
31. Melania Romana 400. *Ἀπόδοσις τῆς γενήσεως.*
-

CAPUT III.

DE SINGULIS CULTUS DIVINI PARTIBUS.

Graecorum ritus eadem lege devincti sunt atque Romani. Utrique ecclesiae vetustissimorum saeculorum ingenium auctor est, ut primariam partem cultus divini, et festivi et quotidiani, sacrificium efficiat eucharisticum, e Graecorum disciplina semel tantum in uno eodemque templo per diem offerendum p. 206. Quae praeter Missam celebrantur officia vespertina, matutina aliaque, ex monasticae vitae praeceptis ad communem et vulgarem usum ita transmigrarunt, ut ex horis Monachorum canonicis nonnullae ab ecclesiis receptae publicis laicorum conventibus celebrentur.

Hodiernae Graecorum Missae semel, ut aiunt, inservit Liturgia Iacobi, in festivitate Apostoli celebranda p. 83 nonnullis festis ac Dominicis Liturgia Basilii, alias per totum annum Liturgia Chrysostomi. Demonstravimus supra, hanc mutationem factam esse tempore Theodori Balsamonis; ea enim aetate expulsis e Palaestina atque Aegypto Liturgiis Iacobi et Marci, omnia ad amussim Constantinopolitanae ecclesiae applicata sunt.

De Liturgia Basilii optime disputavit Renaldotius l. p. XXXIVsq. „Graecorum constantissima traditio est, Basilium, primum post Iacobum fratrem Domini, Liturgiam scripsisse. Proclum testem omnes laudant,') neque de opusculi, quo illius testimonium continetur, autoritate dubitant;

---

1) — 'Ο δὲ μέγας Βασίλειος μετὰ ταῦτα τὸ ῥάθυμον καὶ καταφερῆς τῶν ἀνθρώπων θεωρῶν καὶ διὰ τοῦτο τὸ τῆς λειτουργίας μῆκος ὀκνοῦντων, ταύτην οὐ περαιτέρη καὶ μακρὰν εἶναι νομίζων, ἀλλὰ τὶ τῶν συνευχαμένων τε καὶ ἀκροαμένων ῥάθυμον διὰ τὸ πολὺ τοῦ χρόνου παρανάλωμα ἐκκόπτων ἐπιτομώτερον παρέδωκε λέγεσθαι. — — Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ ἡμέτερος πατήρ, ὁ τὴν γλῶτταν χρυσῶς Ἰωάννης τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας οἷα ποιμὴν προθύμως κηδόμενος, εἰς τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀθυμίαν ἐφορῶν, πρόρριζον πᾶσαν σατανικὴν πρῆξιν ἠβουλήθη ἀποσπᾶσθαι. Διὸ καὶ τὰ πολλὰ ἐπέτεμε καὶ συντομώτερον τελῶσαι διετάξατο.

quamvis a recentioribus Criticis vocetur in suspicionem. At dudum antequam Proclus scriberet, Basilii Liturgiam in usu fuisse apud Graecas omnes Ecclesias, si Hierosolymitanam et Alexandrinam excipimus, certissimum est. Antiquius extaret de scripta a Basilio Liturgia testimonium in ipsius vita per Amphiloichium Episcopum Iconiensem eius aequalem scripta, si legitima foret, et eius autoritate Graecos usos non fuisse, mirari non sine ratione possumus. Neque enim critica tantum valent, ut quae Bellarmino, Possevino, et multis aliis, argumenta suspectam illam fecerunt, apud eos aliquid possent. Imo cum Symeon Metaphrastes vitam illam suo more interpolatam collectioni suae inseruisset, nota illis esse debebat, neque magis suspecta, quam tot aliae. Verum diu antequam suo operi Symeon manum admoveret, saeculo circiter dimidioque amplius, notissima Graecis esse debuit Basilii vita per Amphiloichium scripta, cum iam eius antiquam versionem citet Aeneas Episcopus Parisiensis in Tractatu adversus Graecos, quem scripsit ante annum Iesu Christi DCCCLXX qui ei supremus fuit. Utitur enim eius testimonio, eamque dicit de Graeco in Latinum a quodam Graeco, vocabulo *Eveimio*, de verbo ad verbum translata. Igitur Graecis nota erat duobus prope saeculis antequam a Symeone Metaphraste recenseretur, si quidem decimo saeculo vixit, ut Allatius multis argumentis probavit. Haec porro sunt quae in illa Amphiloichii vita leguntur, et quae refert Aeneas Parisiensis, in haec verba: Post quoddam autem tempus postulavit Deum, ut daret illi gratiam atque intellectum propriis sermonibus offerre insanguineum sacrificium illi, et venire super eum sancti Spiritus adventum. Post dies vero sex, sicut in extase factus adventu sancti Spiritus, septima die apprehendente, coepit ministrare Deo, per singulos dies. Et post aliquod tempus, fide et oratione, coepit propria manu scribere ministrationis mysteria. Atque una nocte adveniens ei Dominus in visione cum Apostolis, propositionem panis faciens in sancto altari, excitavit Basilium, dicens ei, secundum suam postulationem, Repleatur os tuum laude, ut per proprios sermones offeras insanguineum sacrificium, qui non ferens visionem, surrexit cum tremore, et accedens ad altare coepit dicere scribens in charta sic, Repleatur os meum laude etc. scilicet reliquas Liturgiae preces.

Agnoscimus sane in ista narratione Graecorum *φιλμυθον*; nec in vindicanda illius veritate opera abutemur: illud tantummodo observabimus simplicem illius narrationis sensum esse, Basilium, antequam sacras Liturgiae preces ordinaret, Deum invocasse, eoque inspirante opus per-

fecisse. Reliqua neque sancti viri humilitati, neque disciplinae conveniunt, praesertim cum in ipsa Liturgia preces occurrant illius temporibus antiquiores, ut sunt Praefatio, hymnus Cherubicus, recitatio verborum Christi, Invocatio Spiritus sancti, Oratio Dominica, Sancta sanctis, et quaedam aliae sacri Officii partes. Neque operae pretium est viri doctissimi Iacobi Goarii exemplo, de concilianda Procli narratione, cum Amphiloebiana satagere, cum illa mirabilibus illis *ἐπεισοδίοις* novitatem ipsa suam sufficienter prodat: altera simplex sit magisque verisimilis, quam idcirco solam Trullana Synodus adoptavit. Ex ea enim satis confirmatur pia omnium Graecorum traditio, secundum quam preces Eucharisticae quae versabantur omnium manibus, et ad altaria tote passim Oriente usurpabantur, esse a Basilio iuxta receptam consuetudinem ordinatas, usuque Ecclesiarum probatas et confirmatas, existimant.

Verum extat antiquius multo de Liturgia Basilii iam scripta testimonium Petri Diaconi, et aliorum Monachorum, qui in causa fidei ex Oriente Romam missi fuerant, in libro de Incarnatione et Gratia Domini nostri Iesu Christi ad Fulgentium et alios Episcopos Africae, Christi, ut aiunt, confessione decoratos: nempe cum a Thrasamundo relegati sunt in Sardiniam, unde anno DXII restituta Africanis Ecclesiis ab Hilderico Hunerici filio pace, reversi sunt. Paulo post liber ille scriptus est, in cuius octavo capite haec leguntur: Hinc etiam beatus Basilius Caesariensis Episcopus, in Oratione sacri Altaris, quem paene universus frequentat Oriens, inter caetera: Dona, inquit, Domine virtutem et tutamentum: malos, quae sumus, bonos facito, bonos in bonitate conserva, omnia enim potes, nec est qui contradicat tibi, cum enim volueris salvas, et nullus resistit voluntati tuae. Laudatus est is locus a plerisque Theologis, nobilioribusque Criticis, observatumque simul est, ea verba neque in Graecis codicibus extare, neque in Syriaca a Masio interpretata, nec in Coptica. Verumtamen praecipua sententiae pars, quaeque ad quaestionem a Petro Diacono, et reliquis adversus Pelagianorum reliquias agitatam, maxime spectabat, in Graeco textu legitur, *τοὺς ἀγαθοὺς ἐν τῇ ἀγαθότητι διατήρησον, τοὺς πονηροὺς ἀγαθοὺς ποίησον, ἐν χρηστότητι σου*, ut et in veteri versione Latina, Bonos in bonitate conserva: malos bonos fac, in bonitate tua. Ea sola particula viris doctissimis non observata, dimovere eos a praecipitata censura debuisset: omnes enim, etiam quorum diligentia merite commendatur, negaverunt ea verba, quae Petrus Diaconus allegavit, in Basiliana Liturgia reperiri. Inde statim iudicaverunt, non pervenisse illam ad nos, nisi valde interpolatam: neque enim inventi sunt qui ad Goarii sententiam accederent. Is quippe dum vitam Basilii vulgo Am-

philochio adscriptam, ut legitimum autoris cuius nomen praefert opus, defendere pertendit, duplicem ab eo Liturgiam compositam fuisse suspicatus est, quae coniectura nullum in historia aut antiquis monumentis fundamentum habet, meritoque explosa est. At negari non potest, quin illa quae retulimus, ea ipsa sint, quae Petrus Diaconus citavit. Quod si reliqua non eodem loco reperiuntur, probabiles adduci rationes possunt, cur etiamsi ita sit, non idcirco tamen suspectum eius testimonium esse debeat. Nam saepe observatur ab antiquis, quae allegant ita referri ut verba ipsa non eo ordine quo extant in libris unde deprompta sunt, recitent. Oratio de qua agitur occurrit inter multas alias quae a *Μνήσθητι*, seu Memento incipiunt: atque ea ratione certum est quodammodo, prima testimonii verba: Dona Domine virtutem et tutamen, ex orationibus petita esse, ubi frequenter occurrunt, aut alia quae idem significant, non minus quam in omnibus cuiuscumque linguae Officiis Sacramentalibus. Ultima verba ex alio quoque loco petita verisimile est: nam in orationibus continuatis, quae a Memento incipiunt, subsequitur acclamatio τοῦ Amen vel Kyrie eleison: clausula vero non est nisi in omnium memoriarum fine. Illius autem formulae non unae sunt; communior illa, Quia tuum est regnum, potestas, virtus et gloria Patris, Filii et Spiritus sancti: aut paulo aliter. Sunt tamen aliquando diversis verbis expressae: ut quia tu es sanctus Deus noster. Quia tu es misericors et miserator Deus, et similes aliae. Facile igitur fuit, ut in Codicibus quos habuit Petrus Diaconus, haec clausula alicubi reperiretur, cum ex Scripturae verbis contexta sit, extetque in variis Latinis Missalibus, imo et in Romano. Quidquid sit, constat ex Petri testimonio sua iam aetate, hoc est sexto saeculo labente et septimo ineunte, totum prope Orientem usum esse Basilii Liturgia, neque dubitatum, quin sacras preces quae erant in omnium manibus ordinasset: atque est illa εὐχῶν διάταξις, de qua Gregorius Nazianzenus loquitur (Orat. XX in laudem Basilii p. 340). Quaecumque vero ex orationum varietate, et exemplarium tam Graecorum, quam Copticorum et Syrorum dissimilitudine petuntur argumenta, ad elevandam istius Liturgiae auctoritatem, sufficienter ex illis quae superius dicta sunt dispunguntur. Sufficit praecipuas preces easdem esse, et quamvis verbis differant, in unam convenire sententiam, ut non supposititia iudicetur; at qui Graecam, Syriacam et Copticam attente legerit, agnoscet omnes ex uno limpido fonte prodiasse."

Ut meam sententiam paucis ostendam, non ambiguum habeo, quod de Basilio ac Chrysostomo liturgiarum auctoribus tradunt veteres. Immo profiteor, sanctorum patrum calamum agnosci in caerimoniarum et orationum dispositione et ordine et ideo superscriptis nominibus si hunc

sensum accipiant, neminem perduci ad mendacium. At vero, quo minus plura concedamus vetamur ipsa liturgiarum, quae hodie sub Basilii et Chrysostomi auctoritate feruntur, natura et indole. Missam Iacobi prolixior brevioribus finibus conclusisse Basilium testatur Proclus, sed Liturgia Basilii hodierna facile prolixior est ac cumulator.¹⁾ Chrysostomus denuo liturgiam, obtruncatis quae sibi videbantur, breviorē ad commodiorem populi usum effecit: sed quod nunc nomen eius ostentat officium non admodum brevius est Basiliano.²⁾ Recte igitur statuit Goarus, Graecos posteros nova quaedam dicenda faciendave a Diacono vel Sacerdote hic et illic pro suo nutu respersisse.³⁾ Et sane si emergere faciam e recentioribus additamentis Liturgiae capita, vere a Chrysostomo profecta, magnum est quod conor et difficile est quod polliceor. At primo rem commemorando renovo, tutissimis munitam argumentis: priscos Liturgiarum auctores omnes suas curas defixisse in parte Missae anaphorica. Nam quae praecedebant cum non tanta auctoritate polleant, per longum tempus diversa provinciarum et ecclesiarum consuetudo *αὐτονόμως* sibi condidit et efformavit. Itaque rara est in chartis vetustis Missa Catechumenorum et proanaphorica, cum plurimi codices ordiantur ab osculo pacis vel oratione offertorii p. 35 sq. Haec si diligenter perpenderit, adeas Codicem Liturgiae Barberiniam, Goaro iudice

1) Muraltus in Lexidio s. v. Basilus: „Jedenfalls ist die auf uns gekommene Liturgie des Basilus kürzer als jene des Jacobus (S. 43 bis 69 in der Pariser Ausgabe des Cl. de Saintes 1650).“ Sed errat mirifice. Non animadvertit enim, ea non longius expressa esse quae iisdem verbis legantur apud Chrysostomum.

2) Magis incerta sunt, quae disputat Schroeckhiius H. E. X, 425 sq.: „Dass die dem C. beigelegte Liturgie, wie sie zuletzt vor uns liegt, nicht seine Arbeit sein könne, lehrt schon der Umstand, dass verschiedenes, was in seinen Schriften über die Liturgie vorkommt, darinnen fehlt. (!) Wenn man aber vollends die ungeheuerere Menge von Carimonien, Gebeten, Gesängen, Wendungen und Verrichtungen des Priesters und Diaconus, Beräucherungen mit ähnlichen Gebräuchen oder Namen, die gar in dieses Zeitalter nicht gehören, betrachtet — so kann man im Geringsten nicht zweifeln, dass diese Liturgie ein Flickwerk (!) sei, welche aus Stücken älterer und jüngerer Jahrhunderte zusammengesetzt ist.“ Augusti Denk. IV. p. 325: „Das Verhältniss der Liturgie des Chr. zur Liturgie des Bas. denkt man sich am richtigsten, wie die Beziehung, in welcher die liturgischen Arbeiten der Päpste Leo und Gelasius zum Gregorianischen Sacramentare stehen. Wie Gregor die von Gelasius gesammelten Formulare abkürzte und in eine andere Ordnung brachte, so verfuhr auch Chr. in Absicht auf die von Bas. veranstaltete Sammlung, welche er zunächst für die Constantinopolitanische Kirche bestimmte. Aber auch die von ihm verbesserte Ausgabe kann in ihrer jetzigen Integrität nicht das Werk dieser Kirchenväter aus dem fünften Jahrhunderte sein.“

3) Refragatur huic sententiae Murawieff vel Muraltus enthusiastas l. c. p. 9: „Nach diesem grossen Hierarchen wagte es keine Hand mehr, und wird es keine wagen, die Liturgie anzutasten, da in ihr der Gottesdienst die höchste dem Menschen mögliche Stufe der Vollkommenheit erreicht hat.“

circa annum 900 vel 800 conscriptum. Tacet illa membrana nomen Chrysostomi in prima Missae parte: commemorat simulac attigerit anaphoram. *Ἐνὴν τῆς προσκομιδῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου μετὰ τὸ ἀποτεθῆναι τὰ ἅγια δῶρα ἐν τῇ τραπέζῃ καὶ πληρῶσαι τὸν λαὸν τὸν μυστικὸν ὕμνον· Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ κτλ.* Porro in mentem veniat necesse est ingens codicum varietas in prima officii parte, ab omnibus interpretibus ita desperata, ut quot exemplaria, tot codices esse conquesti sint: sed inde ab oratione: *Κύριε ὁ Θεὸς παντοκράτωρ* multo minus discrepant (uti in Diptychis et rubricis), concordant in gravioribus. Ut brevi dicam, magna probabilitate omnem cunctationem et dubitationem discutit sententia: Ioannem Chrysostomum, in auxilium vocatis liturgia Hierosolymitana et Antiochena composuisse missam anaphoricam et eam qua hodierni Graeci utuntur. Et haec Chrysostomi Anaphora omnino brevior est quam Basiliana. Reliqua sequiori demum tempore certa et immutabili lege devincta sunt, Balsamonis opinor aetate, ea ratione ut paene tota Missa proanaphorica transscripta sit ex missa Basilii. Iam aperta et clara sunt, quae spretis argumentis nostris, vix tenebris suis possunt extrahi.

Infra positae sunt Missae Basilii et Chrysostomi, quae legitimo usu ecclesiae hodiernae commendantur comparata tamen in gravissimis capitibus codicum varietate. Sed addenda erit tertia ἡ τῶν προηγιασμένων λειτουργία, cuius auctorem faciunt plerique Gregorium Pontificem Romanum, cui *Διάλογος* ob dialogos conscriptos cognomen fuit. Etenim cum ieiunii tempora moerori potissimum dicata expiandisque intimo animi dolore criminibus sint instituta; sacrificandi vero munia festivam celebritatem et spiritualis laetitiae sollemnitatem ferant secum et inducant: ne sacrificii alacritas moestitia turbaretur aut quadragesimae necessarius luctus sacrificii iucunditate tolleretur, Laodicensae synodi patres can. 49 statuerunt: *οὐ δεῖ τῇ τεσσαρακοστῇ ἄριον προσφέρειν εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον* et Can. 51 *οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ γενέθλιον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μείλαν ποιεῖν ἐν τοῖς σαββάτοις καὶ κυριακαῖς.*¹⁾ Intermissio vero totius hebdomadae decursa divino sacrificandi munere ne iuge sacrificium e medio sublatum aut coelestis cibus famelicis animis negatus videretur a dictae Synodi patribus vel ab aliis Orientis Episcopis consultum est, ut sub Vesperam et in ipso vespertinarum precum officio, quo ieiunium solvere licet, liturgiae simulacrum vel eius saltem spectanda pars exhiberetur et divinus panis in ecclesia proponeretur: et officium illud, quo iam antea conse-

1) Similia observat ritus Ambrosianus. Sanctorum festa intra Quadragesimam occurrentia praetermittit, itemque missae sacrificium omnibus feriis sextis.

eratus et sanctificatus distribueretur et sumeretur ἀκολουθίαν τῶν προηγιασμένων τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς denominari sanxerunt. Atque ita non nova primum eius institutio in Synodi Trullanae can. 52 sed instituti iam ritus premens magis et sedula commendatio legitur: ἐν πάσαις ταῖς τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις, παρεκτις σαββάτου καὶ κυριακοῦ καὶ τῆς ἁγίας τοῦ ἁγίου εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας, γενέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων λειτουργία.)¹⁾ Ut nunc est Sacerdos in Dominicis Quadragesimae celebrans venturae hebdomadis dies, quibus celebraturus est, digitis suis numerat; inde tot particulas panis in oblatione abscidit, quot Missas dicturus est, eas cum particula eo die absumenda consecrat et consecratas, sanguineque Dominico intinctas, uti moris est, conservat in pyxide. Ex hac postmodum celebraturus tempore opportuno cochleari, aliis ibi ad alium usum relictis, haurit et in disco reponit et in altare maius advectam consumit. Notum est, ecclesiam Latinam Praesantificatis uti tantum in feria sexta Parasceues.

Horae Canonicae apud vetustiores Monachos eadem sunt atque apud occidentales, Vesperae, Completorium, Matutinum, Laudes, Prima, Tertia, Sexta, Nona. At postea hominibus officiorum divinatorum observantissimis neque illa precum ubertas satisfacit: excogitarunt horulas medias, μεσώρια, positas inter horas minores, itaque duodecies in laudibus divinis occupati erant. Habent igitur 1. Ἐσπερινόν (Vesperas) quibus aequae atque Latini Officium Dominicarum et festorum incipiunt. 2. Ἀπόδειπνον (Completorium). 3. Μεσονυχτικόν (Matutinum). 4. Ὁρθρον (Laudes). 5. Πρώτη ὥρα (Prima). 6. Μεσώριον τῆς πρώτης ὥρας. 7. Τρίτη ὥρα (Tertia). 8. Μεσώριον τῆς τρίτης ὥρας. 9. Ἐκτὴ ὥρα (Sexta). 10. Μεσώριον τῆς ἑκτῆς ὥρας. 11. Ἐνάτη ὥρα (Nona). 12. Μεσώριον τῆς ἐνάτης ὥρας.²⁾

Refrigescente pietatis fervore haec officia et in monasteriis et in ecclesiis cathedralibus ita persolvuntur ut trina prodeat cultus quotidiani partitio. Coalescunt enim ἡ ἐνάτη ὥρα, τὸ ἔσπερινόν et τὸ ἀπόδειπνον cum Mesoriis in unum officium Vespertinum. Simili ratione τὸ μεσονυχτικόν, τὸ ὄρθρον, ἡ πρώτη ὥρα cum Mesorio preces efficiunt nocturnas vel matutinas. Denique ὥρα τρίτη, τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ (Sacrificium eucharistiae) et ὥρα ἐνάτη cum Mesorio constat officium matutinum principale. Ecclesiae parochiales prae-

1) Goar p. 105. Allatius de Missa Praesantificatorum apud Graecos. (Post librum de perpet. eccl. or. et occid. consensione Colon. 1648 p. 1531—1606.

2) Ut narrat Kingius l. c. p. 43 ecclesia Russiae ignorat τὰ μεσώρια, excepta hebdomada ante Nativitatem Domini.

ter Missam tenentur potissimum ad preces Vespertinas et Matutinas Dominicales et festivas.¹⁾ Et sane, ut ait Isidorus (de offic. eccles. 1, 20) utriusque officii etiam ex veteri testamento sollemnis est celebratio.

Eodem fere pacto Breviarium Romanum hoc nostra aetate recitatur: iunguntur horae ex decantantium commoditate ita ut in Cathedralibus ecclesiis bis plerumque conveniant ad officium persolvendum, matutino tempore et vespertino. Accedit ex multorum monasteriorum lege conventus nocturnus. Item Horae minores, Tertia, Sexta, Nona saepius proxime ante Missam cantantur. Omnino imaginem videmus Breviarii Romani in Graecorum Horologio. Etiam Graeci Horis sollemnes quasdam et stas formulas praemittunt.²⁾ Porro Horarum suarum robur et firmamentum sunt Psalmi Davidici: nec desideratur canticorum usus et hymnorum,³⁾ Scripturae lectio. Nihilominus inter utriusque ecclesiae

1) Muralt in Lexidio: „Zur Erleichterung der Gläubigen nimmt die Kirche jetzt die Prima unmittelbar mit der Matine, die Tertia und Sexta aber mit der Proskomidie vor der L. zusammen, die Nona endlich mit der Vesper (R. C. 63—93). Doch auch so werden diese Horen sammt L. und Vesper in vielen Pfarrkirchen nur an Sonn- und Festtagen und das Mesonyktion oder die Vigilien ausser den Klöstern sehr selten gehalten.“

2) *Εὐλογητός ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε. Δόξα σοι ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι· Βασίλειῦ Οὐράνιε, Παράκλητε τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας, ὁ πανταχοῦ παρῶν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, ὁ θησαυρὸς τῶν ἀγαθῶν, καὶ ζωῆς χορηγός, ἔλθε καὶ στήνωσον ἐν ἡμῖν, καὶ καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κηλίδος, καὶ σώσον· Ἀγαθὲ τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός, Ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἐκ τρίτου. Δόξα Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Παναγία Τριάς, ἐλέησον ἡμᾶς. Κύριε, ἰλάσθητι ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Δέσποτα, συγχώρησον τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν. Ἄγιε, ἐπίσκειψαι, καὶ ἰάσαι τὰς ἀσθενείας ἡμῶν, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον. Δόξα, καὶ νῦν. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς Οὐρανοῖς. Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἐλθέτω ἡ Βασιλεία σου. Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν Οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν· ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Ἀμήν. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ Βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Κύριε ἐλέησον, β. Δόξα Πατρὶ. Καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν τῷ Βασιλεῖ ἡμῶν Θεῷ. Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ τῷ Βασιλεῖ ἡμῶν Θεῷ. Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Βασιλεῖ καὶ Θεῷ ἡμῶν.*

3) Augusti Denk. V. p. 334 sq.: „Es ist gewiss, dass die ältesten Hymnen der Griechen, welche noch gegenwärtig im Kirchengebrauche sind, nicht über das achte Jahrhundert hinausgehen. Denn Kosmas von Jerusalem und Johannes Damascenus sind die ältesten Dichter, deren Gesänge aufgenommen wurden. — Diese Erscheinung ist um so auffallender, da gerade die Griechen auf das hohe Alter ihrer Liturgie so stolz sind. Es ist schwer zu entscheiden, ob es dogmatische oder ästhetisch-artistische Rücksichten wa-

brevaria est quoque distantia atque diversitas. Exuberat Iiber Graecus Antiphonis et cantilenis: omnino totum divinum officium longinquitate

ren, welche die Vorsteher des Cultus bestimmten, gerade hier dem späteren Zeitalter den Vorzug zu geben.“ At vero cum plurima Graecorum cantica in laudibus Beatæ Virginis et Sanctorum occupata sint, necesse erat opinor ut confugerent ad potius recentiores. Quse Augusti l. c. p. 342 de graecorum hymnorum virtute iudicat, severe prolata sunt, sed non iniuste: „Man vermisst in ihnen jene Natürlichkeit, Einfachheit und Herzlichkeit, welche den abendländischen Kirchengesang so vortheilhaft auszeichnet. Die meisten Hymnen auf Gott, Trinität, Christus u. s. w. missfallen durch eine gewisse Pretiosität und Affectation. Den zahlreichen Gesängen auf die heilige Jungfrau und die Heiligen fehlt die Andacht und Salbung und man wird durch Einförmigkeit und Eintönigkeit ermüdet.“ (Optima Graecorum et Syrorum carmina a Viris doctissimis Vormbaum et Splieth collecta sunt in Daniel Thesaur. Hymnol. Tom. 3.) De musica sacra imprimis Russorum conferas Altium l. c. p. 392: „Mit gleicher Liebe und gleichem Eifer wurde der Gesang in der griechischen Kirche auch späterhin gepflegt; und es möchte sich kaum entscheiden lassen, ob hier der kirchliche Gebrauch der (anfängs ohnehin noch sehr unvollkommenen) Orgel darum zurückgewiesen wurde, weil die Sänger keiner Nachhülfe durch dieselbe bedurften, oder ob man sich darum, weil keine Orgel gebraucht werden durfte, die Vervollkommnung des Gesanges desto angelegener sein liess. Jedenfalls hatte der Umstand, dass die Sänger hier durchaus nur auf sich angewiesen waren, zur Folge, dass das Bedürfniss eines guten Kirchengesanges immer dasselbe blieb. Daher hatte, wie Nikon in seiner Chronik (I. p. 142) berichtet, schon Jaroslaw (1051) für die russisch-griechischen Kirchen, „um das Ohr der Frommen beim Gottesdienst zu ergötzen,“ drei griechische Sänger nach Russland kommen lassen, damit sie den harmonischen Kirchengesang einführen, und die Russen in demselben unterrichten sollten. Ebenso berichtet Nestor, dass man zu seiner Zeit (1100) Sänger aus der Bulgarei und aus Griechenland habe kommen lassen; und noch jetzt unterscheidet die russische Kirche eine bulgarische und griechische Gesangsweise. Neben diesen beiden bildete sich in dem (seit 1040 gestifteten und um die geistige Bildung des russischen Priesterstandes hochverdienten) Höhlenkloster zu Kiew eine dritte, die Kiew'sche Gesangsweise aus, und charakteristisch unterscheiden sich alle drei, namentlich die letztere, von dem Unisono-Gesang in den occidentalischen Kirchen durch die Mehrstimmigkeit, indem die Mönche zu Kiew schon frühzeitig es versuchten, nach dem Gehör in mehrstimmiger Harmonie zu singen. Zur Zeit der Tatarenherrschaft jedoch (1238—1380) verfiel diese Kunst, und späterhin liess es die römisch-katholische Kirche nicht an Versuchen fehlen, auch in Beziehung auf den musikalischen Theil des Gottesdienstes ihre Praxis in die russischen Kirchen einzuführen. So führte z. B. der Thronräuber Grischka-Otrepiew (ermord. 1606) in ihrem Interesse 1605 beim Gottesdienste die Instrumentalmusik ein; Nikon, der Metropolit von Nowgorod, jedoch schaffte nicht nur sie wieder ab, sondern liess 1656 selbst alle musikalischen Instrumente aus den öffentlichen und Privathäusern wegnehmen, und öffentlich verbrennen, weil die Instrumentalmusik, wie er meinte, der Sittlichkeit gefährlich sei, und in den Kirchen führte er wieder den wohllautenden Partiturgesang (für 7 Stimmen) ein, dem die späteren, durch das Studium der Werke Palestrina's und anderer italienischer Meister gebildeten Gesang- und Kapellmeister einen, das altkirchliche Gepräge nicht verwischenden, und doch den Kunstforderungen der neueren Zeit entsprechenden Charakter zu geben wussten, wie dies die Arbeiten eines Degtoref, Bartnjanskij und Turganinof beweisen.“

productum tam immoderate excurrit, ut a considerate ac pie recitanti-
bus quin duodecim horarum spatio absolvendum sit, vehementer dubi-
tem. Accedit ingenium multiplex et tortuosum, quod admodum vexat
rerum Graecarum imperitos. Ut uno omnia complectar, Breviarium Ro-
manum si confertur cum Graeco sane monstrat compendia brevia do-
cendi, contra Graecum Horologium rerum omnium abundantiam ostendit
et dicendi quasi silvam immensam.¹⁾ Sed procedendum est ad singulas
Horologii partes.

---

1) Sane Alexander de Stourdza, rerum Graecarum amantissimus, hanc pro-
lixam rituum indolem venditare ausus est pro summa Liturgiae virtute „La Liturgie Ro-
maine a le défaut de tous les abrégés.“

CAPUT IV.

DE VESPERIS AC BENEDICTIONE PANUM.

Praemissa consueta introductione cantatur Psalm. 104: *εὐλογεῖ ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον* et inter Psalmi recitationem Sacerdos ante fores sanctas orat septem orationes τοῦ λυχνικοῦ, a quibus haec prima Vesperarum pars nomen trahit τοῦ λυχνικοῦ. Exscribimus septimam: *ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐν σοφίᾳ δημιουργήσας, ὁ διαχωρίσας ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους καὶ τὸν ἥλιον θέμενος εἰς ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας, σελήην δὲ καὶ ἀστέρας εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτός· ὁ καταξιώσας ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας ὥρας προφθάσαι τὸ πρόσωπόν σου ἐν ἔξομολογήσει καὶ τὴν ἐσπερινὴν σοὶ δοξολογίαν προσαγαγεῖν, αὐτὸς φιλάνθρωπε κατεύθυνον τὴν προσηχήνην ἡμῶν ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, παράσχον δὲ ἡμῖν τὴν παροῦσαν ἐσπέραν καὶ τὴν ἐπιούσαν νύκτα εἰρηνικήν.* Ἐνδύσον ἡμᾶς ὄπλα φωτὸς, ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ φόβου νυκτερίου καὶ παντὸς πρᾶγματος ἐν σκότει διαπορευομένου καὶ δὸς τὸν ὕπνον, ὃν εἰς ἀνάπαυσιν τῆ ἀσθενείᾳ ἡμῶν ἐδωρήσω, πάσης διαβολικῆς φαντασίας ἀπηλλαγμένον. *Ναὶ δέσποτα τῶν ἀγαθῶν χορηγέ, ἵνα καὶ ἐπὶ ταῖς κοίταις ἡμῶν καταγεγόμενοι, μνημονεύωμεν ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου καὶ τῆ μελετῇ τῶν σῶν ἐντολῶν καταναυγᾶμενοι ἐν ἀγαλλιάσει ψυχῆς διαναστώμεν πρὸς δοξολογίαν τῆς σῆς ἀγαθότητος, δεήσεις καὶ ἱκεσίας τῆ σῆ εὐσπλαγχνίᾳ προσάγοντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου ἐν ταῖς προσβείαις τῆς ἀγίας Θεοτόκου ἐν ἑλέει ἐπίσκοπται.* Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *Ἀμήν.*

Precibus τοῦ λυχνικοῦ una cum Psalmo absolutis, dicitur *ἐκτενία* i. e. deprecatio pro pace, pro ecclesia etc., quae convenit cum supplicatione obvia in missis Iacobi, Chrysostomi aliisque.

Sequitur τὸ κάθισμα¹⁾ i. e. octo Psalmorum (e. g. Sabbato 1—8) recitatio, secunda sed brevis *ἐκτενία* cum commemoratione Beatae Virginis, Psalm. 141 *Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σέ* Ps. 142 *φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα* Ps. 130 *ἐκ βαθέων ἐκέκραξα* Ps. 117 *αἰνεῖτε τὸν Κύριον* cum Antiphonis s. *στιχῆροις* interpositis.

Dum Chorus decantat Doxologiam, orat sacerdos submissa voce orationem τῆς εἰσόδου: *ἐσπέρας καὶ πρωτὶ καὶ μεσημβρίας αἰνοῦμεν, εὐλογοῦμεν, εὐχαριστοῦμεν καὶ δεόμεθα σου δέσποτα τῶν ἀπάντων· κατεύθυνον τὴν προσερχὴν ἡμῶν ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου καὶ μὴ ἐκκλίνης τὰς καρδίας ἡμῶν εἰς λόγους ἢ εἰς λογισμοὺς ποτηρίας, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ πάντων τῶν θηρευόντων τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ὅτι πρὸς σέ Κύριε, Κύριε οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν καὶ ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, μὴ κατασχύνης ἡμᾶς ὁ θεὸς ἡμῶν.*

Iam aperiuntur fores Sanctae. Ex boreali vero ostiolo progrediuntur Diaconus cum incenso et Sacerdos, duobus ministris cum cereis praecedentibus. Itaque perambulant templum suffumigando. Dehinc e regione sacrarum valvarum consistunt. Diaconus: *εὐλόγησον δέσποτα τὴν ἁγίαν εἴσοδον.* Sacerdos: *εὐλογημένη ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων σου, Κύριε.*

Tum clamat Diaconus: *σοφία, ὀρθοί·* et incipit chorus carmen Sophronii: *Ὡς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρὸς, Οὐρανίου, Ἁγίου, Μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν Ἥλιον δύσιν, ἰδόντες φῶς ἐσπερινόν· ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν, καὶ Ἁγιον Πνεῦμα Θεόν· Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσiais, Υἱὲ Θεοῦ, ζῶν ὁ δίδους· διὸ ὁ Κόσμος σέ δοξάζει.²⁾* Interim Diaconus, sacrum tribunal ingressus, sanctam mensam thurificat; Sacerdos autem iuxta sacras fores adoratione praemissa easque deosculatus ingreditur. Et obserantur illae.

Absolute Hymno φῶς ἱλαρὸν dicit Diaconus: *Πρόσχωμεν.* Sacerdos: *Εἰρήνη πᾶσιν.* Diaconus: *Σοφία. πρόσχωμεν.* Et cantatur diei *προκείμενον* i. e. versiculum e Psalmis Davidicis excerptum, vel scripturae confestim post illum legendae vel rei alterius specialis decantandae materiam et summam complectentem. Cuius feriae singulare assignatum est *προκείμενον* e. g. Dominicae: *Ἴδοὺ δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πάντες οἱ δοῦλοι Κυρίου, οἱ ἐστώτες ἐν οἴκῳ Κυρίου ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν.*

1) *Καθίσματα* eas Officii partes designant, quae sedendo persolvuntur.

2) Vetusissimus ecclesiae Christianae *ἕμνος ἐσπερινός.* Conf. Constitt. Apost. VIII, 36. Daniel Thes. Hymnol. III. p. 5.

Finito προκειμένῳ eggreditur Diaconus et iterum pronuntiat ἐκτενίαν satis prolixam. Dein Sacerdos: *Εἰρήνη πᾶσιν.* Diaconus: *Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν.* Nunc dicit Sacerdos submissa voce orationem τῆς κεφαλοκλισίας: *Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ κλίνας οὐρανοῦς κτλ.* clara voce addit S. Trinitatis laudem.

Sequuntur τὰ στιχηρὰ τῆς λιτῆς, versiculi et antiphonae, quas modulantur cantores. Efficiunt cum προκειμένῳ et Tropario partem officii, ut dicitur propriam et pertinent ad Dominicam vel ad Sanctum, cuius festum agitur.

Pergit officium ad odam Simeonis prophetae: *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου κτλ.* (Nunc dimittis.) Iungitur Trisagion, invocatio Trinitatis *παναγία τριάς* p. 286, atque Oratio Dominica. Post haec canitur Troparium Dominicae s. Sancti proprium cum perpetua Beatae Virginis commemoratione. Iam pronuntiat Sacerdos ἀπόλυσιν s. ἀπολυτικόν,¹⁾ Antiphonam iterum propriam. Clerus repetita vice brevem decantat deprecationem e provinciarum diversitate diversam (e. g. *Ἐπουράνιε Βασιλεῦ, τοὺς πιστοὺς Βασιλεῖς ἡμῶν σταρέωσον,*²⁾ *τὴν Πίστιν στηρίζον, τὰ Ἔθνη πράϊνον, τὸν Κόσμον εἰρήνευσον, τὴν Ἁγίαν Μονήν ταύτην καλῶς διαφύλαξον, τοὺς προαπελθόντας Πατέρας, καὶ Ἀδελφοὺς ἡμῶν ἐν σκηναῖς δικαίων τάξον, καὶ ἡμᾶς ἐν ἐξομολογήσει καὶ μετανοίᾳ παράλαβε, ὡς ἀγαθός, καὶ φιλόανθρωπος*) et Vesperis concludit ἡ τελεία ἀπόλυσις.

Instante una ex summis festivitibus, cui praecedit Vigilia sive πανηγὶς ἀγρυπνία, officium diei praecedentis concluditur Vesperis quae dicuntur breves. Omittuntur enim τὸ κάθισμα et Ecteniae, additur Completorium consuetum. Inde orditur ἡ πανηγὶς Vesperas, μεσονυκτικόν, ὄρθρον et primum horum insequentis festi complexa. Multae adsparguntur preces et carmina festiva, sollemnis deducitur pompa (processio, λιτή), omnino omnia magnum splendorem habent.³⁾

1) Typic. Constant.: Ἀπολυτικὸν λέγεται, ἐπειδὴ ψάλλεται εἰς τὰς ἀπολύσεις τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὄρθρου, ὅταν ἀπολύεται ὁ λαὸς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Συμεῶν ῥηθὲν πρὸς τὸν Κύριον. Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου Δέσποτα.

2) Goar l. c. p. 46: Verum est, me iisdem in ecclesia orientali recitari auditis, nam pro Turcis quos Dominos agnoscunt, orarent Graeci, a duobus propemodum saeculis suis principibus orati, inquisiisse: prudenterque responsum est, se solos ut piissimos et a Deo custoditos reges principes nostros Christianos profiteri et quos dominos exposulant, fide iam et religione rectores, dominosque in ecclesiis praedicare, et pro eis solis inpraetermisse, etiam libris editis preces suppimentibus, orare velle.

3) Muralt l. c. p. 31: „In den acht ersten Jahrhunderten, in denen die Kirche so grausam verfolgt wurde, dass die Christen, um zu beten, sich in Katakomben verbergen mussten, und nur des Nachts sich zur Erinnerung an die Märtyrer an den von ihrem

Plerumque annexa est Vesperis et ordinariis et festivis caerimonia prorsus singularis. Dicitur Benedictionem Panum. Paratur mensa in qua cum fermento et quinque panibus, in ecclesia offerri solitis, appositus est discus: ad disci vero latus utrimque statuantur vasa duo; hoc quidem vino, alterum vero oleo plenum. Incensat Diaconus mensam et circumstantes: quo facto Sacerdos, uno ex panibus sumto et crucis signo facto super omnes, orat ita: *Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ εὐλογήσας τοῖς πέντε ἄρτοις.*

Oratione absoluta canitur Psalm. 34, 1—10, datur benedictio, legitur e Homiliis patrum vel e ritu Sanctorum. Kingius l. c. p. 78 hunc ritum Graecis peculiarem reliquias esse opinatur Agaparum: ego vero ecclesiae sententiam ita accipio, ut coenam Christianorum, apud omnes oratione et benedictione et lectione sacra instruendam, cum a multis hanc piam consuetudinem intellexerit neglectam, hac ipsa benedictione facere voluerit in templis, multorum socordia quasi suppleta atque correcta.¹⁾

Restat ut commemoremus de symbolica Vesperarum significatione. Etenim quamquam in hoc allegiarum campo multa argutius quam

---

heiligen Blate benetzten Stellen versammeln konnten, da flossen freilich alle diese verschiedenen Andachtsstunden in Ein ununterbrochenes Wachen zusammen. Diese Nachtfeier biess bei den Griechen Pannychis, und weil einige Gebete derselben dem Andenken der Entschlafenen gewidmet waren, so wurde später dieser Namen von uns ausschliesslich für die Todtenfeier gebraucht. Auch jetzt noch wird in den unter muhamedanischem Joche schwachtenden Kirchen des Morgenlandes der Gottesdienst meist die Nacht hindurch gehalten. In unserer triumphirenden Kirche hingegen werden die Abend- und Morgengebete vor den grossen Festen und den Sonntagen vereinigt, um zur geistlichen Vorbereitung auf die Feier selbst und auf die Communion zu dienen.“

1) Horologium propriam exhibet εὐχὴν τῆς τραπέζης: Ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν τράπεζαν λέγομεν· φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται καὶ ἀνέσουςι Κύριον ὁ ἐκζητοῦντες αὐτόν· ζήσονται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Δόξα, καὶ νῦν· καὶ εὐλογεῖ ὁ Ἰερεὺς τὴν Τράπεζαν. Μετὰ δὲ τὸ φαγεῖν, Δόξα, καὶ νῦν, καὶ ὑποὶ τὴν Παναγίαν. (Conf. infra quae dicantur de Hymnologio.) Ταῖς αὐτῆς πρεσβείαις ὁ Θεὸς ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν. Γέγονεν ἡ κοιλία σου ἅγια τράπεζα, ἔχουσα τὸν Οὐράνιον Ἄρτον, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν· ἐξ οὗ πᾶς ὁ τρώγων οὐ θνήσκει, ὡς ἔφησεν ὁ τοῦ παντός, Θεογενήτωρ, τροφεύς. Τῶν σῶν δωρεῶν ἀξίους ἡμᾶς ποιήσον Θεοτόκε Παρθένε, παρορῶσα τὰ πλημμελήματα ἡμῶν, καὶ παρέχουσα ἰάματα, τοῖς ἐν πίστει λαμβάνουσι τὴν εὐλογίαν σου ἄχραντε. Καὶ ψάλλομεν τὸ, Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς. Ἐύφρανας ἡμᾶς Κύριε, ἐν τοῖς ποιήμασί σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἡγαλλιασάμεθα. Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε. Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου ἀπὸ καρποῦ σίτου, οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν· ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι, καὶ ὑπνώσω, ὅτι σὺ Κύριε καταμόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέφικσάς με. Δόξα, καὶ νῦν. Ὁ Ἰερεὺς. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, τῇ αὐτοῦ χάριτι, καὶ φιλικανθρωπῶς, πάντοτε, νῦν, καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

verius proferuntur, non praetermittenda est Rubricistarum quorundam sententia, ex qua toto officio divino apud Graecos repraesentatur creatio ac redemptio generis humani. Introducamus Altium l. c. p. 204 sq. ita disputantem: „Einerseits hat die dem Orient eigenthümliche Liebe zum Symbolischen eine Menge sinnbildlicher Handlungen in den Gottesdienst eingeführt, die ihm in der That den Charakter eines symbolisch-liturgischen Drama geben, bei welchem die Worte und die Handlungen sich wechselseitig erklären, andererseits ist der eben besprochene Hauptgottesdienst zwar der Haupttheil, aber doch nur ein Theil der ganzen Sonn- oder Festtagsfeier, welche eigentlich ein aus drei Abtheilungen bestehendes Drama („das Erlösungswerk“) ist, das seinem Inhalt nach mit der Weltschöpfung beginnt und mit der Himmelfahrt Christi endigt, der Zeit nach aber (da der mitternächtliche Gottesdienst, mit welchem die Sonn- und Festtagsfeier in den alten Zeiten begann, späterhin mit der Vesper des vorhergehenden Tages verbunden wurde) schon am Vorabend vor dem Sonn- oder Festtag seinen Anfang nimmt, so dass sich der Leser, wenn er die erste Abtheilung des religiösen Drama nicht versäumen will, schon am Sonnabend-Nachmittag in die Kirche einführen lassen muss, um der Feier der Vesper beizuwohnen.

Treten wir ein in die Kirche (es mag, um im weiteren Verfolge der Darstellung zugleich das Eigenthümliche des bischöflichen Cultus anschaulich zu machen, eine Kathedrale sein), so finden wir anfangs Alles still und dunkel, ein Bild der uranfänglichen Nacht, welche den Erdkreis deckte.

Da thun sich plötzlich bei dem Klange der Glocke, gleich Himmelsporten, die „heiligen Thüren“ in der Gitterwand des Altarraumes auf; der Presbyter, im Heiligthume stehend, verkündet den Ruhm des dreieinigen Gottes:

„Ehre sei Gott dem Vater und dem Sohne und dem heiligen Geiste (oder „Ehre sei der heiligen und gleichwesentlichen und lebensschaffenden und untheilbaren Dreieinigkeit“) jetzt und immerdar und in Ewigkeit. Amen.“

und da das geheimnissvolle Wesen des dreieinigen Gottes durch Christum geoffenbaret worden ist, so folgt alsbald darauf die Aufforderung an die Gemeine:

„Kommt und lasst uns die Kniee beugen vor dem Herrn Christus, unserem Gott!“

Hierauf tritt der Diakon, in jeder Hand eine brennende Wachskerze, aus dem Heiligthum heraus in die Kirche, in der es nunmehr hell wird, wie damals am ersten Schöpfungsmorgen, da Gott sprach: „Es werde

Licht!“ Zugleich mit ihm erscheint der Presbyter, das Rauchfass schwingend, und gleich dem Alles durchdringenden und belebenden Odem Gottes wallen die Thymianwolken durch die Kirche hin; und während beide, der Diakon voran, in der Kirche und Vorhalle leuchtend und räuchernd herumgehen, singen die Chöre:

„Lobe den Herrn, meine Seele! Herr, mein Gott du bist sehr herrlich; du bist schön und prächtig geschmückt“ etc.

Unmittelbar nach dem Schluss dieses Psalms schliessen sich die Thüren des Heiligthumes, so wie sich den ersten Menschen nach dem Sündenfalle die Pforten des Paradieses schlossen. In der Kirche wird es still, und Jeder in der Gemeinde soll nun mit den, in die Nacht des Blends hinausgestossenen Stammeltern fühlen, was es heisse, aus der seligen Gemeinschaft mit Gott verbannt zu sein.

Bald aber erheben sich wiederum, als seien es Engel vom Himmel, durch welche Gott dem gefallenem Menschengeschlechte kund thun will, wie es sich das göttliche Wohlgefallen wieder erwerben könne, die Stimmen der beiden Chöre:

„Wohl dem, der nicht wandelt im Rathe der Gottlosen, noch tritt auf den Weg der Sünder. Hallelujah!“ (Ps. 1, 1.)

„Dienet dem Herrn mit Furcht, und freuet euch mit Zittern. Wohl Allen, die auf ihn trauen! Hallelujah!“ (Ps. 2, 12.)

„Auf, Herr, und hilf mir, mein Gott! Bei dem Herrn findet man Hilfe und deinen Segen über dein Volk! Hallelujah!“ (Ps. 3, 8. 9.)

Hilfe und Segen aber lassen sich nur von dem versöhnten, nicht von dem, durch Sünden und Uebertretungen zur Vollführung seiner Strafgerichte aufgeforderten Gott hoffen; und da die Gemeinde einerseits fühlt, wie sehr sie, zu ohnmächtig, sich selbst zu helfen, der göttlichen Hilfe und Gnade bedarf, andererseits sich erinnert, wie die Menschen, im Gefühle ihrer Schuld, von den frühesten Zeiten her durch dargebrachte Opfer ihn zu versöhnen versucht hatten, so singt der Chor, diese Gefühle in biblischen Worten ausdrückend, gleichsam in ihrem Namen:

„Herr, ich rufe zu dir! eile zu mir. Vernimm meine Stimme, wenn ich dich anrufe. Mein Gebet müsse vor dir taugen wie ein Rauchopfer; meiner Hände Aufheben wie ein Abendopfer.“ (Ps. 141, 1. 2.)

Zugleich erscheint der Diakon mit dem Rauchfass, gleichsam als Repräsentant der ganzen, Opfer darbringenden Menschheit, während der Chor im Gefühle der Sehnsucht nach einer bessern Hilfe singt:

„Führe meine Seele aus dem Kerker, dass ich danke deinem Namen!“ (Ps. 142, 8.)

„So du willst, Herr, Sünde zurechnen, Herr, wer wird bestehen? Doch bei dir ist Vergebung!“ (Ps. 130, 3. 4.)

„Meine Seele wartet auf den Herrn von einer Morgenwache bis zur anderen. Israel, hoffe auf den Herrn!“ (Ps. 130, 6. 7.)

„Denn bei dem Herrn ist Gnade, und viel Erlösung bei ihm; und er wird Israel erlösen aus allen seinen Sünden!“ (Ps. 130, 7. 8.)

„Lobet den Herrn, alle Zungen!“

Und diese Hoffnung auf einstige Erlösung zeigt sich auch bald in ihrer Erfüllung. Die bis dahin verschlossenen Thüren des Heiligthums thun sich auf; der Presbyter tritt, gleichsam um die Erscheinung des lange erwarteten Heilands darzustellen, heraus, und der Diakon, mit dem Rauchfass ihm vorangehend, erinnert mit dem Rufe: „Weisheit“ die Gemeine daran, dass durch Christum den Menschen die wahre Weisheit offenbart worden ist.

Beide aber kehren bald wieder in das Heiligthum zurück, und der Chor stimmt nun den (von Sophronius [643], oder vielmehr, wie aus einer Angabe des Basiliius [de spir. s. c. 21] hervorgeht, von dem noch ins zweite Jahrhundert gehörenden Athenogenes gedichteten und späterhin nur überarbeiteten) Abendgesang an:

„Freundliches Licht der heiligen Herrlichkeit des ewigen Vaters“ etc.

Alsdann werden prophetische Abschnitte aus dem Alten Testamente vorgelesen, worauf der Presbyter, dem der Diakon mit zwei brennenden Wachskerzen vorangeht, durch die Kirche bis in die Vorhalle schreitet, wo sich im Alterthum die Büssenden befanden, die auch an den, aus den messianischen Weissagungen des Alten Testaments hervorleuchtenden (und hier durch die beiden brennenden Kerzen versinnlichten) Hoffnungsstrahlen, und an dem allgemeinen Gebete für jede bekümmerte Menschenseele um Vergebung der Sünden und um den göttlichen Frieden Theil haben sollten.

Den Schluss der Abendandacht bilden:

Das Gebet des Simeon (Luc. 2, 29—32),

Der Abendgruss des Engels Gabriel (Luc. 1, 28) und

Der Segen, mit welchem der Presbyter die Gemeine entlässt.“

CAPUT V.

ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ S. COMPLETORIUM.

Habent Graeci ἀπόδειπνον μέγα, quod adhibent tempore ieiunii et ἀπόδειπνον μικρόν, usitatum aliis diebus serialibus atque festivis. Infra damus Completorium minus, quippe quod per maximam anni partem recitatur.

Modum inchoandi officium enarravimus supra neque est quod in singulis horis repetamus.

Cantantur post preces exordii Psalm. 51: ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. Psalm. 70: ὁ Θεὸς εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχος. Psalm. 143: Κύριε εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. Sequitur Doxologia Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς. Ἀμήν cum versiculis e Psalmis delibatis.

Iunguntur Credo Nicaenum, Trisagium, Παναγία τριάς p. 286. Oratio Dominica, Troparium feriae vel festo conveniens et post nonnullas Antiphonas haec oratio ad Beatam Virginem, a Paulo monacho confecta: Ἀσπιλε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, ἄχραντε, Ἀγνή Παρθένε, Θεόνημφε Δέσποινα. Ἡ Θεὸν Λόγον τοῖς ἀνθρώποις, τῇ παραδόξῳ σου κηῖσει ἐνώσασα, καὶ τὴν ἀπωσθεῖσαν φύσιν τοῦ γένους ἡμῶν, τοῖς οὐρανόις συνάψασα. Ἡ τῶν ἀπηλπισμένων μόνη ἐλπίς, καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια. Ἡ ἐτοίμη ἀντίληψις τῶν εἰς σέ προστρέχόντων, καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν τὸ καταφύγιον. Μὴ βδέλυξῃ με τὸν ἁμαρτωλὸν, τὸν ἐναγῆ, τὸν αἰσχροῖς λογισμοῖς, καὶ λόγοις, καὶ πράξεσιν, ἔλον ἕμαντὸν ἀχρειώσαντα· καὶ τῇ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου ἔρθυμιά, γνώμη δοῦλον γενόμενον. Ἄλλ' ὡς τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ Μήτηρ, φιλανθρώπως σπλαγχνίσθητι ἐπ' ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ, καὶ ἀσώτῳ, καὶ δέξαι μου τὴν ἐκ ἑνπαρῶν χειλέων προσφερομένην σοι δέησιν. Καὶ τὸν σὸν Υἱὸν, καὶ ἡμῶν Δεσπότην καὶ Κύριον, τῇ μητρικῇ σου παρρησίᾳ χρωμένη, δυσώπησον, ἵνα ἀνοίξῃ κἀμοὶ τὰ φιλάνθρωπα σπλάγγνα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Καὶ παριδῶν μου τὰ ἀναρίθμητα πταίσματα, ἐπιστρέψῃ με πρὸς μετάνοιαν, καὶ τῶν

αὐτοῦ ἐντολῶν ἐργάτην δόκιμον ἀναδείξῃ με. Καὶ πάρεσό μοι αἰεὶ ὡς ἐλεήμων καὶ συμπαθὴς καὶ φιλάγαθος. Ἐν μὲν τῷ παρόντι βίῳ θερμὴ προστάτις καὶ βοηθός, τὰς τῶν ἐναντίων ἐφόδους ἀποτειχίζουσα, καὶ πρὸς σωτηρίαν καθοδηγοῦσά με· καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐξόδου μου τὴν ἀθλίαν μου ψυχὴν περιέπουσα, καὶ τὰς σκοτεινὰς ὄψεις τῶν πονηρῶν δαιμόνων πόρρω ἀπέλαύνουσα. Ἐν δὲ τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς Κρίσεως, τῆς αἰωνίου με ἠυμένη Κολάσεως, καὶ τῆς ἀπορρήτου δόξης τοῦ σοῦ Υἱοῦ, καὶ Θεοῦ ἡμῶν κληρονόμον με ἀποδεικνύουσα. Ἦς καὶ τύχοιμι, Δέσποινά μου, Ὑπεραγία Θεοτόκε, διὰ τῆς σῆς μεσιτείας καὶ ἀντιλήψεως, χάριτι, καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκίτησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ Παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Porro alia recitatur oratio episcopi Antiochi monachi: Καὶ δὸς ἡμῖν δέσποτα πρὸς ὕπνον ἀπιοῦσιν ἀνάπαυσιν σώματος καὶ ψυχῆς· καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ ὕπνου τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπὸ πάσης σκοτεινῆς καὶ νυκτερινῆς ἠδυναθείας. Παῦσον τὰς δρμὰς τῶν παθῶν, σβέσον τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ, τὰ καθ' ἡμῶν δολίως κινούμενα. Τὰς τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἐπαναστάσεις κατὰ στείλον, καὶ πᾶν γαῶδες, καὶ ὕλικόν ἡμῶν φρόνημα κοίμισον. Καὶ δώρησαι ἡμῖν ὁ Θεὸς γρήγορον νοῦν, σώφρονα λογισμὸν, καρδίαν νήφουσαν, ὕπνον ἐλαφρὸν, καὶ πάσης σατανικῆς φαντασίας ἀπηλλαγμένον. Διανύστησον δὲ ἡμᾶς ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, ἐστηριγμένους ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, καὶ τὴν μνήμην τῶν σῶν κριμάτων ἐν ἑαυτοῖς ἀπαράθραστον ἔχοντας. Παννύχιον ἡμῖν τὴν σὴν δοξολογίαν χάρισαι, εἰς τὸ ὑμνεῖν, καὶ εὐλογεῖν, καὶ δοξάζειν τὸ πάντιμον, καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Iterum suspirant Beatae Virginis et Sanctissimae Trinitatis auxilium: Ὑπερένδοξε, Λειπαρόθενε, εὐλογημένη Θεοτόκε, προσάγαγε τὴν ἡμετέραν προσευχὴν τῷ Υἱῷ σου, καὶ Θεῷ ἡμῶν, καὶ αἰτησαι, ἵνα σώσῃ διὰ σοῦ τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Ἡ ἐλπίς μου ὁ Πατήρ, καταφυγὴ μου Υἱός, σκέπη μου τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, Τριάς Ἁγία, δόξα σοι. Ad duntur Doxologia minor et Kyrie eleison.

Iam ventum est ad caerimoniam perpulcram συγχωρήσεως, apud monachos satis prolixam. In ecclesiis laicis Sacerdos, profunde inclinatus veniam delictorum: εὐλογεῖτε πατέρες ἅγιοι καὶ ἀδελφοί, συγχωρήσατέ μοι τῷ ἁμαρτωλῷ κτλ. Populus veniam dat se inclinando

versus Sacerdotem: monachi respondent: ὁ Θεὸς συγχωρήσαι σοι πατέρα ἅγιε.

Terminatur Completorium hac ἐκτενίᾳ:

Εὐξώμεθα ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν.

Καὶ ἡμεῖς τὸ, Κύριε ἐλέησον, συνεχῶς.

Ἐπὲρ εὐδοξίας, καὶ ἐνισχύσεως τοῦ φιλοχρίστου Στρατοῦ.

Ἐπὲρ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἡμῶν Ἀδελφότητος.

Ἐπὲρ τῶν ἀπολειφθέντων Πατέρων καὶ Ἀδελφῶν ἡμῶν.

Ἐπὲρ τῶν διακονούντων, καὶ διακονησάντων ἡμῖν.

Ἐπὲρ τῶν μισούντων, καὶ ἀγαπώντων ἡμᾶς.

Ἐπὲρ τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν τοῖς ἀναξιῶς, εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν

Ἐπὲρ ἀναρτήσεως τῶν αἰχμαλώτων.

Ἐπὲρ τῶν ἐν θαλάσῃ καλῶς πλεόντων.

Ἐπὲρ τῶν ἐν ἀσθενείαις κατακειμένων.

Ἐπὲρ εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν προαναπανασαμένων Πατέρων, καὶ Ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἐνθάδε κειμένων, καὶ ἀπανταχοῦ Ὀρθοδόξων.

Εἴπωμεν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν.

Τὸ, Κύριε ἐλέησον, γ'.

Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν Κύριε Ἰ. Χ. ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλέησον ἡμᾶς. Ἀμήν.

CAPUT VI.

ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ S. NOCTURNUM.

Officium nocturnum triplex est: quotidianum, Sabbati atque Dominicae.

Quotidianum post preces prooemii proponit Psalm. 51: ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. Deinceps sedendo recitant Psalm. 119: „τὸν ἄμωμον“, propter longitudinem in quatuor capita s. στάσεις divisum. Sequuntur Credo Nicaenum, Trisagion, Παναγία τριάς, Oratio Dominica, tria Troparia, quae exscribimus:

Ἴδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός· καὶ μακάριος ὁ δοῦλος, ὃν εὐρήσει γρηγοροῦντα· ἀνάξιος δὲ πάλιν, ὃν εὐρήσει ἠαδυμοῦντα. Βλέπε οὖν ψυχὴ μου, μὴ τῷ ὕπνῳ κατενεχθῆς, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ παραδοθῆς, καὶ τῆς Βασιλείας ἔξω κλεισθῆς· ἀλλὰ ἀνάτησον κράζουσα· Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος εἶ ὁ Θεὸς, διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν, ἐννοοῦσα ψυχὴ μου γρηγόρησον, ἀνάπτουσα λαμπάδα σου, ἐν ἔλαιῳ φαιδρύνουσα· οὐ γὰρ οἶδας πότε πρὸς σὲ ἐπελεύσεται ἡ φωνὴ ἢ λέγουσα, ἰδοὺ ὁ Νυμφίος. Βλέπε οὖν ψυχὴ μου, μὴ νυστάξης, καὶ μείνης ἔξωθεν κρούουσα, ὡς αἱ πέντε Παρθένοι· ἀλλ' ἀγρύπνως καρτέρησον, ἵνα ὑπαντήσης Χριστῷ ἐν ἔλαιῳ πλοῖν, καὶ δῶῃ σοι τὸν νυμφῶνα τὸν θείον τῆς δόξης αὐτοῦ.

Σὲ τὸ ἀπόρθητον τεῖχος, τὸ τῆς σωτηρίας ὀχύρωμα, Θεοτόκε Παρθένε, ἱκετεύομεν· τὰς τῶν ἐναντίων βουλὰς διασκέδασον· τοῦ λαοῦ σου τὴν λύπην εἰς χαρὰν μετάβαλε· τὴν πόλιν σου περικτεισχόν· τῷ βασιλεῖ συμμαχήσον, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου πρέσβευε ὅτι σὺ εἶ Θεοτόκε ἢ ἑλπίς ἡμῶν.

Tunc Kyrie Eleison, Preces et Antiphonae diversae, quae variant pro ratione temporis. Repetito invitatorio δεῦτε προσκυνήσωμεν leguntur Psalm. 121: ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη et Psalm. 134: ἰδοὺ δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. Iunguntur iterum troparia et preces. Ex horum numero sufficiat una pro defunctis: Μνήσθητι Κύριε τῶν ἐπ'

ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου κεκοιμημένων Πατέρων, καὶ Ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ πάντων τῶν ἐν εὐσεβείᾳ, καὶ πίστει τελειωθέντων· καὶ συγχώρησον αὐτοῖς πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, ἐν λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν πλημμεληθὲν ὑπ' αὐτῶν. Καὶ κατασκήνωσον αὐτοὺς ἐν τόποις φωτεινοῖς, ἐν τόποις χλοεροῖς, ἐν τόποις ἀναψύξεως, ἐνθα ἀπέδρα πᾶσα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός· ὅπου ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ προσώπου σου εὐφραίνει πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος Ἅγιους σου. Χάρισαι αὐτοῖς καὶ ἡμῖν τὴν Βασιλείαν σου, καὶ τὴν μέδεξιν τῶν ἀφράστων καὶ αἰωνίων σου ἀγαθῶν, καὶ τῆς σῆς ἀπεράντου, καὶ μακαρίας ζωῆς τὴν ἀπόλαυσιν. Σὺ γὰρ εἶ ἡ ζωὴ, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀνάπαυσις τῶν κεκοιμημένων δούλων σου, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Desinit τὸ μεσονυχτικόν ut ἀπόδειπνον in συγχάρισαι, ἐκτενίαν et suspirium: δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων p. 298.

Nocturnum Sabbati proprium exornatur Psalmis 65: σοὶ πρόπτει ἕμνος ὁ Θεὸς ἐν Σιών. Ps. 66: ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. Ps. 67: ὁ Θεὸς οἰκτείρησαι ἡμᾶς. Ps. 68: ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. Ps. 69: σῶσόν με ὁ Θεὸς ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ps. 70: ὁ Θεὸς εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχευε. Accedunt propria Troparia et Preces.

Ἄκτιστε φύσις, ἢ τῶν ὄλων δημιουργός, τὰ χεῖλη ἡμῶν ἀνοιξον, ὅπως ἀναγγέλλωμεν τὴν αἴνεσίν σου βοῶντες· Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος εἶ ὁ Θεός, διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Τὰς ἄνω Δυνάμεις μιμούμενοι ἐπὶ γῆς, ἐπινίκιον ἕμνον προσφέρομέν σοι ἀγαθέ· Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος εἶ ὁ Θεός, διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Τῆς κλίνης καὶ τοῦ ὕπνου ἐξηγειράς με Κύριε, τὸν νοῦν μου φώτισον, καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὰ χεῖλη μου ἀνοιξον, εἰς τὸ ὑμνεῖν σε Ἅγια Τριάς· Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος εἶ ὁ Θεός, διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Μεγαλύνων μεγαλύνω σε Κύριε, ὅτι ἐπεῖδες ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, ἀλλ' ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. Καὶ νῦν Δέσποτα, σκεπασάτω με ἡ χεὶρ σου, καὶ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, ὅτι τετάρακται ἡ ψυχὴ μου, καὶ κατώδυνός ἐστιν, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀθλίου μου καὶ ῥυπαροῦ σώματος τούτου· μήποτε ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου βουλή συναντήσῃ αὐτῇ, καὶ παρεμποδίσῃ ἐν σκότει, διὰ τὰς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ γνώσει ἐν τῷ βίῳ τούτῳ γενομένας μοι ἁμαρτίας. Ἦλιως γενοῦ μοι Δέσποτα καὶ μὴ ἰδέτω ἡ ψυχὴ μου τὴν ζεζοφωμένην ὄψιν

τῶν πονηρῶν Δαιμόνων, ἀλλὰ παραλαβέτωσαν αὐτὴν Ἄγγελοι σου φαιδροὶ καὶ φωτεινοί. Δὸς δόξαν τῷ ὀνόματί σου τῷ ἁγίῳ, καὶ τῇ σῇ δυνάμει ἀνάγαγέ με εἰς τὸ θεῖόν σου βῆμα. Ἐν τῷ κρίνεσθαί με, μὴ καταλάβοι με ἡ χεὶρ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Κόσμου τούτου, εἰς τὸ κατασπᾶσαι με τὸν ἁμαρτωλὸν εἰς βυθὸν Ἰδου. Ἀλλὰ παράστηθί μοι, καὶ γενοῦ μοι σωτὴρ καὶ ἀντιλήπτωρ· αἱ γὰρ σωματικαὶ αὐταὶ τιμωρίαι, εὐφροσύναι εἰσὶ τοῖς δούλοις σου. Ἐλέησον Κύριε τὴν θυρωδεῖσαν τοῖς πάθεσι τοῦ βίον ψυχῆν μου, καὶ καθαρὰν αὐτὴν, διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως πρόσδεξαι· ὅτι εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Dominicae multa habent propria, quae ad S. Trinitatis honorem spectant. Communicamus lectori Troparia τριαδικά.

Ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τὴν ὑπὲρ Θεὸν ὑμνεῖν Τριάδα, ἄναρχον πατέρα καὶ παντοουργόν, συνάναρχον λόγον, πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς ἀρρήδουστος τεχθέντα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸ ἐκ πατρὸς ἀχρόνως ἐκπορευόμενον.

Ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς, τοῦ δοξάζειν σε τὸν Θεὸν Λόγον, ὃν φρίσσει καὶ τρέμει τὰ Χερουβιμ, καὶ δοξολογοῦσιν αἱ Δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν, τὸν ἔξαναστάτα τριήμερον ἐκ τάφου, Χριστὸν τὸν ζωοδότην φόβῳ δοξάσωμεν.

Ἑμνήσωμεν πάντες θεοπρεπῶς, ἄσμασιν ἐνθέοις, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα τὸ θεῖον Τριεπιπόστατον κράτος, τὴν μίαν Βασιλείαν καὶ Κυριότητα.

Ἦν ὑμνοῦσι πάντες οἱ γηγενεῖς, καὶ δοξολογοῦσιν αἱ Δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν, τὴν ὑπὸ τῶν πάντων πιστῶν προσκυνουμένην Μονάδα κατ' οὐσίαν τὴν τριεπιπόστατον.

Τὴν Κυριαρχίαν τῶν Χερουβιμ, καὶ τὴν Θεαρχίαν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαιρέτως Τριάδα ἐν Μονάδι, τὴν ὄντως Θεαρχίαν σε μεγαλύνομεν.

Πατέρα τὸν ἄναρχον καὶ Θεὸν, συνάναρχον Λόγον, σὺν τῷ Πνεύματι προσκυνῶ· ἀχώριστον μίαν ἐνουμένην οὐσίαν, τριεπίδομον Μονάδα ὕμνοις τιμήσωμεν.

Τὰς ἀκτινοβόλους σου ἀστραπὰς, λάμπων μοι Θεέ μου, τριεπιπόστατε παντουργέ· καὶ οἰκόν με δεῖξον σῆς ἀπροσίτου δόξης, φαιδρὸν καὶ φωτοφόρον καὶ ἀναλλοίωτον.

Ὅν φρίσσει καὶ τρέμει τὰ Χερουβιμ, καὶ δοξολογοῦσι τῶν Ἄγγέλων αἱ στρατιαί, τὸν ἐκ τῆς Παρθένου ἀφράστως σαρκωθέντα, Χριστὸν τὸν ζωοδότην φόβῳ δοξάσωμεν.

CAPUT VII.

ΟΡΘΡΟΝ Σ. ΛΑΥΔΕΣ.

Post preces exordii cantantur Ps. 20: ἤπακούσαι σοι Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως. Ps. 21: Κύριε ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Sequuntur haec Troparia.

Σῶσον Κύριε τὸν Λαόν σου, καὶ ἐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς Βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος, καὶ τὸ σὸν φυλάττων διὰ τοῦ Σταυροῦ σου πολίτευμα.

Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως, τῇ ἐπωνύμῳ σου καινῇ πολιτείᾳ, τοὺς οἰκτιρομὸς σου δώρησαι Χριστέ ὁ Θεός· εὐφρανῶν ἐν τῇ δυνάμει σου τοὺς πιστοὺς Βασιλεῖς ἡμῶν, νίκας χορηγῶν αὐτοῖς κατὰ τῶν πολεμίων· τὴν συμμαχίαν ἔχοιεν τὴν σὴν, ὄπλον εὐρήνης, ἀήττητον τρόπαιον.

Προστασία φοβερὰ καὶ ἀκαταίσχυντε μὴ παρίδης ἀγαθὴ τὰς ἰκεσίας ἡμῶν, Πανύμνητε Θεοτόκε· στήριξον Ὁρθοδόξων πολιτείαν, σῶζε οὓς ἐκέλευσας βασιλεύειν καὶ χορηγεῖ αὐτοῖς οὐρανόθεν τὴν νίκην· διότι ἔτεκες τὸν Θεόν, μόνη εὐλογημένη.

Tropariis adnectitur Ἐκτενία minor, Doxologia minor (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία) et suspirium Lectoris: Κύριε τὰ χεῖλή μου ἀνοίξεις καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσίν σου. Dein legit Psalm. 3: Κύριε τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με. Ps. 38: Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με. Ps. 63: ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου πρὸς σὲ ὀρθρίζω.

Post tres Psalmos Sacerdos ante imaginem Christi stans, dicit Laudum orationes duodecim, quae idem omnes tractant argumentum. Transcribimus quartam: Δέσποτα ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος καὶ ἀκατάληπτος, ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμπαι· ὁ ἀναπαύσας ἡμᾶς ἐν τῷ τῆς νικτὸς ὕπνῳ καὶ διαναστήσας πρὸς δοξολογίαν καὶ ἰκεσίαν τῆς σῆς ἀγαθότητος· δυσωπούμενος ὑπὸ τῆς ἰδίας σου εὐσπλαχνίας πρὸςδεξαι ἡμᾶς καὶ νῦν προσκυνούντάς σε καὶ κατὰ δυνάμιν εὐχαριστοῦντάς σοι καὶ δώρησαι ἡμῖν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα. Ἀνάδειξον

ἡμᾶς Υἱὸς φωτὸς τῆς ἡμέρας καὶ κληρονόμους τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν. Μνήσθητι Κύριε ἐν τῷ πλήθει τῶν οἰκτιρῶν σου παντὸς τοῦ λαοῦ σου, τῶν συμπαρόντων καὶ τῶν συνευχομένων ἡμῖν καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν ἐν γῆ, τῶν ἐν θαλάσῃ, τῶν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας σου, δεομένων τῆς σῆς φιλανθρωπίας καὶ βοήθειας. Καὶ πᾶσι χορήγησον τὸ μέγα σου ἔλεος, ἵνα σεσωσμένοι ψυχῆ τε καὶ σώματι πάντοτε διαμένοντες μετὰ παθήσεως δοξάζωμεν τὸ θαυμαστὸν καὶ εὐλογημένον ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Inter has preces sacerdotis cantantur Psalmi 88: Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου. Ps. 103: εὐλογεῖ ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. Ps. 143: Κύριε εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου.

Procedit ordo officii ad ἔκτενίαν magnam. Posthac canuntur Antiphona et Troparium de Dominica vel de Sancto et ὕμνοι τριαδικοί.

Nunc recitantur duo Psalmorum καθίσματα cum Antiphonis Psalmi 135 et 136,¹⁾ nonnulli versiculi et ἔκτενία minor. In seriali officio succedunt novem odae e scriptura sacra depromptae: Canticum Mosis Exod. 15, 21 sq. Canticum Mosis Deut. 32, 1 sq. Canticum Hannae 1 Reg. 2, 1 sq. Canticum Habacuc Hab. c. 3. Canticum Isaiae c. 26. Canticum Ionae c. 2. Canticum trium puerorum in camino ignis, Canticum Mariae Luc. 1, 46 sq. una cum Cantico Zachariae Luc. 1, 68 sq.

Dominica s. festivitate, illis odis praetermissis, recitantur Psalm. 149: αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ps. 150: ᾄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν. Ps. 151: αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, festim decantatur Doxologia magna et Evangelium τὸ ἐωθινόν resurrectionis, denique Dominicis propria sunt Troparia ἀναστάσιμα e. g. Σήμερον σωτηρία τῷ Κόσμῳ γέγονεν, ᾄσωμεν τῷ ἀναστάντι ἐκ τάφου, καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν· καθελὼν γὰρ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον, τὸ νῆκος ἔδωκεν ἡμῖν, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Ἀναστὰς ἐκ τοῦ μνήματος, καὶ τὰ δεσμὰ διαρρήξας τοῦ Ἄιδου, ἔλυσας τὸ κατάρκωμα τοῦ θανάτου Κύριε, πάντας ἐκ τῶν παγίδων τοῦ ἐχθροῦ ἠυσάμενος, ἐμφανίσας σεαυτὸν τοῖς Ἀποστόλοις σου,

1) King l. c. p. 94: „In der griechischen Kirche werden die Festtage in drei Arten, nämlich grosse, mittlere und kleine eingetheilt; und gemeinlich an dem Rande der Kirchenbücher durch ein kleines Kreuz in einem Zirkel, oder in einem halben Zirkel, oder ohne Zirkel, bezeichnet. Der Dienst wird nach dem Grade der Heiligkeit eines solchen Tages eingerichtet. Wenn der 135. und 136. Psalm bei dieser Stelle gebraucht werden (wie gemeinlich des Sonntags geschieht), so wird er πολυέλεος, von der häufigen Wiederholung des ἔλεος in dem letzten Psalm genennet: woselbst ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, denn seine Güte währet ewiglich, einen jeden Vers beschliesset.“ Cf. p. 244.

ἔξαπείστοιλας αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα, καὶ δι' αὐτῶν τὴν εἰρήνην παρέσχες τῇ Οἰκουμένῃ, μόνα πολυέλεε.

Et fit officii ἀπόλυσις.¹⁾

Allegoricam officii matutini rationem iterum lectorem edoceat Altius l. c. p. 207 sqq.: „Während nun die Vesper, als erster Theil der symbolisch-liturgischen Darstellung des Erlösungswerkes, den Zeitraum von der Weltschöpfung und dem Sündenfall bis zum Erscheinen Christi auf Erden umfasste, stellt die Matine (der Frühgottesdienst am folgenden Tage) den Zeitraum von der Geburt des Erlösers bis zum Antritt seines Lehramtes dar, obwohl allerdings bei einer gewöhnlichen Sonntagsmatine (da ja der Sonntag überhaupt der Festtag der Auferstehung ist) auch schon Manches vorgehend an die Auferstehung erinnert.

In der Kirche ist es wiederum still und dunkel, wie in der heiligen Geburtsnacht des Erlösers. Nur vor dem Bilde Christi und dem der Jungfrau Maria, welche rechts und links an der Gitterwand hängen, brennen ein paar Lichter, und matt schimmert durch die Gitterwand ein drittes, im Heiligthum brennend, hindurch.

Da erscheinen, sobald mit der Glocke das Zeichen zum Anfang gegeben ist, der Presbyter und der Diakon in der Kirche an den heiligen Thüren, wo sie drei Verbeugungen machen, und worauf der Diakon beginnt: „Gieb den Segen, o Herr!“

Presbyter: Gelobt sei unser Gott allezeit, jetzt und immerdar und in Ewigkeit. Amen.

Diakon: O König des Himmels! u. s. w.

Alsdann gehen beide zu dem Bilde Christi, und verbeugen sich dreimal vor demselben, indem sie sprechen:

„Wir beugen unsere Häupter vor deinem verehrungswürdigsten Bilde, o Allgütiger, und bitten um Vergebung unserer Sünden, o Christe,

1) Neale p. 921: „The following table will make the difference between the Sunday and week-day arrangements more clear.

Week-day.	Sunday.
The Third Cathism . . .	The Blameless, or Polyteles.
The Cathismata . . .	The Hypacoe.
	The Eulogetaria.
	The Anabathmoi.
	The Prokeimenon.
	The Let every thing that hath breath.
	The Morning Gospel.
	The 51st Psalm.

The Ode.

Then, on both Sunday and week-day, a canon.“

unser Gott! denn du stiegst freiwillig an das Kreuz, um uns zu erretten, die du aus der Knechtschaft des Widersachers wieder erlöst hast. Daher preisen wir dich dankend, und sagen: Du bist es, der Alles mit Freude und Jubel erfüllt hat, o Heiland, der du kamst, die Welt zu erlösen.“

Darauf gehen sie zu dem Bilde der Maria, machen auch hier ihre Verbeugungen, und sagen:

„O du, die du die Quelle der Erbarmung bist, Mutter Gottes! mache uns der Gnade würdig; sieh hernieder auf dein Volk, das gesündigt hat, und offenbare, wie immer, deine Kraft an uns: denn auf dich hoffen wir, und zu dir, wie ehemals Gabriel, der Fürst der unkörperlichen Geister, sprechen wir: Gegrüßet seist du, Holdselige.“

Hierauf treten sie, nachdem Jeder in einem kurzen Gebet den göttlichen Segen zu dem heiligen Dienst erfleht, und alsdann die beiden Chöre durch Verbeugungen begrüßt hat, mit den Worten:

„Ich will kommen in dein Haus, und anbeten in deinem heiligen Tempel in deiner Furcht,“

in das Heiligthum, machen hier drei Verbeugungen vor dem heiligen Tisch, küssen ihn und das auf ihm liegende Evangelium, und kleiden sich in ihre Amtstracht, indem der Diakon über das Sticharium das Orarium umhängt, und der Presbyter über sein Sticharium das Epitachelium (Symbol des Joches Christi, das er auf sich zu nehmen hat) anzieht.

Darauf ruft der Diakon drinn im Heiligthum dreimal:

„Ehre sei Gott in der Höhe, Friede auf Erden und den Menschen ein Wohlgefallen!“

und alsbald beginnt der Lector in der Kirche, vor das seitwärts an der Gitterwand stehende Lesepult tretend, nachdem er zweimal

„Herr, thue meine Lippen auf, dass mein Mund deinen Ruhm verkündige!“

gerufen hat, die Lection des Hexapsalmium.

Hierauf folgt das Gloria („Ehre sei Gott dem Vater, und dem Sohne und dem heiligen Geiste, jetzt und immerdar und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen.“) und ein dreimaliges Hallelujah.

Inzwischen ist auch der Presbyter durch die Seitenthür links heraus in die Kirche gekommen, um still für sich seine Gebete zu sprechen, nach deren Beendigung er durch die Seitenthür rechts in das Heiligthum zurückkehrt.

Der Lector liest während dessen weiter:

„Herr Gott, mein Heiland, ich schreie Tag und Nacht vor dir. Lass mein Gebet vor dich kommen; neige deine Ohren zu meinem Ge-

schrei! Warum verstössest du, Herr, meine Seele, und verbirgst dein Anlitz vor mir?“ (Ps. 88, 2. 3. 15.)

„Lobe den Herrn, meine Seele, und was in mir ist, seinen heiligen Namen. Lobe den Herrn, meine Seele, und vergiss nicht, was er dir Gutes gethan hat! Denn er kennt, was für ein Gemächte wir sind; er gedenket daran, dass wir Staub sind.

Der Mensch ist in seinem Leben wie Gras; er blühet wie eine Blume auf dem Felde.

Wenn der Wind darüber geht, so ist sie nimmer da, und ihre Stätte kennt man nicht mehr.

Die Gnade aber des Herrn währet von Ewigkeit zu Ewigkeit über die, so ihn fürchten.“ (Ps. 103, 1. 2. 14—17.)

Zum Schluss recitirt er den 7. Busspsalm (Ps. 143, 1—10), worauf wiederum das Gloria und das Hallelujah folgt.

Darauf beginnt der Diakon die Ektenie, die der Presbyter mit der Doxologie „denn dein ist das Reich und die Kraft u. s. w.“ beschliesst; und nun stimmen die beiden Sängerkhöre, gleichsam um den auf Erden erschienenen, obwohl noch nicht unter seinen israelitischen Mitbürgern als Lehrer und Wohltäter aufgetretenen Heiland zu begrüßen, den Gesang an:

„Gott ist der Herr, und uns erschienen! Gelobt sei, der da kommt im Namen des Herrn!“

worauf das Troparion folgt, ein kurzer Hymnus, in welchem der Heilige des Tages mit Erwähnung seiner Verdienste und seines Märtyrerleidens gefeiert wird.

Alsdann tritt der Lector wiederum an das Lesepult, um die beiden Kathismen vorzulesen.

Den Beschluss der Psalmenlection macht wiederum das Gloria und das Hallelujah. — Inzwischen ist der Zeitpunkt gekommen, da der Erlöser (an dessen Geburtsnacht beim Beginn der Matine durch den Engelsgruss „Ehre sei Gott in der Höhe u. s. w.“ erinnert wurde) aus seiner stillen Verborgenheit hervorzugehen, und öffentlich im Volke aufzutreten im Begriff ist. Die Kirche wird plötzlich durch eine Menge Lichter erhellt; die heiligen Thüren thun sich auf, und im feierlichen Zuge schreitet (wenn er schon bei der Feier der Matine gegenwärtig ist) der Bischof, aber noch ganz einfach gekleidet, um die glanzlose äussere Erscheinung Christi auf Erden darzustellen, von der übrigen Geistlichkeit, gleichsam den Jüngern, begleitet, aus dem Heiligthum heraus, und geht, während ihm von zwei Diakonen brennende Kerzen vorangetragen werden, um den mitten unter den lobsingenden Israeliten wandelnden

Erlöser zu veranschaulichen, räumlich in der ganzen Kirche umher, wobei die Chöre singen:

„Lobet den Herrn! Lobet den Herrn, ihr Knechte des Herrn!

Gelobet sei der Herr aus Zion, der zu Jerusalem wohnt!“ (Ps. 135, 1. 21.)

„Danket dem Herrn, denn er ist freundlich und seine Güte währet ewiglich.

Danket dem Herrn vom Himmel; denn seine Güte währet ewiglich.“ (Ps. 136, 1. 26.)

Auf diese Procession folgt, als parenthetische Einschaltung in die Haupthandlung, bei der Matine eines Heiligtages die Feier seines Andenkens, bei der gewöhnlichen Sonntagsmatine die Feier der Auferstehung. Es wird demnach an Festtagen (des Herrn, der Jungfrau Maria oder eines Heiligen) das Bild des zu Feiernden, auf dem Lesepult liegend, mitten in die Kirche getragen. Thymianwolken wirbeln vor ihm auf; die Geistlichen bringen ihm Festgebete dar, und die Gemeinde, wie die Geistlichkeit, beweist ihm durch tiefe Verbeugungen und vielfaches Bekreuzen ihre Ehrfurcht, während die beiden Sängerschöre Wechselgesänge zum Preise des im Bilde Verehrten anstimmen.

Bei der Sonntagsmatine dagegen beziehen sich die Gebete und Gesänge auf die Feier der Auferstehung. Der Presbyter liest an dem vor die heiligen Thüren hingestellten Pult einen von der Auferstehung handelnden Abschnitt vor, und hierauf folgt der Wechselgesang:

I. Chor: „Da wir die Auferstehung Christi gesehen, so lasset uns ihn verehren, unseren heiligen Herrn Jesum.“

II. Chor: „Du bist unser Gott, und ausser dir kennen wir keinen anderen.“

I. Chor: „Siehe, durch das Kreuz ist aller Welt Freude geworden!“

II. Chor: „Er, der am Kreuze gelitten, hat den Tod durch den Tod überwunden.“

Hierauf betet der Diakon:

„Erlöse, Herr, dein Volk!“

worauf ein zwölfmaliges *Gospodi pomilui* folgt, und alsdann beginnt an gewöhnlichen Sonntagen das Lesen des Auferstehungs- (an Festtagen eines auf die Feier des Tages bezüglichen) Kanons, wobei der erste Vers jeder Ode recitativisch gesungen, die übrigen aber gelesen werden.

Alsdann werden drei Lobpsalmen recitirt, bei deren Schluss sich nochmals die heiligen Thüren öffnen, aus denen der Presbyter heraustritt mit dem Rufe:

„Ehre sei dir, der du uns das Licht leuchten lässest!“

was gleichfalls ein Ueberrest aus der altkirchlichen Praxis ist, bei

welcher wirklich der Schluss der Matine mit dem Sonnenaufgang zusammentraf.

Hierauf stimmt der Chor, und mit ihm die ganze Geistlichkeit, das sogenannte grosse Gloria an, und damit schliesst (in den griechischen Kirchen des Abendlandes) die Matine, welche durch die erste Hore (eine stille Andachtsstunde ohne alle Ceremonien) von dem Hauptgottesdienst getrennt ist, während sich dieser im Orient, wo der Bischof unter dem Gesange des Gloria angekleidet worden ist, unmittelbar an die Matine anreicht.“

CAPUT VIII.

DE HORIS MINORIBUS.

Laudibus Matutinis Primae recitatio iungitur: ante Primam enim dictam nefas Graecis liturgiam aggredi.

1. Prima tribus Psalmis continetur. Ps. 5: τὰ φήματά μου ἐνώπιον Κύριε. Ps. 90: Κύριε καταφυγή ἐγενήθης ἡμῖν. Ps. 101: ἔλεον καὶ κρίσιν ἔσομαι σοι Κύριε. Accedunt Troparia de die, de beata Virgine, de Sanctis etc., Antiphonae et Preces variae e. g. Τί σε καλέσωμεν, ὦ κεχαριτωμένη; Οὐρανόν; ὅτι ἀπέτειλας τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Παράδεισον; ὅτι ἐβλάστησας τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας. Παρθένον; ὅτι ἔμεινας ἀφθορος. Ἀγνήν Μητέρα; ὅτι ἔσχες σαῖς ἁγίαις ἀγκάλαις Υἱόν, τὸν πάντων Θεόν. Αὐτὸν ἰκέτευε σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Τὰ διαβήματά μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγιόν σου, καὶ μὴ κατακρευσάτων μου πᾶσα ἀνομία.

Ἀντρωσαί με ἀπὸ σκυφαντίας ἀνθρώπων, καὶ φυλάξω τὰς ἐντολάς σου.

Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεώς σου Κύριε, ὅπως ὑμνήσω τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου.

Finem facit officio praeclara oratio ad Christum directa: Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἁγιάζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν Κόσμον· σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψώμεθα φῶς τὸ ἀπρόσβιτον· καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου, πρεσβείαις τῆς παναχράντου σου Μητρὸς, καὶ πάντων σου τῶν Ἀγίων. Ἀμήν.

Μεσῶριον τῆς πρώτης ὥρας in limine tres Psalmos ostendit: Ps. 46: ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγή καὶ δύναμις. Ps. 92: ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ. Ps. 93: ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Ex Tropariorum et orationum numero quoniam excellentissima quaeque libamus,

subiungimus haec: Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς· πάσης γὰρ ἀπολογίας ἀποροῦντες, ταύτην σοι τὴν ἱκεσίαν ὡς Δεσπότη, οἱ ἁμαρτωλοὶ προσφέρομεν, ἐλέησον ἡμᾶς.

Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς· ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμεν, μὴ ὀργισθῆς ἡμῖν σφόδρα, μηδὲ μνησθῆς τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν· ἀλλ' ἐπίβλησον καὶ νῦν ὡς εὐσπλαγχνος, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς σου· πάντες ἔργα χειρῶν σου καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπικεκλήμεθα.

Ὁ ἔξαποστέλλων τὸ φῶς, καὶ πορεύεται, ὁ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, πονηροὺς τε καὶ ἀγαθοὺς· ὁ ποιῶν ὄρεθρον, καὶ φωτίζων πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην, φώτισον καὶ ἡμῶν τὰς καρδίας Δέσποτα τῶν ἀπάντων. Χάρισαι ἡμῖν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμέρα εὐαρεστεῖν σοι, διαφυλάττων ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ πάσης πονηρᾶς πράξεως, ἑνόμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς βέλους πετομένου ἡμέρας, καὶ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως. Πραεφείαις τῆς παναχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῶν ἁγίων σου Δειτουργῶν καὶ ἐπουραίων Δυνάμεων, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων. Σὺν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλεεῖν καὶ σώζειν ἡμᾶς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

2. Hora Tertia hos psalmos sibi peculiare habet: Ps. 17: εἰς-ἀκουσον Κύριε δικαιοσύνης μου. Ps. 25: πρὸς σὲ Κύριε ἤρα τὴν ψυχὴν μου. Ps. 51: ἐλέησόν με ὁ Θεός. Et quoniam tertia hora Spiritus Sanctus in apostolos descendit, cantica et antiphonae huius spiritualis unctionis mentionem iniiciunt vel gratiam Sancti Spiritus exprescent: Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμψας, τοῦτο ἀγαθὲ μὴ ἀντανέλης ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαί-νισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου.

Εὐλογητὸς εἶ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ πανσόφους τοὺς Ἁγίους ἀναδείξας, καταπέμψας αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, καὶ δι' αὐτῶν τὴν Οἰκουμένην σαγητεύσας, φιλόφρονε δόξα σοι.

Ταχεῖαν, καὶ σταθερὰν δίδου παραμυθίαν τοῖς δούλοις σου Ἰησοῦ, ἐν τῷ ἀκηδιάσει τὰ πνεύματα ἡμῶν, μὴ χωρίζου τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἐν θλίψεσι, μὴ μακρύνου τῶν φρενῶν ἡμῶν ἐν περιστάσεσιν, ἀλλ' ἀεὶ ἡμᾶς πρόφθασον. Ἐγγισον ἡμῖν, ἔγγισον ὁ πανταχοῦ· ὥσπερ καὶ τοῖς Ἀποστόλοις σου πάντοτε συνῆς, οὕτω καὶ τοῖς σὲ ποθοῦσιν ἔνωσον σαυτὸν Οἰκτιζῶν· ἵνα συνημμένοι σοι ὑμῶμεν, καὶ δοξολογῶμεν τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα.

Μεσώριον τῆς τρίτης ὥρας Ps. 30: ὑψώσω σε Κύριε. Ps. 32: μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι. Ps. 61: εἰσάκουσον ὁ Θεὸς τῆς δεήσεώς μου. Troparia de die, de martyribus, de Beata Virgine.

In calce posita est oratio „τοῦ μεγάλου Βασιλείου“. Κύρια ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν σὴν εἰρήνην δωρικῶς τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος δωρεὰν τοῖς σοῖς Μαθηταῖς καὶ Ἀποστόλοις καταπέμψας, καὶ τὰ τούτων χεῖλη ἐκ πυρίνων γλωσσῶν διανοίξας δυνάμει σου, διάνοιξον καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὰ χεῖλη, καὶ δίδαξον ἡμᾶς, πῶς δεῖ, καὶ ὑπὲρ ὧν χρῆ προσεύχασθαι. Κυβέρνησον ἡμῶν τὴν ζωὴν ὁ εὐδῖος τῶν χειμαζομένων λιμῆν, καὶ γνώρισον ἡμῖν ὁδόν, ἐν ἣ πορευσόμεθα. Πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις ἡμῶν, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν στηρίξον ὀλισθηρόν. Ἴνα καθ' ἐκάστην ἡμέραν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἀγαθῷ πρὸς τὸ συμφέρον ὀδηγούμενοι, καταξιωθῶμεν ποιεῖν τὰς ἐντολάς σου, καὶ τῆς σῆς ἀεὶ μνημονεῖν ἐνδόξου, καὶ ἐρευνητικῆς τῶν πεπραγμένων ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις παρουσίας· καὶ μὴ τοῖς φθειρομένοις τοῦ Κόσμου τούτου συναπατᾶσθαι τερπνοῖς, ἀλλὰ τῆς τῶν μελλόντων ὀρέγεσθαι ἀπολαύσεως ἐνίσχυσον Θεσανρῶν. Ὅτι εὐλογητὸς, καὶ αἰνετὸς ὑπάρχεις ἐν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

3. Sexta Hora. Item tres obtinet Psalmos. Ps. 54: ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὄνοματί σου. Ps. 55: Θεὸς ἐνωτίσω τὴν προσευχὴν μου. Ps. 91: ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ ὑψίστου. Praeterea Hora meditatur Dominum hora sexta crucifixum in Tropariis et Antiphonis suis: Ὁ ἐν ἑσπῇ ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλώσας, τὴν ἐν τῷ Παραδείσῳ τολμηθεῖσαν τῷ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν, καὶ τῶν πταισμάτων ἡμῶν τὸ χειρόγραφον, διάρρήξον Χριστέ ὁ Θεὸς, καὶ σῶσον ἡμᾶς.

Μεσῶριον τῆς ἑκτῆς ὥρας. Ps. 56: ἐλέησόν με ὁ Θεὸς, ὅτι κατεπάτησέ με ὁ ἄνθρωπος. Ps. 57: ἐλέησόν με ὁ Θεὸς, ἐλέησόν με. Ps. 70: ὁ Θεὸς εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Peroratur autem hac oratione: Θεὲ καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων, καὶ πάσης κτίσεως δημιουργε, ὁ διὰ σπλάγχνα ἀνεικάστου ἐλέους σου, τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καταπέμψας ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ Σταυροῦ τὸ χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν διάρρήξας, καὶ θριαμβεύσας ἐν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τοῦ σκότους. Αὐτὸς Ἀέσποτα φιλάνθρωπε, πρόσδεξαι καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὰς εὐχαριστηρίους ταύτας, καὶ ἱκετηρίους ἐντεῦξεις, καὶ ἔρῃσαι ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς ὀλεθροῦ καὶ σκοτεινοῦ παραπτώματος, καὶ πάντων τῶν κακῶσαι ἡμᾶς ζητούντων δρασῶν, καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν· καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας ἡμῶν, καὶ μὴ ἐκκλίνης τὰς καρδίας ἡμῶν εἰς λόγους, ἢ εἰς λογισμοὺς πονηρίας. Ἀλλὰ τῷ πόθῳ σου τρώσον ἡμῶν τὰς ψυχὰς, ἵνα πρὸς σὲ διαπαντὸς ἀτενίζοντες, καὶ τῷ παρὰ σοῦ φωτὶ ὀδηγούμενοι, σὲ τὸ ἀπρόσιτον καὶ ἀίδιον κατοπττεύοντες φῶς, ἀκατάπαυστόν σοι τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ εὐχαριστίαν ἀναπέμπωμεν, τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, σὸν

τῷ μόνογενεῖ σου Υἱῷ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

4. Nona Hora tres sibi vindicat Psalmos. Ps. 84: ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου. Ps. 85: εὐδοκήσας Κύριε τῆν γῆν σου. Ps. 86: κλῖνον Κύριε τὸ οὖς σου. Troparia et cantica memoriam revocant latronis „qui confessionis praemium sumpsit“ atque omnino mortis dominicae:

Ὁ ἐν τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ δι' ἡμᾶς, σαρκὶ τοῦ θανάτου γευσάμενος, νέκρωσον τῆς σαρκὸς ἡμῶν τὸ φρόνημα Χριστὲ ὁ Θεὸς, καὶ σώσον ἡμᾶς.

Βλέπων ὁ Ἀησιτὴς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐπὶ Σταυροῦ κρεμάμενον, ἔλεγεν· εἰ μὴ Θεὸς ὑπῆρχε σαρκωθεὶς ὁ σὺν ἡμῖν σταυρωθεὶς, οὐκ ἂν ὁ ἥλιος τὰς ἀκτῖνας ἐναπέκρυπτεν, οὐδὲ ἡ γῆ σειομένη ἐκμαίνεται. Ἀλλ' ὁ πάντων ἀνεχόμενος, μνήσθητί μου Κύριε ἐν τῇ Βασιλείᾳ σου.

Ἐν μέσῳ δύο ληστῶν, ζυγὸς δικαιοσύνης εὐρέθη ὁ Σταυρὸς σου· τοῦ μὲν καταγομένου εἰς Αἶθην τῷ βάρει τῆς βλασφημίας, τοῦ δὲ κουφιζομένου πταισμάτων, πρὸς γνῶσιν Θεολογίας, Χριστὲ ὁ Θεὸς δόξα σοι.

Τὸν Ἀμνὸν, καὶ Ποιμένα, καὶ Σωτῆρα τοῦ Κόσμου, ἐν τῷ Σταυρῷ θρωσκύσα ἢ τεκοῦσα, ἔλεγε δακρύουσα· ὁ μὲν Κόσμος ἀγάλλεται δειχόμενος τὴν λύτρωσιν, τὰ δὲ σπλάγχνα μου φλέγονται ὀρώσης σου τὴν Σταύρωσιν, ἣν ὑπὲρ πάντων ὑπομένεις, ὁ Υἱὸς, καὶ Θεὸς μου.

Μεσῶριον τῆς ἐννάτης ὥρας. Ps. 113: αἰνεῖτε παῖδες. Ps. 138: ἐξομολογήσομαι σοι Κύριε ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Ps. 140: ἐξελοῦ με Κύριε ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ. Novissimum locum tenet oratio Basilii: Δεσποτα Κύριε Ἰ. Χ. ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μακροθυμήσας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελήμασι καὶ ἄχρι τῆς παρούσης ὥρας ἀγαθῶν ἡμᾶς, ἐν ᾗ ἐπὶ τοῦ ζωοποιῷ Ξύλῳ κρεμάμετος, τῷ εὐγνώμονι Ἀησιτῇ τὴν εἰς τὸν Παράδεισον ὠδοποιήσας εἴσοδον, καὶ θανάτῳ τὸν θάνατον ὤλεσας· ἰλάσθητι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ ἀναξίοις δούλοις σου. Ἡμάρομεν γὰρ, καὶ ἠνομήσαμεν, καὶ οὐκ ἔσμεν ἄξιοι ἄραι τὰ ὄμματα ἡμῶν, καὶ βλέπει εἰς τὸ ὕψος τοῦ Οὐρανοῦ, διότι κατελίπομεν τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης σου, καὶ ἐπορεύθημεν ἐν τοῖς θελήμασι τῶν καρδιῶν ἡμῶν. Ἀλλ' ἱκετεύομεν τὴν σὴν ἀνείκαστον ἀγαθότητα. Θεῖσαι ἡμῶν Κύριε κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, καὶ σώσον ἡμᾶς διὰ τὸ Ὄνομά σου τὸ Ἅγιον, ὅτι ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι ἡμῶν. Ἐξελοῦ ἡμᾶς τῆς τοῦ ἀντικειμένου χειρὸς, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, καὶ νέκρωσον τὸ σαρκικὸν ἡμῶν φρόνημα. Ἴνα τὸν παλαιὸν ἀποθέμενοι ἄνθρωπον, τὸν νέον ἐνδυσώμεθα, καὶ συζήσωμεν τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότη καὶ Κηδεμόνι. Καὶ οὕτω

τοῖς σοῖς ἀκολουθοῦντες προστάγμασιν, εἰς τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν καταστήσωμεν, ἔνθα πάντων ἐστὶν εὐφραينوμένων ἡ κατοικία. Σὺ γὰρ εἶ ἡ ὄντως ἀληθινή εὐφροσύνη, καὶ ἀγαλλίασις τῶν ἀγαπώντων σε, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.)

---

1) Monachi inter horam sextam et nonam recitant ἀκολουθίαν τῶν τυπικῶν, similiter e psalmis 103. 146. 34, symbolo Nicaeno, Macarismis et variis precibus conflatam. Praeterea in Horologio legitur ἀκολουθία τῆς τραπέζης πρὸ τοῦ ἄριστου καὶ μετὰ τὸν ἄριστον cum Psalm. 145. 122, exaltatione Panagiae et variis precibus e. g. Χριστέ ὁ Θεὸς ἐλόγησον τὴν βρωσὴν καὶ τὴν πόσιν τῶν δούλων σου, ὅτι Ἅγιος εἶ, πάντοτε, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Καὶ μετὰ τὸ γεύσασθαι, λέγοντος τοῦ Διακόνου τοὺς στίχους, ἀνιστάμενοι λέγομεν· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν, ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί, πλήρωσον χαρᾶς, καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· μεθ' οὗ σοὶ δόξα πρέπει, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Δόξα σοὶ Κύριε, Δόξα σοὶ Ἅγιε, Δόξα σοὶ Βασιλεῦ, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν βρώματα εἰς εὐφροσύνην· πλήρωσον ἡμᾶς καὶ Πνεύματος Ἁγίου, ἵνα εὐρεθῶμεν ἐνώπιόν σου εὐάριστοι, καὶ μὴ ἀισχυρόμενοι ὅταν ἀποδώσῃς ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

CAPUT IX.

DE LIBRIS GRAECORUM ECCLESIASTICIS.

Quod supra de onerosa Graecorum pietate, difficili atque perplexa rituum ratione ex occidentalium hominum mente prolatum est: id cadit maxime in librorum sacrorum oeconomiam. Nam, ut recte monet Allatius, tanta est ipsorum non modo moles in immensam adaucta, sed inter se diversitas, ut cognosci probe non possint, nisi ab homine ut linguae sic rituum omnium illius gentis callentissimo, qui in intima Graecorum adyta penetraverit. Ipse conscripsit Dissertationes II. de libris Ecclesiasticis Graecorum (Parisiis 1646. 4. 351 pagg.),¹⁾ at proh dolor stupendae viri eruditioni haud aequiparat sermonis perspicuitas et evidentia. Post Allatium Caveus in Dissertatione secunda, Historiae Literariae affixa (Ed. Oxon. Tom. 2. p. 20—42) atque Kingius in libro saepius commemorato hanc provinciam susceperunt. At Caveus Allatii premit vestigia, Kingius tractat implicatissimam quaestionem *ὡς ἐν παρόδῳ*. Ea qua insignis est diligentia nuper Nealius in hac eruditionis curriculo elaboravit (The Office Books of the Holy Eastern Church l. c. II. p. 819—890). Neque defuit doctissimo viro ipsius ecclesiae Graecae, ut ita dicam, suffragium atque auxilium: grata mente commemorat Eugenium Papoff, ecclesiae Russicae quae Londini est sacerdotem qui dubitanti vel haesitanti calamo optime consuluerit. Nostrum erit exponere breviter, quae gravissima sunt ad orientalis ecclesiae sacram suppellectilem perlustrandam et perspicendam.

I. Summae auctoritatis est Liturgiarum Liber Russ. Schlubeschnik, in quo Missarum celebrandarum series habetur: Ioannis Chrysostomi, Basilii Magni illiusque quam vocant *προηγιασμένων*. Sunt etiam libelli, in quibus Missa Chrysostomi continetur. Si accedunt ad Missas ritus

---

1) Prima Dissertatione viginti tres Graecorum libros ecclesiasticos percurrit: secunda singulari negotio disputat de Triduo, Pentecostario et Paracletico, recentiorum additamenti passim haereticorum labe adpersis.

in reliquis sacramentis administrandis usitati aliaequae preces ecclesiasticae, totum volumen nomen accipit Euchologii, Russ. Trehnik. Uti omnes Graecorum libri ecclesiastici, Euchologium persaepe typis expressum est Venetiis. Nealius enumerat annos 1526, 1544, 1553, 1570, 1571, 1600, 1602, 1616, 1622, 1629, 1638, 1642 etc. Mihi ad manus est: *Εὐχολόγιον σὺν Θεῷ ἀγίῳ νεωστὶ μετατυπωθὲν μετὰ τινῶν ὠφελίμων προσθέσεων περὶ τῆς τοῦ ἀρχιερέως χειροτονίας, τῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ὀφφικίων, περὶ ἐξομολογήσεως καὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων τεθέντων ἐν τῷ τέλει, ἐπιμελεία καὶ διορθώσει Ἰωάννου ἱεροδιακόνου τοῦ Ἀβραμίου.* Celebratissima est editio Euchologii Iac. Goari curis illustrata. Pro officiorum multitudine distinguuntur Euchologia maxima, magna, minora.

II. Secundus liber duodecim voluminibus comprehensus dicitur Menaeum τὸ μηναῖον Russ. Tscheti Minei. Menses singuli singula explent volumina: interdum in tria vel quatuor volumina redacti sunt. Continet liber eam Breviarii Romani partem, quae vocatur Proprium de Sanctis, ita tamen ut, omissis quae sunt de Communi, ea exhibeat, quae cuius Sancto propria sunt: Troparia scilicet in primis et secundis Vesperis, Canones in Matutino et Synaxaria, rerum nempe gestarum ab illis Sanctis, quorum dies agitur, succinctam narrationem. Accedit aliorum Sanctorum, licet eorum Officium peculiare non habeatur commemoratio. Omnia coniunctim ingentem precum et canticorum efficiunt molem. Habeo Menaeum, in duodecim menses digestum Venetiis 1670 et sequentibus annis expressum. Complectitur Ianuarius 282 pagg. fol. Februarius 156 pagg. Martius 139 pagg. Aprilis 132 pagg. Maius 120 pagg. Iunius 128 pagg. Iulius 159 pagg. Augustus 182 pagg. September 206 pagg. October 204 pagg. November 256 pagg. December 290 pagg. Ne desit exemplum Synaxarii, proponimus historiam SS. Sexti et Laurentii MM., et apud nos celebratissimam (August. p. 60: *Ὅτι κατὰ τοὺς καιροὺς Δεκίου γέγονασι. Καὶ ὁ μὲν ἅγιος Εὐστός ἐξ Ἀθηναίων ὑπήρχεν ἐν εἰς καὶ τὸν τῆς φιλοσοφίας λόγον ἐξήσκησε. Παραγενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ χειροτονεῖται ἐπίσκοπος μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι τὸν ἅγιον Στέφανον· ὠδίνοντος δὲ ἤδη τοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοῦ καλεῖται ὁ ἅγιος Εὐστός Λαυρεντίῳ τῷ ἀρχιδιακόνῳ αὐτοῦ διοικῆσαι τὰ σκευὴ τῆς ἐκκλησίας· ὁ δὲ ταῦτα πωλήσας διένειμε πτωχοῖς. Τοῦ δὲ Δεκίου ὑποστρέψαντος ἐκ Παρσίδος προσήχθη αὐτῷ ὁ ἅγιος Εὐστός ὁ ἐπίσκοπος· καὶ τὸν Χριστὸν ἀγνήσασθαι μὴ πεισθεῖς, ἀλλὰ παρῆλθαι αὐτὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός καθομολογήσας ἔλαβε τὴν κεφαλὴν ἐτμήθη. Εἰσαρχθεῖς Λαυρέντιος ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ τὰ ἱερά χεῖματα ἀπαιτούμενος καὶ αἰτήσας ἀμάρτας καὶ λαβὼν τοὺς χαλοὺς καὶ ἀναπήρους οἷς διένειμε τὰ χεῖματα ταῖς ἀμάρτας ἤγαγε*

πρὸς τὸν βασιλέα, οὓς ἰδὼν καὶ ὀργισθεὶς κελεύει τὸν ἅγιον Λαυρέντιον τυφθῆναι σφοδρῶς, εἶτα βληθῆναι ἐν τῇ φυλακῇ ἐν ἣ γενόμενος ἰάτο πάντας ὅσοι πρὸς αὐτὸν ἐφοίτων, ᾧ ἂν ἕκαστος κατείχετο νοσήματι. Ἄπερ ὁ τριβοῦνος Καλλίνικος βλέπων, ὁ καὶ τῇ εὐρετῇ ἐπιστατῶν ἐπίστευσε τῷ Χριστῷ καὶ ἐβαπτίσθη. Μετὰ τοῦτο δὲ παρίσταται ὁ ἅγιος Λαυρέντιος τῷ βασιλεῖ καὶ μὴ πεισθεὶς θύσαι τοῖς εἰδώλοις ἐπὶ δοχάρας ἀπλοῦται, κάτωθεν ὑφαπτομένον πυρός. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ εὐχαριστήσας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα καὶ κηδείας τῆς ὀφειλομένης παρὰ τοῦ Ἰησοῦ τυχάνει).

III. Horologium, Ὠρολόγιον, Russ. Tschassownik, continet Horas canonicas, quoad ad statas preces et formulas vel ut Romana voce utar, officium Hebdomadae. Duo in promptu sunt exemplaria. Alterum vetustius: Ὠρολόγιον νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν μετὰ πασχαλίων ἔτων μ' καὶ συνταγματίου τινὸς περὶ τῶν ησσητῶν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, alterum recentius: Ὠρολόγιον τὸ μέγα περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ προσθήκης τοῦ ἱεροῦ συμβόλου, πασχαλίων μδ' καὶ ἄλλων τινῶν χρησίμων. Venet. 1832. In utroque libro adnectuntur horis Canones paracletici in B. Virginem et Angelum Custodem et deprecatorius in omnes Angelos et Sanctos, Calendarium, Cyrilli Alexandrini oratio de exitu animae et de secundo adventu, Nicaphori de ieiuniis Graecorum tractatulus, lingua eorum vulgari conscriptus et multa alia. Horologium minus s. ὠρολογόπουλον a maiori extractum est, maxime necessaria tantummodo continens, ad portandum magis idoneum.

IV. Typicum, Τυπικόν, nomen habent a τύπος quasi forma sit, norma et regula, ordo recitandi officium. In eo a primo die anni singulis diebus, quid inter Missarum sollemnia, quid ad Vesperas, quid ad Horas, quid ad Matutinum, quid denique ad reliqua divina officia, sive dies illi feriales sunt sive festi recitandum, quid psallendum aut legendum sit, quibus diebus ieiunandum, quibus et quomodo solvendum ieiunium longe ac fuse praescribitur. Olim singulae Graecorum ecclesiae ac potissimum patriarchales peculiarem sibi modum in rebus divinis peragendis sibi praescripserunt: postea ille, qui S. Sabbae fuisse dicitur uti melior apud omnes Graecos invaluit. Variis est distinctum pro materiae varietate capitibus. Plerumque in hoc libro continentur: Ordo recitandi officium per totum annum ex lege sancti Sabbae capp. 59. Sequuntur Marci Hieromonachi de dubiis Typicis capita centum, Nicolai Patriarchae Constant. ad Anastasium Montis Sinai Abbatem de Ieiuniis Graecorum carmina poetica. Inde locum habent minutiora quaedam: de Artziburio, de feriis Monachorum, de continentia et ingluvie, de quatuor Evangelistis etc. Finem faciunt „capita adhortativa ad virtutem“.

Neque aliter comparata est editio Typici, quam mihi suppeditavit Bibliotheca Orphanotrophei: *Τυπικὸν σὺν τῇ Θεῷ περιέχον πᾶσαν τὴν διάταξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τοῦ χρόνου ὅλου*. Venetiis 1643. Differt ab hoc exemplari novissima editio Typici, Constantinopoli mihi benevole transmissa, Anthimo Patriarchae dedicata: *Τυπικὸν ἐκκλησιαστικὸν κατὰ τὸ ὕφος τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας*. Ἐκ μικρῆς τῆς πείρας, καὶ πολλῶν σημειώσεων τῶν κατὰ καιροὺς χρηματισάντων Πρωτοψαλτῶν συλλεγὲν ἤδη τὸ δεύτερον, πολλαῖς προσθήκαις καὶ ἐπιδιορθάσεσι τῆς α'. ἐκδόσεως ἐκδίδεται παρὰ τοῦ αὐτοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου. *ἁωνά*. (1851.) 8. 332 pagg. Nam continetur hoc volumine: *Τυπικόν, Τριώδιον, Πεντηκοστήριον, Ἐρημηγία εἰς ἐγκαίνια ναοῦ, Διάφοροι τάξεις* et alia capita ad ritus et leges ecclesiasticas spectantia. Omissae sunt Marci, Nicolai, Anastasii liturgicae disputationes. Cave confundas cum *τυπικῶν* Psalmorum eclogas, cani solitas in summis festivitatibus quae vocantur τὰ τυπικά. Alias vocis *τυπικῶν* notiones apud Allatum l. c. p. 14 sq. cf. p. 313.¹⁾

1) Neale l. c. p. 848: „This is the book which contains the general rubrics for the performance of the Divine Offices, and more especially for the concurrence of festivals. It is well known that, in the Latin Church, a few pages of simple directions, and two easy tables, are sufficient for the settlement of all possible difficulties. In the East the case is far otherwise: there are no tables, no directions applicable to all circumstances, but a series of rubrics, the length and tediousness of which will better be understood from an actual example.“ Addit Vir Doctus epitomen capituli de S. Georgii, decem paginis expositi. His ambagibus ecclesia Graeca fatigatur, quia ignorat locum de Translatione festorum, Latinis maxime acceptum. Si concurrat statum festum cum festo mobili, neutrum transferat sed connectitur utriusque officium. Tamen si concurrat Sanctus cum ἀποδόσει festivitatis, canitur officium de Sancto die praecedente. Adscribimus ex Typico Constantinopolitano praecepta satis perspicua de Dominicis infra Epiphaniam et Quadragesimam. *Χρὴ εἶδέναι, ὅτι ἐὰν παρέλθῃ ἢ μετὰ τὰ Φῶτα Κυρ. καὶ μετὴν μίᾳ Κυρ. ἕως τὸ Τριώδιον. Τῇ αὐτῇ Κυρ. Ἐδαγγελ. λέγεται. Λουκᾶ. Κυρ. ιε'. τοῦ Ζαχαρίου. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διήρχετο ὁ Ἰησοῦς. Ἀπόστ. Κυρ. λβ'. Πιστὸς ὁ λόγος. Ἐὰν ὡσεὶ δύο Κυριακαί. Τῇ μὲν α'. Λουκᾶ Κυρ. ιβ'. τῶν δέκα Ἀερωῶν. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἰσερχομένου τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπόστ. Κυρ. κδ'. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερῇ. Τῇ δὲ β'. Λουκᾶ Κυρ. ιε'. τοῦ Ζαχαρίου. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διήρχετο ὁ Ἰησοῦς. Ἀπόστ. Κυρ. λβ'. Εἰ μὲν τὴν ὡσιν τρεῖς. Τῇ α'. Λουκᾶ Κυρ. ιβ'. τῶν δέκα Ἀερωῶν. Ἀπόστ. Κυρ. κδ'. Τῇ β'. — Κυρ. ιε'. τοῦ Ζαχαρίου. Ἀπόστ. Κυρ. λβ'. Τῇ γ'. Ματθ. Κυρ. ιζ'. τῆς Χανατάς. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ἀπόστ. Κυρ. ιζ'. Ὑμεῖς ἐστὲ ναὸς Θεοῦ ζῶντος. Εἰ δὲ τὴν ὡσιν τέσσαρες. Τῇ δ'. Λουκᾶ Κυρ. ιβ'. τῶν δέκα Ἀερωῶν. Ἀπόστ. Κυρ. κδ'. Τῇ β'. — Κυρ. ιε'. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐγένετο ἐν τῷ ἔγγιστον τοῦ Ἰησοῦ ἐκ τῆς Ἰερουσ. Ἀπόστ. Κυρ. λδ'. Τέκνον Τιμόθεε, πιστὸς ὁ λόγος. Τῇ γ'. Λουκᾶ Κυρ. ιε'. τοῦ Ζαχαρίου. Ἀπόστ. Κυρ. λβ'. Τῇ δ'. Ματθ. Κυρ. ιζ'. τῆς Χανατάς. Ἀπόστ. Κυρ. ιζ'.*

V. Evangelium, τὸ *Εὐαγγέλιον*.¹⁾ Hic Codex non continuatam exhibet evangelicae historiae seriem, sed Evangelia in certas partes vel sectiones divisa, quas Graeci *τμήματα, μέρη, περικοπάς, ἀναγνώσεις* appellant. Nam in orientali ecclesia non solum quaevis festivitas sed etiam quaevis feria suum habet Apostolum atque proprium Evangelium. Viget scripturarum lectio eaque non adeo interrupta. Exceptis enim sollemnitatibus, quae proprium sibi poscunt Evangelium, reliquis anni diebus evangelicam seriem (uti epistolas) ita disperuntur, ut unius prius Evangelistae textum in *τμήματα* dividant et diebus applicent, donec finiat; postmodum alterius continent, donec omnia ad exitum perduxerint et diebus Dominicis a scriptore Evangelii nomen imponant p. 213 sq. Sane multis placebit haec reformata indoles: nos dolemus quod apud Graecos desideratur intima et mystica inter Epistolam et Evangelium necessitudo, omnino anni ecclesiastici per Dominicas suas et pericopas significanter dispositi ordo et pulcritudo.

VI. Apostolus, *Ἀπόστολος* s. *πραξαπόστολος* ex Actibus Apostolorum, Epistolis Pauli et Catholicis, nec non Apocalypsi compositus est. Textus in plures partes divisus et diebus singulis et festis diebus accommodatus, ita ut completo libro ea quoque omnia terminentur, nihilque in iis sit, quod in libro non habeatur et quandoque etiam bis et ter, ut sese tulerit occasio, repetitum. Est mihi Apostolus Venetiis impressus anno 1706. 4. 312 pagg.: *Ἀπόστολος, πράξεις καὶ ἐπιστολαὶ ἐπ' ἐκκλησίας καὶ ἑκάστην κηρυττόμεναι νεωστὶ μετατυπωθεῖσαι τε καὶ διορθωθεῖσαι*. Adiecta est Pauli sententia: *ἡ πίστις ἡμῶν οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Novissimam paginam obtinet *εἰδήσεις πρὸς τὸν ἀναγνώστην τοῦ ἀποστόλου*.²⁾

VII. *Ἀναγνώσεων* Liber continet Lectiones per totum annum ex vetere testamento recitandas.

VIII. Psalterium, *Ψαλτήριον*, liber et in Missis et in Matutinis precibus omnino in omnibus officiis frequentissimus, tamquam qui semper prae manibus sit, licet ob assiduam illius recitationem e memoria fere omnia dicantur. Numerant Graeci XX Psalmorum Sectiones

1) Augusti Dentw. VI. p. 206: „Die Griechen nennen die Evangelienbücher, woraus die sonn- und festtäglichen Pericopen, gewöhnlich mit einer kurzen Paraphrase und Erklärung in neugriechischer Sprache vorgelesen werden, *Synaxaria* und die in Venedig besorgten Ausgaben und Abdrücke derselben sind gegenwärtig in grosser Menge bei den griechischen Christen in Vorder-Asien verbreitet.“ At vox *συναξάριον* vulgatissima notione non Evangelistarium significat, sed breves vitas Sanctorum, e Meaeis excerptas.

2) Apostolus, qui graece in lucem prodit Moscoviae 1563 et 1564, primus Russorum liber est typis excusus, hodie rarissimus.

καθίσματα, ita tamen ut Cathisma decimum septimum ob prolixitatem Psalmi 119 hoc uno cantico compleatur.¹⁾ Singula Cathismata in tres partes s. *στάσεις* subdividunt, quae doxologia minori: gloria Patri et Filio etc. terminant, aliter ac fit in ecclesia Latina, quae dictum hymnum post omnes hymnos recitat. Psalterii autem recitandi per totum annum modum hunc Graecorum ecclesia servat: A vigesima mensis Septembris ad Octavam usque Epiphaniae singulis diebus tria Cathismata recitant, bina in Matutinis, unum in Vesperis, adeo ut unaquaque hebdomada Psalterium universum percurratur. Inde usque ad Sabbatum Dom. Apocreos unum Cathisma cantatur ad Nocturnum, unum ad Laudes, bina ad Vesperas. Hebdomadae Apocreos et Tyrophagi tria solummodo habent Cathismata „ut fratres paululum quiescant“. At sex Quadragesimae hebdomadibus singulis bis Psalterium recitatur. Sancta hebdomade semel tantum dicitur finitque feria quarta: a feria quinta usque ad Sabbatum Antipaschae silet. Tunc rursus inchoatur et quotidie dicantur in Matutinis bina Cathismata, ad Vesperas unum usque ad diem vigesimam Septembris. Porro singuli ex hoc Psalmorum corpore in peculiarem usum conversi singulare nomen sibi vindicarunt. Iam commemoravimus *τυπικά*, Psalmorum scilicet versiculos, summis festivitatis accommodatos. Psalmus 104 (*τὸ Venite exultemus*) ab inchoandis officiis nomen habet *τοῦ παροιμιακοῦ*. Psalmorum triga, in horis minoribus dici solita, appellatur *τρίψαλμος*: item sex psalmi 3, 38, 63, 88, 103, 104, qui saepe recitantur in Matutinis et Completorio inter incensationem, acceperunt nomen *τοῦ ἑξαψάλμου*. Psalmi qui efficiunt Cathisma decimum octavum 120—132 consecuti sunt nomen *τὰ πρὸς Κύριον* quoniam primus sic incipit: *πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβουμαι με ἐπέκραξα*. Psalmi 119 significatur nomine *τοῦ ἀνώμου* Ps. 135 et 136 coniunctim audiunt *ὁ πολυέλεος*, denique Ps. 148, 149, 150 vocantur *ἄνοι*. Psalmi Graduales Graecis sunt *ἀναβαθμοί*. Typic. Const.: *Ἀναβαθμοὶ κυρίως τῷ θεῷ Δαβὶδ διὰ τοῦτο εἴρηνται, παραδηλοῦντες τὴν ἐκ Βαβυλώνας τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ ἡμῶν αὐθις ἐκ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν εἰς τὸν Παράδεισον ἄνοιον· τοῦτον γὰρ χάριν ἴσως καὶ ἐν ταῖς Ἀναστασίμοις μόναις τῶν ἡμερῶν ἐτάχθησαν ᾄδουσαι· διὰ γὰρ τῆς Ἀναστάσεως πρὸς τὴν ἄνω πορείαν ἠντομολήσαμεν, καὶ ἀνεβιβάζημεν.*

IX. Triodium, *Τριώδιον*, cf. p. 213.

1) Psalmorum Cathismata haec sunt: I. Ps. 1—8. II. Ps. 9—17. III. Ps. 18—24. IV. Ps. 25—32. V. Ps. 33—37. VI. Ps. 38—46. VII. Ps. 47—55. VIII. Ps. 56—64. IX. Ps. 65—70. X. Ps. 71—77. XI. Ps. 78—85. XII. Ps. 86—91. XIII. Ps. 92—101. XIV. Ps. 102—105. XV. Ps. 106—109. XVI. Ps. 110—118. XVII. Ps. 119. XVIII. Ps. 120—132. XIX. Ps. 133—143. XX. Ps. 144—150. Nestorianis eadem Psalmorum partitio accepta est.

X. Pentecostarium, *Πεντηκοστάριον*, cf. p. 228.

XI. Paracleticum, *Παρακλητικόν, παρακλητική* i. e. consolatorius et imploratorius liber. Nam omnia quae in eo sunt, ex Allatii sententia eo maxime spectare videntur, ut peccatorem consolentur, hortentur et quasi vi quadam compellant, ut de commissis poenitentiam agat. Huic modo angelorum opem, modo Martyrum, modo Confessorum aliorumque Sanctorum, prout diei cuius officium recitatur, ratio exposcit. Haec ad nomen pertinent. Quod ad libri argumentum, quando in officiis divinis proprii Canones et Troparia desiderantur, quae ad complementum officii pertineant, ad Paracleticum confugiunt, quod recte appellari potest Antiphonarium commune et feriali et festivo officio necessaria suppeditans. Dividitur in octo partes, quas Graeci *ἤχους*, sonos, appellant. Itaque officium hebdomadae octies pro sonorum varietate recinunt qui optime vel animi alacritatem sanctamque laetitiam exprimunt vel luctus spirant et indicant gravitatem. Ordo officii diligenter adnotare solet, ex quo sono Paracletici antiphonae communes recitandae sint.¹⁾ Ad manus erat: *Παρακλητική σὺν Θεῷ ἀγίῳ περιέχουσα τὴν κρέπουσαν αὐτῇ κατ' ἤχον ἀπολουθίαν κτλ.* Venetiis 1664. fol. 400 pagg.

XII. Octoechus, *Ὀκτοῆχος*, Russ. Osmoglasnik, multum habet affinitatis cum praecedente. Et hic liber per octo sonos, quatuor proprie sic dictos et quatuor obliquos (*πλάγιοι τοῦ πρώτου, δευτέρου κτλ.*) modulatur Canones et Troparia de Communi, sed ea tantum, quae a primis Vesperis Dominicae ad finem usque Missae decantantur. Distinguitur in hodiernis Octoechi editionibus quadruplex in quovis sono Canonum genus: *ἀναστάσιμον* quod in resurrectionis dominicae, *σταυρο-ἀναστάσιμον* quod in crucis et resurrectionis, *Θεοτόκιον* quod in Mariae laudibus versatur: quartum *τριαδικόν*, in Trinitate celebranda occupatum, propria sede exornat *τὸ μεσονύκτιον*.

XIII. Menologium, *Μενολόγιον*, conspirat cum Latinorum Martyrologio. Habentur in illo Sanctorum vitae quolibet die per totum

1) Nealius p. 830 octo sonos ita enumerat:

MODE.	WESTERN TONE.	BYZANTINE TONE. (ἤχος.)	CHARACTER.
Dorian	1. Authentic	α'	Grave.
Hypo-Dorian	2. Plagal	πλάγιον α'	Mournful.
Phrygian	3. Authentic	β'	Mystic.
Hypo-Phrygian	4. Plagal	πλάγιον β'	Harmonious.
Lydian	5. Authentic	γ'	Joyful.
Hypo-Lydian	6. Plagal	βαρύς	Devout.
Mixo-Lydian	7. Authentic	δ'	Angelic.
Hypo-Mixo-Lydian	8. Plagal	πλάγιον δ'	Perfect.
Aeolian	9.	....	Peregrinae.

annum summatis expositas vel quorum vitæ non exstant, nomen et commemoratio. Sane vero hæc succincta Vitarum enarratio in Menæis quoque inter Canones post Oden sextam occurrit, sed præterea vastum Menæorum volumen totam officii seriem continet neque est quod Menologium Menæo permisceatur, ut factum est. Narrat Baronius ad annum 886, Basilium Macedonem Menologium scribendam curasse atque etiam imaginibus exornasse, quibus singulorum Sanctorum exprimerentur certamina. Is liber forma quadrata in foliis pergamenis conscriptus, characteribus elegantissimis literis quæ capitales vocantur aureis et multis miniaturis (ut pictorum voce utar) insignis nunc asservatur in Bibliotheca Vaticana. Menologium ex Menæis Graecorum eratum et in linguam Graecorum vernaculam versum a Maximo Margino, Cytherorum episcopo, edidit Antonius Pinellus. Venetiis 1529. Post Pinellum Genebrardi, Contii, Assemanni curis Menologia in lucem prodire: singulari laude ornanda est editio Marcellii. *Μηνολόγιον τῶν εὐαγγελίων ἑορταστικῶν* s. Kalendarium¹⁾ Ecclesiae Constantinopolitanae M. annorum vetustate insignæ, primitus e Bibliotheca Romana Albanorum in lucem editum et veterum monumentorum comparatione diurnisque commentariis illustratum cura Steph. Ant. Marcelli. Voll. II. Romæ 1788. 4. Tamen opus Marcellianum proprie non est Menologium sed pars posterior Evangelistarii, quæ Sanctorum festiuitates complectitur.

XIV. Anthologium, *Ἀνθολόγιον*, maxime necessaria e Horologio, Menæis et Paracletico præcipue summarum festiuitatum officia et quæ dicuntur communia congegit pro iter agentibus et aliis, qui choro interesse possunt vel maximorum voluminum aliquapiam ratione premuntur molestia. Florilegium, quod in Nealii manibus est, expressum Venetiis 1838 amplectitur hæc: *Τὰς ἐν τῷ μηνολογίῳ ἀκολουθίας τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, καὶ τῶν ἑορταζομένων ἁγίων, καὶ τινὰς τῶν ἐν Τριφδίῳ καὶ πεντηκοσταρίῳ δεσποτικῶν ἑορτῶν· τὰ ἔνδεκα ἑωθινὰ εὐαγγέλια· τὰς τῆς ὀκτωήχου ἀναστασιμῶς ἀκολουθίας· τὰς εἰς ἁγίους μὴ ἑορταζομένους ἀνωνόμους ἀκολουθίας· τὴν ἐν ἑκάστῃ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος ἀκολουθίαν· καὶ ἐπὶ τέλους τοὺς δύο παρακλητικὸς κανόνας τῆς Θεοτόκου.*

XV. Panegyricus, *Πανηγυρικόν*, continet Sanctorum Patrum et aliorum scriptorum celebrium in Christi Domini et Sanctorum sollempnitates sermones. Varius est pro ecclesiarum varietate ac pietate nec

1) Marcellius l. c. I. p. 8: „Graeci seriem dierum festorum Kalendarium s. *ἀνθολόγιον* non dixere, quod apud eos profana vox esset, nec eam Latinorum more ad usum traduxerunt: quemadmodum declarat can. 3 Nicephori Confessionis: *τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Παύλου καὶ τὰ λεγόμενα βροτολόγια καὶ σεληνηδρόμια ἢ κλιανθολόγια οὐ χρὴ δέχεσθαι· βέβηλα γὰρ πάντα.*

nno tantum volumine continetur, sunt quibus duodecim voluminibus iisque satis ingentibus pro mensium numero disponuntur. Quo factum est ut Panegyricus, a diversis in diversos fines redactus, typis non excusus sit. Singuli tamen sermones, summis festivitatis recitandi e Panegyrico transscripti sunt in Menaea aliosque libros ecclesiasticos, uti sermo paschalis S. Chrysostomi legitur in Pentecostario etc.

XVI. Hirmologium, *Εἰρμολόγιον*. Vocem *εἰρμός*, quam nonnulli componunt cum Latinorum Tractu, interpretatur Zonaras Comment. in Canones Anastasimos Damasceni in prooemio: *εἰρμός δὲ λέγεται ὡς ἀκολουθίαν τινὰ καὶ τάξιν μέλους καὶ ἀρμονίας διδοὺς τοῖς μετ' αὐτοῦ τροπαρίοις· πρὸς γὰρ τὸ τῶν εἰρμῶν μέλος κἀκείνα ἠυθμίζονται καὶ πρὸς ἐκεῖνων ἀναφερόμενα τοῦ μελωδήματος ἐκείνου ἀκολουθοῦσιν ἢ ὅτι συνείρει καὶ συμπλέκει ἑαυτῷ κατὰ τὸ μέλος ὁ εἰρμός τὸ τροπάριον.*) Adiciatur doctrinae exemplum. Hirmus:

ἀνάρχου γεννήτορος

Υἱὸς Θεὸς καὶ Κύριος

σαρκωθεὶς ἐκ Παρθένου ἡμῖν ἐπέφανε,

τὰ ἐσκοτισμένα φωτίσαι,

συναγαγεῖν τὰ ἐσκορησμένα·

διὸ τὴν πανύμνητον

Θεοτόκον μεγαλύνομεν. Troparium primum:

ἰδεῖν ἐφιέμενος

τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν

ἀρετῶν εὐμορφία σαυτὸν ἐκόλλυνας,

καὶ λαμπαδηφόρος εἰσῆλθες

εἰς φωτεινοὺς νυμφῶνας Ἀγγέλων

συνῶν τῷ Δεσπότη σου

ἀπολαύων τῆς θεώσεως. Troparium secundum:

ὡς ὄρθρος ὡς ἥλιος

ἀνέτειλεν ἡ μνήμη σου

τὰς ἐν ζόφῳ καρδίας καταφωτίζουσα

σὺ γὰρ καὶ φῶς καὶ ἡμέρας

ὡς ἀληθῶς Υἱὸς ἐγνωρίσθης

θεόφρον εὐδόκιμε.

διὰ τοῦτό σε γεραίρομεν.

Continet Hirmologium omnes Octoechi hirmos herilium ac Deiparae sollempnitatum et totius anni. Inspexit Allatius in Bibliotheca Barberina

1) Typic. Const.: 'Ο Εἰρμός εἶναι μία ἀρχὴ καὶ τῶν Τροπαρίων, καὶ τῶν ᾠδῶν, καὶ ἀπλῶς ὄλον τοῦ Κανόνος. Τροπάριον δὲ λέγονται τὰ μετὰ τὸν Εἰρμόν ἀκολουθοῦντα, ἐπειδὴ τὸ μέλος τρέπεται κατὰ τὸ μέτρον τοῦ Εἰρμοῦ.

membranam, notis musicalibus insignem sub hoc titulo: *Ἐπιμολόγιον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ καθὼς ψάλλεται εἰς τὸ ἕγιον ὄρος, ἐκαλλωπίσθη δὲ μικρὸν παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐτελοῦς Ἰώσαφαι τοῦ νέου Κοκκουζήλη*. In editis Hirmologiis adduntur nonnulla alia ex aliis libris ecclesiasticis decerpta: inter alia inseritur Exaltatio Panagiae, cuius supra mentio iniecta est p. 313. Neque a re videtur loquentem facere Allatum singularis observantiae interpretem: Antequam monachi in mensam procedunt, Hebdomadarius in disco sive scutella (*παναγιάριον*) acceptum panem ad instar crucis in quatuor dividit partes aequales, ex angulo interiori panis abscindit frustum cultro circumiens, adeo ut ex una parte anguli acuminatus sit, ex altero circulari figura, trigonus imperfectus appareat et sic excisum suo loco, una cum reliquo pane simul unito relinquit, panem sic accommodatum alia parte disci cooperit. Ita enim discus ille comparatus cardine ex una parte cum superioris partis oculo colligatus, ut modo capsarum includatur, sin minus velo et sic apponitur in mensa, in qua solus Abbas sedet vel qui eius vices gerit. Finito prandio et signo dato, omnes assurgunt et conceptis precibus, discum illum cum pane, qui Panagia est, Hebdomadarius sustollit. Postmodum, reserato Panagiario et frusto illo ex pane exciso converse, ut mica nuda superior sit, praesentat Abbati, qui extremis digitis miculam arripit et ori impositam absumit: deinde aliis monachis, servato ordine offertur, qui eodem modo miculam ex Panagiario auferunt et comedunt. Tum Abbas vinum calici infusum bibit, quem omnes sequuntur et gratis Deo actis discunt. Et hic est modus exaltandi Panagiam, quamvis alii alio quoque modo praeparant. Morem hunc etiam imperatores in sua mensa servasse testis est Codimus: immo in saecularium hominum conviviis similis caerimonia moris est. Haec Allatius. Etiam apud Christianos occidentales vigebat et viget consuetudo reponendi in coena frustum panis „Beatae Virgini“. 1)

XVIII. Synaxaria, *Συναξάρια*, refert Passiones et Vitas Martyrum, in Menaeis longa narrationum serie prolixas, in compendium reductas una cum succincta sollemnitatis currentis expositione.

1) Si fidem habemus Mysteriorum Lutetiensium scriptori, adeo recentissimis tempore ab rustica simplicitate pia illa consuetudo inter Gallos observatur. Lib. IV. c. 6: „Après avoir dit le bénédicite à haute voix, le père Chatelain, suivant un vieil et saint usage, traça une croix sur un des pains avec la pointe de son couteau et en coupa un morceau, représentant la part de la Vierge ou la part du pauvre; il versa ensuite un verre de vin sous la même invocation et plaça le tout sur une assiette, qui fut pieusement placée au milieu de la table.“ Ceteroquin Graeci etiam praeter coenam ad illam caerimoniam confugiunt: quaeras apud Goarum p. 865 officium *περὶ τῆς ὑψώσεως τῆς πανάγους θῆαν μέλλη ἀποδηήσαι τις ἐν ταξιδίῳ*.

Haec sufficere visa sunt: nam non id negotium datum est, ut libelli remotiores et rariores, qui ex aliis congesti et compositi sint, haec evitata aurium satietate enumeremus.¹⁾ At vero quibus linguis libri Christianorum orientalium ecclesiastici conscripti sunt, paucis dicenda videtur.

Apud Graecos feruntur exemplaria Graeca. Servatur in universum vetustioris linguae ingenium: tamen ecclesiasticarum earumque novatarum vocum multitudine et neo-graecismis passim obviis efficitur ut non nisi diuturna et assidua lectione sermoni assuescat, qui ex Athenarum scholis ad hos libros accesserint.

Russi, Moldavi, Valachi, Serbii, Christiani Bosniae, Montenegro, Slavoni, Dalmatae et Bulgari utuntur libris Slavonica lingua conscriptis. Typis mandata est liturgia Slavena primo Venetiis 1519: dein in lucem prodire Psalterium 1521, Euchologion 1524, Octoechus 1537, Menologium 1538, Triodion 1561 etc. (Schaffarik Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur p. 132). Notum est, sermonem Slavorum nativum et vetustum iam pridem exolevisse: remansit ut sacer et venerandus sermo in libris ecclesiasticis hodie populo haud prorsus impercipuus sed difficilis ad intelligendum propter voces obsoletas et mutatum sermonis ingenium. Neale p. 826: „The actual difference may be about that of Chaucer's English and our own; but Slavonic has nine letters that have been retrenched in the modern alphabet; and the forms of those that remain have a rudeness and severity in the former which seems admirably to agree with their Ecclesiastical character.“

Georgia, ubi primum Christo nomen dedit, cultum divinum ad graecos libros accommodavit. At saeculo quinto David et Stephanus officia graeca patrio sermone expresserunt. Nunc ecclesiastica illa Georgianorum dialectus, in sacris usurpata (Khontsouri) aequae atque Slavonica vetus ab hodierna, haud paullo discrepat ab sermone vulgari.²⁾

1) Ut Diaconicon, quo omnia quae ad Diaconi munus obeunda requiruntur uno veluti fasce continentur e. a.

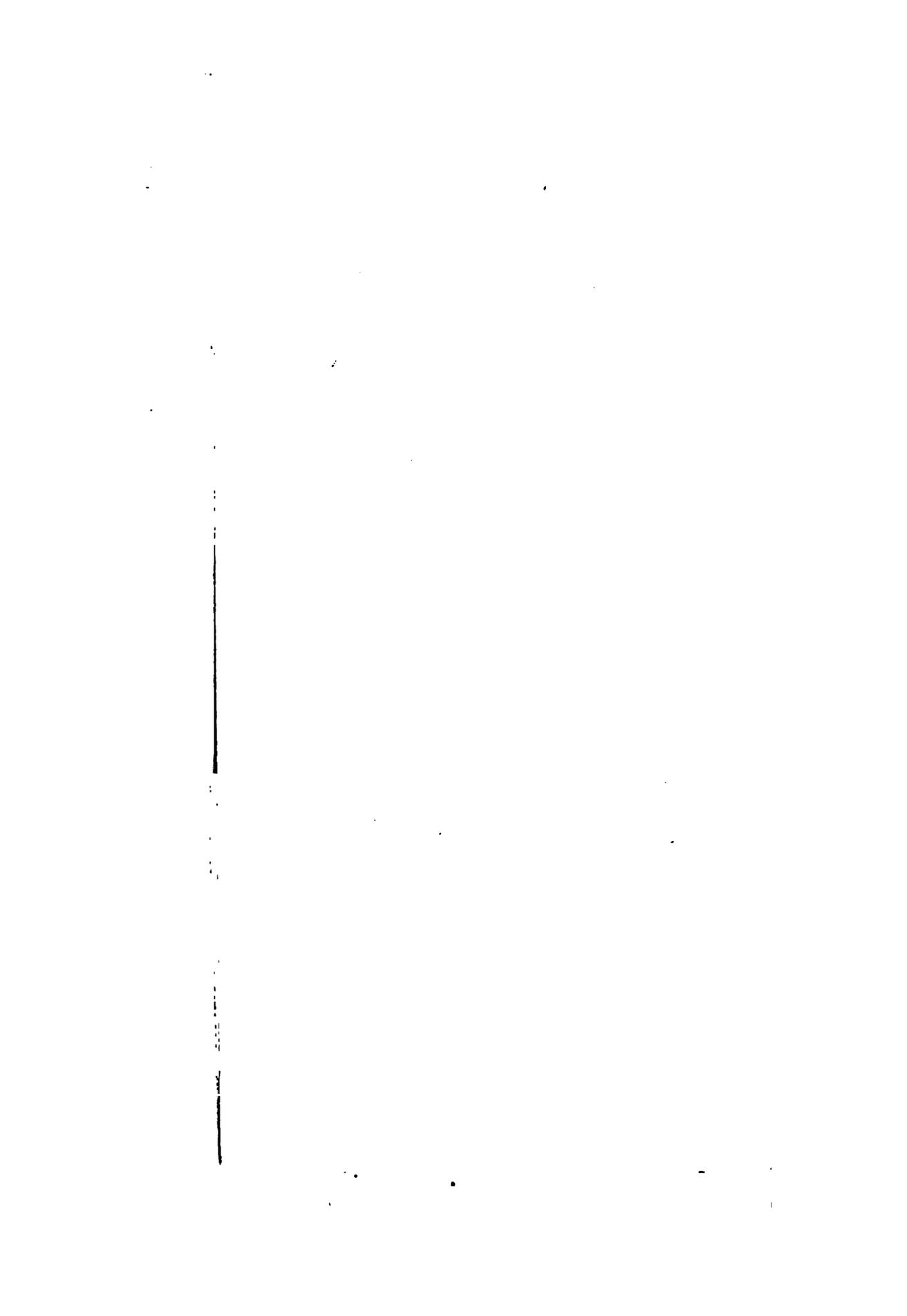
2) Exemplo sit oratio dominica:

Sermo ecclesiae:

Mamao chveno! roméli char tsata sina;
tsminda ikaon sáchéli sheni. Movedine sou-
peva sheni ikaon neba sheni vitartsa tata
shena egretsá kockanáse. Zeda pouri chveni
arsóbisa momets chven dgess, etc., etc.

Sermo vulgaris:

Chveno Mamao! romelits rom char tsata
sina; tsminda ikaos sachéli sheni. Movedis
soupeva sheni ikaos neba sheni rogorts
tsashi, egretoe kvakanaze. Pouri chveni ar-
óbisa momets chven dgess, etc., etc.

CODEX LITVRGICVS
ECCLESIAE ORIENTALIS

IN EPITOMEN REDACTVS.

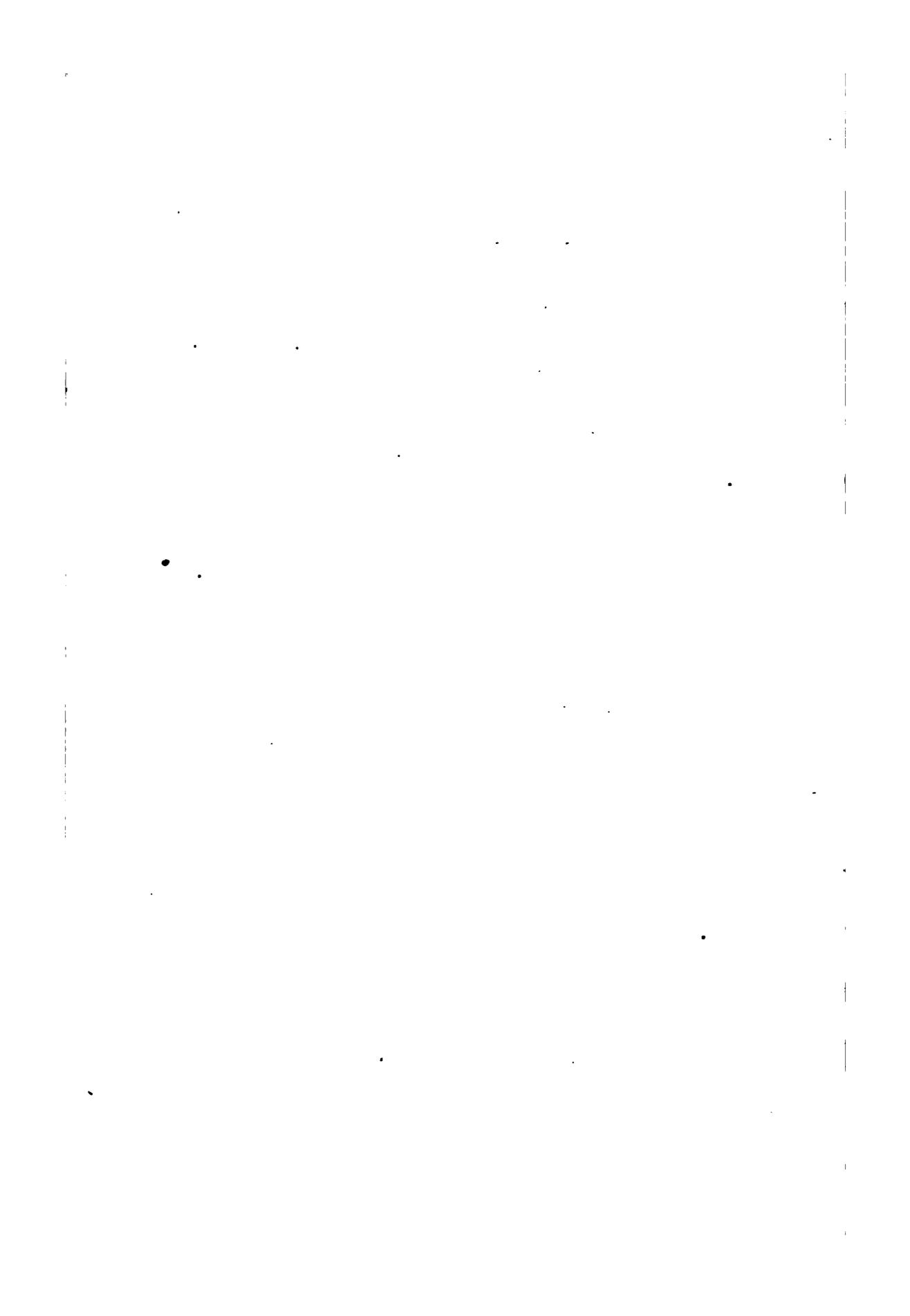
CVRAVIT

HERM. ADALB. DANIEL,
PHIL. DR. SOCIETATIS HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS SODALIS.

LIPSIAE,
T. O. WEIGEL.
MDCCLXIII.

CODEX LITVRGICVS

ECCLESIAE ORIENTALIS

IN EPITOMEN REDACTVS.

CVRAVIT

HERM. ADALB. DANIEL,

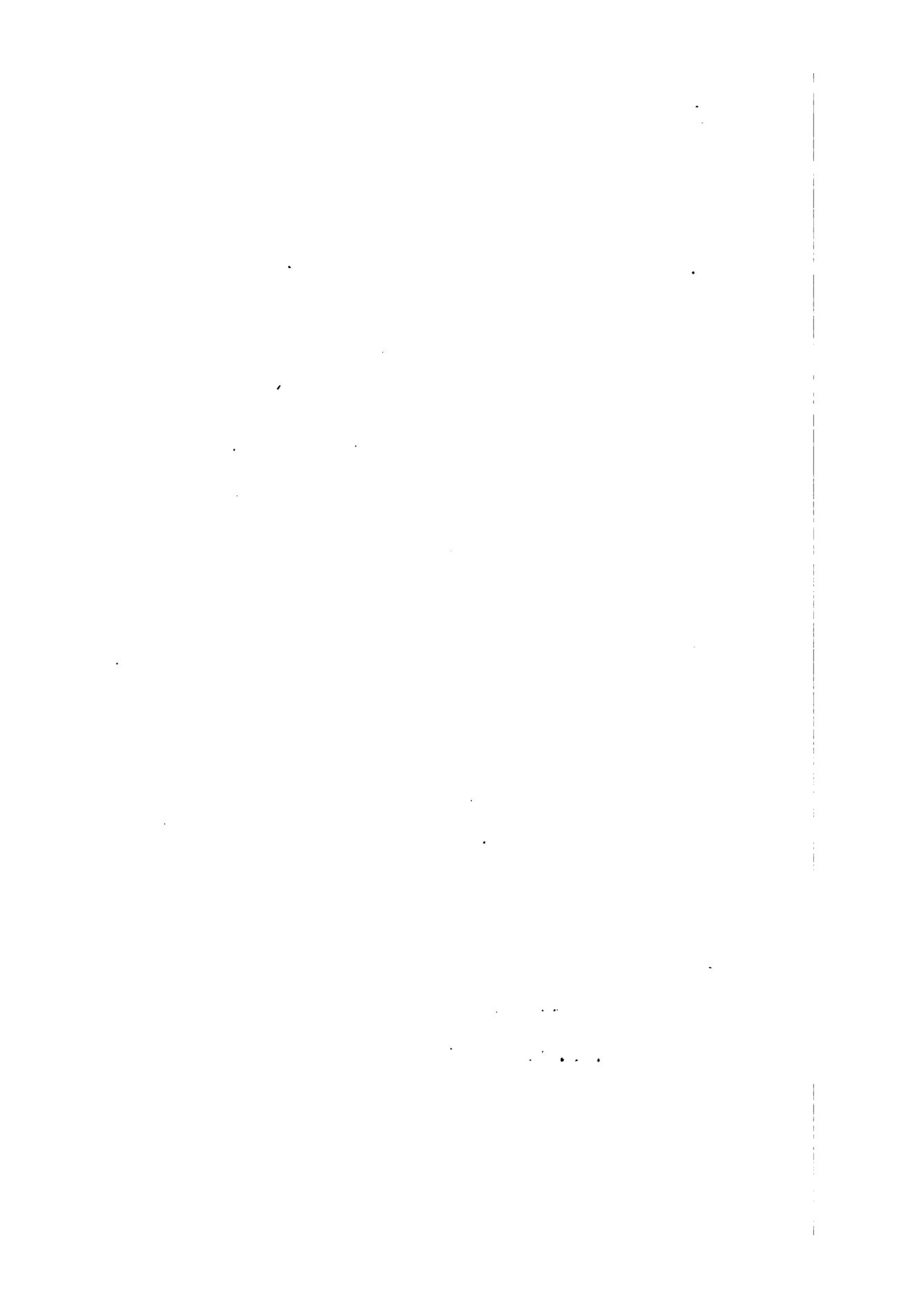
PHIL. DR. SOCIETATIS HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS SODALIS.

LIPSIAE,

T. O. WEIGEL.

MDCCCLIII.

PRAEMONITUM.

Septimus annus hic agitur, postquam in lucem prodiit volumen primum Codicis Liturgici, cuius id mihi inprimis consilium fuit, ut cuivis ad veterum ac recentiorum liturgiarum chartas facilis pateret aditus, ut toti reipublicae christianae ex illa vetustatis cognitione utili et necessaria fructus aliquis redundaret ad amabilem ecclesiae concordiam et unitatem. Iam cum hoc quarto tomo opus molestum ac laboriosum absolutum et ad exitum perductum sit, omnis cogitatio motusque animi gaudio complentur et gratiarum actione. Summus Deus, Pater luminum, a quo omne descendit datum optimum, etiam studiis meis liturgicis et corporis vires et animi alacritatem subministravit. At longo in opere, si hominum auxilia grata mente commemoranda sunt, potissimum redintegrandam est Venerabilis Thilonis memoria, nuper e vivis sublata. Hic Vir, theologi christiani praeclara species et exemplar, cum alienus esset a recentiorum spinis ac tricis, totus versabatur in priscae ecclesiae documentis investigandis et illustrandis nec antiquius quidquam habebat, nisi ut doctam cum infucata illa vetustae ecclesiae sinceritate commendaret omnibus familiaritatem. Sed de praeclarissimo Viro quid ego satis dignum commemorem? Hoc unum non praetermittendum est, Thilonem cum toti Codici Liturgico, tum quarto Graecorum volumini exstitisse patronum. Nam cum ipsius orientalis ecclesiae aliquantulum horrerem liturgias latius excurrentes ac difficiles occidentalibus hominibus ad perspiciendum, ille cunctantem et trepidantem excitavit, ut aliquando in isthanc quoque palaestram descenderem. Itaque, si quid manes sentiunt, ad Thilonem pertinet absoluti operis exoptatissima gratulatio. Porro unicae gratiae agenda sunt iis, quorum industria in eodem curriculo se explicavit: dico intelligentes rerum liturgicarum existimatores, non

Germaniae solum, Galliae, Italiae, Daniae, Americae ac praecipue Angliae, qui vel ingenii sui monumentis vel consilio atque auctoritate coeptis faverunt. Denique suam laudem meretur Weigelius, qui paternis insistens vestigiis pro innato singulari literarum promovendarum ardore praeter alia multa maioris molis opera et hanc liturgicam Codicis nostri provinciam in se recepit.

Graecae ecclesiae ritus, ad quos hoc volumine illustrandos aggressus sum, quid vasti habeant, quid tenebrarum, id neminem fugit, qui rerum sacrarum peritus sit. Multa apud Orientales sunt peculiaria, Latinis minus nota, quae diligentiore indigeant explicatione, ex interiore rerum cognitione haurienda. Nequaquam omnia, sed tantum necessaria percurta sunt, eo tamen consilio ut quantum maxime possemus, lectoribus viam commonstrarem. At quamquam nonnulla leviora, ut ita dicam, calamo attingi, ea tantum opinor omissa sunt, quibus quis facile carere se posse existimet, ea recepta, quae maxime idonea sunt ad ingenium orientalis ecclesiae recte aestimandum et cognoscendum.

Sane vero me Graecis ritibus opellam qualemcumque ea aetate impendisse laetor, qua omnes attentissimis animis cum res orientales intueantur, tum scrutentur Graecorum sacras caerimonias, meditentur propriam ecclesiae orientalis virtutem atque indolem. Et sic finem facient operi vota pro ecclesia illa mox pristinum decus receptura: ut ab turpi servitute vindicata, aequae immunis a cuiuscunque saecularis potestatis illegitimo imperio longe splendidior in posterum efflorescat.

Scribebam Halis XVIII. Martii MDCCCLIV.

Herm. Adalbertus Daniel.

I N D E X.

Liber Primus.

De Antiquissimis Ecclesiae Orientalis Liturgiis p. 1—193.

Prolegomena 1—41.

- §. 1. Vera studii liturgici ratio et indoles 1—7.
- §. 2. De Cultus sacri Christianorum primordiis 7—11.
- §. 3. Liturgiae christianae imago apud vetustissimos scriptores expressa 11—24.
- §. 4. Quonam tempore liturgiae literis consignari coeperint 25—32.
- §. 5. De liturgiarum familiis 33—41.

Cap. I. Liturgia Clementina 42—79.

Cap. II. Liturgia S. Iacobi 80—133.

Cap. III. Liturgia S. Marci 134—170.

Cap. IV. Liturgia Sanctorum Apostolorum Adaei et Maris 171—193.

Liber Secundus.

De recentiorum graecorum rebus sacris tractatus generalis
p. 194—324.

Cap. I. De Graecorum ecclesiis earumque *οικονομίαι* 194—211.

Cap. II. De Graecorum Heortologia 212—278.

VI

- Cap. III. De singulis cultus divini partibus 279—288.
Cap. IV. De vesperis ac benedictione panum 289—295.
Cap. V. Ἀπόδειπνον s. Completorium 296—298.
Cap. VI. Μεσονυκτικόν s. Nocturnum 299—301.
Cap. VII. Ὕμνον s. Laudes 302—308.
Cap. VIII. De horis minoribus 309—313.
Cap. IX. De libris Graecorum ecclesiasticis 314—324.
-

Liber Tertius.

Liturgiae S. Chrysostomi, S. Basilii, Praesanctificatorum et Armenorum p. 325—482.

- Cap. I. Liturgia S. Chrysostomi 325—472.
Adnotationes ad Liturgiam S. Chrysostomi 373—420.
Cap. II. Liturgia S. Basilii 421—438.
Cap. III. Liturgia Praesanctificatorum 439—450.
Cap. IV. Liturgia Armenorum 451—482.
-

Liber Quartus.

De reliquis ecclesiae Graecae sacramentis et caerimoniis praecipuis p. 483—690.

- Cap. I. De sacramentis baptismi et confirmationis 485—513.
- A. Εὐχαι εἰς γυναῖκα λεχῶ, τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου αὐτῆς 485—488.
  - B. Εὐχὴ εἰς τὸ κατασφραγῖσαι παιδίον, λαμβάνον ὄνομα, τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ 488—489.
  - C. Εὐχὴ εἰς γυναῖκα λεχῶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας 489—492.
  - D. Εὐχὴ εἰς τὸ ποιῆσαι κατηχούμενον 492—498.
  - E. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ τοῦ ἁγίου μύρου 499—508.
  - F. Καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτα πάλιν φέρουσιν αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τὸ ἀπολοῦσαι 509—510.

- G. *Εύχη εἰς τριχοκουρίαν* 510—512.
 H. *Εύχη εἰς ἀποθνήσκον νήπιον* 512—513.

Cap. II. De sacramento matrimonii 514—546.

- A. *Ἀκολουθία γινόμενη ἐπὶ μνήστροις ἡγουν τοῦ ἀββαβῶνος* 514—519.
 B. *Ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος* 520—530.
 C. *Εύχη ἐπὶ λύσει στεφάνων τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ* 530—531.
 D. *Κεφάλαια περὶ διγάμων. Ἀκολουθία εἰς διγάμον* 531—537.
 E. *Armena matrimonii benedictio* 537—546.

Cap. III. De sacramento ordinis 547—586.

- A. *Τάξις γινόμενη ἐπὶ χειροτονίᾳ ἀναγνώστου καὶ ψάλτου* 547—549.
 B. *Τάξις γινόμενη ἐπὶ χειροτονίᾳ ὑποδιακόνου* 550—551.
 C. *Τάξις γινόμενη ἐπὶ χειροτονίᾳ διακόνου* 552—556.
 D. *Τάξις γινόμενη ἐπὶ χειροτονίᾳ πρεσβυτέρου* 556—560.
 E. *Τάξις γινόμενη ἐπὶ χειροτονίᾳ ἐπισκόπου* 560—563.
 F. *Die Gebräuche der Wahl und Ordination der Bischöfe und Erzbischöfe nach der Gewohnheit der Russischen Kirche* 564—579.
 G. *Electio et Inthronisatio Patriarchae Constantinopolitani* 579—586.

Cap. IV. De sacramento poenitentiae 587—605.

Prolegomena 587—595.

- A. *Ἀκολουθία τῶν ἐξομολογουμένων* 595—599.
 B. *Ordo Confessionis Ruthenus* 600—603.
 C. *Εὐχαὶ συγχωρητικαὶ εἰς πᾶσαν ἁρὰν καὶ ἀφορισμὸν εἰς τεθνεῶτα* 603—605.

Cap. V. De sacramento olei ac de cura infirmorum et mortuorum in universum 606—651.

Prolegomena 606—613.

- A. *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐλαίου* 614—634.
 B. *Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ* 634—651.

Cap. VI. De caerimoniis diversis 652—690.

- A. *Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ τῶν ἁγίων Θεοφανείων* 652—658.

VIII

- B. Ἀκολουθία εἰς ἀρχαίριον βασιλοφροῦντα 658—659.
- C. Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ σχήματος 659—666.
- D. Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος 666—679.
- E. Εὐχή εἰς τὸ ἀποκουκουλίσαι 679—880.
- F. Ἑρμηνεῖα εἰς ἐγκαίνια ναοῦ 680—687.
- G. Coronatio Imperatoris 687—690.

Lexidion Ecclesiae Graecae Liturgicum.

LIBER TERTIUS.

LITURGIAE
S. CHRYSOSTOMI, S. BASILII, PRAE-
SANCTIFICATORUM ET ARMENORUM.

CAPUT I.

LITURGIA SANCTI CHRYSOSTOMI.¹⁾

Διάταξις τῆς Θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας, γενομένης οὕτως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει.

I. Μέλλων δὲ ἱερεὺς τὴν Θείαν ἐπιτελεῖν μυσταγωγίαν, ὀφείλει εἶναι προηγουμένως μὲν κατηλλαγμένος μετὰ πάντων καὶ μὴ ἔχειν τι κατὰ τινος, καὶ τὴν καρδίαν, ὄση δύναμις, καθαρὰν τετηρηγὴν κὼς ἀπὸ πονηρῶν λογισμῶν, ἐγκρατεύεσθαι [μικρὸν] ἀφ' ἐσπέρας, καὶ ἐγρηγορηκῶς μέχρι τοῦ τῆς ἱερουργίας καιροῦ· τοῦ δὲ καιροῦ ἐπιστάτος, μετὰ τὸ ποιῆσαι τὴν συνήθη τῷ προσεστώτι μετάνοιαν, εἰσέρχεται ἐν τῷ ναῷ, καὶ ἐνωθεὶς τῷ διακόνῳ, ποιοῦσιν ὁμοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν προσκυνήματα τρία. Ἐἴτα λέγει ὁ διάκονος· *Εὐλόγησον δέσποτα. Καὶ ποιήσαντος τοῦ ἱερέως· εὐλογητὸν ἄρχεται λέγειν ὁ διάκονος τὸ· Βασιλεῦ οὐράνιε p. 286, τὸ Τρισάγιον ibid. Μετὰ δὲ τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἱερεὺς· ὅτι σου ἔστιν ἡ βασιλεία σου τοῦ πατρὸς καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐἴτα λέγουσιν τὸ Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς.*

1) *Damus Liturgiam ad normam ecclesiae Graecorum hodie acceptam ac probatam. Adscribetur in margine trium codicum varietas, quos contulit cum vulgata lectione Georus: dico Barberinum (B) circa annum 900 exaratum, Parisinum (P) saeculo decimo quinto medio conscriptum in calce officii mutilum et Crypto-Ferratensem (C) quo Monachi Graeci in Italia atque Sicilia uti solent. Praeterea consulimus Editionem Morellianam 1560 (M) Goari Euchologium (G), nonnullas editiones Venetas et vetustiores et recentiores denique exemplar Chrysostomi Graece et Arabice Romae excusum, quod ritus ostendit Graecos Romanis accommodatos. Officii Rutheni discrepantiam adnotavimus literis Rs. Quae ab Chrysostomo desumpta sunt ex officii Clementis, Iacobi et Marci, ea maioribus literis excudi curavimus.*

Cap. I. Totum Officium τῆς προθέσεως, c. 1—13, desideratur in Cod. B. In oratione Κύριε ἐξαπόστειλον Liturgia Iacobi repetita vice pro χεῖρα legit χάρις, quod magis placet. P. μέλλων ὁ ἱερεὺς λειτουργῆσαι εἰσὶν ἐν τῷ ναῷ μετὰ τοῦ διακόνου καὶ στάντες ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν λέγουσι μυστικῶς τὴν εὐχὴν ταύτην·

Δόξα πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς. Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ κτλ. Τῆς εὐσπλαγγνίας τὴν πύλην ἀνοιξὸν ἡμῖν Θεοτόκε εὐλογημένη, ἐλπίζοντες εἰς σὲ μὴ ἀστοιχῆσωμεν ἠυσθείημεν διὰ σοῦ τῶν περιστάσεων· σὺ γὰρ εἶ ἡ σωτηρία τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν. Ἐπειτα ἀπέρχονται εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ λέγοντες. Τὴν ἄχραντὸν σου εἰκόνα προσκυνοῦμεν, ἀγαθὲ, αἰτούμενοι συγχώρησιν τῶν πταισμάτων ἡμῶν, Χριστὲ ὁ Θεός. Βουλήσει γὰρ ἡυδοκήσας σαρκὶ ἀνελεθεῖν ἐν τῷ σταυρῷ, ἵνα φύσης οὖς ἐπλασας ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἀλλοτρίου· ὅθεν εὐχαρίστεις βοῶμέν σοι, χαρᾶς ἐπλήρωσας τὰ πάντα ὁ σωτὴρ ἡμῶν, παραγενόμενος εἰς τὸ σῶσαι τὸν κόσμον. Εἶτα ἀσπάζονται τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, λέγοντες καὶ τὸ τροπάριον· Εὐσπλαγγνίας ὑπάρχουσα πηγή, συμπαθείας ἀξίωσον ἡμᾶς Θεοτόκε, βλέψον εἰς λαὸν ἁμαρτήσαντα, δεῖξον ὡς ἀεὶ τὴν δυναστείαν σου. Εἰς σὲ γὰρ ἐλπίζοντες, τὸ χαῖρε βοῶμέν σοι, ὡς ποτὲ ὁ Γαβριὴλ τῶν ἀσωμάτων ὁ ἀρχιστρατηγός. Εἶτα κλίνοντες τὴν κεφαλὴν, λέγουσι ταύτην τὴν εὐχὴν· Κύριε ἐξ ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου (Iac. 7)· ἐξ ὕψους κατοικητηρίου σου, ἐνίσχυσόν με εἰς τὴν προκειμένην διακονίαν σου, ἵνα ἀκατακρίτως (Iac. 1) παραστὰς τῷ φοβερῷ σου βήματι (Iac. 7) τὴν ἀνάμακτον ἱερουργίαν ἐπιτελέσω. Ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

II. Ἐπειτα ποιοῦσιν εἰς τοὺς χόρους προσκνήματα ἀνὰ ἕν, καὶ οὕτως ἀπέρχονται εἰς τὸ θυσιαστήριον λέγοντες τὸ Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου κτλ. Εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸ ἱερατεῖον ποιοῦσι

Κύριε ἐξαπόστειλον κτλ. καὶ λέγουσιν ταύτην ἐκ τρίτου. C. praetermissa rubrica hanc praebet orationem: Κύριε — ἐξαπόστειλόν μοι δύναμιν ἐξ ὕψους αἴλου σου καὶ ἕν. με εἰς τὴν δ. σου ταύτην, τοῦ παραστήναί με ἀκ. — — βημ. καὶ προσενέγκαι σοι τὴν ἄν. θυσίαν· ὅτι σὸν τὸ κράτος κτλ. M. Ven. 687 Διατ. τῆς θείας ἱερουργίας τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰ. Χ. G. Διατ. τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας τοῦ ἐν ἁγίοις κτλ. M. C. Ven. 687. Μέλλων — προηγουμένως ἐξωμολογημένος καὶ μετὰ πάντων κατηλλαγμένος καὶ τὴν καρδίαν — ἀπὸ πονηρῶν λογισμῶν ἐγκρατεύσας τε ἀφ' ἐσπέρας — ἀνατολᾶς προσκνήματα τρία ἐμπροσθεν τῆς εἰκόνης τοῦ σωτῆρος καὶ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ εἰς τοὺς δύο χόρους εἰσελθόντες ἀνὰ ἕν· ὅτι δὲ προσκυνοῦσι λέγουσι μυστικῶς τὴν εὐχὴν ταύτην. M. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν — ἐξ αἴλου κατοικητηρίου.

Cap. II. Codicum P. et C. in hoc capite varietas vix ea est quae adnotetur. C. sacerdotem τὸ στοιχάριον benedicentem, haec loquentem facit: εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. M. C. Ven. 687 post orationem Κύριε ἐξαπόστειλον haec tantum habent: εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸ ἱερατεῖον, λαμβάνουσιν ἕκαστος

προσκυνήματα τρία ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τράπεζης καὶ ἀσπάζονται τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, εἶτα λαμβάνουσι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἕκαστος τὸ στοιχάριον αὐτοῦ. Καὶ ποιῶσι προσκυνήματα τρία κατ' ἀνατολὰς, λέγοντες καθ' αὐτοὺς τό

Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ (Iac. 1).

Εἶτα ὁ διάκονος προσέρχεται τῷ ἱερεῖ, ὑποκλίνας τὴν κεφαλὴν, κρατῶν καὶ ἐν τῇ χειρὶ τῇ δεξιᾷ τὸ στοιχάριον σὺν τῷ ὠραρίῳ, λέγων·
Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ στοιχάριον σὺν τῷ ὠραρίῳ.

Ὁ δὲ ἱερεὺς, λέγει·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶτα ὑποχωρεῖ ὁ διάκονος καθ' ἑαυτὸν εἰς ἓν μέρος τοῦ ἱερατείου καὶ ἐνδύεται τὸ στοιχάριον, εὐχόμενος οὕτως·

Ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσέ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με, καὶ ὡς νυμφίον περιέδηκέ μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην περιέδηκέ με κόσμῳ.

Καὶ τὸ μὲν ὠραρίον ἀσπασάμενος ἐπιτίθησι τῷ ἀριστερῷ ὤμῳ. Τὰ δὲ ἐπιμανίκια ἐπιθέμενος ταῖς χερσὶν ἐν μὲν τῷ δεξιῷ λέγει·

Ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἰσχύϊ· ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς. Καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους. Ἐν δὲ τῷ ἀριστερῷ λέγει·

Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με. Συνέτισόν με καὶ μαθήσωμαι τὰς ἐντολάς σου.

Εἶτα ἀπελθὼν ἐν τῇ προθέσει εὐτρεπίζει τὰ ἱερά. Τὸν μὲν ἅγιον δίσκον τιθεὶς ἐν τῷ μέρει τῷ ἀριστερῷ, τὸ δὲ ποτήριον ἐν τῷ δεξιῷ καὶ τὰ ἄλλα σὺν αὐτοῖς.

III. Καὶ ὁ ἱερεὺς οὕτω ἐνδύεται. Λαβὼν τὸ στοιχάριον τῇ ἀριστερῇ χειρὶ καὶ προσκυνήσας τρίτον κατὰ ἀνατολὰς, ὡς εἴρηται, σφραγίζων αὐτὸ λέγει·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς κτλ. ut c. 2.

κτλ. Porro quae in vulgata leguntur suspiria Diaconi in induendis ἐπιμανικίοις, ea referunt ad Sacerdotem sumentem ἐπιμανίκια. Quae sequuntur: εἶτα ἀπελθὼν ἐν τῇ Προθέσει κτλ. in his exemplaribus longius infra posita sunt.

Cap. III. C. εἰς δὲ τὸ ἐπιτραχήλιον λέγει· Καὶ σχῆμα ἀφροσύνης περιέβαλον, οὗ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν σοι περιέδηκαν Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς. Εἰς δὲ τὰ ἐπιμανίκια λέγει· Ἐνίσχυσαν τοὺς βραχίονάς μου εἰς τὴν διακονίαν τῆς σῆς δόξης Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε. Εἰς τὸ φελώνιον· Οἱ ἱερεῖς ut supra. Καὶ ἐφαπλῶν αὐτὸ λέγει· Σκέπασόν με Κύριε ἐν τῇ σκεπῇ τῶν πιερούγων

Ἔτα ἐνδύεται αὐτὸ λέγων·

Ἄγαλλιᾷσεται ἡ ψυχὴ μου ut c. 2.

Ἔτα λαβὼν τὸ ἐπιτραχήλιον καὶ σφραγίσας περιτίθεται αὐτὸ λέγων·

Ἐὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ἐχέων τὴν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα τοῦ Ἀαρὼν, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ὠάν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ.

Ἔτα λαβὼν τὴν ζώνην, λέγει περιζωννύμενος·

Ἐὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου.

Τὶ δὲ ἐπιμανίκια ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Ἔτα λαβὼν τὸ ἐπογονάτιον, εἰ ἔστι πρωτοσύγκελλος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἢ ἄλλος τις ἔχων ἀξιώτητά τινα, καὶ εὐλόγησας αὐτὸν καὶ ἀσπασάμενος, λέγει·

Περίζωσαι τὴν δομραῖάν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ· τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ εὐθυνα καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου. Πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἔτα λαβὼν τὸ φελώνιον, καὶ εὐλόγησας ἀσπάζεται, λέγων οὕτως·

Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην· καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιᾷσει ἀγαλλιᾷσονται. Πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IV. Ἔτα ἀπελθόντες εἰς τὴν πρόθεσιν, νίπτουσι τὰς χεῖρας, λέγοντες·

Νίψομαι ἐν ἁθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε, τοῦ ἀκοῦσαί με φωνῆς ἀνέσεώς σου, καὶ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Κύριε, ἡγά-

σου· πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ μετὰ ταῦτα ποιεῖ μετανοίας τρεῖς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, λέγων μυστικῶς· Καὶ φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου καὶ μὴ δῆξ τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος. M. C. Ven. 687 cum sacerdotem vestimenta sua sumentem ex parte iam commemorant capite praecedente, statim mentionem iniciunt Epitachelii cum benedictione, longius producta — τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ· ὡς δρόσος Ἀέθμων ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών· διὸ ἐκεῖ ἐνετέλλετο Κύριος τὴν εὐλογίαν, ζῶν ἕως τοῦ αἰῶνος. Benedictionem Zoneae hanc praebet: — με δύναμιν καὶ ἐχέων τὴν χάριν αὐτοῦ πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Cap. IV. Codd. P. G. silentio praetermittunt manuum lotionem et Psalmum Lavabo. M. C. Ven. 687 post Psalmum inserunt verba: ὁ δὲ διάκονος ἐδτρεπίζει κτλ. ut c. 3.

πησα εὐπρέπειαν ὄκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. Μὴ συναπολέσης μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου, καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου, ὧν ἐν χερσίν αἱ ἀνομίαι, ἢ δεξιὰ αὐτῶν ἐπλήσθη δάρων. Ἐγὼ δὲ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην· λύτρωσαί με, Κύριε, καὶ ἐλέησόν με. Ὁ πούς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλόγησά σε Κύριε.

Καὶ οὕτως ἀπέρχονται ἐν τῇ προθέσει. Ἔπειτα προσκυνήματα τρία ἔμπροσθεν τῆς προθέσεως ποιήσαντες, λέγουσιν ἕκαστος τὸ Ὅ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁματωλῷ, καὶ ἐλέησόν με. Καὶ τὸ Ἐξηγόρασας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου τῷ τιμίῳ σου αἵματι, τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς καὶ τῇ λόγχῃ κεντηθεὶς, τὴν ἀθανάσιον ἐπήγασας ἀνθρώποις, σωτήρ ἡμῶν δόξα σοι.

V. Καὶ ὁ διάκονος· εὐλόγησον δέσποτα.

Καὶ ποιεῖ ὁ ἱερεὺς εὐλογητόν.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἔπειτα λαμβάνει ὁ ἱερεὺς ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν προσφορὰν, ἐν δὲ δεξιᾷ τὴν ἁγίαν λόγχην. Καὶ σφραγίζων σὺν αὐτῇ ἐπάνω τῆς σφραγίδος τῆς προσφορᾶς τρις λέγει·

Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καὶ εὐθὺς πηγνύει τὴν ἁγίαν λόγχην ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τῆς σφραγίδος, καὶ ἀνατέμνων λέγει·

Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφραγὴν ἤχθη.

Ἐν δὲ τῷ ἀριστερῷ ὁμοίως πηγνύς τὴν ἁγίαν λόγχην, λέγει·

Καὶ ὡς ἀμνὸς ἄκακος ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοίξει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ ἄνω μέρει τῆς σφραγίδος πηγνύς τὴν ἁγίαν λόγχην, λέγει· Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἢ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Ἐν δὲ τῷ κάτω μέρει τῆς σφραγίδος πάλιν πηγνύς τὴν ἁγίαν λόγχην, λέγει· Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὁ δὲ διάκονος ἐνορῶν εὐλαβῶς τῇ τοιαύτῃ τελετῇ λέγει κατὰ μίαν ἐκάστην ἀνατομὴν· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, κρατῶν καὶ τὸ ὠράριον αὐτοῦ ἐν τῇ δεξιᾷ. Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ διάκονος· Ἐπαυρον δέσποτα. Καὶ ὁ ἱερεὺς ἐμβαλὼν τὴν ἁγίαν

Cap. V. Codd. P. C. non admodum dissentiunt a vulgato. M. C. Ven. 687 verbis Sacerdotis: ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς κτλ. addunt: πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, omittunt in iis quae praecedunt rubricam Diaconi: ἐνορῶν — τελετῇ.

λόγην ἐκ πλάγιου τοῦ δεξιῦ μέρους τῆς προσφορᾶς, ἐπάγει τὸν ἅγιον ἄρτον λέγων οὕτως· "Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

VI. Καὶ τιθεὶς αὐτὸν ὑπτίον ἐν τῷ ἁγίῳ δίσκῳ, εἰπόντος τοῦ διακόνου· Θύσον δέσποτα, ὁ ἱερεὺς θύει αὐτὸν σταυροειδῶς, λέγων· Θύεται ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας. Καὶ στρέφει τὸ ἕτερον μέρος τὸ ἔχον ἐπάνω τὸν σταυρόν. Καὶ λέγει ὁ διάκονος· Νύξον δέσποτα. Ὁ δὲ ἱερεὺς νύττων αὐτὸν ἐν τῷ δεξιῷ μέρει μετὰ τῆς ἁγίας λόγης λέγει· Εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἐνυξεν, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ καὶ ὁ ἑωρακῶς μεμαρτύρηκε καὶ ἀληθινή ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Ὁ δὲ διάκονος ἐγγέει ἐν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ ἐκ τοῦ νάματος ὁμοῦ καὶ ὕδατος, πρότερον πρὸς τὸν ἱερέα εἰπών· Εὐλόγησον δέσποτα τὴν ἁγίαν ἔνωσιν· καὶ ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ.

VII. Εἶτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὴν δευτέραν προσφορὰν λέγει·

Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῆς ὑπερευλογημένης ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἧς ταῖς πρεσβείαις πρόσδεξαι Κύριε τὴν θυσίαν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον.

Καὶ αἴρων μερίδα μετὰ τῆς ἁγίας λόγης τίθῃσιν ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ ἁγίου ἄρτου πλησίον τῆς μέσης αὐτοῦ λέγων·

Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποιτιλεμένη.

Cap. VI. P. Θύεται ὁ ἄμνος — σωτηρίας· ὁ θυόμενος καὶ μὴ δαπανώμενος, ὁ καινούμενος καὶ μηδέ ποτε πληρούμενος· πάντοτε. C. Εἶτα τὸν ἐκμηθέντα ἄρτον κρατῶν ἐπάνω τοῦ δίσκου ἔνδον εἰς τὴν σάρακα σταυροειδῶς χαράττει, λέγων· Θύεται ὁ ἄμνος κτλ. Editiones Venetae multae (et recentiores uti, teste Nealio, 1839) omittunt verba Diaconi: Νύξον δέσποτα. At leguntur in M. G. Ven. 687. Rs. G. praetermittit: τὴν ἁγίαν ἔνωσιν. M. τὴν ἔνωσιν ταύτην.

Cap. VII. P. Εἶτα λαβὼν ὁ ἱ. ἕτεραν προσφορὰν. — καὶ τίθῃσιν ἐν τῷ ἀριστερῷ μέρει. C. εἰς δὲ τὴν δευτέραν λέγει· πρεσβείαις Κύριε τῆς τεκούσης σε δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐλέησον καὶ σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος. M. G. Ven. 687 ἐξ ἀριστερῶν τ. ἁ. δ. Recte Goarus: Ne mireris codicem unum dexteram, alium sinistram vocare. Una namque et eadem res, quae mihi in orientem respicienti dextra est, in occidentem obverso fit sinistra." M. C. Ven. 687 omittunt Psalmi versiculum: παρέστη ἡ βασίλισσα κτλ. Multae Venetae: τὴν πρώτην σφραγίδα λαβών: primum panem enim vocat ἁγίων ἄρτων reliquias, ex quibus particulae exsecantur in honorem Sanctorum σφραγίδας. Si legitur δευτέραν respicitur ad panes, si σφραγίδα πρώτην, numerantur particulae Sanctorum.

VIII. *Εἶτα λαβὼν τὴν τρίτην προσφορὰν λέγει. Τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρομοῦ καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου.*

Καὶ αἶρων τὴν πρώτην μερίδα τίθησιν αὐτὴν ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ ἁγίου ἄρτου πλησίον τῆς σφραγίδος τῆς Θεοτόκου, ποιῶν ἀρχὴν τῆς πρώτης τάξεως. Ἐπειτα λέγει·

Τῶν ἁγίων ἐνδόξων Προφητῶν, Μώσεως καὶ Ἀαρῶν, Ἡλιοῦ καὶ Ἐλισσαίου, Δαβὶδ καὶ Ἰεσσαί, τῶν ἁγίων τριῶν Παίδων καὶ Δανιὴλ τοῦ προφήτου καὶ πάντων τῶν ἁγίων Προφητῶν.

Καὶ τίθησιν δευτέραν μερίδα ὑποκάτω τῆς πρώτης εὐτάκτως. Εἶτα αὖθις λέγει·

Τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τῶν δώδεκα καὶ τῶν ἐβδομήκοντα καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

Καὶ οὕτω τίθησι τὴν τρίτην μερίδα ὑποκάτω τῆς δευτέρας, τελειῶν τὴν πρώτην τάξιν.

Τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων ἡμῶν καὶ οἰκουμενικῶν μεγάλων διδασκάλων καὶ ἱεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου, Νικολάου τοῦ ἐν μύροις, καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἱεραρχῶν.

Cap. VIII. P. tacet singularem Iohannis Chrysostomi ad nonam particulam commemorationem. C. praeter Beatae Virginis particulam unam solummodo novit, qua omnium Sanctorum memoriam complectitur: Τῶν ἁγίων καὶ ἐπουρανίων δυνάμεων, τοῦ τιμίου προφήτου προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν ἁγίων, ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων καὶ τοῦ ἁγίου τοῦ δεῖνος οὐ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἐπειτα λαβὼν τὸν ἄρτον ὑποῖ αὐτὸν ἀκροδάκτυλον λέγων τὴν εὐχὴν· Τῆς παναγίας ἀχράντου εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῶν τιμίων ἀσωμάτων ἐπουρανίων δυνάμεων, τοῦ τιμίου προφήτου, προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν ἁγίων ἐνδόξων πανευφήμων ἀποστόλων· τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀρχιερέως Βασιλείου, τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Χρυσοστόμου, τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀρχιερέως Νικολάου· τοῦ ἁγίου τοῦδε οὐ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν καὶ πάντων τῶν ἁγίων ὧν καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐπίσκειναι ἡμᾶς ὁ Θεός. Καὶ μνήσθητι πάντων τῶν κεκοιμημένων ἐν ἐλπίδι ἀναπαύσεως ζωῆς αἰωνίου· καὶ ἀνάπαυσον αὐτοὺς ὅπου ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. Μνημονεύει δὲ καὶ τῶν κτητόρων καὶ τῶν ἐντελειμένων καὶ καθεξῆς ζώντων καὶ νεκρῶν. Εἶτα σφραγίζει τὸ νᾶμα καὶ τὸ ὕδωρ λέγων· Ἐνωσις πνεύματος ἁγίου. Ἐσχέον δὲ τὸ νᾶμα εἰς τὸν κρατήρα λέγει· Καὶ εἰς τῶν στρατιωτῶν ut c. 6. Sequitur incensatio et κάλυψις. — M. G. Ven. 687 rubricam de novem particulis in Disco ordine componendis non ita diligenter exponunt. Praeterea Monachis adiciunt Arsenium, ἀναργύροις Sampsona, Diomedem, Thalalleum et Tryphona. Singularem Iohannis Chrysostomi mentionem ignorant. — Rs. Theologis et Doctoribus

Αἶρων τετάρτην μερίδα τίθησιν αὐτὴν πλησίον τῆς πρώτης μερίδος, ποιῶν δευτέραν ἀρχὴν. Ἔτα πάλιν λέγει·

Τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος καὶ ἀρχιδιακόνου Στεφάνου. Τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων, Γεωργίου, Δημητρίου, Θεοδώρου, καὶ πάντων καὶ πασῶν τῶν ἁγίων μαρτύρων.

Καὶ αἶρων πέμπτην μερίδα, τίθησιν αὐτὴν ὑποκάτω τῆς πρώτης ἀρχῆς οὐσης τῆς δευτέρας τάξεως. Ἐπειτα λέγει·

Τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν, Ἀντωνίου, Εὐθυμίου, Σάβα, Ὀνουφρίου, Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ, καὶ πάντων καὶ πασῶν τῶν ὁσίων.

Καὶ οὕτω αἶρων ἕκτην μερίδα, τίθησιν αὐτὴν ὑποκάτω τῆς δευτέρας μερίδος εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς δευτέρας τάξεως. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει·

Τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμανοῦ, Κύρου καὶ Ἰωάννου, Παντελεήμονος, καὶ Ἐρμολάου καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀναργύρων.

Καὶ αἶρων ἑβδόμην μερίδα, τίθησιν αὐτὴν ἄνω ποιῶν τρίτην ἀρχὴν κατὰ τάξιν. Ἐπὶ αὐτῆς λέγει·

Τῶν ἁγίων καὶ δικαίων θεοπατόρων Ἰωακείμ καὶ Ἄννης (τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας) καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὧν ταῖς ἰκεσίαις ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ὁ Θεός.

Καὶ τίθησιν ὀγδόην μερίδα ὑποκάτω τῆς πρώτης εὐτάκτως· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις λέγει·

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου (εἴπερ λέγεται ἡ λειτουργία αὐτοῦ. εἰ δὲ λέγεται τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τούτου μνημονεύει).

Καὶ οὕτως αἶρων καὶ τὴν ἑνάτην μερίδα τίθησιν αὐτὴν ἐν τῷ τέλει τῆς τρίτης τάξεως εἰς ἀναπλήρωσιν.

ΙΧ. Ἔτα λαβὼν τὴν τρίτην σφραγίδα λέγει·

Μνήσθητι, δέσποτα φιλόανθρωπε, πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων, τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν τοῦ δεῖνος, τοῦ τιμίου πρεσβυ-

---

adnumerat Petrum, Alexium, Ionam et Philippum (Moscoviae Metropolitae) Nicetam Novogrodensem, Leontium Rostoffensem — Martyribus post Georgium: Diodorum Tyronem, Diodorum Militem, Theclam, Barbaram, Cyriacam, Euphemiam, Parasceuen, Catharinam, et omnes Sanctas Martyres — Monachis et Ascetis: Antonium et Theodosium Pecherskienses, Sergium Radonijensem, Barlaam et omnes venerabiles Patres et venerabiles Mulieres Pelagiam, Teodosiam, Anastasiam, Eupraxiam, Febroniam, Theodulam, Euphrasynen, Mariam Aegyptiacam.

Cap. IX. P. Ἔτα λαβὼν καὶ ἑτέραν προσηφραν, λέγει· ὑπὲρ σωτηρίας, κράτους, γίγκης καὶ δυνάμεως τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχριστῶν βασιλέων ἡμῶν·

τερίου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ παντὸς ἱερατικοῦ τάγματος, τοῦ δεῖνος καθηγουμένου τῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἡμῶν, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν οὓς προσεκαλέσω εἰς τὴν σὴν κοινωνίαν διὰ τῆς σῆς εὐσπλαγχνίας, πανάγαθε δέσποτα.

Καὶ αἶρων μερίδα τίθῃσιν αὐτὴν ὑποκάτω τοῦ ἁγίου ἄρτου. Εἶτα μνημονεῖει καὶ ὧν ἔχει ζώντων κατ' ὄνομα καὶ οὕτως αἶρων τὰς μερίδας τίθῃσιν αὐτὰς ὑποκάτω.

Χ. Ἐπειτα λαβὼν ἑτέραν σφραγίδα λέγει·

Ἐπεὶ μνήμης καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν μακαρίων κτητόρων τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης.

Εἶτα μνημονεῖει τοῦ χειροτονήσαντος αὐτὸν ἀρχιερέως καὶ ἐτέρων ὧν θέλει κεκοιμημένων κατ' ὄνομα καὶ τελευταῖον ἐπιλέγει οὕτω·

Καὶ πάντων τῶν ἐν ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου καὶ τῇ σῇ κοινωνίᾳ κεκοιμημένων ὀρθοδόξων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, φιλόανθρωπε Κύριε.

Καὶ αἶρει μερίδα. Ὁ δὲ διάκονος, λαβὼν καὶ αὐτὸς σφραγίδα καὶ τὴν ἁγίαν λόγχην, μνημονεῖει ὧν βούλεται τεθνεώτων καὶ τελευταῖον λέγει οὕτω·

Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τῆς ἐμῆς ἀναξιότητος καὶ συγχώρησόν μοι πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον.

ὑπὲρ τοῦ ἱερατικοῦ ἡμῶν· ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφότητος. Καὶ ὑπὲρ πάσης ψυχῆς Χριστιανῶν. Εἶτα μνημονεῖει καὶ ὧν βούλεται. Τελευταῖον δὲ λέγει· μνήσθητι Κύριε πάντων τῶν ἐντεταμένων ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις ὑπὲρ αὐτῶν εὐχεσθαι — μνήσθητι καὶ τῆς ἐμῆς ἀναξιότητος, συγχώρησόν μοι πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον. Proxima sequitur incensatio. — M. C. Ven. 687 λαβὼν ἑτέραν προσφορὰν λέγει· ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, τοῦ τιμίου προτάγματος· ὑπὲρ μνήμης καὶ ἀφέσεως τῶν ἀειμνήστων κτητόρων τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης. Ἐνταῦθα καὶ ζώντων καὶ τεθνεώτων, ὧν ἐθέλει ὁ ἱερεὺς μνημονεῖει ὀνομασί· καὶ πάντων τῶν ἐν ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ ζωῆς αἰωνίου τῇ σῇ κοινωνίᾳ κεκοιμημένων ὀρθοδόξων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, φιλόανθρωπε Κύριε, συγχώρησον. Καὶ οὕτως αἶρων τὴν μερίδα τίθῃσιν αὐτὴν ὑποκάτω ἐν τῷ ἄριστερῷ μέρει. Rs. commemorat in hoc capite sanctam Synodum, Imperatorem cum uxore, filiis, fratribus, omnino omnibus regiae domus affnibus.

Cap. X. Antiquae Editiones Venetae adscribunt margini: Ἰστέον ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ οὐχ οὕτω γίνεται, ἀλλ' ὁ διάκονος δίδωσι τῷ ἱερεῖ τὴν προσφορὰν καὶ μνημονεύοντος διακόνου κατὰ νοῦν ὧν ἔχει ζώντων καὶ τεθνεώτων ὁ ἱερεὺς αἶρει τὰς μερίδας. Neque Ruthena ecclesia has Diaconi preces intrare passa est: verba μνήσθητι Κύριε τῆς ἀναξιότητος κτλ. Sacerdoti iniungit.

Εἶτα μνημονεύει καὶ ὧν βούλεται ζώντων ἐν ἑτέρᾳ σφραγίδι ὡσαύτως καὶ τίθῃσι τὰς μερίδας ἐν τῷ κάτωθεν μέρει τοῦ ἁγίου ἄρτου ὡσπερ καὶ ὁ ἱερεὺς καὶ λαβὼν τὴν μούσαν σοστέλλει τὰς ἐν τῷ δίσκῳ μερίδας ὑποκάτω τοῦ ἁγίου ἄρτου, ὥστε εἶναι ἐν ἀσφαλεῖ καὶ μὴ ἐκπεσεῖν τι.

XI. Εἶτα ὁ διάκονος λαβὼν τὸ θυμιατήριον καὶ θυμίαμα βαλὼν ἐν αὐτῷ λέγει πρὸς τὸν ἱερέα·

Εὐλόγησον δέσποτα τὸ θυμίαμα.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τοῦ θυμιάματος.

Θυμίαμά σοι προσφέρομεν Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ὁ προσδεξάμενος εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ παναγίου σου πνεύματος (Mc. 6).

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς θυμιάσας τὸν ἀστερίσκον τίθῃσιν ἐπάνω τοῦ ἁγίου ἄρτου λέγων·

Καὶ ἐλθὼν ὁ ἀστὴρ ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ ἱερεὺς θυμιῶν τὸ πρῶτον κάλυμμα, σκεπάζει τὸν ἅγιον ἄρτον σὺν τῷ δίσκῳ λέγων·

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστέρησε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἁγίασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

Cap. XI. P. haud dissidet a vulgato neque C. in gravioribus discrepat. — — καὶ εἰ ἔχει ἀστερίσκον τίθῃσιν καὶ αὐτὸν ὑπερθεῖν τοῦ δίσκου — — εἶτα θυμιῶν τὸ μέγα εἰλιμμένον καὶ τιθέμενος ἐπιμηκῆς λέγει· ἐκάλυψεν κτλ. M. C. Ven. 687 longiore faciant orationem θυμιάματος — — ἀντικατάπεμψον ἡμῖν πλούσια τὰ ἑλέη σου, καὶ τοὺς οἰκτιρομῶς σου, καὶ δώρησαι ἡμῖν αὐτὰ τοῖς δούλοις σου τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομά σου τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Deinceps addunt voci: καὶ ἐλθὼν ὁ ἀστὴρ — πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ κτλ.: eadem adiecerat orationi σκεπασσον ἡμᾶς ἐν τῇ σκεπῇ τῶν πτ. σου ὁ Θεὸς ἡμῶν, sed silentio praetermittunt quas sequuntur.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Κάλυπον δέσποτα.

Καὶ ὁ ἱερεὺς θυμιῶν τὸ δεύτερον κάλυμμα, καὶ σκεπάζων τὸ ἅγιον ποτήριον λέγει·

Ἐγάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ σου, Χριστέ, καὶ τῆς ἀνέσεώς σου πλήρης ἡ γῆ, πάντοτε, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Σκέπασον δέσποτα.

Καὶ ὁ ἱερεὺς θυμιῶν τὸ κάλυμμα ἦτοι τὸν ἀέρα, καὶ σκεπάζει ἀμφοτέρωθεν λέγων·

Σκέπασον ἡμᾶς ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀποδίωξον ἀφ' ἡμῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον. Εἰρήνευσον ἡμῶν τὴν ζωὴν, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον σου καὶ σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ οὕτως εὐδοκήσας, δόξα σοι.

XII. Ἐἵτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὸν θυμιᾶτὸν θυμιᾷ τὴν προθέσειν, λέγων ἐκ τρίτου τό·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ οὕτως εὐδοκήσας, δόξα σοι.

Ὁ δὲ διάκονος ἐν ἐκάστη λέγει·

Πάντοτε, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ προσκυνοῦμεν εὐλαβῶς ἀμφοτέροι ἐκ τρίτου. Ἐπεὶτα λαβὼν ὁ διάκονος τὸν θυμιᾶτὸν λέγει·

Ἐπὶ τῇ προθέσει τῶν τιμίων δώρων. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Cap. XII. Iac. τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰ. X. P. non adeo discrepat ab edito. C. caenoniam tῆς καλύψεως adnectit orationem: ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐἵτα ὁ διάκονος λέγει· τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ ἱερεὺς θυμιᾷ τὴν προθέσειν, τὰ ἅγια καὶ τὴν τράπεζαν κύκλω λέγων τὴν εὐχὴν ταύτην· Θυμιᾶμά σοι προσφέρωμεν κτλ. Ἐἵτα ὁ διάκονος λέγει· Δόξα σοι κτλ. Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ· ἡ Χάρις καὶ ἡ βοήθεια τοῦ παναγίου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ πνεύματος εἴη μεθ' ὑμῶν πάντοτε κτλ. M. C. Ven. 687 post κάλυψιν haec habent: εἵτα δῆσαντες ἀμφοτέροι τὰς χεῖρας καὶ προσκυνήσαντων εὐλαβῶς λέγουσιν· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς κτλ. Dein oratio tῆς προθέσεως et quae sequuntur. Variant in ἀπολύσει: Χρ. — παναγίας, ἀγράντου ὑπερευλογημένης ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῇ δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ στυροῦ καὶ πάντων τῶν ἁγίων κτλ.

Ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τῆς προθέσεως.

Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον τὴν τροφήν τοῦ παντὸς κόσμου, τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξαποστείλας σωτήρα καὶ λυτρωτὴν, καὶ εὐεργέτην, εὐλογοῦντα καὶ ἀγιάζοντα ἡμᾶς, αὐτὸς εὐλόγησον τὴν πρόθεσιν ταύτην, καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυσιαστήριον· μνημόνευσον ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος τῶν προσενηκάντων, καὶ δι' οὓς προσήγαγον, καὶ ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τῶν θείων σου μυστηρίων. Ἐκφώνως. Ὅτι ἡγιάσται καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. (Iac. 17.)

Καὶ μετὰ τοῦτο ποιεῖ ἀπόλυσιν λέγων·

Δόξα σοι Χριστέ ὁ Θεὸς ἡ ἐλπίς ἡμῶν, δόξα σοι.

Ὁ διάκονος.

Δόξα, καὶ νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Κύριε ἐλέησον. Δέσποτα εὐλόγησον.

Ὁ ἱερεὺς ποιεῖ τὴν ἀπόλυσιν, οὕτω λέγων, εἰ μὲν ἔστι κυριακή·

Ὁ ἀνάστας ἐκ νεκρῶν, Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς κτλ.— εἰ δ' οὐ· Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν ταῖς πρεσβείαις τῆς παναχράντου, αὐτοῦ μητρὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινοπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἐὶ δὲ τελεῖται ἡ λειτουργία τοῦ μεγάλου Βασιλείου, λέγει·

Βασιλείου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ μεγάλου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ἐλέησαι ἡμᾶς ὡς ἀγαθὸς, καὶ φιλόανθρωπος.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

XIII. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν θυμιᾷ ὁ διάκονος τὴν ἁγίαν πρόθεσιν. Ἐἵτα ἀπέρχεται καὶ θυμιᾷ τὴν ἁγίαν τράπεζαν κύκλῳ σταυροειδῶς λέγων καθ' ἑαυτὸν·

Cap. XIII. P. non commemorat Diaconi orationem: ἐν τάφῳ κτλ. C. Sacerdotem, primo Diacono benedicentem, sic loquentem facit: ἄγγελος Κυρίου συλλειτουργήσαι ἡμῖν καὶ κατενοδώσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σου. πάντοτε, νῦν κτλ. M. G.

Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ἄδου δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστοῦ, ὡς ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες Χριστέ μετὰ πατρὸς καὶ πνεύματος, πάντα πληρῶν ὁ ἀπερίγραπτος.

Καὶ λέγει τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν·

Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κτλ.

Καὶ ἐν τῷ θυμιᾶσαι τό τε ἱερατεῖον καὶ τὸν ναὸν δλον εἰσέρχεται αὐθις εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, καὶ θυμιάσας αὐθις τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ τὸν ἱερέα, τὸ μὲν θυμιατήριον ἀποτίθησιν ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ, αὐτὸς δὲ προσέρχεται τῷ ἱερεῖ. Καὶ στάντες ὁμοῦ πρὸ τῆς ἁγίας τραπέζης προσκυνοῦσι ἐκ τρίτου καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι καὶ λέγομενοι. τὸ

Βασιλεῦ οὐράνιε κτλ. p. 000. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ δις. Καὶ τὸ Κύριε τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις. Καὶ τὰ ἔξῃς. ἅπαξ.

Ἐἴτα ἀσπάζεται ὁ μὲν ἱερεὺς τὸ εὐαγγέλιον, ὁ δὲ διάκονος τὴν ἁγίαν τράπεζαν. Ἐἴτα ὁ διάκονος ὑποκλίνας τὴν κεφαλὴν τῷ ἱερεῖ, κρατῶν καὶ τὸ ὠράριον αὐτοῦ τοῖς τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς χειρὸς, λέγει·

Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ. Δέσποτα εὐλόγησον.

Καὶ ὁ ἱερεὺς σφραγίζων αὐτὸν λέγει·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

Εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ δέσποτα.

Ὁ δὲ ἱερεὺς.

Κατευθῆναι Κύριος τὰ διαβήματά σου.

Καὶ πάλιν ὁ διάκονος.

Μνησθητί μου, δέσποτα ἅγιε.

Ὁ ἱερεὺς.

Μνησθεῖή σου Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ ὁ διάκονος. Ἀμήν.

Καὶ προσκνήσας ἐξέρχεται ὁ διάκονος τοῦ βήματος, καὶ στὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ κατέναντι τῶν ἁγίων θυρῶν προσκυνεῖ μετ' εὐλαβείας τρίτον, λέγων καθ' ἑαυτὸν τὸ

Κύριε τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις κτλ.

Ven. 687 praetermittunt: Δόξα ἐν ὑψίστοις. Postea: εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ δέσποτα. Ὁ δὲ ἱερεὺς μνησθεῖή σου κύριος κτλ. Amen ter repetunt. Vocem Diaconi in calce tῆς προθέσεως: Κύριε τὰ χεῖλη κτλ. ignorant.

Ἡ θεῖα λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ὁ διάκονος.

XIV. Εὐλόγησον δέσποτα.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Ἔϊτα, ἀποκρινομένου τοῦ χοροῦ εἰς ἕκαστον τῶν ἐπομένων εἰρηρικῶν τὸ Κύριε ἐλέησον, λέγει·

Ὁ διάκονος.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης, καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (Iac. 9. 13. 22).

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου, καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ ἐισιόντων ἐν αὐτῷ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν (τοῦ δεῖνος), τοῦ τιμίου πρεσβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας, παντὸς τοῦ κλήρου, καὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων, καὶ θεοφυλάκτων Βασιλείων ἡμῶν, παντὸς τοῦ Παλατίου καὶ τοῦ Στρατοπέδου αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Cap. XIV. Multī ab hoc capite ordiantur Missam Chrysostomi, praemissa tamen oratione προθέσεως; ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν κτλ. — B. absque titulo incipit: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσθεὶς ἑαυτὸν ἄμων ἄμωμον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· ἔπιθε ἔφ ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸν ἄρτον τούτου καὶ ἐπὶ τὸ ποτήριον τούτου· καὶ ποιήσον αὐτὸ ἀχραντὸν σου σῶμα καὶ τιμιὸν σου αἷμα εἰς μετάληψιν ψυχῶν καὶ σωμάτων. Ὅτι ἡγιασται καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπές. Sequitur εὐχή τῆς εἰσόδου. — M. G. Ven. 687 post ὑπὲρ τοῦ ἡυσθῆναι: εὐχὴ ἀντιφώνου πρώτου μυστικῶς· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν (c. 15) τοῦ ἱερέως λέγοντος τὴν εὐχὴν μυστικῶς ἐν τῷ βήματι, ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ ὁ διάκονος λέγει ἔξω τοῦ βήματος τὰ εἰρηρικά· εἰ δὲ οὐκ ἔστιν διάκονος, ἱερεὺς μετὰ τὴν εὐχὴν λέγει τὴν ἐκφώνησιν καὶ μετὰ ταῦτα τὰ εἰρηρικά. Ἀντιλαβοῦ· τῆς παναγίας. Chorus: Σὺ Κύριε. Sacerdos: ὅτι πρόπει. Μετὰ τὰ εἰρηρικά ὁ χορὸς ψάλλει τὸ πρῶτον ἀντίφωνον ἢ τὰ τυπικά εἰ ἔστι κυριακὴ, εἰτ' οὖν τῆς ἡμέρας.

Ἵπὲρ τοῦ συμπολεμῆσαι, καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αἰτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τῆς ἁγίας Μονῆς (ἢ τῆς πόλεως) ταύτης, πάσης πόλεως, χώρας, καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ εὐκρασίας ἀέρων (Iac. 22), εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καὶ καιρῶν εἰρηλικῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοῦντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων (Clem. 8. Iac. 22), καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τοῦ ἔρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου, καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον, καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, τῇ σῆ χάριτι (Iac. 22).

Τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς, καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα (Iac. 18. 22).

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶν.

Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

XV. Καὶ ψάλλεται τὸ πρῶτον ἀντίφωνον παρὰ τῶν ψαλτῶν, καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν τοῦ ἀντιφώνου· ὁ δὲ διάκονος προσκυνήσας μεθίσταται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ἀπελθὼν ἵσταται ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ, βλέπων πρὸς δυσμὰς, κρατῶν καὶ τὸ ὠράριον τοῖς τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς χειρὸς.

Εὐχὴ τοῦ α'. ἀντιφώνου, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὗ τὸ κράτος ἀνείκαστον, καὶ ἡ δόξα ἀκατάληπτος· οὗ τὸ ἔλεος ἀμέτρητον, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἄφατος· αὐτὸς, δέσποτα, κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν σου

Cap. XV. Ven. 687 κατὰ τὴν σὴν εὐσπλ. C. ἐκφωνήσῃ sacerdotis: ὅτι σοὶ πρέπει (quam orationi primae antiphonae adsignat) subiungit cantam populi: ἀγαθὸν τὸ ἑξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, ὕψιστε. Τὸ αὐτὸ εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ χοροῦ ψάλλεται. Πρεσβείαις τῆς παναγίας Θεοτόκου σωτῆρ σῶσον ἡμᾶς. Τοῦ ἀναγγέλλειν πρῶτ' τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειαν σου πάσαις ταῖς

ἐπίβλεπον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὸν ἅγιον οἶκον τοῦτον, καὶ ποιήσουν μεθ' ἡμῶν, καὶ τῶν συνευχομένων ἡμῖν, πλοῦσια τὰ ἐλέη σου καὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου.

Μετὰ δὲ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀντιφώνου, ἐλθὼν ὁ διάκονος, καὶ σιὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ καὶ προσκυνήσας, λέγει·

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον, καὶ διαφυλάξον ἡμᾶς ut supra.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης ut supra.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

XVI. Καὶ ψάλλεται ὁμοίως παρὰ τῶν ψαλτῶν τὸ β'. ἀντίφωνον· ὁ δὲ διάκονος ὁμοίως ποιεῖ, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ εὐχῇ.

Εὐχὴ τοῦ β'. ἀντιφώνου, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησόν τὴν κληρονομίαν σου· τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας σου φύλαξον· ἁγιάσον τοὺς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου· σὺ αὐτοὺς ἀντιδόξασον τῇ θείκῃ σου δυνάμει, καὶ μὴ ἐγκαταλίπης ἡμᾶς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ.

ἡμέραις ἡμῶν. Πρεσβείαις τῆς θεοτόκου, σωτήρ, σῶσον ἡμᾶς. Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ νῦν ἐστὶν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Πρεσβείαις τῆς θεοτόκου, σωτήρ, σῶσον ἡμᾶς. Ne alius in recentiori Veneta haec reperit: — the Deacon stands before the icon of the Mother of God, looking towards the icon of Christ.

Cap. XVI. C. iterum voci sacerdotali: ὅτι σοὶ τὸ κράτος (quam pronantiam inbel post Antiphonam secundam) adnectit cantum populari: ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Τὰ μαρτύριά σου, Κύριε, ἐπιστάθησαν σφόδρα. Ταῖς πρεσβείαις τῶν ἁγίων σῶσον ἡμᾶς. Δόξα πατρὶ κτλ. Additur hymnus ὁ μονογενῆς p. 91. Diaconus: ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ κτλ. Sacerdos: ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος. Εἶτα ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος ποιοῦσι τὴν εἴσοδον καὶ ψάλλεται τὸ τρίτον ἀντίφωνον. Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ καὶ ἀλαλάξωμεν Θεῷ τῷ σωτήρι ἡμῶν. Σῶσον ἡμᾶς υἱὲ Θεοῦ μονογενῆς ὁ ἐν ἁγίοις θαναμαστός, ψάλλοντάς σε, ἀλληλουΐα. Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπόν σου αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Σῶσον ἡμᾶς κτλ. Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Σῶσον ἡμᾶς κτλ. Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτὸς ὄρθῃ. Σῶσον ἡμᾶς. Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν καὶ τὴν ξηρὰν ἐθεμελίωσαν αἱ χεῖρες αὐτοῦ. Σῶσον ἡμᾶς κτλ. Δόξα πατρὶ κτλ. M. G. Ven. 687 Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν. Σημειώσαι καὶ ἐναυθὰ ὡς καὶ ἐν τῇ εὐχῇ τῇ πρώτῃ, εἰ ἔστι διάκονος ἢ οὐκ ἐστίν. Ὁ

Ὁ διάκονος.

Ἐτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν κτλ.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον, καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς κτλ.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόφρωνος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Εὐχὴ τοῦ γ'. ἀντιφώνου, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Ὁ τὰς κοινὰς ταύτας καὶ συμφωνοὺς ἡμῖν χαρισάμενος προσευχὰς, ὁ καὶ δυοὶ καὶ τρισὶ, συμφωνοῦσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, τὰς αἰτήσεις παρέχειν ἐπαγγειλάμενος· αὐτὸς καὶ νῦν τῶν δούλων σου τὰ αἰτήματα πρὸς τὸ συμφέρον πληρωσον, χορηγῶν ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὴν ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον χαριζόμενος.

XVII. Φαλλομένου δὲ τοῦ τρίτου ἀντιφώνου παρὰ τῶν ψαλτῶν, ἢ τῶν μακαρισμῶν, ἕαν ἔστι κυριακὴ· ὅταν ἔλθωσιν εἰς τὸ δόξα· ὁ ἱερεὺς, καὶ ὁ διάκονος στάντες ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, ποιῶσι προσκνήματα τρία. Εἶτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, δίδωσι τῷ διακόνῳ. Καὶ οὕτως ἐξελθόντες διὰ τοῦ βορείου μέρους, προπορευομένων αὐτῶν λαμπάδων, ποιῶσι τὴν μίχρην εἰσοδον. Καὶ στάντες ἐν τῷ συνήθει τόπῳ, κλίνουσιν ἀμφοτέρω τὰς κεφαλὰς.

διάκονος· ἔτι καὶ ἔτι. Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον. Ὁ διάκονος· ἀντιλαβοῦ. Ὁ χορὸς· Κύριε, ἐλέησον. Ὁ διάκονος· τῆς παναγίας. Ὁ χορὸς· σοὶ Κύριε. Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς· ὅτι σὸν τὸ κράτος. Ὁ χορὸς· ἀμήν. Μετὰ τὰ εἰρηνικὰ τὰ δεύτερα ψάλλει ὁ χορὸς τὸ δεύτερον ἀντιφώνον ἢ τὰ τυπικὰ τὰ δεύτερα εἰ ἔστι κυριακὴ, εἰ' οὐ, τῆς ἡμέρας. Εὐχὴ ἀντιφώνου τρίτου μυστικῶς· Ὁ τὰς κοινὰς κτλ. Σημείωσαι καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν τῇ εὐχῇ τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρῃ εἰ ἔστι διάκονος ἢ οὐκ ἔστιν. Ὁ διάκονος· ἔτι καὶ ἔτι. Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον. Ὁ διάκονος· ἀντιλαβοῦ. Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον. Ὁ διάκονος· τῆς παναγίας. Ὁ χορὸς· σοὶ, Κύριε. Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς· ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόφρωνος κτλ. Ὁ χορὸς· ἀμήν. Rs. inter orationes primae et secundae Antiphonae interserit Doxologiam minorem, Psalmum et hymnum: ὁ μονογενής.

Cap. XVII. B. hanc praebet orationem τῆς εἰσοδου· Εὐεργέτα καὶ τῆς κτίσεως πάσης δημιουργε, πρόσδεξαι προσειούσαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκάστου τοῦ σύμμερον ἐκλήρωσον καὶ ἄγαγε πάντας εἰς τελειότητα καὶ ἀξίους ἡμᾶς ἀπέργασαι τῆς βασιλείας σου cf. Lit. Iac. c. 4. — Reliquorum librorum non adnotanda est varietas: nam rubricas, vel fusius expositas vel in arctiores fines redactas, nos nihil moramur.

Καὶ τοῦ διακόνου εἰπόντος ἡρέμα·

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν· λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τῆς εἰσόδου μυστικῶς.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταστήσας ἐν οὐρανοῖς τάγματα, καὶ στρατιὰς ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, εἰς λειτουργίαν τῆς σῆς δόξης, ποιήσον, σὺν τῇ εἰσόδῳ ἡμῶν, εἰσοδὸν ἁγίων ἀγγέλων γενέσθαι, συλλειτουργούντων ἡμῖν, καὶ συνδοξολογούντων τὴν σὴν ἀγαθότητα. Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Τῆς εὐχῆς δὲ τελεσθείσης λέγει ὁ διάκονος πρὸς τὸν ἱερέα, δεικνύων πρὸς ἀνατολὰς τῆ δεξιᾶ, κρατῶν ἅμα καὶ τὸ ὠράριον τοῖς τρισὶ δακτύλοις·

Εὐλόγησον, δέσποτα, τὴν ἁγίαν εἰσοδὸν. Καὶ ὁ ἱερεὺς εὐλογῶν λέγει·

Εὐλογημένη ἡ εἰσοδὸς τῶν ἁγίων σου, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Εἰς οὕτως ἀπέρχεται πρὸς τὸν ἡγούμενον ὁ διάκονος, καὶ ἀσπάζεται τὸ εὐαγγέλιον, εἰ πάρεστι· εἴτ' σὺν ἀσπάζεται τοῦτο ὁ ἱερεὺς.

Πληρωθέντος δὲ τοῦ τελευταίου τροπαρίου, εἰσέρχεται ὁ διάκονος εἰς τὸ μέσον, καὶ στὰς ἔμπροσθεν τοῦ ἱερέως, ἀννιפוῖ μικρὸν τὰς χεῖρας, καὶ δεικνύων τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, λέγει μεγαλοφώνως·

Σοφία, ὄρθοί.

Εἶτα προσκυνήσας αὐτὸς τε, καὶ ὁ ἱερεὺς κατόπισθεν αὐτοῦ, εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, καὶ ὁ μὲν διάκονος ἀποτίθῃσι τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, οἱ δὲ ψάλλται λέγουσι τὰ συνήθη τροπάρια· καὶ ὅτε ἔλθωσιν εἰς τὸ ὕστερον, λέγει ὁ διάκονος πρὸς τὸν ἱερέα, κλίνων ἅμα τὴν κεφαλὴν, κρατῶν καὶ τὸ ὠράριον ἐν τῇ χειρὶ τοῖς τρισὶ δακτύλοις·

Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν καιρὸν τοῦ τρισαγίου.

Καὶ ὁ ἱερεὺς σφραγίζων αὐτὸν, λέγει·

Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, πάντοτε, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ.

Καὶ πληρωθέντος τοῦ τροπαρίου, ἔρχεται ὁ διάκονος ἕγγυς τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ δεικνύων τὸ ὠράριον πρῶτον μὲν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, λέγει·

Κύριε, σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν.

Εἶτα ἐπάγει, λέγων πρὸς τοὺς ἑκτὸς μεγαλοφώνως.

Καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

XVIII. Παλλομένου δὲ τοῦ τρισαγίου· Ἅγιος ὁ Θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς (Iac. 9. Mc. 5), λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν ταύτην, μυστικῶς.

Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος (Mc. 10), ὁ τρισαγίῳ φωνῇ ὑπὸ τῶν Σεραφίμ ἀνυμνούμενος, καὶ ὑπὸ τῶν Χερουβίμ δοξολογούμενος, καὶ ὑπὸ πάσης ἐπουρανίου δυνάμεως προσκυνούμενος, ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα, ὁ κτίσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα σὴν, καὶ ὁμοίωσιν, καὶ παντὶ σου χαρίσματι κατακοσμήσας, ὁ διδοὺς αἰτοῦντι σοφίαν καὶ σύνεσιν, καὶ μὴ παρορῶν ἁμαρτάνοντα, ἀλλὰ θέμενος ἐπὶ σωτηρίᾳ μετάνοιαν, ὁ καταξιώσας ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς, καὶ ἀναξίους δούλους σου, καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ στήναι κατενώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου· καὶ τὴν ὀφειλομένην σοὶ προσκίνησιν, καὶ δοξολογίαν προσάγειν· αὐτὸς, δέσποτα, πρὸςδεξαι καὶ ἐκ στόματος ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὸν τρισαγίον ὕμνον, καὶ ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῇ χρηστότητί σου· συγχώρησον ἡμῖν πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον· ἁγίασον ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα· καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ὁσιότητι λατρεύειν σοὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, πρεσβείαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων. Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων·

Cap. XVIII. B. in oratione Trisagii peram concors est vulgata: Ἅγια ἁγίων ὁ Θεὸς, ὁ μόνος ἅγιος καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος ἅγιος ὑπάρχεις· ὁ τὴν ἀνυπέβλητον δόξαν ἐν αὐτῷ κεκτημένος· ἅγιος ὁ Θεὸς τῷ λόγῳ τὰ πάντα συστησάμενος· ἅγιος ὁ Θεὸς ὃν τὰ τετράμορφα ζῶα ἀναπαύσασθαι φωνῇ δοξάζουσιν· ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ ὑπὸ πλήθους ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ὁρασίᾳ τρεμόντων προσκυνούμενος καὶ δοξολογούμενος· ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ τοῖς πολυόμμασι Χερουβίμ τῇ ἀσιγήτῳ φωνῇ, τῷ ἀκοιμήτῳ ὄμματι ἐπιβλέπων καὶ ἐπικλίνων τὸ οὖς σου· ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ τοῖς ἑξαπτερύγοις Σεραφίμ ἐποχούμενος καὶ κροτούντων τὰς ἑαυτῶν πτέρυγας καὶ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ὑμνούντων, τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαῶθ ὁ προσερχόμενος ἅγιος ὑπάρχει ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, κυριότητες ἐν οὐρανῷ σε προσκυνοῦσιν καὶ ἐπὶ γῆς ἀνθρωπίαν (ἄνθρωποι;) ὑμνοῦσιν καὶ σε σέβουσιν. Αὐτὸς φιλάνθρωπε πρὸςδεξαι — ὕμνον προσφερόμενον παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ παντὸς τοῦ λαοῦ σου καὶ κατάπεμψον ἡμῖν πλοῦσια τὰ ἐλέη καὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου. Πρεσβείαις κτλ. M. C. Ven. 687. Oratione finita — καὶ τοῦ χοροῦ ψάλλοντες τὸ Δόξα καὶ νῦν, ψάλλουσι καὶ αὐτοὶ κτλ. Ἐἶτα λέγει ὁ διάκονος πρὸς τὸν ἱερέα· εὐλόγησον (G. κέλευσον) δέσποτα. Καὶ ἀπέρχονται ἐν τῇ καθέδρᾳ καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει ἀπερχόμενος· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὁ διάκονος· εὐλόγησον δέσποτα τὴν ἄνω καθέδραν. Καὶ ὁ ἱερεὺς· εὐλογημένος κτλ.

Ταύτης δὲ τελεσθείσης, ψάλλουσι καὶ αὐτοὶ, ὃ τε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, τὸ τριτάγιον, ποιῶντες ὁμοῦ καὶ προσκνήματα τρία ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης.

Εὐχὴ τῆς ἄνω καθέδρας.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, σῶσον τὸν λαόν σου· καὶ εἰρήνευσον αὐτὸν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, διὰ τοῦ τύπου τοῦ τιμίου σου σταυροῦ, τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ· μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Ἔτα λέγει ὁ διάκονος πρὸς τὸν ἱερέα.

Κέλευσον, δέσποτα. Καὶ ἀπέρχονται ἐν τῇ καθέδρᾳ. Καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει ἀπερχόμενος· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνόματι Κυρίου. Ὁ δὲ διάκονος· Εὐλόγησον, δέσποτα, τὴν ἄνω καθέδραν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς.

Εὐλογημένος εἰ ἐπὶ θρόνου δόξης τῆς βασιλείας σου, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

XIX. Καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τρισαγίου, ὁ διάκονος ἑλθὼν ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν λέγει·

Πρόσχωμεν. Καὶ ὁ ἀναγνώστης. Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Καὶ ὁ διάκονος αὐθις. Σοφία. Καὶ ὁ ἀναγνώστης τὸ προκείμενον τοῦ ἀποστόλου. Καὶ αὐθις ὁ διάκονος. Πρόσχωμεν. Καὶ τοῦ ἀποστόλου πληρωθέντος, λέγει ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη σοι. Καὶ ὁ ἀναγνώστης. Ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Τοῦ δὲ Ἀλληλούϊα ψαλλομένου, λαβὼν ὁ διάκονος τὸ θυμιατήριον, καὶ τὸ θυμίαμα, πρόεισι τῷ ἱερεῖ, καὶ λαβὼν εὐλογίαν παρ' αὐτοῦ, θυμιᾷ τὴν ἁγίαν τράπεζαν γύρωθεν, καὶ τὸ ἱερατεῖον ὅλον, καὶ τὸν ἱερέα. Καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην.

Εὐχὴ πρὸ τοῦ εὐαγγελίου.

Ἐλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, φιλάνθρωπε δέσποτα, τὸ τῆς σῆς θεογνωσίας ἀκήρατον φῶς, καὶ τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν διάνοιξον ὀφθαλμοὺς, εἰς τὴν τῶν εὐαγγελικῶν σου κηρυγμάτων κατανόησιν (Mc. 5)· ἔνθες ἡμῖν τὸν τῶν μακαρίων σου ἐντολῶν φόβον, ἵνα τὰς

Cap. XIX. M. G. Ven. 687 ab edito recedunt non solum in minutis, quae in levi habentur, sed gravius discrepant, omissa oratione: Ἐλλαμψον κτλ. quae una est ex collectis matutinis τοῦ ὄρθρου. At munitur codicum, etiam Barberinii membranae auctoritate.

σαρκικὰς ἐπιθυμίας καταπατήσαντες, πνευματικὴν πολιτείαν μετέλθωμεν, πάντα πρὸς εὐαρέστησίν σου φρονοῦντες. Σὺ γὰρ εἶ ὁ φωτισμὸς τῶν ψυχῶν, καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, Χριστέ ὁ Θεὸς, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν (Mc. 5), σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἁγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ δὲ διάκονος τὸ θυμιατήριον ἀποθέμενος, ἔρχεται πρὸς τὴν ἱερέα, καὶ ὑποκλίνας αὐτῷ τὴν κεφαλὴν, κρατῶν καὶ τὸ ὠράριον σὺν τῷ ἁγίῳ εὐαγγελίῳ ἄκροις τοῖς δακτύλοις, δηλονότι ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τῆς ἁγίας τραπέζης, λέγει·

Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν εὐαγγελιστὴν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου, καὶ εὐαγγελιστοῦ (τοῦδε). Ὁ δὲ ἱερεὺς σφραγίζων αὐτὸν, λέγει·

Ὁ Θεὸς διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου, καὶ εὐαγγελιστοῦ (τοῦδε) δῶθή σοι ἔημα τῷ εὐαγγελιζομένῳ, δυνάμει πολλῇ, εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διάκονος εἰπὼν τὸ, ἀμὴν, καὶ προσκυνήσας τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, αἶρει αὐτό. Καὶ ἐξελθὼν διὰ τῶν ἁγίων θυρῶν προπορευομένων αὐτῷ λαμπάδων, ἔρχεται καὶ ἵσταται ἐν τῷ ἄμβωνι, ἢ ἐν τῷ τεταγμένῳ τόπῳ. Ὁ δὲ ἱερεὺς ἱστάμενος ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, καὶ βλέπων πρὸς δυσμὰς ἐκφωνεῖ· Σοφία, ὄρθοι, ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου.

Καὶ ὁ διάκονος. Ἐκ τοῦ κατὰ (τόνδε) ἁγίου εὐαγγελίου τὸ ἀνάγνωσμα· ὁ ἱερεὺς, πρόσχωμεν.

Καὶ πληρωθέντος τοῦ εὐαγγελίου, λέγει ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη σοὶ τῷ εὐαγγελιζομένῳ. Καὶ ἀπελθὼν ὁ διάκονος ἕως τῶν ἁγίων θυρῶν, ἀποδίδωσι τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον τῷ ἱερεῖ.

XX. Καὶ στὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ ἄρχεται οὕτως.

Ὁ διάκονος.

Εἰπώμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν εἰπώμεν.

Cap. XX. M. G. Ven. 687 orationi Κύριε ὁ Θεὸς ὑμῶν haec praemittunt: ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων βασιλέων ἡμῶν, κράτους, νίκης, διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας αὐτῶν καὶ τοῦ Κυρίου τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐπιπλέον συνεργῆσαι, κατενοδῶσαι αὐτοῖς ἐν πᾶσι καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν πάντα ἔχθρον καὶ πολέμιον. E contrario silentio praetermittunt, quas leguntur in edito inter collectam: Κύριε ὁ Θεὸς ἐκφώνησιν· ὅτι ἐλεήμων κτλ. Rs. similiter interserit orationem pro imperatore, missis cum Morellio et Goaro precibus, quae excipiunt

Ὁ χορός. Κύριε ἐλέησον.

Κύριε παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, δεόμεθά σου, ἐπάκουσον, καὶ ἐλέησον.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, ἐπάκουσον, καὶ ἐλέησον.

Εὐχή τῆς ἐκτενοῦς ἱερείας.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἱερείαν πρόσδεξαι παρὰ τῶν σῶν δούλων, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλέους σου, καὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου κατὰπεμψον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου, τὸν ἀπεκδεχόμενον τὸ παρὰ σοῦ πλούσιον ἔλεος (Iac. 22).

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν (τοῦ δείνος), τοῦ τιμίου πρεσβυτερίου.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἱερέων, ἱερομονάχων, καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφότητος.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἔλεους ζωῆς, εἰρήνης, υἰείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως, συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν ἀδελφῶν τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν μακαρίων, καὶ ἀοιδίμων κτητόρων τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης, καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν προαναπαυσασμένων πατέρων, καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἐνθάδε εὐσεβῶς κειμένων, καὶ ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων, καὶ καλλιεργούντων (Iac. 22) ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ πανσέπτῳ ναῷ τούτῳ, κοπιώντων, ψαλλόντων, καὶ ὑπὲρ τοῦ περιστάτως λαοῦ, τοῦ ἀπεκδεχομένου τὸ παρὰ σοῦ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι ἐλεήμων, καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος.

XXI. Εὐξασθε οἱ κατηχούμενοι τῷ Κυρίῳ.

Οἱ πιστοὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων δεηθῶμεν.

Ἴνα ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐλεήσῃ.

collectam: Κύριε ὁ Θεός. Si rogaverint sacerdotem ut oret pro defuncto quodam, ante ἐκφώνησιν· ὅτι ἐλεήμων orat pro anima eius.

Cap. XXI. Lit. Clem. c. 3. 4. 5. Conferas praeterea locum Chrysostomi p. 51.

Κατηχήση αὐτοὺς τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας.

Ἀποκαλύψη αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης.
Ἐνώση αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῆ καὶ ἀποστολικῆ ἐκκλησίᾳ (Clem. 3. 4).

Σῶσον, ἐλέησον, ἀντιλαβοῦ, καὶ διαφύλαξον αὐτοὺς ὁ Θεὸς τῇ σῆ χάριτι.

Οἱ κατηχούμενοι τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Εὐχὴ κατηχουμένων, πρὸ τοῦ ἀπλωθῆναι τὸ εἰλητόν.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ὁ τὴν σωτηρίαν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐξαποστείλας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν καὶ Θεὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐπίβλεπον ἐπὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατηχουμένους, τοὺς ὑποκεκλιότας σοι τὸν ἑαυτῶν ἀχένα, καὶ καταξίωσον αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας· ἔνωσον αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ σου καθολικῆ καὶ ἀποστολικῆ ἐκκλησίᾳ, καὶ συγκαταρίθμησον αὐτοὺς τῇ ἐκλεκτῇ σου ποίμνῃ (Clem. 3. 4. Chrys. p. 51).

Ἐκφώνησις.

Ἴνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ ἐξαπλῶ τὸ εἰλητόν ὁ ἱερεὺς.

Καὶ ὁ διάκονος.

Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε, οἱ κατηχούμενοι προέλθετε, ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε (Cl. 5)· μή τις τῶν κατηχουμένων (Cl. 11. Iac. 16)· ὅσοι πιστοὶ, ἔτι καὶ ἔτι, ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

XXII. Εὐχὴ πιστῶν πρώτῃ, μετὰ ἀπλωθῆναι τὸ εἰλητόν.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τῷ καταξίωσαντι ἡμᾶς παραστήναι καὶ νῦν τῷ ἁγίῳ σου θυ-

Cap. XXII. M. G. Ven. 697. Εὐχαριστοῦμεν κτλ. εὐχομένου δὲ ἱερέως ὁ διάκονος λέγει τὰ εἰρηνικά εἰ ἔστιν ἔξω τοῦ ἁγίου βήματος ἐν τῷ συνήθει τόπῳ· Ἔτι καὶ ἔτι. Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον εἰ sic deinceps. Ὑπὲρ τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης κτλ. ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων κτλ. ὑπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων κτλ. ὑπὲρ τοῦ θυσιάζειν ἡμᾶς κτλ. ἀντιλαβοῦ, σῶσον κτλ. Σοφία. Πάλιν καὶ πολλάκις κτλ. εὐχομένου δὲ ἱερέως ὁ διάκονος λέγει τὰ εἰρηνικά ἔξω τοῦ ἁγίου βήματος. Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως· ὅπως κτλ.

σιαστηρίῳ καὶ προσπεσεῖν τοῖς οἰκτιρμοῖς σου ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων· πρόσδεξαι ὁ Θεὸς τὴν δέησιν ἡμῶν· καὶ ποιήσον ἡμᾶς ἀξίους γενέσθαι τοῦ προσφέρειν σοι δεήσεις, καὶ ἰκεσίας, καὶ θυσίας ἀναιμάκτους ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, καὶ ἰκάνωσον ἡμᾶς, οὓς ἔθου εἰς τὴν διακονίαν σου ταύτην, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματός σου τοῦ ἁγίου, ἀκαταγνώστως καὶ ἀπροσκόπτως, ἐν καθαρῷ τῷ μαρτυρίῳ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ἐπικαλεῖσθαι σε ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, ἵνα εἰσακούων ἡμῶν, ἕλωσ ἡμῖν εἴης ἐν τῷ πλήθει τῆς σῆς ἀγαθότητος.

Ἄντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφυλάξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῇ χάριτι. Σοφία.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι, ἐν εἰρήνῃ.

Ἐὐχὴ πιστῶν β'.

Πάλιν καὶ πολλάκις σοὶ προσπίπτομεν, καὶ σοῦ δεόμεθα, ἀγαθὲ καὶ φιλόανθρωπε, ὅπως ἐπιβλέψας ἐπὶ τὴν δέησιν ἡμῶν, καθάρισθαι ἡμῶν τὰς ψυχὰς, καὶ τὰ σώματα ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, καὶ δόξης ἡμῖν ἀνενοχον καὶ ἀκατάκριτον τὴν παράστασιν τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου. Χάρισαι δὲ ὁ Θεὸς, καὶ τοῖς συνευχομένοις ἡμῖν προκοπὴν βίου, καὶ πίστεως, καὶ συνέσεως πνευματικῆς· δὺς αὐτοῖς πάντοτε μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης λατρεύουσί σοι, ἀνενόχως καὶ ἀκατακρίτως μετέχειν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, καὶ τῆς ἐπουρανίου σου βασιλείας ἀξιοῦσθαι.

Ἄντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον. Σοφία.

Ἐκφώνησις.

Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάντοτε φυλαττόμενοι, σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν οἱ ψάλλται ψάλλουσι τὸν Χερουβικὸν ὕμνον·

Οἱ τὰ Χερουβίμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιῇ τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον ᾄδοντες πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν, ὡς τὸν βασιλεῖα τῶν ὅλων ὑποδεξά-

μενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν· ἀλληλοῦια, ἀλληλοῦια. ἀλληλοῦια.

XXIII. Εὐχή, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς, τοῦ χειρουβικοῦ ἄδομένου.

Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς, προσέρχεσθαι, ἢ λειτουργεῖν σοι, βασιλεῦ τῆς δόξης· τὸ γὰρ διακονεῖν σοι, μέγα, καὶ φοβερὸν καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίοις δυνάμεσιν. Ἄλλ' ὅμως διὰ τὴν ἀφαιτον καὶ ἀμέτρητόν σου φιλανθρωπίαν, ἀτρέπτως καὶ ἀναλωιάτως γεγονόςσ ἀνθρώπος, καὶ ἀρχιερεὺς ἡμῶν ἐχηρημάτισσας, καὶ τῆς λειτουργικῆς ταύτης καὶ ἀναιμάκτου θυσίας τὴν ἱερουργίαν παρέδωκας ἡμῖν, ὡς δεσπότης τῶν ἀπάντων. Σὺ γὰρ μόνος, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δεσπάζεις τῶν ἐπουρανίων, καὶ τῶν ἐπιγείων, ὁ ἐπὶ θρόνου χειρουβινοῦ ἐποχοῦμενος, ὁ τῶν Σεραφίμ κύριος, καὶ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ μόνος ἅγιος, καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Σὲ τοίνυν δυσωπῶ τὸν μόνον ἀγαθὸν καὶ εὐήκοον· ἐπίβλεπον ἐπ' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ἀχρεῖον δούλόν σου, καὶ καθάρισόν μου τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ συνειδήσεως πονηραῶ, καὶ ἰκάνωσόν με τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, ἐνδεδυμένον τὴν τῆς ἱερατείας χάριν παραστῆναι τῇ ἀγία σου ταύτῃ τραπέζῃ, καὶ ἱερουργῆσαι τὸ ἅγιον, καὶ ἄχραντόν σου σῶμα, καὶ τὸ τίμιον αἷμα. Σοὶ γὰρ προσεύχομαι, κλίνας τὸν ἑμαυτοῦ αὐχένα, καὶ δέομαί σου· μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, μηδὲ ἀποδοκιμάσῃς με ἐκ παίδων σου· ἀλλ' ἄξιωσον προσερχθῆναι σοι ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἀναξίου δούλου σου τὰ δῶρα ταῦτα. Σὺ γὰρ εἶ ὁ προσφέρων, καὶ προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Πληρωθείσης δὲ τῆς εὐχῆς, λέγουσι καὶ αὐτοὶ τὸν χειρουβικὸν ἕμνον· εἶτα λαβὼν ὁ διάκονος τὸν θυμιατὸν καὶ θυμιάμα βαλὼν, πρόσκειται τῷ ἱερεῖ. Καὶ λαβὼν εὐλογίαν παρ' αὐτοῦ, θυμιά τὴν ἁγίαν τράπεζαν γύρωθεν, καὶ τὸ ἱερατεῖον ὅλον, καὶ τὸν ἱερέα. Λέγει δὲ καὶ τὸν πεντηχοστὸν, καὶ τροπάρια κατασκευαστά, ὅσα καὶ βούλεται, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἱερέως.

XXIV. Καὶ ἀπέρχονται ἐν τῇ προθέσει, προπορευομένου τοῦ διακόνου. Καὶ θυμιάσας τὰ ἅγια, καθ' ἑαυτὸν εὐχόμενος τὸ,

Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, λέγει πρὸς τὸν ἱερέα, Ἐπαρον δέσποτα. Καὶ ὁ ἱερεὺς ἄρας τὸν ἄερα, ἐπιτίθησι τῷ ἀριστερῷ ὤμῳ αὐτοῦ λέγων.

Ἐπάρατε τὰς χεῖρας ἡμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. Ἐἶτα τὸν ἅγιον δίσκον λαβὼν, ἐπιβάλλει τῇ τοῦ διακόνου κεφαλῇ, μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ἔχων ἅμα ὁ διάκονος καὶ τὸν θυμιατὸν ἐνὶ τῶν δακτύλων. Αὐτὸς δὲ τὸ ἅγιον ποτήριον ἀνὰ χεῖρας λαβὼν, ἐξέρχονται διὰ τοῦ βορείου μέρους, προπορευομένων αὐτῶν λαμπάδων. Καὶ περιέρχονται τὸν ναόν, εὐχόμενοι καθ' ἑαυτοὺς, καὶ λέγοντες.

Πάντων ἡμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Εἰσελθὼν δὲ ὁ διάκονος ἔνδον τῶν ἁγίων θυρῶν, ἵσταται ἐν τοῖς δεξιούσι. Καὶ μέλλοντος τοῦ ἱερέως εἰσελθεῖν, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ διάκονος.

Μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς τῆς ἱερωσύνης σου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὁ ἱερεὺς πρὸς αὐτόν.

Μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς τῆς ἱεροδιακονίας σου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Cap. XXIV. XXV. P. — προσελθόντος οὖν τοῦ διακόνου εἰς τὸ βῆμα κατέχει τὸν ἱερὸν δίσκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἕως οὗ ᾤρη αὐτὸν ὁ ἱερεὺς· τεθέντων οὖν καὶ μετὰ τοῦ ἀέρος σκεπασθέντων θυμιῶν τὰ δῶρα ὁ ἱερεὺς λέγει· ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών. Προςκυνουοῦσι δὲ ἀμφοτέροι καὶ ἀπολύσας ὁ ἱερεὺς τὴν φελάνην αὐτοῦ, στραφείς πρὸς τὸν διάκονον λέγει. Εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ, διάκονε. Ὁ δὲ εὐχόμενος λέγει· πνεῦμα ἅγιον κτλ. Καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει· αὐτὸ τὸ πνεῦμα κτλ. τὸ ἅγιον μενεῖ μεθ' ἡμῶν. Καὶ συλλειτουργῆσαι ἡμῖν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Καὶ ὁ διάκονος λέγει· μνησθητί μου ἅγιε δέσποτα. Ὁ δὲ λέγει· μνησθεὶς σου Κύριος ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἐξέρχεται εὐθὺς ὁ διάκονος λέγων τὰ συνήθη· πληρώσωμεν κτλ. — C. Ἐἶτα ὁ διάκονος θυμιᾷ τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ τὴν πρόδοισιν. Καὶ νίπτων τὰς χεῖρας δεῖ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος λέγει· νίψομαι ἐν ἁθώοις τὰς χεῖρας μου p. 330. Καὶ ποιῶσιν προσκυνήματα τρία. Λέγει ὁ διάκονος· βασιλεῦ οὐράνιε p. 286. Καὶ τίθησι τὸ κάλυμμα εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ὤμου τοῦ διακόνου λέγων· μὴ ἀποθάλψης με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Ὁ διάκονος· ἀποδοῦ μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου καὶ πνεύματι ἡγέμονι στήριξόν με. Ὁ δὲ ἱερεὺς λαβὼν τὸν δίσκον τίθησιν αὐτὸν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς τοῦ διακόνου καὶ αὐτὸς τὸ ποτήριον λαμβάνει καὶ λέγει· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ἐρχομένων δὲ αὐτῶν εἰς τὰ πρόθυρα λέγουσιν· ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάραθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἐπέφανεν ὑμῖν. Ἐἶτα καλύπτει τὰ ἅγια λέγων· ὁ Κύριος ἱερασκευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ θυμιᾷ, λέγων τοῖς ἐκ δεξιῶν καὶ τοῖς ἐξ ἐναντίων· με-

XXV. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς ἀποτίθῃσι τὸ ἅγιον ποτήριον ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ· τὸν δὲ ἅγιον δίσκον λαβὼν ἀπὸ τῆς τοῦ διακόνου κεφαλῆς, ἀποτίθῃσι καὶ αὐτὸν ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ, λέγων·

Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ· ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν τὸ ἄχραντόν σου σῶμα, σινδόνι καθαρᾷ εἰλήσας καὶ ἀρώμασιν ἐν μνήματι καινῷ κηδεύσας ἀπέθετο. Ἐν τάφῳ σωματικῶς κτλ. Ὡς ζωηφόρος, ὡς παραδείσου ὠραιότερος ὄντως καὶ παστάδος πάσης βασιλικῆς ἀναδέδεικται λαμπρότερος, Χριστὲ, ὁ τάφος σου, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως.

Ἔπειτα τὰ μὲν καλύμματα ἄρας ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ δίσκου, καὶ τοῦ ἁγίου ποτηρίου, τίθῃσιν ἐν ἐνὶ μέρει τῆς ἁγίας τραπέζης τὸν δὲ ἄερα ἀπὸ τῶν τοῦ διακόνου ὤμων λαβὼν, καὶ θυμιάσας σκεπάζει δι' αὐτοῦ τὰ ἅγια, λέγων·

Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ· ἕως τοῦ, κηδεύσας ἀπέθετο. Καὶ λαβὼν τὸν θυμιατὸν ἐκ τῶν τοῦ διακόνου χειρῶν, θυμιᾷ τὰ ἅγια τρεῖς, λέγων· Τότε ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους. Καὶ ἀποδοὺς τὸν θυμιατὸν, καὶ χαλάσας τὸ φελώνιον, κλίνας τε τὴν κεφαλὴν λέγει πρὸς τὸν διάκονον.

γαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἔμοι καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό (Iac. 24). Καὶ αὐτοὶ ἀποκρίνονται· τὸ πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται κτλ. Καὶ αὐτὸς λέγει· ἀμήν, ἀμήν, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμα ὑμῶν καὶ μνησθεῖτε πάντων ὑμῶν ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί. Ὁ διάκονος· πληρώσωμεν κτλ. — M. C. Ven. 687. Sacerdos aera Diacono imponent: ἐν εἰρήνῃ ἐπάρατε τὰς χεῖρας ἡμῶν εἰς τὰ ἅγια καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον· εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὁ διάκονος· ἀμήν. Ἔπειτα τὸν ἅγιον δίσκον ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὁ διάκονος μετὰ προσευχῆς λαμβάνει κτλ. — καὶ πολλάκις τοῦτο (μνησθεῖτε Κύριος ὁ Θεὸς πάντων ὑμῶν κτλ.) λέγουσιν, ἕως πληρωθῇ ἡ μεγάλη εἰσοδος. Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὸ ἅγιον βῆμα λέγουσι καθ' ἑαυτούς· εὐλογημένος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ἔπειτα ὁ διάκονος πάλιν πρὸς τὸν ἱερέα τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας λέγει· μνησθητί μου, δέσποτα ἅγιε, τῷ ἁμαρτωλῷ. Καὶ ὁ ἱερεὺς· μνησθεῖτε σου Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ κτλ. Post incensationem aëris — ὁ διάκονος θυμιᾷ τὰ ἅγια τρεῖς λέγων οὕτως· ἀγάθυνον Κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών. Ἔπειτα εὐχόμενοι τὸ ὁ Θεὸς ἐλάσθητί μου κτλ. ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης προσκυνοῦσι τρεῖς. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς ἵσταται, ὁ δὲ διάκονος τὴν αὐχένα κλίνας πρὸς τὸν ἱερέα λέγει· εὐτα ὑπὲρ ἐμοῦ, δέσποτα. Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· πνεῦμα ἅγιον κτλ. Ὁ δὲ διάκονος λέγει· τὸ αὐτὸ πνεῦμα κτλ. μνησθητί μου, δέσποτα ἅγιε. Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· μνησθεῖτε σου κτλ. Καὶ προσκυνήσας ἔρχεται ἐν τῷ συνήθει τόπῳ λέγων· πληρώσωμεν κτλ.

Edificio Veneta vetustior, a Goaro commemorata, monet Sacerdotem, ne in circuitu aegrotos in templo iacentes pede tangat, sed oret solummodo pro iis. Rs. ἐν μεγάλῃ εἰσόδῳ preces fundit pro imperatore et familia eius, pro sancta synodo, pro omnibus Christianis orthodoxis.

Μνησθητί μου ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργγέ.

Καὶ ὁ διάκονος πρὸς αὐτὸν.

Μνησθεῖη Κύριος ὁ Θεὸς τῆς ἱερωσύνης σου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.

Καὶ ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸν διάκονον.

Εὔξαι ὑπὲρ ἐμοῦ, συλλειτουργγέ μου.

Καὶ ὁ διάκονος.

Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι (Iac. 24). Καὶ ὁ ἱερεὺς. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συλλειτουργγήσει ἡμῖν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Εἶτα καὶ ὁ διάκονος ὑποκλίνας καὶ αὐτὸς τὴν κεφαλὴν, κρατῶν ἅμα καὶ τὸ ὠράριον τοῖς τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς, λέγει πρὸς τὸν ἱερέα. Μνησθητί μου, δέσποτα ἅγιε. Καὶ ὁ ἱερεὺς. Μνησθεῖη σου Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ ἐπειπὼν τὸ ἀμὴν καὶ ἀσπασάμενος τὴν τοῦ ἱερέως δεξιάν, ἐξέρχεται, καὶ στὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ λέγει·

Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

Ἐπὲρ τῶν προτεθέντων τιμίων δώρων (Iac. 22), τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου, καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας, καὶ φόβου Θεοῦ εἰσιόντων ἐν αὐτῷ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ θυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου, καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (Iac. 12).

XXVI. Εὐχὴ προσκομιδῆς μετὰ τὴν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ τῶν θείων δώρων ἀπόθεσιν.

Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἅγιος, ὁ δεχόμενος θυσίαν ἀνέσεως παρὰ τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, πρὸςδεξαι καὶ ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν τὴν δέησιν, καὶ προσάγαγε τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ ἰκάνωσον ἡμᾶς προσενεγκεῖν σοι δῶρά τε καὶ θυσίας πνευματικὰς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων (Iac. 24. 26. 27)· καὶ καταξίωσον ἡμᾶς εὐρεῖν χάριν ἐνώπιόν σου, τοῦ γενέσθαι σοι εὐπρόσδεκτον τὴν θυσίαν ἡμῶν, καὶ ἐπισκηνώσαι τὸ πνεῦμα τῆς χάριτός σου τὸ ἀγαθὸν

ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα (Iac. 26), καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου.

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῆ χάριτι.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγόν, φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Συγγνώμην, καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τῶν πλημμελημάτων ἡμῶν (Iac. 12), παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Τὰ καλὰ, καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ, καὶ μετανοίᾳ ἐκτελέσαι ἡμᾶς, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικὰ, καὶ καλὴν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς, καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα (Iac. 13).

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (Iac. 27. Clem. 10).

Ὁ ἱερεὺς.

XXVII. Εἰρήνη πᾶσι.

Cap. XXVII. Cod. B. ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους. Καὶ μετὰ το δοθῆναι τὴν ἀγάπην λέγει ὁ διάκονος· τὰς θύρας κτλ. Etiam C. omittit: ἵνα ἐν ὁμοιοῖα κτλ. et

Ὁ διάκονος.

Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους (Clem. 10. Mc. 11), ἕνα ἐν ὁμοιοῖα ὁμολογήσωμεν.

Ὁ χορός.

Πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς προσκυνήσας τρίς, ἀσπάζεται τὰ ἅγια οὕτως ὡς εἰσὶ κεκαλυμμένα λέγων μυστικῶς τρίς· ἀγαπήσω σέ, Κύριε, ἡ ἰσχὺς μου, Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ διάκονος συμπροσκυνεῖ, ἐν ᾧ ἴσταται τόπῳ, καὶ ἀσπάζεται τὸ ὠράριον αὐτοῦ, ἐνθα ἐστὶ σταυροῦ τύπος, καὶ οὕτως ἐκφωνεῖ.

Τὰς θύρας, τὰς θύρας· ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν (Clem. 10).
Ὁ λαὸς τὸ, Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν.

Ὁ διάκονος.

XXVIII. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου· πρόσχωμεν, τὴν ἅγιαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν (Clem. 11. Iac. 27).

Ὁ χορός.

Ἐλαιον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως.

Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς ἐπάρας τὸν ἀέρα ἀπὸ τῶν ἁγίων, ἀποτίθησιν ἐν ἐνὶ τόπῳ, λέγων. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου. Ὁ δὲ διάκονος προσκυνήσας, εἰσέρχεται ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι, καὶ λαβὼν ῥιπίδιον, ῥιπίζει τὰ ἅγια εὐλαβῶς.

Ἐκφώνησις.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος εἶη μετὰ πάντων ἡμῶν.

Ὁ χορός.

Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου (Clem. 12. Iac. 28).

Ὁ ἱερεὺς.

Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Ὁ χορός.

Ἐχωμεν πρὸς τὸν Κύριον.

quae sequuntur. Venetae multae praetermittunt Chori responsorium: πατέρα κτλ. et verba sacerdotis: ἀγαπήσω κτλ.

Cap. XXVIII. Nonnullae Venetae tacent Rubricam: καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς. Alia exemplaria multa quae a Choro canuntur, haud expriment.

Ὁ ἱερεὺς.

Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ὁ χορός.

Ἄξιον καὶ δίκαιόν (Clem. 12. Iac. 27. Mc. 13) ἔστι προσκυνεῖν πατέρα, υἰὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ αἰνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ προσκυνεῖν (Clem. 12. Iac. 28. Mc. 13) ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας σου. Σὺ γὰρ εἶ θεὸς ἀνεκφραστός, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, ἀεὶ ὢν, ὡσαύτως ὢν (Clem. 12), σὺ καὶ ὁ μονογενὴς σου υἱός, καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον. Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες (Clem. 12)· καὶ παραπεσόντας ἀνέστησας πάλιν· καὶ οὐκ ἀπέστης πάντα ποιῶν, ἕως ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγες, καὶ τὴν βασιλείαν σου ἐχαρίσω τὴν μέλλουσαν. Ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦμέν σοι, καὶ τῷ μονογενεῖ σου υἱῷ, καὶ τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ, ὑπὲρ πάντων, ὧν ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, τῶν φανερῶν, καὶ ἀφανῶν εὐεργεσιῶν τῶν εἰς ἡμᾶς γεγενημένων. Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας· καίτοι σοι παρεστήκασι χιλιάδες Ἀρχαγγέλων, καὶ μυριάδες Ἀγγέλων, τὰ Χερουβὶμ, καὶ τὰ Σεραφὶμ, ἕξαπτέρυγα, πολυόμματα (Clem. 12. Iac. 28. Mc. 15), μετάρσια, περωτά.

Ἐκφώνησις.

Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα, καὶ λέγοντα (Iac. 28. Mc. 15).

Ὁ χορός.

Ἄγιος, ἅγιος, ἄγιος Κύριος Σαββαῶθ. Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου, ὡσαννὰ ἐν ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις (Clem. 12. Iac. 28. Mc. 16).

XXIX. Ἐνταῦθα πάλιν λαβὼν ὁ διάκονος τὸν ἀστερίσκον ἐκ τοῦ ἁγίου δίσκου, ποιεῖ σταυροῦ τύπον ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν ἀποτίθῃσιν. Ἐἵτα μεταβαίνει ἐν τῷ δεξιῷ μέρει καὶ ἐπιτίθει ἐπάνω τῶν ἁγίων μετὰ ῥιπιδίου εὐλαβῶς· εἰ δὲ οὐκ ἔστι ῥιπιδιον, ποιεῖ τοῦτο μετὰ καλύμματος.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς.

Μετὰ τούτων, καὶ ἡμεῖς τῶν μακαρίων δυνάμεων, δέσποτα φιλόανθρωπε, βοῶμεν καὶ λέγομεν· ἅγιος εἶ, καὶ πανάγιος (Clem. 13), σὺ, καὶ ὁ μονογενῆς σου υἱός, καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον (Iac. 29)· ἅγιος εἶ, καὶ πανάγιος, καὶ μεγαλοπρεπῆς ἡ δόξα σου, ὅς τὸν κόσμον σου οὕτως ἠγάπησας, ὥστε τὸν μονογενῆ σου υἱὸν δοῦναι, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. ὅς ἐλθὼν, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν παρεδίδου ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς (Clem. 14. Iac. 29), λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἀγίαις αὐτοῦ, καὶ ἀχράντοις, καὶ ἀμωμήτοις χερσίν, εὐχάριστήσας, καὶ εὐλογήσας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἀποστόλοις εἰπών (Clem. 16. Iac. 30. Mc. 16).

Ἐκφώνησις.

Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλῶμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁ χορός Ἀμήν (Clem. 14. Iac. 30. Mc. 16).

Τοῦτου δὲ λεγομένου, δεικνύει τῷ ἱερεῖ ὁ διάκονος τὸν ἅγιον δίσκον, κρατῶν καὶ τὸ ὠράριον τοῖς τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς. Ὁμοίως καὶ ὅταν λέγει ὁ ἱερεὺς τὸ Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Συνδεικνύει καὶ αὐτὸς τὸ ἅγιον ποτήριον,

Ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων.

Ἐκφώνησις.

Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καίνης διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁ χορός Ἀμήν (Clem. 14. Iac. 30. Mc. 16).

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς.

XXX. Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς· καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενη-

Cap. XXIX. M. C. Ven. 687. — ἀποστόλοις εἰπών. Ὁ ἱερεὺς κλίνει τὴν κεφαλὴν καὶ αἶρων τὴν δεξιὰν αὐτοῦ μετὰ εὐλαβείας εὐλογεῖ τὸν ἅγιον ἄρτον ἐκφώνως λέγων· λάβετε κτλ. Ὁ δὲ διάκονος κτλ. — ὁμοίως καὶ ὅτου ἀναφωνῆ ὁ ἱερεὺς· τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν.

Cap. XXX. Vetustae Liturgiae vim Spiritus Sancti qua panis et vinum corpus effi-

μένων, τοῦ σταυροῦ, τοῦ τάφου, τῆς τριημέρου ἀνασιτάσεως, τῆς εἰς οὐρανούς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν παρουσίας (Clem. 14. Iac. 31. Mc. 16).

Ἐκφώνησις.

Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν (Mc. 17) κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα.

Ὁ χορός.

Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην, καὶ ἀναίμακτον λατρείαν (Iac. 31), καὶ παρακαλοῦμεν, καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν· κατάπεμψον τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα (Clem. 14. Iac. 32).

Καὶ ὁ μὲν διάκονος ἀποτίθῃ τὸ διπλίδιον, καὶ ἔρχεται ἐγγύτερον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσκνυοῦσιν ἀμφοτέρω τρις ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, εὐχόμενοι καθ' ἑαυτοὺς, καὶ λέγοντες τὸ· Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις καταπέμψας, τοῦτο ἀγαθὲ μὴ ἀντιανέλης ἀφ' ἡμῶν καὶ τό· Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεὸς καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Ἔϊτα· Κύριε ὁ τὸ πανάγιον. Μὴ ἀποθρήψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου. Καὶ αὐθις τό· Κύριε ὁ τὸ πανάγιον. Ἔϊτα τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας ὁ διάκονος, καὶ δεκτίων σὺν τῷ ὠραρίῳ τὸν ἅγιον ἄρτον, λέγει μυστικῶς. Εὐλόγησον δέσποτα τὸν ἅγιον ἄρτον· καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τρις τὰ ἅγια δῶρα, λέγων·

Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου (Clem. 14. Iac. 32. Mc. 17)· Ὁ διάκονος· Ἀμήν. Καὶ αὐθις ὁ αὐτός. Εὐλόγησον δέσποτα τὸ ἅγιον ποτήριον· καὶ ὁ ἱερεὺς εὐλογῶν λέγει.

Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου (Clem. 14. Iac. 32. Mc. 17)· Ὁ διάκονος· Ἀμήν. Καὶ αὐθις ὁ διάκονος δεικνύων μετὰ τοῦ ὠραρίου ἀμφοτέρω τὰ ἅγια,

cinatur et sanguis Christi, significant vocibus: ποιεῖν, ἀγιάζειν, τελειοῦν, ἀποφαίνειν. Chrysostomi officium haud ignorat μεταβολήν, quam operatur Spiritus. Eandem vocem adhibet Cod. B. repetita vice in pane et vino consecrando. Neque abest a membranis Parisiensi et Cryptoferratensi.

λέγει· *Εὐλόγησον δέσποτα τὰ ἀμφοτέρω. Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐλόγων ἀμφοτέρω τὰ ἅγια, λέγει·*

Μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ, Ὁ διάκονος. Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

XXXI. *Καὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας ὁ διάκονος τῷ ἱερεῖ· καὶ εἰπὼν τὸ, Μνήσθητί μου ἅγιε δέσποτα τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἵσταται ἐν ᾧ πρότερον ἵστατο τόπω, καὶ λαβὼν τὸ ριπίδιον, ριπίζει τὰ ἅγια, ὡς καὶ τὸ πρότερον.*

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος (Clem. 14. Iac. 33. Mc. 17), εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα, εἰς παύσησιν τὴν πρὸς σέ, μὴ εἰς κρῖμα, ἢ εἰς κατάκριμα. Ἔτι προσφερόμεν σοὶ τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυομένων, προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν, καὶ πάντων πνεύματος ἐν πίστει τετελειωμένου (Clem. 15. Iac. 34. Mc. 14).

Ὁ δὲ διάκονος θυμῷ τὴν ἁγίαν τράπεζαν γύρωθεν, καὶ μνημονεύει ὧν βούλεται ζώντων καὶ τεθνεώτων.

Cap. XXXI. Cod. B. verbis ὑπὲρ τῶν ἐν ἀγνεῖα καὶ σέμνη πολιτείᾳ διαγόντων subiicit haec: ὑπὲρ τῶν ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ὄποις τῆς γῆς, ut est apud Iac. 22. Praeterea in singularum deprecationum ordine ac dispositione aliquantulum discrepat ab edita. Cod. P. — Ἰωσήφ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, Φιλοθέου Ἀλεξανδρείας, Μάρκου Ἀντιοχείας, Θεοφίλου Ἱεροσολύμων καὶ ὑπὲρ τοῦ προσκομιζόντος τὰ ἅγια δῶρα Κυρίῳ τῷ Θεῷ τοῦ δεῖνος, τοῦ ἐντιμωτάτου ἱερέως, τῶν συμπαρόντων ἱερέων, τοῦ τιμίου πρεσβυτέρου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ πάντος ἱερατικοῦ τάγματος· ὑπὲρ σωτηρίας, κράτους, νίκης καὶ διαμονῆς τῶν εὐσεβιστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν, τῆς εὐσεβιστάτης καὶ φιλοχρίστου δεσποίνης, Ἐγναίας μοναχῆς, τῶν εὐσεβιστάτων καὶ φιλοχρίστων βασιλέων ἡμῶν Ἰωάννου καὶ Μαρίας· ὑπὲρ εἰρήνης καὶ καταστάσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου καὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν· ὑπὲρ λυτρώσεως τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰχμαλώτων, εὐδωσέως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ, σωτηρίας τοῦ περιεστώτος λαοῦ καὶ πάντων καὶ πασῶν. — C. post ἑξαιρέτως κτλ. χαιρε κεχαριτωμένη. Τῶν τιμίων ἁσμάτων ἐπουραίων δυνάμεων. Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κτλ. Dehinc verbis τὰ ἑλέη σου ἐξαπόστειλον subdit: καὶ ἐφ' οἷς οὐκ ἐμνημονεύσαμεν. Μνήσθητι Κύριε καὶ πάντων τῶν ἐν πειρασμοῖς καὶ νόσοις καὶ ἐν κινδύνοις καὶ ἐν πάσις κακώσεσι συνηχομένων χριστιανῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ἔλεησον αὐτοὺς ὡς ἀγαθός

Ὁ ἱερεὺς.

Ἐκφώνως.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας (Iac. 35. Mc. 14).

Ὁ χορός.

Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σὲ τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν (Iac. 35).

Ὁ διάκονος μνημονεῦει τὰ δίπτυχα τῶν κκοιμημένων.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου προδρόμου, καὶ Βαπτιστοῦ, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, τοῦ ἁγίου (τοῦ δεῖνος), οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου, ὧν ταῖς ἰκεσίαις ἐπίσκεισαι ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ μνήσθητι πάντων τῶν προκεκοιμημένων ἐπὶ ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου· Ἐνταῦθα ὁ ἱερεὺς μνημονεῦει ὧν θέλει ζώντων, καὶ τεθνεώτων· ὑπὲρ ζώντων λέγει· Ὑπὲρ σωτηρίας, ἐπισκέψεως, ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ (τοῦ δεῖνος)· ὑπὲρ τεθνεώτων λέγει· Ὑπὲρ ἀναπαύσεως, καὶ ἀφέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ δούλου σου (τοῦ δεῖνος) ἐν τόπῳ

καὶ φιλόφρωνος. Μνήσθητι Κύριε καὶ τῆς ἐμῆς ἀναξιοτήτος καὶ συγχώρησόν μοι πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον καὶ μὴ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας κομίσῃς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος ἀπὸ τῶν προκειμένων δώρων καὶ μηδένα κατασχύνης τῶν κυκλωμένων τὸ ἄγιον σου θυσιαστήριον. Καὶ δὸς ἡμῖν κτλ.
— Ra. commemorat imperatorem et gentem eius et sanctam synodum: „Ferner, bringen wir dir unsern vorüfünftigen Dienst für die ganze Welt; für die heilige catholische und apostolische Kirche, und für alle, die in Keuschheit und Heiligkeit leben. Für (den Monarchen namentlich) und (für die kaiserliche Familie, namentlich,) gib ihnen, o Herr, eine ruhige Regierung, und verleih, dass bei ihrem Frieden, wir auch ein ruhiges und stilles Leben führen in aller Gottseligkeit und Ehrbarkeit. Nach dem gesungenen Verse sagt der Priester laut: Zum ersten gedenke, o Herr, an die heilige gesetzgebende Synode, welche du gesetzt hast für deine heiligen Kirchen; dass die Glieder derselben lange genossen Friede, Sicherheit, Ehre und Gesundheit und recht theilen das Wort deiner Wahrheit.“ Rituale Graecorum qui cum Romana ecclesia iuncti sunt, curat Pontificem Romanum commemorandum: „Σημεῖωσαι τὸ ἱεραγέρον ἐν τῇ ἀρχῇ, ὅτι ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ τοῦ τῆς Ῥώμης Ἀρχιερέως πρώτως δεῖ μνημονεῦειν· εἶτα καὶ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου ἐάνπερ καθολικοὶ ὄσιν ἐν κοινῶνι τῆς ἐκκλησίας τῆς παλαιᾶς Ῥώμης.“

φωτεινῶ, ἐνθα ἀπέδρα λύπη, καὶ στεναγμὸς· ἀνά-
 παυσον αὐτὴν ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἀνάπαυσον αὐ-
 τὴν, ὅπου ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου
 (Iac. 36). Ἐτι παρακαλοῦμέν σε· μνήσθητι, Κύριε, πά-
 σης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξου, τῶν ὀρθοτομούντων
 τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας, παντὸς τοῦ πρε-
 σβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῶ διακονίας (Clem. 15.
 Iac. 34), καὶ παντὸς ἱερατικοῦ τάγματος. Ἐτι προσφέρομέν
 σοι λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ
 τῆς ἀγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας
 (Iac. 34), ὑπὲρ τῶν ἐν ἀγνείᾳ καὶ σεμνῇ πολιτείᾳ διαγόντων,
 ὑπὲρ τῶν πιστοτάτων, καὶ φιλοχριστῶν ἡμῶν βασιλέων,
 παντὸς τοῦ παλατίου, καὶ τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν
 δὸς αὐτοῖς, Κύριε, εἰρηνικὸν τὸ βασίλειον, ἵνα
 καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἤρεμον καὶ ἡσύχιον
 βίον διάγωμεν πάσῃ ἐν εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι
 (Clem. 15).

Ὁ μὲν διάκονος ἐπιστρέφει πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἁγίου βήματος
 κρατῶν τὸ ὠράριον τοῖς τρισὶν ἄκροις δακτύλοις καὶ λέγει· Καὶ
 πάντων καὶ πασῶν. Ὁ χορὸς ψάλλει· Καὶ πάντων καὶ πα-
 σῶν. Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐκφωνῶς·

Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν
 (τοῦ δεῖνος), ὃν χάρισαι ταῖς ἀγίαις σου ἐκκλησίαις ἐν εἰρήνῃ,
 σῶσον, ἐντιμον, ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα
 τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας.

Καὶ ὁ διάκονος πρὸς τῇ θύρᾳ στὰς, λέγει· τοῦ δεῖνος τοῦ
 πατριάρχου, μητροπολίτου, ἢ ἐπισκόπου, ὅστις ἂν ᾖ, καὶ ὑπὲρ
 τοῦ προσκομίζοντος τὰ ἅγια δῶρα ταῦτα εὐλαβεστάτου ἱε-
 ρέως· ὑπὲρ σωτηρίας τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων
 βασιλέων ἡμῶν. Ὁ διάκονος μνημονεύει τὰ δίπτυχα τῶν ζώντων.
 Καὶ πάντων καὶ πασῶν. Ὁ χορὸς· Καὶ πάντων καὶ πασῶν.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Μνήσθητι Κύριε τῆς πόλεως, ἐν ἣ παροικοῦμεν
 (Clem. 15), καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας, καὶ τῶν ἐν
 πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς (Iac. 34)· μνήσθητι, Κύριε,
 πλεόντων, ὀδοιπορούντων, νοσοῦντων, καμνόν-
 των, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν· μνή-
 σθητι, Κύριε, τῶν καρποφορούντων ἐν ταῖς ἀγίαις
 σου ἐκκλησίαις, καὶ μεμνημένων τῶν πενήτων (Iac.
 34)· καὶ ἐπὶ πάντας ἡμᾶς τὰ ἐλέη σου ἐξαλύσειλον.

Ἐκφώνως.

Καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι, καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν, καὶ ἀνυμνεῖν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπές ὄνομά σου τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἐκφώνησις.

Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν.

XXXII. Ὁ διάκονος λαβὼν καιρὸν παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ ἐξεληθὼν, καὶ στὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ, λέγει·

Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἔτι καὶ ἔτι, ἐν εὐρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῶν προσκομισθέντων, καὶ ἁγιασθέντων τιμίων δώρων, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἡμῶν, ὁ προςδεξάμενος αὐτὰ εἰς τὸ ἅγιον, καὶ ὑπερουράνιον, καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικαταπέμψῃ ἡμῖν τὴν θείαν χάριν, καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος, δεηθῶμεν (Clem. 16. Iac. 37).

Ἐπὲρ τοῦ ἔρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (Iac. 12).

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Σοὶ παρακατατιθέμεθα τὴν ζωὴν ἡμῶν ἅπασαν, καὶ τὴν ἐλπίδα, δέσποτα φιλόανθρωπε, καὶ παρακαλοῦμεν, καὶ δεόμεθα, καὶ ἱκετεύομεν· καταξίωσον ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἐπουρανίων σου, καὶ φρικτῶν μυστηρίων ταύτης τῆς ἱερᾶς καὶ πνευματικῆς τραπέζης, μετὰ καθαροῦ συνειδύτος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς συγχώρησιν πλημμελημάτων, εἰς πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν, εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν, εἰς παθήσῃαν τὴν πρὸς σέ, μὴ εἰς κρῖμα, ἢ εἰς κατάκριμα.

Cap. XXXII. C. post orationem πρόσχες — εἶτα οὕτως θυμᾷ τὰ ἅγια λέγων· ὑψώσω σε ὁ Θεός μου, ὦ βασιλεῦ μου καὶ εὐλογήσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· τρίς. Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου· τρίς. Καὶ ὁ διάκονος ἐκφώνως· πρόσχωμεν. Ὁ ἱερεὺς ὑψῶν τὸν ἄρτον λέγει· τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Ὁ ἱερεὺς· Κύριε ὁ τὸ πανάγιον κτλ. C. — —

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῆ σῆ χάριτι (Iac. 22).

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν, καὶ ἀναμάρτητον, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγὸν, φύλακα τῶν ψυχῶν, καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τῶν πλημμελημάτων ἡμῶν, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ, καὶ μετανοίᾳ ἐκτελεῖσαι ἡμᾶς, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά, καὶ καλὴν ἀπολογία τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα (Iac. 12).

Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς, καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα (Clem. 16).

Ἐκφώνως.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ παρρησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαί σε τὸν ἐπουράνιον Θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν (Iac. 38).

Ὁ λαὸς, τὸ Πάτερ ἡμῶν. Ὁ ἱερεὺς. Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (Iac. 38. Mc. 18).

XXXIII. Εἶτα, Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ διάκονος.

Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Εὐχαριστοῦμέν σοι. Βασιλεῦ ἀόρατε, ὁ τῇ ἀμετρήτῳ σου δυνάμει τὰ πάντα δημιουργήσας καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἑλέους σου ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα. Αὐτὸς δέσποτα οὐρανόθεν ἐπιδε ἐπὶ τοὺς ὑποκεκλικότητας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς· οὐ γὰρ ἐκλιναν σαρκί, καὶ αἵματι, ἀλλὰ σοὶ τῷ φοβερῷ Θεῷ. Σὺ οὖν, δέσποτα, τὰ προκείμενα πᾶσιν ἡμῖν εἰς ἀγαθὸν ἐξομάλισον κατὰ τὴν ἐκάστου ἰδίαν χρείαν, τοῖς πλέουσι σύμπλευσον, τοῖς ὁδοιποροῦσι συνόδευσον, τοὺς νοσοῦντας ἴασαι, ὁ λατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωματῶν.

Ἐκφώνησις.

Χάριτι, καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (Iac. 36).

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Πρόσχε, Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξ ἀγίου κατοικητηρίου σου, καὶ ἀπὸ θρόνου δόξης τῆς βασιλείας σου, καὶ ἔλθε εἰς τὸ ἀγιασάσαι ἡμᾶς, ὁ ἄνω τῷ πατρὶ συγκαθήμενος, καὶ ᾧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών· καὶ καταξίωσον τῇ κραταίᾳ σου χειρὶ, μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματός σου, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, καὶ δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ.

Ἐἶτα προσκυνεῖ ὁ ἱερεὺς, ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος ἐν ᾧ ἔστι τόπη, λέγοντες μυστικῶς τρις. Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Ὅταν δὲ εἶδῃ ὁ διάκονος τὸν ἱερέα ἐκτείνοντα τὰς χεῖρας, καὶ ἀπτόμενον τοῦ ἀγίου ἄρτου, πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ἁγίαν ὑψωσιν, ἐκφωνεῖ.

Πρόσχωμεν. Καὶ ὁ ἱερεὺς ὑψῶν τὸν ἅγιον ἄρτον, ἐκφωνεῖ·

Cap. XXXIII. P. — καὶ εὐλογῶν ὁ ἱερεὺς (τὴν ζῆσιν) λέγει· Ζέσις πίστεως πνεύματος ἀγίου. Καὶ ἐχθέν εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον λέγει· καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον καὶ ὡς σταγῶν. — C. — καὶ λαβὼν τὸν ἄρτον κλῶν αὐτὸν εἰς τρεῖς λέγει· μελλίεται ὁ ἄμνος κτλ. Καὶ λαβὼν μίαν μερίδα τίθησιν αὐτὴν ἐν τῷ ποτηρίῳ, τοῦ διακόνου εἰρηκότος· πλήρωσον δέσποτα. Καὶ ὁ ἱερεὺς· πλήρωμα πίστεως πνεύματος ἀγίου, πάντοτε καὶ νῦν. Καὶ μικρὸν ὑποκύψας εὐχεται οὕτως· μεμαλυσμένη ψυχὴ ut in Missa Basilii. Ἐἶτα ἐκφωνεῖ· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ. Ὁ λαός· πληρωθήτω τὸ στόμα ἡμῶν τῆς αἰνέσεώς σου, Κύριε· ὅπως ἂν ὑμνήσωμεν τὴν δόξαν σου· ὅτι ἠξίωσας ἡμᾶς ἐν τῷ σῶ ἁγιασμῷ ἄλλῃ τὴν ἡμέραν μελετοῦντας τὴν δικαιοσύνην σου. Ἀλληλουῖα. Ὁ διάκονος· ὁρθοὶ μεταλαβόντες κτλ. ut infra. — M. G. effusioni aquae ferventis adnectunt rubricam: καὶ τοῦτο ποιεῖ ἐκ τρίτου, at non concordat cum hodierna consuetudine.

Τὰ ἅγια τοῖς ἀγίοις.

Ὁ χορός.

Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς (Clem. 18. Iac. 40. Mc. 20).

Καὶ ψάλλει ὁ χορός τὸ κοινωνικὴν τῆς ἡμέρας ἢ τοῦ ἁγίου.

XXXIV. Εἶτα ζώννται ὁ διάκονος τὸ ὠράριον αὐτοῦ σταυροειδῶς, καὶ εἰσέρχεται ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι, καὶ στὰς ἐκ δεξιῶν τοῦ ἱερέως κρατοῦντος τὸν ἅγιον ἄρτον, λέγει·

Μέλισσον, δέσποτα, τὸν ἅγιον ἄρτον. Ὁ δὲ ἱερεὺς μελιζῶν αὐτὸν εἰς τέσσαρα, μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, λέγει·

Μελίζεται καὶ διαμερίζεται ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ὁ μελιζόμενος, καὶ μὴ διαιρούμενος, ὁ πάντοτε ἐσθιόμενος, καὶ μηδέποτε δαπανώμενος· ἀλλὰ τοὺς μετέχοντας ἁγιάζει.

Καὶ ὁ διάκονος δεικνύων σὺν τῷ ὠραρίῳ τὸ ἅγιον ποτήριον, λέγει·

Πλήρωσον, δέσποτα, τὸ ἅγιον ποτήριον. Ὁ δὲ ἱερεὺς λαβὼν τὴν ἄνω κειμένην μερίδα (IHC), ποιεῖ σὺν αὐτῇ σταυρὸν ἐπάνω τοῦ ἁγίου ποτηρίου, λέγων· Πλήρωμα πίστεως πνεύματος ἁγίου. Καὶ οὕτως ἐμβάλλει εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον. Ὁ διάκονος. Ἀμήν.

Καὶ δεχόμενος τὸ ζέον, λέγει πρὸς τὸν ἱερέα·

Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ ζέον.

Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐλογεῖ, λέγων·

Εὐλογημένη ἡ ζέσις τῶν ἁγίων σου πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Cap. XXXIV. XXXV. P. — εἶτα ποιεῖ μετάνοιαν τῷ διακόνῳ ὁ ἱερεὺς λέγων· ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργεῖ συγχωρήσόν μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Καὶ λαβὼν μίαν τῶν μερίδων μετὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κατέχει ταύτην τοῖς ἀνωθεν δυοῖν δακτύλοις, λέγων καὶ ταῦτα· τὸ τίμιον — μεταλαμβάνω ὁ θεῖνα ἱερεὺς κτλ. Ταῦτα αὐτοῦ ἔγοντος, κατέχει τὴν χεῖρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ θελοῦ ἄρτου εἰς τὸν ἅγιον δίσκον καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν διάκονον λέγει· ὁ διάκονος πρόσελθε. Καὶ πρόσελθὼν μετ' εὐλαβείας καὶ βαλὼν μετάνοιαν τῷ ἱερεὶ λέγει· εὐλόγησον δέσποτα, συγχωρήσόν μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Τοῦ δὲ „ὁ Θεὸς συγχωρήσῃ σοι“ ἐπέπλητος ἐκτείνει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ διάκονος εἰς τὸν δίσκον καὶ λαβὼν ὁ ἱερεὺς μετὰ τῶν τριῶν δακτύλων, δίδωσιν αὐτῷ λέγων· Τὸ τίμιον — μεταδίδοται κτλ. Ὁ δὲ ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τοῦ ἱερέως καὶ ὑποκλίναντες καὶ εὐχαριστήσαντες ἀμφοτέροι ἀναστάντες κοινωνοῦσι τοῦ ζωποιοῦ ἄρτου. Καὶ πάλιν λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὸ ἅγιον ποτήριον λέγει· Τὸ τίμιον καὶ πανάγιον σῶμα καὶ αἷμα κτλ. Καὶ πῶν ἐκ τρίτου κρατοῦντος τοῦ ἱερέως τὸ ποτήριον, ἀσπάζεται ὁ διάκονος τὸν ἱερέα καὶ εὐθὺς συστέλλει ὁ διάκονος

Καὶ ὁ διάκονος ἔχθει τὸ ἀρχοῦν σταυροειδῶς ἐνδον τοῦ ἁγίου ποτηρίου λέγων· Ζέσις πίστεως, πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀμήν. Καὶ ἀποτιθέμενος τὸ ζέον, ἵσταται μικρὸν ἄποθεν.

XXXV. Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· Ὁ διάκονος πρόσελθε· καὶ προσελθὼν ὁ διάκονος, ποιεῖ μετάνοιαν εὐλαβῶς αὐτῶν συγχώρησιν· ὁ δὲ ἱερεὺς κρατῶν τὸν ἅγιον ἄρτον, δίδωσι τῷ διακόνῳ· καὶ ἀσπασάμενος ὁ διάκονος τὴν μεταδιδούσαν αὐτῷ χεῖρα, λαμβάνει τὸν ἅγιον ἄρτον, λέγων· Μετάδος μοι, δέσποτα, τὸ τίμιον, καὶ ἅγιον σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· (τῷ δεῖνι) ἱεροδιακόνῳ μεταδίδοται τὸ τίμιον, καὶ ἅγιον, καὶ ἄχραντον σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ ἀπέρχεται ὀπισθεν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, κλίνας τὴν κεφαλὴν, καὶ προσεύχεται ὡς ὁ ἱερεὺς. Ὁμοίως δὲ ὁ ἱερεὺς λαβὼν μίαν μερίδα τοῦ ἁγίου ἄρτου, λέγει· Τὸ τίμιον καὶ πανάγιον σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδοται μοι, (τῷ δεῖνι) ἱερεῖ, εἰς ἄφεσιν μου ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ κλίνας κάτω τὴν κεφαλὴν, προσεύχεται λέγων·

Πιστεύω Κύριε, καὶ ὁμολογῶ, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτος εἰμὶ ἐγώ. Ἔτι πιστεύω, ὅτι τοῦτο αὐτὸ ἐστὶ τὸ ἄχραντον σῶμά σου, καὶ τοῦτο αὐτὸ ἐστὶ τὸ τίμιον αἵμά σου. Δέομαι οὖν σου, ἐλέησόν με καὶ συγχώρησόν μοι τὰ παραπτώματά μου, τὰ ἐκούσια, καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν λόγῳ, τὰ ἐν ἔργῳ, τὰ ἐν γνώσει, καὶ ἀγνοίᾳ· καὶ ἀξιώσόν με ἀκατακρίτως μετασχεῖν τῶν ἀχράντων σου

τὰ ἅγια. Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν καὶ δοὺς τὸ ἅγιον ποτήριον τῷ διακόνῳ στρέφεται πρὸς δυσμᾶς. Καὶ ὁ διάκονος λέγει πρᾶξι τῆ φωνῆ· μετὰ φόβου καὶ πίστεως· τὸ δὲ „προσελθετε“ γεγωνότερα φωνῆ. Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐλογῶν τὸν λαόν λέγει μυστικῶς· σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου. Καὶ στραφέντες τίσθῃσιν ὁ ἱερεὺς τὸ ποτήριον καὶ θυμιῶν ἐκ τρίτου λέγει· ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεὸς καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου (Iac. 43). — M. G. et nonnullae Venetae: — καὶ οὕτω μεταλαμβάνουσι τὸν ἅγιον ἄρτον ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ μεταλαμβάνει πρότερον ὁ μὲν ἱερεὺς τρία βοφήματα ἐν μιᾷ ὑπαίλασι καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βοφήματι λέγει· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ· καὶ τοῦ υἱοῦ. Ἐν τῷ τρίτῳ δέ· καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Iidem libri Choram post benedictionem σῶσον κτλ. psallentem faciunt choram: εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα. Denique orationem: εὐχαριστοῦμεν κτλ. postponunt Antiphonae: ὑψώθητι — τῶν αἰώνων et cantico πληρωθῆτω.

μυστηρίων, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.
Ἀμήν. Καὶ,

Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον, υἱὲ Θεοῦ, κοινῶνόν με παράλαβε· οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἶπω, οὐ φίλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς ὁ ληστής ὁμολογῶ σοι· μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου p. 224. Καὶ,

Κύριε, οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα ὑπὸ τὴν ἑυπαρὰν στέγην τῆς ψυχῆς μου εἰσεέλθῃς· ἀλλ' ὡς κατεδέξω ἐν σηλαίῳ, καὶ φάτνη ἀλόγων ἀνακλιθῆναι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, καὶ τὴν ὁμοίαν μου πόρνην τὴν ἁμαρτωλὸν προσερχομένην σοι καταδεξάμενος· αὐτὸς καταξίωσον καὶ ἐν τῇ φάτνῃ τῆς ἀλόγου μου ψυχῆς, καὶ ἐν τῷ ἐσπιλωμένῳ μου σώματι εἰσελθεῖν τοῦ νεκροῦ, καὶ λεπροῦ· καὶ ὡς οὐκ ἐβδελύξω τὸ στόμα τὸ ἑυπαρὸν τῆς πόρνης καταφιλούσης τοὺς ἀχράντους σου πόδας, οὕτω δέσποτα, Θεέ μου, μὴ βδελύξῃ καὶ ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν· ἀλλ' ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος ἀξιῶσόν με κοινωνὸν γενέσθαι τοῦ παναγίου σώματος καὶ αἵματός σου.

Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἄνες, ἄφες, συγχώρησόν μοι τὰ παραπτώματά μου, ὅσα σοι ἥμαρτον, εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ ἔπραξα· πάντα μοι συγχώρησον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος· ταῖς πρεσβείαις τῆς παναχράντου σου καὶ ἀειπαρθένου μητρὸς ἀκατακρίτως ἀξιῶσόν με δεξασθαι τὸ τίμιον καὶ ἀχραντὸν σῶμά σου, εἰς ἵασιν ψυχῆς, καὶ σώματος. Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Καὶ τελευταῖον τὸ, Μὴ μοι εἰς κρῖμα, ἢ εἰς κατάκριμα γένοιτο ἡ μετάληψις τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, Κύριε, ἀλλ' εἰς ἵασιν ψυχῆς καὶ σώματος. Καὶ οὕτω μεταλαμβάνουσι τοὺς ἐν χερσὶ μετὰ φόβον καὶ πάσης ἀσφαλείας. Ἐἴτα ἀναστὰς, λαμβάνει ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις μετὰ καλύμματος τὸ ἅγιον ποτήριον, καὶ μεταλαμβάνει τρίτον ἐξ αὐτοῦ, λέγων· Τὸ τίμιον καὶ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν μεταδίδοται μοι (τῷ δεῖν) ἱερεῖ εἰς ἄφεσιν μου ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ οὕτω τὰ τε ἴδια χεῖλη, καὶ τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου, τῷ ἐν χερσὶ καλύμματι ἀποσπογγίσας, καλεῖ τὸν διάκονον, λέγων· Διάκονε, πρόσελθε. Καὶ ὁ διάκονος ἔρχεται, καὶ προσκυνεῖ ἅπαξ, λέγων· Ἰδοὺ προσέρχομαι τῷ ἀθανάτῳ Βασιλεῖ. Καὶ τὸ Πιστεύω, Κύριε, καὶ ὁμολογῶ· ὅλον· καὶ λέγει ὁ ἱερεὺς. Μεταλαμβάνει

ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ διάκονος, (ὁ δεῖνα) τὸ τίμιον, καὶ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Μεταλαβόντος δὲ τοῦ διακόνου, λέγει ὁ ἱερεὺς·

Τοῦτο ἦψατο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ.

XXXVI. Τότε λαβὼν τὸν ἅγιον δίσκον ὁ διάκονος, ἐπάνω τοῦ ἁγίου ποτηρίου, ἀποσπογγίζει τῷ ἁγίῳ σπόγγῳ πάντῳ καλῶς, καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας σκεπάζει τὸ ἅγιον ποτήριον τῷ καλύμματι, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τὸν ἅγιον δίσκον ἀνατίθῃσι τὸν ἀστέρα, καὶ τὰ καλύμματα.

Εἶτα ἐπιλέγει τὴν τῆς εὐχαριστίας εὐχὴν ὁ ἱερεὺς.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, δέσποτα φιλόφρονε, εὐεργέτα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὅτι καὶ τῇ παρουσίᾳ ἡμέρα κατηξίωσας ἡμᾶς τῶν ἐπουρανίων σου, καὶ ἀθανάτων μυστηρίων· ὀρθοτόμησον ἡμῶν τὴν ὁδὸν· στήριξον ἡμᾶς ἐν τῷ φόβῳ σου τοὺς πάντας· φρούρησον ἡμῶν τὴν ζωὴν· ἀσφάλισαι ἡμῶν τὰ διαβήματα, εὐχαῖς, καὶ ἰκεσίαις τῆς ἐνδόξου Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου (Clem. 21).

Καὶ οὕτως ἀνοίγουσι τὴν θύραν τοῦ ἁγίου βήματος, καὶ ὁ διάκονος προσκνήσας ἅπαξ, λαμβάνει τὸ ποτήριον μετὰ εὐλαβείας, καὶ ἔρχεται εἰς τὴν θύραν, καὶ ὑψῶν τὸ ἅγιον ποτήριον, δεῖκνυσιν αὐτὸ τῷ λαῷ, λέγων·

Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε (Iac. 43).

Ὁ χορὸς·

Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Ἰστέον ὅτι εἰ μὲν εἰσὶ τινες οἱ μεταλαβεῖν βουλόμενοι, αἴρει ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τῶν τοῦ διακόνου χειρῶν τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ μεταδίδωσιν αὐτοῖς, λέγων· Μεταλαμβάνει ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Ν. τὸ τίμιον καὶ ἅγιον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ εὐλογῶν τὸν λαόν, κατέχοντας τοῦ διακόνου τὸ ἅγιον ποτήριον ἐπιλέγει ἐκφώνως·

Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου (Iac. 43). Καὶ ἐπιστρέφουσιν ὁ τε διάκονος καὶ ὁ ἱερεὺς εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ θυμιᾷ ὁ ἱερεὺς τρίς, λέγων καθ' ἑαυτὸν·

Ἵψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς ὁ Θεὸς, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου (Iac. 43).

XXXVII. Εἶτα λαβὼν τὸν ἅγιον δίακονον, τίθησιν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ διακόνου· καὶ ὁ διάκονος λαβὼν αὐτὸν μετὰ εὐλαβείας, θεωρῶν ἔξω πρὸς τὴν θύραν, οὐδὲν λέγων, ἀπέρχεται εἰς τὴν πρόθεσιν, καὶ ἀποτίθησιν αὐτὸν· ὁ δὲ ἱερεὺς προσκυνήσας, καὶ λαβὼν τὸ ἅγιον ποτήριον, καὶ ἐπιστραφεὶς πρὸς τὴν θύραν, ὄρᾳ τὸν λαόν, λέγων μυστικῶς·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐκφώνως, πάντοτε, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ἐξελθὼν ὁ διάκονος, καὶ στὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ, λέγει·

Ὁρθοὶ, μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων, καὶ ζωοποιῶν, φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφυλάξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῆ χάριτι (Iac. 22).

Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς, καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα (Iac. 12).

Ὁ χορὸς· σοὶ, Κύριε.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορὸς· ἀμήν.

Ὁ διάκονος· Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν. Ὁ χορὸς· ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὁ διάκονος· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ χορὸς· Κύριε ἐλέησον, δέσποτα εὐλόγησον.

Εὐχὴ ὀπισθάμβωνος, ἐκφωνουμένη παρὰ τοῦ ἱερέως ἔξω τοῦ βήματος.

Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε, Κύριε, καὶ ἁγιάζων τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας, σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου· τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας σου φυλάξον· ἁγίασον τοὺς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου· σὺ αὐτοὺς ἀντιδόξασσον τῇ θείκῃ σου δυνάμει, καὶ μὴ ἐγκαταλίπης ἡμᾶς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ· εἰρήνην τῷ κόσμῳ

σου δώρησαι, ταῖς ἐκκλησίαις σου, τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς βασι-
 λεῦσιν ἡμῶν, τῷ στρατῷ, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου. Ὅτι
 πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι,
 καταβαῖνον ἐκ σοῦ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων· καὶ σοὶ τὴν
 δόξαν, καὶ εὐχαριστίαν, καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν τῷ
 πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ,
 καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Καὶ ὁ χορὸς ψάλλει
 τρεῖς· εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ
 ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ τὸν ψαλμὸν 34: εὐλογήσω τὸν Κύριον
 (Clem. 19. Iac. 42).

XXXVIII. Ταύτης δὲ τελεσθείσης, ὁ μὲν ἱερεὺς εἰσέρχεται διὰ
 τῶν ἀρίων θυρῶν· καὶ ἀπελθὼν ἐν τῇ προθέσει, λέγει τὴν παροῦ-
 σαν εὐχὴν.

Εὐχὴ λεγομένη ἐν τῷ συστεῖλαι τὰ Ἅγια.

Τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν αὐτὸς ὑπάρ-
 χων, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ πληρώσας πᾶσαν τὴν πατρικὴν
 οἰκονομίαν, πληρώσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας
 ἡμῶν πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώ-
 νων. Ἀμήν.

Ὁ δὲ διάκονος εἰσελθὼν καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ βορείου μέρους,
 συστέλλει τὰ ἅγια μετὰ φόβου καὶ πάσης ἀσφαλείας, ὥστε μηδὲν τι
 τῶν ἄγαν λεπτοτάτων ἐκπεσεῖν, ἢ καταλειφθῆναι. Καὶ ἀπονίπτε-
 ται τὰς χεῖρας ἐν τῷ συνήθει τόπῳ.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐξελθὼν, δίδωσι τῷ λαῷ τὸ ἀντίδωρον, λέγων·

Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμᾶς τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ φι-
 λανθρωπία — πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ὁ χορὸς· Ἀμήν. Ὁ ἱερεὺς· Δόξα σοι, Χριστέ ὁ
 Θεὸς ἡμῶν, ἡ ἐλπίς ἡμῶν, δόξα σοι. Καὶ ὁ χορὸς· Δόξα πατρὶ

Cap. XXXVIII. M. G. praeter laudem Chrysostomi supra scriptam aliam antiphona-
 nam exhibent de eodem Sancto: ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐδέξω τὴν θεῖαν χάριν καὶ διὰ
 τῶν σῶν χειλέων πάντες ἐκδιδάσκεις προσκυνεῖν ἐν τριάδι τὸν ἕνα Θεόν, Ἰωάννη
 Χρυσόστομε, παμμακάριστε, ὅσιε· ὑπαξίως εὐφημοῦμέν σε· ὑπάρχεις γὰρ καθη-
 γητης ὡς τὰ θεῖα σαφῶν. Porro officium sic concludunt: ἡ λέγει τῆς ἡμέρας ἢ τὸ
 ἀναστάσιμον, εἰ ἔστι κυριακὴ καὶ τὴν ἀπόλυσιν ὡς ἔθος μυστικῶς. Τότε ἐξέρχεται
 εἰς τὰς θύρας τοῦ ἁγίου βήματος ἐνδεδυμένος τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ τὸ ἱερατικόν
 καὶ προσκυνεῖ λέγων τὸ· ὁ Θεὸς ἰλάσθητι μου. Καὶ ἐπιστρέφων πρὸς τὸν λαὸν
 εὐλογεῖ λέγων ἐκφώνως· φυλάξαι Κύριος ὁ Θεὸς πάντας ὑμᾶς τῇ αὐτοῦ χάριτι
 καὶ φιλανθρωπία πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὁ δὲ
 λαὸς, κλινοντες τὰς κεφαλὰς πάντες λέγουσι τὸ· δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων
 ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἀμήν.

καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ γίνεται τελεία ἀπόλυσις καὶ εἰ ἔστι κυριακὴ λέγει ὁ ἱερεὺς· Ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἀναστάσιμος, λέγει· Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν κτλ. Καὶ εἰσελθὼν ἐν τῷ ἀγίῳ βήματι, ἀποδύεται τὴν ἱερατικὴν στολὴν, λέγων·

Νῦν ἀπολύεις· τὸ Τριτάγιον. Καὶ τὸ Πανάγια τριάς καὶ τὸ Πάτερ ἡμῶν καὶ· Ἀπολυτίκιον, καὶ κοντάκιον τῆς ἡμέρας· ἔπειτα τὸ τροπάριον τοῦ Χρυσοστόμου· Ἡ τοῦ στόματός σου καθάπερ πυρρὸς ἐκλάμψασα χάρις τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν, ἀφιλαργυρίας τῷ κόσμῳ θησαυροὺς ἐναπέθετο, τὸ ὕψος ἡμῖν τῆς ταπεινοφροσύνης ὑπέδειξε, ἀλλὰ τοῖς λόγοις παιδεύων πάτερ Ἰωάννη Χρυσόστομε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν· τὸ Κύριε ἐλέησον, ἰβ. Δόξα, Καὶ νῦν. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφὶμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν (Iac. 35).

Καὶ ποιεῖ ἀπόλυσιν. Καὶ προσκυνήσας καὶ εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ ἐπὶ πᾶσιν, ἐξέρχεται.

Τέλος τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου.

ADNOTATIONES AD LITURGIAM SANCTI CHRYSOSTOMI.

Cap. I. Sacerdotis Praeparatio. Imaginum Salutatio.
Prima Dei pro sacrificio recte offerendo imploratio.

Missale Romanum evolventi occurrit Rubrica generalis de praeparatione Sacerdotis celebraturi. Commemorantur confessio, Matutini cum Laudibus absolutio, pia oratio et meditatio, patenae et calicis dispositio, paramenta quibus Sacerdos induitur, singulae ad singula dicendo orationumculae. At haec omnia, plerumque in Sacristia peracta, Romanis non pertinent ad Missam, quam auspicantur ab ingressu Sacerdotis ad altare. Prorsus alia est Graecae disciplinae ratio. Etenim cum Sacerdotes non quomodie Liturgiam celebrent neque Sacerdos sacris operetur absque Diacono, thure et cantu, cumque accedat accurata panis eulogici in partes multas distributio: pro caerimoniarum prolixitate et sanctitate, proprium condiderunt officium τῆς προθέσεως s. προσκομιδῆς, recitandum ab Sacerdote et Diacono in prothesi.¹⁾ Uti docet capituli inscriptio, ea προθέσεως consuetudo ab tota ecclesia accepta est, quam usurpabat magna sapientiae divinae ecclesia et monasteriorum in monte Atho universitas.

Quoniam, ut est apud Germanum — *χρὴ μάλιστα τοὺς ἱερεῖς ἐξομολογεῖσθαι συγχωτέρως ὅτι ἄνθρωποι εἰσι τρεπτῆς φύσεως καὶ ὅτι*

---

1) King l. c. p. 119: „Die Liturgie ist mit den Diensten der dritten und sechsten Stunde verbunden, und sollte ordentlicher Weise eben so bald anfangen, als diese gendigt sind; allein wegen der Länge dieser Dienste ist die gegenwärtige Gewohnheit in der russischen Kirche, dass der Priester in die Prothesis gehen, und das Offertorium verrichten muss, da unterdessen die Stunden in der Kirche gehalten werden. Und wenn die Liturgie von einem Bischöfe verrichtet wird, der darinne einen Vorzug hat, dass er seine priesterlichen Kleider mitten in der Kirche anleget, so that er es zu eben der Zeit. Auf solche Weise sind drei verschiedene Dienste, die auf einmal verrichtet werden; denn der Pomp und die Ceremonie und die verschiedenen kleinen Gebete, und die andern Gebete, welche der Bischof selbst, und die Diaconi, nebst den Personen, die ihn begleiten, um ihm seine Kleider zu bringen und anzulegen, zu sagen pflegen, können nicht uneigentlich ein besonderer Dienst genennet werden.“

μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὀφείλουσι τῆς καθαρότητος ἐπιμελίσθαι, commendatur primo Sacerdoti confessio, potissimum si reus est peccati mortalis ὅμως, ἂν ὁ ἱερεὺς λειτουργήσῃ ἀνεξομολόγητος καὶ μὲ θανάσιμον ἁμαρτίαν, σμίγῃ ἁμαρτίαν εἰς ἁμαρτίαν καὶ κολάζεται αἰωνίως, teste Nicolao Bulgari in Rubricis, quas assidua commemoratione excitabimus. Porro antiquissima disciplina est, ut Sacerdos Deo conciliatus, etiam proximo concilietur Matth. 5, 23. Item inde ab Vespera praecedente Sacerdos debet esse ieiunus et abstinere non solum a cibis et potu sed a copula etiam coniugali. Denique consulunt rubricae celebraturo, ut noctem ducat insomnem, ad tempus Missae usque i. e. ad horam diei tertiam, quam nos nonam vocamus. Saltem orare debet τὸ μεσονυκτικόν, τὸ ὄρθρον et Horam primam: ante Primam enim dictam nefas Graecis Liturgiam aggredi.¹⁾

Tempore sacrificii faciunt Sacerdos et Diaconus praesidi²⁾ reverentiam, μετάνοιαν et templum ingressi orientem versus tria προσκνήματα. Haec efficiuntur corporis incurvatione profunda, quam corpore erecto sequitur crucis impressio tribus dextrae manus prioribus inter se unitis capiti, humero dextro et sinistro facienda. At vero μετάνοια, praeter genuum inflexionem, si magna fuerit, osculum terrae figit: si parva fuerit, totius corporis prostratio dicenda est.

Iam recitantur breves ac sollemnes formulae, quas omni cultus divini actioni praemittere solent: Trisagium, Antiphona Βασιλεῦ ὀράνιε, Oratio Dominica, Kyrie eleison, Doxologia minor, Beatæ Virginis commemoratio. Dehinc salutant imagines Christi et Deiparae, in iconostasi conspicuas — δείχνοντας μὲ τοῦτο τὸν ἐαυτῶν κατὰ πάντα ὀρθόδοξον καὶ τῶν συνοδικῶν διατάξεων ὀπαδόν.

1) Hisdem præceptis, ex parte rigidioribus, se adstringunt sectae. In casto fuisse Sacerdotem nocte praecedenti aut triduo oportet, si coniugatus fuerit: si per insomnia ludibrium passus est, celebrare prohibetur. Eapropter solent Sacerdotes Coptitæ, Aethiopes e. a. noctem, quae Liturgiam antecedit in ecclesia transigere magnamque eius partem orationibus et sacrae lectioni vacare. Sacerdos pedes et manus lavare debet: ieiunasse etiam die praecedenti et ad vesperam abstinuisset vinum et potum omni, quo caput tentari possit. Postea debet examen instituere intra se ipsum, num alicuius peccati reus sit, quo non solum a celebratione eucharistiae sed etiam ab eius communione arceretur: num alicui iniuriam aut damnum fecerit.

2) King l. c. p. 118: „Man wird dieses verstehen, wenn man sich erinnert, dass alle diese Anweisungen für die Klöster bestimmt sind. Die Vornehmsten, d. i. der Archimandrit und die übrigen Mönche, wie sie in dem Refectorie versammelt sind. Der Priester, welcher das Amt hält, machet seine Verbengung gegen den Archimandriten, und sodann gehet er in die Kirche; allein diese Anweisung kann in Pfarrkirchen nicht stattfinden.“

Sequitur oratio: *Κύριε ἐξαπόστειλον*, cui nonnullae S. Iacobi voces intextae sunt.

Cap. II. Diaconus, sacris vestibus indutus, vasa sacra collocat in Prothesi.

Diaconus, petita ab Sacerdote benedictione primo sumit τὸ στιχάριον s. στοιχάριον, ut placet Goaro, ita nuncupatum, cum reclinum sit et in longum protensum, quasi uno tractu, vel ab uno quasi lineae ordine s. στίχῳ. Muraltus in Lexidio: „Sticharion. So wird es immer bei German geschrieben und bei Symeon, bei Goar hingegen Stoicharion, welches aber beides dieselbe Etymologie eines Diminutivs von Reihe, kleine Reihen, giebt, in Beziehung auf die Reihen der Goldstickerei, mit welchen diese Tuniken aus Seidenstoffen jetzt durchwebt sind.“ Tertiam etymologiam offert Nicolaus Bulgari in Rubricis, adiuncta sacri indumenti significatione mystica: Τὸ στιχάριον λέγεται ἔτι ἀπὸ τοῦ, στίχῳ, ὅπου θέλει νὰ εἰπῇ, περιπατῶ μὲ τάξιν. Ἐπειδὴ καὶ ὄντας μακρὸν ὡς τὰ ποδάρια κατὰ τὸν Ποδῆρη τοῦ Λαζῶν, κάνει τοὺς Ἱερεῖς νὰ περιπατοῦν εἰς τὴν ὥραν τῆς Θείας Μυσταγωγίας, ὄχι ἀπλῶς, ὡς ἔτυχεν, ἀμὴ κατὰ τάξιν, καὶ στοιχηδόν καὶ σημαδεύει τέσσερα. α'. Τὸ λαμπρόμορφον, καὶ ἀκτινοειδὲς τῆς Θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ὅπου καὶ εἰς τὴν λαμπροφορόντου Μεταμόρφωσιν ἐφανέρωσε, δείχνωντας τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἤγουν τὰ φορέματάτου ἄσπρα, ὡσὰν τὸ φῶς. Τὸ Στιχάριον, λευκὸν ὄν, τῆς Θεότητος τοῦ Χριστοῦ τὴν αἴγλην ἐμφαίνει. Ἐλεγεν εἰς τὸ περὶ Μυστικῆς Θεωρίας ὁ μακάριος Γερμανός. β'. Σημαδεύει τὴν πάστραν, καὶ καθαρότητα, ὅπου εἶναι χρεῶσται οἱ Ἱερεῖς, νὰ φυλάττουν. Τὸ Στιχάριον τὸ καθαρὸν, καὶ ἀμόλυντον εἰκονίζει τῆς Ἱερατικῆς Τάξεως. Ἐτι εἰς τὸ περὶ Ναοῦ Συμεῶν ὁ Θεσσαλονίκης. γ'. Σημαδεύει τὸ ἄσπρον φέρεμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἔπεψεν ὁ Ἡρώδης τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν περιγελῶντας τὸν πρὸς Πιλάτον. Ἐμπαίξας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδης, περιβαλὼν ἐσθῆτα λαμπράν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ. δ'. Σημαδεύει τὴν Ἀγγελικὴν λαμπρότητα, μὲ τὴν ὁποίαν, ὡς Ἄγγελοι δουλεύουσι οἱ Ἱερουργοῦντες τὸν Θεὸν εἰς τὸ ὑπεράγιον τοῦτο Θουιαστήριον, διὰ ταῖς ὁποίαις αἰτίαις τὸ Στιχάριον ἔπρεπε νὰ εἶναι πάντα ἄσπρὸν, καὶ μάλιστα τῶν Διακόνων. Ἐτι εἰς τὸ περὶ Ἀναστασίας ἐνύπνιον ὁ μέγας Γρηγόριος.

Οἱ δ' ἀφ' ὑποδησῆτες ἐν ἡμασι παμφανόωσιν

Ἔστασαν, Ἀγγελικῆς εἰκόνες ἀγλαΐης.

Est igitur στιχάριον strictior tunica vel vestis talaris, apte comparata cum Alba Romana, praeterquam quod cingulo non recincta est. Exposcit mysticus sensus, ut sticharia lintea sint concolorata, albi coloris:

ut nunc est saepe sericea sunt et holosericea, auroclavata vel picturis varia. Immo tempore Quadragesimae, exceptis Annuntiatione, Dominica Palmarum et Sabbato sancto rite utuntur Graeci Stichariis purpureis. Ceteroquin Sticharium non solum Diaconorum est, sed Sacerdotum etiam, Subdiaconorum et Lectorum. Apud Sectas mutato nomine eiusdem viget usus indumenti sacri.¹⁾

Accedit ornamentum Diaconis proprium, τὸ Ὠράριον, Stolae Latinae consimile vel laevo humero superintentum, vel corpori adstrictum. Vox graecane sit an latina plerisque de ea dubitantibus non est compertum. Alii deducunt eam ab ore, quae nimirum fasciam lineam ori tergendam accommodatam significet, alii ab orando orarium originem duxisse affirmant. Alia Graecis placuerunt ex quibus plurimi de voce ὦρα cogitant, quod Diaconus accepta Orarii extremitate tribus digitis invitat populum ad orandum, cantores ad psallendum, pontificem ad incipiendum sacrum: omnino ostendit horas atque indicat tempus, quo aliquid est faciendum. Mysticum Orarii sensum aperit Simeon Thessalonicensis: *Τὸ Ὠράριον ὡς πτερὰ ὑπεμφαίνει τὸ αἴθλον καὶ νοερὸν τῆς ἀγγελικῆς τάξεως· διὰ καὶ τὰ Χερουβὶμ ἐκμιμούμενος, περιστέλλόμενα τὰς ὕψεις καὶ αὐτὸς περιστέλλεται ἐν τῷ μέλλειν κοινωνεῖν, τοῦτω περιζωννύμενος· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ὠραρίῳ τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος γεγραμμένον ἔχει²⁾. εἰκονίζουσιν γὰρ οἱ διάκονοι τὴν θείαν μυσταγωγίαν καὶ ὑπερθεσίαν καὶ διακονίαν τῶν ἀγγελικῶν τάξεων.³⁾*

Denique ex hodierna Graecorum disciplina (nam antiquitus solis presbyteris et episcopis concessa erant) pertinent ad Diaconum τὰ Ἐπιμανίκια (russ. Poruche, syr. Zeudo), brachialia vel manipuli, qui brachium a carpo manus ad cubitum ferme tegunt et tunicae manicis superpositae mixto vocabulo ex Graeco simul et Latino idiomate ἐπιμανίκια dicuntur. Fune serico per illorum oras transversim acto brachia strictius alligant, ut vincula Christi, ministri tolerantiam eiusque animum vigilem significant. Nicolaus Bulgari: — *σημαδεύουσιν α'. Τὴν*

1) Apud Syros Koutino (χιτάριον). Arabes voce corrupta Tunia vocant. Coptis et Aethiopicis audit labat v. Touniat. Neale History I. p. 306: „An Armenian Priest, however, before assuming the stoicharion, puts on the vakass, which is unknown in any other part of the Eastern Church. It seems to be adopted from the Latin amice, but has the addition of a breast-plate, evidently taken from the Jewish ephod, only substituting the names or figures of the twelve Apostles for those of the twelve tribes“.

2) Cantus cherubicus non inscribi solet stolis Armenorum et Russorum. Russi literarum loco orarium crucibus minoribus insigniunt.

3) Syri nuncupant Orarium Ouroro.

ἔργοιαν, ὅπου πρέπει, νὰ ἔχουν οἱ Ἱερεῖς εἰς τὸ νὰ ἀγρυπνοῦν, κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ιδ'. τοῦ Ματθαίου· Ἀγρυπνεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ἐν ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. β'. Σημαδεύουσι τὴν Ἱερουργίαν τῶν ἀχράντων Μυστηρίων, ὅπου μὲ τὰ ἴδιόν του χέρια ἔκαμεν ὁ Χριστός. Λαβὼν ἄρτον, λέγει εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ Λειτουργίαν ὁ Ἀδελφός Θεος, ἐπὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων καὶ ἀμώμων καὶ ἀθανάτων αὐτοῦ χειρῶν. Διὰ τὸ ὅποιον ἐσημείωσε καὶ ὁ Θεσσαλονικεὺς Συμεὼν, ὅτι τὰ Ὑπομάνικα νὰ εἰκονίζουσι τὸ, διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν τὴν Ἱερουργίαν τοῦ Σώματος, καὶ Αἵματος αὐτοῦ αὐτοεργῆσαι τὸν Ἰησοῦν. γ'. Τὸ δέσιμον τῶν ἀχράντων αὐτοῦ χειρῶν. δ'. Σημαδεύουσι τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ὅπου μὲ τὰ χερίαν του ἔκαμε τὰ πάντα. Διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἱερεὺς λέγει, βάνωντάστα. Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με. Ἡ δεξιὰ σου Κύριε δεδόξασθαι ἐν ἰσχύϊ, ἡ δεξιὰ σου Κύριε ἐθρασεν ἐχθρούς. Καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ ἴδιος Συμεὼν· Τὰ Ὑπομάνικα καὶ τὸ παντοεργὸν εἰκονίζουσι τοῦ Θεοῦ.

Diaconus.

A. Sticharium. B. Orarium.

Iam vero Diaconus rite praeparatus et ornatus progressus in Prothesin, ibi reponit et disponit vasa sacra, officio divino necessaria. Collocat in sinistra parte τὸν ἅγιον Δίσκον (rarius Δισκάριον). Habet figuram lancis aureae vel argenteae vel Disci profundioris, ut apte reponi possit panis eulogicus — σημαδεύει τὴν φάτιν ὅπου ἐγενήθη Χριστὸς καὶ δουλεύει ἀκόμη τῆς κλίνης ἐν ᾧ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διακόνου κατασκευάζεται δέτινες εἰσὶν Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος. Simili ratione τὸ Ποτήριον, Calix item ex pretiosissima materia paratus in dextra parte collocatus est ἀντὶ τοῦ σκεύους ὃ ἐδέξατο τὸ ἐκχυθὲν αἷμα τῆς κεντηθείσης ἀρχάντου πλευρᾶς καὶ δουλεύει ἀκόμη ἀντὶ τοῦ κρατήρος ὃν ἡ σοφία, ὃ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκέρρασε τὸ ἑαυτοῦ αἷμα κτλ. Respondet Discus Patenae Latinorum, nisi quod illa multo maior est: Calix nullatenus differt a Latinis moribus.¹)

Cap. III. Sacerdos sacris vestitur indumentis. Ornatus Episcoporum.

Stichario indutus sumit τὸ Ἐπιτραχήλιον (Copt. Bitarsbil. Syr. Ouroro) stolam sacerdotalem, Orario latiore nec ullis literarum notis conspicuam et ante pectus iunctam, qua instructus Sacerdos omnia administrat sacramenta, omnes impetrat benedictiones. Nicol. Bulg.: — σημαδεύει τὸν ἐλαφρὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ — τὴν κατερχομένην τοῦ πνεύματος χάριν — τὸ σχοινίον μεθ' οὗ ἐπεφέρετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως δεδεμένος καὶ συρόμενος ἐπὶ τὸ πρόσθεν ἐπὶ τῷ τραχήλῳ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ πάθει αὐτοῦ ἀπερχόμενος καὶ τὸ σχοινίον μετὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πιλάτος ἔκαμε καὶ ἔδειραν οἱ στρατιῶται τὸν Ἰησοῦν. Plerumque Epitrachelia sericea sunt vel holosericea, saepenumero filis aureis et argenteis intexta.

Postea accingitur τῇ Ζώνῃ, Cingulo, quo Sticharium et Epitrachelium continentur. Mystice significat τὴν εὐπρέπειαν ἣν ὁ Χριστὸς βασιλεύσας περιζώσατο Αποκ. 1, 13. — σημαδεύει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ὅπου λέγουν ἀναγκαίως εἰς κάθε ἱερέα Is. 11, 5. Eph. 6, 14 — σημαδεύει τὴν δύναμιν ὅπου ὁ Χριστὸς δίδου τοῦ ἱερέως διὰ τὰ καταβάνη ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ὅπου στέκονται εἰς τὴν ὁσφὺν καὶ εἰς τοὺς νεφρούς Iob. 40, 11. — κρατῶντας ἡ ζώνη δεμένον ζυγῶν τὸ στοιχάριον, δὲν ἀφείνει τὸν ἱερέα πατωῦντας

1) Summa est apud Orientales vasorum sacrorum dignitas et reverentia. Graecis est proprium officium εἰς ἐγκαλνία δίσκου καὶ ποτηρίου καινοῦ, in quo non solum benedictio praescribitur sed etiam Consecratio ex Chrismate. Aethiopes in quacunque Missa quasi denuo calicem et patenam omniaque instrumenta, quae eucharistiae inserviunt, consecrant. p. 137.

τὸ νὰ προσκιάπη, τὸ ὁποῖον ἀλληγορεῖται ὅτι ἡ πάστρα τοῦ ἱερέως καταπατῆ διὰ τῆς ζώνης τοῦς πειρασμοὺς τῆς σαρκός. Luc. 12, 35.)

Induit τὰ ἐπιμανίκια, quorum supra mentio iniecta est: deinceps aptat lateri τὸ Ὑπογονάτιον vel Ἐπιγονάτιον. Est formae quadrangularis, palmi et dimidii ex unoquoque latere et e Zona gestatur appensum. Simeon Thessal.: — ἐν τῇ ζώνῃ τὸ λεγόμενον, ἐπιγονάτιον ὁ ἱερέαρχης περιτίθεται. ἐξαρτήσας δὲ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην καὶ τὴν ἀφθαρσίαν τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ τὸ μέγα τῆς τοῦ θεοῦ ἰσχύος κατὰ τῆς τοῦ πονηροῦ τυραννίδος ἐμφαίνει διὸ καὶ σχῆμα ῥομφαίας ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς ὄσφυος ἐκαρέματα, ἐνθα τὸ δύνασθαι ἀνθρώπων εἶναι φασίν. Proprie pertinet ornamentum ad Episcopos vel omnino ad dignitate ceteris eminentiores ut ad Protosyncellos (consiliarios vel Canonicos Episcoporum), Protopopas, Archimandritas e. a. At vero, cum apud Orientales ab omnibus omni studio et ambitione Epigonatii honor appetatur, factum est ut hodie Sacerdotes permulti illo ornamento sint spectabiles.

Postremo ceteris vestibus superimponit τὸ Φελώνιον (Φενώλιον, Φελώνης, Φαινόλιον, syr. phaino, copt. albornoz), tunicam propter expandenda brachia vel commode movenda a lateribus conscissam, totum

1) Renaudot I. p. 161: „Habet inter Christianos Orientales singularem commendationem, ex ratione quae illis propria est, ex quo sub Muhamedanorum imperio vivunt. Nam Califae nonnulli, et alii Principes praesertim in Aegypto, multa statuerunt, ut Christiani notis exterioribus a Muhamedanis distinguerentur, tum colore vestium, cogebantur enim pullas tantum induere: tum maxime, quia zona super togam exteriorem praecingi eos oportebat. Id severissime ab ipsis exactum est ab Hakemo Califa Aegypti Fatimida, et a Salaheddino Yubidarum Sultanorum primo: quae distinctio cum aliquam ignominiam coniunctam habere videretur, gravissima Christianis indicabatur. Si quis apud Principes gratia et autoritate polleret, ea utebatur, ut immunitatem Zonae ferendae obtineret. Istud vero inter Muhamedanos Christianosque ex habitu discrimen Episcopos non magnopere commovebat, cum inde minus periculum commercii familiaris cum Infidelibus esset, quod saepe Christianis et fraudi et exitio erat. Itaque ad istorum consolationem multa in Homiliis, tractatibusque spiritualibus dicta sunt ad Zonae dignitatem commendandam, ex Scripturis, Basilii Regulis fusius disputatis, et aliis Asceticis. Tum quasi lex constituta, quam refert Ebnassalus in Principiis fidei, ut ad orationem rite faciendam Christiani Zona praecincti accederent: quod etiam exposuit Severus Episcopus Aschmoninae, in Tractatu de exercitiis Christianorum. In alio Opusculo de Agno Paschali Sacerdotes, inquit, fideles, calceos in pedibus habent, dum consecrant corpus Christi, signum externum rei internae: sicut etiam quod Zonis praecinguntur, signum est praecinctionis interioris. Quia vero prae caeteris Orientalibus Aegyptii Zona ab aliis distinguebantur, idcirco a nonnullis aevi sequioris autoribus Christiani praecincturae, aut de cingulo appellati sunt: cuius denominationis causa non satis intellecta, nugacissimis multis interpretationibus occasionem dedit.“

corpus circumdantem tamen quae apparere permittit inferiorem partem Sticharii et Epitrachelii. Vides, Phelonion congruere cum Latinorum Casula vel Planeta, olim longiori et ampliori. („The miserable taste is well known, which has, in the last two hundred years, contracted the Latin chasuble into its present wasp-like form.“ Neale I. p. 309.) Nicolaus Bulgara mysticam significationem exponit — *σημαδεύει τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος, μὲ τὸ ὁποῖον ἐνδύεται ἡ Ἐκκλησία αὐτὸν τὸν Δεσπότην Χριστόν. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. γ'. πρὸς Γαλάτας. Σημαδεύει τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπου ἔλαβον οἱ Ἀπόστολοι, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα πιστοὶ. Τὴν ὁποίαν ἔχομεν εἰς τὸν Ἰωάννην Κεφ. α'. Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Καὶ τοῦτο ἦτον τὸ μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, ὅπου εἰς τὸν ρλβ' Ψαλμὸν ἐκ πνεύματι ὁ Δαβὶδ ἐπροεῖδε, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τοῦ Δαρῶν, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ἄν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ. Σημαδεύει τὴν ἀγάπην, χωρὶς τὴν ὁποίαν ὁ Ἰερεὺς γέγονε χαλκὸς ἡχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. α' πρὸς Κορινθ. Καὶ καθὼς ἡ ἀγάπη σκεπάζει τὰ πλήθη τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ περιέχει ταῖς ἐντολαῖς ὅλαις τοῦ Νόμου. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Καὶ τὸ σὺ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ φρονεύσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴτις ἕτερα ἐντολὴ ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται. Πρὸς Ῥωμ. ιγ'. Ἐξὶ τὸ Φαιλόνιον σκεπάζει, καὶ περιέχει ὅλα τοῦ Ἰερέως τὰ Ἐνδύματα. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ἐνδύεται, λέγει ὁ Ἰερεὺς· Οἱ Ἰερεῖς σου Κύριε ἐνδύσονται δικαιοσύνην, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ τέλος, τὸ Φαιλόνιον σημαδεύει τὴν Κοκκίνην Ψευδοπορφύραν, ὅπου ἐνδύσασιν οἱ στρατιῶται τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Ἐκδύσαντες αὐτὸν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην. Ματθ. κζ'. Phelonia, quantum ferre potest ecclesiarum facultas, pretiosa sunt, sericea et picturis varia.')*

1) King l. c. p. 33: „Das Phelonion soll seinen Namen, und auch, wie einige wollen, seine Form von des heiligen Paulus seinem Mantel erhalten haben, den er *φαιλόνης* nennet, obgleich die Ausleger nicht einig sind, ob dieses Wort eine Kleidung oder eine Art von Tasche, das Papier hineinzulegen, bedeutet. Diese Kleidung ist ohne Aermel gemacht und fällt rund um ihn herum, wie ein Weiberrock, ausgenommen, wenn er seine Hände brauchen muss, so wird es von ihm mit Knöpfen und Rundschnuren aufgenommen. Es ist von der reichsten Seide oder Sammet, mit Gold oder Silber besetzt, und einige sind sogar mit Juwelen gezieret. In einigen Kirchen ist ein weisses Phelonion und ein schwarzes, und man sollte denken, dass in allen Kirchen ein weisses sein müsste; indem bei vielen Gelegenheiten die Rubrik dem Priester vorschreibt, ein weisses Kleid anzulegen: es wird aber gegenwärtig nicht beobachtet. In dieser Kleidung erscheint er allezeit, wenn er die Communion hält und bei Processionen und feierlichen Aufzügen.“

Sacerdos.

A. Sticharion. B. Epitrachelion. C. Phelonion. D. Epimanicia.

Neque vero ab hoc capite alienum esse videtur, Pontificum quoque indumenta brevi commemorare. Habent propria: reliqua, quae ipsis cum omnibus clericis communia sunt, singulari quodam ornatu praesulgent. Itaque Sticharium Episcoporum lineis lorisque candidis et rubris intertextum est, quae significant gratiam dicendi et flumina gratiae (Ioan. 7, 38). Epimaniciis et Epigonatio appicta est Christi domini effigies. Phelonion dicitur *πολυσταύριον*: totum nimirum crucibus respersum est — *ὅτι ἐκεῖνον μιμεῖται τὸν διὰ παθῶν καὶ σταυροῦ τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην τετελεχότα*. Sed Pontifices, qui reliquos dignitate praecedunt, non utuntur Phelonio, sed Sacco. Est tunica sine manicis et non omnino talaris, illam vestem repraesentans ludibrii, qua Christus indutus est.¹⁾ His omnibus superinduit quilibet Pontifex τὸ Ἰμοφό-

1) Neale l. c. p. 312: „The older icons represent all ranks of Bishops, nay even the Patriarch of Constantinople himself, in this vestment (*φαινόλιον*). But as present all Metropolitans and in Russia all Bishops, wear the Saccos. — — At first, Metropolitans assumed it only on the three great festivals; but, as early as the time of Alexius Comnenus, it was their ordinary vestment. Its use by Russian Bishops is a great innovation.“

ριον s. Pallium, crucibus insignitum, comparandum cum Orario et Epitrachelio. — ὁ παρῆσθησι τὸν τοῦ Θεοῦ ἕδον σασαρκωμένον. Lana confectum ante et retro humeros convestit: manifestat enim ovem errantem, quam servator in humeris detulit. Operimento capitis solus Alexandrinus patriarcha inter sacra utitur: nam ex more orientalis ecclesiae episcopi suam cidarim deponunt, si ad sacrum altare accedant. In ritibus quibusdam perficiendis adhibent Pontifices, e monachorum coetibus assumpti, vestimentum monasticum Mandyam (μανδύας), cappam vel pluviale flammis et fluminibus ornatum. Ignorat ecclesia Graeca anulum pontificum, novit crucem pectoralem (τὸ πανάγιον) et Baculum s. πατερήσσαν, a paterna sollicitudine dictum, quo per viam gradientes se sustentant. Est occidentali multo brevius et minus pretiosum, raro argenteum, saepe eburneum vel ebone variegatum.

Iam vero adiiicimus duos Episcopos margini appictos, alterum Phenolio, alterum Sacco indutum. Uterque populo δικηρίῳ et τρικηρίῳ

A. Sticharion. B. Phenolion s. Polystaurion. D. Epitrachelion. E. Epigonation.

benedicit i. e. bifaria et trifaria candela, trinitatem et duplicem Christi naturam significantibus.

Cap. IV. Manuum Lotio. Sanctorum Donorum Salutatio.

Sacerdos et Diaconus, sacris induti paramentis, Prothesin ingressi manus lavant in pelvi vel malluvio, posito plerumque prope aram — *ὅτι δίχα ῥύπου παντός, τῷ καθαρῷ προσέρχεται χρῆ ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων.* Recitant inter lavandum eundem Psalmum 26, vs. 6 — 12, quem usurpat ecclesia Romana in manuum lotionem ante orationem Suscipe vel proxime ante sanctissimam officii partem. Et sane eam ob causam Latinorum disciplina Graecorum consuetudini videtur praeferenda. — Antiphonae *ἐξαγοράσας* haec subiicit Nealius l. c. p. 341: „*Τὴν ἀθανάσιαν ἐπηγάσας.* Beautifully said, though not in strictly classical Greek: still, *πηγάζω* with the cognate accusative *νάμα* occurs in the Anthologia, 9. 404.“

Cap. V. VI. Panis et Vini Praeparatio. Uti supra commemoratum est c. 2., Diaconus sacra ad eucharistiam celebrandam necessaria collocat in altari simulac vestibus sacris indutus est, inprimis panes

C. Sacras. D. Omophorium. E. Epigonstium. F. Πανάγιόν.

oblationis, *προσφοράς*. Hodierna ecclesiae consuetudo quinarium ex-
pocit panum numerum; tamen si urgeat necessitas vel suadeat sin-
gularis singulorum locorum disciplina, unus solummodo proponitur pa-
nis omnibus particulis in disco ponendis idoneus. Contra apud vete-
res Graecos cum offereptium numero congrua erat panum multitudo.¹⁾
Omnino neminem fugit, ecclesiam Graecam ex recentiorum numero di-
ligenter ac religiose servasse priscae ecclesiae oblationes ne dicam Aga-
parum reliquias.

Sunt panes in mediocri placenta modum conformati et fermentati. Etenim Graeci atque, si Armenos excipimus, sectae omnes quae e graeca ecclesia prodierunt, fermentato utuntur ac vehementer culpant in Armenis et Latinis, quod obsoletam Iudaeorum observantiam secuti adhibent in officio sacro azymos. Sed in fermentati panis usu Syri et Nestoriani non consistunt,²⁾ addunt praeterea salis micam et stillam olei, innixi scripturae locis ubi fit mentio salis et olei, sacrificio necessarii (Mc. 9, 49. Lev. 6, 14 sq.) vel comparatione ducta ex quatuor elementis. Ad unum omnes magnopere curant, ut panes sacri conficiantur manibus dignis et sacris, quae conveniant sanctissimo mysterio. Excoquant panes vel virgines, vel sacerdotes et sacerdotum coniuges, modo abstinerint die praecedenti congressu maritali ac mundae sint a muliebri profluvio. Docet Renaldotius I. p. 173 olim Cluniacensibus eandem fuisse disciplinam. Miram Coptae et Aethiopes in pane sacro (quem Korbanum vocant) conficiendo praeferrunt religionem. Profanis uti nefas est in missae sacrificio; profana vero, ab ipsis censentur, quaecumque ab ecclesiae ministris disposita et praeparata non sunt. Panis profanus est, si pinsatur a laico, vinum profanum, si ab oenopola comparetur. Ne itaque Korbanum profanus panis dici possit, farina ex thesauro ecclesiae coemi aut a persona honestae professionis subministrari debet. Ipsomet sacrificii die subacta sit oportet quod olim ex agno paschali residui nihil fieret, quodque in coena ultima Christus ipse nihil in crastinum servare voluerit. A muliere tangi piaculum est: pistor sacrista ipse, septem Psalmos recitans; farina denique in ipso ecclesiae ambitu contineatur necesse est p. 210. Ut docet Renaldotius

1) Fortasse olim duodecim panes oblati sunt: nam luce meridiana clarius est, panes Graecos *ἀγίτυπον* esse τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως in oeconomia veteri.

2) Renaldot. I. p. 174: Illud Nestorianis proprium, quod quando oblatas parant, non omne fermentum admiscent, sed sacrum ut existimant et de quo multa uogantur, tanquam ad decessores eorum Hierosolymis delatum sit, ex particula illius, quod ad parandum panem, quo Christus in ultima coena usus erat, usurpatum fuit.

I. p. 173 olim apud Cluniacenses quoque, quoties liturgia celebranda erat, ipso die parabatur oblata.¹⁾

Graeci in uno ex quinque suis panibus crucis imaginem *σφραγίδα* exprimunt una cum Christi victoris praeconio. Nam iuxta crucis quadrangulae latera has exarare solent voces: IC. XC. NI. KA. i. e. Ἰησοῦς, Χριστὸς Νικᾷ.²⁾ Syri, apud quos uli apud reliquas sectas, unus so-

1) Et sane apud omnes Occidentales similis esque summa cura erat et diligentia. Cf. F. X. Schmid Liturgik II. p. 89 sq.: In Betreff der Bereitung des zur Eucharistie bestimmten Brodes ist die Disciplin nicht immer dieselbe. Viele Jahrhunderte hindurch übergab, wie später gezeigt werden wird, jeder Glaubige, welcher communiciren wollte, dem Celbranten während der Messe ein Laibchen Brod: die niedrigsten und feinsten Brode wurden consecrirt. Somit wurde damals das eucharistische Brod wie anderes Brod gebacken; nur dürfen wir nicht zweifeln, dass wenigstens der frömmere Theil der Gläubigen grosse Sorgfalt darauf verwendete, auch häufig dabei betete. Der fromme Eifer, mit dem sich selbst Vornehme diesem Geschäfte unterzogen, bürgt schon dafür. So berichtet Palladius, dass er Kandise, die Gemahlin des Feldherrn Trajanus, die ganze Nacht hindurch mahlen und aus dem Mehle selbst das Brod zur Messe kneten und backen sah. Denselben Eifer hatten Kaiser Valens und Königin Radegunde. Als die Laien aufhörten, das Opferbrod herbeizuschaffen, buken es entweder die Geistlichen selbst, oder liessen es unter ihrer Aufsicht backen. Humbert berichtet, dass die damit beschäftigten Individuen Koltkleider anstatten und Psalmen sangen. Aehnliches bezeugt Anselm von Havelberg. In Klugny war eine ausführliche Vorschrift vorhanden, wie es hierin gehalten werden musste. Frumentum, quantumlibet bonum sit naturaliter et purum, sagt Ulrich, „tamen granatim eligitur, et lavatur studiose . . . per fratres. Colligitur deinde in sacco, . . . qui ad hoc solum de bono panno consutus est et reservatus, in quo colligatum commendatur uni famulo non lascivo, qui portans illud ad molendinum molam lavat utramque, operitque sursum et deorsum cortinis, se ipsum induit alba, et super caput mittit et alligat superhumerales. Ita molit, ita farinam cribrat, primo cribro quoque diligentur ablato . . . Demum (sacerdotes seu diaconi) se calciant, facies manusque lavant, et capita pexunt . . . Secedunt et cantant Laudes, Primam et septem psalmos cum litanis. Deinde se induunt albis et humeralibus, quorum unus farinam conspergit, et vehementissime compingit super tabulam nitidissimam habentem limbum in circuito . . . Ferramentum, in quo sunt coquendae, characteratum tenet Conversus, manusque induit chirothecis . . . Summopere cavent, ut non modo saliva, sed nec flatus eorum aliquo modo ad hostias pertingere possit . . . Faciunt focum non nisi de aridis lignis, et ad hoc de industria praeparatis“. Wie ganz anders heut zu Tage! Man kauft die Oblaten (so ist es wenigstens in unserer Gegend) gleich einer profanen Waare; das Backen ist Sache dessen, der sich damit beschäftigen will. Sollte nicht sein, wurde deswegen auch schon von dem heiligen Karl Borromäus verboten.

2) Nicol. Bulgari p. 43 sq.: Το Προςφορίδιον ἔχομεν ἀπὸ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον εἰς τὸν Ἀγκυρωτὸν γὰ ἦτιον δύο λογιῶν. Καὶ στρογγυλοειδές, καὶ τετραγώνον. Ἐκείνο μὲν τὸ θηνάριον, καὶ νόμισμα τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐμφαῖνον, τοῦτο δὲ τὸν τετραπέδατον Κόσμον Ἀθηνάριον παρέχει, δι' οὗ ψυχὰς λυτροῦται. ψάλλει ἡ Ἐκκλησία. Τὸ, Ἰησοῦς. Χριστὸς. Νικᾷ. ὁποῦ βλέπομεν εἰς τὸ Προςφορίδιον, εἶναι τὰ ἴδια λόγια, ὁποῦ γράφει εἰς τὸ ἦ. Βιβλ. Κεφ. λβ'. ὁ Νικηφόρος, πῶς εἶχεν ἔγγραψεν εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος γραμμένα σὲ τρεῖς Σταυροῦς. Εἰς

lummodo panis offertur, signant in mediam placentae partem cruce maiori, vel alias crucibus minoribus. Et faciunt striae profundiores, quae inter cruciculas observantur, ut panis in particulas facile frangatur et omnes crucem sive sigillum habeant, quam ob causam sigilla quoque vocantur. Etiam Coptae et Aethiopes panem sigillant cruciculis duodecim in memoriam senatus apostolici. Maior in meditullio Christum dominum repraesentat, quam Isbadicon, veluti quadrati medium vocare placuit. Limbo impressa exhibet literis Graecis aut vernaculis verba quinque: ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ.

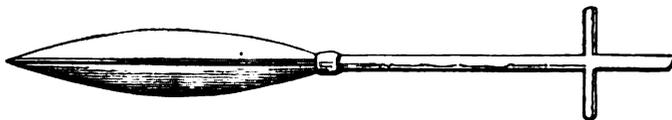

Panis Graecus.

Panis s. Korbanus Coptorum.

Iam cultellus (*ἀγία λόγχη*) hostiae s. *σφραγίδι* a tota panis massa separandae deputatus, vice illius lanceae, quae latus Domini perfoedit, sacrificio admovetur. Excavatur et extollitur quadrata illa portiuncula (*ὁ ἅγιος ἀμνός*), postea in Christi corpus sancti spiritus operatione transmutanda.¹⁾ Et simulac a Sacerdote excinditur hostia, Diaconus, orario

Sacra lancea.

arrepto ad orationem hortatur. Quoties enim mysterio spectandam et attentione dignam actionem edit Sacerdos, toties se et alios ad orandum commonet, dicto: *τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*. Nunc uti placet Goaro quasi praecurrens domino viam sternit, quasi diceret: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. E sententia Germani panis significat beatam virginem, ex qua dominicum corpus dividitur, ἡ *σφραγίς* corpus Christi denotat, Sacerdos spiritum Sanctum virginem obumbrantem, Diaconus paranympum, qui virgini Ave pronuntiavit.

τὸν πρῶτον τὸ Ἰησοῦς. Εἰς τὸν δεύτερον τὸ Χριστὸς. Εἰς τὸν τρίτον τὸ Νικᾶ. Μάλιστα καθ' ἕνα ἀπὸ αὐτῶν ὠνομάζετον, λέγει, μὲ τὴν λέξιν, ὅπου εἶχε γραμμένην.

1) Syri ut etiam Coptitae usum *λόγχης* non habent, sed frangant panem, ut supra commemoravimus, striis incisum, ipsis manibus.

Iam vero *σφαγίς* excisa Christi velut agni immolandi vices nomenque sustinet et ut mactetur crusta inversa, mica sursum spectante in disco velut agnus supinus, ictum praestolans extēditur. Pungit eam sacerdos lancea, adiunctis formulis, quae ad significationem Christi, lancea transverberati et aliis suppliciis lacerati, referuntur. Incidit et decussat panis supine iacentis micam eminentem crucis in modum, ut postea facilius frangi possit (Muralt in Lexidio: „doch, so, dass es die Rinde noch zusammenhält“). Denique vertitur *σφαγίς*, ut iterum appareat crucis imago.

Sequitur simultanea vini rubri et aquae frigidae (*νάμα*)¹⁾ infusio, facta a Diacono, dextra vini sinistra aquae ampullam tenente. Et hanc missionem omnes ecclesiasticae Orientalium leges praescribunt, exceptis Armenis, qui vino consecrando aquam non admiscent.²⁾

Exponunt Graecorum Rubricistae hanc primam vini et panis in Prothesi oblationem, adumbrare Christi nativitatem et primam inter homines conversationem. At recte miratur Goarus, quod in ipsius liturgiae limine Christus agni nomine immolatus, spectantium mentibus exhibeatur. Sane subiungere poterat, nullum exstare liturgiam, quae tam vivis coloribus repraesentet Christum vulneratum et perforatum tantamque proferat inter Christum dominum et panem sacrum necessitudinem. Respondent, Christi sacrificium nullatenus hic significari sed eius, ut mox conceptus et natus est et propria sponte oblatus Deo, animi dispositionem et quasi ad sacrificium designationem exhiberi. Itaque in officio *προσκομιδῆς* non fit perfecta donorum oblatio, sed eorum a communibus et profanis cibis segregatio. Sed uti fieri solet, argutius quam verius prolata videntur. Mihi quidem haec mystica *προσκομιδῆς* interpretatio magis sapit praeposteram quandam sequioris temporis doctrinam, quam prisci aevi simplicitatem. Neque haerendum est in nonnullis vocibus quae aperte spectant ad Christum natum vel a magis adoratum: nam, cum in eucharistia denuo Christus *ἐνσαρκούται*, affinitatis quid habent (uti etiam apud Romanos) officia Nativitatis et Coenae dominicae.

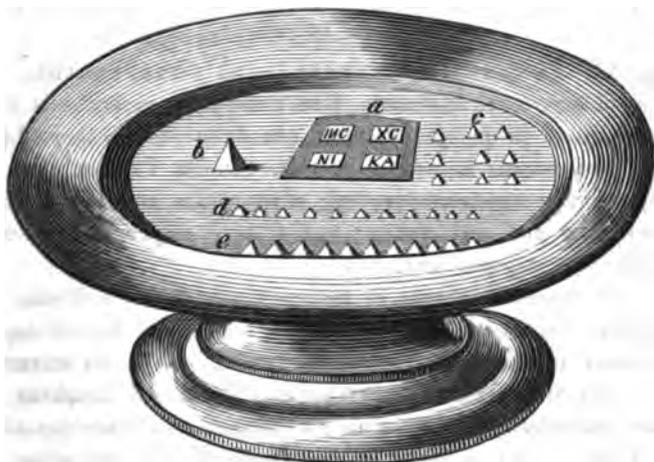
Cap. VII—X. Particularum Sanctarum in Disco Dispositio. Aggredimur caerimoniam, Graecis prorsus peculiarem quam non

1) Neale l. c. p. 344: Not classically used in the sense of wine, except with an epithet: as Arist. Eccles. 14. *στοάς τε καρπού βαχχίου τε νάματος πλήρεις*.

2) Cura prorsus singulari Coptitae et Aethiopes parant vinum eucharisticum. Uvas passas sed non omnino exsuccas colligunt iisque aquam affundunt, panis cum ipsis vis ponderis: ita commixtas solaribus radiis per triduum sat amplius exponunt quique inde in torculari extorquetur liquor, vinum vocatur, soli missae sacrificio praeparatum.

solum occidentales ignorant sed adeo sectae, orthodoxae ecclesiae propages nesciunt. Neque tamen quod a consueto more alienum est, quod inauditum et inusitatum, id ne temere et inconsiderate reprehendatur vel reiiciatur, magnopere providendum est. Quod cum alii neglexerunt, tum Covellus Anglus ad se pertinere noluit, qui in illa particularum enumeratione singularem sacri paganismi ritum investigavit. Subtiliter ut solet ac sobrie Goarus l. c. p. 119 rubricam diiudicat: „Circa morem ab Ecclesia Graeca, in offerendis una cum maioribus pluribus aliis particulis observatum, quem Arcudius amplo et erudito sermone lib. 3. cap. 8. illustrat, nobis compendio in memoriam revocandum, Evangelicae legis sacrificium unum quidem esse, tum ex victimae oblatae, tum ex praecipui Sacerdotis capite, sine vero et effectu, ut quod sacrificiorum antiquorum perfectiones cunctas complectatur, multiplex omnino, diversumque. Ut enim illo Deus rerum omnium auctor firmisque colitur, *λατρευτικὸν* est, honorarium, et holocausti instar, totum in eius honorem cedit: ut eius maiestatem peccatis hominum irritatam, placatam reddit et benevolam, *ἱλασθητικὸν*, propitiatorium est, hostia nimirum pro peccato: ut beneficiorum vice Deo rependitur, *εὐχαριστικὸν* est, in gratiarum actionem oblatum; ac tandem *ἐπιτεντικὸν*, cum eo caelestem opem imploramus et assequimur. His itaque finibus et effectis tam variis uno sacrificio significandis, excogitarunt SS. PP. particularum multitudinem: et maiorem quidem hostiam quasi holocaustum in Dei gloriam, totam cedere; secundam et paucas alias, ad grates ipsi rependendas pro beneficiis Deiparae virgini, sanctisque plurimis exhibitis: alias item pro vivis et defunctis, tum in peccatorum expiationem, tum ad nova beneficia consequenda efferi: et si fines hos cunctos una sola hostia se contingere posse confidat Ecclesia Occidentalis, cuius Sacerdos dum offert, his conceptis verbis orat: Suscipe sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam, etc. Utrum vero plures particulas nonnunquam eadem Ecclesia obtulerit, nulla videtur ratione negandum: Oblationes enim ut plures saepe commemorant Latini PP. et Ordo Romanus tot iubet a Subdiaconi oblatas disponi, quot fuerint populo sacris participaturo necessariae: an vero ita fuerint ordinatae ut una in sancti unius, altera in alterius honorem offerretur, nullus cum auctoritate dixerit, sed omnes simul in memoriam Christi, B. Virginis, sanctorum honorem, pro vivorum et vita functorum salute immolari consuetas, est sentiendum.“ At quod particulas illas sacrificium *εὐχαριστικὸν* et *ἐπιτεντικὸν*, id minus recte protulisse videtur. Propius ad verum accessit Kingius. Ex eius enim sententia particularum multitudo in disco collocata significat communionem Sanctorum et unionem mysticam, quae inter Christum et Sanctos eius omnino omnes, qui fide ei adhaerent,

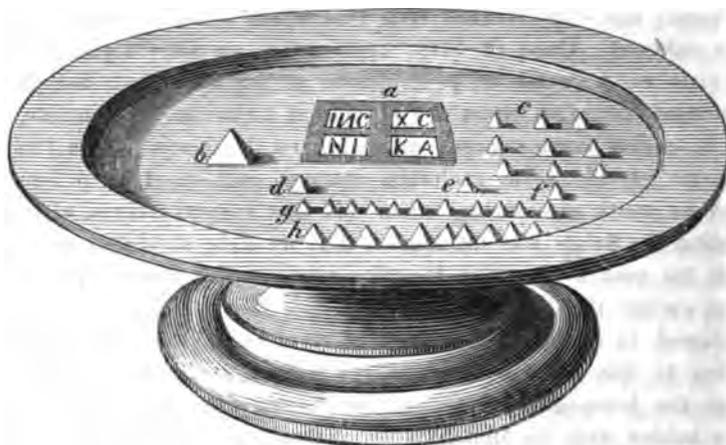
intercedit. Nosti orationes Canonis Romani: Communicantes et memoriam venerantes etc. Nobis quoque peccatoribus etc. Memento pro vivis et pro defunctis. Quod illae Romanae Missae partes significant, idem sibi vult Graecorum Rubrica: utraque ecclesia in eucharistia celebranda intimam repraesentat ecclesiae militantis et triumphantis coniunctionem. Placentulae, quae exsecantur e secunda et tertia *προσφορῆ*, non sacrificantur in honorem Sanctorum nec pro iis Deo offeruntur: sed Sancti una cum fidelibus vivis Deo triuno oblationes suas quodammodo offerunt. Quod in Disco reponuntur pro imperatore, episcopo, pro vivis et defunctis ex pane quarto et quinto, servata antiquissima oblationum, interdum etiam pro absentibus factarum consuetudine, assidua fit eorum commemoratio atque pro iis deprecatio. Nealius caerimoniam saeculo sexto ecclesiam intrasse opinatur l. c. p. 346: „It would be worth discovering, when this very curious system of commemorating the Saints was introduced. But we have absolutely no grounds at all for such a decision: though we may safely affirm, that the rite is not earlier than the sixth century. For the square of nine portions is allowed to symbolize the nine orders of the Celestial Hierarchy, according to the doctrine of the works which bear the name of S. Dionysius the Areopagite. But those works were first quoted in a conference holden with the Monophysites at Constantinople in 530; and therefore could not have been well known for any long time previously. Singularly enough, a passage is quoted from the same Pseudo-Dionysius,

Discus cum Particulis e Graecorum more adaptatus.

a. Agnus. b. Portio Virginis. c. Particulae Apostolorum, Prophetarum, Sanctorum.
d. Vivorum. e. Defunctorum.

which may refer to this arrangement. Ἐπιταθέντων τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ τῶν σεβασμένων συμβόλων . . . πάρεστιν ἀδιαστάτως ἢ τῶν ἁγίων ἀπογραφῇ, τὸ συνεξυγμένον αὐτῶν ἀδιαίρετως ἐμφαίνουσα τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπερκοσμίου καὶ ἱερᾶς ἐνώσεως.“ Neque ego alia commendo: at puto, Dionysium mentionem particularum facere nullam. Docet quod plurimi docent, angelorum et sanctorum turbam tremendo altaris sacrificio adstare et interesse.

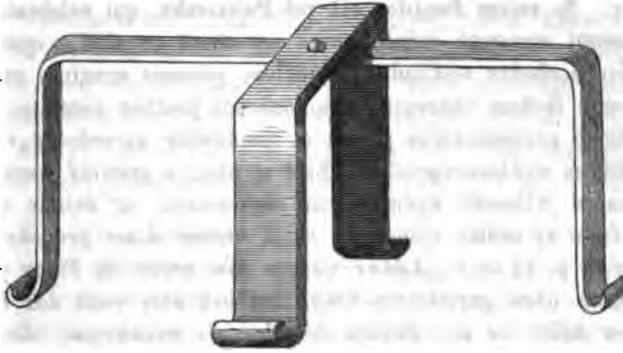

Particulæ in Disco ex Russorum disciplina dispositæ.

a. Agnus. b. Portio Virginis. c. Portiones Prophetarum, Apostolorum etc. d. Pro imperatore. e. Pro Sancta Synodo, Metropolita etc. f. Pro stirpe imperatoris. g. Pro vivis. h. Pro defunctis.

Cap. XI. Incensatio. Sancta Dona obvolvuntur. Pane et vino Deo oblatis thus adoletur. Eius enim usus in ecclesiis orientalibus perpetuus et prope quotidianus; nec enim absque thure Liturgiam celebrant, nisi summa necessitas premat. Simeon Thessal.: διὰ τί θυμίαμα μετὰ τὴν προσκομιδὴν; εἰς εὐχαριστίαν τοῦ ἔργου, ἐνέργειαν καὶ ἐπιδημίαν τοῦ πνεύματος· καὶ ἡ εὐχὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· θυμίαμά σοι προσφέρομεν κτλ.

Ne vela hostiam tangant et turbent particularum ordinem, adinvenisse dicitur Chrysostomus duos breves arcus, qui hostiis superpositi eas ab omni contactus periculo protegerent. Arcus illi extremitatibus ut radiis fulti Stellæ (ἀστήρ, ἀστήρισκος) in Christi natalitiis emicantis nomen obtinuerunt, unde et in eis componendis Sacerdos ait: Καὶ ἐλθὼν ὁ ἀστήρ κτλ. e Matth. 2, 9. Itaque Discus, qui alias allegoristis feretrum adumbrat, in quo Domini corpus a Sacerdote et Diacono, Ioseph et Nicodemum referentibus, componitur, aut prae sepe infantuli designat.

Antiquorum more comparatum est ut eucharistiae elementa ad Missam praeparata velis obducantur, detegantur instante consecratione. Secundum hodiernam Romanae ecclesiae disciplinam Calici, purificatorio contacto superimponitur patena cum hostia. Ea tegitur palla lintea, tum velo sericeo. Super velo ponitur bursa intus habens corporale i. e. mappam linteam, quae postea in altari extenditur. Alia Graecis adprobata sunt. Obvolvunt Discum velo quod vocatur *δισκοκάλυμμα*: contegunt calicem secundo et collocant super Discum. Discum et calicem simul velant tertio maiori, cui nomen imponunt *νεφέλη* (*νεφέλη φωτεινή επεσίασεν αυτούς*) vel, quod saepius fit *ἀήρ* quia per motum aëris circa terram expansi sacra dona ambitu vel doctore Germano — *διὰ τὸ καὶ τὸν ἐπικαλυπτόμενον παρ' αὐτοῦ σκοτεινὸν εἰκονίζεσθαι ἀέρα τῆς νυκτός, καθ' ἣν ἡ τοῦ μαθητοῦ προδοσία καὶ ἡ πρὸς Καϊάφαν ἐπαγωγή κτλ. — ἡ ἐπάνω κάλυψις τοῦ δίσκου ἐμφαίνει τὴν σινδόνα, ἣ ἐλίξαν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· τὸ δὲ δισκοκάλυμμά ἐστιν ἀντὶ τοῦ σουδαρίου τοῦ ὄντος ἐπὶ τοῦ προσώπου περικαλύπτοντος αὐτὸ ἐν τῷ τάφῳ. Τὸ καταπέτασμα ἦτον ὁ ἀήρ καὶ λέγεται, ἀντὶ τοῦ λίθου οὗ ἐσφαλίσαιτο τὸ μνημεῖον ὁ Ἰωσήφ.*

MISSA CATECHUMENORUM.

Cap. XII. XIII. Terminatur Officium *τῆς προθέσεως*. Sacerdotis et Diaconi ad altare accessus. Iam prima pars perpetrata est officii, quam concludit antiphona *ἀπολυτική* s. *ἀπόλυσις*. Nam ut recte monet Goarus non tantum officio prorsus completo, verum et parti eius proliziori, signanter ab altera diversae, sua *ἀπόλυσις* assignatur et terminus. Nunc fit ministrorum ad altare processus et tum illorum tum populi vicinior ad sacra peragenda dispositio. Et illa quidem per preces humiliores fusas et per incensum in ecclesia sparsum

perficitur. Si autem Pontifex est vel Patriarcha, qui celebrat, non statim sollemni apparatu indutus orantem altari se sistit: quin prius in ferula sive ecclesiae vestibulo pontificium assumat ornatum et in humiliori throne ibidem collocato Antiphonarum posthac continuo decantandarum finem praestolaturus sedeat et quodisque sacerdotes vel inferiores pontifices *συλλειτουργοῦντας* bini et bini, a geminis pariter Diaconis a sacro tribunali deducti eum convenient, ut deinde cuncti uno agmine facto et ordine composito simul versus altare procedant. Murawieff-Muralt p. 12 sq.: „Adler werden ihm unter die Füße gelegt, um seinen nach oben gerichteten Sinn, zugleich aber auch das Fallen der römischen Adler zu den Füßen des Kreuzes anzuzeigen, dieser Adler, vor denen so viel Blut der Märtyrer vergossen worden, die nicht zu den heidnischen Ceremonien hatten schwören wollen. In die Hände giebt man ihm Leuchter, den einen mit drei, den andern mit zwei Kerzen, Trikerion und Dikerion (p. 382), um das Licht der Dreieinigkeit und das Licht der göttlichen und menschlichen Natur Christi anzudeuten. Mit diesen ertheilt er dem Volke den Segen des heiligen Geistes, und der Chor begrüsst ihn auf Griechisch mit den Worten: „Auf viele Jahre, Herr!“ und der erste Diacon erinnert ihn an die Pflichten seines Berufes mit den evangelischen Worten: „Also lasset euer Licht leuchten vor den Menschen, dass sie eure guten Werke sehen, und euren Vater im Himmel preisen.“ — Je mehr der Mensch sich nach dem Gebote und Beispiele Christi mit geistlichen Eigenschaften und Tugenden bekleidet, desto schneller öffnen sich ihm auch die Thüren der segensreichen Mysterien. Dieses wird im bischöflichen Gottesdienste dadurch ausgedrückt, dass dem Bischofe, wann er angezogen und zur Liturgie bereit ist, gleich im Anfange die heiligen Thüren geöffnet werden.“

Cap. XIV. Litania maior. Litaniarum in Liturgia Graeca, ut rectius dicam in antiquissimae ecclesiae officiiis summa auctoritas et usus tam multus et assiduus, ut haud spernenda videatur Altii sententia, totam Graecorum missam versari in Litanía perpetua „die zwar vielfach durch eingeschaltete Gebete und Carimonien unterbrochen wird, aber eigentlich durch den ganzen Gottesdienst sich hinzieht.“ Itaque non possunt, quin a Litanía ducant principium. Iam Diaconus ad preces maiores, quas Graeci *μεγάλην συναπήν* vocant: sed nihil molitur, aut agit aut pronuntiat, nisi benedictione a Sacerdote impetrata. Mourawieff-Muralt p. 15: „Die grosse Ektenie oder das ausführliche Gebet begreift Alles, wofür wir, als verständige Christen, zu beten haben. Es fängt mit der Bitte um den Frieden von oben und unser Seelenheil an, stärkt uns zu völliger Hingebung sowohl unser selbst für einander als unsers ganzen Lebens für den Herrn, und endet mit der Anrufung der aller-

heiligsten Jungfrau und sämtlicher Heiligen. Was kann rührender sein als die Fürbitte für die Schiffenden, Reisenden, Kranken, Leidenden, Gefangenen um Rettung derselben? Auch nicht Ein menschliches Uebel bleibt hier dem Auge der barmherzigen Kirche verborgen.“¹⁾
 Etiam in Missae Latinae exordio alias prolixas preces recitare consueverunt pro omni hominum statu. Cod. Lit. I. p. 117 sq.

Cap. XV. XVI. Litania minor cum tribus Antiphonis et Orationibus. Quae nunc canuntur ex interpretum opinione significant tempus ante Ioannem propheticum, quando pretiosa dona, per quae Christus adumbratur, nondum in medium adducuntur, sed seorsim cooperta sunt et reposita in Prothesi. Omnino apertior est ac non in dubitationem vocanda tripartita capituli ratio,

Cantat Chorus τὰ ἀντίφωνα, congrua Latinorum Responsoriis, ex Nealli congrua cum Missae Romanae Introitu Tetral. Lit. p. 222 sq.: „Antiphona ritus Constantinopolitani, quae tria sunt, introitus Romani vicem gerunt, ingressae Ambrosianae, antiphonae Gallicanae. Optime monet Allatius, „esse puram putam ex variis Psalmis diversorum versuum, qui magis sollemnitatis mysterium expriment, eclogam. In primo post singulos versus recitatur, *προεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς*. Exemplum apponemus. *Ἄγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ· καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματι σου, ὑψίστε. Προεσβείαις. Τοῦ ἀναγγέλλειν*

1) Nè ale Tetralogis Lit. p. 217 sq.: Incipit liturgia a συναπτῇ, sive litania missali. Hae preces, a diacono praedicatae, μεγάλη dicuntur συναπτῇ, quia in una supplicationum serie coalescunt, et quasi vinculo constringuntur: (Bulgari: καὶ ὀνομάσθη οὕτως ἀπὸ τοῦ συνάπτω, ὅπου θέλει γὰ εἰπῆ περιμαζώνω): εἰρηνικαί, vel quia a pace incipient, vel praecipue in pace roganda versantur, vel quia sine pace impossibile est Deo placere: ut D. N. testatur: *ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κτλ.: διακονικαί*, quia a diacono recitantur: *ἐκτενή*, vel ab intensa vel a protensa oratione. Mutuatur hanc litaniam S. Chrysostomus, vel potius S. Basilus, a S. Iacobi liturgia, ordine transposito; ibi enim post catechumenorum expulsionem sequitur ἡ καθολικὴ συναπτῇ. Nec solum in liturgia, verum etiam in omnibus fere officiis hac litania utitur ecclesia Constantinopolitana: nominaturque ἡ μεγάλη distinctionis gratia, cum passim ἡ μικρὰ occurrit, de qua mox dicetur. Nec ignotae erant hae litaniae in ecclesia occidentali: quippe quae post Kyrie eleison decantari solitae fuerint, usque in saeculum IX.: et hodie in ecclesia Mediolanensi dominicis quadragesimae mos idem permanet. Iis ecclesia Romana utitur non nisi in Sabbato sancto: sed de antiqua eius consuetudine videndas omnino est S. Gregorius, lib. VII. ep. 60. Formulae antiquiores in occidente hunc in modum recitabantur: „Pro altissimis pace et tranquillitate temporum nostrorum, — oramus te, Domine. Pro S. Ecclesia Catholica, quae est a finibus usque ad terminos orbis terrarum, — oramus te, Domine. Pro patre nostro episcopo, pro omnibus episcopis, ac presbyteris et diaconis, omnique clero, — oramus te, Domine. Pro hoc loco, et habitantibus in eo, — oramus te, Domine. Pro piissimo imperatore, et toto Romano exercitu, — oramus te, Domine.“

τὸ πρῶτὸ τὸ ἔλεός σου· καὶ τὴν ἀλήθειαν σου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Πρὸςβείαις. "Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· καὶ πῦν ἐστιν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Πρὸςβείαις." Prosequitur Allatus: „In secundo pro sollemnitatum diversitate adnectitur formula sollemnitatem exprimens: ut in die paschatis dicitur: *Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ψάλλοντάς σοι ἀλληλουῖα.* In die pentecostes: *Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, Παράκλητε ἀγαθέ, ψάλλοντάς σοι ἀλληλουῖα.*“ Et semper in doxologia desinit: ubi etiam dicitur, *Ὁ μονογενῆς Υἱὸς*, ut in Missis S. Iacobi et S. Marci. Versibus tertii antiphoni adiciuntur troparia propriae sollemnitatis. Diebus vero dominicis, duorum antiphonarum vice, canuntur prima et secunda typica: quae nihil aliud sunt nisi Psalmi 103 et 146: et vice tertii antiphoni recitantur beatitudines quas D. N. I. C. in monte edidit. In dominicis autem quae a dominica nova (ea dominica in albis, prima post pascha, est), usque ad dominicam omnium sanctorum (quae dominicae SS. Trinitatis consonat), non typica, sed antiphona canuntur. Quare id factum sit, frustra quaeritur.“¹⁾ Ut hoc unum Viri Docti pace dicam, Graecae Missae perpetuus est Introitus de Trinitate: *Εὐλογημένη κτλ.* uti Latinus: *Benedicta sit Sancta Trinitas etc.*

Inter Antiphona in choro decantata repetita vice Diaconus, stans in ambone vel saltem extra τὸ ἅγιον βῆμα, pronuntiat Litaniam minorem.

Per idem tempus legit Sacerdos tres orationes *μυστικῶς*. Etenim qua ratione orationes secretas in Missa sacerdos Latinus dicit, in quorum calce vocem extollens in omnium auditu intonat: Per omnia saecula saeculorum! — Graecus pariter omnes Liturgiae orationes, dempta ultima *ἐπιθαμβῶνῳ* secreto profert: quibus ut finem imponat audientibus cunctis pronuntiat *ἐκφώνησεις*. Illae plerumque causam continent

1) *Μακαρισμοί* e Matth. cap. V. plerumque in libris missaticis typis haud expressi sunt. Alt. l. c. p. 215: „Der Grund, warum sie bei jedem Hauptgottesdienste vorgelesen werden, erhellt am deutlichsten aus den Erklärungen der Kirche über diesen Punkt. „Was muss man,“ heisst es in dem Katechismus über die „Lehre von der Seligkeit“ S. 105, „zum Gebete noch hinzufügen, um sich in der Hoffnung der Erlösung und Seligkeit zu befestigen? Antw. Das eigene Ringen, die Seligkeit zu erlangen (Luc. 6, 46; Matth. 7, 21). — Welche Lehre kann bei diesem Ringen zur Anleitung dienen? Antw. Die Lehre unseres Herrn Jesu Christi, die in seinen Aussprüchen von der Seligkeit kurz zusammengefasst ist. — Was hat man von diesen Aussprüchen zu bemerken, um sie richtig zu verstehen? Antw. Der Herr hat in diesen Aussprüchen die Lehre vorgetragen, wie man die Seligkeit erlangen könne; wie denn auch das Evangelium ausdrücklich sagt: „Er öffnete seinen Mund und lehrte.“ Aber da er sanftmüthig und von Herzen demüthig war, so trug er seine Lehre nicht gebietend vor, sondern selig preisend die, welche sie freiwillig annehmen und erfüllen würden.“

et rationem, qua postulata impetrare confidamus: ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν cum sanctimonia petitur; ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάπαυσις τῶν ψυχῶν ἡμῶν cum defunctis requies; ὅτι πρέπει σοι κτλ. cum Dei gloria intensius quaeritur. Haec Goarus in Commentario.')

Cap. XVII. Minor ingressus ἡ μικρὰ εἰσοδός s. sollemnis Evangelii ad altare deportatio. Iam panduntur sacrae fores, insequente augusto ritu τῆς μικρᾶς εἰσοδου. Tradit Sacerdos Diacono librum Evangeliorum: egreditur Diaconus, elevatum librum ante faciem Evangelium, ex porta Protheseos v. boreali, sequuntur Sacerdos ac lampadum cereorumve portatores. Tenent viam sinuosam per partem τοῦ ναοῦ septentrionalem, redeunt ad sacras fores apertas. Omnes Evangelio per ecclesiam delato summam exhibent reverentiam: est enim Christus ipse qui ecclesiam circuit. Nic. Bulgara p. 93 — καὶ ἀκολουθῆ ἡ εἰσοδος, ὅπου γίνεται μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ὡσὰν ὅπου χαρακτηρίζει τὸν ἐρχομὸν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἁγίαν τοῦ εἰσοδου εἰς τοῦτον τὸν Κόσμον. Διὰ τὸ ὅποιον εὐθὺς εἰσφέρεται μετὰ μέλους, καὶ ἑμφθίας ἀπάσης (ἐξάρχοντος τοῦ ἐπινικίου παιᾶνος, καὶ τῆς εὐφημίας τοῦ Ἀρχιερέως) τὸ, Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ· Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ· κατὰ τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο τοῦ σκεύους τῆς Ἐκλογῆς πρὸς Ἑβρ. α'. Ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν Οἰκουμένην, λέγει. Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες Ἄγγελοι Θεοῦ. Καὶ Ψαλμ. ξε'. Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλλέτωσάν σοι. Ψαλλέτωσαν δὲ τῷ ὀνόματί σου Ὑψιστε.

Pontificalis Missae ordinem exponit Simeon, Thessalonicae episcopus. Pontifice orationes foris, in loco ubi primum sacris vestibus se ornavit, perficiente, adstant ei Diaconi. Sacerdotes vero, qui intra sacri tribunalis limites existunt et ipsi orationes (τῶν ἀντιφώνων) terminant. Tum sollemnis instituitur Diaconorum, Sacerdotum et Pontificis, a Diaconis hinc inde suffulti processio. Praecedunt cerei, cantant sacerdotes τό· δεῦτε προσκυνήσωμεν κτλ., excipiunt omnes episcopum faustis acclamationibus²⁾ (πολλὰ ἔτη) Evangelio ab Episcopo Ioannis voce Io. 1, 29 salutato et per ecclesiam delato omnes subeunt τὸ ἅγιον βῆμα: Pontifex vero cereo bisulco (δικηρίω) signat Evangelium, itaque manifestat „τὴν φωταυγίαν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ διφυσοῦς Ἰησοῦ.“

1) Oratio tertii Antiphoni: ὁ πᾶς κοινὰς ταύτας κτλ. recepta est in precibus matutinis et vespertinis Liturgiae Anglicanae Cod. Lit. III. p. 358.

2) Mourawieff Muralt p. 15: „und er antwortet den Gläubigen mit demselben Wunsche, indem er mit dem allerfrömmsten Kaiser anfängt, worauf der Diacon und der Chor das Uebrige nach ihm laut aussprechen.“

Sectae omnes similem Evangelii pompam ab orthodoxa ecclesia acceperunt.

Cap. XVIII. XIX. Ter Sancti Hymni sollemnis cantus. Lectio Scripturarum. Iam supra p. 92 mentio iniecta est huius hymni, in ecclesia orientali celebratissimi, quem semel tantum in anno, ipsa feria sexta Parasceues recitat ecclesia latina Cod. Lit. I. p. 418. Dum *τριζάγιον* a Choro canitur, illud quidem iunctis vocibus e sacrario Sacerdos et Diaconus intonant, concordia hominum angelorumque canentium concentu designata.

Pontificalis missae in hoc capite interpretem excitaverim Mourawieff-Muralt p. 16 sq.: „Darauf geht der Bischof an das noch weit inbrünstigere und erhabenerere Gebet auf die allerheilige Dreifaltigkeit, dessen Innigkeit dadurch versinnlicht werden soll, dass er es im Heiligthum, bei der heiligen Tafel selbst anfängt, um von da in die Kirche hinauszutreten. Er ruft nun zum ersten Male selbst zum Preise der Heiligkeit Gottes aus: „Ja, heilig bist du, unser Gott, und dir bringen wir Ehre!“ Aber bald kehrt er zu seinem leisen Gebete zurück (ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος κτλ.) und überlässt, zum Zeichen der Einstimmigkeit, die Beendigung des Lobgesangs einem Diacon, der sich darauf zur Gemeinde wendet mit den Worten: „von Ewigkeit zu Ewigkeit!“ Dieses sowohl im Chore als im Heiligthume gesprochene Gebet auf die Dreifaltigkeit wird ebenfalls von einem Lichte begleitet, und weil dieses Licht aus dem Heiligthume kömmt, ist es schon bedeutsamer als jenes, welches in der Kirche erschienen war. Der Bischof hält das Dikerion in der einen Hand und in der andern das Kreuz, und segnet vom Ambon aus die ganze Gemeinde mit dem Zeichen des letztern nach Abend, Mittag, Nord und Aufgang mit folgenden feierlichen Worten: „Schau, o Gott, vom Himmel! Siehe an und suche heim diesen Weingarten und befestige ihn, den deine Rechte gepflanzt!“ Die Gemeinde aber sieht bei diesem Segen nicht auf das Doppellicht allein, sondern auch auf das Kreuz. Wann aber der Bischof sich ins Heiligthum gewendet hat, und schon an der heiligen Tafel vorbei gen Aufgang bis zum erhabenen Platze hinter demselben gekommen ist, dann ergreift er das Trikerion und segnet aus dem Innersten des Heiligthums das Volk mit dem dreifachen Leuchter der im unnahbaren Lichte wohnenden Gottheit.“

Promissus primo Christus propheticis Antiphonarum verbis, tum sollemni Evangelii introductione mundo manifestatus, Hymno deinde Trisagio apostolis agnitus, nunc ut Messias rex his renunciatur: *εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*. Et nunc sedet sacerdos vel pontifex *ἐν τῇ ἄνω καθέδρᾳ* (p. 207 sq.), quoniam, Germano doctore

— ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, ἣν ἐφόρεσε, ἀνεβίβασεν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ δξουσίας τῶν ἄνω δυνάμεων.¹⁾

Iam vero, postquam Diaconus modestiam et attentionem fidelibus commendavit, recitat Lector ex Ambone τὸ προκαίμενον (Graduale), cantum plerumque e Psalmorum versiculis conflatum, convenientem officio proprio, desinentem in vocem Alleluia. Et hoc sollemne praeconium intelligendum est *Ψαλμῷ Δαβίδ*: cave credas integrum psalmum ante Epistolam decantari.²⁾

Item legit Lector Epistolam, stantibus Diaconis: indicatur enim iuxta Simeonis sententiam, apostolos ad praedicationis munus obeundem paratos. Post lectam epistolam pacem populo precatur Sacerdos vel Episcopus, quod Graeci vocant *εἰρηνεύειν τὸν ἀπόστολον*. Ut enim Christus pacem discipulis dedit et reliquit, ita pontificum erga populum beneficium pacis est collatio. Succinit Chorus epistolae iterum Davidicam vocem Alleluia.

1) Addimns Typici Constantinopolitani 1851 editi praecepta, huc pertinentia: *Ἐσθλα καδ' ἄς Ἰσταται ὁ Παναγιώτατος ἐν τῷ Οἰκουμηνικῷ Θρόνῳ. Τὰ Σάββατα ἐσπέρας καὶ τὰς Κυριακάς, πρῶτὸ τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. Εἰς τὴν Μνήμην τοῦ ὀνόματος τῆς Παναγιότητός του. Σεπτεμβρίου ἦ. Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου. ἰδ'. Εἰς τὴν Ὑψωση τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Ὀκτωβρίου κς'. Τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Νοεμβρίου ἦ. Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ταξιαρχῶν. κα'. Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Δεκεμβρίου ζ'. Τοῦ Ἁγίου Νικολάου. κδ'. Εἰς τὰς Ὁρας τῆς Παραμονῆς τῶν Χριστοῦ Γεννήσεως. κς'. Εἰς τὴν Σύναξιν τῆς Θεοτόκου. Ἰανουαρίου α'. Τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. ε'. Εἰς τὰς Ὁρας τῆς Παραμονῆς τῶν Θεοφανείων. ζ'. Εἰς τὰ Ἁγια Θεοφάνεια. ζ'. Εἰς τὴν Σύναξιν τοῦ Προδρόμου. λ'. Τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν. Φεβρουαρίου β'. Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου. Μαρτίου κέ'. Εἰς τὸν Ἐθαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου. Ἀπριλλίου κγ'. Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Μαΐου ..... Ἰουνίου κδ'. Εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου. κδ'. Πέτρου καὶ Παύλου. Ἰουλίου ια'. Τῆς Ἁγίας Εὐφημίας. Αὐγούστου ζ'. Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος. ιε'. Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. κθ'. Εἰς τὴν Ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου. Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ. Εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον ἐσπέρας. Τὸ δὲ πρῶτὸ εἰς τὴν Λειτουργίαν, εἰς τὸ Παραθρονίον. Τῆ Ἁγία καὶ Μ. Πέμπτη· εἰς τὴν Λειτουργίαν, καὶ εἰς τὰς Ἐθαγγελία. Τῆ Ἁγία καὶ Μ. Παρασκευῆ· εἰς τὰς Ὁρας, καὶ εἰς τὸν Ἐσπερινόν. Τῆ Ἁγία καὶ Μ. Σαβ. εἰς τὸν Ἐπιτάφιον, καὶ εἰς τὴν Λειτουργίαν. Τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ Ἁγίου καὶ Μ. Πάσχα. Τῆ Παρασκευῆ τῆς Διακαινησίμου. Τῆ Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως. Ἐκτὸς δὲ τούτων, κατερχόμενος ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, Ἰσταται ἐν τῷ Παραθρονίῳ τῷ λεγομένῳ Γεδέκι, μετὰ Χαζανίου, καὶ ἄνευ Μανδύου. Σημεῖωσαι δὲ, ὅτι ἐν μὲν τῷ Θρόνῳ ὄντος τοῦ Πατριάρχου, ὁ Ἀρχιδιάκονος ἰστάμενος πλησίον, κρατεῖ τὴν Παιτερίτζαν· ἐν δὲ τῷ Παραθρονίῳ ἰσταμένου, ὁ Δευτερεύων κρατεῖ πλησίον τὸ Χαζράνι.*

2) Alia sentit Neale Tetr. Lit. p. 235: „Id tamen durum videtur: libentiusque crederem Psalmum in hoc loco antiquitus cantatum fuisse; id vero iam obsoletum esse, rubrica tamen manente (quod tam saepe in his officiis fit): „quem Psalmum postea de suo loco prokimenon eiecit.“

Tria complectitur Evangelii Lectio: praeiviam thuris suffumigationem, Diaconi benedictionem et ipsum Evangelii in ecclesia praeconium: quo primum resonante, si pontifex est, qui celebrat, dimittet τὸ ἀμοφόριον p. 381: — — τὴν ἑαυτοῦ δουλείαν ἐπιδεικνὺς τῷ Κυρίῳ, ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς δρᾶται διὰ τοῦ εὐαγγελίου φθσεγγόμενος, καὶ ὡς παρῶν ἐστι, τότε τὸ ἀμοφόριον οὐ τολμᾷ ἐνδύσθαι, ἀλλ' ἐξελὼν αὐτὸ τῶν ὤμων δίδωσιν αὐτὸ τῷ διακόνῳ. Alt. l. c. p. 218: „Mit dem Hineintragen des Buches ins Heiligthum ist das Lehramt Christi beendigt, indem die im Alterthum auf die Vorlesung des biblischen Abschnittes folgende Predigt in der Regel wegfällt. Die Kirche nämlich, als solche, sieht die Gemeine als theils aus Gläubigen, theils aus Katechumenen bestehend an; die ersteren nun bedürfen, da sie einerseits bereits im Christenthum unterrichtet worden sind, andererseits das Evangelium an und für sich verständlich genug ist, nicht erst einer, dasselbe ausführlicher erklärenden Predigt, und das Bibelwort selbst genügt ihnen; die Katechumenen dagegen bedürfen zwar, als noch nicht vollständig im Christenthum Unterrichtete, einer genaueren Belehrung, für welche sich aber der zur Anbetung Gottes bestimmte Ort, und die seiner Verehrung gewidmete Zeit des Gottesdienstes nicht eignen. Wenn daher gepredigt wird, so geschieht dies erst nach dem Schluss der Abendmahlsliturgie.“

Cap. XX. XXI. Preces post Evangelium et Catechumenorum Expulsio. Uti in Liturgiis orientalibus paene omnibus proxime sequuntur Evangelium preces effusae pro totius ecclesiae grege, pro regibus, hierarchia ecclesiastica e. a. Vocatur apud Graecos ἡ ἐκτενής ἱκεσία quippe quod audito Evangelio animi fidelium precandi ardore magis incaluerunt. Russorum preces lectoribus ex Altii libro communicamus: *Diacon: Lasset uns sprechen von ganzem Herzen und von ganzer Seele: Chor: Herr, erbarme dich! Diacon: Allmächtiger Herr, Gott unserer Väter, wir bitten dich, erhöre uns, und sei uns gnädig! Chor: Herr, erbarme dich! Diacon: Erbarme dich, o Gott, nach deiner grossen Güte! Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Wir bitten dich für den gottesfürchtigsten Kaiser, unseren grossen Herrn (Name), dass du ihm Macht, Sieg, eine lange und ruhige Regierung, Gesundheit und Seligkeit verleihest, und insonderheit, dass du ihm alle Feinde und Widersacher überwinden helfen mögest. Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Auch bitten wir für seine Gemahlin, die gottesfürchtigste Frau Kaiserin (Name). Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Lasset uns beten zu dem Herrn für seinen Thronfolger, den rechtgläubigen Herrn (Name), für die rechtgläubigen Herren Grossfürsten und Frauen Grossfürstinnen*

(Namen). *Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Auch bitten wir für die heilige dirigirende Synode und für alle Brüder in Christo. Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Wir bitten auch für die christlichen Kriegsheere. Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Auch bitten wir für unsere Brüder, die Priester, und für die ganze Brüderschaft in Christo. Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Auch bitten wir für die seligen, heiligen und rechtgläubigen Patriarchen, für die Czaaren und Czaarinnen, für die Stifter dieses heiligen Gotteshauses, und für alle rechtgläubigen Väter und Brüder, die uns vorangegangen sind, und die hier oder anderwärts ruhen. Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Diacon: Auch bitten wir für die, welche diesem heiligen Gotteshause wohlthun, in ihm dienen und singen, und für Alle, die da stehen und auf deine grosse Güte hoffen. Chor: Herr, erbarme dich! (Dreimal.) Presbyter (oder Bischof): Denn du bist der gnädige, die Menschen liebende Gott, und dir, dem Vater, Sohn und heiligen Geiste, bringen wir unser Lob dar jetzt und immerdar und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Chor: Amen. — Denique, si orandum est pro Defuncto, adnectuntur preces pro requie eius sempiterna.*

His precibus peractis, Sacerdos paratus aggredi sacrificium, cui adesse nefas est non ipitiatos, hos emittere e fidelium choro, oratione prius pro eis lecta, consuevit. Sane vero haec antiquissima ecclesiae consuetudo, cum prorsus mutata sit saeculi ratio, magis pristini temporis memoriam excitat, quam quod alicui subveniat necessitati. Verumtamen praeclara sunt, quae Mourawieff-Murali, patrocínio caerimoniae suscepto, in medium profert l. c. p. 19 sq.: „Vielleicht fragst Du: Wozu dieser Gebrauch jetzt, da es gar keine Classe solcher zur Taufe sich Vorbereitenden mehr giebt, indem alle in ihrer frühesten Kindheit getauft werden, und die Classen der Büssenden und Excommunicirten beinahe nicht mehr vorkommen?

Aber bedenke doch, wie viele sind nicht unter uns, die in den christlichen Glauben eingeführt wurden, ohne dass sie glaubten, wie viele zum Heile geladen, ohne dass sie darnach gingen! Umsonst würde sich die Kirche bemühen, die Herzen derselben durch ihr Flehen zu erweichen, durch das Wort Gottes zu erschüttern. Sie haben Ohren, und hören nicht, Augen, und sehen nicht, und stürzen ihrem Verderben zu, als einem sichern, ihm von der Hand des Todes bereiteten Mahle, und wenden sich ab von der geistlichen Tafel, die der Erlöser ihnen bereitet durch Mittheilung seines eigenen Leibes und Blutes, indem er ihnen zuruft: „Kommet her zu mir alle, die ihr mühselig und beladen seid: ich will euch erquicken!“ (Matth. 11, 28.)

Doch, was sprech' ich von andern? Blicken wir auf uns selbst! Sind wir nicht auch Anfänger, Katechumenen?

Was sagst Du? Wir bekennen doch Christum! Ja; allein geschieht es nicht so oft bloss mit den Lippen? Sind unsere Worte besser, als die der Heiden? Aber nach den Worten der Schrift ist der Glaube ohne Werke todt. Nein, mein Freund, mit Zittern senke ich das Haupt beim Rufe des Diacon: „Katechumenen, senket eure Häupter vor Gott“, worauf sie aus der Kirche geschickt werden sollen und flehe in diesem Augenblicke für mich, wie für andere, dass wir nicht hinausgetrieben werden aus dem Himmelreiche durch die furchtbaren Boten des Herrn, wie die Katechumenen durch den Diacon aus der Kirche getrieben werden, und wenn er dann wieder nur die Gläubigen zum Gebete ruft, weisst Du, dass ich es dann kaum sogleich wage zu beten?“

Dum Diaconus Catechumenas iubet secedere, expandit Sacerdos in altari τὸ εἰλητόν, mappam linteam, cui postea superponuntur Discus et calix. Simili ratione ex Ambrosiana disciplina componitur altare ante Oblationem tegmine linteo et dicitur Oratio super Sindonem.

MISSA FIDELIUM.

Cap. XXII. XXIII. XXIV. Orationes pro Fidelibus. Hymnus Cherubicus. Ingressus Maior, ἡ μεγάλη εἴσοδος. Completa quae dicitur Catechumenorum Missa Diaconus πιστοῦς ut in ecclesia maneat, adhortatur, tum sacris participaturi, tum ferventiores et secretiores preces ad Deum emissuri. Et sane insequitur Litania minor, Sacerdote secreto duas pro fidelibus orationes recitante. Iam vero, cum prope instet sanctissimum τῆς λειτουργίας mysterium, cantatur a Choro Hymnus Cherubicus — παρακαλεῖται γὰρ πάντας ἐντεῦθεν καὶ μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας προσεκτικώτερον ἔχειν τὸν νοῦν, πᾶσαν βιωτικὴν μέριμναν κάτωθεν ἀφεμένους ὡς βασιλέα μέγαν μέλλοντες ὑποδέχασθαι διὰ τῆς κοινωνίας. Haec Germanus: et omnino apte et pudice hymnum compositum esse lubenter concedimus. Eadem sensit Mourawieff-Muralt p. 19 sq.: „Jetzt singt man den erhabenen Gesang der Cherubin von Justin: „Die wir die Cherubin geheimnissvoll darstellen, und der lebensschaffenden Dreieinigkeit den Gesang des dreimal Heilig bringen, legen wir ab jede Sorge des Lebens, da wir den König des All aufnehmen sollen, wie er von den Schaaren der Engel unsichtbar über ihren Speeren einhergetragen wird.“ Dieser Ausdruck des Einhertragens auf Speeren (Doryphoria) wird Dir auffallen; er entspricht aber vollkommen dem Bilde, welches Justin angewendet hat: Die römischen Soldaten hoben nämlich den neu erwählten Imperator auf einen Schild,

und trugen ihn mitten durch die Legion, so dass er über ihren Speeren einherschwebte. Dieses Bild wird auch in der Kirche wiederholt, indem der Diacon nach den Worten: „Legen wir ab jede Sorge des Lebens!“ wie einer aus der unsichtbaren Legion der Engel erscheint, auf dem Diskos, wie auf einem Schilde, den höchsten Herrscher in der bescheidenen Gestalt eines Lammes tragend. O wie zur guten Zeit trifft bei diesem Gesange der heilsame Ruf: „Legen wir ab jede Sorge des Lebens!“ jedesmal unser Ohr! Wie zur guten Zeit entreisst er den verstockten Sinnen seinen eiteln Gedanken!“ At vero, quod ad historiam mirifice lapsus est vir doctus. Patet enim cogitare de Iustino quodam, Hymni auctore, fortasse Iustino Martyre. Sed testis est Cedrenus carmen sacrum tempore Iustini secundi imperatoris circa annum 600 in Liturgia sacra receptum esse p. 684. 685 ed. Bonn.: — ἐπι τούτου ἐτυπώθη ψάλλεσθαι τῇ μεγάλῃ εἰ „τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ — (p. 224) — ἐτυπώθη δὲ ψάλλεσθαι καὶ ὁ Χερουβικὸς ὕμνος. Ea de causa hymnus cum oratione sua: οὐδεὶς ἄξιος κτλ. desideratur in officii Syrorum, Coptitarum, Aethiopum, Nestorianorum: obuius est in Liturgia Armenorum, qui cherubicam cantionem modo genitam, cum saeculo demum septimo prorsus ab orthodoxis secesserint, e Graecorum ritibus in suos transmigrare passi sunt.

Cantores Hymnum Cherubicum longius producant necesse est. Nam inter chori cantum recitat Sacerdos secreto orationem: οὐδεὶς ἄξιος κτλ., Sacerdos et Diaconus et ipsi „εἰκονίζουσι τὰ Χερουβίμ“, deferuntur sacra dona e prothesi, ducitur magna illa et sollempnissima pompa, quam appellant Graeci τὴν μεγάλην εἴσοδον. Optime quasi praesentem proponit incedentium ordinem Goarus l. c. p. 131 sq.: Duplicem Ingressum esse, in superioribus observatum est, minorem, quo sacrum Evangelium; maiorem, quo sacra dona ad altare inferuntur¹⁾: hic in privatis liturgiis a Diacono et Sacerdote; vel in solemnioribus, a Pontifice celebrante peragitur. Et Pontifex quidem si sacrum faciat, illum longo comitatu et multiplici apparatu pompa procedit. In porta namque Protheseos numerosi Lectores cereas faces accensas praeferentes, Diaconos egressuros excipiunt et praecedunt via illa sinuosa, quam frequentibus punctis per templum ductis, notavimus tabula; succedunt Diaconi, et primus quidem eorum depositum a Pontifice pallium complicatum manibus defert; sequentes, Flabella; ultimi pro eorum copia et numero thura suffumigant. Viam thure et odoribus fragrantem Diaconus vel Sacerdos panem sacrum in Disco repositum, et opertum velamine gestans capessit:

1) Bene hoc duplici ingressu duplex ostenditur ecclesiae columen: verbum et sacramentum.

et pone illum Sacerdos alius, qui calicem etiam opertum ante pectus defert. Hos sequuntur Sacerdotes Pontifici concelebrantes (quo solemnus enim est missae officium, eo plures Sacerdotes sacra secum facturos Pontifex convocat, qui vel calices vacuos ornatus gratia, vel ut plurimum altaris sacra instrumenta; hic Lanceam, ille Spongiam sive purificatorium, alius librum missalem, alter reliquias sacras tenet; et a Paschatis solemnibus ad Ascensionis usque celebritatem plerisque in Monasteriis Christi in sepulchro iacentis imaginem (cuius est usus in processione nocturna, et vigiliis magnae Parasceues) *ἐπιτάφιον* hac de causa dictam, ultimi duo Sacerdotes agmen illud claudentes capitibus gestant, et praevios sequuntur. Cantores interim modulantes vocibus, et gravi cantu, Cherubicum Hymnum decantant, et nisi sacrorum donorum laetores conspexerint e Prothesi egressos, nusquam illa verba, *ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὄλων ὑποδεξάμενοι*, concinere audent. Tunc autem cum Regem omnium *ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξει*, Angelicis ordinibus invisibiliter stipatum excepturi, quidam inclinant, alii procumbunt in genua, in quibusdam etiam locis nonnulli, maxime aegritudine afflicti, pedibus se transeuntium substernunt: cuncti vero vel precantur, vel se celebrantium orationibus commendant, vel quod frequentius est, Christum quasi praesentem, latronis in cruce poenitentis voce alloquuntur: *Κύριε μνησθητί μου ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Respondent illi *μνησθεῖη Κύριος ὁ Θεὸς πάντων ἡμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε*. A qua voce repetenda nullatenus desistant, usquedum stantibus ad sacras fores Lectoribus, ipsi per medios eorum ordines pertranseutes, ad sanctum Tribunal pervenerint. Ibi a Pontifice ordine mutuisque precibus excipiuntur. Et Diaconus quidem sacrum panem gestans; *μνησθεῖη*, inquit Episcopo, *Κύριος ὁ Θεὸς τῆς ἀρχιερωσύνης σου, ἐν τῇ, κτλ.* et Pontifex reciproce: *μνησθεῖη*, ait, *Κύριος ὁ Θεὸς τῆς ἱεροδιακονίας σου*, etc. subsequens Sacerdos Pontifici audienti vocem eandem iterat: ille rursus, *μνησθεῖη*, etiam dicit, *τῆς ἱερωσύνης σου, κτλ.* et sacris donis e Diaconi et Sacerdotis manu a Pontifice ad sacras fores receptis, sacro cultis osculo, et in altari repositis, Pontifex tandem clara voce toti populo suas preces pollicetur dicens, *μνησθεῖη πάντων ἡμῶν, κτλ.* atque ita finem, *μεγάλῃ εὐδόξῳ* imponit, ad quem tamen ipse non procedit, sed reversus, ut diximus, ad sacras fores cum donis accedentes praestolatur, et singulos iuxta suos gradus admittit. Et haec quidem ita, si Pontifex sit, qui celebri apparatu sacra peragit, vel praecipuum illuxerit festum, quod solemnitatem officii solito maiorem requirat. Currente vero tempore, uno solo Diacono Sacerdoti concelebrante, eodem itineris tractu, praecedentibus cereis procedit, uterque; et Diaconus quidem sinistra Discum capit

superpositum tenens, dextra vero thure oblato, Sacerdotem calicem am-
 habus manibus gerentem, veneratur; nec recta ante illum graditur, ne
 terga vertat, sed ipse maioris cultus gratia, retrogradis fere passibus ad
 sacrum usque tribunal incedit; ubi iuxta ritum hic expressum sacra
 dona deponuntur. Et tandem si Sacerdos absque comite Diacono my-
 sterium perficiat, Lectore suffumigante, capite et sinistra manu Discum,
 dextra vero ante pectus sanctum calicem sustentat, et populo venera-
 bundo, procumbenti et adoranti ipse utrobique vocibus supra allatis,
 regni coelestis ingerit memoriam.

Illa processio a prothesi ad altare eodem sollemni apparatu fit apud
 Syros, Coptitas, Aethiopes, eo tantum discrimine, quod Graeci eam dif-
 ferunt usque ad perfectam Evangelii lectionem, illi praemittunt. Et sem-
 per erat inter Latinos, qui Orientales accusarunt, quod sacra dona, an-
 tequam per consecrationem transmutata fuissent in corpus Christi et
 sanguinem, illis honoribus prosequerentur, qui nudis elementis non
 possent convenire; immo non defuerunt, qui huius prostrationis causa
 idololatriam orientalibus exprobraverunt. Sed negabant Graeci dona se
 ante consecrationem adorare sed venerari: non ut verum Christi corpus
 cui verus *λατρείας* cultus debebatur, neque honorare tantum ut sacras
 imagines, sed anticipantes quadam veneratione prosequi tanquam trans-
 ferenda mox in Christi carnem et sanguinem.¹⁾ Poterat praeterea mo-
 nere, in Romana missa etiam exstare illius „anticipatae venerationis“
 vestigia. Offertur ante consecrationem hostia immaculata, offertur calix
 salutaris, incensantur in missa sollemni, crucibus signantur uti „sacrifi-
 cium illibatam“. Haec Graecorum et Romanorum praevia veneratio optime
 intelligitur ex vetustissimae ecclesiae moribus, quae panem et vinum ut
 verum sacrificium Deo obtulit, fidelium rationes repraesentans et devotio-
 nem: recepit a Deo in melius transmutatum uti carnem et sanguinem
 Domini.²⁾

At vero de his in utramque partem disputari posse, omnino con-
 cedimus. Prorsus indigna sunt, ut rectius dicam, risum moventia, quae

1) Nic. Bulgari: „καὶ μὴ στοχασθῆς ἀρτολάτρως διὰ τοῦτο, ἢ οἰνολάτρως
 τοὺς Χριστιανοὺς, καθὼς ἐφλυάρισαν κάποιοι ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, καὶ εὐσεβείας·
 ἐπειδὴ λέγει Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, δικαίως προσκίπτουσι πάντες τοῖς ἱερεῦσιν
 οἱ πιστοί· τὸ μὲν, τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἐξαιτούμενοι, καὶ μνησθῆναι τούτων ἐν τῇ
 ἱερουργίᾳ δεόμενοι· τὸ δὲ, τιμῶντες τὰ θεῖα δῶρα· εἰ γὰρ καὶ μήπω ἱερουργήθῃ,
 ἀλλ' ἐν τῇ προδέσει ἀνετέθησαν τῷ Θεῷ, καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκεῖσε εὐχὴν ἀνέφερε τῷ
 Θεῷ, καὶ προσδέξασθαι ταῦτα εἶπεν εἰς τὸ ἀνὰ θυσιαστήριον.“

2) Omnino dici potest, Graecos in quavis Missa pompam ducere sollemnissimam,
 qua ornant Romani festum corporis Christi, ita tamen ut procedant Graeci cum elementis
 nondum consecratis.

de magno introitu temere effudit Kingius, Covelli ¹⁾ pedissequus: „Dr. Covel bemerket mit vieler Einsicht, dass zur Vermehrung der Beustigung und blinden Andacht des angaffenden Volkes diese feierliche Procession, wobei die Stücken von den Heiligen auf den Heiligen auf den hohen Altar getragen werden, eingeführet wurde, zur Nachahmung der Heiden bei dergleichen Staate und Pracht in ihren Feierlichkeiten. Denn erstlich ist es weltkundig, dass sie Lichter und Wachskerzen brauchten, besonders bei ihren grossen Festen, die entweder zu Ehren ihrer Götter oder der Menschen gefeiert wurden. So waren bei der Procession zu Ehren der Isis, die Apulejus (Aur. As. L. II.) weitläufig beschreibet, sowohl viele Manns- als Weibspersonen mit Lampen und Wachskerzen und andern Arten von Lichtern, wodurch sie den Sternen, die von den Heiden für belebt angesehen wurden, ähnlich, und daher ihnen auch angenehm wurden oder sie besänftigten. — Ausserdem ist diese seltsame und lächerliche Geberde des Diaconus, da er den Teller oder die Schüssel auf seinem Kopfe oder Schultern trägt, eine deutliche Nachahmung der Heiden bei ihren Opfern und Gottesdiensten. Pausanias erzählet, dass zu Athen die *Kavηρόροι*, zwei Jungfrauen, welche das Fest der Minerva begleiteten, ihre heiligen Körbe auf ihren Köpfen getragen hätten. Auf gleiche Weise wurden die heiligen Gefässe und Körbe auf dem Kopfe getragen bei dem Opfer des Priapus und Bacchus, wie ihre Figuren in Basreliefs vorgestellt werden, und die alte Frau mit ihrem Topfe zum Anschlagen wird von dem Aristophanes (*Πλοῦτος* Act. 5. Sc. 3. v. 2) beschrieben. Und es ist wahrscheinlich, die Jungfrauen trugen ihre Körbe mit der Gabe für die Diana auf eben diese Weise; so wie alle übrige *Kavηρόροι* bei allen Opfern, die sie begleiteten. Die griechischen Priester tragen oft ihre Schüssel so in den Landkirchen und bei ihren Jahrfesten auf den Feldern: eben dieses kann man bei den Figuren an des Titus jüdischem Triumphe zu Rom sehen. Tomasin erzählet aus dem Novarinus, dass sich der König Agrippa eine Ehre daraus gemacht habe, die Körbe mit den ersten Früchten auf seiner Schulter in das Heiligthum zu tragen. Aus allen diesen erhellet deutlich, dass die griechische Kirche diese Gewohnheit von den Gebräuchen der Heiden entlehnet hat.“ Iam saepius Covellos istos (nam nec hodie haec ingeniosorum hominum progenies exstincta est) ²⁾ iusta censura perstrinximus Cod. Lit. II. p. 52 n.

1) Iohannes Covellus, qui 1670 legato Anglico Byzantium misso comes fuerat et capellanus, scripsit Relationem de ecclesia Graeca eiusque quoad doctrinam ac disciplinam praesenti statu praesertim ratione eucharistiae et septem sic dictorum Sacramentorum. Cantabr. 1722.

2) Ipsa hac hora ad manus venit liber „Unterhaltungen über Russland 1853. 2 Voll.“

Diaconus ἐν τῇ μεγάλῃ εἰσόδῳ cum disco et thuribulo incedit.

Cap. XXV. XXVI. Preces et Offertorium. Dona sacra, in altari collocata, denuo velantur — ὅτι οὐ τοῖς πᾶσιν ἐξ ἀρχῆς ἐγνωμένος ἦν ὁ Ἰησοῦς καὶ ὅτι σωματωθεὶς οὐδ' οὕτω τῆς κρυφίου τοῦ αὐτοῦ θεότητος καὶ τῆς προνοίας ἐξέστη, ἀλλ' ἀκαταληπτὸς ἐστὶν καὶ ἄπειρος ἀσί. Porro, cum adsit tempus sacrificii Sacerdos et Diaconus sacra attrectaturi se ad orationes pro se invicem faciendas excitant, aequae atque Sacerdos Latinus hortatur: Orate fratres etc. Sequitur εὐχή προσκομιδῆς, qua secunda vice sacra dona Deo offerunt. Est enim

Auctor istius famosi libelli Missam Graecam ex mentis stupore ac perversitate sic exponit (l. p. 1977): „Bei dem Messelesen brennen um zwei hohe dreiarmige Leuchter (!?) eine Menge anderer Wachslichter und Lampen. Hat der fungirende Bischof oder Geistliche einige Worte gesungen, so antwortet der andere geistliche Corps mit Gebet für alle Menschen oder besondere Personen; hinter einigen Worten folgt immer das Gospodi pomilui. Der Messhaltende in gold- oder silbergesticktem Messgewande wendet sich am Altar oft um, hält die beiden dreilichtrigen Leuchter und bekreuzigt damit die Gemeinde, schnell und im Doppelkreuz, doch vorsichtig, dass keines der Lichter verlöscht. Das heisst Gott dienen.“ Sed forsitan haec placent huius temporis rabiosis Polemicastis.

Missae Graecae triplex oblatio. Primo in Liturgiae praefatione, ἐν τῇ προθέσει, fit imperfecta oblatio: sanctificantur, quae Deo segregantur, panis et vinum nec ulli amplius communi usui impenduntur. Secundo cum e propositionis ara ad altare sacra dona deportantur et praesenti oratione super eis fusa deducuntur et Offertorium completur. Accedit quod precatur Sacerdos, ut dignus sit, qui offerat. Tertio tandem cum consecratione absoluta non iam panis et vinum, sed corpus Christi et eius sanguis in sacrificium offeruntur.

Accipimus Graecorum ad Liturgiam commentarios, δησεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας, a Paulo apostolo Timothéo commendatas quotidiana religione in officiis suis ad Deum dirigi. Nam in Litanía maiori et minori (συναπταῖς) fiunt δησεις, Diacono frequenter monente: τοῦ Κυρίου δεηθώμεν. Προσευχαί sunt orationes secreto a sacerdotibus recitatae, εὐχαριστίαι sunt hymni in laudem Dei decantati. Denique ἐντεύξεις s. αἰτήσεις pronuntiantur sacris donis e prothesi in aram deportatis et ea de causa Diaconus iterum iterumque hortatur: παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. Mourawieff-Muralt p. 22: „Wiederum tritt der Diacon zum Volke hinaus, es aufzufordern zum Gebete des Herrn. Aber schon gehn diese Bitten nicht mehr auf irdische und zeitliche Segnungen, sondern auf geistliche und himmlische. Er steht um einen Schutzengel, um das, was gut und nützlich ist für die Seele, um Vergebung der Sünden, um Fried' und Ruhe in diesem Leben und um ein gutes Ende desselben und gute Rechtfertigung vor dem furchtbaren Richterstuhle Christi.“

Cap. XXVII. Osculum Pacis. Symbolum. Optime Rubricistae exponunt, quonam sensu ac consilio expostuletur ab ecclesia osculum pacis: Ἐπειδὴ κατὰ τὸ Σκεῦος αὐτὸ τῆς Ἐκλογῆς α'. πρὸς Κορινθ. ιγ'. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ, καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἶδω τὰ Μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Γέγονα χαλκὸς ἡχῶν. Χωρὶς τὴν ἀγάπην ματαία εἶναι ἡ Πίστις, ματαία ἡ Προσευχὴ, ματαία ὡς πρὸς ἡμᾶς ἡ Εὐχαριστία. Εὐχῇ (ἐσημείωσε διὰ τοῦτο καὶ ὁ Καβάσιλας Κεφ. κέ.) καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς Πίστεως ὁ Ἱερεὺς ἑαυτὸν εὐτρεπίζει, καὶ πρὸς τὴν Ἱερουργίαν κατασκευάζει, καὶ διατίθεται πρὸς τὴν χάριν. Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους. Πολὺς ἦτον παλαιόθεν ὁ Ἀσπασμὸς, ὅπου ταύταις ταῖς ὥραις ἐγένετο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀσπαζέσθω ὁ Ἐπίσκοπος τὴν Ἐκκλησίαν καὶ λεγέτω· Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ Κλήρου τὸν Ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας. Διαβάζομεν εἰς τὸ ἧ'. τῶν Ἀπο-

στολικῶν διατάξεων. Καὶ ὄχι μόνον εἰς ἐκείνους τοὺς πρώτους καιροὺς, ἀλλ' καὶ πολλοὺς χρόνους κατόπι ἐξακολούθησεν εἰς τὴν Λειτουργίαν αὐτῆ τοῦ Ἀσπασμοῦ ἢ τάξις. Ἐπὶ ἔχομεν εἰς τὴν ἐν Λαοδικαίᾳ ἀγίαν Σύνοδον. Καὶ μετὰ τὸ Πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ Ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην, τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην διδόναι, καὶ οὕτω τὴν ἀγίαν Προσφορὰν ἐπιτελεῖσθαι. Τῶρα ἐξέπεσον, ὅσον εἰς τὴν Λειτουργίαν, τῶν λαϊκῶν ὁ Ἀσπασμός. Καὶ ἄλλη τις οἰκονομία ἐκράτει κατὰ τὸν τότε καιρὸν ἐν τῇ Θεῷ Ἱεροσολεστίᾳ.

Nunc, ubi sacerdotes in sanctuario sese invicem osculati sunt, Diaconus ad populum conversus, exclamat: τὰς Θύρας, τὰς Θύρας. Quod Cabasilas male opinatur pertinere ad fores aurium vel oris sancto symbolo recludendas. Nam extra dubitationem est, olim portarum ecclesiae custodiam denuo ministris a Diacono commendatam esse, ne mysteriorum sacris adsint alieni. Hodie res aliter comparata est. Mourawieff-Muralt p. 23: „Jetzt hat die Kirche keinen Grund mehr zu solcher Besorgnis; vielmehr wird bei jenem Rufe der Vorhang von den heiligen Thüren, die sonst beim Dienste eines gemeinen Presbyters verschlossen bleiben, weggezogen zum Zeichen, dass das Geheimniss geoffenbart und allen Gläubigen mitgetheilt werden solle.“

Constat inter omnes, recitari in Missa graeca Symbolum Nicaenum, omissa tamen voce: filioque. Et sectae hanc additionem condemnant; alias in hoc symbolo paucis syllabis exceptis omnes conveniunt.

Calci capitis addimus Kingium, Rubricam de osculo et symbolo accuratius exponentem: „Unterdessen machet der Priester drei Bewegungen und saget mit leiser Stimme: Ich will dich lieben, o Herr, meine Stärke, der Herr ist meine Burg und meine Zuflucht; dreimal. Sodann küsset er die heiligen Sachen, wie sie bedeckt sind, zuerst die Spitze der heiligen Schüssel, sodann die Spitze des heiligen Bechers, dann die Ecke des heiligen Tisches, die ihm am nächsten ist; wenn zwei oder mehrere Priester sind, so küsst ein jeder von ihnen die heiligen Sachen, und einer den andern die Schulter, und einer saget: Christus ist unter uns. Der andere antwortet: Er ist und wird sein. Sodann wenn zwei oder mehrere Diaconen da sind, küsset ein jeder von ihnen das Kreuz seines Orarion, und einer den andern auf die Schulter, und saget eben das, was der Priester sagte. Der Diaconus, der sich neiget an dem Orte, wo er stehet, küsset sein Orarion auf das Kreuz, und saget laut: Die Thüren, die Thüren, lasset uns aufmerken in Weisheit. Hier nimmt der Priester die Aër, und hält sie über die heiligen Gaben, und wenn verschiedene Priester als Gehülften da sind, so nimmt ein jeder von ihnen die Aër, und indem sie dieselbe hin und her bewegen, wie sie dieselben über die heiligen Gaben halten, und ihre Häupter fast unter die

Aër beugen, so saget ein jeder zu sich selbst zu gleicher Zeit mit dem Volke in der Kirche den Nidänischen Glauben.

Cap. XXVIII. Praefatio cum Hymno Triumphali. Ut tranquillo et pacato animo consecrationi populus attendat, ad pacem eum Diaconus hortatur: etenim, ut est apud Cabasilam *προσφέρομεν οὐ μόνον μετ' εἰρήνης, ἀλλ' αὐτὴν εἰρήνην ἀντὶ δώρου καὶ θυσίας ἑτέρας.* Quapropter populus respondet: *ἔλαιον εἰρήνης θυσίαν αἰνέσεως, ὃ δὲ ἔλεος γέννημά ἐστι τῆς βεβαίας καὶ καθαρᾶς εἰρήνης.*

Praefatio apud Graecos omnibus Missis, neglecta temporis et festorum varietate una eademque est. Renaldotius l. c. II. p. 78: Haec oratio respondet Praefationi nostrae, quae ut olim multas diversasque formas habuit, ita quoque Orientales, maxime vero in Syriacis Liturgiis. Singulae quippe proprias habent, quarum aliae breviores sunt, prolixiores aliae. Omnium tamen una est sententia, nempe ut laudetur Deus ab infinitis suis in humanum genus beneficiis, creatione, consecratione post Adami peccatum, institutione per Legem et Prophetas: missione filii ad salutem totius mundi, eiusdem in terris dispensatione, passione, morte, resurrectione, praedicatione Evangelii per Apostolos et Ecclesiae foundatione. Unde laudatus ab Angelis est coelesti omni militia, qua occasione saepe de illis multa dicuntur, terminaturque Oratio per hymnum triumphalem, Sanctus. Talis est Praefationum omnium Graecarum et Orientalium dispositio, absque ullo, praeterquam ex verborum copia, discrimine, et quod omnes gratiarum actionem continent, et in hymnum triumphalem desinunt, Latinis ea in parte similes sunt. At istorum alia omnino ratio est. Patet enim ex ipso Missali veteri Gregoriano, singulares Praefationes, non modo festis praecipuis, tum memoriis sanctorum celebrandis, sed Dominicis singulis, aliisque diebus fuisse destinatas, in quibus de mysteriis ipsis, quae ritu solenni recolantur, ut etiam de sanctorum actis nonnulla inserebantur, adeo ut quotidiana prope foret Praefationum mutatio. Cf. Cod. Lit. I. p. 29 sq. 131. Aliam utriusque ecclesiae discrepantiam agnoscit Nealius in prolixitate orientali ac brevitate Latina. Praesertim recentiores tetigit praefationes; nam Missale Gothicum et Mozarabum longissime excurrit praefando. Praeterea Sacerdos Latinus voce gravi ac grande sonanti decantat Praefationem, ut ab omnibus audiri possit, Graecus eam perlegit *μυστικῶς.*

Quae leguntur in fine: *ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα καὶ λέγοντα* non designant quatuor mundi elementa, ut nonnullis placuit, neque caelum in quatuor plagas divisum, sed spectant ad quadriformes Cherubim, quorum mentio fit in scriptura. Itaque recte Germanus: *ἄδοντά ἐστιν ὁ ἀετός· βοῶντά ἐστιν ὁ βοῦς· κεκραγόντα ὁ λεὼν· καὶ λέγοντα ἄνθρωπος.*

Hymnus ἐπινίκιος s. triumphalis prorsus concordat cum Latinorum Sanctus. Nic. Bulgari l. c. p. 146: — καὶ τέλος, Ἐπινίκιος Ὕμνος εἶναι ὁ παρῶν, ὁ ὁποῖος κράζεται ἔτσι, ἐπειδὴ καὶ εἰς αὐτὸν δοξάζεται ὁ μέγας Θεός, ὡς Κύριος Σαβαώθ. Τουτέστιν, Ἀψθέντης τῶν στρατευμάτων. Καὶ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἴδιος, ὁποῦ δοξολογίαις ἀσιγήτοις, ἀκαταπαύστοις στόμασιν ἤκουσεν ὁ Ἡσαΐας γὰ κράζον με φόβον, καὶ τρόμον αἱ Οὐράνιαι Δυνάμεις ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἔσμιξεν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸν ἐπίγειον Ὕμνον. (Ἐπινίκιον καὶ αὐτὸν) ὁποῦ μετὰ Βαΐων, καὶ κλάδων ἐπέσφρασαν τοῦ Σασαρκωμένου λόγου τῶν Ἑβραίων οἱ παῖδες. Ἀπὸ δηλαδὴ τὸ· Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ μία Ἐκκλησία Ἀγγέλων, καὶ ἀνθρώπων διὰ τοῦ Χριστοῦ γέγονε. Διὰ τὸ ὁποῖον γράφει καὶ ὁ Θεσσαλονίκης. Ὅτι τὸν Ὕμνον τοῦτον καὶ ὁ Λαὸς ἐκβοᾷ. Δεικνὺς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἴσῃν αἴνησιν ἰμῶν μετὰ τῶν Ἀγγέλων, καὶ τὴν μετ' αὐτῶν ἔνωσιν.

Ritus pontificales enarrat Mourawieff- Muralt p. 23 sqq.: „Der Bischof tritt jetzt zum letzten Male zum Volke heraus, um es von der Weihe der Gaben zur Andacht zu entflammen und spricht, die zum Himmel erhobenen Leuchter in den Händen: Die Gnade unseres Herrn Iesu Christi, die Liebe Gottes des Vaters und die Gemeinschaft des heiligen Geistes — und fordert dann Alle auf, um dieser drei grossen geistlichen Gaben willen ihre Herzen zu Gott zu erheben. Der Chor erwiedert ihm statt Aller zuversichtlich: Wir haben sie zum Herrn erhoben. Danken wir dem Herrn! ruft nun der Bischof aus, die Gemeinde zum dritten Male segnend, und, nachdem sie ihm beim Klange der zum grössern Gebete zu bewegendem Glocke geantwortet hat: Geziemend und recht, geht er in das Heiligthum zurück, um diese Danksagung zu bringen. Dort, vor der heiligen Tafel, auf der das Opfer bereitet ist, erinnert er an all die wunderbaren und unaussprechlichen Wohlthaten, die Gott von Erschaffung der Welt an bis zu ihrer Erlösung den Menschen erwiesen hat, und, indem er wie in Verzückung von seinen unwürdigen Menschenworten zu einem würdigern Lobe übergeht, gedenkt er des Engelgesangs, den Jesaias aus dem Munde der von Ezechiel in den geheimnissvollen Gestalten von Adlern, Stieren, Löwen und Menschen erblickten Seraphim vernommen hat, und ruft aus: Sie, die das Sieglied singen, rufen, schreien und sprechen! und der Chor, an seiner Verzückung Theil nehmend, antwortet zuerst mit den Worten der Engel selbst, als wäre er im Himmel: Heilig, heilig, heilig ist der Herr Zebaoth! Voll ist der Himmel und die Erde seines Ruhms! Dann begrüsst er den Herrn auch auf Erden mit den Stimmen der Kinder Jerusalems, die dem Sohne Davids entgegen gegangen waren: Hosianneh in der Höh! Gelobet sei, der da kommt im Namen des Herrn! In die-

sem Augenblicke, sagt der heilige Johann Chrysostomus, wurden viele heilige Männer im Heiligthum Engel gewahr, die mit ihnen dienten, und voll Gottesfurcht an der heiligen Tafel standen.“

Cap. XXIX. Memoria coenae sacrae a Domino institutae. Iam Diaconus Asteriscum tollit e disco — οὐκέτι ὁ ἱερεὺς διὰ νεφέλην ὡς ποτὲ Μωϋσῆς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἀλλ' ἀνακαλυμμένην προσώπῳ τῆν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτρεῖται. Remoto vero asterisco flabello i. e. ligno in Cherubini faciem, alarum senario circumstipatam caelato, ut Terentiana utar voce profana, ventulum facit super sanctis donis, ne animalia volitantia incidant in calicem p. 61. Allegoristae flabellorum motu admirationem et conturbationem coelestium spirituum expressam volunt, qui ad crucis stipitem convenerant. Si desit flabellum, Diaconus velo apprehenso et quasi manibus appenso sacra dona ventilat.

Ῥιπίδιον Ventilabrum.

Renaldotius I. p. 211: „Orationis, quae a Sacerdote post hymnum triumphalem a plebe dictum pronunciat, communis est in omnibus Officiis forma: nisi quod in antiquis brevior, in aliis aliquanto prolixior est. Omnium sententia eadem, nempe beneficiorum Dei erga humanum genus enumeratio a creatione: tum ex caritate, qua post Adami lapsum homines a perditione revocavit, mittendo Patriarchas, et Prophetas et legem dando: tandemque per Incarnationem unigeniti filii sui, totamque eius in terris dispensationem, mortemque salutarem, liberando a servitute diaboli. Cum vero ante passionem Christus Sacramentum corporis et sanguinis instituerit, iusseritque Apostolis et per eos Ecclesiis omnibus, ut illud in sui memoriam celebraretur, ab illorum usque temporibus Ecclesiasticae disciplinae perpetua lex fuit, ut eiusdem institutionis memoria repeteretur, et eadem ipsa verba adhiberentur, quibus in ultima coena Christus corpus suum et sanguinem discipulis tradens, usus fuerat. Quippe Liturgia vetus nulla verbis illis caruit, quae, ut illa Dei: crescite et multiplicamini initio rerum creaturarum prolata, huc usque operantur, ita quotidie a sacerdotibus prolata, producant efficaciter id quod significant; ut Chrysostomus scripsit, pie iuxta et eleganter. Omnes igitur illarum Oratorum formulae de divinis beneficiis sunt, deque ultimo illo passionis, et sacramenti instituti ad peccatorum remissionem, vitamque

aeternam praestandam.“ At vero magnus ille liturgiarum consensus atque concentus arctioribus ecclesiarum orientalium finibus continetur: adeo haud gravior, opinor, est inter orientalia officia ac latina diversitas, quam quae in hoc nostro capite perstringit aciem. Graviorem dico, quam quae Graecorum Romanizantium ¹⁾ vel Romanorum ad graecos ritus propensiorum (Catharini, Bruni e. a.) disputationibus obscurari possit vel exterminari. Nam toti ecclesiae occidentali tam certum est, quam quod certissimum, his vocibus: *τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου* effici consecrationem nec amplius quid desiderari. Hac formula prolata, Romana fides ipsum Christum Dominum, sub specie panis et vini velatum in ara conspicit et nihil aliud curat caerimoniarum gravissimarum et magnificentissimarum multitudo — incensatio, campanarum pulsus, elevatio sacramenti (Graecorum *ἁγία ὑψωσις*), genuflexio — nisi ut omnibus manifestetur sanctissimum sanctissimae missae decus et apex. Apud Graecos sacra caerimonia propter cancellos superpositos et sacras fores obseratas populi oculis non patet: nec elevatur sacramentum neque aliud quid peragitur, quod Liturgiae summam et caput indicare possit. Enimvero, si modum excessit Ricardus Simon, qui Graecos verba Christi ad consecrationem haud necessaria habere contenderit, haec invicta sententia est, Graecos consecrationem verbis Christi incipere, perficere sancti Spiritus invocatione precante sacerdote: *ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου* et postea: *μεταβαλὼν τῷ πνεύματι ἁγίῳ*. Cf. p. 69. Nic. Bulgari l. c. p. 154 sq.: *Διὰ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Παναγίου, καὶ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, ἔχομεν ἀπὸ τὸν Ἀμφιλόχιον νὰ τὸ ἐβλεπεν ὀφθαλμοφανῶς, ὅταν ἐλειτούργα ὁ μέγας Βασίλειος, καταβαῖνον ἐπὶ τὰ Δῶρα. Καὶ κατὰ τὸν πολυμαθῆ Μόσχον Κεφ. ρν'. ὁ Θεοσεβῆς ἐκεῖνος Ἐπίσκοπος δίδωντας τέλος, καὶ μὲν ἐξακολουθῶντας τὴν Ἱερὰν Λειτουργίαν. ἐρωτηθεὶς, τίς ἡ αἰτία; ὅτι οὐκ εἶδον (ἀπεκρίθη) κατὰ τὸ σῆμα τὴν ἵγιαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Ἐτζι Κεφ. κζ'. Ἄλλος πνευματοφόρος Πατὴρ κάθη φορὰν, ὅπου ἐπρόσ-*

1) Ut Graeci in concilio Florentino 1439: „Fateri nos diximus, per haec transubstantiari sacrum panem, et fieri corpus Christi. Sed postea, quemadmodum et ipsi dicitis: Iube haec perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum: ita nos quoque oramus dicentes, ut Spiritus sanctus descendat super nos, et efficiat in nobis panem hunc pretiosum corpus Christi tui; et quod in calice isto est, pretiosum sanguinem Christi tui, transmutetque ipsa Spiritu sancto suo, ut fiant communicantibus in purgationem animae, in remissionem peccatorum, et non fiant in iudicium aut condemnationem nostram.“ I. Maro.: Spiritus sanctus non invocatur, ut illabens efficiat seu commutat panem in corpus et vinum in sanguinem Salvatoris nostri; sed ut illa corpus et sanguinem esse ipsius Domini nostri ostendat, et faciat, ut sint percipientibus ea in remissionem peccatorum et vitam aeternam.

φερε τὴν Θυσίαν, ἔβλεπε φανερά αὐτὸ τὸ Πανάγιον Πνεῦμα ἐπισκιάζον ἐπὶ τὰ Λώρα, καὶ παρήγησά, "Ὅταν θεάσωμαι (ἔλεγε) τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τότε καὶ τὴν λειτουργίαν ἐπιτελώ. Καὶ καθὼς ἱστορεῖ διὰ τοὺς Ἀποστόλους ὁ μακάριος Πρέσβυτος. Τὴν ἐπιφοίτησιν προσεδάκων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ τὸν προκείμενον εἰς Ἱερουργίαν Ἄρτον, καὶ Οἶνον ὕδατι μεμιγμένον, αὐτὸ ἐκείνο τὸ Σῶμα, καὶ Αἷμα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποφήνητε καὶ ἀναδείξῃ. — Αὐτὸς εἶπε (μαρτυρεῖ Γερμανὸς ὁ ἀγιώτατος) τοῦτο ἐστὶ τὸ Σῶμά μου. Τοῦτο τὸ Αἷμά μου. Αὐτὸς καὶ τοῖς Ἀποστόλοις ἐκέλευσε, καὶ δι' ἐκείνων ἀπάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ποιεῖν. Τοῦτο γάρ φησι ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Οὐκ ἂν ἐκέλευσε τοῦτο ποιεῖν, εἰ μὴ δύναμιν ἐνθῆσαι ἐμελλεν, ὥστε δύνασθαι τοῦτο ποιεῖν. καὶ τίς ἦ δύναμις; τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἡ ἐξ ὕψους τοὺς Ἀποστόλους ὀπλίσασα, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου· Καθήσατε ἐν τῇ Πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Τοῦτο τὸ ἔργον ἐκείνης τῆς καθόδου· οὐ γὰρ κατελθὸν ἅπαξ, εἶτα ἀπολέλοιπεν ἡμᾶς. Ἀλλὰ μεθ' ἡμῶν ἐστὶ, καὶ ἔσται μέχρι παντὸς εἰς τὸν αἰῶνα.

Ego vero pro certo habeo, ex apostolica traditione panem et vinum consecrari verbis Christi eucharisticis et oratione dominica p. 8 sq. Accessit invocatio Spiritus, ut dona sacra, in corpus et sanguinem transversa, populo manifestet atque declaret. 1) Quam efficaciam Spiritus, ut ita dicam, declarativam etiam hodie sibi implorat Romana ecclesia, orando: Veni sanctificator et Quam oblationem: Graeca mutavit declarantem Spiritum in transmutantem, precando: ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ. At non ab omni vetustate hanc consuetudinem a Graecis acceptam esse, sobrium ac candidum iudicem edocet quod Diaconus sacerdote verba: Hoc est corpus meum! proferente, stola sacra dona commonstrat quasi ea voce sanctificata: persuadet ei sollempnis illa populi affirmatio Amen, qua praecōnio sacerdotis eucharistico bis respondetur. Nam hac voce antiquitus Christiani confessi sunt Christi in coena sacra praesentiam. Quodsi Graeci eam proferunt in hoc Missae capite eique saepissime addunt quae refert Arcudius: πιστεύω Κύριε καὶ ὁμολογῶ, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὡν πρῶτος εἰμι ἐγώ, si accedat eadem sectarum devotio p. 158. 159: verosimili coniectura assequimur, olim in Missa orientali consecrationem peractam esse enarratione Canonis eucharistica.

1) Clem. 14. p. 63: — ὅπως ἀποφήνη τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ κτλ. Sunt qui ἀποφαίνεῖν idem significare volunt atque transmutare, sed male. Apud omnes scriptores Graecos habet notionem manifestandi et ostendendi.

Cap. XXX. *Invocatio Spiritus Sancti et Consecratio.* Observat Goarus, Graecos Sacerdotes consecratos proposita dona non attingere, sed manu tantum elevata post benedictionem ostendere. In tertia demum oblatione, Diaconus stabello seposito, transversis in crucis figuram manibus altera elevat discum, altera calicem pronuntians: τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν προσφέρομεν.

Cap. XXXI. XXXII. *Memento pro Vivis et Defunctis. Oratio Dominica.* Non est quod fusius explanemus, ecclesiam Graecam in his precibus, coram donis consecratis effusis, multa repetere, quae prisci et integri moris sunt. Dico vivorum mortuorumque nomina e diptychis praelecta,¹⁾ preces pro Sanctorum requie ac beatitudine pronuntiatas, orationem dominicam, non a sacerdote, sed a choro vel populo decantatam. Cabasilas: — ταῦτα τὰ ἡγήματα ἐστὶν ἐν οἷς οὐδεμία περιέχεται πρὸ τῶν ἁγίων πρὸς τὸν Θεὸν ἰκεσία, οὐδὲ εὐχεται αὐτοῖς ὁ ἱερεὺς τῶν εἰωθότων οὐδέν· ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων κεκοιμημένων μεμνημένος εὐθὺς προστίθῃσι τὴν ὑπὲρ τούτων εὐχὴν· καὶ ἀνάπαυσον αὐτοῖς φησὶν οὐ ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου. Ἐπὶ δὲ τῶν ἁγίων τοῦναντιον ἅπαν, οὐ γὰρ πρεσβείαν ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖται ἀλλ' αὐτοὺς μᾶλλον προβάλλεται πρέσβεις· εἰπὼν γὰρ καὶ ἀριθμήσας τοὺς ἁγίους ἐπάγει, ὡν ταῖς πρεσβείαις ἐπισκέψαι ἡμᾶς ὁ Θεός. Cf. p. 71.

Omnium in precibus suis recordatur Sacerdos: monet idcirco Diaconus populum, ut ei sua devotione obsecundet, Deumque pro omnibus rogans πάντων καὶ πασῶν meminerit. Et respondet populus: καὶ πάντων καὶ πασῶν sc. μνησθητι Κύριε.

Cap. XXXIII. *Sancta Sanctis.* Pacem imprecatur Sacerdos fidelibus, orat pro digna sumptione sacramenti ac velis iterum obductis, elevat panem sanctum. Non omnes vero particulas in Sanctorum honore oblatas, sed maiorem tantum hostiam tollit — ἐπεὶ ἐστὶν ὁ βασιλεὺς Χριστὸς καὶ αὐτός ἐστι κεφαλὴ κατὰ τὸν ἀπόστολον. Τὰ δὲ τίμια ἄλλα δῶρα μέλη Χριστοῦ καὶ σῶμα Χριστοῦ. Et inter elevandum pronuntiat vocem illam venerandae antiquitatis: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις p. 75. Nic. Bulgari p. 170: Τὰ ἅγια, λέγει, δίδονται μόνον

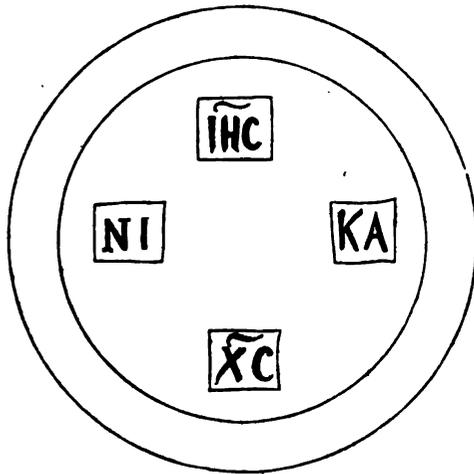
1) Tabulae bipartitae, aliquando ex auro vel argento, saepius de ebore vel ligno pretioso factae, ex quibus recitabantur nomina tam defunctorum quam vivorum, quos publice honorabat ecclesia: patriarchae, metropolitani, episcopi; patriarcharum oecumenicorum, nisi cum haereseos crimen in aliquem obiciebatur, de quo tam saepe concertatum est; episcoporum propriae ab initio ecclesiae; presbyterorum, si qui illustriores existerant; benefactorum; denique Conciliorum Nicaeni, Constantinopolitani, Ephesini, Chalcedonensis. Cf. p. 30.

τοῖς ἁγίοις καὶ δικαίοις Χριστιανοῖς. Εἴ τις δὲ οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσέτω. Οὐχ ἀπλῶς φησὶν ἁμαρτημάτων καθαρὸς, ἀλλ' ἅγιος. Τὸν ἅγιον, οὐχ ἡ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος παρουσία, καὶ ὁ τῶν ἔργων πλοῦτος. Γράφει εἰς τὴν ιζ'. 'Ομιλ. τῆς πρὸς Ἑβρ. ὁ Θεὸς Χρυσόστομος· Καὶ ὁ Λαὸς ἀποκρίνεται. Ἄπαγε. Ἡμεῖς δὲν εἰμᾶσθενε ἅγιοι. Ἡμεῖς εἰμᾶθεν ἁμαρτωλοὶ, καὶ ἀνάξιοι τοιαύτης ὀνομασίας. Ἐνας εἶναι ὁ Ἅγιος, καὶ ὁ Κύριος· Ἰησοῦς ὁ Θεάνθρωπος.

Chorus cantat κοινωνικὴν τῆς ἡμέρας i. e. modulum ad communionem praevium, proprium pro varietate Dominicae et festi. Et producit chorus cantum usque dum, communionem clericorum absoluta, e foris sacris reseratis procedat Diaconus, populum ad communionem vocaturus. Alt p. 233: „Während der Priestercommunion findet in den grösseren Kirchen auf dem Sängerkhore das sogenannte Concert statt, d. h. eine Vocalmusik (gewöhnlich ein Psalm), bei welcher Chöre und Solosätze abwechseln; und hier ist der Charakter der neueren Musik der vorherrschende, während die eigentlich liturgischen Gesänge einen eigenthümlich altkirchlichen Charakter haben.“

Cap. XXXIV. Fractio Hostiae. Aquae fervidae commixtio. Diaconus, inter cantum Chori ingressus τὸ ἅγιον βῆμα, orarium quod ex humero sinistrae tunicae superpositum et ante retroque pendentem ferebat, cum iam communicaturus est, praecingat in imo pectore extremitatibusque retro missis et per dorsum in crucis modum actis, dein per humeros reductis, iterum illas ante pectus in crucem agit. Itaque sic lumbos praecinctus praestolatur adventum domini sui, vel cum orarium alas significet angelorum, „τὰ Χερουβὶμ ἐπιμιμούμενος περιστελλόμενα τὰς ὄψεις καὶ αὐτὸς περιστέλλεται ἐν τῷ μέλλειν κοινωνεῖν τοῦτο περιζωνόμενος. Altius minus recte: „gleichsam um sich durch das Kreuz vor allen Angriffen des Bösen zu sichern.“ Mourawieff-Muralt: „gleichsam um alles Schwache und Unwürdige an der Menschheit von jeder Seite mit dem Kreuze zu verdecken.“ Pontifex si celebrat, nunc assumit ὠμοφόριον, ut cum eo divinis mysteriis participet.

Accedit Celebrans ad frangendam hostiam iam in officio προθέσεως sacra lancea ita immolatam, ut e cruciformi scissione quatuor partes in crucem disponendae exurgant. Frangit igitur (μελίξει) sacerdos hostiam in quatuor particulas ac disponit eas in disco. Antiphona: μελίξεται καὶ διαμερίζεται κτλ. quam inter frangendam hostiam pronuntiat Sacerdos, multum habet affinitatis cum divo Thoma: A sumente non concisus, Non confractus non divisus, Integer accipitur.

Portio IHC mittitur in calicem, particula XC in communione clericorum porrigitur, denique partes NI et KA reservantur ad communionem accessuris e laicis.

At superest mira ac singularis Graecorum caerimonia: aquae fervidae cum vino consecrato commixtio. Et si alii ministri defuerint, Diaconus urceolo aeneo igni vel cereo ardenti admoto eam disponit; ubi maior est ministrorum copia, *καμισάτοι* (a lineis albis s. canisiis dicti) calefaciunt aquam in Diaconico. Varias afferunt Rubricistae huius ritus causas et sensus. Vel significatur sanguis cum aqua calida e latere Christi profluens, vel Spiritus Sanctus, qui etiam aqua dicitur et tanquam ignis in discipulos Christi dilapsus apparuit. Et quae secundo loco commemorata est interpretatio, huic sine dubio patrocinator formulae in commixtione aquae prolatae.

Cap. XXXV. Communio cleri. Perquam laudabilis ecclesiae Graecae disciplina exposcit, ut in quacunq[ue] missa, etiamsi desiderentur Domini convivae e laicorum numero, sacris participant Diaconus, omnino clerici ministri, qui adstiterint Celebranti. Sacramenti particulam suscepturi manum sinistram dextrae in modum crucis imponunt, ut eam cava vola contineant: moxque dextera firmiter occlusa precibusque praevis recitatis, ori cum magna cautela admovent. Una omnes et eodem tempore Christi corpori participant. Sacerdos celebrans vel pontifex in medio altari, alii sacerdotes in altaris circuitu, retro altare Diaconus. Sanguini quoque communicaturi ordine procedunt, calice altaris in medio celebrantis manu paulum inclinato, ex quo hausturis necesse est, modice genua inflectere. Ter autem quilibet ex eo sugit, qualibet vice unam S. Trinitatis personam appellans: *εἰς τὸ ὄνομα τοῦ*

πατρός κτλ.) Manum, si quae forte particula illi adhaeserit, sacra spongia diligentissime in disco abstergunt ac similem cautionem adhibent in bibendo Domini sanguine.

Spongia (σπόγγος) quam modo commemoravimus, ex eo in sacris usurpatur, quia sacrificii cruenti a Christo oblata pars fuit et instrumentum, eiusque in sacrificio incruento memoriam refricat. Purificatorii Latini munus agit: colligit sacri panis fragmenta s. μαργαρίτας in unum, detergit discum, exsiccat os communicantium etc.

Denique, si adsint ex plebe qui sacris participare velint, Celebrans portiones NI et KA dividit in frusta, communicantium numero convenientia; dein una cum fragmentis in Disco forsitan collectis, mittit in calicem.³⁾ Et reserantur sacrae fores.

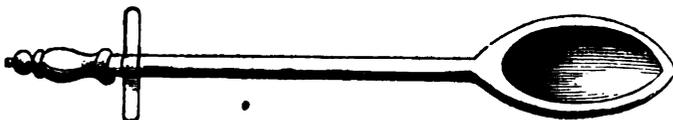
Cap. XXXVI. Communio Laica. Dum Clerici communicant ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι, Laici qui ad sacra accedere cupiunt, instante iam communionis tempore ad ostium, ubi sacerdos sacra peragit, appropinquant, facieque ad ortum conversa, genibus in terram prostrati Deum adorant. Dehinc ad occasum sese convertunt ac flexis genibus his verbis adstantes compellant: συγχωρήσατε Χριστιανοί. Ad quae praesentes respondent: ὁ Θεὸς συγχωρήσῃ σοι. Post ad meridionales ecclesiae partes sese vertunt, easdem iisdem quibus antea curvatis genibus, verbis alloquentes. Eundem in modum in borealem plagam conversi eandem quam a ceteris.³⁾ Atque his peractis ad sacras fores consistunt. Iam

1) Goar l. c. p. 150: Distinctionem ponunt Graeci inter μεταδόσιν et μετάληψιν: haec enim sanguinis, illa Dominici corporis, est communio (vulgato licet loquendi more utriusque sumptionem vocent μετάληψιν, sive μεταλάβησιν) unde cum Diacono corpus Christi suscipienti, dixit Sacerdos: μεταδίδωμι σοι τὸ τίμιον, vel in passivo, ne auctoritatem sibi ullam arrogare videatur. μεταδίδομαι τῷ δεϊνὶ διακόνῳ, κτλ. prout fol. 93 ad sanguinis participationem admissio, sit μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ὁ δεῖνα, κτλ. Frequenter propterea, quod et alibi annotasse memini, Christi Domini Pontificis vestibus ornati, et sacrae mensae assidentis in ipsa altaris concha Graeci depingunt imaginem, quae manibus in crucem decussatis, dextra quidem, cui vox μετάληψις inscripta est, calicem sinistra, ubi vox alia μετάδοσις legitur, panem porrigit: eius vero capiti titulus potestatis Sacerdotalis argumentum est appictum, ὁ μέγας ἀρχιερεὺς.

2) Particulae panis consecrati a Syris, Coptitis ac Aethiopicis appellari solent carbones v. carbones propitiatorii corporis et sanguinis Christi, quia apud prophetam legitur (Is. 6): In manu Seraphim calculus, quem forcipe tolerat de altari. Et tetigit os meum et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua et auferetur iniquitas tua et peccatum tuum mundabitur.

3) Similia observant Sacerdotes in Sanctuario. Goar p. 149: Quin etiam ipsos Sacerdotes sum miratus, sacro communionis mysterio, a praecipuo celebrante iam in manibus accepto, ad dextram laevamque (priusquam fuis ad Deum precibus illud ori ad-moverent) caput vertere, et de hoc ritu inquirenti nunciatum est: praecipuum Sacerdotem celebrantem, non prius sacris operam dare, quam iuxta liturgicas rubricas, pacem si lae-

Diaconus sacra deferens egreditur calicemque, in quo panis consecratus intinctus est, populo manifeste ostendit, exclamans: *μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ πίστεως προσέλθῃτε*. Quod exclamat in quavis missa, etsi communicantes non adsint. Si qui accedant, Sacerdos sumpto calice cochleario (*λάβις*) particulas, *μαργαρίτας* sanguine perfusas pro comunione educit et unicuique distribuit dicendo: *μεταλαμβάνει κτλ.* et p. 369. Communicaturum vero eo ipso, quo sacrum epulum sumpturus est articulo, his Christum alloquitur verbis: *οὐ φίλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς ὁ ληστής ὁμολογῶ σοι· μνήσθητί μου Κύριε ἐν τῇ βασιλείᾳ σου* p. 224. 368. Accepta comunione os velo sacro exsiccat.¹⁾

At vero magna, qua insignes sunt Graeci augustissimi sacramenti reverentia effecit, ut communicantium devotioni plurimis ac prolixis provisum sit orationibus ac carminibus sacris, quae vel ante vel post comunionem pro privata pietate ac fervore dicenda sunt. Obvia est haec *ἀιολουθία τῆς ἀγίας μεταλήψεως*, nam hoc nomine totus precum sacrarum apparatus continetur, in horologio (in eo, quod ad manus est p. 549—581) et in plurimis libellis sacris, ad laicorum usum accommodatis. Multa insunt praeclara et ferventissimae pietatis documenta nec possumus quin saltem nonnulla animae Christianae desiderio sacri epuli flagrantis adiciamus suspiria.

Τὰς ἀνομίας μου πάριδε Κύριε, ὁ ἐκ Παρθένου τεχθεὶς, καὶ τὴν καρδίαν μου καθάρισον, ναὸν αὐτῆν ποιῶν τοῦ ἀρχάντιου σου

sam sentiat, denno cum proximo integrarit: alios vero concelebantes, quos aperta talis confessio minus deceret, capite huc et illo converso, quasi tacito nota, si in aliquo scandali causam dederint, veniam postulare. Hancque consuetudinem non certe illaudatam, sed et amplius ita probatam habent Latinorum sive Francorum quidam, ut Ecclesias nostras (in quibus huiusmodi publica reconciliatio non est in usu) comunionis ergo aditari, prius in aliam Graecam se conferant, ut tritum illud pacis cum omnibus expetitae symbolum *συγχωρήσετε Χριστιανοί*, elata voce proferant. Tam manifestum vero et indubitatum mutuae et sincerae charitatis in Oriente, apud Graecos est indicium hic sermo, ut qui veniam de more publice petenti obstinata mente (quod quidam audent dicentes: *ἐσυγχωρήτῶν σε ἀφήνω*, in condonatum te relinquo) denegare non formidant, confestim ipsi Ecclesiastica potestate a corporis Christi unionis mysterio arceantur.

1) Murralt in Lexidio: „Der Priester giebt ihuen, nachdem sie beide Hauptbilder geküsst und mit kreuzweise auf die Brust gelegten Armen sich verbeugt haben, einem noch dem andern Brod und Wein mit dem Löffel aus dem Kelche. Sie wischen darauf ihre Lippen mit der Decke ab, küssen den Kelch und entfernen sich mit einer zweiten Verbeugung.“

Σώματος και Αίματος, μή με ἐξουδενώσης ἀπὸ τοῦ σοῦ προσώπου, ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ μέγα ἔλεος.

Εἰς τὴν Μετάληψιν τῶν ἁγιασμάτων σου, πῶς ἀναιδεσθῶ ὁ ἀνάξιος; ἐὰν γὰρ τολμήσω σοι προσελθεῖν σὺν τοῖς ἀξίοις, ὁ χεὶρὸν με ἐλέγχει, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ Δείπνου, καὶ κατάκρισιν προξενήσω τῇ πολυαμαρτήτῳ μου ψυχῇ· καθάρισον Κύριε τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς μου, καὶ σῶσόν με ὡς φιλόφρωνος.

Οὐκ εἰμι ἱκανὸς, Δέσποτα Κύριε, ἵνα εἰσέλθῃς ὑπὸ τὴν στέγην τῆς ψυχῆς μου· ἀλλ' ἐπειδὴ βούλει σὺ, ὡς φιλόφρωνος, οἰκεῖν ἐν ἐμοὶ, θαρρῶν προσέρχομαι· κελύεις ἀναπετάσω τὰς πύλας, ὡς σὺ μόνος ἐδημιούργησας, καὶ εἰσέρχῃ μετὰ φιλοφροσύνης ὡς πέφυκας· εἰσέρχῃ, καὶ φωτίζεις τὸν ἐσκοτισμένον μου λογισμόν. Πιστεύω, ὡς τοῦτο ποιήσεις· οὐ γὰρ Πύργον προσελθοῦσάν σοι μετὰ δακρύων ἀπέφυγες, οὐδὲ Τελώνην ἀπεβάλον μετανοήσαντα, οὐδὲ Ἀγροτὴν ἐπιγόντα τὴν Βασιλείαν σου ἀπεδίωξας, οὐδὲ Διώκτην μετανοήσαντα κατέλιπες ὁ ἦν. Ἀλλὰ τοὺς ὑπὸ τῆς μετανοίας σοι προσερχθέντας ἅπαντας, ἐν τῷ χορῷ τῶν σῶν φίλων κατέταξας, ὁ μόνος ὑπάρχων εὐλογημένος πάντοτε, νῦν, καὶ εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

Τὸ Σώμά σου τὸ Ἅγιον, Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, γένοιτό μοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ τὸ Αἷμά σου τὸ τίμιον εἰς ἄφαισιν ἁμαρτιῶν. Γένοιτο δέ μοι ἡ Εὐχαριστία αὕτη εἰς χαρὰν, ὑγίαν, καὶ εὐφροσύνην, καὶ ἐν τῇ φοβερᾷ καὶ δευτέρᾳ ἐλεύσει σου ἀξιῶσόν με τὸν ἁμαρτωλὸν στήναι ἐκ δεξιῶν τῆς σῆς Δόξης, πρεσβείαις τῆς Παναχράντου σου Μητρὸς, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.

Quod ad aegrotorum communionem haec adnotanda sunt. Aegrotorum praesanctificatum panem non nisi semel in anno feria V in coena Domini consecrant. Asservatum hunc et praesanctificatum panem, sacro sanguine intinctum vocant παρακαταθήκην, viaticum aegrotis sepositum. At vero deinceps, cum infirmi in exitus hora, viatico eucharistiae munienda, particulam assumunt, vino communi respergunt, ut sopitae et exsiccatae sanguinis species quasi de novo exsuscitari et emergere videantur. Ceterum vix eget observatione, communionem Graeca saltem laica aliquatenus appropinquare ad sumptionem sacramenti sub una specie. Sane vero hoc concedendum est, magnum interesse discriminis inter eucharistiam Protestantium, qui bibunt e calice vinum consecratum et Graecorum, buccellam sacri panis vino sacro madidum accipientium.')

1) Formulæ distributoris apud Syros Iacobitas: Ad expiationem delictorum et remissionem peccatorum in utroque saeculo. Respondetur Amen. Alia: Corpus et sanguis Domini nostri Iesu Christi datur tibi in veniam delictorum et remissionem peccatorum in utroque saeculo. Alia: Fratres mei accipite corpus filii, clamat ecclesia. Bibite sangui-

Cap. XXXVII. XXXVIII. Missae Peroratio. E Germani sententia exportatio residuarum sacramenti reliquiarum ascensionem Christi significat, ultima vero suffumigatio sancti spiritus gratiam apostolis post ascensionem concessam. Diaconus vero, communionis reliquias ad *προθέσεως* mensam asportaturus, intentis oculis populum primo respicit, quasi diceret: Hic Iesus, qui a vobis assumptus est in coelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.

Populus brevi post a Diacono dimissus Sacerdotem non dimittit nisi prius ipse Christum in coelos ascendentem discipulisque benedictentem imitatus, facta oratione sibi benedixerit. Itaque Celebrans, postquam evangeliorum codice crucem fecit super altare ac complicit *τὸ εὐληγον* eam recitaturus e cancellis egreditur et stat in medio populo in ambone. Mira est opinio Kingii l. c. p. 165: „*Es soll ein Inbegriff aller Gebete sein, die er vorher, ohne von dem Volke gehört zu werden, im Geheimen gesagt hat.*“

His confectis fidelibus porrigit Sacerdos *τὸ ἀντίδωρον* i. e. oblationes in prothesi collocatas et in honorem et memoriam Sanctorum dissecatas, minime vero consecratas dividit inter laicos. Nic. Bulgari l. c. p. 205 sq.: *Τὰ συνώνυμα τοῦ Ἀντιδώρου, καὶ τὴν ἐτυμολογίαν, καθὼς ἀκόμη καὶ τὸ τέλος, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπενοήθη, τὸ ἴδαμεν μὲ τὸν Βαλσαμῶνα εἰς τὸ α΄ μέρος. Καὶ ἀπὸ τὸν μακάριον Γερμανὸν ἤκούσαμεν τὸν ἁγιασμόν, καὶ τὴν εὐλογίαν, ὅπου δίδει, ὡς ἐκ τοῦ Σώματος αὐτῆς τῆς Ὑπεραγίας καὶ παναρχάντου Θεοτόκου. Ἐπειδὴ τίπον εἶπαμεν τῆς κοιλίας τῆς Παρθένου τὴν Προσφοράν. Ὁ Θεσσαλονίκης Συμεὼν περιγράφει τὸ Ἀντίδωρον νὰ εἶναι ἄρτος ἡγιασμένος ἐν τῇ Προθέσει προσευχθεῖς, ἐξ οὗ τὸ μεσαίτατον ἐκβληθὲν, καὶ ἱεροουργήθη προσευχθέν. Οὗτος ὕστερον ὡς καὶ τῇ Λόγγῃ σφραγισθεῖς, καὶ θεῖα δεξάμενος ῥήματα, ἀντὶ τῶν Δώρων, τῶν φρικτῶν δηλαδὴ Μυστηρίων, τοῖς μὴ μετασχοῦσι τούτων, παρέχεται. Ἁγιασμοῦ γὰρ χρεία μετασχεῖν καὶ τὸν Λαόν. Ὅσος μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν Προσευχῶν ὁ ἁγιασμός καὶ τῆς φρικτῆς Ἱεροουργίας, νοητῶς τοῖς Πιστοῖς μετεδόθη. Ἐπεὶ δὲ καὶ δι' αἰσθητῶν τινῶν, ὡς σῶμα περικειμένους τὸν ἁγιασμόν ἔδει λαβεῖν, διὰ τοῦ Ἀντιδώρου γίνεται. Καὶ ὁ Καβάσιλας· Ἐἴτα καὶ τὸν προσευχθέντα ἄρτον, ἐξ οὗ τὸν ἱερόν ὁ Ἱερεὺς ἀπέτεμεν Ἄρτον, εἰς πολλὰ διελὼν, μεταδίδωσι τοῖς Πιστοῖς, ὡς ἅγιον γενόμενον αὐτῷ τῷ ἀνατεθῆναι, καὶ ἱερωθῆναι.*

---

nem eius cum fide et canite gloriam. Hic est calix, quem miscuit Dominus noster super lignum crucis: accedite mortales, bibite ex ea in remissionem peccatorum. Alleluia et ipsi laus, de quo bibit grex eius et puritatem consequitur. Formulas Nestorianorum, Copularum, Aethiopum quaeras p. 165. 166. 192.

Οἱ δὲ σὺν εὐλαβείᾳ πάσῃ δέχονται, καὶ καταφιλοῦσι τὴν δεξιάν, ὡσάν προσφάτως ἀψαμένην τοῦ Παναγίου Σώματος τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος. Καὶ τὸν ἐκαΐθεν ἁγιασμόν καὶ δεξαμένην, καὶ μεταδοῦναι τοῖς ψαύουσι πιστευομένην. Αὐτὴν τὴν μεγάλην εὐλάβειαν, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι χρειῶσαι νὰ λαμβάνουν οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τῆς χειρὸς τῶν Ἱερέων τὸ ἅγιον Ἀντίδωρον, περιγράφει καὶ διὰ τοὺς Θεοσέπτους ἡμῶν Βασιλεῖς ὁ Παχυμέρης, ἐτζί γράφωντας διὰ Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον· Πρόξεισι Βασιλεὺς, ἐκτείνει τὰς χεῖρας, τοῦ θείου Ἄρτου ληψόμενος. Ἐπέχει τὴν δεξιάν ὁ Ἱερεὺς τὸ τοῦ ἱεροῦ Ἄρτου κλάσμα κατέχουσαν. Καὶ οὕτω τῶν μὲν χειρῶν ἐκτεταμένων τῷ Βασιλεῖ, τῆς δεξιᾶς τῷ Ἱερεῖ ἀτρεμούσης, ἡ γλῶσσα φέρει τὴν ἱερίαν. Ἄς μετρήσωμεν ἡμεῖς τί κάνωμεν, μὴν ὑπαγένωντας (κὰν διὰ τὸ ἀσκανδάλιστον) νὰ λάβωμεν τοιαύτην καὶ τοσαύτην Εὐλογίαν. Coar. p. 155: Addo et peregrinantes, tum fovendae devotioni et sacrorum mysteriorum iugi memoriae conservandae, nec non etiam in adversis periculis et tempestatibus; Antidoro secum delato, tanquam ἀλεξητηρίῳ φαρμάκῳ, saepius uti: quo eodem fine, atque etiam ultimo vitae discrimini provisuri, consecratam particulam, quo longiora suscipiunt itinera, eo confidentius secum asportant, et ubi sedem in aliquo loco fixerint, in cameris ante sacram imaginem suspensam venerantur et asservant.

Cantatis nonnullis Tropariis benedictione accepta, omnes in pace procedunt. Uti refert Altius, Chorus in fine Missae apud Russos celebratae haec canit: „*Erhalte, o Herr, auf viele Jahre unseren gottesfürchtigsten Kaiser und seine Familie (Namen), die heilige dirigierende Synode und alle rechtgläubigen Christen. Amen.*“

CAPUT II.

LITURGIA SANCTI BASILII.

Σημείωσαι, ὅτι αὕτη ἡ θεία λειτουργία τοῦ μεγάλου Βασιλείου οὐ λέγεται πάντοτε, ἀλλ' ἐν καιροῖς τεταγμένοις ἤγουν ἐν ταῖς κυριακαῖς τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, πλὴν τῆς κυριακῆς τῶν βαΐων, ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ, ἐν τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ, ἐν τῇ παραμονῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν γεννήσεως, καὶ τῶν φώτων, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑορτασίμῳ τοῦ ἀγίου Βασιλείου. Ἡ ἐρμηνεία δὲ καὶ ἡ διάταξις ταύτης τῆς ἱερουργίας, ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῇ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Εὐχὴ τῆς προθέσεως.)

Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον p. 338.

Ὁ διάκονος.

Εὐλόγησον, δέσποτα.

Ὁ ἱερεὺς. Ἐκφώνως.

Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Τὰ εἰρηναῖα, καὶ αἱ ἀποκρίσεις, ὡς καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Χρυσοστόμου. p. 340.

Ὁ διάκονος.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος.

Ἐπὲρ τοῦ ἀγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Ἐπὲρ τῆς ἀγίας μονῆς ταύτης.

Ἐπὲρ εὐκρασίας ἀέρων.

1) Officium προθέσεως desumitur a Liturgia Chrysostomi.
IV.

Ἐπεὶ πλεόντων, ὁδοιπορούντων.

Ἐπεὶ τοῦ θυσθῆναι ἡμᾶς.

Ἀντιλαβοῦ.

Τῆς Παναγίας.

Ὅτι πρέπει.

Εὐχή ἀντιφώνου πρώτου μυστικῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὗ τὸ κράτος ἀνείκαστον p. 341.

Τὸ δ' ἱερέως λέγοντος τὴν εὐχὴν μυστικῶς ἐν τῷ βήματι, ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ, ὁ διάκονος λέγει ἔξω τοῦ βήματος τὰ εἰρηνικά. Εἰ δ' οὐκ ἔστι διάκονος, ὁ ἱερεὺς μετὰ τὴν εὐχὴν λέγει τὰ εἰρηνικά, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν ἐκφώνησιν.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι σὸν τὸ κράτος κτλ. p. 342.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Μετὰ τὰ εἰρηνικά, ὁ χορὸς ψάλλει τὸ πρῶτον ἀντίφωνον, ἢ τὰ τυπικά, εἰ ἔστι κυριακὴ, εἰ δ' οὐκ, τῆς ἡμέρας.

Εὐχή ἀντιφώνου δευτέρου μυστικῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον τὸν λαόν σου p. 342.

Σημειῶσαι κἀνταῦθα ὡς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ. Εἰ ἔστι διάκονος, ἢ οὐκ ἔστι.

Ἔτι καὶ ἔτι. Ἀντιλαβοῦ. Τῆς παναγίας ἀχράντου.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι ἀγαθός p. 343.

Μετὰ τὰ δεύτερα εἰρηνικά ψάλλει ὁ χορὸς τὸ δεύτερον ἀντίφωνον, ἢ τὰ τυπικά τὰ δεύτερα, εἰ ἔστι κυριακὴ, εἰ δ' οὐκ, τῆς ἡμέρας.

Εὐχή ἀντιφώνου τρίτου μυστικῶς.

Ὅ τὰς κοινὰς ταύτας καὶ συμφώνους ἡμῖν χαρισάμενος προσευχὰς p. 343.

Εὐχή τῆς εἰσόδου τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου μυστικῶς.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταστήσας p. 344.

Μετὰ τὴν εὐχὴν ὅ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, καὶ ὁ χορὸς, τὰ αὐτὰ καὶ ποιῶσι, καὶ λέγουσι, ὡς τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ.

Εὐχή τοῦ τρισαγίου, ἣν ὁ ἱερεὺς μυστικῶς λέγει.

Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος p. 345.

Ταύτης τῆς εὐχῆς τελεθείσης, καὶ τοῦ χοροῦ ψάλλοντος, τὸ δόξα καὶ νῦν, ὃ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος ψάλλουσι τὸ τρισάγιον, καὶ τὰ λοιπὰ ποιοῦσιν, ὡς ἐν τῇ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ. Μετὰ δὲ τὸ εὐαγγέλιον ὁ διάκονος

Εἰπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς. Κύριε παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς τῶν. Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν.

ἽΟ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην μυστικῶς.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἐκείαν πρόσδεξαι p. 348.

Τὰ αὐτὰ ὁ διάκονος, καὶ ἐνταῦθα ὑπὲρ τῶν κατηχομένων, ἄς ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ λέγει.

Εὐξασθε οἱ κατηχούμενοι τῷ Κυρίῳ.

Οἱ πιστοὶ ὑπὲρ.

Κατηχήση αὐτοῖς τόν.

Ἀποκαλύψη αὐτοῖς.

Ἐνώση αὐτούς.

Σῶσον, ἐλέησον.

Οἱ κατηχούμενοι τὰς κεφαλὰς.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων πρὸ τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς, ἣν ὁ ἱερεὺς λέγει μυστικῶς.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν οὐρανοῖς κατοικῶν p. 349.

Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν, ὁ ἱερεὺς ἐξαπλοῖ τὸ εἰλητόν κατὰ τὸ σῆμα.

ἽΟ διάκονος.

ἽΟσοι κατηχούμενοι προέλθετε, οἱ κατηχούμενοι προέλθετε, ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε, μὴ τις τῶν κατηχομένων. ἽΟσοι πιστοί. ἽΕτι καὶ ἔτι, ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

ἽΟ χορός. Κύριε ἐλέησον.

Εὐχὴ πιστῶν πρώτη μετὰ τὸ ἀπλωθῆναι τὸ εἰλητόν, ἣν ὁ ἱερεὺς λέγει μυστικῶς.

Σὺ Κύριε κατέδειξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦτο τῆς σωτηρίας μυστήριον, σὺ κατηξίωσας ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου, γενέσθαι λειτουργοὺς τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου. Σὺ ἰκάνωσον ἡμᾶς τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς τὴν διακονίαν ταύτην, ἵνα ἀκατακρίτως στάντες ἐνώπιον τῆς ἁγίας δόξης σου, προσάγωμέν σοι θυσίαν αἰνέσεως. Σὺ γὰρ εἰ ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Ἵὸς Κύριε καὶ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἄγνοημάτων,

δεκτὴν γενέσθαι τὴν θυσίαν ἡμῶν, καὶ εὐπρόσδεκτον ἐνώπιόν σου.

Ἐρχομένου τοῦ ἱερέως, ὁ διάκονος λέγει τὰ εἰρηνικὰ εἰ ἔστι, ἔξω τοῦ ἁγίου βήματος.

Ἔτι καὶ ἔτι.

Ἀντιλαβοῦ.

Τῆς παραγίας ἀχράντου.

Ὁ διάκονος. Σοφία.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ἐνῆ πιστῶν δευτέρα, ἣν ὁ ἱερεὺς λέγει μυστικῶς.

Ὁ Θεὸς ὁ ἐπισκεψάμενος ἐν ἑλέει, καὶ οἰκτιρμοῖς τὴν ταπείνωσιν ἡμῶν, ὁ στήσας ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου κατενώπιον τῆς ἁγίας δόξης σου λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, σὺ ἐνίσχυσον ἡμᾶς τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου πνεύματος εἰς τὴν διακονίαν ταύτην, καὶ δὸς ἡμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν, εἰς τὸ ἐπικαλεῖσθαι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπὶ τῶν μελλόντων προτίθεσθαι δώρων (Iac. 24).

Ἐρχομένου τοῦ ἱερέως, ὁ διάκονος λέγει τὰ εἰρηνικὰ ἔξω τοῦ ἁγίου βήματος, ὡς καὶ πρότερον. Καὶ μετὰ τὰ εἰρηνικὰ λέγει ἐκφώνως ἱερεὺς.

Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάντοτε φυλαττόμενοι σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Τὰ αὐτὰ κἀνταῦθα καὶ λέγουσι καὶ ποιοῦσιν, ὁ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ὡς ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ.

Ἐνῆ, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς, τοῦ χειροβικιοῦ ἄδομένου.

Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις p. 351.

Κἀνταῦθα ὁ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος τὰ αὐτὰ καὶ ποιοῦσι, καὶ λέγουσι τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ. Καὶ τελειωθέντων τῶν εὐχῶν καὶ τῆς μεγάλης εἰσόδου, ὁ διάκονος ἔρχεται ἐν τῷ συνήθει τόπῳ λέγων.

Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

Ἐπὲρ τῶν προτεθέντων τιμίων.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ θυσιαστηρίου ἡμῶν.

Εὐχή προσκομιδῆς μετὰ τὴν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ τῶν θείων δώρων ἀπόθεσιν, ἣν ὁ ἱερεὺς λέγει μυστικῶς.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ κτίσας ἡμᾶς, καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν p. 105.

Ὁ διάκονος, ὡς ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν.

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγόν.

Συγγνώμην, καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Τὰ καλὰ, καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς.

Τὸν ἐπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς.

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Τῆς παναγίας ἀρχάντου.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Διὰ τῶν οἰκτιρισμῶν τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν.

Ὁ χορὸς.

Πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

Ὁ ἱερεὺς προσκυνεῖ τρεῖς λέγων μυστικῶς.

Ἀγαπήσω σέ, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, Κύριε στερέωμά μου, καὶ καταφυγή μου. Τρεῖς.

Καὶ ὁ διάκονος περιπτύσσεται τὸ ὠράριον αὐτοῦ, καὶ προσκυνεῖ τρεῖς, καὶ ἐπισυνάπτει ἐκφώνως.

Τὰς θύρας, τὰς θύρας. Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν.

Ὁ χορὸς τὸ Πιστεύω, καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἁγίου συμβόλου, λέγει ὁ διάκονος ἐκφώνως.

Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου, πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν.

Ὁ χορός.

Ἐλαιὸν εἰρήνης, θυσίαν ἀνέσεως.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἶη μετὰ πάντων ἡμῶν.

Ὁ χορός.

Καὶ μετὰ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς.

Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Ὁ χορός.

Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον.

Ὁ ἱερεὺς.

Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ὁ χορός.

Ἄξιον καὶ δίκαιόν ἐστι προσκυνεῖν πατέρα, υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

Ὁ ἱερεὺς κλινόμενος ἐπεύχεται μυστικῶς.

Ὁ ὦν δέσποτα Κύριε, θεὸ πατέρ, παντοκράτορ προσκυνητὲ, ἄξιον ὡς ἀληθῶς, καὶ δίκαιον καὶ πρέπον τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἁγιοσύνης σου, σὲ ἀνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ δοξάζειν τὸν μόνον, ὄντως ὄντα Θεόν, καὶ σοὶ προσφέρειν ἐν καρδίᾳ συντετριμμένη καὶ πνεύματι ταπεινώσεως τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ἡμῶν· ὅτι σὺ εἶ ὁ χαρισάμενος ἡμῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας, καὶ τίς ἱκανὸς λαλῆσαι τὰς δυναστείας σου, ἀκουσιὰς ποιῆσαι πάσας τὰς ἀνέσεις σου; ἢ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου ἐν παντὶ καιρῷ, δέσποτα τῶν ἀπάντων, Κύριε οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάσης κτίσεως ὄρωμένης τε καὶ οὐχ ὄρωμένης, ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ ἐπιβλέπων ἀβύσσους, ἀναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, ἀπερίγραπτε, ἀναλλοίωτε, ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος τῆς ἐλπίδος ἡμῶν· ὅς ἐστιν εἰκὼν τῆς σῆς ἀγαθότητος, σφραγὶς ἰσότητος, ἐν ἑαυτῷ δεικνύς σε τὸν πατέρα, λόγος ζῶν, Θεὸς ἀληθινὸς πρὸ αἰώνων, σοφία, ζωὴ, ἁγιασμός, δύναμις, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· παρ' οὗ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξεφάνη, τὸ τῆς ἀληθείας πνεῦμα, τὸ τῆς υἰοθεσίας χάρισμα, ὁ ἀρραβὼν τῆς μελλούσης κληρονομίας,

ἡ ἀπαρχὴ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἡ ζωοποιὸς δύναμις, ἡ πηγὴ τοῦ ἁγιασμοῦ· παρ' οὗ πᾶσα κτίσις λογικὴ τε καὶ νοερὰ δυναμουμένη σοὶ λατρεύει, καὶ σοὶ τὴν αἰδίον ἀναπέμπει δοξολογίαν· ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. Σὲ γὰρ αἰνοῦσιν ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, καὶ τὰ πολυόματα Χερουβὶμ, σοὶ παρίστανται κύκλω τὰ Σεραφὶμ, ἐξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτουσι τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν, ταῖς δὲ δυοὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυοὶ πετάμενα, κέκραγεν ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον ἀκαταπαύστοις στόμασι, ἀσιγήτοις δοξολογίαις.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα, καὶ λέγοντα.

Ὁ χορός.

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαββαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις (Iac. 28).

Κἀνταῦθα ὁ διάκονος τὰ αὐτὰ ποιῆ τῆ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργία.

Ἐπεύχεται μυστικῶς ὁ ἱερεὺς.

Μετὰ τούτων τῶν μακαρίων δυνάμεων, δέσποτα φιάνθρωπε, καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ βοῶμεν καὶ λέγομεν. Ἄγιος εἰ ὡς ἀληθῶς καὶ πανάγιος (Clem. 13), καὶ οὐκ ἔστι μέτρον τῆ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἁγιουσύνης σου, καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, ὅτι ἐν δικαιοσύνῃ καὶ κρίσει ἀληθινῆ πάντα ἐπήγαγες ἡμῖν. Πλάσας γὰρ τὸν ἄνθρωπον χοῖν λαβῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ εἰκόνη τῆ σῆ ὁ Θεὸς τιμήσας, τέθεικας ἐν τῶ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἀθανασίαν ζωῆς, καὶ ἀπόλαυσιν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐν τῆ τηρῆσει τῶν ἐντολῶν σου ἐπαγγελιάμενος αὐτῶ. Ἀλλὰ παρακούσαντά σου τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, καὶ τῆ ἀπάτη τοῦ ὄφεως ὑπαχθέντα νεκρωθέντα τε τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ παραπτώμασιν, ἐξώρισας αὐτὸν (Clem. 12) ἐν τῆ δικαιοκρασίᾳ σου, ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου εἰς τὸν κόσμον τούτον, καὶ ἀπέστρεψας εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, οἰκονομῶν αὐτῶ τὴν παλιγγενεσίας σωτηρίαν τὴν ἐν αὐτῶ τῶ Χριστῶ σου. Οὐ γὰρ ἀπε-

στράφησ τὸ πλάσμα σου εἰς τέλος, ὃ ἐποίησας, ἀγαθὲ, οὐδὲ ἐπελάθου ἔργα χειρῶν σου, ἀλλ' ἐπεσκέψω πολυτρόπως διὰ σπλάγγνα ἐλέους σου. Προφήτας ἐξαπέστειλας, ἐποίησας δυνάμεις διὰ τῶν ἁγίων σου τῶν καθ' ἑκάστην γενεὰν εὐαρεστησάντων σοι. Ἐλάλησας ἡμῖν διὰ στόματος τῶν δούλων σου τῶν προφητῶν, προκαταγγέλλων ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι σωτηρίαν· νόμον ἔδωκας εἰς βοήθειαν· ἀγγέλους ἐπέστησας φύλακας. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, ἐλάλησας ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ υἱῷ σου, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησας. Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης σου, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεώς σου, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐχ ἀρπαγυδὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα σοὶ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ· ἀλλὰ Θεὸς ὢν προαιώνιος, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, καὶ ἐκ παρθένου ἁγίας σαρκωθεὶς, ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβὼν, σύμμορφος γενόμενος τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς συμμόρφους ποιήσῃ τῆς εἰκόνος τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, εὐδόκησεν ὁ μονογενὴς σου υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις σου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, γενόμενος ἐκ γυναικὸς τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας, γενόμενος ὑπὸ νόμον, κατακρῖναι τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· ἵνα οἱ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκοντες, ζωοποιηθῶσιν ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ σου· καὶ ἐμπολιτευσάμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ, δὸς προστάγματα σωτηρίας, ἀποστήσας ἡμᾶς τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων, προσήγαγε τῇ ἐπιγνώσει σοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, κτησάμενος ἡμᾶς ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, βασιλικὸν ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον· καὶ καθάρισας ἐν ὕδατι, καὶ ἁγιάσας τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντάλλαγμα τῷ θανάτῳ ἐν ᾧ κατειχόμεθα πεπραγμένοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν· καὶ κατελθὼν διὰ τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν ἄδην, ἵνα πληρώσῃ ἑαυτοῦ τὰ πάντα, ἔλυσε τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου· καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὀδοποιήσας σαρκὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Ἐγένετο ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν· ἵνα ἢ αὐτὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι πρωτεύων, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης σου ἐν ὑψηλοῖς. Ὅς καὶ ἦξει ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· κατέλιπε δὲ ἡμῖν ὑπομνήματα τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθους, ταῦτα, ἃ ἠροτεθεῖκαμεν κατὰ τὰς αὐτοῦ ἐντολάς. Μέλλων γὰρ ἐξεῖναι

ἐπὶ τὸν ἔκουσιον καὶ ἀοιδίμον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον, τῇ νυκτὶ ἣ παρεδίδου ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καὶ ἀχράντων χειρῶν, ἀναδείξας σοι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας, κλάσας.

Ὁ ἱερεὺς κλίνει τὴν κεφαλὴν, αἶρων τὴν δεξιὰν αὐτοῦ μετὰ εὐλαβείας, εὐλογεῖ τὸν ἅγιον ἄρτον ἐκφώνως λέγων.

Ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν, λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλώμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν (Iac. 30).

Ὁ χορὸς ψάλλει, ἀμήν.

Τότε ὁ ἱερεὺς, καὶ ὁ διάκονος τὰ αὐτὰ κἀνταῦθα ὡς ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου.

Ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Ὅμοίως καὶ τὸ ποτήριον ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου λαβὼν κεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας (Iac. 30).

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς τὴν χεῖρα ἔχων ἄνωθεν, μετὰ εὐλαβείας, καὶ εὐλογῶν, λέγει.

Ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν. Πίστετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν.

Ὁ χορὸς ψάλλει, ἀμήν (Iac. 30).

Ὁ ἱερεὺς κλίνει τὴν κεφαλὴν, ἐπεύχεται μυστικῶς.

Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσακις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖτε (Clem. 14. Iac. 30). Μεμνημένοι οὖν, δέσποτα, καὶ ἡμεῖς τῶν σωτηρίων σου παθημάτων, τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ, τῆς τριήμερου ταφῆς, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου, τῆς ἐκ δεξιῶν σοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς ἐνδόξου καὶ φοβεραῆς αὐτοῦ παρουσίας (Iac. 31).

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοι προσφέροντες κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα.

Ὁ χορὸς ψάλλει τὸ

Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε·
καὶ δεόμεθα, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς κλίνας τὴν κεφαλὴν εὐχεται μυστικῶς.

Διὰ ταῦτα δέσποτα πανάγιε, καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ
ἀνάξιοι δοῦλοί σου, οἱ καταξιοθέντες λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ
σου θυσιαστηρίῳ, οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, οὐ γὰρ
ἐποιήσαμεν τι ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ διὰ τὰ ἔλεός σου,
καὶ τοὺς οὐκ ἐξέχασας πλουσίους ἐφ' ἡμᾶς,
προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ· καὶ προσθέντες
τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
σου, δεόμεθα, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, ἅγιε ἅγιον εὐδοκίᾳ τῆς
σῆς ἀγαθότητος, ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς,
καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, καὶ εὐλογῆσαι αὐτὰ
καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδείξαι.

Ὁ διάκονος ἀποτίθησι τὸ ῥιπίδιον ὅπερ ἐκράτει, ἢ κάλυμμα,
καὶ εὐχεται ἐγγύτερον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσκυνοῦσιν ἀμφοτέροι τρις,
ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, καὶ εὐχόμενοι καθ' ἑαυτοὺς τὸ,
ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, λέγουσι μυστικῶς τρις.

Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς
ἀποστόλοις σου καταπέμψας, τοῦτο ἀγαθὸν μὴ ἀντανέλης ἀφ'
ἡμῶν. Καὶ τὸ, καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός.
Καὶ πνεῦμα εὐδὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.

Ἐἶτα τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας ὁ διάκονος, δείκνυσι τῷ ὡραρίῳ
τὸν ἅγιον ἄρτον. Καὶ λέγει μυστικῶς.

Εὐλόγησον δέσποτα τὸν ἅγιον ἄρτον.

Καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τρις τὰ ἅγια δῶρα· λέγων
μυστικῶς.

Τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, ποιήσον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα
τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διάκονος. Ἀμήν.

Καὶ αὐθις ὁ διάκονος.

Εὐλόγησον δέσποτα τὸ ἅγιον ποτήριον.

Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐλογῶν λέγει.

Τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο, αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου,
καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διάκονος. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς.

Τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

Ὁ διάκονος. Ἀμήν.

Καὶ αὐθις ὁ διάκονος δεικνύων μετὰ ὠραρίου τὰ ἅγια ἄμφω λέγει.
Εὐλόγησον δέσποτα.

Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐλογῶν μετὰ τῆς χειρὸς ἀμφοτέρω τὰ ἅγια, λέγει.
Μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ.

Ὁ διάκονος. Ἀμήν. Τρίς.

Καὶ τὴν κεφαλὴν ὁ διάκονος ὑποκλίνας τῷ ἱερεῖ, καὶ εἰπὼν τὸ
Μνήσθητί μου ἅγιε δέσποτα τοῦ ἁμαρτωλοῦ,
μεθίσταται ἐν ᾧ πρότερον ἴστατο τόπῳ, λαβὼν καὶ τὸ ῥιπίδιον
αὐθις ὡς πρότερον.

Ὁ ἱερεὺς ἐπέχεται.

Ἡμᾶς δὲ πάντας, τοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου καὶ τοῦ ποτη-
ρίου μετέχοντας, ἐνώσαις ἀλλήλοις εἰς ἐνὸς πνεύματος ἁγίου
κοινωνίαν, καὶ μηδένα ἡμῶν εἰς κρίμα, ἢ εἰς κατάκριμα,
ποιήσαις μετάσχειν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χρι-
στοῦ σου· ἀλλ' ἵνα εὐρωμεν ἔλεον καὶ χάριν μετὰ
πάντων τῶν ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστη-
σάντων προπατόρων, πατριαρχῶν, προφητῶν,
ἀποστόλων, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων,
ὁμολογητῶν, διδασκάλων, καὶ παντὸς πνεύματος
δικαίου, ἐν πίστει τετελειωμένου (Iac. 34).

Ἐκφώνως.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ἀχράντου, ὑπερευ-
λογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου,
καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας (Iac. 35).

Ὁ χορὸς ψάλλει, ἐπὶ σοὶ χαίρει. Εἰ δὲ ἐστιν ἡ μεγάλη πέμ-
πη, ψάλλει.

Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον υἱὲ Θεοῦ κοι-
νωνόν με παράλαβε, οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστή-
ριον εἶπω. Οὐ φίλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς
ὁ ληστὴς ὁμολογῶ σοι, μνήσθητί μου Κύριε ἐν τῇ βασιλείᾳ
σου p. 368.

Εἰ δὲ ἐστι τὸ μέγα σάββατον, ψάλλει.

Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία, καὶ στήτω μετὰ
φόβου καὶ τρόμου, καὶ μηδὲν γήϊνον ἐν ἑαυτῇ λο-
γιζέσθω. Ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ
κύριος τῶν κυριούντων προέρχεται σφαγιασθῆ-
ναι, καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πιστοῖς. Προη-
γοῦνται δὲ τοῦτου οἱ χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων μετὰ.

πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὰ πολυόμματα Χερουβὶμ, καὶ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ, τὰς ὄψεις καλύπτοντα καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον, ἀλληλούϊα (Iac. 16).

Ὁ διάκονος θυμιᾷ γύρωθεν τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ τὰ διπτύχα τῶν τε ζώντων καὶ κεκοιμημένων ὧν βούλεται, μνημονεύει.

Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐχεται μυστικῶς.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου προδρόμου, καὶ Βαπτιστοῦ, τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, τοῦ ἁγίου τοῦ δεῖνος, οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου, ὧν ταῖς ἱκεσίαις ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ μνήσθητι πάντων τῶν προκεκοιμημένων ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου.

Ἐνταῦθα ὁ ἱερεὺς μνημονεύει ὧν θέλει ζώντων καὶ τεθνεώτων· καὶ ὑπὲρ μὲν ζώντων λέγει.

Ἐπὶ σωτηρίας ἐπισκέψεως ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δεῖνος.

Ἐπὶ τῶν τεθνεώτων λέγει.

Ἐπὶ ἀναπαύσεως καὶ ἀφέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ δούλου σου, τοῦ δεῖνος, ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐνθα ἀπέδρα λύπη, στεναγμὸς, ἀνάπαυσον αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Μυστικῶς τὴν εὐχὴν.

Καὶ ἀνάπαυσον αὐτοὺς, ὅπου ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου (Iac. 36). Ἐτι σου δεόμεθα, μνήσθητι Κύριε τῆς ἁγίας σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ περᾶτων ἕως περᾶτων τῆς οἴκουμένης, καὶ εἰρήνευσον αὐτήν, ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου (Clem. 15. Iac. 34), καὶ τὸν ἅγιον οἶκον τοῦτον στερέωσον μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν τὰ δῶρά σοι ταῦτα προσκομισάντων (Iac. 34), καὶ ὑπὲρ ὧν, καὶ δι' ὧν, καὶ ἐφ' οἷς, αὐτὰ προσεκόμισαν. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν ταῖς ἁγίαις σου ἐκκλησίαις, καὶ μεμνημένων τῶν πενήτων (Clem. 8. Iac. 34). Ἀμειψαὶ αὐτοὺς τοῖς πλουσίοις σου καὶ ἐπουρανίοις χαρίσμασιν. Χέρισα αὐτοῖς ἀντὶ τῶν ἐπιγείων, τὰ ἐπουράνια· ἀντὶ τῶν προσκαιρῶν, τὰ αἰώνια· ἀντὶ τῶν φθαρτῶν, τὰ ἀφθάρτα. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ἐν ἐρημίαις, καὶ ὄρεσι, σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ἐν παρ-

θενία, καὶ εὐλαβεία, καὶ ἀσκήσει, καὶ σεμνῇ πολι-
 τεΐα διαγόντων (Iac. 22). Μνήσθητι, Κύριε, τῶν εὐσεβε-
 στάτων καὶ πιστοτάτων ἡμῶν βασιλέων, οὓς ἐδικαίωσας
 βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς· ὄπλων ἀληθείας, ὄπλων εὐδοκίας στε-
 φάνωσον αὐτοὺς, ἐπισκίασον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἐν
 ἡμέρᾳ πολέμου. ἐνίσχυσον αὐτῶν τὸν βραχίονα, ὑψώσον αὐ-
 τῶν τὴν δεξιάν, κράτυνον αὐτῶν τὴν βασιλείαν, ὑπόταξον
 αὐτοῖς πάντα τὰ βάρβαρα ἔθνη, τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα.
 Χάρισαι αὐτοῖς βαθείαν καὶ ἀναφαίρετον εἰρήνην, λάλησον
 εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας σου, καὶ
 παντὸς τοῦ λαοῦ σου· ἵνα ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἤρεμον
 καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν, ἐν πάσῃ εὐδοκίᾳ καὶ
 σεμνότητι (Clem. 16). Μνήσθητι, Κύριε, πάσης ἀρχῆς καὶ
 ἐξουσίας, καὶ τῶν ἐν παλατίῳ ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ παντὸς
 τοῦ στρατοπέδου. Τοὺς ἀγαθοὺς ἐν τῇ ἀγαθότητι σου διατή-
 ρησον· τοὺς πονηροὺς ἀγαθοὺς ποίησον ἐν τῇ χρηστότητί σου.
 Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ περιστῶτος λαοῦ (Iac. 12), καὶ
 τῶν δι' εὐλόγους αἰτίας ἀπολειφθέντων, καὶ ἐλέησον αὐτοὺς
 καὶ ἡμᾶς κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου. Τὰ ταμεῖα αὐτῶν
 ἐμπλήσον παντὸς ἀγαθοῦ, τὰς συζυγίας αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ
 ὁμονοίᾳ διατήρησον, τὰ νήπια ἐκθρέψον (Clem. 8), τὴν
 νεότητά παιδαγωγῆσον, τὸ γῆρας περικράτησον, τοὺς ὀλιγο-
 ψύχους παραμύθησον, τοὺς ἐσκορπισμένους ἐπισυνάγαγε, τοὺς
 πεπλανημένους ἐπανάγαγε, καὶ σῖνασον τῇ ἀγίᾳ σου καθο-
 λικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ. Τοὺς ὀχλουμένους ὑπὸ
 πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐλευθέρωσον (Iac. 22. 34),
 τοῖς πλείουσιν σύμπλευσον, τοῖς ὁδοιποροῦσι συνόδευσον, χη-
 ρῶν πρόστηθι, ὀρφανῶν ὑπεράσπισον, ἀλχημαλῶτους ῥῦσαι,
 νοσοῦντας ἴασαι. Τῶν ἐν βῆματι, καὶ ἐξορίαις, καὶ πάσῃ
 θλίψει καὶ ἀνάγκῃ, καὶ περιστάσει ὄντων, μνημόνευσον ὁ
 Θεὸς, καὶ πάντων τῶν δεομένων τῆς μεγάλῃ σου εὐσπλαγ-
 χνίας, καὶ τῶν ἀγαπώντων ἡμᾶς, καὶ τῶν μισούντων, καὶ
 τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν.
 Καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, μνήσθητι, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν·
 καὶ ἐπὶ πάντα ἔκχεον τὸ πλούσιόν σου ἔλεος, πᾶσι παρέχων
 τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα, καὶ ὧν ἡμεῖς οὐκ ἐμνημονεύ-
 σαμεν δι' ἄγνοιαν, ἢ λήθην, ἢ πλῆθος ὀνομάτων, αὐτὸς
 μνημόνευσον ὁ Θεὸς, ὁ εἰδὼς ἐκάστου τὴν ἡλικίαν, καὶ τὴν
 προσηγορίαν, ὁ εἰδὼς ἐκαστον ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. Σὺ
 γὰρ εἶ, Κύριε, ἡ βοήθεια τῶν ἀβοηθήτων, ἡ ἐλπίς τῶν ἀπελ-
 πισμένων, ὁ τῶν χειμαζομένων σωτὴρ, ὁ τῶν πλεόντων λι-

ἀξίως ὑποδέχεσθαι τὴν ἐλπίδα τῶν ἀγιασμάτων σου, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου, εἰς ἀπολογία ἐυπρόσδεκταν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπως ἂν καὶ ἡμεῖς μετὰ πάντων τῶν ἁγίων ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, γενώμεθα μέτοχοι τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν, ὧν ἠτοίμασας τοῖς ἀγαπῶσί σε, Κύριε.

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν, τελείαν, ἁγίαν.

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγόν.

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς.

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς.

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν.

Ἐκφώνως.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ παῤῥησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σὲ τὸν ἐπουράνιον Θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν.

Ὁ λαὸς τὸ Πάτερ ἡμῶν.

Ἐκφώνως.

Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς (Iac. 38).

Ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ διάκονος.

Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Δέσποτα Κύριε, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, τοὺς ὑποκεκλιότας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς εὐλόγησον, ἁγίασον, φρουρήσον, ἐνδυναμωσον, ὀχύρωσον, ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ ἀπόστησον, παντὶ δὲ ἔργῳ ἀγαθῷ σίνασον· καὶ καταξίωσον ἀκατακρίτως μετασχῆν τῶν ἀχράντων σου τούτων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν.

Ἐκφώνως.

Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύ-

ματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶ-
νων (Iac. 36).

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Πρόσχε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν p. 365.

Ἐκφώνως.

Πρόσχωμεν. Ὁ ἱερεὺς.

Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Ἐἴτα τῆς μεταλήψεως τελειωθείσης, καὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἀρθέτων τραπέζης εὐχεται ὁ ἱερεὺς.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων καὶ ἐπουρανίων σου μυστηρίων (Iac. 44), ἃ ἔδωκας ἡμῖν ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ ἁγιασμῶ, καὶ ἰάσει τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν. Αὐτὸς, δέσποτα τῶν ἀπάντων, δὸς γενέσθαι ἡμῖν τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, εἰς πίστιν ἀκαταίσχυντον, εἰς ἀγάπην ἀνυπόκριτον, εἰς πλησμονὴν σοφίας, εἰς ἴασιν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς ἀποτροπὴν παντὸς ἐναντίου, εἰς περιποίησιν τῶν ἐντολῶν σου, εἰς ἀπολογίαν εὐπρόσδεκτον, τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ διάκονος.

Ὁρθοὶ μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν.

Ἐκφώνως.

Ὅτι σὺ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἐν εἰρήνῃ προελθῶμεν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐκτὴ ὀπισθάμβωνος ἐκφωνουμένη παρὰ τοῦ ἱερέως.

Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε Κύριε p. 370.

Ἐκτὴ ἐν τῷ σσιεῖλαι τὰ ἅγια.

Ἦνυσται καὶ τετέλεσται ὅσον εἰς τὴν ἡμετέραν δύναμιν, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὸ τῆς σῆς οἰκονομίας μυστήριον.

Ἔχομεν γὰρ τοῦ θανάτου σου τὴν μνήμην, εἶδομεν τῆς ἀναστάσεως σου τὸν τύπον, ἐνεπλήσθημεν τῆς ἀτελειότητος ζωῆς, ἀπηλαύσαμεν τῆς ἀκενῶτος σου τρυφῆς, ἧς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, πάντας ἡμᾶς καταξιοθῆναι εὐδόκησον. Χάριτι τοῦ ἀναρχοῦ σου πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ σου πνεύματος· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

CAPUT III.

LITURGIA PRAESANCTIFICATORUM.

— Ὅτε δὲ μέλλει ἱερουργῆσαι προηγιασμένην, εἰσελθὼν ἐν τῇ ἱερατείῳ ἐνδύεται τὴν ἱερατικὴν στολὴν, σφραγίζων καὶ ἀσπαζόμενος μόνον, μηδὲν δὲ ἐπιλέγων εἰ μὴ „τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν“ εἰς ἕν ἕκαστον τῶν ἐνδυμάτων.

Ὁ διάκονος ἐξέρχεται τοῦ βήματος, καὶ προσκυνήσας τρεῖς, λέγει·
Εὐλόγησον, δέσποτα.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Καὶ εὐθὺς ὁ ἐκκλησιάρχης τὸ δεῦτε προσκυνήσωμεν τρεῖς καὶ λέγεται ὁ προοιμιακὸς ψαλμὸς p. 319, ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει τὰς εὐχὰς τοῦ λυχνικοῦ.

Μετὰ δὲ τὸν προοιμιακὸν, ἀποκρινομένου τοῦ χοροῦ εἰς ἕκαστον τῶν ἐπομένων εἰρηνικῶν τὸ Κύριε ἐλέησον, λέγει.

Ὁ διάκονος.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν.

Ἐπὲρ τῶν εὐσεβεσιῶν καὶ θεοφυλάκτων βασιλέων.

Ἐπὲρ τοῦ συμπολεμῆσαι.

Ἐπὲρ τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης.

Ἐπὲρ εὐχρασίας ἀέρων.

Ἐπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων.

Ἐπεὶ τοῦ θυσοῦναι.
 Ἀντιλαβοῦ, σῶσον.
 Τῆς Παναγίας, ἀχράντου.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν γίνεται ἡ στιχολογία τῶν πρὸς Κύριον εἰς τρεῖς στάσεις (Psalmi graduales p. 319), γενομένων καὶ μετανοιωτῶν εἰς τὸ ἀλληλουΐα. Ἐν ἐκάστῳ δὲ ἀντιφώνῳ γίνεται συναπτή μικρὰ παρὰ τοῦ διακόνου καὶ ἡ ἐκφώνησις παρὰ τοῦ ἱερέως.

Εὐχὴ τῆς α'. στάσεως, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Κύριε, ολκίτμον καὶ ἐλεῆμον, μακρόθυμος καὶ πολυέλεε, ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν ἡμῶν, καὶ πρόσχευε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεως ἡμῶν. Ποίησον μεθ' ἡμῶν σημεῖον εἰς ἀγαθόν. Ὁδήγησον ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ σου, τοῦ πορεύεσθαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Εὐφρανὸν τὰς καρδίας ἡμῶν, εἰς τὸ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, διότι μέγας εἶ σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια. Σὺ εἶ Θεὸς μόνος, καὶ οὐκ ἔστιν ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε· δυνατὸς ἐν ἐλέει, καὶ ἀγαθὸς ἐν ἰσχύϊ, εἰς τὸ βοηθεῖν καὶ παρακαλεῖν καὶ σώζειν πάντας τοὺς ἐλπίζοντας εἰς τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου.

Μετὰ τὸ, Δόξα, καὶ νῦν, ὁ διάκονος·

Ἐτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης κτλ.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως·

Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἔστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Εὐχὴ τῆς β'. στάσεως, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης ἡμᾶς, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης ἡμᾶς· ἀλλὰ ποιήσον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐπιεικειάν σου, ἰατρὲ καὶ θεραπευτὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὁδηγῶν ἡμᾶς ἐπὶ λιμένα θελήματός σου. Φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν καρδιῶν ἡμῶν, εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας·

καὶ δώρησαι ἡμῖν τὸ λοιπὸν τῆς παρούσης ἡμέρας εἰρη-
κῶν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς
ἡμῶν· προσβίαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν
ἁγίων σου.

Μετὰ τὸ, Δόξα, καὶ νῦν, ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης κτλ.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως·

Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ
τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ
ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων.

Εὐχὴ τῆς γ'. στάσεως, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνήσθητι ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν
καὶ ἀχρείων δούλων σου, ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι ἡμᾶς τὸ ἅγιον
καὶ προσκυνητὸν ὄνομά σου, καὶ μὴ καταισχύνῃς ἡμᾶς ἀπὸ
τῆς προσδοκίας τοῦ ἐλέους σου· ἀλλὰ χάρισαι ἡμῖν, ὁ Θεὸς,
πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα, καὶ ἀξίωσον ἡμᾶς ἀγα-
πῆν, καὶ φοβεῖσθαι σε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖν
ἐν πάσι τὸ θέλημά σου.

Μετὰ τὸ, Δόξα, καὶ νῦν, ὁ διάκονος·

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης κτλ.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Θεὸς τοῦ ἐλεεῖν καὶ σώζειν,
καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ,
καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων.

Ἀρξαμένης δὲ τῆς στιχολογίας ἀπέρχεται ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ
προθέσει καὶ λαβὼν τὸν προηγιασμένον ἄρτον ἐκ τοῦ ἀρτοφορίου
τίθησιν αὐτὸν μετ' εὐλαβείας πολλῆς ἐν τῷ ἁγίῳ δίσκῳ, βαλὼν δὲ
εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον οἶνον καὶ ὕδωρ, συνήθως¹⁾ σιωπῶν, μηδὲν

1) Neale l. c. p. 718: This wine is not consecrated, but merely used to facilitate the administration of the Eucharist. The lamb itself has been, so to speak, imbued with the consecrated wine, in the Liturgy of the preceding Sunday: so that the comma-

λέγων και λαβὼν θυμιάμα θυμιᾶ τὸν ἀστερίσκον και τὰ καλύμματα και παρακαλύψας αὐτὰ μηδὲν ἄλλως λαλῶν μήτε εὐχὴν τῆς προθέσεως ἀλλ' ἢ μόνον· δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων.

Μετὰ δὲ τὸ κάθισμα τό· Κύριε ἐκέκραξα (Ps. 142. 143), εἰς ὃ θυμιᾶ ὁ διάκονος κατὰ τὴν τάξιν, γίνονται τὰ στιχηρὰ, Δόξα, Θεοτόκιον, εἶτα ἡ εἰσοδος ἄνευ εὐαγγελίου. Ὅτι δὲ μέλλει εἰπεῖν εὐαγγέλιον ἤγουν εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ προδρόμου, τῶν ἁγίων 40 μαρτύρων, τοῦ εὐαγγελισμοῦ και τῆ μεγάλης ἐβδομάδι· τότε εἰσοδεύει μετὰ τοῦ εὐαγγελίου.

Εὐχὴ τῆς εἰσοδου, λεγομένη παρὰ τοῦ ἱερέως μυστικῶς.

Ἐσπέρας, και πρωὶ, και μεσημβρίας, αἰνοῦμεν, εὐλογοῦμεν, εὐχαριστοῦμεν και δεόμεθά σου, δεσποτα τῶν ἀπάντων, φιλόανθρωπε Κύριε· Κατεύθυνον τὴν προσευχὴν ἡμῶν, ὡς θυμιάμα ἐνώπιόν σου, και μὴ ἐκκλίνῃς τὰς καρδίας ἡμῶν εἰς λόγους, ἢ εἰς λογισμοὺς πονηρίας· ἀλλὰ ἔψαι ἡμᾶς ἐκ πάντων τῶν θηρευόντων τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, και ἐπὶ σοὶ ἠλπίσασαμεν· μὴ κατασχύνῃς ἡμᾶς, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ και προσκύνησις, τῷ πατρὶ, και τῷ υἱῷ, και τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἅ χορός. Φῶς ἱλαρόν και τὰ ἔξ. (Responsorium e Psalmorum versiculis contextum). Ὁ διάκονος. Πρόσχωμεν. Ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη πᾶσιν. Ὁ διάκονος. Σοφία. Ὁ ἀναγνώστης τὸ προκείμενον. Καὶ ἡ Γένεσις (Lectio ex Genesi c. 7, 6 — 10). Τὸ δεύτερον προκείμενον και μετὰ τοῦτο ἐκφωνεῖ ὁ διάκονος. Κελεύσατε. Ὁ δὲ ἱερεὺς λαβὼν τῆ δεξιᾷ χειρὶ θυμιατὸν και μενουάλιον μετὰ κηροῦ, ἵσταται ἐνώπιον τῆς ἁγίας τραπέζης και σφραγίζων σταυρὸν λέγει· Σοφία, ὀρθοί. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι. Ὁ ἀναγνώστης παροιμιῶν τὸ ἀνάγνωσμα (Lectio e libro Proverbiorum c. 9, 13 — 18). Καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν λέγει ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη σοι. Ὁ διάκονος. Σοφία. Ὁ ψάλτης τὸ κενθευθῆνθῆτω. Μετὰ δὲ τὸ κενθευθῆνθῆτω λέγει ὁ διάκονος.

Ἐλῶμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, και ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν εἴπωμεν·

---

nicians, though they appear to receive under one kind, do in fact receive in both species. The case is the same in administering the Holy Eucharist to the sick.

Κύριε παντοκράτορ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, δεόμεθά σου, ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον.

Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, δεόμεθά σου, ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον.

Εὐχή τῆς ἐκτενοῦς ἰκεσίας, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἰκεσίαν πρόσδεξαι παρὰ τῶν σῶν δούλων, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου· καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς σου κατάπεμψον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου, τὸν ἀπεκδεχόμενον τὸ παρὰ σοῦ πλούσιον ἔλεος.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν μακαρίων καὶ ἀοιδίμων κτιτόρων τῆς ἀγίας μονῆς ταύτης.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,

Ὁ διάκονος.

Εὐξασθε, οἱ κατηχούμενοι τῷ Κυρίῳ.

Οἱ πιστοὶ, ὑπὲρ τῶν κατηχομένων δεηθῶμεν·

Ἴνα ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐλεήσῃ·

Κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας·

Ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης·

Ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ, καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ.

Σῶσον, ἐλέησον, ἀντιλαβοῦ καὶ διαφύλαξον αὐτοὺς, ὁ Θεὸς, τῇ σῆ χάριτι.

Οἱ κατηχούμενοι, τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνατε.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κτίστης καὶ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων, ὁ πάντας θέλων σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀλη-

ληθείας ἔλθεῖν, ἐπίβλεψον ἐπὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατη-
χουμένους, καὶ λύτρωσαι αὐτοὺς τῆς παλαιᾶς πλάνης, καὶ
τῆς μεθοδείας τοῦ ἀντικειμένου· καὶ προσκάλεσαι αὐτοὺς εἰς
τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, φωτίζων αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ
σώματα, καὶ συγκαταριθμῶν αὐτοὺς τῇ λογικῇ σου ποίμνῃ,
ἐφ' ἣν τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον ἐπικέκληται.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως·

Ἴνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ με-
γαλοπρεπές ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ
ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων.

Ὁ διάκονος·

Ὅσοι κατηχούμενοι, προέλθετε· οἱ κατηχούμενοι, προέλ-
θετε· ὅσοι κατηχούμενοι, προέλθετε· μὴ τις τῶν κατηχου-
μένων. Ὅσοι πιστοὶ, ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεη-
θῶμεν.

Ταῦτα λέγονται μόνον μέχρι τῆς τρίτης τῆς δ'. Ἑβδομάδος τῶν
ησυχαστικῶν.

Ἀπὸ δὲ τῆς τετάρτης τῆς μεσοησυχίας, μετὰ τὸ, Ἴνα καὶ
αὐτοὶ, λέγονται παρὰ τοῦ διακόνου καὶ τὰ ἐπόμενα.

Ὅσοι κατηχούμενοι, προέλθετε· οἱ κατηχούμενοι, προέλ-
θετε· ὅσοι πρὸς τὸ φῶτισμα, προέλθετε· εὐξασθε οἱ πρὸς
τὸ φῶτισμα· τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Οἱ πιστοὶ, ὑπὲρ τῶν πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα εὐτρεπιζο-
μένων ἀδελφῶν, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεη-
θῶμεν.

Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν στηρίξῃ αὐτοὺς, καὶ ἐνδυνα-
μώσῃ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Φωτίσῃ αὐτοὺς φωτισμῷ γνώσεως καὶ εὐσεβείας, τοῦ
Κυρίου δεηθῶμεν.

Καταξιώσῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ τοῦ λουτροῦ τῆς
παλιγγενεσίας, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τοῦ ἐνδύμα-
τος τῆς ἀφθαρσίας, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀναγεννήσῃ αὐτοὺς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, τοῦ Κυ-
ρίου δεηθῶμεν.

Χαρίσῃται αὐτοῖς τὴν τελειότητα τῆς πίστεως, τοῦ Κυ-
ρίου δεηθῶμεν.

Συγκαταριθμήσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐκλεκτῇ
ποίμνῃ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Σῶσον, ἐλέησον, ἀντιλαβοῦ καὶ διαφύλαξον αὐτούς, ὁ Θεὸς, τῇ σῇ χάριτι.

Οἱ πρὸς τὸ φῶτισμα, τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῶν πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα εὐτρεπιζομένων, λεγομένη παρὰ τοῦ ἱερέως μυστικῶς.

Ἐπίφανον, δέσποτα, τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τοὺς πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα εὐτρεπιζομένους, καὶ ἐπιποθοῦντας τὸν τῆς ἁμαρτίας μολυσμὸν ἀποτινάξασθαι· καταύγασον αὐτῶν τὴν διάνοιαν· βεβαίωσον αὐτούς ἐν τῇ πίστει· στηρίξον ἐν ἐλπίδι· τελείωσον ἐν ἀγάπῃ· μέλη τιμα τοῦ Χριστοῦ σου ἀνάδειξον, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ φωτισμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος.

Ὅσοι πρὸς τὸ φῶτισμα, προέλθετε· οἱ πρὸς τὸ φῶτισμα, προέλθετε· Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε· μήτις τῶν κατηχουμένων. Ὅσοι πιστοὶ, ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἔως ὧδε τὰ ἀπὸ τῆς τετάρτης τῆς μεσοσηστίμου.

Εὐχὴ πίστων α', ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰνετὸς, ὁ τῷ ζωοποιῷ τοῦ Χριστοῦ σου θανάτῳ εἰς ἀφθαρσίαν ἡμᾶς ἐκ φθορᾶς μεταστήσας· σὺ πάσας ἡμῶν τὰς αἰσθήσεις τῆς ἐμπαθοῦς νεκρώσεως ἐλευθέρωσον, ἀγαθὸν ταύταις ἡγεμόνα τὸν ἔνδοθεν λογισμὸν ἐπιστήσας· καὶ ὀφθαλμὸς μὲν ἀπέσιτω παντὸς πονηροῦ βλέμματος, ἀκοὴ δὲ λόγοις ἀργοῦς ἀνεπίβατος, ἡ δὲ γλῶσσα καθαρνεύτω ῥημάτων ἀπρεπῶν. Ἄγνισον ἡμῶν τὰ χεῖλη, τὰ αἰνοῦντά σε, Κύριε· τὰς χεῖρας ἡμῶν ποιήσον, τῶν μὲν φαύλων ἀπέχεσθαι πράξεων, ἐνεργεῖν δὲ μόνα τὰ σοὶ εὐάρεστα, πάντα ἡμῶν τὰ μέλη, καὶ τὴν διάνοιαν τῇ σῇ κατασφαλιζόμενος χάριτι.

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, τῇ σῇ χάριτι. Σοφία.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εὐχὴ πίστων β., ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Δέσποτα ἅγιε, ὑπεράγαθε, δυσωποῦμέν σε τὸν ἐν ἐλέει πλούσιον, ἕλωσ γενέσθαι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ ἀξίους ἡμᾶς ποιῆσαι τῆς ὑποδοχῆς τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ βασιλέως τῆς δόξης. Ἴδου γὰρ τὸ ἄχραντον αὐτοῦ σῶμα καὶ τὸ ζωοποιὸν αἷμα, κατὰ τὴν παρούσαν ὥραν εἰσπορευόμενα, τῇ μυστικῇ ταύτῃ προτίθεσθαι μέλλει τραπέζῃ, ὑπὸ πλήθους στρατιᾶς οὐρανοῦ ἀοράτως δορυφορούμενα· ὧν τὴν μετάληψιν ἀκατάκριτον ἡμῖν δώρησαι· ἵνα δι' αὐτῶν τὸ τῆς διανοίας ὄμμα καταναγαζόμενοι, υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας γενώμεθα.

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, τῇ σῇ χάριτι. Σοφία.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός.

Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· Ἴδου γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.

Καὶ γίνεται ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων. Μετὰ δὲ τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων μυστηρίων

Ὁ διάκονος.

Πληρώσωμεν τὴν ἐσπερινὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

Ἐπὲρ τῶν προτεθέντων καὶ προαγιασθέντων τιμίων δώρων, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου, καὶ τῶν μετὰ πίστιος, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ εἰσιόντων ἐν αὐτῷ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἵπὲρ τοῦ θυσιάζηαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εὐχὴ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν ἁγίων δώρων, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς.

Ὁ τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεάτων μυστηρίων Θεὸς, παρ' ᾧ οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοι· ὁ τὴν διακονίαν τῆς λειτουργίας ταύτης ἀποκαλύψας ἡμῖν, καὶ θέμενος ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, διὰ τὴν πολλὴν σου φιλανθρωπίαν, εἰς τὸ προσφέρειν σοι δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνωσμάτων· αὐτὸς, ἀόρατε Βασιλεῦ, ὁ ποιῶν μεγάλα καὶ ἀνεξιχνίαστα, ἐνδοξά τε καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ἔπιθε ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους δούλους σου, τοὺς τῷ ἁγίῳ σου τούτῳ θυσιαστήριῳ, ὡς τῷ Χερουβικῷ σου περιστάμενους θρόνῳ ἐφ' ᾧ ὁ μονογενὴς σου υἱὸς, καὶ Θεὸς ἡμῶν, διὰ τῶν προκειμένων φρικτῶν ἐπαναπαύεται μυστηρίων· καὶ πάσης ἡμᾶς, καὶ τὸν πιστὸν σου λαὸν ἐλευθερώσας ἀκαθαρσίας, ἁγιάσον πάντων ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα ἁγιασμῷ ἀναφαιρέτῳ· ἵνα ἐν καθαρῷ συνειδῶτι, ἀνεπισχύντῳ προσώπῳ, πεφωτισμένῃ καρδίᾳ, τῶν θείων τούτων μεταλαμβάνοντες ἁγιασμάτων, καὶ ὑπ' αὐτῶν ζωοποιούμενοι, ἐνωθῶμεν αὐτῷ τῷ Χριστῷ σου, τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ εἰπόντι· Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ. Ὅπως, ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν, καὶ ἐμπεριπατοῦντος τοῦ Λόγου σου, Κύριε, γενώμεθα ναὸς τοῦ παναγίου καὶ προσκυνητοῦ σου πνεύματος, λελυτρωμένοι πάσης διαβολικῆς μεθουδείας, ἐν πράξει, ἢ λόγῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν ἐνεργουμένης· καὶ τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις σου, τοῖς ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστήσασιν.

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν.

Ἄγγελον εἰρήνης.

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν.

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα.

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς.

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς.

Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ παφῆσίᾳς, ἀκατακρίτως, τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σέ, τὸν ἐπουράνιον Θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν·

Ὁ λαός, τὸ, Πάτερ ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ ἱερεὺς.

Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ διάκονος.

Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ ἱερεὺς, κλινόμενος, ἐπεύχεται μυστικῶς.

Ὁ Θεὸς, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ εὐσπλαγχνος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ἐπίδε εὐσπλάγγνη ὄμματι ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου, καὶ φύλαξον αὐτὸν, καὶ ἀξίωσον πάντας ἡμᾶς ἀκατακρίτως μετασχεῖν τῶν ζωοποιῶν σου τούτων μυστηρίων· σοὶ γὰρ τὰς ἑαυτῶν ὑπεκλίναμεν κεφαλὰς, ἀπεκδεχόμενοι τὸ παρὰ σοῦ πλούσιον ἔλεος.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Χάριτι, καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ ἱερεὺς, κλινόμενος, ἐπεύχεται μυστικῶς.

Πρόσχες, Κύρια Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξ ἁγίου κατοικητηρίου σου, καὶ ἀπὸ θρόνου δόξης τῆς βασιλείας σου, καὶ ἐλθέ εἰς τὸ ἀγιάσαι ἡμᾶς, ὁ ἄνω τῷ πατρὶ συγκαθήμενος, καὶ ὧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών· καὶ καταξίωσον τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ μεταδύνααι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματος σου, καὶ τοῦ τιμίου σου αἵματος, καὶ δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ.

Μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ὃ τε ἱερεὺς καὶ διάκονος προσκυνοῦσι τρεῖς λέγοντες·

Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐπιτεκαλυμμένων ὄντων τῶν θείων δώρων, βαλὼν τὴν χεῖρα, ἄπτεται τοῦ ζωοποιοῦ ἄρτου μετ' εὐλαβείας καὶ φόβου πολλοῦ.

Ὁ διάκονος.

Πρόσχωμεν·

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ.

Τὰ προηγιασμένα ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Τῆς δὲ μεταλήψεως τελιωθείσης καὶ τῶν ὁγίων λειψάνων ἀπὸ τῆς ἱεράς ἀρθέτων τραπέζης, ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς.

Εὐχαριστοῦμέν σοι τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων Θεῷ, ἐπὶ πᾶσιν οἷς παράσχου ἡμῖν ἀγαθοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ μεταλήψει τοῦ ἁγίου σώματος, καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ δεόμεθά σου, δέσποτα φιλόανθρωπε· Φύλαξον ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου· καὶ δὸς ἡμῖν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς, ἐπαξίως μετέχειν τῶν ἁγιασμάτων σου, εἰς φωτισμὸν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν.

Ὁ διάκονος.

Ὅρθοι μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων καὶ ζωοποιῶν, φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν, τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν κτλ.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶς.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ ἱερεὺς.

Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν·

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εὐχὴ ὀπισθάμβωνος, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶς.

Δέσποτα παντοκράτορ, ὃ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐν σοφίᾳ δημιουργήσας· ὃ διὰ τὴν ἄφατόν σου πρόνοιαν, καὶ πολλὴν ἀγαθότητα, ἀγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὰς πανσέπτους ἡμέρας ταύτας, πρὸς καθαρισμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, πρὸς ἐγκράτειαν παθῶν, πρὸς ἐλπίδα ἀναστάσεως· ὃ διὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν πλάκας χειρίσας τὰ θεοχάρακτα γράμματα τῷ θεράποντί σου Μωσεῖ· παράσχου καὶ ἡμῖν, ἀγαθὲ, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνίσασθαι, τὸν δρόμον τῆς νηστείας ἐκτελέσαι, τὴν πίστιν ἀδιάρητον τηρῆσαι, τὰς κεφαλὰς τῶν ἁοράτων δρακόντων συνθλάσαι, νικητὰς τε τῆς ἁμαρτίας ἀναφανῆναι,

καὶ ἀκατακρίτως φθάσαι προσκυνῆσαι καὶ τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν. Ὅτι ἠὲ λόγηται καὶ δεδύξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Εὐχὴ ἐν τῷ συστῆλαι τὰ ἅγια, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστακῶς.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἀγαθὸν ἡμᾶς εἰς τὰς πανσέπτους ἡμέρας ταύτας, καὶ κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιήσας τῶν φρικτῶν σου μυστηρίων, σύναψον τῇ λογικῇ σου ποιμνῇ, καὶ κληρονόμους ἀνάδειξον τῆς βασιλείας σου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐἴτα ὁ χορὸς λέγει τοὺς δύο ψαλμοὺς 34. 145. Ἐὐλογῆσω τὸν Κύριον, καὶ Ἰψώσω σέ, ὁ Θεὸς μου, ὁ βασιλεὺς μου.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ποιεῖ τὴν συνήθη ἀπόλυσιν· καὶ μετὰ ταύτην, ἐξελεῖθαι τοῦ ἁγίου βήματος, καὶ στὰς ἐν τῷ συνήθει τόπῳ, δίδωσι τὸ ἀντίδωρον.

CAPUT IV.

LITURGIA ARMENORUM.¹⁾

A. OFFICIUM ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΣΕΩΣ.²⁾

Sacerdos, sacris vestibus indutus, lavat manus dicens Psalmi 25. vers. 6: Lavabo inter innocentes manus meas et circumdabo altare tuum Domine. Tum Sacerdos et Diaconus alternatim recitant Psalmum: Iudica me Deus etc.

---

1) Praeclarissimum Armenorum officium, quod Sancti Gregorii τοῦ φωτιστοῦ curis confectum esse tradunt, procul dubio fontem agnoscit liturgias Basilii ac Chrysostomi p. 40. Sed ad recentissima usque tempora patebat aditus non ad fontem, sed ad rivum inde accersitum: dico liturgiam Armenorum, qui nomen dederunt ecclesiae Romanae. Haec enim et graecis et italicis, immo germanicis fertur exemplaribus. (Liturgia Armena trasportata in Italiano per cura del P. Gabriele Avedichian 2. Edit. Venezia 1832. F. X. Steck Die Liturgie der katholischer Armenier. Tübingen 1845.) Debetur officium Armenorum, qui aliis orthodoxi, aliis schismatici audiunt, Nealio, cui multa debentur. Hist. I. p. 379: „For this I am indebted, as I have explained in the Preface, to the very great kindness of the Rev. R. W. Blackmore. The translation which I give is, with one or two slight alterations, his, made from the Russ version of Archbishop Argoutinsky Dolgorouky, Archbishop of the Armenians in Russia, and himself an Armenian by the mother's side; which was published in 1799 at S. Petersburg. The Russ version is therefore necessarily correct; and Mr. Blackmore's translation has been read by both Armenians and Russians, who have commended its fidelity.“ At vero ut plurimis sit idonea commoditas ad legendum, conati sumus officium facere latinum, adscripta in margine Romana varietate.

2) Neale l. c. p. 380: „It is a regulation of the Armenian Church, that the Liturgy is not to be celebrated excepting on Saturday and Sunday; a rule only to be set aside during the great fast; and when any great festival of our Lord or His Mother occurs. The excuse is, the respect which they feel for that holy mystery. On ordinary days, as a substitute for the Liturgy, they recite terce, sexta, and nones by aggregation. See Mouravieff, Georgia and Armenia, i, 72. It is strange that a Church which has borrowed so much from Rome, should, in so important a matter, differ from it more widely than does any other Oriental Communion.“ Officium προθέσεως, apud Nealium haud accurate expositum, suppletum est.

Sacerdos. Et propter sanctam Dei genitricem, suscipe Domine preces nostras et salva nos.

Diaconus. Intercedant pro nobis sancta Dei genitrix et omnes Sancti apud Patrem coelestem, ut propitius sit nobis ac misericorditer salvet opera sua. Omnipotens Deus noster, salva nos et miserere nostrum.

Sacerdos. Suscipe, Domine, preces nostras intercedente pro nobis sancta Dei genitrice, matre Filii tui intemerata atque omnibus Sanctis. Exaudi nos Domine ac miserearis nobis, remitte ac dimitte placatus nostra peccata. Fac nos dignos, ut gratias agendo glorificemus Te cum Filio et Spiritu Sancto nunc et semper et in omnia saecula.

Dein inclinatus dicit:

Confiteor Deo et sanctae Dei genitrici, omnibus Sanctis et vobis, patres et fratres, omnia peccata quae feci: quia peccavi cogitatione, verbo et opere. Peccavi, peccavi omnibus peccatis, quae committunt homines. Et rogo vos, ut pro me oretis ad Deum.

Circumstantes respondent:

Misereatur tui omnipotens Deus ac propitius tibi condonet remissionem omnium peccatorum tuorum et praeteritorum et praesentium. Custodiat te a peccatis futuris, confirmet te in omnibus operibus bonis et det tibi requiem vitae sempiternae. Amen.

Dicunt ministri: Confiteor etc.

Sacerdos. Liberet vos misericors Deus et remittat vobis omnia peccata vestra. Condonet vobis tempus poenitendi ac faciendi iustitiam. Dirigat etiam vitam vestram futuram per gratiam Spiritus sui Sancti, qui omnipotens est et misericors. Ipsi sit gloria in saecula. Amen.¹⁾

Chorus. Memor sis nostrum in conspectu agni Dei immortalis.²⁾

1) Neale p. 355: „Now it is very clear that the Confiteor is borrowed from Rome. It is also clear that, at the time of the schism of the Armenians, the office of the Prothesis was not used, as we have it now, in Constantinople, but a much simpler form.“ Cf. p. 327.

2) Si fides habenda est itinerum scriptoribus, cantus Armenorum non is est, qui audientium aures deliniat seu permulceat. Parrot Reise zum Ararat I. p. 92: Die Gegenwart dieses obersten Hirten der ganzen armenischen Christenheit, die Vereinigung einer so grossen Zahl hoher Prälaten, alle in kostbaren, mit Gold, Silber und Seide prachtvoll und kunstreich gestickten Gewändern, die Bischofstäbe mit edlem Metall und kost-

Sacerdos. Memor ero vestrum in conspectu agni Dei immortalis.

Chorus. Iubilare Deo omnis terra etc. Ps. 100. *Dein cantantur a Choro Troparia quaedam, propria de tempore vel de Sanctis. Si celebrat Pontifex, inter cantum chori tacite recitat duas orationes, qua gratiam Spiritus Sancti implorat. Compositae sunt a S. Gregorio Narigheno saec. X. nec dici debent a sacerdote.*

Sacerdos panem sanctum, acceptum a Diacono, ponit in Disco dicens:

In memoriam Domini nostri Iesu Christi.

Dein fundit vinum in calicem decussatim. Ac dicit:

In memoriam et Domini Dei et servatoris nostri Iesu Christi.

Et recitat secreto orationem: Deus, Deus noster, ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν p. 338.

Obducit velo sacra dona, tacite orans Psalm. 93: Dominus regnavit, decorem indutus est etc.

Tunc ter signat dona signo crucis dicendo:

Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus altissimi obumbrabit tibi.

Et accepto thuribulo a Diacono incensat dona et orat tacite orationem incensi. Porro totus fidelium coetus incensatur. Procedunt Sacerdos et ministri e Prothesi in Sanctuarium.¹⁾

B. MISSA CATECHUMENORUM.

Diaconus. Domine, benedicas.

Sacerdos. Benedictum regnum Patris et Filii et Spiritus Sancti nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen. p. 340.

---

baren Steinen geschmückt, in der Hand, dann die heilige Scheu und grosse Ehrfurcht auf den Zügen der Laien, dieser ganze feierliche Gottesdienst mitten in einem, dem Christenthum feindlichen Lande, wäre allerdings geeignet gewesen, das Gemüth eines Gläubigen zu ergreifen und zu erheben, wenn gegen diesen äussern Glanz des kirchlichen Ritus der äusserst todte, aller Harmonie und Melodie ermangelnde Kirchengesang nur nicht allzusehr contrastirt hätte. Wagner Reise nach dem Ararat u. s. w. p. 121: Instrumentalmusik ist in Etschmiadsin ganz unbekannt und nur der eintönig heulende Gesang der Mönche begleitet den traurigen (!) Gottesdienst.

1) Armeni cum Romana ecclesia uniti (AC) ignorant officium τῆς προθέσεως proprie sic dictum. Sacerdotes et ministri, in Sacristia sacris vestibus ornati, statim intrant τὸ ἅγιον βῆμα ac dicuntur, quae supra scripta sunt, ante aram. Mittimus in minutis discrepantiam: poscit Romana consuetudo, ut vino eucharistico misceatur aqua.

Chorus. Unigenite Fili et verbum Dei etc. ὁ μονογενὴς υἱός p. 91.')

Diaconus. Iterum et iterum in pace Dominum deprecemur. Adsis nobis, salva nos, succurre et miserere nobis.

Sacerdos. Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui Sancto nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Pax vobis omnibus.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Oremus Dominum nostrum.

Chorus. Coram te Domine.

Et cantatur a Choro prima pars Psalmorum, qui festo vel dominicae proprii sunt.

Sacerdos inter psalmorum cantum tacite: Domine Deus noster, cuius potentia imaginationem exsuperat et gloria incomprehensibilis etc. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ τὸ κράτος ἀνείκαστον p. 341.

Chorus. Omnis terra Christum regem benedicat hymnis et canticis. Omnis terra gratias agat canendo creatori coeli et terrae. Afferamus honorem et orationem Trinitati et uni Deitati in saecula. Amen.

Dum haec canuntur S. tacite: Domine Deus noster, salva populum tuum etc. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον τὸν λαόν σου p. 342.

Pax vobis omnibus.

Et iterum tacite orat: Qui communes has et concordas nobis largitus es supplicationes etc. Ὁ τὰς κοινὰς ταύτας καὶ συμφώνους ἡμῶν χαρισάμενος προσευχάς p. 343.

Cantatur Hymnus a choro et fit Ingressus minor vel sollemnis per ecclesiam evangelii deportatio.

Interim recitat Sacerdos secreto orationem τῆς εἰσόδου: Domine Deus noster, qui constituisti in caelis ordines et exer-

---

1) Neale p. 361: „The Armenian office has „Only-begotten Son“ at the very commencement: and the antiphona, or an approximation to them, also in the proper place. But, instead of the „Only-begotten Son“, the Armeno-Roman rite inserts the Introit for the day. There is therefore here a double blunder; the first the corruption which has for centuries prevailed in the Armenian rite, of having the Only-begotten besides the Initial Hymn; the second, that of the Roman correctors, in making the Introit agree with that, instead of with the Initial Hymn. Where the „Only-begotten“ occurs in the Armeno-Gregorian rite, the Roman edition (I quote from the authorised Italian version) has Qui si dice l'Introito proprio del giorno. The antiphona are supplied by the l'Inno proprio del giorno.“

citus angelorum etc. *Λέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταστήσας ἐν οὐρανοῖς* p. 344.

Diaconus. Domine benedic.

Sacerdos. Tuum est regnum, tua est potentia et gloria in saecula saeculorum.

Sacerdos et Diaconus osculantur altare.

Et cantatur Hymnus.

Hymno finito dicit Diaconus: Attendamus (Proschume = πρόσχωμεν).

Chorus. Sanctus Deus, Sanctus et Potens, Sanctus et Immortalis. Qui pro nobis crucifixus es, miserere nobis.¹⁾

Sacerdos. Deus Sanctus, qui in sanctis requiescis etc. Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαύομενος p. 345.

Iterum et iterum in pace Dominum deprecemur.²⁾

Pro pace mundi et sanctae ecclesiae stabilitate, deprecemur.

Pro omnibus sanctis et orthodoxis episcopis.

1) Hac ratione recitatur Trisagium omnibus feriis sextis, sed mutatur pro temporis varietate. In Nativitate: Qui te ipsum nobis manifestasti, miserere nobis. Sabbato Sancto: Qui pro nobis sepultus es. Diebus Dominicis: Qui resurrexisti pro nobis. Pentecoste: Qui descendisti super apostolos etc. Neale p. 396: „I have said, in the last chapter, that this insertion varies with the season. „I felt a pang“, says M. Mouravieff, „when I heard the addition of these words, ‘Thou That wast crucified for us’. If you please I will receive the Armenian explanation: still, however, I do not the less complain of the difference: although it be no more in a doctrine, but merely in an ancient rite“. During the singing of the trisagion, by a peculiar use of the Armenian Church, the silver fans, of which I shall speak presently, are vibrated, as a symbol of the trembling of the wings of the Seraphim as they surround the throne of God. The fan undoubtedly at first served to keep insects from the holy gifts; but it is now usually made of silver. It is of very early date: we find it mentioned in the Apostolic Canons (VIII, 12), where it is ordered to be made of peacock’s feathers or linen. But now its use is altogether mystical; but what the mystery signified is, ritualists are not agreed. S. Simeon will have it that, as the Deacons represent the Angels, so the fans symbolize the angelic wings (p. 225). Sgoropulus agrees with him (Conc. Flor. III, 17), while S. Germanus takes their vibration to signify the tremor and astonishment of the heavenly spirits at our Lord’s Passion. It is certain that the symbolism of these fans is not so well defined in the Greek as in the Armenian Church; nor are they so numerous in the former as in the latter. In Byzantine churches there are not usually more than two, which are waved on each side of the holy gifts at the Great Entrance. They were formerly in use in the Latin Church, as we learn from S. Hildebert of Mans (Epist. 7), but are at present confined to the immediate attendants of the Pope.“ AC. omnia Trisagii additamenta suppressit.

2) Litania maior ab omnibus clericis cantatur, minor a solo Diacono.

Pro Domino sanctissimo nostro Patriarcha (Narcisso) pro salute et redemptione animae eius.¹⁾

Pro archiepiscopo nostro.

Pro omnibus Wartabeds, Sacerdotibus, Diaconis, Subdiaconis, et omni clero.²⁾

Pro [Imperatore et imperatoris stirpe] palatio et exercitu.³⁾

Pro animabus defunctorum, quae in vera et orthodoxa fide obdormierunt, requiescant in Christo.

Et iterum pro unitate verae et sanctae fidei.

Nosmetipsos invicem commendamus tibi, Domine omnipotens Deus.

Chorus. Nosmet ipsos tibi commendamus, Domine.

Diaconus. Una voce dicamus: In magnitudine misericordiae tuae, miserere nobis Domine, Deus noster.

Chorus. Domine miserere *ter.*

Diaconus. Domine benedic.

Sacerdos attollens manus dicit secreto: Domine Deus noster intentissimas⁴⁾ famulorum tuorum suscipe preces et secundum multitudinem misericordiae tuae miserere nobis ac omni populo tuo, qui fiduciam suam ponit in abundantia gratiae tuae. *Elata voce:* Quoniam Deus misericors es et benignus et ideo tua est gloria, honor et potentia in saecula saeculorum. Amen.

Chorus cantat Psalmum officio convenientem.

Lectio Prophetica.

Lectio Apostoli. Et lectione finita canitur Alleluia.

Dein Sacerdos conversus ad populum signat eum cruce dicens: Pax vobis omnibus.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Audite devoti sanctum evangelium secundum N. quod vobis legitur.

1) AC: Für unsern heiligen Papst den Herrn (hier der Name) und unsern Patriarchen, oder Erzbischof oder Bischof, den Herrn (hier der Name) lasset uns den Herrn bitten.

2) Wartabeds, sex vel quinque Episcopi et ecclesiae doctores, qui una cum Catholico toti Armenorum ecclesiae consulunt. AC: Für die Lehrer, Priester, Diaconen, Lectoren und für alle Kinder der Kirche lasset uns den Herrn bitten.

3) AC: Für alle frommen Könige und gottliebenden Fürsten, für die Heerführer und ihre Heere lasset uns den Herrn bitten.

4) Steck: „die mit ausgespannten Armen verrichteten Gebete deiner Diener.“ Sed maxime affinis est collecta Chrysostomo p. 348: Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἰκεσίαν κτλ.

Chorus. Gloria tibi Domine, Deus noster.

Diaconus. Attendamus.

Chorus. Deus loquitur.

Diaconus legit Evangelium.¹⁾ *Dicunt omnes lectione absoluta:*
Gloria tibi Domine, Deus noster.

Et dicitur Symbolum. Credimus in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt in coelo et in terra, visibilia et invisibilia. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis, et incarnatus est et perfecta ratione genitus per Spiritum Sanctum ex Maria virgine. Ex qua carnem, spiritum et animam et omnia, quae hominem efficiunt, assumpsit vere et non per speciem. Passus est et crucifixus et sepultus. Et resurrexit tertia die, ascendit in coelos eodem corpore et sedet ad dexteram patris, unde venturus est eodem corpore in gloria Patris vivos iudicaturus et mortuos: cuius regni non erit finis. Credimus in Spiritum Sanctum, increatum et perfectum. Qui locutus est in lege, in prophetis et in evangelis. Qui descendit super Iordanem, qui praedicavit eum, qui venturus erat et in Sanctis habitavit. Credimus in unam sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam, unum baptisma poenitentiae, in remissionem peccatorum, mortuorum resurrectionem, aeternum iudicium animarum et corporum, in regnum coelorum et vitam aeternam.²⁾

Qui autem dixerint: Tempus erat, quo non erat Filius Dei — vel simili ratione: Tempus erat, quo non erat Spiritus Sanctus — vel: creatos esse Filium et Spiritum ex nihilo — vel: Filium

---

1) Neale p. 116: The position of the Clerks is this. The Priest is at the middle of the Altar, his cap on, and his back to the people: two Deacons are at the north and south sides of the bema respectively; the principal Deacon, standing towards the north side, at the top of the steps, chants the Gospel, facing west: immediately in front of him, and facing him, is another Deacon with a censor, who stands between two Subdeacons, each holding a taper; the other Subdeacons, as before, stand behind.

2) AC: „Wir glauben auch an den heiligen Geist, den unerschaffenen und vollkommenen, der von dem Vater und Sohne ausgeht. Der geredet hat durch das Gesetz und die Propheten und die Evangelisten. Der herabstieg in den Jordan, u. s. w.“

et Spiritum alius esse substantiae: eos excommunicat orthodoxa et apostolica ecclesia.¹⁾

Diaconus osculari facit Sacerdotem librum Evangeliorum et dicit:

Domine benedic.

Sacerdos orat orationem S. Gregorii Illuminatoris: Glorificemus eum, qui erat ante saecula, et adoremus Sanctam Trinitatem et unam Deitatem, Patrem, Filium et Spiritum Sanctum nunc et semper et in omnia saecula. Amen.

Diaconus. Iterum atque iterum in pace Dominum deprecemur.

Chorus. Domine miserere nobis.

Diaconus. Et iterum in fide, cum adsit haec hora sacrificii et orationis, precemur et imploremus Dominum Deum et redemptorem nostrum Iesum Christum, ut audire et admittere dignetur vocem supplicationis nostrae, ut placeant ipsi cordum nostrorum suspiria, et dimissis peccatis nostris misereatur nobis. Itaque semper ascendat ad divinam maiestatem eius oratio nostra et supplicatio ut nos servet in omni bono atque in fidei unitate plenos faciat honorum operum. Ut omnipotens Dominus noster gratiam misericordiae suae in nos effundat, salvet nos ac misereatur nostri.

Chorus. Salva nos, Domine.

Diaconus. Precemur Dominum, ut hanc horam sancti sacrificii et hunc diem transigere faciat in pace.²⁾

Chorus. Concedas hoc, Domine. *Et sic postea.*

Diaconus. Angelum pacis, custodem animarum nostrarum, precemur Dominum.³⁾

---

1) AC: „Aber welche sagen: es war eine Zeit, da nicht war der Sohn, oder es war eine Zeit, da nicht war der heilige Geist, oder dass sie aus Nichts geschaffen seien, oder sagen, der Sohn Gottes, oder auch der heilige Geist seien aus einem anderen Sein oder Wesen hervorgebracht worden; und dass sie dem Wechsel unterworfen und veränderlich seien, solche excommunicirt die katholische und apostolische Kirche.“ Neale p. 371: „The Armenian Liturgy only inserts the Nicene Creed before the ectene, and is therefore unique in allowing it to be heard by the Catechumens. — It is curious to observe the great similarity, in this part, of the Armenian Liturgy and our own; Epistle, Gospel, Creed, and Ectene, immediately following each other in the one, as Epistle, Gospel, Creed, and Prayer for the Church Militant do in the other; the only difference being that, by the Armenians the Oblation is made just after the Ectene, by us in it.“

2) *Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελεῖται* p. 355.

3) *ἄγγελον εἰρήνης* p. 355. 364.

Veniam et remissionem delictorum nostrorum precemur Dominum.¹⁾

Magna ac victrice sanctissimae crucis potentia ut succurrat nobis, precemur Dominum.

Pro unitate verae et sanctae fidei nostrae precemur Dominum.

Nosmet ipsos invicem commendamus Deo, Domino nostro omnipotenti.²⁾

Chorus. Tibi nos commendamus, Domine.

Diaconus. Uno ore dicamus omnes: Miserere nobis, Domine, secundum magnam bonitatem tuam.

Chorus. Domine, miserere nobis. *Ter.*

Dum haec Litania recitatur, Sacerdos secreto orat:

Domine ac redemptor noster, Iesu Christe, qui multum misericors es et donis gratiae tuae abundas: Qui hac ipsa hora propter nostra peccata tormenta et mortem crucis pati voluisti: Qui dona Spiritus Sancti tui beatis Apostolis largitus es: et nos quaesumus, Domine, facias coelestium bonorum participes, ut peccatis nostris dimissis accipiamus Spiritum tuum Sanctum.

Elata voce: Ut digni efficiamur, qui te glorificemus cum Patre et Spiritu Sancto nunc et semper et in saecula. Amen.

Diaconus. Domine benedic.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Chorus. Et cum Spiritu tuo.

Diaconus. Precemur Dominum nostrum.

Chorus. Te Domine.

Sacerdos. Christe, redemptor noster, pace tua, quae exsuperat omnem sensum et sermonem, confirmes nos et munias ab omni adversitatis tremore. Iunge nos quaesumus iis, qui te recte colunt, qui te adorant in spiritu et veritate. Nam tuae sanctissimae Trinitati³⁾ debetur gloria, honor et potentia nunc et semper et in saecula.

Benedictus sit Dominus noster Iesus Christus.

Chorus. Amen.

Diaconus. Domine benedic.

1) συγγνώμην καὶ ἄφεσιν p. 355. 364.

2) ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους p. 364.

3) Neale p. 424: „This expression, in an Armenian Liturgy, savours very much of heresy.“ AC: Denn der allerheiligsten Dreieinigkeit gebühren Herrlichkeit, Macht und Ehre, jetzt und immer und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen.

Sacerdos. Deus Dominus noster benedicat vobis omnibus.

Diaconus. Catechumenos, et qui fide carent, Poenitentes et non purificatos ne patiamini appropinquare ad sancta mysteria.

C. MISSA FIDELIUM.

Chorus. Adsunt sanctum corpus Domini nostri et sanguis redemptoris nostri et invisibiles coelorum potestates clamant et canunt: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth.¹⁾

Diaconus. Cantate psalmos Domino Deo nostro voce suavi, canite hymnis spiritualibus.

*Cantatur Hymnus Cherubicus.*²⁾ *Interim Sacerdos ante aram inclinatus orat secreto:* Nemo dignus est eorum, qui alligati sunt carnalibus etc. Οὐδείς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκιαῖς ἐπιθυμίαις p. 351.

Celebrante ante aram provoluto et orante fit Magnus Introitus.

Diaconus. Iterum et iterum in pace Dominum deprecemur.³⁾

1) Neale p. 428: This is a most strange anomaly. Not only has not consecration yet taken place, but the Great Entrance is not made. M. Mouravieff imagines that this is copied from the similar portion in the Byzantine Liturgy of the Presanctified, the copyist forgetting that in the last named case, consecration has already taken place. The Armeno-Roman rite alters the expression, „The Body and Blood of our Lord are about to be present“: „sono già presso a rendersi qui presenti“, is the authorised Italian version. AC: Des Herrn Leib und des Erlösers Blut wird gegenwärtig sein. Die himmlischen Mächte singen unsichtbar und sprechen mit ununterbrochener Stimme: Heilig, heilig, heilig der Herr der Heerschaaren.

2) Steck: In festivitate paschali: Wer ist wie der Herr unser Gott, der wegen uns gekreuziget wurde, und begraben, und auferstand, und Sich beglaubigte der Welt und mit Herrlichkeit Sich erhoben hat! Kommet ihr Völker, Lob mit den Engeln lasset uns Ihn singen sprechend: Heilig, heilig, heilig bist Du Herr, unser Gott. — An Fasttagen und an Gedächtnistagen für die Hingeschiedenen: Zur Erinnerung der Verstorbenen nimm, heiliger, liebevoller Vater, dieses Opfer an und geselle ihre Seelen zu der Zahl Deiner Heiligen in Deinem Reiche der Himmel. Besonders, da wir mit Glauben dieses Opfer darbringen, werde veröhnt Deine Gottheit und verleihe Ruhe ihren Seelen. — An Festen der Propheten, Apostel und Väter: Du bist allmächtig, Herr der Heerschaaren, der Du der ewige König bist, der Du über allen Himmeln thronest, und Licht schaffst in Deinen Geschöpfen. Der Du aus Demuth herabstiegest vom Himmel, Dir bringen wir dieses Opfer dar. Und Deinen Namen verherrlichen wir, Herr, Der Du gekrönt hast Deine heiligen Apostel, weil sie uns Fürsprecher sind, allmächtiger Herr, in Deinem Reiche.

3) AC: Die Gaben werden auf den Altar gelegt und der Priester räuchert (sic) auf dem Altare und wäscht die Hände sprechend: In Heiligkeit will ich waschen u. s. w. Der Diacon: Und wieder lasset uns den Herrn um Frieden bitten. Altius nescio qua auctoritate fretus, accurate et pulcre hanc missae partem exponit: „Brot und Wein werden

Chorus. Domine miserere.

Diaconus. Et iterum in conspectu huius sanctae et divinae mensae, adstemus in fide ac sanctimonia. Oremus, omni exclusa fraude, scandalo, omni dissimulatione et dolo, dubitatione et incredulitate. Sed honorum operum pleni, candido animo et pacifico corde, in fide perfecta et amoris plenitudine accedamus precaturi ad sanctam aram tuam, ut gratiam miserationis tuae adipiscamur die illa, qua revelabuntur omnia et secundo veniet Dominus noster Iesus Christus. Ipse salvet nos et misereatur nobis.

Chorus. Salva nos Domine et miserere nobis.

Diaconus. Domine benedic.

Et Sacerdos manibus sublati secreto orat orationem S. Athanasii, Patriarchae Alexandrini:

Domine Deus creator, qui omnia, quae sunt, ex non esse ad esse produxisti: qui nos mortales homines tremendi huius et ineffabilis mysterii ministros esse dignatus es: tibi, Domine, hoc sacrificium offerimus. Suscipias oblationem nostram susceptamque facias mysterium corporis et sanguinis unigeniti Filii tui. Et iis qui communicaturi sunt, panis ille et vinum veniam condonent et remissionem peccatorum.¹⁾

Elata voce: Gratia et amore Domini nostri Iesu Christi etc.
διὰ τῶν ὑποκριμῶν τοῦ μονογενοῦς σου υιοῦ p. 355.

Pax vobis omnibus.

Chorus. Amen. Et cum spiritu tuo.

nämlich unter unaufhörlichem Räuchern in feierlicher Procession die ganze Kirche entlang bis zu den Thüren, und von da wieder zurück an die Gitterwand vor die heiligen Thüren getragen. Hier angelangt, recitirt der Diacon Ps. 24, 7: „Machet die Thore weit und die Thüren in der Welt hoch, dass der König der Ehren einziehe.“ Priester: Wer ist derselbe König der Ehren? Diacon: Es ist der Herr stark und mächtig, der Herr mächtig im Streit. Priester (die Patene und den Kelch in Empfang nehmend und mit beiden über das Volk das Zeichen des Kreuzes machend): Gelobt sei, der da kommt im Namen des Herrn, Hosianna in der Höhe.“

1) Steck p. 44: Während der Diacon vor dem Heiligthum steht und diese Ermahnung spricht, küsst der Priester den Altar, macht das Kreuz über das Volk, stellt sich dann mit ausgestreckten Armen vor den Altar und spricht im Stillen folgendes Gebet: Herr, Gott der Heerschaaren u. s. w. Altius p. 369: Diacon: Segne uns, o Herr! Alsdann entblöset der Priester, der bis dahin eine mit Gold durchwirkte, spitz zulaufende und oben mit einem Kreuz geschmückte Mütze (Sagavord) getragen, sein Haupt, betet dreimal den Altar an, küsst ihn, macht das Zeichen des Kreuzes über die Gemeinde und recitirt, die Arme ausbreitend, still für sich ein Gebet, das er laut mit Anrufung der heiligen Dreieinigkeit beschliesst.

Diaconus. Salute vos invicem osculo sancto: vos autem, qui non apti estis sacris mysteriis, egredimini portas et orate.

Chorus. Christus apparuit in medio nostrum et cum eo adest ipse Deus noster. Vox pacis insonuit. Dedit nobis sancti evangelii facultatem. Unanimem fecit ecclesiam suam vinculo caritatis. Remota inimicitia amorem toti mundo largitus est.¹⁾

Nunc igitur, servi Domini, uno ore et animo laudate consubstantialiam Deitatem, quam cantibus suis glorificant Seraphim.

Et laici osculantur se invicem dicendo: Christus in medio nostrum.

Diaconus. Stemus honeste: stemus cum timore. Attendamus sanctam oblationem in pace offerre: *Στῶμεν καλῶς* p. 356.

Chorus. Tibi, Domine.

Diaconus. Christus agnus Dei sine macula natus est in sacrificium.

Chorus. Redemptio mundi, sacrificium laudis.

Diaconus. Domine benedic.

Sacerdos conversus ad populum benedicit ipsi signo crucis: Gratia Domini nostri Iesu Christi et amor Dei Patris et Filii communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis — *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου* p. 356.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Ianuas, ianuas attendamus omni sapientia et cautione.

Sursum corda Deum reverentia.

Chorus. Habemus ad te, Pater omnipotens.

Diaconus. Gratias agamus Domino toto pectore.

Chorus. Dignum et iustum est.

Sacerdos. Vere dignum et iustum est, omni devotione et omni tempore celebrare, et glorificare te, Pater omnipotens. Qui

1) AC: Christus wird in unserer Mitte erscheinen, der wesenhafte Gott wird sich hier niederlassen. Die Stimme des Friedens hat ertönt; der Befehl des heiligen Grusses ist gegeben: die Feindschaft ist entfernt; die Liebe hat sich über dieses All verbreitet. Daher, Diener, erhebet die Stimme und gebet Lobpreisung mit Einem Munde der Einen Gottheit, welcher die Seraphim das Heilig singen. Altius p. 370: Die Gläubigen geben einander den Friedenskuss, der Priester küsst den Kelch, legt die Hände kreuzweise auf den Altar und betrachtet in stiller Andacht die Opfertgaben, während der Chor singt: „Zeige dich uns, Jesu Christe, wahrer Gott, und tritt in unsere Mitte! Dein Friedenswort ertöne uns, Feindschaft verschwinde und Liebe sei ausgegossen in Aller Herzen! Auf, ihr Diener des Herrn! singet mit lauter Stimme wie mit Einem Munde das Lob des unsichtbaren Gottes, dem die Seraphim das Dreimalheilig zurufen.“ Diacon (zur Gemeinde): „Richtet sorgfältig euer Augenmerk auf die heiligen Thüren etc.“

cooperante Verbo tuo incomprehensibili calcasti pedibus vincula¹⁾ maledictionis: Propter quem omnibus, qui in te credunt, in unum collectis, formata est ecclesia, quam tibi vindicasti propriam. Et inter nos habitare dignatus es in ea hominis forma, quam ex virgine assumpsisti.

Et coram quo angeli consistere nequeunt prae lucidissimo et incomprehensibili Deitatis fulgore, hic homo factus propter redemptionem nostram concessit nobis una cum angelorum militia et omni coelorum exercitu.

Diaconus. Qui sedetis surgite. Cum Cherubim et Seraphim sacros tibi canere hymnos, clamare, vocare ac dicere:?)

Chorus. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Osanna in excelsis. Benedictus qui venit in nomine Domini. Osanna in excelsis.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos brachiis expansis orat secreto:

Sanctus, Sanctus, Sanctus es et Sanctissimus. Quis est, qui verbis comprehendere audeat immensas bonitatis tuae scaturigines, effusas super nos. Quippe qui patribus nostris, in vitium lapsis patronus fuisti et consolator multiplici ratione: prophetiis et legis institutis, sacerdotio et oblatiis sacrificiis, ea quae ventura erant, adumbrantibus. At vero, cum adesset plenitudo temporis, deleto quod adversus nos erat peccatorum chirographo, dedisti nobis unigenitum Filium tuum debitorem ac debitum, victimam et regem unctum, agnum et panem vitae (offerentem) sacerdotem et oblationem. Ipse enim nobis distribuit et distribuitur in perpetuum, non tamen consumitur. Verus homo fuit neque homo in imaginaria forma: unione, non aliqua permistione carnem sumpsit ex matre Dei, sancta virgine Maria et homo conversatus est, quoad omnia, peccato excepto. Denique mundi redemptor, causa salutis nostrae, voluntarius venit ad crucem.

Et in nocte, qua tradebatur, accepit panem in sanctas, divi-

1) Steck: das Hinderniss (die Entzweiung) des Fluches.

2) Steck: Und mit sichtbarer Natur mittels der Menschwerdung aus der Jungfrau Sich herabliess unter uns zu wohnen, und auf göttliche Weise ein neues Werk künstlich erbauend die Erde zum Himmel gemacht hat. Denn vor welchem die Chöre der Wachenden (d. i. der Engel) nicht zu stehen vermochten, erschreckt von dem glänzenden und unahhbaren Lichte der Gottheit, dieser ist Mensch geworden wegen unserer Erlösung, und hat uns verliehen, mit dem Himmel geistige Chöre zu feiern. Der Diacon: Segne, Herr. Priester: Und mit den Seraphim und mit den Cherubim u. s. w.

nas atque immaculatas manus suas, benedixit, gratias egit, fregit deditque sanctis suis discipulis et apostolis dicens:

Elata voce: Accipite et manducate. Hoc est corpus meum, fractum pro vobis et pro multis in expiationem et remissionem peccatorum.

Chorus. Amen. ¹⁾

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos secreto: Simili ratione accepit calicem et benedixit, gratias egit, gustavit deditque sanctis suis et electis discipulis secum sedentibus, dicens:

Elata voce: Bibite ex eo. Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis et pro multis effunditur in expiationem et remissionem peccatorum.

Chorus. Pater coelestis, qui Filium tuum tradidisti in mortem, debitorum nostrorum deletorem, obsecramus te, per sanguinem quem effudit, ut miserearis gregi tuo mystico (spirituali).

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos pergit orare secreto: Ut hoc faciamus in memoriam suam, praecepit nobis Filius tuus unigenitus, hominum amator. Et descendit in sepulcrum eodem corpore, quod assumpsit, potenter fregit claustra inferi ac nobis manifestavit te, unum verum Deum, Deum viventium et mortuorum.

Acceptis donis in manu orat secreto: Huic igitur, Domine, obtemperantes praecepto, perficimus salutare mysterium corporis et sanguinis unigeniti Filii tui. Unde et memores sumus omnium quae pro nobis passus est, crucifixionis, quam perpessus est ut vitam recuperaret, triduanæ sepulturae, gloriosae resurrectionis, ascensionis ad Deum. Ubi sedet, o Pater, ad dexteram tuam. Confitemur et glorificamus secundam eius et tremendam apparitionem. ²⁾

---

1) AC: — und kam, der Welt Erretter und der Grund unserer Erlösung, mit Willen an das Kreuz. Das Brod in Seine heiligen, göttlichen, unbefleckten und ehrwürdigen Hände nehmend Segnete + Er, dankte, brach es, gab es Seinen auserwählten, heiligen, und (bei Ihm) sitzenden Schülern, und sprach: Der Diacon: Segne, Herr. Der Priester: Nehmet, esset: diess ist Mein Leib, welcher wegen Euch und vieler dabingegeben wird zur Versöhnung und Vergebung der Sünden. Die Lectoren: Amen.

2) Steck: Nach dieser Anordnung also, o Herr, erinnern wir uns, indem wir dieses Geheimniss des erlösenden Leibes und Blutes Deines Eingebornnn darbringen, an Sein heilbringendes Leiden für uns, an den lebengehenden Kreuzestod (Neale: his crucifixion which he underwent while alive), an das dreitägige Begräbniss, an die glückselige Aufer-

Oblatione in sancta mensa posita dicit clara voce:

Tua ex tuis tibi offerimus in omnibus et per omnia etc.
Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν p. 359.

Chorus. Benedictus es in omnibus, Domine. Te canimus, Domine, te precamur, Deus noster etc. *Σὲ ὑμνοῦμεν* p. 359.¹⁾

Dum haec canuntur, Sacerdos manibus expansis orat secreto:

Profecto te canimus, Domine Deus noster, et gratias agimus tibi sempiternas, quod haud despecta indignitate nostra, nos ministros fecisti tremendi tui et ineffabilis mysterii. Non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos (his enim semper egemus), sed confisi magna tua misericordia appropinquare conamur ad ministerium corporis et sanguinis unigeniti Filii tui Iesu Christi, Domini ac redemptoris nostri, cui gloria et potestas et honor nunc et semper et in saecula. Amen.²⁾

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Precemur Deum.

Chorus. Te precamur, Domine, Fili Dei, qui oblatus es Patri victima reconciliationis, panis vitae. Qui te pro nobis dedisti effundendo pretiosum sanguinem tuum, precamur te, ut miserearis huic tuae ecclesiae, quam redemisti.³⁾

Sacerdos profunde inclinatus dicit:

Te deprecamur, bone Deus, supplicamus et petimus, demittere velis Spiritum tuum Sanctum consubstantialem super nos et super haec munera.

Surgit et signat panem, dicens ter voce submissa:

Benedic panem et fac eum corpus Domini et redemptoris nostri Iesu Christi.

Diaconus ter secreto: Amen.

Sacerdos simili ratione benedicunt vinum ter dicens:

stehung, an die in Gotteskraft vollbrachte Himmelfahrt, an das Sitzen zu Deiner Rechten, Vater. Die furchtbare und herrliche zweite Ankunft bekennen und preisen wir. *Conferras* p. 358.

1) Steck: In Allem bist Du gepriesen, Herr; wir loben Dich, wir preisen Dich, wir danken Dir, wir bitten Dich, Herr unser Gott.

2) *Conferras* orationem Basilii: *Διὰ τοῦτο θέλωνα πανάγει* p. 430.

3) Steck: Die Lectoren: Vor Dir, Herr. Sohn Gottes, Der Du dem Vater zur Versöhnung geopfert wirst, theile das Brod des Lebens unter uns aus: durch die Vergießung Deines heiligen Blutes bitten wir Dich, erbarme Dich der durch Dein Blut erlösten Gemeinde.

Benedic, quod est in hoc calice et fac id verum sanguinem Domini et redemptoris nostri Iesu Christi.

Diaconus ter secreto: Amen.

Et Sacerdos benedicens panem et vinum ter dicit:

Consecra hunc panem et vinum in verum corpus et verum sanguinem Domini et redemptoris nostri Iesu Christi, permutans Spiritu tuo Sancto.

Diaconus ter: Amen.¹⁾

Sacerdos. Ut fiat accipientibus nobis non in condemnationem, sed in expiationem et remissionem peccatorum.

Chorus. Spiritus Dei, qui a coelo descendens mysterium eius, qui una tecum conglorificatur, manuum nostrarum ministerio perficis: per sanguinem eius effusum precamur te requiem animabus fratrum nostrorum, qui obdormierunt.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos secreto: Concede quaesumus hoc sacrificio amorem, stabilitatem et pacem toti mundo; sanctae ecclesiae, omnibus orthodoxis Episcopis, Sacerdotibus, Diaconis, Regibus, Principibus: omnibus qui peregrinantur terra marique: qui sunt in captivitate, in tribulatione et miseria: qui inciderunt in barbarorum manus. Concede nobis hoc sacrificio aëris salubritatem, et frugum terrestrium abundantiam: fac aegrotos a morbis suis mature convalescere. Concede hoc sacrificio requiem omnibus Episcopis, qui in Christo de vita migrarunt, omnibus Sacerdotibus et Diaconis et omni clero sanctae ecclesiae, omnibusque laicis masculis et feminis, qui in fide obdormierunt.

Elata voce: Et cum his nos quoque visites, misericors Deus, et nunc preces nostras ad te suscipias.²⁾

Chorus. Memento nostrum, Domine, et miserere nobis.

Sacerdos. Precamur, matris Dei, sanctae virginis Mariae,

---

1) AC: Der Priester neigt sich und betet still: Wir beten an und bitten und flehen zu Dir, gütiger Gott, sende über uns und über diese dargebrachten Gaben Deinen gleichewigen und gleich-wesentlichen heiligen Geist. Er erhebt sich, macht das Kreuz über die Opfergaben und spricht im Stillen: Durch welchen Du dieses gesegnete † Brod wahrhaftig zum Leibe unseres Herrn und Erlösers Jesu Christi gemacht hast. (Dreimal wiederholt.) Und den gesegneten † Kelch wahrhaftig gemacht hast zum Blute unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi. (Dreimal wiederholt.) Durch welchen Du dieses gesegnete † Brod und diesen Kelch wahrhaftig zum Leibe und Blute unsers Herrn und Erlösers Jesu Christi gemacht hast, sie verwandelnd durch Deinen heiligen Geist. Dieses Gebet wiederholt er Dreimal und der Diacon sagt still: Amen.

2) AC: Mit diesen suche auch uns heim, gütiger Gott, wir bitten Dich.

Ioannis Baptistae, primi Confessoris et Archidiaconi Sancti Stephani et omnium Sanctorum ut commemoratio fiat in hac sancta liturgia.

Chorus. Memento eorum Domine et miserere.¹⁾

Diaconus ad dextram altaris progressus dicit:

Precamur Sanctorum Apostolorum, Prophetarum et Doctorum, Martyrum et omnium sanctorum Patriarcharum et Episcoporum *ισαποστόλων*, Sacerdotum, orthodoxorum Diaconorum et omnium Sanctorum commemoratio fiat in hac sancta liturgia.

Chorus. Memento etc.

Diaconus. Adoremus benedictam, summis laudibus celebrandam, gloriosam, mirabilem ac divinam resurrectionem Christi.

Chorus. Gloria sit resurrectioni tuae, Domine.

Diaconus. Eorum qui nos primum Evangelica praedicatione collustrarunt, sanctorum Apostolorum Bartholomaei et Thaddaei (p. 275) et illuminatoris nostri Gregorii et Sanctorum Aristarchi,²⁾ Vertanis,³⁾ Ouscan,⁴⁾ Gregorii, Narcissi,⁵⁾ Issagh,⁶⁾ Daniel et Chati, Mesrop Doctoris, Gregorii Narigheni,⁷⁾ Narcissi Klaenensis,⁸⁾ Ioannis Varodensis, Sanctorum Gregorii et Mobsessi Tashi-

1) AC: Der Gottesgebärerin (und) heiligen Jungfrau Maria, Johannes des Täufers, Stephanus des ersten Märtyrers und aller Heiligen geschehe Erinnerung bei diesem heiligen Opfer: wir bitten. Die Lectoren: Erwinnere, Herr, und erbarme Dich. Et sic semper. Etenim evitare voluerunt Romani censores preces pro Sanctis oblatas cf. p. 71.

2) Steck: Aristages, der jüngere Sohn des Gregorius Illuminator und sein Nachfolger im armenischen Patriarchat im Jahre 332. Zum Bischof war er schon 318 geweiht worden. Er war auch auf dem Concil von Nicäa.

3) Steck: Wertanes, der ältere Sohn Gregors des Erleuchters, folgte seinem Bruder Aristages 339 im armenischen Patriarchat: er stand mit Macarius von Jerusalem und Jacob von Nisibis in brieflichem Verkehr.

4) Steck: „Husig ist der jüngere Sohn des Wertanes: er wurde nach ihm Patriarch 356 und 362 auf Befehl des Königs Tiran mit Ochsensehnen erschlagen, weil er das Bild Julians des Abtrünnigen nicht in seiner Kirche zur Anbetung aufstellen liess.“ Fortasse commemoratus est Ueski, discipulus S. Thaddaei, quem in aula regis Santhragi et reginae Sathienae praedicasse Evangelium, Armenorum historiae referunt.

5) Steck: Nerses mit dem Beinamen der Grosse und Enkel Husigs wurde 390 Patriarch. Le Quien Or. Ch. I. 1375. Galanus Hist. Arm. III, 109.

6) Steck: Isaak, ein Sohn des Nerses; er übersetzte in Verbindung mit Mesrop die heilige Schrift ins Armenische. Patriarcha ad annum usque 440.

7) Steck: Gregor von Nareg, ein Mönch im Kloster Nareg, geboren um 690, ausgezeichnet als Theolog und als Poet (der armenische Pindar), mit einer mehr himmlischen als menschlichen Weisheit begabt und von seltener Frömmigkeit.

8) Steck: Nerses Glajensis, mit dem Beinamen der Anmuthige, war von 1166 — 1173 Patriarch von Armenien.

vanensis, Sanctorum Gregorii et Narcissi et Sociorum (fellow-labourers) et omnium Gaicauorum¹⁾ Pastorum et summorum Pastorum (chief-Pastors) ut commemoratio fiat in hac sancta liturgia, precamur.²⁾

Chorus, Memento etc.

Diaconus. Sanctorum Eremitarum (holy recluses) et venerabilium Patrum, qui divinitus illustrati sunt: Pauli, Antonii, Pogi, Macarii, Onuphrii, Marci Abbatis, Serapionis, Nili, Arsenii, Evagrii, Barsumae, Ioannum, Simonum, Sanctorum Voscan et Sonkiass³⁾ et omnium Sanctorum et venerabilium Patrum et discipulorum eorum per universum orbem, ut commemoratio fiat in hac sancta liturgia, precamur.

Chorus Memento etc.

Diaconus. Sanctorum qui Christo fidem dederunt Regum, Abgari,⁴⁾ Constantini, Tiridatis, Theodosii et omnium aliorum sanctorum ac piorum Regum et orthodoxorum Principum ut commemoratio fiat in hac sancta liturgia precamur.

Chorus. Memento etc.

1) Neale p. 598: Gatcan, or Armenian. It should have been stated at p. 65 that the Armenians always call themselves the Gaican people, from Gaic, whom they suppose to have been the great grandson of Japhet, to have assisted in building the tower of Babel, and to have founded their nation. Conf. Io. Ioach. Schröder Thesaur. Ling. Armenicae in Praemissa Dissertatione p. 21. Parrot l. c. I. p. 95.

2) Neale p. 594: The Uniat Liturgy admits the names of all these except the five last; though some of them, as we shall hereafter see, lived and died in the Armenian faith. Aneas Doctissimi Viri disputationem „On the claims of the Armenian Church to Orthodoxy“. Hist. II. p. 1077—1092.

3) Steck: „Als Thaddäus ums Jahr 46 nach Mesopotamien ging, um das Evangelium zu verkünden, begegnete er an der Gränze des Landes fünf römischen Gesandten an den armenischen König, deren Hauptperson Chrysi, was das armenische Osgi (Gold) bedeutet, hiess. Er verkündigte ihnen sogleich Christum, bekehrte sie zum christlichen Glauben und taufte sie, den Osgi aber weihete er zum Priester. Nach dem Namen desselben nannten sich die Andern Osgeanen, zogen im Lande umher und verkündigten Christum. In Folge Dessen nahmen zu Artaschak in der Umgebung der Königin mehrere Personen, die mit ihr aus dem Lande der Alanen dorthin gekommen waren, das Christenthum an und nannten sich nach ihrer Hauptperson Sukias, die Sukiasanen. Bald zogen sie sich, so wie auch die Osgeanen, in die Einsamkeit zurück. Etwa fünfzehn Jahre später traf sie dort ein Königssohn und forderte sie zur Rückkehr auf. Als sie sich weigerten, verlangte er von den Osgeanen, sie dazu anzuhalten, und als diese es nicht thaten, liess er sie hinrichten, beunruhigte aber die Sukiasanen nicht weiter. Erst nach dem Tode des Artasches, der vom Jahre 88 bis 129 regierte, wurden auch die Sukiasanen um 130 von einem Alanenfürsten gemartert und getödtet.“

4) Tradunt enim Armeni, Abgarum fuisse regem Armeniae.

Diaconus. Omnium fidelium quicumque sunt, virorum ac mulierum, senum et infantium et cuiuslibet aetatis, qui obdormierunt in sanctitate et in fide Christi, ut commemoratio fiat in hac sancta liturgia, precamur.

Chorus. Memento etc.

[*Si Liturgia celebratur extra Dominicam, Diaconus pro resurrectionis memoria statim dicat: Ut Sancti — Prophetæ Apostoli, Patriarchæ s. Martyris, cuius memoria illa die recollitur — commemoratio fiat in hac sancta Liturgia, precamur.*

Chorus. Memento etc.]

Diaconus. Domine; benedic.

Dum canit Chorus, Sacerdos dicit secreto:

Memento, Domine, benedicas et miserearis sanctæ catholicæ tuæ et apostolicæ ecclesiæ, quam pretioso sanguine unigeniti Filii tui redemptam sancta cruce tua vindicasti in libertatem. Pacem nobis tribuas imperturbatam. Memento Domine et benedicas omnibus Episcopis orthodoxis, qui recte dividerunt nobis et ostenderunt verbum veritatis p. 362.

Elata voce: Imprimis Domine memento magui et piissimi Principis, Nicolai Pawlowitsch, omnium Russiarum Imperatoris et Autocratoris (*et fit mentio omnium gentilium et cognatorum Imperatoris*) et palatii eius et Christiani exercitus. Custodias eos et miserearis iis tribuasque ipsis summam pacem et imperturbatam ad multos annos.¹⁾

Chorus. Amen.

Sacerdos. Memento, Domine, Narcissi, summa venerabilis totius Gaicanæ gentis Patriarchæ et sanctissimi Catholici. Ipsi concedas longum tempus præesse sanctis ecclesiis tuis iisque recte dispertire verbum veritatis.

Chorus. Amen.

Sacerdos. Memento, Domine, Archiepiscopi totius Gaicanæ gentis, quoad Russiæ finibus continetur. Ipsi concedos longo tempore nobis præesse et recte nobis dispertire verbum veritatis.²⁾

1) Extra Russiam prætermittitur hæc commemoratio.

2) Et hæc deprecationis periodus solam occupavit Russiam. Nunc prorsus omittitur, cum ecclesia summi Catholici Etachmiedsin in Russorum ditionem redacta sit. AC: Erinnere, Herr, und erbarme Dich und ægne alle rechtgläubigen Bischöfe, welche mit orthodoxer Lehre bei uns das Wort der Wahrheit vortragen. Der Diacon: Segne, Herr. Der Priester: Vor Allem unsern heiligen Papst, den Herrn N. N. und unsern ehrwürdigen Patriarchen, den Herrn N. N. (oder unsern Erzbischof, den Herrn N. N.) schenke

Chorus. Amen.

*Tum Diaconus stans in sinistra altaris dicit:*¹⁾

Gratias agimus tibi, Domine, et collaudamus te ob sanctissimum et immortale sacrificium, quod nunc adest in mensa sancta. Concede ut prosit nobis in vitae nostrae sanctimoniam et una cum hoc sacrificio dona amorem et stabilitatem nobis et toti terrarum orbi sanctae ecclesiae, orthodoxis Episcopis et Archiepiscopis [Domino N. archiepiscopo totius Gaicanae gentis quoad Russiae finibus continetur], Sacerdoti qui offert hoc sacrificium. His omnibus imploramus pacem.²⁾ [Da potentiam ac victoriam piissimo nostro Autocratori et magno Principi Nicolao Pawlowitsch, omnium Russiarum Imperatori. *Et nominantur nomina omnium, qui imperatori gentiles sunt et cognati.*, Et palatio eius et ducibus et christiano exercitui]. Etiam supplicamus et precamur te pro animabus eorum, qui obdormierunt, pro animabus doctorum nostrorum et eorum, qui sepulti sunt sub umbra ecclesiae huius, pro liberatione fratrum, qui in carceres coniecti sunt, pro salute omnium, qui hic adsunt, pro requie omnium, qui in fide et sanctitate obdormierunt in Christo, ut eorum commemoratio fiat in hac sancta liturgia.

Chorus. In favorem omnium hominum ac pro vobis omnibus. *Καὶ πάντων καὶ πασῶν* p. 362.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos orat secreto: Memento, Domine, et miserearis populi tui coram te congregati et eorum, qui offerunt hoc sacrificium: tribuas ipsis, quae necessaria sunt et quae salutaria. Memento, Domine, benedicas et propitius sis iis, qui devoti

---

uns lange Zeit mit der orthodoxen Lehre. Hier geschieht nach der Erinnerung des Papstes auch Erinnerung des Vorstehers des Ortes nach Stand und Würde, ob er Patriarch, oder Erzbischof oder Bischof sei: aber nur der katholischen, und wenn ein Bischof der Armenier häretisch ist oder schismatisch, so wird er nie und nirgends erwähnt: wenn er aber rechtgläubig ist, nur in seiner Diocese, und in seinem Sprengel und nirgends ausserhalb derselben.

1) Steck: Hierauf spricht der Diacon auf der linken Seite des Altars um Lobpreisung in Form eines Gebetes, welches Niemand zu verändern wagen soll: denn es ist von dem grossen Chrosrow zu den alten Gesetzen gezählt worden.

2) AC: Durch dieses verleibe uns Liebe, Festigkeit und den erwünschten Frieden aller Welt, der heiligen Kirche und allen orthodoxen Bischöfen; vor Allem unserem heiligen Papste, dem Herrn N. N. und unserm ehrwürdigen Patriarchen (oder Erzbischof oder Bischof) N. N.

tibi fructum ferunt ecclesiae sanctae,¹⁾ qui pauperum memores erogant eleemosynas. Retribuas ipsis ex magni et coelesti bonitate tua quaecumque iis distribuerunt centuplicato, nunc et in vita futura. Memento, Domine, et ostende misericordiam tuam et miserationem animabus defunctorum: dona iis requiem atque lucem, concede iis partem cum Sanctis tuis in regno tuo coelesti et gratiam tuam ipsis impende. Memento, Domine, animae famuli tui N. et miserearis eius secundum magnam misericordiam tuam; dona ei requiem visitando eum lumine gratiae tuae. Memento, Domine, etiam eorum, qui nos rogarunt, ut ipsorum fiat commemoratio in precibus nostris, et vivorum et mortuorum: eorum et nostram voluntatem et desiderium dirigas in viam, quae ducit ad vitam. Tribuas omnibus longam tuam atque inexhaustam misericordiam et emundata conscientia nostra facias nos templum, quod recipere possit corpus et sanguinem unigeniti Filii tui, Domini et redemptoris nostri Iesu Christi: cui, una tecum, omnipotens Pater, et Spiritui Sancto, bono et vivifico, sit gloria et potestas et honor nunc et semper et in saecula. Amen.

Elata voce: Gratia magni Dei et redemptoris nostri Iesu Christi sit vobiscum omnibus.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Iterum atque iterum Dominum deprecemur.

Chorus. Domine, miserere.

Diaconus. Cum omnibus Sanctis, quos commemoravimus, precemur in pace Dominum p. 361.

Chorus. Domine, miserere.

Diaconus. Precemur Dominum pro divinis muneribus a nobis oblatis, quae nunc posita sunt in mensa sancta p. 363.

Chorus. Domine, miserere.

Diaconus. Precemur Dominum Deum nostrum, hominum amatorem, ut accipiat ipsa in sanctum et coeleste altare sursum in odorem suavitatis spiritualis et remittat vicissim nobis divinam gratiam et donum Sancti sui Spiritus — *Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεός* p. 363.²⁾

1) — τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν ταῖς ἁγλαῖς σου ἐκκλησίαις.
Steck: welche Gelöbde lösen und Früchte bringen in deine heilige Kirche.

2) Dass der Herr unser Gott, der dieses aufnahm zu seinem himmlischen und geistigen Opfer, die stellvertretende Gnade und die Gaben des heiligen Geistes über uns ausgiesse: lasst uns den Herrn bitten.

Chorus. Domine, miserere.

Diaconus. Suscipe, salva, miserere et custodi nos, Deus, tua gratia: Ἀντιλαβοῦ p. 364.

Chorus. Salva nos, Domine, et miserere.

Diaconus. Domine, miserere nobis, qui commemoravimus matrem Dei et sanctissimam virginem Mariam et omnes Sanctos.

Chorus. Domine, miserere.

Diaconus. Pro vera et sancta nostra ecclesia uno ore Dominum deprecemur.

Chorus. Domine, miserere.

Diaconus. Nosmet ipsos et invicem committamus tibi, Domine. Ἐαυτοὺς καὶ ἀλλήλους p. 364.

Chorus. Nos tibi committimus, Domine.

Diaconus. Deprecemur Dominum uno ore dicentes: Domine Deus, noster secundum magnam misericordiam tuam miserearis nobis.

Chorus. Domine, miserere. *Ter.*

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos orat secreto: Deus veritatis et Pater misericordiae, gratias agimus tibi, quod naturam nostram peccatis obnoxiam prae sanctis Patriarchis, qui te Deum suum appellarunt, tanto affecisti honore: ut nobis te Patrem appellare concesseris. Et nunc precamur te, Domine, magis magisque in dies floreat atque splendescat in ecclesia tua haec nova, haec honorifica, haec gloriosa denominatio.

Elata voce: Et concede nobis, ut apertis labiis nostris audeamus te appellare coelestem Patrem et libero animo canere, dicere: — Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς p. 364.

Chorus s. Populus cantat orationem Dominicam.

Dum canunt, orat sacerdos secreto:

Domine dominorum et deorum Deus, Rex aeternae, omnium quae sunt Creator, Pater Domini nostri Iesu Christi, ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo, vindica nos ab omni adversitate (mis-fortunes. *Steck: Versuchung*).

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos elata voce: Tuum est regnum, tua potentia et gloria in saecula. Amen.

Pax vobis omnibus.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Precemur ad Deum.

Chorus. Ad te, Domine.

Sacerdos prostratus, dum se prosternunt omnes, qui adsunt, orat secreto:

Sancte Spiritus, auctor et fons vitae, dator perfectorum donorum, miserearis huic populo tuo, qui prostratus tuam adorat divinitatem. Conserva eos a peccato immunes imprimendo animis ipsorum eandem imaginem, quam recipiunt in suis corporibus, ut ipsis inhaereat et eos participes faciat honorum, quae ventura sunt.¹⁾

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos clara voce: Per Christum Iesum Dominum nostrum, cum quo tibi, Sancte Spiritus, et Patri Omnipotenti gloria, potestas et honor nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.²⁾

Diaconus. Attendamus.

Sacerdos elevat sacrificium (panem sanctum), ut conspici possit (before his eyes. Steck: sichtbar dem Volke) dicens:

Sancta sanctis.

Chorus. Unus Sanctus, unus Sanctus Dominus noster Iesus Christus in gloria Dei Patris (to the honor of God the father) p. 366.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos. Benedictus sanctus Pater, verus Deus.

Chorus. Amen.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos. Benedictus sanctus Filius, verus Deus.

Chorus. Amen.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos. Benedictus Spiritus Sanctus, verus Deus.

Chorus. Amen.

Diaconus. Domine, benedic.

Sacerdos. Benedictio et gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto nunc et semper et in saecula saeculorum.

Chorus. Amen.

Sanctus Pater, Sanctus Filius, Sanctus Spiritus. Benedictus Pater et Filius et Spiritus Sanctus nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

1) Non recte interpretatus esse videtur Steckius hanc orationem: „Der Du die Quelle des Lebens bist and der Ursprung der Erbarmung, heiliger Geist, erbarme Dich dieser Versammlung, welche zur Erde gebeugt Deine Gottheit anbetet. Bewahre sie unversehrt, drücke ihren Seelen das Zeichen des Leibes ein, das andeutet den Besitz und das Erbe der künftigen Güter.“

2) Steckius: *παράλληλον* facit orationem Basilii: *Δέσποτα Κύριε* p. 436.

Diaconus. Domine, benedic.

Et Sacerdos prostratus orat secreto:

Respice, Domine Iesu Christe, Deus noster de sancto habitaculo tuo et de throno gloriae regni tui. Veni et sanctifica nos, qui in excelsis cum Patre simul resides et hic nobis ades invisibilis et dignare potenti tua manu porrigere nobis purissimum corpus tuum et pretiosum sanguinem, ut nos porrigere possimus omni populo. — *Πρόσχες Κύριε* p. 365.

Oratione finita Sacerdos osculatur altare, assumit corpus purissimum et intingit pretioso sanguini, dicens:

Domine Deus noster, qui nos ex nomine unigeniti Filii tui Christi omnes denominasti: qui dedisti nobis baptismum, lavacrum spirituale in remissionem peccatorum atque dignatus es nos esse participes sanctissimi corporis et sanguinis unigeniti Filii tui: nunc precamur te, Domine, quoniam recepturi sumus sanctum mysterium remissionis peccatorum¹⁾ et gratiam habemus tibi et gloriam tibi cum Filio et Spiritu Sancto nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Tum Sacerdos, sublata oblatione se convertit ad populum dicendo: 2)

Gustemus in sanctitate sanctum et purissimum corpus et sanguinem Domini et redemptoris nostri Iesu Christi, qui descendit de coelis et dividitur nobis. Ecce vita, spes, resurrectio, expiatio et remissio peccatorum.

Cantate Domino Deo nostro, psalmos dicite immortalis nostri regi coelesti, qui vehitur in quadriga Cherubim.

Diaconus. Cantate psalmum Domino Deo nostro: cantate, chori, cantica spiritualia dulci voce. Huic enim debentur psalmorum iubilatio, Alleluia et spiritualia cantica.

Canite, ministri, psalmos melodes, glorificate Dominum in coelis.

Chorus. Christus sacrificatus est (is brought) et distribuitur in medio nostrum, Alleluia.

Corpus suum dedit nobis cibum et sanguine suo sancto adspersit nos, Alleluia.

1) We now beseech Thee, to receive this holy mystery to the remission of our sins. Steck: — wir nun bitten Dich, Herr, mache uns würdig zu empfangen dieses heilige Geheimniss uns zur Vergebung der Sünden.

2) AC: Diacon: Segne, Herr. Er erhebt das (Allerheiligste) sichtbar der Versammlung, und spricht zu ihnen laut: Von dem heiligen, von dem heiligen, ehrwürdigen Leibe etc.

Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus, Alleluia.

Benedicite Dominum in coelis, Alleluia.

Benedicite eum in excelsis, Alleluia.

Benedicite eum omnes angeli eius, Alleluia.

Benedicite eum omnes virtutes eius, Alleluia.

Inter cantum chori Sacerdos manu assumit corpus et dicit lacrimando:

Quid retribuamus laudis et gratiarum actionis propter hunc panem atque calicem? Iesu, te solum laudamus una cum Patre et Sanctissimo Spiritu nunc et in saecula, Amen.¹⁾

Ei pergit: Ego confiteor et credo, quod tu es Christus, Filius Dei, quod tollis peccata mundi.²⁾

Tunc dividit panem in quatuor partes et ponit eas in calice, dicens:

Operatio Spiritus Sancti.³⁾

Sacerdos una ex particulis assumpta dicit secreto:⁴⁾

Pater Sancte, qui nos ex nomine unigeniti Filii tui denominatos baptismo spiritualis lavacri collustrasti, fac nos participes huius sancti mysterii, quo remittuntur peccata. Imprimas nobis gratiam Spiritus Sancti collatam a te sanctis apostolis, qua accepta totum mundum purificarunt. Et nunc, Domine, Pater bone, discussa peccatorum nostrorum caligine, nunc nos facias participare, uti ultimae coenae tuae discipulos tuos adhibuisti convivis.⁵⁾

Ne respicias indignitatem nostram et Spiritum Sanctum tuum ne auferas a nobis, sed pro incredibili amore tuo erga homines concede, ut hoc (mysterium) fiat nobis purificatio ac remissio peccatorum nostrorum, sicut permisit Dominus noster Iesus

1) Steck: Welche Lobpreisung oder welche Danksagung sollen wir über dieses Brod und diesen Kelch aussprechen.

2) Πιστεύω Κύριε κτλ. p. 367.

3) Steck: Und die Hostie brechend wirft er davon in den Kelch des Blutes sprechend: Vollendung des heiligen Geistes: πλήρωμα πίστεως πνεύματος αγίου p. 366.

4) Steck: Der Priester nimmt den einen Theil in seine Hände und spricht im Stillen mit Thränen und Dank zum Vater und Sohn.

5) Steck: Heiliger Vater, Der Du uns genannt hast mit der Benennung Deines Eingebornen und erleuchtet mit der Taufe des geistigen Bades, mach (uns) würdig, zu empfangen dieses heilige Geheimniss zur Vergebung der Sünden. Drücke in uns ein die Gnaden Deines heiligen Geistes gleichwie in den heiligen Aposteln, welche assen und die Reiner der ganzen Welt wurden. Und darum, Herr, gütiger Vater, mach, dass diese Communion dieselbe Wirkung habe mit dem Mahle jener Schüler durch Hinwegnahme der Finsterniss meiner Sünden.

Christus dicendo: Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam. Facias hoc nobis in purificationem, ut, qui manducant et bibunt, benedicant et glorificent Patrem et Filium et Spiritum Sanctum nunc et semper et in saecula. Amen.

Paix vobis omnibus.

Gratias ago tibi Christe, rex meus, quod dignatus es, me etsi indignum sancti tui corporis et sanguinis participare. Nunc rogo te, Domine, ut non sit mihi iudicio, sed expiationi et remissioni peccatorum meorum, ut sit saluti animae et corporis. Rogo te, ut me aptum faciat omni operi bono perficiendo, sanctificet corpus et animam meam et ita me faciat templum et habitationem Sanctissimae Trinitatis: ut dignus fiam cum Sanctis tuis te glorificare una cum Patre et Spiritu Sancto nunc et semper et in saecula. Amen.

Tum Sacerdos recitat hanc S. Ioannis Chrysostomi orationem:

Gratias ago tibi, magnifico et glorifico te, Domine Deus meus, quod me, etsi indignum participare dignatus es divinis et tremendis mysteriis, purissimo corpori tuo ac pretioso sanguini. Et his subsidiis confisus te oro, ut quocumque die vitae meae me ita conserves in sanctitate tua, ut memor bonitatis et beneficentiae tuae tibi vivam, Domine Deus meus, qui passus es et mortuus et resurrexisti pro nobis.¹⁾

Ne patiaris appropinquare inimicum animae meae, quam pretiosissimi sanguinis tui nota obsignasti.

Purga me, omnipotens, ab omnibus meis peccatis mortalibus, qui solus peccati expers es.²⁾

Summe Deus, ab omni adversitate vitam meam custodi, repellas inimicos meos et omnes, qui mihi mala moliantur. Corrobores et stabilias pedes meos, cogitationes meas et linguam meam et omnes corporis mei semitas. Adsis mihi semper secundum certissimas tuas promissiones: Qui manducat meam

1) Having this in my defence, I beseech thee, that every day of my life thou wouldst keep me in thy holiness. Steck: Dessenwegen, sie zur Fürsprache habend, bitte ich alle Tage und Stunden meines Lebens, bewahre mich in Deiner Heiligkeit.

2) from all my mortal sins. Steck: von allen meinen todten Werken. Sed aliam suadent interpretationem quae addita sunt. Steck: Lass mir nicht nahekommen, mein Herr und mein Gott, den Verderber, da Du meine Seele durch Dein kostbares Blut besiegelt hast. Der Du allmächtig bist, reinige mich durch dieses von allen meinen todten Werken, Der Du allein ohne Sünde bist.

carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo. Dixisti haec, hominum amator: nunc confirma sanctissima verba inviolatae tuae sententiae. Nam tu, o Deus, es misericors, benignus et amator hominum et das nobis omne donum perfectum. Te decet gloria cum Patre et Spiritu Sancto nunc et semper et in saecula. Amen.¹⁾

Tum Sacerdos se signat dicendo:

Corpus tuum immaculatum sit mihi in vitam et sanctus sanguis tuus in expiationem et remissionem peccatorum.

Et sumit cum timore et tremore unam e particulis corporis et sanguinis.

Dein Sacerdos, si adsint praeterea communicantes, sumto sancto calice se vertit ad populum. Et dicit Diaconus voce elata:

Accedatis in timore Dei et fide²⁾ p. 369.

Chorus. Deus et Dominus noster apparuit nobis. Benedictus, qui venit in nomine Domini.

Tum Sacerdos distribuit communionem omnibus, qui desiderant communicare. Dein benedicit populum dicendo:³⁾

Salvum fac populum tuum et benedic haereditati tuae et rege eos et extolle illos in aeternum: $\Sigma\omega\sigma\omicron\nu\ \delta\ \Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ p. 369.

Chorus. Repleti gratia tua sumpsimus corpus et sanguinem tuum, Domine. Gloria in altissimis tibi, qui provida cura nos

1) Steck: Bewahre mein Leben, Herr, vor aller Versuchung und meinen Versucher treibe hinweg von mir beschämt und erröthend, so oft er sich wider mich erhebt. Bewahre die Bewegungen meines Geistes und meiner Zunge und alle Wege meines Leibes. Sei unaufhörlich mit mir nach Deinen untrüglichen Versprechungen: Wer Mein Fleisch isst und Mein Blut trinkt, der bleibt in Mir und Ich in ihm. Du hast's gesagt, Liebevollster, gieb Kraft dem göttlichen unwiderrafflichen Worte Deiner Gebote; weil Du bist ein Gott der Barmherzigkeit und Milde und Menschenliebe und Geber aller Güter, und Dir gebührt Herrlichkeit sammt dem Vater und dem allerheiligen Geiste, jetzt und immer, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen.

2) Steck: Hierauf bekreuzigt er sich und erfleht von dem wahrhaftigen Gott verschiedene Gaben für seine Person und für die Versammlung und für alle Welt, und bittet um Vergebung für seine Beleidiger, Feinde und Hasser und isst sodann mit Ehrfurcht und Zittern von dem Leibe und trinkt von dem Kelche sprechend: Dein unbefleckter Leib u. s. w. Wenn ein Diacon da ist, so communicirt auch dieser. Und der Diacon nimmt den Kelch, kehrt sich zum Volke und spricht laut: Mit Ehrfurcht und Glauben tretet herzu und nehmet Theil in Heiligkeit.

3) Steck: Hierauf communicirt der Neugeweihte, aber so, dass man ihm das Heilige nicht in den Mund, sondern in die Hand giebt.

semper cibasti. Emitte super nos spiritualem tuam benedictionem. Gloria in altissimis tibi, qui providisti nobis.¹⁾

Inter cantum chori Sacerdos haec orat secreto:

Gratias agimus tibi, omnipotens Pater, quod refugium nobis dedisti et sanctam ecclesiam tuum templum sanctitatis, in quo Sancta Trinitas glorificatur. Alleluia.

Gratias agimus tibi, Christe, rex noster, quod vivifico (life-creating) et sancto tuo corpore et sanguine vitam nobis largitus es. Redemptionem et magnam tuam misericordiam nobis impende. Alleluia.

Gratias agimus tibi, fidelis Spiritus (true-Spirit), quod ecclesiam tuam sanctam (noviter) fundasti. Conserves eam in sanctissimae Trinitatis professione stabilem et inconcussam nunc et in saecula. Alleluia.

Dehinc Sacerdos sumit sancta elementa cum timore et devotione.²⁾

Diaconus. Nos qui in fide recepimus haec divina, haec sancta, coelestia, immortalia, haec purissima atque incorrupta mysteria, iterum et iterum in pace Dominum deprecemur. Gratias agamus Domino.

Chorus. Gratias agimus tibi, Domine, quod ex mensa tua immortalis nos cibasti, corpus et sanguinem tuum dedisti in redemptionem mundi et vitam animarum nostrarum. Ὁρθοὶ μεταλαμβάνετε p. 370.

Et orat Sacerdos secreto:

Gratias agimus tibi Christe Deus noster, quod ex bonitate tua ad vitam nostram sanctificandam huic cibum dedisti. Eius virtute nos serves puros et immaculatos sub divino tuo praesidio. Enutrias nos in pascuis sanctae tuae et bonae voluntatis,³⁾ ut contra insidias diaboli stabiliti digni efficiamur, qui vocem tuam audiamus et te, pastorem unum et verum sequendo obtineamus sedem abs te nobis praeparatam in regno coelorum.

Tu vero, Deus ac Dominus et redemptor noster Iesus Christus, sis benedictus cum Patre et Spiritu Sancto nunc et semper et in saecula. Amen.

---

1) Steck: Ehre in den Höhen Dir, der Du uns gespeiset hast. Der Du ohne Aufhören uns speisest, giesse auf uns Deinen geistigen Segen aus. Ehre in den Höhen Dir, der uns gespeiset hat.

2) Quae remanserunt communionem laicorum peracta.

3) Steck: Leite uns auf dem Wege u. s. w.

Pax vobis omnibus.

Incognitae, incomprehensibili, trihypostaticae Deitati Trinitatis sanctae, consubstantialis, vivificae et individuae sit gloria, potestas et honor nunc et semper et in saecula.

Sacerdos lavat manus.

Diaconus. Domine, benedic.

Dein Sacerdos sanctam mensam osculatus, descendit in mediam ecclesiam et dicit elata voce:

Benedicas, Domine, iis qui benedicunt te et sanctifica, qui sperant in te. Salva populum tuum, benedicas haereditati tuae, conserva ecclesiae tuae plenitudinem.¹⁾

Sanctifica omnes, qui deligunt domus tuae pulcritudinem. Glorifica ipsos divina tua potentia neque deseras nos, qui speramus in te. Da pacem universo orbi, ecclesiis et sacerdotibus [et piissimo Autocratori, magno principi Nicolao Pawlowitsch, omnium Russiarum Imperatori], da pacem exercitui²⁾ et omni populo tuo. Omne enim datum optimum et omne donum perfectum descendit a te, a Patre luminum: cui gloria, potestas et honor et benedictio nunc et semper, et in saecula. Amen. Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντας p. 370.

Chorus. Benedictum sit nomen Domini nostri nunc et in saecula.³⁾

Sacerdos. Tu, o Christe, redemptor noster, es plenitudo legis et prophetarum. Qui complexisti omne paternum mandatum, nos quoque compleas Spiritu tuo Sancto. τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου p. 371.

Chorus. Alleluia, Alleluia, Alleluia.

Diaconus. Sapientia.

Sacerdos. Pax omnibus.

Chorus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Audiamus cum timore.

Sacerdos. Pars Evangelii, quod conscripsit Sanctus Ioannes.

---

1) Steck: Der Diacon: Segne, Herr. Hierauf nimmt er (der Priester) das heilige Evangelium in seine Hände, betet an und küsst den Altar. Und nachdem er in die Mitte der Kirche herabgekommen, spricht er laut das folgende Gebet: Der Du segnest die, welche Dich segnen und heilig machest die auf Dich Hoffenden: errette Dein Volk und segne Dein Erbe, erhalte die Gesamtheit Deiner Kirche; reinige Die, welche mit Liebe die Schönheit Deines Hauses verehren. Verherrliche Du uns mit Deiner göttlichen Kraft u. s. w.

2) Steck: — denen, welche die Waffen für sie (reges christiani) nehmen.

3) Steck: Das Volk spricht dreimal: Es sei der Name u. s. w.

Chorus. Gloria tibi, Domine, Deus noster.

Diaconus. Attendamus.

Chorus. Deus haec loquitur.

Sacerdos legit Evangelium Sancti Ioannis c. 1, 1.—17.¹⁾

Chorus. Gloria tibi, Domine, Deus noster.

Diaconus. Per crucem sanctam et Evangelium precamur Dominum, ut nos a peccatis nostris liberare velit ac salvare gratia misericordiae suae.

Tum Sacerdos, assumpto sancto Evangelio in manus, conversus ad populum, signat eum cruce dicendo:

Conserva famulos tuos, Christe, Deus noster, sub umbra sanctae tuae et maxime venerandae crucis, libera nos a visibili atque invisibili adversario et concede, ut tibi gratias agamus et te glorificemus una cum Patre et Sancto Spiritu nunc et semper et in saecula. Amen.²⁾

Diaconus. Benedicam Dominum omni tempore: laus eius semper erit in ore meo.

Dein Sacerdos benedicit populo sancto evangelio dicendo:

Sit vobis benedictio gratia Spiritus Sancti. Procedite in pace et Dominus sit vobiscum omnibus.

Tum Sacerdos tenens Evangelii librum, osculatur eum cum Diacono. Dein populus genuflexus osculum figit Evangelio et recipit Antidoron ab Diacono.

Chorus cantat Psalmum 34: Benedicam Dominum etc. Postea:

Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto nunc et semper et in saecula. Amen.

Alleluia, Alleluia, Alleluia.

Gloria tibi, o Deus.

Sacerdos ad altare reversus, sacris vestibus depositis recitat ter orationem dominicam et facit dimissionem.³⁾

1) Nealis recte: Here is another proof of the imitation by the Armenians of the Latin rite. Aquiescit tamen Romana ecclesia in versu decimo quarto. Monet Steckius solemnitate paschali legi c. 21, 15—18.

2) Steck: Durch dieses heilige Kreuz bitten wir den Herrn, dass er dadurch uns erlöse von Sünden, und rette durch die Gnade Seiner Erbarmung. Allmächtiger Herr, unser Gott, errette (uns) und erbarme Dich (unser). Der Priester: Herr, erbarme Dich; Herr, erbarme Dich; Herr, erbarme Dich. Behüte uns, Christus, unser Gott, in dem Schatten Deines heiligen und ehrwürdigen Kreuzes im Frieden; erlöse uns von dem sichtbaren und unsichtbaren Feinde u. s. w.

3) Steck: Die Lectoren: Ich will den Herrn preisen zu jeder Zeit, zu jeder Zeit (soll) sein Lob in meinem Munde (sein). Während man Psalmen singt, wird die Hostie (!)

dem Volke ausgetheilt. Am Ende (wird gesungen): Ehre dem Vater u. s. w. Und der Priester macht das Kreuzzeichen über das Volk und spricht laut: Seid gesegnet † durch die Gnade des heiligen Geistes, gehet im Frieden. Und der Herr sei mit euch Allen. Amen. Und er betet vor dem Altare drei Mal an und spricht: Herr Jesus Christus Gott, erbarme Dich unser. Hierauf geht er in die Sacristei und legt die Kleider ab, kommt dann vor den Altar, betet dreimal an und geht im Frieden.

Habes Armenae Missae imaginem. Adiciatur sanctae imaginis umbra, repercussa in duorum virorum mentibus, qui ab Americanis ad paganos (vel Christianos) convertendos missi sunt. Dico Smithium et Dwigthium (Missionary Researches in Armenia), e quorum libro multa ad ritus sacros spectantia excerpterunt Ephemerides Berolinenses Evangelicae (Evangel. Kirchenzeitung) 1838. No. 52 sqq. Cave tamen ne obliviscaris, quod in Missionariorum commentariis non praetermittendum est: si paucos excipias, rerum liturgicarum apud Catholicos et orientales et occidentales satis imperiti sunt. Accedit quod saepe numero spectant oculis malignis. — „Zu Echmiádzin in Persisch-Armenien wohnten wir einer grossen Messe bei. Der Anzug des fungirenden Bischofs machte den ersten wichtigen Theil der Messe aus, denn ein besonderes Gebet oder eine Betrachtung wird bei jedem Stücke, das er anlegt, hergesagt. Bei dieser Ceremonie sind jedoch keine Zeugen zugegen; während des wird in der Kirche gesungen. Dann tritt er in dieselbe ein: er trägt einen glänzenden Mantel von schwerem Goldstoff mit einem breiten aufrecht stehenden goldgestickten Kragen; seine Mitra ist von demselben reichen Stoffe, vorn und hinten mit einer Sonne von in Gold gefassten Brillanten geschmückt. Nachdem er seine Hände im Angesicht Aller gewaschen und das Bekenntniß seiner Sünden vorgelesen hatte, empfing er von einem Assistenten die Absolution; dann zog er sich wieder in die Sacristei zurück, um das Brod und den Wein zur Consecration zu bereiten. Ein wenig Wein, nicht wie in der Römischen Kirche, mit Wasser vermischt, wird in den Kelch gegossen; auf den Rand des Bechers wird eine kleine silberne, zierlich geschmückte Schüssel gestellt, in der ein dünnes Stück ungesäuertes, mit verschiedenen heiligen Symbolen und Lettern gestempeltes Brod liegt. Gebet und Räuchern mit Weihrauch begleiten jeden Theil der Ceremonie, welche jedoch in der Sacristei vollzogen wird.

Zu gleicher Zeit wurde die Gemeinde aufgefordert, sich durch Gruss und Kuss auf die Erscheinung Christi vorzubereiten. Der Diaconus empfing den Gruss von dem Bischofe, begrüßte den Catholicos, und von diesem aus verbreitete sich die Ceremonie durch die ganze Versammlung, indem Einer sich über des Andern Schulter beugte, als ob er ihn küssen wollte.

Dann tauchte der Bischof das Brod in den Wein, nahm es zwischen den Daumen und Zeigefinger in jeder Hand, und indem er den Kelch ebenfalls zwischen seinen flachen Händen hielt, wandte er sich wieder zur Versammlung, und rief aus: „Heilig, heilig, lasst uns mit Heiligkeit den verehrten Leib und das Blut unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi geniessen, welcher, vom Himmel kommend, jetzt unter uns getheilt ist. Dies ist Leben, Auferstehung, Vergebung und Erlösung von unsern Sünden.“ Dann wandte er sich um und stellte die Elemente auf den Altar zurück; ein prächtiger Vorhang, der herabgelassen wurde, verhüllte das Folgende vor unsern Blicken. Wir vernahmen blos den Gesang der Assistenten, welche in einem Halbzirkel um den Altar standen. Nach dem Kanon musste er aber jetzt das Brod in vier Theile brechen, es weinend küssen, und es dann, nach vielen Gebeten und Anrufungen, essen und den Wein mit Furcht und Zittern trinken, die Worte sprechend: „Möge dein unverweslicher Leib uns Leben geben, und dein heiliges Blut Vergebung und Erlösung von den Sünden.“ Dann wurde der Vorhang weggezogen und ein Diaconus rief aus: „Nahet euch mit Furcht und Glauben, und ge-

niesst mit Heiligkeit.“ Der Bischof wandte sich nun wieder mit den Elementen um, und die Kirchendiener riefen auf der Seite des Volkes aus: „Unser Gott und Herr ist unter uns erschienen, gesegnet sei, der da kommt im Namen des Herrn.“ Acht oder zehn Frauen traten vor und communicirten, und, wie in der Griechischen Kirche, wurden auch hier Stückchen unconsacrirten Brodes unter die übrige Versammlung vertheilt.

Die Ceremonie dauerte eine Stunde und vierzig Minuten. Ein Abschnitt aus dem Evangelium wurde verlesen, zwar in einem ziemlich deutlichen, aber singenden Tone; die tiefste, erbaulichste Stille herrschte in der Versammlung. Dann und wann richtete ein Diaconus einen Spruch an diese, und der Bischof wandte sich oft ringsum, indem er ein kleines silbernes Kreuz schwang und die Worte ausrief: „Friede sei mit euch.“ Die meisten Gebete wurden jedoch leise und in einem undeutlichen Tone gesprochen, die andern wurden ganz von dem unharmonischen Gesange von zwanzig bis dreissig Geistlichen übertönt. Dazu kam noch, dass vier oder fünf Diaconen, welche zur rechten Seite des Altars standen, bei den wichtigsten Stellen mit einer Menge silberner Glöckchen klingelten, und dass die grossen Glocken des Doms auch häufig ertönten. Lichter wurden fortwährend angezündet und wieder ausgelöscht, und mit dem Gebrauche des Weibrauchs war man nicht sparsam. Das Ganze glich mehr einem Schaugepränge, als einem Gottesdienste. Doch war in den Gesichtern der Meisten die tiefste Andacht zu lesen. Sie knieten bei jedem Theile des Gottesdienstes nieder und küssten den Boden, indem sie viele Zeichen des Kreuzes machten. Ihre Andacht schien aber doch den höchsten Grad zu erreichen, als ihnen die Elemente nach der Consecration gezeigt wurden.

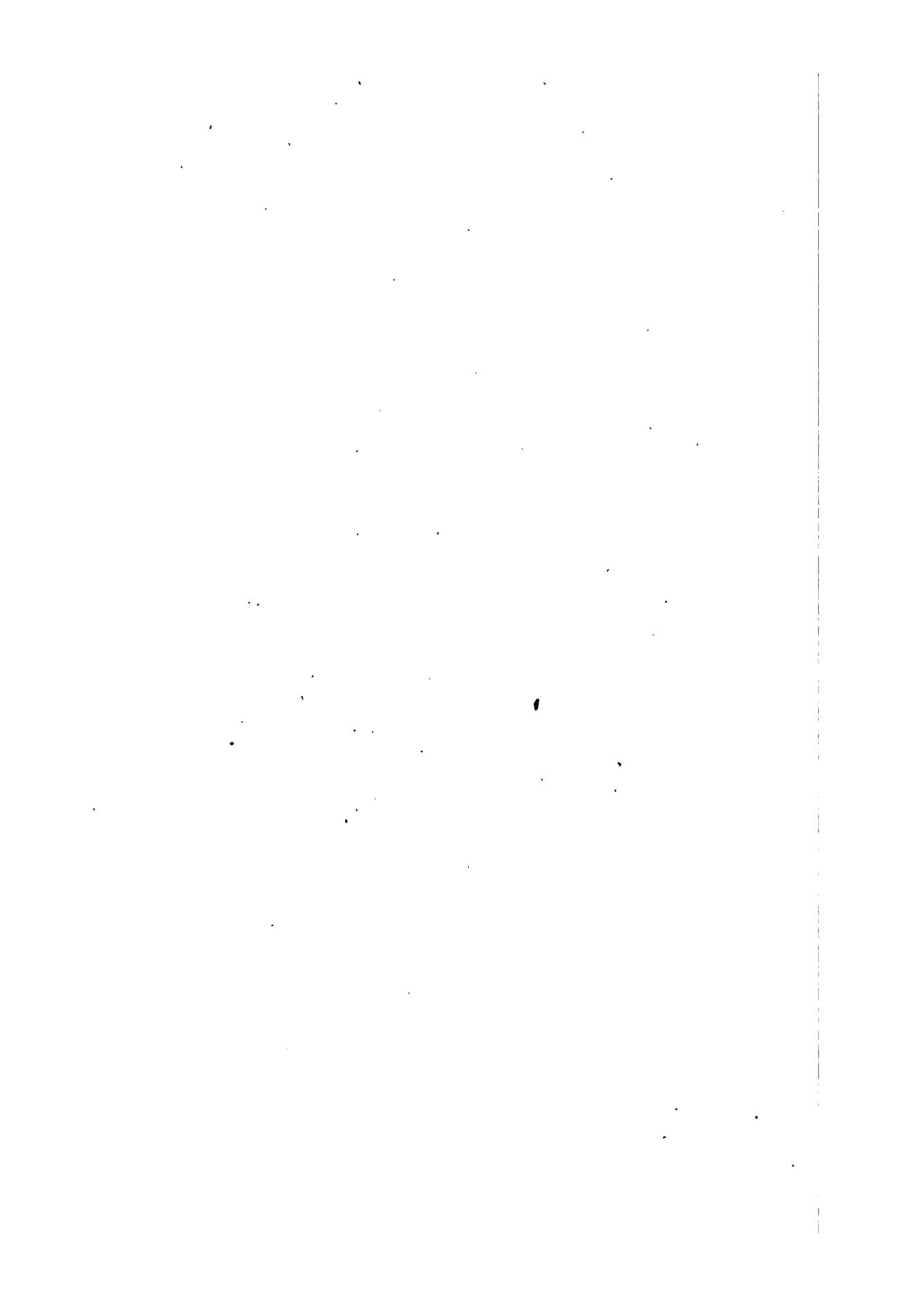

LIBER QUARTUS.

**DE RELIQUIS ECCLESIAE GRAECAE
SACRAMENTIS ET CAERIMONIIS
PRAECIPIUS.**

CAPUT I.

DE SACRAMENTIS BAPTISMI ET CONFIRMATIONIS. 1)

A. *Εὐχαὶ εἰς γυναῖκα λεχῶ, τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς
γεννήσεως τοῦ παιδίου αὐτῆς.)*

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

*Δέσποτα Κύριε παντοκράτωρ, ὁ ὥμενος πᾶσαν νόσον
καὶ πᾶσαν μαλακίαν, αὐτὸς καὶ τὴν παροῦσαν τὴν σήμερον*

---

1) Non est quod lectores Codicis nostri edoceamus, Graecos aequae atque Romanos nosse septem sacramenta sive μυστήρια a Christo instituta, cf. Matthes Symbolik p. 515 sq.

De Sacramento Baptismi (quod una cum Eucharistia ceteris habent eminentius) optime disserat Nealius H. II. p. 945—994. Duplicem agnoscit Vir Doctus familiam: — There are, in the Eastern Church, two completely distinct families of baptismal formulae, which we may respectively denominate the Alexandrine and the Antiochene. The former is distinguished by making the Liturgy the norm also of this office.

In the Alexandrine family, properly speaking, I know but of two rites. The one is that published for the first time by Asseman, in his Codex Liturgicus, and employed by the Coptic Church; the other, that given in the Bibliotheca Patrum, and in use among the Ethiopians. But to these, speaking liturgically, we must add the Nestorian office, which also retains the anaphoral arrangement of the Liturgy.

In the Antiochene family we have two branches.

I. The Syriac. Here we have

1. The Apostolic order as revised by JAMES of SERUG or ΒΟΥΡΑ. Yet, as we have it now, a great part is of comparatively recent origin. Its great length is against its high antiquity; and it is morally certain that some of its troparia could not have been written so early as the professed date. James of Serug sat from A. D. 519 to the end of 521. This is the Maronite norm. There is a revised edition of it by Stephen II., Audo, Maronite Patriarch from 1671—1704, who is said to have been a man of great learning and piety, and who supplied Le Quien with his catalogue of the Maronite Patriarchs.

2. The Apostolic order as revised by the arch-heretic SEVERUS, whose episcopate extended from A. D. 512—542. It may possibly be older than that of James of Serug.

3. A shorter edition of the last named rite, intended for use in extremity, also by SEVERUS.

τέξασαν δούλην σου (τήνδε) ἴασαι, καὶ ἀνάστησον αὐτήν ἀπὸ τῆς κλίνης, ἧς ἐπίκειται. Ὅτι κατὰ τὸν τοῦ προφήτου Δαβὶδ λόγον, ἐν ἀνομίαις συνελήφθημεν, καὶ διὰ ἔυπου πάντες ἐσμὲν ἐνώπιόν σου. Φύλαξον ταύτην, καὶ τὸ παρὸν νήπιον, ὃ ἔτεκε. Σκέπασον αὐτήν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν περὺγων σου, ἀπὸ τῆς σήμερον μέχρι τῆς ἐσχάτης αὐτῆς τελειώσεως. Πρεσβείαις τῆς παναχράντου Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ὅτι εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.¹⁾

4. An anonymous order given by Asseman from a Syriac ritual in the Propaganda. It appears of very considerable antiquity.

5. The office of JAMES of EDSSA, who is said to have translated it from the Greek. This prelate sat from A. D. 684—708, and it was his office which was recommended and employed by Gregory Abu'Israj. It is difficult to account for the assertion that this office was translated from the Greek; it is completely Syriac in its turn of expression throughout.

6. A very short office bearing the name of the infamous Philoxenus of Mabug. It is impossible to say whether it is, or is not, his.

7. A late edition, for the baptism of girls, of the office of James of Edessa.

8. An edition of the same office when several girls or boys are to be baptized.

II. The Constantinopolitan. In this we have :

1. The present Orthodox Eastern use, from which the MSS. vary, more or less.

2. The present Armenian use.

3. Another Armenian order, given by Asseman as the normal form, and which somewhat varies from the above.

4. Another Armenian order, containing only the canon of Baptism, and that in the Latin version alone.

5. An order used in Greece and the Islands when there is imminent danger.

6. An Orthodox Syrian use, under the same circumstances.

7. The Slavonic use, which scarcely differs from that of Constantinople.

It is to be observed, that, though the Antiochene family is divided into two branches, yet the Constantinopolitan has reacted very strongly on the Syriac forms, and has moulded or influenced many of their prayers. The chief peculiarity of the Syro-Jacobites consists of the numerous sedras, cyclia, and other troparia, which abound in the office.

1) Kingius l. c. p. 182: Die Gebete für die Entbindung einer Frau, und die Namengebung des Kindes, werden jetzt mit einander verbunden und entweder an dem Tage der Geburt, oder am folgenden Tage verrichtet; und da das Kind meistens vor dem Verlauf der vierzig Tage nach der Entbindung der Mutter getauft wird, so setzt man gemeinlich den letztern Theil dieser Ceremonie, oder die Darstellung, bei dem Beschluss der Tonsur hinzu: wofern nicht die Taufe zu Hause verrichtet wird, wie es oft geschieht. Die übrigen Ceremonien können gegenwärtig als ein Dienst betrachtet werden; denn sie werden alle zu gleicher Zeit in der Ordnung, worin sie hier stehen, verrichtet, und fangen an mit dem Dienste, einen Catechumen zu machen.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς πανα-
 χράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας,
 καὶ ὡς νήπιον ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεὶς, καὶ ὡς βρέφος ἀναδει-
 χθεὶς, αὐτὸς καὶ τὴν παροῦσαν δούλην σου, τὴν σήμερον
 τέξασαν τὸ παρὸν παιδίον, ἐλέησον, καὶ συγχώρησον τὰ ἐκού-
 σια καὶ τὰ ἀκούσια αὐτῆς παιίσματα, καὶ διαφύλαξον αὐ-
 τὴν ἀπὸ πάσης τοῦ διαβόλου τυραννίδος. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς
 κνηθὲν νήπιον διατήρησον ἀπὸ πάσης φαρμακίας, ἀπὸ πά-
 σης χαλεπότητος, ἀπὸ πάσης ζάλης τοῦ ἀντικειμένου, ἀπὸ
 πνευμάτων πονηρῶν, ἡμερινῶν τε καὶ νυκτερινῶν. Ταύτην
 δὲ διατήρησον ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρά σου, καὶ δὸς αὐτῇ
 ταχινὴν ἐξανάστασιν, καὶ τοῦ ἔθους κάθαρον, καὶ τοὺς πό-
 νους θεράπευσον, καὶ ῥῶσιν καὶ εὐρωστίαν ψυχῇ τε, καὶ
 σώματι δάφῃσαι, καὶ δι' ἀγγέλων φαιδρῶν καὶ φωτεινῶν
 ταύτην περιθάλπον, καὶ περιφρούρησον ἀπὸ πάσης ἐπελεύ-
 σεως τῶν ἀοράτων πνευμάτων. Ναὶ, Κύριε, ἀπὸ νόσου καὶ
 μαλακίας, ἀπὸ ζήλου καὶ φθόνου καὶ ὀφθαλμῶν βασκα-
 νίας. Καὶ ἐλέησον αὐτὴν, καὶ τὸ βρέφος κατὰ τὸ μέγα σου
 ἔλεος. Καὶ καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ἔθους καὶ
 τῶν ποικίλων αὐτῇ ἐπερχομένων σπλαγγνικῶν ἐνοχλήσεων·
 καὶ ἔξαξον αὐτὴν διὰ τῆς ταχινῆς σου ἐλεημοσύνης, ἐν τῷ
 ταπεινῷ αὐτῆς σώματι εἰς ἐπανόρθωσιν, καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς
 κνηθὲν νήπιον ἀξίωσον προσκυνῆσαι τὸν ἐπίγειον ναδόν, ὃν
 ἠτοίμασας, δοξολογεῖσθαι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Ὅτι πρέ-
 πει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ
 τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ εὐδοκήσας κατελθεῖν ἐκ τῶν οὐ-
 ρανῶν, καὶ γεννηθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρ-
 θένου Μαρίας, διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν.
 Ὁ γινώσκων τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, συγχώ-
 ρησον τῇ δούλῃ σου (τῇδε) τῇ τεξάσῃ σήμερον, κατὰ τὸ
 πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου. Σὺ γὰρ εἶπας, Κύριε, αὐξάνε-
 σθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυ-
 ριεύσατε αὐτῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς οἱ δοῦλοί σου δεόμεθα,
 καὶ θαρσύνοντες διὰ τῆς ἀνεξικάκου σου φιλανθρωπίας, φόβῳ
 βοῶμεν πρὸς τὸ τῆς βασιλείας σου ἅγιον ὄνομα. Ἐπίβλεψον

ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τῶν καταδίκων, καὶ συγχώρησον τῇ δούλῃ σου (τῇδε) καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ, ᾧ ἐγεννήθη τὸ παιδίον, καὶ τοῖς ἀψαμένοις αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐνθάδε εὐρισκομένοις πᾶσιν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον. Ὅτι μόνος ἔχεις ἐξουσίαν, ἀφιέναι ἁμαρτίας, πρεσβείαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου.

B. *Εὐχὴ εἰς τὸ κατασφραγῖσαι παιδίον, λαμβάνον ὄνομα,¹⁾ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ.*

Ἰστέον δὲ, ὅτι τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν γέννησιν προσάγεται ἐν τῷ ναῷ τὸ βρέφος παρὰ τῆς μαίας, καὶ ἴσταται πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ. Ὁ δὲ ἱερεὺς ποιεῖ *Εὐλόγητόν. Τρισάγιον, τὸ Παναργία τριάς, σὺν τῷ Πατέρῳ ἡμῶν.* Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία. *Εἶτα τὸ ἀπολυτικίον τῆς ἡμέρας, ἢ τοῦ ἁγίου τῆς μονῆς.* Ὁ δὲ ἱερεὺς σφραγίζει αὐτοῦ τὸ μέτωπον, τὸ στόμα καὶ τὸ στήθος, καὶ λέγει τὴν εὐχήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σοῦ δεόμεθα, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, σημειωθῆτω τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου ἐπὶ τὸν δούλόν σου (τόνδε), καὶ σημειωθῆτω ὁ σταυρὸς τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ τοῖς διαλογισμοῖς αὐτοῦ, εἰς τὸ φυγεῖν τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου, καὶ πᾶσαν τὴν πονηρὰν ἐπιβουλήν τοῦ ἐχθροῦ, ἀκολουθεῖν δὲ τοῖς προστάγμασί σου. Καὶ δὸς, Κύριε, ἀνεξάρνητον μεῖναι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτόν, συναπτόμενον ἐν καιρῷ εὐθέτῳ τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ, καὶ τελειούμενον διὰ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ σου. Ἴνα κατὰ τὰς ἐντολάς σου πολιτευσάμενος, καὶ φυλάξας τὴν σφραγίδα ἄθραυστον, τύχη τῆς μακαριό-

1) Kingius p. 175: Am achten Tage sollte das Kind ordentlicher Weise in diese Kirche gebracht werden, um dasselbst seinen Namen zu empfangen. Es ist leicht einzusehen, dass diese Ceremonie zur Nachahmung der Beschneidung Jesu und der Empfangung seines Namens am achten Tage angeordnet wurde. Der Namen des Heiligen, der an diesem Tage im Kalender stehet, sollte nach den Regeln der Kirche dem Kinde gegeben werden, und so wird es auch meistens beobachtet, obgleich der Priester bisweilen, auf Verlangen derer, die einige Familien-Namen gern beibehalten wollen, demselben einen andern giebt.

τητος τῶν ἐκλεκτῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. Χάρτι καὶ φιλαν-
θρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ,
σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζῶσσοιῷ σου πνεύματι,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐἶτα ἀνὰ χεῖρας λαβὼν τὸ παιδίον, ἵσταται ἔμπροσθεν τῶν
πυλῶν τοῦ ναοῦ, ἢ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ ποιεῖ σταυροῦ τύ-
πον, λέγων·

Χαῖρε κεχαριτωμένη Θεοτόκε παρθένε, ἐκ σοῦ γάρ.

Καὶ γίνεται ἀπόλυσις.

Ἀεὶ γινώσκειν, ὅτι τὸ γεννηθὲν βρέφος, ἐὰν ἄρα καὶ ἀσθενοῦν
μὴ θηλάξῃ, ἀλλὰ πρὸς θάνατον ἀφορᾷ, οὐ χρηὴ περιμένειν, ὡς τινες
κακῶς φασὶ, τὴν ἕκτην ἢ τὴν ὄγδοὴν ἡμέραν, καὶ οὕτω βαπτίζειν
αὐτὸ, ἀλλὰ τῇ ὥρᾳ ἣ ἐγενήθη, μόνον ἀποπλυθῆναι, καὶ εὐθὺς βα-
πτισθῆναι, ἵνα μὴ τελευτήσῃ ἀφώτιστον. Αἱ γὰρ πέντε μῆνας ἐγκυ-
μονοῦσαι, εἰ τύχῃ ἀπὸ τινὸς πληγῆς τὸ ἔμβρυον ἐκτρώσῃ, φόνου
δίκην κατὰ τοὺς νόμους, καὶ τοὺς κανόνας ἐνέχονται. Πολλῷ μᾶλλον
τὸ κρῖμα δεῖ ἐκπεύγειν τῶν γεννωμένων, ἵνα μὴ ἀφώτιστα τελευ-
τῶσιν.

C. Εὐχὴ εἰς γυναῖκα λεχῶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας.

Τῇ δὲ τεσσαρακόστῃ ἡμέρᾳ πάλιν προσάγεται τῷ ναῷ, ἐπὶ
τῷ ἐκκλησιασθῆναι, εἴτουν, ἀρχὴν λαβεῖν τοῦ εἰσάγεσθαι εἰς τὴν ἐκ-
κλησίαν.

Προσάγεται δὲ παρὰ τῆς μητρὸς, ἥδη κεκαθαρμένης, καὶ λε-
λουμένης οὔσης, παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἀναδέχεσθαι τοῦτο
κατὰ τὸ βάπτισμα.

Ὁ δὲ γε ἱερεὺς ποιεῖ Εὐλογητὸν, Τρισάγιον, τὸ Παναγία
τριας, σὺν τῷ Πάτερ ἡμῶν, τὸ Ὅτι σοῦ ἐστιν. Ἐἶτα τὸ ἀπο-
λυτικίον, ἢ τῆς ἡμέρας τὸ τυχόν, ἢ τοῦ λαχόντος ἁγίου. Δόξα, καὶ
νῦν, Τῇ πρεσβείᾳ, Κύριε, πάντων τῶν ἁγίων. Καὶ κλινούσης
αὐτῆς τὴν κεφαλὴν, ἅμα τῷ βρέφει, ποιεῖ ὁ ἱερεὺς τὴν τοῦ σταυ-
ροῦ σφραγίδα ἐπ' αὐτῷ. Καὶ ἀπτόμενος τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, λέγει
τὴν εὐχὴν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πᾶσαν φύσιν λογικὴν τε καὶ ἄλο-

γον, διὰ τοῦ λόγου σου δημιουργήσας, ὃ πάντα ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγών, σοῦ δεόμεθα, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, ἦν τῷ σῶ θελήματι διέσωσας δούλην σου (τήνδε), καθάρισον ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ ἀπὸ παντὸς ἕνυπον, προσερχομένην τῇ ἀγία σου ἐκκλησίᾳ, ἵνα ἀκατακρίτως ἀξιωθῇ μετασχεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων.

Ἰστέον ὅτι, εἰ οὐχ εὐρίσκεται ἐν τοῖς ζῶσι τὸ βρέφος, ἀναγνίσκεται ἕως ὧδε ἡ εὐχή, εἶτα ἐκφώνως·

Ἵτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς.

Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς τεχθέν παιδίον εὐλόγησον, αὐξήσον, ἁγιάσον, συνέτισον, σωφρόνισον, καλοφρόνισον. Ὅτι σὺ παρήγαγες αὐτὸ, καὶ ἔδειξας αὐτῷ τὸ φῶς τὸ αἰσθητὸν, ἵνα καὶ τοῦ νοητοῦ καταξιωθῇ φωτὸς ἐν καιρῷ ᾧ ὤρισας, καὶ συγκαταριθμηθῇ τῇ ἀγία σου ποιύμνη, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίου κλίνατε.

Εὐχή εἰς τὴν μητέρα τοῦ παιδίου.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ παραγενόμενος ἐπὶ σωτηρία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, παραγενοῦ καὶ ἐπὶ τὴν δούλην σου (τήνδε), καὶ καταξίωσον αὐτήν διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ τιμίου πρεσβυτερίου καταφυγεῖν ἐν τῇ ἀγία σου καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ τῆς δόξης σου, καὶ ἀξίωσον αὐτήν μεταλαβεῖν τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀπόπλυνον αὐτῆς τὸν ἕνυπον τοῦ σώματος, καὶ τὸν σπῖλον τῆς ψυχῆς ἐν τῇ συμπληρώσει τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Ὅπως ἀξιωθεῖσα εἰσελθεῖν ἐν τῷ ἁγίῳ ναῷ σου, δοξάσῃ σὺν ἡμῖν τὸ πανάγιον ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχή ἑτέρα εἰς τὸ παιδίον, ὅπερ ὁ ἱερεὺς σφραγίζων ἐπεύχεται.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις βρέφος τῷ νομικῷ ναῷ προσαχθεὶς ὑπὸ Μαρίας τῆς ἀπειρογάμου καὶ ἁγίας σου μητρὸς, καὶ ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ δικαίου

Συμεὼν βασταχθεὶς, αὐτὸς δέσποτα παντοδύναμε, καὶ τὸ προσαχθὲν τοῦτο βρέφος ἐμφανισθῆναί σοι τῷ πάντων ποιητῇ, εὐλόγησον, καὶ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, καὶ σοὶ εὐάρεστον αὐξήσον, ἀποσοβῶν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἐναντίαν δύναμιν διὰ τῆς σημειώσεως τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ σου· σὺ γὰρ εἶ ὁ φυλάσσων τὰ νήπια, Κύριε. Ἴνα καταξιωθῆν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τύχη τῆς μερίδος τῶν ἐκλεκτῶν τῆς βασιλείας σου, φυλαττόμενον σὺν ἡμῖν τῇ χάριτι τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου τριάδος. Σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, εὐχαριστία, καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ, ὁ παντοκράτωρ, ὁ διὰ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν Ἡσαίου προκαταγγείλας ἡμῖν τὴν ἐκ παρθένου σάρκωσιν τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ὃς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν εὐδοκία σῆ, καὶ συνεργία τοῦ ἁγίου πνεύματος, διὰ τὴν ἡμῶν τῶν βροτῶν σωτηρίαν, ἀμέτρον εὐσπλαγχνία ἐξ αὐτῆς νηπιᾶσαι καταδεξάμενος, καὶ κατὰ τὸ εἰδισμένον ἐν νόμῳ ἁγίῳ σου, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, τῷ ἱερῷ προσαχθῆναι ἠμέσχετο, ἀληθῆς νομοθέτης ὑπάρχων, καὶ ἐν ἀγκάλαις τοῦ δικαίου Συμεὼν βασταχθῆναι κατεδέξατο, οὐπερ μυστηρίου τὴν προτύπωσιν ἐν τῷ προλεχθέντι προφήτῃ διὰ τῆς λαβίδος τοῦ ἀνθρακος δηλωθεῖσαν ἐπέγνωμεν, οὐ καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ τὴν μίμησιν ἐν χάριτι κατέχομεν. Αὐτὸς καὶ νῦν ὁ φυλάσσων τὰ νήπια, Κύριε, εὐλόγησον τὸ παιδίον τοῦτο, ἅμα τοῖς γονεῦσι, καὶ ἀναδόχοις αὐτοῦ· καὶ καταξίωσον αὐτὸ ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, καὶ τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννήσεως. Συγκαταρίθμησον αὐτὸ τῇ ἀγίᾳ σου ποιμνῇ τῶν λογικῶν προβάτων, τῶν ἐπικεκλημένων τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ σου. Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὸ παιδίον, σχηματίζει σταυρὸν μετ' αὐτοῦ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ, λέγων·

Ἐκκλησιάζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (ὁ δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ.

Εἶτα εἰσάγει αὐτὸ ἐν τῷ ναῷ, λέγων·

Εἰσελεύσεται εἰς τὸν οἶκόν σου, προσκυνήσει πρὸς ναὸν ἁγίόν σου.

Καὶ εἰσέρχεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, λέγων·

Ἐκκλησιάζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. Εἶτα λέγει·

Ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

Εἶτα εἰσάγει αὐτὸ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ θυσιαστηρίου, λέγων·

Ἐκκλησιάζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰσάγει αὐτὸ εἰς τὸ θυσιαστήριον, εἰ μὲν εἶη ἄρθεν, εἰ δὲ θῆλυ, ἕως τῶν ὠραίων πυλῶν, λέγων τὸ

Νῦν ἀπολύεις. Καὶ μετὰ ταῦτα τίθησιν αὐτὸ παρὰ τὰς θύρας τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ οὕτως ὁ ἀνάδοχος προσκυνήσας τρεῖς λαμβάνει αὐτὸ, καὶ ἐξέρχεται.

D. Εὐχὴ εἰς τὸ ποιῆσαι κατηχούμενον.

Αὐτεὶ ὁ ἱερεὺς τὴν ζώνην τοῦ μέλλοντος φωτισθῆναι, καὶ ἀποδύει, καὶ ὑπολύει αὐτόν. Καὶ ἵστησιν αὐτόν κατὰ ἀνατολάς, μονοχίτωνά λυσόζωνον, ἀσκεπῆ καὶ ἀνυπόδετον, ἔχοντα τὰς χεῖρας κάτω. Καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τρεῖς, καὶ σφραγίζει αὐτοῦ τὸ μέτωπον καὶ τὸ στήθος ἐκ τρίτου.

Καὶ ἐπιτίθησι τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, λέγων·

Ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, ἐπιτίθημι τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου (τόνδε), τὸν καταξιωθέντα φυγεῖν ἐπὶ τὸ ἅγιον ὄνομά σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερόγων σου διαφυλαχθῆναι. Ἀπόστησον ἀπ' αὐτοῦ τὴν παλαιὰν ἐκείνην πλάνην, καὶ ἐμπλησον αὐτόν τῆς εἰς σὲ πίστεως, καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, ἵνα γινῶ, ὅτι σὺ μόνος Θεὸς ἀληθινός, καὶ ὁ μονογενὴς σου υἱός, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα. Δὸς αὐτῷ ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς σου πορευθῆναι, καὶ τὰ ἀρεστά σοι φυλάξαι, ὅτι ἐὰν ποιῆσῃ αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Γράψον αὐτόν ἐν βίβλῳ ζωῆς σου, ἔνωσον αὐτόν τῇ ποιμνῇ τῆς κληρονομίας σου, δοξασθήτω τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτῷ, καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ σου υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ σου πνεύματος. Ἔστωσαν οἱ ὀφθαλμοί σου ἀτενίζοντες εἰς αὐτόν ἐν ἐλέει διαπαντός, καὶ τὰ ὦτά σου τοῦ ἀκούειν τῆς φωνῆς τῆς δεήσεως αὐτοῦ.

Εὐφρανον αὐτὸν ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐν παντὶ τῷ γένει αὐτοῦ. Ἴνα ἐξομολογήσῃταί σοι προσκυνῶν καὶ δοξάζων τὸ ὄνομά σου τὸ μέγα καὶ ὑψιστον, καὶ αἰνήσῃ σε διαπαντὸς πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Σὲ γὰρ ἰμεῖ πᾶσα ἡ δύναμις τῶν οὐρανῶν, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀφορκισμὸς πρῶτος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπιτιμᾶ σοι, Κύριος, διάβολε, ὁ παραγενόμενος εἰς τὸν κόσμον, καὶ κατασκηνώσας ἐν ἀνθρώποις, ἵνα τὴν σὴν καθέλη τυραννίδα, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐξελήται. Ὅς ἐπὶ ξύλου τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἐθριάμβευσεν, ἡλίου σκοτισθέντος, καὶ γῆς σαλευομένης, καὶ μνημάτων ἀνοιγομένων, καὶ σωμάτων ἁγίων ἀνισταμένων, ὃς ἔλυσε θανάτῳ τὸν θάνατον, καὶ κατήργησε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι σὲ τὸν διάβολον. Ὀρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δείξαντος τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τάξαντος τὰ Χερουβίμ, καὶ τὴν φλογίνην βρομφαίαν τὴν στρεφομένην φρουρεῖν αὐτό. Ἐπιτιμήθητι, κατ' ἐκείνου γοῦν σε ὀρκίζω, τοῦ περιπατήσαντος ὡς ἐπὶ ξηρᾶς ἐπὶ νῶτα θαλάσσης, καὶ ἐπιτιμήσαντος τῇ λαίλαπι τῶν ἀνέμων, οὗ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους, καὶ ἡ ἀπειλὴ τήκει ὄρη. Αὐτὸς γὰρ καὶ νῦν ἐπιτάσσει σοι δι' ἡμῶν, φοβήθητι, ἐξέλθε καὶ ἀναχώρησον ἀπὸ τοῦ πλάσματος τούτου, καὶ μὴ ὑποστρέψῃς, μηδὲ ὑποκρυβῆς εἰς αὐτὸ, μηδὲ συναντήσῃς τούτῳ, ἢ ἐνεργήσῃς, μὴ ἐν νυκτὶ, μὴ ἐν ἡμέρᾳ, ἢ ὥρᾳ, ἢ ἐν μεσημβρίᾳ, ἀλλὰ ἀπελθε εἰς τὸν ἴδιον τάρταρον, ἕως τῆς ἡτοιμασμένης μεγάλης ἡμέρας τῆς κρίσεως. Φοβήθητι τὸν Θεὸν, τὸν καθημέρον ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, καὶ ἐπιβλέποντα ἀβύσσους, ὃν τρέμουσιν ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, τὰ πολυόμματα Χερουβίμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, ὃν τρέμει ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ἐξέλθε καὶ ἀναχώρησον ἀπὸ τοῦ σφραγισθέντος νεολέκτου στρατιώτου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Κατ' ἐκείνου γὰρ σε ὀρκίζω, τοῦ περιπατοῦντος ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων, τοῦ ποιοῦντος τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ἐξέλθε, καὶ ἀναχώρησον ἀπὸ τοῦ πλάσματος τούτου σὺν πάσῃ τῇ δυνάμει καὶ τοῖς ἀγγέλοις σου. Ὅτι δεδόξασται τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀφορισμὸς δεῦτερος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς, ὁ ἅγιος, ὁ φοβερὸς καὶ ἔνδοξος, ὁ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις, καὶ τῇ ἰσχυρίᾳ αὐτοῦ ἀκατάληπτος καὶ ἀνεξιχνίαστος ὑπάρχων, αὐτὸς ὁ προορίσας σοι, διάβολε, τῆς αἰωνίου κολάσεως τὴν τιμωρίαν, δι' ἡμῶν τῶν ἀχρείων αὐτοῦ δούλων, κελεύει σοι, καὶ πάσῃ τῇ συνεργίᾳ σου δυνάμει, ἀποσιῆσαι ἀπὸ τοῦ νεωστὶ σφραγισθέντος ἐπ' ὄνοματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὁρκίζω οὖν σε παμπόνηρον, καὶ ἀκάθαρτον, καὶ μαρὸν, καὶ ἐβδελυγμένον, καὶ ἀλλότριον πνεῦμα, κατὰ τῆς δυνάμεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ πᾶσαν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, τοῦ ἐλπόντος τῷ κωφῷ καὶ ἀλάλῳ δαίμονι, ἐξελθε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μηκέτι εἰσελθῆς εἰς αὐτόν· ἀναχώρησον, γνώρισον τὴν σὴν ματαίαν δύναμιν, τὴν μηδὲ χοίρων ἐξουσίαν ἔχουσαν. Ὑπομνήσθητι τοῦ ἐπιτάξαντός σοι κατὰ τὴν σὴν αἴτησιν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων εἰσελθεῖν. Φοβήθητι τὸν Θεόν, οὗ τῷ προστάγματι ἡ γῆ κατ' ὕδατων ἐστήρικται, τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν, καὶ στήσαντα τὰ ὄρη σταθμῶν, καὶ τὰς νάπας ζυγῶν, καὶ θέντα ἄμμον θαλάσσης ὄριον, καὶ ἐν ὕδατι σφοδρῶ τρίβον ἀσφαλῆ· τὸν ἀπτόμενον τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζοντα, τὸν ἀναβαλλόμενον φῶς ὡς ἱμάτιον, τὸν ἐκτείναντα τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέριον, τὸν στεγάζοντα ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ, τὸν θεμελιούντα τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, οὗ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τὸν προσκαλούμενον τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκχέοντα αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. Ἐξελθε καὶ ἀναχώρησον ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα ἐντρεπιζομένου. Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ σωτηριώδους πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ τιμίου αὐτοῦ σώματος καὶ αἵματος, καὶ κατὰ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ τῆς φοβεραῆς, ἥξει γὰρ, καὶ οὐ χρονεῖ, κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ σὲ, καὶ τὴν σύνεργόν σου δύναμιν κολάσει εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, παραδοὺς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὅπου ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. Ὅτι τὸ κράτος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, σὺν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀφορισμὸς τρίτος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε Σαβαώθ, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ἰώμενος πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐπίβλησον ἐπὶ τὸν δούλόν σου,

ἐκζήτησον, ἐξερεύνησον καὶ ἀπέλασον ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ ἐνεργήματα τοῦ διαβόλου. Ἐπιτίμησον τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι καὶ δίωξον αὐτὰ, καὶ καθάρισον τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· καὶ τῇ ὀξείᾳ σου χρησάμενος ἐνεργείᾳ, σύντριψον τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐν τάχει. Καὶ δὸς αὐτῷ νίκας κατ' αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀκαθάρτων αὐτοῦ πνευμάτων. Ὅπως τοῦ παρὰ σοῦ ἐλέους τυγχάνων, καταξιωθῆ τῶν ἀθανάτων καὶ ἐπουρανίων σου μυστηρίων. Καὶ δόξαν σοι ἀναπέμψῃ τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ ὢν δέσποτα, Κύριε, ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν, καὶ δὸς αὐτῷ ἐξουσίαν ζωῆς αἰωνίου· εἶτα ἐκπεσόντα διὰ τῆς ἁμαρτίας μὴ παριδὼν, ἀλλ' οἰκονομήσας διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ σου τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, αὐτὸς καὶ τὸ πλάσμα σου τοῦτο λυτρωσάμενος ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ, πρόσδεξαι εἰς τὴν βασιλείαν σου τὴν ἐπουράνιον. Διάνοιξον αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, εἰς τὸ ἀυγάσαι ἐν αὐτῷ τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου σου. Σύζευξον τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἄγγελον φωτεινὸν, ὑψόμενον αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς τοῦ ἀντικειμένου, ἀπὸ συναντήματος πονηροῦ, ἀπὸ δαιμονίου μεσημβρινοῦ, ἀπὸ φαντασμάτων πονηρῶν.

Καὶ ἐμφυσᾷ αὐτοῦ ὁ ἱερεὺς τὸ στόμα, τὸ μέτωπον καὶ τὸ στήθος, λέγων·

Ἐξέλασον ἀπ' αὐτοῦ πᾶν πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα, κεκρυμμένον, καὶ ἐμφωλεῦον αὐτοῦ τῇ καρδίᾳ.

Καὶ λέγει τοῦτο ἐκ τρίτου.

Πνεῦμα πλάνης, πνεῦμα πονηρίας, πνεῦμα εἰδωλολατρείας καὶ πάσης πλεονεξίας· πνεῦμα ψεύδους καὶ πάσης ἀκαθαρσίας, τῆς ἐνεργουμένης κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διαβόλου. Καὶ ποιήσον αὐτὸν πρόβατον λογικὸν τῆς ἁγίας ποιμνῆς τοῦ Χριστοῦ σου, μέλος τίμιον τῆς ἐκκλησίας, υἱὸν καὶ κληρονόμον τῆς βασιλείας σου. Ἴνα κατὰ τὰς ἐντολάς σου πολιτευσάμενος καὶ φυλάξας τὴν σφραγίδα ἄθραυστον, καὶ διατηρήσας τὸν χιτῶνα ἀμόλυντον, τύχη τῆς μακαριότητος τῶν ἁγίων ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ

καὶ ζωοποιῶ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ἀποδνομένον, καὶ ὑπολνομένον τοῦ βαπτίζομένου, ἀπο-
στρέφει αὐτὸν ὁ ἱερεὺς ἐπὶ δυσμᾶς, ἄνω τὰς χεῖρας ἔχοντα, καὶ
λέγει τρεῖς·

Ἀποιάσση τῷ Σατανᾷ; καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ; καὶ
πᾶσι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ; καὶ πάσῃ τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ; καὶ
πάσῃ τῇ πομπῇ αὐτοῦ; Καὶ λέγεται ἐκ τρίτου. Καὶ ἀποκρίνεται
πρὸς ἕκαστον ὁ κατηχούμενος ἢ ὁ ἀνάδοχος αὐτοῦ, εἴ ἔστιν ὁ βα-
πτιζόμενος βάρβαρος ἢ παιδίον, καὶ λέγει·

Ἀποιάσσομαι. Καὶ ὅτε εἶπη, τρεῖς ἔρωτᾷ πάλιν ὁ ἱερεὺς τὸν
βαπτίζομενον·

Ἀπειάξω τῷ Σατανᾷ; Καὶ ἀποκρίνεται ὁ κατηχούμενος ἢ
ὁ ἀνάδοχος·

Ἀπεταξάμην.¹⁾ Καὶ ὅτε εἶπη, τρεῖς λέγει ὁ ἱερεὺς·

1) Coptitae et Aethiopes: Abrenuncio tibi Satana et omnibus operibus tuis
impundis et omnibus daemoniis tuis nequam et ministris tuis malis et omni virtuti tuae
et sordido tuo famuletui et omnibus fraudibus tuis malignis et illecebris et omni militiae
tuae et omni potestati tuae et reliquis omnibus impietatibus tuis. Postea ter dicit: Ab-
renuncio tibi. Et sacerdos insufflet in faciem eius ter, dicens: Evi, Spiritus immune.

Armeni: We renounce Satan, and all his wiles and devices, all his thoughts and
ways, his evil will, his evil angels, his wicked servants, and those accursed ones who
perform his will, and all wicked power; these we stedfastly renounce, and turn oursel-
ves to the light of the knowledge of God. The Sponsor then turning to the East, saith,
We will return to the light of the knowledge of God.

Armeni Romanis iuncti: Abrenunciamus tibi, Satana, et omnibus fraudibus
tuis et omnibus insidiis tuis et ministris tuis et angelis tuis et grossibus tuis. Et tribus
vicibus interrogat: Abrenuncias? Respondet Catechumenus: Abrenuncio.

Syri Iacobitae: Convertit faciem baptizandorum ad Occidentem, suam vero fa-
ciem ad Orientem et facit eos Satanae abrenunciare et dicunt elata voce: Abrenuncio Sa-
tanae ego N. et omnibus operibus eius et omni militiae eius et omni cultui eius et omni
pompaie eius et omni errori eius mundano et cuilibet ei consentienti eamque sectanti.

In Nestoriana formula apud Assemanum non occurrit Exorcismus, sed commemo-
ratur in oratione quadam Sacerdotis — qui suscepturi sunt signaculum vitae, abne-
gentes Satanam et omnia opera eius. Nealius l. c. p. 950: „The only Eastern Com-
munion which seems to have fallen into any serious doctrinal error on the subject of
Baptism, is the Nestorian. Theodore of Mopsuestia, if not absolutely heretical, was
at least extremely unsound, on the subject of original sin; and his followers have, as
usual, added to his errors. Thus Sabarjesus, Catholicus of Chaldaea, in a synod holden
by him in A. D. 596, condemned those who asserted that, since the fall of Adam, sin
is innate in human nature. This is clear enough; and no doubt the statements of sub-
sequent Nestorian writers are extremely unsatisfactory, and may easily be perverted into
Pelagianism. Thus, George of Arbela; „Of old time adults were baptized, involved in

Καὶ ἐμφύσησον, καὶ ἔμπτυσον αὐτῷ. Καὶ τοῦτο ποιήσαντος, στρέφει αὐτὸν ὁ ἱερεὺς κατὰ ἀνατολὰς, κάτω τὰς χεῖρας ἔχοντα, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἱερεὺς τρίς·

Συντάσση τῷ Χριστῷ; Καὶ ἀποκρίνεται ὁ κατηχούμενος ἢ ὁ ἀνάδοχος, λέγων·

Συντάσσομαί, ἐκ τρίτου. Ἐἴτα πάλιν λέγει αὐτῷ ὁ ἱερεὺς·

Συνεταξῶ τῷ Χριστῷ; Καὶ ἀποκρίνεται·

Συνεταξάμην. Καὶ πάλιν λέγει·

Καὶ πατεύεις αὐτῷ; Καὶ λέγει·

Πιστεύω αὐτῷ ὡς βασιλεῖ, καὶ Θεῷ. Καὶ λέγει τὸ

Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν.¹⁾ Καὶ ὅτε πληρώσει τὸ ἅγιον σύμβολον, λέγει πάλιν πρὸς αὐτὸν ἐκ τρίτου τὸ

sin, and called by grace to faith. But now, the children of Christian Nestorians are baptized; infants who are pure, and not polluted with sins." And again, Timothy II., who was Catholicus, as we have seen, about A. D. 1320; „If Baptism is for the remission of sins, why do we baptize infants and children, who are free from sin?" At the same time, it is pretty clear that both writers are speaking of actual, not of original, sin. For the same George of Arbela, in another part of the same work, sets forth clearly the true doctrine; and he is quoted with approbation by Timothy, in his work on the Seven Sacraments. All that can be concluded is that, by the Nestorians, the subject has been treated in a confused and unsatisfactory manner; and that the doctrine of original sin has not been brought prominently forward. This is clear from the fact that the Nestorian ritual actually contains a burial office for children dying unbaptized."

1) Recitant Graeci in Baptismo Symbolum Nicaenum. Nealius l. c. p. 968 sq. : into which the child is baptized. It is an old subject of complaint by the Greek against the Latin Church, that the latter employs the Apostles' instead of the Nicene Creed. And a late writer so far sympathizes with them, as to propose, in the event of negotiation for our union with the Oriental Church, that we should substitute that Creed for it. Such an inversion of order would seem not only unnecessary, but objectionable. The Roman Church retained the Apostles' Creed, when the Eastern thought fit to substitute for it that of Nicaea. It is true, that the Gelasian Sacramentary gives the latter in Roman letters, with an interlinear translation, thus, *Pisteno his ena Theon pathera panthocrators, etc. Credo in unum Deum patrem omnipotentem, etc.* But this seems never to have been extensively used even at Rome. And the Gallican ritual never employed the Nicene Creed; indeed some rituals are of that great age as to omit the clause, He descended into hell. From Gaul we received an old baptismal canon, and this must frequently have been used in England long before the Council of Nicaea. It is too much therefore to ask us to surrender an older for a more modern tradition.

Coptitae et Aethiopes: Tum Diaconus illum ad Orientem vertat et manibus eius erectis dicat confessionem, quae sequitur: Confiteor te, Christe, Deus noster, et omnes leges tuas saluberes et omnem religionem tuam mirificam et omnia opera tua, quae vitam impertiuntur. Deinde suggerat illi fidem et dicat hoc modo: Credo in unum Deum, Pa-

Συνετάξω τῷ Χριστῷ; καὶ τὰ ἕτερα. Ἀποκρινόμενον καθ' ἕκαστον τοῦ κατηχουμένου ἢ τοῦ ἀναδόχου, ὡς εἴρηται, ἐρωτηθέντος δὲ τρεῖς, καὶ ἐκ τρίτου εἰπόντος τὸ ἅγιον σύμβολον, ἐρωτᾷ αὐτὸν ἐκ τρίτου·

Συνετάξω τῷ Χριστῷ; Καὶ ἀποκρίνεται·

Συνεταξάμην. Καὶ λέγει ὁ ἱερεὺς·

Καὶ προσκύνησον αὐτῷ. Καὶ προσκυνεῖ, λέγων·

Προσκυνῶ πατέρα, υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

Ἔτα λέγει ὁ ἱερεὺς·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἔτα λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην·

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, προσκάλεσαι τὸν δοῦλόν σου (τόνδε) πρὸς τὸ ἅγιόν σου φῶτισμα. Καὶ καταξίωσον αὐτὸν τῆς μεγάλης ταύτης χάριτος, τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος. Ἀπόδυσον αὐτοῦ τὴν παλαιότητα, καὶ ἀνακαίνισον αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ πληρῶσον αὐτὸν τῆς τοῦ ἁγίου σου πνεύματος δυνάμεως εἰς ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ σου, ἵνα μηκέτι τέκνον σώματος ᾖ, ἀλλὰ τέκνον τῆς σῆς βασιλείας. Εὐδοκίᾳ καὶ χάριτι τοῦ μονογενοῦς σοῦ υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

trem omnipotentem, et unigenitum Filium eius, Iesum Christum, Dominum nostrum, et Spiritum Sanctum vivificantem, carnis resurrectionem et in unam unicam Catholicam Apostolicam Sanctam, quae illius est, ecclesiam. Postea ter illum interroget: Credis? Respondet: Credo.

Armeni: Revertuntur ad orientem ad proflendam unitatem Trinitatis, ter sic dicendo: Credo in Sanctissimam Trinitatem, in Patrem, in Filium et in Sanctissimum Spiritum. Et tribus vicibus interroget: Credis? Et dicant Symbolum fidei Nicaenum p. 457.

Et Syri utuntur fide Nicaena. Nestoriani recitant fidem in ordine Baptismi proprie sic dicti.

E. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ τοῦ ἁγίου μύρου.

Εἰσέρχεται ὁ ἱερεὺς, καὶ ἀλλάσσει τὴν ἱερατικὴν στολὴν λευκὴν, καὶ ἐπιμανίκια, καὶ ἀπτομένων πάντων τῶν κηρῶν,¹⁾ λαβὼν θυμιατὸν, ἀπέρχεται ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καὶ θυμιᾷ κύκλω· καὶ ἀποδοὺς τὸν θυμιατὸν, προσκυνεῖ. Ἐἶτα λέγει ὁ διάκονος.

Εὐλόγησον, δέσποτα.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης p. 340.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος ibid.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου ibid.

Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ibid.²⁾

Ἐπὲρ τοῦ ἁγιασθῆναι τὸ ὕδωρ τοῦτο, τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ καταπεμφθῆναι αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ καταφοιτῆσαι τοῖς ὕδασι τούτοις, τὴν καθαρτικὴν τῆς ὑπερουσίου τριάδος ἐνεργείαν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

1) Muraltus in Lexidio: Taufbecken. Da jetzt ungeachtet des kanonischen Statuts 89 die Kinder in den Häusern getauft werden, ausgenommen, wenn die Taufe mit dem Kirchzuge der Mutter verbunden wird, so trifft man dieses Becken, an dem man früher, wie Ambrosius zu Mailand (Brief 33 und von Geheimnissen II. 5) den Catechumenen das Symbol erklärte, nicht mehr in den Kirchen an. Es wird daher zum Taufste ein Becken auf einem tragbaren Gestelle in den Vorhof gebracht. — Das Taufbecken wird ringsherum heräuchert und mit drei Lichtern umstellt, so wie auch den Pathen solche in die Hände gegeben werden, die sie bis nach dem Umzuge behalten. Das kirchliche Taufbecken muss die gehörige Tiefe zum Untertauchen des Kindes haben. Werden mehrere getauft, so braucht man nicht für jeden neuen Täufling wieder anderes Wasser zu nehmen; in dieses werden auch die zum Schluss abgeschnittenen vier Haarlöckchen, in Wachs gewickelt, vom Pathen geworfen und damit weggeschüttet.

2) Russi: Lasset uns beten zu dem Herrn für die heilige gesetzgebende Synode (für den Bischof, dessen Diöces es ist, namentlich) für die ehrwürdige Priesterschaft und Diener Christi, für die ganze Geistlichkeit, und für alles Volk.

Lasset uns beten zu dem Herrn für (den Monarchen und die kaiserliche Familie, namentlich) für den ganzen Palast, und ihre Armeen.

Ἐπὲρ τοῦ φωτισθῆναι ἡμᾶς φωτισμὸν γνώσεως καὶ εὐσεβείας διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἀναδειχθῆναι αὐτὸ ἀποτρόπαιον πάσης ἐπιβουλῆς ὀρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἄξιον γενέσθαι τῆς ἀφθάρτου βασιλείας τὸν ἐν αὐτῷ βαπτιζόμενον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ νυνὶ προσερχομένου τῷ ἁγίῳ φωτίσματι, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἀναδειχθῆναι αὐτὸν υἱὸν φωτός, καὶ κληρονόμον τῶν αλωνίων ἀγαθῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν σύμφυτον καὶ κοινωτὸν τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι αὐτῷ τὴν στολὴν τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὸν ἀραβῶνα τοῦ πνεύματος, ἄσπιλον καὶ ἀμώμητον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτῷ τὸ ὕδωρ τοῦτο, λουτρὸν παλιγγενεσίας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ ἔνδυμα ἀφθαρσίας, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ εἰσακοῦσαι Κύριον τὸν Θεὸν φωνῆς τῆς δεήσεως ἡμῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἠυσθῆναι αὐτὸν τε καὶ ἡμᾶς, ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον p. 341.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου *ibid*.

Καὶ τοῦ διακόνου λέγοντος ταῦτα, ὁ ἱερεὺς λέγει καθ' ἑαυτὸν τὴν εὐχὴν ταύτην μυστικῶς.

Ὁ εὐσπλαγχνος καὶ ἐλεήμων Θεὸς, ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων ἐπιστάμενος μόνος, οὐ γὰρ ἐστὶ πρᾶγμα ἀφανὲς ἐνώπιόν σου, ἀλλὰ πάντα γυμνὰ καὶ τετραηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς σου. Ὁ γινώσκων τὰ κατ' ἐμὲ, μὴ βδελύξῃ με, μηδὲ τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψῃς ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλὰ πάριδέ μου τὰ παραπτώματα ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, ὁ παρορῶν ἀνθρώπων ἁμαρτήματα εἰς μετάνοιαν, καὶ ἀπόπλυνόν μου τὸν ἔθρονον τοῦ σώματος καὶ τὸν σπῖλον τῆς ψυχῆς. Καὶ ὄλον με ἁγίασον, ὀλοτελῆ τῇ δυνάμει σου τῇ ἀοράτῳ καὶ πνευματικῇ δεξιᾷ· ἵνα μὴ ἐλευθερίαν ἄλλοις ἐπαγγελλόμενος, καὶ ταύτην παρέχων πίστει

τῇ εἰρημένῃ τῆς σῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας, αὐτὸς ὡς δούλος ἁμαρτίας ἀδόκιμος γένωμαι. Μὴ, δέσποτα, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος, μὴ ἀποστραφείην τεταπεινωμένος· ἀλλ' ἐξαπόστειλόν μοι δύναμιν ἐξ ὕψους καὶ ἐνίσχυσόν με πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ προκειμένου σου μυστηρίου, τοῦ μεγάλου καὶ ἐπουρανίου· καὶ μόρφωσόν σου τὸν Χριστὸν ἐν τῷ μέλλοντι ἀναγεννᾶσθαι διὰ τῆς ἐμῆς ἔλλεινότητος, καὶ οἰκοδόμησον αὐτὸν ἐν τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν σου, καὶ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ φύτευσον αὐτὸν φύτευμα ἀληθείας, ἐν τῇ ἀγία σου καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ μὴ ἐκτίλῃς, ὅπως προκόπτοντος αὐτοῦ ἐν εὐσεβείᾳ, δοξάζεται καὶ δι' αὐτοῦ τὸ πανάγιον ὄνομά σου τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Δεῖ εἰδέναι, ὅτι οὐκ ἐκφωνεῖ. ἀλλὰ τὸ, ἀμήν, καθ' ἑαυτὸν λέγει.

Εἶτα λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην μεγαλοφώνως.

Μέγας εἶ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, καὶ οὐδεὶς λόγος ἐξαρκέσει πρὸς ὕμνον τῶν θαυμασίων σου. Τρεῖς. Σὺ γὰρ βουλήσει ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα, τῷ σῶ κράτει συνέχεις τὴν κτίσιν, καὶ τῇ σῇ προνοίᾳ διοικεῖς τὸν κόσμον. Σὺ ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὴν κτίσιν συναρμόσας, τέτρασι καιροῖς τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐστεφάνωσας, σὲ τρέμουσιν αἱ νοεραὶ πᾶσαι δυνάμεις, σὲ ὑμνεῖ ἥλιος, σὲ δοξάζει σελήνη, σοὶ ἐντυγχάνει τὰ ἄστρα, σοὶ ὑπακούει τὸ φῶς, σὲ φρίττουσιν ἄβυσσοι, σοὶ δουλεύουσιν αἱ πηγαί· σὺ ἐξέτεινας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέφνιν, σὺ ἐστερέωσας τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, σὺ περιτείχισας τὴν θάλασσαν ψάμμῳ, σὺ πρὸς ἀναπνοᾶς τὸν ἀέρα ἐξέχεας. Ἀγγελικαὶ δυνάμεις σοὶ λειτουργοῦσιν, οἱ τῶν ἀρχαγγέλων χοροὶ σὲ προσκυνοῦσι· τὰ πολυόμματα Χερουβιμ, καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα Σεραφίμ κύκλω ἐστῶτα καὶ περιύπτάμενα, φόβῳ τῆς ἀπροσίτου σου δόξης κατακαλύπτεται. Σὺ γὰρ Θεὸς ὢν ἀπερίγραπτος, ἀναρχὸς τε, καὶ ἀνέκφραστος, ἦλθες ἐπὶ γῆς, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος. Οὐ γὰρ ἔφερες, δέσποτα, διὰ σπλάγχνα ἐλέους σου, θεάσασθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου τυραννούμενον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἦλθες καὶ ἔσωσας ἡμᾶς· ὁμολογοῦμεν τὴν χάριν, κηρύττομεν τὸν ἔλεον, οὐ κρύπτομεν τὴν εὐεργεσίαν. Τὰς τῆς φύσεως ἡμῶν γονὰς ἠλευθέρωσας, παρθενικὴν ἡγίασας μήτραν τῷ τόκῳ σου. Πᾶσα ἡ κτίσις ὕμνησέ σε ἐπιφανέντα.

Σὺ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τῆς γῆς ᾤφθης, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφης. Σὺ καὶ τὰ Ἰορδάνεια ρεῖθρα ἡγίαςας, οὐρανόθεν καταπέμψας τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα, καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐκεῖσε ἐμφωλευόντων συνέτριψας δρακόντων. Αὐτὸς οὖν, φιλόανθρωπε βασιλεῦ, πάρεσο καὶ νῦν διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἁγιάσον τὸ ὕδωρ τοῦτο. Τρεῖς. Καὶ δὸς αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Ποίησον αὐτὸ ἀφθαρσίας πηγὴν, ἁγιασμοῦ δῶρον, ἁμαρτημάτων λυτήριον, νοσημάτων ἀλεξιτήριον, δαίμοσιν ὀλέθριον, ταῖς ἐναντίαις δυνάμεσιν ἀπρόσιτον, ἀγγελικῆς ἰσχύος πεπληρωμένον· φυγέτωσαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ ἐπιβουλεύοντες τῷ πλάσματί σου. Ὅτι τὸ ὄνομά σου, Κύριε, ἐπεκαλεσάμην, τὸ θαυμαστὸν καὶ ἔνδοξον καὶ φοβερὸν τοῖς ὑπεναντίοις.

Καὶ σφραγίζει ἐμφυσῶν τὸ ὕδωρ, τρίτον· καὶ ἐπεύχεται λέγων.

Συντριβήτωσαν ὑπὸ τὴν σημείωσιν τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ σου, πᾶσαι αἱ ἐναντίαι δυνάμεις, τρεῖς. Ὑποχωρησάτωσαν ἡμῖν πάντα τὰ ἐναέρια καὶ ἀφανῆ εἶδωλα, καὶ μὴ ὑποκρυβήτω τῷ ὕδατι τούτῳ δαιμόνιον σκοτεινόν· μηδὲ συγκαταβήτω τῷ βαπτιζομένῳ, δεόμεθ' αὐτοῦ σου, πνεῦμα πονηρὸν, σκότῳσιν λογισμῶν καὶ ταραχὴν διανοίας ἐπάγον. Ἀλλὰ σὺ, δέσποτα τῶν ἀπάντων, ἀνάδειξον τοῦτο ὕδωρ ἀπολυτρώσεως, ὕδωρ ἁγιασμοῦ, καθαρισμὸν σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἄνεσιν δεσμῶν, ἄφεσιν παραπτωμάτων, φωτισμὸν ψυχῶν, λύτρον παλιγγενεσίας, ἀνακαινισμὸν πνεύματος, υἰοθεσίας χάρισμα, ἔνδυμα ἀφθαρσίας, πηγὴν ζωῆς. Σὺ γὰρ εἶπας, Κύριε, λούσασθε καὶ καθαροὶ γίνεσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Σὺ ἐχαρίσω ἡμῖν τὴν ἄνωθεν ἀναγέννησιν, δι' ὕδατος καὶ πνεύματος. Ἐπιφάνηθι, Κύριε, τούτῳ, καὶ δὸς μεταποιηθῆναι τὸν ἐν αὐτῷ βαπτιζόμενον, εἰς τὸ ἀποθέσθαι μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Ἴνα γενόμενος σύμφυτος τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, κοινωνὸς καὶ τῆς ἀναστάσεως γένηται· καὶ φυλάξας τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, καὶ ἀξήσας τὴν παρακαταθήκην τῆς χάριτος, δέξηται τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, καὶ συγκαταριθμηθῆ τοῖς ἀπογεγραμμένοις ἐν οὐρανῷ· ἐν σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, δόξα,

κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Καὶ ἐμψυᾶ εἰς τὸ τοῦ ἐλαίου ἀγγεῖον, τρεῖς. Καὶ σφραγίξει τρίτον τοῦτο, ἦτοι τὸ ἔλαιον βασταζόμενον ὑπὸ τοῦ διακόνου, καὶ εἰπόντος τοῦ αὐτοῦ.)

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ τοῖς ἐν τῇ κιβωτῷ τοῦ Νῶε περιστερὰν ἀποστείλας κάρφος ἐλαίας ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ στόματος καταλλαγῆς σύμβολον, σωτηρίας τε τῆς ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ τῆς χάριτος μυστήριον, δι' ἐκείνων προτυπώσας· καὶ τῆς ἐλαίας τὸν καρπὸν εἰς τὴν πληρωσιν τῶν ἀγίων σου μυστηρίων χορηγήσας· ὁ δι' αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐν νόμῳ πνεύματος ἁγίου πληρώσας, καὶ τοὺς ἐν χάριτι τελειῶν, αὐτὸς εὐλόγησον καὶ τοῦτο τὸ ἔλαιον, τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, ὥστε γενέσθαι αὐτὸ χρίσμα ἀφθαρσίας, ὕπλον δι-

1) Docte ut solet Neslius de sanctis oleis ecclesiae Graecae haec profert in medium: We now come to the unction. And here, in the first place, I will say something of the difference between the use of oils in the Greek and Roman Churches. The latter, as every one knows, uses three, the Oleum Catechumenorum, the Oleum Infirmorum, and the Sanctum Chrisma, all consecrated by the Bishop on Thursday in Holy Week, after the „Per quem haec omnia, Domine, semper bona crescunt,” in the canon of the Mass; the first being employed for Baptism, Confirmation, and the consecration of Altars; the second for the sick, and in the consecration of Bishops, Priests etc., Churches and Church ornaments. The Church of Constantinople has, in like manner, three different kinds of oil. 1. The oil of Catechumens, which is simply blessed by the Priest in the baptismal office. 2. The εὐχέλαιον, or prayer oil, for the visitation of the sick, blessed in the sick man's house by seven Priests. 3. The ἅγιον μύρον, solemnly consecrated by the Bishop on Thursday in Holy Week. — The Greeks have also two other kinds of holy oil, 1. That which is used for the lamps before the icons of Saints, and which is blessed by the Priest in the office of benediction of the loaves, of which I have spoken in the last chapter (conf. C. L. IV. p. 292). It was the custom that on certain festivals, the brethren in Monasteries should be anointed with this oil; and it was in some instances mixed with the water blessed on the Epiphany, and used for sprinkling olive or vine-yards, for the purpose of freeing them from blight. 2. Oil of the holy cross, which appears, for the matter is doubtful, to have been originally taken from the lamps which burnt in the Church of the Resurrection at Jerusalem before the true cross, and afterwards to have been consecrated by the immersion in it of a piece of the same cross.

καιοσύνης, ἀνακαινισμόν ψυχῆς καὶ σώματος, πάσης διαβολικῆς ἐνεργείας ἀποτρόπαιον, εἰς ἀπαλλαγὴν κακῶν πάντων τοῖς χροισμένοις πίστει, ἧ καὶ μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ εἰς δόξαν σὴν, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, καὶ τοῦ παναγίου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ σου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος. Πρόσχωμεν.

Ὁ ἱερεὺς, ψάλλον τὸ Ἀλληλούϊα τρεῖς σὺν τῷ λαῷ, ποιῶν σταυροὺς τρεῖς, μετὰ τοῦ ἐλαίου ἐν τῷ ὕδατι. Ἐἶτα ἐκφωνεῖ.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ φωτίζων, καὶ ἀγιάζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Καὶ προσφέρεται ὁ βαπτιζόμενος. Ὁ δὲ ἱερεὺς λαμβάνει ἐκ τοῦ ἐλαίου καὶ ποιῶν σταυροῦ τύπον, ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τοῦ στήθους καὶ τῶν μεταφρένων, λέγων.

Χρίεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ σφραγίζει αὐτοῦ τὸ στήθος καὶ τὰ μετάφρενα. Εἰς μὲν τὸ στήθος, λέγει. Εἰς ἱασιν ψυχῆς καὶ σώματος. Εἰς τὰς ἀκοάς. Εἰς ἀκοὴν πίστεως. Εἰς τοὺς πόδας. Τοῦ πορεύεσθαι τὰ διαβήματά σου. Εἰς τὰς χεῖρας. Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με.¹⁾ Καὶ ὅτε χρισθῇ ὅλον τὸ σῶμα, βαπτίζει αὐτὸν ὁ ἱερεὺς, ὄρθιον αὐτὸν κατέχων, καὶ βλέποντα κατὰ ἀνατολὰς, καὶ λέγων.

1) Coptitae et Aethiopes: Unge frontem, cor et scapulas dicens: Ungimus te in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Unius Dei. Unge frontem. Ungimus te oleo catecheseos N. in unica sancta catholica et apostolica Dei ecclesia. Amen. Unge cor et manus earumque superiorem partem sic dicens: Hoc oleum destruat omnem vim adversarii. Amen. Respondet Amen. Nestoriani: Sacerdos tradit lagenam in manum Diaconi et procedunt ambo ad portam cancellorum: quam pueri in manibus propinquorum suorum, non aliorum, portantur. Deinde ungit eos tribus digitis suis a summo deorsum et a dextera ad sinistram, dicens: Ungitur N. in nomine Patris etc. Respondet: Amen. Syri-Iacobitae: Sacerdos intingit pollicem suum oleo olivae et signat eos in frontibus eorum tribus crucibus dicens hunc in modum: Signatur N. oleo laetitiae adversus omnem operationem adversarii: et ut inseratur in bonam olivam in sancta catholica et apostolica ecclesia, in nomine Patris. Amen. Et Filii. Amen. Et Spiritus Sancti in vitam saeculi saeculorum. Amen. Quod ad Armenos addeas Nealium l. c. p. 957: The Armenian offices, as we have them at present, prescribe no unction. I cannot but think, however, that it did exist: for at the beginning of the canon of Baptism, we find a prayer, „Send the graces of Thy HOLY GHOST on this oil, that he who shall

Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ἀμήν· καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀμήν· καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀμήν· νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.¹⁾

Ἐλάστη προσήσει κατάγων αὐτὸν καὶ ἀνάγων. Καὶ μετὰ τὴν βάπτισιν, νίπεται ὁ ἱερεὺς ψάλλων σὺν τῷ λαῷ.

be anointed with it may be cleansed etc." This is now said over the chrism already blessed by the Patriarch at Echmiadzine. But 1. it seems strange that a Priest should bless what has been before blessed by a Bishop: and 2. even more strange that the grace of Confirmation should be asked for the oil, before the Sacrament of Baptism is bestowed on the Catechumen. I have therefore no doubt that this prayer originally applied to the oleum Catechumenorum, however it came to pass that the rite itself was subsequently disused.

1) Coptitae et Aethiopes: Diaconus baptizandum ab occidente ad orientem Jordanis deducet ad sinistram sacerdotis, qui nomen eius petit et illum ter immergit, post singulas immersiones eum erigat et in faciem eius insufflet et dicat in prima immersione: Ego te baptizo N. in nomine Patris. Amen. In secunda: Ego te baptizo N. in nomine Filii. Amen. Tertis: Ego te baptizo N. in nomine Spiritus Sancti. Amen. Armeni: Deponit parvulum in fonte et de ipsa aqua immittit manu supra caput illius dicens ter: N. baptizatur in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti: Redemptus sanguine Christi a servitute peccatorum, consequitur libertatem adoptionis filiorum patris coelestis at fiat cohaeres Christi et templum Spiritus Sancti nunc et semper et in saecula saeculorum. Haec autem dicens, ter mergit oblatum ter in aqua sepeliendo peccata vetustatis. Significat quoque triduanam Christi sepulturam et resurrectionem. Dwight et Smith: „Nach den Gebräuchen dieser Kirche besteht die Taufe eigentlich darin, dass der ganze Körper dreimal in Wasser getaucht werden muss, eben so oft, als die heilige Formel wiederholt wird. Jetzt aber ertheilt man sie auf folgende Weise: Das Kind sitzt im Taufbecken, dreimal wird sein Haupt mit einer Hand voll Wasser begossen, im Namen des Vaters, des Sohnes und des heiligen Geistes; dann wird der Körper dreimal ganz ins Wasser getaucht, zum Zeichen, dass Christus drei Tage im Grabe gelegen. Letzteres jedoch wird nicht für nöthig gehalten; denn die Taufe anderer Secten, sogar solcher, welche nur einmal mit Wasser besprengen, ist auch gültig, und sie verlangen nicht, wie die Griechen, dass die Ketzler noch einmal getauft werden, wenn sie zu ihrer Kirche übertreten. Die Armenier glauben, dass die Taufe die Erbsünde wegnehme, und dass die, welche ohne Taufe sterben, durch Adams Sünde augenblicklich zur Hölle fahren. Dennoch erlauben sie nicht, wie die Papisten, in dringenden Fällen, die Taufe durch einen Laien. Nur ein ordinirter Priester darf sie ertheilen. Sie findet gewöhnlich, wie die jüdische Beschneidung, am achten Tage nach der Geburt statt, obgleich sie durch gefährliche Krankheit beschleunigt und in Abwesenheit eines Priesters aufgeschoben werden kann.“ Nestoriani: Ego baptizo te N. serve Christi in nomine Patris. Respondent: Amen. Et Filii. Respondent: Amen. Et Spiritus Sancti in saecula. Respondent: Amen. Syri-Iacobitae: Demittit puerum in baptisterium conversa ad Orientem facie: dextramque suam capiti eius, qui baptizatur imponit et sinistra sua aquas attollit, dicens: Baptizatur N. in nomine Patris. Amen. Et Filii. Amen. Et Spiritus vivi et sancti in vitam saeculi saeculorum. Et educit eum de aqua dicens hunc cantum: Expande alas tuas sancta ecclesia et simplices aquas suscipe quas Spiritus Sanctus ex aquis baptismatis genuit. De hoc baptismo raticinatus est filius Zachariae. Ego, inquit, in aqua baptizo,

Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι, μακάριος ἀνήρ. Καὶ τὸν λοιπὸν ψαλμὸν.

Τοῦτο δὲ λέγεται τρίς. Καὶ ἐνδύων αὐτὸν τὰ ἄμφια λέγει.

Ἐνδύεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, χιτῶνα δικαιοσύνης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ψάλλεται τροπάριον εἰς ἤχον τέταρτον.

Χιτῶνά μοι παράσχου φωτεινὸν, ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, πολυέλεε Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Καὶ μετὰ τὸ ἐνδύσαι αὐτὸν ἐπέχεται ὁ ἱερεὺς λέγων τὴν εὐχὴν ταύτην.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ὁ λάμπας τοῖς ἐν σκότει φῶς σωτηρίας, διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν καὶ χαρισάμενος ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις τὴν μακαρίαν κάθαρσιν ἐν τῷ ἁγίῳ ὕδατι καὶ τὸν θείον ἁγιασμὸν ἐν τῷ ζωοποιῷ χρίσματι, ὁ καὶ νῦν εὐδόκησας ἀναγεννῆσαι τὸν δοῦλόν σου τὸν νεοφώτιστον δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ τὴν τῶν ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων ἄφεισιν αὐτῷ δωρησάμενος· αὐτὸς δέσποτα παμβασιλεῦ εὐσπλαγχνε, χάρισαι αὐτῷ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου καὶ παντοδυνάμου καὶ προσκυνητοῦ σου πνεύματος, καὶ τὴν μετάληψιν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου. Φύλαξον αὐτὸν ἐν τῷ σῶ ἁγιασμῷ, βεβαίωσον ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, ῥῦσαι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, καὶ τῷ σωτηρίῳ σου φόβῳ, ἐν ἀγνείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διατήρησον· ἵνα ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ εὐαρεστῶν σοι, υἱὸς καὶ κληρονόμος τῆς ἐπουρανίου σου γένηται βασιλείας.

Ἐκφώνως.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Θεὸς τοῦ ἔλεειν καὶ σώζειν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν· τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ,

at ille qui venturus est, in igne et spiritu. Et qui adstant dicunt tribus vicibus: Beati quorum remissae sunt praevaricationes et quorum tecta sunt peccata. Georgii: N. receive light in the Name of the Father and of the Son and of the Holy Ghost. Amen. (Neale l. c. p. 953 sq.)

καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν χρίει τὸν βαπτισθέντα τῷ ἁγίῳ μύρω, ποιῶν σταυροῦ τύπον ἐπὶ τοῦ μετώπου, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν μυκτήρων, καὶ τοῦ στόματος, καὶ τῶν δύο ὠτων, καὶ τοῦ στήθους καὶ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, λέγων.

Σφραγὶς δωρεᾶς πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν.¹⁾

Ἔττα ποιεῖ ὁ ἱερεὺς μετὰ τοῦ ἀναδόχου καὶ τοῦ βρέφους σχῆμα κύκλου. Καὶ ψάλλει.

1) *Coptitae*: Sancto chrismate unge frontem baptizati atque oculos, sic dicens: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Unctio gratiae Sancti Spiritus. Unge nares et os dicens: Unctio regni coelorum arrhabonis. Amen. Deinde aures liniens dic: Unctio participationis aeternae vitae et immortalitatis. Amen. Unge manus intra et extra et dicit: Sancta Christi Dei nostri unctio et inviolatum sigillum. Amen. Unge cor dicens: Spiritus Sancti gratiae perfectio atque fidei et iustitiae clypeus. Eius genua sola pedum, spinam seu dorsum, brachia ac elus humeros et ante cor liniens dic: Lino te NN. oleo sancto. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Aethiopes: Ungit frontem, dorsum et oculos eorum in figuram crucis et dicit: In unctionem gratiae Spiritus Sancti. Amen. Ungit nares et labia et dicit: Pignus regni coelorum. Amen. Ungit aures et dicit: Unctio sancta Dei nostri Christi et signum, quod non operitur. Amen. Ungit dorsum et gremium pectoris seu os stomachi et dicit: Perfectio gratiae Spiritus sancti, fidei et iustitiae. Amen. Ungit tibias et ulnas, genua et omnes iuncturas eorum, sola pedum et spinam et dicit: Unge te unctione sancta: unge te in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti paracliti. Amen.

Armeni: Signat sacro chrismate primo frontem dicens: Oleum suave effusum in nomine Iesu Christi super te, signaculum coelestium donorum. Oculos dicens: Signaculum hoc in nomine Iesu Christi illuminet oculos tuos, ne unquam obdormias in mortem. Aures dicens: Unctio sanctificationis sit ad auditionem divinatorum mandatorum. Nares dicens: Signaculum hoc in nomine Iesu Christi sit tibi odor suavitatis vitae ad vitam. Os dicens: Signaculum hoc in nomine Iesu Christi sit custodia oris tui et ostium munitum labiis tuis. Manus dicens: Signaculum hoc in nomine Iesu Christi sit tibi causa bonorum operum atque morum virtute praedictorum. Pectus, dicens: Signaculum hoc divinum cor mundum confirmet in te et spiritum rectum innovet in visceribus tuis. Inter humeros dicens: Signaculum hoc in nomine Iesu Christi sit tibi scutum muniti, quo possis omnia tela nequissimi extinguere. Pedes dicens: Signaculum hoc divinum dirigat pedes tuos et gressus tuos ad vitam aeternam. — *Smith et Dwight*: „Die Confirmation wird gleich bei der Taufe erteilt; sie besteht darin, dass die Stirn und Augen, Ohren, Nase, Mund, Hände und Füße mit dem heiligen Oele (Meiron) gesalbt werden. So gross ist die Heiligkeit des Meirons, dass es jede andere Ceremonie verdunkelt; es hat den Namen Confirmation verdrängt, welche jetzt stets Meiron genannt wird; ja das gemeine Volk glaubt sogar, dass es noch wirksamer als die Wassertaufe sei, um aus dem Kinde einen Erben des Himmels zu machen. Der Priester des Sprengels erteilt die Confirmation mit der Taufe, es ist also nicht, wie in der römischen und englischen Kirche, ein Bischof dazu erforderlich.“

Syri-Iacobitae: Convertitur ad baptizatos et signat eos sacro chrismate in frontibus eorum et in arteriis eorum tribus vicibus dicens: Chrismate sancto, suavitate

Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσαθε,
 Ἀλληλούϊα, ἐκ τρίτου.

Ἔττα τὸ προκείμενον.

Κύριος φωτισμός μου.

Στίχος. Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου.

Ὁ Ἀπόστολος.

Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα. Ἀδελφοί· ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αἰποῦ ἐβαπτίσθημεν κτλ. (Rom. VI, 3—11).

Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ οἱ ἑνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν κτλ. (Matth. XXVIII, 16—20).¹⁾

odoris Christi, signaculo verae fidei, complemento doni Spiritus Sancti signatur N. in nomine Patris. Amen. Et Filii. Amen. Et Spiritus vivi et sancti in vitam saeculi saeculorum. Amen.

Nestoriani: Signat unumquemque eorum in fronte pollice suo dextero imo sursum et a dextra ad sinistram, dicens: Baptizatus est et perfectus N. in nomine Patris etc. Neale l. c. p. 1005: This form, both from the past tense in which it is conceived and from its vagueness, would appear invalid. It shews the ignorance of those who managed affairs at Diampar, that they actually regarded this as the formula of Baptism."

1) Notum est, Christianos orientales male intellecto evangelio S. Iohannis 6, 53 infantulis modo baptizatis et confirmatis porrigere communionem. Plerumque sacerdos intingit digitum suum in sanguinem calicis et eodem madefacto accipit fragmentulum de corpore et ponit in ore parvuli recenter baptizati et confirmati, etiamsi sit eodem die natus. Sed haec nihil est ad Armenorum in infantibus sanctificandis sacram luxuriam, si fides habenda est Dwigthio et Smithio. Enimvero Palaephatum supergressi miram proferunt fabulam, cui Herzogius nuper in Encyclopaedia (Armenische Kirche) vereor ne praepropera manu subscripserit: „Die letzte Oelung scheint bei den Armeniern nicht allgemein in Gebrauch zu sein. Ein Bischof versicherte uns sogar, dass sie jetzt niemals mehr erteilt würde; ein anderer sagte uns, dass er darnach vergebens in den Formularen der Kirche gesucht hätte. Die Geistlichen zu Echmiadzün behaupten hingegen, dass sie regelmässig bei der Taufe erteilt würde. Der Grund, den sie angeben, ist folgender. Da die Armenier ein zerstreutes und unterdrücktes Volk sind, oft an Orten sterbend, wo kein Priester ihres Glaubens sich befindet, so ist es nothwendig, ihnen gleich bei der Geburt das zu reichen, was ihnen die Seligkeit nach dem Tode gewiss macht. Wahrscheinlich ist das Ritual mit dem der Confirmation vereint, da beides in der Salbung mit Meiron besteht. Oder ich glaube vielmehr, dass die Armenische Kirche ursprünglich dieses Sacrament nicht hatte, und später, sich päpstlichen Ideen anbequemend, einen Theil der Confirmation die letzte Oelung nannte. So viel ist gewiss, dass sie nie in der Todesstunde gereicht wird. Einem achttägigen Kinde reicht also diese Kirche vier Sacramente, nämlich: „die Taufe, die Confirmation, die letzte Oelung und das heilige Abendmahl.“ Product missionarii aliquam exterorum rituum ignorantiam. Habent Ar-

F. Καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτα πάλιν φέρουσιν αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὸ ἀπολοῦσαι.¹⁾

Καὶ λύει αὐτῷ ὁ ἱερεὺς τὸ σάβανον καὶ τὴν ζώνην, λέγων τὰς εὐχὰς ταύτας.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ λύτρωσιν ἁμαρτιῶν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τῷ δούλῳ σου δωρήσαμενος, καὶ ζωὴν ἀναγεννήσεως αὐτῷ χαρισάμενος· αὐτὸς, δέσποτα Κύριε, τὸν φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐναυγάξῃς διαπαντὸς εὐδόκησον. Τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως αὐτοῦ ἀνεπιβούλευτον ἐχθροῖς διατήρησον. Τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἔνδυμα, ὕπερ ἐβάλετο, ἀβύπτωτον ἐν αὐτῷ καὶ ἀμόλυντον διαφύλαξον. Ἐθραυστον ἐν αὐτῷ τὴν πνευματικὴν σφραγίδα τῇ χάριτί σου διατηρῶν, ἴλεως αὐτῷ τε καὶ ἡμῖν γενόμενος, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀκτιρμῶν σου.

Ὅτι εὐλόγηται, καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

meni officium Confirmationis, ab extrema unctione ea ratione alienum, quo distant natalitia hominis a morte eius: habent officium τοῦ εὐχελαίου perquam simile euchologio orthodoxo. Alterum sacramentum, dico confirmationis unus confert Sacerdos, alterum τοῦ εὐχελαίου septem vel saltem tres administrant necesse est sacerdotes: quapropter risum movet sententia unam eundemque sacerdotem conferre sacramenta confirmationis et εὐχελαίου, quod prorsus congruere opinantur cum unctione extrema. At vero ut emergamur ex his errorum gurgitibus clerici Armeni vel consilio Americanis credulis persuaserunt fabellam, vel Smitbius ac Dwightius male interpretati sunt Episcoporum et Sacerdotum inattributionem. Utcunque est, Armeni, qui ne credunt quidem τὸ εὐχελαῖον ad salutem necessarium esse, a monstrosa illa incusatione prorsus vindicandi sunt.

1) Mourawieff-Mouralt p. 163: „In den ersten Zeiten trug der Neugetaufte sieben Tage lang, während deren er die Kirche beinahe nie verließ, ein weisses Gewand zum unterscheidenden Zeichen des geistlichen Triumphs, und am achten Tage löste ihm der Geistliche unter Gebet den Gürtel dieses Gewandes, wusch ihn, nach Besprengung mit heiligem Wasser, mit einem Schwamme als einen schon Gereinigten und Vollendeten, und schor ihm das Haupt zur Erinnerung an die alte Beschneidung des Fleisches, die durch die neue Taufe des Geistes aufgehoben worden. Damit erinnert der Geistliche ihn wieder, dass er, mit dem Lichtgewande Christi bekleidet, abgewaschen von der Sünde, gereinigt durch den Glauben und geschoren auf seinen Namen, für den ganzen Verlauf seines Lebens sich rein erhalten, das Kleid der Unsterblichkeit unbefleckt sich bewahren und alle Leidenschaften dieses Lebens in seinem Herzen beschneiden solle. Jetzt aber, da beide Sacramente zugleich am Kinde verrichtet werden, wird diese Schluss handlung auch noch unmittelbar mit den vorhergehenden vereinigt.“

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ τῆς κολυμβήθρας τὴν οὐράνιον ἔλλαμψιν τοῖς βαπτιζομένοις παρέχων· ὁ ἀναγεννήσας τὸν δοῦλόν σου τὸν νεοφώτιστον δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ τὴν τῶν ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων ἀμαρτημάτων ἄφεσιν αὐτῷ δωρησάμενος, ἐπίθες αὐτῷ τὴν χεῖρά σου τὴν κραταιάν. Καὶ φύλαξον αὐτὸν ἐν τῇ δυνάμει τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἄσυλον τὸν ἀρραβῶνα διαφύλαξον, καὶ ἀξιώσον αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, καὶ εἰς τὴν σὴν εὐαρεσίαν.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ ἐνδυσάμενος σὲ τὸν Χριστὸν, καὶ Θεὸν ἡμῶν, σοὶ ὑπέκλινε σὺν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὃν διαφύλαξον ἀήτητον ἀγανιστὴν διαμεῖναι κατὰ τῶν μάτην ἔχθραν φερομένων κατ' αὐτοῦ, καὶ ἡμῶν. Τῷ δὲ σὺ ἀφθάρτῳ στεφάνῳ μέχρι τέλους νικητὰς πάντας ἀνάδειξον.

Ὅτι σὺν ἐστὶ τὸ ἐλεεῖν, καὶ σώζειν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ λύει τὸ ζωνάριον τοῦ παιδίου, καὶ τὸ σάβανον, καὶ ἐνώσας τὰς ἄκρας αὐτῶν, βρέχει μετὰ ὕδατος καθαροῦ αὐτὰς, καὶ φαίνει τὸ παιδίον, λέγων·

Ἐδικαιώθης, ἐφωτίσθης, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ λαβὼν σπόγγον καινὸν μετὰ ὕδατος, ἀποσπογγίζει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ σὺν τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸ στήθος καὶ τὰ λοιπά, λέγων·

Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρώθης, ἠγιασθης, ἐπελουσθης, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

G. Εὐχὴ εἰς τριχοκουρίαν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῇ εἰκόνι σου τιμήσας τὸν ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος εὐπρεποῦς κατασκευάσας αὐτὸν, ὡς ἂν τὸ σῶμα ἐξυπηρετῆται τῇ ψυχῇ· κεφαλὴν μὲν ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων θείας, καὶ ἐν αὐτῇ τὰς

πλείστας τῶν αἰσθησεῶν καθιδρύσας, μη παρεμποδιζούσας ἀλλήλαις. Ταῖς δὲ θριξὶ τὴν κεφαλὴν ὀροφώσας, πρὸς τὸ μὴ βλάπτεσθαι ταῖς μεταβολαῖς τῶν ἁέρων, καὶ πάντα τὰ μέλη αὐτῶ χρησίμως ἐμφυτεύσας, ἵνα διὰ πάντων εὐχαριστῇ σοὶ τῷ ἀριστοτέχνῃ. Αὐτὸς δέσποτα, ὁ διὰ τοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς σου Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἐντειλάμενος ἡμῖν, πάντα εἰς δόξαν σὴν ποιεῖν, τὸν προσελθόντα δοῦλόν σου (τόνδε) ἀπαρχὴν ποιήσασθαι, κείρασθαι τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, εὐλόγησον ἅμα τῷ αὐτοῦ ἀναδόχῳ. Καὶ δὸς αὐτοῖς πάντα μελετᾶν ἐν τῷ νόμῳ σου, καὶ τὰ εὐάρεστά σοι πράττειν.

“Ὅτι ἐλέημων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς κολυμβήθρας διὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος ἀγιασας τοὺς εἰς σὲ πιστεύοντας, εὐλόγησον τὸ παρὸν νήπιον, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἡ εὐλογία σου καταβήτω. Καὶ ὡς εὐλόγησας διὰ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ Δαβὶδ τὸν βασιλέα, εὐλόγησον καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ δούλου σου (τοῦδε) διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἐπιφοιτῶν αὐτῷ τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ὅπως προκόπτων ἐν ἡλικίᾳ καὶ πολιᾷ γήρως, δόξαν σοὶ ἀναπέμψῃ, καὶ ἴδῃ τὰ ἀγαθὰ Ἱερουσαλήμ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

“Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ κουρεύει αὐτὸν σταυροειδῶς, λέγων.)

Κείρεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ (ὁ δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

1) Muralt in Lexidio: Bloss einige Locken werden sowohl bei der Einkleidung zum Mönche und bei der ersten geistlichen Weihe bei der Taufe in der griechischen Kirche abgeschnitten, nicht aber ein Scheitelkreis, wie bei den Lateinern. Zwar sagt German noch: „Das Scheeren des Hauptes des Priesters und das kreisförmige Abschneiden der Mitte seiner Haare ist für die Dornenkrone . . . Der um den Kopf des Priesters herumgehende Doppelkranz aus der Bezeichnung der Haare stellt die köstliche Scheerung des Apostels Petrus dar, als er von den Ungläubigen geschoren worden . . .

Εἶτα μνημονεῖει τοῦ ἀναδόχου.

*Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεός. Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς.
Ἵτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεός ὑπάρχεις, καὶ σοὶ
τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ
ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰ-
ῶνων. Ἀμήν.*

Καὶ γίνεται, ὡς ἔθος, ἀπόλυσις.

Η. *Εὐχὴ εἰς ἀποθνήσκον νήπιον, ἔχουσα τὸ προ-
οίμιον πάμπαν σύντομον τῶν ἁγίων βαπτισμά-
των καὶ εὐλογητόν.¹⁾*

*Λέγει δὲ ὁ ἱερεὺς. Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς.
Μιστέπειτα Τρισάγιον. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι
σου ἔστιν. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.*

Das völlige Abscheeren der Haupthaare aber ahmt den Jacobus, den Bruder des Herrn, den Paulus und die übrigen Apostel nach.“ Vergleiche Apostelgesch. XIII, 18. XXI, 24. Diese vollständige Tonsur nun scheint des Klima's wegen, das gerade den vollsten Haarwuchs erfordert, wie die Kloster- und Weltgeistlichkeit zu ihren ehrwürdigen Bärten ihn trägt, und womit die Priester besonders oft wie Christusbilder erscheinen, in Russland weggelassen zu sein. — „Die Tonsur zeigt an, dass alle bösen Gedanken abgeschnitten werden sollen, dass der Mensch geistig und leiblich sich zum Tempel des lebendigen Gottes zu weihen habe.“ (R. C. 177.)“

1) Non exstat hoc officium in illis, quae vulgo feruntur, Graecorum euchologiis, sed desumptum est e membrana missa a Gregorio Cōressii Cbienio ad Goarum p. 370 sq. Eodem officio, sed alia ratione composito Goarum supplevit Assemannus, descriptio e Codice Vaticano Arabico, in usum Graecorum Melchitarum conscripto.

Ut est apud Assemannum, Graeci puerum ante 40, puellas ante 80 a nativitate diem non solent baptizare, immo aliquando grandiusculos et talis etiam aetatis ut baptismi suscepti plane meminerint. At in casu necessitatis statim baptizant infantes, ita tamen, ut conferri possit sacramentum a laico. Nic. Bulgara p. 13: Καὶ σημειῶνω, ὅτι εἰς ᾧραν κινδύνου εὐθύς, ὅπου λάχη τοῦ ἱερέως κανένα παιδί, πρέπει πρὸ πάντων γὰρ τὸ βαπτίσει, λέγωντας αὐτὰ τὰ λόγια τὰ εἰδικά. Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἔξης. Ἐπειδὴ αὐτὰ φθάνουν διὰ γὰρ γένη τὸ Βάπτισμα τέλειον. Ἄν καλὰ καὶ κατόπι, ἂν τὸ παιδί ζῇ, εἶναι ὁ ἱερεὺς ὑποσχόμενος γὰρ εἰπῆ καὶ ταῖς Εὐχαῖς, ὅπου ἀκολοθοῦνε ὕστερα ἀπὸ τὸ Βάπτισμα, οὐχὶ δὲ τὰς πρὸ τοῦ Βαπτίσματος. Μάλιστα εἰς χρεῖαν μεγάλην, ἱερέως μὴ παρόντος, τελείως βαπτίζει καὶ λαϊκὸς ἄνθρωπος, καὶ μία γυναῖκα, βρέχωντας μὲ νερὸ τὸ παιδί κατὰ τὴν διάταξιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λέγωντας εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν. Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Klose: Die Christen in der Türkei (Ephemerides historico-theologicae. 1850. p. 297 — 345) de Coplitis: „Ist ein Kind in Todesgefahr, so wird es mit geweihtem Oel bestrichen: wird es wieder gesund, so wird die Taufe in der Kirche vollzogen; übrigens wartet man mit der Taufe oft bis ins siebente Jahr.“

Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πάσης κτίσεως ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου πλάστης, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ συνάγων τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, ὁ κλείσας τὴν ἄβυσσον καὶ σφραγισάμενος αὐτὴν τῷ φοβερῷ καὶ ἐνδόξῳ ὀνόματί σου, ὁ μετεωρίσας τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, σὺ ἔστειρέωσας τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, σὺ ἐκραταίωσας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν, σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τῶν ὑδάτων, σὺ φοβερὸς εἶ καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; ἔπιδε, Κύριε, ἐπὶ τὴν κτίσιν σου ταύτην, καὶ ἐπὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ δὸς αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου, ποιήσον αὐτῷ ἀφθαρσίας πηγῆν, ἀγιασμοῦ δῶρον, ἀμαρτημάτων λυτήριον, νοσημάτων ἀλεξιτήριο, δαίμοσιν ὀλέθριον, ταῖς ἐναντίαις δυνάμεσιν ἀπρόσιτον, ἀγγελικῆς ἰσχυρῶς πεπληρωμένον. Φυγέτωσαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ ἐπιβουλεύοντες τῷ πλάσματί σου· ὅτι τὸ ὄνομά σου, Κύριε, ἀπεκαλεσάμην τὸ θαυμαστὸν καὶ ἐνδοξὸν καὶ φοβερὸν τοῖς ὑπεναντίοις.

Καὶ εὐθέως βάλλει ἔλαιον εἰς τὸ ὕδωρ. Ἐἶτα βαπτίζει λέγων· Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἔξῃς.

Καὶ εὐθέως στολίζει αὐτὸν καὶ ἀλείφει τὸ μῦρον, λέγων· Σφραγίς δωρεᾶς, καὶ τὰ ἔξῃς.

Καὶ μετέπειτα γυροῖ αὐτὸν κατὰ τὴν τάξιν, ψάλλον τὸ Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε.

Καὶ γίνεται ἀπόλυσις.¹⁾

1) Codex Assemani praeterea commemorat eucharistiam, in casu quoque necessitatis infanti porrigendam.

Forsitan desideras in hoc baptismi capite ritum circumcisionis apud Aethiops peractum ante baptismum. Hoffmann l. c. p. 46: „Der Taufe geht in Abessinien noch die Beschneidung voran, die an Kindern beider Geschlechter vollzogen wird, zwischen dem dritten und achten Tage nach der Geburt. Der Einfluss der früher im Lande zahlreichen Juden nebst dem Herrschen des Gebrauchs im alten Aegypten und Arabien dient zu hinlänglicher Erklärung desselben, ohne dass man ehemalige Bekehrung zur jüdischen Religion anzunehmen braucht. Die Taufe geschieht nach der Beschneidung, doch wird dieser Gebrauch nicht streng gehalten, nur der zehnte Tag ist eine unüberschreitbare Grenze.“ Utinque est, minime rationem habet circumcisio cum ecclesia eiusque ritibus: est consuetudo populi, ab ecclesia haud damnata.

CAPUT II.

DE SACRAMENTO MATRIMONII.

A. Ἀκολουθία γινομένη ἐπὶ μνήστοις ἡγούν τοῦ ἀρραβῶνος.¹⁾

Μετὰ τὴν Θείαν λειτουργίαν, τοῦ ἱερέως ἐστῶτος ἐν τῇ ἱερατείῳ, παρίσταται οἱ μέλλοντες ζεύγυσθαι πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν.

1) Praemittere iuvat doctrinam Nicolai Bulgari p. 9 sq.: „Ποῖοι εἶναι οἱ γάμοι οἱ παράνομοι; Ὅσους ἐμποδίζει ἡ ἅγια τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Καὶ α'. Ἐμποδίζεται ὁ κρυφὸς γάμος, καὶ ὁ ἱερεὺς, ὅπου ἤθελεν εὐλογήσῃ κρυφὰ κανένα Ἀνδρόγυνον, τιμωρεῖται ὡς παραβάτης τῶν ἐκκλησιαστικῶν Διατάξεων. β'. Ἐμποδίζεται, ἂν δὲ ἔχη τὸ Ἀνδρόγυνον ἡλικίαν νόμιμον, ὄντας ἀναγκαῖον, τοὺς μὲν ἄρρενας ὑπερβεβηκέναι τὸ τεσσαρεςκαιδέκατον ἔτος, τὰς δὲ θηλείας μείζονας εἶναι τῶν δωδέκα ἐνιαυτῶν. Τίτλις τοῦ Ἀπταλειώτου κέ. Ἀλλῶς ὁ γάμος εἶναι παράνομος καὶ ἀνυπόστατος, καὶ ὁ ἱερεὺς κανονίζεται. γ'. Διὰ τὰ γίνεται ἀκριβῆς Ἐξέτασις, τόσον τῆς σαρκικῆς, ὅσον καὶ τῆς πνευματικῆς συγγένειας, καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων, ὅπου ἐμποδίζουν τὸ συνοικέσιον, δὲν ἠμπορεῖ ὁ ἱερεὺς νὰ εὐλογήσῃ κανένα Ἀνδρόγυνον χωρὶς θέλημα τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ ὁποίου ἔρχεται ἡ ἔρευνα. Καὶ τί πράγμα εἶναι αὐτὴ ἡ Συγγένεια, καὶ πότε καλύπεται; Διὰ τὴν Συγγένειαν πολλοὶ πολλὰ ἔγραψαν, καὶ τῶν βαθμῶν φαίνονται διάφορα διαγράμματα. Ὅμως εἰς κοντολογίαν ἡ Συγγένεια, ἢ εἶναι σαρκικὴ, ἢ πνευματικὴ. Ἡ σαρκικὴ, ἢ εἶναι ἐξ αἵματος, ἢ ἐξ ἀγχιστείας, ἢ ὅποια λέγεται καὶ ἐξ ἐπιγαμίας, καὶ εἶναι τῶν συμπενοθέρων. Ἡ ἐξ Ἀγχιστείας, ἢ εἶναι ἐκ Διγενείας, ἢ ἐκ Τριγενείας. Ἡ ἐκ Διγενείας εἶναι δύο γενῶν, ὡσὰν ἐμὲ, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς μου. Ἡ ἐκ Τριγενείας εἶναι τριῶν, ὡσὰν ἐμὲ, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς μου, καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς. Ἡ πνευματικὴ συγγένεια, ἢ εἶναι ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἢ ἐξ υἰοθεσίας. Ἡ ἐξ αἵματος, τόσον ἐκ μέρους τῶν ἀνιόντων, πατρὸς δηλαδὴ, μητρὸς, πάππου, βαββᾶς, προπάππου, προβαββᾶς, καὶ τῶν ἀνιόντων, ὅσον ἐκ μέρους τῶν κατιόντων, υἱοῦ, θυγατρὸς, ἐγγόνου, ἐγγόνης, διεγγόνου, διεγγόνης, καὶ τῶν κατωτέρων, ἐμποδίζεται εἰς ἀπέραντον. Μάλιστα ἐν ἔζη τὴν σήμερον καὶ αὐτὸς ὁ Ἀδὰμ, θέλουν οἱ Νομικοὶ, νὰ μὲν ἠμπόρουνε νομίμως, νὰ συζευχθῇ μὲ καμίαν γυναῖκα, ἐπειδὴ νὰ κατὰγονται ὄλαις ἀπὸ τὸ αἷμάτου. Ἐκ μέρους τῶν πλαγίων, τῶν μῆτε ἡμᾶς δηλαδὴ γεγεννηκότων (ἐρμηνεύουν οἱ Βαθμολόγοι), μῆτε ἐξ ἡμῶν γεννηθέντων. Ὡσὰν, ἀδελφοῦ, ἀδελφῆς,

‘Ο μὲν ἀνὴρ ἐκ δεξιῶν. Ἡ δὲ γυνὴ ἐξ εὐωνύμων. Ἀπόκεινται δὲ ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τῆς ἁγίας τραπέζης δακτύλιοι αὐτῶν δύο, χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς. Ὁ μὲν ἀργυροῦς ἀπονεύων πρὸς τὰ δεξιὰ· ὁ δὲ χρυσοῦς, πρὸς τὰ ἀριστερὰ συνεγγὺς ἀλλήλων.’)

‘Ο δὲ ἱερεὺς σφραγίζει τὰς κεφαλὰς τῶν αὐτῶν νεονύμφων ἐκ τρίτου.’) Καὶ δίδωσιν αὐτοῖς κηροῦς ἀπτομένους.’) Καὶ εἰσάξας

δείου, θείας, ἀνεψιοῦ, ἀνεψιάς, ἐξαδέλφου, ἐξαδέλφης, καὶ τῶν ἐπιλόπιων, ἐμποδίζεται μόνον ἕως τὸν Ἐβδομὸν βαθμὸν (κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἁγίας ἀνατολικῆς ἐκκλησίας) καὶ λύεται εἰς τὸν Ὀγδοόν. Ἡ ἐξ Ἀγχιστείας. Ἄν εἶναι ἐκ Τριγενείας, ἐμποδίζεται εἰς τοὺς βαθμοὺς μόνον, ὅπου γίνεται σύγχυσις τῶν ὀνομάτων. Ὅπου γὰρ τὰ τοῦ γένους συγχέονται ὀνόματα, ἐν τούτοις ὁ Γάμος ἀθέμιτος. Τὸ ἀξίωμα εἶναι τοῦ μεγάλου Βασιλεῦς. Καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖται καποίσις φοραῖς εἰς τὸν Ἑκτόν, καὶ κωλύεται εἰς τὸν Ἐβδομὸν. Ἄν εἶναι ἐκ Τριγενείας, λύεται ἀπὸ τοῦ τετάρτου βαθμοῦ, καὶ ἐπέκεινα. Διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος Συγγένειαν ἔχομεν τὸν γγ’. τῆς ἑκτῆς Συνόδου Κανόνα· ὅτι Μεζῶν ἢ κατὰ πνεῦμα οἰκειότης τῆς τῶν σωμάτων συναφείας. Κωλύεται καὶ αὕτη ἐπὶ μόνων τῶν Καλιόντων ἕως τοῦ Ἐβδόμου Βαθμοῦ. Ἐπειδὴ καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηρωδούς Βαπτίσματος παίδας ἀναδεχομένων, Θεοῦ μεσάζοντος, αἱ ψυχαὶ συνάπτονται. Σχολιάζει Ματθαῖος ὁ προρῆθηθεὶς Μοναχὸς εἰς τὸ περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀναδοχῆς. Εἰς ἓνα τρόπον, καὶ τὸν αὐτὸν ἐμποδίζεται διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐξ υἰοθεσίας συγγένεια, ὅταν ἦθελε γέννη μὲ εὐχὴν καὶ εὐλογίαν ἱερέως. Muralt p. 184: „Vor allem werden die drei Aufgebote über diejenigen, die in den Stand der Ehe zu treten wünschen, an drei Festtagen nach der Liturgie vor der ganzen Gemeinde wiederholt, um jeden hinterlistigen Betrug von dem Sacramente zu entfernen und den Zweifeln wegen der Bande des Bluts oder geheimer Gelübde irgend welcher Art vorzuzukommen. Unterdessen sollen Bräutigam und Braut durch Beichte und Communion sich auf ihren neuen Stand geistlich vorbereiten. Darum ist die Trauung gleich nach der Liturgie, niemals aber nach der Vesper zu vollziehen, und zwar aus Rücksichten der Vorsicht und Behutsamkeit. Die Verlobung, die früher zur Vermeidung einzelner Zufälle des Leichtsinns von der Krönung getrennt war, ist jetzt mit dem Sacramente selbst verbunden, und wird vor der letztern gehalten.“ Ut nunc est, saepissime matrimonium benedicitar tempore vespertino.

1) Benedicendis annulis non exstat oratio ut apud Latinos Cod. Lit. I. p. 268, sed sanctificantur contactu altaris. Pro ἀργυροῦς legit Cod. Cryptoferratensis σιδηροῦς. Et merito, ut Goarus opinatur. Ferreus enim erat quondam sponsae annulus, ut quae inito coniugio in viri potestatem transiret et servitutis iugum subiret. Muralt p. 184: „Nach kurzen einleitenden Gebeten giebt der Presbyter unter dreimaliger Bekreuzigung zuerst dem Bräutigam einen goldenen Ring, der durch des Metalls Glanz anzeigt, er solle seiner Gattin gleich der Sonne scheinen, dann der Braut einen silbernen als Gleichniss des Mondes, da sie das geringere Licht ist, welches seinen Glanz von dem grössern entlehnt.“ Ut narrat Kingius, nunc uterque annulus aureus est.

2) Goarus: Annotant hic antiqua edite, de quo alibi profundum silentium, sacerdotem sponsos de matrimonii contrahendi proposito interrogare et num libere coniugium suscipiant.

3) Ut placet Simeoni Thessalonicensi, cereos gerunt, castitatis sibi mutuum testimonium perhibentes et insitam in se invicem divinam gratiam significantes. Hinc non

αὐτοὺς ἔνδον τοῦ ναοῦ, θυμιᾶ σταυροειδῶς.) Καὶ λέγεται παρὰ τοῦ διακόνου. Εὐλόγησον, δέσποτα.

Καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος. Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου, καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ ἐισιόντων ἐν αὐτῷ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, τοῦ δεῖνος, τοῦ τιμίου πρεσβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας, παντὸς τοῦ κλήρου, καὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ, τοῦδε, καὶ τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ, τῆσδε, τῶν νῦν μνηστευομένων ἀλλήλοις, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ παρασχεθῆναι αὐτοῖς τέχνα εἰς διαδοχὴν γένους, καὶ πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ καταπεμφθῆναι αὐτοῖς ἀγάπην τελείαν, εἰρηρικὴν καὶ βοήθειαν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορὸς. Κύριε, ἐλέησον.

---

nisi virginibus dum desponsantur, has faces concedit ecclesia: nec nisi virgines sponso cum laempedibus obviam processisse leguntur. King l. c. p. 222: „Er macht das Zeichen des Kreuzes an der Stirne einer jeden Person mit dem Ende der Kerzen, ehe er sie ihnen überliefert.“

1) Imitatur ecclesia devotam mentem Tobiae, qui cum iecoris incenso fumo et oratione daemone, coningiis castis infensum, extricavit.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ φυλαχθῆναι αὐτοὺς ἐν ὁμοιοῖα καὶ βεβαίᾳ πίστει, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι αὐτοὺς ἐν ὁμοιοῖα καὶ βεβαίᾳ πίστει, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι αὐτοὺς ἐν ἀμείπτῳ βιοτῇ καὶ πολιτείᾳ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, χαρίσῃται αὐτοῖς τίμιον τὸν γάμον, καὶ τὴν κοίτην ἀμίαντον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ ἴσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὕψους καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Τῆς παναγίας ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας μετὰ πάντων τῶν ἁγίων, μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα.

Ὁ χορός. Σοὶ, Κύριε.

Ὁ ἱερεὺς. Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Εἶτα λέγει τὴν εὐχὴν μεγαλοφώνως.

Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τὰ διηρημένα συναγαγὼν εἰς ἐνότητα, καὶ σύνδεσμον διαθέσεως τιθεὶς ἄβηκτον,¹⁾ ὁ εὐλόγησας Ἰσαὰκ καὶ Ῥεβέκκαν, καὶ κληρονόμους τῆς σῆς ἐπαγγελίας ἀναδείξας, αὐτοὺς εὐλόγησον καὶ τοὺς δούλους σου τούτους, ὁδηγῶν αὐτοὺς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

1) Goarus: „Condemnant Graecos verba haec, repudium et coniugii dissidium levi ex causa permittentes et dimissos coniuges aliis nuptiis facilius tradentes“. Solvitur coniugium a Graecis propter adulterium: reprehendit ecclesia bigamos et trigamos, horrat quartum coniugium.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ ἱερεὺς. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἐξ ἔθνῶν προμνηστευσάμενος ἐκκλησίαν παρθένον ἀγνήν, εὐλόγησον τὰ μνηστρα ταῦτα, καὶ διαφύλαξον τοὺς δούλους σου τούτους ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμοιοίᾳ.

Σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Εἶτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τοὺς δακτυλίους, ἐπιδίδωσι πρῶτον τῷ ἀνδρὶ τὸν χρυσοῦν. Εἶτα τὸν ἀργυροῦν τῇ γυναικί. Καὶ λέγει τῷ ἀνδρὶ.

Ἀρῆαβωνίζεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ, τήνδε, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶτα καὶ τῇ γυναικί λέγει.

Ἀρῆαβωνίζεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ, ἡ δεῖνα, τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ, τόνδε, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ὅταν εἴπη εἰς ἕκαστον τρεῖς, ποιεῖ σταυρὸν μετὰ τοῦ δακτυλίου ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἐπιτίθειν αὐτοῖς ἐν τοῖς δεξιούσις αὐτῶν δακτύλοις. Εἶτα ἀλλάσσει τὰ δακτυλίδια τῶν νεονύμφων ὁ σύντεκνος.¹⁾

Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ παιδὶ τοῦ πατριάρχου Ἀβραὰμ συμπορευθεὶς ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ στελλομένῳ νυμφεύσασθαι

1) Neale l. c. p. 1026: Σύντεκνος· properly the godfather, as we have seen, or to speak more correctly as to syntecnos, the gossip, the word expressing the relation of one sponsor to another. But, because the godfather or godmother were originally the paronyms, the word has also come to signify that office. This is a far better explanation than Goar's, that they are so called, „a spe prolis, de conjugio quod promoverit concepta.“ Indeed the Slavonic proves the other to be the true etymology. Balsamon (in Phot. Nomocan. tit. XIII) does not fail to observe, that God Himself was the first paronym, when He brought Eve to Adam. The change of the rings is explained to mean,

τῷ κυρίῳ αὐτοῦ Ἰσαὰκ γυναῖκα, καὶ διὰ μεσιτείας ὑδρεύσεως ἀρραβωνίσασθαι τὴν Ρεβέκκαν ἀποκαλύψας, αὐτὸς εὐλόγησον τὸν ἀρραβῶνα τῶν δούλων σου, τοῦδε καὶ τῆσδε. Καὶ στήριξον τὸν παρ' αὐτοῖς λαληθέντα λόγον. Βεβαίωσον αὐτοὺς τῇ παρὰ σοῦ ἀγία ἐνότητι, σὺ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἐδημοῦργησας ἄρσεν καὶ θῆλυ, καὶ παρὰ σοῦ ἀρμόζεται ἀνδρὶ γυνὴ εἰς βοήθειαν καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸς οὖν, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἑξαποστείλας τὴν ἀληθειαν ἐπὶ τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν σου ἐπὶ τοὺς δούλους σου, τοὺς πατέρας ἡμῶν εἰς καθ' ἑκάστην γενεάν καὶ γενεάν τοὺς ἐκλεκτούς σου, ἐπίβλεπον ἐπὶ τὸν δούλόν σου, τόνδε, καὶ τὴν δούλην σου, τήνδε, καὶ στήριξον τὸν ἀρραβῶνα αὐτῶν, ἐν πίστει καὶ ὁμοιοῖα καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. Σὺ γὰρ, Κύριε, ὑπέδειξας διδόνθαι τὸν ἀρραβῶνα, καὶ στηρίζεσθαι ἐν παντί. Διὰ δακτυλιδίου ἐδόθη ἡ ἐξουσία τῷ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, διὰ δακτυλιδίου ἐδοξάσθη Δανιὴλ ἐν χώρᾳ Βαβυλῶνος, διὰ δακτυλιδίου ἐφανερώθη ἡ ἀλήθεια τῆς θάμαρ, διὰ δακτυλιδίου ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρῶν γέγονεν ἐπὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ὅτε γάρ, φησι, δακτυλιδιον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ θύσαντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, φαγόντες εὐφρανθῶμεν. Αὕτη ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, τὸν Μαυῶσιν ἐστρατοπαίδευσεν ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Διὰ γὰρ τοῦ λόγου σου τοῦ ἀληθινοῦ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ ἡ γῆ ἐθεμελιώθη, καὶ ἡ δεξιὰ τῶν δούλων σου εὐλογηθήσεται, τῷ λόγῳ σου τῷ κραταιῷ, καὶ τῷ βραχιονί σου τῷ ὑψηλῷ. Αὐτὸς οὖν καὶ νῦν, δέσποτα, εὐλόγησον τὸ δακτυλοθήσιον τοῦτο εὐλογίαν οὐράνιον, καὶ ἄγγελος Κυρίου προπορευέσθω ἔμπροσθεν αὐτῶν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ εὐλογῶν καὶ ἀγιάζων τὰ σύμπαντα, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἶτα ἐκτενῆς, καὶ ἀπόλυσις.

---

that the bridegroom must learn to accommodate himself to the weakness of woman, represented by silver; the bride obtain possession of all her husband's goods, as set forth by gold.

B. Ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος.¹⁾

Εἰ μὲν βούλονται ἐν τῷ αὐτῷ στεφανωθῆναι, εἰσέρχονται ἐν τῷ ναῷ, μετὰ κηρῶν ἀπτομένων, προπορευομένου τοῦ ἱερέως μετὰ θυμιατοῦ, καὶ ψάλλοντος τὸν ψαλμὸν οὕτως.

Ὁ δὲ λαὸς ἐν ἑκάστῳ στίχῳ λέγει, τό.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Οἱ πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγσαι.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Μακάριος εἶ καὶ καλῶς σοι ἔσται.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ἡ γυνή σου ὡς ἄμπελος εὐθηνούσα ἐν ταῖς κλίσει τῆς οἰκίας σου.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν, κύκλω τῆς τραπέζης σου.

Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Εὐλογήσαι σε Κύριος ἐκ Σιών, καὶ ἴδους τὰ ἀγαθὰ Ἱερουσαλήμ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου.

Δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Καὶ ἴδους υἱοὺς τῶν νιῶν σου, εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ.

Δόξα σοι, ὁ Θεός.²⁾

1) Nullo modo refragari velim Kingio haec momenti: „Bei allen Verrichtungen der griechischen Kirche ist vielleicht kein artigerer Dienst, als dieser bei der Verheiratung, und keiner zeigt auch mehr die wahren Merkmale des Alterthums, als dieser; wie man aus dem blossen Durchlesen desselben auf einem Blicke die meisten von den Ceremonien übersehen kann, welche die Alterthumsforscher zu bestätigen sich viele Mühe gegeben haben.“

2) Muralt l. c. p. 185: „Nun gehen Bräutigam und Braut mit angezündeten Kerzen in Händen zur Darstellung des geistlichen Lichts des Sacramentes feierlich in das Schiff der Kirche, unter Anführung des Presbyters mit dem Rauchfasse, damit sie erkennen, ihr Lebensweg solle den Geboten des Herrn folgen, und ihre guten Werke sollen sich gleich Thymian zum Herrn erheben. Beide Chöre aber bewillkommen sie unter dem lauten Gesange: „Ehre sei dir, unser Gott, Ehre sei dir!“ mit den Versen des 128. Psalms, in welchem David das Bild einer mit den Wohlthaten Gottes gesegneten Ehe dargestellt hat.“ Teste Kingio in Russorum Rituali inter processionem et ἐκτείναν haec interseruntur: Hierauf folgt die Predigt (sere semper omititur), in welcher der Priester

Εἶτα ὁ διάκονος λέγει τὴν συναπτὴν.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, τοῦδε, τοῦ τιμίου πρεσβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας, παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τοῦδε, καὶ τῆςδε, τῶν νῦν συναπτομένων ἀλλήλοις εἰς γάμον κοινωνίαν, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι τὸν γάμον τοῦτον, ὡς τὸν ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ παρασχεθῆναι αὐτοῖς σωφροσύνην καὶ καρπὸν κοιλίας πρὸς τὸ σῦμφερον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

erklärt die Beschaffenheit des Geheimnisses des Ehestandes, und die Pflicht derer, die in diesen Stand treten wollen.

Nach dem Beschlusse der Predigt fragt der Priester den Bräutigam und spricht:

N. Hast du einen guten und ungezwungenen Willen, und festen Vorsatz, dir zur Frau zu nehmen diese Person N., die du hier vor dir siehest?

Der Bräutigam antwortet: Ich habe, ehrwürdiger Herr!

Priester. Hast du es nicht einer andern Frauensperson versprochen?

Bräutigam. Ich habe es keiner andern versprochen, ehrwürdiger Herr!

Der Priester wendet sich sodann zur Braut und fragt sie:

N. Hast du einen guten Willen und festen Vorsatz, dir zu nehmen zum Ehemann diesen Mann N., den du hier vor dir siehest?

Die Braut antwortet: Ich habe, ehrwürdiger Herr!

Priester. Hast du es keinem andern Manne versprochen?

Braut. Ich habe es keinem andern versprochen, ehrwürdiger Herr!

Hierauf sagt der Diaconus: Gieb den Segen, mein Herr!

Priester. Gelobet sei das Reich des Vaters, und des Sohnes, und des heiligen Geistes, jetzt und immerdar, und in Ewigkeit.

Chor. Amen.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ εὐφρανθῆναι αὐτοὺς ἐν ὄρασει
 νιῶν καὶ θυγατέρων, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ δωρηθῆναι αὐτοῖς εὐτεχνίας ἀπό-
 λαυσιν καὶ ἀκατάγνωστον διαγωγὴν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ δωρηθῆναι αὐτοῖς τε καὶ ἡμῶν
 πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ὑπὲρ τοῦ ἔυσθῆναι αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς ἀπὸ
 πάσης θλίψεως, ὀργῆς καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον
 ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῆ χάριτι.

Ὁ χορός. Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ διάκονος. Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης,
 ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας,
 μετὰ πάντων τῶν ἁγίων, μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἁλ-
 λήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παρα-
 θώμεθα.

Ὁ χορός. Σοὶ, Κύριε.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ
 πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς μεγαλοφώνως τὴν εὐχὴν.

Ὁ Θεὸς ἀχραντος, καὶ πάσης κτίσεως δημιουργὸς, ὁ τὴν
 πλευρὰν τοῦ προπάτορος Ἀδὰμ διὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν
 εἰς γυναῖκα μεταμορφώσας, καὶ εὐλογήσας αὐτοὺς καὶ εἰπὼν,
 αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ κατακυριεύσατε τῆς γῆς, καὶ
 ἀμφοτέρους αὐτοὺς ἐν μέλος ἀναδείξας διὰ τῆς συζυγίας.
 Ἐνεκεν γὰρ τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ
 καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ ἰδίᾳ γυναικί, καὶ
 ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν· καὶ οὗς ὁ Θεὸς συνέζευξεν,
 ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Ὁ τὸν θεράποντά σου Ἀβραὰμ εὐ-
 λογῆσας, καὶ διανοίξας τὴν μήτραν Σάρρας, καὶ πατέρα πλή-
 θους ἐθνῶν ποιήσας, ὁ τὸν Ἰσαὰκ τῇ Ῥεβέκκα χαρισάμενος,
 καὶ τὸν τόκον αὐτῆς εὐλογήσας, ὁ τὸν Ἰακώβ τῇ Ῥαχὴλ

συνάφας, και ἐξ αὐτοῦ τοὺς δώδεκα πατριάρχας ἀναδείξας, ὁ τὸν Ἰωσήφ και τὴν Ἀσνὲθ συζεύξας, καρπὸν παιδοποιήσας αὐτοῖς τὸν Ἐφραῖμ και τὸν Μανασσὴν χαρισάμενος, ὁ τὸν Ζαχαρίαν και τὴν Ἐλισάβετ προσδεξάμενος, και πρόδρομον τὸν τόκον αὐτοῖς ἀναδείξας. Ὁ ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ τὸ κατὰ σάρκα βλαστήσας τὴν ἀειπάρθενον, και ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς και τεχθεὶς, εἰς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Ὁ διὰ τὴν ἄφραστόν σου δωρεὰν και πολλὴν ἀγαθότητα παραγενόμενος ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, και τὸν ἐκεῖσε γάμον εὐλογήσας, ἵνα φανερώσῃς, ὅτι σὸν θέλημα ἔστιν ἡ ἔννομος συζυγία και ἡ ἐξ αὐτῆς παιδοποιία. Αὐτὸς, δέσποτα, πανάγιε, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν τῶν ἱκετῶν σου, ὡς ἐκεῖσε και ἐνταῦθα παραγενόμενος τῇ ἀοράτῳ σου ἐπιστασία· εὐλόγησον τὸν γάμον τοῦτον και παράσχου τοῖς δούλοις σου τούτοις, τῷ δεῖνι, και τῇ δεῖνι, ζωὴν εἰρηνικὴν, μακροήμερυσιν, σωφροσύνην, τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, σπέρμα μακρόβιον, τὴν ἐπὶ τέκνοις χάριν, τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. Ἀξίωσον αὐτοὺς ἰδεῖν τέκνα τέκνων· τὴν κοίτην αὐτῶν ἀνεπιβούλευτον διατήρησον. Και δὸς αὐτοῖς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ ἀνωθεν, και ἀπὸ τῆς πυδότητος τῆς γῆς. Ἐμπλησον τοὺς οἴκους αὐτῶν σίτου, οἴνου και ἐλαίου και πάσης ἀγαθοσύνης, ἵνα μεταδιδῶσι και τοῖς χρεῖαν ἔχουσι, δωρούμενος ἅμα και τοῖς συμπαροῦσι πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα.

Ὅτι Θεὸς ἐλέους, οἰκτιρῶν και φιλανθρωπίας ὑπάρχεις, και σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, και τῷ παναγίῳ και ἀγαθῷ και ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Και ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τοῦ μυστικοῦ και ἀχράντου γάμου ἱερουργὸς, και τοῦ σωματικοῦ νομοθέτης, ὁ τῆς ἀφθαρσίας φύλαξ, τῶν βιωτικῶν ἀγαθὸς οἰκονόμος. Αὐτὸς και νῦν, δέσποτα, ὁ ἐν ἀρχῇ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, και θέμενος αὐτὸν ὡς βασιλεῖα τῆς κτίσεως, και εἰπὼν, οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ποιησῶμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν· και λαβὼν μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, ἔπλασας γυναῖκα, ἣν ἰδὼν Ἀδὰμ εἶπε. Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, και σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, αὕτη κληθή-

σεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὐτή, ἔνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ ἰδίᾳ γυναικί· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Καὶ, οὗς ὁ Θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καταπέμψον τὴν χάριν σου τὴν ἐπουράνιον, ἐπὶ τοὺς δούλους σου τούτους, τὸν δεῖνα, καὶ τὴν δεῖνα, καὶ δὸς τῇ παιδίσκῃ ταύτῃ ἐν πᾶσιν ὑποταγῆναι τῷ ἀνδρὶ, καὶ τὸν δοῦλόν σου τούτον, εἶναι εἰς κεφαλὴν τῆς γυναικός. Ὅπως βιώσωσι κατὰ τὸ θέλημα σου, εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν. Εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὴν Ρεβέκκαν. Εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας τὸν Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς πατριάρχας. Εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας τὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν Ἀσουνέθ. Εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας Μωσαῖα καὶ Σεπφόραν. Εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας Ἰσααεὶμ καὶ τὴν Ἄνναν. Εὐλόγησον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς εὐλόγησας Ζαχαριαν καὶ τὴν Ἐλισάβετ. Διαφύλαξον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς διεφύλαξας τὸν Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ. Διαφύλαξον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς διεφύλαξας τὸν Ἰωάνν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους. Διαφύλαξον αὐτούς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς διεφύλαξας τοὺς ἁγίους τρεῖς παῖδας ἐκ τοῦ πυρὸς καταπέμψας αὐτοῖς δρόσον οὐρανόθεν. Ἐλθοι ἐπ' αὐτούς ἡ χαρὰ ἐκείνη, ἣν ἔσχεν ἡ μακαρία Ἑλένη, ὅτε εὗρε τὸν τίμιον σταυρόν. Μνημόνευσον αὐτῶν, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς ἐμνημόνευσας τοῦ Ἐνώχ, τοῦ Σῆμ καὶ τοῦ Ἡλία. Μνημόνευσον αὐτῶν, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς ἐμνημόνευσας τῶν ἁγίων σου τεσσαράκοντα μαρτύρων, καταπέμψας αὐτοῖς οὐρανόθεν τοὺς στεφάνους. Μνημόνευσον ὁ Θεὸς καὶ τῶν ἀναθρεψάντων αὐτούς γονέων· ὅτι εὐχαὶ γονέων στηρίζουσι θεμέλια οἴκων. Μνημόνευσον, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῶν δούλων σου τῶν παρανόμων, τῶν συνελθόντων εἰς τὴν χαρὰν ταύτην. Μνημόνευσον, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τοῦ δούλου σου, τοῦδε, καὶ τῆς δούλης σου, τῆσδε, καὶ εὐλόγησον αὐτούς. Δὸς αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας, καλλιτεκνίαν, ὁμόνοιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὑψωσον αὐτούς ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, ὡς ἀμπέλον εὐκληματοῦσαν. Δώρησαι αὐτοῖς σπέρμα στάχυος, ἵνα πᾶσαν ἀτάρκειαν ἔχοντες περισσεύσωσιν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καὶ σοὶ εὐάρεστον, καὶ ἴδωσιν υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτῶν

ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλω τῆς τραπέζης αὐτῶν· καὶ εὐαρε-
στήσαντες ἐνώπιόν σου, λάμπουσιν ὡς φωστῆρες ἐν οὐρανῷ,
ἐν σοὶ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ
προσκύνησις, τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ ζῶοποιῷ σου
πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορὸς. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ πάλιν ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν ἐκφώνως.

Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ πλάσας ἐκ χορὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκ
τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνοικοδομήσας γυναιῖκα, καὶ συζύξας
αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν, διὰ τὸ οὕτως ἀρέσαι τῇ σῆ με-
γαλειότητι, μὴ μόνον εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, αὐ-
τὸς καὶ νῦν, δέσποτα, ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ἁγίου
κατοικητηρίου σου, καὶ ἄρμωσον τὸν δοῦλόν σου, τήνδε, καὶ
τὴν δούλην σου, τήνδε, ὅτι παρὰ σοῦ ἀρμόζεται ἀνδρὶ γυνή.
Σύζευξον αὐτοὺς ἐν ὁμοφροσύνῃ. Στεφάνωσον αὐτοὺς εἰς
σάρκα μίαν, χάρισαι αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας, εὐτεκνίας ἀπό-
λαυσιν.

Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύ-
μις καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμὴν λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὰ στέφανα, ¹⁾ στέφει πρῶ-
τον τὸν νυμφίον, λέγων.

Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην τοῦ
Θεοῦ, τήνδε, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ
τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ἔττα στέφει καὶ τὴν νύμφην λέγων.

Στέφεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ, ἡ δεῖνα, τὸν δοῦλον τοῦ
Θεοῦ, τὸν δεῖνα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ,
καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ἔττα εὐλογεῖ αὐτοὺς τρεῖς, λέγων ἐκ τρίτου.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξῃ καὶ τιμῇ στεφάνωσον
αὐτούς.

1) Coronae nuptiales hodie apud Graecos ex olivae ramo, candida purpureaque seta (in castitatis symbolum et posteritatis sanguine propagandae spem) circumdato componuntur: ut exinde filii quasi novellae olivarum exarrecturi promittantur. In Russia coronae argenteae vel ex alio metallo confectae, asservantur in ecclesiis in matrimoniis benedicendis adhibendae.

Εἶτα τὸ προκείμενον τοῦ ἀποστόλου. Ἦχος πλάγιος τέτατος.

Ἔθηκες ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν στεφάνους ἐκ λίθων τιμίων.

Ζωὴν ἠτήσαντό σε, καὶ ἔδωκας αὐτοῖς.

Ὁ ἀπόστολος.

Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα.

Ἀδελφοί· εὐχαριστεῖτε πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ τὰ ἕξῃς.

Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν. Ἡ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. Ἀλληλουῖα. Ἦχος πλάγιος πρῶτος.

Σὺ, Κύριε, φυλάξαις ἡμᾶς καὶ διατηρήσαις.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (Io. c. 2, 1—11).

Τό· καιρῷ ἐκείνῳ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦν ἡ μητὴρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ. Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον κτλ.

Ὁ διάκονος.

Εἴπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς.

Κύριε παγκράτορ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἑλέους ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως.

Καὶ μνημονεύει ὧν θέλει.

Εἶτα ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶτα ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν τῇ σωτηριῳδίῃ σου οἰκονομίᾳ καταξιώσας ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, τίμιον ἀναδεῖξαι τὸν γάμον διὰ τῆς σῆς παρουσίας, αὐτὸς καὶ νῦν τοὺς δούλους σου, τὸν δεῖνα, καὶ τὴν δεῖνα, οὓς εὐδόκησας συναφθῆναι ἀλλήλοις, ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ διαφύλαξον. Τίμιον αὐτοῖς τὸν γάμον ἀνάδειξον, ἀμίαντον αὐτῶν τὴν κοίτην διατήρησον, ἀκηλίδωτον αὐτῶν τὴν συμβίωσιν διαμεῖναι εὐδόκησον·

καὶ καταξίωσον αὐτοὺς, ἐν γήρει πῖονι καταντῆσαι, ἐν καθαρά τῇ καρδίᾳ ἐργαζομένους τὰς ἐντολάς σου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Θεὸς τοῦ ἐλεεῖν καὶ σώζειν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ διάκονος.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν.

Ἄγγελον εἰρήνης πιστὸν, ὁδηγόν.

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς.

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς.

Τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ παῤῥησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαί σε, τὸν ἐπουράνιον Θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν.

Καὶ ὁ λαὸς, τὸ, Πάτερ ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ἐἴτα προσφέρεται τὸ κοινὸν ποτήριον, καὶ εὐλογεῖ αὐτὸ ὁ ἱερεὺς.

Καὶ λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς ὁ πάντα ποιήσας τῇ ἰσχύϊ σου, καὶ στερεώσας τὴν οἰκουμένην καὶ κοσμήσας τὸν στέφανον πάντων τῶν πεποημένων ὑπὸ σοῦ. Καὶ τὸ ποτήριον τὸ κοινὸν τοῦτο, παρεχόμενος τοῖς συναφθεῖσι πρὸς γάμου κοινωνίαν, εὐλόγησον εὐλογίᾳ πνευματικῇ.

Ἐκφώνως.

Ὅτι εὐλόγηταί σου τὸ ὄνομα, καὶ δεδόξασται σου ἡ βασιλεία, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἔτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς ἐπὶ χεῖρας τὸ κοινὸν ποτήριον, μεταδίδωσιν αὐτοῖς, ἐκ τρίτον. Πρῶτον τῷ ἀνδρὶ, καὶ αὐθις τῇ γυναικί.¹⁾

Καὶ εὐθέως λαβὼν αὐτοὺς ὁ ἱερεὺς, τοῦ συντέκνου κρατοῦντος ὀπισθεν τοὺς στεφάνους,²⁾ στρέφει ὡς ἐν σχήματι κύκλου.

Καὶ ψάλλει ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ λαὸς, τὰ παρόντα τροπάρια εἰς ἧχον πλάγιον πρῶτον.

Ἡσαΐα χόρευε, ἡ παρθένος ἔσχευεν ἐν γαστρὶ, καὶ ἔτεκεν υἱὸν τὸν Ἐμμανουήλ, Θεὸν τε καὶ ἄνθρωπον. Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. Ὅν μεγαλύνοντες τὴν παρθένον μακαρίζομεν.

Ἔτερα, ἦχος βαρῦς.

Ἄγιοι μάρτυρες, οἱ καλῶς ἀθλήσαντες, καὶ στεφανωθέντες, προσβέυσσατε πρὸς Κύριον, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.³⁾

Δόξα σοι Χριστέ ὁ Θεὸς, ἀποστόλων καύχημα, μαρτύρων ἀγαλλίαμα· ὧν τὸ κήρυγμα τριάς ἡ ὁμοούσιος.

1) Ex communi propinat illis poculum in laetitiae signum, propter sponsorum concionem, pacem et concordiam. Itaque representatur optima ratione convictas societas, communis honorum omnium usus et possessio. Muralt p. 188: „Nachdem der Presbyter die gemeinsame Schale zum Zeichen ihrer Gemeinschaft geeignet hat, heisst er sie aus derselben dreimal Wein mit Wasser vermischt trinken, damit die jungen Gatten erkennen, dass sie von jetzt an ungetrennt aus demselben Kelche Freud und Leid schöpfen und sich nicht mehr einander entfremden sollen.“ Dominus Ericus ab Schönberg, unus ex illis itinerantibus, qui rerum sacrarum satis imperiti sunt, nuper cavillatus est, sponsis dari sacram communionem ratione prorsus singulari et praepostera.

2) Spondet enim pro nuptorum continentia et mutuis sese affectibus prosequi instruit: sicut in baptismo fidem susceptos edocet et pro suscepti constantia se coram ecclesia sponsorem exhibet.

3) Fulcre Simeon Thess.: ὅτι οὐ σαρκὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχῇ χρὴ συνάπτεισθαι διὰ τῆς ὁρθῆς πίστεως καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας θεοφίλων ἔργων· ἵνα καὶ ἀληθοῦς ἡ σύζυγος καὶ γάμος ἀμίαντος καὶ κοινωνοὶ ὡσεὶ ἐν Χριστῷ καὶ τῶν ἁγίων, ἑαυτῶν καὶ τῆς σαρκὸς καταφρονησάντων ἄχρι καὶ μαρτυρίου — cantatur Martyrum Troparium. Muralt p. 188: „Dann vereinigt er ihre Hände auf seinem Epitrachelion zum Zeichen ihres unauflöselichen Bündnisses, und führt sie dreimal um das Analogieion, wie der Taufling um das Taufbecken geführt oder getragen wird; denn jetzt liegt inbnea eine neue Laufbahn vor, ein Weg, der zwar schon von Christus uns gezeigt worden. Während dieses Umganges singen beide Chöre. — Diese feierlichen Hymnen, die bei der Ordination im Heiligtum gesungen werden zur Darstellung einer reinen, geistlichen und himmlischen Feierlichkeit, ertönen jetzt mitten in der Kirche als Ausdruck einer irdischen Freude, die sich zur himmlischen erhebt. Der erste Hymnus verherrlicht die

Εἶτα ἐπαίρει τοὺς στεφάνους καὶ ἐπάρας τὸν στέφανον τοῦ νύμφιον λέγει.

Μεγαλύνθητι, νύμφιε, ὡς Ἀβραὰμ, καὶ εὐλογήθητι ὡς ὁ Ἰσαὰκ, καὶ πληθύνθητι ὡς ὁ Ἰακώβ, πορευόμενος ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐργαζόμενος ἐν δικαιοσύνῃ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐν τῷ τῆς νύμφης λέγει.

Καὶ σὺ, νύμφη, μεγαλύνθητι ὡς ἡ Σάρρα. Καὶ εὐφρανθήτι ὡς ἡ Ῥεβέκκα, καὶ πληθύνθητι ὡς ἡ Ῥαχὴλ,¹⁾ εὐφρανομένη τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ φυλάττουσα τοὺς ὄρους τοῦ νόμου, ὅτι οὕτως εὐδόκησεν ὁ Θεός.

Εἶτα λέγει ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ παραγεγόμενος ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ τὸν ἐκεῖσε γάμον εὐλογήσας, εὐλόγησον καὶ τοὺς δούλους σου τούτους, τοὺς τῇ σῆ προνοίᾳ πρὸς γάμου κοινωनीαν συναφθέντας. Εὐλόγησον αὐτῶν εἰσόδους καὶ ἐξόδους· Πλήθυνον ἐν ἀγαθοῖς τὴν ζωὴν αὐτῶν· ἀνάλαβε τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ σου ἀσπίλους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεπιβουλεύτους διατηρῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ χορός. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Καὶ εὐχεται ὁ ἱερεὺς.

Ὁ πατὴρ, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἡ παναγία καὶ ὁμοούσιος καὶ ἑνωτική τριάς, ἡ μία Θεότης καὶ βασιλεία, εὐλογήσαι ὑμᾶς, καὶ παράσχοι ὑμῖν μακροζωίαν, εὐτεκνίαν, προκοπὴν βίου καὶ πίστεως, καὶ ἐμπλήσαι ὑμᾶς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν, ἀξιῶσαι ὑμᾶς καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τῆς ἀπολαύσεως, πρεσβείαις τῆς ἀγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

regensreiche, himmlische Geburt Emmanuels, um den Gatten Kindersegen zu bringen; in den beiden andern aber wird die Freude und Krönung der Märtyrer und Apostel veranschaulicht, damit die Getrauten nicht bei der irdischen Freude stehen bleiben, sondern sich höher schwingen zur Freude der Seligen.“

1) Neale l. c. p. 1033: „The singular inappropriateness of this benediction is striking.“ Fortasse respexit ecclesia minus ad Rachelis progeniem, quam ad πλῆθος ἀγάπης, quippe quae a viro suo praecipuo amore colebatur. Ut est in Benedictione Romana: — sis amabilis ut Rachel viro.

Ἔτα εἰσέχεται. Καὶ εὐχονται αὐτοῖς, καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλή-
λους,¹⁾ γίνεται παρὰ τοῦ ἱερέως τέλεια ἀπόλυσις.

Ὁ διὰ τῆς ἐν Κανᾷ ἐπιδημίας τίμιον ἀναδείξας τὸν γά-
μον, Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ταῖς πρεσβείαις τῆς
παναχράντου αὐτοῦ μητρὸς, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευ-
φήμων ἀποστόλων, τῶν ἁγίων Θεοστέπτων βασιλέων καὶ
ἰσαποστόλων, Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, τοῦ ἁγίου μεγαλο-
μάρτυρος Προκοπίου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ἐλεῆσαι καὶ
σῶσαι ἡμᾶς.²⁾

C. Εὐχὴ ἐπὶ λύσιν στεφάνων τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ.³⁾

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τοῦ ἐνιαύτου τὸν στέφανον ἐ-
λογήσας, καὶ τοὺς παρόντας στεφάνους ἐπιτίθεσθαι παραδοὺς

1) Muralt p. 189: „Nochmals bittet er den Herrn, der die Hochzeit zu Kana ge-
segnet hat, die Kronen dieser Geiranten unbesiegt und unsträflich in sein Reich aufzu-
nehmen, und die jungen Gatten senken demüthig ihre Häupter vor Gott, indem sie das
letzte Gebet für sie, das um langes Leben, anhören, und besiegeln dann auf den Ruf
des Geistlichen durch einen kenschen gegenseitigen Kuss ihre heilige und reine Liebe.“

2) Goarus: „Constantinum et Helensam ut privatos sibi a coelo datos protectores,
hic vero ut coniugio insignes, Graeci invocant, simulque Procopium Martyrem, quod et
gaudiis duodecim matronas nuptialibus ornamentis avocatas ad nuptialis coelestis gaudii
thalamos per martyrii semitam prosperare exhortatus fuerit. Vel cum mutato in melius
antiquo illo ad superstitionem propendente studio, res quascunq; sacras et verba, omen
acceptari, soleant annotare Graeci: cum in oratione superiori προκοπήν βίου καὶ πί-
στεως sponsis deprecari ecclesiam audierint, nunc nominis allusione eiusque memoria
moti, Procopii meritis et precibus, illam donandam rogant obtinendamque confident.“
Muraltus in Lexidio, expressa Gabrielis Patr. sententia: „In der Entlassung werden die
Gekrönten, noch an Constantin und Helena erinnert als Verbreiter der Rechtgläubigkeit
und an den Märtyrer Procopius, weil dieser Name Fortschritt bedeutet, besonders aber
weil der Gebrauch in den Tagen dieses Märtyrers bei vornehmen Paaren anfang ...
Die Braut sollte dabei die Haare aufgelöst tragen (d. h. nicht in Flechten wie die Jung-
frauen) nach Optat von Mileve und Hieronymus.“ Neacio quid valeat narratio Cestini
(Russland im Jahre 1839. Aus dem Französischen des Marquis v. Custine von Diezmann.
I. p. 246): „Vor der Einsegnung hatte man nach der Sitte zwei graue Tauben in der
Kapelle fliegen lassen und im nächsten Augenblicke setzten sie sich auf einen vergoldeten
Sims, der gerade über dem Haupte des jungen Paares vorragte und hier schnäbelten sie
sich so lange die Messe (?) wahrte.“

3) Goarus: „Observandum, cuiuslibet sacramenti vel insignis beneficii acceptionem
per septem alios dies Graecos hac etiam aetate memoriae commendare. Hoc ritu Neo-
phyti servatis per octo dies candidis vestibus octavo die sollempniter ess in ecclesia de-
ponunt. Eucharistiae in Paschate perceptae, in celebritatis prorogationem, septem alii
adscribuntur dies. Ad fidem reversos, poenitentiae multitis exsolutis, per septem dies in
ecclesia perseverare Methodius praecipit. Sacerdos recens ordinatus per septem dies se-

τοῖς νόμῳ γάμου συναπτομένοις ἀλλήλοις καὶ μισθὸν ὡςπερ ἀπονέμων αὐτοῖς τὸν τῆς σωφροσύνης, ὅτι ἅγιοι πρὸς τὸν ὑπὸ σοῦ νομοθετηθέντα γάμον συνήφθησαν· αὐτὸς καὶ ἐν τῇ λύσει τῶν παρόντων στεφάνων τοὺς συναφθέντας ἀλλήλοις εὐλόγησον καὶ τὴν συνάφειαν αὐτῶν ἀδιάσπαστον διατήρησον, ἵνα εὐχαριστῶσι διαπαντὸς τῷ παναγίῳ ὀνόματι σου, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσιν. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Σύμφωνα κατανήσαντες οἱ δοῦλοι σου, Κύριε, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐκτελέσαντες τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου τῆς Γαλιλαίας καὶ συστέλλοντες τὰ κατ' αὐτὸν σύμβολα, δόξαν σοι ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.¹⁾

Καὶ γίνεται ἀπόλυσις.

D. Κεφάλαια περὶ διγάμων.

Κεφάλαιον Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁμολογητοῦ.

Ὁ διγάμος οὐ στεφανοῦται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτιμᾶται μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἕτη δύο. Ὁ δὲ τρίγαμος, ἓ'.

Ἐκ τῶν ἀποκρίσεων τοῦ μακαρίου Νικήτα Μετροπολίτου Ἡρακλείας, ἐξ ὧν ἠρωτήθη παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπισκόπου.

cris faciendis attendit. Preces eiam extremae unctionis septem diebus propagatas aliquando fuisse, observandum occurrit. Non minorem itaque prae sacramentis aliis cum matrimonium devotionem exquirat et castus Tobias productis per septem dies precibus coniugii prosperitatem a Deo sit mercatus: sequale temporis spatium coniugibus ut Deo quoque vacent assignavit ecclesia. Coronis, castimoniae testibus conservatis animis a coelestibus se penitus avocatos non fuisse prostentur et deinceps familiae curae distrahendi cum precibus et ecclesiae benedictione illos deponere sibi licere exoptant." Iam observatum est supra, nunc τὴν τῶν στεφάνων λύσιν proxime subsequi matrimonii benedictionem.

1) Goarus: Qui nuptai filiam locat, cum proco de dote convenit et stipulatur; qui quis spondet sponsalibus nomen imponit: in quibus etiam sponsi, ut voce, ita concordibus animis conspirant, σύμφωνα κατανῶσι. Contractu autem quolibet confirmato vel integre observato, quia pignora, fideique symbola stipulantes penes se recipient: coronis propterea sponsionis iater nuptos actae et consummatae et deinceps fide sincera conservandae, pignora ipsi sponsi matuo sibi reddunt, dum illa e capite sibi solvi permittunt; tuncque quod hic dicitur συστέλλουσι τὰ κατὰ γάμον σύμβολα. Ad literam vero, si poena sponso, a nuptiis resiliendi ex matuo consensu imposita, pignus ab utraque parte fuerit depositum, firmato coronis acceptis connubio, earum ademptione omni quoque προστίμου iactura solvantur stipulantes: de quo legenda Alexii Novella Iuris Graec. lib. 2.

Ἡ μὲν ἀκρίβεια τοὺς διγάμους οὐκ εἴωθε στεφανοῦν, ἢ δὲ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας συνήθεια, τὰ τοιαῦτα οὐ παρατηρεῖται, ἀλλὰ καὶ τοῖς διγάμοις τοὺς νυμφικούς στεφάνους ἐπιτίθησι. Καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε παρὰ τοῦτο ἐνεκλήθη, πλὴν ἓνα, ἢ δεύτερον χρόνον τῆς θείας εἰργονται κοινωνίας. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἱερολογήσαντα τούτους πρεσβύτερον συνδειπνεῖν αὐτοῖς οὐ νερόμισται, κατὰ τὸν ζ' κανόνα τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ συνόδου.¹⁾

Ἀκολουθία εἰς δίγαμον.

Εὐλογεῖ κατὰ τὸ ἔθος, τὸ, Τρισάγιον. Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας.

Ἔπειτα συναπτή.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ (τοῦ δεῖνος) καὶ (τῆς δεῖνος) καὶ τῆς ἐν Θεῷ ἀκέτης καὶ συμβιώσεως αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ συζῆσαι αὐτοὺς καλῶς ἐν ὁμοιοῖᾳ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου.

Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις.

Ἔπειτα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τὰ διηρημένα συναγαγὼν εἰς ἐνότητα κτλ. p. 517.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν.

Εἰρήνη πᾶσιν. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἐξ ἐθνῶν προμνηστευσάμενος ἐκκλησίαν κτλ. p. 518.

Ἔπειτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς τοὺς δακτυλίους, ἐπιτίθει πρῶτον ἐπὶ ἀνδρὶ τὸν χρυσοῦν, τῇ δὲ γυναικὶ τὸν ἀργυροῦν, καὶ λέγει τῷ ἀνδρὶ.

Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (ὁ δεῖνα) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (τὴν δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

1) Secundas nuptias ecclesia Graeca nusquam peccati condemnat, incontinentiae tamen labem eis aperte exprobrat sequenti officio pluribus in locis, imo censuris corripit. At Graecorum etiam in bigamos fervor aliquantum refraxit. Muralt in Lexidico: „Früher wurden bei der zweiten und dritten Ehe statt der metallenen Kronen nur heilige Bilder über den Häuptern der zu Trauenden gehalten; jetzt wird kein Unterschied mehr gemacht.“ Perseverat rigida disciplina apud Syros, Coptas, Armenos.

Ὅμοιος καὶ τῇ γυναίκαί.

Ἀρφαβωνίζεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ (ἡ δεῖνα) τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ (τὸν δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ.

Καὶ ποιῶ σταυρὸν μετὰ τοῦ δακτυλίδου ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἐπιτίθησιν αὐτὰ ἐπὶ τοῖς δεξιαῖς δακτύλοις. Ἔπειτα ἀλλάσσει ὁ σύντεκνος τὰ δακτυλίδια. Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ πάντων φειδόμενος, καὶ πάντων προνοούμενος, ὁ τὰ κρύπτα γινώσκων τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντων τὴν γνώσιν ἔχων, ἰλάσθητι ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ τὰς ἀνομίας συγχώρησον τῶν σῶν ἰκετῶν, καλῶν αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν, παρέχων αὐτοῖς συγγνώμην παραπτωμάτων, ἁμαρτιῶν ἰλασμόν, συγχώρησιν ἀνομιῶν ἔκουσίων τε καὶ ἀκουσίων. Ὁ εἰδὼς τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ πλάστης καὶ δημιουργὸς, ὁ Ῥαὰβ τῇ πόρῃ συγχωρήσας, καὶ τοῦ τελῶνου τὴν μετάνοιαν προσδεξάμενος, μὴ μνησθῆς ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἀγνοίας ἐκ νεότητος. Ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃς, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται σοι; ἢ ποία σάρξ δικαιωθήσεται ἐνώπιον σου; σὺ γὰρ μόνος ὑπάρχεις δίκαιος, ἀναμάρτητος, ἅγιος, πολυέλεος, πολυεύπλαγχτος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων. Σὺ, δέσποτα, οἰκειωσάμενος τοὺς δούλους σου (τὸν δεῖνα καὶ τὴν δεῖνα) ἐνωσον τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ. Δώρησαι αὐτοῖς τοῦ τελῶνου τὴν ἐπιστροφὴν, τῆς πόρῃς τὰ δάκρυα, τοῦ ληστοῦ τὴν ἐξομολόγησιν, ἵνα διὰ μετανοίας ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν, ἐν ὁμοιοῖα καὶ εἰρήνῃ τὰς ἐντολάς σου ἐργαζόμενοι, καταξιώσῃ καὶ τῆς ἐπουρανίου σου βασιλείας. Ὅτι σὺ εἶ ὁ οἰκονόμος πάντων, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, Λόγε τοῦ Θεοῦ, ὁ ὑψωθείς ἐπὶ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς διαβόησας χειρόγραφον καὶ τῆς δυναστείας τοῦ διαβόλου φυσάμενος ἡμᾶς, ἰλάσθητι ταῖς ἀνομίαις τῶν δούλων σου. Ὅτι τὸν καύσωνα καὶ τὸ βάρος τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν πύρωσιν μὴ ἰσχύοντες βαστάζειν, εἰς γάμου δευτέραν κοινωνίαν συνέρχονται, καθὼς ἐνομοθέτησας διὰ τοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς σου Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ἐπὶ ἡμᾶς, τοὺς ταπεινοὺς,

τὸ κρείσσον ἐν Κυρίῳ γαμεῖν, ἢ πυροῦσθαι. Αὐτὸς, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, ἐλέησον καὶ συγχαρήσον, ἰλάσθητι, ἄνες, ἄφες τὰ ὑφειλήματα ἡμῶν, ὅτι σὺ εἶ ὁ τὰς νόσους ἡμῶν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀράμενος. Οὐδεὶς γὰρ ἐστὶν ἀναμάρτητος, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐστὶν, ἢ χωρὶς ἕντου, εἰ μὴ σὺ μόνος ὁ σάρκα φορέσας ἀναμαρτήτως, καὶ τὴν αἰώνιον ἡμῖν δωρησάμενος ἀπάθειαν. Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς, Θεὸς τῶν μετανοούντων, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς, ὁ ἅγιος, ὁ πλάσας ἐκ χοῦς τὸν ἄνθρωπον κτλ. p. 525.

Καὶ λαβὼν τὰ στέφανα, στέφει τὸν νυμφίον, λέγων.

Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (ὁ δεῖνα) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (τὴν δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ὅμοίως στέφει καὶ τὴν νύμφην, λέγων.

Στέφεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ (ἡ δεῖνα) τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (τὸν δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Εἶτα εὐλογεῖ αὐτοὺς λέγων ἐκ γ'.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξῃ καὶ τιμῇ στεφάνωσον αὐτοὺς.

Εἶτα τὸν προγραφέντα ἀπόστολον, καὶ τὸ εὐαγγέλιον. Ἐπειτα ταῦτα.

Εἶπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς.

Κύριε παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως.

Καὶ μνημονεύει, ὡν θέλει.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶτα τὴν εὐχὴν. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν τῇ σωτηριῳδίῃ σου οἰκονομῆς κτλ. p. 526.

Ὁ διάκονος ἢ ὁ ἱερεὺς.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον. Τὴν ἡμέραν πᾶσαν, τελίαν, ἁγίαν.

Ἄγγελον εἰρήνης. Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.
Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς.
Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον. Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς.
Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφώνως.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, δέσποτα, μετὰ παρθέσιας. Ὁ χορὸς, τὸ, Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς. Ὁ ἱερεὺς. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία. Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνατε.

Εἶτα προσφέρεται τὸ κοινὸν ποτήριον, καὶ εὐλογεῖ αὐτὸ ὁ ἱερεὺς, καὶ λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς, ὃ πάντα ποιήσας κτλ. p. 527.

Εἶτα λαβὼν ὁ ἱερεὺς ἐπὶ χεῖρας τὸ κοινὸν ποτήριον, μεταδίδωσιν αὐτοῖς ἐκ, γ'. Πρῶτον τῷ ἀνδρὶ, καὶ αὐθις τῇ γυναικί. Καὶ εὐθέως λαβὼν αὐτοὺς ὁ ἱερεὺς, στρέφει ὡς ἐν σχήματι κύκλου, καὶ ψάλλει.

Ἰσαὰ χόρευε.

Καὶ ἕτερα τροπάρια, ἤχος βαρῦς.

Ἅγιοι μάρτυρες. Δόξα σοι, Χριστέ. Εἶτα ἐπαιρεὶ τοὺς στεφανοὺς ὁ ἱερεὺς, καὶ ἐπάρας τὸν στέφανον τοῦ νυμφίου, λέγει.

Μεγαλύνθητι, νυμφίε, ὡς ὁ Ἀβραὰμ, καὶ εὐλογήθητι ὡς ὁ Ἰσαὰκ, καὶ πληθύνθητι ὡς ὁ Ἰακώβ, πορευόμενος ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐργαζόμενος ἐν δικαιοσύνῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐπάρας τὸν στέφανον τῆς νύμφης, λέγει.

Καὶ σὺ, νύμφη, μεγαλύνθητι ὡς ἡ Σάρρα, καὶ εὐφρανθήτι ὡς ἡ Ρεβέκκα, καὶ πληθύνθητι ὡς ἡ Ραχήλ, εὐφραινομένη τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ, φυλάττουσα τοὺς ὄρους τοῦ νόμου, ὅτι οὕτως εὐδόκησεν ὁ Θεός.

Εἶτα λέγει τὴν εὐχὴν. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεός, ὃ Θεὸς ἡμῶν, ὃ παραγεγόμενος ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας κτλ. p. 529.

Καὶ εὐχεται ὁ ἱερεὺς.

Ὁ πατὴρ, ὃ υἱός, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἡ παναγία καὶ ὁμοούσιος καὶ ἰσαρχικὴ τριάς, ἡ μία θεότης καὶ βασιλεία,

εὐλογήσοι ὑμᾶς, καὶ παράσχοι ἡμῖν μακροζῶταν, εὐτεκνίαν, προκοπὴν βίου καὶ πίστεως, καὶ ἐμπλήσοι ὑμᾶς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν, πρεσβείαις τῆς παναχράντου Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

Εἶτα εἰσέρχονται καὶ εὐχονται αὐτοῖς, καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους γίνεται παρὰ τοῦ ἱερέως τελεία ἀπόλυσις.

Ὁ διὰ τῆς ἐν Κανᾷ ἐπιδημίας κτλ. p. 530.

Ε. Περὶ τῶν μελλόντων συναφθῆναι εἰς γάμον.¹⁾

Εἶθιστο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοὺς μέλλοντας προσεχῶς συναφθῆναι εἰς γάμου κοινωνίαν, πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἐγκρατεῦσθαι, καὶ τὰ πεπλημμελημένα πνευματικοῖς πατράσιν ἐξομολογεῖσθαι, καὶ οὕτω κατὰ τὴν ἡμέραν, ἐν ἣ ἔμελλεν ἐκτελεσθῆναι τὸ ἱερὸν μυστήριον τοῦ γάμου, μεταλαμβάνοντας τῶν ἀχράντων μυστηρίων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εὐλογεῖσθαι παρὰ τοῦ ἱερέως στεφανουμένους, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διατύπωσιν· ὅσον δὲ θεοφιλές τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐνεργούμενον τοῦτο ἔθος, ὡς πρὸς τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν ὠφέλειαν τῶν τοιοῦτοτρόπως διὰ τοῦ γάμου συναπτομένων ἀποβλέπων, καὶ πάσης σατανικῆς κατ' αὐτῶν ἐπηρείας ἀποτρεπτικόν, τοσοῦτον ἀξιόμμεπτον, καὶ κατ' ἄμφω ἐπιβλαβές τὸ ἐξ ἐναντίας παρὰ τοῖς νῦν χριστιανοῖς διατρέχον· οὔτινες ἀδιαφόρως περὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ τούτου μυστηρίου προπαρασκευὴν διακείμενοι, καὶ ὡς πολιτικόν τι συνάλλαγμα τὸ τοῦ γάμου ἀνθρωπίναίς ἐπινοίαις κρίνοντες, οὐ μόνον τῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ εὐλογήσαντος τὸν γάμον διὰ τῆς ἐν Κανᾷ σωματικῆς παρουσίας, ἀποτυγχάνουσι εὐλογίας, δι' ἧς περὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο μυστήριον εἰσῆγαγον ἐθνικὰς ἕξεις, ἀλλὰ καὶ χώραν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῦ ὀρθοδόξου γένους πολεμήτορι διαβόλῳ παρέχουσι πρὸς ἐπήρειαν τῆς εὐαρέστου τῶν συζύγων συζωίας καὶ καλλιτεκνίας, καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίας.

1) Ne desit recentissimae aetatis testimonium, finem faciat ritibus Graecis orthodoxis Rubrica de matrimonio, deprompta ex Typico Constantinopolitano, anno 1851 expresso, quod debeo Oltoni Blavio, Doctissimo Viro. Vides eandem atque apud nos gliscere vestustioris disciplinae negligentiam.

Γνώμη τοῦ Παναγιωτάτου Π. Κωνσταντινουπόλ.
Κ. Κ. Γρηγορίου τοῦ 5'.

Ἰστέον ὅτι ἡ διακαιήσιμος ἑβδομάς ἅπασα, ὡς μία λογίζεται, διὰ τοῦτο διορίζεται ὁ 55'. κανὼν τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅτι ὅλοι οἱ χριστιανοὶ εἰς τὴν ἑβδομάδα ταύτην, καθὼς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ Μ. Τεσσαρακοστῇ, καὶ ἐν τῇ νηστείᾳ τῆς Θεοτόκου, νὰ μὴ κάμνωσι γάμους, ἀλλὰ νὰ καταγίνωνται εἰς ψαλμοὺς καὶ ὕμνους, ὡς καὶ ἐν ἐκάστῃ δ'. καὶ παρασκ. ὡς ἡμέρας νηστησίμων, καὶ τῇ παρασκ. τῷ σαβ. καὶ τῇ Κυρ. τῆς Τυρινῆς.

F. Armena Matrimonii Benedictio.¹⁾

Die Feierlichkeit beginnt mit der Einsegnung des Trauringes, der auf einen Teller gelegt wird, wobei der Diaconus die Worte spricht:

Nun lasset uns beten zu dem Herrn des Friedens, nimm uns auf, Erlöser! erbarme dich unser und segne uns, o Herr!

Hierauf singt der Priester:

Segen und Preis dem Vater und dem Sohne und dem heiligen Geiste, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit, Amen! *Dabei schwingt er das Weihrauchfass, das der Diaconus ihm gereicht. Dann wird ein Lied aus dem armenischen Gesangbuche (?) gesungen und der 18. Psalm seiner ganzen Länge nach recitirt, obgleich die einzige Stelle dieses Psalmes, welche auf die Ehe Bezug haben könnte, im 20. Verse vorkommt, wo es heisst: „Und er führte mich aus in den Raum; er riss mich heraus, denn er hatte Lust zu mir.“ Hierauf werden Stellen vorgelesen aus dem Hohen Liede Salomonis 8, 14., aus dem Propheten Hosea 14, 6., aus dem Jesaias 27, 11., aus dem Briefe an die Galater 4, 27. und aus dem Evangelium Lucae 1, 26.*

Und abermals beginnt der Diaconus:

Lasset uns den Herrn bitten für die Bewahrung der Gläubigen, derer, die bei ihm sind, und derer, die er hier zur Vereinigung geladen hat.

1) E libro Fried. Bodenstedt: Tausend und Ein Tag im Orient. Vol. 2. p. 241—252. Et si proh dolor huic praeclaro atque amabili poetae Mirza Schaffius cum rosis suis et amoribus rideat praeter omnes ecclesiae caerimonias, tamen non is est vir doctus et ingeniosus, qui ritus externos falso interpreteur vel non intelligat.

Hierauf betet der Priester:

Ewiger Gott und Schöpfer des Weltalls! Dich bitten und zu dir flehen wir, der du voll Erbarmen sorgest für deine Geschöpfe, nimm, o menschenfreundlicher Herr, unsere Bitte gnädig auf! Wie du die Ehen unserer Väter geschlossen hast nach dem Gesetze Mosis, so hast du nach der Auferstehung und Himmelfahrt deines Eingeborenen uns ein neues Gebot gelehrt und das heilige Kreuz aufgestellt zur Heiligung der Ehe derer, so an dich glauben und deinen eingeborenen Sohn. Gieb auch jetzt, o Herr, durch das allsiegende Kreuz Kraft und Stärke denen, die auf dich bauen. Entferne von ihnen den Geist der Heuchelei und des Ungehorsams und aller bösen Lüste; bewahre sie vor Schändlichkeiten, vor dunkeln Wegen und vor Unreinheit des Wandels. Mache, dass dieses Kreuz¹⁾ sei zur Weihe

---

1) Die alten Armenier geben, statt irdischer Dinge, das heilige Kreuz als Zeichen der Verlobung. Not. Bod. Et Smith ac Dwight magnam mirantur reverentiam crucis: „Die Armenier haben eine ausserordentlich tiefe Ehrfurcht vor dem ächten Kreuze, an dem ursprünglich unser Heiland starb; sie schreiben ihm die Kraft zu, die Versöhnung zwischen Gott und Menschen zu vermitteln und uns vor allem Uebel zu schützen, und glauben, dass es das Zeichen des Menschensohnes sein wird, welches am Tage des Gerichts am Himmel erscheinen wird, von Osten ausgehend und das ganze Firmament bis nach Westen bedeckend. Viele Nachahmungen dieses Kreuzes werden von Metall oder andern Materien angefertigt, um in Kirchen und anderswo gebraucht zu werden. Um diese Kreuze zu weihen, wäscht man sie mit Wasser und Wein, als Symbol des Wassers und Blutes, das aus unseres Heilandes Seite floss; dann wird es mit dem Weine gesalbt zum Zeichen des Geistes, der auf Ihn herabstieg und auf Ihm blieb. Dabei werden passende Stellen aus den Psalmen, den Propheten, den Episteln und Evangelien verlesen; endlich betet der Priester folgendermassen: Dass Gott dieses Kreuz mit der Macht des Kreuzes ausrüsten möge, an welches er selbst genagelt ward, so dass es die Kraft habe, Teufel auszutreiben, alle Krankheiten der Menschen zu heilen und den Zorn Gottes zu besänftigen, welcher wegen unserer Sünden vom Himmel auf uns herabfällt; dass diese Kraft demselben so innewohnen möge, wie dem ursprünglichen Kreuze, dass Er es zu Seinem Tempel und Throne und zum Schwerte seiner Gewalt machen möge, so dass unsere Anbetung desselben nicht der geschaffenen Materie, sondern Ihm, dem alleinigen, dem unsichtbaren Gotte dargebracht wird. Wenn diese Ceremonie an einem Kreuze vollzogen worden ist, dann darf es gegen Osten aufgestellt werden, als ein Gegenstand der Anbetung und des Gebetes, während es für Götzendienst und einen völligen Bruch des zweiten Gebotes gelten würde, also mit einem ungeweihten Kreuze umzugehen. Denn durch die Consecration wird Christus unzertrennlich mit demselben vereint; es wird sein Thron, sein Sitz, sein Schwert im Kampfe gegen Satan, so dass die Anbetung nicht dem Kreuze, sondern Dem dargebracht wird, welcher in und auf demselben ist. Das leibliche Auge sieht das blosse Kreuz; aber das Auge des Geistes erblickt die göttliche Gewalt, die mit demselben vereint ist. Darum, sagt ein ausgezeichnete Armenischer Schriftsteller, wenn du, der du an Gott glaubst, das Kreuz siehst, so wisse und glaube, dass du Christus siehst, der sich über dasselbe neigt; und wenn du vor dem Kreuze betest, glaube, dass

und zur Grundlegung eines festen Grundes, darauf das Gebäude der heiligen Ehe errichtet werde. Schmücke ihr Haupt mit der Krone der Schönheit, sende über sie den Segen der heiligen Dreieinigkeit, welcher ihnen noth thut und ihnen Ruhm bringt und Ehre, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen! Friede sei mit Allen! Heiliger und allgepriesener Vater, der du geheiliget und gesegnet hast dieses Kreuz im Namen deines Eingeborenen, durch die Hand deines sündigen Dieners, durch die Segnungen deines heiligen Geistes: auch jetzt bitte ich dich, o Herr! sende deinen heiligen Geist hernieder zur Weihe des Gebäudes, welches ich jetzt hier gründe. Erhalte diese zwei unbefleckt gegen einander, geleite und führe sie zu der Stunde, in welcher ich die Krone des Ruhmes auf ihr Haupt setzen werde; denn dir allein ist die Ehre, und dir allein gebührt der Ruhm und die Macht, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen!

Hierauf wird der Ring der Braut übergeben und der Diaconus spricht:

Bei dem heiligen Kreuze lasst uns den Herrn bitten, dass er durch dasselbe uns errette von allen Sünden und uns erlöse durch die Gnade seiner Barmherzigkeit. Allmächtiger Herr, unser Gott! erlöse uns und erbarme dich unser!

Der Priester fällt ein: Du Hort und du Hoffnung der Gläubigen, Christus, unser Gott! bewahre deine Diener! Preis sei dem Herrn. *Hierauf folgt das Vaterunser, womit die Einsegnung des Trauringes geschlossen wird und die Einsegnung des „Kleides der Krone“ beginnt.*

Das Kleid wird vor den Altar gebracht und es wiederholt sich die am Eingange beschriebene Feierlichkeit. Der Diaconus spricht: Lasst uns beten zu dem Herrn des Friedens u. s. w., *worauf der Priester erwiedert:* Preis und Ruhm dem Vater und dem Sohne u. s. w. *Abermals wird ein Kirchengesang gesungen; dann folgt der Psalm 44:* „Eine Unterweisung der Kinder Korah, vorzusingen“, *worin sich sonderbarer Weise auch nichts auf die Ehe Bezügliches findet (obgleich Vers 2 u. 3:* „Denn wir werden ja um deinetwillen täglich erwürget, und sind geachtet wie

---

du mit Christo redest, und nicht mit der toten Materie. Denn Christus ist es, der die Anbetung empfängt, die du dem Kreuze darbringst; Er ist es, der die Gebete deines Mundes hört und die Bitten deines Herzens erfüllt, wenn du sie Ihm im Glauben vorträgst.“

Schlachtschafe,“ sehr richtig die politischen Zustände der Armenier bezeichnen). Ferner wird recitirt aus dem Propheten Jesaias 61, 10., aus dem ersten Briefe Petri 3, 1. und aus dem Evangelium Johannis 2, 1. Sodann beginnt der Diaconus wiederum: Lasset uns beten zum Herrn u. s. w., und der Priester fällt ein: Preis und Ruhm dem Vater und dem Sohne! Hier auf segnet er das Gewand des Bräutigams mit dem Zeichen des Kreuzes und spricht folgendes Gebet:

Segne, o Christus, unser Gott! mit geistigem Segen dieses bräutliche Gewand, damit dem, der es anthut, nicht zu nahen wage die böse Brut der Dämonen und Zauberer, sondern, dass er, gestärkt durch die Kraft deines heiligen Kreuzes, erlöst werde von allen Schlingen des Satans. Dir aber gebührt Ruhm und Macht und Ehre, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit!

Nachdem der Priester nun abermals das Gewand gesegnet mit dem Zeichen des Kreuzes und dabei gebetet: Im Namen des Vaters, des Sohnes und des heiligen Geistes. Amen! wird dem Bräutigam das Gewand angethan, unter dem Absingen eines bezüglichen Kirchenliedes. Zum Schluss der Einsegnung spricht der Diaconus abermals die Worte: Beim heiligen Kreuze lasst uns den Herrn bitten u. s. w.

Ganz dieselbe Feierlichkeit findet beim Einsegnen des Kleides der Braut statt, nur mit dem Unterschiede, dass sie ihr hochzeitliches Gewand nicht vor dem Altar anzieht, sondern verborgen vor den Augen der Männer in einem besondern Raume, und dass der Gesang und das Schlussgebet dabei wegfällt.

Bevor nun die eigentliche Trauung, die Krönung, vollzogen wird, bewegt sich der Zug noch einmal in das Haus der Braut. Hier muss diese niederknien zu den Füßen des Bräutigams und es werden über sie die Worte geredet: Ich habe David, meinen Knecht, gefunden; mit meinem heiligen Oele habe ich ihn gesalbt, meine Hand wird ihn aufnehmen und mein Arm wird ihn stärken.

Hierauf nimmt der Priester die rechte Hand der Braut und legt sie in die rechte Hand des Bräutigams, mit den Worten: Man nahm die Hand der Eva und legte sie in die Rechte Adams, und Adam sagte: Dieses ist Bein von meinem Bein und Fleisch von meinem Fleisch; diese ist Männin geheissen, weil sie von ihrem Manne genommen ist. Deshalb soll der Mann Vater und

Mutter verlassen und seinem Weibe anhangen, und sie sollen beide Ein Leib werden. Was Gott also zusammengefügt, das soll der Mensch nicht scheiden.

Der Diaconus: Lasst uns beten zu dem Herrn des Friedens u. s. w.

Der Priester: Preis und Ruhm dem Vater und dem Sohne!

Abermals wird ein Lied gesungen, wonach der Priester das Kreuz über die Häupter des Bräutigams und der Braut hält und dabei folgendes Gebet spricht:

Herr, ewiger Gott! der du die Unverbundenen und Getrennten zusammenfügst zur Vereinigung, und durch die Vereinigung sie unzertrennbar verbindest; der du gesegnet hast den Isaac und die Rebecca, und sie offenbaret hast als Erben deiner Verheissung, indem du, durch dein untrügliches Wort, die aus ihnen entsprossen Stämme vermehrt hast gleich dem Sand am Ufer des Meeres: Segne auch jetzt, gnädiger und barmherziger Gott! diesen deinen Knecht und diese deine Magd durch deine Heiligkeit; leite sie, dass sie wandeln in guten Werken und auf dem Wege der Gerechtigkeit, zu thun, was vor dir wohlgefällig ist; dass sie leben in dieser Welt nach deinen Geboten und sehen ihre Kindes Kinder im Greisenalter; und dass ihnen in jenem Leben zu Theil werden die unvergänglichen Güter und die unverwelklichen Kronen, in Christo Iesu, unserm Herrn, welchem gebührt Ruhm, Macht und Ehre, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen! Herr Gott! der du aus den Heiden dir verlobt hast die heilige Kirche, sich darzustellen dem himmlischen Bräutigam, und der du gesetzt hast als Krone das allsiegende heilige Zeichen; der du die Zerstreuten sammelst und sie vereinigst zu unauflöselichem Bunde der Testamente; der du gesegnet hast die Erzväter und sie gezeit hast als Erben deiner Verheissungen: segne nun auch diesen deinen Knecht und deine Magd durch die Kraft deines Kreuzes, denn du bist barmherzig und menschenfreundlich, und dir geziemt Macht, Ruhm und Ehre, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen!

Der Diaconus: Bei dem heiligen Kreuze lasst uns den Herrn bitten u. s. w.

Nach Beendigung dieser Ceremonien kehren sie in die Kirche zurück, legen ihr Sündenbekenntniss ab und der Priester recitirt den 121. Psalm. Hierauf werden zwei dreifädige Schnüre

gedreht, zum Umwinden der Kronen, womit das Paar beim Vollziehen der Trauung gekrönt wird. Die aus drei Fäden gewundene Schnur ist das Zeichen der Dreieinigkeit. Beim Drehen der Schnur des Bräutigams singen sie den 20., beim Drehen der Schnur der Braut den 121. Psalm. Hierauf nimmt der Priester das Kreuz, hält den Brautleuten eine Anrede über die Bedeutung der Trauung und legt ihnen dann die Frage vor: Versprechet Ihr vor Gott, in der Furcht Gottes gegen einander zu bewahren die Festigkeit der von Gott gegebenen Liebe, und mit derselben Liebe wegen der Furcht Gottes willig zu tragen die gegenseitige Last, vornehmlich die körperlichen Leiden, Lahmheit, Blindheit, lange und unheilbare Krankheit und andere Uebel, wie die göttlichen Gesetze gebieten; versprechet Ihr, nehmt Ihr auf Euch, und bestrebt Ihr Euch das Gesagte zu vollbringen? Und sie antworten: Ja. Darauf legt der Priester die rechte Hand der Braut in die des Bräutigams und sagt zu diesem: Nach dem göttlichen Gebote, welches Gott den Vorfahren gegeben, gebe ich, der Priester N. N., Dir jetzt diese Braut zum Gehorsam. Bist Du ihr Herr? Der Bräutigam sagt: Ich bin ihr Herr durch den Willen Gottes. Dann wendet der Priester sich zu der Braut: Bist Du gehorsam? Die Braut antwortet: Ich bin gehorsam nach dem Befehle Gottes. Dieselbe Frage und Antwort wiederholt sich dreimal. Dann sagt der Priester: Wenn Ihr also mit einander in der Liebe Gottes bleibt, so wird Gottes Sorgfalt Euch bewahren beim Ausgang und Eingang, und segnen die Werke Eurer Hände, und Euch mit geistiger und leiblicher Güte vermehren, dass Ihr hier in Frieden und Frömmigkeit lebend, gewürdigt werdet, die verheissenen zukünftigen Güter zu erlangen, durch die Gnade Christi, welchem gebührt Ruhm, Macht und Ehre, jetzt und immerdar.

Dann wird der 117. Psalm recitirt bis zu den Worten: „Oeffnet mir die Pforte der Gerechtigkeit, dass ich eingehe durch sie und bekenne den Herrn.“ Sie treten nun ein durch die geöffnete Thür in das Allerheiligste, indem sie den 99. Psalm singen. Dann sagt der Diaconus: Durch die heilige Kirche lasst uns den Herrn bitten, dass er durch sie uns erlöse von den Sünden, und errette durch die Gnade seiner Barmherzigkeit. Allmächtiger Herr, unser Gott, errette uns und erbarme dich unser.

Der Priester: An der Thüre des heiligen Tempels und vor dem göttlichen und glänzenden heiligen Zeichen, an diesen hei-

ligen Orte beten wir an, in Furcht gebeugt. Wir preisen deine heilige, wunderbare und siegreiche Herrlichkeit, und bringen dir dar Preis und Ruhm mit dem Vater und dem heiligen Geiste, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen!
Der Priester führt nun den Bräutigam und die Braut und stellt sie vor den Altar und sie sagen das Eingangsgebet der Kirche: Schenke Frieden deiner heiligen Kirche, Frieden und Unerschütterlichkeit vor dem Kriege deiner Feinde, und befestige in Einem Glauben die katholische Kirche. Dich bekennen wir, Herr und Gott, erlöse uns.

Der Diaconus: Lasset uns beten zu dem Herrn des Friedens u. s. w.

Der Priester: Preis und Ruhm dem Vater und dem Sohne. Dann wird der 92. Psalm gesungen und die schon oft angeführten Gebetformeln wiederholen sich.

Der Bräutigam und die Braut küssen das Kreuz und der Priester im Ornate spricht:

Barmherzig und menschenfreundlich bist du, Gott, und dir gebührt Ruhm und Macht. Herr, in deiner Macht erfreue sich der König, in deiner Erlösung frohlocke er sehr. Das Verlangen seines Herzens hast du ihm gewährt und den Wunsch seiner Lippen hast du ihm nicht vorenthalten. Du hast ihn gelangen lassen zum Segen deiner Süßigkeit und hast auf sein Haupt gesetzt die Krone aus einem kostbaren Steine. Halleluja. Halleluja: *Dann wird vorgelesen aus dem ersten Buche Mosıs 1, 26. Ferner aus den Sprüchen Salomonis 4, 20. Aus Jesaias 61, 9. Aus dem Briefe an die Epheser 5, 22. Evangelium Matthäi 19, 1. Dann folgt der Glaube, worauf der Diaconus sagt: Lasst uns den Herrn bitten, uns zu bewahren unter dem Schatten seiner allmächtigen Rechte; lasst uns den Herrn bitten für die heimgegangenen Seelen, welche im wahren, rechten Glauben in Christo entschlafen sind; lasst uns den Herrn bitten u. s. w. Sie legen die Krone vor den Altar, der Priester segnet sie und sagt folgendes Gebet: Herr, Gott der Macht, und Schöpfer aller Geschöpfe, der du genommen hast Erde von Erde, und gebildet den Menschen nach deinem Bilde, Mann und Weib hast du sie gemacht und gesegnet, indem du sagtest: „Seid fruchtbar und mehret Euch, und erfüllet die Erde und machet sie Euch unterthan.“ Die Sorge deiner Liebe als Schöpfer gegen deine Geschöpfe ist vorgebildet durch deinen eingeborenen,*

geliebten Sohn, unsern Herrn Jesum Christum, dass er kam und geboren wurde von der heiligen Jungfrau und die Menschen zu neuem Leben rief und das erste Zeichen gab bei der Hochzeit zu Kana in Galiläa, als er durch göttliche Wunder erfreute das hochzeitliche Haus, indem er das Wasser in Wein verwandelte. Auch jetzt bitten wir dich, Herr, segne diese Ehe wie die der heiligen Erzväter, indem du sie unbefleckt bewahrest in geistiger Liebe und Einigkeit in diesem Leben. Mache ihren Samen fruchtbar; lass ihre Kinder aufwachsen in Zucht und Sitte, zum Ruhme deines allheiligen Namens, und dass sie in Frieden ihr Leben in dieser Welt bis ins hohe Greisenalter verlängern und gewürdigt werden der unendlichen Freuden des höheren Hochzeitsgemaches mit allen, die deinen Namen lieben, durch die Gnade und Barmherzigkeit deines Eingeborenen, unseres Herrn Jesus Christus, mit welchem dem Vater und dem heiligen Geiste gebührt Ruhm, Macht und Ehre, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen! Friede sei mit Allen. Wir demüthigen uns vor Gott. Gepriesen seiest du, allmächtiger Gott, der du geschaffen hast alle deine Geschöpfe, die himmlischen und die irdischen, durch dein lebendiges Wort, und gebildet den Menschen durch deine Hand nach dem Bilde deiner göttlichen Gestalt. Du hast geordnet und ihm verbunden als Genossin des Lebens das Gebein, welches du genommen hast von seinem Gebein, und Fleisch von seinem Fleisch, und sie wurden Ein Leib. Du allein bist barmherzig, der du unserer Menschheit bereitet hast die Krone des Himmels und der Erde. Segne, o Herr, die Ehe dieser durch deine Barmherzigkeit, wie du gesegnet hast die Ehe Abrahams und der Sara, Isaacs und der Rebecca, Jacobs und der Rachel, und wie du gesagt hast durch die Apostel: Ehrwürdig ist die Ehe und heilig das Ehebett. Heilig bewahre das Ehebett Dieser, und schenke ihnen Nachkommenschaft nach deinem Willen, dass sie gesegnet werden in deinem lebendigen Worte, wie du geredet hast: wachset und mehret Euch und erfüllet die Erde! Lass sie wachsen im Wachstum der Heiligkeit, auf dass sich mehre ihre Nachkommenschaft auf der Erde, und sie würdig werden durch dein Erbe, zu preisen den Vater und den Sohn und den heiligen Geist, jetzt und immerdar, und von Ewigkeit zu Ewigkeit. *Hierauf nimmt er die Kronen, bekreuzigt sie, setzt sie auf das Haupt des Bräutigams und der Braut und sagt folgendes Gebet:*

In deinem Namen, du lebendiger Gott und Herr, Schöpfer

Himmels und der Erde, der du gemacht hast Alles durch das Wort auf deinen Befehl! Du hast gebildet Adam, den ersten Menschen, und hast bestätigt seine Ehe mit der Eva; du hast ihn gekrönt mit deinem Ruhme und gesagt: Siehe, sie sind gut. Du hast gesegnet die Ehe Seth's und von ihm vermehrte sich die Erde bis auf Noah. Du hast gesegnet die Ehe Noah's und von ihm vererbte sich die Ehe bis auf Abraham. Du hast gesegnet die Ehe Abraham's und der Sara, Isaac's und der Rebecca, Jacob's und der Rachel, und sie vermehrten sich auf der Erde und wurden im Himmel gekrönt. Du hast gesegnet aus dem Stamme Juda's den David, und aus der Nachkommenschaft David's die Jungfrau Maria, und von ihr wurdest du geboren, Erlöser der Welt; denn du warst der Kröner aller Heiligen. Durch diesen Segen werde gesegnet diese Krone und die Ehe Dieser, dass dieser dein Knecht und diese Magd friedlich zubringen ihr ganzes Leben in Gottesfurcht, dass der Satan sich entferne aus ihrer Mitte, und deine Barmherzigkeit lebe über ihnen. Und dir wollen wir bringen Preis und Ruhm mit dem Vater und dem heiligen Geiste, jetzt und immerdar.

Hierauf hält der Diaconus ein Gebet, das Messopfer wird gebracht und sie nehmen Theil an dem heiligen Sacrament.

Dann folgt wiederum Gesang und das oben angeführte Doppelgebet zwischen Priester und Diaconus; damit ist die kirchliche Feierlichkeit geschlossen und der Zug kehrt singend zurück nach dem hochzeitlichen Hause.

Hier angelangt, wird der Bräutigam auf ein Sopha gesetzt und die Braut zu seiner Rechten. Der Priester füllt einen Becher mit Wein, segnet ihn und giebt den Neuvermählten davon zu trinken.¹⁾

---

1) Adnotanda sunt, quae exscripsit Bodenstedtius in appendice libri de coniugum castitate, per octo dies servanda. „In dem Compendio Storico di Memorie Cronologiche concernanti la Religione e la Morale della Nazione Armena etc. del Marchese Giovanni de Serpos findet sich T. 3. p. 171 sq. das Abweichende folgendermassen geschildert: „Giunti, che sono alla abitazione dello sposo, fanno sedere il marito sopra un soffà già preparato, ed alla sua destra vi adagiano sua moglie; e prendendo una bella coppa la empiono di vino, che viene benedetto dal sacerdote, il quale nella divota orazione, che dice in tale congiuntura, commemora il miracolo fatto da Gesù Christo nelle nozze di Cana convertendo l'acqua in vino. Di tal vino così benedetto ne porge egli stesso a bere qualche torso ai novelli coniugi, e suole anche loro darsi delle mandorle, ed alquanto d'una confezione fatta di burro, zucchero, e mele. Frattanto che si fa quest' allegria, si canta un divotissimo ritmo pieno di molti angurj di prosperità sì eterne, si

temporali, che a nome della Chiesa si fanno agli sposi, e dettasi dal sacerdote in fine una breve orazione, ed il Pater noster, si dà termine per quel giorno alla funzioni ecclesiastiche, e tutti gli astanti baciano con divozione le corone degli sposi. Queste corone vengono da esso loro portate in capo per otto giorni, o per tre almeno, e in questo tempo vivono separati e in perfetto celibato . . . .“

In Uebereinstimmung mit dem letzten Punkte steht die Schilderung eines alten ehrenfesten Reisenden aus dem siebzehnten Jahrhunderte, welche den Titel führt: „Wahrhafte und eigentliche Beschreibung dess gegenwärtigen Zustandes deren unter der Türkischen Tyranny seufzenden Griechischen und Armenischen Kirchen u. s. w.“ und wo es p. 92 heisst: Montags früh Morgends ist gemeiniglich die Zeit, da sie mit oder noch vor aufgehender Sonne die Hochzeiten zu halten pflegen. Das Fest beginnt Sonntages Abends, und wird drey oder vier Tag lang mit grossen Freuden fortgesetzt: welche Zeit die Braut fest immerdar in einem Sessel sitzt, und nicht schlaffen darf: so muss auch der Bräutigam sich indessen ihrer enthalten, und ist ihnen nicht eher, als erst Mittwochs Abends oder Donnerstags früh ihr ehelich bezuliegen erlaubt; worauf alsdann der Braut Jungtrauschaft-Zeichen öffentlich vorgezeigt werden.“

Pauca sunt, quae addere mihi licet de aliarum Sectarum nuptiis ac caerimoniis maritalibus.

Aethiopes. Hoffmann l. c. p. 49: „Die Ehe wird gewöhnlich ohne priesterliche Weihung vollzogen und ist daher leicht auflösbar, nur darf dies nicht von einem Manne mehr als einmal geschehen. Es giebt jedoch auch unauflösliche Ehen, die durch das heilige Abendmahl besiegelt sind. Die Ehescheidung spricht der Priester aus. Wer vier Frauen gehabt und entlassen oder überlebt hat, ist excommunicirt, wenn er nicht in einen Mönchsorden tritt, was aber meistens geschieht.“

Coptitae. Klose l. c. p. 345: „Die Trauung wird bei Gottesdienst des Nachts in der Kirche verrichtet. Die Ehescheidung steht dem Manne, ohne die Gründe anzugeben, nach ihrer ganzen Ausdehnung frei; doch muss er die Frau ausstatten, d. h. die Hälfte der ihr bestimmten Mitgift auszahlen, deren erste Hälfte er bei der Hochzeit bezahlt hat.“

CAPUT III.

DE SACRAMENTO ORDINIS.

A. Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία ἀναγνώστου καὶ ψάλτου.¹⁾

Προσάγομενος τῷ ἀρχιερεῖ ὁ τοιοῦτος, εἰ μὲν κοσμικός ἐστι, μετὰ ἱματίου ἀσκεπῆς, εἰ δὲ μοναχός, μετὰ μανδίου. Καὶ σφραγίζεται τρίτον τὴν κεφαλὴν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. Καὶ κείρεται παρ' αὐτοῦ σταυροειδῶς, λέγοντος.²⁾ Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐπιφωνούντων καθ' ἑκάστην ἐπίκλησιν τῶν συμπαρόντων, τὸ, Ἀμήν.

---

1) Hand discernunt accurate Graeci recentiores (quod antiquitas fecit ecclesia orientalis) ordines tres minores ecclesiae occidentalis, ita ut Lectorum et Cantorum ordo amplectatur ostiarios, exorcistas, scolystas. Nic. Bulgaria: Τοῦ ἀναγνώστου κυρίως ἐρχεται ἡ ἀνάγνωσις ἂν καλὰ καὶ εἰς τὸ περὶ μυστηρίων ὁ Θεσσαλονίκης τοῦ δίδη καὶ ἄλλα βάρη. Εἰς τὸ βῆμα χωρῶν λέγει διὰ τὸν ἀναγνώστην, ἀναπτεῖ φῶτα καὶ πῦρ, προσάγει τῷ ἱερεῖ καὶ προπορεύεται λαμπαδηφορῶν τῶν ἁγίων καὶ τὰς προσφορὰς καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ζῆον φέρει αὐτῷ καὶ εὐκοσμεῖ τὰ τοῦ ναοῦ καὶ τὰ ἄλλα ὑπηρετεῖ καὶ τοὺς θεοὺς προλέγει τοῖς ψάλλουσιν ὕμνους καὶ ἀπλῶς ὑπηρετῆς ἐστὶ τῶν θεῶν ἐν τῷ ναῷ. Certum est iam tempore Ioannis Damasceni quatuor ordines minores uno tantum Lectoratu comprehensos fuisse. Nam disertis verbis praecipit „ut prima dignitas Lectoris sit, deinde subdiaconus“ etc. Item Innocentius IV. legato suo mandat „ut episcopi Graeci septem ordines secundum morem ecclesiae Romanae de cetero conferant, cum hucusque tres de minoribus neglexisse vel praetermississe dicantur.“ Ceterum adnotatione dignum est, Lectores apud Graecos ordinari posse a monasteriorum praesulibus, archimandritis et Hegumenis. Strahl Geschichte der Russischen Kirche I. 661. Aethiopes Lectores prorsus ignorant.

2) Tondent Graeci quemcumque infantem baptizatum in spiritualis vel ἐνδιαθετοῦ ut ita dicam sacerdotis honorem: tondent praeterea omnes, qui ad sacerdotium aspirant προφορικῶν. Extremitates capillorum in quatuor locis abscindantur: in fronte nimirum, in occipitio et ad utramque aurem et deinceps in medio capitis. Assemanus: Tonsura Lectoratui praemittitur tam apud Graecos quam apud Syros Nestorianos, qui ordines suos hinc incipiunt. Etsi enim in Euchologio Graeco Lector cum Cantore coniungitur et ali-

Εἶτα τέλειον ὑπό τινας, εἰς κληρικῶν κείρεται σχῆμα.¹⁾ Καὶ οὕτω πάλιν τῷ ἀρχιερεῖ προσάγεται. Καὶ αὐτὸς λαμβάνων φελώνιον,²⁾ ἐνδύσκει. Καὶ τρίτον τὴν τούτου κεφαλὴν σφραγίζων, ἐπιτίθησιν αὐτῷ τὴν χεῖρα, καὶ εὐχεται οὕτως.

Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ἐκλεξαι τὸν δούλον σου τοῦτον καὶ ἀγιάσον αὐτόν. Καὶ δὸς αὐτῷ μετὰ πάσης σοφίας καὶ συνέσεως, τῶν θείων σου λογίων τὴν μελέτην, καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ποιῆσθαι φυλάττων αὐτόν ἐν ἀμέμπτῳ πολιτείᾳ. Ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς.

Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν δίδεται τῷ ἀναγνώστῃ βιβλίον ἀποστολικόν. Καὶ ὀλίγον ἀναγιγνώσκων, λαμβάνει παρὰ τοῦ ἀρχιερέως εὐχήν. Εἰ δὲ ψάλτης ἐστί, λέγει ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου προκειμένον. Εἰ δὲ εἰσὶ καὶ πλείονες οἱ χειροτονούμενοι ἀναγνώσται, χειροτονοῦνται ὁμοῦ, καὶ λέγεται ἡ εὐχὴ πληθυντικῶς.

Ἰστέον δὲ, ὅτι, ὅτε οὐκ ἔστι λειτουργία, ποιεῖ ὁ ἀρχιερεὺς ἐλογητὸν, καὶ ψάλλεται τὸ, Βασιλεῦ οὐράνιε· Τριτάγιον. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἔστιν. Καὶ λέγομεν τροπάριον τῆς ἡμέρας, εἶτα γίνεται ἡ ἀκολουθία, ὡς προεγράφη.³⁾

cubi etiam Cantoris ordinatio tanquam a Lectore diversa ponitur, in eaque tonsurae fit mentio ante Lectoris ordinationem: Lectoratus tamen et Cantoratus iuxta Graecorum ritum sese disparate habent. Sunt collaterales, non inferiores: unus alterius susceptionem non postulat. Secundum Nestorianos vero nulla exstat Cantorum ordinatio: solus Lectoratus (Καροοια) ordinum initium est. Sed apud Syros cum Maronitas tum Iacobitas alio modo res se habet adeoque diversae sunt ordinationes.

1) Goarus: Mox ex integro in clerici formam ab aliquo tondetur. Confert barbae detonsionem in veteri Ordine Romano.

2) Non ea est sacrata vestis, quam Sacerdotes in mysteriis perficiendis, seu proprium sibi ornatum assumunt, sed alia brevior ad eius formam vel ad tunicae Diaconicae instar praecisa.

3) Subiicienda videtur Russorum in Lectore ordinando discrepantia: Derjenige, welcher zu einem Lector oder Sanger soll ordiniret werden, wird von zwei Diaconen mitten in die Kirche geführt, wo er gegen den Altar sieht und drei Verbeugungen macht. Sodann wendet er sich gegen den Bischof und macht drei Verbeugungen und geht zu ihm; der Bischof bezeichnet ihn mit seiner Hand dreimal mit dem Zeichen des Kreuzes an dem Haupte. Sodann legt der Bischof seine Hand auf seinen Kopf und sagt dieses Gebet:

O Herr, der du geziert hast die ganze Schöpfung mit dem Glanze deiner wunder-vollen Künste; der du kennest die Gedanken und Gesinnungen unserer Herzen, ehe sie noch gefasst werden; und der du stärkest diejenigen, welche dir den schuldigen Gehorsam erweisen wollen; gieb deine Stärke diesem deinen Knechte, welcher erwählt hat deine heiligen Geheimnisse zu bekleiden und die Kerze vor ihnen herzutragen und sich

gezieret hat mit deinen unbefleckten Kleidern, und gib, dass er künftig rein erscheinen möge in deinem Antlitze; und wenn er die Krone des unsterblichen Lebens erlangt hat, sich freuen möge mit den Auserwählten der ewigen Seligkeit deines Reiches.

Dein Namen wird geheiligt und dein Reich verherrlicht, des Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes, jetzt und immerdar, und in Ewigkeit. Amen.

Wenn keine Liturgie ist, so fängt dieses Amt also an: Gelobet sei unser Gott; O himmlischer König; Dreimal Heilig; O heiligste Dreieinigkeit; Pater noster; Denn dein ist das Reich; und das Troparion des Tages wird gelesen. Wenn aber die Liturgie ist, so wird das Trisagion nicht gesungen; und nur diese vier Troparions werden gelesen oder gesungen:

1) O heilige Apostel bittet Gott, dass er uns gnädig sei und unsere Sünden vergebe.

2) Die Gnade, welche aus deinem Munde kam, wie der Glanz des Feuers, und die ganze Welt erleuchtete, verschaffte Schätze der Güte für die Welt und offenbarte uns die Höhe der Demuth. Daher, o Vater Chrysostomus, der du uns durch deine Worte unterrichtetest, bitte zu Christo, welcher ist Gott, das Wort, für das Heil unserer Seelen.

3) Dein Predigen ging aus in alle Welt, welche deine Worte annahm, wodurch du ziertest die Natur und bessertest die Sitten der Menschen. O heiliger Vater, bitte zu Christo, unserm Gott, für das Heil unserer Seelen.

4) Deine Hirtenpfeife der Theologie überwand die Trompeten der Redner: denn du entwickeltest die Tiefen des Geistes und erhieltst die Quellen der Beredsamkeit. O Vater Gregorius, bitte zu Christo, unserm Gott, für das Heil unserer Seelen.

Das Gloria: Jetzt und immerdar.

O Herr, durch das Gebet aller Heiligen und der seligen Jungfrau, verleihe uns deinen Frieden und sei uns gnädig; denn du allein bist gnädig.

Sodann schneidet der Bischof sein Haar kreuzweis ab und spricht:

Im Namen des Vaters. Chor. Amen.

Und des Sohnes. Chor. Amen.

Und des heiligen Geistes. Chor. Amen.

Hierauf legt ihm der Bischof ein kurzes Phelonion an und macht mit seiner Hand wiederum das Zeichen des Kreuzes auf seinem Haupte, und indem er ihm die Hand auf den Kopf legt, so sagt er dieses Gebet:

O Herr Gott, allmächtig, erwähle diesen deinen Knecht u. s. w.

Chor. Amen.

Nach dem Gebete öffnet der Bischof das apostolische Buch auf dem Kopfe dessen, der ordinirt werden soll. Die Subdiaconi führen ihn hierauf von dem Bischofe weg und stellen ihn mitten in die Kirche, mit dem Gesichte gen Osten; das Buch wird ihm gegeben, worin er ein kleines Stück liest. Sodann geht er wieder zu dem Bischofe zurück und macht drei Verbengungen; die Subdiaconi nehmen sein Phelonion ab und führen ihn hinauf zu dem Bischofe, der ihn wieder mit seiner Hand dreimal auf dem Haupte bezeichnet.

Hierauf bringen sie dem Bischofe das Sticharion, welcher es auf dem Kreuze bezeichnet, so darauf gewürkt ist. Der Neuordinirte, sobald er den Segen empfangen, küsst das Kreuz auf dem Sticharion und die Hand des Bischofs; die Subdiaconi legen ihm das Sticharion auf und der Bischof sagt diese Vermahnung:

Mein Sohn! Das Amt eines Lectors ist der erste Grad des Priestertums. Es ist daher deine Pflicht, täglich die heilige Schrift zu studiren, und dich zu bemühen, darin so zuzunehmen, dass diejenigen, die dich hören, dadurch erbauet werden. Dadurch wirst du dir einen höhern Grad für dich selbst verschaffen, und dich in Acht nehmen, dass du der Stimme, wodurch du erwählt worden, keine Schande machest. Durch ein mässiges, frommes und ehrbares Leben wirst du die Gnade Gottes erfahreu und für

B. Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία ὑποδιακόνου.¹⁾

Τοῦ ἀρχιερέως καθιζομένου ἐπὶ τῆς ὡραίας πύλης, πρὸ τοῦ ἄρξασθαι τῆς λειτουργίας,²⁾ προσάγεται τῷ ἀρχιερεῖ ὁ μέλλων χειροτονεῖσθαι ὑποδιάκονος. Εἰ μὲν κοσμικός ἐστι, μετὰ φαινολίου (veste Lectoris p. 347), εἰ δὲ μοναχός, μετὰ μανδίου. Καλεῖται δὲ ὁ ἀρχιερεὺς ἀποδύσασθαι τοῦτον τὸ φαινόλιον, ἢ τὸ μανδίον, καὶ ἐνδύσασθαι στιχάριον,³⁾ καὶ ζώσασθαι,⁴⁾ κομισθῆναι δὲ χειριβόξιστον (malluvium) καὶ μανδύλιον (mantile s. mappula). Εἶτα σφραγίζων τρεῖς τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν καὶ ἐπιθεῖς αὐτοῦ τὴν χεῖρα, τοῦ διακόνου λέγοντος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, λέγει ὁ ἀρχιερεὺς εὐχὴν ταύτην.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου πνεύματος διαιρῶν ἐκάστῳ ὧν ἐξελέξω τὰ χαρίσματα, ὁ τὰ γατα διάφορα τῇ ἐκκλησίᾳ σου δωρησάμενος, καὶ βαθμοὺς λειτουργίας καταστησάμενος ἐν αὐτῇ πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἁγίων σου καὶ ἀχράντων μυστηρίων· ὁ τῇ σῇ ἀρῆτῳ προγνώσει ὀρίσας καὶ τοῦτον τὸν δοῦλόν σου ἄξιον εἶναι τοῦ υπηρετεῖν τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ· αὐτὸς, δέσποτα, ἀκατάγνωστον αὐτὸν ἐν πᾶσι διαφύλαξον· καὶ δὸς αὐτῷ ἀγαπᾶν εὐπρέπειαν οἴκου σου, παρεστάναι ταῖς θύραις τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου σου, ἀνάπτειν λύχνον σκηνώματος δόξης σου καὶ φέτευσον αὐτὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ, ὡς ἐλαίαν κατάκαρ-

würdig geachtet werden, höher zu kommen in dem Dienste Christi Jesu, unsers Herrn, welchem sei Ehre jetzt und in Ewigkeit.

Chor. Amen.

Bischof. Heiliger Herr, sieh N., der Knecht Gottes, ist zu einem Lector in der heiligen Kirche zu N. gemacht worden, in dem Namen des Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes.

Der Bischof überliefert ihm eine Kerze oder Lampe, welche er in seiner Hand hält.

1) Vigessimus annus debet attigisse. Subdiaconi munus est, ut induat Episcopum et Sacerdotem, ut praeparet τὴν πρόθεσιν, calicem, patenam et reliqua pro offertorio, ut vela lavet et Apostolum legat.

2) Subdiaconatum et superiores proinde ordines absque liturgia Graeci non conferunt. Lectorem autem etiam absque illius celebritate institunt. Diem vero Ordinationibus habendis praefixum nullum penitus habent.

3) στιχάριον Subdiaconi non prorsus tunica est Diaconorum, sed alia strictior et brevior, zona succincta.

4) Praecingitur teste Simeone, quippe qui liberam castimonie vestem non amplius gerere debeat, sed per moderantiam et puritatem circa suos lumbos eam adstringere tenentur: quandoquidem illi uxorem accipere nefas. Si tamen prius duxerit, in co-sortio poterit retinere.

πον, καρποφοροῦντα καρπὸν δικαιοσύνης¹⁾· καὶ τέλειον ἀνάδειξον δοῦλόν σου, ἐν καιρῷ τῆς παρουσίας σου, τῆς τῶν ἐναρεστησάντων σοι ἀπολαῦσαι ἀμοιβῆς.

Ἵτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δυνάμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν, δεχόμενός ὁ ἀρχιερεὺς τὸ μανδύλιον, ἐπιτίθησι τῷ ἀριστερῷ ὤμῳ τοῦ χειροτονομένου. Ὁμοίως δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὸ χειριβόξεστον.²⁾ Ὁ δὲ λαβὼν ἀσπάζεται τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ βάλλει ὕδωρ εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ νίπτεται. Λέγων καὶ τό. Ὅσοι πιστοί. τρις.³⁾ Καὶ οὕτω λαμβάνων εὐλογίαν, ἀπερχόμενος ἵσταται ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν καὶ λέγει τό. Τρις-ἅγιον. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν, τό. Κύριε ἐλέησον. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν. Ἄνεσ, ἄνεσ, συγχώρησον τὰς. Καὶ εἴ τι ἄλλο δόξει αὐτῷ εἰπεῖν μυστικῶς. Μετὰ δὲ τὴν μεγάλην εἴσοδον, ὅταν θυμιᾷ ὁ διάκονος τὴν ἁγίαν τράπεζαν, πάλιν νίπτεται ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ λεκανίδιον, ὅπερ φέρει ὁ μέλλων χειροτονεῖσθαι. Εἰσοδαύει δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν μεγάλην εἴσοδον, πάντων ἐξόπισθεν, κρατῶν καὶ τὸ χειριβόξεστον, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον, εἰσέρχονται ὅλοι εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, πλην αὐτὸς μένει ἔξω ἑστὼς εἰς τὸν συνήθη τόπον. Οὕτω γίνεται καὶ εἴπερ εἰσὶν οἱ χειροτονοούμενοι πολλοί, τῆς εὐχῆς ὑπαλασσομένης πρὸς τοὺς πολλούς.⁴⁾

1) Similia leguntur in Ordinatione Maronitica. „Et planta eum sicut olivam fructiferam, qui portat fractus iustitiae in Christo Iesu Domino nostro.“ Atque iterum ipse Subdiaconus, candelam accensam gerens in manu exclamat: Ego sicut oliva gloriosa in domo Dei ad pacem et aedificationem ecclesiae sanctae.

2) Georgus: Officiorum quidem suorum instrumenta tradunt ad Ordinem promotis Graeci, non quibus primam et radicalem, ut dicunt, ordinis illius potestatem illis conferre censeantur, sed: quibus potius ad acceptam manus exercendum excitent. Maronitae cum Subdiacone modo ordinato solemniter procedant per ecclesiae ambitum. Cum pervenit ad candelabrum, extinguit illum et ipsum accendit tribus vicibus, claudit et aperit portam ecclesiae, pulsat campanam, legit ex Actis Apostolorum c. 2, 16 sqq.

3) Aut respicit ad Diaconicas illas voces: Ὅσοι κατηχούμενοι, Ὅσοι πιστοί — aut quod magis placet, invitat adstantes ut sibi probitatis et meritum, quae ad ordinem suscipiendum necessaria sunt, coram episcopo testimonium ferant.

4) Adnotamus Russiae varietatem ex Kingii libro: „Sobald als derjenige, der ein Subdiaconus werden soll, in seinem Sticharion bekleidet ist, so wird das Orarion dem Bischöfe von den Subdiaconis überreicht, welcher es auf dem darauf gewirkten Kreuze bezeichnet, und sodann küsst der neue Subdiaconus das Kreuz und die Hand des Bischofs und gürtet sich damit kreuzweise. Der Bischof zeichnet ihn dreimal auf dem Haupte, worauf der Protodiasconus sagt: Lasset uns beten zu dem Herrn. Der Bischof legt seine Hand auf den Kopf des neuen Subdiaconi und sagt dieses Gebet: O Herr, unser Gott u. s. w.

Nach der Ausrufung legt der Bischof ein Handtuch auf die linke Seite des Ordinar-

C. Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία Διακόνου.¹⁾

Μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν ἀρχιερέα τὴν ἐκφώνησιν, τὸ. Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν p. 363. ἐξελθόντες δύο διάκονοι ἐκ τοῦ ἁγίου βήματος λαμβάνουσι τὸν μέλλοντα χειροτονεῖσθαι διάκονον, ἐστῶτα ἐν τῇ σολέᾳ.

Καὶ εἰσάγουσιν αὐτὸν εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, κυκλοῦντες τὴν ἁγίαν τράπεζαν τρεῖς, ψάλλοντες καὶ τὸ Ἅγιοι μάρτυρες οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες, πρεσβεύσατε πρὸς κύριον τοῦ ἐλεη-

ten und übergiebt ihm ein Becken und eine Giesskanne; er küsst hierauf die Hand des Bischofs und giesst Wasser für ihn aus, um seine Hände zu waschen. Nach empfangenem Segen geht er und stellt sich an die königliche Thür und sagt in geheim zu sich selbst: Dreimal Heilig; O heiligste Dreieinigkeit; Pater noster; Herr sei uns gnädig; und andero solche Gesänge, wie es ihm beliebt.

Sobald als der Diaconus nach dem grossen Introitus den heiligen Tisch beräuchert hat, so wäscht der Bischof wieder seine Hände in dem Becken, welches ihm der Neuordinirte bringet. Er geht auch in der Procession, wenn der grosse Introitus verrichtet wird, und geht als der letzte von allen und trägt das Becken und die Giesskanne. Wenn hierauf nach dem Introitus alle die Uebrigen in den Altarplatz gehen, so wartet er draussen bis der Bischof gesagt hat: Und die Gnade Jesu grossen Gottes. Sodann wird er von den Subdiaconis, wie gewöhnlich, in den Altarplatz hineingeführt und stehet, nach empfangenem Segen von dem Bischofe, bei den Subdiaconis.“

1) Annos viginti quinque integros attigisse oportet (apud Armenos 22, archidiacon. 23). Diaconi (syr. Sbamasha) officium est, sacerdoti ad altare ministrare, ecclesiam et populum incensare, epistolam et evangelium publice legere, panem et vinum celebranti ad altare deferre; flabellum ad arcenda ab altari insecta et ad celebrantis mysteriosumque honorem agitare, eucharistiam inferioribus clericis et populo praeberere, episcopo et presbytero absente baptizare, eisque permittentibus concionari ad populum. Neque a Diacono aliena est aerarii ecclesiastici cura. Ecclesiis maioribus multi sunt Diaconi praesertim τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, omnium Graecorum ecclesiarum imagini atque exemplo. Eorum unus, ut narrat Simeon, tam pro clericis quam pro pauperibus administrat opes ecclesiae, alius curat cultum sacrum, alius vasa sacra et ecclesiasticam disciplinam. Alius quae sunt sacerdotum et iudiciorum inter eos exercendorum curam gerit, acta describit, archiva custodit. Alius sacras domus, quae in urbe sunt, curat. Alius ad religionem et meliorem frugem conversis consulit etc. Muralt in Lexidion: „Unverehelicht darf kein Weltlicher zum Diacon ordinirt werden, und ein Witwer kann nicht einmal zum Priestertum gelangen. Kleine Pfarrkirchen, wie die meisten auf dem Laude, und die Regimenter haben keine Diaconen, Cathedralen dagegen mehrere unter einem Protodiacon. Ist kein Diacon da, so darf der Priester keinen niedrigeren Kirchendiener Hand an die heiligen Gefässe legen, noch die Prosporen bringen, das Evangelium lesen oder erklären lassen. Ausser den heiligen Thüren aber, im Schiffe der Kirche, kann er sich auch des Lesers oder Küsters bedienen.“

θῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.¹⁾ Ἔτα προσερχόμενος τῷ ἀρχιερεῖ σφραγίζεται τρίς τὴν κεφαλὴν.

Καὶ κελεύει ἀποζώσασθαι τοῦτον, καὶ ἀρθῆναι τὸ μανδύλιον,²⁾ ἔτα θρῆδει ὁ χειροτονούμενος τὸ μέτωπον αὐτοῦ τῇ ἀγίᾳ τραπεζῇ³⁾· καὶ κλίνει τὸ γόνυ τὸ δεξιόν. Καὶ τοῦ ἀρχidiaκόνου ἐκφωνήσαντος τὸ. *Πρόσχωμεν, ὁ ἀρχιερεὺς ἔχων ἐπικειμένην τὴν χεῖρα τῇ κεφαλῇ τοῦ χειροτονουμένου, ἐκφωνεῖ. Ἡ θεία χάρις ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα τὸν εὐλαβέστατον ὑποδιάκονον εἰς διάκονον,⁴⁾ εὐζώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος. Καὶ εὐθὺς τὸ Κύριε ἐλέησον ἐκ τρίτου, παρὰ τῶν ἐν τῷ βήματι, καὶ παρὰ τῶν ἐκτός. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς σφραγίζει τρίς τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν καὶ τοῦ διακόνου εἰπόντος. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, ὁ ἀρχιερεὺς ἔχων τὴν χεῖρα ἐπικειμένην εὔχεται οὕτως.*

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῇ προγνώσει τῇ σῇ τὴν τοῦ ἀγίου σου πνεύματος χορηγίαν καταπέμπων ἐπὶ τοὺς ὠρισμένους ὑπὸ τῆς σῆς ἀνεξιχνιάστου δυνάμεως, λειτουργοὺς γενέσθαι, καὶ ἐξυληρετεῖσθαι τοῖς ἀχράντοις σου μυστηρίοις· αὐτὸς, δέσποτα, καὶ τοῦτον, ὃν εὐδόκησας προχειρισθῆναι παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν τῆς διακονίας λειτουργίαν, ἐν πάσῃ σεμνότητι διατή-

1) Russorum ecclesia: „O heiligen Märtyrer u. s. w. Eben dieses wird auch von dem Chore ausserhalb des Altars einmal gesungen. Derjenige, welcher ordinirt werden soll, küsst die vier Ecken des heiligen Tisches und die Hand und das Epigonation des Bischofs. Sodann gehen sie wieder rund um den heiligen Tisch und singen: Ehre sei dir, o Christe, unser Gott, der du bist der Ruhm der Apostel und die Freude der Märtyrer, deren Predigt war die Dreieinigkeit, einer und eben derselben Substanz. Das Chor singt eben dasselbe einmal, und der Neuordinirte küsst den heiligen Tisch und die Hand nebst dem Epigonation des Bischofs wie vorher. Sodann machen sie die dritte Procession rund um den heiligen Tisch und singen: Freue dich, o Jessaja; denn eine Jungfrau hat empfangen und einen Sohn geboren, Emanuel, Gott und Mensch; der Aufgang ist sein Namen; ihn preisen wir, indem wir die Jungfrau verkündigen. Das Chor singt eben dieses einmal und der Neuordinirte küsst den heiligen Tisch an den vier Ecken und die Hand nebst dem Epigonation des Bischofs wie vorher.“

2) Insignia videlicet Subdiaconorum deponere: quae sunt zona, tunica praecineta, mantile, malluvium.

3) Franc. Hallier de Sacr. Ord.: Frontem sacris altaribus inflgunt Ordinandi, ut ab eo auctoritatem, securitatem, audaciam accipere se profiteantur, ut se divina non crubescere significant. Nam in fronte verecundiae sedes est: qui ergo fronti sacro altari affigitur, non se sacra officia ac ministeria altaris turpi unquam erubescencia deturpaturam ostendit.

4) Simeon: τότε εὐθὺς ἀπὸ ὑποδιακόνου εἰς τὸ διάκονος εἶναι γέγονε. Est igitur formula ἀναθήσεως sacramenti collativa.

ρησον, ἔχοντα τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Δώρησαι δὲ αὐτῷ τὴν χάριν, ἣν ἐδώρησω. Στεφάνῳ τῷ πρωτομάρτυρι σου, ὃν καὶ ἐκάλεσας πρῶτον εἰς τὸ ἔργον τῆς διακονίας¹⁾ σου, καὶ καταξίωσον αὐτὸν κατὰ τὸ σοὶ εὐάρεστον, οἰκονομῆσαι τὸν παρὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος δεδωρημένον αὐτῷ βαθμὸν. Οἱ καὶ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται καὶ τέλειον ἀνάδειξον. Δουλὸν σου.

Ἔστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμὴν λέγει ὁ ἀρχιεπίσκοπος λεπτῇ φωνῇ, ὅσον ἀκούειν τοὺς συμπρόκοντας διακόνους, καὶ ἀποκρίνεσθαι, τὰ διακονικὰ ταῦτα.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ἐπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης, καὶ τῆς. Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, καὶ τοῦ δεινός, ἱερουσύνης, ἀντιλήψεως, διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ἐπὲρ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δεινός, τοῦ νυνὶ προχειριζομένου διακόνου καὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἄσπιλον καὶ ἀμώμητον αὐτῷ τὴν διακονίαν χαρίσῃται, τοῦ Κυρίου, δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, πάσης πόλεως καὶ χώρας.

Ἐπὲρ τοῦ θυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον. Καὶ τούτων δεθέντων ὁ ἀρχιερεὺς ἔχων τὴν χεῖρα ἐπικειμένην εὐχεται οὕτως.

Ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ τῇ ἀφάρτῳ σου φωνῇ τοῖς ἀποστόλοις σου θεσπίσας τὸν τῆς διακονίας νόμον, καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον τοιοῦτον ἀναδείξας, καὶ πρῶτον αὐτὸν κηρύξας τὸ τοῦ διακόνου πληροῦντα ἔργον, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ ἁγίῳ Εὐαγγελίῳ σου ὅστις θέλει ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν διάκονος. Σὺ, δέσποτα τῶν πάντων, καὶ τὸν δουλὸν σου ποῦτον, ὃν κατηξίωσας τὴν τοῦ

1) Et in omnibus fere sectarum officis fit S. Stephani et sociorum Diaconum commemoratio. Nestoriani: Christo, qui elegisti Stephanum, Philippum, Procorum, Nicanorem, Nicolaum, Timonem et Parmenam, elige servos tuos in ministerium tuum. — Cum exercita domus Stephani et cohorte domus Philippi et Parmense etc. et cum apostolis Petro et Paulo et praeconibus Matthaeo et Marco et cum Martyribus Sergio et Basilio et D. Georgio ac Cyriaco coniunge hos servos tuos cum iusto Athanasio.

διακόνου ὑπαισελθεῖν λειτουργίαν, πλήρωσον πάσης πίστεως, καὶ ἀγάπης καὶ δυνάμεως καὶ ἀγιασμοῦ, τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ σου πνεύματος. Οὐ γὰρ ἐν τῇ ἐπιθέσει τῶν ἐμῶν χειρῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῶν πλουσίων σου οἰκτιρῶν, δίδεται χάρις τοῖς ἁγίοις σου. Ἴνα καὶ οὗτος, πάσης ἁμαρτίας ἐκτός γενόμενος, ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεώς σου ἀμέμπτως σοι παραστῇ, καὶ τὸν μισθὸν τὸν ἀδιάψευστον τῆς σῆς ἐπαγγελίας κομίσηται.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, τῶν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμήν περιτίθῃσι τὸ ὄραριον τῷ χειροτονηθέντι κατὰ τὸν ἀριστερὸν ὄμον p. 376, λέγων, Ἄξιός· Καὶ ψάλλεται συνήθως τρίτον, τὸ Ἄξιός, παρὰ τῶν τοῦ βήματος, καὶ τρίτον, παρὰ τῶν ψαλιῶν. Ἐἴτα ἐπιτίθωσιν αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς ἄγιον ἑπιτίδιον, λέγων ὁμοίως. Ἄξιός, καὶ ἀσπάζεται αὐτόν. Ὁμοίως ἀσπάζονται αὐτὸν πάντες οἱ διάκονοι. Ὁ δὲ ἑπιτίδιον λαβὼν ἵσταται ἐκ πλαγίου τῆς ἁγίας τραπέζης, ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μέρους καὶ διπλῆζει ἐπάνω τῶν ἁγίων (p. 61). Καὶ ὁ ἕτερος διάκονος ἵσταται ἔξω τοῦ βήματος ἐν τῷ συνήθει τόπῳ, ἐν ᾧ ἀναγινώσκονται τὰ εἰρηναῖα καὶ λέγει. Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες. Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Καὶ τὰ λοιπά. Εἰς δὲ τὸν τῆς μεταλήψεως καιρὸν πρῶτος τῶν ἄλλων ὁ χειροτονηθεὶς μετέχει τῶν θείων μυστηρίων. Καὶ λέγει τὰ διακονικὰ εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, ἡγοῦν τὸ Ὁρθοὶ μεταλαβόντες p. 370. Ταῦτα δὲ γίνονται, ὅταν γίνῃται λειτουργία τελεία, ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς προηγιασμέναις γίνεται. Ἰστέον ὅτι μετὰ τὸ ἀποτεθῆναι τὰ προηγιασμένα ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, πρὶν εἰπεῖν τὸν διάκονον. Πληρώσωμεν τὴν δεησιν, προς-

1) Maronitae tradunt epistolam, thuribulum, flabellum seu velum calicis et imponunt capiti patenam cum corpore et calicem cum sanguine Christi. Iscobitae tradunt ordinato Diacono flabellum et thuribulum, Nestoriani epistolae Pauli.

2) G O R: Clerum omnem populumque Episcopia, Presbyteria et aliquando Diaconis ordinandis probitatis vitae virtutumque reddidisse testimonium plura antiquorum scriptorum enarrant monumenta. — atque ita, quem declarat pontifex dignum παρὰ τῶν τοῦ βήματος, a clero nempe suscipitur et παρὰ τῶν ψαλιῶν, quasi populi voce approbatur. Ex adverso vero, si obtento gradu ordinis quemquam privati contigerit indignum, ἀνάξιον pronuntiabant Graeci. Cod. Lit. I. p. 216 n.

3) Ordinationes Episcopi et Presbyteri sacre non licet in Praesancificationis, eo quod tum sacrificium non fiat. Ideo nec Episcopi nec Presbyteri consecrari possunt, quos ante sacrificium ordinent, ut postea cum ordinatore sacrificent. Verum cum Diaconi ordinatio celebretur post sacrificium peractum nihil impedit quominus ordinentur in Praesancificationis.

ἀγεται ὁ μέλλων χειροτονεῖσθαι καὶ γίνεται ἡ τάξις τῆς χειροτονίας ὡς ἔφημεν.¹⁾

D. Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία Πρεσβυτέρου.²⁾

Μετὰ τὸ πληρωθῆναι τὸν Χερουβικὸν ὕμνον,³⁾ ἵσταται ἐν τῇ Σολέα ὁ μέλλων χειροτονεῖσθαι πρεσβύτερος. Καὶ ἐξερχόμενοι δύο διάκονοι λαμβάνουσι αὐτὸν ἐξ ἑκατέρου μέρους καὶ φέρουσι αὐτὸν ἄχρι τῶν ἁγίων θυρῶν, ἐκεῖ δὲ ἀπολύουσι αὐτὸν οἱ διάκονοι· καὶ λαμβάνουσι αὐτὸν δύο πρεσβύτεροι, ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος,⁴⁾ καὶ κυκλοῦσι τρις τὴν ἁγίαν τραπέζαν, ψάλλοντες καὶ τὸ Ἅγιοι μάρτυρες οἱ καλῶς ἀθλήσαντες. Ἰστέον δὲ, ὅτι ὅταν ψάλλωσι τὸ Ἅγιοι μάρτυρες, κάθεται ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης ὁ ἀρχιε-

1) Apud Syros, Coptos, Nestorianos fit peractae ordinationis enuntiatio, cum ordinantur Subdiaconi, Diaconi, Presbyteri, Episcopi o. g.: Segregatus est, sanctificatus est, perfectus est et consummatus est N. in opus ministerii ecclesiastici et in munus leviticum Stephaniticum in nomine Patris etc. Habent Maronitae ordinationem propriam Archidiaconi (22 annorum) „Promotus est et signatus est et perfectus est N. Archidiaconus in sancta ecclesia Dei Sancti Domini N. Oppidi benedicti N. per gratiam divinam et illapsam coelestem. Abessiae ecclesia valde dehonestat Diaconorum munus. Nam cum soli clerici admittantur in Sanctuarium, saeculares homines, immo infantes Diaconi creantur. Narrat Brucius se aliquando totum exercitum ad Diaconatum promotum vidisse.

2) Triginta annorum Presbyter esse debet (apud Armenos 25—30), veluti iuvenilem aetatem supergressus et Christum aetate exprimens. Est autem Sacerdotis s. Presbyteri officium, corpus et sanguinem Christi consecrare, a peccatis poenitentes absolvere, sacram communionem fidelibus porrigere, baptizare, infirmos sacro oleo perungere, pro vivis et defunctis in ecclesia publice orare, benedicere et praedicare. Ecclesiis minoribus unus tantum Presbyter praees (apud Russos Schwätschschernik = clericus vel Pope = pater): maioribus ecclesiis maior est sacerdotum numerus. Tertia constitutio Novellarum Institutionum constituit Presbyteros Magnae ecclesiae (τῆς σοφίας) sexaginta, Diaconos centum, Subdiaconos nonaginta, Lectores centum et decem, et Cantores viginti quinque et centum saniores.

3) In magno introitu, qui peragitur inter centum Cherubicum, Ordinandus, Diaconus officio fungens, gestat super caput dona sacra, τῷ ἀέρι velata. Muralt l. c. p. 203: „Er geht auch im grossen Eingange vorläufig vor den heiligen Gaben her, mit dem Aer bedeckt zum Zeichen des heiligen Geistes, dessen Gaben bald über ihn kommen sollen. — Zwei Diaconen führen den zu Ordinienden zu den heiligen Thüren, und nachdem sie sich vor dem Bischofe, der auf seinem Stuhle nahe an der Ecke der heiligen Tafel sitzt, gleichsam zur Rechten des unsichtbar auf dieser heiligen Tafel gegenwärtigen und durch den sichtbaren Dienst des Bischofs wirkenden Christus gebeugt: so rufen sie aus: „Befehl, befiehlt, befehl, hochwürdigster Herr!“ Das „Befehlet“ geht auf die Gemeinde, da in den ersten Zeiten der Kirche diejenigen, welche die Diener des Altars erwählten, selbst bei der Ordination derselben gegenwärtig waren.“

4) Protopapas, qui commemoratur infra, et ille ex sacerdotum numero, qui dignitate ad Protopapam proxime accedit.

ρεὺς, εἰς θρόνον, καὶ ἐκεῖ, ὅπου κυκλοῦσι γύρωθεν, ὅταν ἔρχονται ἔμπροσθεν τοῦ ἀρχιερέως, ποιοῦσι μετάνοιαν, καὶ ὁ χειροτονοῦμενος ἀσπάζεται τὸ γόνυ τοῦ ἀρχιερέως ἐπάνω τοῦ ὤμοφοριου.¹⁾ Εἶτα ἀνιστάμενος ὁ ἀρχιερεὺς, προσέρχεται αὐτῷ ὁ χειροτονοῦμενος καὶ σφραγίζεται τρίτον τὴν κεφαλὴν παρ' αὐτοῦ. Καὶ ἐρείσας τὸ μέτωπον τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ, κλίνει καὶ ἄμφω τὰ γόνατα. Καὶ ἐκφωνοῦντος τοῦ διακόνου· *Πρόσχωμιν*, εὐθὺς ἐκφωνεῖ ὁ ἀρχιερεὺς ἔχων καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπικειμένην αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ. *Ἡ Θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα, τὸν εὐλαβέστατον διάκονον, εἰς πρεσβύτερον, εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος. Καὶ λέγουσι τὸ Κύριε ἐλέησον, τρεῖς, οἱ ἐκτὸς τοῦ βήματος, ὁμοίως καὶ οἱ ψάλται. Πάλιν οὖν σφραγίσας αὐτὸν τρεῖς, καὶ τὴν χεῖρα ἔχων ἐπικειμένην, τοῦ διακόνου εἰπόντος· *Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*. λέγει ὁ ἀρχιερεὺς τὴν εὐχὴν ταύτην μυστικῶς.*

Ὁ Θεὸς ὁ ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, ὁ πάσης κτίσεως πρεσβυτάτος ὑπάρχων, ὁ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ πρεσβυτέρου τιμῆσας τοὺς ἐν τῷ βαθμῷ τούτῳ ἀξιοθέντας ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας (Rom. 15, 16)· αὐτὸς, δέσποια, τῶν ἀπάντων, καὶ τοῦτον, ὃν εὐδόκησας προχειρισθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἐν ἀμέμπτῳ πολιτείᾳ καὶ ἀκλινεῖ τῇ πίστει, εὐδόκησον ὑποδέξασθαι τὴν μεγάλην ταύτην χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος. Καὶ τέλειον ἀνάδειξον δοῦλόν σου, ἐν πᾶσιν εὐαρεστοῦντά σοι καὶ ἀξίως πολιτευόμενον τῆς δωρηθείσης αὐτῷ ὑπὸ τῆς σῆς προγονωστικῆς δυνάμεως, μεγάλης ταύτης ἱερατικῆς τιμῆς. Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.²⁾

Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν λέγει ὁ πρωτοπαπᾶς³⁾ λεπτῇ φωνῇ

1) Ex Nestorianorum, Maronitarum aliorumque disciplina sit tonsura capitis sacerdotis. Nec dubitat Assemanus quin olim apud Graecos quoque facta sit. Sane mentionem eius inicit Germanus.

2) Haec oratio Presbyterorum propria est et peculiaris. Respondent Nestorianorum: Domine Deus fortis omnipotens. Coptorum: Domine Deus omnipotens, qui omnia creasti. Maronitarum et Iacobitarum: Deus magne et admirabilis.

3) Protopapas vel πρωτοῖερέυς, Archipresbyter cum missam celebrat Episcopus, praestit omnibus in ecclesiastica dignitate constitutis, communionem tradit Episcopo et Episcopus ipsi. Primas in omnibus obtinet et absente Episcopo eius vicem gerit. Porro Codinus eum ἐκδικιον τῶν κρίσεων appellet, quoniam diiudicat de rebus ecclesiasticis.

δσον ἀκούει τοὺς συμπαρόντας καὶ ἀποκρίνασθαι τὰ διακρινὰ ταῦτα.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης τοῦ.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, τοῦ δεῖνος, ἱερωσύνης, ἀντιλήψεως, διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἡμῶν ἄσπιλον καὶ ἀμόμητον αὐτῷ τὴν ἱερωσύνην χαρίσεται, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δεῖνος, τοῦ νυνὶ προχειριζομένου ἡρεσβυτέρου, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς πόλεως ταύτης.

Ἐπὲρ τοῦ φυσθῆναι ἡμᾶς.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου.

Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς ἔχων τὴν χεῖρα ἐπαικμένην εὐχεται οὕτως.

Ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἐν δυνάμει, καὶ ἀνεξιχνίαστος ἐν συνέσει, ὁ θαυμαστός ἐν βουλαῖς, ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων αὐτός, Κύριε, καὶ τοῦτο, ὃν εὐδόκησας τὸν τοῦ ἡρεσβυτέρου ὑπεἰσελθεῖν βᾶθρον, πλήρωσεν τῆς τοῦ ἁγίου σου πνεύματος δωρεᾶς. ἵνα γένηται ἄξιός παρεστάναι ἀμέμπτως τῷ θυσιαστηρίῳ σου, κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας σου, προσφέρειν σοι δῶρα καὶ θυσίας πνευματικὰς, ἀνακαινίζειν τὸν λαόν σου διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ὅπως καὶ αὐτός ὑπατήσας ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιδημίᾳ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, δέξεται τὴν μισθὸν τῆς ἀγαθῆς οἰκονομίας τοῦ οἰκείου τάγματός ἐν τῷ πλήθει τῆς ἀγαθότητός σου.

Ὅτι εὐλόγηται καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμὴν ἀνίστησιν αὐτὸν καὶ φέρει τὸ ὕψισθεν τοῦ ὄραριον αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἔμπροσθεν τοῦ δεξιοῦ μέρους, λέγων· Ἄξιος.

Ἐἶτα ἐνδύσῃ αὐτὸν τὸ φελένιον ἔκφωνεῖ καὶ ἀδιδίς τὸ Ἄξιος. Καὶ ψάλλουσιν αὐτὸ οἱ τοῦ βήματος καὶ οἱ ψάλλται¹⁾ καὶ οὕτως

1) Nestoriani: Signat Archidiaconus super eorum capita et praecipit eis, ut praestrati ad terram adorent et surgant. Postea accipit pallium Pontifex, quod humero nunciisque eorum impositum erat eoque illum induit, tollensque orarium de eius humero

ἀσπάζεται τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἀπαρχόμενος ἵσταται μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀναγινώσκων τὸ κοντάκιον.¹⁾

Καὶ ὁ διάκονος ἵσταται εἰς τὸν ἀνήθη τόπον, λέγων τὸ Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

Ὅτε δὲ τελειωθῶσι τὰ ἅγια καὶ μέλλει εἰπεῖν ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσι, προσερχόμενος ὁ χειροτονηθεὶς, ἐπιτίθησιν αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς τὸν ἅγιον ἄρτον,²⁾ λέγων οὕτως.

Λάβε τὴν παρακαταθήκην ταύτην καὶ φύλαξον αὐτήν, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε παρ' αὐτοῦ μέλλεις ἀπαιτεῖσθαι αὐτήν.³⁾

Ὁ δὲ λαβὼν ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τοῦ ἀρχιερέως καὶ μεθίσταται ἐν ᾧ πρότερον ἵστατο τόπῳ· τὰς μὲν χεῖρας θείας ἐπάνω τῆς

ad pectus imponit. Idemque Episcopus tradit librum Evangeliorum in manus eius, qui impositionem manus accepit et signat eum pollice dextero in fronte dicens: Segregatus est, sanctificatus est, perfectus est; consecratus est: talis in opus Presbyteratus ecclesiastici (Kasha s. Kashiha) et in ministerium Sacerdotii Aaronitici. In nomine Patris etc.

1) E Goari sententia x. hoc loco non significat brevem modulum p. 213 sed librum Missalem in epitomen redactum ac solum Chrysostomi, Basilii et Germani Liturgias complectentem. Concelebrat enim Sacerdos recens ordinatus Pontifici. Et sane hęc sensu hæc vox accipiendæ est spud Balsamonem: Iur. Orat. V, 5: μεταγραφέντα ἐκ κοντάκιων significat ibi libros e codicibus ecclesiasticis transcriptos. At vero cum Codimus commemorat κοντάκιον τῆς χειροτονίας, librum in quo Ordinationum formulæ conscriptæ sunt, ego hunc librum intellexerim. Legit Ordinandus enim secreto, ne incidat in errorem vel inepti quid faciat.

2) Inde præcipit Simeon, ut in mensa propositionis vel in prima oblationis offeratur ἄρτος δευτέρος, quem postea ordinatus manibus accipiat p. 388 sq.

3) Simeon: ὁ ἀρχιερεὺς θίψει τοῦτον τῷ χειροτονηθέντι τὸς παλάμιας σκουροσιδῶς ἐκτυποῦντε· εἰς τὴν τοῦ θεοῦ πάθους ἐνδειξιν· καὶ δι τὰς παλάμιας ἐτρώθη ὑπὲρ ἡμῶν ὁ σταυρωθεὶς — — τοῦτο φράσης ἀπάσης μεστόν. Δείκνυσι γὰρ ὡς οἰκόνομος τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων γίνεται καὶ οὐκ ἄλλον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν τὸν ζῶντα ἄρτον λαμβάνει ἱεροουργεῖν καὶ τὴν ἱερωσύνην αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸν ὡς παρακαταθήκην πιστεύεται καὶ ὀφείλει τηρεῖν ταῦτα, πῶς ἱερωσύνην καὶ τὴν ἱεροουργίαν ἀμώμητα, δι παρ' αὐτοῦ ταῦτα ἀπαιτηθήσεται τοῦ Κυρίου. Et simul incusat Latinos, quod negant Presbyteros. Cod. Lit. l. p. 240. Conditit enim sine unctione iis sufficere, quod corpus Christi in eorum manibus tradatur. At vero olim panis Sacerdoti in ordinatione tradendus, non erat consecratus, ut apparet ex Codice Barberino. Testaturque Arcadius, in Russia eandem in usu perseverare consuetudinam. Kingius caerimoniam panis alto prætermittit silentio. Muralt. l. c. p. 206: „Der Bischof giebt ihm nach Verwandlung des Brodes in den göttlichen Leib einen lebenbringenden Theil in die Hand als ein Pfend, das ihm anvertraut werde von Christus und das er wohl verwahren solle bis zum Ende seiner Tage.“ Alia refert Laspeyres in præclarissima disputatione (Ordination. Erschii et Gruberi Enc.): „In Russland hat sich der ältere Ritus erhalten, dass der Presbyter ein Stück ungeweihten Brodes empfängt, welches er nachher selbst consecrirt.“ Non dabitur quia erzaverit Mourawieff, qui caerimonias ecclesiae suae semper perpendit pie ac devote, non semper docte et erudite.

ἁγίας τραπέζης· καθ' ἑαυτὸν δὲ λέγων τὸ Κύριε ἐλέησον, καὶ Ἐλέησόν με ὁ Θεός.¹⁾

Ὅτε δὲ μέλλει εἰπεῖν· Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· τότε ὁ χειροτονθεὶς ἀποδίδωσιν τὸν ἅγιον ἄρτον.²⁾ Καὶ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως μεταλαμβάνει πρῶτος³⁾ τῶν ἄλλων. Καὶ λέγει καὶ τὴν ὁπισθάμβωνον εὐχὴν.⁴⁾

Ε. Τάξεις γινομένη ἐπὶ χειροτονία ἐπισκόπου.⁵⁾

Μετὰ τὴν τοῦ τρισαγίου συμπλήρωσιν ἄνεισιν ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὴν κρηπίδα⁶⁾ τὴν παρὰ τῆς ἁγίας τραπέζης. Καὶ προσάγεται τούτῳ παρὰ τῶν συμπαρόντων τριῶν ἀρχιερέων⁷⁾ ὁ χειροτονεῖσθαι μέλλων,

1) Postquam episcopi manum osculatus est, defert elatas manus habens, sacrum panem ad mensam et capite manibus incumbente orat, memoriam faciens et sui ipsius et episcopi, qui ipsum ordinavit omniumque clericorum et laicorum omnibusque salutem depescit. Viventium quoque orthodoxorum et mortuorum recordatur.

2) Scilicet ut a sacerdote dividatur in partes consuetas et legitimas p. 414.

3) Ut est apud Simeonem, postea tradit calicem Presbyteris et Diaconis accedentibus, testificans opere, se consecratum esse sacerdotem et facultatem accepisse, sacramenta aliis communicandi.

4) Plurimi libri rituales et occidentalium et orientalium Christianorum commendant Neomystis piis meditationes et exercitationes. Exemplo sint Armeni (Herzog l. c. p. 505): „Die Priester, meist von den Gemeinden erwählt, bringen nach der Einweihung durch den Erzbischof vierzig Tage in geistlicher Uebung in einer Kirche zu.“ Alia refert Parrot l. c. p. 101: „Jeder Laie, wenn er nur von der Gemeinde erwählt worden, und die vorgeschriebenen vierzig Tage unter Fasten und kirchlichen Uebungen in einer Kirche zugebracht hat, kann von einem Bischof zum Priester geweiht werden und darf nun Messe lesen u. s. w.“

5) Quaedam sunt episcopis et presbyteris communia, ut praedicare et interpretari verbum Dei, baptizare, offerre et benedicere. Alia propria Episcoporum sunt: potestas ordinandi, conferendi sacramentum chrismatos, dedicandi ecclesias et altaria, et gubernandi clerum et populum. Euchologia, quae vulgo feruntur, non continent ritum electionis Episcoporum, accurate descriptum a Simeone Thessalonicensi. Transcribimus electi denuntiationem: ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ παρ' αὐτὸν θεῖα σύνοδος προσκαλοῦνται τὴν ἁγιωσύνην σου εἰς ἀρχιερέα τῆς δεῖνα ἁγιωτάτης ἐκκλησίας. Ὁ δὲ τούτων ἀκούσας ἀπολογεῖται τὰ εἰκότα, καὶ εὐχαριστεῖ πρῶτον τῷ Θεῷ ἀξιώθεις τῶν ὑπὲρ αὐτόν· εἶτα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ τοιοῦτου ἔργου αὐτὸν ὑπηρέτην ἐκλεξάμενοις καὶ εἰς τοῦτο καταξιώσαι θελήσασιν. Ἐἶτα καὶ εὐχεται καλῶς καὶ ὡς Θεῷ φίλος χάριτι αὐτοῦ καὶ εὐχαῖς τῶν ἐκλεξαμένων διακονῆσαι καὶ ἐκτελέσαι τὸ ἐγχειρηθέν.

6) κρηπίς i. e. basis s. solium sanctuarii, quod est ante sacram mensam et interiacet inter ultimum gradum altaris et sanctuarii cancellos.

7) Tres enim adesse debent Episcopi praeter Consecrantem, ut praescribitur can. 4 Concilii Nicaeni.

ἐκ τοῦ δεξιῦ μέρους. Ὁ δὲ χαρτοφύλαξ¹⁾ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ δίδωσιν αὐτῷ χάρτην ἐν ᾗ γέγραπται, εἰ μὲν πατριάρχης ἐστὶν ὁ χειροτονῶν, ταῦτα·

Ψήφω καὶ δοκιμασίᾳ τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων. Εἰ δὲ μητροπολίτης, ταῦτα· Ψήφω καὶ δοκιμασίᾳ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ὀσιωτάτων πρεσβυτέρων.²⁾ Ἡ θεία χάρις, ἣ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα, τὸν θεοφιλέστατον πρεσβύτερον, ἐπισκοποῦν τῆς θεοσωστικῆς πόλεως, τῆςδε. Εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος. Καὶ οἱ τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἐκτὸς τὸ Κύριε ἐλέησον, τρεῖς. Ἐπιτιθεμένου τοίνυν τοῦ τοιοῦτου χάρτου τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ τοῦ χαρτοφύλακος ἢ τοῦ ἀρχidiaκόνου λέγοντος τὸ Πρόσχωμεν, ὁ ἀρχιερεὺς ἀναγινώσκει τὰ γεγραμμένα εἰς ἐπήκοον τῶν περιεστώτων, καὶ πάντων φωνούντων τὸ Κύριε ἐλέησον, ὡς προδεδήλωται, ἀναπτύσσει τὸ εὐαγγέλιον ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἐπιτίθῃσι τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ τραχήλῳ τοῦ χειροτονουμένου, συναφαπτομένων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων.³⁾ Εἶτα ποιῶν σταυροῦς τρεῖς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔχων ἐπιχειμένην αὐτῷ τὴν χεῖρα, εὐχεται οὕτως.

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ νομοθετήσας ἡμῖν διὰ τοῦ πανευφήμου σου ἀποστόλου Παύλου, βαθμῶν καὶ ταγμάτων τάξιν εἰς τὸ ἐξυπηρετεῖσθαι καὶ λειτουργεῖν τοῖς

1) Cancellarius, qui ab commentariis est. Simeon: ὁ δὲ τὰ τῶν ἱερέων ἐπιστατεῖ καὶ εὐτακτεῖ τούτους καὶ ἐρευνᾷ τὰ περὶ αὐτῶν· προσαγομένους ἐξετάζει καὶ πρὸς τὸ ἱεραῖσθαι προσάγει, καὶ τὰ τῶν γάμων νομίμως φροντίζει γίνεσθαι· τὰ τῶν ἐπισκόπων δὲ καὶ τὰ τῶν κλήρων ἐξυπηρετῶν δικαιοῦματα· γνώμην τοῦ ἱεράρχου καὶ τὰ ὑπομνήματα φυλάσσει· καὶ γὰρ ὅπως ἡ δεξιά ἐστὶ τοῦ ἀρχιερέως.

2) Grandis est et sollemnis Maronitarum ritus. Patriarcha genuflectit coram Electo et ita dicit: Spiritus Sanctus vocat te, ut sis Episcopus aut Metropolitā pro loco N. Et genuflectunt omnes — deinde etiam Electus procidit in faciem suam coram Patriarcha et dicit: Consentio et accepto.

3) Simeon: — δηλοῦντος τοῦ ἔργου ὡς τὸν Χριστὸν ἔχει κεφαλὴν, κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας γινόμενος καὶ πάντα τὰ τοῦ Χριστοῦ εἰδέναι τοῦτον καὶ πᾶσαν ἔχειν τὴν γνώσιν αὐτοῦ, ὡς ἐγχωρεῖ καὶ περὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ τίθεται καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον καὶ τὰς αἰσθήσεις τυποῦν καὶ ἑυθυμίζειν κατὰ Χριστὸν καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ ἀρχέειν καὶ μηδὲν πράττειν παρὰ γνώμην αὐτοῦ. Cod. Lit. I. p. 249 sq. Latini et Nestoriani iubent codicem Evangelicum ordinando imponi antequam ceterae consecratoriae preces recitentur: Graeci vero, Syri, Maronitae eam caerimoniam fieri praescribunt, postquam Consecrator manum capiti ordinandi imposuit, dicens: Divina gratia etc. Nestoriani legunt ex evangelio Matth. 16, 13—18. Joh. 21, 15—17. impositum Evangelium tenent, donec preces omnes compleantur peractaeque consecrationis proclamatio fiat.

ἁγίας τραπέζης· καὶ ἑαυτὸν δὲ λέγων τὸ Κύριε ἐλέησον, καὶ Ἐλέησόν με ὁ Θεός.¹⁾

Ὅτε δὲ μέλλει εἰπεῖν· Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· τότε ὁ χειροτονηθεὶς ἀποδίδωσιν τὸν ἅγιον ἄρτον.²⁾ Καὶ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως μεταλαμβάνει πρῶτος³⁾ τῶν ἄλλων. Καὶ λέγει καὶ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχήν.⁴⁾

E. Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονίᾳ ἐπισκόπου.⁵⁾

Μετὰ τὴν τοῦ τρισαγίου συμπλήρωσιν ἄνεισιν ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὴν κρηπίδα⁶⁾ τὴν πρὸ τῆς ἁγίας τραπέζης. Καὶ προσάγεται τοῦτο παρὰ τῶν συμπαρόντων τριῶν ἀρχιερέων⁷⁾ ὁ χειροτονεῖσθαι μέλλων,

1) Postquam episcopi manum osculatus est, defert elatas manus habens, sacrum panem ad mensam et capite manibus incumbente oral, memoriam faciens et sui ipsius et episcopi, qui ipsum ordinavit omniumque clericorum et laicorum omnibusque salutem deposcit. Viventium quoque orthodoxorum et mortuorum recordatur.

2) Scilicet ut a sacerdote dividatur in partes consuetas et legitimas p. 414.

3) Ut est apud Simeonem, postea tradit calicem Presbyteris et Diaconis accedentibus, testificans opere, se consecratum esse sacerdotem et facultatem accepisse, sacramenta aliis communicandi.

4) Plurimi libri rituales et occidentalium et orientalium Christianorum commendant Neomystis pias meditationes et exercitationes. Exemplo sint Armeni (Herzog l. c. p. 505): „Die Priester, meist von den Gemeinden erwählt, bringen nach der Einweihung durch den Erzbischof vierzig Tage in geistlicher Uebung in einer Kirche zu.“ Alia refert Parrot l. c. p. 101: „Jeder Laie, wenn er nur von der Gemeinde erwählt worden, und die vorgeschriebenen vierzig Tage unter Fasten und kirchlichen Uebungen in einer Kirche zugebracht hat, kann von einem Bischof zum Priester geweiht werden und darf nun Messe lesen u. s. w.“

5) Quaedam sunt episcopis et presbyteris communia, ut praedicare et interpretari verbum Dei, baptizare, offerre et benedicere. Alia propria Episcoporum sunt: potestas ordinandi, conferendi sacramentum chrismatos, dedicandi ecclesias et altaria, et gubernandi clerum et populum. Euchologia, quae vulgo feruntur, non continent ritum electionis Episcoporum, accurate descriptum a Simeone Thessalonicensi. Transscribimus electi denuntiationem: ἁγιάτατος ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ παρ' αὐτὸν θεῖα σύνοδος προσκαλοῦνται τὴν ἀγιωσύνην σου εἰς ἀρχιερέα τῆς δεῖνα ἀγιωτάτης ἐκκλησίας. Ὁ δὲ τούτων ἀκούσας ἀπολογεῖται τὰ εἰκότα, καὶ εὐχαριστεῖ πρῶτον τῷ Θεῷ ἀξιωθεὶς τῶν ὑπὲρ αὐτὸν· εἶτα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ τοιοῦτου ἔργου αὐτὸν ὑπηρέτην ἐκλεξάμενοις καὶ εἰς τοῦτο καταξιώσαι θελήσασιν. Εἶτα καὶ εὐχεται καλῶς καὶ ὡς Θεῷ φίλος χάριτι αὐτοῦ καὶ εὐχαῖς τῶν ἐκλεξαμένων διακονῆσαι καὶ ἐκτελέσαι τὸ ἐγχειρηθέν.

6) κρηπίς i. e. basis s. solium sanctuarii, quod est ante sacram mensam et intersacet inter ultimum gradum altaris et sanctuarii cancellos.

7) Tres enim adesse debent Episcopi praeter Consecrantem, ut praescribitur can. 4 Concilii Nicaeni.

ἐκ τοῦ δεξιῦ μέρους. Ὁ δὲ χαρτοφύλαξ¹⁾ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ δίδωσιν αὐτῷ χάριτην ἐν ᾧ γέγραπται, εἰ μὲν πατριάρχης ἐστὶν ὁ χειροτονῶν, ταῦτα·

Ψῆφον καὶ δοκιμασίαν τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων. Εἰ δὲ μητροπολίτης, ταῦτα· Ψῆφον καὶ δοκιμασίαν τῶν Θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ὀσιωτάτων πρεσβυτέρων.²⁾ Ἡ Θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα, τὸν Θεοφιλέστατον πρεσβύτερον, ἐπίσκοπον τῆς Θεοσωστικῆς πόλεως, τῆςδε. Εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος. Καὶ οἱ τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἐκτὸς τὸ Κύριε ἐλέησον, τρεῖς. Ἐπιδιδόμενον τοίνυν τοῦ τοιοῦτου χάριτος τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ τοῦ χαρτοφύλακος ἢ τοῦ ἀρχidiaκόνου λέγοντος τὸ Πρὸσχωμεν, ὁ ἀρχιερεὺς ἀναγινώσκει τὰ γεγραμμένα εἰς ἐπήκοον τῶν περισσώτων, καὶ πάντων φωνούντων τὸ Κύριε ἐλέησον, ὡς προδεδήλωται, ἀναπτύσσει τὸ εὐαγγέλιον ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἐπιτίθῃ τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ τραχήλῳ τοῦ χειροτονουμένου, συνεραπτομένων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων.³⁾ Ἐἶτα ποιῶν σταυροῦς τρεῖς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔχων ἐπιχειμένην αὐτῷ τὴν χεῖρα, εὐχεται οὕτως.

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ νομοθετήσας ἡμῖν διὰ τοῦ πανευφήμου σου ἀποστόλου Παύλου, βαθμῶν καὶ ταγμάτων τάξιν εἰς τὸ ἐξυψηρετεῖσθαι καὶ λειτουργεῖν τοῖς

1) Cancellarius, qui ab commentariis est. Simeon: ὁ δὲ τὰ τῶν ἱερέων ἐπιστατεῖ καὶ εὐτακτεῖ τοὺτους καὶ ἐρευνᾷ τὰ περὶ αὐτῶν· προσαγομένους ἐξετάζει καὶ πρὸς τὸ ἱεραῖσθαι προσάγει, καὶ τὰ τῶν γάμων νομίμως φροντίζει γίνεσθαι· τὰ τῶν ἐπισκόπων δὲ καὶ τὰ τῶν κλίσεων ἐξυψηρετῶν δικαιώματα· γνώμην τοῦ ἱεράρχου καὶ τὰ ὑπομνήματα φυλάσσει· καὶ γὰρ ὅλος ἡ δεξία ἐστὶ τοῦ ἀρχιερέως.

2) Grandis est et sollemnis Maronitarum ritus. Patriarcha genuflectit coram Electo et ita dicit: Spiritus Sanctus vocat te, ut sis Episcopus aut Metropolita pro loco N. Et genuflectunt omnes — deinde etiam Electus procidit in faciem suam coram Patriarcha et dicit: Consentio et accepto.

3) Simeon: — δηλοῦντος τοῦ ἔργου ὡς τὸν Χριστὸν ἔχει κεφαλὴν, κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας γινόμενος καὶ πάντα τὰ τοῦ Χριστοῦ εἰδέναι τοῦτον καὶ πάσαν ἔχειν τὴν γνώσιν αὐτοῦ, ὡς ἔγχεσθαι καὶ περὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ τίθεται καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον καὶ τὰς αἰσθήσεις τυποῦν καὶ ὑψοῦσθαι κατὰ Χριστὸν καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ ἀσθένει καὶ μηδὲν πράττειν παρὰ γνώμην αὐτοῦ. Cod. Lit. I. p. 249 sq. Latini et Nestoriani iubent codicem Evangelicum ordinando imponi antequam ceterae consecratoriae preces recitentur: Graeci vero, Syri, Maronitae eam caerimoniam tum fieri praescribunt, postquam Consecrator manum capiti ordinandi imposuit, dicens: Divina gratia etc. Nestoriani legunt ex evangelio Matth. 16, 13—18. Ioh. 21, 15—17. impositum Evangelium tenent, donec preces omnes compleantur peractaeque consecrationis proclamatio fiat.

ἁγίας τραπέζης· καθ' ἑαυτὸν δὲ λέγων τὸ Κύριε ἐλέησον, καὶ Ἐλέησόν με ὁ Θεός.¹⁾

Ὅτε δὲ μέλλει εἰπεῖν· Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· τότε ὁ χειροτονηθεὶς ἀποδίδωσιν τὸν ἅγιον ἄρτον.²⁾ Καὶ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως μεταλαμβάνει πρῶτος³⁾ τῶν ἄλλων. Καὶ λέγει καὶ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχήν.⁴⁾

E. Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονίᾳ ἐπισκόπου.⁵⁾

Μετὰ τὴν τοῦ τρισαγίου συμπλήρωσιν ἄνεισιν ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὴν κρηπίδα⁶⁾ τὴν πρὸ τῆς ἁγίας τραπέζης. Καὶ προσάγεται τούτῳ παρὰ τῶν συμπαρόντων τριῶν ἀρχιερέων⁷⁾ ὁ χειροτονεῖσθαι μέλλων,

1) Postquam episcopi manum osculatus est, defert elatus manus habens, sacrum panem ad mensam et capite manibus incumbente orat, memoriam faciens et sui ipsius et episcopi, qui ipsum ordinavit omniumque clericorum et laicorum omnibusque salutem deprecatur. Viventium quoque orthodoxorum et mortuorum recordatur.

2) Scilicet ut a sacerdote dividatur in partes consuetas et legitimas p. 414.

3) Ut est apud Simeonem, postea tradit calicem Presbyteris et Diaconis accedentibus, testificans opere, se consecratum esse sacerdotem et facultatem accepisse, sacramenta aliis communicandi.

4) Plurimi libri rituales et occidentalium et orientalium Christianorum commendant Neomystis pias meditationes et exercitationes. Exemplo sint Armeni (Herzog l. c. p. 505): „Die Priester, meist von den Gemeinden erwählt, bringen nach der Einweihung durch den Erzbischof vierzig Tage in geistlicher Uebung in einer Kirche zu.“ Alia refert Parrot l. c. p. 101: „Jeder Laie, wenn er nur von der Gemeinde erwählt worden, und die vorgeschriebenen vierzig Tage unter Fasten und kirchlichen Uebungen in einer Kirche zugebracht hat, kann von einem Bischof zum Priester geweiht werden und darf nun Messe lesen u. s. w.“

5) Quaedam sunt episcopis et presbyteris communia, ut praedicare et interpretari verbum Dei, baptizare, offerre et benedicere. Alia propria Episcoporum sunt: potestas ordinandi, conferendi sacramentum chrismatos, dedicandi ecclesias et altaria, et gubernandi cleram et populum. Euchologia, quae vulgo feruntur, non continent ritum electionis Episcoporum, accurate descriptum a Simeone Thessalonicensi. Transscribimus electi denuntiationem: ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ παρ' αὐτὸν θεῖα σύνοδος προσκαλοῦνται τὴν ἀγιωσύνην σου εἰς ἀρχιερεῖα τῆς δεῖνα ἀγιωτάτης ἐκκλησίας. Ὁ δὲ τούτων ἀκούσας ἀπολογεῖται τὰ εἰκότα, καὶ εὐχαριστεῖ πρῶτον τῷ Θεῷ ἀξιωθεὶς τῶν ὑπὲρ αὐτὸν· εἶτα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ τοιοῦτου ἔργου αὐτὸν ὑπερέτιν ἐκλεξάμενοις καὶ εἰς τοῦτο καταξιώσαι θελήσασιν. Εἶτα καὶ εὐχεται καλῶς καὶ ὡς Θεῷ φίλος χάριτι αὐτοῦ καὶ εὐχαῖς τῶν ἐκλεξαμένων διακονῆσαι καὶ ἐπιτελεῖσαι τὸ ἐγχειρηθέν.

6) κρηπίς i. e. basis s. solium sanctuarii, quod est ante sacram mensam et interiacet inter ultimum gradum altaris et sanctuarii cancellos.

7) Tres enim adesse debent Episcopi praeter Consecrantem, ut praescribitur can. 4 Concilii Nicaeni.

ἐκ τοῦ δεξιῦ μέρους. Ὁ δὲ χαρτοφύλαξ¹⁾ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ δίδωσιν αὐτῷ χάρτην ἐν ᾧ γέγραπται, εἰ μὲν πατριάρχης ἐστὶν ὁ χειροτονῶν, ταῦτα·

Ψῆφον καὶ δοκιμασίαν τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων. Εἰ δὲ μητροπολίτης, ταῦτα· Ψῆφον καὶ δοκιμασίαν τῶν Θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ὀσιωτάτων πρεσβυτέρων.²⁾ Ἡ Θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα, τὸν Θεοφιλέστατον πρεσβύτερον, ἐπισκοπον τῆς Θεοσωστικῆς πόλεως, τῆςδε. Εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος. Καὶ οἱ τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἐκτὸς τὸ Κύριε ἐλέησον, τρεῖς. Ἐπιτιμωμένοι τοίνυν τοῦ τοιοῦτου χάριτος τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ τοῦ χαρτοφύλακος ἢ τοῦ ἀρχidiaκόνου λέγοντος τὸ Πρόσχωμεν, ὁ ἀρχιερεὺς ἀναγινώσκει τὰ γεγραμμένα εἰς ἐπήκοον τῶν περιστώτων, καὶ πάντων φωνούντων τὸ Κύριε ἐλέησον, ὡς προδεδήλωται, ἀναπτύσσει τὸ εὐαγγέλιον ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἐπιτίθῃ τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ τραχήλῳ τοῦ χειροτονουμένου, συναραπτομένων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων.³⁾ Ἐἶτα ποιῶν σταυροῦς τρεῖς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔχων ἐπιχειμένην αὐτῷ τὴν χεῖρα, εὐχεται οὕτως.

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ νομοθετήσας ἡμῖν διὰ τοῦ πανευφήμου σου ἀποστόλου Παύλου, βαθμῶν καὶ ταγμάτων τάξιν εἰς τὸ ἐξυψηρετεῖσθαι καὶ λειτουργεῖν τοῖς

1) Cancellarius, qui ab commentariis est. Simeon: ὁ δὲ τὰ τῶν ἱερέων ἐπιστατεῖ καὶ εὐταχτεῖ τούτους καὶ ἐρευνᾷ τὰ περὶ αὐτῶν· προσαγομένους ἐξετάζει καὶ πρὸς τὸ ἱεραῖσθαι προσάγει, καὶ τὰ τῶν γάμων νομίμως φροντίζει γίνεσθαι· τὰ τῶν ἐπισκόπων δὲ καὶ τὰ τῶν κλίσεων ἐξυψηρετικῶν δικαιώματα· γνώμην τοῦ ἱεράρχου καὶ τὰ ὑπομνήματα φυλάσσει· καὶ γὰρ ὅλος ἡ δεξία ἐστὶ τοῦ ἀρχιερέως.

2) Grandis est et sollemnis Maronitarum ritus. Patriarcha genuflectit coram Electo et ita dicit: Spiritus Sanctus vocat te, ut sis Episcopus aut Metropoli pro loco N. Et genuflectunt omnes — deinde etiam Electus procidit in faciem suam coram Patriarcha et dicit: Consentio et accepto.

3) Simeon: — δηλοῦντος τοῦ ἔργου ὡς τὸν Χριστὸν ἔχει κεφαλὴν, κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας γινόμενος καὶ πάντα τὰ τοῦ Χριστοῦ εἶδέναι τοῦτον καὶ πᾶσαν ἔχειν τὴν γνώσιν αὐτοῦ, ὡς ἐγχορεῖ καὶ περὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ τίθεται καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον καὶ τὰς αἰσθήσεις τυποῦν καὶ ὑψοῦν κατὰ Χριστὸν καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ ἀσχεῖν καὶ μηδὲν πράττειν παρὰ γνώμην αὐτοῦ. Cod. Lit. I. p. 249 sq. Latini et Nestoriani iubent codicem Evangelicum ordinando imponi antequam ceterae consecratoriae preces recitentur: Graeci vero, Syri, Maronitae eam caerimoniam tum fieri praescribunt, postquam Consecrator manum capiti ordinandi imposuit, dicens: Divina gratia etc. Nestoriani legunt ex evangelio Matth. 16, 13—18. Ioh. 21, 15—17. impositum Evangelium tenent, donec preces omnes compleantur peractaeque consecrationis proclamatio fiat.

σεπτοῖς καὶ ἀχράντοις σου μυστηρίοις ἐν τῷ ἁγίῳ σου θου-
 αιαστηρίῳ, πρῶταν, ἀπαστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον
 διδασκάλους· αὐτὸς, δέσποτα τῶν ἀπάντων, καὶ τοῦτον τὸν
 ψηφισθέντα καὶ ἀξιωθέντα ὑπαισελθεῖν τὸν εὐαγγελικὸν ζυ-
 γόν καὶ τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξίαν, διὰ τῆς χειρὸς ἐμοῦ τοῦ
 ἁμαρτωλοῦ, καὶ τῶν συμπαρόντων λειτουργῶν, καὶ συνεπι-
 σκόπων, τῇ ἐπιφοιτήσει, καὶ δυνάμει, καὶ χάριτι τοῦ ἁγίου
 σου πνεύματος ἐνίσχυσον, ὡς ἐνίσχυσας τοὺς ἁγίους ἀπο-
 στόλους καὶ προφήτας, ὡς ἔχρισας τοὺς βασιλεῖς, ὡς ἡγία-
 σας τοὺς ἀρχιερεῖς. Καὶ ἀνεπίληπτον αἰκοῦ τῆς ἀρχιερωσύ-
 νης ἀπόδειξον, καὶ πάσῃ σεμνότητι κατακοσμῶν, ἅγιον ἀνά-
 δεῖξον εἰς τὸ ἄξιον γενέσθαι, τοῦ αἰτεῖν ἅπλῶς τὰ πρὸς
 σωτηρίαν τοῦ λαοῦ, καὶ ὑπακούειν σε αὐτοῦ.

Ὅτι ἡγιάσται σου τὸ ὄνομα, δεδόξασται σου ἡ βα-
 σιλεία.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμὴν λέγει τῶν συγχειροτόνων ἀρχιερέων εἰς,
 λεπτῇ φωνῇ, ὅσον ἀκούειν τοὺς συνόντας ἀρχιερεῖς καὶ ἀποκρίνεσθαι,
 τὰ διακονικὰ ταῦτα.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρή-
 νης, καὶ τῆς σωτηρίας. Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ συμπαντος. Ὑπὲρ
 τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, τοῦ δεῖνος, ἐρωσύννης, ἀντιλήψεως,
 διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγείας καὶ σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἔργου
 τῶν χειρῶν αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τοῦ δούλου
 τοῦ Θεοῦ, τοῦ δεῖνος, τοῦ νυνὶ προχειριζομένου ἐπισκόπου καὶ
 τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὅπως ὁ φιλάν-
 θρωπος Θεὸς ἄσπιλον καὶ ἀμώμητον αὐτοῦ τὴν ἀρχιερωσύνην
 χαρίσεται, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης,
 πάσης πόλεως. Καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν χρηζόντων τῆς παρὰ
 τοῦ Θεοῦ βοήθειας καὶ ἀντιλήψεως, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.
 Ὑπὲρ τοῦ ἔσθῃναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως. Ἀντιλαβοῦ,
 σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον. Τῆς παναγίας ἀχράντου,

Καὶ τούτων λεγομένων ὁ ἀρχιερεὺς ἔχων ὡσαύτως τῇ τοῦ χει-
 ροτόνουμένου κορυφῇ τὴν χεῖρα ἐπικειμένην, εὔχεται οὕτως.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ἀνθρώ-
 που φύσιν τὴν τῆς θεότητος ὑπενεγκεῖν οὐσίαν, τῇ σὴ οἰκο-
 νομία ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν διδασκάλους καταστήσας, τὸν σὸν
 ἐπέχοντα θρόνον, εἰς τὸ ἀναφέρειν σοὶ θυσίαν καὶ προσ-
 φοράν ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ σου. Σὺ, Κύριε, καὶ τοῦτον
 τὸν ἀναδειχθέντα οἰκονόμον τῆς ἀρχιερατικῆς χάριτος ποιή-
 σον γενέσθαι μιμητὴν σοῦ τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένος, τιθέντα

τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προβάτων σου, ὁδηγὸν τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, φωστῆρα ἐν κόσμῳ· ἵνα καταρτίσας τὰς ψυχὰς τὰς ἐμπιστευθείσας αὐτῷ ἐπὶ τῆς παρούσης ζωῆς παραστῆ τῷ βήματι σου ἀκαταισχύντως, καὶ τὸν μέγαν μίσθον λήψεται, ὃν ἠτοίμασας τοῖς ἀθλήσασιν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελίου σου. Σὸν γὰρ ἐστι τὸ ἐλεεῖν καὶ σώζειν, ὁ Θεός.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμὴν αἶρει τὸ εὐαγγέλιον καὶ τίθεισιν εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν. Καὶ οὕτως ἐπιτίθει τῷ χειροτονηθέντι τὸ ὠμοφόριον, λέγων, Ἄξιός, ὁμοίως καὶ ὁ κληρὸς τὸ αὐτό.¹⁾

Ἔττα τὸν χειροτονηθέντα ἀσπάζεται ὁ χειροτονησας καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι. Καὶ τῆς συνήθους εὐφημίας²⁾ τελουμένης, ἀνέρχονται εἰς τὸ ἀνάθρονον. Καὶ καθεζόμενός πρῶτος ὁ χειροτονηθείς, εἰρηνεύει εἰς τὸν ἀπόστολον.³⁾ Καὶ πρῶτος τῶν ἄλλων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ μεταλαμβάνει. Αὐτὸς καὶ τῷ χειροτονησαντι καὶ τοῖς λοιποῖς μεταδίδωσι.⁴⁾

1) Nestorianus consecrator circumdat Ordinatam Maaphra et induit Birans et tradit virgam in manum eius dexteram et signat eum crucis signo, dicens: Segregatus est, sanctificatus est, consecratus est talis in opus magnum episcopatus (Kalipha) loci N. aut civitatis, aut dioecesis talia et omnia dictionis eius. In nomine etc.

2) Cum a clero acclamatur: εἰς πολλὰ ἔτη — ad multos annos Cod. Lit. I. p. 255.

3) Lectori, epistola absoluta, ait: εἰρήνη σοι et ecclesiae benedicit.

4) Ritum Syro-Iacobitarum in Episcopo consecrando communicamus lectori ex praeclassissimo Morini libro de Ordinationibus: „Postquam circumtulerrant Mystera divina, dat patriarcha cidarim uni ex episcopis, et ponit eam super caput ordinandi, eumque assumunt duo episcopi, unus per dexteram, alter per sinistram, et adducunt eum coram patriarcha. Iubet autem patriarcha eum, qui ordinandus est, genua ponere: deinde dicit orationem. Postea sedent, patriarcha, episcopi, et omnis clerus. Tunc dat patriarcha confessionem (fidei) ordinando, qui surgens de meridie tendenaque versus aquilonem, eam legit, et testimonium perhibet de illa. Et postquam legit, tradit eam patriarchae coram universa congregatione, et ambo genua flectit coram altari sancto, existente tunc super ipsum vestis et ornatus sacerdotali ordine. Surgit tum patriarcha, et incipit orationem. Et dicit patriarcha: Pax vobis, Populus: Et cum Spiritu tuo. Pater noster. Et unus ex episcopis alta voce pronuntiat praeconium hoc: Gratia divina, quae infirma sanat, et deficientia complet, et ecclesiarum curam gerit, vocat et promovet hunc N. amantem Dei presbyterum, qui est hic proximus ad episcopatum (aut metropolitatum) urbis N., quae sub potestate apostolica et divina Antiochiae urbis benedictae, amantis Christum, et a Christo amatae, et metropolis orientis totius orthodoxi. Precemur igitur omnes, ut veniat super eum gratia et habitatio Spiritus sancti. Et clamat ter populus: Kyrie eleison. Deinde sumit patriarcha dona ex corpore et sanguine, cum sunt utraque in invicem coniecta. Postea revertitur ad eum, qui ordinatur. Tum evangelium super caput eius apertum tenent episcopi, quotquot sunt. Patriarcha autem ponit manus suas super caput eius subter evangelium: ess autem movet; dum episcopi attollunt evangelium desuper manus patriarchae, et deprimunt illud, quoties movet: oculi eius interim cum timore suspiciunt

F. Die Gebräuche der Wahl und Ordination der Bischöfe und Erzbischöfe nach der Gewohnheit der russischen Kirche aus der zu St. Petersburg im Jahre 1725 gedruckten Form.

(Ex libro Kingii p. 272—287.)

Wenn es nöthig ist, einen Bischof oder Erzbischof zu einer vacanten Stelle zu erwählen, so muss es erstlich durch die Stimmen der heiligen gesetzgebenden Synode beschlossen werden. Ein jedes Mitglied muss mit seiner eigenen Hand den Namen dessen, den er für den würdigsten zu diesem Amte hält, auf einen Zettel schreiben, worauf bei verschiedenen zu diesem Ende angestellten Versammlungen endlich zwei Candidaten ernannt werden, welche die Synode dem Monarchen vorschlägt, der es hernach bestimmt, welcher von den zweien soll eingesetzt werden. Sobald als nun die Synode den Willen des Monarchen erfahren hat, so wird die Einsetzung des erwählten Bischofs auf folgende Weise verrichtet.¹⁾

in altum. Ter sic facit. Post autem motionem imponit patriarcha dexteram suam super caput illius, qui ordinatur: sinistram mutans in modum orbis sen circuli super caput illius, qui ordinatur. Interea cum quiete et silentio tenent episcopi evangelium super caput illius, et precatur. Tunc apprehendit patriarcha eum, qui ordinatur, per manum dexteram, eumque erigit et vestit tunica et phaino albo (vesti quadam lintea), ponitque cidarim seu mitram super caput eius. Insuper patriarcha illum in throno collocat, et circumferunt eum tribus vicibus, et unaquaque vice patriarcha exclamat Dignus, similiter quoque post eum populus exclamat Dignus. Tunc revertitur patriarcha ad eum, qui ordinatur, et apprehensa eius dextera deducit e throno; deinde ipse patriarcha pastorale pedum dextera in eius summitate apprehendit, et unusquisque ex episcopis illud assumit iuxta ordinem suum; et ille qui ordinatus est, illud apprehendit subter manus episcoporum et precatur. Post orationem exclamat patriarcha, suavi cantu sic dicens: Virgam fortitudinis misit tibi Dominus ex Sion, et dominabitur inimicis tuis. Et hoc similiter dicitur ab episcopis et a clero, et a patriarcha tribus vicibus. Postea dat patriarcha baculum ei, qui est ordinatus, et egreditur ad portam altarum, et signat populum cum isto baculo tribus vicibus in figuram crucis. Quo facto reddit baculum patriarchae.“

1) Kingius: „Nach der Verordnung Peters des Grossen musste der Monarch einen von den Zweien durch die Synode empfohlenen erwählen; gegenwärtig aber wird diese Mode nicht mehr beobachtet. Der Monarch setzt oft das ganze Verzeichniss der Synode bei Seite und ernannt einen andern, den er für gut befand, und diesen müssen sie erwählen. Wie in der englischen Kirche, wenn der König sein Congé d'elire an den Dechant und das Capitel einer Cathedralkirche schickt, um einen Bischof zu erwählen, so müssen sie die in dem Empfehlungsschreiben des Königs erwähnte Person nehmen.“ Muralt in Lexidio: „Er steht in Russland im Range eines General-Majors und ebenso unmittelbar unter der heiligen Synode als der Erzbischof oder Metropolit. Indess kann

Alle Erzbischöfe und Bischöfe in der Hauptstadt werden zu der heiligen Synode zusammen berufen, und wenn sie versammelt sind, so legt der erste Erzbischof sein Epitrachelion an und fängt also an:

Gelobet sei unser Gott.

Die beistehenden Bischöfe sagen: O himmlischer König. Das Trisagion. Nach dem Pater noster die Ausrufung durch den Erzbischof: Denn dein ist das Reich.

Die Uebrigen: Amen.

Das Troparion.

Gelobet seist du, o Christe, unser Gott, der du die weisen Fischer ernannt und ihnen deinen heiligen Geist gesandt und durch sie die ganze Welt gewonnen hast. O du Liebhaber der Menschen, Ehre sei dir.

Das Gloria: Jetzt und immerdar.

Das Contakion.

Da der Höchste hernieder kam vom Himmel und die Sprachen verwirrete, so theilte er die Völker; aber da er die feurigen Zungen herabschickte, so vereinigte er sie, dass wir mit einem Herzen und einer Stimme preisen sollten seinen heiligsten Geist.¹⁾

Sodann sagt der Erzbischof die folgende Ectinia:

Sei uns gnädig, o Herr, nach deiner grossen Güte; wir bitten dich, erhöre uns und sei uns gnädig.

---

er auch auf eine einträglichere Eparchie oder auf ein Erzbisthum versetzt werden oder selbst an seiner frühern Stelle den Ehrentitel eines Erzbischofs bekommen. Meist wird er aus den Archimandriten, zuweilen auch aus den Hegumenen, immer aber aus der Klostergeistlichkeit genommen. Er besetzt auch sämtliche geistliche Stellen seiner Eparchie ausser den Archimandriten, die er der heiligen Synode bloss vorschlagen darf; er selbst aber wird vom Kaiser gewählt aus dreien von der Synode ihm Vorgeschlagenen. Wenn er Gottesdienst hält, wird er zuerst öffentlich auf dem grossen Ambon gekämmt, angekleidet und ihm werden die Hände gewaschen, wahrscheinlich weil er in früheren Zeiten nach langen, beschwerlichen Wanderungen in seiner Eparchie herum auf den Dörfern keine andere Herberge hatte, als die Kirche. Ausser dieser trägt er nur das Panagion über der schwarzen Klosterkleidung.“

1) Monrawieff-Muralt l. c. p. 207: „Ein wundervoller Gegensatz ist in diesem Troparion ausgedrückt: In Babel die Sprachverwirrung von dem stolzen Thurmbau her und die feindselige Theilung der Völker — aber in dem einfachen Gemache auf Zion die Feuerzungen, die Fischer zu Menschenfischern machten, auf dass alle Völker vereinigt würden zur Ehre Gottes. So segensreich ist der Widerschein des Neuen Bundes auf eines der furchtbarsten Bilder des Alten.“

Auch bitten wir für (*den Monarchen, namentlich*).

Auch bitten wir für die heilige gesetzgebende Synode.

Auch bitten wir für den ehrwürdigsten Archimandriten, oder Hieromonachus,¹⁾ N., der jetzt zu dem bischöflichen Stuhle von N. N. erwählet ist, welchen Gott erhalte!

Auch bitten wir für alle unsere Brüder und für alle Christen.

Ausrufung. Denn du bist der gnädige Gott, der Liebhaber der Menschen.

O du, die du reiner bist, als die Cherubim u. s. w.

Das Gloria: Jetzt und immerdar.

Herr, sei uns gnädig; *dreimal*.

Gieb den Segen, mein Herr.

Die Entlassung. Christus, unser wahrer Gott, der in der Gestalt der feurigen Zungen herabschickte vom Himmel seinen heiligsten Geist seinen Jüngern und Aposteln, durch das Gebet seiner reinsten Mutter, des ehrwürdigen und berühmten Propheten, Vorläufers und Täufers Johannis (*des Heiligen, dessen Tag es ist, namentlich*) und aller Heiligen, wird uns gnädig sein und uns erretten, denn er ist gut und der Liebhaber der Menschen.

Sodann verkündigt ihm der vornehmste Erzbischof die Wahl des neuen Bischofs auf diese Art:

Ehrwürdiger Vater, Archimandrit oder Hieromonachus N. Der durchlauchtigste und grossmächtigste (*Monarch, namentlich*) hat durch sein besonderes und eigenes Edict befohlen und die heilige gesetzgebende Synode aller Reussen giebt seinen Segen dazu, dass ihr, heiliger Herr, Bischof seid der Städte²⁾ N. N., welchen Gott erhalte!

Der erwählte Bischof antwortet: Da der durchlauchtigste und grossmächtigste (*Monarch, namentlich*) befohlen, und die heilige gesetzgebende Synode mich für würdig geachtet hat, dieses Amt zu übernehmen, so danke ich daher und übernehme es, und widerspreche auf keine Weise.

Hierauf setzen sich die Erzbischöfe und Bischöfe in einem Kreise nieder und stellen den erwählten Bischof in die Mitte. Die Sänger singen πολλὰ ἔτη dem Monarchen, der Synode und

1) Constat inter omnes, ecclesiam orientalem episcopos et metropolitas, quibus non licitum est uxorem ducere, semper creare e monachis.

2) Kingius: „In Russland enthält ein Bisthum allezeit zwei Hauptstädte, welche dem Bischöfe den Titel geben, als: Gabriel, Erzbischof von Petersburg und Revel.“

dem erwählten Bischofe. Sodann giebt der erste Erzbischof den Segen dem neuerwählten Bischofe mit dem Kreuze, welches er in seinen Händen hält, besprengt ihn mit dem heiligen Wasser und alle kehren zurück.

Diese Ceremonie, den neuen Bischof einzusetzen, wird des Morgens vor der Liturgie oder Communion verrichtet.¹⁾

Nach einigen Anweisungen wegen der Zeit und der Art, die Glocken zu läuten, um diesen Dienst anzukündigen, geht die Beschreibung also fort: Am Abende vor dem Tage der Ordination werden die Sachen in der Kirche auf folgende Weise zubereitet. Dem Ambon gegenüber nach der Thüre des Eingangs in die Kirche wird ein Theater²⁾ zu dieser Absicht errichtet und mit Teppichen bedeckt, worauf die Stühle der Bischöfe, die bei der Ceremonie zugegen sein sollen, gesetzt werden. Mitten in der Kirche, nahe bei dem Ambon, wird die Gestalt eines Adlers³⁾ mit einem Kopfe auf den Boden gesetzt mit ausgebreiteten Flügeln, und als ob er auf seinen Füßen aufrecht stünde; unter dem Adler wird eine Stadt mit ihren Mauern und Thürmen vorgestellt, so dass der Adler auf die Spitze der Thürme zu stehen

1) Kingius: „Man muss merken, dass die Einsetzung des erwählten Bischofs in der heiligen Synode verrichtet wird, das ist das Zimmer, wo sich der geistliche Rath versammelt.“

2) Kingius: „Das hier erwähnte Theater ist eine flache Erhöhung, die also genannt wird, um sich von dem Ambon nahe bei der königlichen Thüre zu unterscheiden. Einige Bühnen von dieser Art werden bisweilen auch Ambons genannt.“

3) Kingius: „Dieser Umstand muss sehr sonderbar scheinen. Diese Vorstellungen sind auf einem Teppiche oder Tapete gewirkt, die auf den Boden gelegt wird. Simeon von Thessalonich giebt diese Erklärung davon, und ich weiss keine bessere: „Die Griechen, sagt er, malen auf den Boden, wo ein Bischof soll eingeweiht werden, drei Flüsse; über die Flüsse eine Stadt und über die Stadt einen Adler mit Strahlen geziert, damit sie dem Erwählten durch diese Sinnbilder lehren mögen, dass er durch verschiedene Geheimnisse geführt werde. Die Flüsse bedeuten seine Fruchtbarkeit im Lehren, welches für einen Bischof nöthig ist; durch die Stadt wird sein bischöflicher Stuhl, und durch den Adler mit den Strahlen die Gaben der Gnade und der Gottesgelahrtheit angedeutet.“ Man kann hierbei merken, dass in dem Ritual der griechischen Kirche die Flüsse nicht erwähnt werden, noch die Strahlen, mit welchen der Adler umgeben ist; nur der Adler wird beschrieben, wie er mit einem Kopfe zu zeichnen ist, vielleicht um ihn von der kaiserlichen Standarte, welche ein ausgebreiteter Adler ist, zu unterscheiden.“ At Hist. Eccl. Ien III, 1. 13 aliam proponit sensum „als ob sie gleichsam die weltliche Herrlichkeit mit Füßen treten oder ihr entsagen.“ Mourawieff-Maralt l. c. p. 208: „Solche Adler, nur kleinere, sind während der Liturgie unter den Füßen des Bischofs ausgebreitet, um ihn an den Eid zu erinnern, den er hier, auf dem römischen Adler einerschreitend, zu leisten hat“ p. 392.

scheint. Man muss besonders davor sorgen, dass Niemand auf den Adler trete.

Es ist ferner zu merken, in Ansehung der Stufen, dass das Theater für die Ordination der Bischöfe nach den verschiedenen Orden erhöht werden muss, nämlich für einen Metropolitens muss es acht Stufen, für einen Erzbischof sechs und für einen Bischof viere hoch sein.

Wenn die Bischöfe und Geistlichen alle in der Cathedralkirche versammelt und in ihren heiligen Kleidern gekleidet sind, so steigen die Bischöfe nach ihrem Range auf das Theater; die Archimandriten, Hegomenen, Protopopen und Andere stehen rund umher.

Sodann befehlen die Bischöfe einem Protopopen und einem Protodiaconus, den, der eingeweiht werden soll, hereinzubringen. Sie beugen ihre Häupter und küssen die Hände der Bischöfe, und gehen und führen ihn von dem Altare in allen seinen heiligen Kleidern gekleidet, und stellen ihn an den Schwanz des Adlers. Hier macht er drei Verbeugungen gegen die Bischöfe. Der Protodiaconus kündigt zuerst seine Annäherung laut an in folgenden Worten:

Der Geliebte Gottes N., Archimandrit oder Hieromonachus, erwählt und bestätigt, wird hierher geführt, um eingeweiht zu werden zu einem (Bischof, Erzbischof oder Metropolitens) von den Städten N. N., welchen Gott erhalte!

Der erwählte Bischof hält die heilige Schrift des orthodoxen Glaubens in seinen Händen.

Der erste Erzbischof sagt:

Warum kommst du hierher? und was verlangst du von meiner Niedrigkeit?¹⁾

Der erwählte Bischof antwortet: Die Auflegung der Hände zu der Gnade des heiligsten Bischöflichen Ordens.

Der erste Bischof fragt ihn ferner: Was glaubst du?

Der erwählte Bischof wiederholt den Glauben in einer vernehmlichen Stimme: Ich glaube an einen Gott.

Der Erzbischof endlich mit kreuzweis gelegten Händen giebt ihm den Segen und sagt:

---

1) Kingius: „Dieser Ausdruck ist hergenommen von der Form, in welcher die Bischöfe in Russland und in der griechischen Kirche von sich selbst schreiben und sprechen, als: „der niedrige Stephan, der unwürdige Metropolit von Rezan“. Allein andere Personen reden sie an durch die Titel des berühmtesten oder heiligsten.“

Die Gnade Gottes des Vaters und unsers Herrn Jesu Christi und des heiligen Geistes sei mit euch.

Hierauf geht der neuerwählte Bischof gegen die Mitte des Adlers; der Protodiaconus sagt wie vorher:

Der Geliebte Gottes N.

Sodann redet der Erzbischof zu dem erwählten Bischof, der in der Mitte des Adlers steht, und spricht:

Erkläre uns ausführlicher: was ist dein Bekenntniß und was ist dein Glauben von der Menschwerdung des Sohnes und Wortes Gottes, der in einer Hypostasi ist.

Der neue Bischof liest sodann von einem geschriebenen Papier, welches er in der Hand hält, deutlich und mit vernehmlicher Stimme was folgt:

Ich glaube an einen Gott, den allmächtigen Vater, Schöpfer Himmels und der Erden, und aller sichtbaren und unsichtbaren Dinge, ohne Anfang, ungezeugt und herrührend von keiner Ursache, sondern die Ursache des Sohnes und des Geistes. Und ich glaube an seinen eingebornen Sohn, gezeugt von ihm, nicht ausfließlich¹⁾ und vor allen Zeiten von einer Substanz mit dem Vater, und von welchem alle Dinge gemacht wurden. Und ich glaube an den heiligen Geist, der ausgeht von eben dem Vater und leuchtet mit einer und eben derselben Herrlichkeit; von eben der Substanz mit ihm und gleich an Würde dem gleichherrlichen Schöpfer der Creatur. Ich glaube auch an die Traditionen von Gott und göttlichen Dingen, welche in der allein katholischen und apostolischen Kirche aufbehalten werden. Ich bekenne eine Taufe zur Vergebung der Sünden. Ich warte auf die Auferstehung der Todten und ein zukünftiges Leben der Welt. Amen. Ueberdiess verdamme ich alle diejenigen, welche anders urtheilen über diese Dinge, als Leute, die fälschlich weise sind: Den Arius und die Vertheidiger seiner ungereimten Ketzerei, den Macedonius auch und alle diejenigen, welche nebst ihm mit Recht Pneumatomachi genannt werden. Ich verwerfe auch den Nestorius und die Uebrigen von den Ketzern, und diejenigen, welche mit ihnen in der Meinung übereinstimmen, und ich verdamme sie; mit lauter Stimme rufe ich nachdrücklich aus: „Anathema allen Ketzern! Anathema allen Ketzern an allen Orten!“ Ich bekenne, dass die Jungfrau Maria, unsere Frau, die Mutter Gottes, eigentlich und wahrhaftig eine solche sei; indem

1) Ἀφυστῶς, non effluxive.

sie nach dem Fleisch geboren hat einen aus der Dreieinigkeit, Christum, unsern Gott, und ich bitte, dass sie meine Helferin, meine Erhalterin und Beschützerin in meinem ganzen Leben sei. Amen.

Sodann giebt ihm der Erzbischof mit kreuzweis gelegten Händen den Segen und sagt:

Die Gnade des heiligen Geistes sei mit dir, um dich zu erleuchten und zu befestigen und dir Verstand zu geben in deinem ganzen Leben.

Sodann geht der Erwählte zu dem Kopfe des Adlers und der Protodiaconus verkündigt zum dritten Male:

Der Geliebteste Gottes N.

Hierauf sagt der Erzbischof, wie er auf dem Kopfe des Adlers steht:

Erkläre uns, wie du die Canons der heiligen Apostel und heiligen Väter hältst.

Der Erwählte antwortet: Ausser meinem Bekenntnisse des heiligen Glaubens verspreche ich, dass ich beobachten will die Canons der heiligen Apostel und der sieben ökumenischen und frommen Provinzial-Concilien, welche angestellt wurden zur Erhaltung der rechten Traditionen. Und was nur immer für Canons und heilige Schlüsse zu verschiedenen Zeiten von denen sind festgesetzt worden, welche wahrhaftig vertheidigen die heilige orientalische orthodoxe Kirche, alle diese verbinde ich mich selbst, durch dieses mein Versprechen, zu beobachten und zu behaupten, fest und standhaft bis an meinen letzten Athem; was sie angenommen haben, nehme ich an; und was sie verworfen haben, verwerfe ich. Ueberdies verspreche ich zu erhalten und fest zu behaupten den Frieden der Kirche, und treulich zu unterrichten das Volk, das meiner Sorge anvertraut ist; und auf keine Weise etwas wider die orthodoxe orientalische Religion anzunehmen; und einen wahren Gehorsam der heiligen gesetzgebenden Synode aller Reussen Zeit Lebens zu leisten, wie sie von dem frommen Kaiser Peter dem Grossen, unsterblichen Andenkens, eingesetzt, und auf Befehl ihrer jetzigen kaiserlichen Majestät bestätigt worden ist. Und in allen Dingen will ich übereinstimmen mit den berühmtesten Metropolitens, Erzbischöfen und Bischöfen, meinen Brüdern, und sowohl den Orden nach den göttlichen Gesetzen, als auch die Canons der heiligen Apostel und Väter vertheidigen: Und ich will sie von ganzem Herzen mit

geistlicher Liebe hochschätzen und sie ehren als Brüder. Ich verspreche auch in der Furcht Gottes und mit aufrichtigem Herzen die mir anvertraute Heerde treulich zu weiden und sie abzuziehen von allem bösen Verdachte, von den Irrthümern der lateinischen Kirche und von allen andern Ketzereien, und sie zu unterrichten mit aller Sorgfalt und Fleiss. Ferner bezeuge ich durch diese meine Schrift, dass ich dieses Amt nicht durch versprochenes oder gegebenes Gold oder Silber erlangt habe; denn so wenig ich weder etwas Jemanden gegeben noch versprochen habe, um diese Würde zu erlangen, so habe ich sie blos durch den freien Willen unsers durchlauchtigsten und grossmächtigsten (*Monarchen, namentlich*) und durch die heilige gesetzgebende Synode erhalten. Und ich behaupte, dass diejenigen, welche diese Würde durch ihre Reichthümer erlangen, der Beraubung würdig sind, wie Simon der Zauberer, der diese Gnade durch weltliche Besitzungen erwerben wollte. Ueberdies gebe ich meine Treue zum Pfande, dass ich nichts wider die göttlichen und heiligen Canons thun will, was ich nicht thun sollte, ob mich gleich angesehenene Männer oder die Menge des Volkes dazu treiben, und mich wohl gar durch die Drohung des Todes zur Einwilligung zwingen wollten. Eben so wenig will ich die Liturgie oder ein anderes heiliges Recht in der Diöces eines Metropoliten, Erzbischofs oder Bischofs ohne Erlaubniss und Zulassung des Prälaten dieser Diöces, ausser in der mir von der heiligen gesetzgebenden Synode aller Reussen bestimmten Diöces verrichten: Und ich will auch nicht einen Presbyter oder Diaconus, oder sonst einen Kirchendiener, der zur Diöces eines andern gehört, ordiniren, oder sie als ordinirte in meiner Diöces, ohne die gewöhnlichen Erlaubnisschreiben ihres Bischofs, aufnehmen. Ich mache mich auch verbindlich, wenn die heilige gesetzgebende Synode mich zu einer Versammlung auffordern wird, dass ich einer solchen Versammlung ohne einige Entschuldigung oder Vorwand der Abwesenheit zugleich mit meinen Brüdern und andern Prälaten beiwohnen will. Und obgleich Leute von grossem Ansehen oder die Menge des Volkes sich bemühen wollten, mich an einem solchen Vorhaben zu hindern, so will ich doch den Befehl der heiligen gesetzgebenden Synode aller Reussen nicht unterdrücken. Ich verspreche auch, dass ich keine fremden Gebräuche in die Traditionen der Kirche und in die bekannten Ceremonien, noch weniger insonderheit einige von den Lateinern erfundene Neuerungen einführen will; ich will alle von

der orientalischen orthodoxen Kirche vorgeschriebenen Traditionen und Ceremonien unveränderlich beobachten und mich herzlich und einmüthig mit der heiligsten gesetzgebenden Synode aller Reussen und mit den vier heiligsten Patriarchen, als den Erhaltern und Verwaltern der orientalischen Religion, vereinigen. Noch will ich bei einer Liturgie zwei, drei oder mehrere Presbyters oder Diaconen, sondern in einer jeden Liturgie nur einen Presbyter und einen Diaconus, und in der Liturgie der vorhergesegneten Brode nur einen Diaconus, nach der Gewohnheit der heiligen orientalischen Kirche, ordiniren, und mich damit verbinden, was durch die Lehre der heiligsten Patriarchen und der Erzbischöfe und Bischöfe von Gross- und Klein-Reussen festgesetzt ist.

Ferner glaube ich und halte davor, dass die Transsubstantiation des Leibes und Blutes Christi im Abendmable geschieht, wie die orientalischen und alten russischen Lehrer behaupten, durch den Einfluss und durch die Wirkung des heiligen Geistes bei der Anrufung, wenn der Bischof oder Priester zu Gott dem Vater in diesen Worten betet: „Mache daher dieses Brod zu dem verehrungswürdigsten Leib deines Christus u. s. w.“

Ich verspreche auch und schwöre, dass ich schuldig bin, und willig und treulich leisten will allen fleissigen und gebührenden Gehorsam, sowohl jetzt als künftig, der durchlauchtigsten und grossmächtigsten (*Kaiserin, namentlich*), als meiner wahren und rechtmässigen Monarchin, und ihren rechtmässigen Erben nach ihr, die jetzt durch den höchsten Willen und unumschränkte Macht von Ihrer kaiserlichen Majestät ernannt sind oder künftig sollen ernannt werden: Und dass ich vertheidigen und unterstützen will nach meinem besten Wissen und Gewissen alle Gesetze, die gegeben sind oder noch sollen gegeben werden, und dahin abzielen, Ihre Würde und Ansehen zu bestätigen, und diess will ich thun, wenn es erfordert wird, mit Gefahr meines Lebens. Allen treuen und schuldigen Dienst, den ich in einem jeden Falle Ihrer kaiserlichen Majestät erweisen kann, will ich sorgfältig ausrichten mit dem grössten Fleisse, guter Meinung des Gemüths und des Eifers, so weit es in meinem Vermögen steht. Und alle Beleidigung oder Schaden von aller Art, den man Ihrer kaiserlichen Majestät zuzufügen Willens ist, will ich von dem Augenblicke an, da ich es erfahre, nicht allein bei Zeiten entdecken, sondern mich auf alle mögliche Weise widersetzen, es verhindern und zuvorkommen, damit es nicht

ausgeführt werde. Und wenn mir ein Geheimniss anvertraut ist, welches auf den Dienst, Nutzen und Vortheil Ihrer kaiserlichen Majestät und der Kirche abzielt, so will ich es unverbrüchlich halten und es auf keine Weise Jemanden verrathen, der es nicht wissen sollte und dem ich es zu entdecken keine Macht und Erlaubniss hätte. Auf gleiche Weise verbinde ich mich, dass ich nicht aus Leidenschaft oder wegen eines Zankes mit mir oder mit meinen Untergebenen eine Person oder eine Familie verdammen oder ihnen die Gebräuche der Kirche verweigern, und eine solche Person, welche offenbar die öffentlichen Gesetze übertritt und verletzt und Ketzereien wider die Lehre der Kirche öffentlich bekennt, sogar einen solchen will ich nicht verdammen oder ausschliessen bis nach drei Vermahnungen, wie Christus geboten hat, und wenn er hartnäckig bleibt und sich weigert, Früchte hervorzubringen, so will ich den Beleidiger allein und nicht seine ganze Familie verdammen und ausschliessen. Ich will mich auch selbst klug, ordentlich und freundlich gegen die Feinde der Kirche betragen und aufführen, nach dem Rathe Pauli, dass der Knecht des Herrn nicht zanken muss, sondern freundlich sein gegen alle Menschen, geschickt zu lehren, geduldig und sanftmüthig gegen diejenigen, die sich widersetzen, ob ihnen Gott die Busse zur Erkenntniss der Wahrheit geben werde. Die Mönche, die unter mir stehen, will ich regieren nach den Gesetzen und Canons, die in ihrem Dienste vorgeschrieben sind, und will auch nicht zugeben, dass sie aus einem Kloster in das andere gehen, und in die Häuser der weltlichen Leute ohne mein Wissen und ohne eine geschriebene Erlaubniss hineingehen, ausser in Fällen der dringenden Noth auf Verlangen und zu einem daraus entstehenden künftigen Nutzen. Ich will nicht bauen, noch erlauben, dass überflüssige Kirchen um des Gewinnstes willen gebaut werden, damit sie nicht hernach, aus Mangel eines gehörigen Capitals zu ihrer Erhaltung, in Verfall gerathen mögen. Eben so wenig will ich die Anzahl der Presbyter und Diaconen und anderer Kirchendiener über die Nothdurft, um des hässlichen Gewinnstes willen oder wegen der Erbschaft derer, die eingeweiht sind, vermehren, sondern nur die Heerde zum Besten der Kirche weiden. Ich verspreche auch, dass ich alle Jahre, wo möglich, zum wenigsten ein Mal in zwei oder drei Jahren, die mir anvertraute Heerde nach Art der Apostel besuchen und untersuchen will. Ich will sie nicht um Gewinnstes oder eitler Ehre willen, sondern apostolisch und

nach dem Willen des Herrn besuchen, damit ich ihren Zustand in Ansehung des Glaubens und der guten Werke, und insonderheit die Priester kennen lerne, und diese will ich fleissig besuchen, lehren und zurück halten, damit nicht Trennungen, Aberglauben und fremde Gebräuche sich vermehren, und damit nicht unbekannte, und von der Kirche nicht versicherte Gräber für Begräbnisse der Heiligen geachtet und mit gottesdienstlicher Anbetung verehrt werden; Betrüger, die sich für Besessene ausgeben, und mit blossen Füßen und in ihren Hemden herumgehen, will ich nicht allein vermahnen, sondern auch der weltlichen Obrigkeit überliefern. Ich will mich fleissig bemühen, alle Betrügereien, die von Geistlichen oder Weltlichen unter dem Vorwande der Frömmigkeit begangen werden, zu verbieten. Ich will davor sorgen, dass die Gott gebührende Ehre nicht den heiligen Bildern erwiesen, und ihnen nicht falsche Wunder zugeschrieben werden, wodurch die wahre Anbetung verkehrt und den Gegnern Gelegenheit gegeben wird, den Rechtgläubigen Vorwürfe zu machen; hingegen will ich mich bemühen, dass die Bilder nur in dem Verstande der heiligen rechtgläubigen Kirche, wie es in dem zweiten allgemeinen Nicänischen Concilio festgesetzt ist, verehrt werden. Ich will mich auf keine Weise in weltliche Händel mischen, ausser in einer offenbaren Handlung der Ungerechtigkeit, in welchem Falle ich zuerst den Beleidiger vermahnen und hernach Ihrer kaiserlichen Majestät melden will, um die Schwachen, nach dem Ausspruche des Apostels Paulus, zu vertheidigen. Um nun Alles in wenigen Worten zusammen zu fassen, so binde ich mich hiermit selbst, und halte mich durch dieses Versprechen für gebunden, dass ich will treulich beobachten und thun Alles, was durch die Gesetze der heiligsten gesetzgebenden Synode aller Reussen befohlen und in der Urkunde geschrieben ist, die mir wegen des anvertrauten Amtes wird gegeben werden. Ich will auch gehorchen allen andern Vorschriften und Verordnungen, welche künftig durch das Ansehen der heiligsten gesetzgebenden Synode, nach dem Willen Ihrer kaiserlichen Majestät, gemacht werden sollen. Und ich will gern meinen äussersten Fleiss anwenden, zu thun, was mir befohlen wird, mit allem Gehorsam, und allezeit auf die Wahrheit und Gerechtigkeit allein achten. Aber alles dieses will ich thun nach meinem Gewissen, ohne Ansehen der Person, ohne Neid, Feindschaft, Halsstarrigkeit oder Geiz, und kurz, ohne alle Privatabsichten, nur in der Furcht Gottes, und mich allezeit erin-

nern an sein schreckliches Gericht, mit der Liebe Gottes und meines Nächsten; und will als die endliche Absicht aller meiner Gedanken, Worte und Handlungen die Ehre Gottes und das Heil der Menschen und die Erbauung der Kirche erwählen, und nicht suchen meine eigene Sache, sondern die Sache des Herrn Jesu. Ich schwöre auch bei dem lebendigen Gott, dass ich allezeit denken will an sein schreckliches Wort: Verflucht ist, der nachlässig handelt in heiligen Dingen. Daher will ich handeln in einem jeden Theile meines Berufs als in dem Werke Gottes, nach meinen äussersten Fähigkeiten, nicht mit Trägheit oder vorgeblicher Unwissenheit, sondern in allem, worin ich zweifelhaft bin, will ich ernstlich mich bestreben, mich darin aus der heiligen Schrift und aus den Canons der Lehrer, die im Concilio versammelt sind, zu unterrichten. Wenn ich in einem von diesem Versprechen fehle oder ungehorsam und halsstarrig werde gegen die heiligen Canons und die Gebräuche der rechtgläubigen orientalischen Kirche und der heiligen gesetzgebenden Synode aller Reussen, oder mich selbst zu einem einsamen Leben begeben und die Pflichten der mir anvertrauten Diöces verlasse, oder auf andere Weise in einer Sache gegen die heilige gesetzgebende Synode aller Reussen ungehorsam bin, so willige ich darein, dass ich sogleich aller meiner Würde und Macht ohne Entschuldigung beraubt werde, da ich völlig überzeugt bin, dass ich sodann nicht länger Theil haben werde an der Gnade und an den göttlichen Gaben, die mir durch die Auflegung der Hände bei meiner Ordination ertheilt werden. Ich schwöre auch bei dem allsehenden Gott, dass ich diese Versprechungen in meinem Gemüthe in keinem anderen Verstande nehme, als in welchem ich sie mit meinem Munde ausspreche, und in dem Verstande, worin diese Worte geschrieben sind, und Allen andeuten, die sie lesen und hören. Und ich schwöre auch feierlich, dass ich Alles, wozu ich mich jetzt durch Worte verbindlich mache, auch in der That verrichten will bis an meinen letzten Athem. So sei nun Gott, der Forscher der Herzen, mein Zeuge, wenn ich aufrichtig rede, und wenn ich falsch und wider mein Gewissen rede, so sei er der Rächer! Aber in der wahren und treuen Verwaltung meines Berufs sei Jesus Christus, unser Heiland, meine Hilfe, welchem mit dem Vater und dem heiligen Geiste sei Herrlichkeit und Macht, Ehre und Anbetung, jetzt und immerdar, und in Ewigkeit. Amen.

(Dieses Bekenntniss und Verbindlichkeit ist von dem Ordinirten geschrieben und mit seiner eigenen Hand unterzeichnet.)

Hierauf giebt ihm der Erzbischof den Segen und sagt:

Die Gnade des heiligen Geistes, durch meine Niedrigkeit, erhebet dich N., Archimandriten oder Hieromonachus, den Geliebten Gottes, zum Bischof der Städte N. N., welchen Gott erhalte!

Der erwählte Bischof beugt sodann sein Haupt dreimal und macht den Bischöfen seine Verbeugung, und wird von dem Protodiasconus zu ihnen geführt und küsst ihre Hände, und auf eben diese Weise neigt er sich und steigt von dem Theater herunter; der erste Erzbischof sagt mit kreuzweis gelegten Händen: Die Gnade des heiligen Geistes sei mit euch. Sodann wird er zu dem Adler geführt und das Chor singt: Πολλὰ ἔτη, dem Monarchen, der Synode und dem Erwählten. Hierauf bezeigen die Erzbischöfe und Bischöfe Ihrer kaiserlichen Majestät ihre Glückwünschung.

Wenn das Trisagion gesungen wird, so wird der erwählte Bischof von dem Protopopen und Protodiasconus an die heilige Thür geführt, wo ihn der Prälat in dem heiligen Altarplatze empfängt und er kniet nieder mit den übrigen Bischöfen, welche das heilige Evangelium offen über seinem Haupte mit umgekehrten Buchstaben halten. Sodann sagt der erste Erzbischof laut: Die göttliche Gnade, welche heilet unsere Gebrechen und ersetzt unsere Mängel, durch meine Hand führet dich N., Archimandriten oder Hieromonachus, den Geliebten Gottes, erwählten Bischof der Städte N. N., welchen Gott erhalte! Lasst uns daher für ihn bitten, dass die Gnade des heiligen Geistes über ihn komme. Und die Priester sagen: Herr, sei uns gnädig; dreimal. Während der Zeit, dass die andern Bischöfe das Evangelium halten, so bezeichnet der erste Erzbischof den ordinirten Bischof dreimal mit dem Zeichen des Kreuzes, giebt den Segen und spricht diese Worte: In dem Namen des Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes, jetzt und immerdar, und in Ewigkeit. Amen.

Hierauf legen sie Alle ihre rechte Hand auf sein Haupt und der Erzbischof wiederholt dieses Gebet:

O Herr, unser Gott, der du regierest über Alles, der du durch deinen berühmten Apostel Paulus bestätigst hast u. s. w.

Wenn hierauf das Amen gesagt ist, so spricht einer von den

beistehenden Erzbischöfen mit leiser Stimme die Ectinia, so, dass er nur von denen, innerhalb des Altarplatzes befindlichen Bischöfen, welche die Antworten machen, kann gehört werden:

Lasset uns beten zu dem Herrn in Frieden u. s. w.

Sodann hält der erste Erzbischof seine Hand über das Haupt des Erwählten und betet also:

O Herr, unser Gott, weil es unmöglich ist u. s. w.

Nach gesprochenem Amen legt er das Evangelium auf den heiligen Tisch und legt dem Erwählten das Omophorion an und sagt: Ἄξιος, dreimal. Sodann wiederholen die Kirchendiener das Ἄξιος dreimal. Wenn aber der Sitz des Bischofs in der Stadt ist, wo er ordinirt wird, so legt er zuerst seinen Saccos und die übrigen bischöflichen Kleider an. Endlich küssen ihm die Erzbischöfe und Bischöfe, und nach geendigter gewöhnlicher Zurufung und Glückwünschung steigen sie auf den heiligen Thron, τὸ ἄγιον βῆμα; aber er bleibt unten bis die Lection aus den Episteln Pauli gelesen wird. Sodann wird die Liturgie gehalten.

Nach der Liturgie nehmen sie ihre Kleider in dem heiligen Altarplatze ab und der neue Bischof wird zu dem ersten Erzbischof geführt, der ihm seine bischöflichen Kleider anlegt und den gewöhnlichen Segen giebt. Hierauf überliefert er ihm sein Panagion und Mandyas nebst der Kutte und dem Bischofshute und Rosenkranze.

Sodann gehen sie zu dem Theater, wohin der Protopope und Protodiaconus den neuen Bischof führen, und der Hirtenstab wird ihm mit folgender Vermahnung überreicht:

Berühmtester Erzbischof oder Bischof N.

Da es Gott, unserm grossen Schöpfer, gefallen hat, die Gesellschaft der Menschen mit aller Vortrefflichkeit, Heiligkeit und Ehre zu begaben, dass wir ihn preisen sollen für seine unzähligen Wohlthaten und Gnade, die er uns erwiesen hat, und loben mit Gesängen die drei Personen in einer Gottheit, die ewig leben; da in ihm alle Dinge sind und wir in ihm leben, bewegen und sind, nach der Lehre des heiligen Apostels Pauli. So hat er daher einige gesetzt, die Macht und den Vorzug vor Andern im Leben zu haben, und die Fülle der Kirche ist wie die Ordnungen des Himmels zum Heil und zum Besten der Menschen bestimmt. Durch die Gnade des heiligsten und lebendig-machenden Geistes bist du jetzt erwählt und ordinirt durch

unsere Niedrigkeit zu dem Erzbisthume oder Bisthume der Städte N. N., welchen Gott erhalte! das Werk des Amtes auszuführen; es ist deine Pflicht, sorgfältig zu weiden die Kirche Christi, die unser Heiland durch sein eigenes theures Blut erworben hat; die Aufsicht zu haben über die vernünftige Heerde Christi, über deine ganze Diöces, ohne Trägheit; dich selbst zu zeigen als ein Muster aller Tugenden und deine bischöfliche Würde, wie es sich geziemt, in allen Dingen zu erhalten, und gehorsam zu sein der Kirche Gottes und der heiligen gesetzgebenden Synode aller Reussen, ohne Widerwillen zu unterhalten einmüthig Friede und Eintracht mit den Prälaten, deinen Brüdern, wie du hier öffentlich vor der Kirche Gottes versprochen und mit deiner Hand unterschrieben hast: Nach welchem Versprechen du in allen Dingen von Christo, unserm Herrn, wirst gerichtet werden, und auf gleiche Weise wirst du rechtmässig ausgeschlossen werden wegen übler Verwaltung oder Verabsäumung deines dir anvertrauten Amtes und wegen Ungehorsam gegen die Kirche Gottes. Nimm dich daher in Acht, dass du kein Böses oder Unrecht thust; wappne dich selbst mit Gebet und Fasten, damit du Andern kein Aergerniss gebest. Enthalte dich von allem Bösen, nach der Lehre des heiligen Apostels Pauli, mit welcher Vermahnung und mit einem aufrichtigen Herzen wir dir anvertrauen, als Bischof, den bischöflichen Hirtenstab, dass, wenn du treulich geweidet hast die Heerde Christi, du die unverwelkliche Krone der Ehre empfahest und zugleich mit deiner Heerde erlangen mögest das Reich des Himmels, wo die Fülle der Freuden ist immer und ewiglich.

Lange mögest du daher leben und glücklich sein N., Bischof der Städte N. N., welchen Gott erhalte! Sei stark durch die Gnade Gottes und durch die Fürbitte der heiligsten Mutter Gottes, der Jungfrau Maria, und aller Heiligen, mit welchen du dein Gebet hinaufschickst für den frömmsten und mächtigsten (*Monarchen, namentlich*) und für die kaiserliche Familie; für den rechtgläubigen Senat; für alle Militär- und Civilbrigkeiten und für die ganze christliche Armee; dass wir leben ruhig und im Frieden und aller Gottseligkeit und Ehrbarkeit, und die Seligkeit des Himmels erlangen und preisen den Vater, Sohn und heiligen Geist, jetzt und immerdar, und in Ewigkeit. Amen.

Der erste Erzbischof, wenn er dem neuen Bischofe den Hirtenstab überliefert, kann auch diese kurze Vermahnung brauchen:

Empfange den Stab, zu weiden die Heerde Christi, welche dir anvertraut ist, darauf du eine Bedeckung und Stütze sein mögest denen, die gehorsam sind, oder durch eben die Vollmacht diejenigen zurück halten, die halsstarrig sind und sie damit zum Gehorsam und zur Pflicht antreiben.

Hierauf gehen sie weg und der Protopope nebst dem Proto-diaconus begleiten den neuen Bischof in sein Haus.

G. Electio et Inthronisatio Patriarchae Constantinopolitani.

E Simeonis Thessalonicensis († 1429) Libro περι τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν.¹⁾

— *Πατριάρχου πρὸς Θεὸν μεταστάντος, οὐδεὶς τῶν ἀρχιερέων τῆ μεγάλης ὁλως ἐκκλησίᾳ παραβάλλει, ἵνα μὴ ὡς ἐπιβότης λογισθῆ.*

1) Habes in Simeonis libello imperii Graeci iamiam expirantis in Patriarchis eligendis et consecrandis consuetudinem: additur ex commentarii Klosii (p. 512) l. c. p. 298 sq. diligentissime exaratis hodierni aevi usus et ratio: „Als das griechische Reich unter türkische Herrschaft gerieth, überliess der Sultan die griechische Kirche dem Scheine nach sich selbst. Sie wählt ihre Geistlichen selbstständig; doch bedarf es der grossherrlichen Bestätigung, die durch einen mit einer bedeutenden Summe zu erkaufenden Berat oder Bestätigungsbrief ertheilt wird, in welchem alle Rechte und alle Verbindlichkeiten der Bischöfe aufgezählt werden. Die Investitur des Patriarchen zu Constantinopel geschieht durch den Sultan selber; mittels der Ueberreichung des Berats, des Patriarchenstabes, des violett blauen Patriarchenhuts, der schwarzen Kappe, des Mantels, des gebühten Unterkleides und eines weissen Pferdes. Geweiht wird der Patriarch durch den Metropolit von Herakles. Während einer Vacanz des Patriarchats wird dieses durch den orthodoxen Patriarchen von Alexandria verwaltet. Die Wahl der Bischöfe ist nur scheinbar frei, und zwar zum Theil durch die Schuld der Griechen selbst, indem Diese durch Anerbietungen von Geldsummen die Stellen zu erkaufen und einander aus denselben zu vertreiben suchen. Doch wird die Form, als würden sie ihrer Aemter durch die Synode entsetzt oder resignirten freiwillig, auch in solchen Fällen beibehalten. Neben dem Patriarchen von Constantinopel giebt es noch orthodoxe Patriarchen von Alexandria, Antiochia und von Jerusalem. Der früher unabhängige Erzbischof von Ochrida in Bulgarien hat sich später der Synode unterworfen, und seitdem ist das Bisthum ganz aufgehoben worden. Der früher unabhängige Erzbischof von Cypern hat sich ebenfalls dem Patriarchen unterworfen. Der Abt des Catharinenklosters auf dem Sinai, welcher den erzbischöflichen Titel führt und früher ebenfalls unabhängig war, steht jetzt unter dem Patriarchen von Jerusalem. Der an Rang und Gewalt oberste Patriarch von Constantinopel führt allein den Titel ökumenischer Patriarch, ist Präsident der heiligen Synode in Constantinopel, hat die Oberaufsicht über sämtliche Metropoliten und Bischöfe seiner Diocese, entscheidet allein oder mit der Synode die kirchlichen Streitigkeiten und übt den Kirchenbann; er allein hat das Recht der Heiligensprechung, da aber zu einer solchen Handlung 1000 Zeugen erforderlich sind, um die Wunder zu bestätigen, welche ein Leichnam

τοῦ βασιλέως δὲ ὡς ἐκδικίου τῆς ἐκκλησίας προτροπὴν ἄνωθεν ἔχοντος τῶν θείων πατέρων, σύνοδον ἱερὸν τούτου χάριν συνάγει ἀρχι-

bewirkt haben soll, so findet eine solche Heiligsprechung sehr selten statt. Das Patriarchen-Siegel, das bei kirchlichen Schreiben gebraucht wird, ist in vier Stücke getheilt, welche bei eben so vielen Metropolitcn, Mitgliedern der Synode, niedergelegt sind, der Patriarch hat den Schlüssel, vermittelt dessen die vier Stücke vereinigt werden, und es bedarf also der Uebereinstimmung der fünf Prälaten, um das Kirchensiegel anzuwenden. Der Patriarch ist zugleich Vertreter der Griechen bei der Pforte in allen bürgerlichen Angelegenheiten und bekleidet die Würde eines Pascha von drei Rosschweifcn. Er hat eine Menge von Officialen um sich, die in der Kirche um ihn den Chor bilden. Den Chor zur Rechten bilden fünfzehn Beamte, unter denen die wichtigsten folgende sind: der Gross-Logothetes oder Erzkanzler, der Gross-Oekonom, der die Kirchengüter verwaltet, der Oberaufseher über die Mönche, der Oberaufseher über die Sacristei, d. i. über die Kirchengerräthe, der Oberaufseher über die Nonnen. Den Chor zur Linken bilden siebenzehn Beamte, unter ihnen der Oberpriester, der Kirchenvorsteher, der Reisepriester, der Vorsänger u. s. w. Die meisten dieser Beamten sind Laien und zwar aus den vornehmsten Familien. Diese weltlichen Cleriker werden, nach ihrer Wohnung an der Pforte des Fanars, Fanarioten genannt. Von den weltlichen Clerikern hat nur der Gross-Logothetes Zutritt zu der Synode.

Die heilige Synode besteht aus den zwölf Metropolitcn: von Heraklea, Nikomedien, Cizycus, Chalcedon, Nicäa, Caesarea, Larissa, Thessalonich, Adrianopel, Smyraa, Ephesus und Derei. Acht von diesen Metropolitcn müssen sich immer in Constantinopel aufhalten und werden die Vornehmen (*ἔγκριτοι*) genannt. Ausserdem nehmen auch Theil an der Synode die Archonten, d. i. Griechen, welche bei der Pforte höhere Aemter bekleiden, und die angesehensten Kaufleute. Die heilige Synode, die sich alle Sonn- und Festtage nach der Messe versammelt, übt die oberste Gerichtsbarkeit über die Geistlichen; man kann an sie und an den türkischen Kadi von den Urtheilen der Bischöfe appelliren; wer aber das Gericht der Bischöfe gänzlich übergeht, fällt in den Bann des Patriarchen. Die Synode ernennt die Metropolitcn, Erzbischöfe und Bischöfe; sie hat die geistlichen Abgaben zu vertheilen und in allen geistlichen Angelegenheiten dem Patriarchen beratend zur Seite zu stehen. Die Kirchencasse verwaltet ein Comité von vier Erzbischöfen und acht Abgeordneten des Adels und des dritten Standes, welche jährlich ernannt werden. Die Einkünfte der Synode bestehen in den Beiträgen der Bischöfe und Erzbischöfe, die man auf ungefähr 100,000 türkische Piaster schätzt; ferner in den Summen, welche die Geistlichen bei ihrer Ernennung zahlen müssen, die man zu 250,000 Piaster berechnet. Dagegen erhält auch die türkische Regierung jährlich 40,000 Piaster und die Minister bedeutende Geschenke. Dies und häufige Bestechungen verursachen, dass die Casse in der Regel leer ist, ja die Synode nicht selten Schulden hat.

Ausser dieser allgemeinen Synode steht dem Patriarchen wie jedem andern Bischof eine Synode oder ein Consistorium für seine Diöcese zur Seite, welches die Gerichtsbarkeit über alle Griechen seiner Diöcese ausübt und sich zu diesem Zwecke wöchentlich zweimal versammelt, unter Vorsitz des Patriarchen oder des Protosynkellus. Die Einkünfte des Patriarchen sind sehr bedeutend: sie bestehen in den Beiträgen der Erzbischöfe und Bischöfe, sowie der unverheiratheten Priester und Mönche, in den Ordinationsgebühren der Prälaten, in den Einkünften von seinem Bisthum Constantinopel, und in einer alle drei Jahr von jeder griechischen Familie zu zahlenden Abgabe. Dagegen muss er aber auch jährlich der Pforte zahlen und ihr von Zeit zu Zeit Geschenke machen.“

ρέων, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς τοὺς πλησιοχώρους προσκαλεῖται διὰ προσ-
ταγμάτων ἀρχιερεῖς, καὶ συναχθέντων αὐτῶν, πάντες, οἳ τε πρότερον
ὄντες ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, οἳ τε συναθροισθέντες ἔξωθεν ὅσοι δυνα-
τὸν ἔλθειν, ἐπεὶ καὶ εἴπερ πάντες ἦσαν κανονικὸν. Τοῦ βασιλέως
προστάγματι ὁμοῦ συνάγονται ἐν ἱερῷ τόπῳ ἐνί. Καὶ τοῦτο δὲ ἀρ-
χαῖον ἔθος καὶ τὸ μὴ μόνους συνάγεσθαι, ἵνα μὴ σχίσματά τινα συμ-
βαίῃ γενέσθαι καὶ ταραχάς. Συνάγονται δὲ οὐκ ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ
τοῦ πατριαρχείου, ὅτι πατριάρχης οὐκ ἔστι, καὶ οὐ τινὶ ἄδεια ἐκεῖ
σε παραβαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τῶν ἁγίων ἀποστόλων θείῳ σηκῷ διὰ
τὴν χάριν τῶν ἀποστόλων, καὶ ὅτι ἀποστολικὸν τὸ λειτούργημα. Καὶ
κύκλῳ δὲ αἱ εἰκόνας τῶν ἀποστόλων, ὡς καὶ ἐν τῷ ψηφοφορεῖν οἱ
ἀπόστολοι ἀνιστόρηται ἄνωθεν τὸ πνεῦμα δεχόμενοι. Τῆς εὐχῆς
οὖν καὶ τῶν τριῶν φώτων καὶ τοῦ θυμιάματος, καὶ τοῦ μνημοσύνου,
καὶ τῆς ἀπολύσεως παρὰ τοῦ πρώτου ἀρχιερέως τελεσθέντων, συμ-
ψαλλόντων, καὶ συνευχομένων καὶ τῶν λοιπῶν κατὰ τάξιν κάθηται,
μόνον τοῦ χαρτοφύλακος αὐτοῖς συμπρόντος, καὶ ὡς ἔθος αἱ ψῆφοι
ἐν τριῶν προσώποις, ὡς εἰρήκαμεν, γίνονται. Καὶ τὰς ψήφους ταύ-
τας ὁ χαρτοφύλαξ σὺν δύο ἀρχιερέων προσκομίζει τῷ βασιλεῖ. Τοῦτω
δὲ ἀνεῖται ἄνωθεν ἀπὸ τῶν πατέρων ὡς κεχρισμένῳ βασιλεῖ, ἢ ἀπὸ
τῶν τριῶν ἐκλογή· ὅτι ἐκλελεγμένοι εἰσὶ παρὰ τῆς συνόδου καὶ οἱ
τρεῖς κεκριμένοι ἄξιοι.

Ὁ οὖν ἐκ τῶν τριῶν ἐκλεγείς καὶ διαμνηθεῖς, ἢ καὶ παρ' αὐ-
τοῦ ἀξιωθεῖς παραγενομένου τοῦ βασιλέως, τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ πλέον
γίνεται διὰ τὸ μέγα τοῦ ἔργου καὶ διὰ τὸ παρὰ τὴν μεγάλην ἐγγεί-
ρησιν τοὺς εἰδότας, ὡς εὐλαβουμένους αὐτὴν ὁ πεισθεῖς καὶ καταδε-
ξάμενος ἐν ὠρισμένη ἡμέρᾳ τὸ μήνυμα δέχεται, πάντων συνηγμένων
ἐκεῖσε ἀρχιερέων, ἱερέων, ἀρχιμανδριτῶν, ἡγουμένων, τοῦ κλήρου καὶ
πλείστου λαοῦ, ὡς τοῦ κοινῶ προχειριζομένου πατρὸς, καὶ ἀρχόν-
των λαμπαδηφορούντων ἀπάντων. Καὶ τῆς εὐχῆς γινομένης, ὡς εἴ-
ρηται, παρὰ τοῦ ὑποψηφίου πατριάρχου, καὶ ἀπολύοντος τὸ μήνυμα
δίδοται παρ' ἀρχόντων συγκλητικῶν τῶν μεγίστων. Τοῦ βασιλέως
γὰρ φέρουσι τὸ πρόσωπον· ὁ βασιλεὺς δὲ τὰ τῆς συνόδου ὑπηρετεῖ,
ὡς Χριστὸς Κυρίου καὶ δεφένσωρ, καὶ ὑπερέτης τῆς ἐκκλησίας κα-
ταστάς ἐν τῷ χρεῖσθαι, καὶ τοὺς καθυποσχθεῖς διὸ καὶ οἱ τὸ μή-
νυμα λέγοντες οὕτω φασίν, ὁ κραταῖος καὶ ἅγιος ἡμῶν αὐθέντης, καὶ
βασιλεὺς, καὶ ἡ θεία καὶ ἱερὰ καὶ μεγάλη σύνοδος προσκαλοῦνται
τὴν ἁγιοσύνην σου εἰς τὸν ὑψηλότατον θρόνον τοῦ πατριαρχείου τῆς
Κωνσταντινουπόλεως. . . . .

Ἀπολογουμένοι οὖν καὶ τοῦ ὑποψηφίου τὰ εἰκότα, καὶ καταδε-
ξάμενον τὴν ἐκκλησίαν, πάντες ἀρχιερεῖς προσέρχονται τούτῳ, καὶ
προσκύνησιν ἀπονέμουσιν, ὁμοίως κληρικοί τε καὶ λαϊκοὶ λαμβάνον-

τες εὐλογίαν, ὅτι μνηστῶρ τῆς ἐκκλησίας ἐστίν· οὗτος οὖν εἰ μὲν ἐκ τῶν ἀρχιερέων ἐστίν, οὐ δεῖται χειροτονίας, ἀλλὰ μόνον ἐνθρονισμοῦ, εἰ καὶ ἱερεὺς χειροτονεῖται καὶ ἐνθρονίζεται. Εἰ καὶ ψηφισθεῖς οὐκ ἦν ἱερεὺς καταδεξάμενος γενέσθαι κατὰ τάξιν καὶ βαθμὸν προαγόμενος, πρῶτον χειροτονεῖται εἰς ἱερέα καὶ οὕτω τὸ μήνυμα δέχεται. Μετὰ δέ γε τὸ μήνυμα καὶ ὕστερόν τι γίνεται πρὸ τῆς χειροτονίας, ἢ τοῦ ἐνθρονισμοῦ, ὃ καλεῖται πρόβλησις. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὁμολογία τοῦ βασιλέως διὰ στόματος οἰκείου, καὶ τιμὴ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς στέργει τὸν ἐκλεγέντα παρ' αὐτῆς ἐψηφισμένον τὴν ἐκκλησίαν ποιμαίνειν καταδεξάμενον, καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ τριάδι τῇ δωρησαμένη τούτῳ τὴν βασιλείαν· ἔχει καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχη. Οὐ μὴν ἐνέργει αὐτὸν αὐτὸς, οὐδὲ δίδωσι τούτῳ τι, ἀλλὰ συμφωνεῖ, καὶ ἐπακολουθεῖ τῷ ἔργῳ καὶ δήλον ὅτι οὐ δίδωσιν, ἀλλὰ λαμβάνει μᾶλλον, καὶ ὡς ὑπηρετῆς τῶν τῆς ἐκκλησίας ἐστίν. Ὅτι τὴν ἱεράν ῥάβδον αὐτῷ τῷ ὑποψηφίῳ ἐγχειρίσας οἰκεία χειρὶ, προσέρχεται καὶ ὑποκλίνει τούτῳ τὴν κεφαλὴν· καὶ ἀποκαλύπτων αὐτήν, ὡς ἔθος, εὐλογίαν δέχεται, καὶ ἀσπάζεται τὴν τοῦ ὑποψηφίου χεῖρα.

Φανερώτερον δὲ ὅτι οὐ δίδωσιν αὐτὸς τι, ἀλλὰ τοῦτο ποιῶν τὰ τῆς ἐκκλησίας στέργει τε καὶ βεβαιοῖ· ὅτι καὶ ὄντος ἀρχιερέως τοῦ ὑποψηφίου πατριάρχου καὶ μηδενὸς εἰς χειροτονίαν ἀρχιερατικοῦ χρεῖαν ἔχοντος, τοῦτου γίνεται· καὶ ἔτι τοῦτο διὰ τὸ τιμῶν ἐστὶ τὸν βασιλέα τὴν ἐκκλησίαν οὐκ ἄρχειν, ὅτι ἐλθόντα τὴν ὑποψήφιον ὁ βασιλεὺς, πρὸ τοῦ ἰδεῖν φιλοφρονεῖ, καὶ μανθῶν μετὰ ποταμῶν ἀποστέλλει καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐγκόλπιον, ὅπερ ὡς ἀρῥαβῶν ἐστὶ, καὶ ὡς ὑπηρετῆς καὶ φύλαξ αὐτὸς φυλάσσει διὸ καὶ τὴν ῥάβδον ὡς τιμιωτέραν, καὶ ποιμαντικῆς ἐξουσίας σύμβολον, αὐτὸς δίδωσι διὰ τὴν τιμὴν καὶ τὸ ἀσφαλέστερον τῇ χειρὶ. Καὶ δείκνυσι πᾶσιν ὅτι καὶ αὐτὸς τοῦτον ποιμένα στέργει, ὃν ἐξελέξατο ὁ Θεός. Καὶ φανερώτερον τοῦτο μαρτυριῶν κελύει καὶ ἵππος παρασήμοις τισὶ κοσμεῖται, καὶ ἐπ' αὐτῷ ὁ ὑποψήφιος κάθεται καὶ ὑπὸ πεζοῦ τοῦ κόμητος τὴν χαλινὸν τοῦ ἵππου κατέχοντος, ἀντὶ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, ὡς ὁ μέγας ἐν βασιλεῦσι Κωνσταντῖνος τῷ ἱερῷ πεποίηκε Συλβέστρου προπέμπεται διὰ τε τῆς βασιλικῆς πάσης αὐλῆς, καὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἄχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριαρχείου. Εἰ ἐστὶ δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ υἱὸς ἔπεται ἐφιππος, καὶ ἡ σύγκλητος πᾶσα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα καὶ ἡ καλουμένη πρόβλησις γίνεται διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας τιμὴν, ἢ εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται.

Καὶ εἰ μὲν ὁ ψηφισθεὶς ἀρχιερεὺς ἐστίν, ὡς ἔφημεν, μετὰ τὸ μήνυμα, εὐθὺς πατριάρχης ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς ἄλλου δέεται, εἰ μὴ τοῦ ἐνθρονισμοῦ μόνου. Καὶ προβληθεὶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔρχεται,

καὶ εἰσελθὼν τὸν ναὸν καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἐπιτραχήλιον καὶ ὠμοφόριον περιτίθειται, καὶ θυμιατήριον λαβὼν, καὶ τὸ θυμίαμα εὐλογήσας κύκλῳ θυμιᾷ τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καὶ τὸν ἄνω ἄγιον θρόνον, ὡς δεδομένον αὐτῷ, καὶ πάλιν τὴν ἱερὰν τράπεζαν. Καὶ ἀσπάζεται τὸ ἱερόν εὐαγγέλιον, καὶ αὐτὴν ὡς τὴν χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἣν περ ἔλαβε. καὶ τὸ θυμιατὸν δοῦς διακόνῳ θυμιάται παρ' αὐτοῦ, καὶ καιροῦ γινομένου εὐλογεῖ τὸν Θεόν, τὸν τηλικούτων αὐτὸν ἀξιώσαντα· καὶ ὅτι ἀπὸ προσευχῆς δεῖ ἄρχεσθαι τὴν ἐκκλησίαν παραλαβὼν, ἔπει καὶ ἔνωσις πρὸς Χριστὸν, οὗ ἡ ἐκκλησία, ἡ προσευχή, ὅθεν καὶ προσευχῆς τρισαγίου γινομένης, ὁ διάκονος τὰ τῆς ἐκτενοῦς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ποιεῖται δεήσεως, καὶ μνημονεῖει τῶν τε βασιλέων, καὶ τοῦ πατριάρχου αὐτοῦ· ὁ δὲ πατριάρχης τὴν εὐχὴν ἀπὼν καθ' ἑαυτὸν τῆς ἐκτενοῦς ἰκεσίας ἐκφωνεῖ, ὅτι ἐλεῆμων. Καὶ ἀπόλυσιν ποιησάμενος, τοῦ εἰς πολλὰ ἔτη ἀδομένον ὑπὲρ τοῦ διδ-
μένιν τὴν ἀρχιεροσύνην, σφραγίσας ἀνέρχεται.

Τῇ αὐρίᾳ δὲ ἡμέρᾳ τῶν βασιλέων συνηγμένων καὶ ἀρχόντων, καὶ σχεδὸν παντὸς τοῦ λαοῦ, ἡ λειτουργία μεγαλοπρεπῶς τελεῖται παρὰ τοῦ πατριάρχου, συνόντων αὐτῷ τῶν ἀρχιερέων ἀπάντων καὶ τοῦ κλήρου, καὶ τῆς πόλεως ἱερέων· δεῖ γὰρ πάντας παρεῖναι ἐπὶ τῇ τοῦ ποιμένος αὐτῶν ἐνθρονισμῷ, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν ἐπὶ τῆς καθέδρας, ὡς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ εὐλογηθῆναι παρ' αὐτοῦ δέξασθαι ἀπὸ τοῦ ἱερωτάτου θρόνου, καὶ προσφωνῆσαι ταύτην αὐτῷ· —

— Ὁ δὲ τοῦ πατριάρχου ἐνθρονισμὸς¹⁾ γίνεται οὕτως. Εἰ ἀρχιερεὺς ἔστι κεχειροτονημένος μετὰ τὴν πρόβλησιν παραγεγονῶς εἰς

1) Adscribatur margini Τάξις εἰς νέαν Πατριαρχεῖαν ex Typico Constantinopolitano 1851: Κατὰ πρῶτον, ἐρχομένου τοῦ Πατριάρχου ἐμπροσθεν τῆς μεσαίας Πύλης τοῦ Νάρθηκος, ψάλ. τὸ, Ἄξιόν ἐστιν· καὶ οἱ μὲν ἅγιοι ἀρχιερεῖς εἰσέρχονται εἰς τὸ βῆμα· ὁ δὲ πριμμηκίριος μὲ τὸ διβάνδβουλον καὶ τέσσαροι διάκονοι ἐνδεδυμένοι μὲ τὰς ἱερὰς στολὰς, καὶ δικηροτρικῆρων δύο ἐξ αὐτῶν θυμιάζουσι τὸν Πατρ. ἐμβαίνουσι εἰς τὸ βῆμα. Τότε ὁ πρῶτος τῇ τάξει τῶν ἀρχιερέων ποιεῖ εὐλογητόν· τὸ Τρισαγίον κτλ. καὶ ψάλλουσι οἱ ἅγιοι ἀρχιερεῖς, τὸ, Εὐλογητὸς εἰ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Καὶ τὸ Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε. Καὶ ὁ πρῶτος τῇ τάξει τῶν ἀρχιερέων. Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεός, οἱ ἅγιοι ἀρχιερεῖς. Τὸ, Κύριε ἐλέησον γ'. Ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ . . . Ὅτι ἐλεῆμων, καὶ ἅμα ἀπόλυσις.

Εἶτα ὁ Πατρ. ἐνδύεται τὸν μανδύαν, ἐπιτραχήλιον καὶ ὠμοφόριον, καὶ ποιεῖ εὐλογητόν. Τὸ Τρισαγίον, καὶ τὰ λοιπὰ ὡς ἄνωθεν ἀπαρλλάκτως· ἅμα μετὰ τὴν ἀπόλυσιν ὁ ἐνδοξότατος ἄρχων Μ. Λογοθέτης προσκαλεῖ τὸν δεσπότην εἰς τὸν οἰκουμένικόν θρόνον. Καὶ ὑπὸ τοῦ δεσπότου ἡ εὐχαρίστησις. Τότε ὁ ἅγιος Ἡρακλεῖας ἀσπαζόμενος τὴν δεξιὰν τοῦ Πατρ. τῷ δεῖξει τὴν Πατερῖτσα. Καὶ ὁ πατρ. ἀνερχόμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, εὐλογεῖ μὲ τὸν τίμιον σταυρόν. Μετὰ δὲ τὸ, Εἰς πολλὰ ἔτη, ἐκφωνεῖ ὁ πρωτοψάλτης τὸν πολυχρονισμόν καὶ ὁ λόγος ἐπ' ἄμβωνος. Εἶτα, Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα . . . καὶ τέλος.

τὴν μέγαν τῆς Θεοῦ σοφίας γὰρ, καὶ προσευξάμενος, καὶ τοῦ μνημοσύνου, ὡς εἴρηται, ἄνεισι· καὶ τῆς κυρίας ἐπιστάσης, πάντων συνηθροισμένων κάτεισι. Καὶ τὰ ἀρχιερατικά μετὰ τοῦ σάκκου ἐνδύεται, καὶ τῆς λειτουργίας ἀπάρχεται, κατὰ τὸ ἔθος τῶν μητροπολιτῶν προσκυνούντων καὶ ἐν τῷ σηθήθει τόπῳ τὰς ἱερὰς περιβαλλομένων στολὰς, καὶ προσκαλουμένων συνήθως ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰσόδου. Μετὰ τὴν εἴσοδον δὲ ἡ φήμη κάτω οὐ γίνεται, ἀλλ' ὡς ἐν ἀρχιερέως χειροτονία ἐν συνηθρόνῳ. Μετὰ γὰρ τὸν τριτάτον καὶ τὴν εὐχὴν κηροδοσία γίνεται, ἀναπτομένων φώτων πολλῶν διὰ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, ἐγκαινιζομένην τῷ ἱεράρχῃ πρὸς τὴν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας οἰκονομίαν τε καὶ ἐγκύρησιν διὰ τῆς ἐν τῷ θείῳ θρόνῳ τῷ πατριάρχικῷ ἱερᾷ καθιδρύσεως. . . . .

Λοιπὸν ὁ πατριάρχης εἰ καὶ ἐπίσκοπος, ἀλλ' οὐκ κατὰ τὴν διακονίαν καὶ μείζω λαμβάνει χάριν, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ἀποκαθίστασθαι. Ὅθεν καὶ ἐναπτομένων τῶν φώτων, πάντων ἱσταμένων ἐν ταῖς βαθμίαις κατὰ τὴν τάξιν ὑπὸ δύο τῶν πρώτων ἀρχιερέων ἐγκαθιδρύεται· λαμβανόντων αὐτὸν ἐκατέρωθεν, καὶ τῷ θείῳ θρόνῳ ἐγκαθιζόντων, καὶ ἐκβοώντων τὸ ἄξιος. ὃ δὴ καὶ ψάλλεται τρις παρὰ τῶν ἐντὸς πάντων ἱερωμένων, καὶ τρις παρὰ τῶν ἐκτὸς ψαλιῶν τε καὶ κληρικῶν. Καὶ δευτέρον αὐθις ἀνιστάσι τε καὶ καθίζουσι, βοῶντες τὸ ἄξιος, καὶ πάλιν τοῦτο τρις, ἐντὸς καὶ ἔξωθεν ψάλλεται. Καὶ τρίτον ὁμοίως ἐνθρονίζεται παρ' αὐτῶν, καὶ τὸ ἄξιος λέγεται, καὶ ψάλλεται τρις, παρὰ τε τῶν ἱερωμένων ἐντὸς, καὶ παρὰ τῶν ψαλιῶν ἐκτὸς, καὶ τότε ἡ φήμη γίνεται, ἥτις δὴ καὶ ἱερά ἐστιν τελετὴ τοῦ Χριστοῦ νικήσαντος τῷ σταυρῷ καὶ θανάτῳ, καὶ ἀναστάντος σαρκὶ καὶ ἀνυψωθέντος, τὸν κόσμον ἐλκύσαντος τῇ πίστει αὐτοῦ. Ἐπεὶ καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη, καὶ ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν, ὃ ἡγαπημένος φησὶν, ἥτις καὶ διὰ τῶν ἀρχιερέων Χριστοῦ τὴν βασιλείαν, τὴν τὸν Χριστὸν πρὶν διώκουσαν τῷ Χριστῷ καθυπέταξε. Διὸ καὶ βασιλεῖς ἀνακηρύττονται εὐσεβεῖς οὐκ ἄπιστοι, οὐδὲ ἑτερόφρονες, καὶ τούτων πολλὰ λέγονται ἔτη, εἴη τὸ διαμένειν αἰεὶ· ὅτι καὶ τῆς βασιλείας Χριστοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ ἡ ἀρχιερωσύνη δὲ σὺν τῇ βασιλείᾳ ἀναγορεύεται, ὅτι καὶ ἡ ἀρχιερωσύνη τὴν βασιλείαν Χριστῷ καθυπέταξε, καὶ αὕτη τὴν Χριστιανῶν βασιλείαν καθιστᾷ. Καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀρχιερωσύνη αἰώνιος, σὺ ἱερεὺς γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα, τοντέστι, διὰ παντός· κατὰ τὴν τάξιν Μελωχιδέκ, καὶ οὐ κατὰ νόμον. Καὶ οὕτω σοφίᾳ πρόσχωμεν, κρᾶζοντος τοῦ διακόνου τὸ· εἰρήνη πᾶσι, ὁ πατριάρχης ἐκφωνεῖ. Περὶ οὗ, ὡς εἰρήκαμεν, ἔδει φροντίζειν πάντας, καὶ δεῖ φροντίζειν καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ ἱερεῖς ἵστασθαι, καὶ ἀντιφωνεῖν αὐτῷ, καὶ τῷ πνευματί σου, καὶ οὕτω καθέσθαι, καὶ τὸν λαὸν ὁμοίως δεξάμενον τὴν εἰρήνην, καὶ τῷ πνευματί σου βοᾷν.

Τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ σωτῆρος πρὸς ἡμᾶς κληρονομία, καὶ δωρεὰ, καὶ ἡ τελευταία εὐχὴ, τὸ ἐν εἶναι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, εἰρήνην ὑμῖν. Καὶ διὰ τοῦτο οὕτω λαμπρὰ, καὶ ἡ ἐν τῷ συνθρόνῳ, τοῦ πατριάρχου γίνεται ἐγκαθίδρυσις, ἵνα καθεσθῆις ὡς περὶ ὁ σωτὴρ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τὴν εἰρήνην ἐκείθεν ἅπανσι δώῃ τε καὶ κηρύξῃ· ὡς καὶ ἐκείθεν τῷ τρικηρίῳ εὐλογεῖ, ὡς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ θρόνου, τὴν τῆς Τριάδος παρέχων χάριν, καὶ Ἐλλαμψιν διὰ τοῦ σωτῆρος.¹⁾

1) Fines ac termini, huic volumini constituti, extra quos egredi non possumus, ver- tant ne copiosius disseramus de Sectarum Patriarchis. Adspiciendi sunt igitur quasi per transennam. Armeniae Catholicus in monasterio Etschmiadzin, nunc ab Armenis omnibus ut ecclesiae suae princeps agnitus, annuente imperatore Russiae, deligitur a synodo sancta, in Etschmiadzin congregata. Electionem Narcissi s. Narsis, qui hodie Armenis praest, accurate exponit Wagner Reise nach dem Ararat p. 114 sq.: „Dicht an dem Altar, wo der Sage nach Christus dem heiligen Gregor erschienen und die alten heidnischen Götzen, die Kinder des Satans in die Tiefe gestürzt, an dieser heiligsten Stelle Armeniens, von welcher der Triumph des Christenthums in diesem Lande ausgegangen, stand eine Tafel mit rothem Tuch bedeckt, auf der Kreuz und Evangelium lagen, und um welche alle 29 Wähler, die Priester in ihren prachtvollsten Gewändern, herummassen mit dem kaiserlichen Bevollmächtigten an der Spitze, 6 Mitglieder der Synode von Etschmiadzin, 8 Bischöfe des Landes, 8 auswärtige Geistliche von verschiedenen Städten und 7 Laien, die aus verschiedenen Gegenden Russlands, Persiens und der asiatischen Türkei gesandt waren. Die eingesammelten Wahlzettel bezeichneten u. s. w. Darauf fand wieder feierlicher Gottesdienst statt. — Im Spätsommer 1844 zog Narses unter Glockengeläute und Priester gesängen in die alte Klosterkirche am Araxes ein.“

Nestoriani Catholici sedes est monasterium Kosh-Hannes, situm in provincia Hakari Kurdorum. Magna sonat eius renuntiatio in Consecrationis ritu. „Segregatus est et sanctificatus et perfectus et consummatus et ordinatus est talis in magnum opus Patriarchatus, pro magna ecclesia Colchensi in Seleucia et Ctesiphonte et pro toto Orientis regimine in nomine Patris etc.“ Ceteroquin conqueruntur Romani scriptores, Chaldaeos Patriarchae ac reliquis clericis nullam habitum deferre, quo a laicis distingui possint, nullam habere in ordinandis aetatis rationem, Diaconos septennes, octennes ordinare aliaque. Certum est, Nestorianos ex omni Sectarum numero et in sacramento ordinis et in nonnullis aliis ritibus licentia quadam ab universali ecclesia recessisse. Drouville apud Parrot l. c. I. p. 199 sq.: „Die Priester haben keine eigenthümliche Tracht und man begegnet zuweilen einem Bischofe in dem Aufzuge eines kurdischen Kriegers, denn sie sind gekleidet, bewaffnet, beritten wie diese. — Ihr Patriarch, den sie Kalifat nennen, äbt eine moralische Gewalt ohne Gränzen über sein Volk aus; er dürfte es nur wollen, so würde sich sein ganzes Volk in Masse bewaffnen und ihm folgen, wohin es auch sei. Sie erweisen ihm nach Gott die grösste Ehrfurcht, denn sie halten ihn für unfehlbar.“

Maronitarum Patriarcha Antiochenus, in monasterio Kanobin, „electus ab episcoporum synodo, prolixo ac sollemni ritu consecratur.“ — Praeses Synodi et omnes Episcopi prociidunt in terram coram vocato et dicit Praeses: Spiritus Sanctus vocat te ut sis Patriarcha, hoc est Pater antistitum super civitatem magnam Antiochiae et ditionis totius throni apostolici, id est Pater omnium nostrum. Vocatus tunc genuflectit coram illis ac dicit: Consentio ac accepto p. 561. Postea omnes Episcopi ipsi manus imponunt et dicunt

orationem invocationis Spiritus Sancti, tradunt baculum etc. Et Patriarcha fidem suam profitetur et promittit „se veneratarum et obtemperatarum principi pontificum sedis Romanae antistiti et eius legibus inhaesurum.“

Syro-Iacobitarum summus Patriarcha, qui itidem gloriosum Antiochiae nomen ostentat, tenet monasterium Zaphranense S. Armeniae prope Mardin. Ordinationis ritus in plurimis conspirant cum Maronitis.

Coptitarum Patriarcha Alexandrinus, qui S. Marci sedem obtinere gloriatur (Patriarcha in sede S. Marci, potentissimae urbis Alexandriae, Hierosolymorum, utriusque Aegypti, Nubiae etc.) per episcopos Aegypti novem adstipulantibus Coptorum proceribus. Hi miserae gentis magnates, ut ita dicam, erogant quoque sumtus electionis et inthronisationis. Fere semper Kabirae commoratur.

Aethiopiae ecclesiae caput est rex, olim sacerdotali dignitate conspicuus. Summus pontifex, qui communiter Abuna i. e. Pater Noster cognominatur, antiqua consuetudine petente rege a Patriarcha Alexandrino ad id munus sacratur et ex Aegypto in Aethiopiam mittitur. Non enim sibi licere putant ex sua gente aliquem denominare, quem Patriarcha ordinet: nam tenaces sunt veterum canonum (Pseudo-Nicaenorum), quibus cautum est, ne Aethiopes creent vel eligant Patriarcham, quin potius eorum Praelatus sub potestate eius sit, qui sedem Alexandriae tenet. At vero cum hodie ecclesiae Alexandrinae Copticae status miserabilis sit et deplorandus, hinc facile intelligi potest, quales viri in Aethiopiam mittantur ecclesiae rectores. Nihil sciunt, nihil faciunt illi metropolitae, nisi ut clericos ordinent. Hoffmann l. c.: „Er residirt in Gondar und regiert auch die Kirche in Schoa und Tigre. Ländereien und Ordinationen werfen seinen Unterhalt ab. Einmal war der dritte Theil des Ertrags der Provinzen für ihn bestimmt. Seine Macht ist nur durch die des Königs beschränkt, oft wurde er den Monarchen furchtbar. Er ordinirt, indem er die Aspiranten anbaucht und das Kreuz über sie macht. Als im Jahre 1842 nach längerem Ausbleiben (11 Jahre) ein neuer Abuna anlangte, hatte er täglich an 1000 Personen zu weihen, die sich in ganzen Carawanen aus den verschiedenen Reichen nach Gondar begaben.“

CAPUT IV.

DE SACRAMENTO POENITENTIAE.¹⁾

1. Extra dubitationem est, ecclesiam orientalem haud dissentire ab latina in doctrina de poenitentiae sacramento, haud examinata vel notata in concilio Florentino.²⁾ Quod si nonnulli ex Protestantium theologorum numero vocarunt in disceptationem, causa ea est, quod antiquae huius sacramenti formulae, obviae in vetustioribus Graecorum euchologiis, admodum breves sunt, adeo mutilae atque hiantes. Videtur enim ecclesia in hoc mysterio multa reliquisse sacerdotis arbitrio atque iudicio pro poenitentis natura et conditione; quo factum est, ut nec confessionis neque absolutionis formula stata illis libris inserta sit. At vero cum saeculo decimo sexto ac deinceps ex universa christianorum occidentalium lite exstiterint etiam de poenitentia controversiae, ecclesia Graeca perfectum et plenum ritum poenitentiae libris ecclesiasticis adiunxit, multa ex priscis libris privatae devotionis mutuata, in nonnullis vocibus ac formulis Romani ritualis imitatrix.³⁾

2. Necessario apud Graecos praecedit communioni poenitentia. Et postulat ecclesia, ut quater per annum accedant fideles ad confessionem et eucharistiam (quoad sacerdotes p. 374), nimirum in natali et resurrectione Domini, in natali Petri et Pauli et in Assumptione virginis.⁴⁾

1) Quod Graeci moderni vocant *Ἐξαγόρευσις* vel *Ἐηγορίαν*.

2) Patet sententiam accipiendam esse in maximis et gravissimis. Ut offeram discrepantiae exemplum, quae scripsit Germanus Episcopus in indulgentiae epistola (Goar 681) — — *ὅσα δὲ διὰ λήθην ἢ αἰδῶ ἀνεξομολόγητα ἔασε συγχωρήσαι αὐτῇ ὁ Θεός* — haud prorsus conspirant cum doctrina Romana. Excepto loco de satisfactione haud multum differt ecclesia Graeca ab vetustis Lutheranorum de confessione privata praecceptis.

3) Recte monet Goarus, etiam in Latina ecclesia antiquam absolutionis formulam verbis deprecativis compositam fuisse, modernam haud superare saeculum decimum tertium vel duodecimum, opinor Concilium Lateranense 1215.

4) Armenorum mores enarrant Smith et Dwight: „Obgleich in allen Sprengeln, welche die hinlängliche Anzahl von Priestern haben, die Messe täglich gefeiert wird, so

Ut fert hominum languor et laxior huius aetatis disciplina, plurimi ex laicis semel tantum, tempore magnae quadragesimae vel paschatis sollemnitatis appetunt sacramenta. Ex tempore Petri Magni communio et confessio paschalis et publica reipublicae lege Russis praecepta est.

3. Confessionarii s. *πνευματικοί*, scilicet *πατέρες*, e monasteriis maxime seliguntur: laicos enim sacerdotes non ita confidenter conveniunt. Et his monachis poenitentiariis datur facultas confessiones audiendi literis *ἐνταλτηρίοις*, praemissa sollemni Episcopi benedictione. Placet formulam transscribere e Nealii libro.

The order for making a Confessor.

The Bishop gives the benediction. The trisagion, Most holy Trinity, Our Father.

Deacon. Let us make our supplications to the Lord.

Bishop. Lord Jesus Christ our God, Who didst give to Peter, and to the other eleven Apostles, the apostolic and spiritual ministry; and didst command them to loose and to bind the offences of men; do Thou now make also this Thy servant N., called by me, ad filled with all manner of grace, to be worthy of Thine apostolic and spiritual ministry. through our humbleness, and of loosing and binding the offences of sinners; for Thou art the giver of good things, etc.

Deacon. Wisdom; stand up; let us hear the holy Gospel.

Bishop. Peace be to all. The lection from the holy Gospel according to S. John.

Deacon. Let us attend. *The Bishop reads the Gospel.* (S. John XX, 19—24.)

Then he saith: Our humbleness, by the grace of the allholy and divine Spirit, promotes thee, the most pious N., Confessor, to the ministry of spiritual fatherhood, in the Name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost, now and ever, and to the ages of ages. Amen.

4. Modum confitendi ea qua insignis est diligentia et perspicuitate enarrat Goarus. „*Πνευματικοὶ* sedentes poenitentes pariter sedentes pro Exomologesi audiunt: si leves et venia dignas poenitentis culpas deprehenderint, nullam adhibent absolutionem, sed de pio devotoque quodam opere exercendo monitum, amice remittunt: si letifera, quae ἁ-

---

communicirt doch nicht leicht ein Anderer, als die fungirenden Geistlichen jährlich mehr als zweimal, nämlich zu Weihnachten und zu Ostern. Mehr als siebenmal communicirt Niemand jährlich, aber auch Keiner weniger als einmal. Jedoch wird dieser Handlung eine grosse Wirksamkeit zugeschrieben, und die consecrirten Elemente werden zur letzten Oelung den Sterbenden gereicht.“

νόσιμα dicunt, crimina detegunt, illa in Nomocanone iuxta se posito examinant censurarumque districtioni, prout legunt, cuncta subiiciunt et tandem poenitenti bene precantur orationibus, aut in remedium praeteriti delicti vel in cautelam futuri compositis. Peccata tandem cuncta κανονίζουσι i. e. ad canonum rigorem examinata poenis in eis perlectis castigant et emendant proptereaque poenitentiam impositam ut canonibus praescriptam solent ipsi κανόνα vocitare. Ea autem est ξηροφαγία, ab obsonio quocunque, olei, piscium et carnum et a vino abstinencia — γονυκλισίαι s. μετάνοιαι στρωταί absque numero his verbis adiunctis: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ καὶ Λόγε τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν — τεσσαραντολειτούργημα, missa per 40 dies celebranda etc.') Publica vero poenitentia

1) Tradit autem ecclesia atque inculcat, ut partem primariam confessionis efficiat non satisfactio, sed cor contritum ac poenitens. Adscribatur historiola, depromta e libro Veronae 1780 typis excuso: *ἑτοιμασία διὰ τὴν ἁγίαν ξαγοράν καὶ κοινωνίαν* (communione) .reperita in Programmate Academiae Lignicensis 1852: *Ἦτον ἕνας ξηρορευτής, ὁποῦ μίαν ἡμέραν τῆς σαρακοσιῆς ξεαγόρευκε πολλοὺς Χριστιανοὺς, καὶ ὡσάν ξεμπέρδευσε ὄλους, ἤρθε τέλος πάντων, νὰ ξαγορευθῆ, ἕνας νέος, ὁποῦ εἶχε ἀπαντέξῃ ἐκεῖ, ὡς νὰ τελευτοῦσι ὄλοι. Κοιτεύει ὡς τόσον πρὸς τὸν ξαγοράρη, γονατίζει ἐμπροσθὰ του καὶ ἀρχινᾷ τὴν ξαγοράν του, μὰ τί; γανερώνει τόσα καὶ τόσα κρίματα, καὶ βλασφημιαῖς καὶ ὀχθρῆταις καὶ κλεψιαῖς καὶ ψευτικὸς δρκους καὶ φρονιὰ καὶ μάγια, ὅτι τοῦ ξαγοράρη ἐφαινούντων ὡσάν ἀνεβόλετο, νὰ τὰ ἔκαμε ὄλα ἕνας νέος μικρῆς ἡλικίας· καὶ ἐτιξ θανατιζόμενος καὶ τρομασμένος τοῦ λέγει· παιδί μου, διὰ νὰ γενοῦσι τόσα κρίματα, ἐπρεπε νὰ ἦσαι ἐσὺ χιλίων χρόνων. Εἶμαι ἐγὼ, ἐποκρίθηκα ὁ νέος. Ὁ ιερῆας, γροικῶντας ἐτοῦτο, ἐφοβήθη καὶ ἐτρόμαξε περισσότερο, καὶ· ποῖος λοιπὸν, εἶπε, ποῖος εἶσαι ἐσὺ; Ἐγὼ, ἐπιλογήθη ἐκεῖνος, ἐγὼ εἶμαι ἕνας δαίμονας, ἀπὸ ἐκείνους, ὁποῦ ἐπέσαμεν μὲ τὸν ἑωςφόρον ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Καὶ ἤρθα ἐδῶ, νὰ ξαγορεύσω τὰ κρίματά μου· ὡς τὰ ἄρα σου εἶπα, ἔχε ὑπομονὴν, νὰ σου εἰπῶ καὶ τὰ ἄλλα, ὁποῦ δὲν ἔχουσι ἀριθμόν. Καταραμμένε, λέγει ὁ ξαγοράρης, τί γυρεύεις ξαγοράν, ἐσὺ, ὁποῦ δὲν ἔχεις πλέον ἐλπίδα τῆς σωτηρίας σου; Γροῖκα, εἶπε ὁ δαίμονας καὶ μὴν μὲ μαλαώσης, ὦ ἄνθρωπε· ἐγὼ ἤμουν σήμερα ἐδῶ, καὶ ἐβλεπα τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὁποῦ ξαγορεύονταν· ἐλέγαν ἁμαρτιαῖς τρομεραῖς καὶ ἀμετρήταις ἀκόμη αὐτοί· καὶ ἐσὺ τοὺς ἐσυγχώρεσες ὄλους· ἤρχούντανε φορτωμένοι ἀλυσίδαις· σκλάβοι ἐθικοί μου, καὶ τῆς καλῆσεως, ἄσχημοι εἰς τὴν ψυχὴν τους, ὡσάν καὶ ἐμένα· καὶ μετὰ βλας τῶν ἐδινε τὸ συγχώρη μὲ καποῖον κανῶναν, εὐγαίνασι λαμπεροί, ὄμορφοι, στολισμένοι, ψυχοπαῖδια τοῦ Ἰησοῦ καὶ κληρονόμοι τοῦ οὐρανοῦ· διὰ τοῦτο ἐγὼ ἐπῆρα θάρσος, νὰ ἐλθῶ καὶ ἐγὼ, μὴν πῶς καὶ ἐγὼ ἀκόμη λαβαίνω ὡσάν καὶ αὐτοὺς τόσαις θανασταῖς χάρες, ὁποῦ κάμνει ἡ ξαγοριά. Ἀποκρίνεται ὁ ξαγοράρης· μὰ κάμνεις καὶ ἐσὺ ἀληθινὴν μετάνοιαν, κατὰ ποῦ ἐκάμασι ἐτοῦτο; Κάμνω διὸ θέλεις, εἶπε ὁ δαίμονας, εἰς τὸν κανῶναν, ὁποῦ μοῦ δίνεις· φτάνει, νὰ ἦναι κατὰ τὰς δύνάμες μου. Ἐγὼ, λέγει ὁ ιερῆας, σοῦ δίνω ἕναν κανῶναν τὸν πλέον λαφρὸν, ὁποῦ νὰ ἦναι· κάμε ἐτιξ· τρεῖς φοραῖς τὴν ἡμέραν σκῆψε καὶ κάμε ὀμπρὸς εἰς τὸν Θεὸν μίαν πρᾶξιν τῆς ἀληθινῆς συντριβῆς· κάμε ἐτοῦτο, καὶ φτάνει πού. Μὰ ἐτοῦτο, λέγει ἐκεῖνος, δὲν ἤμπορᾷ, νὰ τὸ κάμω· ὄλους τοὺς ἄλλους κανῶναις κάμνω τοὺς· ἐτοῦτον ὄχι. Τριςκατάρτατε, λέγει τοῦ ὁ ιερῆας, ὄλα τὰ ἄλλα δὲν*

nulla licet amplius imponatur, aliquos tamen confessione expiatis a sacra communione per annum vel plures quandoque arcent. Hi non ita plene reconciliati privationem eucharistiae panis eulogici, communionis vices agentis vere tunc ἀντιδώρον sumptione solantur: et sanguinis dominici sumendi loco aquam in Theophaniis benedictam Diacono eam μετὰ λαβίδος porrigente communionis diebus summa cum religione hauriunt et tandem oratione τῶν ἐπιτιμιῶν λυομένων super eis recitata, ex integro ecclesiae reconciliantur.“

At qui confessione peracta absoluti fuerint, statis precibus matutinis ac vespertinis, ab ecclesia privatae devotioni adscriptis de sacra communione praemoniti sanctissimum secum meditantur mysterium. Muralt l. c. p. 176: „Nach der aufrichtigen Beichte des Sünders giebt ihm der Presbyter mit einem neuen Gebete zum Herrn, der nicht will den Tod des Sünders, sondern dass er sich bekehre und lebe, die Absolution zufolge seiner höhern Vollmacht. Nun fangen die Vorbereitungen auf die Communion an, der sogenannte Morgen- und Abendkanon. Bevor derjenige, der gebeichtet hat, sich zur Ruhe begiebt, liest er aus den gewöhnlichen Gebeten vor dem Schlafengehen noch den Kanon, oder das nur Reue athmende Akathiston auf den süssesten Jesus (Encheiridion B. 5.), und jenes an die Mutter Gottes zu ihrer Verherrlichung, darauf den Kanon an den Schutzengel und den andern feierlichen der Communion, der die ganze Erhabenheit derselben darstellt. Am Morgen aber kommen andere feierliche Gebete vor, die Herzensergiessungen des heiligen Basilus des Grossen und der beiden Johannes, Chrysostomus und von Damask, sowie der beiden Simeon, des neuen Theologen und des Metaphrastes. — So rührend und herzergründend sind diese zwölf Gebete, dass das aufmerksame Lesen derselben auch die härtesten Gemüther wider ihren Willen erweicht, auch unfreiwillige Seufzer und Thränen auspresst, und diese Seufzer erleichtern das Herz, und diese Thränen reinigen die Seele und mindern die Gluth der göttlichen Sacramente, die sonst den Unwürdigen verzehren müsste“ p. 368.

5. Non a re est adicere, quae Kingius e Ruthenorum libris sacerdotibus instituendis idoneis de confessionarii prudentia pastorali ac

---

ὠφελούσι, χωρὶς τὸν ἀληθινὸν νόμον τῶν κριμάτων· λοιπὸν ἂν δὲν θέλῃς καὶ δὲν ἤμπορῆς νὰ κάμῃς ἐτούτο, φύγε ἀπ' ἐδῶ· διατι οὐδὲ ποτὲ δὲν θέλεις εὕρει ἐπιμοσύνην ἀπὸ τὸν Θεόν· καὶ εἰς ἐτούτους τοὺς ἐξορκισμοὺς τοῦ ἱερέως ἐφαντάσθηκε ὁ δαίμονας. — Δύο πράγματα στοχάσου ἐδῶ, ἀδελφέ μου· τὸ πρῶτο εἶναι, πῶς ἡ ξαγοριά, χωρὶς τὸν ἀληθινὸν νόμον καὶ ἀπόφασιν, μὲ βλους τοὺς κωνάναις καὶ μετανοίας δὲν ὠφελῆ καθόλου. Τὸ δεύτερο, πῶς ἡ καλὴ ξαγοριά φέρνει τόσαις εὐχαίς τοῦ Θεοῦ, διὸ ὁ ἴδιος δαίμονας τὴν ζηλεύει.

praesertim de sigillo confessionis excerptis. „Die geistliche Regulation bezeugt, dass es die Pflicht der Priester bei der Beichte der Büssenden sei, den Stolz derer, die sie als halsstarrige bemerken, durch die Androhungen der göttlichen Gerichte abzuschrecken und zu unterdrücken, und den niedergeschlagenen Büssenden mit der Hoffnung seiner Gnade und Güte zu trösten und aufzurichten. Sie sollen daher auch verstehen, wie man einen Sünder unterrichten muss, um ihn von seinen bösen Gewohnheiten abzuziehen, wie man die Kranken besuchen und trösten, wie man mit dem Worte der Vermahnung eine sterbende Person bei ihrem Ausgange aus dieser Welt ermuntern und begleiten, und endlich wie man verurtheilt und unter dem Todesurtheile befindliche Sünder in der Hoffnung der göttlichen Gnade stärken soll. Der Priester muss diejenigen nicht mit Uebermacht behandeln, die um eines geistlichen Rathes willen zu ihm kommen; er muss sich nicht mürrisch bezeigen gegen den Bussfertigen, wenn er ihn mit Sanftmuth vernahmen sollte, und er muss auch zu keiner Zeit ein Geschenk von seinen geistlichen Söhnen verlangen oder sonst etwas von ihnen mit einer Art von Herrschaft fordern, um sie gerichtlich loszusprechen oder ihre Busse zu erlassen; und eben so wenig darf er nach einer Zänkerei oder anderen Reizung die Sünden eines geistlichen Sohnes offenbaren. Wenn aber Jemand in der Beichte einen Diebstahl entdeckt, den er noch nicht begangen hat, Verrätherei oder Empörung wider den Monarchen oder seine Regierung, oder eine Verschwörung wider die Ehre oder das Leben des Regenten, oder wider die Familie seiner Majestät, und indem er eine solche Verschwörung entdeckt, dabei zu erkennen giebt, dass er keine Reue darüber habe, sondern einen festen Vorsatz verräth, sein Vorhaben auszuführen, und berichtet es nicht als ein Verbrechen, sondern vielmehr zur Befestigung in seinem Vorsatze, durch die Billigung oder Zulassung seines Beichtvaters, so muss der geistliche Vater von ihm im Namen Gottes verlangen, dass er gänzlich von seinem bösen Vorhaben abstecken solle; und wenn er durch ein mürrisches Stillschweigen oder durch eine Rechtfertigung seiner selbst scheint unveränderlich in dieser Sache zu sein, so muss der geistliche Vater nicht auf die bloße Beichte seiner Sünden die Vergebung seiner Sünden sprechen, sondern wider ihn anzeigen, damit er der Gerechtigkeit überliefert werde. Auf gleiche Weise muss er einen jeden Betrüger entdecken, der Wunder erdichtet hat oder Wunder vorgiebt, um das Volk zu hintergehen, und eine solche That nicht bereuet und sich entschliesset, sie zu verlassen.

Der Beichtvater hat die Macht, die Zeit oder den Grad der Strafe zu vermehren oder zu vermindern, oder eine Busse mit der andern zu verwechseln, als ein Fasten anstatt eines Almosens (wenn er nicht unter

dem Vorwande des Almosens ein Geschenk für sich selbst oder für eine andere Person braucht, die nicht wirklich in Noth ist). Er muss sich in Acht nehmen, dass er keine Bussen auflegt, die sich nicht thun lassen, sondern solche, welche die Büssenden verrichten können, und solche, die ihren Fähigkeiten und Einrichtungen angemessen sind; z. B. wenn er bedenkt, was für eine Art von Busse sich mit Recht auflegen lasse einem Soldaten in seinem Dienste, einem dürftigen Reisenden auf seinem Wege, einem Matrosen zur See, einem Bettler, einem Kranken und dergleichen.“

5. Casus reservati (Cod. Lit. I. p. 295) Graecis ignoti sunt. At Pontifices diplomata quaedam a poenis et canonibus non plene adimpletis poenitentes eximentia, maxime circa discessum ex hoc vita concedunt. Et haec συγχωροχάρτια vel ἀφέσιμα, literae condonaticiae, indulgentiarum vicem apud Graecos obtinent. Adiciatur exemplum. Ὁ τῶν οἰκιτικῶν πατήρ καὶ τοῦ ἐλέους Θεός, ὁ μὴ θελήσει θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτὸν· ὁ πάντα πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα παρεχόμενος· αὐτὸς κατὰ τὴν σὴν ἐκ πίστεως αἴτησιν, τέκνον, εὐμενῶς προσηγάμενος καὶ παραβλέψας τὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας παραπτώματα, συγχωρήσῃ δὲ ἡμῶν πᾶν ἁμάρτημα ἐκ πρώτης ἡλικίας καὶ μέχρι τῆς δευτέρας σοι καταστάσεως πεπραγμένα ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ διανοίᾳ κατὰ γνώσιν καὶ ἄγνοιαν· ὧν δηλονότι καὶ τὴν ἔξαγορίαν ἐποίησας πατράσι πνευματικοῖς καὶ τὴν ἀποχήν, ὡς δύναμις, διεσπούδασας. Ἔσο οὖν πεποιθὼς ὡς οὐκ ἔτι ἐμποδῶν γίνονται σοι τὰ πρώην ἡμαρτημένα παρὰ σοῦ· ἀλλὰ τῆς τῶν σωζομένων μερίδος καταξιοθήσῃ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν Θεοῦ, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου. Ἀμήν.

6. De Graecorum εὐχαῖς συγχωρητικαῖς μετὰ θάνατον εἰς τρισεῶτα loquentem faciamus Nealium l. c. p. 1020: „We must however dwell a moment on one rite peculiar to the Greek Church, the absolution of the dead. There are several forms; the shortest is this; „The Lord Jesus Christ our God, Who gave divine commandments to His Holy Apostles and Disciples, that they should loose and bind the sins of those that have fallen, and we again having from them received power to do the same, He forgive thee, my spiritual child, whatever thou hast committed, voluntary or involuntary, in the present life, now and ever, and to ages of ages. Amen.“

But there is a much more solemn form, to be used by a Bishop, or in his necessary absence, by the Confessor of the departed person, during the Liturgy. In the Great Entrance the Priests stand, holding the holy gifts, outside the iconostasis, while the Bishop kneels, and repeats two prayers of absolution.

Now the question arises, what effect this is intended to have. Some

have considered it an equally gross corruption with that by which Baptism and the Holy Eucharist were, in some parts of Africa, administered to the dead; and, at first sight, it has that appearance. But, if we consider that the Greek Divines agree with Western Doctors in rejecting the idea, that sacramental grace can be conferred after death, we shall consider this absolution merely as a solemn form of prayer for the dead,¹⁾ and of offering for a given person the Sacrifice of the Liturgy.

This explanation may serve sufficiently well for the Constantinopolitan forms, where the absolution is only precatory; but, some other defence must be found for the Russian formula, where we have this expression, „And I, Thine unworthy servant N., through the power given to me to absolve and forgive, do ecclesiastically and spiritually absolve and loose him from all his sins.“

Sed haec ponderanda sunt ex iis quae antecedunt: — *worin er nur immer als Mensch während seines Lebens von seiner Jugend an bis zur Trennung seiner Seele und Leibes gesündigt hat, willig oder unwillig durch unheilige oder unreine Gedanken, durch die Kräfte seines Verstandes oder Körpers, oder durch Unwissenheit in einen Fluch gerathen ist, oder durch Vergesslichkeit unterlassen hat seinem geistlichen Vater eine Sünde zu bekennen oder durch ein anderes Band gebunden ist: vergieb ihm, o*

1) Sane omnes formulae *συγχωρητικαί* non pronuntiant, sed implorant peccatorum remissionem: nam inconcussa est Graecis Balsamonis sententia „*τοὺς νεκροὺς τῶν ἀγιασμάτων μεταλήψεως οὐκ ἀξιούσθαι.*“ Quod ad excommunicatos, confers Ritum absolvendi excommunicatum iam mortuum. Cod. Lit. I. p. 209. Cf. Baruffaldus ad Rit. Rom. p. 208: „Soli homines viventes, baptizati, rationis et doli capaces, qui in ecclesia superiorem aliquem habent, ab habente potestatem possunt excommunicari: non autem mortui, quia cum isti non amplius sint sub iurisdictione ecclesiastica, ab ea, sicuti ligari, ita absolvi non possunt: nam si iis Deus indulgentiam dedit, nihil nocet nostra severitas: et si supplicium praeparavit, nihil nostra benignitas prodest: ut respondit olim Ferrandus Carthaginensis ecclesiae Diaconus Pelagio, et Anatolio Romanis Diaconis. Quare dum dicitur, posse mortuos excommunicari et absolvi, intelligi debet hoc improprie et indirecte, utpote quia vel ecclesia tunc publice declarat, illos, dum adhuc viverent, censuram excommunicationis incurrisse et in illa mortuos fuisse, et prohibet in loco sacro sepellri, ac pro eis suffragia et sacrificia offerri, vel si signa manifesta poenitentiae et contritionis dederunt ante obitum, declarat et pronuntiat eos absolutos, ad hoc ut admittantur ad ecclesiasticam sepulturam et orationes et suffragia pro eis impertiri possint, prout docet Graff cons. 7. per tot. de sent. excom. p. 1. Ideo mortuus absolvi potest, ab eo scilicet, a quo poterat vivus absolvi, si ante obitum signa poenitentiae dederit: non directe, quia non est amplius homo super terram, sed ad hoc, ut sit capax ecclesiasticae sepulturae et suffragiorum ecclesiae, iuxta dispositionem Text. in cap. a nobis l. 2. de sent. excom. ubi Fagnan. num. 14. dat formulam facultatis, quae solet expediti a S. Poenitentiarum Urbis.“

Herr, du Liebhaber der Menschen u. s. w. Itaque tria bene observanda et distinguenda sunt 1) Peccata, quae Defunctus confessus est vivus, quae a sacerdote dimissa sunt, nunc repetitione quadam vel absolutione ut dicunt generali dimittuntur. 2) Si quae sint peccata, quae non confessus est Defunctus, ea ut Deus dimittat, clementem iudicem implorat fidelis. 3) Denique, si incurrerit ignorantia canonum in excommunicationem vel vindictam ecclesiae, cum mortuos solus Deus iudicet, sacerdos nomine ecclesiae solvit excommunicationem. Quod autem mortui omnes ab hoc vinculo disciplinae ecclesiasticae solvantur, horrendi mali cautio est atque provisio. Etenim Graeci, si quae post mortem in terra non soluta corpora reperiant, haec vel sanctorum reliquias vel perditorum hominum et excommunicatorum horrenda cadavera opinantur. Reliquias quidem sacras, si suavem exhalent odorem, aliqua decoris luce praefulgeant nec quidquam horroris monstrent: abominanda excommunicatorum cadavera, si ut ipsi aiunt τυμπανικά, ad tympani morem turgentia, nigra, deformia appareant. Ut brevi dicatur, tamdiu quispiam maledictionis vinculo ecclesiasticae teneatur, corpus indissolutum perseverat; si accipit absolutionem, sub omnium oculis, in pulverem redigitur. Multa sunt huius superstitionis exempla apud itinerum scriptores Hist. Eccl. Ien. II. p. 493: „*Sie glauben, dass ein solcher verbannter Mensch nicht nur in seinem Leben unglücklich sei, sondern auch nach seinem Tode, wenn er keine Absolution erhält, den Fluch derselben tragen müsse, indem ein solcher niemals verfaulen könne, sondern gleich einer Trommel aufschwelle und als Stahl und Eisen unverweslich bleibe, bis ihn der Bischof von dem Banne losspreche, da alsdann der Körper erstlich zur Asche werde. Ja, sie halten davor, dass ein böser Geist in solche Körper fahre, dieselben belebe und allenthalb Ungelegenheit damit verursache. Sie wissen desfalls viele Exempel zu erzählen, dass man solche Körper gefunden, die ganz röthlich und lebhaft ausgesehen, ohnerachtet sie schon lange Zeit unter der Erde gelegen, und schliessen daher, dass solche ässen und verdaueten, auch des Nachts herum spazierten. Daher in der Insel Scio die Gewohnheit sein soll, dass die Leute, wenn man sie des Nachts ruft, das erste Mal nicht antworten, aus Sorge, dass es vielleicht ein solches Gespenst sein möchte, auf dessen Beantwortung sie selbst sterben müssten, weswegen man auch alle plötzlichen Todesfälle solchen verbannten Körpern zuschreiben pflegt.*

Mons. de Ricaut erzählt ein Exempel, dessen Wahrheit ihm von einem glaubwürdigen Manne, welcher es selbst mit Augen angesehen, versichert worden, folgendermassen: Es sei ein Mensch wegen eines in Morea begangenen Verbrechens in die Insel Milo geflüchtet und dadurch

zwar der Strafe der weltlichen Obrigkeit, aber nicht des geistlichen Fluches der Excommunication entgangen. Denn als er in dem Banne verstorben und an einen abgelegenen Ort begraben worden, wären die Inwohner besagter Insel alle Nächte durch seltsame Gespenster erschreckt worden, und als sie das Grab wieder geöffnet, hätten sie einen Körper darin gefunden, welcher eine lebhaftes Farbe und vom Blut ganz aufgeschwollene Adern gehabt, wobei auch der Sarg mit Trauben, Aepfeln, Nüssen und anderen Früchten der damaligen Jahreszeit angefüllt gewesen. Als nun die Sache an den Patriarchen zu Constantinopel gelangt, und man denselben um Erlassung des Bannes angesprochen, der Körper aber indess in die Kirche gesetzt worden, habe sich eines Tages nach vielem Gebet und Opfern in dem Sarge ein grosser Tumult erregt, da sich dann nach desselben Eröffnung gefunden, dass der Leichnam ganz verfäult und verweset dagelegen. Die Stunde aber der Verwesung sei eben diejenige gewesen, an welcher der Patriarch die Bannes-Erlassung unterzeichnet gehabt. *Fides sit penes autorem.* Ich meines Orts will nicht lange disputiren, ob der Teufel, dem freilich mit Superstition gar viel gedienet ist, die Macht habe, auf diese Weise in die Körper der Verstorbenen zu agiren, sondern ich führe solches nur in der Absicht an, zu zeigen, wie dergleichen Historien gar wohl capable sind, dem einfältigen Mann eine Furcht einzujagen und in einem knechtischen Gehorsam zu erhalten.“¹⁾

A. Ἀκολουθία τῶν ἐξομολογουμένων.

Λέγει ὁ ἱερεὺς· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ αἰεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν συγχωρήσεως τῶν πλημμελημάτων τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ν. καὶ ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς δωρήσεται αὐτῷ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ καιρὸν μετανοίας, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

1) Non est quod moneamus, ex hac Graecorum superstitione enatam esse horrendam de Vampyris (Katakhanades) fabulam. Ceterum Goarus παράλληλα quaedam affert occidentalia: corpus pseudopapae Benedicti XIII, icti concilii Constantiensis fulmine, usque hodie iucorruptum atque militem ducis Albuquerque excommunicatum, qui post mortem suam tamdiu horrendum spectrum apparuit, quam absolutionem adeptus sit.

Ἵπὲρ τοῦ θυσθῆναι αὐτόν τε καὶ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ.

Τῆς παναγίας ἀχράντου.

Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα.

Ἐἶτα λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν παροῦσαν εὐχὴν·

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ποιμὴν καὶ ἀμνὲ, ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ τὸ δάνειον χαρισάμενος τοῖς δυοῖν χρεοφειλέταις, καὶ τῇ ἁμαρτωλῶ δούδς ἄφρασιν ἁμαρτιῶν αὐτῆς. Αὐτὸς, δέσποτα, ἄνεσ, ἄφρασ, συγχώρησον τὰς ἁμαρτίας, τὰς ἀνομίας, τὰ πλημμελήματα τὰ ἐκουσία καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει, τὰ ἐν ἀγνοία, τὰ ἐν παραβάσει καὶ παρακοῇ γενόμενα παρὰ τῶν δούλων σου τούτων. Καὶ εἶτι ὡς ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες καὶ τὸν κόσμον οἰκοῦντες ἐκ τοῦ διαβόλου ἐπλανήθησαν, εἶτε ἐν λόγῳ, εἶτε ἐν ἔργῳ, εἶτε ἐν γνώσει, εἶτε ἐν ἀγνοία, εἶτε λόγον ἱερέως κατεπάτησαν, ἢ ὑπὸ κατάραν ἱερέως ἐγένοντο, εἶτε τῷ ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπέπεσαν, ἢ ὄρκῳ ὑπήχθησαν, αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς καὶ ἀμνησικακος δεσπότης τούτους τοὺς δούλους σου λόγῳ λυθῆναι εὐδόκησον, συγχωρῶν αὐτοῖς καὶ τὸ ἴδιον ἀνάθεμα καὶ τὸν ὄρκον κατὰ τὸ μέγα σου ἔλεος. Ναὶ, δέσποτα, φιλάνθρωπε, Κύριε, ἐπάκουσον ἡμῶν δεομένων τῆς σῆς ἀγαθότητος ὑπὲρ τῶν δούλων σου τούτων, καὶ πάριδε ὡς πολυέλεος τὰ πταίσματα αὐτῶν ἅπαντα. Ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς αλωνίου κολάσεως. Σὺ γὰρ εἶπας, δέσποτα, ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὅτι σὺ εἶ μόνος ἀναμάρτητος, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Καὶ ψάλλει τὸ Τρισάγιον. Τὸ· δεῦτε προσκυνήσωμεν. Καὶ τὸν πενήτηστον ψάλμον καὶ τὰ παρόντα τροπάρια. Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς. Τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην ρ. 328. Τὸ Κύριε, ἐλέησον τεσσαρακοντάκις. Αὐτὸς δὲ κείμενος λέγει· ἤμαρτον, Κύριε, συγχώρησόν μοι ἐκ τρίτου. Καὶ ἀνιστάμενος λέγει· Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαβὶδ, ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις πλημμελήμασιν ἄφρασιν

δωρησάμενος, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἐπὶ μετανοίᾳ προσευ-
χὴν δεξάμενος, αὐτὸς καὶ τὸν δοῦλόν σου (τὸν δεῖνα) μετα-
νοοῦντα, ἐφ' οἷς ἐπραξε πλημμελήμασι, πρόσδεξαι τῇ συνήθει
σου φιλανθρωπία, παρορῶν πάντα τὰ αὐτῷ πεπραγμένα· ὁ
ἀφιεὶς ἀδικίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀνομίας. Σὺ γὰρ εἶπας, Κύ-
ριε, οὐ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ
ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν, καὶ ὡς ἐβδομηκοντάκις ἐπὶ ἀφι-
εῖναι τὰ ἁμαρτήματα. Ἐπεὶ ὡς ἡ μεγαλοσύνη σου ἀνείκαστος,
καὶ τὸ ἔλεός σου ἀμέτρητον. Εἰ γὰρ ἀνομίας παρατηρήσης,
τίς ὑποστήσεται; Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς τῶν μετανοούντων, καὶ
σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ
ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶ-
νων. Ἀμήν.

Εἶτα λέγει ὁ ἐξομολογούμενος ἄνω τὰς χεῖρας ἔχων· Πάτερ,
Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι σὺ γινώσκεις πάντα τὰ
κρυπτὰ τῆς καρδίας μου.

Καὶ λέγει· Ἀδελφε, δι' ὃ ἦλθες πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἐμέ;
μὴ αἰσχυνθῆς, οὐ γὰρ ἐμοὶ ἀναγγέλλεις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, ἐν ᾧ
ἵστασαι.

Πῶς ἐφθάρη ἡ παρθενία σου; διὰ πορνείας, ἢ διὰ μα-
λακίας ἢ διὰ νομίμου γνώμης;

Μὴ ἐσταυροπάτησάς ποτε διὰ πορνείαν ἢ δι' ἄλλον τρόπον;

Συνεγένης γυναικὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ἐφθάρης εἰς κτει-
νοβατείαν ἢ παιδομιξίαν;¹⁾

Καὶ ἐρωτᾷ αὐτόν ὁ ἐπιτιμῶν εἰς τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὸ ἐρωτη-
σαι κατὰ τὸ λεπτόν, πιάσον τὸν πίνακα καὶ ἐρεύνησον, ὅποῖον ἁμάρ-
τημά ἐστι καὶ κατάβαλε αὐτὸ ἔμπροσθεν τῆς βίβλου ταύτης, ὅποῖον
ἁμάρτημά ἐστι. Εἶτα λέγει ταῦτα.

Τέκνον μου πνευματικόν, ἐγὼ ὁ ταπεινὸς καὶ ἁμαρτωλὸς,
ὁ τῇ ἐμῇ ταπεινότητι ἐξομολογούμενος οὐκ ἰσχύω ἀφιέναι
ἁμάρτημα ἐπὶ τῆς γῆς εἰ μὴ ὁ Θεὸς, διὰ δὲ τὴν θεόλεκτον
φωνὴν ἐκείνην, τὴν μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν γινομένην,
τὴν πρὸς ἀποστόλους λέγουσαν· ἂν τίνων ἀφίητε καὶ τὰ ἐξῆς.
Εἰς ἐκείνην καὶ ἡμεῖς θαρροῦντες λέγομεν· ὅσα ἐξείπες τῇ
ἐμῇ ἐλαχίστῳ ταπεινότητι, ὅσα οὐκ ἐφθασες εἰπεῖν ἢ κατ'
ἄγνοιαν ἢ κατὰ λήθειαν οὐ δὴ ποτε, ὁ Θεὸς συγχωρήσῃ
σοὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.²⁾

1) In recentioribus euchologiis haec nefandorum facinorum enumeratio omittitur.

2) Hanc formulam duco collativam, sed et aliis uti contentes et πνευματικῶς
testatur Gosrus. Rogant poenitentes peccatis suis enumeratis: παρακαλῶ γὰρ μοῦ συγ-

Σύναφον και ταύτην τὴν εὐχὴν.

Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας Δαβὶδ διὰ Νάθαν τὸν προφήτην τὰ ἴδια ἐξομολογήσαντι κακὰ και Πέτρον τὴν ἄρνησιν κλαύσοντος πικρῶς και πόρνην δακρῦσασαν ἐπὶ τοὺς αὐτοῦ πόδας και τελώνην και ἄσωτον· αὐτὸς ὁ Θεὸς συγχωρήσῃ σοι δι' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ και ἐν τῷ νῦν αἰῶνι και ἐν τῷ μέλλοντι και ἀκατάκριτον σε παραστήσῃ ἐν τῷ φοβερωῖ αὐτοῦ βήματι. Περὶ δὲ τῶν ἐξαγορευθέντων ἐγκλημάτων μηδὲ μίαν φροντίδα ἔχῃς· πορεύου εἰς εἰρήνην.

Εὐχὴ εἰς ἐξομολογούμενον.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ και τῇ πόρνη διὰ δακρῶν ἄφεισιν ἁμαρτιῶν δωρησάμενος και τὸν τελώνην τὰ ἴδια ἐπιγνόντα πταισματα δικαιοῦσας, πρόσδεξαι τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δούλου σου και ἔτι ἐπλημμέλησεν ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἁμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς και φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον· σὺ γὰρ μόνος ἐξουσίαν ἔχων ἀφιέναι ἁμαρτίας και σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ και τῷ ἀγαθῷ και ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.¹⁾

χωρήσης. Respondet confessionarius: ἔχω σε συγκεχωρημένον vel ἄς εἶναι συγχωρημένος. Episcoporum: ἡ ταπεινότης μου ἔχει σε συγκεχωρημένον. Patriarchae: ἡ μετριότης μου κτλ.

1) Armenam Confessionem referunt Smith et Dwight p. 481 sq.: „Die Beichte ist eine nothwendige Vorbereitung auf die Communion und wird während des ersten Theils der Messe am westlichen Ende der Kirche gehalten. Man hat in den Armenischen Kirchen keine Beichtstühle. Der Geistliche, dem gebeichtet wird, sitzt auf der Erde auf türkische Manier; er legt seine Hand auf das Haupt des Beichtenden, der ihm zur Seite kniet und dasselbe auf seinen Schooss oder seine Schulter gelegt hat. So lauscht er auf die Worte der Beichte, deren vorgeschriebene Form also ist: „Ich habe gesündigt gegen die heilige Dreieinigkeit, gegen den Vater, den Sohn und den heiligen Geist; und ich bekenne vor Gott und der heiligen Mutter Gottes, und vor dir, heiliger Vater, alle die Sünden, die ich begangen habe. Denn ich habe in Gedanken, Worten und Werken gesündigt, willkürlich und unwillkürlich, wissentlich und unwissentlich. Ich habe gegen Gott gesündigt. Ich habe mit meinem Geiste und seinen Fähigkeiten, mit meinem Gemüthe und seinen Empfindungen, mit meinem Körper und seinen Sinnen gesündigt. Ich habe mit den Fähigkeiten meines Geistes gesündigt durch List und Thorheit, durch Kühnheit und Feigheit, durch Verschwendung und Geiz, durch Zerstreung und Ungerechtigkeit, durch Liebe zum Bösen, durch Verzweiflung und Misstrauen. Ich habe gegen Gott gesündigt. Ich habe mit den bösen Neigungen meines Gemüths gesündigt, durch List, Bosheit, Rachsucht, Neid, Eifersucht, Zügellosigkeit, unkeusche Neigungen und abscheuliche Unreinheit der Phantasie. Ich habe gegen Gott gesündigt. Ich habe durch die Begierden meines Körpers gesündigt, durch Sinnlichkeit, Faulheit, träge Lust zum Schlofe; durch die

Handlungen meines Körpers und durch verschiedene Arten unreiner Handlungen, durch die unkeuschen Worte, die meine Ohren gern vernommen, durch die Schamlosigkeit meiner Augen, durch die Begierden meines Herzens, durch die Wollust meines Mundes, durch Unenthaltbarkeit, Unmässigkeit im Essen und Trinken. Ich habe gegen Gott gesündigt. Ich habe gesündigt durch die üble Rede meiner Zunge, durch Lügen, falsch Schwören, Meineid, Hader, Zank, Verläumdung, Schmeichelei, Afterrede, Müssiggang, Spott, unnütze Worte, durch Ketzerei, Fluchen, Murren, Klagen, üble Nachrede und Gotteslästerung. Ich habe gegen Gott gesündigt. Ich habe mit jedem Gliede, mit jedem Gelenke meines Körpers gesündigt; mit meinen sieben Sinnen und sechs Verrichtungen; ich habe gesündigt, indem ich mit Füssen stiess, umherschlenderte, zur Rechten und Linken schweifte; ich sündigte gegen Alles, was vor mir war, und dem hinter mir gab ich ein böses Beispiel. Ich habe gegen Gott gesündigt. Ich habe gesündigt, indem ich die sieben Uebertretungen, die Todsünden beging: durch alle Arten von Stolz, Neid, Zorn, Müssiggang, böser Lust, Unmässigkeit und unreiner Begierde. Ich habe gegen alle Gebote und Verbote Gottes gesündigt; denn ich habe weder gethan, was er befohlen, noch unterlassen, was er verboten hat. Ich habe das Gesetz empfangen und nicht gehalten. Ich bin zu den Rechten des Christenthums eingeladen worden und bin unwürdig erfunden. Obgleich ich das Böse kannte, habe ich mich mit Wissen und Willen erniedrigt und habe aus eigenem Antriebe die guten Werke unterlassen. Wehe mir! Wehe mir! Wehe mir! Was soll ich sagen? oder was soll ich noch bekennen? Denn meine Uebertretungen können nicht gezählt, meine Sünden nicht alle gesagt werden. Meine Qualen können mir nicht erlassen werden; meine Wunden sind unheilbar. Ich habe gegen Gott gesündigt. Heiliger Vater, dich habe ich zum Fürbitter und zum Vermittler der Versöhnung mit dem eingeborenen Sohne Gottes. Dich sehe ich an, dass du durch die Macht, die dir gegeben ist, mich von den Banden der Sünde erlösest.“ Dieses Sündenbekenntniss wird auch jeden Morgen in der Kirche noch vor den Gebeten gesagt. Wir haben noch viele unziemliche und anstössige Ausdrücke ausgelassen. Dem Volke ist es ganz unverständlich, da es, so wie die meisten Gebete, in der Altarmenischen Sprache gehalten wird.

Ausser diesem allgemeinen Sündenbekenntniss, welches der Beichtvater dem Beichtenden Wort für Wort vorsagt, verlangt Ersterer gewöhnlich noch ein Bekenntniss der besondern Sünden, welche auf dem Gewissen lasten. Dann folgt die Absolution in folgender Form: „Möge ein barmherziger Gott dir gnädig sein. Möge er dir alle deine bekannten und vergessenen Sünden verzeihen. Und ich, kraft meines priesterlichen Amtes, und kraft des göttlichen Gebotes: „Was ihr auf Erden lösen werdet, das soll auch im Himmel gelöst sein“, ich spreche dich frei von aller Verbindung mit deinen Sünden, in Gedanken, Worten und Werken, im Namen des Vaters, des Sohnes und des heiligen Geistes. Ich gewähre dir wieder den Zutritt zu den Sacramenten der heiligen Kirche. Möge Alles, was du vornimmst, ein gutes Werk werden, und dich im künftigen Leben zur Herrlichkeit führen. Amen.“ Das Volk glaubt fest, dass, wenn der Priester diese Absolution ausgesprochen hat, die Sünden vergeben sind.“

Aethiops confitentes optime nobis producit Ludolfus Hist. lib. III. c. 6: „Omnia et singula peccata cum omnibus circumstantiis enarrare, nec mandatum a Deo nec necessarium esse censent. Itaque generaliter duntaxat Presbytero dicant: Peccavimus, peccavimus. Absolvitur peccator paucissimis, simulque vite oleagine leviter latus feritur. (Et ideo semper virgarum copia datur ad portas ecclesiarum, ne deficient absolutiones ob defectum virgarum.) Qui vero malefacta patnaverunt, homicidium, adulterium, furtum, haud mitibus verbis sed asperis increpationibus, imo scutica saepe castigantur, ut absolvi se non modo audiant sed sentiant. Refert Tellerus, Metropolitam ipsum confitentem nonnunquam audire: et aliquando intellecto enormi scelere surrexisse et acriter

B. Ordo Confessionis Ruthenus.

(Ex libro Kingii p. 213 sqq.)

Der Beichtvater führt die Personen auf die Seite, welche eine nach der andern, und nicht zwei oder mehrere zugleich, beichten müssen, unbedeckt vor dem Bilde unsers Herrn Jesu Christi.¹⁾

Sodann fängt er an: Das Trisagion. Hernach das Pater noster: Herr sei uns gnädig. Zwölfmal.

Das Gloria: Jetzt und immerdar. O kommet, lasst uns anbeten; dreimal.

Sodann Psalm 51: Sei mir gnädig, o Gott.

Das Troparion.

Sei uns gnädig, o Herr, sei uns gnädig, denn wir, die wir keine Entschuldigung haben, bringen dieses Gebet vor dir, als dem Herrn der Sünder, sei uns gnädig.

poenitentem obiurgasse: „Tunc hoc fecisti? An non times Deum? Agedum, tricies vel quadragies flagellator.“ Praesto sunt lictores Metropolitanæ, qui Iora expediunt et miserum peccatorem, sex vel septem atrocibus ictibus (reliqui enim intercessionibus circumstantium statim remittuntur) caedunt.¹⁾ Quidam evitaturus tam acerbam delicti sui abolitionem petit a Metropolita, pro tribunali sedente, ut secreto audiretur. Cui ille respondet: Quid? nonne peccatum tuum in extremo iudicio coram toto mundo manifestabitur? Miser peccator, parendum sibi ratus, palam fatetur abiegitum bonum. Aderat forte Dominus eorum, qui deprehendisse se abiegitum laetatus reum statim in ius vocat; qui propria confessione coram tot testibus convictus et boves reddere et simul graves poenas dare coactus fuit. Caeterum ut teneri et mitis ingenii sunt Habessinii, frequenter et plerumque post admissum notabile quidpiam peccatum ad Confessionarium accurrunt et peccavisse se fatentes, conscientiae tranquillandae causa sacram coenam petunt. Istud vero ante vigesimum quintum plus minus annum non faciunt; nam eos usque annos discretionis et innocentiam puerilem producant. Si enim adolescens ante vigesimum aetatis annum fato concedat, his eum verbis plangunt: Ah similis fiat anima mea animae istius innocentis. Tantum fidei in moribus adolescentum suorum ponunt.“

Quod ad Nestorianos et Malabares, sunt scriptores qui confessionem uti sacramentum sectam prorsus ignorasse referant, qui tria solummodo sacramenta noverint: ordinem, baptismum, eucharistiam. Sed haec falsa sunt. Ebed-iesu Sobensis septem enumerat *μυστήρια* ecclesiae et cum aliis remissionem peccatorum. At tam certum est quam quod certissimum, cum alia sacramenta, tum confessionem venisse in oblivionem. Quod conqueritur Iosephus Patriarcha, affirmando confessionem, inter omnes Christianos, et orthodoxos et haereticos usitatam, apud Nestorianos iacere neglectam atque sepultam.

1) Kingius: Wenn die Beichte in der Kirche geschieht, so legt er das Evangelium auf ein Analogion, und das Kreuz daneben; allein die Beichte wird sehr oft zu Hause verrichtet.

Das Gloria.

Sei uns gnädig, o Herr, denn auf dich setzen wir unser Vertrauen. O zürne nicht über uns und gedenke unserer Uebertretungen nicht; sondern sieh gnädig auf uns herab und befreie uns von allen unsern Feinden. Denn du bist unser Gott und wir sind dein Volk, das Werk deiner Hände, die deinen heiligen Namen anrufen.

Jetzt und immerdar.

O selige Mutter Gottes, öffne uns die Thüre der Gnade u. s. w. p. 328.

Herr, sei uns gnädig. *Vierzimal.*

Priester. Lasset uns beten zu dem Herrn.

O Gott, unser Heiland, der du durch deinen Propheten Nathan deine Vergebung dem David ankündigen liessest u. s. w. p. 596.

Lasset uns beten zu dem Herrn.

O Herr Jesu Christe, der Sohn des lebendigen Gottes, der Schäfer und das Lamm u. s. w. p. 596.

Hierauf sagt er ihm: Sieh, mein Kind, Christus ist unsichtbar gegenwärtig, deine Beichte anzunehmen; schäme dich daher oder fürchte dich nicht und verhehle nichts vor mir, sondern sage mir ohne Zweideutigkeit, was du gethan hast, damit du Vergebung von unserm Herrn Jesu Christo empfangen mögest. Sieh dieses Bild vor uns. Ich bin nur ein Zeuge, um vor ihm zu bezeugen, was du mir sagen wirst; merke daher wohl, da du um Arznei willen kommst, dass du nicht ungeheilet hinweg gehest.

Und sodann fragt er ihn eine Frage nach der andern und wartet einige Zeit, um seine Antwort auf alles insbesondere zu erhalten.

Zuerst fragt er ihn vor allen Dingen nach seinem Glauben und spricht: Sage mir, mein Kind, glaubst du wie die katholische und apostolische Kirche, welche im Orient gepflanzt wurde und sich von dannen über die Welt ausgebreitet hat, und im Orient und hier unbeweglich und unveränderlich ist gelehrt und übergeben worden, und zweifelst du nicht an einer von den Traditionen?

Und wenn er treulich glaubt, so muss er treulich und aufrichtig den Glauben lesen: Ich glaube an einen Gott.¹⁾

Vermahnung.

Von allen diesen Sünden musst du dich forthin enthalten, indem du eine zweite Taufe nach diesem christlichen Geheime empfangen hast. Fange daher an, dein Leben durch Gottes Hülfe zu bessern und kehre nicht zu deinen vorigen Sünden zurück, damit du nicht andern Menschen lächerlich werdest; denn Christen sollen ein gerechtes und heiliges Leben führen, worin dir Gott helfen möge durch seine Gnade.

Nach abgelegter Beichte aller seiner Sünden sagt der Priester: Beuge dein Haupt nieder. Der Bussfertige neigt sodann sein Haupt und der Beichtvater sagt dieses Gebet:

Lasset uns beten zu dem Herrn.

O Herr Gott des Heils deiner Knechte, gnädig, barmherzig und geduldig, dem das Uebel reuet und will nicht den Tod des Sünders, sondern dass er sich bekehre und lebe. Vergieb nun, o Herr, diesem deinen Knechte (*namentlich*); verleihe ihm die Gewissheit der Busse, Verzeihung und Vergebung seiner Sünde und sprich ihn los von allen seinen wissentlichen und unwissentlichen Uebertretungen, versöhne ihn und vereinige ihn wieder mit deiner heiligen Kirche durch Jesum Christum, unsern Herrn, mit welchem dir sei Ehre und Herrlichkeit, jetzt und immerdar, und in Ewigkeit. Amen.

Nach diesem Gebete wirft sich der Bussfertige nieder und der Priester giebt ihm die Absolution und spricht:

Jesus Christus, unser Herr und Gott, durch seine Gnade, Güte und Liebe gegen die Menschen, vergebe dir, mein Kind (*namentlich*), alle deine Sünden; und ich, als ein unwürdiger Priester, durch die mir anvertraute Macht vergebe dir und spreche dich los von allen deinen Sünden, in dem Namen des Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes. Amen.

Bei dem Beschlusse der Absolution bezeichnet ihn der Priester mit seiner rechten Hand mit dem Zeichen des Kreuzes.

---

1) Kingius: Hierauf schreibt die Ordnung vor, dass er ihn fragen soll, ob er dieser oder jener besondern Sünde schuldig sei, und er muss ein Verzeichniss der schrecklichsten Verbrechen, die nur können gedacht werden, wiederholen, deren Erwähnung schon unanständig sein würde, hier beizufügen. Jedoch jetzt pflegt man nur die zehn Gebote herzusagen und zu fragen, ob er eins derselben übertreten hat (p. 597).

Sodann der Gesang:

Es ist billig und recht, dich zu loben u. s. w.

Das Gloria: Jetzt und immerdar.

Die Entlassung.

Der Bussfertige küsst das heilige Evangelium und das Kreuz und gehet weg.

C. *Εὐχαὶ συγχωρητικαὶ εἰς πᾶσαν ἄραν,¹⁾ καὶ ἀφορισμὸν, εἰς τεθνεῶτα.*

Ἀναγινωσκόμενα παρὰ ἀρχιερέως, ἢ ἐξ ἀνάγκης, παρὰ πνευματικοῦ πατρὸς, εἰ οὐ πάρεστιν ἀρχιερεὺς.

Ἰστέον δὲ, ὅτι αἱ παρούσαι εὐχαὶ ἀναγινώσκονται οὕτως· Ἐν μὲν τῇ προσκομιδῇ ἀναγινώσκουσι ταύτας μετὰ κατανύξεως πάντες οἱ μέλλοντες ἱερουργεῖν ἱερεῖς. Ἐν δὲ τῇ μεγάλῃ εἰσόδῳ, ἐξελεθόντων τῶν ἱερέων ἔξω τῶν καγκέλλων²⁾ μετὰ τῶν ἀγίων, καὶ ἱσταμένων, ὁ ἀρχιερεὺς κλίνας τὸ γόνυ, ἐκφωνεῖ ταύτας μεγαλοφώνως μετὰ κατανύξεως καὶ θαυμάτων. Μετὰ δὲ τὸ τελειῶσαι αὐτάς, ἀνιστάμενος δέχεται τὰ ἄγια.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῇ σῇ ἀρρήτῳ σοφίᾳ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ χοῦδος, καὶ τοῦτον ἀναμορφώσας εἰς εἶδος καὶ κάλλος, καὶ ἐξωραΐσας ὡς τίμιον καὶ οὐράνιον πτῆμα, εἰς δοξολογίαν καὶ εὐπρέπειαν τῆς σῆς δόξης καὶ βασιλείας, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦτον παραγαγεῖν. Τὴν ἐντολὴν δὲ παραβάντα τοῦ σου προστάγματος, καὶ μεταβαλόντα τῆς εἰκόνης, καὶ μὴ φυλάξαντα, καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται, φιλανθρωπῶς κελεύσας τὴν κρᾶσιν καὶ μίξιν ταύτην, καὶ τὸν ἀρρήτόν σου τοῦτον δεσμὸν, ὡς Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν τῷ θείῳ βου-

1) *Coarus:* Diversa sunt excommunicationis genera. Quibusdam eucharistia sola negata, alios etiam precum consortium, quibusdam ne alios pravo convicto inficerent, etiam conversatione humana interdictum, ut diris devoti et Satanae potestati traditi, temporariae afflictionis sensu, iacturam spiritus perpendere impellerentur. Hi sunt, quos ἀρὰ maledictio et ἀνάθεμα, ecclesiae summa indignatio persequitur: ceteros quos respiciencia iam emendat, levior poena ἀφορισμῶν prosequitur.

2) *Ex foribus Sanctuarii.*

λήματι ἀποτέμεσθαι, καὶ διαλύεσθαι· τὴν δὲ ψυχὴν ἐκεί-
θεν χωρεῖν, ἔνθα καὶ τὸ εἶναι προσελάβετο, μέχρι τῆς κοι-
νῆς ἀναστάσεως, καὶ τὸ σῶμα εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη ἀνα-
λύεσθαι. Διὰ τοῦτο δεόμεθα τοῦ σοῦ ἀνάρχου πατρὸς, καὶ
τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, καὶ τοῦ παναγίου καὶ ὁμοουσίου
καὶ ζωοποιοῦ σου πνεύματος, ἵνα μὴ παρίδῃς τὸ σὸν πλά-
σμα καταποθῆναι τῇ ἀπωλείᾳ, ἀλλὰ τὸ σῶμα διαλυθῆναι
εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη,¹⁾ τὴν δὲ ψυχὴν καταταγῆναι ἐν τῷ
χορῷ τῶν δικαίων. *Ναὶ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, νικησάτω σου
τὸ ἄμετρον ἔλεος, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἡ ἀνείκαστος· καὶ εἴτε
ὑπὸ κατάραν πατρὸς, ἢ μητρὸς, ἢ τῷ ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπέ-
πεσεν ὁ δοῦλός σου οὗτος, ἢ τινὰ τῶν ἱερωμένων παρεπί-
κρανε, καὶ παρ' αὐτοῦ δεσμὸν ἄλυτον ἐδέξατο, ἢ ὑπὸ ἀρχιε-
ρέως βαρυτάτῳ ἀφορισμῷ περιέπεσε, καὶ ἀμέλειαν καὶ θαυ-
μίαν χρησάμενος, οὐκ ἔτυχε συγχωρήσεως, συγχώρησον αὐτῷ
δι' ἐμοῦ τοῦ ἀμαρτωλοῦ, καὶ ἀναξίου δούλου σου. Καὶ τὸ
μὲν σῶμα αὐτοῦ ἐξ ὧν συνετέθη διάλυσον, τὴν δὲ ψυχὴν
αὐτοῦ ἐν σκηναῖς ἁγίων κατατάξον. *Ναὶ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ ταύτην τὴν ἐξουσίαν δοὺς, ὥστε τῶν
ἀμαρτημάτων διδόναι τὴν ἄφεσιν, καὶ εἰπῶν· "Ὅσα ἂν δήσῃ,
καὶ λύσῃ, ἵνα ὧσι δεδεμένα, καὶ λελυμένα· καὶ δι' αὐτοῦ
τὴν ἐξουσίαν ταύτην καὶ ἡμῖν τοῖς ἀμαρτωλοῖς χαρισάμενος,
λύσον τὸν κοιμηθέντα δούλόν σου (τὸν δεῖνα) τοῦ ψυχικοῦ
καὶ σωματικοῦ ἀμαρτήματος, καὶ ἔστω συγκεχωρημένος καὶ
ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Πρεσβείαις τῆς σῆς
παναχράντου καὶ ἀειπαρθένου μητρὸς, καὶ πάντων σου τῶν
ἁγίων. Ἀμήν.**

Εὐχὴ ἑτέρα ὁμοία.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

*Δέσποτα πολυέλεε Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ
τῷ κορυφαίῳ τῶν σῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων Πέτρῳ τὴν
σὴν οἰκοδομήσας ἐκκλησίαν, καὶ τὰς κλεῖς αὐτῷ δοὺς τῆς
τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τῇ σῇ χάριτι πᾶσαν αὐτῷ δο-
θῆναι θελήσας ἐξουσίαν, ὥστε δεδεμένα εἶναι καὶ ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ, ὅσα παρ' αὐτοῦ δέδενται, καὶ λελυμένα ὡσαύτως ἐν
τῷ οὐρανῷ, ὅσα παρ' αὐτοῦ ἐν γῆ λέλυνται· διαδόχους
ἡμᾶς τοὺς εὐτελεῖς καὶ ἀναξίους τῇ ἀφάτῳ σου φιλανθρωπία,*

1) Cf. p. 594.

τῆς αὐτῷ δοθείσης ἐξουσίας καταξιώσας γενέσθαι, ὥστε καὶ
 ἡμᾶς οὕτω δεσμεῖν, καὶ λύειν τὰ ἐν τῷ λαῷ σου συμβαί-
 νοντα. Ἄντὸς, πανάγαθε Βασιλεῦ, δι' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ
 καὶ ἀχρείου δούλου σου, συγχώρησον τῷ δούλῳ σου (τῷ
 δεῖνι) εἴτι ἐν τῷ παρόντι βίῳ ὡς ἄνθρωπος ἐπλημμέλησε,
 καὶ ἄφες αὐτῷ ὅσα ἐν λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν ἤμαρτε.
 Λύσας αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπικείμενον μεθ' οἶων δὴ ποτε τρόπων
 δεσμὸν, ὃν αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐκ συναρπαγῆς, ἢ ἄλλης τι-
 νὸς αἰτίας ἔδρασε, εἴτε ὑπὸ ἀρχιερέως, ἢ παρ' ἄλλον τινὸς,
 φθόνῳ καὶ συνεργείᾳ τοῦ πονηροῦ, τοιοῦτον ὑπέστη ὀλίσιθημα.
 Εὐδόκησον ὡς μόνος ἀγαθὸς, καὶ πολυέλεος, τὴν μὲν ψυχὴν
 αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγίων ταχθῆναι, τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐ-
 αρεστησάντων· τὸ δὲ σῶμα τῇ παρὰ σοῦ δημοουργηθείσῃ
 φύσει δοθῆναι. Ὅτι εὐλογητὸς καὶ δεδοξασμένος ὑπάρχεις
 εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

CAPUT V.

DE SACRAMENTO OLEI AC DE CURA INFIRMORUM ET MORTUORUM IN UNIVERSUM.

1. **Ecclesia Christiana, sanctissimi Ιατροῦ ac redemptoris progenies, est et erit cum miserorum omnium tum infirmorum mater atque patrona.** Neque excogitari potest christianae cuiusdem societatis rituale, quod non consuleret aegrotis, angore et tentatione ac saepe solitudine confectis. Quod ad Graecos, distinguenda est populi et simpliciorum hominum vetus consuetudo et pristinus mos, in quo ecclesia connivet interdum, ab ritibus ecclesiasticis arctiori sensu. Sanitatis tuendae enim vel reparandae cum studiosissimi sint Graeci, nullum genus unctionis sacrae vel reliquiarum rerumve aliarum, modo sanctae sint, contactum seu appositionem, seu efficax *ἐπίθεμα* omittunt. Hinc ramorum florumque ab imaginibus sacris ad morbida loca attactus, quem *ἅγιον ἔλαιον* vel *ἅγιον ἔλεος* dicunt. Hinc oris aperti, communionem accepta in verbum exhalatio (*ἀθνήζειν* s. *ἀτμίζειν*): hinc aquae in calicem sacrum immiscae sub nomine *ἁγίου ἐπιμυρώματος* epotatio. Hinc consuetudo deferendi aegrotos in ecclesiam, ubi nonnunquam dierum spatio in Catechumenaeis iacent, immo pernoctant. Accedit ad hos populares et civiles usus ecclesiae caerimonia. Leguntur in euchologiis diversae orationes dicendae super infirmum: exstat *ἀκολουθία εἰς παράκλησιν ἀσθενῶν χειμαζομένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων καὶ ἐπηρεαζόντων*. Preces effundit Sacerdos summo Deo, ut qui Ezechiae quondam vota adimplevit, qui Pauli et Silae preces excepit, non avertat faciem a famulo suo infirmo et liberet eum ab omni infirmitate. Poscit suffragia Deiparae, Angelorum, Sanctorum omnium: ungit denique aegrotum oleo. Norunt enim Graeci praeter unctionem sacramentalem alias, quae crucis signo perficiuntur iunctis pro sanitate obtinenda precibus.

2. At principalis et perfecta medicina adhibetur aegrotis **Sacramentum Olei** (*ἅγιον ἔλαιον, εὐχέλαιον*) magnis laudibus celebratum a Simeone: *ἅγιον ἔλαιον παραδίδεται καὶ τοῦτο ὡς ἱερά τελετή καὶ*

θείου τύπος ἕλεος εἰς ἀπολύτρωσιν καὶ ἁγιασμὸν τοῖς ἀπὸ ἁμαρτίας ἐπιστρέφουσιν χορηγούμενον· διὸ καὶ λύσιν ἁμαρτημάτων παρέχει καὶ ἐξ ἀβήωστημάτων ἐγείρει καὶ ἁγιασμοῦ ἐμπίπλησιν. Similia profert Bulgari: — τὸ τέλος τοῦ εὐχλαίου εἶναι, νὰ ἐξαλείφῃ, καθὼς εἶπαμεν τὰ λείψανα, ἦτε κατακάθια τῶν ἁμαρτιῶν, δίδοντας τὴν ὑγίαν τῶν μετεχόντων κατὰ τε ψυχὴν κατὰ τε σῶμα. Itaque liquet inter eos, qui utriusque ecclesiae callent doctrinam, Latinos et Graecos concordare in omnibus, in quibus summa consistit sacramenti ac propria virtus. Dissentiunt in minutis. Ecclesiae orientalis, innixa loco Jac. 5, 14. 15 (προεβυτέρους) septem vel saltem plures exposulat sacerdotes, εὐχλαίου ministros, utitur oleo non a pontifice consecrato, sed quoties urget necessitas renovatur et recens benedictum huic sacramento conferendo adhibetur. Quam consuetudinem Clemens VIII. Graecis unitis confirmavit. Ungit tandem ecclesia Graeca non solum moribundos vel eos, quibus imminet periculum mortis, sed aegrotos omnes et, si fieri potest, non inter privatos parietes, sed in aede sacra sancto mysterio occupata est. At vero, si conferantur vetustissima ecclesiae Romanae Sacramentaria cum Graecis, fere nihil restat discrepantiae: contra subit admiratio, quod ecclesiae, per diuturnum tempus seiuhctae, unum idemque servarunt sacramenti ingenium.')

3. Nihil magis est ab homine curandum, quam felix ex hac vita exitus. Et ideo ecclesia quoque orientalis instituit ultimas preces super agonizantem dicendas, quarum virtute anima illius ad aeternam beatitudinem deducatur. Dico ἀκολουθίαν εἰς ψυχοῤῥαγοῦντα, Ordini Commendationis Latino congruam. Sunt qui reprehendant, quod animam in extremis laborantem, cum deberet in divinae misericordiae spem erigere, iudicii potius ultimi timore incusso et quasi damnationis non evitandae expectatione, in profundum desperationis abyssum deturbare et demer-

---

1) Sectarum mores breviter exponit Neale l. c. p. 1036: „Of other Communion, the Coptic Ritual has an office evidently borrowed from that of the Greek Church. The Syro-Jacobites and Armenians have the same. The Nestorians had it, as appears clearly from George of Arbela; but it appears that for this, in process of time, the simple sign of the cross was substituted, and at present, where the rite is administered at all, it is done in another way. They mix water, oil, and the relics of some Saint, or, if these are not to be procured, dust from the scene of a martyrdom, and keep it in their churches under the name of Chanana, dust, or Taibutha, grace; and this they employ instead of oil. Another kind is made by the admixture of oil and dust as before, and is dried in small masses; it is then sprinkled with dust from the spot of S. Thomas's martyrdom, with the words, „This dust is signed and sanctified with the grace of S. Thomas the Apostle, for the health and cure of body and soul, in the Name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost.“ For this the Council of Diamper substituted holy water, with which it has nothing to do.“

gere videatur. Et sane officium est tremendae maiestatis, morti conveniens, quam ipsa scriptura „interitus regem“ denominat, ita tamen ut minus morienti quam adstantibus consulat. Latini moribundum piissimis et suavissimis precibus consolantur, Graecis agonia miseri hominis, cuius sensus iam functione destituti sunt, circumstantium animos omnium mortis et inferi terroribus commovendi et eos, ut ita dicam terrendi est causa atque materies.¹⁾

4. Simulac expiraverit, oculi atque os clauduntur, corpus lavatur atque vestibus induitur. Advocatur sacerdos, qui thuribulo mortuo admoto nonnullas orationes recitat atque troparia, infra scripta in ordine τοῦ ἑξοδιαστικοῦ. Et hic thuris et orationis honor omnibus tribuitur mortuis. At proceres et ditiores homines magnificum curant funeris apparatus, ubi corpus collocatum est in loculo aperto, manibus supra pectus decussatis. Intran sacerdotes plures cum Diaconis et Lectoribus, haud destituri ab diurna et nocturna Psalmorum orationumque recitatione usque dum venerit sepulturae tempus. Vocantur hae vigiliae defuncti honorem susceptae παννυχίς.²⁾

5. Iam aliquid dicendum est de humatione et sepultura. Diem tertium habent sepulcralem. Defertur mane corpus ad ecclesiam aperto loculo, deponitur in Narthece, interdum in navi ecclesiae. Incipiunt li-

---

1) Mourawieff-Mouralt l. c. p. 308 nonnullas affert strophas e canone alio paraclitico depromptas: „Gleich Regentropfen schwinden meine bösen und kurzen Tage in Ohnmacht mit dem Laufe der Jahre, und gehen jetzt schon zu Ende — Königin, rette mich!“

„Jetzt ist meine Seele in grosser Furcht, und schmerzlich ist mir das unausweichliche Zagen meiner bald scheidenden Seele — Allerreinste, tröste sie!“

„Das ist die Zeit der Hülfe, das die Zeit deines Schutzes, das, o Königin, die Zeit, auf welche hin ich Tag und Nacht dich angefleht habe in heissen Gebeten.“

„Kommt auch ihr, meine heiligen Engel, für mich zu stehen vor dem Richterstuhle Christi, und indem ihr im Geiste eure Kniee beugt, ruft mit Weinen zu ihm auf: Schöpfer des All, erbarme dich meiner und verwirf nicht das Werk deiner Hände!“

„Mein Mund schweigt und meine Stimme redet nicht, aber das Herz spricht; denn ein Feuer der Zerknirschung verzehrt es, und mit unaussprechlichem Flehen ruft es dich an, o Jungfrau!“

2) Sacerdotum corpora a sacerdotibus puro detergentur oleo et sacris ornantur vestibus. Faciem operiant velo calicis, pectori superimponunt evangeliorum codicem. Effertur a sacerdotibus: in ecclesia candelabra in modum crucis posita accendantur. Monachi spongia tepenti aqua abluuntur: spongia illa crucis signum exprimitur in demortui fronte, in pectore, in manibus, in pedibus, in genubus. Induitur defunctus vestimento monastico novo, ita ut nunquam conspiciatur corpus nudum. Ex Mandysae loris abscissis tres efformantur cruces ad caput unum, ad pectus alterum, aliud versus genua: residua lori parte pedes circumligantur. Deportant monachi cadaver ad ecclesiam, in qua multa accendantur lumina.

turgiae divinae sollemnia. Sed ignorant Graeci missas pro defunctis, hac voce ita intellecta ut multas missae partes proprias tibi cogites de Defunctis. Acquiescunt in particula inter officium τῆς προθέσεως nomine defuncti insignita et cum aliis Domino oblata p. 388 sq.: deinceps brevem mortui commemorationem singulis Missae precibus interserunt. Divino sacrificio peracto denuo capessuntur caerimoniae funebres ad loculum: quibus absolutis defertur cadaver ad coemeterium. Antecedit πατήρ defuncti πνευματικὸς cum imagine sacra, loculum ipsum stipantur cognati et amici tenentes pannum funebrem, loculum cooperientem,¹⁾ in sollemnioribus exequiis clerici thura adolentes. Carpenta si adsunt, aguntur vacua in agminis calce. Cum venerint ad sepulturae locum, ponuntur in tapete iuxta feretrum τὰ κόλυβα, i. e. largitiones sacerdotibus et pauperibus destinatae.²⁾ Iam humatur corpus ita, ut vultus orientem respiciat inter preces et benedictiones infra positas. Comites funeris nunc carpentis vecti cum domum reversi sunt, accumbunt in epulo funebri: distribuuntur pauperibus panes, nummi aliaque dona. Ceterum apud Graecos quoque diversa hominum conditio pallida morte non obliteratur: nam pauperum defuncti saepe a domo statim efferuntur ad sepulcrum, missa aedis sacrae caerimonia.

6. Nec vero haec omnia amor et pietati lugentium satisfaciunt. Mortem proxime insequitur quadraginta dierum numerus, qui defuncto existimatur sacer atque dicatus: inprimis cari capitis memoria colitur die tertio (sepulturae), nono et quadragesimo (τοῖς τεθνεῶσιν ἀποτελείται τὰ τρίτα, τὰ ἔννατα, τὸ τεσσαρακοστῆ).³⁾ Atque his saltem

1) Muralt in Lexidio: „Ueber den meist bunten aber bis zur Einsenkung in das Grab offenen Sarg hängt man bei Reicheren ein Leichentuch, welches gewöhnlich der Kirche bleibt. Diese giebt es dann zu anderen Begräbnissen oder macht Kirchenkleider daraus.“

2) Goarus: Excoquant leviter frumentum (1 Cor. 15, 36—38), lancibusque acervatim impositum, frugibus variis, pisis puta, tosis avellanis, cortice nudatis amygdalis, nucibus minntim sectis, corinthiscae uvae et malogranatorum granis, in distinctis petroselinii foliis velut radios areolas et figuras ordinatis respergant: acervumque huiusmodi arte elaboratum κόλυβα vocant, quae quidem vel in sancti alicuius honorem vel in defunctorum memoriam propinquorum sepulcris imposita postmodum in sacerdotum ministrorumque usus cedunt. Conf. p. 215.

3) Ut placet Nicephoro, tertia die homo prorsus immutatur, faciei discrimine quo dignoscitur, deperdito. Non a die corpus omnino tabescit, solo corde a putredine intacto: quadragesimo die etiam cor tabe diluitur. Alia quae rationi magis consona sunt, suadet Neophytas e Constit. Apost. deprompta. Τὰ τρίτα resurrectionem Christi ostendant: τὰ ἔννατα novem angelorum choris mortuum aggregari deprecantur: τὰ τεσσαρακοστῆ luctum Israelitici populi in Moysis morte et quadragesimum usque diem productum, fuis pro anima defuncti precibus significant. (Ut affert Mourawieff-Muralt dies XL post resur-

diebus, si non per totum quadraginta dierum spatium in liturgia sacra exciditur e pane sacro particula defuncti, effunditur pro anima eius precatio. Recurrente autem depositionis anniversario secunda et tertia vice, amicis et cognatis ad tumulum convenientibus, thura ac preces spargit sacerdos. Item repetuntur his tribus anniversariis epulae lugubres. Iam supra commemoratum est, quater per annum Sabbato ante Dominicam ἀπόκρως, feria secunda post Dominicam Thomae, vigilia Pentecostes et primo mensis Octobris recitari τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀπ' αἰῶνος πάντων κεκοιμημένων ὁρθοδόξων Χριστιανῶν p. 214. 229. 230. Ne desideretur viva festi funebris imago, excitamus Kohlium, qui Ruthenos feria secunda post Dominicam Thomae mortuorum memoriam recolentes in scenam producit (St. Petersburg II. p. 398—404): „Als ich diesen Festtag zum ersten Male erwähnen hörte, fragte ich einen Russen, warum er so heisse (Pomimatelnui ponedielnik), und er gab mir die Erklärung: „pominajut roditeli“ (weil wir uns dann unserer Eltern erinnern). —

— Die Sache ist in Kurzem diese, dass die Leute des Morgens auf die Kirchhöfe hinausziehen, in den Kapellen derselben einem Gottesdienste beiwohnen und dann zum Andenken und zur Ehre ihrer verstorbenen Angehörigen auf den Gräbern eine Mahlzeit verzehren.

Schon des Morgens früh sieht man das Volk zu Fuss und zu Wagen mit Sack und Pack hinausströmen, d. h. mit Weib und Kind und mit Tüchern, in denen sie die Speisen schleppen. Diese Speisen bringen sie nun zuvörderst in die Kirche und setzen sie auf eine grosse, in deren Mitte errichtete Tafel. Gewöhnlich haben sie in die Mitte eines Tellers ein grosses, hohes, rundes Brod und rund herum rotte

rectionis Domini ad ascensionem usque.) Kingius l. c. p. 318: „Die Russen haben gewisse Dienste für die Todten bei dem Grabe oder in der Kirche, am dritten, neunten und vierzigsten Tage, und an dem jährlichen Sterbetage oder Geburtstage des Verstorbenen; die zwei letzteren werden für einige Personen viele Jahre lang fortgesetzt. Aus dieser Gewohnheit haben einige römisch-katholische Schriftsteller entdecken wollen, dass die Lehre vom Fegfeuer auch in der griechischen Kirche angenommen sei. Allein sie sollten nur bedacht haben, dass diese Dienste nicht von der Kirche vorgeschrieben sind, ob sie sich gleich in dieselbe eingeschlichen haben; die Kirche, wie wir bereits bemerkt haben, bestimmt nichts in Ansehung der Lehre von dem Zustande der abgeschiedenen Seelen. (1) Man sieht deutlich, dass die Gebete, welche bei dieser Gelegenheit gebraucht werden, ursprünglich zu einer andern Absicht abgefasst waren, nämlich um den Segen über das Getreide und die Früchte der Erde, die in der Ernte eingesammelt werden, zu erbitten, wie man deutlich wahrnehmen kann, wenn man den Dienst in dem Euchologion ansieht, welcher daher genommen worden, weil zufälliger Weise das Andenken der Todten im Gebete erwähnt wird.“ Preces illas non ad manus esse doleo. Quod ad doctrinam de novissimis, si rem ad vivum resicamus, spernit ecclesia Graeca nomen et imaginem purgatorii, sed consentit cum Romana in loco de statu medio, precibus pro defunctis. At Romana ecclesia tertium, septimum et tricesimum diem defunctis habet sacros.

Ostereier, Salz, Kringel, Honighuchen und Apfelsinen, sowie Citronen gelegt. In dem runden Brode steckt immer ein brennendes Licht.

Der Eine hat sein Brod immer auf eine etwas andere Weise geformt, wie der Andere, Einer hat einen Teller mit Reiss und Rosinen hingesetzt, der Andere auch ein Töpfchen mit Honig zugefügt und der Dritte noch etwas Anderes, was seine Kräfte ihm erlaubten. Auf jedem der Brode liegt ein kleines Büchelchen. In einem derselben fand ich Folgendes auf der ersten Seite geschrieben: „Dieses Buch gehört der Anna Timofejewna“ (Anna, des Timotheus Tochter), auf der zweiten Seite: „Dieses Buch ist geschrieben zum Andenken an meinen lieben Vater Fedor Pawlowitsch und meine gute Mutter Jelisaweth Petrowna“ (Elisabeth, Peter's Tochter), auf der dritten Seite: „auch zum Andenken an Gregor, Ssergei und Maria“. Sie nennen diese Bücher: „Paminatelnije knigi“ (Bücher des Andenkens).

Zuerst halten nun die Priester die gewöhnliche Messe ab (?), alsdann treten sie zu jenen so sonderbar bepäckten Tischen und singen dort unter beständigen Räucherungen Gebete für die Todten. Sie blättern dabei in jenen auf dem Tische liegenden kleinen Büchern herum und flechten die Namen, die sie darin finden, in ihre Gebete ein. Wenn diese Einweihung der Speisen und dies allgemeine Gebet für die Todten beendet ist, so zerstreuen sich die Leute auf dem Kirchhofe und eine jede Partei sucht die Gräber der Ihrigen auf, besonders Derer, welche sie neuerlich verloren haben, und schluchzt und weint auf diesen Gräbern. Die Meisten weinen freilich still, doch Viele, deren Schmerz noch neu ist, werfen sich auch in Verzweiflung über die Gräber hin und brechen in laute Klagen aus. Einmal fiel mir bei einer solchen Gelegenheit eine alte Frau besonders auf, deren klagende Stimme man über den ganzen Kirchhof vernahm. Ich trat zu ihr und fragte sie, wen sie zu betrauern habe. Sie richtete sich auf und sagte, es wäre ihre junge, an einen Kaufmann verheirathet gewesene Tochter, die da läge. Dann warf sie sich sogleich wieder mit dem Gesicht ins Gras des Grabhügels und schrie ins Grab hinein, als sollte es ihre Tochter hören: „Ach du, meine liebe Tochter, warum hast du mich verlassen? Ach du, Hübsche, du Junge, du Dreissigjährige, warum hast du dein altes siebenzigjähriges Mütterchen verlassen? Konntest du denn nicht warten, bis ich vor dir hinabgegangen? Ach, meine Tochter, ist es nicht gegen die Natur, dass das Kind die Mutter allein und unverpflegt zurücklässt?! Auch deinen kleinen Jungen hast du verlassen, den kleinen vierjährigen Fedor?! Ach, weh mir, weh mir, meine Tochter, dein kleines Söhnchen und dein altes Mütterchen sind nun allein geblieben.“ Ich kann nicht sagen, welchen wunderbaren Eindruck dieses Gejammer der

Alten auf mich machte, das sie beständig laut und zuweilen in einer Art von Kirchenmelodie absang, indem sie dann und wann schweigend ihr altes, sorgenvolles Haupt ganz und gar ins Gras verbarg. So jammernd und ihre Speisesäcke zur Seite, wartete sie, bis die Priester zu ihrem Grabe kamen.

Diese haben sich indess nämlich auch in Partien mit brennenden Kerzen und Crucifixen auf dem Kirchhofe vertheilt und halten nun bei jedem Grabe, wo es verlangt wird, noch einen besondern Gottesdienst, indem ihnen dabei jene kleinen Gedächtnissbücher überreicht werden.

Den Priestern auf dem Fusse folgen ganze Trupps von Unglücklichen, Krüppeln und Bettlern, die um ein kleines, essbares Almosen bitten. Unter ihnen werden dann reichlich Osterfeier, Brode u. s. w. vertheilt. Ich sah manchen Bettler mit einem Sacke, der so voll von Osteriern war, dass er gleich damit hätte einen Handel etabliren können. Einige nun geben alle ihre Speisen, die sie mitgebracht, an die Armen und bereiten so die beste und würdigste Gedächtnismahlzeit. Dies that z. B. eben jenes alte klagende Mütterchen, ich musste ihr noch viele Brode zerbrechen und zerschneiden helfen, die sie mit ihrer zitternden Hand nicht zertheilen konnte. Die Meisten aber holen nun leider eine Serviette heraus, bedecken damit den Grabhügel und setzen ihre mitgebrachten Speisen der Reihe nach hinauf, so wie auch die Wein- und Branntweinflaschen und fangen, indem sie sich rund um den Grabhügel herumlagern, an, zu schmaussen und zu trinken mit einem Appetite, als wären nicht acht russische Osterfeiertage, sondern sieben ägyptische Hungerjahre vorhergegangen. Alle die gedeckten Gräber und die in Gruppen getheilten Zecher geben den sonderbarsten Anblick von der Welt. Die Priester bekommen natürlich auch ihren Theil und geniessen bei jedem Grabe einen kleinen Imbiss.“¹⁾

---

1) De re funebri Armenorum Smithius et Dwightius haec narrant: „Für die Seelen der Verstorbenen werden fortwährend Gebete gehalten, Messen gelesen und Almosen gespendet, die letzteren in der Hoffnung, dass das Verdienst derselben dem Verstorbenen so zugerechnet werde, als wenn er sie selbst gegeben hätte. Ausser den Geldvertheilungen und anderen Liebesgaben, welche auch unter den Papisten gewöhnlich sind, haben die Armenier noch eine besondere Art der Mildthätigkeit; das ist nämlich das Opfer eines Thieres, sei es eines Schafes, eines Ochsen oder irgend eines anderen reinen Säugethieres oder Vogels. Die Priester führen das Opfertier vor die Kirchthüre und legen Salz auf den Altar nieder; dann lesen sie Abschnitte aus der Schrift vor, welche für diese Gelegenheiten besonders ausgewählt sind, und beten, den Namen des Verstorbenen erwähnend und die Vergebung seiner Sünden erlösend. Dann reichen sie dem Thiere das Salz und tödten es. Ein Theil desselben gehört dem Priester, ein anderer wird unter die Armen vertheilt und von dem Ueberbleibsel wird ein Gastmahl für die Freunde des Verstorbenen bereitet. Nichts darf bis zum andern Morgen übrig bleiben. Diese Opfer

sind keine Sühnopfer, wie die der Juden, denn auch nach dem Glauben der Armenier sind diese durch den Tod Christi aufgehoben, sondern sie gelten für ein verdienstliches Werk zum Besten des Dürftigen gethan. Sie haben immer, wenigstens in neuerer Zeit, eine besondere Beziehung auf die Todten und werden gewöhnlich, obgleich nicht notwendig, an dem Tage dargebracht, wo Messe für dieselben gelesen wird. Auch an den grossen Feiertagen der Heiligen und an den Festen, des Herrn Festtage genannt, finden sie statt. Besonders zu Ostern werden gewöhnlich ein oder mehrere Thiere geopfert; die ganze Gemeinde steuert dazu bei und vertheilt das oder die Opfer unter sich. Doch auch dies ist zum Gedächtniss der Todten. Nerses Sharhall, gestützt auf die Autorität des Katholikos Isak des Grossen, erzählt uns den Ursprung dieser Opfer auf folgende Weise: Als das Armenische Volk durch die Predigt St. Gregor's Lusavorisch das Christenthum annahm, kamen die bekehrten heidnischen Priester zu diesem und baten ihn, dass er ihnen des Mittel des Unterhalts anweisen möchte, da die Opfer, von denen sie früher gelebt hatten, nun nicht mehr stattfanden. Er verordnete demgemäss, dass ein Zehnthel der Erzeugnisse des Feldes ihnen gehören sollte, und dass das Volk statt der Götzenopfer nun dem wahren Gotte, im Namen der Verstorbenen und als eine Liebesgabe an die Hungrigen, Opfer darbringen sollte.“

Et Nestorianorum sacrificia duco funebria esse. Klose l. c. p. 328: „Sie haben noch den Gebrauch der Dankopfer. Das Thier wird bei der Kirchenthür geschlachtet, die rechte Schulter gehört dem Priester und am zweiten Tage muss Alles aufgegessen sein.“ Assem. Cod. Lit. lib. 8. p. 23: „Purgatorium N. excludunt, cum paradisum terrestrem pro iustis et profundum locum pro peccatoribus admittant. Verum malos, qui in profundo sunt, suffragiis vivorum invari posse, iisque peccata a Deo dimitti ob vivorum preces et merita docent clarissime Nestoriani scriptores et liquido demonstrant liturgici illorum libri.“

Aethiopiae neenias et saltationes lugubres vivis caloribus expressit Bruce (Tract. Germ. Cuhii l. p. 182): „Die Abyssinier heulen bei dem Tode eines Verwandten und zerkratzen das Gesicht. Zu Mesuah tanzt das Volk bei einem solchen Trauerfall. Die Freunde und Verwandten des Verstorbenen schliessen einen Zirkel und tanzen und hüpfen wie bei einem englischen Tanz. Sie tanzen nach dem Singen ohne Instrument und man hat nichts als eine Trommel, welche den Tact angiebt. Stirbt ein Edelmann, so singen die zwölf Richter, gewöhnlich Männer zwischen 60—70 Jahren, und tanzen so lächerlich, dass Jemand sehr traurig sein muss, um hier ernsthaft zu bleiben.“ Ludolph Hist. Aeth. III, c. 6: „Mortuos bene lotos et suffumigatos vestibus involvant. Si defunctus nobilior fuerit, corio taurino tectus feretro imponitur: eum clerici crucibus, thuribulis et aqua benedicta instructi efferunt tam velociter currentes ut difficulter eos sequaris. Corpus iuxta tumulum tamdiu deponitur, donec ex evangelio Iohannis lecta fuerit pericopa: deinde suffitu facto, aqua benedicta conspersum in sepulcrum non demittitur, sed deiicitur. Claudius rex solennes exequias Chr. Gamaeo anniversaria die, quo mortem pro liberanda Abassia oppetierat, paraturus, clericos, canonicos, monachos nec non vicinos pauperes convocavit, illis fere sexcentis quoddam velut silicernium laute praebuit: his vero circiter sex millibus largae eleemosynae distributae. Recitaverunt integrum Psalterium, intonnerunt vicibus innumeris Halleluia; id enim et laetis et tristibus aequae subservire Tellezius ait. Nam cum Marcus Susnei filius primogenitus sepeliretur, loco invitatorii Romani: Regem cui omnia vivunt etc. personuisse: Mortuus est Marcus Halleluia, Marcus mortuus est, Halleluia.“ Idque tot vicibus repetitum, ut Patres in Aethiopia nuper appulsi, insolitam hanc antiphonam cum stupore audirent, riderentne illi canonici, an plorarent? Itaque unicuique sui mores placent.“ Ceterum Alvarezius testatur nullum officium nullamque missam pro defunctis celebrare Ludolf. Comment. ad Hist. Aeth. p. 441.

A. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐλαίου, ψαλλομένη ὑπὸ
 ἐπτά¹⁾ ἱερέων, συναχθέντων ἐν ἐκκλησίᾳ²⁾
 ἢ ἐν οἴκῳ.

Ἐὐλογοῦντος τοῦ πρώτου τῶν ἱερέων³⁾ ἀρχόμεθα τοῦ Τρισαγίου.
 Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἐστιν. Τὸ Κύριε
 ἐλέησον, δωδεκάκις. Τὸ δεῦτε προσκυνήσωμεν, τρίς. Τὸ Κύ-
 ριε εἰσάκουσον τῆς εὐχῆς μου.

Εἶτα συναπτὴ μικρά.

Τὸ ἀλληλουϊα, ἦχος πλάγιον δεύτερον.

Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου
 παιδεύσης με.

1) Simeon septenarii numeri ut reperiret sensum mystica multa congescit scripturarum testimonia: septem Spiritus dona, septem sacerdotes Hierico circumstantes et septies tabis canentes, Elisaem septies super filium Sunamitidos precatum. Sed ubi sacerdotum modicus est copia, tres huic sacramento sufficient. Constat ex vetustissimis ordinibus, Latinos quoque olim plures sacerdotes extremae unctioni adhibuisse: et hunc morem, „nonquam satis laudatum“ ut recte iudicat Goarus, S. Borromaens ecclesiae Mediolanensi denuo commendavit. Cod. Lit. I. p. 310. King l. c. p. 289: „Der Leser wird merken, dass dieser Umstand, siebenmal zu gehen und wieder zu kommen, in der Erzählung dieses Wunders im 2. Buche der Könige Cap. IV nicht erwähnt wird. Und es wird ausdrücklich gesagt (1. Buch der Könige Cap. XVII), Elisa, da er den Sohn der Witwe zu Zorpath auferweckte, mass sich über dem Kinde dreimal. Ich halte dafür, dass man aus der Anzahl der Priester einen wahrscheinlichen Beweis herleiten kann, dass der von Jacobo vorgeschriebene Gebrauch so weit von einer neuen Einrichtung entfernt sei, dass er vielmehr unter den Juden schon sehr häufig gewesen: wie es ebenfalls bekannt ist, dass die geheimnissvolle Zahl Sieben eben so sehr von dem jüdischen, als die Zahl Drei hernach von dem christlichen Aberglauben geehrt worden.“ Simeon numerum coniectura associatus est e versu „et oscitavit puer septies.“

2) Adnotavimus supra Graecos et levioribus morbis sacramenti huius remedium impendere: accedit, quod moris est deferre aegrotos in ecclesias p. 606. Schmid Liturgik 3. p. 429: „Gleichwie sich in der Vorzeit viele Kranke ins Gotteshaus bringen liessen, um dort zu communiciren: so liessen sich auch Viele ins Gotteshaus bringen, um in demselben die heilige Oelung zu empfangen. „Si permiserit infirmus“, sagt Theodulph von Orleans, „ablato corpore albis vestibus indutus, et in ecclesiam deportetur, et iaceat in cilicio superiecto cinere.“ Es scheint sogar im südlichen Amerika noch im 16. Jahrhunderte ganz gewöhnlich gewesen zu sein, die kranken Indier und Sclaven zu diesem Behufe regelmässig ins Gotteshaus bringen zu lassen: wenigstens verbietet es eine Synode von Mexiko im Jahre 1585 auf das Schärfste.“

3) Mourawieff-Murali p. 190: „Wenn die volle Zahl von Geistlichen das Sacrament verrichtet, so erfüllt der älteste von ihnen zuerst das Zimmer des Kranken mit Weibrauch und Thymian, räuchert dann um den Tisch, auf welchem das heilige Evangelium liegt, und Oel in einer Lampe und eine Schüssel mit Weizen aufgestellt ist, sammt den sieben zusammengebundenen Zweigen zur Salbung, und bringt den Segen der gewöhnlichen Gebete zum Anfang.“

Στίχος. Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενῆς εἰμι. Εἶτα·
 Τὰ τροπάρια. Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς.
 Δόξα. Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς. Καὶ νῦν.
 Τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην p. 328. Ὁ πεντηκοστὸς ψ.
 Καὶ ὁ κανὼν οὗ ἡ ἀκροστιχίς.
 Εὐχὴ ἐλαίου. Ψαλμὸς Ἀρσενίου.¹⁾

Ῥωδιὴ πρώτη.²⁾

Ἐλαίῳ τῆς εὐσπλαγχνίας, δέσποτα, ὁ ἱλαρίωνων ἀεὶ ψυχὰς
 ὁμοῦ καὶ σώματα βροτῶν καὶ φρουρῶν ἐν ἐλαίῳ πιστοῦς,
 αὐτὸς καὶ νῦν οἰκτιρήσον τοὺς δι' ἐλαίου προσιόντας σοι.

1) Kingius l. c. p. 291: „Die Anfangsbuchstaben der Troparions oder Verse dieses Canons sind in dem griechischen Original *εὐχὴ ἐλαίου ψαλμὸς Ἀρσενίου*. Aber unglücklicher Weise ist durch eine Veränderung der Verse oder Zusetzung anderer dieses Stück des mönchischen Witzes vordorben, ob es gleich nicht so weit verloren ist, dass es nicht noch kann ausgespürt werden. Es ist ungewiss, wer dieser Arsenius war und zu welcher Zeit er lebte; Goar glaubt, dass er ein Mönch war, der gegen das Jahr 870 lebte; allein Allatius und Andere halten dafür, dass er gegen das Ende des 15. Jahrhunderts lebte.“

2) Canon musicus s. canticum maius novem continet ψδᾶς. Typic. Const. 1851: „*Ἀηλοῦσι δὲ αἱ ψδαὶ αὐταὶ τὰ ἑννέα τάγματα τῶν ἀγγέλων· καθὼς γὰρ ἐν τῇ οὐρανίῳ ἱεραρχίᾳ ἑννέα τάγματα εἶναι καὶ ἕκαστον τάγμα ὕμνον ἀναφέρει εἰς τὸν Θεόν· οὕτω καὶ ἐν τῇ κάτω ἱεραρχίᾳ ἑννέα τάγματα εἶναι καὶ ἕκαστον τάγμα ὕμνον ἀναφέρει εἰς τὸν Θεόν· οὕτω καὶ ἐν τῇ κάτω ἱεραρχίᾳ ἑννέα τάγματα εἶναι, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, διάκονοι, ὑποδιάκονοι, ἀναγνώσται, ψάλται, κληρικοὶ, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί· καὶ ἕκαστον τάγμα ὕμνεῖ τὸν Θεόν, ὡς εἶναι γεγραμμένον. Ἐν τῷ παῖσι τοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν (ψαλ. κη'. 8). Ἔστι δὲ καὶ τύπος συμβολικὸς τῆς ἁγίας τριάδος ὁ ἑννέα ἀριθμὸς· ὅθεν καὶ εἰς τιμὴν αὐτῆς ἐδιωρίσθησαν ὑπὸ τῶν πατέρων αἱ ἑννέα ψδαί· καθότι τρεῖς τὰ τρία γίνονται ἑννέα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἑννατος ἀριθμὸς τριπλῆν τριάδα περιέχει· διὰ τοῦτο οἱ θεῖοι πατέρες ἐδέσπισαν τὰς ἑννέα ψδᾶς εἰς ὕμνον καὶ τιμὴν τῆς ἁγίας τριάδος.“ Omnium Odarum apud Graecos exemplaria sunt novem cantica, e scriptura deprompta, quae in Laudibus canuntur. At prorsus singulari modo in omnibus canonibus, ad normam illarum odarum compositis, etiam in officio supra scripto omitunt odam secundam. Cum causam propria ratiocinatione nunquam invenies, adscribimus idem Typicam Const. 1851: „*Ἡ αἰτία δὲ, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν τροπολογοῦσι τὴν β'. ταύτην ψδὴν οἱ ἱεροὶ μελωδοί, ὁ Κοσμάς, λέγω, καὶ ὁ Λαμασκηνὸς Ἰωάννης εἰς τοὺς ἕσματικούς των κανόνας, εἶναι αὐτῆ, κατὰ τὸν σοφὸν Θεόδωρον· διότι ἡ μὲν ὑπόθεσις τῶν ἕσματικῶν αὐτῶν κανόνων εἶναι χαροποιὰ καὶ ἑορταστικὴ· καθότι ψάλλονται εἰς ὑποθέσεις καὶ ἑορτὰς χαρομοσύνους· ἂν γὰρ καὶ αὐτὰ τὰ πάθη ἀναφέρωσι καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ταφήν· ἀλλ' ὁμως καὶ ταῦτα ἔχουσι μετὰ τοῦ φοβεροῦ καὶ τὸ χαροποιόν· διότι ἀναπλάττουσιν ὅλην τὴν κρίσιν· ἡ δὲ ὑπόθεσις τῆς β'. ταύτης ψδῆς εἶναι ἐκ τοῦ ἐναντίου ὅλη σκυθρωπή, ὅλη ἀπειλητικὴ, χωρὶς γὰρ ἔχη συμμειγμένον κανὸν χαροποιόν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν, οἱ μὲν πανηγυρικοὶ καὶ χορευτικοὶ μελωδοί, ἄλλην ἰδέαν καὶ ὑπόθεσιν ἔχοντες χαροποιᾶν, παραιτοῦσιν, ὡς πένθιμον, τὴν β'. ταύτην ψδὴν· οἱ δὲ ἄλλοι ἕσματογράφοι οἱ τὰ τριψάδια συγγράψαντες, οὗτοι μεταχειρίζονται καὶ**

Θεοτόκιον.

Πέφηνας ἐν τοῦ Θεοῦ σου οἴκῳ, κατάκαρπος, μήτερ τοῦ κτίστου, ἐλαία, δι' ἧς πληρῆς ᾤφθη κόσμος ἐλέους, ὅθεν σῶζε πρεσβειῶν ἐπαφῇ σου τὸν κάμνοντα.

Κοντάκιον.

Ἐλέους πηγὴ ὑπάρχων ὑπεράγαθε, τοὺς πίστει θερμῇ ἐλαίῳ τῷ ἀφάτῳ σου προσπεσόντας, εὐσπλαγγνε, ἐκ παντοίας λύτρωσαι κακώσεως καὶ τὰς αὐτῶν νόσους ἀράμενος, παράσχου τὴν θείαν χάριν ἄνωθεν.

Ἰδιὴ ἐβδόμη.

Σὺ ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς σοῦ, σῶτερ μόνος Θεός, πάντων ἰατροῦν πάθη τε τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων τὰ συντρίμματα, καὶ τὸν ἐν νόσοις πάσχοντα αὐτὸς θεραπεύων ἴασαι.

Ἐν τῷ λιπαίνειν ἐλαίου χρίσει πάντων τὰς κεφαλὰς, δίδου εὐφροσύνης τούτῳ τὴν χαρμονὴν, τῷ τὸν ἔλεον ζητοῦντί σου, τῆς ἀπολυτρώσεως, Χριστέ, τῷ πλουσίῳ ἐλέει σου, Κύριε.

Ζίφος ὑπάρχει κατὰ δαιμόνων, σῶτερ, σοῦ ἡ σφραγίς, πῦρ δὲ ἀναλίσκον πάθη τὰ τῶν ψυχῶν, ἱερέων ταῖς ἐντεύξεσιν· ὅθεν πιστῶς ὑμνοῦμέν σε, οἱ δεδεγμένοι τὴν ἴασιν.

Θεοτόκιον.

Σὺ τὸν κρατοῦντα ἐν τῇ δρακί τὰ πάντα, μήτερ Θεοῦ, ἔνδον ἐν κοιλίᾳ σχοῦσα θεοπρεπῶς καὶ ἀφράστως σωματώσασα, ὑπὲρ τοῦ κάμνοντος ἐξιλέωσαι τοῦτον δεόμεθα.

Ἰδιὴ ὀγδόη.

Ἄπαντας ἐλέησον σωτῆρ κατὰ τὸ μέγα σου καὶ θεῖον ἔλεος· διὸ συνήχθημεν ἅπαντες, μυστικῶς διατυπούμενοι, τῶν οἰκτιρμῶν σου τὴν φοπὴν, χρίσμα προσάγοντες, δι' ἐλαίου πίστει σῶ δούλῳ, ὃν καὶ ἐπίσκεψαι.

Ῥεῖθροις τοῦ ἐλέους σου Χριστέ καὶ ἐπαλείμμασι τῶν ἱερέων σου, πλῦνον ὡς εὐσπλαγγνος, Κύριε, τὰς ὀδύνας καὶ τὴν κάκωσιν καὶ ἀλγεινῶν ἐπιφορὰς, τοῦ ἐν ἀνάγκαις παθῶν τρυχομένου, ὅπως δοξάζῃ σε σωθεὶς εὐχαρίστως.

Σύμβολον τῆς ἄνωθεν φοπῆς καὶ ἰλαρότητος, ἔλεον θεῖον ἡμῖν τοῖς διαγράφοις, δέσποτα, μὴ μακρόνης σου τὸ ἔλεος, μηδὲ παρίδης τὸν πιστῶς αἰεὶ κραυγάζοντα· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον.

Θεοτόκιον.

Ἐνδοξον ὡς στέφανον ἀγνή, ἡ φύσις εἴληφε τὸν θεῖον τόκον σου, ἐχθρῶν ἀπειρογόντα φάλαγγας καὶ νικῶντα κατὰ κράτος αὐτούς. Διὸ χαρίτων σου φαιδραῖς καταστεφόμενοι ἀγλαταίς, σὲ ἀνυμνοῦμεν πανύμνητε δέσποινα.

Ἐπιδή ἐννάτη.

Νεῦσον οὐρανόθεν οἰκτίρμον, δεῖξόν σου τὸ ἔλεος πᾶσι, δὸς νῦν τὴν ἀντίληψιν τὴν σὴν καὶ τὴν ἰσχυρὴν σου τῷ προσιόντι σοι, διὰ τοῦ θεοῦ χρίσματος τῶν ἱερέων σου, φιλάνθρωπε.

Ἴδωμεν πανάγαθε σῶτερ ἀγαλλιώμενοι τὸ θεῖον ἔλαιον φοπῆ σου ἐνθέω, ὑπὲρ μετόχους ὅπερ προσεἴληφας καὶ τυπικῶς μετέδωκας, λουτροῦ τοῦ θεοῦ τοῖς μετέχουσιν.

Οἴκτειρον, ἐλέησον, σῶτερ, ἔϋσαι δεινῶν καὶ ἀλγηδόνων, λύτρωσαι βελῶν τοῦ πονηροῦ τοὺς σοὺς οἰκέτας, ψυχὰς καὶ σώματα, ὡς ἐλεήμων κύριος, χάριτι θεία ἐξιώμενος.

Θεοτόκιον.

Ἕμνοὺς καὶ δεήσεις, παρθένε, προσδεχομένη τῶν σῶν δούλων, ἔϋσαι χαλεπῶν παθημάτων καὶ ἀλγηδόνων ταῖς ἰκασίαις σου τὸν δι' ἡμῶν, πανάχραντε, τῇ θεία σκέπῃ σου προστρέχοντα.

Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε τὴν θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον καὶ πανάμωμητον καὶ μητέρα τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Τὴν τιμιωτέραν p. 372.

Ἐξαποστειλάριον.¹⁾

Ἐν ἐλέω, ἀγαθὲ, ἐπίβλεπον σὺ ὄμματι ἐπὶ τὴν δέησιν ἡμῶν τῶν συνελθόντων ἐν τῷ ναῷ σοῦ τῷ ἁγίῳ σήμερον, χρίσαι θείω ἐλαίῳ νοσοῦντας τοὺς δούλους σου.

Εἰς τοὺς αἶνους (p. 319) στιχηρὰ προσόμοια.

Ἐδωκας τὴν χάριν σου, διὰ τῶν σῶν, εὐδιάλλακτε, ἀποστόλων, φιλάνθρωπε, ἐλαίῳ ἁγίῳ σου, θεραπεύειν πάντων πληγὰς τε καὶ νόσους. Διὸ ἐλαίῳ σου πιστῶς τὸν προσιόντα καὶ νῦν ὡς εὐσπλαγχνος ἀγίασον, ἐλέησον, παντοίας νόσου καθάρισον καὶ τρυφῆς τῆς ἀφθάρτου σου καταξίωσον, Κύριε.

Βλέπον ἀκατάληπτε, ἐξ οὐρανόθεν, ὡς εὐσπλαγχνος, ἐν χειρὶ ἀοράτῳ σου σφραγίσας, φιλάνθρωπε, τὰς ἡμῶν αἰσθήσεις ἐλαίῳ σου θείῳ, τὸν προσδραμόντα σοι πιστῶς καὶ ἐξαιτοῦντα πταισμάτων ἄφεσιν, καὶ δώρησαι τὴν ἴασιν, τὴν

1) Conferas Lexidion.

τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἵνα πόθῳ δοξάζῃ σε, μεγαλύνων τὸ κράτος σου.

Χρίσει τοῦ ἐλαίου σου καὶ ἱερέων, φιλάνθρωπε, ἐπαφῇ τοὺς οἰκέτας σου ἀγιάσον ἄνωθεν, νοσημάτων ῥῦσαι, ψυχῆς τε τὸν ῥῦπον κάθαρσον, ἐκπλυνον, σωτῆρ καὶ πολυπλόκων σκανδάλων λύτρωσαι, τοὺς πόνους παραμύθησαι, τὰς περιστάσεις ἐκδιώξον καὶ τὰς θλίψεις ἀφάνισον, ὡς οἰκτιρῶν καὶ εὐσπλαγγνος.

Δόξα, καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Σὲ τὸ καθαρῶτατον τοῦ βασιλέως παλάτιον δυσωπαῖ πολυήμετε, τὸν νοῦν μου καθάρισον, τὸν ἐσπιλωμένον πάσαις ἀμαρτίαις. Καὶ καταγάγιον τερπνὸν τῆς ὑπερθέου τριάδος ποιήσον, ὅπως τὴν δυναστείαν σου καὶ τὸ ἀμέτρητον ἔλεος μεγαλύνω σωζόμενος, ὁ ἀχρεῖος οἰκέτης σου.

Τὸ Τρισάγιον. Τὸ Παναγία τριάς.

Τὸ Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἐστιν.

Τροπάριον.

Ταχὺς εἰς ἀντίληψιν, μόνος ὑπάρχων Χριστέ, ταχίαν τὴν ἄνωθεν δεῖξον ἐπίσκεψιν τοῖς πάσχουσι δούλοις σου, λύτρωσαι νοσημάτων καὶ πικρῶν ἀλγηδόνων ἔγειρον· τοῦ ὑμνεῖν σε καὶ δοξάζειν ἀπαύστως, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, μόνε φιλάνθρωπε.

Καὶ εὐθὺς τὴν συναπτὴν ὁ διάκονος ἢ ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων.

Ἐν εἰρήνῃ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι τὸ ἔλαιον τοῦτο τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, καὶ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ δείνος, καὶ τῆς ἐν Θεῷ ἐπισκέψεως αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐλθεῖν ἐπ' αὐτὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἠυσθῆναι αὐτὸν καὶ ἡμᾶς.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον.

Τῆς παναγίας ἀχράντου.

Ἐἴτα λέγει ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων τὴν εὐχὴν τοῦ ἐλαίου, ἀπενάντι τῆς κανδήλας.¹⁾

1) Gosras: Oleum infirmis unguendis in vase separato non asservant Graeci, nisi forsen in magna ecclesia in una ex appensis lampadibus, ea nimirum, quae coram Christi

Ἰστέον ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἀντὶ ὕδατος οἶνον εἰς τὴν κανδήλαν τοῦ εὐχελαίου βάλλουσιν.')

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ ἐν τῷ ἔλεει καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς σου λώμενος τὰ συντριμματα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, αὐτὸς, δέσποτα, ἀγίασον τὸ ἔλαιον τοῦτο, ὥστε γενέσθαι τοῖς χρισμένοις ἐξ αὐτοῦ εἰς θεραπείαν καὶ ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους, μολυσμοῦ σαρκικοῦ καὶ πνεύματος καὶ παντὸς κακοῦ, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ δοξασθῇ σου τὸ πανάγιον ὄνομα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐν ὅσῳ δὲ λέγεται ἡ εὐχὴ παρὰ τῶν ἱερέων, ψάλλονται τὰ τροπάρια ταῦτα.

Ταχὺς εἰς ἀντίληψιν μόνος ὑπάρχων Χριστέ, ταχεῖαν τὴν ἄνωθεν δεῖξον ἐπίσκεψιν τοῖς πάσχουσι δούλοις σου, λύτρωσαι νοσημάτων καὶ πικρῶν ἀλγηδόνων· ἔγειρον τοῦ ὑμνεῖν σε καὶ δοξάζειν ἀπαύστως, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, μόνε φιλόνηρωπε.

Τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα πεπηρωμένος σοὶ Χριστέ προσέρχομαι ὡς ὁ τυφλὸς ἐκ γεννητῆς, ἐν μετανοίᾳ κραυγάζων σοι, ἰλάσθητι μόνε ἡμῖν εὐδιάλλακτε.

Τὴν ψυχὴν μου, Κύριε, ἐν ἀμαρτίαις παντοίαις καὶ ἀτόποις πράξεσι δεινῶς παραλελυμένην, ἔγειρον τῇ θεϊκῇ σου ἐπιστάσιᾳ, ὡσπερ καὶ τὸν παράλυτον ἠγειρας πάλαι, ἵνα κράζω σε σωσμένος, οἰκτίρμον, δός μοι, Χριστέ, τὴν ἴασιν.

Ὡς τοῦ Κυρίου μαθητῆς ἀνεδέξω, δίκαιε, τὸ εὐαγγέλιον, ὡς μάρτυς ἔχεις τὸ ἀπαράγραπτον, τὴν παθήσειαν ὡς ἀδελφόθεος, τὸ πρεσβεῦειν ὡς ἱεράρχης· ἰκέτευε Χριστὸν τὸν Θεὸν, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ὁ τοῦ πατρὸς μονογενῆς Θεὸς λόγος, ἐπιδημήσας πρὸς ἡμᾶς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, Ἰάκωβε Θεσπέσιε, πρῶτόν σε ἀνέδειξε τῶν Ἱεροσολύμων ποιμένα καὶ διδάσκαλον καὶ

Domini ardēt imagine et hac de causa et κανδήλα τοῦ εὐχελαίου audit. Simeon: — καὶ ἔλαιον ἐν φωταγωγῇ ἐπιβάλλεται ἢ ἐν σκιῇ ἢ ἄλλῳ τινί, ἐν ᾧ καὶ ἔπειτα ἀνάπτεται φῶτα κατ' ἀριθμὸν τῶν ἱερέων καὶ εἰς τύπον τῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος ἁγίου.

2) Simeon: ὑπεμφαίνει καὶ ἐν ἡμῖν τὴν τοῦ μολωπισθέντος ἐκείνου Ἰακώβου, ὃν ἐκ Σαμαρείας ἀναλαβόμενος Ἰησοῦς ἐθεράπευεν.

τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἵνα πόθῳ δοξάζῃ σε, μεγαλύνων τὸ κράτος σου.

Χρίσει τοῦ ἐλαίου σου καὶ ἱερέων, φιλάνθρωπε, ἐπαφῇ τοὺς οἰκέτας σου ἀγιάσον ἄνωθεν, νοσημάτων ῥῦσαι, ψυχῆς τε τὸν ῥῦπον κάθαρον, ἐκπλυνον, σωτῆρ καὶ πολυπλόκων σκανδάλων λύτρωσαι, τοὺς πόνοὺς παραμύθησαι, τὰς περιστάσεις ἐκδίωξον καὶ τὰς θλίψεις ἀφάνισον, ὡς οἰκτίρμων καὶ εὐσπλαγχνος.

Δόξα, καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Σὲ τὸ καθαρώτατον τοῦ βασιλέως παλάτιον δυσωπῶ πολυήμετε, τὸν νοῦν μου καθάρισον, τὸν ἐσπιλωμένον πάσαις ἁμαρτίαις. Καὶ καταγάγιον τερπνὸν τῆς ὑπερθέου τριάδος ποιήσον, ὅπως τὴν δυναστείαν σου καὶ τὸ ἀμέτρητον ἔλεος μεγαλύνω σωζόμενος, ὁ ἀχρεῖος οἰκέτης σου.

Τὸ Τρισάγιον. Τὸ Παναγία τριάς.

Τὸ Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἐστιν.

Τροπάριον.

Ταχὺς εἰς ἀντίληψιν, μόνος ὑπάρχων Χριστέ, ταχεῖαν τὴν ἄνωθεν δεῖξον ἐπίσκεψιν τοῖς πάσχουσι δούλοις σου, λύτρωσαι νοσημάτων καὶ πικρῶν ἀληθύνων ἄγειρον· τοῦ ὑμνεῖν σε καὶ δοξάζειν ἀπαύστως, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, μόνε φιλάνθρωπε.

Καὶ εὐθὺς τὴν συναπτήν ὁ διάκονος ἢ ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων.

Ἐν εἰρήνῃ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι τὸ ἔλαιον τοῦτο τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, καὶ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ δεῖνος, καὶ τῆς ἐν Θεῷ ἐπισκέψεως αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐλθεῖν ἐπ' αὐτὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἔυσθῆναι αὐτὸν καὶ ἡμᾶς.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον.

Τῆς παναγίας ἀχράντου.

Ἐἴτα λέγει ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων τὴν εὐχὴν τοῦ ἐλαίου, ἀπενάντι τῆς κανδήλας.¹⁾

1) GORRUS: Oleum infirmis unguendis in vase separato non asservant Graeci, nisi forsitan in magna ecclesia in una ex appensis lampadibus, ea nimirum, quae coram Christi

Ἰστέον ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἀντὶ ὕδατος οἶνον εἰς τὴν κανδήλαν τοῦ εὐχελαίου βάλλουσιν.')

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ ἐν τῷ ἔλεει καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς σου λώμενος τὰ συντριμματα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, αὐτὸς, δέσποτα, ἀγίασον τὸ ἔλαιον τοῦτο, ὥστε γενέσθαι τοῖς χρισμένοις ἐξ αὐτοῦ εἰς θεραπείαν καὶ ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους, μολυσμοῦ σαρκικοῦ καὶ πνεύματος καὶ παντὸς κακοῦ, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ δοξασθῇ σου τὸ πανάγιον ὄνομα, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐν ὅσῳ δὲ λέγεται ἡ εὐχὴ παρὰ τῶν ἱερέων, ψάλλονται τὰ τροπάρια ταῦτα.

Ταχὺς εἰς ἀντίληψιν μόνος ὑπάρχων Χριστέ, ταχεῖαν τὴν ἄνωθεν δεῖξον ἐπίσκεψιν τοῖς πάσχουσι δούλοις σου, λύτρωσαι νοσημάτων καὶ πικρῶν ἀλγηδόνων· ἔγειρον τοῦ ὑμνεῖν σε καὶ δοξάζειν ἀπαύστως, πρεσβείαις τῆς θεοτόκου, μόνε φιλάνθρωπε.

Τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα πεπηρωμένος σοὶ Χριστέ προσέρχομαι ὡς ὁ τυφλὸς ἐκ γεννητῆς, ἐν μετανοίᾳ κραυγάζων σοι, ἰλάσθητι μόνε ἡμῖν εὐδιάλλακτε.

Τὴν ψυχὴν μου, Κύριε, ἐν ἀμαρτίαις παντοίαις καὶ ἀτόποις πράξεσι δεινῶς παραλελυμένην, ἔγειρον τῇ θεϊκῇ σου ἐπιστασίᾳ, ὡσπερ καὶ τὸν παράλυτον ἠγειρας πάλαι, ἵνα κράζω σε σωσμένος, οἰκτίριμον, δός μοι, Χριστέ, τὴν ἴασιν.

Ὡς τοῦ Κυρίου μαθητῆς ἀνεδέξω, δίκαιε, τὸ εὐαγγέλιον, ὡς μάρτυς ἔχεις τὸ ἀπαράγραπτον, τὴν παθήσειαν ὡς ἀδελφότητος, τὸ πρεσβεῦειν ὡς ἱεράρχης· ἰκέτευε Χριστὸν τὸν Θεὸν, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ὁ τοῦ πατρὸς μονογενῆς Θεὸς λόγος, ἐπιδημήσας πρὸς ἡμᾶς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, Ἰάκωβε θεσπέσιε, πρῶτόν σε ἀνέδειξε τῶν Ἱεροσολύμων ποιμένα καὶ διδάσκαλον καὶ

Domini ardet imagine et hac de causa et κανδήλα τοῦ εὐχελαίου audit. Simeon: — καὶ ἔλαιον ἐν φωταγωγῇ ἐπιβάλλεται ἢ ἐν σκεύει ἢ ἄλλῳ τινί, ἐν ᾧ καὶ ἔπειτ ἀνάπτεται φῶτα κατ' ἀριθμὸν τῶν ἱερέων καὶ εἰς τύπον τῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος ἁγίου.

2) Simeon: ὑπεμφαίνει καὶ ἐν ἡμῖν τὴν τοῦ μολωπισθέντος ἐκείνου ἴασιν, ὃν ἐκ Σαμαρείας ἀναλαβόμενος Ἰησοῦς ἐθεράπευεν.

πιστὸν οἰκονόμον τῶν μυστηρίων τῶν πνευματικῶν. Ὅθεν σε πάντες τιμῶμεν, ἀπόστολε. ¹⁾

Ἐν τοῖς μύροις, ἅγιε, ἱερουργὸς ἀνεδείχθης, τοῦ Χριστοῦ γὰρ, ὅσιε, τὸ εὐαγγέλιον πληρώσας, ἔθηκας τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ λαοῦ σου· ἔσωσας τοὺς ἁθώους ἐκ τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο ἡγιάσθης ὡς μέγας μύστης Θεοῦ τῆς χάριτος.

Μέγαν εὖρατο ἐν τοῖς κινδύνοις σὲ ὑπέρμαχον ἢ οἰκουμένην, ἀθλοφόρε τὰ ἔθνη τροπούμενον, ὡς οὖν Λυαίου καθεῖλες τὴν ἔπαρσιν καὶ ἐν τῷ σταδίῳ θαφάρνας τὸν Νέστορα. Οὕτως, ἅγιε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἰκέτευσέ, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος. ²⁾

Ἀθλοφόρε ἅγιε καὶ λαματικὲ Παντελεῆμον, πρόσβευε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα παισμάτων ἄφεισιν παράσχη ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.

Ἄγιοι ἀνάργυροι καὶ θαυματουργοὶ, ἐπισκέψασθε ἡμῶν τὰς ἀσθενείας· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε ἡμῖν. ³⁾

Τὰ μεγαλεῖά σου, παρθένε, τίς διηγῆσεται; βρῦεις γὰρ θαύματα καὶ πηγάζεις λάματα, καὶ πρεσβεύεις ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὡς θεολόγος καὶ φίλος Χριστοῦ.

Πρεσβεία θερμὴ καὶ τεῖχος ἀπροσμάχητον, ἐλέους πηγὴ, τοῦ κόσμου καταφύγιον, ἐκτενῶς βοῶμέν σοι, θεοτόκε δέσποινα, πρόφθασον καὶ ἐκ κινδύνων λύτρωσαι ἡμᾶς, ἡ μόνη ταχέως προστατεύουσα.

Προκείμενον ἦχος πρῶτον.

Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἐλεός σου ἐφ' ἡμᾶς.

Στίχος. Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι ἐν Κυρίῳ.

Καθολικῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου τὸ ἀνάγνωσμα c. 5, 10—16.

Ἀλληλουῖα.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν c. 10, 25—37.

1) Fortasse officium olei, Hierosolymis conditum, inde ad reliquas ecclesias migravit. Vel poscitur S. Iacobi intercessio, quippe qui primus episcopus primus fuerit sancti sacramenti οἰκονόμος. Moura wiewf-Muralt l. c. p. 192 sq.: „Indess werden feierliche Troparien mehrstimmig gesungen sowohl zu Christus, dem Herrn selbst, der stets zur Hilfe bereit ist, als zu seinem heiligen Apostel und Bruder Jacobus, dem ersten Begründer des Sacraments, und zum wunderthätigen Bischofe von Myra in Lycien und zum Grossmartyrer Demetris, dem von Myrrhen fließenden, und zu den heiligen uneigennütigen Märtyrern und Aerzten, endlich zum heiligen Johannes, dem göttlichen Freunde Christi und zur allerheiligsten Mutter Gottes.“

2) Adeas 26. Oct. in Calendario.

3) De Anargyris egimus supra p. 252.

Ἔτα.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας.

Ἐπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα.

Ἵτι ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος ὁ Θεὸς ὑπάρχεις καὶ σοὶ τὴν δόξαν.

Καὶ ἡ εὐχή.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἄναρχε, ἀδιάδοχε, ἅγιε ἅγιον, τὸν μονογενῆ σου υἱὸν ἐξαποστείλας ἴωμενον πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, κατάπεμψον τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα καὶ ἀγίασον τὸ ἔλαιον τοῦτο καὶ ποιήσον αὐτὸ χρισμῆν τῷ σῶ δούλῳ τούτῳ εἰς τελείαν ἀπολύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν.

Ἰστέον ὅτι τινὲς μὲν τὴν εὐχὴν ταύτην, ἕως ἄδε μόνον λέγουσι μετὰ τῆς ἐκφωνήσεως· σὸν γὰρ ἔστι τὸ ἐλεεῖν. Τινὲς δὲ ἕως τέλους.

Σὺ γὰρ εἰ ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαστός, ὁ φυλάσσων τὴν διαθήκην σου καὶ τὸ ἐλεός σου τοῖς ἀγαπῶσί σε· ὁ διδούς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν διὰ τοῦ ἁγίου σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀναγεννήσας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ὁ φωτίζων τοὺς τυφλοὺς καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεββαγμένους, ὁ ἀγαπῶν τοὺς δικαίους, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐλεῶν, ὁ ἀνακαινίσας ἡμᾶς ἐκ σκότους καὶ σκιᾶς θανάτου, λέγων τοῖς ἐν δεσμοῖς· ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· ἀνακαλύπτεσθε. Ἐλαμψε γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὸ φῶς τῆς γνώσεως τοῦ προσώπου σου, ἀφ' οὗ δι' ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, τοῖς δεξαμένοις σε ἔδωκας ἔξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι διὰ λυτροῦ παλιγγενεσίας τὴν υἰοθεσίαν ἡμῖν χαρισάμενος καὶ ἀμετόχους ἡμᾶς ἐποίησας ἐκ τῆς καταδυναστείας τοῦ διαβόλου. Ἐπεὶ οὐκ εὐδόκησας ἐν αἵματι καθαρίζεσθαι, ἀλλ' ἐν ἔλαιῳ ἁγίῳ ἔδωκας τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ σου, εἰς τὸ γενέσθαι ἡμᾶς Χριστοῦ ποίμνιον, βασιλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον καθαρίσας ἡμᾶς ἐν ὕδατι καὶ ἀγιάσας ἐν τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι¹⁾· αὐτὸς, δέσποτα Κύριε, δὸς χάριν εἰς τὴν διακονίαν σου ταύτην, ὡς ἔδωκας Μωσεῖ τῷ θεράποντί σου, καὶ Σαμουὴλ τῷ ἡγαπημένῳ σου, καὶ

1) Christianorum infantes Deo non offeruntur sanguine circumcisionis, sed lavacro baptismatis et sancti chris-matis inunctione, qua un-guntur velut reges et sacerdotes.

Ἰωάννη τῷ ἐκλεκτῷ σου, καὶ πᾶσι τοῖς καθ' ἐκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν εὐαρεστήσασί σοι. Οὕτω ποιήσον καὶ ἡμᾶς γενέσθαι διακόνους τῆς καινῆς σου διαθήκης, ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο, ὃ περιεποιήσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι. Ἴνα ἀποδυσάμενοι τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἀποθάνωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ζήσωμεν τῇ δικαιοσύνῃ, ἐνδυσάμενοι τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, διὰ τῆς χρίσεως τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ μέλλοντος ἐλαίου ἐπάγεσθαι. Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλαιον τοῦτο ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως, ἔλαιον ἁγιασμοῦ, ἐνδυμα βασιλικὸν, θάραξ δυνάμεως, πάσης ἐνεργείας διαβολικῆς ἀποτρόπαιον, σφραγὶς ἀνεπιβούλευτος, ἀγαλλίαμα καρδίας, εὐφροσύνη αἰώνιος. Ἴνα καὶ ἐν τούτῳ οἱ χριόμενοι τῷ τῆς ἀναγεννήσεως ἐλαίῳ φοβεροὶ ὡς τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ λάμπωσιν ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου, μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ἑυτίδα, καὶ εἰσδεχθῶσιν εἰς τὰς αἰωνίους σου ἀναπαύσεις, καὶ δεξῶνται τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. Σὸν γὰρ ἐστι τὸ ἐλεεῖν καὶ σώζειν ἡμᾶς, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν λαμβάνει ὁ ἱερεὺς ἐκ τοῦ ἁγίου ἐλαίου καὶ χρίει τὸν ποιοῦντα τὸ εὐχέλαιον, λέγων τὴν εὐχὴν ταύτην.

Πάτερ ἅγιε, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πᾶσαν νόσον ἴωμενον καὶ ἐκ θανάτου λυτροῦμενον, ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου, τόνδε, ἐκ τῆς περιεχούσης αὐτὸν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀσθενείας, καὶ ζωοποίησον αὐτὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου, πρεσβείαις τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, προστασίαις τῶν τιμίων ἐπουρανίων δυνάμεων ἁσωμάτων, τῇ δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ καλλινίκων μαρτύρων, τῶν ὁσίων καὶ Θεοφόρων πατέρων ἡμῶν, τῶν ἁγίων καὶ ἱερατικῶν ἀναργύρων, Κοσμᾶ καὶ Ἀμμιανοῦ, Κύρου καὶ Ἰωάννου, Παντελεήμονος καὶ Ἑρμολάου, Σαμψῶν καὶ Διομήδους, Φωτίου καὶ Ἀνικήτου,¹⁾ Θαλαλαίου καὶ Τρύφωνος τῶν ἁγίων καὶ δικαίων Θεοπατόρων Ἰωακείμ καὶ Ἀννης, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

1) Conferas in Calendario 31. Ian. 27. Ian. 27. Iul. 12. Aug. 16. Aug. Diomedes et Sampson, non inter ἀναργύρων numerum relati, aegrotorum et mortuorum patrocinio insignes sunt.

“Οτι σὺ εἶ ἡ πηγή τῶν λαμάτων, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἄντη ἡ εὐχὴ λέγεται παρ’ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἱερέων μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τὴν εὐχὴν, χριόντων ἅμα τῷ ἑλαίῳ τὸν νοσοῦντα. Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ Ἀπόστολος παρὰ τοῦ διακόνου λέγεται.

Προκείμενον.

Ἰσχύς μου καὶ ὕμνησίς μου ὁ κύριος.

Στίχος. Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ κύριος.

Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα Rom. c.15, 1—7.

Ἀλληλουῖα.

Στίχος. Τὰ ἐλέη σου, Κύριε.

Εὐαγγέλιον δεύτερον ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν c. 19, 1—10.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας.

Ἐπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ.

“Οτι ἐλεήμων.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ δεύτερος ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Ὁ Θεὸς, ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ὁ ὑπὸ πάσης κτίσεως προσκυνούμενος, ἡ τῆς σοφίας πηγή, ἡ τῆς ἀγαθότητος ὄντως ἀνεξιχνίαστος ἄβυσσος, καὶ τῆς εὐσπλαχνίας ἀπεριόριστον πέλαγος. Αὐτὸς φιλόανθρωπε δέσποτα, ὁ τῶν προαιωνίων καὶ θαυμασίων Θεὸς, ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐννοῶν ἰσχύει καταλαβέσθαι· ἐπίβλεπον, εἰσάκουσον ἡμῶν τῶν ἀναξίων δούλων σου, καὶ ὅπου ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου τῷ μεγάλῳ τῷ ἔλαιον τοῦτο προσάγομεν, κατάπεμψον τῆς σῆς δωρεᾶς τὰ λάματα, καὶ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν. Καὶ ἴασαι αὐτοὺς ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου. *Ναὶ, Κύριε εὐδιάλλαχτε, ὁ μόνος ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος, ὁ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις ἡμῶν, ὁ εἰδὼς ὅτι ἐγκεῖται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ, ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτὸν, ὁ διὰ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρίαν ἐνανθρωπήσας, Θεὸς ὢν, καὶ πλασθεὶς διὰ τὸ πλάσμα σου. Σὺ εἶ ὁ ἐπὶ οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. Σὺ εἶ ὁ τὸ πρόβατον ζητήσας τὸ ἀπολωλός. Σὺ ὁ τὴν ἀπολλυμένην δρα-*

χμὴν ἐπιμελῶς ζητήσας καὶ εὐρών. Σὺ εἶ ὁ εἰπὼν· ὅτι τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλλω ἔξω. Σὺ εἶ ὁ τὴν πόρνην τοὺς τιμίους σου πόδας δάκρυσι βρέξασαν μὴ βδελυξάμενος. Σὺ εἶ ὁ εἰπὼν· ὁσάκις ἂν πέσης, ἐγειραι καὶ σωθήσῃ.¹⁾ Σὺ εἶ ὁ εἰπὼν· ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Αὐτὸς ἐπίδεδε, εὐσπλαγγχε δέσποτα, ἐξ ὕψους ἁγίου σου, συνεπισκιάσας ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀναξίοις δούλοις σου ἐν χάριτι τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν τῇ ᾠρᾷ ταύτῃ, καὶ κατασκήνωσον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, τόνδε, τὸν ἐπεγνωκότα τὰ ἴδια πλημμελήματα, καὶ προσιδόντα σοι πίστει, καὶ προσδεξάμενος τῇ ἰδίᾳ σου φιλανθρωπίᾳ, εἴ τι ἐπλημμέλησεν ἐν λόγῳ, ἢ ἐργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν, συγχωρήσας ἐξάλειψον, καὶ κάθαρσον αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ αἰεὶ συμπαρὼν αὐτῷ διαφύλαξον τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, πορευόμενον ἐν τοῖς δικαιώμασί σου, πρὸς τὸ μηκέτι ἐπίχαρμα γενέσθαι αὐτὸν τῷ διαβόλῳ, ἵνα καὶ ἐπ' αὐτῷ δοξασθῇ τὸ πανάγιον ὄνομά σου. Ἐκφώνως. Σὸν γὰρ ἔστι τὸ ἐλεεῖν καὶ σώζειν ἡμᾶς, Χριστὲ ὁ Θεὸς, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἔἴτα λέγει ὁ τρίτος ἱερεὺς. Προκείμενον.

Κύριος φωτισμὸς μου καὶ σωτήρ μου.

Στίχος. Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου.

Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα 1 Cor. c. 11
27 — c. 13, 8.

² Ἀλληλούϊα. Ἦχος δεῦτερον.

² Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνθῆῖν εἰς τὸν αἰῶνα.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 10, 1—9.

Ὁ διάκονος.

² Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

² Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, υγείας, σωτηρίας.

² Ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα.

Ὁ ἱερεὺς.

² Ὅτι ἐλέημων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

1) Perpulcra oratio in hac sententia vel respicit ad locos Prov. 24, 16. Ierem. 8, 4 libertate quadam excitatos vel intermiscet scripturarum testimoniis ἄγραφόν τε.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τρίτος τὴν εὐχὴν.

Δέσποτα παντοκράτορ, ἅγιε βασιλεῦ, ὁ παιδεύων καὶ μὴ θανατῶν, ὁ ὑποστηρίζων τοὺς καταλίπτοντας καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεββαγμένους, ὁ τὰς σωματικὰς θλίψεις διορθούμενος τῶν ἀνθρώπων, αἰτούμεθά σου ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅπως ἐπαγάγῃς τὸ ἔλεός σου ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο, καὶ τοὺς χρισμένους ἐξ αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματί σου, ἵνα γένηται αὐτοῖς εἰς ἴασιν ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ εἰς καθαρισμόν καὶ ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους, καὶ πάσης νόσου καὶ μαλακίας, καὶ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. *Ναὶ, Κύριε, τὴν λατρικὴν σου δύναμιν οὐρανόθεν ἐξαπόστειλον, ἅψαι τοῦ σώματος, σβέσον τὸν πυρετὸν, πράννον τὸ πάθος καὶ πᾶσαν λανθάνουσαν ἀσθένειαν ἀποδίωξον. Γενοῦ λατρὸς τοῦ δούλου σου τοῦδε, ἐξέγειρον αὐτὸν ἀπὸ κλίνης ὀδυνηρᾶς καὶ στρωμνῆς κακώσεως, σῶον καὶ ὀλόκληρον χάρισαι αὐτὸν τῇ ἐκκλησίᾳ σου, εὐαρεστοῦντα καὶ ποιοῦντα τὸ θέλημά σου. Ἐκφώνως. Σὸν γάρ ἐστι τὸ ἐλεεῖν καὶ σώζειν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.*

Ὁ τέταρτος ἱερεὺς. Προκείμενον.

Ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε.

Στίχος. Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου.

Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα 1 Cor. c. 6, 16 — c. 7, 2.

Ἀλληλουῖα. Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον.

Ἐυαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 8, 14—24.

Ὁ διάκονος.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, υἰείας, σωτηρίας.

Ἐπερ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα.

Ἐκφώνως. Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Ἀγαθὲ καὶ φιλόανθρωπε, εὐσπλαγγχε καὶ πολυέλεε, Κύριε, ὁ πολὺς ἐν ἐλέει καὶ πλούσιος ἐν ἀγαθότητι, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐνισχύσας ἡμᾶς διὰ τῶν ἁγίων σου ἀποστόλων, ἐλαίῳ μετὰ προσευχῆς τὰς

ἀσθενείας τοῦ λαοῦ θεραπεύεσθαι. Αὐτὸς καὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο σύνταξον εἰς ἴασιν τοῖς ἐξ αὐτοῦ χριστομένοις, εἰς ἀπαλλαγὴν πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν κακῶν τῶν ἀπεκδεχομένων τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν. **Ναὶ, δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δεόμεθά σου, παντοδύναμε, τοῦ σῴζειν πάντας ἡμᾶς, ὁ μόνος ψυχῶν τε καὶ σωματῶν ἰατρὸς, ἀγίασον πάντας ἡμᾶς ὁ πᾶσαν νόσον ἰώμενος. Ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ἐξέγειρον αὐτὸν ἀπὸ κλίνης ὀδυνηρᾶς, διὰ ἔλεους τῆς σῆς χρησιμότητος, ἐπίσκεψαι αὐτὸν ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς σου· ἀποδίωξον ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἀβήρωστίαν καὶ ἀσθενείαν· ἵνα ἐξαναστὰς τῇ χειρὶ σου τῇ κραταιᾷ δουλεύῃ σοι μετὰ πάσης εὐχαριστίας.** Ὅπως καὶ νῦν μετέχοντες τῆς σῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας ὑμνῶμεν καὶ δοξάζωμεν σε τὸν ποιῶντα μεγάλα, καὶ θαυμαστά, ἐνδοξά τε καὶ ἐξαισία. Ἐκφώνως. Σὺν γὰρ ἐστι τὸ ἐλεεῖν καὶ σῴζειν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ πέμπτος ἱερεὺς. Προκείμενον. Ἦχος πλάγιον πρῶτον.

Σὺ, Κύριε, φυλάξαις ἡμᾶς.

Στίχος. Σῶσόν με, Κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὄσιος.

Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα 2 Κορ. c. 1, 8—11.

Ἀλληλούϊα. Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 25, 1—13.

Ὁ διάκονος.

Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης.

Ἐπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα.

Ἐκφώνως.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ παιδεύων καὶ πάλιν ἰώμενος, ὁ ἐγειρῶν ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα, ὁ τῶν ὀρφάνων πατήρ, καὶ τῶν χειμαζομένων λιμῆν, καὶ τῶν νοσοῦντων ἰατρὸς, ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀπόνως βαστάζων, καὶ τὰς νόσους ἡμῶν λαμβάνων, ὁ ἐν ἰλαρότητι

ἐλεῶν, ὁ ὑπερβαίνων ἀνομίας καὶ ἐξαίρων ἀδικίας, ὁ ταχὺς εἰς βοήθειαν καὶ βραδὺς εἰς ὄργην, ὁ ἐμφυσήσας εἰς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς καὶ ἐλπών· λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς. Ὁ δεχόμενος τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν μετάνοιαν, καὶ ἐξουσίαν ἔχων συγχωρεῖν ἁμαρτίας πολλὰς καὶ χαλεπὰς, καὶ ἴασιν παρέχων πᾶσι τοῖς ἐν ἀσθενείᾳ καὶ μακρονοσίᾳ διάγουσιν. Ὁ καὶ ἐμὲ τὸν ταπεινὸν καὶ ἁμαρτωλὸν καὶ ἀνάξιον δοῦλόν σου, τὸν ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις συμπεπλεγμένον καὶ πάθεισιν ἡθονῶν συγκυληνδούμενον καλέσας εἰς τὸν ἅγιον καὶ ὑπερμέγιστον βαθμὸν τῆς ἱεροσύνης, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ καταπετάσματος, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ὅπου παρακίψαι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἐπιθυμοῦσιν, ἀκοῦσαι τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ, καὶ θεάσασθαι αὐτοπεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς, καὶ ἀπολαῦσαι τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας· ὁ καταξιώσας με ἱερουργῆσαι τὰ ἐπουράνιά σου μυστήρια, καὶ προσφέρειν σοι δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, καὶ μεσιτεῦσαι ὑπὲρ τῶν λογικῶν σου προβάτων, ἵνα διὰ τῆς πολλῆς καὶ ἀφάτου σου φιλανθρωπίας τὰ παραπτώματα αὐτῶν ἐξαλείψῃς, αὐτὸς ὑπεράγαθε βασιλεῦ, ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ τε καὶ ἁγίᾳ ἡμέρᾳ, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, καὶ πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου, καὶ τοῦ δούλου σου, τοῦδε, τοῦ ἐν ἀσθενείᾳ ψυχῆς καὶ σώματος ὄντος, τὴν ἴασιν δώρησαι, παρέχων ἄφεσιν ἁμαρτιῶν αὐτῶ καὶ συγχώρησιν πλημμελημάτων, ἐκουσίων τε καὶ ἀκουσίων, θεραπεύων αὐτοῦ πληγὰς ἀνιάτους, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Δώρησαι αὐτῶ ψυχικὴν ἴασιν, ὁ ἀψάμενος τῆς πενθερᾶς τοῦ Πέτρου, καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς, καὶ ἠγέρθη καὶ διηκόνει σοι. Αὐτὸς, δέσποτα, καὶ τῷ δούλῳ σου, τῷδε, παράσχου ἰατρείαν καὶ ἀπαλλαγὴν πάσης φθοροποιοῦ ἀλγηδόνος, καὶ μνήσθητι τῶν πλουσίων σου οἰκτιρμῶν καὶ τοῦ ἐλέους σου. Μνήσθητι ὅτι ἐπιμελῶς ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς εὐρίσκειται ἀναμάρτητος ἐπὶ τῆς γῆς. Σὺ γὰρ μόνος ἐκτὸς ἁμαρτίας ὑπάρχεις, ὁ ἐλθὼν καὶ σώσας τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ἐλευθέρωσας ἡμᾶς ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ. Ἐὰν γὰρ εἰς κρίσιν ἔλθῃς μετὰ τῶν δούλων σου, οὐδεὶς εὐρεθήσεται καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου. Ἄλλὰ πᾶν στόμα φραγήσεται μὴ ἔχον τι ἀπολογῆσασθαι. Ὅτι ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν ἐνώπιόν σου· διὰ τοῦτο

ἁμαρτίας νεότητος ἡμῶν μὴ μνησθῆς, Κύριε. Σὺ γὰρ ὑπέφ-
 χεις ἐλπίς τῶν ἀπελπισμένων, καὶ ἀναπαύσις τῶν κοπιούντων
 καὶ πεφορητισμένων ἐν ἀνομίαις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμ-
 πομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ
 ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.)

Καὶ ὁ ἔκτος ἱερεὺς.

Προκείμενον.

Ἐλέησον με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα.

Στίχος. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός.

Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα c. 5, 22 — c. 6, 3.

Ἀλληλουῖα, ἦχος πλάγιος δεύτερος. Μακάριος ἀνὴρ ὁ
 φοβούμενος.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 15, 21—29.

Ὁ διάκονος.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἑλέους, ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας.

Ἐπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα.

Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἀγαθὸς καὶ
 φιλάνθρωπος καὶ ἱατρός τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν,
 ὁ τὰς νόσους ἡμῶν ἀπόνως βαστάζων, οὗ τῷ μῶλωπι πάν-
 τες ἰάθημεν, ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ εἰς ἀναζήτησιν ἐλθὼν τοῦ
 πλανηθέντος προβάτου, ὁ τοῖς ὀλιγοψύχοις διδοὺς παραμυ-
 θίαν καὶ ζωὴν τοῖς συντέτριμμένοις. Ὁ τὴν πηγὴν τῆς αἰ-
 μορροῦσης, δωδεκαετῆ οὔσαν, ἰασάμενος, ὁ τὴν θυγατέρα τῆς
 Χαναanaίας τοῦ χαλεποῦ δαιμονίου ἐλευθερώσας, ὁ τὸ δάνειον
 χαρισάμενος τοῖς δυοὶ χρεωφειλέταις, καὶ τῇ ἁμαρτωλῷ τὴν
 ἄφεσιν δοὺς, ὁ τὴν ἴασιν τῷ παραλυτικῷ δωρησάμενος σὺν
 τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, ὁ τὸν τελώνην τῷ λόγῳ δι-
 καιώσας, καὶ τὸν ληστήν ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ὁμολογίᾳ προσ-
 δεξάμενος, ὁ τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου ἀράμενος καὶ τῷ
 σταυρῷ προσηλώσας· σοῦ δεόμεθα καὶ σὲ ἱκετεύομεν ἐν τῇ
 ἀγαθότητί σου· αὐτὸς ἄνες, ἄφες, συγχώρησον ὁ Θεὸς τὰς

1) Codex Barberianus vetustus hanc orationem tribuit Chrysostomo.

ἀνομίας καὶ τὰς ἁμαρτίας τοῦ δούλου σου, τοῦδε, τὰ πλημμελήματα αὐτοῦ τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ, τὰ ἐν παραβάσει καὶ ἐν παρακοῇ, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, ἢ ὑπὸ κατάραν ἱερέως, ἢ πατρός ἢ μητέρος ἐγένετο, ἢ ὄφθαλμὸν εἰστίασεν ἢ ὄσφρησιν ἐξεθάλυνεν, ἢ ἀφῆ κατεμαλακίσθη ἢ γεύσει κατεπόρνευσεν, ἢ ἐν οἰαδῆποτε κίνησει σαρκὸς ἢ πνεύματος τοῦ σοῦ ἀπηλλοτριώθη θελήματος, καὶ τῆς σῆς ἀγιότητος. Ἐἴτε ἤμαρτεν αὐτός τε καὶ ἡμεῖς, ὡς ἀγαθὸς καὶ ἀμνησίκακος Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος, συγχώρησον, μὴ ἔων αὐτὸν καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν ἔρυνωμένον βίον καταπεσεῖν, μηδὲ εἰς τὰς ὀλεθρίους ὁδοὺς ἀποτρέχειν. *Ναὶ, δέσποτα Κύριε, ἐπάκουσόν μου, τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ ὑπὲρ τοῦ δούλου σου, τοῦδε, πάριδε ὡς ἀμνησίκακος Θεὸς τὰ παραπτώματα αὐτοῦ ἅπαντα· ἀπάλλαξον αὐτὸν τῆς αἰωνίου κολάσεως. Τὸ στόμα αὐτοῦ τῆς σῆς ἀνέσεως πλήρωσον, τὰ χεῖλη αὐτοῦ ἀνοίξον πρὸς δοξολογίαν τοῦ ὀνόματός σου, τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἔκτεινον πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου, τοὺς πόδας αὐτοῦ πρὸς δρόμον τοῦ εὐαγγελίου σου κατεύθυνον, πάντα αὐτοῦ τὰ μέλη καὶ τὴν διάνοιαν τῇ σῇ κατασφαλιζόμενος χάριτι. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ τῶν ἁγίων σου ἀποστόλων ἐντειλάμενος ἡμῖν λέγων· ὅσα ἂν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν· ἂν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἂν τινῶν κρατήτε, κεκράτηνται. Καὶ ὡς ἐπήκουσας Ἐζεκιίου ἐν τῇ θλίψει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ οὐ παρεῖδες τὴν δέησιν αὐτοῦ, οὕτω καμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου σου, ἐπάκουσον ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ. Σὺ γὰρ εἶ, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ ἐβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἀφιέναι τοῖς περιπίπτουσιν ἐν ἁμαρτίαις κελεύσας, τῇ σῇ ἀγαθότητι καὶ φιλοανθρωπίᾳ, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις ἡμῶν, καὶ χαίρων ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τῶν πεπλανημένων, ὅτι ὡς ἡ μεγαλοσύνη σου, οὕτω καὶ τὸ ἔλεός σου. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.)*

Ὁ ἕβδομος ἱερεὺς. Πρακείμενον.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ.

Στίχος. Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενῆς εἰμι.

1) Editio Veneta a Basilio conditam esse orationem testantur.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα 1 Thess. c. 5, 14—24.)

Ἀλληλούϊα. Ἐπακούσαι σε κύριος ἐν ἡμέρᾳ.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 9, 9—14.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, υἰγείας, σωτηρίας.

Ἐπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα.

Ἐκφώνως.

Ἵτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις.

Ὁ διάκονος.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Καὶ ὁ τρίτος ἱερεὺς τὴν εὐχὴν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἰατρὲ ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὁ τὰ χρόνια πάθη θεραπεύσας, ὁ ἴωμενος πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Σὺ γὰρ, Κύριε, ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ ἔθου μετάνοιαν τοῖς ἁμαρτωλοῖς Δαβὶδ καὶ Νινευίταις καὶ τοῖς πρὶν καὶ τοῖς μετὰ τοὺτους. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τῆς ἐνσάρκου σου οἰκονομίας οὐκ ἐκάλεσας δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, ὡς τὸν τελώνην, ὡς τὴν πόρνην, τὸν ληστὴν καὶ βλάσφημον διώκτην, τὸν μέγαν Παῦλον, διὰ μετανοίας προσδεξάμενος, Πέτρον τὸν κορυφαῖον τὸν καὶ ἀπόστολόν σου ἀρνησάμενόν σε τρίτον, διὰ μετανοίας προσεδέξω καὶ προσελάβου καὶ ἐπηγγείλω αὐτῷ λέγων· σὺ εἰ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Διόπερ καὶ ἡμεῖς, ἀγαθὲ καὶ φιλόανθρωπε, κατὰ τὰς ἀψευδεῖς σου ἐπαγγελίας θαρσύνοντες, δεόμεθά σου, καὶ ἰκετεύομεν ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, ἐπάκουσον τῆς δεήσεως ἡμῶν καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν ὡς θυμίαμα προσφερόμενόν σοι. Καὶ ἐπίσκεψαι τὸν δοῦλόν σου, τόνδε, καὶ εἴ τι ἐπλημμέλησεν ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν, ἢ ἐν νυκτὶ ἢ ἐν ἡμέρᾳ, ἢ ὑπὸ κατάρρα ἱερέως, ἢ τῷ ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπέπεσεν, ἢ ὄρκῳ παρεπίκρανε καὶ ὠροκόμησεν, παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθά σου, ἄνεσ, ἄφες, συγχώρησον αὐτῷ

1) Ecclesia Romana quinque iubet legi Evangelia in Visitatione Infirmi Matth. 8, 5—13. Marc. 16, 14—18. Luc. 4, 38—40. Ioann. 5, 1—14. Io. 1, 1—14. Cod. Lit. I. p. 307.

ὁ Θεὸς παραβλέπων τὰς ἀνομίας αὐτοῦ καὶ τὰς ἀμαρτίας καὶ τὰ ἐν γνώσει καὶ ἀγνοίᾳ γεγόμενα παρ' αὐτοῦ· καὶ εἴ τι τῶν ἐντολῶν σου παρέβη, ἢ ἐπλημμέλησεν ὡς σάρκα φορῶν καὶ τὸν κόσμον οὐκᾶν, ἢ ἐξ ἐνεργείας τοῦ διαβόλου, αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐχ ἀμαρτήσεται. Σὺ γὰρ μόνος ὑπάρχεις ἀναμάρτητος· ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ὁ λόγος σου ἀλήθεια. Οὐ γὰρ ἔπλασας τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν τῶν ἐντολῶν σου καὶ ζωῆς ἀφθάρτου κληρονομίαν. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐἶτα εἰσέρχεται μέσων τῶν ἱσρέων, ὁ ποιῶν τὸ εὐχέλαιον¹⁾ καὶ λαβὼν ὁ προϊστάμενος τῶν ἱσρέων τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον τίθει εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ²⁾ καὶ τιθέασιν ἐπ' αὐτὸ τὰς χεῖρας οἱ ἱερεῖς. Ὁ δὲ προϊστάμενος λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην μεγαλοφώνως.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Βασιλεῦ ἅγιε, εὐσπλαγγχε καὶ πολυέλεε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ καὶ λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Οὐ τίθημι ἐμὴν χεῖρα ἀμαρτωλῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ προσελθόντος σοι ἐν ἀμαρτίαις, καὶ αἰτουμένου παρὰ σοῦ δι' ἡμῶν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, ἀλλὰ σὺ χεῖρα κραταίαν καὶ δυνατὴν τὴν ἐν τῷ ἁγίῳ εὐαγγελίῳ τούτῳ, ἧ οἱ συλλειτουργοί μου κατέχουσιν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ δούλου σου, τοῦδε, ἔκτεινον. Καὶ δέομαι σὺν αὐτοῖς καὶ ἰκετεύω τὴν συμπαθεστάτην καὶ ἀμνησικακὸν σου φιλανθρωπίαν, ὁ Θεὸς, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαβὶδ ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις ἀμαρτήμασι ἀφεσιν δωρησάμενος καὶ τῷ Μαρνασση τὴν ἐπὶ μετανοίᾳ προσευχὴν δεξάμενος, αὐτὸς καὶ τὸν δούλον σου, τόνδε, μετανοοῦντα ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις αὐτοῦ πλημμελήμασι, πρόσδεξαι τῇ συνήθει σου φιλανθρωπίᾳ, παρορῶν

1) Aegrotum intelligas, non prorsus desperatum et iam spiritum exhalaturum, sed eum, de cuius salute superest spes. Similia leguntur in vetustis Sacramentariis Latinis: — Et sic flectat genu vel genua, qui est languidus et stat ad dexteram sacerdotis. Immo prisca Galliae et Germaniae Ritualia apostolicam vocem adhibent: Surge et ambula.

2) Evangeliorum codex denotat Christum Dominum, qui manum aegrotis imponere solitus sit. Quapropter Sacerdos ea humilitate et verecundia, quae Graecorum sacerdotie propria est, non se manum peccatricem capiti alterius peccatoris admovere, sed ipsum Dominum manum extendere deumliat.

αὐτοῦ πάντα τὰ παραπτώματα. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καὶ ἐβδομηκοντάκις ἐπτὰ ἀφιέναι κελεύσας τοῖς περιπίπτουσιν ἐν ἁμαρτίαις, ὅτι ὡς ἡ μεγαλοσύνη σου, οὕτω καὶ τὸ ἔλεός σου. Καὶ σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ ἀσπάζεται τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον. Καὶ μνημονεύει αὐτόν. Ἔττα ψάλλουσι.

Δόξα. Ἰδιόμελον.

Πηγὴν λαμάτων ἔχοντες.

Καὶ νῦν.

Νεῦσον παρακλήσεσι.

Δόξα.

Καὶ νῦν. Καὶ ἀπόλυσις.

Καὶ βάλλει μετάνοιαν ὁ ποιήσας εὐχέλαιον, λέγων.

Εὐλογεῖτε πατέρες ἅγιοι, συγχωρήσατέ μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Τρίς. Καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν εὐλογίαν καὶ συγχώρησιν, ἀπέρχεται εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ.)

B. Ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ.

a. Domus.

Τελευτήσαντός τινος τῶν ὁρθοδόξων εὐθὺς προσκαλεῖται παρὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ὁ ἱερεὺς. Καὶ ἀπελθὼν εἰς τὸν οἶκον, ἐν ᾧ τὸ λείψανον καῖται καὶ βαλῶν ἐπιτραχήλιον καὶ ἐπὶ τὸν θυμᾶτον θυμιάμα, εὐλογεῖ συνήθως τὸν εὐλογητὸν Θεὸν καὶ ἄρχονται οἱ συμπαρόντες τὸ

Ἄγιος ὁ Θεός. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ βασιλεία. Καὶ τὰ τροπάρια ταῦτα.

Μετὰ πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, σῶτερ, ἀνάπαυσον, φυλάττων αὐτὴν εἰς τὴν μακαρίαν ζωὴν τὴν παρὰ σοῦ, φιλόανθρωπε.

Εἰς τὴν κατάπαυσίν σου, Κύριε, ὅπου πάντες οἱ ἅγιοί σου ἀναπαύονται, ἀνάπαυσον καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ὅτι μόνος ὑπάρχεις φιλόανθρωπος.

Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ καταβὰς εἰς ἄδην, καὶ τὰς ὀδύνας ἔλυσας τῶν πεπεδημένων, αὐτὸς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου ἀνάπαυσον.

1) Sua laude exornat Coetus extremæ unctiois officium „ex omni parte sumptum satis commendatum.“ Neque nos alia sentimus, quamquam officii prolixitas minuit laudem.

Θεοτόμιον.

Ἡ μόνη ἀγνή και ἄχραντος παρθένος ἡ Θεὸν ἀσπόρουσ κνήσασα, πρέσβευε τοῦ σωθῆναι τὴν ψυχὴν αὐταῦ.

Ὁ ἱερεὺς.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου· δεόμεθα σου, ἐπάκουσον και ἐλέησον.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ κεκοιμημένου δούλου τοῦ Θεοῦ, τοῦδε, και ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα ἐκούσιόν τε και ἀκούσιόν, ὅπως κύριος ὁ Θεὸς τάξῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐνθα οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται. Τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν και ἄφεισιν τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν παρὰ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ και Θεῷ ἡμῶν αἰτησώμεθα.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων και πάσης σαρκός, ὁ τὸν θάνατον καταπατήσας, τὸν δὲ διάβολον καταργήσας και ζωὴν τῷ κόσμῳ σου δωρησάμενος, αὐτὸς, Κύριε, ἀναπαύσον τὴν ψυχὴν τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου, τοῦδε, ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως, ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη και στεναγμός. Πᾶν ἁμάρτημα τὸ παρ' αὐτοῦ πραχθέν, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ διανοίᾳ, ὡς ἀγαθὸς και φιλάνθρωπος Θεὸς συγχώρησον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται και οὐκ ἁμαρτήσῃ. Σὺ γὰρ μόνος ἐκτός ἁμαρτίας, ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα και ὁ λόγος σου ἀλήθεια. Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ζωὴ και ἡ ἀνάπαυσις τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου, τοῦδε, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, και τῷ παναγίῳ, και ἀγαθῷ και ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν και αἰεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Δόξα. Καὶ νῦν. Καὶ ἀπόλυσις.

b. Ecclesia.

Και εἰ μὲν ἔτοιμά ἔστιν ἅπαντα τὰ τοῦ ἐξοδίου, εὐλογεῖ αὐτὸς ὁ ἱερεὺς. Καὶ ἀρχόμεθα ψάλλειν τὸ ἅγιος ὁ Θεὸς, μετὰ φόβου και πάσης κατανύξεως. Καὶ ἄραντες τὸ λείψανον ἀπερχόμεθα εἰς τὸν ναόν, προπορευομένων τῶν ἱερέων μετὰ λαμπάδων και τοῦ διακόνου μετὰ θυμιατοῦ. Ὅταν δὲ ἔλθωσιν ἐν ναῷ, τὸ μὲν λείψανον ἀποτίθεται ἐν τῷ νάρθηκι. Καὶ ἄρχονται ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ ὑψίστου. Καὶ μετὰ ταῦτο, γεγωνοτέρῳ φωνῇ.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου.
 Ἄμωμοι ἐν ὁδῷ. Ἀλληλούϊα.¹⁾

Καὶ ψάλλεται ἡ πρώτη στάσις τοῦ ἁμώμου. Ἐν δὲ τῷ τέλει ἐκάστου στίχου λέγομεν Ἀλληλούϊα.

Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Ἀλληλούϊα. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν.

Καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ.

Ἄγαθός μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιάδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου.

Δόξα. Καὶ νῦν.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ κεκοιμημένου δούλου τοῦ Θεοῦ, τοῦδε, καὶ ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα, ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, ὅπως κύριος ὁ Θεὸς τάξῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐνθα οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται. Τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ ἄφεσιν τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν παρὰ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ καὶ Θεῷ ἡμῶν αἰτησώμεθα.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάπαυσις.

Καὶ μετὰ τοῦτο ἀρχόμεθα τῆς δευτέρας στάσεως.

Ἐν ἐκάστῳ δὲ τέλει τοῦ στίχου λέγομεν Ἐλέησον τὸν δούλόν σου.

Τὰς ἐντολάς σου. Ἐλέησον τὸν δούλόν σου.

Στάσις δευτέρα.

Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, συνέτισόν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. Καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔως τοῦ. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ εἴλκυσσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν.

Δόξα. Καὶ νῦν.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀναπαύσεως. Καὶ τὰ λοιπά.

1) Remansit Graecorum faneribus una cum dolore iubilus Christianorum ac tripudium. Quapropter saepius intonatur vox Alleluia, a latinis exequiis nunc aliena, ab antiquissima ecclesia usurpata. Hieron. de morte Fabiol. ep. 77 ad Ocean. Sonabant psalmi et aurata templorum tecta reboans in sublime quatiebat Alleluia.

Ὁ ἱερεὺς ἐφωνεῖ. Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις.

Καὶ οὕτως ἀρχόμεθα τῆς τρίτης στάσεως.

Τὸ ὄνομά σου. Ἀλληλουῖα. Στάσις τρίτη.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με, κατὰ τὸ κρῖμα τῶν ἀγαπώντων τὸ ὄνομά σου.

Ζήσει ἡ ψυχὴ μου καὶ ἐπαινέσει σε. Καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι.

Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλὸς, ζήτησον τὸν δοῦλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Καὶ εὐθύς.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.¹⁾

Τῶν ἁγίων ὁ χορὸς εὔρε πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ θύραν παραδείσου. Εὐρω γὰρ τὴν ὁδόν, διὰ τῆς μετανοίας, τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ἐγὼ εἰμι, ἀνακάλεσόν με, Σωτὴρ, καὶ σῶσόν με.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε.

Ὁ παλάμη ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με καὶ εἰκόνι σου θεία τιμήσας, παραβάσει ἐντολῆς δὲ πάλιν με ἐπιστρέψας εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθην. Εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀναμορφώσασθαι.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε.

Εἰκὼν εἰμι τῆς ἀβήτου δόξης σου, εἰ καὶ στίγματα φέρων πταισμάτων, οἰκτείρησον τὸ σὸν πλάσμα, δέσποτα, καὶ καθάρισον σὴ εὐσπλαγχνίᾳ καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα παρὰ σχου μοι, παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην με.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε.

Οἱ τὸν ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ κηρύξαντες καὶ σφαιασθέντες ὡσπερ ἄρνες καὶ πρὸς ζωὴν τὴν ἀγῆρων ἅγιοι καὶ αἰδίου μετατεθέντες, ταύτῃ ἐκτενωῶς μάρτυρες αἰτήσασθε, ὀφλημάτων λύσειν ἡμῖν δωρήσασθαι.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε.

Ἀνάπαυσον ὁ Θεὸς τὸν δοῦλόν σου καὶ κατάταξον αὐτὸν ἐν παραδείσῳ, ὅπου χοροὶ τῶν ἁγίων, Κύριε, καὶ οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὡς φωστῆρες, τὸν κεκοιμημένον δοῦλόν σου ἀνάπαυσον, παρορῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἐγκλήματα.

Δόξα.

1) Propter hanc vocem saepius postea repetitam moduli sequentes vocantur εὐλογητάρια.

Τὸ τριλαμπές τῆς μιᾶς Θεότητος εὐσεβῶς ὑμνήσωμεν
βοῶντες· ἅγιος εἶ ὁ πατήρ· ὁ ἀναρχος, ὁ συνἀναρχος υἱός,
τὸ Θεῖον πνεῦμα. Φώτισον ἡμᾶς πίστει σοι λατρεύοντας
καὶ τοῦ αἰωνίου πυρός ἐξάρπασον.

Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Χαῖρε σεμνή ἢ Θεὸν σαρκὶ τεκούσα εἰς πάντων σωτη-
ρίαν. Τὸ γὰρ γένος τῶν ἀνθρώπων εὔρατο τὴν σωτηρίαν
διὰ σοῦ. Εὐρόμεν παράδεισον, Θεοτόκε ἀγνή, εὐλογημένη.

Δόξα σοι ὁ Θεός. Ἐκ τρίτου.

Ἔϊτα ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀναπαύσεως.

Καὶ τὰ λοιπὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ψάλλομεν τὰ παρόντα
τροπάρια.

Ἀνάπαυσον, Σωτὴρ ἡμῶν, μετὰ δικαίων τὸν δοῦλόν σου
καὶ τοῦτον κατασκήνωσον ἐν ταῖς αὐλαῖς σου, καθὼς γέγρα-
πται, παρορῶν ὡς ἀγαθὸς τὰ πλημμελήματα αὐτοῦ τὰ ἐκού-
σια καὶ τὰ ἀκούσια, καὶ πάντα τὰ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ γνώσει,
φιλόανθρωπε.

Δόξα. Καὶ πάντα ἐν ἀγνοίᾳ.

Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Ὁ ἐκ παρθένου ἀνατείλας τῷ κόσμῳ, Χριστέ ὁ Θεός,
υἱὸς φωτὸς δι' αὐτῆς ἀναδείξας, ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἔϊτα τὸν πεντηκοστῶν.

Καὶ ὁ κανὼν, οὗ ἡ ἀκροστιχίς. Ἐκτον πρόσανδῶ τοῖς ἀπει-
θοῦσιν μέλος, Θεοφάνους.¹⁾

Ῥιθὴ πρώτη. Ἦχος πλάγιος δεύτερος.

Ἐν οὐρανίοις θαλάμοις διηνεκῶς οἱ γενναῖοι μάρτυρες
δυσηποῦσί σε, Χριστέ· ὃν ἐκ γῆς μετέστησας πιστῶν αἰωνίων
ἀγαθῶν τυχεῖν ἀξίωσον.

Κατακοσμήσας τὰ πάντα, ζῶον μικτὸν μέσον με τὸν ἄν-
θρωπον, ταπεινότητος ὁμοῦ καὶ μεγέθους ἐπλασας, διὸ τὴν
τοῦ δούλου σου ψυχὴν, Σῶτερ, ἀνάπαυσον.²⁾

1) Theophanes γραπτός, Theodori frater, ob defensum sacrarum imaginum cultum
iussu Theophili Imperatoris stigmatibus notatus et in exilium actus p. 255. Non est quod
moneamus, acrostichicum ordinem apparere turbatum. Quae acrostichidis exempla De-
niel Thes. Hymnol. III. p. 20 sq. Ipsum κανὼνα ἐξοδιαστικὸν p. 110 sq.

2) Relucet ex hac sententia maxime praeclara vetusta ecclesiae Graecae virtus con-
spicienda in γνώσει vere christiana, in divinarum humanarumque rerum sancta et intima
coniunctione.

Τοῦ παραδείσου πόλιν καὶ γεωργὸν κατ' ἀρχάς με ἔταξας. Παραβάντα δὲ τὴν σὴν ἐντολὴν ἔξορίσας, διὸ τὴν τοῦ δούλου σου ψυχὴν, Σῶτερ, ἀνάπαυσον.

Θεοτόκιον.

Ὁ ἐκ πλευρᾶς διαπλάσας Εὖαν τὸ πρὶν τὴν ἡμῶν προμήτορα ἐξ ἀχράντου σου γαστρὸς σάρκα περιβάλλεται, δι' ἧς τοῦ θανάτου τὴν ἰσχὺν, ἀγνή, διέλυσεν.

Ἐπιθὴ τρίτη.

Νομίμως ἠθλήσαν οἱ σοὶ μάρτυρες, ζωοδότα, καὶ στεφάνῳ τῆς νίκης κοσμηθέντες ἐκτενῶς τῷ μεταστάντι πιστῶς αἰωνίαν λύτρωσιν βραβεύουσιν.

Παιδεύσας πρότερον πολλοῖς τέρασι καὶ σημείοις ἐμὲ τὸν πλανηθέντα ἐπ' ἔσχατον σεαυτὸν κενώσας, ὡς συμπάθης καὶ ζητήσας εὗρες καὶ διέσωσας.

Ῥεόντων ἄστατον φθορὰν, τὸν πρὸς σὲ διαβάντα, ἐν σκηναῖς αἰωνίοις κατοικεῖν χαρμονικῶς, ἀξίωσον ἀγαθὸς δικαίως πίστει τε καὶ χάριτι.

Θεοτόκιον.

Οὐκ ἔστιν ἄμεμπτος ὡς σὺ, πάναγγε Θεομήτορ, μόνῃ γὰρ ἐξ αἰῶνος τὸν Θεὸν τὸν ἀληθῆ συνέλαβες ἐν γαστρὶ, τοῦ θανάτου λύσαντα τὴν δύναμιν.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι. Καὶ τὰ λοιπά.

Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν καθίσμα.

Ἀληθῶς ματαιώτης τὰ σύμπαντα. Ὁ δὲ βίος σκία καὶ ἐνύπνιον, καὶ γὰρ μάτην ταράττεται πᾶς γηγενής, ὡς εἶπεν ἡ γραφή. Ὅτε τὸν κόσμον κερδήσωμεν, τότε τῷ τάφῳ οἰκήσωμεν, ὅπου ὁμοῦ βασιλεῖς καὶ πτωχοί. Διὸ, Χριστέ ὁ Θεὸς, τὸν μεταστάντα δούλόν σου ἀνάπαυσον, ὡς φιλάνθρωπος.

Ἀδόξα. Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Παναγία Θεοτόκε, τὸν χρόνον τῆς ζωῆς μου μὴ ἐγκαταλίπης με, ἀνθρωπίνῃ προστασίᾳ, μὴ καταπιστεύσης με. Ἄλλ' αὐτὴ ἀντιλαβοῦ καὶ ἐλέησόν με.

Ἐπιθὴ τετάρτη.

Σοφίας μείζονος δεικνύων γνώρισμα καὶ τῆς περὶ τὰ δῶρα πολυτελοῦς, δέσποτα, χρησιμότητος, τὰς τῶν μαρτύρων χορείας τοῖς ἀγγέλοις συνηρίθμησας.

Ἀχράντου δόξης σου τυχεῖν ἀξίωσον τὸν πρὸς σὲ μετα-

στάντα, ἔνθα, Χριστέ, τῶν εὐφραινομένων ἐστὶν ἡ κατοικία καὶ φωνὴ καθαρᾶς ἀγαλλιᾶσεως.

Ἕμνοῦντα πρόσδεξαι τὸ θεῖον κράτος σου, ὃν ἐκ γῆς προσελάβου, τέκνον φωτὸς τοῦτον ἐργαζόμενος, τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀρχὴν ἐκκαθαίρων, πολυέλεε.

Θεοτόκιον.

Δοχεῖον ἄχραντον, ναὸν πανάμωμον, κιβωτὸν παναγίαν, παρθενικὸν τόπον ἀγιάσματος, σὲ καλλονὴν τοῦ Ἰακώβ, ὁ δεσπότης ἐξελέξατο.

Ἰδιὴ πέμπτη.

Ὡς ὀλοκάρπωσις ἱερά καὶ ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀνθρωπίνης οἱ μάρτυρες φύσεως. Τῷ δεδοξαμένῳ προσενηχθέντες Θεῷ, ἡμῖν τὴν σωτηρίαν αἰεὶ βραβεύουσιν.

Τῆς οὐρανοῦ διαγωγῆς, τῆς διαμονῆς τῶν χαρισμάτων, ἀξίωσον, Κύριε, τὸν προκοιμηθέντα πιστὸν οἰκέτην σου, παρέχων τῶν πταισμάτων τὴν ἀπολύτρωσιν.

Ὁ μόνος φύσει ζωοποιὸς τὸ τῆς ἀγαθότητος ὄντως ἀνεξιχνίαστον πέλαγος, τὸν τελειωθέντα τῆς βασιλείας τῆς σῆς ἀξίωσον, οἰκτίρμον, μόνε ἀθάνατε.

Θεοτόκιον.

Ἰσχύς καὶ ὑμνησις ὁ ἐκ σοῦ, δέσποινα τοῦ κόσμου, γεννηθεὶς καὶ σωτηρία ἐγένετο τοῖς ἀπολλυμένοις, ἐκ τῶν τοῦ ἄδου πυλῶν φύόμενος τοὺς πίστει σε μακαρίζοντας.

Ἰδιὴ ἕκτη.

Σταυρῷ προσηλουμένους τῶν μαρτύρων τοὺς χοροὺς πρὸς σεαυτὸν συνήγαγες μμουμενούς τὸ πάθος σου, ἀγαθὲ, διὸ σοῦ δεόμεθα, τὸν πρὸς σὲ μεταστάντα νῦν ἀνάπασσον.

Ἀφράστῳ τῇ δόξῃ σου ὅταν ἔλθῃς φοβερῶς κρῖναι τὸν κόσμον ἅπαντα ἐν νεφέλαις, εὐδόκησον λυτρωτὰ φαιδρῶς ὑπαντήσαι σοι, ὃν ἐκ γῆς προσελάβου¹⁾ πιστὸν δοῦλόν σου.

Πηγὴ ζωῆς πέφυκας, ἐν ἀνδρείᾳ θεϊκῇ πεπεδημένους, δέσποτα, ὁ ἐξάγων τὸν δοῦλόν σου τὸν πρὸς σὲ πιστῶς ἐκδημήσαντα, ἐν τρυφῇ παραδείσου κατασκήνωσον.

Θεοτόκιον.

Εἰς γῆν ἀπεστράφημεν παραβάντες τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν τὴν ἐνθεον. Διὰ σοῦ δέ, Παρθένε, πρὸς οὐρανὸν ἐκ γῆς ἀνυψώθημεν, τὴν φθορὰν τοῦ θανάτου ἐκτινάξαντες.

1) Vir Doctus Vormbaum, qui Graecos Thesuro meo hymnos sollicita cura inseruit, legit πρόσλαβες.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι. Καὶ τὰ ἕτερα καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν.

Κοντάκιον.

Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ, τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ἐνθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη, οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελείτητας.

Ὁ οἶκος.¹⁾

Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις ἀθάνατος, ὁ ποιήσας καὶ πλάσας τὸν ἄνθρωπον. Οἱ βροτοὶ οὖν ἐκ γῆς διεπλάσθημεν καὶ εἰς γῆν τὴν αὐτὴν πορευσόμεθα, καθὼς ἐκέλευσας ὁ πλάσας με καὶ εἰπὼν μοι· ὅτε γῆ εἴ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ὅπου πάντες βροτοὶ πορευσόμεθα, ἐπιτάφιον θρήνον ποιῶντες ᾠδὴν, τὸ ἀλληλούϊα.

Καὶ πάλιν τὸ Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ.

Ἰδιὴ ἐβδόμη.

Ἀνθρωθέντες τῷ σῶ αἵματι οἱ μάρτυρες τῆς πρώτης παραβάσεως, φαντιοθέντες δὲ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν σὴν σαφῶς εἰκονίζουσι σφραγὴν, εὐλογητὸς εἰ ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Θρασυνόμενον τὸν θάνατον ἐνέκρωσας, λόγε ζωαρχικώτατε, τὸν ἐν πίστει δὲ κοιμηθέντα πρόςδεξαι τῇ σῆι, ὑμνοῦντα καὶ λέγοντα Χριστέ. Εὐλογητὸς εἰ ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ὁ ψυχώσας με τὸν ἄνθρωπον ἰουσήματι θείῳ, θαρχεικώτατε, τὸν μεταστάντα βασιλείας, δέσποτα, τῆς σῆς ἀξίωσον ψάλλειν σοι σωτήρ. Εὐλογητὸς εἰ ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Θεοτόκιον.

Ἐπερτέρα πάσης κτίσεως, πανάμωμε, γέγονας συλλαβοῦσα Θεὸν τὸν συντρίψαντα τοῦ θανάτου πύλας καὶ μοχλοὺς συνθλάσαντα. Ὅθεν σὲ, ἄγνη, ὑμνολογοῦμεν οἱ πιστοὶ, ὡς θεομήτορα.

1) Typic. Const. 1851: „Οἶκος λέγεται, ἐπειδὴ καθὼς ὁ οἶκος περιέχει τὴν παρουσίαν τοῦ ἔχοντος, οὕτω καὶ ὁ οἶκος περιέχει ἐν ἑαυτῷ ἅπαντα τὰ τοῦ ἁγίου καὶ τῆς ἐορτῆς· ἢ καθὼς οἱ ἀστέρες περιφέρονται καὶ κινοῦνται ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν καλουμένοις οἴκοις αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι νοητοὶ ὄντες, μένουσι καὶ κινοῦνται ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ στερεώματος τῆς ἐκκλησίας, ἢ καὶ ἐν ταῖς οὐρανίαις μοναῖς.“ Bene comparat Goarus Italorum Stanze, propter Stropharum sibi adhaerentium ordinem, quasi variae unius habitationis sint contignationes.

Ἐπιδοῦναι.

Σταθερῶς τοὺς ἀγῶνας ἐπιδειξάμενοι, τῷ τῆς νίκης στεφάνῳ κατεκοσμήθητε, μάρτυρες Χριστοῦ ἀθλοφόροι κραυγάζοντες, σὲ ὑπερυψοῦμεν, Χριστέ, εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἰερῶς τὸν τὸν βίον ἀπολιπόντα πιστὸν καὶ πρὸς σὲ τὸν δεσπότην μεταχωρήσαντα, δέξαι προσηγῶς, ἀναπαύων ὡς εὐσπλαγγνος, σὲ ὑπερυψοῦντα εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἦν ἐν γῆ τῶν πραέων πάντων ἀλλίξεσθαι τὸν προκεκοιμημένον, Σῶτερ, εὐδόκησον πίστι τῇ εἰς σὲ, δικαιοῦσας καὶ χάριτι, σὲ ὑπερυψοῦντα εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Θεοτόκιον.

Μακαρίζομεν πάντες σὲ παμμακάριστε, τὴν τὸν λόγον τὸν ὄντως ὄντα μακάριον σάρκα δι' ἡμᾶς γεγονότα γεννήσασαν, ὃν ὑπερυψοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἐπιδοῦναι.

Ἐλπίς μαρτύρων χορὸς ἐνεύρωσε καὶ πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην διαπύρωσε ἐπιτέρωσε, τῶν μελλόντων τούτοις προτυπώσασα τὴν μὴ σαλευομένην ὄντως ἀνάπαυσιν, ἧς τὸν μεταστάντα, Ἄγαθε, πιστὸν ἀξίωσον.

Λαμπρᾶς καὶ θείας τυχεῖν ἐλλάμψεως τῆς σῆς, Χριστέ, τὸν πίστι μεταστάντα εὐδόκησον. Τὴν ἐν κόλποις Ἀβραὰμ ἀνάπαυσιν, μόνος ὡς ἐλεήμων, τούτῳ δωρούμενος καὶ τῆς αἰωνίου ἀξιῶν μακαριότητος.

Ὁ ὢν τῇ φύσει χρηστὸς καὶ εὐσπλαγγνος καὶ θελητὴς ἐλέους, εὐσπλαγγνίας ἢ ἄβυσσος· ὃν ἐκ τόπου τούτου τῆς κακώσεως καὶ σκιᾶς τοῦ θανάτου, Σῶτερ, μετέστησας, ἐνθα καταλάμπει σου τὸ φῶς, τούτον κατάταξον.

Θεοτόκιον.

Σκητὴν ἀγίαν ἀγνὴν γινώσκομεν, καὶ κιβωτὸν, καὶ πλάκα σὲ τοῦ νόμου τῆς χάριτος, διὰ σοῦ γὰρ ἄφεσις δεδώρηται τοῖς δεδικαιωμένοις διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σωματωθέντος ἐκ τῆς σῆς γαστρὸς, Πανάμωμε.

Ὁ διάκονος.

Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ καὶ τὰ ἐξῆς.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν ἀρχόμεθα τῶν ἰδιομέλων. Ἰωάννου μοναχοῦ (Ioannis Damasceni).¹⁾

Ποία τοῦ βίου τρυφή διαμένει λήπης ἀμέτοχος; ποία δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος; πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα,

1) Cf. Daniel Thesaur. Hymnol. III. p. 96.

πάντα ὀνειρών ἀπατηλότερα. Μία ἔσπῃ καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται. Ἄλλ' ἐν τῷ φανί, Χριστέ, τοῦ προσώπου σου καὶ τῷ γλυκασμῷ τῆς σῆς ὠραιότητος, ὃν ἐξελέξω ἀνάπαυσον, ὡς φιλόανθρωπος.

Οἶμοι, οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχὴ χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος. Οἶμοι, τότε πόσα δακρύει καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ ἔλεων αὐτήν. Πρὸς τοὺς ἀγγέλους τὰ ὄμματα τρέπουσα ἀπρακτα καθικετεύει. Πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διὸ, ἀγαπητοὶ μου ἀδελφοί, ἐννοήσαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον. Οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα. Ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται. Διὸ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βοήσωμεν τὸν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν ἀνάπαυσον, ἐνθα πάντων ἐστὶν εὐφραινομένων ἡ κατοικία.

Ποῦ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια; ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προσκαίρων φαντασία; ποῦ ἐστὶν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος; ποῦ ἐστὶν τῶν οἰκετῶν ἡ πλημμύρα καὶ ὁ θόρυβος; πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα σκιά. Ἀλλὰ δεῦτε, βοήσωμεν τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ, Κύριε, τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν ἀξιῶσον τὸν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν, ἀναπαύων αὐτὸν ἐν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι.¹⁾

Ἐμνήσθην τοῦ προφήτου βοῶντος· ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Καὶ πάλιν κατενόησα ἐν τοῖς μνήμασι καὶ εἶδον τὰ ὄστα τὰ γεγυμνωμένα. Καὶ εἶπον· ἄρα τίς ἐστι βασιλεὺς, ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος, ἢ πένης, ἢ δίκαιος, ἢ ἁμαρτωλός; ἀλλὰ ἀνάπαυσον, Κύριε, μετὰ δικαίων τὸν δοῦλόν σου.

Ἀρχὴ μοι καὶ ὑπόστασις τὸ πλαστοουργόν σου γέγονε πρόσταγμα. Βουληθεὶς γὰρ ἐξ ἀοράτου τε καὶ δρατῆς με ζῶον συμπῆξαι φύσεως, γῆθεν μοι τὸ σῶμα διέπλασας. Δέδωκας δέ μοι ψυχὴν τῇ θείᾳ σου καὶ ζωοποιῶ ἐμπνεύσει. Διὸ, Χριστέ, τὸν δοῦλόν σου, ἐν χώρᾳ ζώντων, ἐν σκηναῖς δικαίων ἀνάπαυσον.

Κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν πλαστοουργήσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν παραδείσῳ τέθεικας κατάρχειν σου

1) In mentem venit vetustum canticum de morte: Audi tellus etc. Theos. Hymn. I. 350. Natus mundi decus et glorias, quam sint falsa et transitoria — — ubi Plato, etc. Porphyrius? etc. — ceciderant in profundum.

τῶν χυσιμάτων. Φθόνῳ δὲ διαβόλου ἀπατηθεὶς τῆς βρωσεως μετέσχε, τῶν ἐντολῶν σου παραβάτης γεγονώς. Διὸ πάλιν εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, κατεδίκασας ἐπιστρέφειν, Κύριε, καὶ αἰτεῖσθαι τὴν ἀνάπαυσιν.

Θρηῶ καὶ ὀδύρομαι, ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον, καὶ ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα ἄμορφον, ἄδοξον, μὴ ἔχουσαν εἶδος. Ὡ τοῦ θαύματος, τί τὸ περὶ ἡμᾶς τοῦτο γέγονε μυστήριον, πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ καὶ συνεζεύχθημεν τῷ θανάτῳ; ὄντως Θεοῦ προστάξει, ὡς γέγραπται, τοῦ παρέχοντος τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν.

Ἐν τῇ βασιλείᾳ σου μνησθητι ἡμῶν Κύριε.

Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι.

Μακάριοι οἱ πενθοῦντες.

Μακάριοι οἱ πραεῖς.

Μακάριοι οἱ πεινῶντες.

Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες.

Λήστην τοῦ παραδείσου, Χριστέ, πολίτην, ἐπὶ σταυροῦ σοι βοήσαντα τὸ μνησθητί μου προαπειργάσω αὐτοῦ τῆς μετανοίας, ἀξίωσον καὶ τὸν ἀνάξιον.

Μακάριοι οἱ καθαροί.

Ὁ ζωῆς κυριεύων καὶ τοῦ θανάτου, ἐν ταῖς αὐλαῖς ἁγίων ἀνάπαυσον, ὃν προσελάβου ἐκ τῶν προσκαίρων καὶ μνησθητί μου, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Μακάριοι εἰ ἐρηνοποιοί.

Ὁ τῶν ψυχῶν δεσπόζων καὶ τῶν σωμάτων, οὗ ἐν τῇ χειρὶ ἡ πνοὴ ἡμῶν, τῶν θλιβομένων παραμυθία, ἀνάπαυσον ἐν χώρᾳ δικαίων, ὃν μετέστησας δοῦλόν σου.

Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι.

Χριστὸς σε ἀναπαύσοι ἐν χώρᾳ ζώντων καὶ πύλας παραδείσου ἀνοίξει σοι, καὶ βασιλείας δείξει πολίτην, καὶ ἄφρασί σοι δώῃ, ὧν ἡμαρτες ἐν βίῳ, φιλόχριστε.

Μακάριοι ἔστε.

Ἐξέλθωμεν καὶ ἴδωμεν ἐν τοῖς τάφοις, ὅτι γυμνὰ ὅστέα ὁ ἄνθρωπος, σκωλήκων βρωμα, καὶ δυσωδία, καὶ γνῶμεν τίς ὁ πλοῦτος, τὸ κάλλος, ἡ ἰσχὺς, ἡ εὐπρέπεια.

Χαίρετε.

Ἀκούσωμεν, τί κράζει ὁ παντοκράτωρ. Οὐαὶ οἱ ἐκζητοῦντες θεάσασθαι τὴν φοβερὰν ἡμέραν Κυρίου. Αὕτη γὰρ ἐστὶ σκότος. Πυρὶ γὰρ δοκιμάσει τὰ σύμπαντα.

Δόξα.

*Ἀνάρχῳ καὶ γεννήσει τε καὶ προσόδῳ. Πατέρα προσ-
κυνῶ τὸν γεννήσαντα, υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὕμνῶ
τὸ συνεκλάμπον πατρὶ τε καὶ υἱῷ πνεῦμα ἅγιον.*

Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

*Πῶς ἐκ μαζῶν σου γάλα βρῦεις, παρθένε; πῶς τρέφεις
τὸν τροφέα τῆς κτίσεως; ὡς εἶδεν ὁ πηγάσας ἐκ πέτρας καὶ
φλέβας τῶν ὑδάτων διψῶντι τῷ λαῷ, καθὼς γέγραπται.*

*Μακαρία ἡ ὁδὸς, ἣ πορεύη σήμερον· ὅτι ἠτοιμάσθη σοι
τόπος ἀναπαύσεως.¹⁾*

Στίχος. Πρὸς σε, Κύριε, κεκράξομαι.

*Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα 1 Thess.
c. 4, 13—17.*

Ἀλληλοῦια. Μακάριος, ὃν ἐξελέξω καὶ προσελάβου, Κύριε.

Ἐπαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην c. 5, 24—30.²⁾

Ὁ διάκονος.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

*Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ δούλου
τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ λοιπὰ συνήθως.*

*Καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τούτου λέγει ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων,
ἢ ὁ ἀρχιερεὺς τυχὼν τὴν εὐχήν. Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ
πάσης σαρκὸς μεγαλοφώνως, πλησίον τοῦ λειψάνου ἀπελθὼν, ὡς-
αὐτως καὶ οἱ συμπαρόντες ἱερεῖς ἅπαντες. Ἰστέον δὲ ὅτι λεγομένης
ἐκάστης αἰτήσεως παρὰ τοῦ διακόνου· ἐν ὅσῳ λέγεται ἡ αἴτησις παρ'
αὐτοῦ, λέγει τὴν ἄνωθεν εὐχήν ἕκαστος τῶν ἱερέων κατὰ τὴν τάξιν
αὐτοῦ μυστικῶς, πλησίον τοῦ λειψάνου.*

Καὶ ἐκφωνεῖ.

Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις.

*Νῦν δὲ παρὰ τοῦ πρώτου τῶν ἱερέων, ἢ καὶ τοῦ ἀρχιερέως λέ-
γεται μεγαλοφώνως, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν
γίνεται ὁ ἀσπασμός.³⁾*

1) Newle l. c. p. 1046: „Next comes the very beautiful prokimenon, Blessed is the way etc.“

2) Mourawieff-Muralt p. 314: „Wenn Geistliche, als welche die nächsten Diener Christi sind, begraben werden, legt man den ihres Hirten beranbten Gläubigen fünf apostelische und fünf evangelische Abschnitte vor, gleichsam zur Tröstung derselben von Seiten jeder der allgemeinen (Patriarchal-) Kirchen, die um sie besorgt an ihrer Trauer Theil nehmen.“

3) Ecclesia Latina osculi publice dandi usum nusquam assumpsit.

Καὶ ψάλλομεν τὰ παρόντα στιχηρὰ προσόμοια.¹⁾

Δεῦτε, τελευταῖον ἀσπασμὸν δῶμεν, ἀδελφοί, τῷ θανάτῳ, εὐχαριστοῦντες Θεῷ. Οὗτος μὲν ἐξέλειπε τῆς συγγενείας αὐτοῦ καὶ πρὸς τάφον ἐπίγεται, οὐκ ἔτι φροντίζων τὰ τῆς ματαιότητος καὶ πολυμύχθου σαρκός. Ποῦ νῦν συγγενεῖς τε καὶ φίλοι; ἄρτι χωριζόμεθα· ὄνπερ ἀναπαῦσαι κύριον εὐχώμεθα.

Ποῖος χωρισμὸς, ὦ ἀδελφοί, ποῖος κοπετὸς, ποῖος θρήνος ἐν τῇ παρουσίᾳ Ἰησοῦ; δεῦτε οὖν, ἀσπάσασθε τὸν πρὸ μικροῦ μεθ' ἡμῶν. Παραδίδεται τάφῳ, καλύπτεται λίθῳ, σκότηι κατοικίζεται, νεκροῖς συνθάπτεται. Πάντες συγγενεῖς τε καὶ φίλοι ἄρτι χωριζόμεθα· ὄνπερ ἀναπαῦσαι κύριον εὐχώμεθα.

Ἄρτι ἡ τοῦ βίου πονηρὰ λύεται πανήγυρις πᾶσα καὶ τῆς ματαιότητος, πνεῦμα γὰρ ἐξέλιπεν ἀπὸ σκηνώματος, ὃ πηλὸς μεμελάνωται, τὸ σκεῦος ἐββάγη· ἄφωνον, ἀναίσθητον, νεκρὸν, ἀκίνητον. Ὅπερ παραλέμποντες τάφῳ κύριον εὐχώμεθα δοῦναι εἰς αἰῶνας τούτῳ τὴν ἀνάπαυσιν.

1) Optime haec στιχηρὰ metris suis adaptavit Vormbaum Thes. Hymnol. III. p. 125: Inter hos versiculos, qui pleni luctus sunt ac moeroris, mulierculae ad lugubrem cantum edendum conductae, ululatus cient et lacrimas (μοιρολογίστραι, μοιρολογήστραι, μοιρολογίστρεις). In Russiarum imperio Petrus Imperator cum nonnullis aliis ritibus fanebribus praeficas extirpare molitus est. Hist. Eccl. Jen. III. 1. p. 24: „Peter I. hat die grossen Geldforderungen abgeschafft, das Heulen und Schreien und die Setzung der Speisen auf die Gräber der Anverwandten. Zu dem Ende liess er im Jahre 1719 in Moscau und St. Petersburg alle Denkmäler von ihren Kirchhöfen abbrechen. Weil die Ausländer vor solchem Aberglauben einen Abscheu haben, liess er ihren Kirchhof verscheuen, denn bei der Samsonskirche in Petersburg haben alle Urussen zusammen einen einigen eigenen Platz zur Begrabung ihrer Todten, woselbst so vielerlei Glaubensgenossen ruhig mit einander schlafen. Er heisst Samsonskirchhof, weil diesem Heiligen eine besondere Gastfreiheit für die Fremdlinge zugeschrieben wird.“ At Kingii tempore in provinciis, longe a sede Caesaris remotis praeficarum manus non prorsus extinctum erat. Neque Maralus in Lexidio tacet, in funeribus rusticis hodiernum mulieres longas ducere querelas et ciere clamores. In ecclesia Romana S. Carolus Borromaeus et cum eo multae synodi dioecesanæ inhihent, ne cum associantibus cadavera immisceantur Astrati s. Pignoni, neque feminae lugentes s. praeficae. Et apud Graecos olim Sacerdotes ritibus ecclesiasticis admiscebant threnos ac naenias in laudem defuncti compositos; sed iure ecclesia hanc perversitatem exterminavit. Balsamon in can. 106 concil. Carthag.: — ἐν τῇ συνόδῳ τῆς βασιλευούσης ταύτης τῶν πόλεων, διάφορα γέγονασι σημεῖωματα, ἀφορισμῶ ἀλειτουρησίας καθυποβάλλοντα τοὺς ἐν ταῖς μνημοσύναις τῶν ἀποσχομένων εὐγενῶν καὶ μεγασιῶτων ἱερουργούντας ἀρχιερεῖς καὶ λέγοντας ἐπαινητηρίους εὐχὰς μετὰ ἱαμβείων ἢ καὶ λογοειδῶς. Πολλὰ γὰρ ἐφωράθησαν ταῦτα ποιοῦντες· ὡσαύτως ἀφωρίσθησαν διὰ συνοδικῆς σημεῖωματος οἱ ἀναγνώσται οἱ κατὰ τὰ αὐτὰ μνημόσυνα μουσικὰ λέγοντες καὶ οργανικὰ μινυρῶσματα καὶ ποιοῦντες τὸν ἐπιτάμιον ἐπιγάμιον.

Ὅσα ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐστίν; ἄνθος καὶ ἀτμὶς καὶ δρόσος ἐω-
θινή ἀληθῶς. Δεῦτε οἶν, κατίδωμεν ἐπὶ τοὺς τάφους τρα-
νώς. Ποῦ τὸ κάλλος τοῦ σώματος καὶ ποῦ ἡ νεότης, ποῦ
εἰσὶ τὰ ὄμματα καὶ ἡ μορφή τῆς σαρκός; πάντα ἐξηράνθη
ὡς χόρτος, πάντα ἠφανίσθησαν. Δεῦτε. Τῷ Χριστῷ προσ-
πέσωμεν ἐν δάκρυσι.

Μέγας ὁ κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμος, μέγας στεναγμὸς καὶ
ἀνάγκη, ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς. Ἄιδης καὶ ἀπώλεια ἡ τῶν
προσκαίρων ζωῆ, ἡ σκιά ἡ ἀνύπαρκτος, ὁ ὕπνος τῆς πλάνης,
ὁ ἀκαιροφάνταστος μόχθος τοῦ βίου τῆς γῆς· πόρῳ ἐκφρευ-
ζώμεθα κόσμου ἅπαν τὸ ἀμάρτημα, ἵνα τὰ οὐράνια κληρο-
νομήσωμεν.

Βλέποντες προκείμενον νεκρὸν λόγον ἀναλάβωμεν πάντες
τῆς τελευταίας ῥοπῆς. Οὕτως γὰρ παράγεται, ὡς περ καπνὸς
ἀπὸ γῆς. Ὡσεὶ ἄνθος ἐξήνθησεν, ὡς χόρτος ἐτμήθη, ῥάκει
σπαργανούμενος, γῆ καλυπτόμενος, ὄνπερ ἀφανῆ τε λιπόντες,
τῷ Χριστῷ εὐζώμεθα, δοῦναι εἰς αἰῶνας τούτῳ τὴν ἀνά-
παυσιν.

Δεῦτε, οἱ ἀπόγονοι Ἀδάμ. Ἴδωμεν εἰς γῆν βεβλημένον
τὸν κατ' εἰκόνα ἡμῶν, ὅλην τὴν εὐπρέπειαν ἀποβαλλόμενον,
λελυμένον ἐν μνήματι σαπρία σκολήκων, σκότει δαπανώμε-
νον, γῆ καλυπτόμενον. Ὅνπερ ἀφανῆ λειοπότες τῷ Χριστῷ
εὐζώμεθα, δοῦναι εἰς αἰῶνας τούτῳ τὴν ἀνάπαυσιν.

Ὅτε ἐκ τοῦ σώματος ψυχὴ μέλλει μετὰ βίας ἀρπᾶσθαι
ὑπὸ ἀγγέλων φρικτῶν, πάντων ἐπιλάθεται τῶν συγγενῶν
καὶ γνωστῶν καὶ φροντίζει τὰ μέλλοντα κριτήρια στήναι.
Τὰ τῆς ματαιότητος καὶ πολυμόχθου σαρκὸς διελύθησαν.
Τότε τὸν κριτὴν δυσωποῦντες πάντες ἐπευζώμεθα, ἵνα συγ-
χωρήσῃ κύριος, ἃ ἔπραξεν.

Δεῦτε ἐν τῷ τάφῳ, ἀδελφοὶ, βλέψωμεν τὴν τέφραν καὶ
κόνιν, ἐξ ἧς ἐπλάσθημεν. Ποῦ νῦν πορευόμεθα, τί δὲ γε-
γόμενα; ποῖος πένης ἢ πλούσιος ἢ ποῖος δεσπότης, ποῖος δὲ
ἐλεύθερος καὶ οὐχὶ πάντες σπόδος; κάλλος τοῦ προσώπου
ἐσάπη καὶ τὸ τῆς νεότητος ἅπαν ἄνθος κατεμάρανεν ὁ θά-
νατος.

Ὅντως ματαιότης καὶ φθορὰ πάντα τὰ τοῦ βίου ἡδέα
καὶ περιδοξα. Πάντες γὰρ ἐκλείπομεν, πάντες τεθνηξόμεθα,
βασιλεῖς τε καὶ ἄρχοντες, κριταὶ καὶ δυνάσται, πλούσιοι καὶ
πένητες καὶ πᾶσα φύσις βροτῶν. Νῦν γὰρ οἱ ποτὲ ἐν τῷ
βίῳ τάφοις καταβέβληνται· οὔσπερ ἀναπαῦσαι κύριον εὐ-
ζώμεθα.

Πάντα τὰ τοῦ σώματος νυνὶ ὄργανα ἀργὰ θεωροῦνται, τὰ πρὸ μικροῦ κινητὰ. Πάντα ἀνενέργητα, νεκρὰ, ἀναίσθητα. Ὁφθαλμοὶ γὰρ κατέδυσαν, ἐδέθησαν πόδες, χεῖρες ἡσυχάζουσι καὶ ἀκοὴ σὺν αὐτοῖς· γλῶσσα τῇ σιγῇ συνεκλείσθη, τάφω παραδίδοται. Ὅντως ματαιότης πάντα τὰ ἀνθρώπινα.¹⁾

Σῶζε τοὺς ἐλπίζοντας εἰς σέ, μήτερ τοῦ ἀδύτου ἡλίου, Θεογεννήτρια. Αἴτησαι πρεσβείαις σου τὸν ὑπεράγαθον ἀναπαῦσαι, δεόμεθα, τὸν νῦν μεταστάντα, ἔνθα ἀναπαύονται αἱ τῶν δικαίων ψυχαί· θείων ἀγαθῶν κληρονόμον δεῖξον ἐν ἀλλαῖς τῶν δικαίων, εἰς μνημόσυνον, πανάμωμος, αἰώνιον.

Ὁρῶντές μς ἄφωνον καὶ ἄπνον προκείμενον, κλαύσατε πάντες ἐπ' ἐμοί, ἀδελφοὶ καὶ φίλοι, συγγενεῖς καὶ γνωστοί. Τὴν γὰρ χθὲς ἡμέραν μεθ' ὑμῶν ἐλάλουν καὶ ἄφνω ἐπῆλθέ μοι ἡ φοβερὰ ὥρα τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δεῦτε πάντες οἱ ποθοῦμενοί μς καὶ ἀσπάσασθέ μοι τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν. Οὐκ ἔτι γὰρ μεθ' ὑμῶν πορεύομαι, ἢ συλλαλήσω τοῦ λοιποῦ. Εἰς κριτὴν γὰρ ἀπέρχομαι, ἔνθα προσωποληψία οὐκ ἔστι. Δοῦλος γὰρ καὶ δεσπότης ὁμοῦ παρίστανται, βασιλεὺς καὶ στρατιώτης, πλούσιος καὶ πένης ἐν ἀξιώματι ἴσῳ, ἕκαστος γὰρ ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἢ δοξασθήσεται ἢ αἰσχυνθήσεται. Ἀλλ' αἰτῶ πάντας καὶ δυσωπῶ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ ἐμοῦ. προσεύξασθαι Χριστῷ τῷ Θεῷ· ἵνα μὴ καταταγῶ κατὰ τὰς ἁμαρτίας μου εἰς τὸν τόπον τῆς βασάνου· ἀλλ' ἵνα με κατατάξῃ, ὅπου τὸ φῶς τῆς ζωῆς.²⁾

1) Mirum in modum commovent animam versiculi, qui decantantur in exequiis per-
vulorum. Ὡς τίς μὴ θρηνήσει, τέκνον μου, τὴν ἐκ τοῦ βίου τούτου πενήθειάν σου
μετάστασιν· οὐ βρέφος ἄφωνον ἐκ μητρικῶν ἀγκυλῶν νῦν ὡσπερ στρουθίον τάχως
ἐπέτασας καὶ πρὸς τὸν κτιστὴν κατέφυγες, ὦ τέκνον, τίς μὴ θρηνήσει βλέπων σου
τὸ ἐμφανὲς πρόσωπον εὐμάραντον, τὸ πρὶν ὡς ῥόδον τερπνόν;

Ὡς τίς μὴ στενάξει, τέκνον μου, καὶ ἐν κλαυθμῷ βοήσει τὴν πολλὴν σου εὐ-
τρέπειαν καὶ τὴν ὠραιότητα τῆς πολιτείας σου; ὡσπερ γὰρ ναῦς, ἴχνος οὐκ ἔχουσα,
οὕτως ἐπέδυς ἐξ ὀφθαλμῶν ταχύ. Δεῦτε, οἱ φίλοι μου, συγγενεῖς καὶ γέιτονες,
ἅμα ἐμοὶ τοῦτον ἀσπασώμεθα τάφω ἐκπέμποντες.

Θάνατος νηπίοις ἄνεσις. Τῶν γὰρ τοῦ βίου κακῶν ἀνεπίδεκτα ὤφθησαν καὶ
πρὸς λῆξιν ἐφθασαν καὶ χαρὰν ἐπουράνιον. Τοῦ Ἀβραάμ τοῖς κόλποις ἀγάλλον-
ται καὶ τῶν νηπίων ἁγίων θείων χορῶν νῦν συνευφραίνονται καὶ πιστῶς χορεύ-
ουσιν, οὐ φθορᾶς τῆς φιλαμαρτήμονος καθαροὶ ἀπέδημσαν.

2) In Exequiis Monachorum: πνευματικοὶ μου ἀδελφοὶ καὶ συνασκηταί, μὴ μόνον
ἐπιλάθεσθε, διὰ προσευχήσθε πρὸς κύριον· ἀλλ' ὀρῶντες μὲν τὸν τάφον μέμνη-
σθέ μου τῆς ἀγάπης καὶ ἱκετεύσατε Χριστὸν, ἵνα κατατάξῃ τὸ πνεῦμα μου μετὰ
τῶν δικαίων.

Θεοτόκιον.

Πρεσβείας τῆς τεκούσης σε, Χριστέ, καὶ τοῦ προδρόμου σου, ἀποστόλων, προφητῶν, ἱεραρχῶν, δαίμων καὶ δικαίων καὶ πάντων τῶν ἁγίων τὸν κοιμηθέντα δοῦλόν σου ἀνάπαυσον.

Τρισάγιον. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἐστιν. Μετὰ πνευμάτων δικαίων, καὶ τὰ ἕτερα.

Ἡ αἴτησις παρὰ τοῦ διακόνου. Καὶ ἡ εὐχὴ παρὰ τοῦ ἱερέως.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν. Δόξα. Καὶ νῦν. Καὶ ἀπόλυσις.

Ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ταῖς πρεσβείαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ μητρὸς, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, τῶν δαίμων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐξ ἡμῶν μεταστάντος δούλου αὐτοῦ ἐν σκηναῖς δικαίων τάξαι, ἐν κόλποις Ἀβραὰμ ἀναπαύσαι καὶ μετὰ δικαίων συναριθμησαὶ καὶ ἡμᾶς ἐλεῆσαι, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος. Ἀμήν.

Ἀλιωνία σου ἡ μνήμη, ἀξιομακάριστε καὶ ἀείμνηστε ἀδελφεῖ ἡμῶν. Τρίς.)

1) Apud Ruthenos Sacerdos s. Episcopus nunc absolvit defunctum hoc modo: „Der Herr Jesus Christus, unser Gott, der seinen Jüngern und Aposteln seinen göttlichen Befehl gab, dass sie die Sünden derer, die da fallen, behalten oder vergeben sollten: von welchem ich auch die Macht erhalten habe, dasselbe zu thun, vergebe dir, mein geistliches Kind, alle wissentliche und unwissentliche Sünde, die du in deinem Leben begangen hast, jetzt und immerdar und in Ewigkeit. Amen.“ Dein inseritur manibus Defuncti schedula, in qua haec leguntur: „O du, der Schöpfer und Erhalter aller Dinge, Gott der Vater, Gott der Sohn, Gott der heilige Geist, in dreien Personen, aber eine Gottheit, Substanz und Wesen, der du unaufhörlich gelobet wirst von allen Creaturen; der du durch deinen heiligen Willen, Vorhersehung, unermessliche Güte und unaussprechliche Weisheit erschufest alle sichtbare Dinge in dieser Welt: Du erschufest mich auch, deinen Knecht (der Name des Verstorbenen), um dich zu preisen, o Herr, mein Gott, deinen heiligen Namen zu rühmen, dir dankbarlich für deine Gnade zu danken und mich aus allen Kräften zu bemühen, dein ewiges Reich zu erlangen. Allein, o göttliche Dreieinigkeit, ich habe wider dich gestündigt, ich habe deine Heiligkeit beleidigt, ich habe deine Gebote während meines Lebens übertreten und ich habe nicht, wie ich sollte, dein Ebenbild und Gleichheit in mir erhalten. Ich habe meine Seele und Leib durch durch alle Art von Sünden befleckt und dich durch böse Handlungen zum Zorn gereizt. Allein ob ich gleich durch die Eitelkeiten des Lebens bin hintergangen worden, so habe ich mich, o Herr, gänzlich von dir, meinem Schöpfer, meinem Leben, meiner Freude, meinem Heil und Hoffnung, weggewendet. Und nun, da mein Leben durch deine Macht eingeschränkt wird, gebe ich es willig auf; meine Seele trennt sich selbst von meinem verweslichen Leibe, welche, wenn es dir wohlgefällt, wieder mit diesem Leibe zum unsterblichen Leben auferstehen wird, welches ich hoffe von deiner Güte und Gnade, nach dem Glauben unserer heiligen Religion, und weil du selbst für unsere Seligkeit littest. Ich erschrecke vor

c. Coemeterium. 1)

Καὶ οὕτως ἄραντες τὸ λείψανον ἀπερχόμεθα εἰς τὸν τάφον· ψάλλοντες τὸ

Ἅγιος ὁ Θεός. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Καὶ τὰ λοιπά.

Καὶ τίθεται τὸ λείψανον ἐν τῷ μνήματι. Ὁ δὲ ἱερεὺς ἄρας χοῦν μετὰ τοῦ πτύου, σταυροειδῶς ἐπιρρίπτει ἐπάνω τοῦ λειψάνου λέγων·

Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ.

Furcht, dass die Qualen der Gottlosen auch über mich kommen sollten, wegen der Sünden, die ich wider dich begangen habe; weswegen; o unsterblicher König und mein Gott, ich zu dir bete mit meinem letzten Athem, dass du meine Sünden vergeben wollest von meiner Jugend an bis auf diesen Augenblick, denn du bist mein Gott und mein Schöpfer. Ich glaube an dich, ich hoffe auf dich, durch dein gerechtes Gericht errette mich, o Gott, und gewähre mir dein himmlisches Reich. Du, o Jesu Christe, wurdest Mensch um unsertwillen, gieb, dass wir mögen von Leiden und Sünde befreit werden. Durch deine Gnade war ich geboren und in dem orthodoxen christlichen Glauben und in der Weisheit der einzigen heiligen orientalischen Kirche erzogen. Ich bitte dich, o Herr, richte mich nach diesem christlichen Glauben und nicht nach meinen Werken. Durch diesen Glauben der heiligen Kirche und aller rechtgläubigen Christen, die vorangegangen sind, bitte ich ernstlich um Gnade, Vergebung und Erlassung aller meiner Beleidigungen, die ich in Worten oder Werken begangen habe. Und in diesem meinen Glauben in der Gegenwart der Jungfrau Maria, der Mutter Gottes, und aller Heiligen, welche dir angenehm sind, und durch das Gebet der Kirche komme ich zu dir, o Herr, ohne Zweifel. Und bei der Trennung meiner Seele von meinem Leibe bitte ich dich, o Herr, dass du meinen Geist in deine Hände nimmest, und nach deiner Gnade mich in die evangelische Seligkeit aufnimmest, immerdar. Amen.   Jahr   Monat   hier begraben.“

Kingius l. c. p. 336: „Das Papier, welches dieses und das folgende Gebet enthält, ist dasjenige, was die Reisenden beständig einen Passeport genannt haben. Es wird dem Verstorbenen in die Hand gelegt, nachdem es von dem Priester ist gelesen worden, sobald als er das Gebet der Absolution (am Ende des Dienstes) gelesen hat: „der Herr Jesus Christus, unser Gott u. s. w.“ Der Leser wird nunmehr sehen, wie weit es von einem Passeport entfernt ist, den Olearius, und vor ihm die Verfasser der neueren Universal-Historie Th. XXXV. in 8. daraus gemacht haben. Ich hielt dafür, es würde keine schicklichere Art, diese seltsame Unwahrheit zu widerlegen, sein, als wenn ich die ganze Formel buchstäblich aus dem Slavonischen übersetzte. Wer sich die Mühe geben will, diese mit der vorgeblichen Uebersetzung des Olearius zu vergleichen, der wird sehen, dass diese ganz erdichtet ist. Bisweilen wird das dreimal heilig auf ein Stückchen Pergament geschrieben und als ein Stirnband auf die Stirn gelegt. Man muss sich aber dennoch dabei erinnern, dass kein Stück von diesen durch die Kirche vorgeschrieben ist, und dass sie in vielen Gegenden in Russland niemals gebraucht werden.“

1) *Vetusta Graecorum disciplina cautum est, ne cadavera sepeliantur in ecclesiis rite dedicatis et martyrum reliquiis ditatis. Sed nunc saepe mortuis vel prosopis nobilitate vel morum sanctimonia insignibus sepulturam concedunt in ecclesia.*

Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπιχέει ἐπὶ τῷ λειψάνῳ κανδήλαν, ¹⁾ ἢ τὴν τέφραν τοῦ θυμιατηρίου. Καὶ οὕτω καλύπτουσι ὡς συνήθες τὸν τάφον, ἐπιλεγομένων τῶν τροπαρίων, ἤγουν·

Μετὰ πνευμάτων δικαίων.

Καὶ τὰ ἕτερα ἅπαντα. Καὶ ἀπόλυσις.

Ἰστέον δὲ, ὅτι ὁ τοιοῦτος τύπος γίνεται καὶ εἰς κοιμηθείσας γυναῖκας, κἄν τινες ἐγκατέσπειραν τῷ τύπῳ ἀκολουθίαν ἰδίως γυναικῶν καὶ παιδῶν. Καὶ τεθαύμακα, πῶς ἐπελάθοντο τοῦ τυπῶσαι καὶ εὐνούχων ἰδίως ἀκολουθίαν, ἢ βασιλέων. Αὕτη οὖν ἡ ἀκολουθία, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ψάλλεται καὶ εἰς γυναῖκας καὶ παῖδας τῶν ὀρθοδόξων, ἐναλλαττομένου μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρσενικοῦ εἰς θηλυκὸν καὶ οὐχὶ ἕτερον.²⁾

1) Meminit huius ritus Dionysius de eccl. hier. c. 7 ἄσπασαμένων δὲ πάντων ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης, nec deest optima caerimoniae interpretatio. Hominem recens natum inungebat sacerdos sacro oleo, ut ad sacra certamina in vita obeunda confirmaretur. Nunc vero dum effunditur, ostendit pugnis omnibus perfunctum, quasi certaminis coronam adeptum. Mureltus in Lexidio oleum fundi non in ipsum cadaver, sed in pannum funebrem narrat. Nicolaus Athenarum Metropolitae, Simeone antiquior, propriam composuit officiam olei ad sepulcrum recitandum. Ritus idem fere est ac vivorum: nisi quod in defuncti sepulcro papyrus oleo tinctus ab unoquoque sacerdotum accenditur, qua velut sacrificio delictis ab omnibus promittitur anima expianda. At haec consuetudo, haud immunita ab superstitione, aliqua ratione Sinenses papyrorum accensuram nugae imitata, non ab omnibus recepta est.

2) Leguntur in Euchologiis: ἀκολουθία τοῦ ἐξοδιαστικοῦ τῶν μοναχῶν, ἀκ. νεκρώσιμος εἰς ἱερέα τελευτήσαντα, ἀκ. νεκρώσιμος εἰς κοσμικοὺς ἄνδρας, ἀκ. νεκ. εἰς κοιμηθείσας γυναῖκας, εἰς νήπια τελευτήσαντα. Item tempore quadragesimae magis et paschali inseruntur officio communi nonnulla propria.

CAPUT VI.

DE CAERIMONIIIS DIVERSIS.

A. Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ τῶν ἁγίων Θεοφανείων (p. 237 sq.).

Μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν ἱερέα τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν ἐξερχόμεθα πάντες ἐν τῷ λουτήρι προπορευομένου τοῦ ἱερέως μετὰ λαμπάδων καὶ θυματοῦ. Ἡμῶν δὲ ψαλλόντων τὸ παρὸν τροπάριον ἐκ τρίτου.

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων βοᾷ λέγουσα· δεῦτε, λάβετε πάντες πνεῦμα σοφίας, πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα φόβου Θεοῦ, τοῦ ἐπιφανέντος Χριστοῦ.

Εἶτα τὰ παρόντα τροπάρια, δις.

Σήμερον τῶν ὑδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις καὶ ῥήγνται ὁ Ἰορδάνης καὶ τῶν ἰδίων ναμάτων ἐπέχει τὸ ῥεῦμα, δεσπότην ὄρων νιπτόμενον. Δίς.

Ὡς ἄνθρωπος ἐν ποταμῷ ἦλθες, Χριστὲ βασιλεῦ, καὶ δουλικὸν βάπτισμα λαβεῖν σπεύδεις ἀγαθὲ, ὑπὸ τῶν τοῦ προδρόμου χειρῶν, διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, φιλάνθρωπε. Δόξα. Καὶ νῦν.

Πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, ἦλθες, Κύριε, μορφὴν δούλου λαβὼν, βάπτισμα αἰτῶν, ὃ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν. Εἶδοσάν σε ὑδατα καὶ ἐφοβήθησαν. Σύντρομος γέγονεν ὁ πρόδρομος καὶ ἐβόησε λέγων· Πῶς φωτίσει ὁ λύχνος τὸ φῶς; πῶς χειροθετήσει ὁ δούλος τὸν δεσπότην; ἀγίασον ἐμὲ καὶ τὰ ὑδατα, σῶτερ, ὃ αἴρων τοῦ Κόσμου τὴν ἁμαρτίαν.

Ὁ διάκονος. Σοφία. Πρόσχωμεν.

Προφητείας Ἡσαΐου τὸ ἀνάγνωσμα c. 35.

Προφητείας Ἡσαΐου τὸ ἀνάγνωσμα c. 55.

Προφητείας Ἡσαΐου τὸ ἀνάγνωσμα c. 12, 3—6.

Προκείμενον. Κύριος φωτισμὸς μου καὶ σωτὴρ μου.

Στίχος. Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου.

Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα 1 Cor.
c. 10, 1—4.

Ἀλληλουϊάριον. Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ ὑδάτων.

Στίχος. Ὁ Θεὸς τῆς δόξης.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Μάρκον c. 1, 9—11.

Ὁ διάκονος. Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Ἐπὲρ τῆς ἁγίας μονῆς.

Ἐπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας.

Ἐπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγιασθῆναι τὰ ὕδατα ταῦτα τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ καταφοιτῆσαι τοῖς ὕδασι τούτοις, τὴν καθαρτικὴν τῆς ὑπερουσίου τριάδος ἐνέργειαν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ δωρηθῆναι αὐτοῖς τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου, τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ φωτισθῆναι ἡμᾶς φωτισμὸν γνώσεως καὶ εὐσεβείας, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ γενηθῆναι τὸ ὕδωρ τοῦτο ἁγιασμοῦ δῶρον, ἁμαρτημάτων λυτήριον, εἰς ἴασιν ψυχῆς καὶ σώματος καὶ πᾶσαν ὠφέλειαν ἐπιτήδειον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸ ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἀναδειχθῆναι αὐτὸ ἀποτρόπαιον πάσης ἐπιβουλῆς ὄρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῶν ἀντλούντων καὶ ἀρρομένων εἰς ἁγιασμὸν οἴκων, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸ πρὸς καθαρισμὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων πᾶσι τοῖς ἀρρομένοις πίστει τε καὶ μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ καταξιοθῆναι ἡμᾶς ἐμπλησθῆναι ἁγιασμοῦ, διὰ τῆς τῶν ὑδάτων τούτων μεταλήψεως, τῇ ἀοράτῃ ἐπιφανείᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ εἰσακοῦσαι κύριον τὸν Θεὸν φωνῆς τῆς δεήσεως ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ θυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον.

Τῆς παναγίας ἀρχάντου.

Τούτων λεγομένων, ὁ ἱερεὺς εὐχεται, λέγων μυστικῶς.

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς, ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ φῶς τὸ ἐκ φωτός, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον τοῦ φωτίσαι αὐτόν· κατανύγασον ἡμῶν τὴν διάνοιαν τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι, καὶ πρόσδεξαι ἡμᾶς, μεγαλωσύνην καὶ εὐχαριστίαν σοι προσάγοντας, ἐπὶ τοῖς ἀπ' αἰῶνος θαυμαστοῖς σου μεγαλοεργήμασι καὶ τῇ ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων σωτηρίῳ σου οἰκονομίᾳ, ἐν ἧ' τὸ ἡμῶν ἀσθενὲς καὶ πτωχὸν περιβαλλόμενος φύραμα καὶ τοῖς τῆς δουλείας μέτροις συγκατιῶν, ὁ τῶν ἀπάντων βασιλεὺς, ἔτι καὶ δουλικῇ χειρὶ ἐν Ἰορδάνῃ βαπτισθῆναι ὑπέμεινας· ἵνα τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν ἀγιάσας ὁ ἀναμάρτητος ὁδοποιήσης ἡμῖν δι' ὑδάτος καὶ πνεύματος ἀναγέννησιν καὶ πατὴρ τὴν πρώτην ἡμᾶς ἀποκαταστήσης ἐλευθερίαν. Οὐτινος Θείου μυστηρίου τὴν ἀνάμνησιν ἐορτάζοντες δεόμεθα σου, δεσποτα φιλάνθρωπε, ῥᾶνον καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίτους δούλους σου κατὰ τὴν θείαν σου ἐπαγγελίαν ὑδωρ καθάρσιον, τῆς σῆς εὐσπλαγχνίας τὴν δωρεάν, εἰς τὸ τὴν ἐπὶ τῷ ὑδατι τούτῳ αἰτησὶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι τῇ σῇ ἀγαθότητι, καὶ τὴν εὐλογίαν σου δι' αὐτοῦ ἡμῖν τε καὶ παντὶ τῷ πιστῷ σου χαρισθῆναι λαῷ, εἰς δόξαν τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ σου ὀνόματος.

Ὅτι πρόκειται σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ εἰπὼν μεθ' ἑαυτὸν τὸ ἀμήν, τοῦ διακόνου ἤδη πεπληρωκὸτος τὴν συναπτὴν, ἀπάρχεται ὁ ἱερεὺς μεγαλοφώνως τὴν εὐχὴν ταύτην.

Ἰστέον ὅτι ἡ παροῦσα εὐχὴ, ἤγουν τὸ Τριάς ὑπερούσια, οὐκ ἀναγινώσκειται μὲν παρὰ τισίν. Ἐν δὲ τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει λέγεται. Σὺ δὲ εἰ βούλει ταύτην εἰπεῖν μετὰ τὴν συναπτὴν καὶ τὴν ἄνωθεν εὐχὴν, λέγει ἐκφώνως.

Ποίημα Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολυμῶν.

Τριάς ὑπερούσια, ὑπεράγαθε, ὑπέρθε, παντοδύναμη, παντεπίσκοπε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, δημιουργὲ τῶν νοερῶν οὐσιῶν καὶ τῶν λογικῶν φύσεων, ἡ ἔμφυτος ἀγαθότης, τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον, ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· λάμπσον κάμοι τῷ ἀναξίῳ δούλῳ σου, φώτισόν με τῆς διανοίας τὰ ὄμματα, ὅπως ἀνυμνήσαι τολμήσω τὴν ἄμετρον εὐεργεσίαν καὶ δύναμιν. Εὐπρόσδεκτος γενέσθω ἡ παρ' ἐμοῦ δέησις διὰ τὸν παρεστῶτα λαόν· ὅπως τὰ πλημμελήματά μου μὴ κωλύσωσιν ἐνθάδε παραγενέσθαι τὸ ἁγιόν

σου πνεῦμα. Ἀλλὰ συγχώρησόν μοι ἀκατακρίτως βοᾶν σοι καὶ λέγειν καὶ νῦν, ὑπεράγαθε. Δοξάζομέν σε, δέσποτα, φιλάνθρωπε, παντοκράτορ, προαιώνιε βασιλεῦ. Δοξάζομέν σε τὸν κτιστὴν καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός, δοξάζομέν σε τὸν ἀπάτορα ἐκ μητρὸς καὶ ἀμήτορα ἐκ πατρὸς. Ἐν γὰρ τῇ προλαβούσῃ ἑορτῇ νηπιὸν σε εἶδομεν· ἐν δὲ τῇ παρούσῃ τέλειόν σε ὁρῶμεν, τὸν ἐκ τελείου τέλειον ἐπιφανέντα Θεὸν ἡμῶν. Σήμερον γὰρ τῆς ἑορτῆς ἡμῖν ἐπέστη καιρὸς καὶ χορὸς ἁγίων ἐκκλησιάζει ἡμῖν· καὶ ἄγγελοι μετὰ ἀνθρώπων συνεορτάζουσιν. Σήμερον γὰρ ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐν εἶδει περιστερᾶς, τοῖς ὕδασι ἐπεφοιτήσα. Σήμερον ὁ ἄδυτος ἥλιος ἀνέτειλε καὶ ὁ κόσμος τῷ φωτὶ Κυρίου καταναγάζεται. Σήμερον ἡ σελήνη λαμπραῖς ταῖς ἀκτίσι τῷ κόσμῳ συνεκλαμπρύνεται. Σήμερον οἱ φωτοειδεῖς ἀστέρεις, τῇ φαιδρότητι τῆς λάμπσεως τὴν οἰκουμένην καλλωπίζουσι. Σήμερον αἱ νεφέλαι ὑετὸν δικαιοσύνης τῇ ἀνθρωπότητι οὐρανόθεν δροσίζουσι. Σήμερον ὁ ἄκτιστος ὑπὸ τοῦ ἰδίου πλάσματος βουλῇ χειροθετεῖται. Σήμερον ὁ προφήτης καὶ πρόδρομος τῷ δεσπότη προσέρχεται. Ἀλλὰ τρόμφ παρίσταται, ὁρῶν Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς συγκατάβασιν. Σήμερον τὰ τοῦ Ἰορδάνου νάματα εἰς ἰάματα μεταποιεῖται τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ. Σήμερον θείοις μυστικοῖς πᾶσα ἡ κτίσις ἀρδύεται. Σήμερον τὰ τῶν ἀνθρώπων πταισμάτα τοῖς ὕδασι τοῦ Ἰορδάνου ἀπαλείφονται. Σήμερον ὁ παράδεισος ἠνέφκται τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος καταναγάζει ἡμῖν. Σήμερον τὸ πικρὸν ὕδωρ, τὸ ἐπὶ Μωϋσεώς τῷ λαῷ, εἰς γλυκύτητα μεταποιεῖται τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ. Σήμερον τοῦ παλαιοῦ θρήνου ἀπηλλάγημεν καὶ ὡς νεὸς Ἰσραὴλ διεσωθήμεν. Σήμερον τοῦ σκοτούς ἐλυτρώθημεν καὶ τῷ φωτὶ τῆς θεογνωσίας καταναγάζομεθα. Σήμερον ἡ ἀχλὺς τοῦ κόσμου καθαίρεται τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Σήμερον λαμπαδοφεγγεῖ πᾶσα ἡ κτίσις ἄνωθεν. Σήμερον ἡ πλάνη κατήρηται καὶ ὁδὸν ἡμῖν σωτηρίας ἐργάζεται ἡ τοῦ δεσπότη ἐπέλευσις. Σήμερον τὰ ἄνω τοῖς κάτω συνεορτάζει καὶ τὰ κάτω τοῖς ἄνω συνομιλεῖ. Σήμερον ἡ ἱερὰ μεγαλόφωνος τῶν ὀρθοδόξων πανήγυρις ἀγάλλεται. Σήμερον ὁ δεσπότης πρὸς τὸ βάπτισμα ἐπείγεται, ἵνα ἀναβιβᾷ πρὸς ὕψος τὸ ἀνθρώπινον. Σήμερον ὁ ἀκλινὴς τῷ ἰδίῳ οἰκέτῃ ὑποκλίνεται, ἵνα ἡμᾶς ἐκ τῆς δουλείας ἐλευθερώσῃ. Σήμερον βασιλείαν οὐρανῶν ὠνησάμεθα· τῆς γὰρ βασιλείας τοῦ Κυρίου οὐκ ἔσται τέλος. Σήμερον γῆ καὶ θάλασσα, τὴν τοῦ Κόσμου χαρὰν ἐμερίσαντο καὶ ὁ Κόσμος εὐφροσύνης πεπλήρωται. Εἶδοσάν σε ὕδατα ὁ Θεὸς, εἶδοσάν σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω θεασάμενος τὸ πῦρ τῆς θεότητος σωματικῶς κατερχόμενον καὶ εἰσερχόμενον ἐπ' αὐτόν. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω θεωρῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἶδει περι-

στερᾶς κατερχόμενον καὶ περιϋπτάμενόν σοι. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, ὄρων τὸν ἀόρατον ὄραθέντα, τὸν κτίστην σαρκωθέντα, τὸν δεσπότην ἐν δούλου μορφῇ. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω καὶ τὰ ἔρη ἐσκίτησαν Θεὸν ἐν σαρκὶ καθορώντα. Καὶ τρεφεῖται φωνὴν ἔδωκαν θαυμάζουσαι τὸν παραγενόμενον φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ. Δεσποτικὴν πατήγγρειν σήμερον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὀρώμεν, αὐτὸν δὲ τὸν τῆς παρακοῆς θάνατον καὶ τὸ τῆς πλάνης κέντρον καὶ τὸν τοῦ ἔξου σύνδεσμον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βυθίσαντα καὶ βάπτισμα σωτηρίας τῷ κόσμῳ δωρησάμενον. Ὅθεν κατὰ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ἀνάξιος δούλος σου, τὰ μεγαλεῖα τῶν θαυμάτων σου διηγούμενος, συνεχόμενος φόβῳ, ἐν κατανύξει βοῶ σοι.

Καὶ εὐθύς γεγνωτέρα ἐκφωνεῖ φωνῇ.

Μέγας εἰ, Κύριε, καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου καὶ οὐδεὶς λόγος ἐξαρκέσει πρὸς ἕμνον τῶν θαυμασίων σου. Τρίς.

Σὺ γὰρ βουλήσει ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα, τῷ σῶ κράτει συνέχεις τὴν κτίσιν καὶ τῇ σῇ προνοίᾳ διοικεῖς τὸν κόσμον. Σὺ ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὴν κτίσιν συναρμόσας, τέτρασι καιροῖς τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐστεφάνωσας. Σὲ τρέμουσιν αἱ νοεραὶ πᾶσαι δυνάμεις, σὲ ὑμνεῖ ἥλιος, σὲ δοξάζει σελήνη, σοὶ ἐντυγχάνει τὰ ἄστρα, σοὶ ὑπακούει τὸ φῶς, σὲ φρίττουσιν ἄβυσσοι· σοὶ δουλεύουσιν αἱ πηγαί. Σὺ ἐξέτεινας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέξην, σὺ ἐστερέωσας τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, σὺ περιστείχισας τὴν θάλασσαν ψάμμῳ, σὺ πρὸς ἀναπνοᾶς τὸν ἀέρα ἐξέχεας. Ἀγγελικαὶ δυνάμεις σοὶ λειτουργοῦσιν, οἱ τῶν ἀρχαγγέλων χοροὶ σε προσκυνοῦσι, τὰ πολυόμματα Χερουβὶμ καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα Σεραφὶμ κύκλω ἐστῆσα καὶ περιϋπτάμενα φόβῳ τῆς ἀπροσίτου σου δόξης κατακαλύπτεται. Σὺ γὰρ Θεὸς ὢν ἀπερίγραπτος, ἀναρχὸς τε καὶ ἀνέκφραστος, ἦλθες ἐπὶ τῆς γῆς μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Οὐ γὰρ ἔφερες, δέσποτα, διὰ σπλάγγνα ἑλέους σου θεάσασθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου τυραννόμενον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἦλθες καὶ ἔσωσας ἡμᾶς. Ὁμολογοῦμεν τὴν χάριν, κηρύττομεν τὸν ἔλεον, οὐ κρύπτομεν τὴν εὐεργεσίαν. Τὰς τῆς φύσεως ἡμῶν γονὰς ἡλευθέρωσας, παρθενικὴν ἡγίασας μήτραν τῷ τόκῳ σου. Πᾶσα ἡ κτίσις ὑμνησέ σε ἐπιφανέντα. Σὺ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὠφθης καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφης. Σὺ καὶ τὰ Ἰορδάτεια ρεῖθρα ἡγίασας οὐρανόθεν καταπέμψας τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐκείσε ἐμφωλευόντων συνέτριψας δρακόντων. Αὐτὸς οὖν, φιλόανθρωπε βασιλεῦ, πάρεσο καὶ νῦν διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου σου πνεύματος. Καὶ ἁγίασον ὕδωρ τοῦτο. Τρίς. Καὶ δὸς αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Ποίησον αὐτὸ ἀφθαρσίας πηγὴν, ἁγιασμοῦ δῶρον, ἁμαρτη-

μάτων λυτήριον, ροσημάτων ἀλεξιτήριον, δαίμοσιν ὀλέθριον, ταῖς ἐναντίαις δυνάμεσιν ἀπρόσβητον, ἀγγελικῆς ἰσχύος πεπληρωμένον· ἵνα πάντες οἱ ἀρνούμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες ἔχοιεν αὐτὸ πρὸς καθαρισμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, πρὸς ἰατρειάν παθῶν, πρὸς ἀγιασμόν οἴκων, πρὸς πᾶσαν ὠφέλειαν ἐπιτήδειον. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς ἡμῶν, ὁ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀνακαινίσας τὴν παλαιωθεῖσαν φύσιν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ θαλάσσης ἐλευθερώσας ἐκ τῆς δουλείας Φαραῶ διὰ Μωϋσέως τὸ γένος τῶν Ἑβραίων.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διαρρήξας πέτρας ἐν ἐρήμῳ καὶ ἐξήρῃσαν ὕδατα καὶ χεϊμαῖοι κατακλύσθησαν καὶ διεψῶντα τὸν λαόν σου κορέσας. Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ δι' ὕδατος καὶ πυρὸς διὰ τοῦ Ἥλιου ἀπαλλάξας τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῆς πλώσης τοῦ Βαάλ.

Αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα, ἀγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο, τῷ πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ. Τρίς. Δὸς πᾶσι, τοῖς τε ἀπιομένοις, τοῖς τε μεταλαμβάνουσι, τοῖς τε χριστέμοις τὸν ἀγιασμόν, τὴν ὑγίαν, τὴν καθαρὰν, τὴν εὐλογίαν. Τρίς. Καὶ σῶσον, Κύριε, τοὺς δούλους σου τοὺς πιστοὺς βασιλεῖς ἡμῶν. Τρίς. Καὶ φύλαξον αὐτοὺς ὑπὸ τὴν σκέπην σου ἐν εἰρήνῃ, ὑπόταξον αὐτοῖς πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, χάρισαι αὐτοῖς πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα καὶ ζωὴν τὸν αἰώνιον, ἵνα καὶ διὰ στοιχείων καὶ δι' ἀνθρώπων καὶ διὰ ἀγγέλων καὶ διὰ ὀρωμένων καὶ διὰ ἀοράτων δοξάζηται σου τὸ πανάγιον ὄνομα, σὺν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι.

Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Ὁ ἱερεὺς κλινόμενος ἐπεύχεται.

Κλίνον, Κύριε, τὸ οὖς σου καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ ἐν Ἰορδάνῃ βαπτισθῆναι καταδεξάμενος καὶ ἀγιάσας τὰ ὕδατα· καὶ εὐλόγησον πάντας ἡμᾶς, τοὺς διὰ τῆς κλίσεως τοῦ ἑαντιῶν ἀνέχενος σημαίνοντας τὸ τῆς δουλείας πρόσχημα. Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ἐμπλησθῆναι τοῦ ἀγιασμοῦ σου, διὰ τῆς τοῦ ὕδατος τούτου μεταλήψεως καὶ γενέσθω ἡμῖν, Κύριε, εἰς ὑγίαν ψυχῆς καὶ σώματος.

Ἐκφώνως.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἀγιασμὸς ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ εὐχαριστίαν καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καὶ βαπτίζει τὸν τίμιον σταυρόν.

Ὅρθιον αὐτὸν κατάγων ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀνάγων.

Ψάλλον καὶ τὸ παρὸν τροπάριον εἰς ἦχος πρῶτον.

· Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἡ τῆς τριάδος φανερώθη προσκύνησις. Τοῦ γὰρ γεννήτορος ἡ φωτὴ προσεμαρτύρει σοι, ἀγαπητόν σε υἷον ὀνομάζουσα καὶ τὸ πνεῦμα ἐν εἶδει περισσευῶς ἐβεβαίου τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές. Ὁ ἐπιφανεὶς Χριστὲ ὁ Θεὸς καὶ τὸν κόσμον φωτίσας, δόξα σοι.

Καὶ ῥαντίζει τὸν ναὸν καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐκ τοῦ ὕδατος.

Καὶ εἰσερχόμεθα ἐν τῷ ναῷ.

Ψάλλοντες ἰδιόμελον. Ἦχος πλάγιος δεύτερος.

Ἀνυμνήσωμεν οἱ πιστοὶ τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας τὸ μέγεθος. Ἐν γὰρ τῷ ἡμῶν παραπτώματι, γενόμενος ἄνθρωπος, τὴν ἡμῶν καθαρσιν καθαιρέται ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ὁ μόνος καθαρὸς καὶ ἀκήρατος ἀγιάζων ἐμὲ καὶ τὰ ὕδατα καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων συντρίβων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. ἀντλήσωμεν οὖν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης, ἀδελφοί. Ἡ γὰρ χάρις τοῦ πνεύματος τοῖς πιστοῖς ἀντιλοῦσιν ἀοράτως ἐπιδίδεται παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήρος τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Εἶτα τὸ εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου. Καὶ τὰ λοιπά. Καὶ ἀπόλυσις.

B. Ἀκολουθία εἰς Ἀρχάριον Ῥασοφοροῦντα.¹⁾

Ποιεῖ ὁ ἱερεὺς Εὐλογητόν, τὸ Τρισάγιον, τὸ Παναγία Τριάς. Τὸ Πάτερ ἡμῶν. Ὅτι σοῦ ἐστιν. Τροπάριον. Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς. Δόξα. Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς. Καὶ νῦν. Τῆς εὐσπλαχνίας τὴν πύλην.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεός σου ἠυσάμενος τὸν δοῦλόν σου ἐκ τῆς μεταίτας τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ καλέσας αὐτὸν εἰς τὸ σεμνὸν τοῦτο ἐπάγγελμα. Ἀξίωσον οὖν αὐτὸν ζῆσαι ἀξίως ἐν τῇ ἀγγελικῇ ταύτῃ πολιτείᾳ καὶ φύλαξον αὐτὸν ἐκ τῶν παγίδων τοῦ διαβόλου καὶ καθαρὰν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα διατήρησον ἕως θανάτου καὶ ναὸν ἁγίον σου γενέσθαι καταξίωσον. Συνέτισον αὐτὸν μνημονεύειν σου διαπαντός καὶ τὴν τῶν σῶν προταγμάτων ταπεινώσειν καὶ ἀγάπην καὶ πρᾶότητα δώρησαι

1) Goarus: „Distinguunt monachos Graeci non secundum ordinem et regulas, sed iuxta eandem regulam professorum status in ἀρχάριος, μικροσχήμους et μεγαλοσχήμους. Et ἀρχάριος quidem Novitii suo nomine se in incipientium numero constituent: μικροσχημοί, novitios praetergressi, ut ἀσκηταί ὅμι πῶν ἀρετῶν exercitamento vacant, et ex iis proficientium agmen conglobatur: μεγαλόσχημοι vero, qui et ἀγγελικὴν πολιτείαν delibaverunt, ad summum perfectionis apicem contemplationibus et severiori vitae disciplina pertingendum anhelant.“ Ad tertium gradum pauci tantam monachi aspirant.

αὐτῷ. Πρεσβείαις τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ πάντων σου τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εἰς τὸν ζυγόν σου, Δέσποτα, τὸν σωτήριον, πρόσδεξαι τὸν δοῦλόν σου (τὸν δεῖνα) καὶ καταξίωσον αὐτὸν ἐν τῇ ποιίμῃ συνταγήναι τῶν ἐκλεκτῶν σου. Ἐνδύσον αὐτὸν ἀγιασμοῦ στολήν, σωφροσύνη περιξίωσον τὴν ὀσφὴν αὐτοῦ, πάσης αὐτὸν ἐγκρατείας ἀνάδειξον ἀγωνιστήν. Ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ἡμῖν τὴν τῶν πατρικῶν σου χαρισμάτων τελείαν δωρεὰν ἐναπομένειν ἀξίωσον. Πρεσβείαις τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

Εἶτα κουρεύει αὐτὸν σταυροειδῶς, λέγων·

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ.

Λέγων ἐκ τρίτου τὸ, Ἀμήν. Καὶ ἐνδύει αὐτὸν χιτῶνα καὶ καμιλάχιον, μηδὲν ἐπίλεγων. Καὶ ἀπόλυσις.

Γ. Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ σχήματος, ἥτοι τοῦ Μανδίου.

Μετὰ τὸ κρουσθῆναι τὸ μικρὸν καὶ ἄρξασθαι τοὺς ἀδελφοὺς τῶν ὠρῶν, εἰσφέρει ὁ ἐκκλησιαάρχης τὸν μέλλοντα ἀποκαρῆναι καὶ ποιεῖ γονυκλισίας ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν καὶ εἰς τοὺς χοροὺς ἀνὰ μίαν, εἶτα τῷ Ἠγουμένῳ. Καὶ τότε ἐξελθὼν ἐν τῷ νάρθηκι, ἀποτίθεται τὰ συνήθη ἱμάτια. Καὶ ἀρξαμένης τῆς θείας λειτουργίας, ἵσταται ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἄζωστος, ἀνυπόδετος καὶ ἀσκεπής.

Ψαλλομένων δὲ τῶν ἀντιφώνων, μετὰ τὴν εἴσοδον, λέγεται τὸ κοντάκιον τῆς ἡμέρας, εἰς τὸ Δόξα. Εἰς δὲ τὸ Καὶ νῦν, ψάλλεται τροπάριον.

Τὸν τάφον σου, Σωτήρ.

Ἀγκάλας πατρικᾶς, διανοῖξαι μοι σπεῦσον· ἀσώτως τὸν ἐμὸν κατηνάλωσα βίον. Εἰς πλοῦτον ἀδαπάνητον, ἀφορῶν τῶν οἰκτιρμῶν σου, Σωτήρ, νῦν πτωχεύουσαν μὴ ὑπερίδης καρδίαν. Σοὶ γὰρ, Κύριε, ἐν καταλύξει κραυγάζω· Ἡμαρτον, Πάτερ, εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου.

Τούτου δὲ ψαλλομένου τρις, εἰσάγεται παρὰ τοῦ ἐκκλησιαάρχου ὁ ἀδελφὸς, ποιῶν κατὰ τρεῖς τόπους γονυκλισίας τρεῖς, μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν. Καὶ ἀναστάντα κατηχίζει αὐτὸν ὁ Ἠγούμενος, οὕτως·

Ἄνοιξον τὰ τῆς καρδίας σου ὕδατα, ἀδελφε, καὶ ἄκουσον τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου λεγούσης· Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὐρήσετε ἀνάπαισιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Νῦν οὖν τὴν προσήκουσαν ἀπόκρισιν πρὸς ἐκάστην τῶν ἐρωτήσεων, μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀπόδος τῷ Θεῷ· Ἀσφαλῶς οὖν γίνωσκε, ὅτι αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν μετὰ τῆς πανμνήτου αὐτοῦ μητρὸς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐνταῦθα πάρεστιν, ἐνωτιζόμενος τὰ παρὰ σοῦ ἐκπορευόμενα λόγια, ἵνα, ὅταν ἔλθῃ κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἀποδώσῃ σοι, οὐ καθ' ὃ μέλλεις συνταγῆναι καὶ καθομολογήσαι, ἀλλὰ καθ' ὃ ἂν φυλάξαις, ἃ ὁμολογήσεις. Νῦν οὖν, εἰ ἐν ἀληθείᾳ προσέρχῃ τῷ Θεῷ, μετὰ προσοχῆς ἀποκρίνου ἡμῖν, πρὸς ἃ μέλλεις ἐπερωτᾶσθαι.

Ἐρώτησις. Τί προσήλθες, ἀδελφε, προσπίπτων τῷ ἁγίῳ θουσιαστηρίῳ καὶ τῇ ἁγίᾳ συνοδίᾳ ταύτῃ;

Ἀπόκρισις. Ποδῶν τὸν βίον τῆς ἀσκήσεως, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Ποθεῖς ἀξιωθῆναι τοῦ ἀγγελικοῦ σχήματος καὶ καταταγῆναι ἐν τῷ χορῷ τῶν μοναζόντων;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὅτως καλὸν ἔργον καὶ μακάριον ἐξελέξω, ἀλλ' ἐὰν καὶ τελειώσης. Τὰ γὰρ καλὰ ἔργα κόπῃ κτῶνται καὶ πόνῳ κατορθοῦνται.

Ἐρώτησις. Ἐκουσία σου τῇ γνώμῃ προσέρχῃ τῷ Κυρίῳ;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Μὴ ἔκ τινος ἀνάγκης ἢ βίας;

Ἀπόκρισις. Οὐχί, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Παραμένεις τῷ μοναστηρίῳ καὶ τῇ ἀσκήσει ἕως ἐσχάτης σου ἀναπνοῆς;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Φυλάττετε σεαυτὸν ἐν παρθενίᾳ καὶ σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Σώζεις μέχρι θανάτου τὴν ὑπακοὴν τῷ προσοσῶτι καὶ πάσῃ τῇ ἐν Χριστῷ ἀδελφότητι;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Ὑπομένεις πᾶσαν θλίψιν καὶ στενοχωρίαν τοῦ μονήρους βίου, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἔβρα λέγει ὁ ἱερεὺς εἴην κατήχησιν.

Βλέπε, τέκνον, ὡς συνθήκας δίδως τῷ δεσπότη Χριστῷ. Ἄγγελοι γὰρ πάρεσιν ἀοράτως ἀπογραφόμενοι τὴν ὁμολογίαν σου ταύτην, ἣν καὶ μέλλεις ἀπαιτεῖσθαι ἐν τῇ δεύτερᾳ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὑψηλοῦμαι οὖν σοι τὴν τελειοτάτην ζωὴν, ἐν ἣ κατὰ μίμησιν ἢ τοῦ Κυρίου πολιτεία διαδεικνύεται, διαμαρτυρούμενος, ἕπερ χρηὶ ἀσπάσασθαι σε καὶ ὧν περὶ θεόν ἐκφυγεῖν. Ἴδου γὰρ προέδου, τέκνον, τὸ προσελθεῖν καὶ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Εἰ οὖν βούλει μοναχὸς γενέσθαι, πρὸ πάντων καθάρωσον σεαυτὸν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελῶν ἀγιοσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. Κτῆσαι ταπεινοφροσύνην, δι' ἧς κληρονόμος γένη τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Ἀπόδου τῆς βιωτικῆς συνηθείας τὸ θράσος. Ὑπακοὴν ἔχε πρὸς πάντας. Ἀλόγγυστος ἔσω ἐν ταῖς ἐπιτασσομέναις σοι διακονίαις, ἐν τῇ εὐχῇ καρτερικῶς, ἐν ταῖς ἀρχοντίαις μὴ κατόκει, ἐν πειρασμοῖς μὴ ἀδύμει, ἐν τῇ νηστείᾳ μὴ ἐκλύου. Γίνωσκε δὲ, ὅτι διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας δεῖ ἐξιλεώσασθαι σε τὸν Θεόν. Ἐν ταῖς ἀσθενείαις μὴ ὀλιγῶρει, ἐπιτήρει δὲ τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς, οὐ γὰρ μέλλει παύσασθαι ὁ ἐχθρὸς ὑποβάλλων σοι μνήμην τοῦ προτέρου βλου καὶ μῖσος πρὸς τὴν ἐνάρετον πολιτείαν. Χρηὶ οὖν σε ἀρξάμενον τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπαγωγῆς ἐπὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ στραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω. Οὐ γὰρ εὐθετος ἔση εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Μὴ οὖν προτιμήσης τι τοῦ Θεοῦ. Μὴ ἀγαπήσης μήτε πατέρα, μήτε μητέρα, μήτε ἀδελφούς, μήτε τινὰ τῶν ἰδίων, μήτε σεαυτὸν ἀγαπήσης ὑπὲρ τὸν Θεόν, μὴ τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, ἢ ἀνάπαισι οὐδαν δὴ ποτε καὶ τιμὴν. Μὴ πτωχεῖαν ἀποστραφῆς, μὴ καιουχίαν, μὴ ἐξουδένωσιν ἀνθρώπων, μήτε ἄλλο, ὃ νομίζεις εἶναι δυσχερὲς καὶ κωλυτῆς τρέχειν ὀπίσω τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' αἰεὶ ἐνοπτεριζόμενος τὰ ἐν ἐλπίσι τῶν κατὰ Θεὸν ζώντων ἀγαθὰ καὶ τοὺς ἀπ' αἰῶνος λογιζόμενους μάρτυρας καὶ ὁσίους, οἳ πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ πόνοις καὶ μυρίοις αἵμασι καὶ θανάτοις ταῦτα ἐκτήσαντο. Νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ· ὃς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, δι' ἡμᾶς ἐπτύχευσε γενόμενος κατ' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς μιμητὰς γενέσθαι αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ὑπομεῖναι, προκόπτοντας ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐντολαῖς, ἡμέρας καὶ νυκτός. Αὐτὸς γὰρ ὁ κύριος εἶπεν· Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, ὅπερ ἐστὶ, παρεσκευασμένον αἰεὶ εἶναι μέχρι θανάτου πρὸς πᾶσαν ἐπιλήρωσιν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν. Καὶ γὰρ πειῶσαι ἔχεις καὶ διψῆσαι καὶ γυμνητεῦσαι, ὕβρισθῆναι τε καὶ χλευασθῆναι, ὄνειδισθῆναι καὶ διαχθῆναι καὶ πολλοῖς ἄλλοις περὶαχθῆναι λυπηροῖς, οἷς ἢ κατὰ Θεὸν

ζωὴ χαρακτηρίζεται. Καὶ ὅταν ταῦτα πάντα πάθῃς, χαίρε, φησὶν, ὅτι ὁ μισθός σου πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐρώτησις. Ταῦτα πάντα οὕτω καθομολογεῖς ἐπ' ἑλπίδι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ; Καὶ ἐν ταύταις ταῖς ὑποσχέσεσι διακαρτερεῖν συντάσῃ μέχρι τέλους ζωῆς χάριτι Χριστοῦ;

Ἀπόκρισις. Ναι, τοῦ Θεοῦ συνεργούντος, τίμιε πάτερ.

Καὶ εὐθὺς ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς.

Ὁ πανοικτίρμων σὺν Θεὸς καὶ πολυέλεος, ὁ τὰ ἄχραντα σπλάγχνα τῆς αὐτοῦ ἀνεξιχνιάστου ἀγαθότητος ὑπανοίγων παντὶ τῷ προσερχομένῳ αὐτῷ, πόθῳ καὶ ἀγάπῃ θερμῇ· ὁ εἰπὼν, ὅτι ἐπιλήσεται γυνὴ τὰ ἔκγονα αὐτῆς, ἢ ἐπιλήσομαι σου. Ὁ καὶ τὸν σὸν πόθον εἰδὼς καὶ τῇ προθέσει σου ἐπιβαλὼν τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν, ἐπιλάβοιτο καὶ ἐπαγαλλίσαιτο καὶ ὑπερασπιεῖ καὶ γένοιτό σοι τεῖχος ὄχυρον ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, πέτρα ὑπομονῆς, παρακλήσεως ἀφορμὴ, εὐτονίας χορηγός, εὐψυχίας πορισμὸς, ἀνδρίας ἰσναγωνιστῆς, συγκοιταζόμενος, συνανιστάμενος, γλυκαίνων καὶ εὐφραίνων σου τὴν καρδίαν τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου αὐτοῦ πνεύματος, ἀξιῶν σε καὶ τῆς μερίδος τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἀντωνίου, Εὐθυμίου, Σάββα καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς (ἐπὶ δὲ γυναικῶν· τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέλης, Εὐπραξίας, Ὀλυμπιάδος καὶ τῶν σὺν αὐταῖς), μεθ' ὧν καὶ κληρονομήσεις τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἢίτα κλίναντος αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τοῦ διακόνου εἰπόντος· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, τίθησιν ὁ ἱερεὺς ἐπάνω αὐτοῦ τὸ σχηματολόγιον. Καὶ λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην εἰς ἐπήκουσιν πάντων.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἀξιότιμος εἶναι νομοθετήσας τοὺς τὰ βιωτικὰ πάντα καταλιπόντας καὶ συγγένειαν καὶ φίλους καὶ ἀκολουθήσαντάς σοι, πρόσδεξαι καὶ τὸν δοῦλόν σου (τόνδε) τὸν ἀποταξόμενον πᾶσι τούτοις, κατὰ τὰς ἁγίας ἐντολάς σου καὶ δδήγησον αὐτὸν ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, προσπίπτοντά σοι ἀμεινωρίστως. Τείχισον αὐτὸν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, εἰς τὸ μὴ δύνασθαι ἐνεργεῖν κατ' αὐτοῦ πᾶσαν ἐναντίαν μηχανὴν, ὑπομονὴν αὐτῷ δωρούμενος, πρὸς τὸ εὐαρεστεῖν σοι διαπαντός, πρεσβείας τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων.

Ὅτι εὐλόγηται καὶ δεδόξασται τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς. Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ ἔλπις καὶ καταφυγὴ πάντων τῶν ἐλπίζοντων ἐπὶ σέ, ὁ διαφόρους ὁδοὺς σωτηρίας ἡμῖν ὑποδείξας διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ σου, πρόςδεξαι τὸν δοῦλόν σου (τόνδε) τὸν ἀπολιπόντα τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας καὶ ἑαυτὸν προσενέγκαντά σοι τῷ δεσπότῃ, θυσίαν ζῶσαν εὐάρεστον. Περιέλε ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰς ἀλόγους προσλήψεις, ἵνα τῇ ἀφαιρέσει τῶν ἀναισθήτων τριχῶν συναποβάληται καὶ τὰς ἀλόγους ἐνθυμήσεις τε καὶ πράξεις καὶ ἀξιωθῇ ἀναλαβεῖν τὸν ζυγόν σου τὸν χρηστὸν καὶ τὸ ἐλαφρόν σου φορτίον καὶ ἄραι τὸν σταυρὸν, ἀκολουθήσαι σοι τῷ δεσπότῃ. Διατήρησον αὐτὸν εἰς τὸν σὸν ἁγιασμόν καὶ δώρησαι αὐτῷ πρόθεσιν ἀγαθὴν ἐν τῇ τηρήσει τῶν ἁγίων σου ἐντολῶν, συναριθμῶν αὐτὸν ἐν καιρῷ εὐθέτῳ τῷ χορῶ τῶν ἐκλεκτῶν σου. Χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐἶτα ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, λέγει·

Ἴδου ὁ Χριστὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστι. Βλέπε, ὅτι οὐδεὶς σε ἀναγκάζει ἐλθεῖν ἐπὶ τοῦτο τὸ σχῆμα. Βλέπε, ὅτι σὺ ἐκ προθέσεως θέλεις τὸν ἀρχαῖον τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος.

Ἀπόκρισις. Ναι, τίμιε πάτερ, ἐκ προθέσεως.

Καὶ μετὰ τὸ συντάξασθαι, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ ἱερεὺς·

Λάβε τὸ ψαλίδιον καὶ ἐπίδος μοι αὐτό. Τρίς.

Καὶ ἐπιδόντος αὐτοῦ τὸ ψαλίδιον, λέγει πάλιν πρὸς αὐτὸν ὁ ἱερεὺς·

Ἴδου ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Χριστοῦ λαμβάνεις αὐτό. Βλέπε δὲ τίνι συντάσῃ, τίνι προσέρχῃ καὶ τίνι ἀποτάσῃ.

Καὶ λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὸ ψαλίδιον ἐκ τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου, λέγει·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ὃ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἐἶτα κουρεύει αὐτὸν ὁ ἱερεὺς σταυροειδῶς, λέγων·

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) κείρεται τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Καὶ ψάλλεται παρὰ τῶν ἀδελφῶν τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ἐἶτα ἐνδύει αὐτὸν τὸ ἱμάτιον, λέγων·

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ἐνδύεται χιτῶνα ἀγαλλιᾶσεως, εἰς

τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) περιζώννεται τὴν ἄσφιν αὐτοῦ δύναμιν ἀληθείας, εἰς νέκρωσιν σώματος καὶ ἀνακαινίσαι πνεύματος, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) καλύπτεται περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) λαμβάνει τὸ παλλίον, τὸν ἀρραβῶνα τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος, εἰς στολὴν ἀφθαρσίας καὶ σεμνότητος, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ὑποδύεται τὰ σάνδαλα εἰς ἐτοιμασίαν τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ἔλαβε τὸν ἀρραβῶνα τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἐλέησον.

Ἔϊτα, Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰσάγαγε τὸν δούλον σου (τόνδε) εἰς τὴν πνευματικὴν σου αὐλὴν καὶ συγκατατίθησον αὐτὸν τῷ λογικῷ σου ποιμνίῳ. Κάθαρον αὐτοῦ τὸ φρόνημα ἀπὸ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς κενῆς ἀπάτης τοῦ βίου τούτου· καὶ δὸς αὐτῷ ἀδιαλείπτως μνημονεύειν τῶν ἀποκαϊμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσί σε καὶ σταυρώσασιν ἑαυτοὺς τῷ βίῳ, διὰ τὴν βασιλείαν σου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Καὶ εἰ μὲν οὐκ ἔστι λειτουργία, λέγονται τὰ εἰρηνικὰ ταῦτα καὶ τὸ ἀποστολοευαγγέλιον. Καὶ δίδεται τῷ ἀποκαρῆντι κηρὸς καὶ τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον καὶ σταυρὸς.

Καὶ γίνεται ὁ ἀσπασμὸς.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας.

Ἐπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν (τουῦδε) καὶ τῆς παρὰ Θεοῦ σκέπης καὶ βοηθείας αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τοῦ ἀμέμπτως, ἀκατακρίτως καὶ ἀνεμποδίστως διανῦ-

σαι αὐτὸν τὸν σκοπὸν τοῦ μοναχικοῦ σχήματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ διαγῆν αὐτὸν ἐκ πάσης εὐσεβείας καὶ εὐλαβείας καὶ σεμνότητι, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἀποθέσθαι αὐτὸν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ ἐνδύσασθαι τὸν νέον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἠυαθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, θρῆνης καὶ ἀνάγκης.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῆ σῆ χάριτι.

Τῆς παναγίας ἀρχάντου, ὑπερευλογημένης ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τῆν.

Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσαθε.

Ἀλληλουΐα.

Προκείμενον.

Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτῆρ μου. Κύριος ὑπερασπιστῆς τῆς ζωῆς μου.

Πρὸς Ἐφραίμους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα c. 6, 10—17.

Ἀλληλουΐα. Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε.

Ἐγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 10, 37. 38. c. 17, 28—30.

Ὁ διάκονος. Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἔτι δεόμεθα ὑπερ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ (τοῦδε).

Ὁ ἱερεὺς. Ὅτι ἐλεῆμων καὶ φιλόφρωνος Θεὸς ὑπάρχεις.

Καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὸν σταυρὸν, λέγων.

Εἶπεν ὁ Κύριος· εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.

Καὶ τὸ κηρίον ἀπτούμενον, λέγων.

Εἶπεν ὁ Κύριος· οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Καὶ γίνεται ὁ ἀσπασμός, ψάλλοντες τὸ ἰδιόμελον. Ἦχος πρῶτος.

Ἐπιγνώμεν, ἀδελφοί, τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· τὸν γὰρ ἐκ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν πατρὶνὴν ἐστίαν ἀναδραμόντα ἄωτον εἶδον, ὁ πανάγαθος πατὴρ προὑπαντήσας ἀσπάξεται καὶ πάλιν τῆς ἰδίας δόξης χαρίζεται τὰ γνωρίσματα. Καὶ μυστικῆν τοῖς ἄνω ἐπιτελεῖ εὐφροσύνην, θύων τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, ἵνα ἡμεῖς ἀξίως πολιτευ-

σώμεθα, τῷ τε θύσαντι φιλανθρωπῶ πατρὶ καὶ τῷ ἐνδόξῳ θύματι, τῷ σωτήρι τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ τὰ λοιπὰ τῆς λειτουργίας. Καὶ γίνεται ἀπόλυσις.

Ἰστέον, ὅτι ὁ τοιοῦτος μοναχὸς ὀφείλει προσμαρτυρεῖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμέρας πέντε, σχολάζων ἀπὸ παντὸς ἔργου ἄνευ ἀναγκάσεως, εἰ ἐπίσταται.

D. Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος.

Ἀφ' ἑσπέρας εἰσφέρονται τὰ ἱμάτια τοῦ μέλλοντος λαβεῖν τὸ ἅγιον σχῆμα ἐν τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ καὶ ἀποτίθενται ἐν τῷ θαλασσιδίῳ τῆς ἁγίας τραπέζης. Καὶ εἰς τὸν ὄρθρον ψάλλεται ὁ κανὼν, οὗ ἡ ἀκρόστιχis. Εὐδόκιμον τέλος εὐδοκίμῳ μοι Χριστὲ παράσχου.

Ἐπὶ τὴν σὴν φιλανθρωπιαν δραμόντα, Χριστὲ, τὸν τῷ ἁγίῳ σχήματι νῦν προσερχόμενον ψυχικῇ διαθέσει καὶ γνάμῃ φιλαρέτῃ, Σώτερ, ὑπόδεξαι.

Ἵπρειςλαθεῖν τὸν σὸν χρηστόν με ζυγόν, ἀγαθὲ, καὶ τὸ φορτίον, δέσποτα, αἴρειν ἀξίωσον, τῶν πολλῶν μου πταισμάτων τὸν φόρτον ἀφανίζων ὡς πολυέλεος.

Διαφυγεῖν τῆς ἁμαρτίας τὸν ὄλισθον ἀπὸ τοῦ νῦν εὐδόκησον, τῶν πεπραγμένων μοι ἀμετρήτων πταισμάτων τοὺς ῥύπους ἐξαλείφων δρόσῳ τῆς χάριτος.

Ὁ δὲ ἡμᾶς σάρκα φορέσας καὶ θάνατον, ὑπὲρ ἡμῶν ὡς ἑσπλαγχνος καταδεξάμενος, σαρκικῶν μολυσμάτων καθάρισον, οἰκτίρμον, τὸν προσκίοντα σοι.

Θεοτόκιον.

Καταφυγὴν καὶ προστασίαν καὶ σκέτην σε περιφανῆ πλουτήσαντες, οἱ Θεοτόκον σε παναγία φρονούντες, τῆς θείας ἐποπτείας καταξιούμεθα.

Ἰλάσθητι, Χριστὲ, τῷ σοὶ προστρέχοντι οἰκέτῃ καὶ τοῦτον τὴν πολιτείαν τῶν ὀσίων καταξίωσον εὐσεβῶς καὶ δικαίως πολιτεύεσθαι.

Μετάθεσιν ζωῆς καὶ μεταποίησιν τὸ σχῆμα τὸ θεῖον τοῦτο παράσχου καὶ πταισμάτων καθαρτήριον τῷ σοὶ προσερχομένῳ πιστῷ δούλῳ σου.

Ὁ μόνος ἀγαθός, ὁ μὴ βουλόμενος ἀνθρώπων τὸν θάνατον ἐλεήμων, τὸν σὸν δοῦλον σοὶ προσπίπτοντα τῷ χορῷ τῶν ἁγίων συναρίθμησον.

Νῦν θέλοντα τὴν σὴν ὁδὸν πορεύεσθαι καὶ βίον ἐλέσθαι τὸν σταυροφόρον, προσδεξάμενος καθάρισον τῶν προτέρων πταισμάτων με, φιλάνθρωπε.

Θεοτόκιον.

Τῆς Εὔας τὴν ἀρὰν ἀγνὴ διέλυσας, τεκοῦσα τοῖς πᾶσι τὴν εὐ-
λογίαν, ἀδαπάνητον πηγάσαντα, τὸν σωτήρα τοῦ κόσμου, Μητρο-
πάφθενε.

Οἱ θέλοντες ἔρχεσθαι, φησὶν, ὀπίσω μου, προθύμως ἀρνήσα-
σθε τὰς κοσμικὰς ἀφορμὰς, γονεῖς τοὺς γεννήσαντας, τέκνα τε καὶ
γυναῖκας, ἀδελφούς τε καὶ φίλους, χρήματα καὶ οἰκίας, συγγενεῖς τε
καὶ δούλους καὶ δέξασθε ἀξίωμα τῶν ἀποστόλων μου.

Ἐπιστρέφοντα δέξαι με, Δόγε Θεοῦ, τὸν ἄσωτον ὡς πάλαι καὶ
ὡς τὸν τελώνην, μόνη φιλάνθρωπε.

Ἀντρωτῆς ἡμῶν γέγονας, διὰ σταυροῦ τὸν κόσμον ἀγοράσας·
διὸ σοὶ προσπίπτω, ῥῦσαι με, Δέσποτα.

Ὁ ἐγειρας τὸν Ἀάζαρον ἐκ τῶν νεκρῶν, κάμε τὸν νεκρωθέντα
ἀμαρτίας κέντρῳ ζώωσον, Δέσποτα.

Σημειωθέντα χάριτι καὶ φωτισμῷ τῆς σῆς Θεογονίας, λογικῆς
σου ποιμνῆς δεῖξόν με πρόβατον.

Θεοτόκιον.

Βύλογημένη πάναγνε, Μῆτερ Θεοῦ, τῇ σῇ με προστασίᾳ καὶ τῇ
θείᾳ σκέπῃ φρούρησον, Δέσποινα.

Ἵπακοῇ σου, Χριστέ, τὴν ἡμετέραν ὡς Θεὸς ἔλυσας παρακοὴν
καὶ τῆς βασιλείας τὴν εἴσοδον ἡμῖν, διὰ μετανοίας καὶ πίστεως, ἔδειξας.

Διατελέσαντα ἐν ἀμελείᾳ τὴν ζωὴν βλέπων με, τῇ προσοχῇ τῆς
ἐπιμελείας ἐπίστησον, Χριστέ, τῆς δικαιοσύνης ἐνδύσας με θώρακα.

Ὁ διὰ πίστεως, παλιντοκίας τε λουτροῦ πλύνας με προγονικῆς
ἀρᾶς, νῦν δακρῶν ἀπόπλυνον πηγαῖς καταρυπωθέντα δεινοῖς παρα-
πτώμασι.

Κατακαμπτόμενον καὶ νενευκότα με πρὸς γῆν, Δέσποτα, τῷ ἑπα-
χθεῖ καὶ θανατηφόρῳ πταισμάτων φορετῷ, τῇ σῇ ζωηφόρῳ χειρὶ
ἐπανόρθωσον.

Θεοτόκιον.

Ἴσος ὑπάρχων πατρὶ κατὰ τὴν ἀναρχον μορφήν γέγονας, ἴσος
ἡμῖν ἐξ ἀπειρογάμου γενόμενος μητρός· ἥς ταῖς ἰκεσίαις, Θεάνθρωπε,
σῶσόν με.

Μὴ παρίδης τὸ πλάσμα σου, Δέσποτα, ἀλλὰ τοῦ σταυροῦ σου
τῇ χάριτι σῶσόν με καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι, ὃ ἐκ θείας πλευρᾶς σου
ἐκένωσας.

Ὡς μὴ ὄντα τὸ πρότερον ἔπλασας, οὕτως ἀπολύμενον ταῖς
ἀμαρτίαις μου ἀναζητήσας σῶσόν με, ὡς ποιμὴν ἀγαθός τε καὶ εἰ-
σπλαγχνός.

Μακαρίων ἐλπίδων μεθέξει με, τῶν ἀποκειμένων πᾶσι τοῖς
ἀξίοις σου, ὧν τὴν ζωὴν μιμήσασθαι καταξίωσον, μόνη φιλάνθρωπε.

Θεοτόκιον.

Ὁ χερσὶν ἀκηράτοις μορφώσας με πάλιν ἀνεμόρφωσεν ἀχρειωθέντα δεινῶς, ἐκ τῆς γαστρὸς σου, Δέσποινα, προσλαβὼν με τελείως ὡς εὐσπλαγγος.

Ἰθύνας πρὸς σὲ τὰς ὁδοὺς μου, Ἄγαθὲ, καὶ τὴν καρδίαν μου, ἀνακαινώσει θείου πνεύματος παλαιωθέντα ἀνάπλασον· τῆς ἀγωγῆς τῆ κάλλει καλλωπίσας βοῶντά σοι, εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Χειρὸς δεξιᾶς τῆς ἐμῆς ὡς ἀγαθὸς ἐπιλαβόμενος πρὸς πολιτείαν σοι εὐάρεστον, εὐθυποροῦντα ἀνάδειξον καὶ πρὸς τελειότητα βίου ἀναβαίνειν βοῶντά σοι, εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ῥαθύμως τὸ πρὶν διεξάγων τὸν ἐμὸν βίον ὁ δαίλαιος, σοὶ τῆ θεοπότη νῦν προσέρχομαι, σὴ πεποιθὼς ἀγαθότητι καὶ τῇ εὐσπλαγγίᾳ σου μόνῃ καὶ προσπίπτω κραυγάζων σοι· εὐλογητὸς εἰ ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἰστίῳ σταυροῦ καὶ ταῖς αὔραις τοῦ σπειτοῦ καὶ θείου πνεύματος, πρὸς τὸν λιμένα καθοδηγήσον τοῦ σοῦ ἐνδόξου θελήματος καὶ πρὸς οὐρανῶν κληρουχίαν καὶ ἀξίωσον ψάλλειν σοι· εὐλογητὸς εἰ ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Θεοτόκιον.

Σωτήρα Θεὸν καὶ τοῦ κόσμου λυτρωτὴν, Πάναγνε, τέτοκας· ὃν νῦν δυσώπει, τὴν εὐπρέπειαν τῶν ἀρετῶν καὶ φαιδρότητα καὶ τὴν τῆς ἀσκήσεως χάριν ἀμφιᾶσαι τοὺς ψάλλοντας· εὐλογημένη ἡ Θεὸν σαρκὶ κνήσασα.

Τροπάριον ἡμῖν κατὰ τοῦ διαβόλου τὸν τοῦ σταυροῦ σου τίκον δέδωκας, ἐν ᾧ καταβάλλομεν τὰ ἐκείνου μηχανήματα καὶ πονηρὰ φρονήματα, κραζόντες· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον.

Ἔδωκας ἡμῖν τὸ δύνασθαι τὴν χάριν ἀνανεοῦσθαι τοῦ βαπτίσματος, δι' ἐξαγορεύσεως, διὰ βίου καθαρότητος, διὰ δακρύων χύσεως καὶ διὰ μετανοίας γησιωτάτης, Φιλάνθρωπε.

Πάθη τῆς σαρκὸς τῆ νῦ καθυποτάξαι δι' ἐγκρατείας καὶ ἀσκήσεως παράσχον τοῖς δούλοις σου· διὰ τρόπων βελτιώσεως, δι' ἀποχῆς τοῦ χείρονος καὶ τῆς ἀδιαλείπτου τῶν ἐντολῶν σου τηρήσεως.

Ἄνωθεν ἡμῖν τῆς σῆς υἱοθεσίας τοὺς χαρακτῆρας ἀνακαινίσον, τοῦ θείου σου πνεύματος ἐνεργεῖα τε καὶ χάριτι, ὡς μόνος εὐδιάλλακτος, τέχνη φιλανθρωπίας καὶ ἀνεϊκάστου χρησιμότητος.

Θεοτόκιον.

Ῥῆξον τὰς σειρὰς τὰς τῶν ἁμαρτημάτων καὶ ἁμαρτίας τὸ χειρόγραφον τοῦ τῆ θείῃ στήματι προσιώντος ἰλαρότητι καὶ εὐλαβείᾳ, Πάναγνε, πίστει τῇ ὀρθοδόξῳ ἐρηραιομένον φυλάττουσα.

Ἀξιὸς τῆς κλήσεως καὶ τοῦ ἁγίου σχήματος πολετῆσθαι, Λόγε Θεοῦ, παράσχου μοι· τὸν τῆς ἁμαρτίας μου ῥύπον καὶ τὰς βουλὰς τῶν παραπτωμάτων τῇ σῇ θείᾳ χάριτι ἐξαλείψας, Πολυέλεε.

Σωτήρ ὡς καλούμενος διάσωσόν με, δέομαι, καθαρῶ σοι καρδίαν τὸν προσερχόμενον· καὶ τὸ τῆς κακίας μου βάρος περιελών, ὡς μόνος οἰκτιρῶν, συμπαθεῖς ἀνάπαυσον, ὡς ὑπέσχου, Παντοδύναμα.

Χριστὸς νῦν χαρίζεται, χρηστός γε ὢν καὶ εὐσπλαγχνός, τοῖς αὐτῷ προσιόντι θεῖα χαρίσματα, τοῖς προσερχομένοις τῷ θεῷ πανευλαβῶς, τῆς χάριτος θρόνῳ, δωρεᾶν χρηστότητος ἀκηράτου παρεχόμενος.

Ὁ ἔχων συντρέχουσαν τῇ σῇ βουλῇ τὴν δύναμιν, ὑπηρέτας ἀξίους ἡμᾶς ἀνάδειξον τοῦ εὐαγγελίου σου, Λόγε, καὶ τὰς πρὸς σὲ συνθήκας πληρῶσαι, εὐχαῖς τῶν ἁγίων σου, Ζωοδότα, καταξίωσον.

Θεοτόκιον.

Υἱὸν σου τὸν εὐσπλαγχνον, Πανάμωμε, δυσώπησον, τὸν πιστῶς προσιόντα τῷ θεῷ σχήματι πρὸς τὸ τῆς ἀσκήσεως φθάσαι πανευλαβῶς πολυεύκτονον τέλος. Σὲ γὰρ τὴν πανάχαρτον ἀντιλήπτορα κεκτήμεθα.

Πίστει προσερχόμενον πρὸς σὲ, Λέσποτα, τῆς σῆς ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης με στήσας καθοδήγησον, ὡς μόνος εὐσπλαγχνός. Καὶ δεινῶς πεπτωκότα με καὶ κατεβήραγμένον, πλήθει τῶν πταισμάτων μου, Σῶτερ, ἀνόρθωσον. Σῆ γὰρ πεποιθῶς συναεργία τὴν ἀγγλικὴν πολιτείαν ταύτην ἐπειξέρομαι, Φιλάνθρωπε.

Ἔχων τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν, τῶν ἁμαρτωλῶν ὃ μὴ θείλων, Χριστὲ, τὸν θάνατον, δι' ἄφατον ἔλεος, ἄλλα μετάνοιαν, τοῖς πιστοῖς χαρισάμενος, τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ὑπὲρ κατάληψιν οἰκονομίαν σου. Δέξαι προσιόντα προθύμως σχήματι τῷ θεῷ καὶ σῶσον τῇ φιλάνθρωπιᾳ σου προσπίπτοντα.

Τεῖχος ὑπερβήσομαι ἐν σοὶ τὸ τῆς ἁμαρτίας μου, Σῶτερ, καὶ λυτρωθήσομαι. Σὺ γὰρ ἀνταπέδωκας τὸ ἐμὸν ὄφλημα· καὶ τιμῆς με ἠγόρασας, αἰχμαλωτισθέντα, τὸν τῆς ἀγαθότητος ἐπιδεικνύμενος σλοῦτον καὶ τὴν τῆς εὐσπλαγχνίας ἄβυσσον πηγᾶσαι θελήσας, πᾶσι τοῖς ὑμνοῦσί σε, Φιλάνθρωπε.

Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Πάντων προστατεύεις, Ἀγαθή.

Εἰς τὴν λειτουργίαν, τῆς εἰσόδου γενομένης τοῦ εὐαγγελίου, ἀποβάλλει ὃ μέλλων λαμβάνειν τὸ ἅγιον σχῆμα τὸ ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κάλυμμα καὶ τὰ ἐν τοῖς ποσὶ καλλίγια. Καὶ ποιήσας μετανοίας τρεῖς ἴστανται. Καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον λέγομεν τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας, εἶτα τὰ παρόντα Ἀντίφωνα. Ἦχος τέταρτος.

Ἦθελον δάκρυσιν ἐξαλείψαι τῶν ἐμῶν πταισμάτων, Κύριε, τὸ

χειρόγραφον· και τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς μου διὰ μετανοίας εὐαρε-
στησαί σοι. Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς ἀπατᾷ με και πολεμεῖ τὴν ψυχὴν μου.
Κύριε, πρὶν εἰς τέλος ἀπόλλωμαι, σῶσόν με.

Τίς χειμαζόμενος και προστρέχων τῷ λιμένι τούτῳ οὐ διασώζε-
ται; ἢ τίς ὀδυνώμενος και προσπίπτων τῷ ἰατρῷ τούτῳ οὐ θερα-
πεύεται; Δημιουργὸς τῶν ἀπάντων και ἰατρὸς τῶν νοσοῦντων, Κύριε,
πρὶν εἰς τέλος ἀπόλλωμαι, σῶσόν με.

Πρόβατον εἰμι τῆς λογικῆς σου ποιμένης και πρὸς σέ καταφεύγω
τὸν ποιμένα τὸν καλόν· ζήτησόν με τὸν πλατηθέντα ὁ Θεὸς και
ἐλέησόν με.

Ἀντίφωνον δεύτερον.

Ἐν τῇ πηγῇ τῇ μυστικῇ τῆς ἀναγεννήσεως νιοθεσίαν λαβὼν και
ἀπολύτρωσιν, ἐν ἀμελείᾳ τὴν ζωὴν και ἐν παραπτώμασιν ἐκδαπανή-
σας, ἀγαθὲ, νῦν κραυγάζω σοι· δακρύων μετανοίας πηγὴν μοι δώρη-
σαι και ἀπόπλυνον τὸν ῥύπον τῶν ἐμῶν πλημμελημάτων, παντοδύ-
ναμε Σωτῆρ και πολυέλεε.

Ζάλη ἀμαρτημάτων περιέχει με, Σωτῆρ, και μηκέτι φέρων τὸ
κλύδωμα, σοὶ προσπίπτω τῷ μόνῳ κυβερνήτῃ· ὡς τῷ Πέτρῳ τὴν
χειρὰ μοι ἔκτεινον τῆς φιλανθρωπίας σου και σῶσόν με.

Θεοτόκιον.

Ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἀναγκῶν ἡμῶν, Μήτηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ,
ἢ τεκοῦσα τὸν τῶν ὄλων ποιητὴν· ἵνα πάντες κράζωμέν σοι, χαίρει
ἢ μόνῃ προστασία τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἀντίφωνον τρίτον.

Ποῦ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια; ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προς-
καίρων φαντασία; οὐκ ἰδοὺ ταῦτα βλέπωμεν γῆν και σποδόν; τί σὺν
κοπιῶμεν εἰς μάτην; τί δὲ οὐκ ἀρνούμεθα κόσμον και ἀκολουθῶμεν
τῷ κράζοντι; ὁ Θέλων πορευθῆναι ὀπίσω μου, ἀναλαβέτω τὸν σταν-
ρόν μου και ζωὴν κληρονομήσει τὴν αἰώνιον.

Λεῦτε, πάντες οἱ κοπιῶντες και πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσθε
ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς και μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι
πραῖος εἰμι και ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς
ψυχαῖς ὑμῶν.

Λεῦτε προσκυνήσωμεν και προσπέσωμεν και κλαύσωμεν ἐναντίον
Κυρίου, τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς.

Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ και ἴδε και ἐπίσχεψαι τὴν
ἄμπελον ταύτην και κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ σου.

Δόξα. Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Ἡ μόνῃ ἀγνῇ και ἄχραντος παρθένος. Καὶ τὸ, Ἀγκάλας πατρικίας.

Εἶτα ἐπερωτᾷ αὐτὸν ὁ ἱερεὺς, λέγων·

Τί προσῆλθες, ἀδελφε, προσπίπτων τῷ ἁγίῳ θνσιαστηρίῳ καὶ τῇ ἁγίᾳ συνοδίᾳ ταύτῃ;

Ἀπόκρισις. Ποθῶν τὸν βίον τῆς ἀσκήσεως, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Ποθεῖς ἀξιωθῆναι τοῦ ἀγγελικοῦ σχήματος καὶ καταγαῆναι ἐν τῷ χορῷ τῶν μοναζόντων;

Ἀπόκρισις. Ναι, τίμιε πάτερ.

Ὁ ἱερεὺς.

Ὅτως καλὸν ἔργον καὶ μακάριον ἐξελέξω, ἀλλ' ἐὰν καὶ τελειώσης. Τὰ γὰρ καλὰ ἔργα κόπῳ κτῶνται καὶ πόνῳ κατορθοῦνται.

Ἐρώτησις. Ἐκουσία σου τῇ γνώμῃ προσέρχη τῷ Κυρίῳ;

Ἀπόκρισις. Ναι, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Μὴ ἐκ τινος ἀνάγκης, ἢ βίας;

Ἀπόκρισις. Οὐχι, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Ἀποτάσῃ τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου;

Ἀπόκρισις. Ναι, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ,

Ἐρώτησις. Παραμένεις τῷ μοναστηρίῳ καὶ τῇ ἀσκήσει, ἕως ἐσχάτης σου ἀναπνοῆς;

Ἀπόκρισις. Ναι, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Σώζεις μέχρι θανάτου τὴν ὑπακοὴν τῷ προεστῶτι καὶ πάσῃ τῇ ἐν Χριστῷ ἀδελφότητι;

Ἀπόκρισις. Ναι, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Ὑπομένεις πᾶσαν θλίψιν καὶ στενοχωρίαν τοῦ μονήρους βίου, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν;

Ἀπόκρισις. Ναι, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐρώτησις. Φυλάττεις σεαυτὸν ἐν παρθενίᾳ καὶ σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ;

Ἀπόκρισις. Ναι, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Καὶ εὐθὺς ἡ κατήχησις.

Βλέπε, τέκνον, οἷας συνθήκας δίδως τῷ δεσπότῃ Χριστῷ. Ἄγγελοι γὰρ πάρεσις ἀοράτως ἀπογραφόμενοι τὴν ὁμολογίαν σου ταύτην, ἣν καὶ μέλλεις ἀπαιτεῖσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὑφηγοῦμαι οὖν σοι τὴν τελειοτάτην ζωὴν, ἐν ἣ κατὰ μίμησιν ἡ τοῦ Κυρίου πολιτεία διαδεδείκνται. Διαμαρτυρούμενος ἄπερ χρεὶ ἀσπάσασθαι σε καὶ ὥπερ δεόν ἐμφυγεῖν. Ἡ ἀποταγὴ τοίνυν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ κατὰ τὸν εἰπόντα, εἰ μὴ σταυροῦ καὶ θανάτου ἐπαγγελία. Γίνωσκε οὖν ἀπὸ τῆς παρεούσης ἡμέρας σταυροῦσθαι καὶ νεκροῦσθαι τῷ κόσμῳ, διὰ τῆς τελειοτάτης ἀποταγῆς. Ἀποτάσῃ γὰρ γονεῦσιν, ἀδελφοῖς, γυναικί, τέκνοις, πα-

τράσι, συγγενείαις, ἑταιρείαις, φίλοις, συνήθεσι τοῖς κόσμου θορύβοις, φροντίαι, κτήσεις, ὑπάρξεις, τῇ κενῇ καὶ ματαιᾷ ἡδονῇ τε καὶ δόξῃ. Καὶ ἀπαρνεῖσαι, οὐ μόνον τὰ προειρημένα, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν, κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Κυρίου τὴν λέγουσαν· "Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι. Ἐἰ οὖν ἀληθῶς ἀκολουθεῖν αὐτῷ ἠρετίσω καὶ εἰ ἀψευδῶς κληθῆναι αὐτοῦ μαθητῆς ἐπιποθεῖς, ἔτοιμάσθητι ἀπὸ τοῦ παρόντος, μὴ πρὸς ἄνεσιν, μὴ πρὸς ἀμερμυρίαν, μὴ πρὸς τροφάς, μὴ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς τερπνῶν τε καὶ ἀπολαυστικῶν· ἀλλὰ πρὸς ἀγῶνας πνευματικούς, πρὸς ἐγκράτειαν σαρκός, πρὸς κάθαρσιν ψυχῆς, πρὸς πτωχείαν εὐτελεῆ, πρὸς πένθος ἀγαθόν, πρὸς πάντα τὰ λυπηρὰ καὶ ἐπίπονα τῆς χαροπόποιου κατὰ Θεὸν ζωῆς. Καὶ γὰρ πεινάσαι ἔχεις καὶ διψῆσαι καὶ γυμνητεῦσαι, ἔβρισθῆναι τε καὶ χλευασθῆναι, ὀνειδισθῆναι τε καὶ διωχθῆναι καὶ πολλοῖς ἄλλοις περιαχθῆναι λυπηροῖς, οἷς ἢ κατὰ Θεὸν ζωὴ χαρακτηρίζεται. Καὶ ὅταν ταῦτα πάντα πάθῃς, χαίρε, φησὶν, ὅτι πολὺς ὁ μισθός σου ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπάρχει. Χαρᾷ οὖν χαίρε καὶ ἀγαλλιᾶσαι ἀγαλλιῶ, ὅτι σήμερον ἐξελέξατό σε καὶ διεχώρισε Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς καὶ ἔθετο ὡς ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, ἐν τῇ παραστάσει τῆς μοναδικῆς τάξεως, ἐν τῇ στρατείᾳ τῆς ἀγγελαιοδοῦς ζωῆς, ἐν τῷ ὕψει τῆς οὐρανομιμῆτου πολιτείας, αὐτῷ ἀγγελικῶς λατρεύειν, αὐτῷ ὀλοκλήρως δουλεύειν, τὰ ἄνω φρονεῖν, τὰ ἄνω ζητεῖν. Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα, κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Ὡς τῆς καινῆς κλήσεως, ὡς τῆς δωρεᾶς τοῦ μυστηρίου. Δεύτερον βάπτισμα λαμβάνεις σήμερον, ἀδελφέ, τῇ περιουσίᾳ τῶν τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ δωρεῶν καὶ τῶν ἀμαρτιῶν σου καθαίρειν καὶ εἶδος φωτὸς γίνῃ καὶ αὐτὸς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν συγχάριται μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀγγέλων ἐπὶ τῇ σῇ μετανοίᾳ, θύων σοι τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν. Ἄξιως λοιπὸν τῆς κλήσεως περιπάτησον, ἀπαλλάγηθι τῆς τῶν ματαιῶν προσπαθείας, μίσησον τὴν πρὸς τὰ κάτω ἔλκουσάν σε ἐπιθυμίαν, ὅλον σεαυτοῦ τὸν πόθον μετάθεσ πρὸς τὰ οὐράνια. Μηδὲ ὁλως στραφῆς εἰς τὰ ὀπίσω, ἵνα μὴ γένη στήλη ἄλδος, ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λῶτ, ἢ ὡς περ κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετὸν ἐπιστρέφων καὶ πληρωθῆ ἐπὶ σὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου. "Ὅτι οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ οὐκ ἔστι σοι μικρὸς ὁ κίνδυνος, ἐπαγγελλλόμενος νῦν πάντα τὰ προειρημένα φυλάττειν, ἔπειτα καταλιγορῆσαι τῆς ἐπαγγελίας καὶ ἢ πρὸς τὸν πρότερον βίον ἐπαναθραμεῖν, ἢ τοῦ πατρὸς χωρισθῆναι καὶ τῶν συνασκούμένων ἀδελφῶν, ἢ μένοντα καὶ καταφρονητικῶς ζῆσαι τὰς ἡμέρας σου. Ἐπεὶ βαρύτερας ἔξεις τὰς εὐθύνas παρὰ τὸ πρὶν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ ἀπαραλογί-

στου βήματος τοῦ Χριστοῦ, ὅση πλείονος χάριτος ἀπολάβεις ἄρτι. Καὶ καλὸν σοι ἦν ὡς τὸ λόγιον, μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Μηδὲ πάλιν νομίσῃς, ὡς διὰ τοῦ προλαβόντος χρόνου τῆς ἐνταυθά σου διατριβῆς, ἱκανῶς ἠγωνίσω πρὸς τὰς ἀοράτας δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ· ἀλλὰ γίνωσκε, ὅτι μᾶλλον ἀπὸ τοῦ δεῦρο διαδέχονται σε μάλζονες ἀγῶνες τῆς πρὸς αὐτὸν πάλης. Ἰσχύει δὲ κατὰ σοῦ οὐδαμῶς, πεφραγμένον σε εὐρίσκων τῇ τε πρὸς τὸν ὀδηγοῦντά σε κραταιᾷ πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ τῇ πρὸς πᾶσαν ὑπακοὴν καὶ ταπεινώσιν εὐθύτητι. Διὰ τοῦτο ἀπέστειλε ἀπὸ σοῦ ἀνηκόα, ἀντιλογία, ὑπερηφανία, ἔρις, ζῆλος, φθόνος, θυμὸς, κραυγὴ, βλασφημία, λαθροφαγία, παθήσια, μερικὴ φιλία, περπερία, φιλονεικία, γογγυσμὸς, ψιδυρισμὸς, ἐπίκτησις ἰδιάζουσα οἰκτροῦ πράγματος καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῆς κακίας εἶδη, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας καὶ ῥιζοῦν ἄρχεται ἐν αὐτοῖς ὁ τῶν ψυχῶν φθορεύς. Μᾶλλον δὲ ἀντ' αὐτῶν, κτῆσαι τὰ πρέποντα ἀγίους, φιλαδελφίαν, ἡσυχίαν, ἐπιεικίαν, εὐλάβειαν, μελετὴν τῶν θείων λογίων, ἀνάγνωσιν, τήρησιν καρδίας ἐκ ὑπαρκῶν λογισμῶν, ἐργασίαν τὴν κατὰ δύναμιν, ἐγκράτειαν, ὑπομονὴν μέχρι θανάτου, ἐφ' ᾧ πατρὶ τὰς συνθήκας σου ἔδωκας πρῶτον καὶ τελευταῖον ἐξαγγελίαν τῶν τῆς καρδίας σου κρυπτῶν, καθὼς αἱ θεῖαι ὑποθήκαι διαγορευόνσιν. Ἐβαπτίζοντο γάρ, φησιν, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ἐρώτησις. Ταῦτα πάντα οὕτω καθομολογεῖς, ἐπ' ἐλπίδι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ; καὶ ἐν ταύταις ταῖς ὑποσχέσεσι διακαρτερεῖν συντάσῃ μέχρι τέλους ζωῆς, χάριτι Χριστοῦ;

Ἀπόκρισις. Ναί, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, τίμιε πάτερ.

Ἐἶτα λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν ταύτην.

Ὁ πανοικτίρμων οὖν Θεὸς καὶ πολυέλεος, ὁ τὰ ἄχραντα σπλάγχνα τῆς αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστου ἀγαθότητος ὑπανόγων παντὶ τῷ προσερχομένῳ αὐτῷ, πόθῳ καὶ ἀγάπῃ θερμῇ· ὁ εἰπὼν, ὅτι ἐπιλήσεται γυνὴ τὰ ἔγκονα αὐτῆς, ἢ ἐγὼ ἐπιλήσομαι σου. Ὁ καὶ τὸν σὸν πτόθον εἰδὼς καὶ τῇ προθέσει σου ἐπιβαλὼν τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν, ἐπιλάβοιτο καὶ ἐπαγαλλίσαιτο καὶ ὑπερασπιεῖ καὶ γένοιτό σοι τείχος ὄχυρόν ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, πέτρα ὑπομονῆς, παρακλήσεως ἀφορμὴ, εὐτονίας χορηγός, εὐψυχίας πορισμὸς, ἀνδρίας συναγωνιστῆς, συγκοιταζόμενος, γλυκαίνων καὶ εὐφραίνων σου τὴν καρδίαν τῇ παρακλήσει τοῦ ἀγίου αὐτοῦ πνεύματος, ἀξιῶν σε καὶ τῆς μερίδος τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἀπταρνίου, Βύθυμιου, Σάββα καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς, μεθ' ὧν καὶ κληρονομήσεις τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

Ἔπειτα σφραγίζει ὁ ἱερεὺς τὴν κεφαλὴν τοῦ κατηγουμένου τρις καὶ μετὰ τὸ κατασφραγίσαι λέγει· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Καὶ σφραγίς κατὰ ἀνατολὰς λέγει.

Ὁ ὢν, δέσποτα πατοκράτορ, ὕψιστε βασιλεῦ τῆς δόξης, ὁ μετὰ τοῦ ζῶντος καὶ ἐνυποστάτου σου Λόγου καὶ τοῦ παρὰ σοῦ ἐκπορευομένου πνεύματος τῆς ἀληθείας, κυριεύων πάσης κτίσεως ορατῆς τε καὶ ἀοράτου. Ὁ Θεὸς ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ καὶ τῇ τρισ-αγίῳ φωνῇ ὑπὸ τῶν Σεραφίμ ἀνυμνούμενος ἀκαταπαύστως, ᾧ παρεστήκασιν χίλια χιλιάδες καὶ μυρία μυριάδες ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων στρατιαί. Σὺ εἶ τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· δυσεπούμενος ὑπὸ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ πάσης ἐπουρανίου σου ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπίβλεψον ἰλέψ ὄμματι ἐπὶ τὴν ταπεινωσιν τοῦ δούλου σου, ὅστις συνέθετο καὶ καθωμολόγησεν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων, συνάψων τῷ δωρηθέντι αὐτῷ ἐκ προγόνων χαρίσματι τῆς νίοθεσίας καὶ τῆς βασιλείας σου διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, τὸ μοναδικὸν τοῦτο καὶ ἀγγελιοειδὲς ἐπάγγελμα. Κατάστησον τετελιωμένον ἐπὶ τὴν ἀκότομον καὶ πνευματικὴν πέτραν τῆς εἰς σὲ πίστεως. Ἐνδυνάμωσον αὐτὸν ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος σου καὶ ἔνδυσον αὐτὸν τὴν πανοπλίαν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος· ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶτος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Περίζωσον τὴν ὁσφὴν αὐτοῦ δύναμιν ἀληθείας καὶ ἔνδυσον αὐτὸν θώρακα δικαιοσύνης καὶ ἀγαλλιᾶσεως καὶ ὑπόδησον τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Σόφισον αὐτὸν ἀναλαβεῖν τὸν δὲ θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεται πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπτρωμένα σβέσαι καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθαι καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὃ ἔστι ἡμᾶ σου, ἀντιλαμβανόμενος τοῖς ἀλαλήτοις τῆς καρδίας αὐτοῦ στεναγμοῖς. Συναρτίθρησον αὐτὸν τοῖς ἐκλεκτοῖς σου, ἵνα γένηται σκεῦος ἐκλογῆς σου, υἱὸς καὶ κληρονόμος τῆς βασιλείας σου, υἱὸς φωτὸς καὶ ἡμέρας, σοφίας, δικαιοσύνης, ἁγιασμοῦ, ἀπολυτρώσεως. Κατασκεύασον αὐτὸν ὄργανον ἐναρμόνιον, ψαλτήριον τεργνὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅπως ἐντεῦθεν μετὰ προκοπῆς ἀπεκδυσάμενος τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὴν φιλήδονον ἀπάτην τοῦ πολυμόρφου ὄφους, ἐνδύσεται τὸν νέον Ἀδὰμ, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη. Στερέωσον αὐτὸν, πάντοτε τὰ στίγματα καὶ τὸν σταυρὸν τοῦ Ἰησοῦ βαστάζειν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, δι' ὃν αὐτῷ ὁ κόσμος ἑσταύρωται καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ. Μόρφωσον ἐν αὐτῷ ἀρετὴν ἀληθινὴν ἄγειν καὶ μὴ ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἢ αἰταρέσκειαν, ἐν τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσε-

βειαν, ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ φιλαδελφίαν καὶ τὴν ὑπακοήν. Χαρίτωσον αὐτὸν ἀγρυπνοῦντα, ἐργαζόμενον, καθεύδοντα, ἀνιστάμενον, ἐν ψαλμοῖς καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἀγγελικῶς ἑνοπτερίζεσθαι σε ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ καὶ προσκυνεῖν σε τὸν μόνον ζῶντα καὶ ἀληθινὸν Θεόν, εἰς χαρὰν αὐτοῦ ἀνεκλάλητον. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ ἐξουσία καὶ σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχὴ ἑτέρα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἄγιε Κύριε τῶν δυνάμεων, ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εὐλόγησον τὸν δοῦλόν σου, ὃν προσεκαλέσω εἰς τὸν πνευματικόν σου νυμφῶνα καὶ καταξίωσον αὐτὸν εἶναί σου ὄσιον δοῦλον. Σόφισον αὐτὸν, ἐπίχεε αὐτῷ τὴν παρὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ σου πνεύματος χάριν καὶ σύνεσιν. Ἐνίσχυσον αὐτὸν εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀοράτου ἐχθροῦ πόλεμον, τὰς ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπαναστάσεις τῇ κραταιᾷ δυνάμει σου κατάβαλε. Δὸς αὐτῷ εὐαρεστεῖν σοὶ εἰς αἴνεσιν καὶ δοξολογίαν ἀδιάλειπτον, εἰς ἕμνους εὐκαίρους, εἰς εὐχὰς εὐπροσδέκτους, εἰς βουλὴν ὀρθήν, εἰς καρδίαν ταπεινὴν, εἰς πράξιν ζωῆς καὶ πραότητος καὶ ἀληθείας. Καταξίωσον αὐτὸν εὐαρεστεῖν σοὶ ἐν πραότητι, ἐν ἀγάπῃ, ἐν τελειότητι, ἐν ἐπιστήμῃ, ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ προσφέρειν σοὶ ἕμνους καὶ δοξολογίας καὶ εὐχὰς, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Τελείωσον αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἵνα δι' ἀδιάστατον καὶ ἀκηλίδωτον τὴν εἰς σὲ ἔνωσιν καταξιωθῇ τῆς ἐπουρανοῦ σου βασιλείας. Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐἶτα ἐκτείνας τὴν χεῖρα ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, λέγει· Ἴδου ὁ Χριστὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστι. Βλέπε, ὅτι οὐδεὶς σε ἀναγκάζει ἔλθεῖν ἐπὶ τοῦτο τὸ σχῆμα. Βλέπε, ὅτι σὺ ἐκ προθέσεως θέλεις τὸν ἀρραβῶνα τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος.

Ἀπόκρισις. Ναὶ, τίμιε πάτερ, ἐκ προθέσεως.

Καὶ μετὰ τὸ συντάξασθαι, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ ἱερεὺς.

Λάβε τὸ ψαλίδιον καὶ ἐπίδος μοι αὐτό.

Καὶ ἐπιδόντος αὐτοῦ τὸ ψαλίδιον τῷ Ἡγουμένῳ, λέγει πάλιν πρὸς αὐτὸν ὁ ἱερεὺς.

Ἴδου ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Χριστοῦ λαμβάνεις αὐτό. Βλέπε δὲ τίνι συντάσῃ, τίνι προσέρχῃ καὶ τίνι ἀποτάσῃ.

Καὶ λαβὼν ὁ ἱερεὺς τὸ ψαλίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἡγουμένου, λέγει·

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ

εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν, ὃ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἔτα κουρεύει αὐτὸν σταυροειδῶς, λέγων οὕτως·

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) κείρεται τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Καὶ ψάλλεται παρὰ τῶν ἀδελφῶν τὸ, Κύριε, ἔλεησον. Ἔτα ἐνδύει αὐτὸν τὸ ἱμάτιον, λέγων·

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ἐνδύεται χιτῶνα δικαιοσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) λαμβάνει τὸ παλλίον τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος, εἰς στολὴν ἀφθαρσίας καὶ σεμνότητος, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ἐνδύεται τὸ κουκούλιον τῆς ἀκακίας εἰς περικεφαλαίαν ἐλπίδος σωτηρίου, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) λαμβάνει τὸν ἀνάλαβον, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀναλαμβάνων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἀκολουθῶν τῷ δεσπότη Χριστῷ. Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) περιζώννεται τὴν ἄσφιν αὐτοῦ δυναμὴν ἀληθείας, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ὑποδύεται τὰ σανδάλια εἰς ἐτοιμασίαν τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν (ὁ δεῖνα) ἔλαβε τὸ μέγα καὶ ἀγγελικὸν σχῆμα, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἶπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ, Κύριε, ἔλεησον.

Ἐνδυομένου δὲ αὐτοῦ, ψάλλονται τὰ τροπάρια ταῦτα. Ἦχος τέταρτος.

Ἐνδύσασθε χιτῶνα τῆς σωτηρίας, ζώσασθε τὴν ζώνην τῆς σωφροσύνης, δέξασθε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Τοὺς πόδας τοὺς νοητοὺς ὀπλίσατε τῆς ἐγκρατείας τοῖς ὀπλοῖς καὶ εὐρήσατε ἀνάπαισιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

Ἀγαλλιᾶσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γὰρ με

ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με. Ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμον.

Αἱ δὲ εὐχαί, ἃς λέγει ὁ ἱερεὺς, εἰσὶν αὐται.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ πιστὸς ἐν ταῖς παραγγελίαις σου καὶ ἀμεταμέλητος ἐν τοῖς χαρίσμασί σου καὶ ἄφατος ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ σου· ὁ καλέσας τὸ πλάσμα σου κλήσει ἅγια καὶ ἀγαθῶν τὸν δοῦλόν σου εἰς τὴν πνευματικὴν σου ζωὴν· Δὸς αὐτῷ βίον εὐσχήμονα, πολιτείαν ἐνάρετον καὶ ἀκατάγνωστον, ἵνα ἐν ἁγιασμῷ πολιτευσάμενος ἄσπιλον διατηρήσῃ, ὅπερ τῇ δυνάμει σου ἐνεδύσατο σχῆμα. Τῷ μὲν χιτῶνι τὴν δικαιοσύνην ἀμπεχόμενος, τῇ δὲ ζώνῃ τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν σὺνφροσύνην ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, τῷ δὲ κονκουλίῳ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου θέμενος, τῷ δὲ ἀναλάβῳ, τῷ σταυρῷ καὶ τῇ πίστει κατακοσμούμενος, τῷ δὲ περιβολαίῳ, στολὴν ἀφθαρσίας θωρακίζόμενος· τοῖς δὲ σανδαλίοις, ἵνα ἐπιβῇ τῇ ὁδῷ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας, ὅπως γένηται φοβερὸς τοῖς ὑπεναντίοις, ἀνάλωτος τοῖς πολεμίοις, πάσης ἡδονῆς καὶ αἰσχίστης ἐπιθυμίας ἀλλότριος. Ὑπακοὴν παιδευόμενος, ἐγκράτειαν μετερχόμενος, τῷ τῆς ἀσκήσεως στοιχῶν κανόνι, ἵνα ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς γεραίρῃ τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῖς ἔχρῃσι κατακολουθῶν τοῦ μεγάλου προφήτου Ἡλιοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ, ἵνα φθάσας τὸ μέτρον τῆς τελειότητος τὸν δρόμον τελήσῃ, τὴν πίστιν τηρήσῃ καὶ ἐνδύσῃται τὴν τῶν ἀγγέλων ἀφθαρσίαν καὶ συναριθμηθῇ τῇ ἁγίᾳ σου ποιίμῃ καὶ τύχῃ τῆς ἐκ δεξιῶν σου παραστάσεως καὶ ἀκούσῃ τῆς μακαρίας φωνῆς· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομίσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἧς καὶ ἡμᾶς κληρονόμους γενέσθαι ἀξίωσον ὁ Θεὸς τῇ σῇ ἀγαθότητι. Ὅτι Θεὸς ἐλέους, οἰκτιρῶν καὶ φιλανθρωπίας ὑπάρχεις καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ Διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰσάγαγε τὸν δοῦλόν σου (τόνδε) εἰς τὴν πνευματικὴν σου αὐλὴν καὶ συγκαταρτίθμησον αὐτὸν τῷ λογικῷ σου ποιμνίῳ. Κάθαρον αὐτοῦ τὸ φρόνημα ἀπὸ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς κενῆς ἀπάτης τοῦ βίου τούτου· καὶ δὸς αὐτῷ ἀδιαλείπτως μνημονεύειν τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσί σε καὶ σταυρώσασιν ἑαυτοὺς τῷ βίῳ, διὰ τὴν βασιλείαν σου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμ-

πομαν, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ αἰ
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰ δὲ οὐκ ἔστι λειτουργία, λέγονται τὰ παρόντα
εἰρηνικά, ὁ ἀπόστολος καὶ τὸ εὐαγγέλιον.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπεὶ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Ἐπεὶ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπεὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν.

Ἐπεὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν (τοῦδε) καὶ τῆς παρὰ Θεοῦ σκέπης
καὶ βοηθείας αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἀμέμπτως, ἀκατακρίτως καὶ ἀνεμποδίστως διανῦσαι
αὐτὸν τὸν σκοπὸν τοῦ μοναχικοῦ σχήματος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ φωτισθῆναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν ἐγκρατεῖᾳ καὶ ἀσκή-
σει, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἀπαλλαγῆναι αὐτὸν πάσης κοσμικῆς ἐπιθυμίας καὶ
τῆς πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς προσπαθείας, τοῦ Κυρίου δε-
ηθῶμεν.

Ἐπεὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ συγχωρήσεως τῶν πλημμελη-
μάτων αὐτοῦ καὶ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ὑψηλότερον τῶν τοῦ κόσμου
φρονημάτων, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ διάγειν αὐτὸν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ εὐλαβείᾳ καὶ
σεμνότητι, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἀποθέσθαι αὐτὸν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ ἐνδύ-
εσθαι τὸν νέον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἠσθῆναι.

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον.

Τῆς παναγίας ἀχράντου.

Ὁ ἱερεὺς. Ὅτι ἅγιος εἰ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν.

Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἀλληλούϊα.

Προκείμενον.

Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτὴρ μου.

Στιχηρά.

Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου.

Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα c. 6, 10—17.

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον c. 10, 37 — c. 11, 1.

Ὁ διάκονος. Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Ἔτι δεόμεθα ὑπερ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ
δούλου τοῦ Θεοῦ (τοῦ δεινός).

Ὁ ἱερεὺς. Ὅμι ἐλεήμων καὶ φιλεάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις.

Καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὸν σταυρὸν, λέγων·

Ἐἶπεν ὁ Κύριος, εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθείτω μοι.

Καὶ τὸ κηρίον ἀπτόμενον καὶ λέγει·

Ἐἶπεν ὁ Κύριος, οὕτω λαμβάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Καὶ εὐθὺς ἀσπάζεται ὁ ἀποκαρτεῖς τὸν σταυρὸν, οἱ δὲ ἀδελφοὶ ψάλλουσι τὸ ἰδιόμελον. Ἦχος πρῶτος.

Ἐπιγινῶμεν, ἀδελφοί, τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· τὸν γὰρ ἐκ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστὶν ἀναδραμόντα ἄσωτον υἱὸν ὁ πανάγαθος πατὴρ προὑπαντήσας ἀσπάζεται καὶ πάλιν τῆς ἰδίας δόξης χαρίζεται τὰ γνωρίσματα. Καὶ μυστικῶς τοῖς ἄνω ἐπιτελεῖ εὐφροσύνην, θύων τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, ἵνα ἡμεῖς ἀξίως πολιτευώμεθα τῷ τε θύσαντι φιλεάνθρωπῳ πατρὶ καὶ τῷ ἐνδόξῳ θύματι τῷ σωτήρι τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ εὐθὺς γίνεται ὁ ἀσπασμὸς καὶ ἀπόλυσις.

Ε. Εὐχὴ εἰς τὸ ἀποκουκουλίσαι.¹⁾

Πολυέλεε Κύριε, ὁ δωρησάμενος τῷ δούλῳ σου διὰ τῆς ἀναλήψεως τοῦ ἀγγελικοῦ σχήματος τὸ κουκούλιον, εἰς περικεφαλαίαν ἐλπιδὸς σωτηρίου, ἀναφαίρετον ἐκ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς τὴν τοιαύτην χάριν σου διατήρησον· ἀνέχων καὶ συνθάλπων τὸ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἡγεμονικὸν ἐξ ἐναντίων προσβολῶν ἀπαρσάλευτον, ὅπως τὴν τοῦ πονηροτάτου ὄφραως, τοῦ τηρεῖν αὐτοῦ τὴν πτέρναν συγχωρηθέντος, καταπατῶν κάραν, πρὸς σέ τὴν φοβεράν καὶ μόνην κεφαλὴν τῶν ἀπάντων, τοὺς νοητοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς αἴρη. Ὅτι σὺ εἶ ὁ φωτισμὸς καὶ ἁγιασμὸς τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰρήνη πᾶσι. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνατε.

Τὸν τῇ πυρίνῃ κεφαλῇ τὴν ἰδίαν κεφαλὴν σοὶ τῷ ἀοράτῳ καὶ μόνῳ σοφῷ Θεῷ ὑποκλίναντα, Δέσποτα, εὐλόγησον· καθάγιασον, ὑπερφρούρησον ἐκ πασῆς ἐπιβλαβοῦς ἐπηρείας ὀρατῆς τε καὶ ἀοράτου.

1) Monachus recens consecratus octavo die post, sollempni oratione praemissa deponit τὸ κουκούλιον.

Ἐκφώνησις.

Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δύναμις καὶ σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

F. Ἐρμηνεῖα εἰς ἐγκαινία ναοῦ.

(Ex Typico Constantinopolitano anno 1851 typis excuso.)

Ὅφειλε τοιγαροῦν ὁ ταχθεὶς ἀρχιερεὺς ἐν τῷ ἐγκαινιασμῷ ἐπιτάξαι προετοιμασθῆναι τὰ εἰς ἀπαρτισμὸν καὶ εἰς συμπλήρωσιν τῆς καθιερώσεως καὶ τοῦ ἐγκαινιασμοῦ διατεταγμένα διάφορα εἶδη, ὡς ἐν τῷ εὐχολογίῳ ὁρῶνται. Τῇ δὲ ἐρχομένῃ ἐσπέρα ἀπέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ κλήρου εἰς τὸν νέον ναὸν καὶ καταρτίζει τὰ ἅγια λείψανα (Martyrum reliquias) εἰς μερίδας τρεῖς ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης· καὶ τεθέντων τούτων ἔνδον τοῦ δισκαρίου καὶ ἄνωθεν ἀστερίσκου καὶ καλυφθέντων μετὰ καλύμματος, ποιεῖ ὁ ἀρχιερεὺς εὐλογητόν. Τριτάκιον. Ὅτι σοῦ. Καὶ ψάλλονται τὰ Τροπάρια· Οἱ μάρτυρές σου Κύριε. Ἀθλοφόροι Κυρίου. Τοὺς μάρτυρας Χριστοῦ. Τὸ τῆς ἡμέρας Τροπάριον. Εἶτα Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως. Δόξα, μαρτύρων Θεῖος χορὸς. Καὶ νῦν, Θεοτόκε σὺ εἶ ἡ ἄμπελος. . . Μετὰ τῶν ἀθλοφόρων. Καὶ ἀπόλυσις. Καὶ εἰ μὲν ἐστὶ πλησίον ἄλλος ναὸς ἐγκαινιασμένος εἰσφέρει ταῦτα ἐν αὐτῷ πρὸ τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τίθῃσιν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ καὶ ἄπει κηρὸς δι' ὅλης τῆς νυκτός· ψάλλεται δὲ λυχνικὸν καὶ παννυχὴς εἰς τὸν ναὸν τὸν ἀποδεξάμενον τὰ λείψανα τῶν ἁγίων, ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε διατελούντων· εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ τοιοῦτος ναὸς, τότε, ἡ ἅπαντα ἀκολουθία γίνεται ἐν τῷ νέῳ ναῷ.

Εἰ ἐν Κυριακῇ.

Εἰς τὴν ἀργυρλίαν, ἐν τῷ μεγάλῳ ἐσπερινῷ, μετὰ τὸν προοιμιακὸν, ψάλ. τὸ α'. Ἀντίφωνον, τὸ Μακάριος ἀνὴρ. μετὰ δὲ τὴν συμπλήρωσιν τούτου ἀναγινώσκεται χῦμα (lectio, recitatio) τὸ λοιπὸν τοῦ καθίσματος. Εἰς τὸ, Κύριε ἐκέκραξα ψάλ. ἀναστάσιμον δ'. τοῦ ἐπωνομαζομένου ἁγίου γ'. καὶ τῶν ἐγκαινίων γ'. Δόξα, τοῦ ἁγίου. Καὶ νῦν, τῶν ἐγκαινίων. Εἰσοδος μεγάλη. Προκείμενον τῆς ἡμέρας. Καὶ τὰ ἀναγνώσματα τῶν ἐγκαινίων. Εἶτα ἡ ἔκτενης, ὡς σὴνηδες καὶ ἡ ἀρτοκλασία· ἐν ἧ ψάλ. ἐξ ἀμφοτέρων τῶν χορῶν τὸ, Θεοτόκε παρθένε, ὀκτάτηχον. Εἰς τὸν στίχον, τὰ ἀναστάσιμα στιχηρά. Δόξα, τοῦ ἁγίου τῆς μονῆς. Καὶ νῦν, τῶν ἐγκαινίων. Νῦν ἀπολύεις. Τριτάκιον κτλ. Ἀπολυτικόν. Ἀναστάσιμον, τοῦ ἁγίου, τῶν ἐγκαινίων καὶ ἀπόλυσις, μεθ' ἧς γίνεται ἀνάγνωσις. Εἶτα ποιεῖ ὁ προεστὼς εὐλο-

γητόν. Τριτάριον. Κύριε ἐλέησον ιβ'. ὁ Ν'. καὶ ψάλ. τὸν τριαδικὸν κανόνα κατ' ἔθος κτλ. ὁ ἐξάψαλμος εἰς τὸ Θεὸς Κύριος. Τὰ Τροπάρια ὡς εἰς τὸν ἑσπερινόν. Τὸ ψαλτήριον καὶ ὁ πολυέλεος. Τὰ ἀναστάσιμα καθίσματα μετὰ τῶν ἑγκαινίων. Οἱ ἀναβαθμοὶ τοῦ ἤχου. Καὶ τὸ, Προκείμενον. Τὸ, Πᾶσα πνοή. Τὸ ἑωθινὸν εὐαγγέλιον κτλ. ὁ ἀναστάσιμος κανὼν, τῶν ἑγκαινίων καὶ τοῦ ἁγίου τῆς μονῆς ἀνὰ δ'. ἀπὸ γ'. ῥόθης, κοντάμιον καὶ οἶκος, τὰ ἀναστάσιμα χῦμα. Εἶτα ψάλ. κάθισμα τοῦ ἁγίου καὶ τῶν ἑγκαινίων ἀφ' ἑκτης, κοντάμιον καὶ οἶκος τῶν ἑγκαινίων καὶ τὸ συναξάριον τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἁγίου. Αἱ καταβασίαι, τῆς ἡμέρας, ἡ τιμιωτέρα, τὸ, Ἄγιος Κύριος. Ἐξαποστειλάριον ἀναστάσιμον τοῦ ἁγίου καὶ τῶν ἑγκαινίων τὸ, Πᾶσα πνοή. Καὶ τὸ, Αἰνεῖτε. Εἶτα κατέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς ἐκ τοῦ θρόνου καὶ ἀντικρὺ αὐτοῦ ἐλθὼν, προτιθεμένου πεντικίου καὶ προσκεφαλαίου, κλίνας τὰ γόνατα καὶ βλέπων κατὰ ἀνατολὰς ἀναγινώσκει τὰς δύο προκαθαρτικὰς εὐχὰς τῶν ἑγκαινίων. Καλλίστου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, τὰς πρὸ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἑγκαινίων ἐν τῇ εὐχολογίᾳ κειμένας. Εἶτα λαμβάνει καιρὸν, ψάλλοντος τοῦ α'. χοροῦ, Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα. Καὶ εὐθὺς τοὺς αἶνους, ἀναστάσιμα δ'. καὶ τῶν ἑγκαινίων δ'. δευτεροῦντες τὸ α'. Δόξα, τοῦ Ἁγίου. Καὶ νῦν, τῶν ἑγκαινίων Δοξολογ. Μ. καὶ ἀπόλυσις. Εἶτα τὰ τῆς κηρομασίχης εἶδη τῇ χύτρᾳ βάλλοντες τιθέασιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ πυρὸς καὶ μετὰ τὸ διαλυθῆναι αὐτὰ, πλησίον πάλιν τὴν χύτραν κατέχουσι τοῦ πυρὸς, ἵνα μὴ ἀποπυρραίνωσι τὰ ἐν αὐτῇ· ὡσαύτως καὶ ἑτέραν χύτραν πληροῦντες ὕδατος, παρατιθέασιν ἐπὶ πυρὶ ὅπως θερμοανθῇ εἰς ἐκπλυσιν τῆς θείας τραπέζης· εἶτα περιδεσμοῦσι τὰ χαρτῖα εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κίονος, ὥστε ἐξέχειν αὐτὰ ἐπάνω τοῦ χεῖλους δακτύλους δύο καὶ ἀναγεμίζουσι ἕσωθεν τὸν γῦρον τῶν χαρτίων μὲ τὸ τετραμένον μάρμαρον, ἵνα μὴ φεύσῃ ἡ κηρομασίχη καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀναγκαίων προετοιμασθέντων, ποιεῖ ὁ ἀρχιερεὺς εὐλογητόν. Καὶ εὐθὺς τὸ, Κύριε εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. Εἶτα γίνεται μικρὰ συναπτὴ παρὰ τοῦ διάκονου Ἔτι καὶ ἔτι . . . καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐκφωνεῖ, ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ὁ διάκονος, Τοῦ Κυρίου δεηθώμεν. Ὁ ἀρχιερεὺς τὴν εὐχὴν· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν κτλ. Εἶτα, Εἰρήνη πᾶσι, ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν. Καὶ τὴν εὐχὴν ὁ ἀρχιερεὺς μυστικῶς· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρεσβείαις τῆς ἁγίας δεσποίνης κτλ. Καὶ τὴν ἐκφώνησιν. Εἴη τὸ κράτος. Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν, αἶρει τὰ ἅγια λείψανα ὁ ἀρχιερεὺς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου δίσκου, προπορευομένων τῶν ἱερέων μετὰ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων, σταυροῦ τε καὶ ἑξαπτεργύων, μετὰ λαμπάδων καὶ τῶν ψαλτῶν ψάλλοντων τὰ τροπάρια. Ἄγιοι μάρτυρες. Δόξα σοι, Χριστέ ὁ Θεός. Καὶ ἐξελθόντες τοῦ ναοῦ ἐρχόμεθα γύρωθεν αὐτοῦ. Ψάλλοντες τὰ

ἐδιώμεθα. Ἐγκαινίζου εγκαινίζου. Πάλαι μὲν εγκαινίζων. Ἐγκαινία τιμαῖσθαι. Δόξα, Καὶ νῦν, Ὁ ἐπὶ τῶν κόλπων τῶν πατρικῶν. Ὅταν φθάσωμεν ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ, εἶδονται τὰ ἱερὰ λείψανα ἐπὶ τετραποδίου καὶ ἀναγινώσκειται ὁ ἀπόστολος παρὰ τοῦ διακόνου καὶ τὸ εὐαγγέλιον παρὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ μετὰ τοῦτο ἐρχόμεθα πάλιν γύρωθεν τοῦ ναοῦ, ψάλλοντες τὴν γ'. ψῆδὴν τοῦ κανόνος καὶ ὅταν φθάσωμεν ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ ἀναγινώσκουμεν πάλιν, ὡς ἄνωτέρω, ἀπόστολον καὶ εὐαγγέλιον καὶ πάλιν πορευόμεθα γύρωθεν τοῦ ναοῦ ψάλλοντες τὴν δ'. ψῆδὴν τοῦ κανόνος. Ἐλθόντες δὲ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ ἔκφωνεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, εὐλογητὸς εἰ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. Ἔπειτα ψάλλουσι τὸ Τροπάριον. Ὁ ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως οἰκοδομήσας τὴν ἐκκλησίαν σου ἀγαθὲ, ἐν αὐτῇ καταύθυνον τὰς ἑκείσεως ἡμῶν καὶ πρόσδεξαι λαὸν ἐν πίστει βοῶντά σοι· σῶσον ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς.

Ἐν δὲ τῷ ψάλλεσθαι τοῦτο, ἀποτίθεται ὁ ἀρχιερεὺς τὰ ἕγια λείψανα ἐν τῷ τετραποδίῳ ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ καὶ οὕτως ἐπεύχεται τὴν εὐχὴν, Ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ διὰ τοῦ κατακτετώσατος τῆς σαρκὸς αὐτοῦ εγκαινίσας ἡμῖν τὴν τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίαν τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένην τὴν εἰσοδον, ἔνθα οἶκος ἑορταζόντων καὶ ἡ φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως· αὐτὸς φιλάνθρωπε δέσποτα, ἐπιβλεψὼν ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου, τὸν εγκαινισμὸν ἑορτάζοντας τοῦ σεβασμίου ναοῦ τοῦ ἁγίου τοῦ θείου εἰς σύμβολον τῆς ἀγνωστῆς σου ἐκκλησίας, τοῦτ' ἔστιν αὐτοῦ τοῦ στήνου ἡμῶν, ὅπερ τὸν ναόν σου διὰ τοῦ ἀποστόλου καὶ πενευφήμου Παύλου ὀνομάσαι κατηξιώσας καὶ τοῦτον στερέωσον μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀσάλευτον καὶ δεδοξασμένον ἐν σοὶ καὶ ἀξίωσον ἡμᾶς ἐν αὐτῷ αἰνήσεις καὶ δοξολογίας ἀκαταγνώστους προσέγειν τῇ δόξῃ σου καὶ τῷ μονογενεῖ σου υἱῷ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι ἐν ἐπιγνώσει καὶ αἰσθήσει προσκυνούντιάς σε ἐν φόβῳ σου τῶν θείων ἀξίους δειχθῆναι οὐκαιοῦν, εὐπροσδέκτους τε τῇ ἀγαθότητι γένεσθαι τὰς δεήσεις ταύτας, τὰς ὑπὲρ ἡμῶν καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, τῇ ἀφάτῳ σου εὐσπλαγχνίᾳ προσαγομένης. Πρασβείαις τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαύῃ καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἔπειτα λέγει τὴν εὐχὴν τῆς εἰσοδου.

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταστήσας ἐν οὐρανῷ τάγματα καὶ στρατιάς ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων εἰς λειτουργίαν τῆς σῆς δόξης·

ποίησαν σὺν τῇ εἰσοδῷ ἡμῶν εἰσοδὸν ἁγίων ἀγγέλων γενέσθαι συλλειτουργούντων ἡμῖν τὴν σὴν ἀγαθότητα. Ἐκφώνως· ὅτι σοι πρὸς πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ κτλ.

Καὶ τῶν πυλῶν κεκλεισμένων, λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ἐκφώνως, τὸ, Ἄρατε πύλας . . . ἐτέρου ἀντιφωνοῦντος ἔσωθεν τοῦ ναοῦ, τὸ, Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; ὁ ἀρχιερεὺς πάλιν ἔξωθεν ἐκφωνεῖ, Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός. . . Ταῦτα δὲ λέγονται ἐκ τρίτου. Καὶ εὐθὺς ὁ ἀρχιερεὺς σφραγίζει τρεῖς τὰς πύλας μετὰ τῶν ἁγίων λειψάνων καὶ τῶν πυλῶν ἀνοιγομένων καὶ πάντων εἰσερχομένων ψάλλουσι τὸ Τροπάριον τῶν ἐγκαινίων. Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν κάτω συναπέδειξας ὡραιότητα τοῦ ἁγίου σκηνώματος τῆς δόξης σου, Κύριε· στερεώσον αὐτὸν εἰς αἰῶνα αἰῶνος καὶ πρόσδεξαι ἡμῶν τὰς ἐν αὐτῷ ἀπαύστως προσφερομένας δεήσεις διὰ τῆς Θεοτόκου, ἢ πάντων ζωῆ καὶ ἀνάστασις.

Καὶ εἰσερχομένων τοῦ τε ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι, ἀποτίθενται τὰ ἅγια λείψανα εἰς τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς ἀργυρᾶν θήκην καὶ τούτοις ἐπιπέεται ἅγιον μῦρον καὶ ἀσφαλίζουνσι ταῦτα μετὰ πάσης ἀσφαλείας καὶ προσοχῆς μεγάλης καὶ λέγουσιν ἐκ γ'. τὸ, Διωνία ἡ μνήμη τῶν κειτόρων τοῦ ἁγίου ναοῦ τούτου. Καὶ ἐπισυνάπτει ὁ ἀρχιερεὺς τὰς δύο εὐχάς. Καὶ μετὰ τὸ, Ἀμήν. εἰσφέρουσι καὶ ἐκχέουσι τὴν κηρομαστίχην ἐν μέσῳ τοῦ φντοῦ καὶ συνεφαρμόζουσι τὰ χαρτῖα καὶ ἐπιλαμβάνοντες τῆς τραπέζης, τιθέασιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ κίονος· τοῦτων γωμένων, ψάλλουσιν οἱ χοροὶ εἰς ἦχον β'. τὸν 144 ψαλμὸν, Ὑψώσω σε ὁ Θεὸς μου. Καὶ ξεομένης τῆς ἀποθήκευσάσης κηρομαστίχης, καθαιρομένου τε τοῦ τόπου ἐφ' οὗ ἔρρευσεν, ψάλλουσι τὸν 22 ψαλμὸν. Κύριος ποιμαίνει με καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Ἐἶτα ἐκφωνεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, Εὐλογητὸς ὁ Θεός. Καὶ εὐθὺς φέρουσι τὸ σάβανον καὶ περιτιθέασιν αὐτὸ ἐπὶ τὸν ἀρχιερέα ἐπάνω τῶν ἀρχιερατικῶν ἀμφίων ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν, τοῦ μὴ φαίνεσθαι τὰ ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ δεσμοῦσι μετὰ ζώνης. Ἐν δὲ τοῖς βραχίοσι περιτυλίσσονται τὰ δύο καινὰ μανδήλια, δεσμούμενα καὶ αὐτὰ ὑπὸ ζώνης. Καὶ οὕτω στολισάμενον τοῦ ἀρχιερέως τίθεται πεύκιον καὶ προσκεφάλαιον ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν· καὶ τοῦ διακόνου λέγοντος, Ἔτι καὶ ἔτι κλίναντες τὰ γόνατα. . . ὁ ἀρχιερεὺς κλίνας τὰ γόνατα λέγει τὴν εὐχὴν. Ὁ Θεὸς ὁ ἀναρχὸς καὶ αἰδῖος, ὁ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι πάντα παραγωγῶν, ὁ φῶς οἰκῶν ἀπρόσ-ιτον καὶ θρόνον ἔχων τὸν οὐρανὸν, τὴν δὲ γῆν ὑποπόδιον, ὁ τῷ Μωϋσῇ πρόσταγμα δοὺς καὶ ὑπογραμμὸν, τῷ δὲ Βεσελεὴλ πνεῦμα σοφίας ἐνδεδίς καὶ ἱκανώσας αὐτοὺς πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς τοῦ μαρτυρίου σκηνῆς, ἐν ᾗ λατρείας δικαιώματα ἦν, τῆς ἀληθείας εἰκόνες καὶ προχαράγματα, ὁ τῷ Σολομῶνι πλάτος καὶ χύμα καρδίας δωρη-

σάμενος και δι' αὐτοῦ τὸν παλαιὸν ναὸν ἀναστήσας, τοῖς ἁγίοις δὲ πανευφήμοις ἀποστόλοις τὴν ἐν πνεύματι λατρείαν καὶ τῆς σκηπῆς τῆς ἀληθινῆς ἐγκαινίσας τὴν χάριν καὶ δι' αὐτῶν τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας καὶ τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε, τῶν δυναμῶν, ἐν πάσῃ τῇ γῆ καταφυτεύσας, εἰς τὸ προσάγεσθαί σοι τὰς ἱερὰς καὶ ἀναιμάκτους θυσίας, ὁ καὶ τοῦτον τὸν ναὸν νῦν εὐδοκήσας ἐπ' ὀνόματι οἰκοδομηθῆναι τοῦ ἁγίου, τοῦ δεῖνος, πρὸς δόξαν σὴν καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ καὶ τοῦ παναγίου σου πνεύματος. αὐτὸς ἀθάνατε καὶ μεγαλόδοξε βασιλεῦ, μνήσθητι τῶν οἰκτιρῶν σου καὶ τὰ ἔλεη σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνός εἰσι· καὶ μὴ βδελύξης ἡμᾶς πλήθει μεμολυσμένους ἁμαρτιῶν, μηδὲ βεβηλώσης τὴν διαθήκην σου διὰ τὴν ἡμετέραν ἀκαθαρσίαν· ἀλλὰ πάριθε καὶ νῦν τὰ παραπτώματα ἡμῶν καὶ ἐνίσχυσον ἡμᾶς καὶ ἰκάνωσον τῇ χάριτι καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ ζωοποιοῦ καὶ ἁγίου σου πνεύματος, ἐκτελέσαι ἀκατακρίτως τὸν ἐγκαινισμόν τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ θυσιαστηρίου ποιήσασθαι τὴν καθιέρωσιν· ἵνα καὶ ἐν τούτῳ εὐλογῶμέν σε ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ μυστικαῖς λειτουργίαις καὶ τὴν σὴν εὐσπλαγγνίαν διὰ παντὸς μεγαλύνωμεν. *Ναί, δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περὰ τῶν τῆς γῆς, ἐπάκουσον ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν δεομένων σου καὶ κατάπεμψον τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα καὶ προσκνητὸν καὶ πατοδύναμον καὶ ἁγιάσον τὸν οἶκον τοῦτον· πλήρωσον αὐτὸν φωτὸς αἰδίου, αἰρέτισον αὐτὸν εἰς κατοίκησίν σου, ποιήσον αὐτὸν τόπον σκηνώματος τῆς δόξης σου, κατακόσμησον αὐτὸν τοῖς θείοις σου καὶ ὑπερκοσμίαις χαρίσμασι, κατάστησον αὐτὸν λιμένα χειμαζομένων, λατρείων παθῶν, καταφύγιον ἀσθενῶν, δαιμόνων φυγαδευτήριον, ἐν τῷ εἶναι ὀφθαλμούς σου ἀνεωγμένους ἐπ' αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ τὰ ἄτᾳ σου προσέχοντα εἰς τὴν θέησιν ἡμῶν τῶν ἐν φόβῳ σου καὶ εὐλαβείᾳ ἐν αὐτῷ εἰσιόντων καὶ ἐπικαλουμένων τὸ πάντιμον καὶ προσκνητὸν ὄνομά σου· ὅσα αἰτήσονται σε καὶ σὺ εἰσακούσῃ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ποιήσεις ἔλεος καὶ ἰλεως ἔση. Φύλαξον αὐτὸν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀσάλευτον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ θυσιαστήριον ἅγιον ἁγίων ἀνάδειξον τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου σου πνεύματος. Δόξασον αὐτὸν ὑπὲρ τὸ κατὰ νόμον ἱλαστήριον, ὥστε τὰς ἐν αὐτῷ τελουμένας ἱερουργίας εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον καταντᾶν καὶ τὴν χάριν ἡμῖν τῆς ἀχράντου κατακομιζεῖν ἐπισκιάσεως· θαρροῦμεν γὰρ οὐκ εἰς τὴν τῶν ἡμετέρων χειρῶν ὑπουργίαν, ἀλλ' εἰς τὴν σὴν ἄφατον ἀγαθότητα.*

Ἐἵτα ὁ διάκονος. Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον, ἀνάστησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν κτλ. τῆς Μ. συναπτῆς. Ὁ ἀρχιερεὺς τὴν ἐκφώνησιν, ἔπειτα ἐρχόμενος ὁ ἀρχιερεὺς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ λαβὼν τὰ νίτρα (ἢ μοσχασάπινα)

σφραγίζει ταῦτα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ ῥίπτει αὐτὰ σταυροειδῶς εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ φέρουσι τὸ χλιαρὸν ὕδωρ καὶ τοῦ διακόνου εἰπόντος, Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, ὁ ἀρχιερεὺς κλίνας τὴν κεφαλὴν, ἐπεύχεται τὸ ὕδωρ μυστικῶς, καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ἐπιχέει τὸ ὕδωρ τρεῖς ἐπὶ τῆς τραπέζης λέγων, Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἀμήν. Καὶ διὰ τοῦ ἐκχυθέντος ὕδατος μετὰ τῶν ἐπιτεθέντων νιτρῶν ἐκπλύνει τὴν τράπεζαν, εἶτα σπογγίζει αὐτὴν μετὰ τῶν καινῶν σπόγγων, τὸν δὲ κίονα, ὡς μὴ δυνάμενος ταῖς χερσὶ σπογγίσαι, ἐκπλύνει τε καὶ σπογγίζει μετὰ τοῦ σπόγγου. Ἐν δὲ τῷ γίνεσθαι ταῦτα φάλλεται ὁ 83 ψαλμὸς. Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν καὶ ἀποσπόγγισιν, δοξάζει ὁ ἀρχιερεὺς λέγων ἐκφώνως Δόξα τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἶτα λαμβάνει βικίον (ἤχρον κανίον) ροδοστάμου καὶ ἐπιχέων πλύνει τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ σπογγίζει μετὰ τῶν ἀντιμισίων. Τούτων γενομένων ψάλλουσι εἰς ἤχρον βαρὺν, τὸ, Ῥαντιεῖς με ὑσσώπω καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. Εἶτα δοξάζει ὁ ἀρχιερεὺς, λέγων. Ἐυλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Εἶτα λαμβάνει τὸ ἄγγελιον τοῦ ἁγίου μύρου καὶ τοῦ διακόνου λέγοντος, Πρόσχωμεν, ὁ ἀρχιερεὺς ἐπιχέων τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ λέγει τρεῖς τὸ, Ἀλληλοῦῖα, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος. Καὶ δι' αὐτοῦ ποιεῖ σταυροὺς τρεῖς, μέσον ἓνα καὶ δύο ἐκατέρωθεν καὶ ἀλείφει τῇ χειρὶ διὰ τῶν τριῶν ἐκείνων σταυρῶν πᾶσαν τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ποιεῖ δὲ καὶ σταυροὺς εἰς τὸν κίονα τῆς τραπέζης δι' αὐτοῦ καὶ σπογγίζει μετὰ τῶν ἀντιμισίων τὴν ἁγίαν τράπεζαν. Καὶ τούτων γενομένων ψάλλεται ὁ 132 ψαλμὸς, Ἴδοὺ δὴ τί καλὸν. Εἶτα λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ἐκφώνως, Δόξα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ τὸ, Δόξα σοι, ἅγία Τριάς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Εἶτα δὲ εἰς τὰς τέσσαρας τῆς τραπέζης γωνίας τὰ τέσσαρα ὑφάσματα ἐπιτίθησι τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς τετυπωμένους ἔχοντα, ἢ μόνα τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἢ ἀντ' αὐτῶν τέσσαρα χαρτῖα προσκολλῶν ταῦτα μετὰ τῆς κηρομαστίχης. Εἶτα λαμβάνει τὸ λεγόμενον κατασάρκιον, οὗ τῇ τραπέζῃ ἐφαπλουμένου, δεσμοῦνται οἱ σχοῖνοι σταυροειδῶς ὑποκάτωθεν τῆς ἁγίας τραπέζης εἰς τὸν κίονα, ἐν ᾧ δὲ ταῦτα γίνονται ψάλλεται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν χορευῶν ὁ 131 ψαλμὸς, Μνήσθητι Κύρια, τοῦ Δαβὶδ. Καὶ τούτου πληρουμένου λέγει ὁ ἀρχιερεὺς. Δόξα τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Μετὰ δὲ ταῦτα νηπιτόμενος τὰς χεῖρας ἐν τινὶ ἀγγελίῳ καινῷ ἢ ἐν τῷ χωνευτηρίῳ ὥστε μηδὲλως ἐκχυθῆναι ἔξωθεν οὐδὲ ῥανίδα μίαν μετὰ μεγάλης εὐλαβείας καὶ προσοχῆς, μανθηλίῳ τε καινῷ ταύτας σπογ-

γίσει, λαμβάνει τὸν ἐπενδύτην (ἦτοι τὸ ἄπλωμα τῆς ἁγίας τραπέζης), οὐ παρ' αὐτοῦ ἐφαπλουμένου, ψάλλεται ὁ 92 ψαλμός. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Καὶ οὕτω δοξάζει ὁ ἀρχιερεὺς λέγων. Δόξα σοι, ἅγια Τριάς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, καὶ μετὰ τὸ, Ἀμήν, ἐφαπλοὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῇ τραπέζῃ τὰ ἀντιμίνσια, θάτερον θατέρῳ ἐπιτιθέμενος καὶ ἐπὶ τούτοις τὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπ' αὐτῷ τίθησι τὸ ἱερόν εὐαγγέλιον, εἶτα τίθησιν ἐπὶ τῇ τραπέζῃ καὶ τὸ ἱερόν ἀρτοφόριον καὶ γίνεται ἀσπασμός. Καὶ μετὰ τοῦτο θυμιᾷ τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ τὸ ἱερατεῖον καὶ ὄλον τὸν ναόν. Ψάλλεται δὲ ἕως οὗ ἀποθυμιάση ὁ ἀρχιερεὺς ὁ 25 ψαλμός. Κεῖνόν με Κύριε. Θυμιῶντας δὲ τοῦ ἀρχιερέως εἰς τῶν ἱερέων ἐπακολουθεῖ ὀπισθεν βασιτάζων τὸ τοῦ μύρου ἀγγεῖον καὶ ποιεῖ σταυρούς ἐκ τοῦ μύρου εἰς ἕνα ἕκαστον κίονα καὶ πηρσὸν (ἤγουν κολῶνα καὶ καμάραν) τοῦ ναοῦ. Συμπληρουμένης δὲ τῆς θυμιάσεως καὶ τοῦ ψαλμοῦ, δοξάζει ὁ ἀρχιερεὺς οὕτω. Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ παντοδυνάμῳ καὶ ζωοποιῷ Τριάδι, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Εἶτα ὁ διάκονος, Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ ἀρχιερεὺς τὴν ἐκφώνησιν, Ὅτι πρέπει. Ὁ διάκονος τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ ἀρχιερεὺς τὴν εὐχὴν, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καὶ ταῖτην τὴν δόξαν τοῖς ὑπὲρ σου ἀθλήσασιν ἁγίοις μάρτυσι δωρησάμενος, τὸ σπεύρεσθαι ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ λείψανα αὐτῶν, ἐν τοῖς ἁγίοις οἴκοις σου καὶ καρπὸν λαμάτων βλαστάνειν· αὐτὸς, δέσποτα, χορηγὸς πάντων τῶν ἀγαθῶν τυγχάνων (προσβείαις τῶν ἁγίων, ὧν ἠδόκησας τὴν ἀπόθεσιν τῶν λειψάνων ἐν τούτῳ τῷ σεπτῷ ναῷ γενέσθαι) ἀξίωσον ἡμᾶς ἀκατακρίτως τὴν ἀναίμακτόν σοι προσετρυφεῖν ἐν αὐτῷ θυσιᾶν καὶ δώρησαι ἡμῖν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα· ἀντάμειψιν παρέχων καὶ ἐν τούτῳ τοῖς ἀθλήσασιν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου, τὸ θαυματουργεῖν δι' αὐτῶν πρὸς ἡμετέραν σωτηρίαν. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἶτα εἰρήνη πᾶσι, ὁ διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τὴν εὐχὴν, Εὐχαριστοῦμέν σοι. Εἶτα λέγει. Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν. Καὶ λέγεται ὁ ἀπόστολος παρὰ τοῦ διακόνου καὶ τὸ εὐαγγέλιον παρὰ τοῦ ἀρχιερέως, εἶτα κομίζεται τῷ ἀρχιερεὶ κανδήλα κωνή, καὶ θρυαλλίς (φυτρί) καὶ ἔλαιον, αὐτὸς δὲ ταῖς ἰδίαις χερσὶ πληρῶν ἐλαίου τὴν κανδήλαν, ἀνάπτει τὴν θρυαλλίδα καὶ ἀποτίθησιν τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ. Καὶ λοιπὸν ἀποτιθέμενος τὸ, τε Σάβανον καὶ τὰ μανδύλια καὶ τὴν ζώνην, ἅτινα διανεμόνται τῷ λαῷ, ἐπιτρέπει εἶτα τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὑπηρέταις ἀνάψαι τὰς κανδήλας καὶ τοὺς κηρούς. Τούτων δὲ γενομένων ψάλλεται. Δόξα, Ἰδιόμ. τοῦ

ἀγίου τῆς μονῆς. Καὶ νῦν, Τὴν μνήμην τῶν ἔγκαινίων ἐπιτελοῦντες
 Κύριε. Ἐἴτα Τρισάγιον. Τὸ Τροπάριον τοῦ ἀγίου τῆς μονῆς καὶ τῶν
 ἔγκαινίων. Ὡς τοῦ ἄνω στερεώματος. Ἐἴτα Ἐκτενὴς παρὰ τοῦ δια-
 κόνου καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐκφωνεῖ, "Ὅτι ἐλεήμων. Καὶ ἀπόλυσις. Εἰς
 τὴν λειτουργίαν. ψάλ. Ἀντίφωνα. Ἀπόστολος τοῦ ἀγίου τῆς μο-
 νῆς. Εὐαγγέλιον τῆς κυριακῆς κοιν. Κύριε ἡγάπησα εὐπρέπειαν οὐ-
 κου σου. Εἶδομεν τὸ φῶς, καὶ ἀπόλυσις.

G. Coronatio Imperatoris facta a. 1324.

(E Ioannis Cantacuzeni Historiarum Lib. I. p. 196 sq. ed. Bonn.)

— Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς, δευτέρῳ ἰσταμένου Φεβρουα-
 ρίου τῆς αὐτῆς ὀγδόης ἰνδικτιῶνος, ὁ νέος βασιλεὺς παρὰ τοῦ πάπ-
 που καὶ βασιλέως ἐν τῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐστέφθη ναῶ, Ἡσαίου
 πατριαρχούντος. Ἡ τοιαύτη δὲ βασιλικὴ τελετὴ τοῦτον γίνεται τὸν
 τρόπον. Τῆς προθεσμίας ἐνστάσης, καθ' ἣν ἤδη τέταται τῷ θεῷ
 μύρω χρίειν τὸν βασιλέα, τοὺς ἐν ἀξιώμασι πάντας καὶ τοὺς ἐν τέ-
 λει καὶ τὴν στρατιάν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας
 τῆς νέας ταυτησὶ Ῥώμης οὐράκων ἐπειλημμένον, ἔτι δὲ καὶ πανδημεὶ
 τὴν πόλιν τοῖς βασιλείοις ἅμα ἔφ' πάντας παρεῖναι δεῖ. Περὶ δὲ
 δευτέραν ὥραν μάλιστα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τοῦ μέλλοντος χρυσῆσε-
 σθαι βασιλέως ἐπὶ ἀσπίδος καθεσθέντος, ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ τοῦ
 ἀναγορευομένου, εἶγε περίεσι καὶ ὁ πατριάρχης τῶν ἐμπροσθίων
 μερῶν ἐπιλαμβανόμενοι τῆς ἀσπίδος, τῶν δ' ἐπιλοιπῶν οἱ ἐν ἀξιώ-
 μασι ὑπερέχοντες δεσπόται τε καὶ σεβαστοκράτορες, εἴπερ εἰσὶν, ἢ
 οἱ ἐπιφανέστατοι μάλιστα τῶν συγκλητικῶν καὶ μετρωρίσαντες ὡς
 ἐνὶ μάλιστα αὐτὸν ἅμα τῇ ἀσπίδι, τοῖς πλήθεσιν ἐπιδεικνύουσι τὸν
 βασιλέα πάντοθεν περιῶσταμένοις. Ἐπευφημησάντων δὲ αὐτῶν, κα-
 ταθέντες ἄγουσιν εἰς τὸν ναὸν, ἐνθα δεῖ τὴν τελετὴν γενέσθαι. Οἰ-
 κίσκου δ' ἐν αὐτῷ ξυλίνου τῆς τοιαύτης ἕνεκα χρείας προκατασκευα-
 σμένου, τὸν νέον εἰσάγουσι βασιλέα καὶ τὴν πορφύραν καὶ τὸ διά-
 δημα ἐνδιδύσκουσι, πρότερον τῶν ἀρχιερέων εὐλογούντων αὐτά. Ἐπὶ
 δὲ τῆς κεφαλῆς οὐ νενομισμένον περιτίθεται τι, ἀλλ' ἢ στέφανος,
 ἢ ὁ, τι ἂν ἄλλο δοκῇ. Τούτων δὲ γενομένων, ἡ θεία τελετὴ μν-
 σταγωγία. Ἐχόμενα δὲ τοῦ εἰρημένου οὐκίσκου καὶ ἀναβάθρα ἐκ ξύ-
 λων προκατασκευάζεται καὶ αὐτὴ καὶ περιεπιλοῦσιν αὐτὴν πάντοθεν
 πέπλοις σηρικοῖς ἐρυθροῖς· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς κατὰ τὸν ἀριθμὸν
 τῶν βασιλέων τίθενται θρόνοι χρυσοῖ οὐ κατὰ τοὺς εἰωθότας, ἀλλ'
 ἐπηρμένον μάλιστα τῷ ὕψει, τέτταρας ἢ καὶ πέντε ἔχοντες ἀναβα-
 σμούς, ἐφ' οἷς, ἐξιώντες τοῦ οὐκίσκου, ἀναβαίνοντες καθίζουσι οἱ

βασιλεῖς, ἦν γε μὴ εἷς, ἀλλὰ πλείους ὄσι. Συναναβαίνουσαι δὲ αὐ-
 τοῖς καὶ αἱ βασιλίδες, καθίζουσιν ἐπὶ θρόνων, αἱ μὲν προεστεμμέναι
 τὰ στέμματα περικείμεναι, ἡ μέλλουσα δὲ στεφανηφοροῦσα. Πρὸ
 δὲ τῆς τοῦ τρισαγίου θείας ὑμολογίας ἄνεισιν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ὁ
 πατριάρχης τῶν ἀδύτων ἐξιῶν. Συνανέρχονται δὲ αὐτῷ καὶ τῶν τῆς
 ἐκκλησίας ἀρχόντων οἱ ἐπιφανέστεροι, τὰς ἱερὰς καὶ αὐτοὶ ἐνδεδυ-
 μένοι στολὰς· οὓς ἀποστέλλων προσκαλεῖται τοὺς βασιλέας. Οἱ δ'
 εὐθὺς ἐξανιστάμενοι τῶν θρόνων, ἐπὶ τὸν ἄμβωνα χωροῦσι. Σιωπῇ
 δὲ βαθεῖα καὶ ἀταραξία τὸ πλήθος κατέχει πᾶν. Ὁ δὲ πατριάρχης
 τὰς ἐπὶ χρίσει τῶν βασιλέων συντεθειμένας διέσιν εὐχὰς, τὰς μὲν
 ἡσυχῇ καὶ ἑαυτὸν, ἔστι δ' ὡς καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων, καὶ τῷ χρι-
 σθησομένῳ ἐξιλάσκειται τὸ θεῖον. Μετὰ τοῦτο δὲ ὁ μέλλων χρυσθή-
 σσθαι βασιλεὺς τὸ ἐπικείμενον, ὅ, τι ἂν ᾗ, τῇ κεφαλῇ ἀφαιρεῖ, νε-
 νόμισται δ' αὐτίκα πάντας, ὅσοι πάρεσιν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, γυμναῖς
 καὶ αὐτοὺς ἑστάναι κεφαλαῖς. Ὁ πατριάρχης δὲ τῷ θείῳ μύρῳ σταυ-
 ροειδῶς χρίει τὴν βασιλέως κεφαλὴν, ἐπιλέγων μεγάλην φωνῇ· ἅγιος.
 Διαδεχόμενοι δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἰστάμενοι τὴν φωνὴν, ἐκ τρί-
 του καὶ αὐτοὶ λέγουσιν· ἅγιος. Ἐφεξῆς δὲ καὶ πᾶν τὸ πλήθος τὸ
 αὐτὸ ἐπιφωνοῦσι τσαυτάκις. Μετὰ τοῦτο τῶν ἀδύτων ἐντὸς παρὰ
 διακόνων τὰς ἱερὰς ἐνδεδυμένων στολὰς κατεχόμενον τὸ στέμμα (οὗ
 γὰρ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς, ὡς τινὲς φασί, τραπέζης κείται) ἄγουσιν ἐπὶ τὸν
 ἄμβωνα. Καὶ εἶγε πάρεσι προεστεμμένος βασιλεὺς, ἅμα τῷ πα-
 τριάρχῃ τὸ στέμμα λαβόντες, ἐπιτιθέασιν τῇ κεφαλῇ τοῦ νέου βασι-
 λέως καὶ ἐκφωνεῖ ὁ πατριάρχης· ἄξιος. Διαδεχόμενοι δὲ οἱ ἐπὶ
 τοῦ ἄμβωνος, ἐκ τρίτου λέγουσιν αὐτοὶ τε καὶ πᾶν τὸ πλήθος ὃν
 τρόπον ἐπὶ τοῦ μύρου. Εἶτα ἐπιλέγει πάλιν ὁ πατριάρχης εὐχὰς
 καὶ κατέρχεται τοῦ ἄμβωνος ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἐξ οὐπερ ἀνῆλθε μέ-
 ρους, ἀλλ' ἐκ τοῦ πρὸς τὸν σωλῆαν τετραμμένου. Εἰ μὲν οὖν συμβῆ
 μὴ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἔχειν γυναῖκα τὸν βασιλέα, εὐθὺς ἐπὶ
 τὴν ἀναβάθραν ἀνιῶν, ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίζει πάλιν· εἰ δ' ἔχει,
 τότε καὶ αὐτὴν ἀνάγκη στεφθῆναι πᾶσα. Διὸ καὶ ἐξανισταμένην
 τοῦ θρόνου, δύο τῶν γησιωτάτων ἐκατέρωθεν λαβόμενοι συγγενῶν,
 ἢ εἰ μὴ γησιούς ἔχοι, ἐκτομῆαι τοσοῦτοι τῆς ἀναβάθρας τε κατά-
 γουσι καὶ φέροντες ἰστῶσι πρὸ τοῦ σωλέου. Κατερχόμενος δὲ ὁ βα-
 σιλεὺς, τὸ δι' αὐτὴν ἠῆρπετισμένον στέμμα λαμβάνων ὑπὸ γησιῶν
 τινῶν ἢ ἐκτομιῶν κατεχόμενον καὶ αὐτὸ ἐπιτιθήσιν τῇ κεφαλῇ τῆς
 γυναικός· ἡ δὲ τὸν ἄνδρα καὶ βασιλέα προσκυνεῖ, δουλείαν ὁμολο-
 γοῦσα. Ὁ πατριάρχης δὲ παρὰ τὸν σωλῆαν ἰστάμενος καὶ αὐτὸς,
 ἐπιλέγει εὐχὴν ὑπὲρ τε τοῦ βασιλέως καὶ βασιλίδος καὶ τοῦ ὑπηκόου
 παντός. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν γυναῖκα στέφει.
 Εἰ δὲ συμβῆ προεστεμμένον εἶναι τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῆς τῶν γάμων

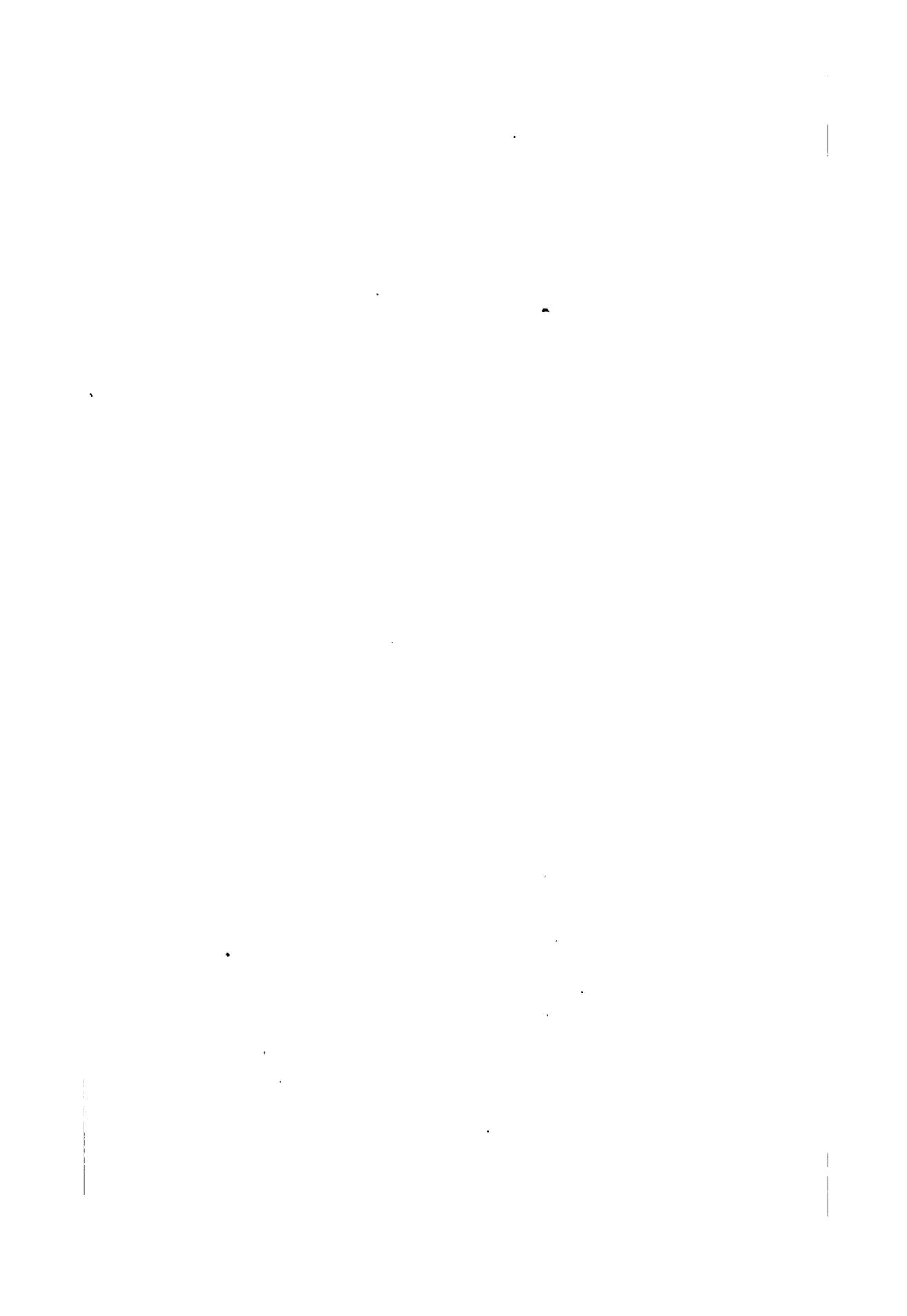
τελετῆς ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν ὡσανύτως στέφει γυναῖκα. Ἀδῆς δὲ ἀμφότεροι ἐπὶ τὴν ἀναβάθραν ἀνερχόμενοι, καθήνται ἐπὶ τῶν θρόνων, τῆς ἄλλης μυσταγωγίας τελουμένης. Ἀιδομένου μέντοι τοῦ τρισηγίου ἢ τῶν ἀποστολικῶν γραφῶν ἢ τῶν θείων λογίων ἀναγινωσκομένων, ἀνίστανται καὶ αὐτοί. Ἐξ ἑκατέρων δὲ τῶν τοῦ ναοῦ μερῶν ἐπὶ ξυλίων ἀναβαθρῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο πεποιημένων οἱ πρωτοψάλται ἰστάμενοι καὶ δομειστικοὶ λεγόμενοι καὶ ἕτεροι τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ᾗθειν εἰδότες, οὓς ἐπὶ τῆς τοιαύτης τελετῆς κράκτας ἔθος ὀνομάζειν ἐστὶ, μέλη τινα ᾗθουσιν ἐξεπίτηδες συντεθειμένα ἀρμόζοντα τῇ ἑορτῇ. Τῆς μεγάλης δὲ εἰσόδου ἐπὶ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας λεγομένης ἤδη ἀρχομένης, οἱ τῆς ἐκκλησίας ἐπιφανέστεροι τῶν διακόνων ἐρχόμενοι προσκαλοῦνται τὸν βασιλέα· ὁ δὲ εἰς τὴν λεγομένην πρόθεισιν, ἔνθα τὰ ἅγια κεῖται, ἔρχεται μετ' αὐτῶν. Ἐξω δὲ ἰστάμενος τῆς προθέσεως, περιβάλλεται μανδύαν χρυσοῦν ἐπὶ τὸ διάδημα καὶ τὴν πορφύραν καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ κατέχει σταυρὸν, ὃν ἔθος κατέχειν ὅσον ἂν χρόνον τὸ στέμμα φορῆ, τῇ δὲ λαίᾳ νάρθηκα φέροντες ἐγχειρίζουσιν, ὥστε τὰξιν ἐκκλησιαστικὴν τὴν τοῦ δεσποτάτου λεγομένου ἐπέχειν· ἂ ἀμφοτέραις ἔχων, τῆς εἰσόδου πάσης ἡγεῖται τῆς ἱερᾶς. Ἐξ ἑκατέρων δὲ αὐτοῦ μερῶν κατὰ τὰ πλάγια οἷ τε τοὺς πελέκεις ἔχοντες Βάραγγοι προσαγορευόμενοι καὶ νέοι τῶν εὐπατριδῶν περὶ ἑκατὸν ὠπλισμένοι διαπρεπῶς παρέπονται ἢ καὶ ἄνοπλοι· κατ' εὐθείαν δὲ μετ' αὐτὸν οἷ τε διάκονοι ἐφεξῆς ἔπονται καὶ οἱ ἱερεῖς, ἐπιπλά τε καὶ σκευὴ τῶν ἱερῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἁγιώτατα ἐπιφερόμενοι. Τὸν δὲ ναὸν περιελθόντες κατὰ τὸ ἔθος, ἐπειδὴν γένοιτο ἐν τῷ σωλέῳ, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἰστάσιν ἐκτός, αὐτὸς δὲ μόνος εἰσερχόμενος τὸν σωλέαν, τὸν πατριάρχην ἐπὶ ταῖς ἱεραῖς κηκλίαις ἐστηκότα εὐρίσκει. Προσαγορευσάντες δὲ ἀλλήλους, ὁ πατριάρχης μὲν ἐσωτέρω, ἔξω δ' ὁ βασιλεὺς περιμένουσιν ἐστώτες· εὐθὺς δὲ ὁ μετὰ τὸν βασιλέα τῶν ἄλλων ἡγούμενος διακόνων, τῇ δεξιᾷ μὲν κατέχων θυμιατὸν, τῇ δὲ ἑτέρῳ τὸ τοῦ πατριάρχου λεγόμενον μαφόριον, τὸν βασιλέα παριῶν θυμιᾷ· κλίναντος δὲ αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ὁ διάκονος εἰς ἐπήκοον πάντων „μνησθεὶς κύριος ὁ Θεὸς“ λέγει „τοῦ κράτους τῆς βασιλείας ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων“, ἐπιλέγων καὶ τὸ ἀμήν. Ἐφεξῆς δὲ καὶ οἱ λοιποὶ διάκονοι παριόντες καὶ ἱερεῖς λέγουσι τὸ αὐτό. Τούτου δὲ τελεσθέντος, ὁ βασιλεὺς τὸν πατριάρχην προσαγορεύσας, ἀποδύεται τὸν μανδύαν. Καὶ τὸν μὲν ὁ τῆς ἐκκλησίας χαιφερενδάριος ἀποφέρειται (οὕτω γὰρ ἔθος), ὁ βασιλεὺς δ' ἐπὶ τὴν ἀναβάθραν ἀνερχόμενος, ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθεται πάλιν, τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως τῆς τε προσευχῆς τοῦ πάτερ ἡμῶν λεγομένων καὶ τῆς ὑψώσεως γινομένης τοῦ δεσποτικοῦ καὶ ἁγίου σώμα-

τος, ανιστάμενος. Τῆς ὑψώσεως δὲ τελεσθείσης, εἰ μὲν ἀνεπιτηδείως πρὸς τὴν τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίαν ὁ βασιλεὺς ἔχει, μέχρι συμπληρώσεως τῆς θείας μυσταγωγίας κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου· εἰ δὲ παρεσκευάσται πρὸς τοῦτο, πάλιν αὐτὸν οἱ διακόνου ἐρχόμενοι προσκαλοῦνται. Καὶ μετ' αὐτῶν εὐθὺς εἵξεισιν εἰς τὰ ἄδύτα καὶ θυμιατοῦ αὐτῷ διδομένου, τὴν ἱερὰν τράπεζαν πρῶτα μὲν κατὰ ἀνατολὰς θυμιᾷ, εἶτα πρὸς ἄρκτον καὶ μετὰ τοῦτο πρὸς ἐσπέραν καὶ τέταρτον πρὸς μεσημβρίαν βλέπων· πάλιν δὲ πρὸς ἀνατολὰς θυμιάσας, θυμιᾷ καὶ τὸν πατριάρχην· προσαγορεύσας δὲ αὐτὸν ὁ πατριάρχης καὶ τῆς χειρὸς αὐτοῦ λαβὼν τὸν θυμιατὸν, ἀντιθυμιᾷ καὶ αὐτὸν αὐτός. Μετὰ δὲ τοῦτο τὸ στέμμα τῆς κεφαλῆς περιελόμενος ὁ βασιλεὺς, ἐχειρίζει τοῖς διακόνοις. Ὁ δὲ πατριάρχης εἰς τὰς χεῖρας αὐτῷ τοῦ δεσποτικοῦ σώματος ἐπιδίδωσι μερίδα· μετασχῶν δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ ζωοποιῦ αἵματος κοινωνεῖ, οὐ λαβίδι, καθάπερ οἱ πολλοὶ, ἀλλ' αὐτῷ κρατῆρι τὸν τῶν ἱερωμένων τρόπον. Τό, τε στέμμα περιθέμενος αὐθις, ἕξεισιν τῶν ἁδύτων. Τελεσθείσης δὲ τῆς μυσταγωγίας, τοῦ διαδιδόμενου τοῖς πλήθεσιν ἁγιασματος αὐθις μετασχῶν καὶ παρὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν παρόντων ἀρχιερέων εὐλογηθεὶς καὶ περιπτυξάμενος αὐτῶν τὰς χεῖρας, ἄνεισιν εἰς τὰ λεγόμενα κατηχάμενα, ὡς ἂν ἐξ ἀπόπτου παρὰ πάντων ὄρωμενος εὐφημηθεῖη. Τελεσθέντος δὲ καὶ τούτου, κατελθὼν ἐκείθεν αὐτός καὶ ἡ βασιλὶς μόνοι, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπομένων παῤῥῃ, ἐφιππει χωροῦσι πρὸς τὰ βασίλεια.

LEXIDION
ECCLESIAE GRAECAE LITURGICUM.

Αγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματι σου ὕψιστε. Antiphona frequens in Officiis.
ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους 356.
ἀγγελικὰ πύλα idem significat atque *ἄραια*, βασιλικὰ 202.
ἀγγελικὸς ὕμνος = *δοξολογία*.
ἄγγελον εἰρήνης 355.
ἄγια, τὰ absolute positum, τὰ ἄγια δῶρα corpus et sanguis Domini.
ἀγιαῖσθαι aqua in Theophaniis Domini benedicta adspergi, sacris vesci panibus et similia.
ἀγιασμα in unitatis numero lustralem aquam denotat, in numero plurali, ἀγιασματα vocatur vel corporis et sanguinis dominici communio, vel panis benedicti (Codin. c. 17: — ἀγιασματος ὄφρα μὲν ἀντίδωρον) et aquae lustralis perceptio. Etenim spontanea ad infideles transfuga, qui ad ecclesiam revertitur, ex vetusta disciplina communione ad mortem usque privatus panem simplicem benedictum recipit et aquam lustralem.
ἀγιασμός μεγας 652 sq. benedictio aquae in festo Eriphaniae, μικρός consueti aquae lustralis benedictio. Reiske ad Constant. Porph. de Caer. p. 227. 1)
ἄγιοι μάρτυρες οἱ καλῶς ἀθλήσαντες 552.
ἄγιον ὄρος Athos mons.
ἀγιοπολίτης Coamas 271.

ἄγιοπολιτικὸν στιχηρὸν vocat Codex Barberinus antiphonam compositam ab Andrea, sanctae urbis i. e. Hierosolymorum episcopo. Allatus de Georgiis 318.
ἀγρυπνία, παννυχίς prolixior et continua ad publicam calamitatem depellendam suscepta 291. Cod. 13: — ἐν τῷ παλατίῳ τέσσαρες ἄ. γίνονται κατ' ἐνιαυτόν. Ἄ. τῶν παθῶν 225.
ἀδελφοποιία, πνευματικὴ, ἀδελφοποίησις Leo Gramm. p. 234. ἀδελφοποίησις Nicol. p. 142. ἀδελφότης πνευματικὴ Theoph. Contin. p. 228 spiritualis fratris adeptio. Sicut alienum puerum in filium quis adoptat et cum eo cognationem legalem seu spiritalem contrahit: ita dum alium quemvis ex amoris affectu in fratrem adsciscit, spiritalem legalemve cum eo acquirit affinitatem: et velut filium adoptione constitutus preces et benedictionem ecclesiae praemittit, ita et fraternam adoptionem ecclesiastico et religioso cultu quivis auspiciatur. ἀδελφοποιητός Symeon Mag. p. 656.
ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα, λέγοντα 357.
ἄδυτον 206.
ἀδωδέκατα 241.
ἀετός 392. 567.
ἄήρ 391. Reiske ad Const. Porphyr. de Caer. p. 108 „proprie sindon tennis et

1) Omnium qui excitantur scriptorum Byzantinorum paginae ad editionem spectant Bonnensem.

perspicua, qualem Latini nebulam appellat⁴.

ἀθλέω vox sollemnis in enarrandis Martyrum certaminibus. *Ἀθλησις* martyrium. Apud Malalam 483 *Ἀθλησις τῶν ἁγίων ἀποστόλων* est titulus monasterii.

ἀθνίζειν vide *ἀτμίζειν*.

αἶνοι 319.

αἰτήσεις 406.

ἀκάθιστος ὕμνος 223. Pachym. 1, 257 καὶ τῶν συνηθῶν νηστειῶν τελουμένων, ἑορτῆς ἀγομένης, ἣν ἀκάθιστον σύνηδες ὀνομάζειν.

ἀκακία, in volucrum, sacculus ex panno purpureo confectus codici seu volumini complicato simile, intus repletum pulvere. Portabat imperator sollempniter coronandus in sinistra. Significabat autem ἀκακία, decere imperatorem humilitatem, reiecta omni superbia et insolentia. Reiske ad Const. Porph. de Caes. p. 662—667.

ἀκοίμητα 208. *ἀκοιμητοὶ* monachi 251. 278. Duc.: Ita dicti Graecis monachi, in quorum monasteriis divinum officium noctu dieque, nullo interposito cessationis intervallo celebrabatur, divisa in hunc finem in tres turmas monachorum sodalitate. Cf. Duc. Gloss. Lat. s. v. scoemeti. Constant. Christ. 4, 8, 2.

ἀκοινωνησία, *ἀκοινώνητος* cui sacra eucharistia interdictum est.

ἀκολουθία Graecis omne est officium sacrum e. g. ἀ. τοῦ βαπτίσματος „eo quod una oratio sequatur alteram, tertia primam“ etc., uti placet Códino. ἀ. τῆς ἐκκλησίας apud Phrentzam p. 145 est sacra missa.

ἀκόλουθοι vocantur ministri ceroferarii qui „προπορεύονται καὶ ἀκολουθοῦσι μετὰ κηρῶν καὶ λαμπάδων τοὺς δακόνους καὶ τοὺς ἱερεῖς ἐν ταῖς ὑψηροῦσιν“. Sed non efficit acolythatus singularem clericorum apud Graecos ordinem.

ἀκροστιχίς v. *κανών* Alfatius de Georgiis p. 118.

ἀλλάσσειν τὰ δακτυλίδια 533. Porro ἀ. vox propria in mutatione vestium sacerdotalium.

ἀλλαξιώματα, **ἀλλάγματα**, **ἀλλαγαί** vocantur vestes, quas Pontifex inter cultum sacrum induit vel reliquis superinduit. v. *σκευοφύλαξ*. Meursius dicit recentiores Graecos ἀ. simpliciter dicere pro induere vestem. Adeo vestes ipsae quae mutantur nuncupantur *ἀλλαγαί*. *ἀλλαξιμάριον* vestisaria, ubi reponuntur vestes mutandae. Cf. Possinum ad Pachym. p. 656 sq. et prae ceteris Reiske ad Const. Porph. de Caes. p. 43. Confert V. D. nostrum *Gewand* pro veste, quia abicitur et mutatur.

ἀλληλουϊάριον versiculus cum Alleluis post Epistolam.

κατ' ἀλφάβητον κανών, qui in fronte stropharum ostendit alphabeti literas. Exemplo est canon *ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς μεταλήψεως* ἄρτος ζωῆς αἰωνοζούσης.

ἄμβων 203.

ἄμνος 386.

ἄμουλλα, **ἄμουλα** chrisomatis plena apud Aetium 1, 7.

ἄμφοι, τὰ universim significant pallas s. indumenta stilaris.

ἀμφίδυρον velum ad portas Bemaatis expandi solitum. Chron. Pasch. p. 544 εἰς τὰς θύρας τῆς ἐκκλησίας ἀμφίδυρον χρυσεῖα διάφορα.

ἄμωμος 319.

ἀναβαθμοὶ 304. 319. Vide Suidam in *ἀναβάσεις*.

ἀναβάθρα tabulatum ligneum sicuti insignibori sollempnitati erectum. Patriarcha festo exaltationis crucis in aula imperatoria ascendit ἀ. crucemque exultat Cod. 14 in coronatione imp. erecta sunt in ecclesia ἀ. pro psaltis, lectoribus etc. Cod. 17.

ἀναβόλος v. *ἀναβόλιον* tunica candida, divini numinis et puritatis angelicae figura, quae induntur baptizato. *ἀναβόλαϊον* vestis pontificalis.

ἀνάγνωσις 318.

ἀναγνώστης 547 sq.

ἀνάδοχος, susceptor, Taufpathe. Susceptor saepe e sacro fonte suscepto communicat nomen. Cantuar. 1, 18. Muralt in Lexidie: Eingeschrieben werden nur zwei Pathe, bei einem Knaben der Pathe

und die Pathe, bei einem Mädchen kann auch nur die Pathe sein, immer aber von der griechischen Religion. Praeterea ad dicti, qui eorum, qui in monachos attendebantur professiones Hegamenis offerre, tanquam eorum fideiussores.

ἀνάθεμα 216. 603.

ἀνακομιδή translatio sanctorum reliquiarum s. imaginum 244. 251. 265.

ἀνάλαβος indumentum monachorum, quod superassumitur humeris, scapulare.

ἀναλογεῖον, ἀναλόγιον 203. Suidas: ἐν ᾧ τίθενται τὰ βιβλία. Histor. Patriarch. p. 178: — ἔκαμε δὲ καὶ δύο ἀναλόγια, ὅπου κανοναρχοῦν, εἰς τὸν δεξιὸν χορὸν καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν. Usurpant quoque Latini. Isidor: lecturam analogium, super quo legitur. Walf.: ἀ. quod in eo verbum Dei legitur.

ἀνάμνησις festorum nomen, quibus memoria miraculi recollitur 258. 269. ἀ. σιτισμοῦ 272.

ἀνάσιος vox in ordinationibus usitata 555.

ἀνάργυροι 624.

ἀνάθεσις sollemnis ordinatorum clericorum enuntiatio 553.

ἀναστάσιμα τραπάρια 303. 320. ἀγγυλία 229.

ἀναστάσιμος ἡμέρα Dominica paschalis.

ἀναστὰς ἐκ τοῦ μνήματος 303.

ἀναστηλάσας τῶν σαπτῶν καὶ ἁγίων εὐχῶν — Dominica orthodoxiae 216.

ἀνατολικά versus aurora lucescente cantandi in Laudibus.

ἀνδρῶα, ἀνδρικά sc. μοναστήρια.

ἀνας, ἄφεις brevis Graecorum Confessio, saepius usurpata: ἄνας, ἄφεις, συγχώρησον ὁ Θεὸς τὰ παραπτώματα ἡμῶν, τὰ ἐκούσια καὶ ἀκούσια, τὰ ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, τὰ κατὰ νοῦν καὶ διὰ κῆραν, τὰ πάντα μοι συγχώρησον ὡς ἀγαθός καὶ φιλάνθρωπος.

ἀνθολόγιον 321.

ἀνθρωπος τοῦ Θεοῦ Alexia 255.

ἀνοήεις τῆς ἐκκλησίας. Ad dedicationem et inaugurationem ecclesiae requiritur

1) τὰ ἑγκαίνια, ea quae in ecclesia nondum consecrata fieri debent; 2) ἡ ἀνοήεις quando ad flagitationem episcopi vel presbyteri alterius dedicationis aperitor, porta ab illis, qui intus sunt; 3) ἐκθρονασμός, quem explicatam habes suo loco.

ἀπτίθωρον 419. 590.

ἀντιλάβου, σῶσον 341.

ἀντιμύσια 207. ἄρχων τῶν ἀντιμυσιῶν v. ἄρχων. Perperam Reiske ad Const. Porph. de Caes. 164 ἀντιμύσιον explicat mensam eorum aliam positam: ἀνυμ. est, quod Graecis est pro vel in vicem mensae.

ἀντιπάσχα 229.

ἀντίφωνον 341 sq. 393.

ἀνα καθέδρας εὐχῆ 346.

ἀνωκαμηλαύχιον, monasticum capitis tegumentum exterius.

ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς 361.

ἄξιον καὶ δίκαιον 357.

ἄξιος vox in ordinationibus prolata 555.

577 et in imperatorum coronationibus.

ἄξιότης omnia significat officia et dignitates ecclesiae.

ἄξιώματα dignitates civiles et ecclesiasticae. ἄξιωματικοί magnates, proceres, qui dignitatibus et magistratibus fulgent.

ἄπλωμα mappa altaris — κατασάρκιον, vel in univertum omnia generis indumenta designat.

ἄπόδειπνον 296.

ἄπόδοσις 230. 317. ἀπόδοσις τῆς Θεοτόκου raro pro eius εἰσόδῳ (praesentatione) ponitur.

ἄπόδυτον vestitium catechumenis exuendis et neophytis induendis (adultis) olim destinatum.

ἄποκουκουλίσειν 679.

ἄποκουκουλίω in Codice Barberino occurrit in officio Baptismi, significans vestis candidae depositionem octavo die.

ἄπόκρεω 214. ἀποκρεῦειν 1) a carnibus abstinere. 2) diem ἀπόκρεω celebrare. ἀποκρεῖαι ἡμέραι dicuntur eas quibus a carnibus abstinetur.

ἀποκρεῖσις v. ἐρωτησεις.

ἀπόλουτρον v. **ἀπολούσιον** nonnullis codicibus caerimonia τοῦ ἀπολοῦσαι τὸν νεοκροτισθέντα.

ἀπόλυσις cuiuscunque officii finis et peroratio 291. 372. 391. Si totum officium terminat, ἄ. **τελεία**.

ἀπολυτικόν 291.

ἀπομύρωμα, aqua sacro calici infusa, quam epotare solet aegroti. Allatius de opinationibus Graecor. p. 125.

ἀποστιχίς, **ἀποστιχος** saepius occurrit in libris liturgicis: sed quid significet, ne Duc. quidem ostendit lectoribus. Aedes Nealion s. v. **στιχηρά**.

ἀπόστολος 249. Epistolarum liber 318. **ἀποστολικὸν βιβλίον** 548. **ἀποστολεῖον** sacra aedes apostolorum. **ἀποστολικὰ** moduli in honorem apostolorum compositi.

ἀποστόλου ἐὺάγγελια epistolarum et evangeliorum pericopae, praecipuis festis destinatae et commoditatis gratia ab aliis segregatae.

ἀπτήριον ollychnium, linamentum (Doehl). ἄρ. 603.

ἄρθρα τῆς πίστεως articuli fidei.

ἀρθράβων 514. **ἀρθράβωνίζεσθαι** 518.

ἀρτζιβούριον 213.

ἀρτοκλάσια benedictio panum in vespere.

ἀρτοφόριον 208.

ἀρχάριοι monachi novitii 658.

ἀρχιδιάκονος est primus inter Diaconos et celebrante Pontifice dicit evangelium. Secundus Diaconus, ὁ δὲ δευτέρων τῶν διακόνων absente archidiacono, in omnibus partes eius agit.

ἀρχιεπίσκοποι: 1) Metropolitae. 2) praeceteris Patriarchae Constantinopolitanae et Hierosolymitanae. 3) maiorum civitatum episcopi, Metropolitae subditi, hac appellatione subinde donati ab Imperatoribus.

ἀρχιερεὺς v. **ἐπίσκοπος**.

ἀρχιμανδριτης, monasterii maioris (**μάνδρας**) praesul et abbas. Insignis est cruce et baculo pastorali.

ἀρχιστρατηγός, epitheton vulgo S. Michaeli a Graecis attributum: quo unico etiam vulgo appellari solet 268.

ἄρχοντες officiales magnae ecclesiae:

ἀρχ. τῶν μοναστηρίων socius et adiutor magni sacellarii, **ἀρχ. τῶν ἐκκλησιῶν** socius et adiutor curatoris sacelli, **ἀρχ. τοῦ εὐαγγελίου** cuius officium est gestare evangelium in supplicationibus et processionibus, **ἀρχ. τῶν φωτῶν**, cuius erat curam gerere recens baptizatorum, **ἀρχ. τῶν ἀντιμυσίων**, inducere eos, qui sacram communionem accipere volunt. Aliam notionem quaeras p. 590.

ἀρχοντοκρία, ἄ-κᾶ (ὀφφ(κ)ία) officia, quae ceteris praecminent dignitate, quae quis obtinet per literas et codicillos τῶν ἀρχόντων, imperatoris vel Patriarchae. Cave confundas cum **ἀρχοντοκρίσις μικροῦς** v. **ἄρχοντες**.

ἄσβεστα 298.

ἀσκητής quisvis Christianus strictiori vitae et sacris pietatis operibus vacans.

ἀσπασμός 406. 563. 645.

ἀστήρ, **ἀστερίσχος** 390.

ἀσυγχώρητος 417.

ἀσφράγιστος non ordinatus.

ἀσώματοι, **κοντάκιον τῶν ἀσωμάτων** c. s. Intellige angelos. Bullialdus ad Ducam c. 35. Thessalonicae erat porta τῶν ἀσωμάτων. Cantuar. I. p. 268. Leo Diac. p. 83 **ἔτυχε δὲ τότε τὴν τῶν ἀσωμάτων ἀπαντήσαι συναξιν**.

ἀσώτου κυριακή 213.

ἀτμίζειν, **ἀθνίζειν** 606.

ἀύγουστάλιον, sedes vel oratorium devotioni imperatricis in ecclesia dispositum.

αὐθέντης est herus, Dominus, Imperatorum, nunc Patriarcharum cognomen. Exstat in Typ. Const. 1851: **τάξις γνωμένη ἐπιχειροδεσία αὐθέντου. Μέγας αὐθέντης** = Sultanus, le grand seigneur. **αὐτόμελον** = **ιδιόμελον**.

ἄφεδρος vocatur mulier, quae profusio sanguinis laborat, vel menstruo vel partum consequente. Neque enim ecclesiam ingredi nec sanctum aliquid contingere praesumit.

ἀφείσιμον 592. ἀφ. consecratam peccatori Theophan. Contin. p. 440. **ἄφελος ἀφέσεως** Cedren. 2, 352.

ἀφορισμός, ἀφορίζειν 603. Docto de his verbis disseruit Hase in Leon. Disc. p. 457 sq.

ἀφορισμός 493.

ἀχειροποιήτος εικὼν 244. Duc. Constant. Christ. 4, 2. 5, 24. Insolenti notione Nicephorus Bryennius p. 94 ipsam templum Marianum, in quo sancta imago colebatur, vocat ἀχειροποίητον. ἐπήγει ἐπὶ τὸν ἀχειροποίητον τῆς θεομήτορος γαῶν. Conf. quae adnotavit Pontanus ad Cantacuz. III, 538. Leo Disc. p. 47.

Βαθμοὶ τῆς ἱεροσύνης, ordines s. gradus sacerdotii: lector, diaconus etc.

βάττα significant et palmas et munuscula, quae Dominica Palmarum distribuuntur 223.

βατοφόρος Dominica Palmarum.

βάλλειν μετάνοιαν inclinationem facere. Theoph. Contin. p. 439. 465.

βαπτιστήρ baptisterium Theophanes p. 24. 615.

βαρεῖαι, προὔειν τὰς βαρεῖας 199.

βαρῦς vox musica 320.

βασίλειῦ οὐράνιῃ 286. Hist. Patr. 192.

βασίλικαι πύλαι 204.

βηλόθυρον vel velam, quod diductam ianuae initer transeuntes transmittit, vel ipsa ianua. Anastasius Lib. pont. Steph. VI. fecit velothyra quatuor. Duc. βημόθυρον porta-Bomatis.

βῆμα 206.

βισsexτος bissextus.

βλαχέρναι, βλαχερνᾶι, αἱ, suburbium urbis Const. Inibi Leo Magnus templum exstruxit, ubi veneranda Deiparae vestis. Aliud templum Blachernense ad litus maris a Palcheria conditum; ibidem sepulcrales virginis fasciae, vestes, pars zonae, amiculum capitis. Ad Blachernas supplicabat Imperator festo purificationis 262. 267.

βλέπειν τὰς εὐχὰς ὀπίσθεν τοῦ ἀρχιερέως tribuit Cod. τῷ ἱερομνήμονι. Consentimus cum Gretsero, Codinam nihil aliud velle, hieromonem tanquam Diaconum Pontifici in liturgiis sacras preces recitanti pone assistere et folia vertere.

βόρειον κλίτος 204.

βότα 242.

βουλευτήριο ornatus Chartophylacis, de pectore dependens.

βουτεῖν, neotericis Graecis est immergere, baptizare. **βουτιστής** sacerdos, qui baptismum administrat. Fortasse haec vox Graecis accepta est e historia S. Gelasini. Malalas 314 sq.

βρέβια catalogi (Inventare) indices, epistolae.

βρεφοτρόφος unus ex officialibus magno ecclesiae, qui infantibus ab impudicis vel miseris matribus expositis (Findelkinder) consulit.

Γάθανα, γαθάνια, γαϊθάνια taenulae linteae albi vel rubri coloris, quae infantibus baptizatis pro albis vestimentis a hodiernis Graecis affiguntur. Solvantur vero octavo die.

γαμμάτια s. **λῶρα**, lora, quae assuntur Episcoporum stichariis, fluentia sanguinis Christi significantia. Rectius Duc. Tunica antistitis figuris literae Γ exornata, ita ut quatuor invicem fere connexae quadrum exhibeant, in cuius medio crux effingitur.

γεγωνότερα φωνή apponitur illis sententiis, quae voce admodum clara et blata pronuntiandae sunt.

γενέθλια, Senectorum natalitia, natale urbis Constantinop.

γνώμη 256. 537. Ut in ecclesia Romana, quae occurrunt debis in ritibus ecclesiae, diducantur decretis Congregationis S. Rituum, ita apud Graecos **γνώμαις** Patriarcharum.

γονάτιον apud Cabasilam — **ἐπιγονάτιον**. ὃ ἐπὶ τῶν γονάτων officialis ecclesiasticus, appendens genubus patriarchae seu summi sacerdotis.

γονυκλισία opus poenitentiae, in poenam delinquentibus impositum 589. Dein exercitatio vitae strictioris, praesertim monasticae.

γυναικεῖον, γυναικίτης 203. Reiske ad Const. Porphyg. de Caer. 135. **γυναικεῖα** sc. **μοναστήρια**.

Δακτύλιος 515.

Δεήσεις 406. ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων magister libellorum supplicium, praefectus supplicationibus, magne ecclesiae officium.

δεποτάτος s. *δεπουτάτος* apud Graecos nomen est ecclesiastici officii, quod conferri potest cum Acolytherum et Ceroferariorum munere iuncta. Ita Officia magne ecclesiae: ὁ δεποτάτος περιπατῶν ἔμπροσθεν τοῦ ἀρχιερέως, καθάρζει τὸν λαὸν ἀπὸ τῆν σιγάτων. Et in chirotonia Deputati Goar p. 237 — τὸν δούλὸν σου τόνδε προτρέχειν λαμπροφύρον τῶν ἁγίων σου μυστηρίων ἀρετισσόμενον.

δέσποινα πρὸς δεξιάς: τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως. Brevis oratio Mariana, inter Graecos usitatissima.

δεσποτικά ἐορτά 235.

δεῦτε προσκυνήσωμεν 286.

δευτερεύων, qui in ordine Sacerdotum vel Diaconorum secundum locum tenet post πρωτοῖς ἔρα vel πρωτοδιάκονον. Reiske ad Const. Porph. de Caer. 856: Habet unumquodque praese officium suam δευτερεύοντα, secundicerium vel vicarium proximo gradu a primicerio τῷ τοῦ πρώτου γένους 556.

δέχεται τινὰ „einen ans der Taufe heben“. Georg. Mon. p. 865 et saepius.

διαβαστής lector apud recentiores Graecos, cui Petrum homilias, sanctorum vitas et devota quaeque opera legendi facultas data est (ἀπὸ τοῦ διαβάζειν τὰ ἀκαγώσματα).

διακαινήσιμος 228. Apud Pachymerum et Constant. Porph. saepe διακινήσιμος.

διακονηταί monachi διακοναίς occupati vel monasteriorum famuli.

διακονήτραι, qui in puellarum monasterio διακοναίς incumbunt.

διακοναί ministeria, quibus occupantur monachi et iis incumbebant, vel quibus praeficiebantur ab Hegameno seu Abbate eaque annua.

διακονικά 303.

διακονικόν 209. Alia notione occurrit 324.

διακονίσσα vel *διάκισσα* moderna Graecis est uxor diacono coniugio copulata, qua ratione sacerdotia saecularis (παπῶς) uxorem παπαδιάν nuncupant. Illa in ecclesia τοῦ γυναικείου aditum ut digniorem locum, e quo sacri tribunalis portam respicit, occupat. Supra reliquas capitis et cervicem velo candido dignoscitur: gemmas et aurum ferre illi nefas. Raro in publicum prodire, nisi honesto cum comitata, rarius e domo prospectare, convivis vel choreas frequentare nunquam solet, modestiam et solitudinem colere pro more habet. Si sacerdos maritus obierit, viduitatem perpetuam servat, aut si nuptias secundas repetierit, sacerdotali honore, vestita et nomine privatur, caeteris mulieribus ludibrio est vel contemptui. Eadem Diaconissae cum illa privilegia vel praebra, si a primo virtutis tramite recesserit.

Priscum Diaconissarum yrgianam vel viduarum munus diaconissae in ecclesia orientali. In Ordinatione Diaconissae (Goar p. 262) Episcopus manum super caput ordinandae imponit, diaconicam stalam eia collo circumdat et postquam sacrae communionis participes facta est, tradit ei sacrum calicem, quem susceptam Diaconissa in sacra mensa reponit. Tempore Balsamonis Diaconissarum manus in ecclesia orthodoxa extinctum eret „videlicet propter corpoream earum immunditiam“. Tamen in quibusdam Graeciae locis vestigium eorum relictae est: immo apud Maronitas Abbatissae hodieque vetustam Diaconarum benedictionem accipiunt et munia omnia, quae illis in conciliis concessa sunt, aequantur, excepto quod non accedere debent ad altare ac communionem pertingere menialibus suis.

διάκονος, διάκων 592 sq.

διάλογος Gregorius M. 284 ita cognominatus, ex quo Zacharias pontifex eius dialogos in graecum sermonem convertit.

θειστολαί idem quod *πικλίδες* cancelli, qui olim sepebant chorum a sanctuario.

θεάταξις = ἀκολουθία, ordo, officium „sonat νομικόν quid, quoniam ritus ecclesiae edictis maiorum sanciti sunt“.

θειάμπουλον, θειάμβουλον Pachymer. 2, 186., **θειάμουλον, τὰ θειάβουλα** ex nostrae sententia est candelabrum biceps, Patriarchae praeferri solitum et in ecclesia coram ipso ardens. Sane vero haec vox mire vexavit viros doctos. Alii ampullam chrisimatis interpretati sunt, Crusius Hist. Patriarch. p. 180 **θειάμουλον ἀργυροῦν** vertit „aureum thuribulum“, adeo Meursius conclave intellexit. Nobiscum facit De Cange, arbitratus, Graecos mutatos esse vocem ab Italis, quibus vampa, vampoia flammam significet. Nec refragatur notioni candelabrum biceps scriptorum loci, ex quorum loco maxime idoneus testis est Pbrantz p. 306 ὁ **πatriάρχης κατερχόμενος μετὰ λαμπάδων ἐπὶ τὰ θειάβουλα**, quod male Brockhoffus vertit: descendebat cum laminibus ad dibaboula. Vertendum eret: venit P. praevio dibamboulo, lampadibus aecensis conspicuo. Optime de hac voce disputavit Possinus ad Pachymerem p. 669 — 677. Et ipsi extra controversiam est **θ. esse „λαμπάδων instrumentum lampadibus gestandis in pompa praeferri patriarchae solitum“.**

θίγαμος 531 sq.

θιδασκαλένα = *παππάδια*.

θιδ' εὐχῶν τῶν πατέρων ἡμῶν Κύριε 'Ι. Χ. ὁ Θεὸς ἡμῶν ἔλεσον ἡμᾶς lectionis sacrae et officii ecclesiastici frequens conclusio.

θικανίκιον, θικανίκιον pedum Patriarchale, quod scilicet illi cantu praefertur.

θικαιος, saepe in Monologiis denotat Sanctos veteris foederis. Peculiariter notione Simeon hoc cognomine ornatur 252.

θικήριον 382, 392.

θικλίδες διπλαῖ θῆραι sacrae fores olim cancellatae. Multa de hac voce discernunt editores Stephani Anglici n. v. *θικλίδς*.

θικτυα ἀπὸ ξύλου, cancelli sanctuarii. **θιδόφθιμοι** ii monachi vocantur, qui ob disciplinae rigorem sibi intolerabilem, recedunt e monasteriis sancti montis.

θιδύθειον canticum duabus strophis compositum.

θιδλοκατηχούμενοι Typic. S. Sabae et Const. 1861: ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας (ser. IV post Κυρ. γ' τῶν νηστειῶν) ἀρχεται ὁ ἱερὸς γ' τῶν θιδλοκατηχουμένων, μετὰ τῆς εὐχῆς. Habet Duc. vocem neque tamen litam onedavit.

θιδπτυχα 30, 361, 413.

θιδσκάριον = *θιδσκος*.

θιδσκοκάλυμμα 391.

θιδσκοποτήριον calix cum patena sua. Cedren. 1, 182. Miror Hasium, qui in annotationibus ad librum Iosannis Lydi de ostentis p. 390 animadvertit, vocem **θιδσκοποτήριον** (quid male vertit calix patulus) adhuc exulare e lexicis. Nam occurrunt in Du Cangii Lexico, memita non solum Nili, quem Hasius excitat, sed etiam Cedreni et Theophanis continenti testimoniis. Neque apud Nilum calicem patulum significat, sed patenam et calicem: quapropter postea, cum bibere voluerit sanctus monachus legatur: — **θιδβαλὼν τὸ ἅγιον ποτήριον κτλ.**

θιδσκος 378.

θιδμέστικος vox in officio ecclesiae Magnae vel curiae Byzantinae usurpata imperium sane principatum supra alios infert. Ideo cantores quoque et utriusque chori praesides (v. *χορός*) Domestici vocantur: **θιδμέστικος τοῦ δεξιοῦ χοροῦ, θ. τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ**. Et in vigiliis sollempnioribus unus ex domesticis dat initium pontificem compellens: **εὐλόγησον δέσπονα**. Alii domesticis inferioris dignitatis sunt **θ. πατριαρχεικοί** quorum manus est aedem Patriarchae, populo benedicenti vel domum revertenti: **εἰς πᾶσιν ἔτη δέσπονα**. Ad eas Du Cangium de omni Domesticorum genere accurate disputantem.

θιδξια. Haec voci solitarie positae in libris liturgicis annectenda sunt: **πατὴρ καὶ υἱὸς κτλ.**

δόξα πατρί 286.

δοξάζειν absolute positum, gratias Deo referre, Deum glorificare, pronuntiare: **δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν κτλ.**

δοξαστικόν τοῦ ἁγίου, carmen in honorem Sancti, qui suo die celebratur, compositum.

δοξολογία μεγάλη Hymnus angelicus μικρά, Trinitatis glorificatio a Graecis in fine orationum **ἐκφώνως**, elata voce prolata.

δοξολογούμενα 245.

δόσεις s. **δώσεις**, Lectionum in horis canonicis portiones et partes „καὶ ποιούμεν δόσεις δύο“ e. s. (Duc. Gallis: prises, reprises).

δρομικά 198.

δρύφακτα cancelli sanctuarii.

δωδεκαήμερον, **δωδεκάμερον** 234.

δωδεκάφωτα duodecim cerei apostolos significantes, qui in transversis sanctuarii cancellis affiguntur.

δῶρα ἅγια sacra eucharistia.

Ἐβδομακδάριος 206.

ἐγκαίνια dedicationes, tum aedium sacrarum, tum urbium atque adeo aedificiorum publicorum et statuarum **ἐγκέσκου καὶ ποτηρίου καινοῦ** 378.

ἐγκαθίδρυσις 585.

ἐγκόλπιον theca vel crux ex materia pretiosa a Pontifice inter celebrandam propter sanctorum reliquias inclusas **ἐν κόλπῳ** religiosius in sine gestari solita. De Encolpiis Pontificum aliorumque Du Cange Gloss. Gr. et Lat. et ad Alexiadem p. 284. Cf. **παραμάνδν**.

ἐγκριτοί 590.

ἐγκύκλιος ἐπιστολή, litterae Patriarchae Const. ad omnes fideles missae e. g. **ἐγκύκλιος τῆς ματρὸς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἐπιστολή πρὸς τοὺς ἀπανταχῆ ὀρθοδόξους**. Ἐν Κωνσταντινοπόλει ἐκ τῆς πατριαρχικῆς τοῦ γένους τυπογραφίας. 1848.

ἐγγεῖριον mappae manibus tergendis aptae.

ἐικονόστασις 204.

εἰκὼν στασιδίου τοῦ ἡγουμένου 205.

εἰλητόν 349. 400.

εἰλιμμένον μέγα in codice Barberino vocatur ὁ ἄηρ.

εἰπόμεν πάντες 347.

εἰρηνεύειν εἰς τὸν ἀπόστολον 397. 563.

εἰρήνη πᾶσιν 291. 355 e. s.

εἰρηνικά 393.

εἰρημολόγιον 322. Suidas: **εἰρημολόγιον βιβλίον τι**. Quae sabiniagnatar: καὶ εἰρημός· ὁ καθ' εἰρημόν Berahardynus ut spuria praetermisit.

εἰρημός 322.

εἰσοδεύειν τοὺς διακόνους, quemlibet in riam suam quasi introducere ut sciat quem ordinem et stationem tenere debeat, munus est τοῦ δευτερευόντος τῶν διακόνων.

εἰσοδοί καὶ ἔξοδοι reditus et impensae ecclesiae.

εἰσοδος μεγάλη καὶ μικρά 395. 400 sq. **εἰσοδικόν** = **εὐχὴ τῆς εἰσόδου**.

εἰσοδος τῆς θεοτόκου 241.

εἰσόδου εὐχὴ 290. 343.

εἰς πολλά ἔτη v. **πολλὰ ἔτη**.

ἐκδικεῖον locus ubi **οἱ ἐκδικοί** conueniunt et consultant.

ἐκδικησις ipsa τῶν **ἐκδικῶν** actio 557.

ἐκδικοί iudices ecclesiastici (v. **πρωτεύδικος**), ad quorum munus quoque pertinebat pauperum et infirmorum cura.

ἐκκλησιάζεσθαι in templum indoci 491.

ἐκκλησιάρχης Sacrista, **σημάντριος** vel campanis populium ad synaxiam conuocat vel etiam, qui choro canentium praestet. ipsi subdita sunt duo officia minora τοῦ **διαβάστου** et τοῦ **κανθηλάπτου**. At vero ecclesiarcham sequiori tempore maioris dignitatis neque alienum fuisse a **γαμικοῖς** testatur Hist. Patriarch. p. 98 sq. **ἐκτενή**, **ἐκτενής**, minus recte **ἐκτενία** 289. 298. 303. 392. 393. 398.

ἔκτη sexta hora 311.

ἐκφώνησις denotat praecipue doxologiam, alta voce pronuntiandam, quae finem facit orationibus secretis.

- Ἐκφώνως** illas designat orationes etc., quae clara voce proferuntur.
- Ἐλαϊον ἅγιον** 606. Et saepius in libris sacris festis adscribitur: *δίδοται καὶ ἅγιον ἔλαιον*. His diebus in fine liturgiae, in monasteriis peractae, inunguntur monachi a sacerdote oleo benedicto. Allat. de opinat. Graec. c. 4.
- Ἐλεήμων** Ioannes 274.
- Ἐλέησον ὑμᾶς** 327.
- Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως** 356.
- Ἐμβάλαντιον**, breve Patriarcharum columnis altaris vel tumulo reliquiarum sacrarum affigendum.
- Ἐμβολισμός**, oratio brevis, quae proxime insequitur orationem dominicam.
- Ἐμβολος** porticus, qua Magna ecclesia ambitur 201.
- Ἐμφώτειον** idem quod ἀναβόλιον.
- Ἐνδοξος** Sanctorum cognomen, Apostolorum potissimum.
- Ἐνδυτής s. ἐνδυτή**, praesertim usurpatur pro instratis altarium vel pro aedium sacrarum aulaeis.
- Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν** 340.
- Ἐνθρονιάζειν, ἐνθρονιασμός** ea dedicationis caerimonia, qua Sanctorum reliquiae in novo altari, uti in throno (Christi) collocantur. Neale H. p. 1043: *νάος ἐνθρονιασμένος* that is, not a mere oratory, but a Church in which the Bishop can, if he pleases, sit on his throne. Hinc *ἐνθρονιάζειν* or *ἐνθρονιαίνειν* is to consecrate: so S. Germanus: *ἐκκλησία ἔστιν ἐπίγειος οὐρανός . . . ἐν Μάρτυσι τελειωθείσα καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτῶν λειψάνοις ἐνθρονιασθεῖσα*. Falsa sunt quae protulit Reiske ad Constant. Porph. de Caes. 617 *ἐνθρονισμὸν* in ecclesiae dedicatione esse sacerdotis in sede presbyteriali collocaationem.
- Ἐνθρονισμός** episcopi inthronisatio, investitura 48. 583.
- Ἐγγατα** novendialis, officium quod pro defuncto aliquo nono post obitum die peragitur 609. *Ἐγγάτη* Hora Nona 312.
- Ἐν πρώτοις μνήσθητι Κύριε τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν** 362.
- Ἐνταλμα, ἐνταλτήρια** 588. Exstat exemplum apud Goarum p. 300: *ἡ ταπεινότης ἡμῶν ἀνατίθῃσί σοι τῶ εδλαβεστάτῳ ἱερομονάχῳ Ματθαίῳ τὸ λειτούργημα τῆς πνευματικῆς πατρότητος κτλ.*
- Ἐν τάφῳ σωματικῶς** 339.
- Ἐντεύξεις** 406.
- Ἐνυπνιαζόμενος**, qui pollutione nocturna inquinatus est. Sacerdotem ita pollutum decet abstinere a sacris et confiteri. Ut docet Duc., non quisvis in somnis delasi, sed ii maxime, qui visse interdum mulieris phantasmate inter dormiendam obiecto et libidinem provocante, voluptuosa pollutione inquinantur.
- Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ἀχράντου** 361.
- Ἐξαγόρευσις, ἔξαγορεύετα** 587 denotat confessionem iam in Balsamonis et Georgii Acropolitae libris.
- Ἐξαποστειλάρια**, ut mihi videtur, sunt carmina sacra, quae precantur ut Deus mittat deorsum gratiae sua dona et potissimum Spiritum Sanctum. Neale H. p. 845: „This scarcely but in name differs from any other troparion. The origin of the name is much disputed. Goar suggests that it may so be called because a single clerk is sent out to sing it in the middle of the choir: but the reason assigned is not a fact. The best derivation is from the word *ἔξαπόστειλον*, because it very frequently occurs in these hymns; the aim of which seems originally to have been a kind of invocation of the grace of God. Gradually, however, the scope was enlarged, and then a second derivation was imagined, — that it referred to those Saints who were sent forth into the world to preach the Gospel. Exposteilaria were the invention of Comantine, son of Leo the Philosopher.“ 619.
- Ἐξαρχος** olim erat Metropolita provinciae praesul, alias metropolitae eiusdem ditionis superior. Nunc *ἔξαρχαι* πα-

τριαρχικοί sunt, quos Patriarcha Constant. nomine suo in varias provincias emittit viros an in unaquaque ecclesia canonum observetur disciplina, utrum in monasteriis religiosae vitae decus splendeat, ad colligendum subsidium pro pendendo Turcis tributo etc. Fese de vocis notione disputat Du Cangius.

Ἐξάψαλμος 319.

Ἐξοδιαστικόν 608.

Ἐξοδος ψυχῆς. Praebent plurima Hologis orationem S. Cyrilli Alexandrini περὶ ἔξοδου ψυχῆς καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας. Ἐξοδος et ἔξοδιον saepe exequiis, pompam fanebrem significant, ἔξοδιάζειν funas deducere.

Ἐξομολογήσεις confessio. Cantac. 2, 199: — ἐπεὶ τῶν νηστειῶν παρήσαν αἱ ἡμέραι καὶ ἴδεις ἀναθίσθαι τὰ κατ' αὐτοῦς ἀνδρὶ πνευματικῷ καὶ ἔξομολόγησιν ποιῆσθαι τῶν πεπλημμελημένων.

Ἐξυπνιάστις, ἔξυπνίστις commemoratur in Typico S. Sabae, cuius erat in vigiliis et ἀγρυπνίαις circumire et somnolentos excitare.

Ἐξωκατάκοιλος appellatur in ecclesia Constantinopolitana quinque Patriarchae assessores, qui ratione dignitatis ipsos Metropolitae praecedunt: Oeconomus, Saccellarius magnus, Chartophylax magnus, chartophylax, saccellarius. Etymologia vocis non liquet. Du Cange: qui in loco depressiori (κατακοίλι) sedebant, ut reliqui episcopi vocantur κατάκοιλοι, qui vero extra κατακοίλι in excelsiori tabulato sedent cum Patriarcha ἔξωκατάκοιλοι. Reiske ad Constant. Porph. de Caer. p. 621.

Ἐξώπορτα, templa extra portas urbis exstructa.

Ἐξωνάρθηξ 202.

Ἐορταζόμενος ἅγιος, Sanctus cuius dies vel memoria agitur.

Ἐορτή 236. Ἐορταστικὸς κύκλος cyclos Paschalis. Ἐορταστικαὶ ἐπιστολαὶ quibus futurum Pascha praenuntiatur.

Ἐπαρχία, episcoporum provinciae et dioeceses, praesertim apud Ruthemos.

Ἐπένδυσις, ἐπενδύτης 207.

Ἐπιβοήματα acclamationes factae imperatoribus ab episcopis in synodis congregatis, factae in ordinationibus clericorum etc.

Ἐπιγονάτιον 379.

Ἐπίθεμα 606.

Ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος 69. 411 sq. 572.

Ἐπικοίτιος εὐχή 297.

Ἐπικουρίς Graecis est tonsura.

Ἐπιμανκία 376.

Ἐπιμύρωμα 606.

Ἐπινίκιος ἄγγελος 66. 109. 357. 409.

Ἐπιπλον apud Simeonem interdum usurpatur pro ἁίρ. Plerumque denotat aulaea in sacrae aedium parietibus expansa. Cf. Salmassius de modo usurarum p. 84.

Ἐπίσκοπος 560 sq.

Ἐπὶ σοὶ χαίρει, κεχαριτωμένη, πᾶσα ἡ κτίσις, ἀγγέλων τὸ σύνθημα καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος, ἡγιασμένε καὶ παραδείσει λογικῆ, καρδενικὸν καύχημα, ἐξ ἧς Θεὸς ἐσαρκώθη καὶ παιδῶν γέγονεν, ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων Θεὸς ἡμῶν τὴν γὰρ σὴν μῆτραν θρόνον ἐποίησε καὶ τὴν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο. Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις, δόξα σοι. Antiphona Mariana cantata in Elevatione Panagiae.

Ἐπισωζομένη, κυριακή τῆς ἐπ. ex peculiari Dioecesis Ponti consuetudine vocatur Ascensio Domini.

Ἐπιτάφιος 402.

Ἐπιτίμια, ἐπιτίμιον, ἐπιτίμιον 590.

Ἐπιτραχήλιον 378. Suidas commemorat ἐπιτραχήλιον κόσμον i. e. membra.

Ἐπιτριβή. Recentiores Graeci, praecipue qui Romanae ecclesiae iuncti sunt, tria distinguunt capita confessionis: ἐπιτριβήν, συντριβήν, ἱκανοποίησιν. Ἐπιτριβή significat dolorem peccatoris, qui meta poenae excitatur.

Ἐπταπάπαδον, septenarius sacerdotum numerus, nonnullis caerimoniis ecclesiasticis adhibendus.

Ἐπωμάδιον faniculus est, quo cruceae vel reliquias e collo appensas gerunt

- Episcopi. Suidas: *ἐπωμαδόν, τοῖς ἄμοις. ὁ δὲ φέρων ἐπωμαδόν λέγεται καὶ ἐπωμάδιος.*
- ἐπώμιον* idem quod *μαρμαρίων μανδύ.*
- Suidas: *ἐπωμῖς, εἶδος περιβολαίου cf. Procop. Hist. Arc. c. 7.*
- ἐρωτήσεις* interrogationes et dubitationes liturgicae, propositae illustribus et rerum sacrarum peritissimis Episcopis ac Doctoribus, qui ἀποκρίνονται. Et haec *ἐρωτήσεις* et ἀποκρίσεις interdum leguntur in horis canonicis, praesertim monachorum.
- ἐσπέρας καὶ πρωτῆ* 290.
- ἐσπερινόν* 285.
- ἐσωνάρθρηξ* 202.
- ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ* 342.
- εὐαγγέλιον*, evangeliorum codex 318. 633. ev. in Missa 398. *εὐαγγέλια τῶν ἀσθενῶν* 632 sq.
- εὐαγγελισμός* 239.
- εὐαγγελίου εὐχή* 346.
- εὐκτήριος τόπος, εὐκτήριον* Latinorum oratorium, non rite consecratum vel oratoria privata in ecclesiis. Reiske ad Const. Porph. de Caer. 42.
- εὐλογεῖν*, ποιεῖν εὐλογητόν, officium benedictione et glorificatione Trinitatis auspiciari. *εὐλογεῖν* matrimonio coniungere, uxorem ducere.
- εὐλόγησον δέσποτα*, Latinorum: Iube, Domine, benedicere, vox in Graecis officiis frequentissima, Diaconorum est et συλλειτουργῶν.
- εὐλογητάρια*, hymni s. antiphonae, in quibus frequentius *εὐλογητός εἶ, Κύριε* repetitur 304.
- εὐλογία* oblata, hostia non consecrata, panis qui ad sacrificium a populo offertur, ex quo pars quaedam ad conficiendum illud decerpitur.
- εὕρεσις* inventio sc. reliquiarum.
- εὐταξίας, ὁ τῆς*, caerimoniarius, qui unamquemque suo loco et ordine componit.
- εὐφημία* aclamatio et gratulatio imperatori, ecclesiam ingresso facta a psaltilis. Praeterea usurpatur in rebus sacris. Nam cum sacramenta, v. g. sacra christi
- mata confecta sunt, tum εὐφ. peragitur, id est, de re confecta gratias Deo aguntur et acclamantur.
- εὐχαριστήριος εὐχή*, quae recitatur a laicis post sumpcionem sacramenti, obvia in officio τῆς μεταλήψεως.
- εὐχαριστία* 406.
- εὐχέλαιον* 503. 606 sq.
- εὐχολόγιον* 315.
- ἔωθινόν*, Evangelium in Matutinis cantari solitum 303. *ἔωθινὰ εὐχὰ* dictae a sacerdote μυστικῶς in Laudibus coram imagine Christi. *ἔωθινὰ ὕμνοι* Contacuz. 2. p. 417.
- Ζέον* aqua fervida calici eucharistico infusa 415.
- ζώνη* 378 sq.
- ζωοδόχος πηγῆ*, commemoratio Virginis feria sexta τῆς διακαινησίμου 229. Ὡς θησαυρὸν πολυτελῆ ἢ Παρθένος καὶ κρήνην βρύουσαν ρεῖθρα θαυματῶν, ταύτην τὴν ζωηφόρον πηγὴν δέδωκεν ἅπασι, νόσους θεραπεύουσαν παθημάτων ποικίλων, φλόγα τε δροσίζουσαν θλίψεως καὶ ὕδνην· διὸ καὶ πάντας ἐκθαμβοῖ, τῆς θείας σου, Πικροθένε, πηγῆς τὰ ξένα ταύτης κατάπληκτα τέρατα. Ἡ ἀναβλύζουσα θεῖον ὕδωρ ἀθάνατον, ἢ προχέουσα ρεῖθρα ζωῆς ἀέννα, τοῖς προστρέχουσι πιστῶς τῇ ζωοδόχῃ σου πηγῇ καὶ ταῦτα ἀρουμένοις, βραβεύεις χύδην, Παρθένε, ῥῶσιν καὶ θεραπείαν καὶ συμφορῶν ἀπολύτρωσιν.
- ζωοποιός* cognomen sanctae crucis, τῶν ἁγίων δώρων.
- Ἅγιασμένοι* sancti Ascetae praecipua sanctimonialia insignes 259. 276.
- ἡγούμενος*, monachorum antistes s. abbas.
- ἡχος* 320.
- Θάλασσα, θαλαττίδιον* 208. Duc. Constant. Christ. 3, 56. Apud Pachymer. 2, 80 commemoratur ἐκπὸς ἁγίος, altaris cavernae forma sub sacris adytis cavatus, quo sacrarum rerum, sevo aut situ mar-

τρεαρχικοί sunt, quos Patriarcha Constant. nomine suo in varias provincias emittit visuros an in unaqueque ecclesia canonum observetur disciplina, utrum in monasteriis religiosae vitae decus splendeat, ad colligendum subsidium pro pendendo Turcis tributo etc. Fusc de vocis notione disputat Du Cangius.

ἔξάψαλμος 319.

ἔξοδιαστικόν 608.

ἔξοδος ψυχῆς. Praebent plurima Hologoria orationem S. Cyrilli Alexandrini περὶ ἔξοδου ψυχῆς καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας. Ἐξοδος et ἔξοδιον saepe exequias, pompam funebrem significant, ἔξοδιάζειν funus deducere.

ἔξομολόγησις confessio. Cantec. 2, 199:

— ἐπεὶ τῶν νηστειῶν παρήσαν αἱ ἡμέραι καὶ ἴδεις ἀναδέσθαι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνδρὶ πνευματικῷ καὶ ἔξομολόγησιν ποιῆσθαι τῶν πεπλημμελημένων.

ἔξυπνιάστις, **ἔξυπνίστις** commemoratur in Typico S. Sabae, cuius erit in vigiliis et ἀγρυπνίαις circumire et somnolentos excitare.

ἔξωκατάκοιλοι appellantur in ecclesia Constantinopolitana quinque Patriarchae assessores, qui ratione dignitatis ipsos Metropolitae praecedunt: Oeconomus, Saccellarius magnus, Chartophylax magnus, chartophylax, saccellarius. Etymologia vocis non liquet. Du Cange: qui in loco depressiori (κατακοίλι) sedebant, ut reliqui episcopi vocantur **κατάκοιλοι**, qui vero extra **κατακοίλι** in excelsiori tabulato sedent cum Patriarcha **ἔξωκατάκοιλοι**. Reiske ad Constant. Porph. de Caer. p. 621.

ἔξωπορτα, templa extra portas urbis exstructa.

ἔξωπύργη 202.

ἔορταζόμενος ἅγιος, Sanctus cuius dies vel memoria agitur.

ἔορτή 236. **ἔορταστικός κύκλος** cyclopus Paschalis. **ἔορταστικαὶ ἐπιστολαὶ** quibus futurum Pascha praenuntiat.

ἐπαρχίαι, episcoporum provinciae et dioeceses, praesertim apud Ruthenos.

ἐπένδυσις, **ἐπενδύτης** 207.

ἐπιβοήματα acclamationes factae imperatoribus ab episcopis in synodis congregatis, factae in ordinationibus clericorum etc.

ἐπιγονάτιον 379.

ἐπίθεμα 606.

ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος 60. 411 sq. 572.

ἐπικοίτιος εὐχή 297.

ἐπικουρίς Graecis est tonsura.

ἐπιμανκία 376.

ἐπιμύρωμα 606.

ἐπινίκιος ὕμνος 66. 109. 357. 409.

ἐπιπλον apud Simeonem interdum usurpatur pro ἀήρ. Plerumque denotat salaea in sacrarum aedium parietibus expansa. Cf. Salmassius de modo usurarum p. 64.

ἐπίσκοπος 560 sq.

ἐπὶ σοὶ χαίρει, κεχαρισμένη, πᾶσα ἡ κτίσις, ἀγγέλων τὸ σύστημα καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος, ἡγιασμένε ναὶ καὶ παράδεισε λογικῆ, καρδενικῶν καύχημα, ἐξ ἧς Θεὸς ἑσαρκώθη καὶ παιδίον γέγονεν, ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων Θεὸς ἡμῶν τὴν γὰρ σὴν μητρὰν θρόνον ἐποίησε καὶ τὴν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο. Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαρισμένη πᾶσα ἡ κτίσις, δόξα σοι. Antiphona Mariana cantata in Elevatione Paschiae.

ἐπισωζομένη, κυριακή τῆς ἐπ. ex peculiari Dioecesis Ponti consuetudine vocatur Ascensio Domini.

ἐπιτάφιος 402.

ἐπιτιμία, ἐπιτίμιον, ἐπιτίμιος 590.

ἐπιτραχήλιον 376. Suidas commemorat **ἐπιτραχήλιον κόσμον** i. e. monilia.

ἐπιτριβή. Recentiores Graeci, praecipue qui Romasae ecclesiae iuncti sunt, tria distinguunt capita confessionis: **ἐπιτριβή, συντριβή, ἱκανοποίησις**. Ἐπιτριβή significat dolorem peccatoris, qui meta poenae excoitatur.

ἐπταπάπαδον, septenarius sacerdotum numerus, nonnullis caerimoniis ecclesiasticis adhibendus.

ἐπωμάδιον faniculus est, quo cruceum vel reliquias e collo appensas gerant

- Episcopi. Suidas: *ἐπωμαδόν, τοῖς ἄμοις. ὁ δὲ φέρων ἐπωμαδόν λέγεται καὶ ἐπωμάδιος.*
- ἐπώμιον* idem quod *μαρφορίον μανθύ.*
- Suidas: *ἐπωμίς, εἶδος περιβαλαίου* cf. Procop. Hist. Arc. c. 7.
- ἐρωτήσεις* interrogaciones et dubitationes liturgicae, propositae illustribus et rerum sacrarum peritissimis Episcopis ac Doctoribus, qui ἀποκρίνονται. Et haec ἐρωτήσεις et ἀποκρίσεις interdum leguntur in horis canonicis, praesertim monachorum.
- ἐσπέρας καὶ πρωτὶ* 290.
- ἐσπερινόν* 285.
- ἔσωνάρθρη* 202.
- ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ* 342.
- εὐαγγέλιον*, evangeliorum codex 318. 633. ov. in Missa 398. *εὐαγγέλια τῶν ἀσθενῶν* 632 sq.
- εὐαγγελισμός* 239.
- εὐαγγελίου εὐχή* 346.
- εὐκτήριος τόπος, εὐκτήριον* Latinorum oratorium, non rite consecratum vel oratoria privata in ecclesiis. Reiske ad Const. Porph. de Caer. 42.
- εὐλογεῖν, ποιεῖν εὐλογητόν*, officium benedictione et glorificatione Trinitatis aspicari. *εὐλογεῖν* matrimonio coniungere, uxorem ducere.
- εὐλόγησον δέσποτα*, Latinorum: Inbe, Domine, benedicere, vox in Graecis officiis frequentissima, Diaconorum est et *συλλειτουργῶν.*
- εὐλογητάρια*, hymni s. antiphonae, in quibus frequenter *εὐλογητὸς εἰ, Κύριε* repetitur 304.
- εὐλογία* oblata, hostia non consecrata, panis qui ad sacrificium a populo offertur, ex quo pars quaedam ad conficiendum illud decerpitur.
- εὐρεσις* inventio sc. reliquiarum.
- εὐταξίας, ὁ τῆς*, caerimoniarum, qui unumquemque suo loco et ordine componit.
- εὐφημία* acclamatio et gratulatio imperatori, ecclesiam ingresso facta a psaltis. Praeterea usurpatur in rebus sacris. Nam cum sacramenta, v. g. sacra christi
- meta confecta sunt, tum εὐφ. peragitur, id est, de re confecta gratias Deo aguntur et acclamantur.
- εὐχαριστήριος εὐχή*, quae recitatur a laicis post sumptionem sacramenti, obvia in officio τῆς μεταλήψεως.
- εὐχαριστία* 406.
- εὐχέλαιον* 503. 606 sq.
- εὐχολόγιον* 315.
- ἔωθινόν*, Evangelium in Matatinis cantari solitum 303. *ἔωθινὰ εὐχὰ* dictae a sacerdote *μουσικῶς* in Laudibus coram imagine Christi. *ἔωθινοὶ ὕμνοι* Cantacuz. 2. p. 417.
- Ζέον* aqua fervida calici eucharistico infusa 415.
- ζώνη* 378 sq.
- ζωοδόχος πηγὴ*, commemoratio Virginis feria sexta τῆς διακαινησίμου 229. Ὡς θησαυρὸν πολυτελή ἢ Παρθένος καὶ κρήνην βρούουσαν ῥεῖθρα θαυματῶν, ταύτην τὴν ζωηρότατον πηγὴν δέδωκεν ἅπασι, νόσους θεραπεύουσαν παθημάτων ποικίλων, φλόγα τε δροσίζουσαν θλίψεως καὶ ὑδύνης· διὸ καὶ πάντας ἐκδαμβοῖ, τῆς θείας σου, Παρθένε, πηγῆς τὰ ξένα ταύτης κατάπληκτα τέρατα. Ἡ ἀναβλύζουσα θεῖον ὕδωρ ἀθάνατον, ἢ προχέουσα ῥεῖθρα ζωῆς ἀένναα, τοῖς προστρέχουσι πιστῶς τῇ ζωοδόχῃ σου πηγῇ καὶ ταῦτα ἀρνομένοις, βραβεύεις χόδην, Παρθένε, ῥῶσιν καὶ θεραπείαν καὶ συμφορῶν ἀπολύτρωσιν.
- ζωοποιός* cognomen sanctae crucis, τῶν ἁγίων δώρων.
- Ἅγιασμένοι* sancti Ascetae praecipua sanctimonia insignes 259. 276.
- ἡγούμενος*, monachorum antistes s. abbas.
- ἦχος* 320.
- Θάλασσα, θαλαττίδιον* 208. Duc. Constant. Christ. 3, 56. Apud Pachymer. 2, 80 commemoratur ἱπὸς ἅγιος, altius cavernae forma sub sacris aedibus cavatus, quo sacrarum rerum, aevo aut sita mar-

centium inutilis reliquiae reverenter con-
duntur.

Φανάσιμα 588.

Φαυματουργοί 249.

Φεμέλιον ἐκκλησίας sollemni rita poni-
tur a Pontifice. Nam oratione praemissa
propriis manibus locat lapidem in fun-
damento, dicendo: *ἔθεμελλωσεν αὐτὴν*
ὁ ὕψιστος, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς καὶ
οὐ σαλευθήσεται, βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός.

Φεοδόχος Simeon 252.

Φεολόγοι Iohannes Ev. Gregorius Naz.
νέος Φ. Simeon circa 1650.

Φεομητορικὰ ἑορτὰ 235.

Φεοπρομήτωρ Anna. 276.

Φεοτοκάριον obviam in Typ. Constant.
1851, idem opinor atque *Φεοτόκιον*, car-
men conditum in honorem Virginis. Ut
vult Duc., est liber ecclesiasticus, *Φεοτό-*
κια continens.

Φεοτόκε παρθέλε. χαῖρε κεχαριτω-
μένη Μαρία, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐ-
λογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογη-
μένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου· δι-
σωτήρα ἔτεκε τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Sa-
lutatio Graecorum angelica.

Φεοτόκιον τροπάριον, quod in Mariae
laudibus versatur 320.

Φεοφάνεια, Θεοφάνια, τὰ 237.

Φεοφόρος Ignatius 277. Euthymius 251.
Athanasius 262.

Φυμιατήρ, Φυμιατόν, Φυμιατή-
ριον thuribulum.

Φυσιαστήριον 206.

Ύαματικὸς Panteleemon 264.

Ἰδιάζειν vox monastica, designat mona-
chos in cellis contemplationi vacantes vel
saltem commorantes.

Ἰδιόμελον sc. τροπάριον, peculiari gravi
et concinna voce recitandum quasi ἴδιον
ἔχον μέλος. At εἰρμός ex opposito alios
ad sui normam decantari permittit. ἰ. ἔω-
θινά, quae sub ortum solis canuntur,
composita ut dicant a Leone Philosopho.

διώται in monasteriis vocantur mona-
chi conversi et illiterati (Laienbrüder),
qui nullo ecclesiastico gradu insignes
sunt.

Ἱεράρχης i. q. ἀρχιερεὺς, pontifex.

Ἱερατεῖον idem quod ἅγιον βῆμα. Alii
et navem ecclesiae ita dictam esse putant.

Ἱεροδιακονία omnia complectitur offi-
cia, quae ab Diacono in ritibus sacris
persolvuntur.

Ἱεροδιακονικόν liber, in quo omne
Diaconorum ministerium expositum est.

Ἱεροδιάκονος Diaconus Monachus. Inter
officiales magno ecclesiae: — ὁ μέ-
γας οἰκονόμος ὄφρα εἶναι Ἱεροδιά-
κονος, e Gosri sententia primus inter
Diaconos, peculiari benedictione conse-
cratus.

Ἱερολογεῖν, Ἱερολογία, Chartophy-
laxis manus, matrimonii recensere in ca-
talogis a. Ἱερολογίαις. Suidas: Ἱερολο-
γία· ἢ θεία λειτουργία. In universum
est vox proprie usurpata in nuptiarum
benedictionibus: Ἱερολογία τοῦ ἀββα-
βῶνος Phrantza p. 230.

Ἱερομάρτυρες 249.

Ἱερομόναχος Presbyter Monachus.

Ἱερομάρτυς 249.

Ἱερομνημόνων unus ex officialibus Ma-
gno ecclesiae, qui in dedicatione eccle-
siarum literas ecclesiae consecratae te-
stimonium ferentes sub altari reconden-
das tenet, porro ordinationis tabulas, a
chartophylace exhibitas et a pontifice le-
gendas, eius oculis subicit. Vox desumpta
e gentilibus ritibus. Sunt enim ἱ., qui ad
Amphictyonum concilium mittebantur ex
singulis civitatibus, quae illius concilii par-
ticipes erant.

Ἱεροουργία missae sacrificium.

Ἱκανοποιήσεις, Ἱκανοποιεῖα satis-
factio v. ἐπιτριβή.

Ἱκετήριος κανὼν ψαλλόμενος εἰς τὰς
ἐπουρανίους δυνάμεις καὶ εἰς πάντας
τοὺς ἁγίους πνεῦμα τοῦ Κυρίου Ἰω-
σήφ, οὗ ἡ ἀκροστιχὴς κατ' ἀλφάβητον·
ἄναρχε λόγε κτλ. legitur in plurimis
Horologiis.

Ἰλαστήριον = ἁγία τράπεζα.

Ἰνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν 444.

Ἰνδίκτου, Ἰνδικτιῶνος ἀρχή 267.

Cf. Hase in Leon. Diae. p. 402.

Ἰορδάνης 236.

Ἰσαπόστολοι 249.
Ἰστίον v. σημείωσαι.

Κάγκυλλα cancelli sanctuarii, si non adest iconostasis.

καθαίρεσις amotio a munere. Queras καθαιρέσεως decretum in Hist. Patriarch. p. 181 sq., quo deiectus est e throno Ioseph Patr. De ipsa voce aliisque quae ab illa descendunt Hase in Leon. Diac. p. 451 sq.

καθέδρα, ἡ ἄνω καθέδρα sedes Patriarchalis vel episcopalis 208 καθέδρα ἀρχιεπί. Cantuar. 2. p. 602.

κάθισμα 290. 303. 304. 319.

καθολικὴ ἐκκλησία opposita monasticae, laicorum devotioni destinata est, ecclesiae plebales vel paroeciales.

καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι 363.
καὶ καταξίωσον ἡμᾶς δέσποτα 364.

καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου 356.
καινὴ κυριακὴ Dom. Thomae.

καὶ νῦν, si occurrunt in libris, subintelligas καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

καὶ πάντων καὶ πασῶν 362. 413.
κακόσκοπος cf. ὁ τῆς εὐταξίας, qui quamlibet in choro insolentiam corripit. Sed κακόσκοποι sunt etiam pauci insolentes ac protervi. Reperitur in euchologio ἀκολουθία εἰς παῖδας κακοσκόπους.

καλάνδαι 242.

καλανθολογία 321.

καλόγεροι Monachi, iam apud Pallad. Lausiac. 103. Apud Ioann. Cananum p. 464 etiam Turcarum monachi (Derwische) καλόγεροι appellantur.

καμαρωτά 197.

καμηλαύχιον s. καμηλαύκιον, monasticum capitis indumentum, quo uti solent Patriarchae. Conferas τὸ ἄνω et τὸ κάτω καμηλαύχιον. Suidas: Ῥωμαίων ἡ λέξις· ῥηθεῖν δὲ ἄν καὶ ἑλληνιστὶ ἀπὸ τοῦ ἑλαύνειν τὸ καῦμα. Rectius Goarus ἀπὸ καμήλου τοῦ αὔχενος, tegumentum e camelorum pilis confectum cooperiendis cervicibus destinatum. De

καμηλαυκίως imperatoris mirae fabulae apud Constant. Porphy. de administr. imp. 82.

καμίλλα, retinaculis e pileo monastico s. patriarchali dependentia.

καμισάτοι 415.

καμίσιον, sacrum indumentum candidum vel rubrum, quo vestuntur Lectores et Cantores, omnino exterior vestis clericorum, in ecclesiis ferri solita.

καμπάναι campanae.

κάμπος planities extra Constantinopolis portam, in quam tempore Theodosii iunioris ob terrae motum sese populus recepit. Ibi S. Diomedii templum erectum erat, quo deinceps populus motus terrae periculo et timore percussus, cum supplicationibus conflere posuit in consuetudine.

κανδήλα s. κανδήλιον (Suidas perperam: παρὰ τὸ καλεῖν δῆλα) non candelae Latinorum, sed lampas vitrea pensilis, in qua adiecto oleo lumen fovetur, ardens coram imaginibus Sanctorum. Κανδήλαι sunt φωτοδόχα ἀγγεῖα, quae commemorantur a Duc. p. 292. Κ. ἀκοιμήτητος lumen perpetuum et sempiternum κ. τοῦ εὐχέλαιου lampas coram imagine Christi appensa, in qua in maioribus ecclesiis oleum iufirmis unguentis asservari solet 261. Hist. Patr. 198: ἔκαμε δὲ (Ieremias P.), κανδήλας ἀργυρᾶς ὠραίας μετὰ τὸ χρυσάφι τέσσαρας· καὶ τὴν μὲν μίαν ἔβαλεν ἔμπροσθεν τῆς δεσποτικῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὴν δὲ δευτέραν ἔμπροσθεν τῆς θεομητορικῆς εἰκόνης τῆς παμμακαρίστου· τὴν δὲ τρίτην ἄνωθεν τοῦ τέμπλου τοῦ χρυσοῦ, ὅπου ἔναι ὁ σταυρὸς μετὰ τὸ χρυσάφι καὶ ἔναι σταυρώμενος εἰς αὐτὸν ὁ κύριος· τὴν δὲ τετάρτην ἐκρέμασεν εἰς τὴν μέσην τοῦ ναοῦ, λέγων εἰς τὸν χορὸν.

κανδηλάπτης lampadam et cereorum accensor, cui cereos quasque deferendi provincia data est 205.

κανίστριον v. κάνστιριον.

κανονάρχης, ille e Lectorum numero,

qui reliquis canones s. hymnos ecclesiasticos suppeditat, canonum dux et inceptor.

κανονικόν, 1) quod pro ordinationibus seu promotionibus ad gradus ecclesiasticos Episcopis semel praestabatur a clericis. 2) quod a Laicis primitivorum nomine Clericis praestabatur. 3) liber poenitentialis.

κανονίζειν 589.

κανόνιον τοῦ εὐρίσκειν ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος ἀρχεται ὁ κάθε μηνῶς — τοῦ εὐρίσκειν τὸ ἅγιον πάσχα, tabulae plerumque Horologii adiectae. In universum x. est lex quaevis ecclesiastica, potissimum ritualis.

κανστρήνσιος, **κανστρήνσιος** unus ex officialibus magnae ecclesiae „ἀλλάσσω τῷ ἀρχιερεὶ τὴν αὐτὴν στολήν, κρατῶν καὶ τὸν θυματὸν ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τὸν ἀέρα ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χεῖρὶ, φαντίζων καὶ τὸ ὕδωρ τὸν λάον ἐν τῷ τριαδικῷ ὕμνῳ, κρατῶν δὲ καὶ τὸ κιβώτιον τοῦ ἀρώματος καθεζόμενος καὶ εἰς τὰς κρίσεις.

κάνστριον, **κάνστριον**, navicula s. theca, qua reconditur thus.

κάνων 213. 304. 615. Muralt in Lex.:

1) „Regelmässige, vorzüglich in der Matine zu singende Reihe von 9 Oden, von denen die zweite, nach dem Heirmos eine Ankündigung der Gerichte Gottes, immer weggelassen wird. Mit dieser Ode kommen die Kanones bloss am Sonnabend vor der Butterwoche und dann von Dienstag an die grossen Fasten hindurch vor. Der erste Vers jeder Ode wird gesungen, die übrigen meist nur gesprochen. Nach Beendigung der achten Ode verbiegen sich Alle und rufen: „Dir singen, dich lobpreisen, dir danken wir, Herr!“ Heirmos und Ktabasien der achten werden wiederholt, während Priester und Diacon sich anziehen und der letztere die heilige Tafel beräuchert, und erst auf die Aufforderung desselben singt man die 9. Ode unter kleinen Verbengungen und unter Beräucherung der Kirche. An den Festtagen der Mutter Gottes werden die

Stichen zu ihrer Ehre besonders zusammengestellt und auch an den Tagen anderer Heiligen wird jeder Gesang zu deren Gedächtniss durch den Kanon der Maria angefangen und durch ein Tropar-Gebet auf sie beendigt. — Die Zahl der Verse jeder Ode richtet sich nach der Buchstabenzahl der als Akrostichon jedem Kanon vorgesetzten Worte, die denn unter die 9 Oden vertheilt werden, und diese beiden Bestimmungen geben ihm eben den Namen eines gesetzmässigen, bestimmten Gesanges, wie Zonaras das Wort Kanon erklärt, oder nach R. C. (61 und 287) die Stufen, Verse und Oden, nach denen die Kanones in bestimmter Anzahl verfasst sind. Des Sabbas Typica 15 dienen hier als Beleg. Indess ist von einem Metrum wenig zu bemerken.“ 2) Liber poenitentialis et ipsa poenitentia vel satisfactio 589.

καπάσιον s. **καπέλλον**, pileus Patriarcharum, cruce desuper soricea vel auro texta ornatus.

καταβασίαι Typic. Const. 1851: *Καταβασίαι λέγονται οἱ εἰρμοὶ· διότι ἀπ' οὗ ἐψάλλοντο οἱ κανόνες, τότε τῶν δύο χορῶν οἱ ψάλται καταβαίνοντες ἀπὸ τὰ στασειδιά των καὶ ἐρχόμενοι εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ἐψάλλον καὶ οἱ δύο συμφωνίως τοὺς εἰρμούς· νῦν δὲ κατέρχεται ὁ πατριάρχης εἰς τὴν ἐκκλησίαν.*

κατάθεσις, **καταθέσις**, Deposito insignis cuiusdam reliquiae, annua festivitate celebrata 262. 267.

κατακλαστόν v. **κλαστόν**.

καταλύειν sc. τὴν νηστείαν vel absolute positum, vel iunctum cum substantivis. Ita Men. 24 Mart. „καταλύομεν ἔλαιον καὶ πίνομεν εἶνον.“

κατανυκτικὸς κανὼν εἰς Ἰησοῦν Χριστόν, qui pro peccatorum remissione cum affecta grandi et compunctione recitatur. Omnino *κατανυκτικὰ τροπάρια* e. a. sunt carmina sacra, quae intentis precibus remissionem flagitant peccatorum.

κατὰ σάρκα, **κατασάρκειον**, inte-

rior vestis sacrae mensae, quod eidem ut proximae carni camisum adhaeret, „ὅτι τάφος ἐστὶ καὶ θρόνος τοῦ Ἰησοῦ“. καταστάσεως, ὁ τῆς ἱερᾶς — ὁ τῆς εὐταξίας.

κατὰ τὴν ἀσέρτα secretis, cuius ardore seria quinta in Coena Domini species panis sanguine tincti, disco impositae, exsiccantur, aegrotis per annum asservandae. Duc.: Itali cazza etiamnum dicunt pro aseris vel thuribulo. Notum est aegrotis illas partiales, vino non consecrato intinctas, dari pro communiione.

κατηχήσεις, κατηχήσεως ἡμέραι, quibus in monasteriis leguntur Theodori Studitae Catecheses.

κατηχητής ὁ ἐπὶ τῶν κατηχήσεων unus ex officialibus Magnae Ecclesiae „κατηχῶν πᾶντας τοὺς εἰσερχομένους ἐκ τῶν ἑτεροδόξων εἰς τὴν ὁρθόδοξον πίστιν, ὡς ἵνα τὸ ἅγιον βάπτισμα δέξωνται“. Dein κ. dicitur, qui monachum attendendum subinde interrogat, instruit et hortatur.

κατηχοῦμενα loca verbo Dei officii-que ecclesiasticis audiendis in altum exstructa vel camerae superiores ecclesiae solum circumambientes (Emporkirchen).

κατηχοιμενεῖα in vetustis ecclesiis, cellae aedi adstructae, in quibus versabantur Catechumeni ac poenitentes. Cf. Fabrotum ad Niestem p. 912.

κατηχομένων ἐκβολή 349. 399.

κατηχομένων εὐχή 349.

κάτω καμηλαύχιον tegumentum capitis monasticum vel patriarchicum interius. V. καμηλαύχιον.

κέλλα, κελλῶν cella monastica.

κελλαρῆτης, cellarum custos, in quibus esus et potus reconduntur. Cellaritae est, panes post Vesperas benedicendos in pulpito vel in mensa praeparare p. 292.

κεφαλοκλισίας εὐχή 291.

κηροδοχεῖον cereus. Gretser ad Cod.: Kerzenstrang.

κηρομάστιχος-η cera mastici, trito marmori reliquiarumque particulis admixta, fervens effusa sacrae mensae motae iterumque stabilicandae vel conse-

crandae in Dedicatione Templi. Significat masticea, qua ungebatur corpus lesu.

κηροφόρος ceroferrarius, qui teste Simone olim singulari caerimonia ante Lectorum susceptum ordinabatur.

κιβούριον s. κιβώριον, κιβωτός (Suidas: λάραξ, κίστη. Etym. M. παρὰ τὸ κείσθαι ἐκτὶ τὴν βρωσίαν) Graecis altaris fornix est, quae a quatuor columnis eius conclusus est aut circumseptus (Himmel über dem Altar) κ. s. κιβούριον sepulchrale monumentum.

κίγκλιδες cancelli, quibus in nonnullis ecclesiis, iconostasi carentibus, sanctuarium separatur ab ecclesiae navi. Idem significant Codino et Germano κίονια thoraces, populam incaute ad altare ecedentem prohibentes (Etymol. M.: μάλιστα δὲ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων τοιαῦτα ἦσαν, ἵνα ταχέως ἀνοίγωνται καὶ κλειωνται).

κιδάρεις 382. Suidas: περίθιμα κερφαλῆς ἢ ἐκ τριῶν ὕψασμα· ἦτοι εἶδος καμηλαυκίου, ὃ καὶ τιάρια νοεῖται. τινὲς δὲ κιδάρην λέγουσι περικράνιον πύλου ἢ στέφανον ἢ φραικιάλιον ἢ πύλον βασιλικὸν Περσῶν ἢ τὸ στρόφιον ὃ αἱ ἱερεῖς φοροῦσι.

κιάδοι τῶν ἁμαρτιῶν sunt peccata mortalia, quae a septem illorum radice progeminant. Ita e φιλαργυρία pullulant πλεονεξία, ψευδομαρτυρία κτλ.: e πορνεία μοιχεία, αἰμομιξία, παρθενοφορία, μαλακία κτλ.

κλαστόν, κατακλαστόν in nonnullis codicibus idem significat atque ἀντίδωρον.

κληρικός Graecis quoque significat quemlibet tonsura insignitum. Nonnunquam officiales magnarum ecclesiarum κατ' ἐξοχήν vocantur κληρικοί. κληρικάτα designat officia et dignitates clericorum. κόγγη τοῦ θυσιαστηρίου idem quod κιβούριον.

κοίμησις τῆς θεοτόκου 239.

κοινοβιάρχης Pachomius 259.

κοινωνία, communio, eucharistiae participatio 589.

κοινωνική, κοινωνικόν 414. κοι-

- γωνικός**, qui communionis ecclesiasticae consors est.
- κόλυβα** 215. 609. Suidas: *οἶτος ἐψητός* at sapient glossam, haustam ex infimo sermone. Uncis inclusit Bernh.
- κολυμβήθρα** 202. 499.
- κοστάκιον, κονδάκιον** 213. 559.
- κοσμικοί** Laici, saeculares. *κοσμικά* vestes saeculares. Leo Gramm. p. 283.
- κοσμοχαρμόσυνοι εικοσιτέσσαρες οἴκοι** πρὸς τὴν νοητὴν σκάλαν τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰ. Χ. seruntur in vulgatis herologia.
- κουβούκλιον** primo est ἀρτοφόριον, tabernaculum eucharistiae asservandae dictum: dein turris campanaria, ad eius normam efficta.
- κουβούκλης** habet igitur clavem tabernaculi vel det signum e turri campanaria ad officia celebranda. Sed magis placet illum officialem magnae ecclesiae, qui vocatur *κουβούκλης*, esse cubicularium: nam *κουβουκλεῖον* Latinorum cubiculum significare certum est. Cubicularia gestat baculum Patriarchae, cum sollempniter procedit. Sane cubicularii ecclesiastici functio non omnino certa est. Duc. Gloss. Lat. s. cubicularius.
- κουκούλιον** cucullus, tegumentum capitis monasticum.
- κουρτζουβράκια** bracciae curtae; his induti sunt pauperes, quorum pedes lavat Imperator in Coena Domini Cod. 12. Gretserus de Cruce lib. 4. p. 332.
- κρεωφαγία** in Calendario Graeco complectitur dies a Nativitate Domini usque ad ἀρχὴν τοῦ τριωδίου, quibus carnis vesci licet 242.
- κρεωφάγος** Dominica praecedens septimanae ἀπόκρεω.
- κρηπίς** 560.
- κρούειν τὸ ξύλον, τὸ σύμβολον** 199.
- κύκλος τῶν φώτων** corona s. luminum circulus coram sancta mensa in sanctuario suspensus.
- κυκλοῦν τὴν ἁγίαν τράπεζαν** in ordinationibus. In liturgia, dum thurificando sacram mensam circumueunt.
- κύριε ἐκέκραξα** Psalmorum Cathisma, quod decantatur in Vesperis 290.
- κύριε οὐκ εἰμι ἄξιος** 368.
- κυριώνυμος ἡμέρα** Dominica.
- Λαβὴς** 417. 590. Imperatori sanguis Christi non cochleari, sed calice traditur, quapropter Nicetas Christ. p. 352 de Andronico: καὶ τὸν οὐράνιον ἄρτον δεξιόμενος ἐν τῇ ἑγγύσει τῇ ἐκπώματι τὰς χεῖρας ἀνέσχε.
- λαζαρώματα** mortuorum fasciae et involucra, *λαζαροῦν* sepelire (Theophan. Const. p. 468: τὸ σῶμα, ὡς ἔθος τοῖς νεκροῖς ποιεῖν, λαζαρώσας).
- λαμπαδάριος** idem quod *κωνδηλάτης*.
- λαμπρά, λαμπροφόρος κυριακή** Dominica Resurrectionis.
- λατίνων φάσκα** Paschalis dies ecclesiae occidentalis adnotatur in Paschaliis Graecis saltem in iis, quae per occidentem seruntur 242.
- λαοσυνάκτης** v. *συνάκτης* 200.
- λαύρα** Muraltus in Lexidio: „nicht vom lateinischen laurus, wie der Verfasser (Mourawieff) zu glauben scheint, sondern, da dieser Name nur für ein grosses, aus mehreren Gebäuden bestehendes Kloster und bei den Griechen vorkommt, so ist es vom griechischen Worte λ., d. h. Strasse, Stadlviertel, abzuleiten. S. Joh. von Damask. Die erste L. in Russland war das Kiewer Höhlenkloster, das noch besonders die heilige grosse, wunderthätige heisst. Die zweite, die des Sergius bei Moskau, die dritte, die von Alex. Newsky in St. Petersburg und die vierte, die von Mariä Entschlafung zu Potschajew im G. Witebsk.“ Accedit quod in Lauras non admittuntur, nisi qui in coenobiiis annos complures exegerint atque in vita monastica emeriti.
- λειτουργέω, λειτουργία** proprie pertinet ad sacrificium missae, a sacerdotibus solum oblatam: ampliori sensu omne ministerium ecclesiasticum denotat, diaconorum quoque et lectorum.
- λείψανα** Sanctorum reliquiae, quibus

ecclesiae Graecorum quoque dicitur. Typic. Const. 1851 enarrat *λείψανα* ecclesiae patriarchalis: *Είπων* ἐστὶ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου θαυματουργὸς ἡ παμμακάριστος, κειμένη κατὰ τὸ δεξιόθεν παρεκλήσιον τῆς Μ. ἐκκλησίας· ἐστὶ δὲ οὐ χρώμασιν, ὡς περ αἱ ἄλλαι, ζωγραφισμένη, ἀλλὰ ψηλοῖς μικροῖς εὐρύθοις πάνυ κατεσκευασμένη, ὁμοία εἰκῶν, κατὰ τὸ αὐτὸ παρεκλήσιον κεῖται τοῦ τιμίου Προδρόμου, παρ' αὐτῆ δὲ καὶ μέρος τῆς πόλεως, ἣ προσεθεῖς ὁ Ἰησοῦς ἐμαστιγώθη. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα ἁγίων γυναικῶν *λείψανα* δύο ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ σύσσωμα· τὸ μὲν τῆς ἁγίας Σολομωνῆς, τὸ δὲ, Θεοφανοῦς τῆς βασιλεύσεως συνύγου Ἀέθιος τοῦ σοφοῦ.

λίται, *λιτανίαι* preces sunt, quae sunt inter ambulandum et procedendum, processio cum supplicatione: *λιτανεῦειν* inter procedendum preces fundere. Vel procedunt intra ecclesiae ambitum, officio divino id spatii diebus sic iubente, vel cum ingruit publica plaga atque calamitas, instituntur per mediam urbem vel extra urbis moenia 291.

λίτων una ex mappis sacrae mensae. Muralt. Lex.: — entweder 1) das Glatte, Ebene, Schlichte, Einfache — oder 2) was weniger zu einer Decke passt, das Flehende, oder 3) von der Form *λιτός*, öffentlich. Jedenfalls ist es nicht mit den russischen Gesetztafeln durch *λίθος*, Grabstein, zu erklären; es soll als Decke der heiligen Tafel ein Grabtuch sein; das Grabtuch Christi heisst aber in den Evangelien *ἠθόνιον*.“ Muraltii coniecturae superfluae sunt: ism apud Suidam occurrunt *λίται* i. e. *καταπετάσματα*.

λογοθέτης, qui Patriarchae a secretis est, asservat sigillum Secretarius, Cancellarius. Eius munus *λογοθετεῖν*, *λογογραφεῖν*, Erzkensler 560.

λόγχη 386.

λύσεις στεφάνων 530.

λυχνάψια complectitur septem orationes τοῦ *λυχνικῶν* in exordio Vesperarum dicendas 289.

IV.

λυχνικὸν 289.*λώρια* lora candida vel rubra Episcoporum Sticharitis intertexta 391.*Μακάριος ἀνὴρ* Psalmorum Cathisma, quod incipit Psalmo primo, cantatum in Vesperis.*μακαρισμοί* 313. 394.*μανδύας*, *μανδύον* 382.*μανδύλιον* 550. 553. Vocatur etiam *μ. σ. μανδήλιον* sacra Christi imago Edesena ἀχειροποιητός.*μανουάλια*, *κηρομανουάλια* candelabra, quae ad manum sunt et gestari possunt.*μαργαρίτης*, particulam quamlibet panis sacri, sanguine perfusam, quam cochleari porrigunt, vocant *μαργαρίτην*, quasi unionem pretiosissimam s. *μάργαρον* 208. 416. 417.*μαργέλλια* vestes pretiosae assumendo (margine) discolori vel sureo. Reiske ad Const. Porph. de Caer. 537.*μαρτυρικά*, troparia in honorem martyrum composita. Tempia Martyrum.*μαφόριον* = ὠμοφόριον.*μεγαλομάρτυρ* 249.*μεγαλόσχημος* 658. De more Graecorum, in morbis vel in periculo mortis monasticum sumere habitum cf. Du Cange ad Niceph. Gregor. p. 1162.*μεγαλοφώνως* voce clara, elata.*μεγαλυάρια*, cantus iabuli et laetitiae, qui cantantur ἐν τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ — διατὲ αὐτῆ ἐστὶ τέλος καὶ χορώνης τῶν κανόνων. Omnino omnes versiculi, quibus laudibus extolluntur Deus, Christus, Deipara, Sancti. Adscribimus *μεγ. S. Basilii* (1. Ian.) e Typico Const. 1851: Τὸν οὐρανοφάντορα τοῦ Χριστοῦ, μύστην τοῦ δεσπότου, τὸν φωστῆρα τὸν φαιρόν, τὸν ἐκ Καισαρείας καὶ Καππαδόκων χώρας, Βασιλεῖον τὸν μέγαν πάντες τιμήσωμεν.*μέγας* 1) Sanctorum quorundam cognomen 272. 273 et a. 2) Abbas monasterii vel saltem natu maior. *μεγάλη* abbatissae. Τὸ μέγα sc. *σήμαντρον* campana maior. *μεθεόριον* postridie festi.

46

- μελλίζεται και διαμερίζεται 366.
 μελισμός 366. 414 sq.
 μελλοκουρίτης, qui tonsura initian-
 dus est ut νεοκουρίτης recens at-
 tonsus.
 μελώδης Romanus 270. Melodos Graeco-
 rum enumerat Allatius de Libr. Eccles.
 Graec. p. 81. 82.
 μενολόγιον, μηνολόγιον 320. μη-
 νολογεῖν mensem adscribere consti-
 tutioni aut cuius alii scripto.
 μερη 318.
 μερίδες vocantur particulae, ex panibus
 oblati excisae, quae pro vivis et defunctis
 ponuntur in disco.
 μεσατώριον α. μετατώριον hospiti-
 um vel aula patriarchalis recipiendis
 peregrinis vel salutantibus admittendis de-
 stinata. Alii idem significare opinantur at-
 que μινσατώριον.
 μεσόμφαλος idem quod ὄμφαλος τῆς
 ἐκκλησίας. Alia notione significat collem
 medium e septem collibus urbis Constanti-
 nopolitanae vel eius umbilicum.
 μεσονήστιμος quarta feria, quae est
 media quadragesimalis ieiunii.
 μεσονυχτικόν 299.
 μεσαπεντηκοστή 229. 230.
 μεσώρια 285.
 μετάδοσις, μετάληψις sumptio sa-
 cramenti eucharistici vel accuratius με-
 τάδοσις communio calicis, μετάληψις
 corporis. Cf. Capperonnerium ad Nice-
 phor. Gregor. p. 1817. Sed contra erat
 proverbium Graecorum vetustum μετὰδος
 ἐνδεῖ ἄρτου 416. εἰσάγειν εἰς μετά-
 ληψιν v. ἄρχων.
 μετὰ μέλους, cui oppositum est χῦμα
 designat, cantum cantari ex certorum mo-
 dorum lege.
 μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου 239. κο-
 τάκιον μεταμορφώσεως psallunt
 monachi certis diebus in Typicorum of-
 ficio 239.
 μετάνοια 374.
 μετὰστασις Ἰωάννου 244. Interdum
 κοίμησις τῆς Θεοτόκου vocatur eius με-
 ταστασις.
 μετκατόριον idem quod διακονικόν. Leo
 Gramm. p. 284: ἐλθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ
 μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ εὖρας αὐτὸν (libellum)
 ἐν ᾧ ἠύχето τόπω εἰς τὸ μετατώριον.
 μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ
 ἀγάπης 417.
 μετονομάζεσθαι mutare nomen, quod
 faciunt, qui monachorum habitum recipiunt.
 μετουσίωσις panis et vini in corpus et
 sanguinem Christi commutatio.
 μετριώτης, mediocritas mos, qua voce
 utebantur Patriarchae praesertim, cum de
 se loquebantur aut scribebant.
 μνηαῖα vel martyrologia p. 315 vel, voce
 τέλη subandita, menstruales provectas et
 pensiones 315.
 μητατώριον v. μετατώριον. μετα-
 τώριον Simeon Mag. p. 709.
 μητροπολίτης archiepiscopus.
 μιαιροφαγεῖν. Christiani orientales se-
 dulo ac religiose abstinent a sangui-
 ne et suffocatis. Pro iis, qui hanc le-
 gem violarunt, recitat ecclesia orationem
 deprecatoriam εὐχὴ ἐπὶ τῶν μιαιροφα-
 γησάντων.
 μικρόσχημος 658.
 μινσατώριον Theodoro Anagnostae
 idem est atque διακονικόν.
 μιξόμηλον 208.
 μνήμαι memoriae vel commemorationes
 Sanctorum: „ὁ ἐν εὐσεβεί μνήμῃ γέ-
 νόμενος“ Marcianns et Pulcheria, quo-
 rum memoria colitur 17. Febr. Fabrotas
 ad Nicetam p. 917.
 μνημονεύειν τινά, deprecari pro ali-
 quo in missa, mentionem alicuius facere
 in sacrificio et precibus, et, quod idem
 est, ecclesiastica communione cum aliquo
 iunctum esse. μν. τὰ δάπτυχα 361.
 Dein: funus facere, parentare.
 μνημόσυνοι, μνημόσυνα 582,
 mortuorum memorie die tertio, nono,
 quadragesimo. μνημόσυνον τοῦ πάπα
 commemoratio Pontificis Romani in missa
 cf. Bessarionis Epist. (cum Hesychii Opusc.)
 edit. ab. I. C. Orellio p. 248.
 μνηστρα 514. ἱερολογία τῶν μνηστρων
 Phrantza p. 424.
 μνηστρε cognomen Sancti Ioseph.
 μοιρολογίστραι, μορολογίστρας 646.

μολυβίς, μολυβίδιον suber ferreo filo transfusus, quo elychnium s. lampadis funiculus oleo supernatans retinetur. *μονάζοντες* monachi, iam apud Metal. 400. 407.

μόνη monasterium, interdum usurpatur pro ecclesia catholica s. parochiali.

μοσθάμβουλον cereus unicus, Patriarchae in minoribus festiuitatibus praefertur solitus, v. *διδάμπουλον*.

μούσα idem quod *σπάγγος*.

μυροβλύτος, Sanctus, e cuius corpore vel tumulo scaturit oleum, *μύρον* s. *μάννα* S. Demetrius, S. Myrope, S. Florus e. s. Cantacuz. 2. p. 170.

μύρον ἁγιον 503. Muralt in Lexidie has enumerat olei elementa et partes: „1) Feines Oel 800 Pfd. russisch (wovon 1,1421 = 1 preuss. Pfd., 2) 1 Eimer weissen Weins (R. C. und Symeon 288 wegen I. u. X. 34), 3) Storax Calamita 2 Pfd., 4) Palmensaft 8 Pfd., 5) Rosen 10 Pfd., 6) schwarzes Palmenharz 2 Pfd., 7) Basilienkraut 5 Pfd., 8) Majoran 5 Pfd., 9) dickes Muskatnuss-Oel 8 Pfd., 10) dünnes $\frac{1}{16}$ Pfd., 11) Zimmtöl 4 Unzen, 12) Nelkenöl $\frac{1}{2}$ Pfd., 13) Lignum Rhodif 6 Unzen, 14) Orangenöl 6 Unzen, 15) Majoranol 4 Unzen, 16) Lavendelöl 12 Unzen, 17) Rosmarinol 22 Unzen, 18) R. Essenz $\frac{1}{2}$ Pfd., 19) 3 Blüthen Ceder, 20) schwarzer Balsam v. Peru 10 Pfd., 21) Sandarac 3 Pfd., 22) weisser Mastix 12 Pfd., 23) venetianischer Terpentia 16 Pfd., 24) geweihtes Wasser. Oel und Wein wird zuerst so viel eingegossen, dass die Tiefe des Weins unter dem Oel gut handbreit beträgt. So wie unter dem Kochen die Flüssigkeit abnimmt, wird zugewogen und von den Ingredienzien nach Vorschrift hinzugegeben. Am Dienstage werden die übrigen Stoffe wieder mit heiligem Wasser besprengt (wie am Montage der Charwoche, an dem diese Bereitung angefangen hatte); ebenso am Mittwoch, da man bis 3 Uhr kocht, und wenn das Gekochte in die grossen Töpfe hinder gegossen und abgekühlt ist, werden die feinen Spezereien hinzugegeben, herumgerührt und

das Ganze in die zwölf silbernen Gefässe gegossen und versteigelt, die der Bischof am folgenden Tage unter Glockengeläute und Vortragung des heiligen Kreuzes, mit Fächern und Rauchfassern kömmt, sie abzuholen. — Die R. C. fährt zur Begründung dieses Christma noch in Gen. XXXV, 14; Ex. XXIX, 29. 36: 1 Sam. IX. 16, 2. 11, 4; 1 Reg. 1, 39; Ps. LXXIX, 20.“ — *Μύρον* absolute saepe ponitur pro confirmatione 503.

μυροφόρος Magdalenus 284.

μυροφόρων κυριακή 229. Ita dictae Graecis duae Mariae et Salome. Septem *μυροφόρους* recenset Damascenus Studita in Serm. 29.

μυσταγωγία, missa quatenus Christi passionem et resurrectionem caerimoniarum simulacris exponit ac manifestat.

μυστήρια sacramenta.

μυστικῶς, saepe sine occurrit haec vox in libris liturgicis, adscripta omnibus orationibus etc., quae secreto vel submissa voce recitantur.

μυστικὸς ἄμνος = *χερουβικὸς* vel *τριώνιος*.

Νᾶμα 387.

νάος 292 sq.

νάριδος s. *νάριδιον* vas profanum, medicis uelibus adseruatum, in quo vasculum sancti chrismae reconditur. Et ipsa uasculi materies, nondum consecrata, appellatur *νάριδος*.

νάριδος 201 sq.

νάρι κυριακή Dem. Thomae. *νάρι ἐρδομῆς* Centecuz. 1, 89 et Notum.

νεκρώσιμα sc. *τροπάρια*, quae requiem defunctis precantur.

νεδύμφος Sponsus secundum benedictione nuptiali donatus.

νεῦσον παρακλήσεις τῶν οικειῶν πανέμοις, παύσασι δεινῶν ἡμῶν ἐπαρσάσεις, πάσης θλίψεως ἡμῶν ἀπαλλάττουσα· σὲ γὰρ μόνην ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν ἄγκυραν ἔχομεν καὶ τὴν σὴν πρόστασιν κληθήμεθα· μὴ ἀσχυνθῶμεν, δέσποινα, σὲ προσκαλούμενοι· σπεύσον εἰς ἡμᾶς τῶν σοῶ

· πατωὺς βοώντων· χεῖρε, δέσποινα, ἡ πάντων βοήθεια, χαρὰ καὶ σκέπη καὶ σωτηρία τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Antiphona Mariana saepius usitata, praesertim in elevatione Panagiae.

πεφ. ἔλ. 391.

· ησσειαί 235 sq. κατ' εὐχὴν dies magna quadragesimae ante Pascha.

· ησσειαί Ioannes 268.

· νεοποιός cognomen Virginis ὀδηγητριάς.

· νεπιτήρ pelvis lavipedii feria V in Coena Domini usitata. Inde ἀκολουθία τοῦ θελου καὶ ἱεροῦ νεπιτήρος officium lavipedii.

· νομικός, νομοδόχος Cod. 12, qui rubricis ecclesiasticis apprimè eruditus, quod quoque die legendum officium vel occurrat memoria faciendae, sancit. et publicat.

· Αἰἷ: qui chorum regit.

· νομικὸν φάσκα, Iudaeorum Pascha, occurrit in Graecorum Paschalia 242.

· νόμιμον = γνάμη.

· νοτάριοι lectores ab episcopo e reliquorum numero selecti, ut pueros literas et notas edocent, scribentium praefecto et ἱερομνήμονι in scribendo subserviant, cum cereis pontificem deducant etc.

· νοτεῖον μέρος 204.

· νομμοδότης, νομοδότης, unus ex officialibus Magnae Ecclesiae, numismatam et eleemosynarum distributor, eodem officio functus, quo in monasteriis eleemosynarius.

· Ξενοδόχος Sampson 261. Officium est monasticum, Hospitalarius. Immo magnum hospitium. Constantinopolitanum ab illo Sancto nomen traxit τὰ Σαμψών. Theophanes p. 337: ἔχειροτονήθη ἀντ' αὐτοῦ Μηναῖς πρεσβύτερος καὶ ξενοδόχος τῶν Σαμψών.

· Ξεστός, ξεστή τας aquae fundendae idoneum. Suidas: Ξεστὸν· μέτρον ἐπὶ ὑγρῶν.

· Ξηγορία 587. 589.

· Ξηροφαγία 589. Ξηροφαγεῖν siccis vesci s. ieiunare cum aridis.

· Ξύλον 199. Saepissime absolute pro sancta cruce usurpatur.

· Ξυλοχάρτιον tabella lignea vel pergamena, cui aliquod diploma inscriptum est, idem quod πιττάκιον.

· Ξώστης perperam pro ἔξώστης = ἔξω-νάριον.

· Ὀδηγήτρια imago Virginis cum puero Iesu ulnis gestato, depicta a S. Luca atque in templo τῶν ὀδηγῶν a Palcheria reposita. Forohatur ad aulam imperatoris feria V ante Κυρ. ε'. τῶν ησσειῶν manebatque in palatio usque ad secundam feriam Paschatis. Et longius cultus virginis ὀδηγητριάς propagatus est p. 92.

· Ὀ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντας εἰ 370.

· Ὀθόνη, Ὀθόνιον, lintea, vocantur Diconorum ὄραρα apud Chrysost. Hom. de Fil. prodigo: τῶν λειτουργῶν τῆς θείας ἱερουργίας, τῶν μιμουμένων τῆς τῶν ἀγγέλων περιούγιας ταῖς λεπταῖς Ὀθόναις ταῖς ἐπὶ τῶν ἀριστερῶν ὤμων κειμέναις. Oraria apud liturgicos scriptores saeculis comparantur cum angelorum alis. Suidas: Ὀθόνη πᾶν τὸ λεπτὸν ὑφανσμα.

· οἰκονόμος, ὁ μέγας, unus ex officialibus Magnae ecclesiae, locum secundum obtinet in choro dextero Patriarchico „Pontifice celebrante, stabellum tenet. Ad eum spectat notitiam habere censuum, expensarum et ratiociniorum in episcopatu. Cura ergo cuiuscunque possessionis illi demandata est et subservientem sibi Chartularium habet et quoscunque episcopatum obviantes fructus in scripta refert et his singulis annis rationem dat pontifici. Adest etiam in iudiciis, offert sacerdotem consecrandam. Gubernat episcopatum post pontificis obitum: in electione episcopi suffragium habet. Et tandem debitas contributiones ex annis episcopatus bonis fratribus suis exaequo dividit“ 580.

· οἶκος 641.

· οἶνάνθη vinum fragrans, aqua rosacea mixtum, quo abluitur sacra mensa in dedicatione templi.

· οἶ τὰ χερουβὶμ μουσικῶς 350.

ἀπώηχος 320.

ὄμοιοι in musica ecclesiastica sunt hymni, qui alius cuiusdam carminis sacri modos servant.

ὁμολογηταί 249 ὁμολογεῖν pati pro Christo.

ὁ μονογενὴς υἱός 394.

ὄμφαλος 203.

ὀπισθάμβωνος εὐχή 370.

ὀρθοδοξίας κυριακή 216. Theodoro audit in Menseis „ποιήσασα τὴν ὀρθοδοξίαν“.

ὀρθοί 290. 370.

ὀρθοὶ μεταλαβόντες 370.

ὀρθρος, ὄρθρον 285.

ὀρφανοτρόφος, cognomen S. Zotici 278. b) Unas ex officialibus in ecclesia, orphanorum vindex, tutor, nutritius et collegii eorum praepositus.

ὄσιοι πατέρες, μητέρες 249.

ὄσιομάρτυρες 249.

ὄσοι κατηχούμενοι, ὄσοι πιστοί 551.

ὄσοι πιστοί in ordinationibus.

ὄτι ἀγαθός 288. 343.

ὄτι ἅγιος εἶ 345.

ὄτι ἐλεῆμων καὶ φιλόανθρωπος 348.

ὄτι ἡγίασται 338.

ὄτι πρέπει σοι πᾶσα 341.

ὄτι σὲ αἰνοῦσιν πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ κτλ.

ὄτι σὸν τὸ κράτος 342.

ὄτι σοῦ ἐστιν 286.

ὄτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ κτλ.

οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων 351.

ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ σταυρῷ 240.

ὀφφίκιον ecclesiasticum quodcunque munus.

ὁ ὢν εὐλογητὸς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε, νῦν κτλ.

Παμμακάριστος Virgo Mariae. Ecclesia Patriarchalis Constantinopolitana dedicata est ἰτῇ παμμακαρίστῃ. Itaque

risum tenent, qui evolverint Piereri Lexicon: „Die Kirche des St. Georg oder Pammakaristos (des Allerheiligsten, nämlich des Patriarchen) im Fasel, wird jetzt die griechische Hauptkirche“ u. s. w.

παναγία, Deipara ὑψώσις τῆς παναγίας 313. 323.

παναγίαριον 323.

παναγία τριάς 286.

πανάγιον 382.

παναγιώτατος Patriarcha Const.

πανεύφημος Sanctorum quorundam, primitivum Apostolorum cognomen 275 e. s.

πανηγυρικόν 321.

παννυχίς 291. 292. 608. παννυχίδες

ἀγρυπνηταί Eustath. p. 498.

πάγσοφος, cognomen S. Catherinae 275.

πάντοτε νῦν καὶ ἄει καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. τῇ κραταιῇ σου σκέπῃ ἄλλην γὰρ οὐκ ἔχομιν ἀμαρταλοὺς πρὸς Θεὸν ἐν κινδύνοις καὶ θλίψεσιν αἰεὶ μεσσεῖαν, οἰκατακαμπτόμενοι ὑπὸ πταισμάτων κολῶν, μήτηρ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὄθεν σοὶ προσπίπτομεν, ἴσσει πάσης περιστάσεως τοὺς δούλους σου. Antiphona Mariana, occurrens in Elevatione Panegiae.

παξιμάδια panes bis cocti, qui distribuantur monachis in celebrioribus festivitibus. Suidas: παξιμάς ὁ δίπυρος ἄρτος· ἐστι δὲ ἡ λέξις Ῥωμαϊκή. Sed ut literarum ordini repugnantem, vocem unius inclpsit Bernhardus.

παπαδία v. διακόνισση.

παπάς sacerdos saecularis. Ut placet Goaro, si scribatur πάπας, designat Pontificem Romanum.

παπούσιον soles, calcicus, quo induti erant pauperes, quorum pedes Imperator levit in Coena Domini.

παράθεσις omnes preces commendatariae, pro mortuis, pro catechumenis etc.

παρκαταθήκη 418.

παράκλησις = λιτή 559. Deinde relectio extraordinaria in monasteriis. Mensa 25. Mart.: εἰς τὴν τράπεζαν παράκλησις μεγάλη τοῖς ἀδελφοῖς, ἐσθίωντων ἰχθύας εἰς δόξαν Θεοῦ.

παρακλητικόν 320.

παρακλητικός κανών 1) εἰς τὸν ἄγγελον τὸν φύλακα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς, ποίημα Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Μπαυρόποδος, φέρων ἀπροσχητὰ τήνδε· τὸν ἄγγελον μέλω σε τὸν φύλακά μου. existat in multis horologiis. 2) εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον φελλόμενος ἐν πάσῃ θλίψει καὶ ψυχῆς περιστάσει, ποίημα Θεοστοργίου μοναχοῦ, legitur in vulgatis horologiis.

παραλύτου κυριακή 329.

παράμανθυ scopolaris monachici species, panniculus unius palmi, quem, immixtis in funiculos longiores ovis sagulis assutos, brachiis humerisque monachi adstringunt: Illi vero crux aliaque passionis dominicae insignia vel certe crux maior, quatuor cruciculis a lateribus stipata, adiunctis his characteribus fC. XC. N. K. oppleta est. Annum illum secreto sub tunica gestare assueti sunt, pendente ex anteriori parte cruce lignea, a sinu quem tangit, ἐγκόλιον vocata.

παραμονή interdum idem, quod προεβρία. παρ. τῆς γεννήσεως 421. At semper diem denotat proximo festivitati praevium s. profestum.

παραμονάριος τῆς ἁγίας Εὐφημίας Metel. 377 π. τοῦ ἁγίου Ἰωάννου 433 Sacerdotes ecclesiarum, sub nomine illorum Sanctorum dedicatarum. Et sic saepe.

παράνυμφοι = σύντεκνοι.

παραπόρτια 304. Porta urbis. Cedren. 1, 784.

παρασκευή 224.

παρακλήσια 205.

πάσα πνοή αἰνεσάτω τὸν Κύριον· αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐν τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ὑψίστοις· οὐκ ἔσται ὕμνος τῷ Θεῷ. Troparium frequentior usitatum.

παστοφόρεια 15. 209. Suidas: παστοφορεῖον, τὸ φέρον τὸν παστόν. Conferas quae adnotavit Bernhardy.

πασχάλλιον.

πασχάζειν. Monachorum praecipue ritus est, ut missae sollempnis Paschalis die peractis, panes, ova et caseos in ecclesia

benedicant et consistentibus in mertheca ante lautorem cibum degustanda cum benedictione haec apponunt: paschali quo cibo percipito πασχάζειν se dicunt, quo etiam vocabulo quamcumque carnium, ovorum et lacticiniorum post solutiam vel dietam delibationem nunciant.

πάτερ ἡμῶν 286. 372. 413.

πατερήσσα, πατερῖα 362.

πατερικόν liber vitas Patrum continens. Sed πατερικά βιβλία denotat etiam ipsorum patrum libros ut est apud Theophrastum p. 689: — ὅσα δὲ εὗρεν μοναχικὰ καὶ πατερικά βιβλία πύρρῳ κατέκρινεν.

πατριάρχης Κωνστ. 579 sq.

πεντήκοσθριον 224. 320.

πεντηκοστός, intellige paschum (apud nos 51) peraepe in officis recitatum.

περατικά μοναστήρια, sita in suburbis urbis Constantinopolitanae transmarinis, in Galatensis et in aliis.

περικεφαλαία pileus s. galera monachorum, idem quod ἄνω καμψαῖνον. Porro π. est velum, quod recens baptizatis imponebatur, quodque chrismale Latini vocant.

περικοπαι 318.

περιοδευτής officialis magis ecclesiae sinistrae chori sextus „περικατῶν καὶ παιδευόμενος τοῦς θέλοντας βαπτισθῆναι τῇ θεοδοσίῳ πίστει“. Catechumenos igitur commorantes in urbibus ad fidem accedentes instruit, π. huc et illic discurrit per vias et villas ut ad baptismum ad ecclesia alienos invitet p. 569 „Reiseprediger“. Singulis siagulae obigerunt provinciae, ut apud Ephraemum 9850 commemoratur περιουσιῆς Θεῆς Μακεδονίας.

περίπατος idem quod λητή, processio, supplicatio (Umgang).

περιστερά, pannus violaceus in columbinas caudas figuram extensus, dependens a pileo sacerdotum saecularium. Hac ratione potestatem sacerdotalem a Spiritu Sancto derivatam Graeci representant. 2) Columba, in qua sacra reponebatur hostia.

περιτραχήλιον = επιτραχήλιον.

πεσός, πεσσός, πικσός pila grandior ecclesiae, in altum erecta, fornicem astantians (Pileaster) Theophanes p. 360: — ἐτρούπησαν τοὺς πινσοὺς τοὺς βασταζόντας τὸν τροῦλλον.

πεττύχιον, πιττάχιον, brevis, diploma ecclesiasticum.

πηρία ex Leonis Allatii interpretatione candelabra sunt vel cerei, δικήριον et τρικήριον, quibus inter sacros ritus sacerpius nititur pontifex. Ita in oblatione sanctae mensae feria quinta: καὶ σφραγίσαι μετὰ πηρίων. Vocantur illi cerei πηρία, quia quasi pinnarum more gerant ramos acutos vel cum πηρίων antiquis ἀδρακτόν fuscum sonet, eorum singuli quoque rami speciem quandam fusi exhibent. Haec Goarue: sed recte conqueritur Duc. nominis rationem manere incertam.

πιστεύω Κύριε καὶ ὁμολογῶ 367.

πιττάχιον v. πεττύχιον.

πλάγιος vox musica 320.

πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ 354.

πνευματικός sc. πατήρ 588. 609. ἀνήρ Cantacuz. 2, 299. In Hist. Patriarch. p. 95 commemoratur Isidorus „πνευματικός ὄλης τῆς πόλεως“ (Byzantini). Permulta confert ad confessionem Graecorum illustrandam, quae refert Cantacuz. I. p. 402 sqq.

ποιητής cognomen illorum Sanctorum, qui condendis sacris carminibus vacarunt 270. 271. 272. 277.

πολιτικά. Inserta sunt Typico versus politici Nicolai Petr. Constantinopolitani de ieiuniis. Male supra p. 318 pro politica excusum est ποῖτικά. Quod si errorem benevole corrigas, gratus adscribam tibi Nealii doctrinam, in politicis versibus versatam Hist. p. 851: „Political verses, i. e. verses in the ordinary everyday measure, are those which, in modern Greek, have taken the place of almost every other kind. They are iambic tetrameter catalectic, but simply accentual. This usual Aristophanic measure, *ἀπλοῦς ἐν ταῖς ἀσπίσιν· λαβὴν γὰρ ἐκδίδωκες,*

or, as in English;

Nor wore he less a smiling face because so broken-hearted, is in modern Greek, transferred into verses like these:

λοιπὸν ἐκίνη ἔπαυσε, καὶ οἱ θεοὶ
ἀκούσαν·

τοὺς λόγους τῆς, καὶ πῆγασί σε τόπον
καὶ θαροῦσων,

where they rhyme; or

πολιτικοῖς ἐφάσαμιν, ὡς δυνατόν, ἐν
στίχοις,

τὴν τῶν ἀσμάτων δύναμιν, ἐξήγησιν
καὶ γυνῶσιν,

where they do not. Eustathius makes a singular mistake about them, and Du Cange does not correct it: καὶ δηλοῦσι ταῦτο φανερώς οἱ δημοτικοὶ στίχοι, οἱ τὸ παλαιὸν μὲν τροχαϊκῶς ποιεῖσθαι, καθὰ καὶ Ἀλσχύλος ἐν Περσαῖς δηλοῖ, ἄρτι δὲ πολιτικοὶ ὀνομαζόμενοι. But these verses never had the trochaic rhythm: and if Eustathius, who was deceived by both trochaic and iambic tetrameter catalectic having fifteen syllables, thought them composed on this principle, he may well call them, as he proceeds to do, ἀθύσματα.

πολλὰ ἔτη 563.

πολύαθλος cognomen Iobi 258.

πολυέλεος 1) Psalmus 303. 304. 319.

2) Septilacernarium in medio ecclesiae ex eius fornice dependens C. Muralt Lex.: „Auch heisst der grosse Leuchter, der alsdann vor den heiligen Thüren steht, eher von den Psalmen so, als von dem vielen Oele (Polyakion nach Athanasius Apologie 2. R. C. 52), obgleich diese Zeit auch auf verschiedene Weise von vielen Lichtern, Kerzen benannt ist bei Cedren, Codin, Symeon u. s.“ Tamen Bulgari scribit πολυφλασιον. Affert praeterea synonyma: πολυκήριον, πολυλυχνιον, λύχνια πολύφωτος, πολυκάνδηλα.

πολυσταύριον 381.

πολυχρονίζεῖν τινά, longævam vitam alicui acclamare, quod fecerunt certis diebus Imperatori et Patriarchæ in magna ecclesia et faciunt monachi in monasteriis Hegumeno. Descripsit Habertus in Archieratico nonnullas πολυχρονίων formulas: πολυχρόνιον ποιῆσαι ὁ Θεὸς τὴν ἁγίαν βασιλείαν αὐτοῦ εἰς πολλὰ ἔτη. Π. π. ὁ θ. τὴν κραταίαν καὶ ἁγίαν βασ. κτλ. Π. π. ὁ θ. τὴν θεόσεπτον, θεοπρόβλητον καὶ θεομεγάλυντον βασ. κτλ. Addimus e Menæis εὐφημίας monasticam: σῶσαι ὁ Θεὸς τὸν πανώσιωτατον πατέρα ἡμῶν καὶ καθηγούμενον σὺν πάσῃ τῇ ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφότητι. Conf. Bullialdum ad Ducem c. 10. p. 549.

πόματα, panni figura quadri, mandyæ assenti et ipsius oris, quasi latices, unde flumina erumpunt, iuncti v. ποταμοί. ποταμοί lineæ episcopali vestimento in-texta (λώρια), flumina spiritus Sancti Ioann. 7, 38 et dicendi χάρισμα designantes.

ποτήριον 378. π. κοινόν sponsis traditum 528.

πραξαπόστολος 318.

πρεσβεῖα = λιτή, quia cundo et remeando perficitur. 2) Intercessio Sanctorum; πίνειν εἰς πρεσβεῖαν τοῦ ἁγίου, quod Latini dicunt: bibere in amore alicuius Sancti. Reiske ad Const. Porph. de Caer. 708—710. πρεσβεῖα φερμὴ καὶ τεῖχος ἀπροσμάχητον, ἐλέους πηγὴ, τοῦ κόσμου καταφύγιον, ἐπιτενῶς βοῶμέν σοι, θεοτόκε δέσποινα, πρόσφθασον καὶ ἐκ κινδύνων λύτρωσαι ἡμᾶς, ἡ μόνη ταχέως προστατεύουσα. Antiphona Mariana saepius occurrent.

πρεσβύτερος 566.

προαναφορικὴ, ea liturgiae pars, quae praecedit oblationi, missam catechumenorum ac priores fidelium preces complectens.

προαύλιον 201.

προδρομος Iohannis Baptistæ cognomen. προδευσεις adventus sc. reliquiae cuiusdam insignis. 264.

προεορτάζειν, quod dicunt Latini: festum anticipare.

προεορτία 236. προεόρτιος κανών, qui canitur in vigilia alicuius festi. Reiskius cum opinatus sit προεόρτιον ἡμέραν esse profestum (vigilium) male intellexit et vertit locum Constant. Porph. de Caer. 752: μετὰ δὲ τὴν προεόρτιαν φωταυγίαν post luminum vero accensionem qualis pridie festorum institui solet. At in commentario libere constitat, se in hac sententia haerere, cum festum luminum tertio demum die post secutum sit. Vertendum erat: cum affulserint dies προεορτίας sc. τῶν φώτων, qui incipiunt die 2. Ianuarii.

προεστώς, chori officium conentis praepositus.

προηγιασμένων λειτουργία 439 sq. In doctrina de praesantificatis ac de defectibus inter Missam occurrentibus memorata digna est narratio Pachymeræ 2, 38 sq.

πρόθεσις 374. 387. 406.

πρόθυρον 201.

προκείμενον 290. 304. 397. 548.

πρόναος 201.

πρόσδος i. q. προσέλευσις 264.

προσιμιακὸς ψαλμὸς 319.

προσευχὰς 406.

προσκομιδὴ 374. 387. 406. προσκομιδῆς εὐχὴ 354. 405. προσκομίζειν missae sacrificium offerre.

προσκύνημα 374. Et Sanctorum imagines vocant Graeci π. vel προσκυνήσεις propter reverentiam iis exhibitam.

προσκύνησις τοῦ σταυροῦ 222.

τὰ πρὸς κύριον 319.

προσόμοια. στιχηρά, quae aequali syllabarum numero consistunt, ut eodem tono decanteri possint.

προστασία τῶν Χριστιανῶν ἀπειλοῦντε, μεσιτεία πρὸς τὸν ποιετὴν ἀμετάδετε, μὴ παρῆδες ἀμαρτιῶν δέησεν φωνάς, ἀλλὰ πρόσφθασον ὡς ἀγαθὴ εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν τῶν πιστῶς κραυγάζόντων· τέχνηον εἰς πρεσβεῖαν καὶ σπεῦσον εἰς ἰκεσίαν ἢ

προστρατεύουσα ἀεὶ θεοτόκε τῶν τιμώντων σε. Antiphona saepius ab iis, qui ad Mariae suffragium confugiunt, adhibita.

προστασία φοβερά 302.

πρόσπερσις, προσφορά, προσφέρειν presentatio Ordinandum eorum consecrante episcopo.

προσφορά 384.

προσφορέδιον, apud N. Bulgari hostia s. ἀμνός ο pane eulogico excoisa 385.

προσφωνή s. προσφωνήσιμος 213

προσφωνήσεις allocutiones Patriarchae ad acclamationes populi, in conciliis fieri solitae.

πρώξιμος officialis magnae ecclesiae, chori sinistri „ὄρξει ἐν τῷ καιρῷ τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ“.

πρωταπόστολος Petrus Coedra. 1, 760.

πρωτέξδικος, officialis magnae ecclesiae, Chori dextri, undecimi ordinis „κρίτης μετὰ δώδεκα ἐκδίκων μικρὰς ὑποθέσεις τὰς εἰσερχομένας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἀναφέρει καὶ ταύτας τῷ ἀρχιερεῖ“.

πρωτοερεύς — πρωτοπαπᾶς. Muralt in Lex.: „Im gewöhnlichen Leben Protopop, Oberpriester, der erste Geistliche an einer Hauptkirche, der die Aufsicht über die übrigen Geistlichen hat, zuweilen nur Ehrentitel. Als Belohnung kann er vom Bischof das Epigonation und von der Regierung ein violettes Kamilleuki (Mütze) bekommen. Archipresbyter, wie zur Zeit des Sokrates (VI, 9) und Sozomenus (VIII, 11) auch vorkamen, oder Protopresbyter werden sie nicht mehr genannt: dagegen heissen die beiden höchsten Weltgeistlichen, die Mitglieder der heiligen Synode und über die Garden und den Feldherrn und Armeen gesetzt sind, Oberschwätschenniks, Obergeistliche“ 557.

πρωτόκλητος Andress apostolus 275.

πρωτοκωρυφαῖοι Petrus et Paulus.

πρωτομάτυρ Stephanus et Thecla 269. 277.

πρωτονοτάριος, magnae ecclesiae officialis chori dextri, loci sexti „ἰσταμένος ἐν τῷ ἁγίῳ βῆματι εἰς ὑπηρεσίαν

τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑψώσεως δίδομαι νύχιμον τοῦ ἀραιῶν καὶ τὸ δικήριον. Γράφει καὶ ὅτι μὲν βούλεται ὁ ἅ. μνημόνατι εἰς πάντα ἄρχοντα· ἀναθεωρεῖ καὶ τοὺς νομιμῶς δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, σχεψάμενος καὶ τὰς συμφωνήσεις κτλ. Καὶ ἀναφέρει τὰς εἰσερχομένας ὑποθέσεις τῷ ἀρχ.

προτοπαπᾶς 556.

πρωτοφανοισικά sc. σῦκα, ficus primo visse sexta die mensis Augusti una cum botris recentibus et spicis in ecclesia offeruntur. In frigidiori vero regione, qualis est Constantinopolitana quinta decima Augusti Patriarchae inter celebrandum hi fructus benedicendi offeruntur.

πρωτοψάλτης Cantorum praefectus (Constantinus Protopsalta magnae ecclesiae editor Typici Const. 1851) officialis magnae ecclesiae chori sinistri „ἵσταται μέσον τῶν δύο χορῶν· ἄρχεται δὲ καὶ τὴν ἑναρξιν τῆς ψαλμωδίας, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ψάλλει ἕλοι, φροεῖ δε καὶ σφικτούριον“.

πτύον, apud hodiernos Graecos πτώρι, ligneam batillum, quo Sacerdos terra respersit loculum.

πύλαι apud sequioris aetatis scriptores et πόρται vocantur. Hist. Patriarch. p. 203. Fecit Ieremias Patr.: — καὶ βημόθυρον μέγα ἐκλεκτόν, πολλῆς τιμῆς καὶ αἰ πόρται τοῦ ἁγίου βήματος πανχρυσαῖς, μετὰ τὸν θεῖον εὐαγγελικὸν ἀσπασμὸν τῆς πανυπεράγνου θεοτόκου.

πυλωροί, ostiarii olim Graecis cogniti. Novella 2 Heraclii π. in magna ecclesia numeram ad 75 definit.

πύξιον, πύξις, πυξόμηλον 208. Psalmyer. 2, 78.

Ῥάσος, ῥασινολ, ῥασοφορέω Phrantza p. 430. ἱερά ῥασοφορήσαμεν τῇ πρώτῃ τοῦ Ἀβγούστου μηνός. Muralt in Lex.: „Rason ist bei den Griechen ein rauhes Tuch (Nicetas Leben des Alexius Comnenus, Gregoras V, 3. Constantin der Taktiker), das lateinische Cilicium. Es ist das lange Aermelkleid, das

auch die Weltgeistlichen unter ihrem übrigen Ornate tragen, nur dass es bei den Mönchen schwarz ist und auch Pallium heisst. Die Novizen tragen wohl das Unterkleid (Cbiton, Tunica) mit dem Gürtel, nicht aber diesen Mönchsmantel, noch die Kaputze. Die Kleidung der Nonnen besteht ebenfalls in einem langen, wollenen Unterkleide, einem bis auf die Erde reichenden Mantel und dem Schleier mit der Filzmütze, alles ebenfalls schwarz, da es nur Einen Mönchsorden, den der basilianischen Regel, bei den Griechen giebt.“

ἔσπερεν δάριος, officialis magnae ecclesiae, chori dextri, loci septimi: „ἀποστελλόμενος εἰς μεγάλους ἀνθρώπους μηνύματα παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἔγγράφως καὶ ἀγράφως φέρει, καθιζόμενος καὶ εἰς τὰς κρίσεις“.

ἑπίδιον, **ἑπίζειν** 410.

Σάβανον linteum quodcumque tergendō praesertim corpori aptum. Theophan. cont. p. 199. Sym. M. p. 661. Olim baptizati σαβάνοις induebantur candidis, nunc γαθανοῖς. Contra mortuorum involucre vocantur **σάβανα**. Reiske ad Const. Porphy. de Caer. 208. Arabicam vocis originem ostendit.

σακελλάριος, μέγας officialis magnae ecclesiae, chori dextri loci secundi „ἐπισκοπεύων καὶ ἔρευων τὰ ἀνδρεία μοναστήρια ἐκ πάντων τῶν συνερχομένων δικαιομάτων· ἐπαίρει καὶ λογαριασμὸν, εἰσόδους καὶ ἐξόδους· βίους δὲ καὶ πολιτείας τῶν μοναχῶν ἔρευων καὶ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀναφέρει αὐτὰ τῷ ἀρχιερεῖ· ἔστι δὲ καὶ εἰς τὰς κρίσεις εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ οἰκονόμου“.

σακέλλης, **σακέλλιος**, ὁ τοῦ σακέλλου, officialis magnae ecclesiae chori dextri, loci quinti „ἵτου λειτουργεῖ ὁ ἀρχ. ἱσταμένους καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι εἰς ὑπερησταν τοῦ δ. ἔχων καὶ ἐπισκοπίαν τῶν γυναικείων μοναστηρίων, ἔρευνᾷ καὶ ἀναθεωρεῖ αὐτὰ κατὰ τὴν τῶν κανόνων ἀκριβείαν·

κρατῶν καὶ τὴν φυλακὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ ἀποστελλόμενους παρ' αὐτοῦ ἀρχιερέως κρατῶν αὐτούς“.

σάκκος 381. Praeterea apud vetustiores saepe desolat cilicium, quo monachi et eremitae induebantur.

σάλος, ὁ διὰ Χριστόν cognomen S. Simeonis 21. Iulii, stultus propter Christum. Sic saepius.

σαλπίζειν 199.

σαμαρεῖτιδος κυριακή 230.

σαράδιον funis laneus, quo vinciantur pedes monachorum κεκοιμημένων.

σημασία mystica alicuius rei significatio.

σημαντήρια, **σημαντρα** 199 sq. σημαίνειν pulsare τὰ σημαντρα. De Graecorum σημαντροῖς et campanis dexte Reiske ad Const. Porphy. de Caer. 235 sqq.

σημειοφόρος cognomen S. Petri Monachi 3. Ian.

σημείωσις, **σημείωσαι**, δεῖ γινώσκειν, χρῆ γινώσκειν, ἔστέον, sciendum est, adnolandum est, advertite, saepissime leguntur in libris liturgicis.

σιδηροῦν 199.

σκεύη ἱερὰ vasa sacra.

σκευοφυλάκιον 209.

σκευοφύλαξ cui in suppellectilem sacram arbitrium et auctoritas; ὁ μέγας **σκευοφύλαξ** officialis magnae ecclesiae chori dextri, loci quarti „ἵσταται παρὰ τὰς θύρας τοῦ σκευοφυλακίου, ἵνα εἴ τι σκεῦος ζητηθῇ αὐτὸς ἐκβάλῃ· κηροὶ καὶ ἀλλαξιώματα δίδονται παρ' αὐτοῦ· ἀναφέρει καὶ πᾶν σκεῦος τῆς ἐπισκοπῆς καὶ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀναφέρει τῷ ἀρχιερεῖ καὶ ἔστιν εἰς τὰς κρίσεις 205.

σικιάδιον, **σικιάδη** pileus cruce ornatus, quem gestant canonici et clerici, magnae ecclesiae. Suidas s. v. **σικιάδιον**· κατασκευασμὰ τι, ἕπερ ἑπρόρουσιν αἱ κανηφόροι ἀπιούσαι εἰς τὰ Ἐλευσίνα ἔνεκεν τοῦ μὴ καλεσθαι ὑπὸ τοῦ ἡλίου· ἢ ὅπερ ἡμεῖς καμειάκιον λέγομεν.

σκουφία pileus, quem sacerdotes gestant,

dum prooemialis missae cantantur. Procul dubio voci affinis est Italarum scuffia, cuffia Mütze, Haube.
σολίας, σωλίας, σωλεῖον 204.
σὸν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλεεῖν.
σοφία, ὁρθοί 344. 346.
σοφία, ὁρθοὶ ἀκούσωμεν 347.
σοφία ὁρθοὶ φῶς Χριστοῦ 442.
σπόγγος, σπογγία 416. **σπογγιο-
 τράπεζον**, penicillum quo sacra mensa
 abstergitur.
στάσις 298. 319.
στασίδιον 202. Apud Pachymeren **στα-
 σείδιον** v. Possinum ad Pach. p. 717 sq.
σταυροαναστάσιμον 320.
σταυροειδῆ, σταυρωτά 197.
σταυρογάθαρα = γαθάνια.
σταυροθεοτόκιον Troparium de Matre
 dolerosae, feria VI cani solitam e. g. **Ἐν
 τῷ σταυρῷ παρεστῶσα, ἢ σὲ ἀσπύτως
 τεκοῦσα, καὶ θρηνηθοῦσα ἑβρα, οἴμοι
 γλυκύτατον τέκνον, πῶς ἔδυσ ἔξ ὀφθαλ-
 μῶν μου; πῶς ἐν νεκροῖς ἐλογίσθης;
 σταυροπήγια** sunt ecclesiae a Dioe-
 cesani potestate a Patriarchis vindicatae
 sibi quo nullo medio subiectae (exemptae).
 Signum huius privilegii manifestum est
 crux retro altare defixa. Ritum τοῦ σταυ-
 ροπήγιου Geor. p. 609 sq. Sed antiquitas
 vox pertinebat ad crucis deflexionem
 in loco ecclesiae construendae destinato
 cf. Duc.
στέμμα imperatorium **διάδημα**, quod in
 coronatione Patriarcha assumit ab altari,
 tenensque illud ambabus manibus coro-
 nat imperatorem dicens: **εἰς τὸ ὄνομα
 τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
 πνεύματος.**
στεφανοί 525. De coronis nuptialibus
 Reiske ad Constant. Porphyg. de Caer.
 254 sq.
στέφεισθαι, στεφανοῦσθαι 525.
στεφάνωμα 520.
στήθεα v. **κόνια**. Simeon M. p. 681:
**ἐποίησε στήθεα ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κει-
 σθέντι ναφ.**
στιχάριον, στοιχάριον 375.
στιχηρόν versus ab hymnographo, licet
 prolixiori sententia ad longiusculam

etiam periodorum normam compositus.
στ. τῆς λιτῆς 291.
στιχολογεῖν, στιχολογία alterna
 psalmodum per versus recitatio.
στίχος (Suid. ὁ ἀπὸ ἀριστερῶν ἐπὶ δε-
 ξιά ἀναγινωσκόμενος) versiculus e scri-
 ptura et praecipue e Psalmis Davidicis
 depromptus. Maralt in Lex.: „Stiche-
 ron, strophischer, christlicher Vers im
 Gegensatze zu den kürzern Psalmversen
 (Stichen. Geor. 25 und 47). „Die Stiche-
 ren legen das Lob des zu Feiernden aus,
 so die des Clemens von Alexandrien zu
 Ehren des Heilands, des Athenogenes
 Früh- und Vesper-Sticheren (S. Sophro-
 nius), des Nepos, Bischofs von Aegypten,
 des Victorin, Lactanz, Gregor von Naz.,
 Sedulius, Anastolius, Johann von Damask,
 Kosmas, Joseph und anderer, die darin
 die Psalmen nachahmten. Die Stichen
 drücken stellenweise den innern Sinn der
 Synaxarien aus, während die Stichen
 Lob-Troparien sind, die mit Stichen ver-
 mischt werden (R. C. 31, 312).“ Sed quid
 significant **στιχηρὰ τοῦ στίχου** di-
 cta in Vesperis? Adscribimus doctam ac
 subtilem Nealii interpretationem „This
 (**στιχηρὰ τοῦ στ.**) is the technical name
 for the stichera said in this place. It
 frequently happens that propter stichoi
 are given in the Menses; e. g. July 13,
 we have the rubric, **εἰς τὸν στίχον, στι-
 χηρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου**. And two stichoi
 are then given, namely, **ὁ ποιῶν τοὺς
 ἀγγέλους αὐτοῦ** and **εὐλογεῖ ἡ ψυχὴ
 μου τὸν Κύριον**. So in the feast of S.
 Marina, the first stichos is **Θαυμαστὸς
 ὁ Θεός**; the second **ὑπαμένων ὑπέμεινα
 τὸν Κύριον**. The number of stichoi va-
 ries; when any are given in the Menses,
 there are generally two, but sometimes
 three, as on September 1; on ordinary
 days there are two given in the Holo-
 logy. On Saturday and Sunday, one;
 „The Lord reigneth, He hath put on
 glorious apparel“. When no stichera are
 given for the stichos in the Menses, as
 was the case in the day I gave from it
 at p. 833, they are to be supplied from

the Paracletica. It sometimes happens that there are proper stichera given in the Menaeon, without any proper stichoi; the latter must then be supplied by those of the day in the Horology.

I give an example: taking the present day, Friday, Oct. 12, 1849, the festival of SS. Probus, Tarasius, and Andronicus, I look in the Menaea, and find that the rubric refers me to the Octoechus for the stichera, *εις τὸν στίχον στιχηρὰ τῆς ὀκτωήχου*. I therefore consult the Evangelistarium, to see what is the tone for the week; (of course, a Greek Priest would know the tone, having followed the regular course on from Easter:) I turn to the Paracletica then, and look for the *παρασκευὴ* in the week of the tone; and there I find the first sticheron. To this I add the first stichos from the Horology, which is Psalm CXXIII, 1. 2. I then turn again to the Paracletica, and repeat the second sticheron; I add the second stichos from the Horology, which is Psalm CXXIII, 3. 4; and I conclude with the third sticheron from the Paracletica. I now give an example where there are proper stichoi in the Menaea; and I take September 11.

*εις τὸν στίχον στιχηρὰ ἦχος α΄
Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.*

*Ἰωακείμ καὶ ἡ Ἄννα πανηγυρίζουσι
τὴν ἀπαρχὴν, τεκόντες τῆς ἡμῶν σω-
τηρίας τὴν μόνην Θεοτόκον· οὓς καὶ
ἡμεῖς συνορτάζοντες σήμερον, τὴν ἐκ
τῆς ὁλῆς ἐκείνης τοῦ Ἰησοῦ μακαρί-
ζομεν Παρθένον ἀγνήν.*

Στίχ. Ἄκουσον θύγατερ.

*Ἡ θεοχώρητος κόρη καὶ θεοτόκος
ἀγνή, τῶν προφητῶν τὸ κλέος, τοῦ
Δαυὶδ ἡ θυγατὴρ, σήμερον γεννᾷται
ἐξ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης τῆς σώφρο-
νος καὶ τοῦ Ἀδάμ τὴν κατάραν τὴν
εις ἡμᾶς, ἀνακαλεῖται ἐν τῷ τόκῳ
αὐτῆς.*

Στίχ. Τὸ πρόσωπόν σου.

*Ἡ πρώην ἄγονος χάρι γῆν καρπο-
φόρον γεννᾷ καὶ ἐξ ἀκάρπου στείρας*

*καρπὸν ἄγονον δοῦσα, γάλακτι ἐκτρέ-
φει, θάυμα φρικτὸν, ἡ τροφὸς τῆς
ζωῆς ἡμῶν, ἡ τὸν οὐράσιον ἄρτον ἐν
τῇ γαστρὶ δεξαμένη, γαλουχεῖται μαζῶν.*

In some cases it is left to the option of the Priest whether he will take the proper stichera or not; as in September 5, after the usual direction, *εις τὸν στίχον στιχηρὰ, τῆς ὀκτωήχου*, we find, *εἰ δὲ βούλει, ἐκπέ τὰ πύρροντα προσόμοια τοῦ ἁγίου*, which then follow.

The *στιχηρὰ τοῦ στίχου* are sometimes called, both by other writers, and in the Menaea, *ἀπὸ στίχου στιχηρὰ*, or *ἀπόστιχα στιχηρὰ*.

Again, we sometimes find that, instead of stichera, *idiomela*, or stichera *idiomela*, are appointed. These are stichera which have no *ἔρμος*: which are, in fact, their own *ἔρμος* or *εἶρμος*. These are generally employed only on high festivals; and are usually much longer than ordinary stichera. Goar (p. 206) does not explain them well, comparing them with *εἶρμος*, instead of the troparia which follow *εἶρμος*: and Du Cange, copying Goar, makes nonsense of his explanation. It is more convenient to observe in this place, than it would have been at the Lord, I call upon Thee, that, on some high festivals, that Psalm is not followed by *prosimois*, but by *idiomela*. Thus the rubric for the Transfiguration; *εις τὸ, Κύριε, ἐκέραξα, ἐστῶμεν στίχους ἡ· καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ ἰδιόμελα*.

The arrangement of the Slavonic Menaea is perfectly, in respect of the stichera of the stichos, similar.

στολλίζειν: baptizatum iudaeae veste candida.

στρατήλατος cognomen S. Theodori M. 260 et S. Andree M. 266. Alios enumerat Reiske ad Const. Porph. de Caes. 567.

στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου 356.

σὺ γὰρ εἶ ἡ ζωὴ 300.

σὺ γὰρ εἶ ὁ προσφθέρων 357.

συγγνώμην καὶ ἄφρσιν 355.

συγχώρησις 297. 300. 416.
συγχωρητικὰ ἐδχαί 592. 603 sq.
συγχωροχάρτια 592. **συγχωρητικὸν γράμμα** Hist. Patriarch. p. 122.
συλλειτουργίω, **συλλειτοῦργο** s vox usurpata in Diaconorum ac Sacerdotum ministerio, qui, ut Latino more loquer, assistant Celebranti 366. 392. Commemorat Duc. Librum Graecorum ecclesiasticum Venetis 1635 impressum: ἀκολουθία τοῦ ἀναγνώστου ἔχουν τὰ συλλειτουργικά.
συμπάλλεν ἀκολουθίαν, officium alicuius Sancti concurrrens cum festi ἀποδόσει eanere una cum officio diei praecedentis.
συναθλητής cum socio Martyre martyri coronam adeptus.
συναξάριον 308. 323.
συναξίς festivitas, liturgia sacra propria, conventus festivus saepe in calendario 250 e. a.
συναπτὴ μεγάλη, μικρά 392. 393.
συνασκητής 264. 648.
σύνθρονος 207. 563.
συνοδία, Socii Martyris eiusdem, ut Latini dicant: S. Ursula et Sociae Martyres. At Graeci et plures Confessores, qui in perfectionis studio militarunt vocant **συνοδίαν**. Raro ponitur „οἱ σύν αὐτῷ“.
σύντεκνος 516. Interdum idem atque ἀναδόχος. **συντέκνισσα** commater, **συντεκνία** effluvia spiritualis e baptismo nata. Lucem affundit vocis significationi, quae refert Michael Glycas p. 569.
συντριβή f. **ἐπιτριβή**.
συστέλλειν τὰ ἔγνια 371. σ. τὰ κατὰ γάμον σύμβολα 531.
σφικτούριον. Recentiores Graeci, inquit Salmasius ad Lampridium, appellant hoc genus vestimenti, quod nulla parte apertum est, sed totum corpus includeret et stringeret. Hesych. **σφικτηρ, χιτῶν, Ταραντινος**. Saepe idem significat atque **στιχάριον**.
σφραγίζειν crucis signum benedicendo vel consecrando efformare, praesertim ordinare.

σφραγίς 385. 386. 387 cf. **χειροθεσία**.
 Sigillum e. g. Patriarchicum p. 580, cuius imaginem adiicimus.

Si fidem habemus Stussio (Observationes Selectae de Eccl. Graecae sub imperio Turcico stata hodierno Progr. Goth. 1733) Sigillum Antiocheni Patriarchae duplicem crucem ostendit, Hierosolymitani sanctum sepulcrum.

σχῆμα habitus monasticus.

σχηματολόγιον tota monastici habitus congeries; vel rectius liber in qua ἀκολουθία dandi sanctum habitum describitur.

σχολάζειν, quod dicant Latini cessare e. g. **σχολάζουσιν αἱ μετάνοιαι μεγάλαι** e. a.

σωλέας v. **σολεάς**. **σωλαία** Mich. Glycas p. 506.

σῶσον Κύριε 302.

σωτηρία 224.

Τὰ ἄγνια τοῖς ἀγίοις 366. 413.

τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα 355.

ταπεινότης titulus, quem usurpat episcopus de se ipso loquens 598.

τὰς θύρας, τὰς θύρας 356. 407.

τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε 349.

τελειοῦσθαι vox in Menaeis frequentissima. Sancti vel **τελειοῦνται ἐν εἰρήνῃ**, i. e. morte naturali obdormiant in De-

· mino, vel τελειοῦνται ξίφω, πυρὶ καὶ
· omnino martyrio.

τελώου κυριακῆ 213.

τεσσαραντολειτούργημα 589.

τεσσαρακοστά 609.

τετραπόδιον mensa quadrupes, in qua
panis cum frumento, vinnam et oleum be-
nedicendo offeruntur in Vesperis.

τέτραψίδων canon quatuor Stropharum
a Cosma compositus et cani solitus Sab-
bato magno. Mich. Glycas p. 554. τετρά-
ψιδον Symeon Marg. p. 705.

τῆν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν 355.

τὴν τιμιωτέραν τῶν χειρῶν βίμ
372.

τῆ προσβεία, Κύριε πάντων τῶν ἁ-
γίων καὶ τῆς θεοτόκου τὴν σὴν εἰρή-
νην δὸς ἡμῖν καὶ ἐλέησον ἡμᾶς ὡς
μόνον οἰκίρων 489.

τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην 328.

τμήματα 318.

τὸν ὑπόλοιπον χρόνον 355.

τόποι 202. τόπος interdum sepulcrum.

τοῦ δειπνοῦ σου τοῦ μυστικοῦ
224.

τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν vox diaconica,
qua fideles invitantur ad preces Deo fun-
dendas.

τράπεζα ἁγία 206. Interdum τ. eu-
charistiae participationem designat.

τραπεζάρης cui in monasteriis refecto-
rii et mensae sternendae cura incumbit:
τραπεζαρία idem munus in mona-
steriis puellarum.

τραπέζης εὐχὴ 292. ἀκολουθία 313.

τραπεζοφόρον 207.

τριαδικά 301. 320.

τρικῆριον 382. 392.

τρίμορφον Christi imago, medii inter
Deiparam et baptistam, plerumque sacris
foribus depicta. Bulgari: τὸ τρίμορφον
ὅπου λέγομεν σημαδεύει τὸν ἐπὶ νε-
φελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως
καὶ δόξης ἐρχόμενον υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
ἐκ δεξιῶν μὲν ἔχοντα τὴν θεόνημφον
αὐτοῦ μητέρα καὶ θεοτόκον, ἐξ ἀρι-
στερῶν δὲ τὸν βαπτιστήν.

τριτάγιον 396. τρ. εὐχὴ 345. 396.

τρίτα 609.

τριτέκτην vel τριτοέκτην. Tertium et
sextum canticum Canonis, in matutinis
cantati, uno vocabulo τριτέκτην vocatur:
duo vero illa cantica interdum cantantur
in liturgia loco tertii ἀντιφώνου.

τριχοκουρία 510.

τριψάλμος 319.

τριώδιον 213. 224. Praeter librum ec-
clesiasticum denotat canonem, tribus stro-
phis compositum, qui omnibus diebus ie-
iunii per annum canitur.

τροπαιοφόρος S. Georgius M. 257.
Constant. Men. 6275: — τῷ θεῷ χει-
στομάρτυρε τῷ τροπαιοφοροῦντι. Aliud
Georgii cognomen τοῦ παλαιουαστρέ-
του commemorat Cantuar. 2. p. 166.

τροπάριον modulus, congruens Latino-
rum Antiphonis. Etymologiam exposuit
Bulgari p. 24: Τῶν τροπαρίων διαφό-
ρους ἔχομεν τὰς ἐτυμολογίας. Ἄλλοι
θέλουσι νὰ λέγονται ἐξ ἑκείνου τοῦ τρό-
που, ὡς ἂν ὅπου φανεροῦνται τοὺς
τρόπους τῶν ἁγίων καὶ τὰς ἀρετὰς.
Ἄλλοι ἀπὸ τοῦ τροπαίου, ὡς ἂν ὅπου
ἔδονται δι' αὐτῶν τὰ ἄθλα καὶ τὰ
τρόπαια τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων. Ἄλ-
λοι ἀπὸ τοῦ τρέπω, ὡς ἂν ὅπου κατὰ
τὴν διαφορὰν τῶν τροπαρίων, τρέ-
πουσι καὶ τὰς αὐτῶν φανὰς διαφο-
ρας οἱ μελωδοί. Ἄλλοι ἀπὸ τοῦ τρέ-
πομαι, διὰ τὸ τρέπεσθαι τῶν τροπά-
ριων ἄδομένων ὡς, κάκεισε τὸν κα-
νονάρχην, ἀπὸ ἑνα χορὸν εἰς ἄλλον
δηλαδὴ. Ἄλλοι, ὅτι πρὸς τὸν εἰρημὸν
τέτραπται καὶ νένευκε, κάκεινον ἔχει,
εἰσαγεῖ παραδειγματικὸν καὶ τελειωπ-
κόν. Proculdubio Latino-rum τρόποι: Tro-
paris affines sunt Cod. Lit. I. p. 116 sq.
Non a re est adnotare, Graecis troparia
hodiernum auge-re novis, quae recenter
composita sunt. Exemplo sint troparia
duo in honorem S. Theclae condita: pri-
mum confecit Cyrillus Patr. Constant. anno
1813, secundum Constantius Patr. Con-
stant. 1833: Θείου κήρυκος διδασκα-
λίας, πόθω Κτίστου σου ἀναφλεχθεῖσα,
τῶν γενητῶν ὡς ῥέγονται ἠλόγησας καὶ
σεαυτὴν ἱερὸν καλλιέργημα τῷ Θεῷ
δοῦσα ποιῶν κατετόλμησας, Θέελα

ἐνδοξε, Παύλου τοῦ θείου συνέκδημε, τὸν σὸν νυμφίον Χριστὸν ἐκέλευε, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος. Ὡς τῷ Παύλῳ μαθητευθεῖσα πανεύφημε καὶ τῇ πίστει στηριχθεῖσα Πείρου Θεόσωφε, πρωτομάργου ἀνεδείχθης καὶ πρώταδλος ἐν γυναιξίν, ἐπέβης τῇ φλογὶ ὡς ἐν λειμῶνι εὐδαλεῖ, θῆρες καὶ ταῦροι ἐφριξάν σε ὀπλισθεῖσαν τῷ σταυρῷ· πρόσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, ἀποστόλων θέκλα συνέκδημε, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

τρούλλωτά 197. τρούλλος, τρούλλα, τρούλα. Duc. Ita appellant vulgo scriptores Byzantini Hemisphaeria in medio aedium sacrarum, ut est etiamnum trulla aedis Sophianae Constantinopoli et S. Petri Romae. At ex iis paulo antiquiores scriptores hanc vocem masculino, posteriores vero feminino genere efferre solent.

τυμπανικά 594. τυμπανίται, qui in excommunicatione mortem obierunt. Haec de τυμπανικοίς quaestio prorsus singularis vetustos Germaniae theologos mire exercitavit. Chr. Sonntag de Excommunicatione Tympanitica Graecorum Altorf. 1698. Ioh. Mich. Heineccius De absolutione mortuorum excommunicatorum s. tympanicatorum in ecclesia Graeca Helmsl. 1709. Stass Von dem Banne der heutigen Griechen. Gotha 1733. Tentzel Monatl. Unterred. 1689. p. 448. 1693. p. 639 sq. Chr. Angelus de stata Graec. hodierno c. 25. Prae reliquis memorabilem historiam tympaniticae mulieris refert Hist. Patriarch. p. 118—124. 1)

τυπικά 313. 317. 319.

τυπικόν 316.

τυρηνή, τυροφάγος 214. Pachymer. 2, 78. ἡμέρα μὲν οὖν τῆς τυρηνῆς κυριώνυμος τότε ἐφίστατο.

τυφλοῦ κυριακῆ 230.

Υἱοθεσία adoptio filii, apud Graecos ecclesiastico ritu solemnis.

ὕλη τῶν μυστηρίων materia sacramenti. ὕμνογράφοις ecclesiae Graecae enumerat Bulgari p. 22 sexaginta quinque.

ὕμνοι τέσσαρες τῆς ἐκκλησίας ἐξαιρέτοι· ἀγγελικός, τρισάγιος, χειρουργικός, ἐπινίκιος.

ὕπακοή. Goarus: Pauci sunt hymni, „ὕπακοῆς nomine dicti, illi in quorum commatibus, antecedentis sensui consequentem praecclare annexum animadvertere licet, ὕπ. appellationem mereri suis ad me literis testatur Georgius Coresius: ibi enim consequens periodi membrum ὕπακοῦσι τῷ ἡγουμένῳ. Exempli gratia: ἡ τοῦ ληστοῦ μετάνοια τὸν παρὰδεῖσον ἐσύλησεν adeat antecedens. Ea tibi modo consequens: καὶ μετὰ τὸ πάθος πορευθεῖσαι ἐν τῷ μνηματι πρὸς τὸ μυρῖσαι αἱ γυναῖκες χριστὸν ὁ Θεός κτλ. Minus subtiliter, ad veritatem tamen magis accommode ὕπακοῆν esse enarravit Demetrius Pepanus collegii Graeci non indoctus alumnus: ὡδὴν θαυμαστήν cui obaudiendo dum in ecclesia cantatur, cuncti cum religioso silentio, corporis etiam accessu facto erectas aures et mentem attentam praebent.“ Bulgari p. 25: Διὰ τὴν ὕπακοῆν, γὰρ ἐρμηνεύεται ἀντὶ τῆς παρακοῆς τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς προμήτορος ἡμῶν, διὰ τὰς Μυροφόρους, Μαρίας ἐν τῷ τάφῳ παραχρηνομένης Χριστοῦ καὶ μᾶλλον τὴν θεομήτορα. Ὡς γὰρ ἐκείνη παρακούσασα τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἀδάμ, τοῦ παραδείσου καὶ ἡμᾶς συναξέωσεν. Οὕτως ἐκείναι Χριστὸν ἰδοῦσαι καὶ ὕπακούσασαι αὐτοῦ, ἐν κήφῳ τὸν νέον Ἀδὰμ καὶ μᾶλλον ἢ θεοτόκος γυνὴ τε καὶ πρότερον τὴν χαρὰν ἔλαβον τὴν ἀντιόφρον τῆς ἀρᾶς καὶ τὸ ὑστέρημα ἐκείνης ἐκ τῆς παρακοῆς ἀνεπλή-

1) Relinquimus philologis quaestionem quam aetate vox τυμπανίζεσθαι illam notionem tympani instar iurgere adepti sit. Nam antiquis τυμπανίζεσθαι nihil aliud est, nisi fastibus caedi. Cf. Gataker Adversar. Misc. II. Posth. c. 46, p. 907—914. Et in Chronico Paschali p. 277 vetusta usurpatio significatio: Ἀμῶς ἦν ἐν Θεκουῆ καὶ Ἀμῶσσις συγχρῶς αὐτὸν ἐτυμπάνισεν.

ρωσαν. Ἡ καὶ διὰ τὴν ὑπακοὴν τοῦ νέου Ἀδάμ, ἥτις καὶ τὸν πρῶτον εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα ἤγαγρον.

ὑπαπάντη 238.

ὑπεραγία Θεοτόκε σώσον ἡμᾶς
 spirium Marianum petere a Graecis recitatum.

ὑπερευλογημένη ὑπάρχεις, Θεοτόκε Παρθένε ὑμνοῦμέν σε, διὰ γὰρ τοῦ ἐκ σοῦ σαρκωθέντος, ὁ ἕθης ἡγμολώτισται, ὁ Ἀδάμ ἀνακέληται, ἡ κατὰρα νετέρωται, ἡ Εὐὰ ἡλευθέρωται, ὁ θάνατος τεθανάτωται καὶ ἡμεῖς ἐσωποιηθῆμεν· διὸ ἀνυμνοῦντες βοῶμεν· εὐλογητὸς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ οὕτως εὐδοκήσας δόξα σοι. Antiphona Mariana saepius in officiis usitata.

ὑπὲρ τοῦ ῥυσθῆναι 341.

ὑπὲρ τοῦ συμπολεμησαί 341.

ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων 340.

ὑποβολεύς e Goari sententia, qui canones hymnosque per membra concisos suggerit, decantandaque cancta edicit et voce praecit — κανονάρχης.

ὑπογονάτιον 379.

ὑποδιάκονος 550 sq. ὑποδιακονικὸν aedicula, ecclesiae adiuncta, in qua consistebant Subdiaconi.

ὑπόθεσις causa, negotium, praecceptum.

ὑποθέσεις preces, quae sicut hymnorum subiectae adduntur.

ὑποκάμισον — καμίσιον.

ὑπομανίκια — ἐπιμανίκια.

ὑπομνηστικῶν monitor, suggestor, dignitas in ecclesia Constantinop. ὁ ὑ. ἀσχολούμενος τῇ πατριαρχῇ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τὰς εὐχὰς καθ' ἑκάστην ὑπομνηστικῶν. Alii: ὁ ὑ. δεχόμενος τὰς ὑπομνήσεις τῶν ὑπομνημάτων τῶν ἐρχομένων ἐν τῇ κρίσει καὶ ἀναφέρει τῇ ἀρχιερεῖ καὶ τῇ κλήρῳ.

ὑπομνηματογράφος, actarius ecclesiasticus. Cod.: εἰς τὸ γράφειν τὰ ὑπομνήματα. Codex Allatii: ὁ ὑ. καθεζόμενος εἰς ψήφους ἐπισκόπων καὶ γράφει εἰ τι ὀρίσασιν ἀληθῶς.

ὑψος textus Evangeliorum s. liber Evangeliorum cuiusque Evangelistae, vel Evn-

gelistarium in quo conscripta sunt eὐ-αγγέλια ἐωθενά. Haec Duc. At neotericis Graecis ὑψος idem significare videtur atque νόμος vel συνήθεια. Ita Typic. Constant. 1851 scribit: Ἰδοὺ τέλος προσήλθεν εἰς φῶς τὸ παρ' ἐμοῦ προκηρυχθὲν τυπικὸν κατὰ τὸ ὑψος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

ὑψωμα, ὑψώσεις τῆς παραγίας 240. ὑψώσεις τοῦ σταυροῦ 240. ὑ. ἀγία elevatio in missa 411. ὑ. τῶν ἀγίων in praesantificationis 449.

Φαινόλιον, φενώλιον, φαλιώνιον 379. 548. 550.

φαναριώται 580.

φανέρωσις revelatio s. inventio insignis cuiusdam reliquiae.

φαρμακολύτρια S. Anastasia M. 277. φιάλη 201. Cf. Possinam ad Pachym. p. 722.

φῶς ἰλαρόν 290.

φωτίζειν baptizare. φωτιστήριον baptisterium et similia.

φωταγωγία cereorum accensorum multitudine Leo Gramm. p. 326.

φωταγωγικά troparia, propria feriis Quadragesimae, quae Deum invocant et πνεύρα τῶν φώτων. Adscribimus exempla e Horologio: Ὁ τὸ φῶς ἀνατέλλων, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου καθάρισον ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, προστασίας τῶν ἀσωμάτων καὶ σώσον με.

Ὁ τὸ φῶς ἀνατέλλων τῷ κόσμῳ σου, τὴν ἐν σκότει ψυχὴν μου ὑπάρχουσαν, ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας καθάρισον, προστασίας τῶν ἀσωμάτων καὶ σώσον με.

Φωτοδότα Κύριε, ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ φάτισον τὴν καρδίαν μου, προστασίας τῶν ἀσωμάτων καὶ σώσον με.

φώτων ἡμέρα 237.

Χαῖρε κεχαριτωμένη Θεοτόκε, λιμήν καὶ προστασία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἐκ σοῦ γὰρ Ἰσακίδη ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου· μόνη ὑπάρχεις μήτηρ καὶ παρθένος· ἀεὶ εὐλο-

γημένη καὶ δεδοξασμένη, πρόσβενε Χριστῷ τῷ Θεῷ εἰρήνην δωρήσασθαι πάση τῇ οἰκουμένῃ. Troparium Marianum, frequens in Graecorum officiiis 489.

χαλιπεόξεστον = χειρνοβόξεστον.

χαρτουλάριος, alias dignitas aulica, occurrit quoque in officiiis ecclesiasticis. Iustin. Nov. 120. c. 6, 1. χαρτουλάριοι μεγάλου σκευοφύλακος, χ. τῆς μεγάλης σακθλλης ε. ε.

χαρτοφύλαξ archivi et chartarum ecclesiae custos, dignitas inter eas, quas ἔξωκατακολιῶν vocant quinta. Codin.: ὁ χ. κρατῶν τὰ ἐκκλησιαστικά χαρτῶσα, δικαιώματα, κριτῆς τῶν ἔλων ὑποθέσεων ἐκκλησιαστικῶν, ἔχων τὰς γαμικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς τῶν κληρικῶν ὑποθέσεων ἔκδικος ὡς δεξιὰ τοῦ ἀρχιερέως χεῖρ.

χειροθεσία, χειροτονία. Has voces, quae antiquioribus συνόνυμαι sunt distinxit recentiorum disciplina. (Mich. Glycas p. 462 — ὅθεν καὶ τῷ Ἡρακλείας ἢ χειροτονία τοῦ πατριάρχου ἀπονενέμηται, ὡς παρ' αὐτοῦ χειροθετουμένου τοῦ ἐπισκόπου Βυζαντίου). χειροτονία i. e. sacramentum ordinis sensu strictiori spectat ad Diaconos et Presbyteros, χειροθεσία Subdiaconorum, σφραγίς i. e. sigastio Lectoribus propria est. Porro χειροθεσία alius notiois fit in fine Vesperarum. Dicit Diaconus: κλῖνατε τῇ χειροθεσίᾳ, dein Sacerdos populo κάμψαντι αὐχένα benedictionem impertit.

χειρονομίω est canonarchae, qui ut cantus moderator, variis manns dextrae motibus et gestibus, erectis nimirum, depressis, extensis, contractis aut combuatis digitis diversas cantus figuras et vocum inflexiones characterum musicorum vice designat: atque ita hunc cantus ducem reliqui stente respicientes velut totius modulationis regulam sequuntur. (Takt schlagen, dirigiren.) Suidas s. v. χειρονομεῖν = πικτεύειν, aliato Pausaniae loco pugilum vocem esse ostendit.

IV.

χειρνοβόξεστον 550. Theophan. Const. p. 96 — διὸ καὶ σκεῖτη — ἔ ἢ κοινῇ γλώτῃ καὶ μὴ καθαρὰ καλεῖ χειρνοβόξεστα.

χειρουβικὸς ἕμνος 350. 400. χειρουβικῶν εὐχὴ 351.

χθαμαλῇ φωνῇ voce submissa.

χονί, χονεῖον, χονευτήριον locus excavatus sub altari, aquae, quae in missa sacerdos abluatur, omnique alii post expurgata vasa sacra elavie recipiendae dispositus = θάλασσα.

χορός. Suidas: χορός ἐστὶ τὸ σύνθημα τῶν ἁδόντων· διαίρεθῆσαν γὰρ οἱ χοροὶ εἰς δύο μέρη ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ Φλαβιανοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας, διχῇ τοὺς λαβδικοὺς ψαλμοὺς ᾄδοντες, ὡς περ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτον ἀρξάμενον εἰς πάντα προῆλθε τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. Et sane in ecclesia Graeca hodiernum chorus dividitur in δεξιῶν et ἀριστερόν· medius inter utrumque consistit sacerdos, qui sacrae liturgiae praest. Iudem magnae ecclesiae officiales discernuntur in chorum dextrum et sinistram 580.

χρίσμα = μύρον.

χριστιανὰ τὰ τέλη 355.

Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν 338.

χύμα quod canitur sine cantus modulationumque varietate.

Ψαλτήριον, ψαλτήρ 318.

ψάλτης 547.

ψαλτικὰ mercedes datae cantoribus.

ψύχα, ψυχία. Ita appellari scribit Goarus partem panis oblatis, cui lancea crucem imponit sacerdos. At sine dubitatione scribendum est ψυχίον a ψίξ, crustula, fragmentum.

ψυχικὸν ἁμάρτημα = θανάσιμον, quod animae avertit perniciem atque interitum. 2) eleemosyna, stips collata vel quod humanitatis causa pauperibus porrigitur. Leo Gramm. p. 272 — δέδωκεν μιλιάρσια χιλιάδας, εἴκοσι ὡς δῆθεν ψυχικὰ τῆς αὐτοῦ θείας ζωῆς ὀρισθέντα.

ψυχόπεττα. Goerns: — Sed nec humilioris fortunae viri a simili erga mortuos debito se immunes constituunt: panem enim in longiora fragmenta concisum vinoque tinctum transeunti cuilibet et degustare non obtrectanti offerunt, ut eo sumpto repensam orationis vicem mortuis parentibus suis accipiant, desiderata hac voce audita: ὁ Θεὸς μακαρίσῃ τοῖς. Penemque ita oblatum ψυχόπιτταν appellant.

ψυχοῤδαγέω 607.

ψυχῶν ἀκολουθία mortuorum offi-

cium quater per annum recitandam, quod apud Cantacuz. 2, 14 vocatur προθεσμία τῶν ἱλασμῶν.

ᾠδὴ 303. 304. 615.

ᾠμοφόριον 381.

ᾠράριον 376.

ᾠρολόγιον 316. ᾠρολογόπουλον breve Horologium, quod ex maiori contractum est.

ᾠρολογόπουλον 316.

ᾠς τε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβανουσιν 360.

Corrigenda.

- Pag. 5 lin. 15 pro Psalmos istos lege P. suos
s 6 s 25 s Seligkeit l. Wirklichkeit
s 27 s 1 s ungebunden l. gebunden
s 28 s 1 s comminus l. cominus
s 29 s 20 s oblato l. ablato
s 32 s 9 s hoc l. hac
s 91 s 34 s meliorem l. iuniorem
s 125 s 15 τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις typis maioribus exprimenda
s 160 s 8 pro proluxe l. poetice
s 167 s 8 τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις literis maioribus excudenda erant.
s 204 s 6 pro Christodulus l. Bulgari
s 208 s 32 s Christodulus l. Bulgari
s 339 s 12 s 000 l. 286
s 345 s 25 s vulgata l. vulgato
s 356 s 19 s ἔλαιον l. ἔλεον
s 363 Notae capituli 33 adiectae sunt capiti 32
s 365 Notae cap. 34 adiectae sunt cap. 33
s 366 Notae capp. 35. 36 adiectae sunt cap. 34
s 419 lin. 11 pro εὐλητον l. εἰλητον
s 548 s 12 s βιβλιον l. βιβλίον
s 557 s 41 s appellet l. appellat.
-

